พุทธธรรม

กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ

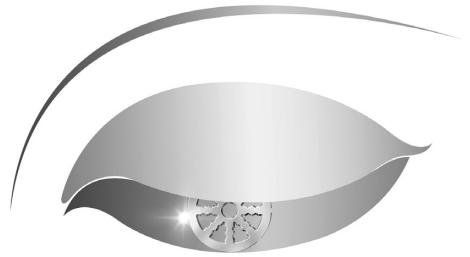
Buddhist Virtues in Socio-Economic Development

รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๘
เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก
๑๒ - ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๔
ประเทศไทย

พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ

Buddhist Virtues in Socio-Economic Development

วิสาขบูชาโลก ๒๕๕๔

The 8th Conference of
The United Nations Day of Vesak

รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๘
เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก
๑๒ - ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๔
ประเทศไทย

พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ
Buddhist Virtues in Socio-Economic Development

ISBN 978-974-364-959-2

ที่ปรึกษา : พระธรรมโกศาจารย์, ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์, ศ.ดร.
พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.
พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.
พระราชวรมุนี, ดร.
พระครูพิพิธสุตาธร, ดร.
พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร,ดร.

บรรณาธิการ : พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.

กองบรรณาธิการ : พระมหาสมโชค ชุตินฺธโร, ดร.
พระสมชาย ปโยโค
พระมหาประทีป อภิวฑฺฒโน
พระถนัด วฑฺฒโน
นายอุทัย สติมั่น
นายวิทยา แสงจันทสิทธิ์
นายปราโมทย์ ยอดแก้ว
นายอิทธิพล บัวชาติ

แปลและพิสูจน์อักษร : พระมหาสมพงษ์ สนฺตจิตฺโต
พระวิศิษฐกุล สุดารักษ์
แม่ชีวงเพชร คงจันทร์
นางสาวทิพากาญจน์ ประภารัตน์
นายสามารถ สุขุประการ
นายจำลอง ครูรอง

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤษภาคม ๒๕๕๔
จำนวนพิมพ์ : ๓,๐๐๐ เล่ม
จำนวนหน้า : ๘๔๐ หน้า
ออกแบบและจัดรูปเล่ม: พิจิตร พรมลี
พิมพ์ที่ : บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด เลขที่ ๑,๓ ซอยจรัญสนิทวงศ์ ๔๘
ถนนจรัญสนิทวงศ์ แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๘๘๓-๐๔๑๗-๘, ๐-๒๔๓๔-๙๔๔๗ โทรสาร ๐-๒๘๘๓-๐๔๑๙

คำนิยม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้มีส่วนร่วมในการสนับสนุน และส่งเสริมการจัดกิจกรรมเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของสหประชาชาติจนประสบความสำเร็จ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ (ยกเว้นปีพุทธศักราช ๒๕๕๑ ที่จัดขึ้น ณ เมืองฮานอย สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม) ข้าพเจ้าในนามของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลไทยและมหาเถรสมาคมด้วยดีเสมอมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การสหประชาชาติ ที่ให้การรับรองวันวิสาขบูชา อันเป็นวันแห่งการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สำหรับการจัดงานเฉลิมฉลองในปีนี้ ทางสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ (สมพน.) ที่จัดตั้งขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๕๐ โดยการร่วมมือของสถาบันทางการศึกษาพระพุทธศาสนาระดับสูงทั่วโลก และขณะนี้ สำนักงานเลขานุการสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ (สมพน.) ซึ่งมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ได้มีบทบาทสำคัญในการร่วมเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดกิจกรรมการประชุมวิชาการในระดับนานาชาติ

หนังสือเล่มนี้จะสำเร็จไปมิได้หากปราศจากความวิริยะอุตสาหะของคณาจารย์ นักวิชาการทั่วโลก และเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข้าพเจ้าขอขอบใจในความเสียสละของบรรดาสมาชิก สมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก คณะกรรมการสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ คณะกรรมการกองบรรณาธิการ ตลอดจนผู้ร่วมปฏิบัติงาน ผู้สนับสนุน และอาสาสมัครทุกท่าน

(พระธรรมโกศาจารย์)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประธานคณะกรรมการบริหารสมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก
ประธานคณะกรรมการบริหารสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ

คำนำ

ในยุคที่สภาพเศรษฐกิจและสังคมมีความสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง เพราะสังคมกับเศรษฐกิจโลกมิได้เป็นสิ่งที่แยกขาดจากกัน การคิดแบบแยกส่วนไม่เกี่ยวข้องและไม่เชื่อมโยงกันนั้น เป็นวิธีคิดที่ถือได้ว่าไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิต เช่นเดียวกับการศึกษาพระพุทธศาสนากับเรื่องการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจก็ย่อมเป็นเรื่องเดียวกัน หนังสือเรื่อง **"พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ"** (Buddhist Virtues in Socio-Economic Development) ถือเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมและสนับสนุนให้นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้ร่วมกันคิดค้นรูปแบบการประยุกต์พุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้มีความเป็นอยู่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และที่สำคัญได้ถวายเป็นพุทธบูชาในการร่วมเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาเนื่องในโอกาสครบ ๒๖ ศตวรรษแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และร่วมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๗ รอบ ๘๔ พรรษา

หนังสือ **"พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ"** (Buddhist Virtues in Socio-Economic Development) เป็นหนังสือรวมบทความทางวิชาการ ภาคภาษาไทย เพื่อใช้ประกอบการสัมมนาทางวิชาการนานาชาติ ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการจำนวนมากได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการเข้าร่วมโดยมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๔ ภาค คือ ภาคที่ ๑ ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ภาคที่ ๒ พุทธธรรมกับการสร้างสังคมปรองดอง ภาคที่ ๓ พุทธธรรมกับการรักษาและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และภาคที่ ๔ พุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้

คณะทำงานฝ่ายวิชาการ และกองบรรณาธิการทุกรูป/คน ขอกราบขอบพระคุณพระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คณะกรรมการสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก (ICDV) และสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ (IABU) คณะกรรมการกลั่นกรองบทความทางวิชาการซึ่งมี พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร. เป็นประธาน พร้อมทั้งคณะกรรมการทุกท่านจากมหาวิทยาลัยต่างๆ รวมถึงคณาจารย์และนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ได้ตระหนักรู้ และร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการเฉลิมฉลองโดยการส่งผลงานทางวิชาการและเข้าร่วมนำเสนอบทความในการสัมมนาทางวิชาการนานาชาติ เนื่องในวันวิสาขบูชาโลกครั้งที่ ๘ นี้

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.

บรรณาธิการ

บทบรรณาธิการ

หนังสือเรื่อง พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ (**Buddhist Virtues in Socio-Economic Development)** เป็นหนังสือรวมบทความทางวิชาการ ภาคภาษาไทย เพื่อใช้ประกอบการสัมมนาทางวิชาการนานาชาติ วิสาขบูชาโลก ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการหลายท่านได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์ซึ่งรายละเอียดของบทความต่างๆ กองบรรณาธิการขอกล่าวถึงเนื้อหาของแต่ละบทความโดยสรุป ดังนี้

ภาคที่ ๑ ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ

บทความที่หนึ่ง เรื่อง "**การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ**" โดย **พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)** ผู้เขียนได้นำเสนอหลักการทั่วไปของสัมมาวาจาว่าเป็นอย่างไร มีความสำคัญต่อผู้นำมากน้อยเพียงใด เพื่อเป็นองค์ความรู้นำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพของผู้นำอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะว่าวาจาที่ดีมีคุณค่าสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ประเทศชาติ และเป็นตัวขับเคลื่อนสังคมทั้งหมดให้ดำเนินไปสู่จุดหมาย นั่นคือความสงบสุขดีงาม

บทความที่สอง ชื่อว่า "***ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม***" โดย **ชนิศร์ ชูเลื่อน** บทความเรื่องนี้มีเนื้อหาสาระที่กล่าวถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธกับแนวคิดจิตสาธารณะว่าสามารถนำไปสู่การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจได้ โดยแสดงให้เห็นเป็นกระบวนการว่าการที่บุคคลสามารถพัฒนาตนให้มีภาวะผู้นำเชิงพุทธนั้นเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือส่วนรวม ที่เรียกว่าบำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะ

บทความที่สาม ชื่อว่า "**ผู้นำเชิงพุทธ กับการจัดการอคติ**" โดย **พระพรชัย สุกฺกธมฺโม (ประสิทธิ์สุขสันต์)** บทความนี้นำเสนอภาวะผู้นำเชิงพุทธที่จะทำให้ผู้นำมีการบริหารจัดการองค์การได้เป็นอย่างดี โดยผู้นำจะต้องระมัดระวังมิให้เกิดความลำเอียง (อคติ ๔) ซึ่งผู้นำที่มีวิธีจัดการกับอคติที่เกิดขึ้นกับตนด้วยการป้องกัน ทำให้เบาบาง หรือให้หมดไปจากจิตจะสามารถนำพาองค์การให้เจริญรุ่งเรือง มีสันติสุขตลอดไป

บทความที่สี่ ชื่อว่า "**ผู้นำสังคมในอุดมคติเชิงพุทธกับการแก้ปัญหาวิกฤติสังคม**" **โดย ไกรฤกษ์ ศิลาคม** บทความนี้นำเสนอเกี่ยวกับผู้นำสังคมในอุดมคติเชิงพุทธต้องมีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยปัญญา และคุณธรรมอย่างสูง สามารถแสวงหาทีมงานที่ดีมีประสิทธิภาพได้ เมื่อผู้นำระดับสูงมีความเข้มแข็งในความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ผู้นำระดับกลางและระดับล่างก็จะเข้มแข็ง เมื่อผู้นำเข้มแข็ง ชุมชนก็เข้มแข็ง และความเข้มแข็งในทางคุณธรรมจริยธรรมนี้ก็จะกลายเป็นกระแสหลักของสังคม อันจะเป็นการแก้ปัญหาและการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

บทความที่ห้า ชื่อเรื่อง "**ภาวะผู้นำกับการจัดการความโลภ**" โดย **แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม** บทความนี้นำเสนอว่าสังคมในอดีตถึงปัจจุบันมักประสบปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่น โดยมีสาเหตุมาจากความโลภ อันเป็นปัญหาระดับโลก จึงจำเป็นต้องร่วมมือกันแสวงหาทางออกในการแก้ปัญหาดังกล่าว ผู้นำจะบริหารจัดการความโลภของตนและคนในองค์การตามหลักพุทธธรรมโดยสอดแทรกอิทธิพลบางประการอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มหรือองค์การให้ได้มากที่สุด

บทความที่หก ชื่อเรื่อง "**พุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาจริยธรรมของผู้นำครอบครัวจุดเริ่มต้นการแก้ปัญหาสังคม**" โดย **กัญญาภัค สำราญใจ** บทความนี้ผู้เขียนต้องการให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาจริยธรรมของผู้นำครอบครัวเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม เพื่อให้ทุกคนตระหนักว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของสังคม สังคมจะดีไม่ได้หากเราไม่ทำตัวเองให้ดีย่อมมีอิทธิพลต่อสมาชิกในครอบครัวอย่างสูงโดยเฉพาะเยาวชน ดังนั้นผู้นำครอบครัวควรทำหน้าที่ของตนเองให้ดี และมีการพัฒนาจริยธรรมในตนเองอยู่ตลอดเวลา

บทความที่เจ็ด ชื่อเรื่อง "**พุทธธรรมาภิบาลสำหรับผู้นำยุคโลกาภิวัตน์**" โดย **อุทัย สติมั่น** ผู้เขียนมุ่งเสนอแนวคิดธรรมาภิบาลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เรียกว่า "พุทธธรรมาภิบาล" พร้อมทั้งวิพากษ์แนวคิดธรรมาภิบาลในปัจจุบันว่ายังมีอำนาจแบบอัตตาธิปไตย รวมถึงอุปาทาน ๔ แฝงอยู่ ส่วนพุทธธรรมาภิบาลจะเน้นประโยชน์ทั้งสองคือประโยชน์ของทุกฝ่าย รวมทั้งประโยชน์ในโลกนี้ และประโยชน์ในโลกหน้า นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้เสนอแนวทางการพัฒนาระบบพุทธธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นในสังคมโดยอาศัยมรรคมีองค์ ๘

บทความที่แปด ชื่อเรื่อง "**แนวปฏิบัติด้านจริยธรรมธุรกิจขององค์กรในเขตกรุงเทพมหานคร**" โดย **ผศ.ดร. พิพัฒน์ นนทนาธรณ์** บทความนี้ต้องการนำเสนอ การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจทำให้องค์กรมีความเสี่ยงที่จะประสบกับปัญหาทางด้านจริยธรรมมากขึ้น จึงได้ศึกษาวิจัย ๑) เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติทางด้านจริยธรรมธุรกิจในองค์กร และ ๒) เพื่อศึกษาพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมของบุคลากรในองค์กร

ภาคที่ ๒ พุทธธรรมกับการสร้างสังคมปรองดอง

บทความที่หนึ่ง ชื่อเรื่อง **"เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงพุทธ : การจัดการความขัดแย้งผ่านมิติของเศรษฐกิจ และสังคม"** โดย **พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.** ผู้เขียนเสนอว่า "นโยบายคู่ขนาน" อันเป็นการดำเนินนโยบายเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ควบคู่ไปกับนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งนโยบายคู่ขนานนั้นประกอบไปด้วย "ไตรภาค" หรือ "กลยุทธ์สามเส้า" ส่วนการขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยข้าราชการเป็นมันสมอง และผลักดันนโยบายต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลเป็นรูปธรรม ดังนั้น การพระราชทานอาหารและเพิ่มเงินเดือนให้แก่ราชการนั้นจึงถือได้ว่าเป็นมาตรการในการสร้างแรงจูงใจได้อย่างดีที่สุดทางหนึ่ง

บทความที่สอง ชื่อเรื่อง **"สานเสวนา : จากท้องถิ่นสมานฉันท์สู่การเมืองระดับชาติ (ของประชาชน)"** โดย **ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์** บทความนี้ได้นำเสนอการใช้เครื่องมือการสานเสวนา การประชาเสวนา การสานเสวนาหาทางออกโดยการมาฟังกันอย่างตั้งใจก่อนที่วิกฤตประเทศไทยจะเกิดขึ้นมากไปกว่านี้ จึงเกิดเครือข่ายการสานเสวนาสู่สันติธรรม เพื่อสร้างกระแสสังคม และขับเคลื่อนกระบวนการที่หวังจะให้สังคมไทยได้เข้าใจ และร่วมกันหาทางออกของประเทศชาติโดยการยุติความรุนแรง

บทความที่สาม ชื่อเรื่อง **"พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคม"** โดย **พระครูปริยัติกิตติธำรง, ผศ.ดร.** บทความนี้นำเสนอ หลักการและวิธีการของพระพุทธศาสนาอันสามารถนำไปแก้ปัญหาสังคมมนุษย์ ใครก็ตามที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำ และทำหน้าที่ใดก็ตามก็ควรต้องทำหน้าที่นั้นๆ ให้สมบูรณ์ด้วยดี โดยมีคุณธรรมในการปกครองแต่ละอย่าง เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องและดีงามของสังคม เพื่ออนุชนคนรุ่นหลัง จะได้ยึดถือเป็นแนวทาง เป็นแบบอย่างที่ดีงาม

บทความที่สี่ ชื่อเรื่อง **"การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา"** โดย **พระมหาประกาศิต อาจารปาลี (แก้วกองเกตุ)** บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธ โดยอาศัยพระจริยาที่พระพุทธเจ้า และพระสาวกเคยปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นมาเป็นแนวทาง การไม่วิจารณ์เจ้าลัทธิอื่น มุ่งแต่จะสอนธรรมให้เขาเข้าใจด้วยตนเอง การไม่ผูกขาดความดี หากคำสอนในศาสนาอื่นดีมีเหตุผลก็รับรองตามความจริง การให้เสรีภาพทางปัญญาไม่บีบบังคับให้ศรัทธา การมีใจกว้างและปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นอย่างให้เกียรติ ขณะเดียวกันเมื่อมีโอกาสก็ร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมในประเด็นที่เห็นชอบร่วมกันและเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

บทความที่ห้า ชื่อเรื่อง **"การระงับความรุนแรงในครอบครัวแนวพุทธธรรม"** โดย **แม่ชีวงเพชร คงจันทร์** บทความนี้นำเสนอ เรื่องความรุนแรงในครอบครัวว่ามีสาเหตุมาจาก ๓ ประเด็น คือ ปัจจัยทางด้านชีววิทยา ปัจจัยทางด้านสังคมวิทยา และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ พร้อมทั้งได้เสนอแนวทางป้องกัน และแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวในแนวพุทธธรรมมีอยู่ ๒ แนวทางคือ (๑) แนวทางป้องกันและแก้ไขความรุนแรงอันเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยภายใน คือ ปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม (๒) แนวทางป้องกันและแก้ไขความรุนแรงอันเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยภายนอก คือ ปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจ

บทความที่หก ชื่อเรื่อง **"การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ : หลักการ และเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง"** โดย **ทพ.ดร.ชลากร เทียนส่องใจ** บทความนี้ได้อธิบายถึงสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งเป็น ๕ ประเภทด้วยกัน คือ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง และ ๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ถือได้ว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการจัดการความขัดแย้ง โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลางเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหา

บทความที่เจ็ด ชื่อเรื่อง **"อภัยทานกับการจัดการความขัดแย้ง"** โดย **ทพญ. กษิรา เทียนส่องใจ** บทความนี้นำเสนอว่าอภัยทานทางใจนับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาให้มีความอดทน มีความเมตตา ไม่อาฆาตพยาบาทโกรธแค้น อภัยทานทางวาจา คือ การพูดที่ยึดหลักสัมมาวาจา และการกล่าวคำว่า "ขอโทษ" สำหรับอภัยทานทางกาย คือ การแสดงพฤติกรรมเคารพ และให้เกียรติในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยวิธีการของอภัยทานดังกล่าวมาทั้งหมดทำให้การยึดมั่นในความเป็นอัตตลักษณ์สลายลง สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ในที่สุด

บทความที่แปด ชื่อเรื่อง **"อทินนาทานกับประเด็นปัญหาการครอบครองปรปักษ์"** โดย **ปฐมรัตน์ สุขียามานนท์** บทความนี้ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์เป็นการเข้าถือเอาทรัพย์ของบุคคลอื่นตามเงื่อนไขของกฎหมายจนทำให้ได้ทรัพย์นั้นมาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย กับแนวคิดเรื่องการกระทำอทินนาทานก็เป็นการถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นโดยเจ้าของไม่อนุญาต ทั้งสองแนวคิดจะเน้นไปที่เจตนาที่ไม่บริสุทธิ์ของผู้กระทำ แต่ผลของการครอบครองปรปักษ์ในกฎหมายไทยนั้นกลับแตกต่างจากผลของการกระทำอทินนาทาน

บทความที่เก้า ชื่อเรื่อง **"ทัศนะเรื่องสิทธิกับสังคมปรองดอง"** โดย **ชญานิน ปรัชญานุสรณ์** บทความนี้นำเสนอว่าความแตกต่างในความเข้าใจเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นที่มาของสิทธิ และการใช้สิทธิ ความเข้าใจเรื่องสิทธิที่ไม่ถูกต้องจะทำให้วิธีปฏิบัติในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผิดไป จนเกิดเป็นความขัดแย้งขึ้นได้ทุกระดับ จนถึงขัดแย้งกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สิทธิในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ อำนาจอันชอบธรรมที่จะทำความสำเร็จในการทำหน้าที่ จะรังสรรค์สังคมให้สันติสมานฉันท์ สร้างสังคมปรองดอง

ภาคที่ ๓ พุทธธรรมกับการรักษาและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

บทความที่หนึ่ง ชื่อเรื่อง **"สำรวจสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา"** โดย **พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.** บทความนี้ เสนอว่าพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยามาตั้งแต่อดีตที่เห็นเป็นรูปธรรมซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พอยกตัวอย่างให้เห็นได้หลายกรณี เช่น ๑) สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาบางกรณีเป็นแหล่งของทรัพย์สินและสัตว์อันทรงคุณค่า ๒) สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาบางกรณีเป็นแหล่งของยารักษาโรค สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาได้แสดงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งในธรรมชาติตามหลักพุทธธรรม "ปฏิจจสมุปบาท" ซึ่งสรุปได้ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ

บทความที่สอง ชื่อเรื่อง **"บทบาทพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : ใช่หรือมิใช่"** โดย **พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.** บทความนี้นำเสนอบทบาทพระสงฆ์ในด้านงานสังคมสงเคราะห์ (Social Work) โดยแบ่งออกเป็นดังนี้ ๑) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทย ตามนโยบายการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันที่กำหนดภาระหน้าที่ที่พระสังฆาธิการหรือพระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งทางการปกครองจะต้องทำไว้ ๖ ด้าน ได้แก่ (๑) การปกครอง (๒) การศาสนศึกษา (๓) การเผยแผ่ (๔) การศึกษาสงเคราะห์ (๕) การสาธารณูปการ และ (๖) การสาธารณสงเคราะห์ มี ๓ งาน คือ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

บทความที่สาม ชื่อ **"วันสิ้นโลก : การฟื้นฟูและเยียวยาตามหลักเมตตาธรรม"** โดย **ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน** บทความนี้นำเสนอ "สัญญาณแห่งวันอวสานของโลก" มีการเสนอข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ธรณีวิทยา โหราศาสตร์ รวมถึงตำนานความเชื่อต่างๆ ความเชื่อตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา กำหนดวันสิ้นโลกจึงมีที่มาแตกต่างกัน แต่สัญญาณที่นักวิทยาศาสตร์อย่างเจมส์ เลิฟล็อก (James Lovelock) ให้ความสำคัญคือ "วิกฤตโลกร้อน" พร้อมกับเสนอทฤษฎี "กาย่า" (Gaia Theory) เพื่อกระตุ้นให้มนุษย์ชาติหันมาให้ความสนใจโลกในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิต หากมนุษย์ดำรงอยู่ในโลกอย่างมีความเมตตาเอื้ออาทร โลกก็จะมีความเมตตา และอาทรต่อมนุษย์เช่นเดียวกัน

บทความที่สี่ ชื่อเรื่อง **"วินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม"** โดย **ดร.ประพันธ์ ศุภษร** ผู้เขียนเสนอว่าเรื่องพระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเน้นย้ำให้พระสงฆ์มองเห็นสาระสำคัญของพระวินัยแต่ละข้อที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้พระสงฆ์ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องประยุกต์พระวินัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ โดยเน้นให้ศึกษาปริบทของสังคมสมัยพุทธกาลแล้วนำมาเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน

บทความที่ห้า ชื่อเรื่อง **"มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม"** โดย **ธนวรรณ จารุไพบูลย์** ผู้เขียนเสนอว่า สาเหตุที่แท้จริงของทุกปัญหานั้นมาจากเหตุเพียงเหตุเดียว คือ ความด้อยคุณภาพของประชากร ดังนั้น การแก้ปัญหาจึงต้องทำทุกวิถีทางที่จะสร้างคุณภาพที่สูงขึ้นให้แก่ประชาชนในสังคมไทย ผู้เขียนจึงเสนอแนวทางการแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามแนวพุทธ คือ การนำเอาหลักธรรมทางศาสนามาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตเยาวชนผู้เป็นประชากรใหม่ของสังคมในยุคต่อๆ ไป โดยสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแล ทะนุถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้องแล้วก็จะสามารถให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ และคุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสงบสุข

บทความที่หก ชื่อเรื่อง **"การประยุกต์กุลจิรัฏฐิติธรรมเพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน"** โดย **การุณ รักษาสุข** บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาของกระบวนการการเกิดภาวะโลกร้อน และสืบค้นสาเหตุของการเกิดภาวะโลกร้อน ตลอดจนถึงผลกระทบที่กำลังเกิดขึ้นและจักเกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาภาวะโลกร้อน และเพื่อประยุกต์ใช้หลักธรรมกุลจิรัฏฐิติธรรมในการปลูกจิตสำนึกที่ดีต่อสังคมและเพื่อลดปัญหาภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ภาวะโลกร้อนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้มีทั้งสาเหตุที่เกิดขึ้นจากกระบวนการการเปลี่ยนแปลงของระบบธรรมชาติเองและจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่ขาดความสำนึกรับผิดชอบในการดำเนินชีวิตซึ่งมีพฤติกรรมในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไม่มีการยับยั้งชั่งใจ ขาดจิตสำนึกในการร่วมมือกันเพื่อฟื้นฟูและร่วมมือกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ขาดการประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

บทความที่เจ็ด ชื่อเรื่อง **"พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม"** โดย **วิทยา แสงจันทสิทธิ์** ผู้เขียนเสนอว่า รัฐบาล นักการเมือง และข้าราชการได้ร่วมกันกำหนดนโยบายและพัฒนาประเทศไปในแนวทางที่ไม่เหมาะสมและไม่ถูกต้อง เรียกว่า ***"มิจฉาพัฒนา"*** ส่งผลให้การบริหารจัดการพัฒนาประเทศมิได้เป็นการเจริญเติบโตที่ยั่งยืน เมื่อปล่อยให้กลุ่มคนเหล่านี้ปกครองประเทศ ก็ยิ่งเกิดความวุ่นวาย และสร้างปัญหามากขึ้นในสังคม เรียกสถานการณ์เช่นนี้ว่า ***"มลพิษทางการเมือง"*** ผู้เขียนเสนอว่าการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้เกิดเป็นโลกสีเขียวนั้น ต้องหลอมรวมองค์ความรู้สาขาต่างๆ เข้าด้วยกันโดยมีพุทธศาสตร์เป็นแกนกลางในการหลอมรวมให้เกิดความคิดใหม่ จิตสำนึกใหม่ จิตสำนึกสีเขียว เพื่อนำไปสู่ความเจริญเติบโตที่ยั่งยืน ดังที่เรียกว่า ***"สัมมาพัฒนา"***

บทความที่แปด ชื่อเรื่อง **“พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”** โดย **ผศ.ดร. สมชัย ศรีนอก** ผู้เขียนเสนอว่า หากมนุษย์ไม่เข้าไปทำลายสิ่งต่างๆ ก็จะเกิดความสมดุล มีความเจริญเติบโตมีป่าไม้ มีสัตว์ป่า มีนกการ้อง ต้นไม้ให้ออกซิเจนแก่อากาศ ทำให้อากาศบริสุทธิ์ดีขึ้น ประเทศชาติจะน่าอยู่เพราะมีสิ่งแวดล้อมที่ดี สุขภาพของคนคงจะดีขึ้น เพราะฉะนั้นมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอิงอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์อาศัยสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมก็อาศัยมนุษย์ ท่านเรียกว่าเป็น ปฏิจจสมุปบาทนั่นเองช่วยกันรักษาเถิดก่อนที่ธรรมชาติจะลงโทษเราไปมากกว่านี้

บทความที่เก้า ชื่อเรื่อง **“การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา”** โดย **ดร.สมจิตรา กิตติมานนท์** ผู้เขียนเสนอว่า การบริโภคอาหารเจ เป็นพื้นฐานของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา ทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามในลักษณะของความดีงาม มีศีล จิตมีสติ สมาธิและปัญญา ผู้ที่บริโภคอาหารเจตลอดชีวิตได้รู้และเข้าใจในความทุกข์ของสัตว์ จิตใจมีความเมตตาต่อสรรพสัตว์เป็นคุณธรรมขั้นสูง

บทความที่สิบ ชื่อเรื่อง**”ศีล ๕ ในฐานะเครื่องมือแก้ปัญหาภัยแล้ง”**โดย **พระมหาประทีป อภิวฑฺฒโน** ผู้เขียนเสนอว่า การตีความเรื่อง ศีล ๕ มีข้อจำกัดสำหรับคนที่จะนำมารักษา เพราะไม่สอดคล้องหรือไม่ครอบคลุมปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ปัญหาภัยแล้ง มีคนบางกลุ่มเห็นว่าการตีความศีล ๕ ตามอรรถกถา ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ การตีความศีล ๕ ตามแบบกุรุธรรมชาดก และการตีความแบบสมัยใหม่ มีความใกล้เคียงหรือมีความเป็นไปได้ที่จะแก้ปัญหาภัยแล้งได้ ฉะนั้น การตีความศีล ๕ ตามกุรุธรรม และการตีความศีล ๕ ตามแบบสมัยใหม่ จึงจะเป็นเหตุปัจจัยที่จะแก้ปัญหาภัยแล้งโดยการรักษาศีล ๕ ตามการตีความดังกล่าวเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุและเป็นการป้องกันความไม่สมดุลทางธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์

ภาคที่ ๔ พุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้

บทความที่หนึ่ง ชื่อเรื่อง **“ปัญญา : สารัตถะแห่งการมีชีวิตแบบพุทธ”** โดย **รศ.ดร. ภัทรพร สิริกาญจน** บทความนี้นำเสนอปัญญาเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้ชาวพุทธเป็นชาวพุทธที่แท้จริงได้ ปัญญาเป็นแสงสว่างนำทางให้ชาวพุทธเข้าถึงแก่นคำสอนของพระพุทธเจ้า พระไตรปิฎกจำแนกปัญญาออกเป็น ๓ ระดับ คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิด (จินตามยปัญญา) ปัญญาที่เกิดจากการฟังหรือการสดับเล่าเรียน (สุตมยปัญญา) และปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา) ซึ่งหมายถึงการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและเป็นปัญญาระดับสูงสุด ภาวนามยปัญญาทำให้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้และได้พระนามว่า “พุทธะ” ซึ่งแปลว่า “ผู้ตื่นรู้ (จากกิเลสและอวิชชา)”

บทความที่สอง ชื่อเรื่อง **“แนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : หลักพุทธิปัญญาเพื่อสันติภาพแห่งสังคมมนุษย์ “** โดย **รัตนะ ปัญญาภา** ผู้เขียนเสนอว่า แนวคิดเชิงพุทธิปัญญาว่า ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ขึ้นอยู่การกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะด้าน “ความเพียร” และ “ปัญญา” เพราะเป็นรากฐานในการก้าวไปสู่ความดีงามอื่นๆ ยิ่งขึ้น มนุษย์จึงควรหยิ่งในศักดิ์ศรีด้วยหลักการคิดใหม่อย่างน้อย ๓ ประการ คือ ๑) เชื่อมั่นในอำนาจตนโดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอกุศลมูล ๒)ใช้หลักการเอาชนะตนเองเป็นแนวคิดในการปะทะสังสรรค์กับสิ่งเร้าด้านลบ และ ๓) สร้างศักดิ์ศรีใหม่ด้วยการฝึกฝนตนเองด้าน ศีล สมาธิ และ ปัญญา และพึ่งความเพียรแห่งตนเป็นที่ตั้ง

บทความที่สาม ชื่อเรื่อง **“กิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อเยียวยาความสูญเสีย”** โดย **พระปณต คุณวฑฺโฒ (อิสรสกุล)** ผู้เขียนเสนอว่า กระบวนการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ที่มีการพัฒนาจิตใจด้วยการเจริญเมตตาภาวนา และการพัฒนาปัญญาด้วยการสื่อเนื้อหาธรรมะเกี่ยวกับหลักกรรม ช่วยเยียวยาความเศร้าโศกในใจของผู้สูญเสียได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเอื้อให้เกิดการตื่นรู้ทางปัญญาหลังจากการสูญเสียได้ ทั้งในระดับบุคคลและสังคม

บทความที่สี่ ชื่อเรื่อง **“สติปัฏฐาน ๔ กับ สุญญตาทางฟิสิกส์”** โดย **สามารถ สุขุประการ** ผู้เขียนเสนอว่า กฎเกณฑ์ทางฟิสิกส์สามารถบูรณาอธิบายปรากฏการณ์ทางจิตได้เช่นกันกับรูปที่มีสภาวะสุญญตา คือ สสารและปฏิสสารรวมตัวกันแล้วหายไปในอวกาศ จึงนำมาเทียบเคียงกับสุญญตาทางนาม คือ การที่จิตเห็นเจตสิกในจิตตานุปัสสนา ดังนั้นความหมายของการเห็นจึงเทียบได้กับการตื่นรู้

บทความที่ห้า ชื่อเรื่อง” **พุทธิปัญญาในโกอาน และภาพปริศนาธรรมเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้”** โดย **เพ็ญแข บัวภา** ผู้เขียนเสนอว่า ด้านความเหมือนทั้งโกอานและภาพปริศนาธรรมเป็นวิธีการสอนพุทธธรรมในสมัยพุทธกาลในลักษณะอุปมาอุปไมย ด้านความต่างพบว่าโกอานเป็นการตีความหมายจากภาพเขียนมาเป็นภาษา มุ่งสู่การตรัสรู้ฉับพลัน (ซาโตริ) โดยไม่ต้องผ่านการรักษาศีลหรือปฏิบัติสมาธิภาวนาขั้นสูงสุด ส่วนภาพปริศนาธรรมในวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นการตีความหมายจากภาษา (ผญา) มาเป็นภาพเขียนให้เกิดปัญญามุ่งทำความดี ละเว้นความชั่วและทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส เพื่อเป้าหมายสูงสุดนั่นคือ การนิพพาน

บทความที่หก ชื่อเรื่อง **“การพัฒนาการตื่นรู้ของบัณฑิตในสังคมไทย”** โดย **ผศ.ปราโมทย์ ยอดแก้ว** ผู้เขียนเสนอว่า บัณฑิตในสังคมไทยหมายถึงทุกคนที่ใช้ความรู้ ในการดำเนินชีวิตด้วยปัญญาอันเกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ตามหลักความจริงของธรรมะ ที่ส่งผลให้ผู้ตื่นรู้เป็นผู้ที่มีปัญญาสามารถพัฒนาตนจากการเจริญสติด้วยสติปัฏฐาน ๔ การสร้างคุณธรรมพื้นฐาน ๘ และการมีกัลยาณมิตร ที่พร้อมพัฒนา เรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงตามองค์ธรรมตื่นรู้ ๗ ประการอันสัมพันธ์กับหลักไตรสิกขาที่เรียกได้ว่า บัณฑิตตื่นรู้

บทความที่เจ็ด ชื่อเรื่อง **"พุทธิปัญญาแห่งการตื่นรู้ : การเจริญภาวนาแนว "อายตนมนสิการ"** โดย **นาวาเอกวันชัย ทรงเมตตา** ผู้เขียนเสนอว่า อายตนมนสิการ เป็นแนวทางของการเจริญภาวนาภายใต้กรอบของมหาสติปัฏฐานสูตร หมวดอายตนะที่ประยุกต์ให้สอดคล้องกับจริตของตน ผสมผสานการกำหนดอารมณ์วิปัสสนากรรมฐานแบบดั้งเดิม กับการเรียกสติที่ใช้สัญญาณระฆังแห่งสติ เพื่อน้อมใจไปพิจารณาว่า "ตนมีอายตนะแห่งการตื่นรู้อันใดอยู่" อันจะเป็นการทบทวนอิริยาบถแห่งการตื่นรู้ที่สามารถกำหนดได้ง่าย ให้ความสำคัญกับการกำหนดเจตนาที่ภาษากรรมฐานเรียกว่า "ต้นจิต" และเน้นการสมดุลระหว่างสภาวะที่ออกมาจากตนภายในกับสิ่งแวดล้อมภายนอก

บทความที่แปด ชื่อเรื่อง **"พุทธจริยศาสตร์กับประเด็นปัญหาการทำแท้งในสังคมไทย"** โดย **ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ** ผู้เขียนเสนอว่า การทำแท้ง เป็นการกระทำให้ตัวอ่อนที่จะเจริญเติบโตเป็นมนุษย์อย่างครบถ้วนต่อไปในอนาคต ต้องถูกขจัดออกจากมดลูกด้วยความตั้งใจของผู้ตั้งครรภ์ จึงเป็นผลให้ตัวอ่อนที่กำลังมีชีวิตอยู่นั้นต้องถูกทำลายไป ซึ่งเป็นความผิด จึงได้นำเสนอแนวทางในการแก้ไขโดยที่สถาบันพระพุทธศาสนาต้องดำเนินการทำให้คำสอนของพระพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนในการป้องกันไม่ให้การทำแท้งมีอีกต่อไป

บทความที่เก้า ชื่อเรื่อง **"พุทธิปัญญากับกระแสความเชื่อการแก้กรรมของคนในสังคมไทย"** โดย **ดุสิต สุทธินนท์** ผู้เขียนเสนอว่า วิธีการแก้กรรมมีความแตกต่างกัน การแก้กรรมก็เนื่องจากต้องการจะหนีทุกข์ที่กำลังได้รับในปัจจุบัน อันเนื่องจากความเชื่อว่ามีสาเหตุจากกรรมเก่า ความทุกข์ทำให้คนได้ตระหนักในเรื่องกรรม หากจะมองในแง่ดี ก็จะเป็นการพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสของสังคมตื่นรู้ที่จะเว้นจากกรรมชั่วที่เบียดเบียนผู้อื่น

บทความที่สิบ ชื่อเรื่อง **"กระบวนการสร้างความรับผิดชอบสากล (ยูอาร์) ขององค์กรภาคธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคม (ซีเอสอาร์) ด้วยการเปลี่ยนแปลงภายใน"** โดย **พระมหาสมพงษ์ สนฺตจิตฺโต (แพงเจริญ)** ผู้เขียนเสนอว่า แนวคิดความรับผิดชอบสากลขององค์ทะไลลามะที่ ๑๔ เพื่อให้องค์กรภาคธุรกิจ รับผิดชอบต่อสังคม พร้อมทั้งวิเคราะห์กระบวนการซีเอสอาร์ตามแนวพระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบัน เพื่อเป็นการบูรณาการ สังเคราะห์แนวคิดความรับผิดชอบสากลกับการทำซีเอสอาร์

บทความที่สิบเอ็ด ชื่อเรื่อง **"พระพุทธศาสนากับการฟื้นฟูและเยียวยาภาวะซึมเศร้าในสถานการณ์ปัจจุบัน"** โดย **ศุภิสรา เจริญไพฑูรย์** ผู้เขียนเสนอว่า การให้จิตบำบัดเพื่อบรรเทาภาวะซึมเศร้าตามแนวพุทธประกอบด้วย ๒ แนวทางหลักคือ ๑) การพัฒนาตนเองของนักบำบัดและผู้ให้คำปรึกษา เนื่องจากนักบำบัดสามารถนำจิตบำบัดแนวพุทธมาใช้ในการพัฒนาตัวเองก่อนด้วยการสอนให้ตนเอง รู้จักการเรียนรู้ที่จะพัฒนาจิตตนเองด้วย "การฝึกสมาธิ" และ "การฝึกสติ" ๒) การเข้าสู่การบำบัด อาจเรียกว่า "จิตบำบัดแนวพุทธ" มาใช้ในการดูแลผู้ป่วยได้ใน ๓ ลักษณะ คือ (๑) การรักษาสัมพันธภาพที่ดีกับคนไข้หรือผู้ป่วย (๒) การฝึกสมาธิเพื่อการลดความเครียดและความวิตกกังวลให้กับคนไข้ (๓) การฝึกสติให้กับผู้ป่วย

สำหรับรายละเอียดของบทความต่างๆ สามารถศึกษาได้เพิ่มเติมจากบทความสมบูรณ์ในหนังสือเล่มนี้

สารบัญ

คำนิยม (๓)

คำนำ (๔)

บทบรรณาธิการ (๕)

ภาคที่ ๑ ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ๑

การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ ๓
พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)

ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ๑๙
ชนิศร์ ชูเลื่อน

ผู้นำเชิงพุทธ กับการจัดการอคติ ๓๗
พระพรชัย สุกฺธมฺโม (ประสิทธิ์สุขสันต์)

ผู้นำสังคมในอุดมคติเชิงพุทธกับการแก้ปัญหาวิกฤติสังคม ๖๕
ไกรฤกษ์ ศิลาคม

ภาวะผู้นำกับการจัดการความโลภ ๘๖
แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม

พุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาจริยธรรมของผู้นำครอบครัว : จุดเริ่มต้นการแก้ปัญหาสังคม ๑๐๒
กัญญาภัค สำราญใจ

พุทธธรรมาภิบาลสำหรับผู้นำยุคโลกาภิวัตน์ ๑๒๖
อุทัย สติมั่น

แนวปฏิบัติด้านจริยธรรมธุรกิจขององค์กรในเขตกรุงเทพมหานคร ๑๕๖
ผศ.ดร. พิพัฒน์ นนทนาธรณ์

ภาคที่ ๒ พุทธธรรมกับการสร้างสังคมปรองดอง ๑๗๓

เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงพุทธ : การจัดการความขัดแย้งผ่านมิติของเศรษฐกิจ และสังคม..... ๑๗๕
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.

สานเสวนา : จากท้องถิ่นสมานฉันท์สู่การเมืองระดับชาติ (ของประชาชน) ๑๙๙
ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคม..... ๒๑๗
พระครูปริยัติกิตติธำรง, ผศ.ดร.

การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา ๒๓๑
พระมหาประกาศิต อาจารปาลี (แก้วกองเกตุ)

การระงับความรุนแรงในครอบครัวแนวพุทธธรรม..... ๒๕๘
แม่ชีวงเพชร คงจันทร์

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ : หลักการ และเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง ๒๘๒
ทพ.ดร.ชลากร เทียนส่องใจ

อภัยทานกับการจัดการความขัดแย้ง..... ๒๙๘
ทพญ. กษิรา เทียนส่องใจ

อทินนาทานกับประเด็นปัญหาการครอบครองปรปักษ์ ๓๒๑
ปฐมรัตน์ สุขียามานนท์

ทัศนะเรื่องสิทธิกับสังคมปรองดอง ๓๓๙
ชญานิน ปรัชญานุสรณ์

ภาคที่ ๓ พุทธธรรมกับการรักษา และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ๓๕๗

สำรวจสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๓๕๙
พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.

บทบาทพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : ใช่หรือมิใช่? ๓๗๕
พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.

วันสิ้นโลก: การฟื้นฟูและเยียวยาตามหลักเมตตาธรรม..... ๓๙๓
ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน

วินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๔๑๙
ดร. ประพันธ์ ศุภษร

มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม ๔๔๔
ธนวรรณ จารุไพบูลย์

การประยุกต์กุลจิรัฏฐิติธรรมเพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน ๔๖๖
การุณ รักษาสุข

พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ๔๙๐
วิทยา แสงจันทสิทธิ์

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๕๑๖
ผศ.ดร. สมชัย ศรีนอก

การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา ๕๓๓
ดร. สมจิตรา กิตติมานนท์

ศีล ๕ ในฐานะเครื่องมือแก้ปัญหาภัยแล้ง ๕๕๔
พระมหาประทีป อภิวฑฺฒโน

ภาคที่ ๔ พุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้ ๕๗๗

ปัญญา : สารัตถะแห่งการมีชีวิตแบบพุทธ ๕๗๙
รศ.ดร. ภัทรพร สิริกาญจน

แนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ๕๙๘
หลักพุทธิปัญญาเพื่อสันติภาพแห่งสังคมมนุษย์
รัตนะ ปัญญาภา

กิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อเยียวยาความสูญเสีย ๖๒๑
พระปณต คุณวฑฺโฒ (อิสรสกุล)

สติปัฏฐาน ๔ กับ สุญญตาทางฟิสิกส์ ๖๔๐
สามารถ สุขุประการ

พุทธิปัญญาในโกอาน และภาพปริศนาธรรมเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้ ๖๖๑
เพ็ญแข บัวภา

การพัฒนาการตื่นรู้ของบัณฑิตในสังคมไทย ๖๘๑
ผศ. ปราโมทย์ ยอดแก้ว

พุทธิปัญญาแห่งการตื่นรู้ : การเจริญภาวนาแนว "อายตนมนสิการ" ๗๐๔
นาวาเอกวันชัย ทรงเมตตา

พุทธจริยศาสตร์กับประเด็นปัญหาการทำแท้งในสังคมไทย ๗๒๖
ดร. ไพฑูรย์ สวนมะไฟ

พุทธิปัญญากับกระแสความเชื่อการแก้กรรมของคนในสังคมไทย ๗๔๗
ดุสิต สุทธินนท์

กระบวนการสร้างความรับผิดชอบสากล (ยูอาร์) ขององค์กรภาคธุรกิจที่รับผิดชอบ ๗๖๕
ต่อสังคม (ซีเอสอาร์) ด้วยการเปลี่ยนแปลงภายใน
พระมหาสมพงษ์ สนฺตจิตฺโต (แพงเจริญ)

พระพุทธศาสนากับการฟื้นฟูและเยียวยาภาวะซึมเศร้าของสตรีในโลกปัจจุบัน ๗๘๖
ศุภิสรา เจริญไพฑูรย์

ภาคผนวก ๘๐๙

คำสั่ง แต่งตั้งคณะกรรมการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Review)
เพื่อตีพิมพ์ในวันวิสาขบูชาโลก พ.ศ. ๒๕๕๔ ๘๑๑

โครงการพัฒนาและอบรม หลักสูตร "เทคนิคการเขียนบทความทางวิชาการ" ๘๑๒

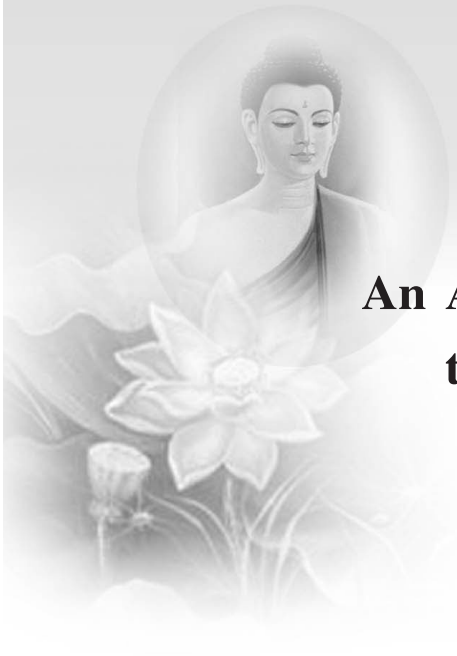
ผลการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ ๘๑๕

ภาคที่ ๑

ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ

Buddhist Leadership and Socio-Economic Development

การประยุกต์ใช้สัมมาวาจา เพื่อการบริหารงานของผู้นำ

An Application of Right Speech for the Leader's Administration

พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)
Phra Somchai Payogo (Damnoen)
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

สัมมาวาจา เป็นการกล่าววาจาโดยชอบ ถูกต้อง สมบูรณ์ เป็นการแสดงออกทางวาจาด้วยความรู้ความเข้าใจในการใช้วาจาที่ได้ใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบดีแล้ว มีลักษณะที่เป็นทั้งศีลคือข้อห้าม และธรรม เพื่อให้ผู้ประพฤติปฏิบัติได้เลือกปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เมื่อได้พัฒนาให้เกิดสัมมาวาจาขึ้นแล้ว ย่อมมองเห็นเป้าหมายและประโยชน์คือผลดีที่ตนจะได้รับ สัมมาวาจาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ไม่เพียงแต่เป็นหลักธรรมที่จะรักษากายวาจาใจของผู้ปฏิบัติเท่านั้น ยังมุ่งที่จะเอื้อประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ได้แก่ การวางรากฐานทางจริยธรรมให้แก่สังคม เพื่อพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ขึ้นไปตามลำดับ

บทความนี้จึงได้ยกสัมมาวาจามาเป็นหลักในการพิจารณาว่า หลักการทั่วไปของสัมมาวาจาเป็นอย่างไร เพราะว่าวาจาที่ดีมีคุณค่าสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติของคนในสังคม ประเทศชาติ และเป็นตัวขับเคลื่อนสังคมทั้งหมดให้ดำเนินไปสู่จุดหมาย นั่นคือ ความสงบสุขดีงามซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

Abstract

Sammāvācā (Right Speech) is speech which is a valid complete expression with a verbal understanding of the use of words that can fully reflect careful consideration. A manner that is both a sacrament is prohibited and is a fair recommendation to practice so that the discriminatory conduct was appropriate. When you develop the Sammāvācā you can see the goals and benefits are good. Sammāvācā according to the Theravāda Buddhism, is the principle to maintain the physical heart of the action words only also intended to benefit the public in solving the problem. Such as laying a foundation for ethical, social values and to develop a more complete life, respectively.

This article has raised a major consideration of Sammāvācā How is a general principles of Sammāvācā. Because anything that is better value can benefit the peaceful coexistence of people in the nation and society as a driver for the entire society to a destination that is peaceful, a nice benefit to national development.

๑. บทนำ

สัมมาวาจา เป็นองค์มรรค ประการหนึ่ง ในอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ[๑] เป็นหลักความประพฤติปฏิบัติหรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การดำเนินสู่จุดหมายตามแนวทางของกระบวนธรรมที่เข้าใจแล้วนั้นเป็นผลสำเร็จขึ้นมาในชีวิตจริง การปฏิบัติตามมรรค ย่อมมีความมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหา กำจัดทุกข์ ช่วยให้มนุษย์บรรลุความดีงามที่สูงขึ้นไป วาจาเป็นสิ่งสำคัญและมีความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะวาจาเป็นกระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ได้ต่อสู้กับธรรมชาติและดิ้นรนเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด โดยใช้การสื่อสารด้วยการพูดเป็นเครื่องมือช่วยให้ทำสิ่งต่างๆ ดังจะเห็นได้จากคำสอนที่เกี่ยวกับการพูดที่แสดงหลักธรรมในด้านพฤติกรรมที่แต่ละคนแสดงออกต่อกัน ต้องรู้จักสำรวมในการพูด พูดสุภาพอ่อนหวาน พูดคุยกันด้วยความรักความเมตตาต่อกัน เพื่อสร้างมิตรไมตรีต่อกัน เพื่อให้ถ้อยคำเป็นที่น่าเชื่อถือได้ เพื่อให้อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะอย่างสงบสุข และบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้

[๑] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

สังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคนี้ ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมอย่างมากมาย ทั้งนี้อาจเป็นด้วยเหตุว่ามนุษย์ในโลกปัจจุบันล้วนมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการแข่งขันกัน จึงใช้ความพยายามในทุกด้านในการที่จะเอาชนะคู่แข่งฝ่ายตรงข้ามในทุกทาง ถึงแม้วิถีทางเหล่านั้นจะเป็นวิถีทางที่ผิดก็ตาม ซึ่งจะเห็นได้จากพฤติกรรมของผู้มีบทบาททางการเมืองการปกครองของประเทศ ที่มักจะใช้มิจฉาวาจาในการใส่ร้ายป้ายสี ซึ่งกันและกัน การแย่งชิงผลประโยชน์ทางธุรกิจการเอาเปรียบกันหรือการใช้มิจฉาวาจาให้หลงเชื่อ เพื่อหาประโยชน์จากผู้อื่น ก่อให้เกิดปัญหาสังคม และปัญหาด้านจริยธรรมมากมาย การใช้วาจาจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะการแสดงออกด้วยวาจาย่อมเป็นไปได้ทั้งคุณและโทษ ถ้าเราใช้วาจาไปในทางที่ผิด ก็อาจทำให้เกิดโทษแก่ผู้ใช้วาจานั้นได้ ดังคำสุนทรภู่กล่าวไว้ในนิราศภูเขาทองไว้ว่า

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์
มีคนรักรสถ้อยอร่อยจิต
แม้นพูดชั่วตัวตายทำลายมิตร
จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา[๒]

จากคำกลอนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการกล่าววาจาที่ต่างกันสองด้าน ผู้ที่กล่าววาจาไพเราะอ่อนหวาน สร้างสรรค์ประโยชน์ ทำให้ผู้ฟังเกิดความพึงพอใจให้ความเมตตานิยมชมชอบ บุคคลที่กล่าววาจาดี พูดน่าฟังจึงมีโอกาสสร้างความก้าวหน้าและความสำเร็จให้แก่ตนเองในการทำงาน ในทางตรงข้าม คนพูดไม่ดี พูดไม่เป็น สื่อภาษาไม่สร้างสรรค์ เพราะใช้คำพูดที่ก้าวร้าว หยาบคาย ก็อาจส่งผลให้ผู้พูดได้รับความเกลียดชัง เกิดความล้มเหลวในชีวิตขึ้นได้ ดังที่พระวังคีสะได้กล่าวคาถาต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้าว่า

บุคคลพึงกล่าววาจาที่ไม่เป็นเหตุทำตนให้เดือดร้อน
และไม่เบียดเบียนผู้อื่น วาจานั้นเป็นวาจาสุภาษิตแท้
บุคคลพึงกล่าวเฉพาะวาจาเป็นที่รัก เป็นที่ถูกใจผู้ฟัง
พึงเว้นคำลามกทั้งหลายเสีย กล่าวแต่วาจาเป็นที่รักแก่คนอื่น[๓]

[๒] อ้างใน เทพ สุนทรศารทูล, **เพลงยาวนิราศสุนทรภู่**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๙๔.

[๓] ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๕๕/๖๐๓.

จากคาถาแสดงให้เห็นถึงแนวทางของการใช้วาจาอย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์ในการประกอบดำรงชีพ เพราะว่าการพูดชั่วย่อมนำความเกลียดชังและความทุกข์มาสู่ตนเอง ส่วนการพูดดีย่อมนำประโยชน์ ความรักและความสุขมาให้ ประโยชน์และโทษของการพูดปรากฏเป็นหลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่ดีที่สุดคือในเรื่องของโคนันทิวิสาลในนันทิวิสาลชาดก[๔] ที่กล่าวถึงการกล่าววาจาของพราหมณ์กับโคนันทิวิสาลที่ไม่ยอมลากเกวียน เมื่อได้รับฟังคำกล่าวที่ไม่สุภาพจากพราหมณ์จึงหมดกำลังใจที่จะลากเกวียน แต่เมื่อพราหมณ์ได้กล่าววาจาที่สุภาพอ่อนหวานทำให้เกิดกำลังใจที่จะลากเกวียนจนได้รับชัยชนะ เพราะวาจาคือถ้อยคำที่พูดออกมาเป็นภาษาให้ผู้อื่นฟัง เป็นสิ่งสำคัญที่แสดงออกถึงอุปนิสัยและน้ำใจของผู้พูดว่าดีหรือร้ายอย่างไร พูดจริงก็ส่อน้ำใจผู้พูดว่าเป็นคนซื่อตรงสุจริตไว้ใจได้ ถ้าพูดเท็จ ก็ส่อน้ำใจผู้พูดว่าเป็นคนคดโกง ทุจริตไว้ใจไม่ได้ ถ้าพูดชักนำให้เกิดสามัคคีกัน ก็ส่อน้ำใจผู้พูดว่าเป็นคนรักสงบ ปราศจากความเห็นแก่ตัวและความริษยา ถ้าพูดส่อเสียดยุยงส่งเสริมให้แตกสามัคคี ก็ส่อน้ำใจผู้พูดว่าเป็นคนไม่รักสงบมีความริษยาผู้อื่นมีใจทราม ถ้าพูดไพเราะอ่อนโยนก็ส่อน้ำใจเป็นคนนุ่มนวลควรคบ ถ้าพูดหยาบคายก็ส่อน้ำใจเป็นคนลามกร้ายกาจ ถ้าพูดประกอบด้วยประโยชน์ก็ส่อน้ำใจเป็นผู้ใหญ่ รู้คุณค่าและโทษของวาจา จึงเป็นสิ่งที่ควรระมัดระวังอย่างยิ่งดังภาษิตของวิเทหดาบสว่า

แม้หากวาจาจะมีประโยชน์มาก
แต่ผู้อื่นได้รับความขัดเคืองใจ
เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง
วาจานั้นบัณฑิตก็ไม่ควรจะกล่าว[๕]

จากภาษิตแสดงถึงการระมัดระวังในการใช้วาจา เพราะชนทั้งหลายจะรู้ความประสงค์ของกันและกันก็ด้วยวาจาที่พูดกัน จะรักกันนับถือกันก็ด้วยวาจา จะโกรธกันเกลียดกันก็ด้วยวาจา จะสามัคคีกันหรือแตกแยกกันก็ด้วยวาจา เพราะฉะนั้น จึงต้องเลือกพูดแต่วาจาที่เป็นคุณที่เรียกว่าวาจาสุภาษิต ไม่พูดวาจาที่เป็นโทษที่เรียกว่าวาจาทุพภาษิต[๖] สัมมาวาจาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ไม่เพียงแต่เป็นหลักธรรมที่จะรักษากายวาจาใจของผู้ปฏิบัติเท่านั้น ยังมุ่งที่จะเอื้อประโยชน์ในการแก้

[๔] ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓/๒๐๐-๒๐๑., ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๘/๑๒.

[๕] ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๙๙/๒๖๙.

[๖] พระมหาศรีสุพรณ์ อตฺตทีโป (คำนนท์), "การประยุกต์ใช้วาจาสุภาษิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกายเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒๒.

ปัญหาต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ได้แก่การวางรากฐานทางจริยธรรมให้แก่สังคม และเพื่อพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ขึ้นไปตามลำดับ ส่วนในด้านศาสนา สัมมาวาจามีความสำคัญซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้วยการชี้แนะให้มีการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยจุดเริ่มต้นที่เหมาะสมอันเกิดจากสื่อสารด้วยสัมมาวาจา[๗]

ดังนั้น การพูดจึงเป็นวิธีการสื่อความหมายหรือสื่อสารจากผู้พูดสู่ผู้ฟัง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ทั้งยังเป็นเครื่องมือพื้นฐานที่สำคัญในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตสู่ความสงบสุขและความสำเร็จ มีประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และประเทศชาติ ความสำคัญของการใช้วาจาจึงอยู่ที่ว่า ผู้พูดเพื่อสื่อสารกันนั้นใช้ความระมัดระวังในคำพูด หลีกเลี่ยงการใช้คำที่จะก่อให้เกิดการโต้เถียงและความแตกแยก หรือคำพูดที่มุ่งประณามผู้อื่น ใช้คำพูดถูกต้อง เป็นการพูดความจริงตามที่รู้เห็น ให้ผู้ฟังเกิดกำลังใจประเทืองสติปัญญา หรือให้ได้ความรู้เพิ่มขึ้น เพราะว่าการพูดชั่วย่อมนำความเกลียดชังและความทุกข์มาสู่ตนเอง ส่วนการพูดดีย่อมนำประโยชน์ ความรักและความสุขมาให้

๒. ความหมายของวาจา

วาจา (วาจา วจ วิยตฺติยำ วาจายำ+อา) หมายถึง คำพูด มีคำที่เป็นไวพจน์ ได้แก่ ภาษิต ลปิต ภาสา โวหาร วจน คิรา วจี เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า “วุจฺจติ วาจา” คำอันเขาพูด (วจ ธาตุในความหมายว่าพูด ณ ปัจจัย อา อิตฺ., พฤทธิ์ อ เป็นอา) วุจฺจตีติ วจี คำที่บุคคลพูดชื่อว่า วจี (ลบสระหน้า)[๘] วาจาเป็นทักษะในการสื่อสารประจำวันของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟังโดยเป็นองค์ประกอบในการมีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม วาจาจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ตัวเราและบุคคลอื่นได้รู้เจตนาในความหมายนั้นๆ นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลายนัย ในที่นี้จะยกเอาความหมายโดยทั่วไป และความหมายเชิงพุทธ มีดังนี้

[๗]พระมหาสุรวุฒิ จนฺทธมฺโม (แสงมะโน), “การศึกษาเรื่องสัมมาวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

[๘]พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๗๙., พระมหาสมปอง มุทิโต (ผู้แปลและเรียบเรียง), **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖๐-๑๖๓.

๒.๑ ความหมายทั่วไป

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า วาจา หมายถึง ถ้อยคำ คำกล่าว คำพูด ที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง[๙] มีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า word, words, speech[๑๐]

พันเอกปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า วาจา หมายถึง การเจรจา คือการแสดงเจตนาของตนให้คนอื่นเข้าใจ,โดยตรงได้แก่ การพูด โดยทางอ้อมได้แก่ การแสดงออกแทนคำพูดทุกวิธี การบอกกล่าวด้วยอักษร เช่น การเขียนหนังสือ การทำเครื่องหมายด้วยภาพหรือด้วยแสงด้วยสี เป็นต้น[๑๑]

ดวงใจ ไทยอุบุญ กล่าวว่า วาจาหรือการพูดเป็นทักษะอย่างหนึ่งในด้านการใช้ภาษา มีความสำคัญมากที่สุด เพราะสื่อความเข้าใจได้มากที่สุด วาจาหรือการพูดจึงมีความจำเป็นต่อพฤติกรรมประจำวันของมนุษย์[๑๒]

ทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์ กล่าวว่า นักวิทยาศาสตร์ได้ยอมรับในความสำคัญของภาษาในการสื่อสารเมื่อการสื่อสารมีการพัฒนามากขึ้น แบ่งได้ ๒ ลักษณะ คือ วัจนภาษา ภาษาที่ใช้ถ้อยคำ ได้แก่ คำพูดที่ตกลงร่วมกันใช้ในสังคม และอวัจนภาษา ภาษาที่ไม่ใช้ถ้อยคำ[๑๓]

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นจึงสรุปได้ว่า วาจาหรือการพูด คือ การถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้พูดไปสู่ผู้ฟัง โดยอาศัยถ้อยคำและน้ำเสียง และอากัปกิริยาในการสื่อความหมายในลักษณะของวัจนภาษา ภาษาที่ใช้ถ้อยคำ ได้แก่ คำพูดที่ตกลงร่วมกันใช้ในสังคม และ อวัจนภาษา ภาษาที่ไม่ใช้ถ้อยคำ

๒.๒ ความหมายเชิงพุทธ

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏคำสอนเกี่ยวกับวาจามากมาย และมีชื่อเรียกต่างกันออกไป มีรายละเอียดที่สอดคล้องกัน ดังต่อไปนี้

[๙] ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕,** พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๗๖๑.

[๑๐] ดำเนิน การเด่น และ เสถียรพงษ์ วรรณปก, **พจนานุกรมไทยอังกฤษ ฉบับปรับปรุงใหม่ ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓), หน้า ๔๖๒.

[๑๑] ปิ่น มุทุกันต์, **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๐ – ๑๓๑.

[๑๒] ดวงใจ ไทยอุบุญ, **ภาษาไทย ๑,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๕.

[๑๓] ทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์, **พูดได้ พูดเป็น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วจีกรรม หมายถึง การกระทำทางวาจา, การกระทำด้วยวาจา, ทำกรรมด้วยคำพูด วาจาที่เป็นคำจริง กล่าวแล้วไพเราะน่าฟัง มีเหตุผล มีสาระประโยชน์ ถูกกาลเทศะ ก่อให้เกิดความสุข สมานสามัคคี เรียกว่า วจีสุจริต" ตรงข้ามกับวาจาที่ไม่ดีหรือวาจาชั่ว ที่เมื่อพูดแล้วมีแต่คำเท็จ โกหกหลอกลวง หยาบคาย หรือไร้ประโยชน์ ก่อให้เกิดการแตกสามัคคี เกิดความเสื่อม หรือความเสียหาย นำบุคคลทั้งผู้พูดและผู้ฟังไปสู่ความทุกข์ วาจาเช่นเรานี้เรียกว่า วจีทุจริต[๑๔]

ในคัมภีร์อรรถกถา พระวินัยปิฎก พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายไว้ ดังนี้

ที่ชื่อว่าวาจา ได้แก่ เจตนาที่ให้เกิดคำพูดนับเนื่องในมิจฉาวาจา ท่านแสดงเสียงที่ให้เกิดขึ้นด้วยเจตนานั้น

ที่ชื่อว่า วจีเภท (วจีเภโท) ได้แก่การเปล่งวาจาที่เข้าใจกันว่าเป็นคำพูด วาจาที่ถึงความแตกต่างกันออกไป

ที่ชื่อว่าวจีบัญญัติ (วจีวิญฺญตฺติ) ได้แก่ถ้อยคำที่ให้รู้ได้ทางวาจา กล่าวด้วยเจตนาล้วนๆ กล่าวเจตนาที่ประกอบด้วยเสียงอันเกิดจากเจตนานั้น และ กล่าวเจตนาที่ประกอบด้วยวิญญัติ[๑๕]

จากความหมายของวาจาทั้งความหมายโดยทั่วไปและความหมายเชิงพุทธ จึงสรุปได้ว่าวาจานั้นกล่าวได้ในหลายรูปแบบ ที่แตกต่างกันในมุมมองและการวิเคราะห์การแสดงออกนั้น เนื่องจากวาจาเป็นสิ่งสำคัญมากในการติดต่อสื่อสาร การแสดงออกด้วยวาจาย่อมเป็นไปได้ทั้งคุณและโทษ ถ้าเราใช้วาจาไปในทางที่ผิด ก็อาจทำให้เกิดโทษแก่ผู้ใช้วาจานั้นได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจถึงหลักการใช้วาจาที่ถูกต้องที่จะทำให้วาจานั้นเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรม และเกิดประโยชน์สูงสุด คือ สัมมาวาจา

๓. ความหมายของสัมมาวาจา

สัมมาวาจา หมายถึง การพูดความจริง พูดไพเราะอ่อนโยน พูดถูกต้องตามกาลสถานที่ พูดเป็นธรรม พูดออกไปแล้วไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน เป็นวาจาที่เมื่อกล่าวออกไปแล้วไม่ก่อให้เกิดโทษในภายหลัง คำพูดที่เป็นสัมมาวาจาจึงเป็นพื้นฐานธรรมะที่ควรมีในจิตใจ เพื่อเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข ปราศจากโทษเพราะการไม่เบียดเบียนกันเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจและสร้างจุดมุ่งหมายร่วมกัน เป็นวาจาที่เมื่อกล่าวออกไปแล้ว

[๑๔] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๙-๒๒๐.

[๑๕] วิ.อ. (ไทย) ๒/๓/๓๐๗.

ไม่ก่อให้เกิดโทษในภายหลังดังปรากฏในสารัมภชาดกว่า “บุคคลควรพูดคำที่ดีงามเท่านั้น ไม่ควรพูดคำที่ชั่วหยาบเลย การพูดคำที่ดีงามเป็นการดี บุคคลย่อมเดือดร้อนเพราะพูดคำชั่วหยาบ”[๑๖] สัมมาวาจาจึงเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้เพื่อสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกัน เป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์รักกัน ห่วงใยกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในอีกด้านหนึ่ง ก็เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ไม่พอใจซึ่งกันและกัน เกลียดชังกัน และเป็นศัตรูกันได้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัมมาวาจา หมายถึง การเจรจาชอบ คือ ประพฤติ วจีสุจริต[๑๗]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ การเว้นจากทุจริต ๔ เว้นจากการพูดเท็จ รวมทั้งสัจจวาจา พูดความจริง เว้นการพูดส่อเสียด พูดคำสมานสามัคคี เว้นการคำพูดคำหยาบพูดคำอ่อนหวานสุภาพ และ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ พูดคำมีประโยชน์[๑๘]

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ทรงให้ความหมายของสัมมาวาจาไว้โดยย่อว่า “สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายความว่าพูดจาถูกต้องหรือเมื่อไม่พูดก็นิ่ง เพราะเว้นเสียจากการพูดที่ผิดพลาดในที่นี้ได้แก่เว้นจากพูดมุสา เว้นจากพูดจาส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อไม่มีประโยชน์”[๑๙]

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัมมาวาจา หมายถึง การพูดชอบ คือพูดในสิ่งที่เป็นกุศล เว้นจากวจีทุจริต ๔ ผู้ที่มีสัมมาวาจาจะเห็นความสำคัญของการพูด เป็นบุคคลที่พูดสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็จะพูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ทั้งทางโลกและทางธรรม มีลักษณะ ๓ ประการดังนี้ คือ

๑. กถาสัมมาวาจา ได้แก่ การกล่าววาจาที่ดี วาจาที่มีศีลธรรม เพื่อหวังประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่ได้พูดเพื่อตัวเอง คำพูดนั้นจึงนำมาซึ่งความสุข ความสงบ ไม่เร่าร้อน ไม่เดือดร้อน เช่น การที่อาจารย์สอนศิษย์ หรือการแสดงธรรมเป็นต้น

๒. เจตนาสัมมาวาจา ได้แก่ผู้มีเจตนาสมาทานศีล ว่าจะละเว้นวจีทุจริต มีการไม่กล่าวมุสาวาท..เป็นต้น และตั้งใจประพฤติปฏิบัติมิให้ล่วงศีลนั้นๆ ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบด้วยตัวของ

[๑๖] ขุ.ชา. (ไทย)๒๗/๘๘/๓๐.

[๑๗] ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๔**, หน้า ๘๒๕.

[๑๘] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖๘-๗๖๙.

[๑๙] สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กาญจนบุรี : สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔๙-๕๕๐.

ตัวเอง ซึ่งได้แก่ การมีหิริ โอตัปปะ นั่นเอง เจตนาในการรักษาศีลนี้เพื่อระมัดระวังตนเองไม่ให้ไปสู่ทุคติ การกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นผู้มีสติในการกล่าววาจานั้น

๓. วิรตีสัมมาวาจา ได้แก่การงดเว้นจากวจีทุจริต ๔ ในเมื่อมีอารมณ์ที่จะล่วงปรากฏอยู่เฉพาะหน้า คือไม่ได้ตั้งใจไว้ก่อน แต่เมื่อประสบกับอารมณ์เฉพาะหน้านั้นจึงงดเว้น[๒๐]

ในพระสุตตันตปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสว่า "สัมมาวาจา คือ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ"[๒๑]

"สัมมาวาจา คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมุสาวาท เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปิสุณาวาจา เจตนาเป็นเหตุเว้นจากผรุสวาจา เจตนาเป็นเหตุเว้นจากสัมผัปปลาปะ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา"[๒๒]

ในพระอภิธรรมปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า "สัมมาวาจา หมายถึง การงด การเว้น การเลิกละ เจตนาเครื่องเว้น การไม่ทำ การไม่ประกอบ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุวจีทุจริต ๔"[๒๓]

สรุปได้ว่า สัมมาวาจา หมายถึง วาจาโดยชอบ วาจาดี ถูกต้อง สมบูรณ์อันเป็นวาจาที่นำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งกับผู้พูดและผู้ฟัง การพูดที่ถูกต้องนั้น ได้แก่ การไม่พูดเท็จไม่พูดใส่ร้ายผู้ใด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ ชนิดที่เชื่อถือไม่ได้ ถ้าผู้ใดเว้นจากการพูดเหล่านั้นเสียได้ ผู้นั้นย่อมเป็นคนที่มีวาจาเหมาะสม เป็นที่เชื่อถือได้ของมหาชนทั้งปวงและจิตใจของคนผู้พูดอย่างถูกต้องเช่นนั้นก็ย่อมสงบเย็นและมั่นคง เป็นที่ตั้งของความถูกต้องแห่งการกระทำทั้งปวงและเป็นการแสดงออกทางวาจาด้วยความรู้ความเข้าใจถึงความถูกต้องของการพูดที่ได้ใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบดีแล้ว อีกทั้งยังส่งผลให้ผู้พูดได้พัฒนาตนเองไปสู่ทางสายกลางเพื่อไปถึงจุดสูงสุดและถึงพร้อมในอริยมรรคอันเป็นทางหลุดพ้นอันประเสริฐ ประพฤติปฏิบัติด้วยความสุจริตทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๔. ความหมายของผู้นำ

คำว่า ผู้นำ เป็นการมองเน้นที่ตัวบุคคล มักจะได้ยินคำพูดที่ใช้เรียกแทนผู้นำไปในทิศทางที่ต่างกันและมีขอบเขตที่กว้างขวางตามทัศนะของผู้พบเห็น เพื่อความเข้าใจความหมายเกี่ยวกับผู้นำให้ชัดเจน นักวิชาการได้ให้นิยามความหมายไว้หลายท่านพอสังเขป ดังต่อไปนี้

[๒๐] พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่มที่ ๒,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๒.

[๒๑] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๐๖.

[๒๒] สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๑.

[๒๓] อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๒.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ มีอิทธิพล ต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ[๒๔]

สุพานี สฤษฏ์วานิช ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้มีความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือกลุ่มหรือผู้ที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำ คือ มีลักษณะโดดเด่น มีวิสัยทัศน์ มีอิทธิพลเหนือคนอื่น และมีความสามารถในการตัดสินใจในสถานการณ์ ที่ยุ่งยากและซับซ้อนได้อย่างเหมาะสม[๒๕]

Raymond J. Burby ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตนเองและสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่างๆ ลงได้และสามารถนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้[๒๖]

Normand L. Frigon ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่นและประสานงานให้ผู้อื่น ช่วยทำกิจการงานต่างๆ ของตนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ด้วยความเต็มใจ[๒๗]

สรุปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีบารมีและมีบทบาทรวมทั้งมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น สามารถชักจูงสั่งการหรือชี้นำบุคคลอื่น ให้ปฏิบัติงาน สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิผลและประสิทธิภาพ เป็นผู้มีความสามารถจนได้รับความยกย่องยอมรับให้เป็นผู้นำในการปฏิบัติงานต่างๆซึ่งรับบทบาทเป็นผู้บริหารประสานประโยชน์ในกลุ่มมีอิทธิพลและอำนาจ สามารถบังคับบัญชาบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานจนบรรลุผลตามเป้าหมายที่องค์การกำหนดไว้ได้

๕. การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาในการบริหารงานของผู้นำ

คุณธรรมและจริยธรรม ถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำ ที่ทำให้ได้รับการยอมรับ ความเชื่อถือตลอดจนการนับถือจากบุคคลต่างๆ ทั้งในองค์การและสังคมทั่วๆ ไป การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กร หรือประเทศ หรือการ

[๒๔] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

[๒๕] สุพานี สฤษฏ์วานิช, **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๖.

[๒๖] Raymond J. Burby, **Fundamental of Leadership Readings**, (Massachusetts : Wesley Publishing, 1967), p.43.

[๒๗] Normand L. Frigon, Sr.& Harry K. Jackson, Jr., **The Leader : Developing the Skills & Personal Qualities You Need to Lead Effectively**, (New York : American Management Association, 1996), p.8.

จัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์การ[๒๘] ผู้บริหารเชิงพุทธต้องมีภาวะผู้นำ คือ มีความสามารถในการจูงใจคนให้เกิดความต้องการอยากปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บริหารและมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน[๒๙]ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์[๓๐]นอกจากนี้ยังจะต้องมีศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น การทำงานต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปโดยอาศัยคนอื่นเป็นผู้นำภายในสภาพองค์การที่กล่าวนั้น ทรัพยากรด้านบุคคลจะเป็นทรัพยากรหลักขององค์การที่เข้ามาร่วมกันทำงานในองค์การ ซึ่งคนเหล่านี้จะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรด้านวัตถุอื่น ๆ เครื่องจักร อุปกรณ์ วัตถุดิบ เงินทุน รวมทั้งข้อมูลสนเทศต่าง ๆ เพื่อผลิตสินค้าหรือบริการออกจำหน่ายและตอบสนองความพอใจให้กับสังคม[๓๑] ในบทความนี้จึงมุ่งจะกล่าวถึงการนำหลักสัมมาวาจามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ของบุคคล เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติที่จะก่อให้เกิดผลดีในทุก ๆ ด้านดังนี้

๕.๑ การประยุกต์ใช้ด้านการปกครองประเทศ

วาจามีความสำคัญในด้านในการบริหารประเทศ การแถลงนโยบาย การอภิปรายในรัฐสภา การพูดในสถานการณ์เช่นนี้ มีผลกระทบต่อผู้คนโดยภาพรวม เพราะมีจุดประสงค์ในการพูดที่ชัดเจน เป็นการพูดเพื่อความเข้าใจของคนในชาติการอยู่ร่วมกันของชนในชาติอย่างสงบสุข ผู้นำนั้นมีอยู่หลายแบบ การเป็นผู้นำต้องมีการหล่อหลอม ต้องผ่านกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น เนื่องจากการใช้วาจาเป็นสื่อสำคัญในการชักจูงโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังจึงจำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบอื่นมาเกื้อหนุน ดังนี้

๑) ผู้นำที่ดีต้องมีปิยวาจา คือ มีวาจาเป็นที่รัก สร้างสรรค์ให้เกิดความกลมเกลียว ความรัก และสามัคคีให้เกิดขึ้น วาทะของผู้นำ ย่อมสมานไมตรีต่อบุคคล ในองค์การต่างๆ เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ และมีกำลังใจที่จะปฏิบัติงาน สามารถพัฒนาตนเองและปฏิบัติตนไปสู่ความเจริญสู่เป้าหมายที่วางไว้ พร้อมที่จะตั้งใจทำงาน ไม่ท้อถอย และทำงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีความสุจริตใจ บริหารบ้านเมืองด้วยความโปร่งใส ให้ประชาชนตรวจสอบได้ เมื่อพูดอย่างไรก็ทำอย่างนั้น ทำอย่างไรก็พูดอย่างนั้น ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรมต่อทุกคนโดยเสมอภาคไม่เห็นแก่พรรคพวกเพื่อนพ้อง ย่อมทำให้เกิดความศรัทธา เชื่อฟัง และความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ และทำให้ทุกคนมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมคือประเทศชาติ มากกว่าประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ

[๒๘]บุญทัน ดอกไธสง, **การจัดองค์การ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

[๒๙] ดูรายละเอียดใน พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า ๓, ๑๖.

[๓๐] Herbert A. Simon, **Administrative Behavior**, (New york : Macmillian, 1947), p.3.

[๓๑] อ้างใน สมพงศ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๖.

๒) ในยามที่บ้านเมืองเกิดการขัดแย้งกัน วาจาของผู้นำจะเป็นสิ่งชักจูงผู้คนให้มีการประสานประโยชน์เพื่อแก้ไขสถานการณ์ในระหว่างนั้นให้พ้นจากวิกฤตไปได้ หรือในสภาวะที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายขึ้น ผู้นำควรต้องระมัดระวังวาจามากขึ้น คำพูดเพียงคำเดียวอาจก่อให้เกิดจลาจล สงครามระหว่างประเทศ หรืออาจทำให้วิกฤตกลายเป็นโอกาสสามารถเชื่อมความรักความสามัคคีของคนในชาติให้กลมเกลียวยิ่งขึ้นได้ เมื่ออยู่ในภาวะปกติ ผู้นำต้องเป็นผู้ประสานทั้งคน และประโยชน์ มีความสามารถในการจูงใจให้เกิดความพร้อมเพรียง ร่วมแรงร่วมใจกัน มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวมคือประเทศชาตินั่นเอง ดังนั้นการนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญทั้งทางวัตถุและจิตใจนั้น ผู้นำประเทศจำเป็นต้องมีจิตใจที่ประกอบด้วยหลักธรรมในการปฏิบัติตนเพื่อเป็นตัวอย่าง อันเป็นการปกครองด้วยความมีใจที่เป็นธรรมต่อผู้ร่วมงาน และประชาชน จึงจะทำให้ทุกคนอยู่ดี มีสุข และทำให้ประเทศชาติก้าวไปสู่เป้าหมายคือความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรมได้ในที่สุด

๓) ในทางการทูต การต่างประเทศ เอกอัครราชทูตอยู่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของประเทศ วาจาของทูต มีความสำคัญต่ออธิปไตยและต่อความอยู่รอดของประเทศชาติ นักการทูตที่ดี ย่อมใช้สัมมาวาจาเพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศได้ รวมไปถึงการใช้วาจาเพื่อสร้างสัมพันธไมตรี ความสัมพันธ์ทางการเมือง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ กฎหมาย เทคโนโลยี วัฒนธรรม ภาษาและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการสร้างสิ่งดีงามให้เกิดขึ้นต่อมนุษยชาติ เพื่อสร้างกฎระเบียบ แนวทางให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสมบูรณ์พูนสุข และมีสันติภาพ หรือเพื่อป้องกันภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและจากฝีมือมนุษย์ด้วยกัน การเจรจาด้วยความเข้าใจ และเป็นมิตรต่อกัน ทำให้เกิดความร่วมมือเพื่อสร้างความมั่นคง และก่อให้เกิดความสงบสุข ทั้งยังเป็นการเอื้อเฟื้อกับประเทศที่ด้อยโอกาส อีกทั้งเป็นการรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติของตนทั้งในระดับภูมิภาคหรือในระดับโลก

๕.๒ การประยุกต์ใช้ด้านอาชีพ

อาชีพทุกอาชีพต้องใช้วาจาในการสื่อสารทำความเข้าใจต่อกัน วาจาจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้น ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติและสังคมเป็นสำคัญ ดังจะได้อธิบายให้เห็นพอเป็นสังเขปดังนี้

๑) อาชีพครู ครูมีหน้าที่สั่งสอนให้วิชาความรู้ต่อศิษย์ การใช้สัมมาวาจาของครู หมายถึงการใช้วาจาที่ถูกต้อง ชัดเจน เหมาะสมกับวุฒิภาวะของศิษย์ ครูควรมีวาจาที่แสดงเมตตา และปรารถนาดี นุ่มนวลชวนฟัง พร้อมที่จะให้ความรู้อันก่อให้เกิดประโยชน์ต่อศิษย์ คำพูดของครูย่อมทำให้ศิษย์เกิดความเชื่อมั่น และเชื่อฟังคำสั่งสอน เกิดความกระตือรือร้นที่จะรับรู้เรื่องราว หรือความรู้ต่างๆ ที่ครูสอน มีความเพียรพยายาม มุ่งมั่นต่อการเรียน และประพฤติตนเป็นคนดี

๒) อาชีพที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย วาจาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับบุคคลอาชีพดังกล่าวนี้

กระบวนการใช้กฎหมายในการพิจารณาพิพากษาคดี การสืบพยาน การซักถามความถูกต้องเป็นจริง ต้องอาศัยวาจาในการแสดงเหตุและผล เพื่อค้นหาความจริง อีกประการหนึ่งการใช้กฎหมายเป็นการตัดสินความถูกผิดจากสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ควรใช้ช่องโหว่ของกฎหมายบิดเบือนความจริงให้คนผิดกลายเป็นคนถูก และคนถูกกลายเป็นคนผิด เจตนาของวาจาที่บิดเบือนความจริง ย่อมก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรม และเกิดความเสียหายต่อ ทรัพย์สิน และประโยชน์ของผู้อื่น กระบวนการยุติธรรมจากการพิพากษาตัดสินที่ผิดไปจากความจริง อาจถึงกับทำลายชีวิตผู้บริสุทธิ์ได้ หรือทำให้ผู้ไม่ได้กระทำความผิดต้องถูกลงโทษ เสียหาย เท่ากับทำร้ายเขาให้ตายทั้งเป็น และผู้กระทำผิดลอยนวลไปกระทำความผิดใหม่ได้อีก การใช้วาจาจึงควรตั้งอยู่ในความถูกต้องระมัดระวังและมุ่งต่อความยุติธรรมให้มากที่สุด

๓) อาชีพนักจิตวิทยา แพทย์ และพยาบาล เป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก บุคคลที่มาเกี่ยวข้องไม่ได้เป็นคนปกติ แต่เป็นผู้ที่มีความป่วยไข้ทั้งร่างกายและจิตใจ ความเจ็บป่วยทางกายอาจรักษาได้ด้วยยา แต่ความเจ็บป่วยทางใจ ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องเพื่อบำบัดทุกข์ของผู้คนเหล่านี้ ต้องมีวิธีการในการใช้สัมมาวาจา เพื่อผ่อนคลาย เนื่องจากร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยกายและใจ ถ้ากายป่วย ใจก็ย่อมเป็นทุกข์ และหากใจป่วย ก็อาจส่งผลให้ร่างกายเจ็บป่วยตามไปด้วย การใช้สัมมาวาจาด้วยการกล่าววาจาที่ไพเราะ อ่อนหวาน เห็นอกเห็นใจ ชี้แนะหาทางออก เพื่อรักษา แก้ไข หรือแนะนำแนวทางการรักษาของผู้ทำหน้าที่เป็นนักจิตวิทยา แพทย์ หรือพยาบาลย่อมช่วยให้จิตใจของผู้ป่วยได้รับการบำบัดรักษาเป็นอย่างแรก เกิดความสุขใจและมีกำลังใจที่จะต่อสู้กับโรคร้ายที่เกิดขึ้นทางกายได้ต่อไป

๔) อาชีพสื่อสารมวลชน ในปัจจุบันโลกก้าวไกลไร้พรมแดน อิทธิพลของข่าวสารข้อมูลที่มีต่อประชาชนพลโลก มีทั้งข่าวที่มีสาระและข้อมูลที่ไม่มีสาระ ถูกลำเลียงไปมอมเมาจิตใจเด็กและเยาวชนผ่านทางทีวี และเครือข่ายคอมพิวเตอร์ รวมถึงสิ่งพิมพ์ต่างๆ วาจาถูกนำไปใช้ในรูปแบบของการสื่อสารในอีกรูปแบบหนึ่งได้ตลอดเวลา ข้อมูลข่าวสารมีทั้งบวกและลบ มีทั้งคุณและโทษ เป็นดาบสองคม ข้อมูลข่าวสารที่ส่งเสริมวิชชาก็มี ที่ส่งเสริมอวิชชาก็มากเช่นกัน[๓๒] เพราะการให้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่สร้างสรรค์ ไม่เที่ยงตรง บิดเบือนไปจากความจริงโดยเจตนาไม่บริสุทธิ์ อาจทำลายจริยธรรมและคุณธรรมของตนเอง ทำร้ายมนุษย์และสังคม ทั้งทางตรงและทางอ้อม หากได้นำหลักธรรมอันได้แก่สัมมาวาจาในพระพุทธศาสนามาใช้ให้ถูกทาง ไม่ว่าในการเป็นผู้ให้ข่าวด้วยความถูกต้องตรงไปตรงมา ยุติธรรม ด้วยวาจาที่สร้างสรรค์ การนำเสนอข่าวสารข้อมูลที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อสังคมโลก เพื่อการพัฒนาในแนวทางที่ถูกต้องและยั่งยืน หรือแม้กระทั่งการเป็นผู้เสพสื่อข้อมูลข่าวสาร

[๓๒] พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ขอบฟ้าแห่งความรู้**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗-๑๙.

เหล่านั้น ก็ต้องรู้จักเลือกสรรสิ่งที่ดีงามสำหรับตนและผู้อื่น ย่อมทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ตระหนักรู้ถึงคุณธรรมและจริยธรรม และสิ่งดีงามที่ควรประพฤติปฏิบัติต่อกัน เท่ากับว่าได้ใช้หลักธรรมข้อสัมมาวาจาในการแก้ไขปัญหาสังคมเพื่อเป็นหลักปฏิบัติและพร้อมที่จะสร้างสรรค์จรรโลงสังคมให้เกิดคุณค่า และคุณประโยชน์ มีสันติภาพ และนำความสุขสงบมาสู่มนุษย์โลกทุกคนนั่นเอง

๗. บทสรุป

สัมมาวาจาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นคือ การมีวาจาสุจริต เป็นวาจาจริง ไพเราะ และประกอบด้วยประโยชน์ ทำให้การดำเนินชีวิตเกิดประโยชน์ เพราะไม่เบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนี้สัมมาวาจายังให้ผลที่เกื้อกูลต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ในด้านสังคม การนำหลักสัมมาวาจามาใช้ในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง ด้านการประกอบอาชีพ หรือแม้แต่การพัฒนาในทุกรูปแบบ ย่อมทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพราะเท่ากับได้วางรากฐานทางจริยธรรมไว้ให้แก่สังคม และสร้างสรรค์ให้ขยายวงกว้างออกไปเพื่อประโยชน์สุขกับส่วนรวม ในการนำหลักสัมมาวาจามาใช้กับสังคมส่วนรวมนั้น ผู้นำประเทศหรือผู้มีอำนาจในการปกครองได้แก่รัฐบาลหรือผู้แทนประชาชนควรเป็นตัวอย่างการประพฤติปฏิบัติในการใช้วาจาที่ถูกต้อง เป็นจริง ไม่กล่าวเท็จ ไม่หลอกลวง ไม่หาเสียงด้วยการใช้เล่ห์เพทุบายต่างๆนานาเพื่อให้ตนได้เข้ามามีอำนาจ ควรมีความจริงใจซึ่งกันและกัน จริงใจต่อประชาชน ไม่ใส่ร้ายป้ายสี พูดจาว่าร้ายกัน รัฐบาลควรมีนโยบายที่ประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริต โปร่งใส ให้ความเป็นธรรมแก่ข้าราชการ บริหารราชการบ้านเมืองด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม ไม่คอรัปชั่น และส่งเสริมคนดีให้มีโอกาสทำงานได้อย่างเต็มที่ เพื่อประโยชน์ของตนและผู้อื่น อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทำให้ประเทศชาติและสังคมได้ยกระดับการพัฒนา และนำความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุขมาสู่สังคมต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

๑. หนังสือ :

เทพ สุนทรศารทูล. **เพลงยาวนิราศสุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ดวงใจ ไทยอุบุญ. **ภาษาไทย ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ดำเนิน การเด่น และ เสถียรพงษ์ วรรณปก. **พจนานุกรมไทยอังกฤษ ฉบับปรับปรุงใหม่ ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓.

ทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์. **พูดได้ พูดเป็น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๕.

บุญทัน ดอกไธสง. **การจัดองค์การ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗

ปิ่น มุทุกันต์. **แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๘.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พระมหาสมปอง มุทิโต (ผู้แปลและเรียบเรียง). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๗.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฏีกา ปริจเฉทที่ ๔ เล่มที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ทิพยวิสุทธิ์, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิต. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๔๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กาญจนบุรี : สหายพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๒.

สมพงศ์ เกษมสิน. **การบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

สุพานี สฤษฏ์วานิช. **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

๒. วิทยานิพนธ์ :

พระมหาศรีสุพรณ์ อตฺตทีโป (คำนนท์). “การประยุกต์ใช้วาจาสุภาษิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกายเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาสุรวุฒิ จนฺทธมฺโม (แสงมะโน). “การศึกษาเรื่องสัมมาวาจาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

๒. ภาษาอังกฤษ

Herbert A. Simon. **Administrative Behavior**. New york : Macmillian, 1947.

Normand L. Frigon, Sr.& Harry K. Jackson, Jr.. **The Leader : Developing the Skills & Personal Qualities You Need to Lead Effectively**. New York : American Management Association, 1996.

Raymond J. Burby. **Fundamental of Leadership Readings**. Massachusetts : Wesley Publishing, 1967.

ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

Buddhist Leadership and Public Mind for Socio-Economic Development

ชนิศร์ ชูเลื่อน
Chanit Chooluean
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีเนื้อหาสาระที่กล่าวถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะแนวพุทธว่าสามารถนำไปสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมได้ โดยแสดงให้เห็นเป็นกระบวนการว่าการที่บุคคลสามารถพัฒนาตนให้มีภาวะผู้นำเชิงพุทธนั้นเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือส่วนรวม ที่เรียกว่าบำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะ เพราะประเด็นภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสำนึกสาธารณะแนวพุทธนี้มีความเกี่ยวเนื่องกันในแง่อุดมการณ์ชีวิตของชาวพุทธ กล่าวคือ อุดมการณ์ของชาวพุทธ อยู่ที่การได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม แต่การจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ต้องพัฒนาตัวเองให้มีความพร้อมก่อน เรียกอีกอย่างหนึ่งคือ ต้องพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตนก่อน คำว่าภาวะผู้นำในที่นี้หมายถึงความสามารถที่จะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร คือสามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นในรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์นั่นเอง

Abstract

This article is aimed to demonstrate the relationship between the Buddhist leadership and the Buddhist public consciousness that leads to develope the economy and society. The relationship here is presented as "a process of personal development" showing that people who can behave themselves having Buddhist leadership (which is the basic requisite causing their social performing advantages) so they can automatically act themselves to be useful to the public. This is because the Buddhist leadership and the Buddhist public consciousness are closely linked together by Buddhistûs attitude: being public advantageous. However, to achieve that it is necessary for those people to prepare themselves being ready for it, or in other words, they need to firstly cultivate themselves having Buddhist leadership. Here, the term of "leadership" means the ability to perfectly perform goodwill and be helpful to the public.

๑. บทนำ

มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม คือเป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องการอยู่และทำกิจกรรมร่วมกัน ชีวิตหรือสังคมมนุษย์จะมีความหมายได้ก็ต่อเมื่อได้ทำกิจกรรมชีวิตร่วมกัน อาศัยพึ่งพามีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน หากจะมีคำถามในระดับปัจเจกว่าชีวิตมนุษย์ดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาปัจจัยอะไรบ้างก็อาจจะมีคำตอบเป็น ๒ อย่างคือ ปัจจัยภายนอกอัน ได้แก่ปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่พักอาศัย ปัจจัย ๔ เป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องของการต้องตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต และปัจจัยภายในอันได้แก่ แรงจูงใจหรือความต้องการทางจิตใจ เช่น ความรักความปรารถนาในสิ่งต่างๆ อันเป็นส่วนของอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด แต่หากจะมีคำถามในระดับสังคมว่า ***สังคมมนุษย์*** ดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาปัจจัยอะไรบ้าง ก็อาจจะมีการระบุถึงปัจจัยแห่งการดำรงอยู่ของสังคมที่ซับซ้อนขึ้น เพราะชีวิตและสังคมมนุษย์ไม่ได้ต้องการแค่ปัจจัย ๔ เท่านั้น เนื่องจากสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่ามนุษย์นั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่พิเศษ มีปัญญา คือมีความสามารถทางด้านการคิดวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ สามารถแก้ปัญหาที่มีความซับซ้อนด้วยตัวเอง สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เพื่อความเป็นอารยะได้ เพราะฉะนั้น สังคมมนุษย์นอกจากจะต้องอาศัยปัจจัย ๔ แล้วยังต้องอาศัยปัจจัยพิเศษบางอย่างในการเอื้อให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ได้ด้วย เช่น ความเป็นเอกภาพมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเสมอภาคกัน ความไม่เอารัดเอาเปรียบกัน และอีกหลายประการที่เรียกว่าเป็นปัจจัยทางสังคม อย่างไรก็ตามสิ่งที่เรียกว่าปัจจัยแห่งการดำรงอยู่ได้ของสังคมเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยตัวบุคคลซึ่งเป็นตัวกลางในการทำหน้าที่ที่จะทำให้ปัจจัยทางสังคมเหล่านี้เกิดขึ้น เรียกบุคคลที่ทำ

หน้าที่นี้ว่า "ผู้นำ" นั่นคือ ผู้นำคือ "คนกลาง" ที่จะคอยประสานให้สมาชิกในสังคมมีความเป็นเอกภาพ เสมอภาค ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ในขณะเดียวกันหากผู้นำเป็นแต่เพียงผู้นำแต่ขาดสิ่งที่จะทำให้เป็นผู้นำที่ดีที่เรียกว่า "ภาวะผู้นำ" ก็ไม่สามารถที่จะทำหน้าที่เป็นคนกลางเชื่อมระหว่างสมาชิกในสังคมหรือประสานประโยชน์ที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดขึ้นได้ ไม่เพียงเท่านั้น การจะครองความเป็นผู้นำที่ดีได้ก็ต้องมีความสำนึกที่เรียกว่า "จิตสำนึกสาธารณะ" อันเป็นความสำนึกเพื่อผู้อื่นอีกโสดหนึ่งด้วย

๒. ผู้นำ : สิ่งที่เป็นความจำเป็นเชิงโครงสร้างทางสังคม

ในยุคบรรพกาล ความเป็นสังคมเกิดมาพร้อมกับการที่มนุษย์รู้จักอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ทำกิจกรรมร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในรูปแบบต่าง ๆ ก่อให้เกิดกระบวนการทางสังคมและดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม อันเป็นปรากฏการณ์ที่ฉายถึงภาพที่มนุษย์ทำกิจหน้าที่ต่าง ๆ ตามฐานะของตนเอง ตลอดถึงการดำเนินกิจกรรมชีวิตที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับสมาชิก อื่น ๆ ในสังคม เมื่อจำเป็นต้องดำเนินกิจกรรมชีวิตที่ต้องสัมพันธ์กับผู้อื่น ผลพวงอย่างหนึ่งที่เกิดตามมาจากการดำเนินชีวิตร่วมกันคือความขัดแย้ง เมื่อเป็นเช่นนั้นกระบวนการทางสังคมจึงหนุนให้เกิดบุคคลที่เรียกว่า "ผู้เป็นกลาง" หรือ "ผู้นำ" ขึ้นโดยอัตโนมัติ คอยทำหน้าที่สะสางจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งในประเด็นนี้พระพุทธศาสนาเองก็ได้แสดงโลกทรรศน์อันเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคปฐมกาลไว้ในพระสูตรที่ชื่อว่า "อัคคัญญสูตร"[๑] ว่า เดิมทีมนุษย์มาจากสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่มีภาวะเป็นกายทิพย์ และเรียกสิ่งมีชีวิตนี้ว่าอาภัสสรพรหม ต่อมาอาภัสสรพรหมได้วิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์ ธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกิดพร้อมกับความเป็นมนุษย์ คือ ความต้องการอยู่ร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมชีวิต ในบางช่วงเวลาเมื่อทำกิจกรรมชีวิตร่วมกันบนพื้นฐานของความขัดแย้งหรือไม่สามารถจัดการปัญหาได้ก็เกิดการเรียกร้องให้มีบุคคลผู้เป็นกลางคอยทำหน้าที่ประสานประโยชน์สมาชิกของสังคมขึ้นอันเป็นเรื่องของการทำให้สังคมดำรงอยู่ได้

อย่างไรก็ตาม หากจะพิจารณาถึงปัจจัยที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ จะเห็นได้ว่ามีหลายอย่างหลายประการแต่อาจสรุปได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มปัจจัยรองหรือปัจจัยฝ่ายสนับสนุน

๒. กลุ่มปัจจัยหลักหรือปัจจัยที่จำเป็น

ปัจจัยรองหรือปัจจัยฝ่ายสนับสนุน ในที่นี้จะเรียกว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ก็ได้ จะเรียกว่า เป็น ***ปัจจัยภายใน*** ก็ได้คือเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดในจิตใจของ

[๑] ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓ - ๑๐๒.

มนุษย์ กล่าวคือ เป็นเรื่องของการที่สมาชิกในสังคมต้องปรับทัศนคติหรือความรู้สึกนึกคิดที่จะเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น ความสามัคคี การปรับตัวหรือทักษะในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมด้วยกันนั่นคือสมาชิกในสังคมจำเป็นที่จะต้องมีการเรียนรู้เพื่อมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างถูกต้อง มีความเสมอภาค มีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตอย่างเท่าเทียมกับสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม ตลอดถึงการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นบนพื้นฐานของคุณธรรมจริยธรรมต่างๆ ซึ่งในบางเวลาก็อาจจะมีการนำเครื่องมือบางอย่างมาใช้ทำการควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ที่เป็นไปในสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในกรณีที่สมาชิกในสังคมมีการละเมิดสิทธิ์ของผู้อื่น เช่นการใช้กฎหมายหรือข้อบังคับต่างๆ ทั้งนี้เพื่อการดำรงอยู่ได้ของสังคม หากปัจเจกบุคคลดำรงตนโดยอาศัยปัจจัยพื้นฐาน เช่น ความสามัคคี การปรับตัวเข้าหากัน การเคารพในสิทธิเสรีภาพของกันและกัน เป็นต้น สังคมก็จะดำเนินไปได้อย่างเป็นปกติสุขและเป็นธรรมชาติ อันหมายถึงการดำรงอยู่ได้ของสังคม ซึ่งลักษณะของสังคมแบบนี้เรียกว่าเป็นสังคมอารยะ กระนั้นก็ตามปัจจัยภายในที่กล่าวถึงนี้เป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนต้องทำให้มีขึ้นเอง และหากต้องการให้สังคมได้ชื่อว่าเป็นสังคมอารยะนั่นก็หมายความว่าปัจเจกบุคคลทุกคนซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมต้องสามารถปรับทัศนคติหรือความรู้สึกนึกคิดของตนให้เสมอเหมือนกับคนอื่นๆ ทั้งหมด เช่น นาย ก. ปรับความรู้สึกนึกคิดของตนให้รู้จักเคารพสิทธิ์ของนาย ข. นาย ข. ก็ต้องปรับความรู้สึกนึกคิดของตนให้รู้จักเคารพสิทธิ์ของนาย ก. ด้วย ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วก็เป็นการยาก เพราะเป็นสังคมของปุถุชน ดังนั้น การอาศัยปัจจัยภายในตัวปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นเรื่องของความรับผิดชอบทางจริยธรรมของแต่ละคนแต่เพียงอย่างเดียวเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้จึงเป็นการยาก นั่นหมายความว่าหากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลติดตันหรือเกิดความขัดแย้งกันก็ต้องอาศัยปัจจัยหลักในการจัดการความขัดแย้งต่อไป

ปัจจัยหลักหรือปัจจัยที่จำเป็น ในที่นี้หมายถึงผู้นำซึ่งทำหน้าที่คอยจัดการความขัดแย้ง จะเรียกว่าเป็น ***ปัจจัยภายนอก*** ก็ได้ ทั้งนี้ หากลำพังปัจจัยพื้นฐานข้างต้น (เช่น ความสามัคคี การเคารพสิทธิ หรือการปรับตัวเข้าหากัน เป็นต้น) อย่างเดียว ไม่เพียงพอที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ หรือหากเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในท่ามกลางสังคมมนุษย์ เช่น การละเมิดสิทธิเสรีภาพ การเอารัดเอาเปรียบหรือการไม่ยอมปรับตัวเข้าหาสมาชิกของสังคมคนอื่นๆ เป็นต้นแล้ว สมาชิกในสังคมก็มักจะเรียกหาคนกลางหรือผู้นำขึ้นมาทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง ปัจจัยขั้นนี้จึงเป็นเรื่องของกระบวนการจัดการความขัดแย้ง หรือการมีปัจเจกบุคคลผู้จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งหมายถึงการทำหน้าที่เป็นผู้นำนั่นเอง ผู้นำจึงจัดว่าเป็นปัจจัยหลักและจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของสังคม อันหมายความว่า แม้ว่าปัจจัยรองที่ได้กล่าวข้างต้นจะเป็นส่วนหนึ่งของการทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ แต่ปัจจัยดังกล่าวก็มีข้อจำกัดในการรับประกันความคงทนของความปกติสุขทางสังคม นั่นคือ ปัจจัยรองดังกล่าวไม่สามารถการันตีได้ว่า ลำพังการมีแต่ปัจจัยรองโดยไม่มีปัจจัยหลักคอยควบคุม จะสามารถทำให้สังคมคงความปกติสุขได้

ตลอดหรือไม่ เมื่อพิจารณาจากแง่นี้ก็จะเห็นได้ว่า ปัจจัยรองดังกล่าวไม่สามารถที่จะทำให้สังคมมีความเป็นปกติสุขอย่างมั่นคงได้ จะเห็นได้ว่าปัจจัยรองทั้งหลายก็ต้องมีผู้ควบคุมดูแลชั้นหนึ่ง เช่น การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการดูแลควบคุมความเป็นไปทางสังคมก็ต้องอาศัยปัจเจกบุคคลทำหน้าที่ด้านกฎหมาย หรือการสร้างแรงจูงใจต่าง ๆ เช่น การทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความสามัคคี มีการเคารพสิทธิไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ก็เป็นเรื่องของการที่ปัจจัยหลักคือผู้นำจะต้องทำให้เกิดมีขึ้น กล่าวได้ว่าปัจจัยหลักคือตัวผู้นำทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมปัจจัยรองให้ทำงานหรือใช้ปัจจัยรองดังกล่าวเป็นเครื่องมือสร้างความเป็นปกติภาวะให้เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้น ความเป็นสังคมจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยผู้นำซึ่งคอยทำหน้าที่ควบคุมดูแลนั่นเอง โดยนัยนี้จะเห็นได้ว่าการที่สังคมต้องมีผู้นำจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งอันมีความหมายว่าหากสังคมขาดผู้นำก็ไม่สามารถดำรงความเป็นสังคมอยู่ได้อย่างแท้จริง

ทั้งสองประการข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นปัจจัยแห่งการดำรงอยู่ของสังคมเหมือนกัน แต่หากจะพิจารณาถึงความสำคัญระหว่างปัจจัยทั้งสองในการทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยหลักคือผู้นำมีความสำคัญกว่าปัจจัยรองแต่ก็ต่างอิงอาศัยซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่ากลุ่มปัจจัยรองแม้จะสามารถทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ก็จริง แต่ในบางครั้งก็ต้องอาศัยปัจจัยหลักคือการมีบุคคลที่เป็นผู้นำมาคอยจัดการโดยปัจจัยรองนั่นเองทำหน้าที่เป็นเครื่องมือให้แก่ปัจจัยหลัก เช่น หากความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในสังคมไม่สามารถยุติลงได้ด้วยดี ก็จำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยหลักคือผู้นำในการทำหน้าที่เป็นตัวกลางไกล่เกลี่ยพูดคุยหรือสร้างแรงจูงใจ หรือใช้ระเบียบกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น เรียกได้ว่าปัจจัยทั้งสองนี้ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกันทีเดียว จะเห็นได้ว่าปัจจัยหลักอันได้แก่ผู้นำนั้น คือผู้ที่ทำให้สังคมดำรงและดำเนินไปได้อย่างแท้จริง ผู้นำจึงได้ชื่อว่าเป็นความจำเป็นเชิงโครงสร้างของสังคมอย่างปฏิเสธไม่ได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากบริบททางสังคมในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า หน้าที่ของผู้นำไม่ได้ถูกจำกัดให้อยู่ในเฉพาะเรื่องการทำหน้าที่จัดการความขัดแย้งอย่างเช่นในอดีตเท่านั้น แต่ยังขยายไปในเรื่องการทำหน้าที่บริหารดูแลหรือขับเคลื่อนกิจกรรมชีวิตมนุษย์อันเป็นกิจกรรมเชิงสังคมอีกด้วย หน้าที่ของผู้นำมีความซับซ้อนไปตามสังคมที่มีความซับซ้อนขึ้นนั่นเอง เรียกได้ว่า ผู้เป็นผู้นำในโลกปัจจุบันทำงานเชิงรุกมากขึ้นจะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบันหลายๆ ปรากฏการณ์เกิดได้เพราะมีผู้นำกลุ่มเป็นคนนำหรือก่อให้เกิดขึ้น เช่น การรวมกลุ่มชุมนุมกันของกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อแสดงการคัดค้านการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่ง พิจารณาจากประเด็นนี้ก็จะเห็นได้ว่าผู้อยู่ในฐานะเป็นผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้สังคมเกิดเป็นภาพที่หลากหลาย ซึ่งหน้าที่ของผู้นำที่มีความซับซ้อนขึ้นนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่าภาวะผู้นำเป็นเครื่องค้ำจุนให้ผู้นำได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งนั้นได้

๓. ภาวะผู้นำ : ภาวะที่จำเป็นสำหรับผู้นำ

การเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ได้นั้นต้องมีลักษณะที่เรียกว่าภาวะผู้นำ คำว่า "ภาวะผู้นำ" หมายถึงคุณลักษณะภายในของผู้นำ อันเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับผู้นำ พระพรหมคุณาภรณ์[๒] ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำ ว่าคือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดีงาม ดังนั้น ผู้อยู่ในฐานะเป็นผู้นำจะไม่สามารถเป็นผู้นำที่ดีได้หากขาดคุณสมบัติที่เรียกว่า "ภาวะผู้นำ"

คำว่า "ภาวะผู้นำ" เป็นคำที่เกิดมาควบคู่กับคำว่า "ผู้นำ" หากคำว่าผู้นำเปรียบเสมือนเป็นโครงสร้างส่วนตัวถังของรถยนต์ คำว่า ภาวะผู้นำ ก็เปรียบเสมือนกลไกต่างๆ ที่อยู่ภายในตัวถังซึ่งทำหน้าที่ให้ตัวของรถยนต์แล่นไปหรือผลิตประโยชน์ได้ ซึ่งรถยนต์จะแล่นไปหรือให้ประโยชน์ได้อย่างน่าพึงพอใจของผู้บังคับแค่ไหน อย่างไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับกลไกภายในว่ามีการทำงานเป็นอย่างไร ประโยชน์ของรถจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีกลไกภายในที่ยังสามารถทำงานได้ตามปกติเช่นกัน บุคคลผู้เป็นผู้นำหากปราศจากคุณสมบัติภายในที่เรียกว่าภาวะผู้นำเสียแล้วก็เป็นผู้นำที่ไร้ซึ่งคุณค่า ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว การเป็นผู้นำอาจไม่ใช่เป็นการยากสำหรับปัจเจกบุคคล แต่การจะเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ได้นั้นอาจเป็นการยากกว่า เพราะต้องมีคุณสมบัติที่จำเป็นภายในบางอย่างที่จะเอื้อต่อการปฏิบัติในหน้าที่ผู้นำที่พึงประสงค์ อีกทั้งคุณสมบัติที่เรียกว่าภาวะผู้นำนั้นคือสิ่งที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลครองการเป็นผู้นำอยู่ได้ การมีภาวะผู้นำจึงเป็นเรื่องของการฝึกฝนศึกษา เป็นทั้งศาสตร์คือความรู้และศิลปะคือการใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในตัว คำว่า ภาวะผู้นำ หากพิจารณาถึงผู้เป็นผู้นำ ก็อาจหมายถึงคุณสมบัติภายในที่ผู้นำควรมี แต่หากพิจารณาถึงผู้อยู่ในฐานะเป็นผู้ตามแล้ว กลับเป็นเรื่องของความศรัทธา การยอมรับ การทำให้ผู้ตามเกิดความไว้เนื้อเชื่อใจหรือเชื่อมั่นในตัวผู้นำ

สำหรับผู้นำแล้ว การมีภาวะผู้นำที่ทำให้ผู้ตามยอมรับจึงเปรียบเสมือนเครื่องประกันความยั่งยืนของฐานะผู้นำอย่างหนึ่ง กล่าวคือ หากผู้นำขาดภาวะผู้นำก็ไม่สามารถดำรงอยู่ในตำแหน่งผู้นำได้อย่างยั่งยืน แต่หากมีภาวะผู้นำ ก็สามารถดำรงอยู่ในฐานะผู้นำได้อย่างมั่นคง อย่างไรก็ตาม คำว่าภาวะผู้นำนี้อาจมีความหมายหลายนัย ซึ่งในแต่ละสถานะอาจนิยามความหมายที่ต่างกันออกไป เช่น *ความหมายของภาวะผู้นำในบริบทของสังคม* อาจจะมีความหมายหลายอย่างเช่น ความอดทนอดกลั้น ความกล้าหาญในการตัดสินใจ ตัวอย่างเช่น ผู้นำสูงสุดทางสังคมใช้วิธีการที่รุนแรงสั่งสลายการชุมนุมของกลุ่มชนที่ชุมนุมด้วยการปิดทางสัญจรของคนจำนวนมาก ส่งผลให้กลุ่มชนที่ชุมนุมบางส่วนต้องได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต การตัดสินใจในกรณีเช่นนี้ของผู้นำสูงสุดทางสังคมอาจจะได้รับการเรียกขานว่ามีภาวะผู้นำ เพราะผู้นำคนนั้นอาจพิจารณาเห็นว่าการชุมนุมของผู้ชุมนุมได้ละเมิด

[๒]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ,** พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

สิทธิบางอย่างของประชาชนส่วนใหญ่

ดังนั้น จึงต้องรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง และเพื่อให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้ใช้ชีวิตตามปกติ แต่หากพิจารณาในความหมายของภาวะผู้นำในบริบทของศาสนา การปฏิบัติในลักษณะการละเมิดสิทธิหรือตัดรอนชีวิตดังกล่าวอาจถูกเรียกว่าขาดภาวะผู้นำก็ได้ เพราะเป็นการปฏิบัติที่ขาดเมตตา อันแย้งต่อระบบจริยธรรมอันดีงามอย่างนี้ เป็นต้น

๔. จิตสาธารณะ : หลักการอันเป็นพันธสัญญาต่อสังคมของพระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องจิตสาธารณะเป็นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบันเพราะเหตุที่สภาพสังคมปัจจุบันเต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ ที่มีบ่อเกิดมาจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ความสำนึกที่เรียกว่า จิตสาธารณะ จึงเป็นเสมือนยาสำหรับบำบัดโรคคือปัญหาอันเกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์

คำว่า จิตสาธารณะ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม ละอายต่อสิ่งผิด เน้นความเรียบร้อย ประหยัด และมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ[๓] ดังนั้น จิตสาธารณะจึงได้แก่ จิตสำนึกทางสังคมอันเป็นความสำนึกขั้นพื้นฐานทางจริยธรรมที่มีความหมายอันหลากหลาย เช่น การเอาใจเขามาใส่ใจเรา ความรู้จักรับผิดชอบ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงคำว่า “จิตสาธารณะ” ในมิติของคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า คำนี้ได้สะท้อนถึงภาพที่ชัดเจนของ “ความเป็นพระพุทธศาสนา” เพราะเป็นภารกิจหลักของพระพุทธศาสนาก็ว่าได้ กล่าวคือ เป็นภารกิจที่จะต้องช่วยมนุษย์และสังคมนั่นเอง จะเห็นได้จากพระพุทธดำรัสที่ได้ตรัสกับพระสาวกตอนหนึ่งที่ว่า

> *ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อม*

[๓] วัลลภ สันติประชา. “**จิตสาธารณะในชีวิตประจำวัน**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://share.psu.ac.th/blog/fnr-devolop/18579 [๒๙ เม.ย.๕๔].

เพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรมภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม[๔]

พระพุทธดำรัสข้างต้นนี้ เป็นพระปฐมโอวาทที่ได้ตรัสกับพระอรหันต์ชุดแรกที่ทรงเริ่มส่งออกไปเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ตามแนวจิตสาธารณะแก่ชาวโลก หลังจากที่พระอรหันต์เหล่านั้นมีการพัฒนาตนจนถึงความสมบูรณ์พร้อมแล้ว ถือได้ว่าเป็นพระดำรัสอย่างเป็นทางการในการทรงรับ สั่งให้พระอรหันต์ชุดดังกล่าวออกไปบำเพ็ญประโยชน์บนฐานของแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะ และสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่เป็นไปเพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริง อีกทั้งเมื่อพระองค์ได้ส่งพระสาวกไปทำหน้าบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมแล้ว พระองค์เองก็ทรงเริ่มโปรดสัตว์โลกด้วยคำสอนที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลกด้วย

นอกจากนี้ภารกิจบนฐานแนวคิดจิตสาธารณะนี้ถือได้ว่าเป็นพันธสัญญาของพระพุทธองค์ก็ว่าได้ เพราะในกาลสมัยที่พระองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้ธรรมและเพื่อช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ดังพระดำรัสตอนหนึ่งที่ได้ตรัสกับพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีว่า

ชาลี...กัณหาลูกรัก มานี่เถิด เจ้าทั้งสองจงช่วยกันบำเพ็ญบารมีของพ่อให้เต็มเถิด จงช่วยกันสรงหทัยของพ่อให้เยือกเย็น จงเชื่อฟังคำของพ่อ เจ้าทั้งสองจงเป็นดุจยานนาวาของพ่ออันไม่โยกโคลงในสาครคือภพเถิด พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จักช่วยสัตว์โลกพร้อมด้วยเทวโลกให้ข้ามด้วย[๕]

อนึ่ง เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งก็จะเห็นได้ว่า แม้ว่าหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนาจะสอนเน้นให้ปัจเจกบุคคลบรรลุถึงประโยชน์ตนเป็นสำคัญหรือมาก่อนประโยชน์ส่วนรวม แต่การที่พระพุทธศาสนาเสนอหลักการเช่นนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาจะสอนให้ปัจเจกบุคคลเห็นแก่ตัวเองหรือละเลยประโยชน์ส่วนรวมอันเป็นประโยชน์ผู้อื่นแต่เป็นเรื่องของการเตรียมความพร้อมเพื่อความมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติภารกิจ กล่าวคือ หากจะปฏิบัติในภารกิจคือการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นตัวผู้ปฏิบัติก็จำเป็นต้องพัฒนาตัวเองให้มีความสมบูรณ์พร้อมเสียก่อน เพราะการพัฒนาตัวเองให้มีความสมบูรณ์พร้อมนั้นนอกจากจะหมายถึงการทำให้ตนเองสามารถพึ่งหรือช่วยเหลือตนเองได้อย่างไม่มีปัญหาแล้ว ยังหมายรวมถึงความสามารถที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์จะทรงสอนให้พระสาวกทำประโยชน์ตนให้สมบูรณ์ก่อน ก่อนจะออกไปปฏิบัติภารกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก

[๔] วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

[๕] ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๓-๒๑๑๔/๕๑๒.

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นให้ปัจเจกบุคคลพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์พร้อมก่อนจะออกไปบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม แต่ก็ไม่ได้สอนให้ปัจเจกบุคคลปฏิเสธประโยชน์ส่วนรวม ในขณะที่ตนเองยังไม่มีความพร้อมเลยทีเดียว หมายความว่า ในขณะที่ปัจเจกบุคคลอยู่ในช่วงแห่งการเดินทางไปสู่การพัฒนาตนเองให้เกิดความสมบูรณ์นั้นก็สามารถบำเพ็ญตนเพื่อผู้อื่นตามแนวทางแห่งจิตสาธารณะได้ อย่างไรก็ตาม หลักการเดิมก็ยังคงให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนตนในระดับปัจเจกบุคคลก่อนก่อนที่จะมุ่งประโยชน์ส่วนสังคมหรือส่วนรวมมาก ความหมายตรงนี้จิตสาธารณะแนวพุทธจึงไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงความสำนึกเชิงจริยธรรมที่มีต่อผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงความสำนึกทางจริยธรรมต่อตนเอง และความสำนึกทางจริยธรรมที่เป็นไปแก่ทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายตนและผู้อื่นด้วย ดังพุทธดำรัสที่ว่า

> *ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของตน สมควรแท้เพื่อที่จะทำกิจของตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทหรือว่าบุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ผู้อื่น สมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท หรือบุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย สมควรแท้ที่จะทำกิจของทั้งสองฝ่ายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”*[๖]

พระดำรัสข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงการที่พระพุทธองค์ไม่ทรงเน้นประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่ทรงให้ความสำคัญพอ ๆ กันระหว่างประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น โดยเฉพาะประโยชน์ตน กล่าวได้ว่าเป็นฐานให้เกิดประโยชน์ผู้อื่นหรือสังคมต่อไป ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “จิตสาธารณะแนวพุทธ” จึงทำให้เข้าใจได้ว่า ไม่ได้มีความหมายคลุมเฉพาะผู้อื่นหรือสังคมเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงตัวปัจเจกบุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นอีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าในทางพระพุทธศาสนาได้แจกแจงประโยชน์ส่วนนี้ออกเป็น ๓ มิติ คือ

๑. อัตตัตถะ ได้แก่ ประโยชน์ตน
๒. ปรัตถะ ได้แก่ ประโยชน์ผู้อื่น
๓. อุภยัตถะ ได้แก่ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย[๗]

อย่างไรก็ตาม การคำนึงถึงประโยชน์ทั้ง ๓ มิตินี้โดยเฉพาะการคำนึงถึงประโยชน์ตนอาจไม่นับรวมพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดผู้ซึ่งได้บรรลุถึงประโยชน์ตนอย่างสมบูรณ์แล้วซึ่งพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นโดยถ่ายเดียว หากแต่เป็นจริยธรรมที่จำเป็นสำหรับบุคคลผู้เป็นปุถุชนที่ยังไม่สามารถบรรลุถึงประโยชน์ตนอย่างสมบูรณ์จะพึงเน้นปฏิบัติเป็นหลัก

[๖] สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

[๗] ขุ. จู. (ไทย) ๓๐/๙๑/๓๒๙.

๕. หลักกรุณาและปัญญา : คุณธรรมอันเป็นพลังขับเคลื่อนแนวคิดจิตสาธารณะเชิงพุทธ

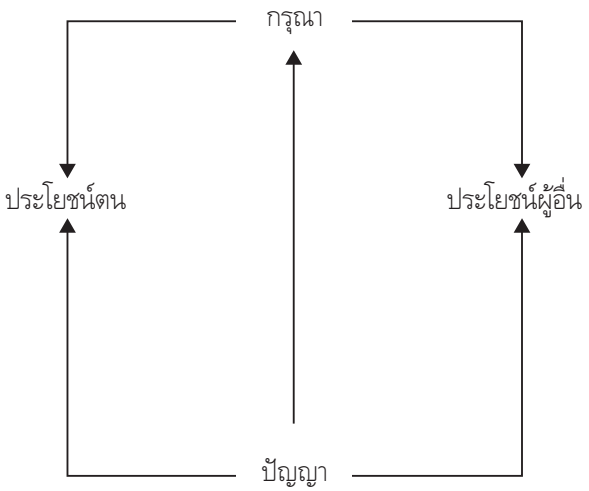
หลักคำสอนอันเกี่ยวกับข้อปฏิบัติที่สอดคล้องกับแนวคิดจิตสาธารณะตามแนวพุทธมีมากมายและหลากหลายเป็นอย่างยิ่ง แต่หลักปฏิบัติเหล่านั้นล้วนแล้วต้องขับเคลื่อนด้วยคุณธรรม ๒ ประการสำคัญ คือหลักกรุณา และหลักปัญญา คุณธรรมทั้งสองประการนี้ อาจเรียกเป็นชื่อได้ว่า "คุณธรรมเพื่อสังคม" หรือ "คุณธรรมเพื่อมวลมนุษยชาติ" ก็ได้ เพราะเป็นคุณธรรมสำหรับการนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคมโดยรวม โดยหลักแล้ว คุณธรรมทั้ง ๒ ประการนี้เป็นคุณลักษณะสำคัญของพระอริยบุคคลชั้นสูงโดยมีพระพุทธองค์เป็นที่สุดซึ่งเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนหรือพัฒนาตนจนสมบูรณ์แล้ว เรียกได้ว่า มีภาวะผู้นำอย่างสมบูรณ์แบบ พร้อมที่จะมีชีวิตเพื่อผู้อื่นอันเป็นส่วนของจิตสำนึกสาธารณะ ดังได้กล่าวแล้วในเนื้อหาที่ผ่านมาว่า การมีภาวะผู้นำกับการปฏิบัติตนในแนวทางจิตสาธารณะนั้นมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น โดยอยู่บนฐานของคุณธรรมทั้ง ๒ ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)[๙] ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมทั้ง ๒ ที่มีอยู่ในตัวพระอริยบุคคลว่า การที่พระอริยบุคคลชั้นสูงสุดมีชีวิตที่ดำเนินไปด้วยปัญญา มีจิตใจที่เป็นอิสระปลอดโปร่ง เป็นสุขอยู่เป็นปกติ ไม่ห่วงไม่กังวลเกี่ยวกับตัวตน ไม่ต้องคอยแสวงหาสิ่งเสพเสวย จิตใจก็เปิดกว้างออก แผ่ความรู้สึกอิสระออกไป พร้อมที่จะรับรู้สุขทุกข์ของเพื่อนสัตว์โลก และคิดเกื้อกูลช่วยเหลือ โดยนัยนี้ *ปัญญา* จึงได้ *กรุณา* มาเป็นแรงชักนำชี้ช่องทางของพฤติกรรมต่อไป ทำให้ดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นได้เต็มที่ และในเมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในแง่ที่ผูกพันจะเอาจะได้เพื่อตัวตนแล้ว ก็จึงสามารถทำการต่าง ๆ ที่ดีงาม บำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้อย่างแน่วแน่และเด็ดเดี่ยวจริงจัง

สำหรับชีวิตในด้านใน ก็มีจิตใจที่เป็นอิสระ เป็นสุข ผ่องใส เบิกบาน เป็นความบริบูรณ์แห่งประโยชน์ตน เรียกว่า อัตตหิตสมบัติ ส่วนชีวิตด้านนอก ก็ดำเนินไปเพื่อเกื้อกูลแก่ผู้อื่น เรียกว่า ปรหิตสมบัติ เข้าคู่กัน หากกล่าวในส่วนของปัจเจกบุคคลผู้เป็นปุถุชน การที่จะปรับประยุกต์คุณธรรมทั้ง ๒ ข้างต้นเพื่อปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้น ก็ถือเป็นคุณธรรมสำคัญที่ปัจเจกบุคคลจะสามารถนำไปใช้เป็นฐานปฏิบัติหรือสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมข้อกรุณา หากพิจารณาในแง่สังคม กล่าวได้ว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะอยู่ในฐานะเป็นฐานที่ทำให้เกิดคุณธรรมข้ออื่น ๆ ตามมา เช่น เพราะมีความกรุณาเป็นที่ตั้งจึงแสดงความมีน้ำใจ เสียสละช่วยเหลือผู้อื่น เพราะมีความกรุณาต่อผู้อื่นเป็นที่ตั้งจึงแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม หรือเพราะมีความกรุณาเป็นที่ตั้งจึงต้องรักษาสัจจะต่อผู้อื่น เป็นต้น

[๙] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๐๙.

อนึ่ง หากปฏิบัติต่อบุคคลอื่นด้วยความกรุณาโดยมีปัญญากำกับด้วยแล้ว ภารกิจอันนั้นก็จะมีความหมายและมีคุณค่าอย่างแท้จริง เช่น หากจะตั้งจิตกรุณาต่อผู้อื่นก็ต้องมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับ คือก่อนแสดงความกรุณาก็ต้องพิจารณาถึงกิจอันนั้นอย่างรอบคอบ เช่นพิจารณาดูว่าหากจะแสดงออกถึงความกรุณาแล้ว ระหว่างข้อดีกับข้อเสีย อะไรจะเกิดตามมาบ้าง หรือเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการที่จะแสดงความกรุณาหรือไม่ ตัวผู้แสดงความกรุณาและผู้รับความกรุณาเอง ได้หรือเสียประโยชน์อะไรหรืออย่างไรบ้าง เป็นต้น โดยนัยนี้ การตั้งอยู่ในคุณธรรม ๒ ประการนี้ไม่เพียงแต่จะมีค่าทางจริยธรรมเพื่อผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังเป็นไปเพื่อตนเองอีกด้วย เพราะเมื่อปฏิบัติได้ตามหลักทั้งสองนี้แล้วก็เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงกับทั้งฝ่ายผู้กระทำในฐานะเป็นผู้ให้และผู้ถูก กระทำให้ในฐานะเป็นผู้รับ กล่าวคือเมื่อพิจารณาตามกรอบแนวคิดเรื่องประโยชน์ ๓ มิติข้างต้นก็จะเห็นได้ว่า การบำเพ็ญประโยชน์ที่เรียกว่าจิตสาธารณะนั้นสามารถตอบสนองประโยชน์ ๓ มิติข้างต้นได้อย่างลงตัว กล่าวคือหากปฏิบัติตนอยู่บนฐานของคุณธรรมทั้งสองข้างต้นนี้อย่างสมดุลย์ก็จะเอื้อเป็นประโยชน์ตน คือทำให้ตนไม่เสียประโยชน์จากการปฏิบัติในแต่ละขณะด้วย เพราะการแสดงความกรุณาต่อผู้อื่นเมื่อผ่านการกลั่นกรองด้วยระบบปัญญาแล้วก็ย่อมส่งผลเป็นความดีงามต่อตนเองด้วย

ภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงหมายถึงการบำเพ็ญจิตสาธารณะที่อยู่บนฐานจริยธรรม ๒ ประการ คือ กรุณากับปัญญานั่นเอง เพราะเมื่ออยู่บนฐานของจริยธรรมทั้งสองนี้แล้ว ก็จะได้ทั้งตน ได้ทั้งผู้อื่น และไม่เสียหลักการคือความถูกต้องด้วย เพราะผ่านการพิจารณาอย่างลึกซึ้งด้วยปัญญาแล้วจนทำให้เกิดความรอบคอบ มองเห็นถึงข้อดีข้อเสียอย่างรอบด้านแล้วว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเหมาะสม ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมทั้ง ๒ ที่จะก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ตนและผู้อื่นนี้สามารถเขียนเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพแสดงกระบวนการเกิดจิตสาธารณะแนวพุทธ

๖. ความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธกับแนวคิดจิตสาธารณะเชิงพุทธ

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา การเห็นแก่ประโยชน์ตนคือการทำตนให้บรรลุธรรมก่อนเป็นเสมือนการพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตน คือสามารถปกครองตนเองให้ได้ก่อน เพื่อที่จะได้บำเพ็ญจิตสาธารณะอันเป็นส่วนของประโยชน์ผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพนั่นเอง ในส่วนของพระพุทธองค์เองก็จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้พระองค์เองได้ทรงบรรลุพระโพธิญาณก่อน ในขณะที่ยังทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ แม้จะต้องสละพระโอรสเพื่อการทำบารมีธรรมให้สมบูรณ์เพียงเพื่อทรงต้องการที่จะปฏิบัติพระองค์ในแนวทางแห่งจิตสาธารณะอันเป็นภาคแห่งการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นนั่นเอง ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า จิตสาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำเชิงพุทธอย่างใกล้ชิด เพราะเมื่อพิจารณาจากความหมายของคำว่าผู้นำในทรรศนะของพระพุทธศาสนาก็หมายถึงผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม[๙] อันเป็นความหมายเดียวกับคำว่า จิตสาธารณะนั่นเอง มองอีกอย่างหนึ่งได้ว่าประเด็นภาวะผู้นำเชิงพุทธมีความสัมพันธ์และเป็นเหตุเป็นผลกับประเด็นจิตสาธารณะอย่างใกล้ชิด ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์แบบสองทาง คือ ต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยแก่กันและกัน คือ

- *ประเด็นจิตสาธารณะเป็นปัจจัยให้เกิดภาวะผู้นำ*

หากพิจารณาถึงพระพุทธองค์เป็นหลักก็จะเห็นได้ว่า การที่พระองค์ทรงปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณหรือที่เรียกว่าพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในพระองค์นั้น เพราะพระองค์ทรงปรารถนาจะช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากวังวนแห่งความทุกข์ทั้งหลายอันเป็นส่วนของการปฏิบัติตามแนวทางแห่งจิตสาธารณะนั่นเองเป็นที่ตั้ง และการที่พระองค์ทรงมีทัศนะหลักที่ว่าต้องช่วยเหลือตัวเองให้บรรลุถึงประโยชน์สูงสุดก่อนหรือพัฒนาตัวเองให้มีความพร้อมก่อนจึงจะเริ่มภารกิจช่วยเหลือผู้อื่นดังนี้ พระองค์จึงทรงมีแนวคำสอนให้พระสาวกทั้งหลายได้พัฒนาตัวเองตามแนวทางที่ได้ทรงสั่งสอนนั้น กล่าวคือ พระองค์ไม่เพียงแต่ต้องการให้พระสาวกทั้งหลายได้เกิดภาวะผู้นำในแต่ละท่านหรือได้บรรลุถึงประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงสอนให้พระสาวกทั้งหลายได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการช่วยนำพาชีวิตผู้อื่นให้บรรลุถึงคุณค่าที่แท้จริงของชีวิตอันเป็นส่วนของการปลูกจิตสำนึกสาธารณะในพระสาวกทั้งหลาย อันเป็นการตรัสแนะให้พระสาวกทั้งหลายช่วยเป็นกำลังหรือแบ่งเบาภาระของพระองค์ในการทำหน้าที่บำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะหรือช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ทั้งหลายอีกด้วย

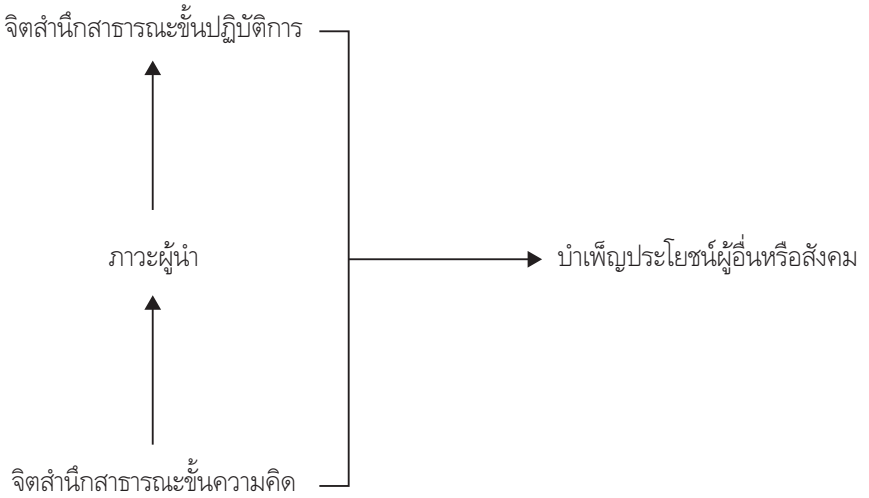
[๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ**, หน้า ๖.

– *ประเด็นภาวะผู้นำเป็นปัจจัยให้เกิดจิตสาธารณะ*

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงดำรงพระองค์อยู่ในตำแหน่งผู้นำที่สมบูรณ์พร้อมแล้ว ภาวะที่เป็นอยู่นั้นก็เป็นเหตุทำให้พระองค์ทรงมีพระดำริอยากบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมตามแนวทางที่เรียกว่าจิตสาธารณะต่อไป เริ่มด้วยการที่พระองค์ได้ทรงใช้ภาวะผู้นำที่พระองค์ทรงพัฒนาถึงขีดสุดแล้วนั้นโปรดช่วยเหลือสัตว์โลกอันมีพระอรหันตสาวกทั้งหลายเป็นต้น ให้บรรลุถึงประโยชน์สูงสุดด้วย ในขณะเดียวกัน พระสาวกทั้งหลายเมื่อได้รับการโปรดหรือแนะนำจากพระพุทธองค์แล้วก็สามารถพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตนเช่นเดียวกับพระพุทธองค์ กล่าวคือสามารถบรรลุถึงประโยชน์ขั้นสูงสุดได้แล้ว ก็ส่งผลให้พระสาวกมีความพร้อมที่จะทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้อื่นต่อไป เรียกได้ว่า เมื่อพระสาวกมีความสมบูรณ์ในส่วนชีวิตด้านในแล้ว ในส่วนชีวิตด้านนอก ก็ช่วยให้ใช้ความรู้ความสามารถของตนไปในทางที่เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหา เสริมสร้างประโยชน์สุขได้อย่างแท้จริง[๑๐] พระพุทธองค์เองเมื่อทรงทราบว่าพระสาวกที่พระองค์ทรงโปรดนั้นได้บรรลุถึงการมีภาวะผู้นำที่สมบูรณ์แล้วก็ทรงได้ตรัสแนะนำให้พระสาวกเหล่านั้นออกบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมด้วย

อาจกล่าวได้ว่าชุดปฏิบัติการการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นนี้มีจุดเริ่มต้นจากแนวความคิดเรื่องจิตสาธารณะหรือจะเรียกได้ว่าภาวะผู้นำเชิงพุทธมีแนวคิดจิตสาธารณะเป็นฐานก็ได้ อย่างไรก็ตามอาจแบ่งเรียกจิตสาธารณะนี้ได้เป็น ๒ ส่วน คือ จิตสาธารณะระดับความคิดและจิตสาธารณะระดับปฏิบัติการ เพราะหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งก็จะเห็นได้ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงเพียรพยายามบรรลุพระโพธิญาณ ก็เพราะเกิดจากจิตสำนึกสาธารณะที่อยู่ในระดับของความคิด ดังเช่น ในขณะที่พระองค์ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงมีความใคร่ปรารถนาจะบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก (จิตสำนึกสาธารณะระดับความคิด) ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงปรารถนาที่จะบรรลุถึงความมีชีวิตที่สมบูรณ์ เมื่อพระองค์ทรงได้บรรลุถึงความมีชีวิตที่สมบูรณ์หรือเข้าถึงพระโพธิญาณแล้ว (ภาวะผู้นำ) พระองค์จึงทรงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นคือช่วยนำสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ต่อไป (จิตสำนึกสาธารณะระดับปฏิบัติการ) ดังแผนภาพหน้าถัดไป

[๑๐]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๙๐๙.

แผนภาพแสดงกระบวนการบำเพ็ญประโยชน์ตามแนวจิตสาธารณะแนวพุทธ

แม้ว่าสาระแห่งการบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น จะมุ่งประโยชน์ระดับสูงหรือโลกุตตระ แต่*ใน*ส่วนโลกิยะคือในระดับตาเห็นอันเป็นขั้นความจริงของคนส่วนใหญ่ พระองค์ก็ทรงปรารถนาที่จะให้สังคมสงฆ์หรือสังคมชาวพุทธบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝ่ายสังคมชาวบ้าน จะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติหลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานทั่ว ๆ ไปสำหรับให้คนปฏิบัติในฐานะที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่น

๗. บทบาทของภาวะผู้นำเชิงพุทธกับแนวคิดจิตสาธารณะเชิงพุทธที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ดังได้กล่าวแล้วในประเด็นที่ผ่านมาว่าภาวะผู้นำเชิงพุทธมีความสัมพันธ์กับจิตสาธารณะเชิงพุทธอย่างใกล้ชิด แต่ความหมายของทั้งคำว่าภาวะผู้นำเชิงพุทธและจิตสาธารณะเชิงพุทธที่กล่าวมานั้นมีนัยที่เป็นอุดมคติ คือ มุ่งถึงประโยชน์ขั้นสูงเชิงนามธรรม หากนำทั้ง ๒ คำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในเชิงรูปธรรม ก็อาจกล่าวได้ว่า ทั้งภาวะผู้นำเชิงพุทธและจิตสาธารณะเชิงพุทธต่างเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้า การพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตนและความสำนึกที่เรียกว่าจิตสาธารณะ คือ กระบวนการสร้างวิธีคิดอันนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม *การสร้างภาวะผู้นำให้เกิดมีในตนเองในแง่นี้ คือการทำตนให้มีปัญญาหรือความรู้สึกนึกคิดที่ดีงามและถูกต้องตามทำนองคลองธรรมอันเป็นความหมายของการแสดงความรับผิดชอบเชิงจริยธรรมต่อตนเองซึ่งเป็นส่วนประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ในขณะที่การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือสังคมบนฐานแห่งความสำนึกจิตสาธารณะนั้นคือความหมายของการแสดงความรับผิดชอบ*

เชิงจริยธรรมต่อผู้อื่นอันเป็นส่วนประโยชน์ผู้อื่น(ปรัตถะ) และหากทั้งตนและผู้อื่นได้รับประโยชน์ร่วมกันโดยไม่มีฝ่ายที่เสียประโยชน์จากการปฏิบัตินั้นก็เป็นส่วนของประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) ประเด็นความสำนึกรับผิดชอบเชิงจริยธรรมต่อตนเองและผู้อื่นนี้ กล่าวได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยิ่ง การพัฒนาตนเองของปัจเจกบุคคลแต่ละคนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาระดับพื้นฐานที่สุด เพราะทั้งตนเองและผู้อื่นก็อยู่ในฐานะเป็นสัตว์สังคม

หากปัจเจกบุคคลมีความสำนึกรับผิดชอบเชิงจริยธรรมต่อตนเป็นเบื้องแรกแล้วก็ย่อมส่งผลที่ดีงามไปสู่ผู้อื่นตามไปด้วย ด้วยความจริงที่ว่ามนุษย์เป็นตัวแปรสำคัญของความเจริญและความเสื่อมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเจริญและความเสื่อมถอยทางสังคม ดังนั้น เมื่อมนุษย์แต่ละคนมีคุณสมบัติที่สำคัญ ๒ ประการในตัวเอง คือ การมีภาวะผู้นำที่สามารถปกครองหรือนำพาตัวเองและผู้อื่นไปสู่ความเจริญหรือทำให้รอดพ้นจากวิกฤติต่าง ๆ ได้ และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่พร้อมจะแสดงความรับผิดชอบหรือช่วยเหลือสังคมแล้ว ระบบเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ก็สามารถที่จะก้าวเดินไปในทิศทางที่พึงประสงค์ อันหมายความว่าเมื่อสังคมอุดมไปด้วยปัจเจกบุคคลที่สามารถปกครองตนเองและผู้อื่นได้ ก็ย่อมมีความหมายต่อไปคือปัจเจกบุคคลเหล่านั้นย่อมมีความสำนึกรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมโดยธรรมชาตินั่นเอง เพราะภาวะผู้นำเชิงพุทธเป็นภาวะที่เมื่อถูกพัฒนาให้เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมเป็นปัจจัยทำให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะต่อไป ดังได้กล่าวไว้แล้วในประเด็นกระบวนการเกิดภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสำนึกสาธารณะ ที่ผ่านมา ซึ่งจะเห็นได้ว่า กระบวนการเกิดภาวะผู้นำเชิงพุทธมีได้เพราะอาศัยจิตสำนึกสาธารณะที่อยู่ภายในจิตใจ และเมื่อภาวะผู้นำเชิงพุทธได้รับการพัฒนาให้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งนี้ก็ส่งหนุนให้เกิดจิต สำนึกสาธารณะในส่วนการปฏิบัติต่อไป เรียกได้ว่าทั้งสองประการนี้ทำงานอย่างเป็นกระบวน การโดยเป็นปัจจัยเอื้อแก่กันและกัน และเพราะอาศัยกระบวนปัจจัยทั้งสองนี้นั่นเอง

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติหลักธรรมคำสอนเพื่อสังคมมากมาย เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ อันว่าด้วยเรื่องหรือสิ่งที่มนุษย์จะต้องสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ได้แก่ (๑) ทาน คือ การแบ่งปัน (๒) ปิยวาจา คือ การพูดกันด้วยความเมตตาเป็นที่ตั้ง (๓) อัตถจริยา คือ การทำประโยชน์ให้แก่กัน และ (๔) สมานัตตตา คือ การปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น เป็นต้น นั่นคือ เพราะการมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำจึงมีความสำนึกในการปฏิบัติตามแนวทางแห่งจิตสาธารณะ คือ ความสำนึกอยากจะแบ่งปันช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ (ทาน) ความสำนึกอยากสนทนาหรือพูดคุยกัน หรือให้ความช่วยเหลือในรูปแบบ ของการใช้วาจาให้คำปรึกษาแก้ปัญหาต่าง ๆ (ปิยวาจา) ความสำนึกอยากจะทำประโยชน์ให้เกิดแก่ผู้อื่นหรือสังคม (อัตถจริยา) หรือความสำนึกอยากปรับตัวหรือประพฤติตนให้เข้ากันได้กับผู้อื่นเพื่อทำกิจกรรมชีวิตให้สำเร็จร่วมกัน หรือร่วมแสดงความรู้สึกต่อการกระทำต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น หากเป็นความสำเร็จก็ชื่นชมร่วมกัน หากเป็นความล้มเหลวก็มีความสำนึกรับผิดชอบร่วมกัน เป็นต้น (สมานัตตตา) หลักสังคหวัตถุนี้จะเห็นได้ว่าสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นคุณูปการด้านสังคมและเศรษฐกิจได้อย่างตรงตัว เช่น หากสังคมเกิดยุคข้าวยากหมากแพง คนส่วนใหญ่ในสังคมประสบทุกข์เดือดร้อน ซึ่งถือว่า

เป็นปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจ คนส่วนน้อยผู้อยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นที่ประสบทุกข์เดือดร้อนได้ ก็ควรแสดงความมีน้ำใจแบ่งปันสิ่งของ (ทาน) บนฐานแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะ เพื่อบรรเทาความทุกข์ทางกายแก่คนเหล่านั้น หรือพูดให้กำลังใจ (ปิยวาจา) เพื่อบรรเทาความทุกข์ทางใจ เป็นต้น หรือหลักฆราวาสธรรม ๔ อันว่าด้วยเรื่องที่ผู้ครองเพศฆราวาสควรประพฤติปฏิบัติตามฐานะของตน ได้แก่ (๑) สัจจะ คือ การรักษาความสัตย์ มีความจริงใจต่อกัน (๒) ทมะ คือ การฝึกพัฒนาตนให้มีความเจริญด้านความดีงามทั้งหลาย (๓) ขันติ คือ ความอดทน อดกลั้นต่อความยากลำบากทั้งหลาย (๔) จาคะ คือ การเสียสละแบ่งปัน นั่นคือ เพราะการมีภาวะผู้นำ จึงทำให้มีจิตสำนึกในการปฏิบัติตามแนวจิตสาธารณะ คือการรักษาความสัตย์ จริงใจต่อต่อเพื่อนร่วมสังคม (สัจจะ) มีความสำนึกเชิงจริยธรรมต่อตนเอง โดยการฝึกฝนพัฒนาตนให้มีความเจริญด้านคุณธรรมคือความดีงามอันจะส่งผลกระทบไปในทางที่ดีต่อผู้อื่นด้วย (ทมะ) มีความสำนึกรู้จักอดทน อดกลั้นต่อความลำบากพยายามข้ามพ้นอุปสรรคด้วยความอดทน โดยที่สุดคืออดทนต่อสิ่งยั่วยุหรือสิ่งจูงใจไปในทางที่ไม่ดีงามทั้งหลาย (ขันติ) มีความสำนึกในการเสียสละแบ่งปันแก่ผู้อื่นยามตกทุกข์ได้ยากหรือต้องการความช่วยเหลือ โดยที่สุดคือการสละความไม่ดีงาม เช่นความเห็นแก่ตัวอันเป็นปัญหาต่อการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น (จาคะ) หากคนซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมสามารถปฏิบัติได้อย่างนี้ ไม่เพียงแต่จะทำให้สังคมอยู่รอดเท่านั้น แต่ย่อมส่งผลกระทบไปในทางที่ดีต่อด้านอื่น ๆ เช่น ระบบเศรษฐกิจด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาภาวะผู้นำให้ เกิดมีในตนแล้วบำเพ็ญตนตามแนวทางแห่งจิตสาธารณะนี้สามารถเรียกว่าได้ เป็นการทำหน้าที่ในฐานะกัลยาณมิตรที่ดีให้แก่สมาชิกของสังคมนั่นเอง

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามหลักธรรมทั้ง ๒ ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น ย่อมอยู่บนฐานของคุณธรรมสำคัญคือ กรุณาและปัญญาดังที่กล่าวแล้ว เช่น ในข้อบำเพ็ญทาน โดยคนผู้ให้การช่วยเหลือตามแนวจิตสาธารณะนั้นใช้ปัญญาของตนพิจารณาเห็นว่าควรให้การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ผู้ประสบความทุกข์ยาก เพราะในฐานะมนุษย์ก็มีความรู้สึกรักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น จึงแสดงออกถึงความกรุณา หรืออาจใช้ปัญญาพิจารณาเห็นในเชิงลบว่าหากไม่ให้การช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ยากเหล่านั้นอาจจะหาทางออกจากทุกข์โดยการปล้นหรือลักทรัพย์ของผู้อื่นซึ่งรวมถึงผู้ที่คิดจะไม่ให้การช่วยเหลือด้วยก็ได้ จึงแสดงความกรุณา หรือคนผู้ให้การช่วยเหลือตามแนวจิตสาธารณะนั้นใช้ปัญญาพิจารณาเห็นว่า เมื่อยามเพื่อนมนุษย์ประสบความทุกข์ก็ควรแสดงออกถึงความกรุณาโดยการพูดจาให้กำลังใจกัน ไม่ทับถมกัน อันเป็นส่วนของปิยวาจา หรือบำเพ็ญประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่ผู้ประสบทุกข์ยากเหล่านั้น อันเป็นส่วนของอัตถจริยา โดยใช้ปัญญาคิดเห็นว่าหากตัวผู้บำเพ็ญเองตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์เช่นนั้นบ้างก็ใคร่อยากได้รับการช่วยเหลือจากผู้อื่นในลักษณะเดียวกับที่ตนได้ช่วยเหลือผู้อื่นบ้างเช่นกัน เป็นต้น การที่ปัจเจกบุคคลมีจิตสำนึกสาธารณะและสามารถปฏิบัติได้บนฐานคุณธรรมคือปัญญาและกรุณานี้เอง เรียกได้ว่ามีภาวะผู้นำอย่างสมบูรณ์ และหากสมาชิกในสังคมสามารถกำกับตัวเองให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ดังที่กล่าวนี้ได้ก็ย่อมส่งผลให้สังคมเป็นสังคมอารยะอย่างแท้จริง เมื่อสังคมดี สิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม เช่น เศรษฐกิจ เป็นต้น ก็ย่อมดีตามไปด้วย

๔. บทสรุป

ประเด็นเรื่องภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะเชิงพุทธนี้ หากจะมุ่งถึงสาระที่แท้จริงตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว ก็มีความหมายเชิงอุดมคติ นั่นคือ คำว่า การมีภาวะผู้นำที่สมบูรณ์ หมายถึง การได้พัฒนาตนจนได้บรรลุถึงประโยชน์ขั้นสูงสุดคือความเป็นพระอรหันต์ ส่วนคำว่า จิตสาธารณะ ก็มีความหมายที่ต่อเนื่องจากการมีภาวะผู้นำที่ว่า เมื่อพัฒนาตนเป็นพระอรหันต์ได้แล้ว จึงเรียกได้ว่ามีความพร้อมและความสำนึกที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่เรียกว่าบำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะได้อย่างเต็มที่ ซึ่งการบำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะในที่นี้ หมายถึงการช่วยผู้อื่นให้ได้บรรลุถึงประโยชน์ขั้นสูงสุด (ปรมัตถะ) อันเป็นเรื่องโลกุตตระ แต่ในบทความเรื่อง นี้ ผู้เขียนมีความประสงค์ที่จะลดทอนหรือปรับประยุกต์ความหมายของคำว่า “ภาวะผู้นำ”กับ “จิตสาธารณะ” ให้มีความหมายเชิงโลกิยะ คือมีความหมายที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในระดับสังคมหรือใช้ประโยชน์ในระดับตาเห็น โดยยกเอาหลักธรรมที่สามารถปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ในสังคม มาประกอบ ซึ่งหากจะกล่าวถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธกับแนวคิดจิตสาธารณะแล้วก็จะเห็นได้ว่า ทั้ง ๒ นี้มีความสัมพันธ์กันอย่างน้อยในสองมิติ คือ ในฐานะที่แนวคิดจิตสาธารณะเป็นฐานให้เกิดภาวะผู้นำเชิงพุทธมิติหนึ่ง และในฐานะที่ภาวะผู้นำเชิงพุทธ นำไปสู่การปฏิบัติตามแนวจิตสาธารณะอีกมิติหนึ่ง แต่คำว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธในบทความนี้ ผู้เขียนหมายเอาความหมายเชิงโลกิยะที่ว่าปัจเจกบุคคลผู้เป็นปุถุชนผู้จะได้ชื่อว่ามีภาวะผู้นำนั้น คือผู้สามารถพัฒนาตนเองให้มีปัญญาหรือมีความรู้สึกนึกคิดที่ดีงามถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และเป็นผู้นำแห่งการปฏิบัติอันดีงามด้านต่าง ๆ แล้วบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ในขณะที่แนวคิดจิตสาธารณะนั้นคือความสำนึกเชิงจริยธรรมที่มีต่อสังคมที่ส่งผ่านจากการมีภาวะผู้นำนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ทั้งการมีภาวะผู้นำเชิงพุทธและจิตสาธารณะต่างก็อยู่ในฐานะเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน คือต่างฝ่ายต่างอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายคือการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคม กล่าวคือ เพราะมีแนวคิดที่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคม (จิตสาธารณะ) จึงมีความพยายามที่จะพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตัวปัจเจกบุคคล เมื่อภาวะผู้นำเกิดพร้อมในตัวปัจเจกบุคคลแล้ว จึงมีความพร้อมและความนึกคิดที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคมโดยรวมต่อไป ทั้งนี้ความนึกคิดที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นในฐานะผู้นำนั้นต้องอยู่บนฐานคุณธรรมสำคัญ ๒ ประการคือ ปัญญาและกรุณา ดังนั้น ปัจเจกบุคคลผู้ประสงค์จะพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตน ด้วยความนึกคิดอยากบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นก็ควรศึกษาพัฒนาปัญญา ตลอดถึงความรู้สึกนึกคิด และทัศนคติที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฏฐิให้เกิดขึ้น เพื่อที่จะได้ทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมอย่างถูกต้องประกอบด้วยธรรมคือปัญญาและกรุณาเป็นฐาน โดยมีประโยชน์ทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายตนและผู้อื่นเป็นเป้าหมาย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาปัญญากับการพัฒนาภาวะผู้นำทั้ง ๒ นี้ หากจะมุ่งพัฒนาปัญญาเป็นหลักก็ได้ เพราะหากปัญญาได้รับการพัฒนาแล้วภาวะผู้นำก็เกิดขึ้นตามโดยอัตโนมัตินั่นเอง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

๑. หนังสือ :

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๙ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ภาวะผู้นำ.** พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

๒. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

วัลลภ สันติประชา. "**จิตสาธารณะในชีวิตประจำวัน**". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://share.psu.ac.th/blog/fnr-devolop/18579 [๒๙ เม.ย.๕๔].

ผู้นำเชิงพุทธ กับการจัดการอคติ
Buddhist Leaders and Bias Management

พระพรชัย สุกธมฺโม(ประสิทธิ์สุขสันต์)
Phra Pornchai Sukadhmmo (Prasitsuksan)
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้ จะได้นำเสนอภาวะผู้นำเชิงพุทธ ที่จะทำให้ผู้นำมีการบริหารจัดการองค์กรได้เป็นอย่างดี และวิธีการจัดการกับอคติ เพื่อมิให้เป็นอธรรมเครื่องบั่นทอนประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการบริหารจัดการองค์กรนั้นๆ ซึ่งภาวะผู้นำเชิงพุทธควรมีลักษณะ ดังนี้ คือ **จักขุมา** หมายถึง ความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีปัญญามองการณ์ไกล สามารถวางแผน และฉลาดในการใช้คน **วิธูโร** หมายถึง ความเป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการต่างๆ ไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน **นิสสยสัมปันโน** หมายถึง ความเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี และได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ และผู้นำที่ดี ก็จะต้องระมัดระวังมิให้เกิดความลำเอียง (อคติ ๔) ในการบริหาร ซึ่งผู้นำจะมีวิธีจัดการกับอคติที่จะเกิดขึ้นกับตนด้วยการป้องกัน และทำให้เบาบาง หรือหมดไปจากจิตได้โดย การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การอยู่ในประเทศอันสมควร การตั้งตนไว้ชอบ เป็นธรรม เครื่องป้องกันเหตุปัจจัยภายนอก การมีสติสัมปชัญญะ การมีอุเบกขาธรรม สร้างจิตให้เป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบ หรือชัง การมีความเห็นชอบ การมีกุศลวิตก การมีสาราณียธรรม พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมเครื่องป้องกันเหตุปัจจัยภายใน ใช้หลักไตรสิกขาในอริยมรรค เป็นธรรมลดละ โลภะ โทสะ โมหะ ทิฏฐิ อวิชชา อันเป็นเหตุปัจจัยภายในให้เกิด อคติ เมื่อผู้นำมีภาวะผู้นำเชิงพุทธ และมีวิธีจัดการกับอคติที่ดีตามที่กล่าวมา ไม่มีอคติในการบริหารจัดการองค์กรแล้ว ก็จะสามารถนำพาองค์กรให้เจริญรุ่งเรืองตลอดไป

Abstract

This article presents Buddhist leadership, that will lead the management of the organization as well, and how to deal with prejudice, so that it is the wrong thing impair performance, and effectiveness of the management organization. The Buddhist leadership should look as follows. Cakkhuma (shrewd) means is a far sighted vision, intelligent foresight to plan and intelligence in humans. Vidhoro (capable of administering) means a professional in the job, known methods, not impaired in their responsible duties, good business management, and the specialty. Nissayasampanno (having a good credit rating) means that there is a good human relationships, has earned the confidence and dependence on others. And a good leader must be careful not to management with a bias (prejudice) who will be how to deal with prejudice that will occur to them with protection and dilute or disappeared from the mental as ; Not to associate with fools, associate with the wise, living in a suitable region, setting oneself in the right course, fairly protective external causes. Having contemplation of mind, having equanimity, be fair a neutral mind. not biased by likes or dislikes, has right view, right thoughts, virtues for fraternal living, and holy abiding which protective the internal causes. Applying the Sikkha (Threefold Training) that the Dharma for reduce and restrain Lopha (greed), Dosa (hatred), Moha (delusion), Ditthi (view), Avijja (ignorance) which be the internal causes to bias. When The leaders have Buddhist leadership and have a good way of dealing with prejudice in such a way that no bias in the organization management. The organization will be able to bring prosperity to all.

๑. บทนำ

ในสังคมหน่วยงาน องค์กรใดๆ ไม่ว่าจะมีขนาดเล็ก เช่น ครอบครัว หรือขนาดใหญ่ เช่น ประเทศชาติก็ตาม ในการบริหารงานขององค์กรนั้น ผู้นำ เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่ง ต่อความสำเร็จขององค์กรนั้นๆ ทั้งนี้เพราะว่าผู้นำมีภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบโดยตรง ที่จะต้องทำการบริหาร วางแผน สั่งการ ควบคุมและดูแล ให้บุคลากรขององค์กรสามารถปฏิบัติงานต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ด้วยดีตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายขององค์กรที่วางไว้ ปัญหาที่เป็นที่สนใจอยู่ตรงที่ว่า ผู้นำจะต้องทำอย่างไร หรือมีวิธีการนำอย่างไร จึงทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ตาม เกิดความรักผูกพันกับงานและองค์กร แล้วทุ่มเทความรู้ความสามารถ พยายามที่จะทำให้งานนั้นสำเร็จ

ด้วยความเต็มใจในการปฏิบัติงาน และสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ขององค์กรด้วยดี

พระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ในธรรมิกสูตรได้กล่าวถึงคุณสมบัติของ "ผู้นำ" เป็นคาถาพุทธศาสนสุภาษิต ว่า [๑]

> *"เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำไปคด ฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใด ได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นมีความประพฤติ ไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็จะพลอยประพฤติชั่วเสียหาย แว่นแคว้นทั้งหมดก็จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ธรรม"*
>
> *"เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ ไปตรง ฉันใด ในหมู่มนุษย์ ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติ ชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็จะพลอยดำเนินตาม ทั้งแว่นแคว้นก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครอง ตั้งอยู่ในธรรม"*

พุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำที่มีต่อความอยู่รอด และสวัสดิภาพขององค์กร ทำให้องค์การและการดำเนินชีวิตของกลุ่มบุคคลในสังคมองค์กรนั้นมีการพัฒนาที่ยั่งยืน และเกิดความสงบสุข และมีความยั่งยืน และเกิดความสงบสันติสุข ในสังคมและประเทศชาติ โดยผู้นำจะต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดี หากผู้นำขาดซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมแล้ว ย่อมทำให้ผู้นั้นขาดความชอบธรรมในการทำหน้าที่ผู้นำในองค์กรนั้นต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากคุณธรรมและจริยธรรม ถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำ ที่ทำให้ได้รับการยอมรับ ความเชื่อถือตลอดจนการนับถือจากบุคคลต่างๆ ทั้งในองค์การและสังคมทั่วๆ ไป ดังนั้น การขาดคุณธรรมและจริยธรรมของผู้นำ ย่อมทำให้ผู้นำไม่เป็นที่ยอมรับต่อบุคคลทั่วไป ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อหลักการบริหารงานและภาพลักษณ์ขององค์กรด้วย

ผู้นำที่จะนำพาองค์กรให้พัฒนารุ่งเรือง ต้องมีภาวะผู้นำที่ดีเป็นคุณสมบัติ จึงจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่ดีต่อองค์กร แต่ถึงแม้จะมีภาวะผู้นำที่ดี ถ้าผู้นำนั้นมี อคติ ก็จะทำให้เกิดการบั่นทอนประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่จะเกิดแก่องค์กรให้น้อยลง หรืออาจจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่องค์กรโดยมากได้ด้วย

[๑] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

ในสภาพสังคมไทยปัจจุบันเราจะพบว่า เกิดความอยุติธรรมขึ้นมากมายหลายองค์กร โดยเฉพาะองค์กรศาล เกิดการแตกแยกแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ขัดแย้งกันรุนแรง ข่าวสารต่างๆ มีการปกปิดหรือบิดเบือน สิ่งที่จริงกลายเป็นไม่จริง หรือสิ่งที่ผิดกลายเป็นสิ่งที่ถูก ไม่มีความละอาย ความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม หรือจารีตประเพณี ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย ทั้งนี้เพราะว่า ผู้นำมีอคติ

ในบทความนี้ จะได้กล่าวถึงความหมายของผู้นำ ภาวะผู้นำ ลักษณะของผู้นำและภาวะผู้นำเชิงพุทธที่จะนำพาให้องค์กรเจริญรุ่งเรือง และกล่าวถึงอคติที่เป็นสาเหตุก่อให้เกิดปัญหาสังคมไทยปัจจุบัน และสังคมโลกโดยส่วนรวมด้วย

๒. ความหมายของผู้นำ และภาวะผู้นำ

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของ ผู้นำและภาวะผู้นำ ไว้ ซึ่งเมื่อสรุป แนวคิดของท่านเหล่านั้นแล้ว ได้ความหมาย ดังนี้ คือ

ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งได้รับบทบาทให้เป็นผู้นำบริหาร ประสานประโยชน์ในองค์การ เสมือนหนึ่งเป็นสัญลักษณ์ขององค์การ มีอิทธิพลและอำนาจ สามารถบังคับบัญชาบุคคลในองค์การให้ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ จนบรรลุผลตามเป้าหมายที่องค์การกำหนดได้ด้วยดี

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลซึ่งเป็นผู้นำในองค์การ ใช้เป็นศิลปะหรือความสามารถที่จะกระตุ้นจูงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่างๆ กัน เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการให้เกิดมีใจร่วมกันกับตน แล้วดำเนินการจนกระทั่งบรรลุ ผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายขององค์การที่กำหนดไว้

๓. ลักษณะของผู้นำ และภาวะผู้นำเชิงพุทธ

พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึง ลักษณะของผู้นำที่ดีไว้ในทุติยปาปณิกสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ว่า ผู้นำจะต้องประกอบด้วยลักษณะดังนี้ คือ

๓.๑ จกฺขุมา คือ มีตาดี หมายถึง ความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล

๓.๒ วิธุโร คือ มีธุระดี หมายถึง ความเป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการต่างๆ ไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ

๓.๓ นิสฺสยสมฺปนฺโน คือ ถึงพร้อมด้วยบุคคลที่จะเป็นที่พึ่งได้ หมายถึง ความเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีและได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น[๒]

[๒] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๑๑.

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้น จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือมีหูตาไวกว้างไกลสามารถจำแนกบุคคลและเหตุการณ์ออกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์ มีความชำนาญในการปกครอง เข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายขยายความไว้ว่า[๓]

๑) จกฺขุมา หมายถึง มีปัญญามองการณ์ไกล ต้องสามารถวางแผน และฉลาดในการใช้คน คุณสมบัติข้อนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Conceptual Skill” คือ ความชำนาญในการใช้ความคิด

๒) วิธูโร หมายถึง จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คุณสมบัติข้อนี้ตรงกับคำว่า “Technical Skill” คือ ความชำนาญด้านเทคนิค

๓) นิสฺสยสมฺปนฺโน หมายถึง พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี คุณสมบัติข้อนี้ตรงกับคำว่า “Human Relation Skill” คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

คุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไป ตามระดับตำแหน่งของผู้นำที่ทำหน้าที่บริหารองค์การ หรือหน่วยงานนั้นว่า เป็นผู้นำบริหารในระดับ สูง กลาง หรือต่ำ ถ้าเป็นนักบริหารระดับสูงที่ต้องรับผิดชอบในการวางแผนและควบคุมจำนวนมาก คุณลักษณะข้อที่ ๑ และข้อที่ ๓ สำคัญมาก ส่วนข้อที่ ๒ มีความสำคัญน้อย เพราะเขาสามารถใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความชำนาญเฉพาะด้านได้ สำหรับนักบริหารระดับกลาง คุณลักษณะทั้ง ๓ ข้อมีความสำคัญพอๆ กัน นั่นคือ เขาต้องมีความชำนาญเฉพาะด้าน และมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาในขณะเดียวกัน เขาต้องมีปัญญาที่มองภาพกว้างและไกล เพื่อเตรียมตัวสำหรับการขึ้นเป็นนักบริหารระดับสูง นักบริหารระดับกลางบางคนไม่ได้เตรียมตัวให้พร้อมในด้านสติปัญญา เมื่อขึ้นสูงก็ถูกผู้ใต้บังคับบัญชานินทาว่า “โง่แล้วยังขยัน” สำหรับนักบริหารระดับต่ำ ที่ต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมกับพนักงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดนั้น คุณลักษณะข้อที่ ๒ และที่ ๓ คือ ความชำนาญเฉพาะด้านและมนุษยสัมพันธ์สำคัญมาก แต่กระนั้นเขาก็ต้องพัฒนาคุณลักษณะข้อที่ ๑ เอาไว้เพื่อเตรียมเลื่อนขึ้น สู่ระดับกลางต่อไป หรือพิจารณาองค์การว่ามีขนาดเล็กหรือใหญ่ หรือมีความสำคัญเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ ผู้นำหรือผู้บริหารจึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ดี

นอกจากนี้ ภาวะผู้นำเชิงพุทธต้องมีธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการบริหาร คือ ผู้นำต้องมีคุณธรรมในหลักสัปปุริสธรรม ๗ และมีธรรม คือ พละ ๔ ช่วยทำให้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

[๓] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙-๔๐.

หลักสัปปุริสธรรม ๗ ที่ทำให้เกิดภาวะผู้นำเชิงพุทธ ได้แก่

๑. ธัมมัญญุตา คือ รู้จักเหตุ รู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กติกาที่มีความเกี่ยวข้องในการดำเนินงานอย่างถูกต้อง เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้

๒. อัตถัญญุตา คือ รู้จักผล รู้จุดหมาย หรือเป้าหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ หรือเข้าใจวัตถุประสงค์ขององค์กรว่าจะไปทางไหน เพื่อประโยชน์อะไร เพื่อให้สามารถดำเนินการไปได้อย่างถูกต้องตามเป้าหมายนั้น

๓. อัตตัญญุตา คือ รู้ตน รู้ว่าตนเองมีคุณสมบัติ มีความสามารถอย่างไร และต้องรู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงแห่งโลกอย่างแท้จริง เป็นผู้มีคุณธรรม อารยวัฒิ ๕ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ตามหลักอัตตัญญุตา ผู้นำนี้ก็จะเป็นผู้นำที่ดี มีการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพทั้งด้านความสามารถในการบริหารงานอย่างถูกต้อง และคุณภาพด้านจิตใจ ที่ประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรมอันดีงามจนเป็นที่ยอมรับนับถือ ยกย่องจากบุคคลทั้งหลาย เพื่อให้สามารถนำพามวลชนและองค์กรไปสู่จุดหมายได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

๔. มัตตัญญุตา คือ รู้จักประมาณ รู้จักความพอดี กล่าวคือ ต้องรู้จักขอบเขตความพอเหมาะในการทำงานในเรื่องต่างๆ ดังนั้น ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องรู้จักความพอเหมาะพอควรในการที่จะทำกิจการทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดีตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งหลักธรรมที่จะทำให้บุคคลเป็นผู้ที่รู้จักประมาณ นั่นคือ หลักสันโดษ คือ ความยินดีด้วยปัจจัยที่ตนมีตนได้ ไม่แสวงหาในสิ่งที่ไม่สมควร มีความขยัน ไม่เกียจคร้าน ความสันโดษนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ[๔]

๔.๑ พอดีกับสิ่งได้มาหรือมีอยู่ (ยถาลาภะ) คือ เอาสิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่เป็นเกณฑ์แล้วทำให้พอเหมาะพอดีกับสิ่งที่ได้มาหรือมีอยู่ ให้พอเหมาะพอดีกับความจำเป็นก่อนหลัง เพื่อให้เกิดคุณค่าที่แท้จริง

๔.๒ พอดีกับกำลังความสามารถ (ยถาพละ) คือ เอากำลังความสามารถเป็นเกณฑ์วัดแล้ว ให้พอเหมาะพอดีกับความสามารถนั้น ไม่ทำให้เกินกำลังความรู้ความสามารถ

๔.๓ พอดีกับฐานะ (ยถาสารุปปะ) คือ เอาฐานะหรือความเหมาะความควรเป็นเกณฑ์แล้วทำให้เหมาะกับฐานะ

ลักษณะ ๓ อย่างนี้ ควรใช้ประกอบซึ่งกันและกัน จึงจะช่วยให้สามารถทำกิจการงานใดๆ ก็ตาม ให้พอเหมาะพอดีอย่างได้ผลเต็มที่

[๔] พระสามารถ อานนฺโท, “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๗.

การรู้จักประมาณอีกประการหนึ่ง คือ ทางสายกลาง ซึ่งเป็นหนทางในการทำงานของผู้นำ จะต้องไม่ตึงและไม่หย่อนเกินไป ทำให้ผู้นำทำตามหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมาย และการรู้จักประมาณของผู้นำอีกประการ เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการใช้อำนาจการปกครอง การให้คุณการให้โทษ ในการปกครองจึงจะมีส่วนช่วยในการบริหารงานให้แก่ผู้นำ

๕. กาลัญญุตา คือ รู้จักเวลา การรู้จักเวลา รู้จักคุณค่าแห่งเวลา รู้จักการบริหารเวลาอย่างถูกต้องตามหลักกาลัญญุตา ถือเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งของการเป็นผู้นำที่ดีในการที่จะวางแผนงานในกิจการต่างๆ ได้อย่างถูกต้องและทันต่อสถานการณ์โลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ การดำเนินกิจการต่างๆ เมื่อทำให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเวลาแล้ว ย่อมได้รับประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น แต่หากว่าการทำอะไรไม่สอดคล้องกับความเหมาะสม ก็ย่อมส่งผลเสียให้แก่ตนเองและผู้อื่น

๖. ปริสัญญุตา คือ รู้ชุมชน รู้สังคม ตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวางจากสังคมโลก สังคมประเทศชาติ ว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอย่างไร จะได้สามารถเข้าใจความต้องการของสังคมนั้นได้ถูกต้อง[๕] หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด นอกจากนี้ยังต้องรู้เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ วัฒนธรรมประเพณี ของสังคมนั้นๆ ได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม

๗. ปุคคลปโรปรัญญุตา คือ รู้จักบุคคล รู้ประเภทของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องด้วย รู้ว่าควรจะปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผลอย่างไร ดังนั้นผู้นำที่ดีย่อมต้องรู้บุคคล รู้ประเภทของบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี เพื่อให้สามารถเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับงาน ในการบริหารงานทุกๆด้าน เพื่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าแก่ผู้ปฏิบัติงานทุกคน ตลอดจนสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับหมู่คณะ และองค์กรได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักเลือกบุคคลผู้เป็นคนดี ผู้เป็นบัณฑิต เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง หมู่คณะ และสังคม เพราะการเลือกคบคนไม่ดี หรือคนพาล ย่อมนำมาซึ่งความหายนะแก่ตนเอง หมู่คณะและสังคม ดังนั้น ผู้นำที่ดีจึงควรพิจารณาวิเคราะห์ในการเลือกคบคนดี เพื่อให้สามารถนำความสุขความเจริญก้าวหน้ามาสู่ตนเอง หมู่คณะและองค์กรได้ตลอดไป

ธรรมคือ พละ ๔ ที่ช่วยทำให้ผู้นำปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หมายถึง กำลัง หรือพลังแห่งคุณธรรม ๔ ประการ ซึ่งเป็นกำลังของผู้นำที่จะนำพาหมู่คณะ องค์กร ผู้ใต้บังคับบัญชา ลูกน้องบริวาร ไปสู่จุดหมายปลายทาง สู่วัตถุประสงค์เป้าหมายได้ อุปมาเหมือนกับ บุคคลที่จะเดินทางไกลๆ ได้ ขึ้นสู่ภูเขาที่สูงชันได้ ก็ต้องมีกำลังที่แข็งแรง ฉันใด ผู้นำทั้งหลาย จะสามารถขับเคลื่อนองค์กร หมู่คณะไปข้างหน้าได้ ก็ต้องอาศัยกำลัง คือ พละ ๔ ฉันนั้น ได้แก่

[๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๗.

๑) ปัญญาพละ ได้แก่ กำลังความรู้หรือความฉลาด

๒) วิริยพละ ได้แก่ กำลังแห่งความเพียร

๓) สังคหพละ ได้แก่ กำลังการสงเคราะห์หรือมนุษยสัมพันธ์

๔) อนวัชชพละ ได้แก่ กำลังการงานที่ไม่มีโทษหรือความสุจริต[๖]

๑) ปัญญาพละ ความฉลาดรอบรู้ ความสามารถ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มองการณ์ไกล มีโยนิโสมนสิการ คือการไตร่ตรองใคร่ครวญอย่างพินิจพิเคราะห์ จิตใจเยือกเย็นมั่นคง เข้าใจในการบริหารตนเอง เข้าใจบริหารคนรอบข้าง รู้จริตของคน รู้บริหารงานอย่างชาญฉลาด เป็นคนใฝ่ศึกษาหาความรู้อยู่ตลอด ซึ่งการรู้มาก รู้ลึก รู้ซึ้งย่อมเป็นปัจจัยอย่างมากในการตัดสินใจ วินิจฉัย บริหารบริวาร ผู้ใต้บังคับบัญชา บริหารงาน ปัญญาพละนี้ ถ้าใช้ศัพท์ที่นิยมกันมากในปัจจุบัน ก็ตรงกับคำว่ากลยุทธ์นั่นเอง คนมีปัญญาพละ จะมีกลยุทธ์ในการทำงานที่ดี และการที่จะเกิดปัญญาความฉลาดรอบรู้ มีความสามารถมีกลยุทธ์ได้นั้น ต้องมีหลักวิธีการปฏิบัติฝึกฝน ซึ่งมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญญาพละ เช่น สัปปุริสธรรม ๗ โกศล ๓ อริยสัจ ๔ จริต ๖ ทิศ ๖ โดยเฉพาะทิศเบื้องล่างที่เจ้านายพึงปฏิบัติต่อลูกน้อง เป็นต้น

ความรอบรู้ที่ผู้นำพึงเข้าใจ คือหลักแห่งปัญญารอบรู้ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกปัญญานี้ว่าโกศล คือ ความฉลาด มี ๓ ประการ[๗] คือ

๑.๑ อายโกศล ฉลาดในความเจริญ คือ รู้จักเหตุปัจจัย และทางดำเนินให้ถึงความสำเร็จและถึงความเจริญสันติสุขของชีวิต สิ่งไหนอะไรที่เป็นหนทาง เป็นเหตุแห่งความก้าวหน้า นำพาองค์กรนำหมู่คณะ นำทีมงานไปสู่ความเจริญก้าวหน้าก็สามารถรู้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน ถึงเหตุปัจจัยนั้นคือรู้ว่า เส้นทางนี้ถ้าหากดำเนินไปแล้ว จะเกิดความเจริญรุ่งเรืองแน่นอน

๑.๒ อปายโกศล ฉลาดในทางเสื่อม คือ รู้จักเหตุปัจจัยและความประพฤติอันนำไปสู่ความเสื่อม เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อน ได้แก่การรู้ถึงต้นสายปลายเหตุ วิธีการ หนทาง แนวทางว่าถ้าหากดำเนิน ปฏิบัติไปทางนี้จะเกิดแต่โทษฝ่ายเดียว เกิดผลเสียอย่างเดียว ก็พยายามหลีกเลี่ยง เว้นทางนั้นเสีย เช่น ทุจริตต่อหน้าที่ เบียดเบียนผู้อื่น การพูดวาจาทุจริต ไม่ไพเราะ การเกียจคร้านไม่สร้างผลงานให้เป็นที่ปรากฏ การก่อความขัดแย้งในองค์การเป็นต้น

๑.๓ อุปายโกศล ฉลาดในอุบาย ที่จะหลีกเลี่ยงเหตุปัจจัยในความเสื่อม และฉลาดในการดำเนินไปในทางที่ให้ถึงความสำเร็จถึงความเจริญและสันติสุขในชีวิต รู้วิธีการที่จะเว้น หลีกหนีหนทางที่จะนำพาตนและองค์กรไปสู่ความเสียหาย และรู้วิธีการนำตนและคณะองค์กรไปสู่ความเจริญรุดหน้า

[๖] องฺ. จตุก. (ไทย) ๒๑/๑๕๓/๒๑๕.

[๗] อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๗๗๑/๕๐๕.

คือว่าต้องปฏิบัติตนให้ดี เช่น ดำรงตนให้อยู่ในศีล ๕ ไม่ทุจริตต่อหน้าที่ ยึดหลักธรรมในการดำรงชีวิต และทำหน้าที่การเป็นผู้นำที่ดี เป็นต้น

ซึ่งความฉลาดทั้ง ๓ ประการนี้ หาได้จากการศึกษาใน สุตตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา จนทำให้เราเป็นผู้รู้จักตน รู้จักคน และรู้จักงานได้เป็นอย่างดี

๒) วิริยพละ ความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่ มีความพยายาม ไม่เป็นคนเกียจคร้าน หมั่นประชุมเนืองนิตย์ มีความอดทนสูง ตั้งมั่นตั้งใจทำงาน เป็นคนจริงจัง เอาจริงเอาจัง อดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก อดทนต่อกิริยาท่าทาง คำพูดที่ไม่สบอารมณ์ ทนต่อความเจ็บปวดร่างกาย ต่อความเจ็บใจ ต่อแรงกดดันจากสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้วัตถุประสงค์สำเร็จตามที่ตั้งไว้ ดังคำสอนที่ กล่าวไว้ว่า วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ บุคคลจะล่วงทุกข์ ไปสู่ความสำเร็จได้ เพราะความเพียร คนขยันมักทำงานไม่คั่งค้างนาน ซึ่งการทำอย่างนี้จัดเป็นมงคล ในมงคล ๓๘ ประการ ข้อที่ว่า อนากุลา จ กมฺมนฺตา การทำงาน ไม่คั่งค้างอากูล เป็นมงคล

พระพุทธองค์ตรัสความเพียรมี ๔ ประการ ที่เรียกว่า **ปธาน ๔** [๙] ซึ่งสามารถนำประยุกต์ใช้เป็นหลักภาวะผู้นำ และสอดคล้องกับวิริยพละ คือ

๒.๑ สังวรปธาน เพียงระวังบาปมิให้เกิดขึ้น สามารถประยุกต์ใช้เป็นภาวะผู้นำ วิริยพละได้แก่ การมีสติ ความระลึกได้ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว มีความใคร่ครวญ พิจารณา โดยแยบคาย ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ไม่ให้กิจที่ทำมีข้อบกพร่อง หรือมีข้อผิดพลาดเสียหายได้ หรือถ้าจะมีก็ให้มีน้อยที่สุด แต่ถ้าไม่มีได้เป็นดี ซึ่งการเพียรระวังนี้ ก็คือการรอบคอบ ระมัดระวัง ใช้สติปัญญา ความสามารถที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาทั้งหมด ประสบการณ์ทางตรงทางอ้อม ความรู้ทุกแขนง มาสังเคราะห์ ผนวก เป็นข้อวินิจฉัย พิจารณาการงานที่ทำนั้นๆ โดยความยั้งคิด เพื่อผลแห่งการทำงานนั้นๆจะได้บรรลุวัตถุประสงค์ ออกมาดี เรียกว่าไม่ให้มีที่ติ ไม่ให้มีที่ผิดพลาดได้ และที่สำคัญคือระวังไม่ให้ความดีที่ทำอยู่ถูกลบล้างไป เช่น ถูกความโลภครอบงำ ทำให้ต้องประพฤติมิชอบต่อหน้าที่ที่ทำ เป็นต้น

๒.๒ ปหานปธาน เพียรละบาป สามารถประยุกต์คือ มีความขยัน เพียรละ หลีกเว้นข้อโต้แย้งอันไม่เกิดประโยชน์ อันจะมีแต่ความแตกแยก แตกความคิด ละเว้นข้อขัดแย้ง โดยพิจารณาว่าการเป็นผู้นำคนต้องซื้อใจคน ต้องนั่งในหัวใจคน ไม่ใช่นั่งอยู่บนหัวคน ซึ่งไม่สามารถครองใจคนได้ อะไรที่การเป็นผู้นำควรละ เช่น ละอบายมุข ละความทุจริต ละเอาเปรียบบริวารผู้ใต้บังคับบัญชา หรือข้อประพฤติอุปนิสัยส่วนตัว เช่น มักนินทา พูดโกหก พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดใส่ร้าย พูดยุแยงตะแคงรั่ว เหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรละทิ้ง เพราะเป็นอุปสรรคปัญหาต่อการเป็นภาวะผู้นำ บั่นทอนความศรัทธา บั่นทอนลดความเป็นภาวะผู้นำลง

[๙] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๐/๒๘๓.

๒.๓ ภาวนาปธาน เพียรเจริญกุศลให้เกิดขึ้น ได้แก่ การขยัน การตั้งหน้าตั้งตาทำงานอะไรที่เป็นความเจริญของหมู่คณะ ของชุมชนส่วนรวม ก็พึงผลักดัน ทำให้ปรากฏ เรียกว่า สิ่งใดดีก็ทำให้มีขึ้น เกิดขึ้น โดยการร่วมแรงร่วมใจของหมู่คณะ หลายๆ ความคิดผนวกกับความสามารถ ความรอบรู้ของ ผู้นำเอง เพราะหากว่าเป็นผู้นำ ไม่ทำไม่สร้างความเจริญรุดหน้าอะไรให้เป็นที่ปรากฏ ก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากผู้ใต้บังคับบัญชา ถือว่าไม่มีผลงาน ทำงานแต่ไม่ได้งาน ไม่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลปรากฏ และการไม่มีผลงานเป็นที่ปรากฏก็เสี่ยงต่อการถูกประชาชน หรือ ผู้ใต้บังคับบัญชาประท้วงเรียกร้องหาผลงานได้ เช่น มีการประท้วงสร้างถนนทรุดโทรมเป็นหลุมเป็นบ่อ หรือสร้างอะไรแล้วไม่เสร็จทิ้งไว้เป็นระยะเวลาหลายปีเป็นต้น

๒.๔ อนุรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลที่ทำแล้วให้ดี สามารถประยุกต์ได้คือ ผลงานที่ทำเป็นที่ปรากฏ และดีมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ก็ควรรักษามาตรฐานความดี สิ่งที่ทำนี้ไว้ อย่าให้หย่อนยาน หรือมีระดับที่ตกต่ำ เรียกว่ารักษาระดับผลงานให้ได้มาตรฐานดีต่อเนื่อง ไม่ใช่แรกเริ่มดี แต่พอนานเข้าผลงานหดหาย ลดระดับลง ถ้าเป็นดังนี้ก็จะทำให้ลูกน้องบริวาร ผู้ตาม หรือถ้าเป็นผู้นำระดับประเทศ ประชาชนก็ลดความไว้วางใจ ลดความศรัทธาเชื่อถือได้เช่นกัน

ปธาน ๔ หรือความเพียร ๔ ประการนี้เป็นความเพียร ความหมั่น ขยัน อุตสาหะที่ผู้นำทุกคนในหน่วยงานต้องปฏิบัติ ชนิดที่เรียกว่าเป็นสำนึกว่าเป็นหน้าที่ที่ตนเองต้องกระทำ หากไม่ปฏิบัติแล้วก็เชื่อว่าจะไม่สามารถนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายได้ คือ ต้องมีความเพียร ขยันระมัดระวังไม่ให้สิ่งไม่ดีทั้งหลาย อุปสรรคปัญหาทั้งหลาย เช่น ทุจริต อบายมุข เป็นต้นเกิดขึ้นแก่ตัวผู้นำเองและคณะ เพียรละสิ่งที่ประพฤติอยู่แล้ว หรือกำลังจะประพฤติอันไม่เหมาะที่ผู้นำจะพึงปฏิบัติ เช่น เพิ่มข้อขัดแย้ง ความอาฆาต อคติลำเอียง เป็นต้น เพียรทำความเจริญให้เกิดขึ้นแก่หมู่คณะ เพียรรักษาระดับผลงานความดีที่ทำให้อยู่ตลอดไม่ตกอันดับ เมื่อทำได้ดังนี้ก็ชื่อว่ามีความเพียร ขยัน ตามปธาน ๔

๓) สังคหพละ ได้แก่ ความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี กับบุคคลทุกคน อัธยาศัยดี ยิ้มแย้มแจ่มใส พูดจาไพเราะสุภาพ ประพฤติตนเป็นประโยชน์ ชอบเสียสละช่วยเหลือส่วนรวม ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เห็นแก่ตนเอง เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นที่รักของประชาชน ก็เพราะทรงมีสังคหพละ ครบถ้วนบริบูรณ์

๔) อนวัชชพละ การประพฤติตนดี พูดดี คิดดี ทำงานที่ไม่มีโทษ ซื่อสัตย์ ไม่ข้องเกี่ยวอบายมุข มีหิริ โอตตัปปะ มีการงานอาชีพสุจริต การทำงานอันไร้โทษเป็นผลให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้าในชีวิตการงาน และนำผู้ใต้บังคับบัญชาไปสู่เป้าหมายได้ เพราะหากทำงานอันไม่มีโทษแล้ว ผลที่ร้ายอันจะเกิดจากการทำงานไม่มีโทษก็ไม่มีโดยประการทั้งปวง แต่ตรงกันข้าม หากทำงานทุจริต อันจะก่อโทษแล้วไซร้ ก็ย่อมถูกจัดการโดยกฎหมายบ้าง กฎระเบียบบ้าง สังคมบ้าง แม้กระทั่งผู้ใต้บังคับบัญชาเองก็ไม่ยอมรับ จะเกิดต่อต้านได้ เช่นผู้นำไม่มีศีล ผิดลูกเมียชาวบ้าน คดโกง มีผลประโยชน์ในหน้าที่อันมิชอบ พูดจาหยาบ พูดโกหกคำพูดไม่เป็นจริง ยักยอกทรัพย์ ยุแยงให้แตกสามัคคี ประกอบมิจฉาชีพค้ายาเสพติด เป็นต้น

พละหรือกำลังแห่งคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ช่วยทำให้นักบริหารปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ นักบริหารจะสามารถวางแผน จัดองค์การ แต่งตั้งบุคลากร อำนวยการ และควบคุมได้ดี ต้องมีความฉลาด ขยัน สุจริต และมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ยิ่งเขามีคุณธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้เพิ่มมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น ตรงกันข้ามถ้าใครคนใดขาดคุณธรรมทั้ง ๔ ประการ แม้เพียงบางข้อ เขาก็เป็นนักบริหารที่ดีไม่ได้

นอกจากนี้ พละ ๔ คือกำลังแห่งคุณธรรม ซึ่งเป็นหลักที่ผู้นำปฏิบัติแล้ว จะสามารถครอบคลุมการบริหารถึงหลักการครองตน ครองคน และครองงาน ซึ่งทำให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลในการ เป็นผู้นำ เป็นผู้บริหารงานด้วย เพราะว่า ผู้นำเชิงพุทธที่ปฏิบัติตามคุณธรรม พละ ๔ แล้ว ย่อมจะมีการครองตนที่ดี คือ การมีความประพฤติและปฏิบัติตน ประกอบไปด้วยคุณธรรมควรแก่การยกย่อง มีการครองคนได้ดี คือ การมีความสามารถในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น สามารถจูงใจให้เกิดการยอมรับและให้ความร่วมมือ และมีการครองงานอย่างดี คือ การมีความสามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ และงานที่ได้รับมอบหมายอย่างดี

ผู้นำองค์กรที่มีภาวะผู้นำเชิงพุทธ จะเป็นผู้นำที่ดีนำพาองค์กรให้เจริญรุ่งเรือง มีสันติสุข และสามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ได้เป็นอย่างดี แต่ถ้าผู้นำมีอคติ ก็ไม่สามารถที่จะนำพาองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลได้ เพราะอคติจะทำให้บุคคลในองค์กรเกิดความแตกแยก ขาดความสมานสามัคคี ไม่ได้รับความยุติธรรม ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่ให้ความเคารพนับถือ ดังนั้น ผู้นำจักต้องมีวิธีจัดการกับอคติคือ ความลำเอียง มิให้เกิดขึ้นแก่ตนในการบริหารจัดการองค์กรด้วย

๔. ความหมายของอคติ

อคติ หมายถึง ความลำเอียง มี ๔ ประการ[๙] คือ

๔.๑ ฉันทาคติ คือ ความลำเอียงเพราะรักหรือชอบ หมายถึง การทำให้เกิดความไม่ชอบธรรม หรือการทำให้เสียความยุติธรรม เพราะอ้างเอาความรักหรือความชอบพอกันเป็นเหตุ เช่น การตัดสินสิ่งต่างๆ โดยเอาความรัก ความชอบ เป็นที่ตั้ง เมื่อรักใครชอบใคร ก็จะเข้าข้างคนนั้น หรือฝ่ายนั้นๆ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง บางครั้งถึงกับหลับหูหลับตาเข้าข้างพวกเดียวกัน ทั้งที่ในใจลึกๆ ก็รู้ว่าผิด ฉันทาคติมักเกิดขึ้นกับตัวเอง พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนคนใกล้ชิด และพวกพ้อง ความรักหรือความชอบที่มีต่อบุคคลเหล่านี้อาจเป็นสาเหตุให้เรากลายเป็นคนมีอคติได้ เช่น ถ้าเด็กสองคนทะเลาะกัน พ่อแม่ของเด็กทั้งสองก็มักจะเข้าข้างลูกของตนเอง เชื่อไว้ก่อนว่าลูกของตนเองเป็นฝ่ายถูก โดยไม่รับฟังเหตุผลของอีกฝ่ายหนึ่ง นี่เป็นความลำเอียงเพราะรัก

[๙] วิ. ป. (ไทย) ๘/๓๗๙-๓๘๒/๕๕๗-๕๖๐.

๔.๒ โทสาคติ คือ ความลำเอียงเพราะเกลียดชัง ไม่ชอบ หรือโกรธแค้น หมายถึง การทำให้เกิดความไม่ชอบธรรม หรือการทำให้เกิดเสียความยุติธรรม เพราะเกลียดชัง โกรธ หรือทะลุอำนาจโทสะ เช่น เมื่อเกลียดชังใคร ไม่ชอบใจใคร ก็เห็นเขาเป็นศัตรู เมื่อมีเรื่องมีราวใดๆ เกิดขึ้นก็พร้อมที่จะกล่าวโทษ โยนความผิดให้เขา โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง บางครั้งอาจถึงกับหาเรื่องเขา เพราะความเกลียดชังก็มีโทสาคติมักจะเกิดกับคนที่เราเกลียดมากๆ เช่น คู่แข่ง ศัตรู หรือคนที่เคยทำให้เราเจ็บใจ ทำให้เราเสียผลประโยชน์ บุคคลเหล่านี้อาจมีส่วนทำให้เราเป็นคนลำเอียงได้โดยไม่รู้ตัว เช่น ถ้าทหารทะเลาะกันกับตำรวจ คนขับรถรับจ้างมักจะเข้าข้างทหารไว้ก่อน เพราะคนขับรถถูกตำรวจเขียนใบสั่งบ่อย ๆ นี่เป็นความลำเอียงเพราะไม่ชอบหน้ากัน

๔.๓ โมหาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความไม่รู้ ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความหลงผิด หรือความเขลา หมายถึง การทำให้เกิดความไม่ชอบธรรม หรือการทำให้เสียความยุติธรรมเพราะความไม่รู้ เช่น การที่คนเราถูกชักจูงไปในทางที่ผิด หลงเข้าข้างคนผิด เพราะไม่ทันได้ไตร่ตรองพิจารณา หรือการที่คนเราขาดข้อมูล ขาดความรู้ความเข้าใจ ทำให้รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นเหตุให้ตัดสินสิ่งต่าง ๆ ผิดพลาดได้ โมหาคติมักจะเกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ เนื่องมาจากความสะเพร่า ความไม่ละเอียดถี่ถ้วน รีบตัดสินใจโดยยังมิได้พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน จึงเป็นสาเหตุทำให้คนผิดกลายเป็นคนถูก คนถูกกลายเป็นคนผิด ซึ่งการกระทำในลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ เช่น ผู้ชายสองคน คนหนึ่งแต่งตัวดี ดูภูมิฐาน หน้าตาหล่อเหลา อีกคนหนึ่งนุ่งกางเกงยีนส์เก่าๆ เสื้อผ้าขาดๆ ดูโทรมๆ ไม่น่าไว้วางใจ คนเฝ้าบ้านไว้ใจผู้ชายคนแรกมากกว่าผู้ชายคนหลัง และยอมเปิดประตูบ้านให้เข้าไปนั่งในห้องรับแขก ผู้ชายคนดังกล่าวกลายเป็นโจรผู้ร้าย นี่เป็นความลำเอียงเพราะความเขลา

๔.๔ ภยาคติ คือ ความลำเอียงเพราะความกลัว หมายถึง การทำให้เกิดความไม่ชอบธรรม หรือการทำให้เสียความยุติธรรม เพราะมีความหวาดกลัว หรือเกรงกลัวภยันตราย ความกลัวมีหลายรูปแบบ เช่น ความกลัวภัยอันตรายมาถึงตนหรือครอบครัว กลัวเสียหน้า กลัวคนเกลียด กลัวจะได้สิ่ง ที่ไม่ต้องการ เป็นต้น ความกลัวเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คนเราปฏิบัติหน้าที่ด้วยความลำเอียงยอมเข้าข้างคนผิด เพราะกลัวว่าจะมีภัยมาถึงตัว บางครั้งแม้ว่าจะรู้ว่าความจริงคืออะไร ก็ไม่กล้าที่จะยืนอยู่ข้างความถูกต้อง กลับเอาความอยู่รอดปลอดภัยของตนเป็นที่ตั้ง เช่น ผู้ใต้บังคับบัญชาสองคน คนหนึ่งเป็นลูกของพ่อค้าขายของชำ อีกคนหนึ่งเป็นลูกเจ้าพ่อที่มีอิทธิพลเลี้ยงนักเลงไว้จำนวนมาก ทั้งสองคนทำความผิด คนแรกถูกผู้บังคับบัญชาไล่ออกจากงาน ส่วนคนหลังยังคงทำงานต่อไป ไม่มีการลงโทษใด ๆ นี่เป็นความลำเอียงเพราะหวาดกลัวอิทธิพลมืด ความลำเอียงเช่นนี้ ย่อมทำให้สังคมบิดเบี้ยว ไม่มีใครกล้าทักท้วงการกระทำที่ไม่ถูกต้อง

ทุกวันนี้บ้านเมืองของเรากำลังต้องการความสมานฉันท์เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งหลักในการสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ชัดเจนว่า ความสมานฉันท์ ความเป็นเอกภาพ ความสามัคคีกันในสังคมจะเกิดขึ้นได้ จะต้องยึดหลักสำคัญ คือ การไม่มีอคติ ๔ หรือการไม่ลำเอียง ๔ ประการ

อคติทั้ง ๔ นี้ หากเกิดขึ้นเมื่อใดก็จะทำให้สังคมเกิดการแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า เพราะคนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม ย่อมจะต่อสู้เพื่อแสวงหาความเป็นธรรม นับแต่โบราณกาลในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมชาวพุทธ หรือสังคมของศาสนาใดก็ตาม ล้วนใช้ความยุติธรรมเป็นหลักในการวางรากฐานสังคม ประสบการณ์ที่สั่งสมมาทำให้รู้ว่า เมื่อใดก็ตามที่ขาดความเป็นธรรมแล้ว สังคมจะปั่นป่วนวุ่นวาย ดังนั้นในการปกครองทุกระบอบจะต้องมีกระบวนการยุติธรรมเกิดขึ้น และพยายามให้ความเป็นธรรมมากที่สุด ถ้ากระบวนการยุติธรรมขาดความเป็นธรรมเมื่อใด เมื่อนั้นสังคมจะมีปัญหาและอาจลุกลามสร้างความเสียหายใหญ่หลวงตามมา ตรงกันข้ามถ้ากระบวนการยุติธรรมยังคงอยู่ แม้เกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคม ไม่ว่าเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ หากกระบวนการตัดสินดำเนินไปอย่างยุติธรรม รับฟังความเห็นข้อมูลหลักฐานจากคู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่ายอย่างเสมอกัน จากนั้นจึงตัดสินอย่างเที่ยงธรรม ผู้ที่ถูกตัดสินว่าผิด ก็พอจะยอมรับคำตัดสินนั้นได้ รวมถึงพรรคพวกเพื่อนฝูงก็พอจะยอมรับได้เช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้เรื่องราวความขัดแย้งนั้นๆ ย่อมจบลงได้ แต่ถ้ากระบวนการยุติธรรมไม่เป็นธรรมขึ้นมาเมื่อใด เมื่อนั้นปัญหาจะตามมามากมาย

เมื่อคนในสังคมผิดหวังจากกระบวนการยุติธรรมก็อาจจะเกิดการแสวงหาความเป็นธรรมด้วยวิถีทางของตัวเอง สร้างปัญหาตามมาอีก เพราะกติกาหรือหลักการของแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน ไม่ใช่กติการ่วมที่ทุกคนในสังคมยอมรับ ยิ่งไปกว่านั้น ปัญหาจากการแสวงหาความยุติธรรมด้วยวิธีการของตนเองหรือพรรคพวกของตนเองนี้ สามารถลุกลามกลายเป็นปัญหาระดับประเทศหรือระดับโลกได้เลย

ดังเช่นเรื่องราวที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์กำแพงเบอร์ลินทะลาย สหภาพโซเวียตที่ยิ่งใหญ่ต้องแตกออกเป็น ๑๕ ประเทศ ภาวะประจันหน้าของสหรัฐอเมริกามหาอำนาจฝ่ายทุนนิยม กับสหภาพโซเวียต มหาอำนาจฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่เคยเป็นคู่สงครามเย็นกันมาตลอด ๔๕ ปีได้จบลง ทั้งโลกเหลืออภิมหาอำนาจเพียงชาติเดียว คือสหรัฐอเมริกา ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาในยุคนั้นคือ จอร์จ บุช (George Bush) ถึงกับประกาศว่า บัดนี้ โลกเข้าสู่ระเบียบโลกใหม่ New world order แล้ว ผู้คนต่างประหลาดใจว่าระเบียบโลกใหม่คืออะไร ในเมื่อโลกก็ยังเหมือนเดิม แต่สำหรับบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งผู้นำประเทศมหาอำนาจนั้นย่อมทราบดีว่า ถ้าโลกนี้มีมหาอำนาจ ๒ ฝ่าย คานอำนาจกันอยู่มหาอำนาจ ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นจะต้องคอยเอาใจประเทศอื่นๆ เพื่อดึงมาเป็นพวก แม้จะเป็นประเทศเล็กประเทศน้อยก็ต้องให้ความสำคัญต้องเอาใจให้ดี เพื่อมิให้ประเทศเหล่านั้นไปเข้ากับมหาอำนาจฝ่ายตรงข้าม

ดังนั้น เมื่อโลกเหลืออภิมหาอำนาจเพียงชาติเดียว สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ผู้ที่มีอำนาจก็คิดที่จะคุมโลกให้เป็นไปตามความคิดของฝ่ายตน ใครที่ยอมตามความคิดตนก็รับเข้ามาเป็นพวก หากใครไม่ยอมคล้อยตามก็ต้องกลายเป็นฝ่ายตรงข้าม ซึ่งบัดนี้ไม่มีมหาอำนาจใดให้พึ่งพิงอีกแล้ว แต่เมื่อเวลาผ่านไปสิบปี, ความคิดที่จะคุมโลกนี้กลับนำไปสู่สงครามครั้งใหม่ คือการก่อการร้าย เหตุการณ์ที่เครื่องบินชนตึก World Trade Center นั้น นำมาซึ่งความหายนะและความหวาดระแวงไปทั่วทั้งโลก

แม้เป็นอภิมหาอำนาจยิ่งใหญ่ของโลก แต่ประชาชนของตนกลับตกอยู่ในความหวาดผวาตลอดเวลา ถ้าเป็นสายการบินไม่ว่าจะเดินทางไปไหน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อเมริกา มาตรการตรวจค้นสิ่งของก่อนขึ้นเครื่องบินจะต้องละเอียด เพราะกลัวการก่อการร้าย อีกทั้งประชาชนต่างอยู่ไม่เป็นสุขเลย ตั้งแต่เกิดวิกฤติ ๑๑ กันยายน ๒๕๔๔ ครั้งนั้น

แม้เป็นอภิมหาอำนาจที่มีแสนยานุภาพ มีปรมาณูนิวเคลียร์มหาศาล อย่างชนิดที่ไม่มีใครจะมารบชนะได้ ก็ใช่ว่าจะสามารถคุมทุกสิ่งทุกอย่างได้ ใหญ่เท่าใหญ่ก็ต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย เพราะถ้าอีกฝ่ายรู้สึกว่าถูกรังแกไม่ได้รับความเป็นธรรมเมื่อใด ผลก็คือเขาจะแสวงหาวิธีการต่อสู้แบบใหม่ แล้วความเสียหายก็จะเกิดขึ้นตามมา นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งในระดับโลก

หากดูปฏิกิริยา “เสื้อแดง” ที่ขึ้นไปชุมนุมบริเวณ “เขายายเที่ยง” อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา จนแดงเถือก นั่นเป็นเหมือนการเริ่มต้นออกสตาร์ต ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ที่กำลังเริ่มก่อตัวขึ้นอีกวาระหนึ่ง

จริงอยู่ นัยหนึ่ง เพื่อกดดัน พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี “องมนตรี” ที่ในสายตาของกลุ่มคนเสื้อแดง คือตัวแทนของ “กลุ่มอำมาตยาธิปไตย” ที่ต้องการเตะตัดขา พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร อดีตนายกรัฐมนตรี และไม่ต้องการเห็นประเทศไทยก้าวไปข้างหน้า

แต่นัยหนึ่ง ก็เพื่อปลุกเร้า เร่งรัด ให้การเมือง “ทะลักจุดแตก” อีกครั้ง ด้วยเงื่อนไขคดียึดทรัพย์ มูลค่า ๗๖,๖๒๑.๖๐ ล้านบาท ของ พ.ต.ท.ทักษิณ และครอบครัว กำลังจะถึง “ไคลแมกซ์” ด้วยองค์ประกอบเหล่านี้ ทำให้โพลหลายสำนัก นักวิชาการหลายแขนง รวมทั้งนักการเมือง และทหารต่างออกมาทำนายว่า การเมืองจะร้อนแรง เข้มข้น และดุเดือด นับจากนี้ด้วยเหตุผลการมี “อคติ”

เพราะฝ่ายฮาร์ดคอร์ ที่อยู่ตรงข้าม พ.ต.ท.ทักษิณ ต้องการเห็นการ “ยึดทรัพย์” พร้อมดอกผล ตกเป็นของแผ่นดิน เพราะเชื่อว่า เงินที่เกิดจากการขายหุ้นชินคอร์ป ๑,๔๑๙,๔๙๐,๑๕๐ หุ้น ให้แก่กลุ่มเทมาเส็กของสิงคโปร์ เป็นการได้มาโดยมิชอบ นั่นอาจจะมาจากพื้นฐานของ “โทสาคติ” บวกกับ “ภยาคติ”

ขณะที่ ฝ่ายฮาร์ดคอร์ที่รักและเทิดทูน พ.ต.ท.ทักษิณ ก็มองว่ากระบวนการขายหุ้นชินคอร์ปทั้งหมดถูกต้อง ชอบธรรม และเชื่อว่าทั้งหมดเป็นกระบวนการของกลุ่มอำมาตยาธิปไตย ที่อาศัยรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ และ คตส.เป็นเครื่องมือในการกำจัด พ.ต.ท.ทักษิณ ก็มองได้ว่าคนกลุ่มนี้มี “ฉันทาคติ” ผสมผสาน “โมหาคติ”

เหล่านี้เป็น “ความเชื่อ” ของคนสองกลุ่มที่อยู่บนพื้นฐานของ “อคติ” ที่บางครั้งก็ไม่ได้อยู่บนพื้นฐาน “ข้อเท็จจริง” เสมอไป เมื่อต่างฝ่ายต่างมี “อคติ” และลุ่มหลงกับข้อเท็จจริงที่ตัวเองรับรู้ และรับทราบเพียง “ด้านเดียว” ผลที่ตามมาคือ “หญ้าแพรก” ก็จะแหลกลาญ เมื่อ “ช้างสาร” ที่บ้าอำนาจบ้าพลัง เผชิญหน้ากัน

เหล่านี้คือ “ความวิตก” ที่คนในสังคมไทยกำลังได้กลิ่น และได้รับสัญญาณว่า มันกำลังจะ

เกิดขึ้น เพราะหากมองคดี “ยึดทรัพย์” พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ๗๖,๖๒๑.๖๐ ล้านบาท แน่นอนว่าเงินก้อนนี้จะต้องมี “หน่อเนื้อ” ที่ได้มาโดยมิชอบ จากการบริหารราชการแผ่นดินในห้วง ๔-๕ ปี ของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ด้วยอย่างไม่ต้องสงสัย และก็แน่นอนว่า จะต้องมี “หน่อเนื้อ” ที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของครอบครัว “ชินวัตร” ปนอยู่ด้วย เพราะ พ.ต.ท.ทักษิณเริ่มต้นทำธุรกิจมาตั้งแต่ปี ๒๕๒๓ และในปี ๒๕๒๖ ได้ก่อตั้ง บริษัท ชินวัตร คอมพิวเตอร์ จำกัด ก่อนเข้าจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย และเปลี่ยนชื่อเป็น บริษัท ชิน คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ทำธุรกิจโทรคมนาคม จนกลายเป็นมหาเศรษฐี ติดอันดับ ๒๑ ของโลก ก่อนเข้ามาเล่นการเมือง และขยับขึ้นมาอยู่อันดับ ๑๔ ของโลก เมื่อครั้งเป็นนายกรัฐมนตรี ปี ๒๕๔๘ ด้วยทรัพย์สินรวม ๕๖,๐๐๐ ล้านบาท

ฉะนั้น หากมองแบบคน “ไร้อคติทั้ง ๔” อาจต้องใช้วิชารัฐศาสตร์เข้ามาจับในคดียึดทรัพย์ด้วยการ “แยกน้ำ-แยกปลา” ให้เกิดความชัดเจนนับตั้งแต่ขั้นตอนการตรวจสอบของ คตส. เพราะต้องยอมรับว่า การรัฐประหาร นอกจากเหตุผล ๔-๕ ข้อ ซึ่งรวมถึงการคอร์รัปชั่นแล้ว ยังมี “อคติ” ปนเปื้อนอยู่ในใจ ของผู้ทำรัฐประหารด้วย เช่นเดียวกับ คตส. หน่อเนื้อที่ถูกปล้นขึ้นจากน้ำมือของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) “ยืนแห่งความอคติ” ที่ถูกถ่ายทอดมาด้วยอย่างไม่ต้องสงสัย ที่สำคัญ พ.ต.ท.ทักษิณ ก็ต้องยอมรับการ “แยกน้ำ-แยกปลา” ที่เกิดขึ้นด้วย เพราะตัวเองย่อมรู้ดีว่าสิ่งไหนเป็นของเรา สิ่งไหนไม่ใช่ ของเรา ที่ผ่านมาทั้งสองฝ่ายต่างไม่คิด เพราะมี “อคติ” ครอบงำอยู่ยึดตัวกูของกูเป็นใหญ่ จนไม่สามารถเยียวยาแก้ไขได้ คงต้องปล่อยให้เป็นไปตามกระบวนการยุติธรรม แต่สิ่งที่เกิดขึ้นทำให้รับรู้ว่า “อคติ” ของสองฝ่าย ส่งผลต่อประเทศไทย สังคมไทย และคนไทย ให้ตกอยู่ในภาวะ “เสี่ยง” เสี่ยงต่อหายนะในรูปแบบต่างๆ

เพราะฉะนั้นในทุกสังคม นับตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไป เช่นในครอบครัว ถ้าตัดสินเรื่องราวต่างๆ อย่างเที่ยงธรรม ไม่มีความลำเอียง ปัญหาจะน้อย เพราะมีเหตุมีผลที่ทุกคนยอมรับได้ ไม่ได้กลั่นแกล้งกัน แต่เมื่อใดขาดความเที่ยงธรรม มีอคติเกิดขึ้น ปัญหาจะเกิดขึ้นตามมา ถ้าต่างฝ่ายต่างคิดว่าตนถูก ฝ่ายตรงข้ามผิด แล้วจะสมานฉันท์กันได้อย่างไร จะสมานฉันท์ได้ต้องมีทางเดียว คือ มีหลักการยึดเอาความถูกต้อง ความจริง เป็นตัวตัดสิน เพราะความถูกต้องความจริงนั้น เป็นสิ่งที่เห็นร่วมกันได้ แต่ถ้าตัดสินโดยถือว่า ใครเป็นพวกใคร ไม่ว่าสังคมไหนย่อมไม่มีทางสมานฉันท์ได้เลย

ความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อไม่มีอคติทั้ง ๔ ประการ ซึ่งเราทุกคนต่างก็มีส่วนในเรื่องนี้ ใครที่ชอบเลือกข้างเลือกฝ่ายนั้น เลิกเสียเถิด เราเลือกส่วนรวมดีกว่า เลือกประเทศชาติดีกว่า อย่าไปเลือกใครคนใดคนหนึ่งเลย มองถึงความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรือง ความมั่นคงของสังคมประเทศชาติพระพุทธศาสนาเป็นหลัก แล้วเลิกถือเขาถือเรา เลิกแบ่งฝั่งแบ่งฝ่ายกันเสียเถิด

นอกจากนั้นจงอย่าตัดสินเรื่องใดๆ ตามความชอบหรือไม่ชอบของเรา อย่าตัดสินหรือสื่อเรื่องราวใดๆ ออกไปเพียงเพราะความกลัว โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อมวลชน ซึ่งมีอิทธิพลมากต่อคนในสังคม ขอให้สื่อออกไปตามความเป็นจริง อย่าสื่อออกไปเพียงเพราะเห็นผลประโยชน์เฉพาะหน้า

หรือเพราะความกลัวจะถูกลงโทษถูกกลั่นแกล้ง และทุกคนจะต้องพยายามฝึกตนเองให้มีปัญญาเพิ่มขึ้น เมื่อรับฟังข่าวสารใด อย่าเพิ่งเชื่อ อย่าให้สังคมของเราเป็นสังคมข่าวลือ แต่ให้แสวงหาความจริง มองภาพรวมให้ออก ศึกษาให้มาก ถ้าสังคมโดยรวมเป็นสังคมที่มีปัญญา ย่อมยากที่จะถูกชักจูงไปในทางที่ผิด สังคมก็จะเกิดเสถียรภาพมากขึ้น เมื่อสมาชิกในสังคมเป็นผู้มีปัญญา ผู้มีอำนาจก็จะเกรงใจ ไม่ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจ ฝ่ายไหน เมื่อรู้ว่าไม่สามารถหลอกลวงประชาชนได้ ก็จะทำทุกอย่างด้วยความถูกต้อง แล้วความเป็นธรรมความจริงใจก็จะเกิดมากขึ้นๆ ไม่นานสังคมไทยก็จะเป็นสังคมที่สงบสุขด้วยความสมานฉันท์ เป็นสังคมที่พัฒนาแล้วอย่างแท้จริง

นี่คือหลักการสร้างความสมานฉันท์แบบชาวพุทธ คือ ใช้ความยุติธรรม ไม่ลำเอียง ไม่เลือกข้างแบ่งฝ่าย แต่ตัดสินอย่างเป็นธรรม ตามความเป็นจริง ไม่เอาความรัก ความชัง ความหลง ความกลัว มาเป็นตัวตัดสิน รวมทั้งไม่ปล่อยให้ความโง่เขลาความไม่รู้มาทำให้เกิดความผิดพลาดในการตัดสิน แต่แสวงหาปัญญาแล้วตัดสินทุกอย่างตามความถูกต้องและความเป็นจริง เมื่อเป็นเช่นนี้จุดร่วมของสังคมจะเกิดขึ้น ความเห็นร่วม (Consensus) จะเกิดขึ้นได้ แล้วความสามัคคีสมานฉันท์จึงจะเกิดขึ้น ความเจริญก้าวหน้าจึงจะตามมาในที่สุด

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดละเมิดความชอบธรรม เพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม ดุจดวงจันทร์ข้างแรม ฉะนั้น ส่วนบุคคลใดไม่ละเมิดความชอบธรรมเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมบริบูรณ์ดุจดวงจันทร์ข้างขึ้น[๑๐] ฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสตัวอย่างของผู้ปกครองที่ประกอบด้วยอคติ ๔ แล้วเป็นเหตุให้ยศเสื่อมไว้หลายเรื่อง ในที่นี้จะยกตัวอย่างเรื่อง “จันทกุมารชาดก”[๑๑] ดังมีใจความดังนี้

ในอดีตกาล กรุงพาราณสีนี้มีชื่อว่า เมืองปุปผวดี พระเจ้าเอกราชทรงครองราชสมบัติในเมืองนั้น พระราชโอรสของพระองค์ทรงพระนามว่า พระจันทกุมาร ได้ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราช พราหมณ์ชื่อว่ากัณฑหาละ ได้เป็นปุโรหิตและดำรงตำแหน่งตัดสินคดีความ กัณฑหาลพราหมณ์นั้น เป็นคนมีใจฝักใฝ่ในสินบน เมื่อรับสินบนแล้วจึงตัดสินคดีไม่ตั้งอยู่บนธรรม ทำคนผิดให้ถูก ทำคนถูกให้ผิด

วันหนึ่ง มีบุรุษผู้แพ้คดีโดยไม่เป็นธรรมได้เข้าไปหาพระจันทกุมาร แล้วทูลเรื่องดังกล่าวให้ทรงทราบ พระจันทกุมารจึงพาบุรุษนั้นไปสู่โรงวินิจฉัยคดีความ แล้วทรงตัดสินคดีด้วยพระองค์เองอีกครั้ง ทรงทำให้บุรุษผู้แพ้คดีโดยไม่เป็นธรรมนั้นชนะคดี มหาชนจึงพากันแซ่ซ้องสาธุการด้วยเสียงอันดัง ต่อมาพระราชาจึงมอบหมายให้พระจันทกุมารตัดสินคดีความทั้งปวง ทำให้ผลประโยชน์จากสินบนของกัณฑหาลพราหมณ์จึงขาดไป เขาจึงผูกอาฆาตและเพ่งโทษในพระจันทกุมารตั้งแต่นั้นมา

วันหนึ่ง พระราชาทรงสุบินเห็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันน่ารื่นรมย์ มีหมู่นางอัปสรเป็นอันมากฟ้อนรำขับร้องและประโคมดนตรี เมื่อตื่นบรรทมแล้ว ทรงใคร่จะเสด็จไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น

[๑๐] องฺ. จตุก. (ไทย) ๒๑/๑๘/๓๐.

[๑๑] ขุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๙๘๒-๑๑๕๒/๓๓๕-๓๖๒.

พระองค์จึงเรียกกัณฑหาลปุโรหิตมาตรัสถามว่า ท่านจงบอกทางสวรรค์แก่เรา เหมือนนรชนทำบุญแล้วไปสู่สุคติภพเถิด

กัณฑหาลพราหมณ์คิดว่า บัดนี้ เป็นเวลาที่จะได้เห็นหลังศัตรูของเรา เราจักต้องกระทำให้พระจันทกุมารสิ้นชีวิต จึงกราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ คนทั้งหลายให้ทานอันล่วงล้ำทาน ฆ่าแล้วซึ่งบุคคลอันไม่พึงฆ่า ชื่อว่าทำบุญแล้วย่อมไปสู่สุคติ"

ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ยัญพึงบูชาด้วยพระราชบุตร ด้วยมเหสี ด้วยชาวนิคม ด้วยโคอุสภราช ด้วยม้าอาชาไนย อย่างละ ๔ ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ยัญพึงบูชาด้วยหมวด ๔ แห่งสัตว์ทั้งปวงนี้

พระราชาผู้โง่เขลาเพราะประกอบด้วยโมหาคติ คือความไม่รู้ และถูกความปรารถนาที่จะไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ครอบงำ จึงรับสั่งให้นำพระราชบุตร และพระมเหสีทั้งหลาย เป็นต้น มาทำพิธีบูชายัญ แม้ว่าพระจันทกุมารและหมู่อำมาตย์ราชบริพารจะกราบทูลทัดทานอย่างไร ก็ไม่อาจจะเปลี่ยนพระทัยพระราชาได้

ข่าวนี้ได้แพร่สะพัดไปทั่วเมืองปุปผวดี ชาวเมืองทราบความเป็นมาเป็นไปของเรื่องดีว่ากัณฑหาลพราหมณ์ผูกอาฆาตในพระจันทกุมาร จึงคิดจะฆ่าพระราชกุมารด้วยวิธีการนี้ ด้วยเหตุที่พระจันทกุมารเป็นที่รักของมหาชน ชาวเมืองปุปผวดีจึงช่วยกันฆ่ากัณฑหาลพราหมณ์เสีย จากนั้นก็คิดจะฆ่าพระราชาด้วย แต่พระจันทกุมารได้สวมกอดพระราชบิดาไว้

แล้วมหาชนกล่าวว่า เราจะให้ชีวิตแก่พระราชาชั่วนั้น แต่พวกเราจะไม่ยอมให้ฉัตรแก่พระราชานั่น แล้วก็ช่วยกันนำเครื่องทรงสำหรับพระราชาออก ส่งไปสู่ที่เป็นที่อยู่ของคนจัณฑาล และ ได้อภิเษกพระจันทกุมารให้เป็นพระราชาแทน เมื่อพระจันทกุมารเป็นพระราชาแล้ว ก็ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ปราศจากอคติ ยศของพระองค์จึงเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป ตลอดพระชนมายุ

จากชาดกเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า เกียรติยศของผู้ปกครองที่ไม่มีอคตินั้น จะรุ่งเรืองยิ่งๆ ขึ้นไป และสามารถปกครองประชาชนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

๕. กระบวนการเกิดของอคติ

๕.๑ กระบวนการเกิดของฉันทาคติ

โดยปกติแล้ว ความรัก ความชอบ เป็นสิ่งที่ดีงามในตัวเอง แต่ถ้าเป็นการให้ความรัก หรือใช้ความรักมากเกินไป จะทำให้น้ำหนักของความรักนั้นโน้มเอียง กลายเป็นลำเอียง มองเห็นความรักของตน คนที่ตนรัก คนที่ตนชอบเท่านั้นดี มองเห็นคนอื่นเสีย และพร้อมที่จะทำสิ่งใดก็ได้เพื่อให้ความรักนั้นดำรงอยู่กับตนตลอดไป อย่างนี้เรียกว่า ฉันทาคติ หรือ ความลำเอียงเพราะความชอบ ความรัก ซึ่งในทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า มักจะเกิดขึ้นเพราะอาศัยพื้นฐานความผูกพันระหว่างบุคคลต่อบุคคล เช่น บุคคลผู้เคยคุ้นเคยหรือคบหากัน (เพื่อนสนิท มิตรสหาย), หรืออาจารย์กับลูกศิษย์, หรือบุคคล

ที่เป็นญาติพี่น้องกัน[๑๒] ที่บุคคลเหล่านี้มีความรักแบบละโมบ หรือโลภจนเกินเลย คิดเอาแต่ได้ ทำให้ความรักเสียดุล ไปเดินทางผิดได้ง่าย และยังความเสียหายให้เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น พระวักกลิที่มีความรักปักใจต่อพุทธลักษณะอย่างแรงกล้า ไม่ว่าพระพุทธองค์จะเสด็จไปทางใด ก็คอยแวะพักและรอชมพุทธลีลา และเคยคิดแม้กระทั่งจะโดดหน้าผาฆ่าตัวตาย เพราะคิดว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงเหลียวแลตน[๑๓] แต่เมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมโปรด เรื่องการละวางเบญจขันธ์ที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เพราะว่าขันธ์ ๕ นั้นไม่เที่ยง แปรปรวน และไม่สามารถบังคับบัญชาได้ [๑๔] พระวักกลิจึงละฉันทาคติได้

ดังนั้น ฉันทะ ที่กลายสภาพเป็น ฉันทาคติ เพราะกำลังสนับสนุนของโลภะ คือ ความโลภอยากได้ การเพ่งเล็งจดจ้องจับจองเป็นเจ้าของแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยมีตัวบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น อาจารย์ มิตรสหาย ญาติพี่น้อง เป็นผู้ขับเคลื่อน และควบคุม ลักษณะที่เป็นจุดเด่นของฉันทาคติ คือ อารมณ์ที่ต้องการยึดเหนี่ยวไว้กับตน แสดงสิทธิ์ความเป็นเจ้าของครอบครองในชีวิตคนอื่น

แต่ถ้าฉันทะที่วางใจเป็นกลางในความรักนั้น ก็จะสามารถก้าวพ้น ฉันทาคติไปได้ ตัวอย่างเช่น คราวที่พระพุทธองค์เสด็จไปยับยั้งพระประยูรญาติเรื่องแย่งน้ำ พระองค์ทรงวางใจเป็นกลาง แม้ว่าคู่กรณีทั้งสองฝ่ายนั้นเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกับพระองค์ ทรงเสนอเงื่อนไขที่ก้าวพ้นเรื่องวัตถุคือ น้ำ แต่ให้ทรงพิจารณาเรื่อง ชีวิต แทนว่า เป็นคุณค่าที่เหนือกว่ามูลค่า เพราะน้ำที่ขาด แห้งขอด ยังมีวันที่ฝนจะตก และทำให้น้ำเพิ่มขึ้น แต่ชีวิตหากหมดสิ้นไป จะหาสิ่งใดมาทำให้พลิกฟื้นกลับมาได้ ทั้งสองฝ่ายจึงเลิกรากัน เพราะไม่มี ฉันทาคติ

๕.๒ กระบวนการเกิดของโทสาคติ

โทสะ หมายถึง ความโกรธ เกลียด ชิงชัง เป็นอารมณ์ธรรมชาติชนิดหนึ่งในตัวบุคคลทั่วไป ไม่ต่างจากอารมณ์คือ ความรัก ความชอบที่มีอยู่ในตัวบุคคลทั่วไปเช่นกัน แต่มีลักษณะอารมณ์ที่ตรงกันข้ามกับความรัก เพราะเป็นอารมณ์ที่อยากผลักไสออกไปไกลจากตน อยากทำลาย ทำให้ขาดสูญ โทสะ ที่เข้าข่ายกลายเป็น โทสาคติ นั้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยอารมณ์ที่มากระทบกับตัวบุคคล และพัฒนาจากอารมณ์โกรธเป็นความอาฆาตตามลำดับ ซึ่งบุคคลที่อยู่ในข่ายที่ทำให้เกิดโทสาคติ เช่น บุคคลที่เคยได้ทำ กำลังทำ และจะทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน, หรือบุคคลที่เคยได้ทำ กำลังทำ และจะทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่เป็นประโยชน์แก่คนที่ตนรักชอบ, หรือบุคคลที่เคยได้ทำ กำลังทำ และจะทำสิ่งที่ดี เป็นประโยชน์แก่คนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตน เป็นศัตรูกับตน[๑๕] อารมณ์โกรธจะพัฒนาจากความไม่พอใจในบุคคลดังกล่าว เพราะตนเข้าใจว่าสิ่งที่ตนเคยได้รับ หรือแม้กระทั่งว่าตนคาดการณ์ว่าจะได้รับจาก

[๑๒] วิ. ป. (ไทย) ๘/๓๗๙/๕๕๗.

[๑๓] ขุ. ธ. อ. (บาลี) ๘/๘๓.

[๑๔] สำ. ข. (ไทย) ๑๗/๒๑๕-๒๑๖/๑๑๕.

[๑๕] วิ. ป. (ไทย) ๘/๓๘๐/๕๕๘.

บุคคลนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีแน่นอน จึงเกิดเป็น โทสาคติ ขึ้น และกลายเป็นความอาฆาตที่รุนแรง แสวงหาโอกาสที่จะทำร้ายได้ตลอดเวลา

จิตที่แปรสภาพเป็นอารมณ์โกรธ อาฆาตแล้วนั้น จะปรุงแต่งให้มีคุณสมบัติด้านร้ายๆ ทำให้เกิดความหวาดระแวงหวาดกลัว เกิดความคิดร้ายต่อผู้อื่น[๑๖] และเมื่อแสดงออกอย่างรุนแรง จะกลายเป็นการกระทำที่ไม่อาจยับยั้งได้ เพราะเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับ สติสัมปชัญญะ คือ ขาดความรู้สึกตัว ขาดความระงับยับยั้งอารมณ์ เช่น พระเทวทัตและเดียรถีย์ที่โกรธเคืองพระพุทธเจ้าด้วยโทสาคติ แต่พระองค์ทรงวางใจเป็นกลางไม่โกรธตอบ และตรัสว่า ระหว่างพระเทวทัต องคุลิมาลโจรกับราหุลกุมารซึ่งเป็นพระโอรสนั้น มิได้มีความแตกต่างกันเลยในเรื่องความรัก ความปรารถนาดี และทรงมีพระทัยเสมอ ไม่เอนเอียง[๑๗] แต่ในบางกรณีมิอาจใช้คำอธิบายเพื่อแก้ปัญหา หรือลดอคติของคนได้ จึงใช้วิธีพิสูจน์ความจริง เช่น กรณีของเหล่าเดียรถีย์ใส่ความว่ามีสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับนางจิญจมาณวิกาจนกระทั่งนางตั้งครรภ์ แม้จะมีพระสงฆ์สาวกช่วยอธิบาย แต่ก็ยังเกิดข้อสงสัย ในที่สุดเมื่อพิสูจน์ทราบความเป็นจริง ปัญหาความขัดแย้งก็หมดไป ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของโทสาคติมีลักษณะผลักไสอารมณ์ออกจากตัว และแสดงออกแบบโต้ต้านรุนแรง

๕.๓ กระบวนการเกิดของโมหาคติ

โมหะ หรือความหลงนั้น อาจเกิดร่วมกับโลภะถูกความชอบครอบงำเป็น ฉันทาคติ, เกิดร่วมกับโทสะถูกความโกรธครอบงำเป็นโทสาคติ, แต่ที่เกิดเป็น โมหาคติ ลำเอียงเพราะความหลงนั้น เพราะหลงอยู่ในทิฏฐิของตน[๑๘]

ทิฏฐิ คือ ความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ ในทัศนะของนักจิตวิทยา ความเชื่อเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง และนำไปสู่ความรุนแรงได้ หากความเชื่อใด ของกลุ่มใดเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ความลงรอยลงเอยด้วยเหตุผลในกลุ่มก็เกิดขึ้นได้ แต่หากกลุ่มอื่น พวกอื่นไม่เชื่อ หรือมีค่านิยมที่ต่างจากตน ก็จะถูกผลักไสโต้ต้านออกไปจากกลุ่มตน[๑๙] ในประเด็นเรื่องทิฏฐินั้น พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญมาก เพราะเป็นเข็มชี้ทางให้คนเดินไปทางถูกหรือผิดทางได้ง่าย และทรงแนะว่าหากเกิดกรณีการแตกแยกสามัคคีในระหว่างคนสองกลุ่ม คนที่อยู่นอกกลุ่มไม่ควรไปแสดงอคติด้วย ไม่แสดงพฤติกรรมซ้ำเติมด้วยอำนาจแห่งราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ และไม่แสดงออกที่จะไปเป็นพวกเดียวกันกับเขา[๒๐]

[๑๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับขยายความ,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๙๙.

[๑๗] ขุ. ธ. อ. (บาลี) ๑/๑๓๖.

[๑๘] วิ. ป. (ไทย) ๘/๓๘๑/๕๕๙.

[๑๙] อรทัย ชื่นมนุษย์, **จิตวิทยาอคติ**, (ภาควิชาจิตวิทยา, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๖), หน้า ๑๕๕.

[๒๐] ขุ. มหา. (ไทย) ๒๙/๓๕/๑๓๐.

การแสดงทิฏฐิ เป็นจุดเริ่มต้นของความถูกผิด ซึ่งพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญว่า จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำให้ได้รับความเสียหาย ยิ่งกว่าความเสียหายที่โจรเห็นโจร หรือผู้จองเวรเห็นผู้จองเวร จะพึงทำให้แก่กัน[๒๑] ลักษณะของคนที่ตกอยู่ในโมหาคติ จึงเป็นเสมือนอาการของคนหลงทิศ ไม่อาจเดินทางไป ถึงจุดหมายได้ แม้จะมืดวงตาแต่ก็หาได้มองทะลุม่านแห่งความมัวหม่นด้วยอคติไม่

๕.๔ กระบวนการเกิดของภยาคติ

โดยพื้นฐานของมนุษย์ ย่อมมีความกลัวมากน้อยต่างกัน พระพุทธศาสนาเรียกความกลัวว่าเป็น ภัย คือ กลัวเกิด กลัวเจ็บ กลัวตาย มนุษย์ต้องการเอาชนะความกลัว โดยใช้วิธีต่างๆก็เพื่อให้ตนรอดจากความกลัว เพราะลักษณะของความกลัวคือ ความต้องการหลบหลีก หรือหนีให้พ้นจากสิ่งนั้น อาการที่ทำให้มนุษย์ต้องตกอยู่ในความลำเอียงเพราะกลัว (ภยาคติ) นั้น เพราะกลัวคนที่มีพฤติกรรมส่อไปในทางจะทำความเสียหายแก่ผู้อื่นได้ เช่น บุคคลที่มีพฤติกรรมไม่เรียบร้อย, บุคคลที่มีทิฏฐิถือรั้น, บุคคลที่มีพรรคพวกและนิยมใช้กำลัง, บุคคลที่มีนิสัยดุดัน โหดร้าย หยาบคาย สามารถทำอันตรายถึงแก่ชีวิต ต่อการดำเนินชีวิตหน้าที่การงาน หรือทำอันตรายแก่พรหมจรรย์ได้[๒๒]

เมื่อพิจารณาเงื่อนไขที่ทำให้คนต้องตกไปในภยาคติ จะพบว่า บางอย่างเป็นอันตรายในวงแคบ เช่น กลัวคนที่มีพฤติกรรมไม่เรียบร้อย จึงพยายามหลบหลีกออกไปให้ห่างได้ หรือกลัวคนที่มีทิฏฐิถือรั้น ถือความคิดของตนเป็นใหญ่ เราก็พยายามหลีกได้ ไม่พยายามปะทะคารมด้วย แต่กรณีบุคคลที่มีพรรคพวกและนิยมใช้ความรุนแรง หรือที่มีนิสัยดุดัน โหดร้ายนั้น อาจส่งผลให้เกิดความเสียหายในวงกว้างได้ เพราะบุคคลเหล่านั้นอาจใช้อำนาจหรืออิทธิพลข่มขู่ให้ต้องหวาดกลัวและยอมทำตาม จึงเกิดความลำเอียงเพราะกลัวได้ง่าย

๖. ผลของการมีอคติ

เมื่อบุคคลมีอคติ หรือลุแก่อำนาจอคติ ย่อมส่งผลให้เกิดการบิดเบือนโดยสิ้นเชิง สิ่งที่ถูกต้องกลายเป็นสิ่งที่ผิด สิ่งที่ผิด กลายเป็นสิ่งที่ถูก ก่อให้เกิดความอยุติธรรม เกิดการแตกแยกแบ่งฝักฝ่าย ไม่มีความละอายต่อการกระทำกรรมชั่วหรือทุจริต ไม่เกรงกลัวผลของกรรมชั่ว บุคคลไม่ให้ความเคารพนับถือ เสื่อมยศ ตัวอย่างเช่น เรื่องราวต่างๆในสังคมไทยปัจจุบัน แต่ถ้าบุคคลไม่มีอคติย่อมได้รับโอกาสให้ทำหน้าที่ในตำแหน่งสำคัญ เพราะพิสูจน์ได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความโปร่งใสเที่ยงธรรม เช่น กรณีพระอรหันต์ ๔๙๙ รูปเลือกพระอานนท์เข้าร่วมทำการสังคายนาพระธรรมวินัย เพราะมี

[๒๑] ขุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙.

[๒๒] วิ. ป. (ไทย) ๘/๓๘๒/๕๖๐.

คุณสมบัติคือ ไม่ลุอำนาจอคติ ทั้ง ๔ ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ใดไม่ประพฤติล่วงธรรม เพราะชอบ เพราะชัง เพราะกลัว เพราะหลง ยศของผู้นั้นย่อมเต็มเปี่ยม เหมือนดวงจันทร์ในวันข้างขึ้น ฉะนั้น[๒๓]

๗. การจัดการกับอคติ

อคติ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมก่อให้เกิดผลเสียมากมายกับสังคมองค์กรนั้น ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ต้องจัดการเพื่อให้สังคมองค์กรนั้นเจริญก้าวหน้ารุ่งเรือง มีความสุขสงบ มีความยุติธรรม เป็นระเบียบเรียบร้อย สมัครสมานสามัคคีกัน เคารพนับถือกันด้วยความจริงใจ เกียรติยศชื่อเสียงขจรกระจายไป ซึ่งการจัดการกระทำได้โดย

๗.๑ การป้องกันมิให้เกิด อคติ จากเหตุปัจจัยภายนอก

๗.๑.๑ **การไม่คบคนพาล** คือ การไม่เข้าพวก คบหรือส้องเสพกับคนพาล เพราะคนพาลย่อมมีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ มักมีความคิดชั่ว มักพูดคำชั่ว และมักทำสิ่งที่ชั่ว เมื่อเข้าไปคบย่อมทำให้เรามีนิสัยเป็นเช่นนั้น และก่อให้เกิดอคติขึ้นได้ อีกทั้งเป็นต้นเหตุของภัย อุปัทวะ และอุปสรรคด้วย[๒๔]

๗.๑.๒ **การคบบัณฑิต (สัตบุรุษ)** เพราะบัณฑิตย่อมมีคุณสมบัติ ๗ ประการ คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักประชุมชน และรู้จักคบบุคคล และมีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ ให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ทำสิ่งที่ทำได้ยาก และทนสิ่งที่ทนได้ยาก[๒๕] จึงเป็นเครื่องป้องกันการเกิดอคติต่างๆ ได้

๗.๑.๓ **การอยู่ในประเทศอันสมควร** หมายถึง อยู่ในสถานที่ที่บุคคลดำรงตนอยู่ในศีลธรรม มีความยุติธรรม สมานสามัคคีกัน ไม่เบียดเบียน คดโกงกัน ก็จะเป็นการป้องกันทางมาของอคติทั้งหลาย

๗.๑.๔ **การตั้งตนไว้ชอบ** คือ การดำรงตนอยู่ในศีลธรรม และดำเนินชีวิตแน่วแน่ในวิถีทางที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ดีงาม ไม่เอนเอียงไข้วเขวออกนอกกรอบศีลธรรมที่ตนตั้งมั่นอยู่[๒๖]

[๒๓] วิ. ป. (ไทย) ๘/๓๘๖/๕๖๓.

[๒๔] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑.

[๒๕] องฺ. ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๓๖/๓๘๕.

[๒๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓๘.

๗.๒ การป้องกันมิให้เกิด อคติ จากเหตุปัจจัยภายใน

๗.๒.๑ **การมีสติสัมปชัญญะ**

สติ หมายถึง ความระลึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือกุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง[๒๗] ส่วน สัมปชัญญะ หมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ตระหนัก ความรู้ชัดเข้าใจชัดซึ่งสิ่งที่นึกได้ และมักมาคู่กับสติ[๒๘]

บุคคลผู้หมั่นฝึกฝนสติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ย่อมมีสติที่แก่กล้าเป็นสัมมาสติป้องกันมิให้โลภะ โทสะ โมหะ ทิฏฐิ หรือ อวิชชา เข้ามาทับท่วมใจ ก่อให้เกิดอคติ คือ ความลำเอียงใดๆ ได้ เพราะสติที่ได้รับการฝึกฝนดีแล้ว จะเป็นเสมือนเขื่อนที่ป้องกันมิให้กระแสกิเลสไหลเข้ามาทับท่วมใจได้ จึงไม่สามารถก่อให้เกิดความลำเอียง นั่นเอง

๗.๒.๒ **ใช้อุเบกขาธรรมสร้างจิตให้เป็นกลาง** ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้ความหมายของ อุเบกขา ไว้ชัดเจนว่า

อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง, ความวางใจเฉยได้ ไม่ยินดียินร้าย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม หรือตามควรแก่เหตุนั้น, ความรู้จักวางใจเฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลอันสมควรแก่ความรับผิดชอบของเขาเอง, ความวางทีเฉยคอยดูอยู่ในเมื่อคนนั้นๆ สิ่งนั้นๆ ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตามควรของเขา ตามควรของมัน ไม่เข้าข้าง ไม่ตกเป็นฝักฝ่าย ไม่สอดแส่ ไม่จู้จี้สาระแน ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง[๒๙] แต่ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า สภาพจิตที่จะเป็นกลางได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัย สำคัญ ๒ ประการ ได้แก่ (๑) ความเป็นอิสระ ไม่เกี่ยวเกาะผูกพันเป็นทาส และ (๒) ปัญญา ความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง ซึ่งหากคุณธรรมทั้งสองนี้เกิด ก็จะส่งผลให้จิตมีภาวะเป็นกลางได้ เกิดเป็นอุเบกขาที่ถูกต้อง คือ จิตมีความสามารถที่จะจัดการกับปัญหาหรือสิ่งต่างๆ ตามเหตุผลตามธรรมชาติ โดยไม่มีอารมณ์ส่วนตัวเข้าครอบงำ ไม่หลงไปตามกระแส ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยุ อุเบกขาก็จะทำให้จิตวางท่าทีต่อปัญหาอย่างใจเป็นกลาง ถูกต้อง เพราะพื้นฐานของจิตที่มีอุเบกขาเป็นจิตที่ดีงาม ไม่มีโทษ

การสร้างจิตให้มีภาวะอุเบกขา ต้องผ่านการฝึกฝนอบรมบ่อยๆ กับอารมณ์ที่มา กระทบแล้วให้รู้สึกข้ามพ้นอารมณ์ที่ชอบและไม่ชอบได้ จะเสริมสร้างจิตให้เกิดความเป็นกลาง ช่วยถ่วงดุลตราชั่งให้เที่ยงตรงได้ เพราะพ้นไปจากการเอาอารมณ์เป็นตัวตัดสินปัญหา แต่คอยวางท่าที ใคร่ครวญ และลงมือไปตามเหตุผลที่เหมาะสม ถูกต้อง และไม่ส่งผลให้เกิดความลำเอียง

[๒๗] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๔๙.

[๒๘] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๗๕.

[๒๙] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๓๖๒.

๗.๒.๓ **การมีความเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ)** หมายถึง การเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม (ความหมายแนวโลกีย์) และการเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง คือเห็นตรงตามสภาวะหรือเหตุปัจจัย (ความหมายตามแนวโลกุตตระ)[๓๐] การมีความเห็นชอบจะเป็นเครื่องป้องกันอคติได้ทั้งสองนัยยะ และยังเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งปวงด้วย

๗.๒.๔ **การมีกุศลวิตก** คือ มีความตรึกที่เป็นกุศล มีความนึกำคิดที่ดีงามในจิตใจอยู่เสมอ ซึ่งมี ๓ ประการ ได้แก่ เนกขัมมวิตก (ความตรึกปลอดจากกาม) อพยาบาทวิตก (ความตรึกปลอดจากพยายาท) อวิหิงสาวิตก (ความตรึกปลอดจากการเบียดเบียน)[๓๑] ความตรึกที่ดีงามนี้จะเป็นธรรมสำหรับป้องกันอคติในระดับความนึกคิดของตนเอง

๗.๒.๕ **การมีสาราณียธรรม** คือ มีธรรมที่เป็นเหตุหรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกันที่พระพุทธองค์แสดงเพื่อใช้ในสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง หรือความลำเอียงอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น เพื่อยุติปัญหาและสร้างความรัก สามัคคีในหมู่มากยิ่งขึ้น ซึ่งมีอยู่ ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ตั้งเมตตากายกรรม ช่วยขวนขวายกิจธุระของเพื่อนทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น พยาบาลคนที่เจ็บป่วย (๒) ตั้งเมตตาวจีกรรม ช่วยขวนขวายกิจธุระของเพื่อนทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น กล่าวตักเตือน แนะนำ (๓) ตั้งเมตตามโนกรรม คิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อน (๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม (๕) รักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์เหมือนเพื่อน ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือตำหนิจากผู้อื่นในเรื่องศีล (๖) เมื่อเกิดปัญหาขึ้น ต้องได้บทสรุปในทิศทางเดียวกับเพื่อน ไม่ทะเลาะวิวาทกับใคร ซึ่งจะนำไปสู่ความแตกแยกรุนแรง[๓๒]

๗.๒.๖ **พรหมวิหารธรรม** หมายถึง ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐมีลักษณะเหมือนพรหม ประกอบด้วยธรรม ๔ ข้อ ได้แก่ (๑) เมตตา (ความรักใคร่ ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข) (๒) กรุณา (ความสงสาร คิดจะช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์) (๓) มุทิตา (ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี) (๔) อุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง พิจารณาสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุผล) เมื่อบุคคลใช้พรหมวิหารธรรมให้ครบทั้ง ๔ และใช้อย่างถูกต้องก็จะป้องกันปัญหาเชิงอคติได้[๓๓]

๗.๓ การแก้ไขปัญหาอคติ

๗.๓.๑ ใช้หลักไตรสิกขาในอริยมรรค เป็นธรรมลดละ และกำจัดให้หมดไปซึ่ง โลภะ โทสะ โมหะ ทิฏฐิ อวิชชา อันเป็นเหตุให้เกิดอคติ กล่าวคือ

[๓๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรมฉบับขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๔๐.

[๓๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** หน้า ๓๓.

[๓๒] ม. มู. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑.

[๓๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ภาวะผู้นำ,** หน้า ๑๒ – ๑๖.

ในส่วนของสีลสิกขา คือ การเจรจาชอบ ได้แก่ การเว้นได้จากวจีทุจริต ๔ ประกอบด้วยวจีสุจริต ๔, การกระทำการงานชอบ ได้แก่ การเว้นได้จากกายทุจริต ๓ ประกอบด้วยกายสุจริต ๓, การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ การเว้นจากมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

ในส่วนของจิตสิกขา คือ ความเพียรชอบ ได้แก่ การละได้ซึ่งมิจฉาวายามะ ประกอบด้วยสัมมาวายามะคือ สัมมัปปธาน ๔, ความระลึกชอบ ได้แก่ การกำจัดได้ซึ่งมิจฉาสติ และเจริญสัมมาสติ คือ สติปัฏฐาน ๔, ความตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ การทำลายได้ซึ่งมิจฉาสมาธิ และเจริญสัมมาสมาธิคือ ฌาน ๔

ในส่วนของปัญญาสิกขา คือ ความเห็นชอบ ได้แก่ การมีปัญญาจักษุแทงตลอดซึ่งสัจจะ ๔ และทำลายความมืดคือ อวิชชาเสียได้, การยกจิตขึ้นตรึกแน่อยู่ในทางไปนิพพาน และกำจัดมิจฉาสังกัปปะออกเสียได้

ทั้งสามส่วนนี้ คือไตรสิกขาในอริยมรรค ที่ใช้ลดละ และกำจัดให้หมดไปซึ่งเหตุแห่งการเกิดอคติ ๔ [๓๔]

นอกจากนี้ เรายังสามารถจะจัดการกับ ฉันทาคติ อันมีความโลภเป็นมูลเหตุ ด้วยการให้ทาน ซึ่งการให้ทานเป็นการบรรเทาความโลภความตระหนี่ออกจากใจของภาวะผู้นำที่เป็นผู้ให้ด้วย ดังมีข้อความปรากฏในอรรถกถาขุททกนิกายจริยาปิฎกว่า “ทานเป็นปฏิปักษ์ต่อความโลภ”[๓๕] “ทานมีการบริจาคเป็นลักษณะ มีการกำจัดความโลภความอยากได้เป็นหน้าที่”[๓๖]

จัดการกับ โทสาคติ อันมีความโกรธเป็นมูลเหตุ ด้วยการเจริญเมตตา ซึ่งการเจริญเมตตาย่อมทำให้จิตมีลักษณะเกื้อกูล มีหน้าที่ในการน้อมประโยชน์เข้ามาให้แก่บุคคลโดยถ้วนทั่ว มีการกำจัดความอาฆาตเป็นผล มีการเข้าไปสงบความพยาบาทเป็นสมบัติ และมีการเกิดความเสน่หาเป็นตัววิบัติ[๓๗]

จัดการกับโมหาคติ และภยาคติ อันมีความหลงเป็นมูลเหตุ ด้วยปัญญา ซึ่งการเจริญปัญญาย่อมทำให้เกิดความรู้ เข้าใจชัดเป็นลักษณะ มีการกำจัดความมืดที่ปกปิดความจริงเป็นกิจ และมีความไม่หลงเป็นผล[๓๘]

[๓๔] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล,** (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๖ – ๘๗.

[๓๕] ขุ.จริยา.อ. (บาลี) ๑/๓๕๑, ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๖๑๖.

[๓๖] ขุ.จริยา.อ. (บาลี) ๑/๓๒๘, ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๕๗๘.

[๓๗] พระพุทธโฆสาจารย์, **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑.

[๓๘] พระพุทธโฆสาจารย์ รจนา, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓๓.

จักรกฤษณ์ ดาวไธสง ได้เสนอแนวทางการแก้ไขอคติไว้ว่า ในยุคนี้ มนุษยชาติต้องใช้สติปัญญา และสามัคคีกัน ขจัดสิ่งทั้งปวงที่ก่อให้เกิดความแตกแยกรวมถึงการขจัดอคติทุกชนิดด้วย ไม่ว่าจะเป็นอคติทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สีผิว เชื้อชาติหรือศาสนา อคติและความบ้าคลั่งทุกชนิดเป็นสิ่งทำลายล้างรากฐานความเป็นปึกแผ่นของมนุษย์ ฉะนั้น มนุษย์จะต้องปลดตนเองให้หลุดพ้นจากอุปสรรคเหล่านี้ให้ได้ เพื่อว่าความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมนุษยชาติ จะได้กลายเป็นความจริง

มนุษย์เราชอบความยุติธรรม รักความซื่อสัตย์ และเกลียดชังความลำเอียง แต่การที่เราจะสร้างความยุติธรรม ความซื่อสัตย์ และหลีกเลี่ยงความลำเอียงได้นั้นเป็นเรื่องค่อนข้างยาก วิธีเดียวที่ทำได้ คือ การฝึกฝนจิตใจให้หนักแน่น โดยยึดหลัก การเอาใจเขามาใส่ใจเรา เราเกลียดชังความลำเอียงหรือความอยุติธรรมอย่างไร คนอื่นก็เกลียดชังความลำเอียง ความอยุติธรรมเช่นเดียวกับเราอย่างไรก็ตาม วิธีแก้ไขข้ออคติแต่ละประเภทที่เกิดขึ้นก็สามารถทำได้เช่นกัน ดังนี้

๑) ฉันทาคติ แก้ไขโดยการฝึกทำใจให้เป็นกลาง โดยการปฏิบัติต่อทุกคนให้เหมาะสมเหมือนกัน ต้องไม่ประมาท ไม่เผลอ และต้องมีสติอยู่เสมอว่ากำลังทำอะไรกับใคร

๒) โทสาคติ แก้ไขโดยการทำใจให้หนักแน่น ใจเย็น ไม่วู่วาม รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และพยายามแยกเรื่องส่วนตัวกับเรื่องงานออกจากกัน

๓) โมหาคติ แก้ไขได้โดยการเปิดใจให้กว้าง ทำใจให้สงบ มองโลกในแง่ดี ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น และต้องศึกษาสิ่งที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องให้ดี

๔) ภยาคติ แก้ไขได้โดยการพยายามฝึกให้เกิดความกล้าหาญ โดยเฉพาะความกล้าหาญทางจริยธรรม คือ กล้าคิด กล้าพูด และกล้าทำในสิ่งที่ดีงาม...." [๓๙]

๘. บทสรุป

จากการนำเสนอประเด็นปัญหาที่ว่า "ผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการอคติ" พบว่า ผู้นำเชิงพุทธที่ไม่มีอคติ จะเป็นผู้นำสังคมองค์กรที่ดีงาม สามารถนำพาองค์กรทุกระดับให้เจริญรุ่งเรือง มีความสุข สงบ เกิดความยุติธรรม สมานสามัคคีปรองดอง มีหิริ โอตตัปปะ ชื่อเสียงเกียรติยศฟุ้งขจรกระจาย เพราะผู้นำเชิงพุทธมีความสมบูรณ์ด้วยหลักการเป็นผู้นำ คือ (๑) จักขุมา ความเป็นผู้มีปัญญา มีวิสัยทัศน์กว้างไกล (๒) วิธูโร ความเป็นผู้รอบรู้ ชำนาญในการจัดการ (๓) นิสสยสัมปันโน ความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดี และได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น (๔) เป็นผู้ยึดหลักธรรมาธิปไตยในการบริหารจัดการ และ (๕) มีหลักธรรมคือ พละ ๔ เป็นพลังช่วยทำให้ผู้นำปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้ง

[๓๙] จักรกฤษณ์ ดาวไธสง. **ความหมายและประเภทของอคติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.pm.ac.th/jk/lesson๓/S๐๐๒.html [๒๙ มี.ค.๕๔].

ไม่มี อคติ ที่เป็นอธรรมเครื่องบั่นทอนประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการบริหารจัดการด้วย หรือมีวิธีที่จะจัดการกับอคติ โดย (๑) มีการไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การอยู่ในประเทศอันสมควร และการตั้งตนไว้ชอบ เป็นหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อป้องกันมิให้เกิดอคติ จากเหตุปัจจัยภายนอก (๒) การมีสติสัมปชัญญะ การใช้อุเบกขาธรรมสร้างจิตให้เป็นกลาง การมีความเห็นชอบ การมีกุศลวิตก การมีสาราณียธรรม การมีพรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อป้องกันมิให้เกิดอคติจากเหตุปัจจัยภายใน (๓) ใช้หลักไตรสิกขาในอริยมรรคเป็นหลักธรรมลดละ และกำจัดให้หมดไป ซึ่ง โลภะ โทสะ โมหะ ทิฏฐิ และอวิชชา อันเป็นเหตุให้เกิดอคติ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ** ๒๕๐๐**.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฺกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ภาวะผู้นำ,** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____ . **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์. ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์. ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ . **พุทธธรรมฉบับขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

พระพุทธโฆสาจารย์ รจนา**. คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑.

อรทัย ชื่นมนุษย์. **จิตวิทยาอคติ.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๖.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระสามารถ อานนฺโท, **ภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม**, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**,** ๒๕๔๘.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

จักรกฤษณ์ ดาวไธสง. **ความหมายและประเภทของอคติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.pm.ac.th/jk/ lesson๓/S๐๐๒.html [๒๙ มี.ค.๕๔].

ผู้นำสังคมในอุดมคติเชิงพุทธ กับการแก้ปัญหาวิกฤติสังคม

Social Leader in Buddhist Ideal and Social Crisis Solution

ไกรฤกษ์ ศิลาคม
Krairoek Silakom
สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง ผู้นำสังคมในอุดมคติ ในคำสอนเชิงปรัชญาของพระพุทธศาสนา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาคือเอกสารคำสอนของพุทธปรัชญาในคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถาธิบายและทัศนะของนักคิดนักวิชาการยุคหลังที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำสังคมในอุดมคติเชิงพุทธที่จะสามารถแก้ปัญหาวิกฤติสังคมได้นั้น ต้องมีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยปัญญาและคุณธรรมอย่างสูง สามารถแสวงหาทีมงานที่ดีมีประสิทธิภาพได้ เมื่อผู้นำระดับสูงมีความเข้มแข็งในความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ผู้นำระดับกลาง และผู้นำระดับล่างก็จะเข้มแข็งตามไป เมื่อผู้นำเข้มแข็ง ชุมชนก็เข้มแข็ง และความเข้มแข็งในทางคุณธรรมจริยธรรมนี้ก็จะกลายเป็นกระแสหลักของสังคมตั้งแต่ ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับสังคม และระดับประเทศชาติ อันจะเป็นการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

Abstract

This research aims to study the concept of Ideal social leader in Buddhist philosophy. This is a qualitative research. The data which are used in this research were gathered from numerous doctrines of Buddhist philosophy which appeared in the Tripitaka, its commentaries and the related thoughts of Buddhist scholars in modern age.

The result shows that the Ideal social leader, according to Buddhism, who will be able to solve the social crisis shall have a strong characteristic which composed of high standard of intellectual and morality and also able to form a good an effective teamwork. The strength and honesty of the top leader will affect the character of the middle and lower level leader which will leads to an ethical strengthened community. This ethical strengthening will turn to be the social mainstream which will be used as a tool for a sustainable problem solving and development starting from the level of individual, family, community, social and, finally, to the national level.

๑. บทนำ

ในระบบการปกครองทุกระบบ ผู้นำสังคมเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในทุกๆ ด้าน เพราะผู้นำสังคมเป็นผู้ที่กำหนดแนวนโยบายในการบริหารประเทศ อาทิ ด้านการปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข วัฒนธรรม ประเพณี การทหาร และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นต้น ฉะนั้น ผู้นำจึงมีส่วนสำคัญในเรื่องของชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี สุขภาพอนามัยชุมชน การหล่อหลอมคนในสังคมด้วยระบบการศึกษา การคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดถึงการคุ้มครองความปลอดภัยจากการรุกรานของต่างชาติด้วย

เพราะผู้นำมีบทบาทสำคัญเช่นนี้ ทุกสังคมจึงใฝ่ฝันที่จะได้ผู้ปกครองที่ดีและมีความสามารถมาปกครอง หากได้ผู้ปกครองที่ไม่ดีมาปกครองย่อมจะส่งผลกระทบเป็นความเดือดร้อนแก่ประชาชนเป็นอันมากด้วย ยิ่งประเทศใดปกครองโดยระบอบราชาธิปไตยซึ่งมีบุคคลคนเดียวเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดยิ่งต้องการผู้นำที่ดีมีความสามารถมากกว่าระบอบใดๆ เพราะหากได้ผู้นำที่ไม่ดีมาปกครองย่อมเกิดเป็นความเดือดร้อนแก่ประชาชนเป็นอันมาก เนื่องจากผู้นำใช้อำนาจตามอำเภอใจตนโดยไม่คำนึงถึงชีวิตจิตใจของประชาชน ส่วนในระบอบประชาธิปไตยเช่นในประเทศไทย ปกครองโดยคณะบุคคลซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีคณะรัฐมนตรีเป็นคณะทำงาน ก็ปรากฏว่ามีการตัดสินใจในรูปแบบคณะรัฐมนตรีร่วมกันตัดสินใจในการบริหารประเทศผ่านกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ

ถึงกระนั้นก็ตาม ในอดีตที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์การเมืองไทยนั้น การเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยในไทยก็ยังไม่เป็นประชาธิปไตยเท่าใดนัก เพราะอำนาจปกครองยังอยู่ในมือของกลุ่มของนายทหารและข้าราชการระดับสูงเท่านั้น มีการทุจริตคอร์รัปชั่นจำนวนมากและมีการรัฐประหารยึดอำนาจกันเองอยู่บ่อยครั้งในหมู่ของนายทหารและข้าราชการระดับสูง จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันนี้ก็ไม่ปรากฏว่ามีรัฐบาลไหนที่ไม่มีข่าวเรื่องการทุจริตคอร์รัปชั่นออกมาเลย แต่มีน้อยครั้งนักที่นักการเมืองจะถูกจับดำเนินคดี แต่เกือบทุกคดีที่จับทุจริตได้ในภายหลัง นักการเมืองจะหลบหนีออกนอกประเทศแล้วไม่สามารถจับกุมมาดำเนินคดีได้

ปัญหาที่วิกฤติทางสังคมของไทยในปัจจุบันนี้ก็คือ ปัญหาความขัดแย้งของผู้คนในสังคม ซึ่งปัญหานี้เมื่อพิจารณาให้ดีแล้วจะพบว่า สาเหตุหนึ่งมาจากปัญหาเรื่องของความเหลื่อมล้ำทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน และปัญหาความเหลื่อมล้ำที่ทำให้คนจนกับคนรวยมีความแตกต่างกันมากขึ้นเรื่อยๆ นั้นก็เกิดมาจากความเจริญที่กระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่โดยมีระบอบเสรีทุนนิยมขับเคลื่อนสังคมซึ่งเปิดช่องให้มีการกอบโกยผลกำไรได้อย่างเสรี นายทุนจึงเป็นกลุ่มคนที่ถือครองทรัพย์สินส่วนมากในประเทศ และกลุ่มบุคคลที่มีทุนมหาศาลเหล่านี้ก็ได้เข้ามาปกป้องผลประโยชน์ของตนเองโดยการมาทำงานธุรกิจการเมืองซึ่งมีทั้งการบริจาคสนับสนุนพรรคการเมืองและการเข้ามาเป็นรัฐมนตรี และผู้นำนักธุรกิจการเมืองเหล่านี้เองที่เข้ากอบโกยผลประโยชน์โดยการทุจริตคอร์รัปชั่นโดยวิธีการต่างๆ ซึ่งประมาณการว่า เฉพาะโครงการของรัฐนั้นมีความเสียหายจากการทุจริตคอร์รัปชั่นถึงปีละ ๒ แสนล้านบาท โดยในขณะที่ผู้นำ นักการเมือง และนายทุนอยู่กันแบบสุขสบายมีทรัพย์สินหลายร้อยล้าน พันล้าน หรือแม้แต่หมื่นล้านบาท แต่ประชาชนที่ลำบากก็ยังลำบากอยู่เหมือนเดิม และลำบากมากยิ่งขึ้น ความเหลื่อมล้ำเหล่านี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชาชนลุกขึ้นมาประท้วงเรียกร้องจากรัฐให้ช่วยเหลือ จนที่สุดก็นำไปสู่การเป็นแนวร่วมของการชุมนุมต่างๆ เพราะหวังว่า พวกตนจะได้รับความสนใจช่วยเหลือจากรัฐบ้าง และบางคราวก็นำไปสู่ความรุนแรงด้วย นอกจากนี้ปัญหาสังคมที่ตามมาจากปัญหาเศรษฐกิจก็คือ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการค้ามนุษย์ ฯลฯ

ดังนั้น ในสังคมไทยผู้นำสังคมทุกระดับโดยเฉพาะนักการเมือง จึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทต่อประเทศทั้งในเชิงสร้างสรรค์และในเชิงทำลายความก้าวหน้าของประเทศ นอกจากนี้ผู้นำในระดับหัวหน้าองค์กรทั้งราชการและเอกชน ตั้งแต่กระทรวง ทบวง กรม กอง ฝ่าย งาน ผู้นำเป็นผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดแนวนโยบายในการบริหารองค์กร เพื่อความสำเร็จขององค์กรที่ตนรับผิดชอบ รวมถึงการเกี่ยวข้องกับผู้คนและชุมชนในองค์กร นอกจากนี้ผู้นำยังเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อสังคม และมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางในทางการคิดและการดำเนินชีวิตของผู้คนในองค์กรและชุมชนอีกด้วย เพราะฉะนั้นผู้นำจึงเป็นผู้ที่จะนำพาสังคมไปสู่ความสุขและการพัฒนาที่ยั่งยืน หรืออาจนำไปสู่ความทุกข์ เกิดเป็นปัญหาชีวิตและปัญหาสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้นก็ได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนไว้ในอธัมมิกสูตร ซึ่งว่าด้วยพระราชาผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมและผู้ตั้งอยู่ในธรรม ว่า

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว, ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง, ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข[๑]

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีความเห็นว่า ผู้นำเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่อความสุขและความทุกข์ของราษฎรเป็นอย่างมาก จากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ผู้นำของสังคมไทยทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าของประเทศทั้งสิ้น แต่บางครั้งสังคมไทยได้รับความเสียหาย ไม่สงบสุข หรือไม่พัฒนาเท่าที่ควรจะเป็น อาทิ การทุจริตคอร์รัปชั่นเป็นมูลค่าปีละกว่า ๒ แสนล้านบาท นั่นเป็นเพราะสาเหตุมาจากการขาดคุณธรรมจริยธรรมของผู้นำนั่นเอง ผู้นำสังคมได้เปลี่ยนแปลงจากการเป็นผู้ที่คอยปกป้อง รักษา ทำนุบำรุง และรับใช้ประชาชนดุจพระโพธิสัตว์ เป็นนายเหนือหัวที่ประชาชนต้องเคารพบูชาและเป็นนักธุรกิจการเมืองที่จะเข้ามาบริหารประเทศให้ได้ผลกำไรมากๆ แล้วผู้นำที่จะทำให้วิกฤติสังคมของไทยผ่านไปได้และจะพัฒนากันอย่างยั่งยืนได้ควรจะมีลักษณะอย่างไร ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนหลายอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของผู้นำ ตลอดถึงเป็นหลักการในการพิจารณาเลือกผู้นำสังคมได้เป็นอย่างดี ดังนั้น จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะศึกษาคุณลักษณะของผู้นำสังคมในอุดมคติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้ทราบคุณลักษณะที่แท้จริงของบุคคลที่ควรจะเป็นผู้นำสังคมที่จะสามารถขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่สังคมอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนาได้ และเพื่อที่จะเป็นหลักเกณฑ์ให้สังคมไทยได้ใช้ในการปฏิรูปการเมืองไทยเพื่อให้ได้ผู้นำที่เป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม และประกอบด้วยคุณลักษณะผู้นำสังคมตามอุดมคติของพระพุทธศาสนา อันจะนำพาความสุขความเจริญที่ยั่งยืนให้กับสังคมไทยต่อไป

[๑] องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๔-๑๑๖.

๒. คุณลักษณะของผู้นำสังคมในอุดมคติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในอัคคัญญสูตร ได้กล่าวถึงสารัตถะเกี่ยวกับการกำเนิดรัฐไว้ว่า เดิมทีเดียวมนุษย์ยังไม่มีสังคม ยังไม่มีระบบการปกครอง มนุษย์อยู่กันตามธรรมชาติ มนุษย์อยู่กันแบบปกติสุข มีอาหารอุดมสมบูรณ์ดี ไม่มีกฎหมาย ไม่มีบ้านเรือน มนุษย์อาศัยดำรงชีพ อยู่โดยอาศัยอาหารจากดิน เช่น ง้วนดิน กระบิดิน และเครือดิน เป็นต้น ไม่มีการยึดครองที่ดิน ไม่มีการสะสมกักตุนสิ่งต่างๆ เช่น อาหารไว้ในครอบครอง ทุกคนอยู่อย่างสันติ และยึดมั่นในความดีงาม ต่อมาเมื่อมนุษย์มีจำนวนมากขึ้น สังคมขยายมากขึ้น มนุษย์ที่ดีและชั่วก็ปรากฏขึ้น ปัญหาต่างๆ ได้เริ่มตามมา โดยเริ่มจากมีมนุษย์มีความคิดว่า เป็นการลำบากที่จะต้องไปหาอาหารและข้าวสาลีทั้งเวลาเช้า กลางวัน และตอนเย็น จึงได้เก็บข้าวสาลีมากักตุนไว้เฉพาะตน เพื่อที่จะสามารถบริโภคได้หลายเวลา ต่อมามีคนทำตาม จึงเป็นเหตุให้ข้าวสาลีในท้องทุ่งหมดไป[๒] และเนื่องมาจากอาหารตามธรรมชาติค่อยๆ หมดไป และประชากรเพิ่มมากยิ่งขึ้น จึงมีการจับจองพื้นที่อันเป็นแหล่งอาหารเพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ต่อมามนุษย์มีความเห็นแก่ตัว มีความโลภมากขึ้น มีความเกียจคร้าน จึงไปขโมยอาหารของผู้อื่น และเมื่อถูกจับได้ก็ได้นำมาว่ากล่าวตักเตือน ลงโทษ (นี่คือจุดเริ่มต้นของการทำผิดศีลข้ออทินนาทานา เวรมณี) บางคนเมื่อถูกจับได้ก็โกหกว่า ไม่ได้ขโมยเพื่อปกป้องตนเองจากความผิด (นี่คือ จุดเริ่มต้นของการทำผิดศีลข้อมุสาวาทา เวรมณี) และเมื่อมีการขโมยเกิดขึ้นก็มีการรักษาป้องกันโดยใช้ศาสตราอาวุธเกิดขึ้น และผลที่สุดเกิดเป็นความวุ่นวายในสังคม เกิดการทะเลาะวิวาทกัน[๓] ด้วยเหตุนี้จึงเป็นแรงผลักดันให้คนในสังคมต้องหาผู้ที่จะมาช่วยระงับความวุ่นวายในสังคม โดยผู้นำไม่ต้องหาอาหาร แต่ประชาชนจะแบ่งอาหารในส่วนของตนรวมกันให้ ให้ผู้นำมีหน้าที่อย่างเดียวคือ ระงับข้อพิพาทและตัดสินอย่างเป็นธรรม แล้วประชาชนก็ได้เลือกบุคคลที่มีลักษณะพิเศษทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และบุญบารมีขึ้นเป็นผู้นำครั้งแรก เรียกว่า มหาสมมติ เพราะมหาชนสมมติขึ้น ต่อมาจึงเรียกว่า กษัตริย์ ดังข้อความในอัคคัญญสูตรว่า

> *วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้นแล สัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลภ สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค สัตว์ทั้งหลายจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้นครั้นแล้ว ได้ตักเตือนอย่างนี้ว่า แน่ะสัตว์ ผู้เจริญ ก็ท่านกระทำกรรมชั่วช้านักที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำกรรมชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย*

[๒] ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๗/๙๗-๙๘.

[๓] ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๙/๑๐๐.

วาเสฏฐะและภารทวาชะ สัตว์ผู้นั้นแลรับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว แม้ครั้ง ที่ ๒ ... แม้ครั้งที่ ๓ สัตว์นั้นสงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค สัตว์เหล่านั้นจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้ว ได้ตักเตือนว่า แน่ะ สัตว์ผู้เจริญ ท่านทำกรรมอันชั่วช้านัก ที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเอาส่วนที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำกรรมอันชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย สัตว์พวกหนึ่งประหารด้วยฝ่ามือ พวกหนึ่งประหารด้วยก้อนดินบ้าง พวกหนึ่งประหารด้วยท่อนไม้

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็นัยเพราะมีเหตุเช่นนั้นเป็นต้นมา การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จึงปรากฏ การติเตียนจึงปรากฏ การกล่าวเท็จจึงปรากฏ การถือท่อนไม้จึงปรากฏ ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกัน ครั้นแล้ว ต่างก็ปรับทุกข์กันว่า พ่อเอ๋ย ก็การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การติเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะบาปธรรมเหล่าใด บาปธรรมเหล่านั้นเกิดปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่ากระนั้นเลย พวกเราจักสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ติเตียนผู้ที่ควรติเตียนได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น ดังนี้

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาสัตว์ที่สวยงามกว่า น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคนแล้วจึงแจ้งเรื่องนี้ว่า ข้าแต่สัตว์ผู้เจริญ มาเถิดพ่อ ขอพ่อจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียนได้โดยชอบ จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบเถิด ส่วนพวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่พ่อ

วาเสฏฐะและ ภารทวาชะ สัตว์ผู้นั้นแลรับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว จึงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ติเตียนผู้ที่ควรติเตียนได้โดยชอบ ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นก็แบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้านั้น ฯ

วาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แล อักขระว่า มหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย ดังนี้แล อักขระว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สอง เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม ดังนี้แล อักขระว่า ราชา ราชา จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สาม

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ด้วยประการดังนี้แล การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้น มีขึ้นได้ เพราะอักขระที่รู้กันว่าเป็นของดี เป็นของโบราณ อย่างนี้แลเรื่องของสัตว์เหล่านั้น จะต่างกันหรือเหมือนกัน จะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกัน ก็ด้วยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่นอกไปจากธรรม ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ความจริง ธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในประชุมชนทั้งในเวลาที่เห็นอยู่ ทั้งในเวลาภายหน้า ฯ [๔]

จะเห็นได้ว่า ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ในสภาวะธรรมชาติมนุษย์อยู่กันอย่างสงบสุข ไม่มีทรัพย์สินส่วนบุคคล เมื่อมนุษย์มีทั้งคนดีและคนชั่ว กลุ่มคนชั่วสร้างปัญหาสังคมจนไม่สามารถจัดการกันเองได้แล้ว มนุษย์จึงร่วมใจกันหาหนทางแก้ไขโดยการสร้างรัฐขึ้นมาเพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนร่วมกันภายในรัฐ รัฐจึงเกิดขึ้นตามสัญญาประชาคม และองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของรัฐก็คือการคัดเลือกผู้นำที่มีความสามารถ เข้มแข็ง มีคุณธรรม มาเป็นผู้แก้ปัญหาสังคม โดยมีอำนาจลงโทษผู้กระทำผิด เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน และตัดสินในกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ความจำเป็นที่ต้องมีการจัดระเบียบการเมืองการปกครองนั้น เนื่องมาจากความบกพร่องของสังคมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ผู้มีกิเลส และอีกส่วนหนึ่งนั้นก็เกิดจากสังคมที่ขยายใหญ่ขึ้นจึงจำเป็นต้องมีระเบียบและผู้นำคอยควบคุมผู้ใต้ปกครองให้ปฏิบัติตามระเบียบ

๓. ประเภทของผู้นำสังคมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

สำหรับประเภทของผู้นำ พระพุทธศาสนามีกล่าวไว้ในคำสอนเรื่อง อธิปไตย ๓ ในสังคีติสูตร โดยจัดแบ่งประเภทของผู้นำเป็น ๓ ประเภทตามหลักที่ผู้นำยึดถือในการปกครอง ดังนี้

๑. อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่

๒. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่

๓. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่

คำว่า อธิปไตย ในพระไตรปิฎกนี้ไม่ได้มีความหมายเหมือนกับคำว่าอธิปไตยในปัจจุบัน เช่น ประชาธิปไตย อภิชนาธิปไตย หรือ คณาธิปไตย เพราะอธิปไตยในพระไตรปิฎกนั้น หมายถึง หลักที่ผู้ปกครองพึงยึดถือ กล่าวคือ เมื่อเป็นผู้ปกครองแล้วจะยึดถืออะไรเป็นใหญ่ ตนเอง ประชาชน หรือ ธรรม ฉะนั้น ธรรมาธิปไตยจึงไม่ใช่ระบอบการปกครองแต่เป็นหลักในการปกครองของผู้ปกครองที่ยึดถือเอาธรรมเป็นหลักใหญ่ในการปกครอง

[๔] ดูรายละเอียดใน ที. ปา. (ไทย) ๑๕/๖๒-๖๓/๑๕๙-๑๖๐.

พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงเน้นว่า ระบอบการปกครองใดดีที่สุด ไม่ได้เสนอว่า จะเลือกผู้ปกครองด้วยวิธีใด หรือมีระบบในการจัดสรรอำนาจอธิปไตยอย่างไร เป็นแต่เน้นว่า ถ้าเป็นผู้ปกครองแล้วควรยึดถืออะไรในการปกครอง[๕] ซึ่งสิ่งที่พระพุทธศาสนาสรรเสริญก็คือ ธรรมาธิปไตย คือ การยึดถือธรรมหรือความถูกต้องดีงามเป็นใหญ่

ธรรมาธิปไตย หมายถึง มีธรรมเป็นใหญ่ มีธรรมเป็นอธิบดี กระทำกิริยาคือ ราชกิจทุกอย่างด้วยอำนาจธรรมเท่านั้น[๖] กล่าวคือ การตัดสินใจในการปกครองทุกอย่าง จะต้องยึดหลักธรรมเป็นเกณฑ์เท่านั้น ธรรมาธิปไตยจึงถือว่า เป็นหัวใจสำคัญของการปกครอง หรือเป็นหัวใจสำคัญของรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก เรื่องธรรมาธิปไตยนี้ มีปรากฏในราชสูตรซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสถึงการปกครองทวีปทั้ง ๔ ของพระเจ้าจักรพรรดิ และตรัสถึงการปกครองพุทธบริษัทของพระองค์ว่าใช้หลักการเดียวกัน คือ ธรรมาธิปไตย ดังนี้

> *ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์ใดแลผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา พระเจ้าจักรพรรดิแม้พระองค์นั้น ย่อมไม่ทรงยังจักรให้เป็นไป ณ ประเทศที่ไม่มีพระราชา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ใครเป็นพระราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ธรรมซิภิกษุ แล้วจึงตรัสต่อไปว่า พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมนั่นแหละ ทรงสักการะ เคารพ นอบน้อมธรรม ทรงมีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คุ้มครองที่เป็นธรรมในชนภายใน*
>
> *อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คุ้มครองที่เป็นธรรมในกษัตริย์เหล่าอนุยนต์ [พระราชวงศานุวงศ์] ในหมู่ทหาร พราหมณ์ คฤหบดี ชาวนิคมชนบท สมณพราหมณ์ เนื้อ และนกทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา พระองค์นั้น ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ ครั้นทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คุ้มครอง ที่เป็นธรรมในชนภายใน ในกษัตริย์เหล่าอนุยนต์ ในหมู่ทหาร พราหมณ์ คฤหบดี ชาวนิคมชนบท สมณพราหมณ์ เนื้อ และนก*

[๕] ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๗๐.

[๖] ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๕/๑๓๑.

ทั้งหลายแล้ว ย่อมทรงยังจักรให้เป็นไปโดยธรรมเทียว จักรนั้นย่อมเป็นจักรอันมนุษย์ผู้เป็นข้าศึกใด ๆ จะต้านทานมิได้... พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมนั่นแหละ ทรงสักการะ เคารพนอบน้อมธรรม ทรงมีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คุ้มครองที่เป็นธรรมในพวกภิกษุว่า กายกรรมเช่นนี้ควรเสพ กายกรรมเช่นนี้ ไม่ควรเสพ วจีกรรมเช่นนี้ควรเสพ วจีกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ มโนกรรม เช่นนี้ควรเสพ มโนกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ อาชีวะเช่นนี้ควรเสพ อาชีวะเช่นนี้ไม่ควรเสพ บ้านนิคมเช่นนี้ควรเสพ บ้านนิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ.

อีกประการหนึ่ง พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงดำรง อยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คุ้มครองที่เป็นธรรมในพวกภิกษุณี... ในพวกอุบาสก... ในพวกอุบาสิกาว่า กายกรรมเช่นนี้ควรเสพ กายกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ บ้านนิคมเช่นนี้ควรเสพ บ้านนิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชาพระองค์นั้น... มีธรรมเป็นใหญ่ ครั้นทรงจัดแจง การรักษา ป้องกัน คุ้มครองที่เป็นธรรมในพวกภิกษุ ในพวกภิกษุณี ในพวกอุบาสก ในพวกอุบาสิกาแล้ว ย่อมทรงยังธรรมจักรชั้นเยี่ยมให้เป็นไปโดยธรรมเทียว ธรรมจักรนั้นย่อมเป็นจักรอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก จะคัดค้านไม่ได้[๗]

ฉะนั้น จากเนื้อหาในราชสูตร จะเห็นได้ว่า หลักธรรมาธิปไตยนี้เป็นหลักการที่สามารถใช้ในการปกครองได้ทั้งทางโลกและทางธรรม

๔. คุณลักษณะของผู้นำสังคมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ความเป็นผู้นำจะเน้นที่การปกครองตนเองให้ได้ก่อนเป็นอันดับแรก เนื่องจากการจะเป็นผู้นำคนอื่นได้นั้นต้องสามารถปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน ดังพุทธพจน์ว่า "บุคคลพึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควรก่อน แล้วพึงพร่ำสอนผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตประพฤติตนอย่างนี้จึงไม่เศร้าหมอง"[๘] ทั้งนี้เป็นเพราะการจะเป็นผู้นำให้บุคคลอื่นทำตามหรือมีความเชื่อมั่น ผู้นำ

[๗] ดูรายละเอียดใน องฺ ปญฺจก. (ไทย) ๓๖/๑๓๓/๒๗๖-๒๗๘.

[๘] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘/๕๒.

ต้องสามารถนำการกระทำของตนได้ จะได้ไม่ถูกตำหนิในภายหลัง หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเอง หรือ พัฒนาตนเองให้มีภาวะผู้นำก่อนที่จะก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ การพัฒนาตนเองดังกล่าวต้องพัฒนาทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ คือ ไม่ให้คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่วซึ่งเป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนของตนเองและสังคม เท่านั้นยังไม่พอแต่ยังต้องมีความสามารถในการทำสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรมและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและส่วนรวมได้ และการพัฒนาตนเองดังกล่าวจะต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตใจเป็นสำคัญ ด้วยการปลูกฝังคุณธรรมให้มีในตนจนสามารถควบคุมจิตใจตนเองได้ พระพุทธศาสนาถือว่า ผู้นำต้องเอาชนะใจของตนเองให้ได้ก่อน เพราะเมื่อสามารถชนะตนเองได้ ก็ชื่อว่าสามารถเอาชนะคนอื่นได้ทั้งหมด ดังพุทธพจน์ว่า "บุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้ง ๑,๐๐๐,๐๐๐ คนในสมรภูมิยังไม่ชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามอย่างเด็ดขาด คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวจึงชื่อว่า เป็นผู้ที่ชนะสงครามได้เด็ดขาด" [๙]

จากคำสอนของพระพุทธศาสนาดังกล่าว แสดงว่า การสร้างคุณลักษณะความเป็นผู้นำให้กับตนเองเป็นเบื้องต้นก่อนเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะหากผู้นำเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมและความสามารถแล้ว การจะปกครองผู้อื่นก็จะเป็นเรื่องง่าย เพราะจะไม่ถูกติเตียนในคุณสมบัติความเหมาะสม อีกทั้งยังจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประชาชนให้ตั้งอยู่ในธรรมได้ง่ายด้วย นอกจากนี้เมื่อผู้นำกอปรด้วยคุณธรรมสัมมาปฏิบัติแล้ว ย่อมจะเอื้อประโยชน์ให้การบริหารบ้านเมืองเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนโดยฝ่ายเดียว ในทางตรงกันข้ามหากผู้นำซึ่งเป็นผู้มีสิทธิ์ใช้อำนาจให้คุณให้โทษแก่ประชาชน ตลอดจนการนำพาสังคมไปสู่เป้าหมาย เป็นผู้ที่ขาดคุณธรรมในตนเอง แม้จะเก่งกาจสามารถในเชิงบริหารเพียงใด ก็คงไม่สามารถที่จะเอาชนะใจตนเองในเรื่องของความโลภ ความโกรธ ความหลงได้ ย่อมจะสามารถใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรม และมีความเห็นแก่ตัวจนทุจริตคอร์รัปชั่นเพื่อหวังความสุขส่วนตัว เห็นแก่พวกพ้องและเครือญาติมากกว่าความถูกต้องเป็นธรรม แล้วผลสุดท้ายเกิดเป็นความเดือดร้อนแก่ประชาชนอย่างมหาศาล

ฉะนั้น ในเบื้องต้นพระพุทธศาสนาจึงกำหนดคุณลักษณะผู้นำสังคมให้เป็นคนที่มีคุณธรรมจริยธรรมในตนเองเสียก่อน และหลักธรรมที่เป็นดัชนีชี้วัดคุณภาพทางจริยธรรมของผู้นำได้นั้น มีอยู่หลายหมวดดังจะได้กล่าวต่อไป

๕. ดัชนีชี้วัดคุณภาพทางจริยธรรมของผู้นำสังคม

สำหรับคุณธรรมที่เป็นคุณสมบัติของผู้นำสังคมที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ หลักธรรมในการปกครองตน และหลักธรรมในการปกครองคน ได้แก่

[๙] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๐.

๑. หลักธรรมที่ใช้ในการปกครองตน หมายถึง หลักธรรมที่ผู้ปกครองจะต้องปฏิบัติเพื่อปกครองตนเองให้ตั้งอยู่ในธรรมอันดีงามเพื่อเป็นต้นแบบที่ดีและยังความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง ประกอบด้วย หลักทศพิธราชธรรม, หลักสัปปุริสธรรม ๗ และจักรวรรดิวัตร ๑๒ หากผู้นำเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองโดยคณะบุคคล ก็จำเป็นที่ต้องปฏิบัติตามหลัก อปริหานิยธรรม ๗ ด้วย

๒. หลักธรรมที่ใช้ในการปกครองคน หมายถึง หลักธรรมที่ผู้ปกครองจะต้องนำไปใช้ในการปกครองผู้ใต้การปกครองและบริหารงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ประกอบด้วย หลักพรหมวิหารธรรม ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักราชสังคหวัตถุ ๔ และหลักการละเว้นอคติ ๔

๕.๑ ธรรมราชา : ผู้นำสังคมในอุดมคติของพระพุทธศาสนา

"ธรรมราชา" เป็นคำที่พระพุทธองค์ทรงใช้เรียกพระองค์เองด้วยส่วนหนึ่ง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

> *"...พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คุ้มครองที่เป็นธรรมในพวกภิกษุณี... ในพวกอุบาสก... ในพวกอุบาสิกาว่า กายกรรมเช่นนี้ควรเสพ กายกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ บ้านนิคมเช่นนี้ควรเสพ บ้านนิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชาพระองค์นั้น..."*

และในอีกกรณีหนึ่งพระพุทธองค์ทรงใช้เรียกพระราชาผู้ทรงธรรมในอดีตซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า พระเจ้าจักรพรรดิ์ ดังพุทธพจน์ว่า

> *"... พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมนั่นแหละ ทรงสักการะ เคารพนอบน้อมธรรม ทรงมีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คุ้มครองที่เป็นธรรมในชนภายใน..."* [๑๐]

๕.๒ ความหมายของคำว่า "พระเจ้าจักรพรรดิ์"

พระเจ้าจักรพรรดิในพระพุทธศาสนาไม่ได้มีความหมายเช่นเดียวกับที่ใช้ในภาษาไทยทั่วไป เช่น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิในสมัยอยุธยา หรือ สมเด็จพระจักรพรรดิและสมเด็จพระจักรพรรดินีแห่งประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของ

[๑๐] องฺ ปญฺจก. (ไทย) ๓๖/๑๓๓/๒๗๖-๒๗๘.

จักรพรรดิว่า พระราชาธิราช, ประมุขของจักรวรรดิ, สมัยโบราณเขียนเป็นจักรพัตราธิราช[๑๑] ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ครองโลกโดยธรรม กล่าวคือทรงมีขอบเขตพระราชอำนาจกว้างใหญ่ไพศาลมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต พระองค์ทรงมีธรรมเป็นพลังอำนาจพิเศษที่ทำให้แคว้นหรือประเทศใหญ่น้อยทั้งหลายมาสวามิภักดิ์อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ โดยเรียกการปกครองของพระองค์ว่า จักรวรรดิ [๑๒]

๕.๓ องค์ประกอบของพระเจ้าจักรพรรดิ

ในพระไตรปิฎกพระพุทธองค์ทรงตรัสเล่าถึงพระเจ้าจักรพรรดิในอดีตหลายพระองค์ อาทิ พระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า ทัฬหเนมิ เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ทรงมีคุณลักษณะหรือเครื่องหมายของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. ทรงธรรม

๒. ครองราชย์โดยธรรม

๓. มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต

๔. ราชอาณาจักรมั่นคง โดยมีรัตนะ ๗ ประการเป็นเครื่องหมาย อันได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คหบดีแก้ว หรือ ขุนคลังแก้ว ปริณายกแก้ว หรือ ขุนพลแก้ว[๑๓]

๕.๔ ระบอบจักรพรรดิ : อุตมรัฐในพระพุทธศาสนา

ในจักกวัตติสูตรได้อธิบายลักษณะของบ้านเมืองที่มีความสมบูรณ์แบบในยุคสมัยที่มีพระเจ้าจักรพรรดิ์ปกครองไว้อย่างละเอียด ซึ่งจะขออธิบายไปตามลำดับดังต่อไปนี้

๑. การเกิดขึ้นของพระเจ้าจักรพรรดิเกิดขึ้นจากการทรงธรรมของพระราชา กล่าวคือ พระราชาทรงครองราชย์โดยธรรมและทรงบำเพ็ญวัตรปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ เช่น ในวัน ๑๕ ค่ำ ทรงรักษาอุโบสถศีล อยู่ในปราสาทชั้นยอด เป็นต้น

๒. เมื่อถึงภาวะที่เหมาะสมของการสร้างบารมีธรรมของพระราชา จักรแก้วก็จักปรากฏขึ้นในอากาศเปล่งแสงสว่างประหนึ่งพระจันทร์ดวงที่ ๒ แล้วลอยมาอยู่เบื้องพระพักตร์พระราชาผู้ที่จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

๓. พระราชาผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิทรงเปล่งวาจาให้จักรแก้วนำพาไปสู่ความชนะในโลก จักรแก้วได้ลอยไปในอากาศ พร้อมกับพระเจ้าจักรพรรดิ และเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ไปยังเมืองต่างๆ จนถึง

[๑๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๖-๒๙๗.

[๑๒] พระครูโสภณปริยัติสุธี, **รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๓-๗๕.

[๑๓] ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๘๐-๑๑๐/๕๘-๘๒.

ขอบฝั่งมหาสมุทร ทุกเมืองพระราชาพร้อมประชาชนพากันมาเข้าเฝ้าและถวายเมืองให้แก่พระองค์ปกครอง พระองค์ทรงสอนให้พระราชาทั้งหลายตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ ประการ และทรงคืนเมืองให้ปกครองต่อไป จากนั้นจักรแก้วก็พาพระเจ้าจักรพรรดิและเสนาอำมาตย์ข้ามไปยังอีกฝั่งมหาสมุทรและทรงชนะไปทั่วโลกดินแดนโดยไม่ต้องใช้ศาสตราอาวุธใดๆ ทั้งสิ้น แต่ทรงชนะโดยธรรม

๔. เมื่อทรงชนะโลกทั้งหมดแล้วก็ทรงกลับมายังพระราชวังและทรงบริหารประเทศผ่านทางคหบดีแก้วและปริณายกแก้วซึ่งเป็นดุจรัฐมนตรีทางเศรษฐกิจและรัฐมนตรีทางความมั่นคงในปัจจุบัน จนทำให้ประเทศมีทั้งความมั่นคงและมีความมั่งคั่งพร้อมๆ กัน

๕. เมื่อประชาชนไม่มีความขัดสน มีความกินดีอยู่ดีอย่างถ้วนหน้า จึงไม่มีเหตุใดๆ ให้ประชาชนเบียดเบียนกัน ไม่มีโจรขโมย ไม่มีการลงโทษ ประชาชนอยู่กันอย่างผาสุก

๖. การสืบทอดตำแหน่งพระราชาสืบทอดโดยพระราชโอรสองค์ใหญ่ แต่ตำแหน่งพระเจ้าจักรพรรดิเป็นตำแหน่งเฉพาะบุคคลไม่สามารถสืบทอดได้ ผู้ประสงค์ต้องบำเพ็ญเอง ปรากฏว่า พระราชโอรสได้บำเพ็ญจักรวรรดิวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิและได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิสืบต่อลงมาหลายพระองค์ จนถึงรุ่นหลังๆ ที่พระราชามิได้บำเพ็ญจักรวรรดิวัตรครบถ้วน แต่ปกครองตามความเห็นส่วนตัว จึงมิได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์สืบต่อ

จะเห็นได้ว่า รัฐพระเจ้าจักรพรรดิ์เป็นรัฐที่สมบูรณ์แบบ เหมือนแนวคิดของขงจื้อ และคล้ายเมืองที่ขงจื้อเคยปกครองโดยยึดคุณธรรมเป็นหลักพร้อมกับการบริหารเศรษฐกิจจนคุกว่างเปล่า และไม่มีโจรขโมย ทรัพย์สินตกหล่นก็ไม่มีใครหยิบเอาไป ประชาชนอยู่อย่างผาสุก

แต่ในจักกวัตติสูตร ก็ได้กล่าวถึงสาเหตุของความเสื่อมศีลธรรมและความสงบสุขของประชาชนว่าเพราะพระราชาไม่สามารถบริหารเศรษฐกิจให้ดี กล่าวคือ ในอดีตเกิดความขัดสนขึ้นในประชาชน แต่พระราชาก็ไม่ได้พระราชทานทรัพย์ จึงเป็นเหตุให้มีการลักขโมยขึ้น เมื่อจับได้สอบสวนพบสาเหตุก็ทรงพระราชทานทรัพย์ให้เป็นทุน แต่ก็เกิดการเอาอย่างกันขึ้นว่า เมื่อขโมยแล้วจะได้พระราชทานทรัพย์จึงลักขโมยกันมากขึ้น ต่อมาพระราชาจึงหยุดพระราชทานทรัพย์แต่เปลี่ยนเป็นการจับมาประหารชีวิตแทน ประชาชนเห็นพระราชาใช้อาวุธ ประชาชนก็มีการใช้อาวุธด้วย เช่น การฆ่าโจร หรือ โจรฆ่าเจ้าทรัพย์ และก่อเกิดเป็นความไม่สงบสุขดังบ้านเมืองของพระเจ้าจักรพรรดิในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

๕.๕ พระเจ้าอโศกมหาราช : ธรรมราชาในประวัติศาสตร์

พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระเจ้าจักรพรรดิว่า เป็นธรรมราชา ไว้ในจักกวัตติสูตร แต่ก็เป็นเรื่องที่ตรัสเล่าถึงที่เราไม่อาจหาหลักฐานค้นพบได้ บุคคลที่ได้รับการขนานนามว่า เป็นธรรมราชาในประวัติศาสตร์ก็คือ พระเจ้าอโศกมหาราช แม้พระองค์จะไม่ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิอันมีรัตนะ ๗ ประการ แต่พระองค์ก็ทรงดำเนินตามรอยทางพระเจ้าจักรพรรดิ นั่นคือ การยึดถือธรรมเป็นใหญ่ การเคารพธรรม และปกครองโดยธรรม เช่นกัน

ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงของพญาลิไท กษัตริย์องค์ที่ ๔ ในราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย กล่าวว่า มีจักรพรรดิที่เป็นธรรมราชาในจักกวัตติสูตร และยังมีธรรมราชาอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า ศรีธรรมาโศกราช ครองราชย์อยู่ที่กรุงปาตลีบุตร เมื่อ พ.ศ.๒๑๙ พระเจ้าลิไททรงเห็นว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นต้นแบบของธรรมราชาและทรงประสงค์ จะยึดถือปฏิบัติธรรมตามแบบนั้นเพราะต้องการที่จะเป็นธรรมราชาเช่นเดียวกัน ประวัติพระเจ้าอโศกมหาราชหลายแห่งโดยเฉพาะในหลักศิลาจารึกได้กล่าวถึงพระจริยาวัตรในการปกครองโดยธรรมไว้หลายประการคือ

๑. ทรงมีชัยชนะโดยธรรม กล่าวคือ ในอดีตทรงใช้กำลังต่อสู้ แต่เมื่อทรงชนะแคว้นกลิงค์ได้แล้วก็ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทรงเปลี่ยนวิธีรบเป็นการใช้กำลังขู่ให้กลัวและยอมแพ้แล้วพระองค์ก็จะทรงสั่งสอนให้มาปฏิบัติธรรมแบบพระองค์ กษัตริย์ที่เป็นเมืองขึ้นต้องปฏิบัติธรรม สั่งสอนธรรม และปกครองโดยธรรมเช่นเดียวกับพระองค์

๒. ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ และการส่งสมณทูตออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาในทุกสารทิศ

๓. ทรงมีใจกว้างต่อศาสนาอื่น มิได้ทำลายล้างศาสนาอื่นๆ เช่น ฮินดู และเชน

๔. ทรงสั่งสอนธรรมแก่ประชาชนทั้งในและนอกราชอาณาจักร

๕. ความเมตตาต่อสัตว์เป็นวัตรปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงแผ่เมตตาธรรมต่อสัตว์อย่างเปี่ยมล้น ทรงเลิกการล่าสัตว์ส่วนพระองค์ ห้ามฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ เป็นต้น

๖. ทรงตั้งธรรมอำมาตย์ โดยทรงตั้งข้าราชการในตำแหน่ง ธรรมมหาอำมาตย์ มีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือพระองค์ในการบำเพ็ญธรรม ดูแลพระราชวงศ์ให้บำเพ็ญธรรม สั่งสอนประชาชน และทำงานด้านสังคมสงเคราะห์

๗. ทรงปกครองแบบพ่อปกครองลูก กล่าวคือ ทรงปกครองประชาชนด้วยความรักความเมตตาเหมือนพระราชบุตรของพระองค์เอง [๑๔]

๖. การประยุกต์ใช้ในการปฏิรูปจริยธรรมของผู้นำสังคมไทย

จากการนำเสนอข้อมูลในภาพรวมของคุณลักษณะผู้นำสังคมในอุดมคติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ นั้นทำให้ผู้วิจัยพบว่า สำหรับชีวิตทางโลกแล้วผู้นำสังคมและสังคมในอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนาจริงๆ นั้น ก็คือ ระบอบของพระเจ้าจักรพรรดิ กล่าวคือ พระเจ้าจักรพรรดิคือผู้นำสังคมในอุดมคติ ส่วนสังคมที่สงบสุขสมบูรณ์ด้วยความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม ผู้คนประกอบด้วยศีลธรรมเช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิ ปราศจากโจรขโมย ดังบ้านเมืองใน

[๑๔] วัชรี ทรงประทุม, **ความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๗๗-๘๙.

ยุคพระเจ้าจักรพรรดิเป็นสังคมอุดมคติ และเมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้พระเจ้าจักรพรรดิทรงประสบความสำเร็จอย่างยอดเยี่ยมในการปกครองก็พบว่า มีหลายประการดังนี้

๑. พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้มุ่งมั่นประกอบคุณงามความดีอย่างยิ่ง ประพฤติในจักรวรรดิวัตรเป็นอย่างดี และทรงศีลสม่ำเสมอ (อันเป็นสาเหตุให้จักรแก้วปรากฏขึ้น)

๒. พระเจ้าจักรพรรดิทรงรัตนะ ๗ ประการเป็นเครื่องมืออันเกิดจากอำนาจบุญของพระองค์ โดยเฉพาะจักรแก้วอันทรงแสนยานุภาพทำให้ทุกประเทศทุกเขตคามยอมสวามิภักดิ์ต่อพระองค์โดยไม่ต้องใช้อาวุธใดๆ (อันเป็นเหตุให้พระองค์ไม่มีเครื่องกังวลด้วยศัตรูจะมารบหรือทำสงคราม)

๓. พระเจ้าจักรพรรดิทรงมีขุนคลังแก้ว หรือ คหบดีแก้ว ช่วยในการหาพระราชทรัพย์เพื่อใช้จ่ายในกิจการต่างๆ ในราชอาณาจักร อย่างเพียงพอโดยไม่ขาดแคลนเลย

๔. พระเจ้าจักรพรรดิทรงมีขุนพลแก้ว หรือ ปริณายกแก้ว ช่วยในการบริหารราชการแผ่นดินบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนโดยทั่วหน้ากันอย่างมีประสิทธิภาพ

๕. พระเจ้าจักรพรรดิทรงดำรงมั่นอยู่ในธรรม ทรงสั่งสอนให้พระราชาทั้งปวงในปกครองของพระองค์และประชาชนของพระองค์ทุกคนตั้งอยู่ในธรรม ประพฤติธรรม เป็นเหตุให้ประชาชนปฏิบัติตามและสังคมอยู่ในภาวะของสันติสุขได้ง่าย

สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า

๑. ผู้นำสังคมประกอบด้วยคุณธรรมอย่างยิ่ง และเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนได้

๒. ปกครองโดยยึดธรรมคือความถูกต้องดีงามเป็นใหญ่

๓. สามารถบริหารเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างดีเยี่ยม กล่าวคือ มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางวัตถุและจิตใจ

๔. มีทีมงานที่มีประสิทธิภาพ

จากข้อมูลเรื่องพระราชจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงพยายามปฏิบัติตามหลักจักรวรรดิวัตร และทรงยึดมั่นในคุณธรรมอย่างยิ่ง โดยทรงตั้งธรรมมหาอำมาตย์เพื่อส่งเสริมกิจการด้านพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายในอาณาจักรของพระองค์และเมืองขึ้น แม้จะไม่สามารถทำได้อย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิ แต่การที่พระองค์ประพฤติวัตรใกล้เคียงกับอุดมคติมากเพียงใดก็เป็นเหตุให้บ้านเมืองมีความสงบสุขร่มเย็นมากขึ้นเท่านั้น

ในปรัชญาจีนได้อธิบายไว้ในประวัติของขงจื้อว่า ขงจื้อมีชีวิตที่รุ่งเรืองที่สุดเมื่ออายุ ๕๔ ปี เขาได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม และเป็นผู้ช่วยนายกรัฐมนตรี ช่วงเวลาดังกล่าวขงจื้อได้ใช้ตำแหน่งหน้าที่จัดการวางระเบียบแบบแผนทั้งอบรมประชาชนให้เห็นคุณค่าระเบียบประเพณี ช่วยส่งเสริมให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ถึงขนาดไม่มีใครทำผิดกฎหมาย แม้จะมีของมีค่าตกกลางถนนก็ไม่มีใครอยากได้ เรือนจำที่เคยมีนักโทษมากมายก็กลับว่างเปล่า แสดงให้เห็นว่า ขงจื้อได้บริหารภายใต้ความมั่นคงของประเทศ จัดระเบียบสังคมด้วยหลักการทั้งทางคุณธรรมและส่งเสริมประเพณีอันดีงามให้

ราษฎรยึดถือ ใช้หลักเศรษฐศาสตร์เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ทำให้ช่วงเวลานั้นบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองที่สุด ถึงขนาดไม่มีขโมย ซึ่งเข้าใกล้สังคมอุดมคติอย่างยิ่ง[๑๕] ผู้วิจัยเห็นว่า ขงจื้อไม่ได้เป็นผู้วิเศษ แต่เป็นเพราะขงจื้อตั้งใจทำจริงตามอุดมการณ์ของตน

จะเห็นได้ว่า ได้มีผู้ทดลองใช้หลักการธรรมาธิปไตยมาบ้างแล้วในประวัติศาสตร์ และก็เกิดผลดีขึ้นแก่บ้านเมืองมากน้อยต่างกันไป แต่มีน้อยมากที่จะได้มีการยึดถือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะการจะได้ผู้นำที่มีคุณลักษณะดังกล่าวเป็นเรื่องยาก แต่ถึงจะเป็นเรื่องยากอย่างไรก็ตาม หากปัจจัยแรกคือ การได้ผู้นำสังคมที่มีคุณธรรมไม่อาจทำได้แล้ว การเป็นแบบอย่างและพลังขับเคลื่อนสังคมก็ไม่อาจเป็นไปได้ ตลอดถึงการมีทีมงานที่มีประสิทธิภาพที่จะนำพาประเทศไปสู่เป้าหมายก็เป็นไปไม่ได้ ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงมองว่า หากเราต้องการนำพาประเทศไปสู่ความเป็นสังคมอุดมคติแล้ว ก็จำเป็นต้องมีผู้นำสังคมที่คุณธรรมดังกล่าว แม้มีน้อยก็ต้องคัดเลือกให้พบและยกย่อง หรือ ไม่มีก็ต้องสร้างให้เกิดมีขึ้น

หากย้อนมองกลับมาในเมืองไทยของเราตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ผู้นำสังคมในระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นมาจากการแย่งชิงอำนาจกันในชนชั้นสูงบางกลุ่มเท่านั้น หาได้มุ่งประโยชน์แก่ประชาชนจริงๆ ไม่ การบริหารเป็นไปเพื่ออำนาจและผลประโยชน์ และอำนาจ ผลประโยชน์ทางการเมืองดังกล่าวยิ่งซับซ้อนมากยิ่งขึ้นในยุคปัจจุบัน แม้เราจะมีคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติอยู่ก็ตามก็มีเพียงไม่กี่ครั้งที่สามารถจับได้ไล่ทันนักการเมือง บุคคลที่จะมาเป็นนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี นักการเมือง สามารถจะเป็นใครก็ได้ที่มีเงินจำนวนมากๆ มีธุรกิจหลายร้อยล้าน พันล้าน เพื่อนำเงินมาลงทุนหาเสียง หรือ ซื้อเสียง หรือ การหาเสียงด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การแจกของ เป็นต้น ในขณะที่ข้าราชการการเมืองมีเงินเดือนสูงสุดเพียงประมาณหนึ่งแสนบาทซึ่งบางคราวเป็นรัฐบาลอยู่เพียงไม่กี่เดือนเท่านั้นก็ยุบสภา เงินเดือนที่ได้ก็ยังไม่สามารถคืนทุนได้เลย บางคราวขาดทุนด้วยซ้ำ แล้วอะไรเป็นเหตุจูงใจให้นักการเมืองยังอยากเป็นรัฐมนตรี จึงปฏิเสธได้ยากในเรื่องของผลประโยชน์อื่นที่จะเกิดขึ้นในขณะดำรงตำแหน่งทางการเมือง เท่ากับว่า นักการเมืองที่มีคุณธรรมสูงแต่ไม่มีเงินก็ไม่มีโอกาสที่จะเป็นนักการเมืองได้ เพราะแม้แต่ค่าทำป้ายโฆษณาหาเสียงก็ไม่มี

นอกจากนี้นักการเมืองยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน ดังเช่นมักมีข่าวทางสื่อมวลชนว่า พรรคของภาคนี้ได้เป็นรัฐบาล ภาคนี้ก็จะได้งบประมาณมาก จังหวัดใดที่ ส.ส. เป็นฝ่ายรัฐบาลก็จะได้งบมาก จังหวัดของ ส.ส.ฝ่ายค้านได้งบน้อย จนมี ส.ส.บางท่านย้ายพรรคเพราะอ้างว่า เป็นฝ่ายค้านได้งบประมาณน้อย เป็นต้น

เมื่อผู้นำสังคมไทยยังเป็นใครก็ได้ที่มีเงินมากๆ และลงทุนหาสียงแล้วเข้ามากอบโกยเงินแผ่นดินในรูปแบบของการคอร์รัปชั่นอยู่เช่นนี้ การปฏิรูปประเทศไทยก็ไม่อาจจะปฏิรูปได้สำเร็จ ฉะนั้น การจะปฏิรูปสังคมไทยให้สำเร็จได้ต้องเริ่มจากการปฏิรูปผู้นำสังคม ได้แก่ นักการเมือง และระบบการคัดเลือก

[๑๕] ฟื้น ดอกบัว, **ปวงปรัชญาจีน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๒), หน้า ๕๒-๕๓.

ควบคุม และตรวจสอบนักการเมืองเสียใหม่ให้ได้ก่อน เพราะหากระดับบนยังคอร์รัปชั่น ก็เป็นเหตุให้ระดับล่างคอร์รัปชั่นไปด้วยเป็นขบวนการ

เมื่อสามารถวางระบบคัดเลือกผู้นำสังคมจนประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ ซึ่งไม่ใช่แค่ความรู้เท่านั้น แต่เป็นคุณธรรมจริยธรรมของผู้นำด้วย เมื่อวางระบบคัดเลือกผู้นำจนได้ผู้นำสังคมที่มีคุณธรรมแล้ว จึงให้ผู้นำสังคมสร้างทีมงานขึ้นมาเพื่อพัฒนา ๒ ด้านสำคัญพร้อมๆ กัน คือ ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม

เมื่อสร้างเศรษฐกิจให้ดี อย่างถึงระดับรากหญ้า ชาวประชาก็เป็นสุข พร้อมๆ ไปกับการสร้างสังคมอุดมธรรม กล่าวคือ เป็นสังคมแห่งคุณธรรมความดี ให้เรื่องคุณธรรมความดี เป็นวาระแห่งชาติที่จะต้องส่งเสริมสนับสนุนกันให้แพร่หลาย ไม่ใช่เพียงแค่นโยบายแบบไฟไหม้ฟาง ทำกันเป็นคราวๆ แล้วก็เงียบ เช่น จัดอบรมให้ข้าราชการ ๓ วัน แล้วก็เงียบไป อีกหลายปีถึงจัดอีก เป็นต้น โดยที่หัวหน้าหน่วยงานระดับที่สั่งจัดอบรมก็อาจจะเป็นผู้ทุจริตคอร์รัปชั่นอยู่ก็ได้

เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมากเพราะหากเศรษฐกิจไม่ดี ความยากจนก็บีบบังคับให้ประกอบการทุจริต หากประเทศไทยยังมีความแตกต่างระหว่างคนรวยกับคนจนจำนวนมาก งานกระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ รายได้ต่ำ ค่าครองชีพสูง ก็ไม่มีทางจะแก้ปัญหาได้ ปัญหาเหล่านี้นักวิชาการได้ศึกษากันมามากแล้ว แต่ก็ไม่อาจแก้ไขได้เพราะไม่ลงมือแก้ไข เมืองใหญ่ก็ยิ่งใหญ่ขึ้นเรื่อย ชนบทก็ยังลำบากยากจนเหมือนเดิม

ถ้าเราไม่มีรถไฟฟ้าใช้ ไม่มีรถไฟใต้ดิน ไม่มีแอร์พอร์ตลิ้งค์ ไม่มีสนามบินสุวรรณภูมิ ไม่มีตึกใบหยก ไม่มีศูนย์การค้าใหญ่โต ตลอดถึง เมกะโปรเจคอื่นๆ ที่มีมูลค่าหลายหมื่น หลายแสนล้าน แต่ถ้าเงินหลายหมื่น หลายแสนล้านนี้ย้อนกลับไปพัฒนาชนบท พัฒนารายได้เกษตรกร ชาวสวนชาวไร่ ชาวบ้านในชนบทให้เขามีอยู่มีกินด้วยตนเอง ไม่ต้องจากครอบครัวมาหางานทำในกรุงเทพฯ ไม่ต้องถูกความยากจนบีบบังคับให้เขาทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ เหมาะสมแล้วหรือที่เงินภาษีมหาศาลถูกนำมาพัฒนาแค่เพียงบางจุดของประเทศ ปัญหาเหล่านี้ถูกสะสมจนบานปลายให้มีปัญหาเรียกร้องตามหลายครั้ง เช่น กรณีการชุมนุมประท้วงต่างๆ หากแก้ปัญหาเศรษฐกิจไม่ได้ ประชาชนก็ไม่อาจประพฤติคุณธรรมได้สะดวก

๗. บทสรุป : ปัญหาและทางออกของผู้นำสังคมไทย

เมื่อประเทศไทยมาถึงจุดวิกฤตทางการเมืองจนเกิดการชุมนุมประท้วงรัฐบาลต่อเนื่องกันมาหลายปี โดยเฉพาะตั้งแต่รัฐประหารปี ๒๕๔๙ เป็นต้นมา และเหตุการณ์ได้มาถึงจุดแตกหักอย่างรุนแรงในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๕๓ มีผู้เสียชีวิต ๙๑ คน บาดเจ็บกว่า ๒,๐๐๐ คน เหตุการณ์ดังกล่าวได้จบลงด้วยการสลายการณ์ชุมนุมด้วยกำลังทหารและรถถัง และพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉินที่ถูกตรึงไว้ใช้อย่างยาวนานหลายจังหวัดทั่วประเทศ พร้อมกับระเบิดที่ดังขึ้นอยู่ไม่ขาดระยะ การสลายการชุมนุมด้วยวาทกรรมการกระชับพื้นที่ หรือ ขอคืนพื้นที่ของรัฐเป็นเหตุให้

เกิดการแตกแยกอย่างรุนแรงไปทั่วประเทศและเป็นการแตกร้าวอย่างลึกซึ้ง แม้รัฐบาลจะโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ปรองดองกันอย่างไรก็ตาม แต่ในเชิงลึกแล้ว ไม่สามารถทำได้เลย การแบ่งแยกข้างกันของประชาชนที่ศรัทธาพรรคการเมืองยังแบ่งขั้วกันอย่างเข้มข้นและมีทีท่าว่าจะเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ต่างฝ่ายต่างจัดสัมมนาบ้าง ปราศรัยบ้าง ชุมนุมกันตามโอกาสบ้าง อย่างไม่ขาดระยะ

ในขณะที่ผู้นำสังคมโดยเฉพาะนักการเมืองไทยยังอยู่ในวังวนของการเมืองแบบเก่าๆ อยู่ และปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่นยังผุดมาเรื่อยๆ เหมือนดอกเห็ด การโจมตีกันทางการเมือง การทำลายความน่าเชื่อถือ สงครามคลิป และการแถลงข่าวโจมตีฝ่ายตรงข้าม ล้วนแต่เป็นการเพิ่มความแตกแยกมากยิ่งขึ้น อย่างยากที่จะหันกลับมาปรองดองกันได้ ดังที่นักคิดหลังนวยุคมองว่า

ความยึดมั่นถือมั่น	เป็นเหตุให้เกิด	การแบ่งแยก
การแบ่งแยก	เป็นเหตุให้เกิด	การแข่งขัน
การแข่งขัน	เป็นเหตุให้เกิด	ความไม่ไว้ใจกัน
ความไม่ไว้ใจกัน	เป็นเหตุให้เกิด	การทำลายกัน

ส่วนทางแก้ไขก็คือ การส่งเสริมความคิดแบบไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่ายให้กับประชาชน เพราะว่า

ความไม่ยึดมั่นถือมั่น	นำไปสู่	การแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ
การแบ่งหน้าที่	นำไปสู่	ความสามัคคี
ความสามัคคี	นำไปสู่	ความไว้ใจกัน
ความไว้ใจกัน	นำไปสู่	ความช่วยเหลือกัน
ความช่วยเหลือกัน	นำไปสู่	สันติภาพ [๑๖]

แต่ปัญหาใหญ่ก็คือ การส่งเสริมการคิดแบบไม่ยึดมั่นถือมั่นในแบบหลังนวยุคสายกลางนี้ยังถูกจำกัดอยู่ในวงวิชาการหรือนักคิดบางกลุ่มเท่านั้นซึ่งไม่มีพลังขับเคลื่อนทางสังคมเพียงพอที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมได้ และพลังขับเคลื่อนสังคมดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร คำตอบก็คือ ผู้นำสังคม แต่ผู้นำสังคมที่เรามีโดยปกตินั้นยังไม่สามารถที่จะขับเคลื่อนได้ เพราะเป็นเพียงผู้ที่ได้รับคะแนนเลือกตั้งมากที่สุด ไม่ได้เป็นไปตามคุณลักษณะของผู้นำสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา นั่นคือ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาและคุณธรรมอย่างสูง ทำอย่างไรเราจึงจะได้ผู้นำที่มีคุณลักษณะดังกล่าวได้ คำตอบก็คือ

[๑๖] กีรติ บุญเจือ, **เริ่มรู้จักปรัชญา ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์นเล่มต้น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑-๒๓.

เปลี่ยนรูปแบบการสรรหา และโครงสร้างการบริหารการเมืองใหม่ โดยผู้นำสังคมที่ได้มาใหม่นั้นเป็นผู้ที่มีคุณธรรมอย่างสูง มีความเสียสละตนเองเพื่อชาติบ้านเมืองอย่างแท้จริง ดุจดังพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา โดยไม่มีผลประโยชน์ใดๆ ให้นักการเมืองเข้ามากอบโกยได้ดังในอดีต แล้วคำถามที่ตามมาก็คือ จะมีอยู่จริงหรือ นักการเมืองชนิดโพธิสัตว์นี้ในเมืองไทยของเรา ข้อนี้ผู้วิจัยเชื่อว่า มีอย่างแน่นอน เพราะบุคคลที่ชอบช่วยเหลือสังคมและปรารถนาที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่ดีเหล่านี้มีอยู่ในสังคมไทยเราแล้ว

ประเด็นต่อมาแล้วเราจะเริ่มอย่างไร ผู้วิจัยขอเสนอมุมมองว่า เรามีคณะกรรมการปฏิรูปประเทศไทย ซึ่งมีท่านอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน มีวาระดำรงตำแหน่ง ๓ ปี และเราใช้กลไกนี้สร้างความร่วมมือกันทั้งประเทศเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศอย่างยั่งยืน โดยในเบื้องต้นควรดำเนินการดังนี้

๑. กำหนดเป้าหมายร่วมกันของคนในชาติในการที่จะร่วมกันเปลี่ยนแปลงประเทศอย่างยั่งยืน

๒. ระดมความคิดเห็นจากทุกภาคส่วนเพื่อแสวงหาวิธีการดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยมองว่า มันอาจจะมีกี่สิบขั้นตอนก็ตาม แต่เบื้องต้นสิ่งที่ควรทำเป็นอย่างแรกคือ ทำอย่างไรเราจึงจะสรรหาผู้นำสังคมที่มีคุณธรรมและปัญญาอย่างแท้จริงได้ เพราะหากเราได้วิธีการแก้ปัญหาที่ดีอย่างไร แต่เรายังได้นักการเมืองแบบเก่ามาแก้ปัญหา ก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จ เพราะพวกเขาย่อมไม่ทำลายผลประโยชน์ของตนเอง

๓. ร่วมกันหาจุดอ่อนของระบบ และหาทางแก้ไขวิธีการสรรหาผู้นำ เช่น อาจกำหนดหลักเกณฑ์ว่า ผู้นำต้องผ่านการทำงานเพื่อสังคมมาอย่างน้อย ๑๐ ปี และมีคณะกรรมการสรรหาจากหลายภาคส่วนเพื่อนำเสนอให้ประชาชนเลือกอีกครั้งหนึ่ง เป็นต้น

๔. โครงสร้างการบริหารมีจุดบกพร่องทำให้เกิดการทุจริตได้อย่างไร จะมีวิธีแก้ไขอย่างไร ทำอย่างไร นักการเมืองจึงจะไม่มีส่วนได้เสียในผลประโยชน์ หรือ งบประมาณ

๕. เมื่อได้วิธีการสรรหาผู้นำสังคม วิธีการป้องกันการทุจริตของนักการเมืองด้วยระบบที่รัดกุมแล้ว จะทำการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ หรือ จะทำการทดลองสรรหาผู้นำแบบใหม่ด้วยวิธีการใดๆ ก็ตาม โดยให้อำนาจเต็มในการขับเคลื่อนสังคมไปสู่สังคมแห่งคุณธรรมแก่ผู้นำพันธุ์ใหม่

ผู้วิจัยเชื่อว่า เมื่อได้ผู้นำที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยปัญญาและคุณธรรมอย่างสูงแล้ว ผู้นำสังคมชนิดนี้ย่อมจะสามารถแสวงหาทีมงานที่ดีมีประสิทธิภาพได้ เมื่อผู้นำระดับสูงมีความเข้มแข็งในความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ผู้นำระดับกลางก็ต้องมีความเข้มแข็งตามไปด้วย เมื่อผู้นำระดับกลางเข้มแข็งในคุณธรรมแล้วย่อมส่งผลต่อผู้นำระดับล่างให้เข้มแข็งตามไปด้วย นั่นก็คือว่า ผู้นำเข้มแข็ง ชุมชนก็เข้มแข็ง และความเข้มแข็งในทางคุณธรรมจริยธรรมกลายเป็นกระแสหลักของสังคมตั้งแต่ ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับสังคม และระดับประเทศชาติ

ในเรื่องดังกล่าวข้างต้นนี้ สังคมสงฆ์เป็นสังคมอุดมคติในทางธรรมที่พร้อมจะเป็นแบบอย่างอันดีให้แก่สังคมอุดมคติในทางโลกได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ การดำเนินชีวิตที่อยู่ในกรอบของคุณธรรม

จริยธรรม แม้จะมีพระสงฆ์อยู่มากเท่าใดก็ตามก็ไม่เกิดปัญหา เพราะทุกคนประพฤติธรรม เมื่อมีข้อขัดแย้งก็ให้ระงับโดยธรรม ซึ่งทุกฝ่ายย่อมยอมรับร่วมกันต่อมติของสงฆ์ อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างอันดีของบุคคลที่มีความต้องการทางวัตถุภายนอกนอกจำนวนน้อย แต่กลับเป็นผู้มีความสุขทางใจอย่างสูง

อีกสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญมากและเป็นปัจจัยให้ประชาชนประพฤติคุณธรรมได้สะดวกก็คือเศรษฐกิจ เป็นหน้าที่ที่สำคัญของผู้นำที่จะต้องบริหารเศรษฐกิจให้เจริญอย่างทั่วถึงทั่วประเทศ โดยไม่มองที่ความเจริญด้านนี้เพียงด้านเดียวดังเช่นในอดีต ไม่ต้องมีเมกะโปรเจคท์มูลค่าหลายหมื่นล้านมาลงในเมืองใหญ่ก็ได้ เพราะผู้คนเบียดกันจนไม่มีที่จะอยู่แล้ว แต่ควรจะกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจไปยังชนบทซึ่งเป็นคนส่วนมากของประเทศให้มากที่สุด แต่ความเจริญในที่นี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ทุกคนจะต้องรวยมีบ้านหลังใหญ่ มีรถหรูๆ ขับ แบบสังคมวัตถุนิยม แต่ความเจริญในที่นี้ต้องเจริญภายใต้คุณธรรมและความสุข กล่าวคือ ทุกคนมีความพอเพียงในชีวิตความเป็นอยู่ มีความสุขในชีวิตที่เรียบง่าย และอิงอยู่กับศาสนา ซึ่งสังคมชนบทไทยพร้อมที่จะเป็นตัวอย่างให้สังคมเมืองได้

เมื่อได้ผู้นำทุกระดับที่ประกอบด้วยคุณธรรมขั้นสูง มีเศรษฐกิจที่เจริญดีในทุกหนแห่ง ประชาชนก็ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดี เท่านี้สังคมอุดมคติแบบยุคพระเจ้าจักรพรรดิ หรือ ยุคพระเจ้าอโศกมหาราชก็สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ในสังคมไทย

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๐.

กีรติ บุญเจือ. **เริ่มรู้จักปรัชญา ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่มต้น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, ๒๕๔๕.

ทวี ผลสมภพ. **ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท สามัคคีสาส์น จำกัด,๒๕๔๐.

พระครูโสภณปริยัติสุธี. **รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ฟื้น ดอกบัว. **ปวงปรัชญาจีน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๒.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล**. กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **วิวัฒนาการการเมืองไทย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒.

_____ . **ปัญหาการเมืองไทยปัจจุบัน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊ค จำกัด, ๒๕๔๖.

วิรัช ถิรพันธุ์เมธี. **พุทธปรัชญาการปกครอง.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ม.ป.ป.

วัชรี ทรงประทุม. **ความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

ภาวะผู้นำกับการจัดการความโลภ
Leadership and Greed Management

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม
Sunantha Reanglaem
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

สังคมในอดีตถึงปัจจุบันมักประสบปัญหาการทุจริตคอร์รัปชั่น สาเหตุมาจากความโลภ อันเป็นปัญหาระดับโลก จึงต้องร่วมมือกันแสวงหาทางออกในการแก้ปัญหาดังกล่าว

บทความนี้ต้องการตอบคำถามว่า ผู้นำจะบริหารคุณสมบัติในความเป็นภาวะผู้นำของตนในการสร้างกระบวนการจัดการความโลภของตนและคนในองค์กร ตามหลักพุทธธรรมให้อยู่ในการควบคุมได้อย่างไร เพราะว่าผู้นำเป็นผู้ที่สามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มหรือองค์กรได้มากที่สุด พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบคำถามในประเด็นนี้ว่า ความโลภ คือ ความอยากได้ เป็นความชั่วร้าย

การจัดการความโลภ หมายถึง การสร้างกระบวนการ ตามหลักพุทธธรรม เพื่อแก้ปัญหาความโลภ (๑) สัมมาสติ คือ การระลึกชอบ (๒) ทาน คือ การแบ่งปัน (๓) “ศีล” ในบทความนี้มุ่งศึกษาในประเด็นศีลข้อ ที่ ๒ คือ “อทินนาทาน (๔) “ปัญญา สัมมาทิฏฐิ” คือ การรอบรู้ในการจัดการความโลภ

Abstract

The social in the past arrives at now face a problem dishonesty corruption the cause is from greed, be world-class problem then must join hands seek for the exit in the remedy aforementioned.

A leader will administrate the property in the leadership be of the self in building procedure, manage the greed of the self and a person in the organization, traditionally how is the Buddhist moral code has been giving in the supervision, because, a leader is who can insinuate some aspects influence causes the change of the group or, the organization has most, Buddha has said that the questions in this issue that, greed, be, greed, be the malignance.

Greed administration, mean, make procedure, traditionally the Buddhist moral code, for solve a problem the greed, (1), right mindfulness, be, the recall likes, (2), Liberalitg, be, the idivides, (3), religious precept, in this article is bound for study in religious precept issue, be that 2, Laking what is not given, (4) Visdom Right understanding, be, knowledge in greed administration.

๑. บทนำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) หรือความเป็นผู้นำ เป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวของผู้นำ หมายถึง ความสามารถในการนำซึ่งเป็นความสำเร็จอย่างยิ่ง หรือบุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะอย่าง คือสามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มได้มากที่สุด ในบทความเรื่องภาวะผู้นำกับการจัดการความโลภนี้ ต้องการนำเสนอในประเด็นที่ว่า ตัวผู้นำจะต้องใช้ภาวะผู้นำของตนคือคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวมาสร้างกระบวนการคือใช้หลักพุทธธรรม ได้แก่ทาน ศีล และปัญญาสัมมาทิฏฐิ จัดการกับทุจริตอันเกิดจากความโลภของตนและบุคคลในองค์กร ให้อยู่ในขอบเขตได้อย่างไร ไม่ให้ล่วงละเมิดออกทาง กาย และวาจา หรือที่เรียกว่า “วีติกโทษ” เพราะว่าเป็นธรรมดาของปุถุชนย่อมมีความโลภอยากได้อยู่ในใจแล้ว แต่จะทำอย่างไรเพื่อจัดการความโลภซึ่งเป็นพฤติกรรมของกิเลส มาเป็นฉันทะในการสร้างความพอใจเพื่อประกอบสัมมาอาชีวะในระบบทุนนิยม

ความโลภเป็นความอยากได้ไม่รู้จักพอ ก่อให้เกิดความทุจริตประพฤติผิดศีลธรรม ผู้นำและผู้ตามในระบบทุนนิยม มักให้คุณค่าแก่วัตถุภายนอกเกินขอบเขตในแต่ละองค์กร ทำให้เกิดความไม่สุจริตต่อหน้าที่ของตน เพราะความโลภอยากได้มากเกินไป (อติโลโภ) ด้วยการคอร์รัปชั่นยักยอก และฉ้อโกงทรัพย์สินของผู้อื่น อาการเหล่านี้เป็นพฤติกรรมของผู้ลุอำนาจของความโลภเกิน ฉะนั้นในบทความนี้ผู้เขียนขอนำเสนอ ภาวะผู้นำคืออะไร ความโลภคืออะไร ความโลภเกิดจากอะไร และภาวะผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความโลภโดยตรงคืออะไร

๒. ความหมายของคำว่า ภาวะผู้นำ

ผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ความสามารถและคุณสมบัติต่าง ๆ ของผู้นำที่จะปฏิบัติงานนั้นได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายคำว่า "ภาวะผู้นำ" ไว้หลายนัย ในที่นี้จะยกความหมายโดยทั่วไปเพื่อความเข้าใจง่ายดังนี้

เดสเลอร์[๑] กล่าวถึงภาวะผู้นำหรือคุณสมบัติที่ดีของผู้นำว่ามี ๖ ประการคือ

(๑) เป็นผู้นำที่มีแรงจูงใจ หมายถึง เป็นผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะประสบความสำเร็จมีพลังอย่างมากและมีความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ

(๒) มีความต้องการที่จะเป็นผู้นำ ชอบที่จะเป็นผู้นำมากกว่าผู้ตามและจะเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น

(๓) มีความซื่อสัตย์และมีคุณธรรม

(๔) เป็นผู้มีความมั่นใจ ซึ่งความมั่นใจนี้จะเป็นบทบาทต่อการตัดสินใจ และทำให้ผู้บังคับบัญชามีความเชื่อมั่นในผู้นำ

(๕) มีความสามารถในการรับรู้และมีความฉลาด

(๖) ต้องเป็นผู้รู้จักองค์กรเป็นอย่างดี เพราะจะเป็นข้อมูลที่ช่วยในการตัดสินใจที่ถูกต้องและเหมาะสม

๒.๑ ลักษณะของภาวะผู้นำ

มิทเชล และลาร์สัน จูเนียร์ (Michell and Larson, Jr., 1987 : 435-436) ได้ชี้ให้เห็นองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ในการพิจารณาว่าผู้นำใดมีภาวะผู้นำหรือไม่ ได้แก่

๑. ผู้นำเป็นกระบวนการ

๒. มีระดับความถูกต้องของการใช้อิทธิพล

๓. มีความสำเร็จของจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

๑) ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของการใช้อิทธิพล ผู้นำจะพยายามมีอิทธิพลเหนือผู้ตามเพื่อให้มีพฤติกรรมการปฏิบัติงานตามต้องการ โดยมีจุดมุ่งหมายขององค์กรเป็นเป้าหมาย ไม่ใช่เรื่องของบุคคลที่จะพึงมีภาวะผู้นำได้โดยที่ไม่ได้มีกระบวนการทำใด ๆ เป็นกระบวนการ (Process) ให้เกิดอิทธิพลต่อผู้อื่น ดังนั้นผู้นำทางการแต่งตั้ง เช่นผู้อำนวยการ ผู้บัญชาการ อาจจะมีภาวะผู้นำหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่ว่ามีลักษณะทั้ง ๓ ประการหรือไม่ ในทางตรงข้ามผู้ที่แสดงภาวะผู้นำอาจจะไม่เป็นผู้ที่

[๑] Gary Dessler, **Management: Principles and practices for Tomorrow's Leaders**, 3rd ed.., (New Jersey : pearson Education, Inc., 2004), pp. 256-258.

เป็นแบบทางการ แต่มีองค์ประกอบ ๓ ประการนั้น

๒) ภาวะผู้นำนอกจากจะเป็นกระบวนการแล้ว ภาวะผู้นำจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อผู้ตามยอมให้ใช้อิทธิพลต่อตัวเขา ซึ่งโดยทั่วไปก็ต้องพิจารณาถึงระดับความถูกต้องของอิทธิพลที่ใช้ด้วยว่า ไม่ใช่เป็นการใช้อำนาจเข้าข่มขู่ หรือบีบบังคับให้ทำตาม เพราะถ้าเป็นการเช่นนั้นก็ไม่ถือว่ามีภาวะผู้นำได้

๓) ภาวะผู้นำจะถูกอ้างถึงเมื่อจุดมุ่งหมายของกลุ่มหรือองค์กรประสบความสำเร็จ ดังนั้นหากผู้นำไม่สามารถนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จดังกล่าว ก็ย่อมหมายถึงว่าผู้นำไม่ได้แสดงภาวะผู้นำ หรือไม่มีความสามารถในการเป็นผู้นำนั่นเอง

๒.๒ คุณสมบัติของผู้นำ

(๑) ครองตน

มีความประพฤติปฏิบัติตนดี, มีความรู้ ความสามารถ เข้าใจเหตุการณ์, มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทนอดกลั้น, มีเหตุมีผล, มีการควบคุมอารมณ์ที่ดี (EQ=Emotional Qmotient)

(๒) ครองคน

มีมนุษย์สัมพันธ์ดี, มีความเสียสละ, มีความจริงใจ, มีความสามารถในการจูงใจ, มีความปรารถนาส่งเสริมให้ลูกน้องก้าวหน้า

(๓) ครองงาน

มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์,มีความรับผิดชอบ, มีการตรงต่อเวลา, มีความมุ่งมั่นในการสร้างผลงานมีผลงานเป็นที่ประจักษ์, มีความกล้าหาญ[๒]

๒.๓ ประเภทของผู้นำ

จากการจำแนกประเภทของผู้นำ อาจจำแนกโดยอธิบายให้เห็นถึงการเกิดผู้นำว่าเกิดขึ้นได้ ๒ ประเภท คือ

๑. จำแนกโดยสถานการณ์และโดยตำแหน่ง

๒. จำแนกโดยลักษณะในการบริหารซึ่งมี ๓ ประเภทซึ่งจะเน้นที่พฤติกรรมของผู้นำเป็นสำคัญ ว่าผู้นำมีพฤติกรรมเช่นไรดังนี้

- ผู้นำแบบใช้พระเดช หมายถึง ผู้นำที่ยึดเอากฎหมาย ระเบียบแบบแผนเป็นที่ตั้ง
- ผู้นำแบบใช้พระคุณ หมายถึง ผู้นำที่มีอำนาจและศิลปะในการที่จะสามารถจูงใจให้บุคคลทั้งหลายปฏิบัติตามที่ตนประสงค์ได้

[๒] The American Heritage Dictionary, 1985 : 719 อ้างใน http://www.kruinter.com/show.php?id_quiz=98&p=11 ศักดิ์ชัย ภู่เจริญ (๒๗ ก.พ. ๒๕๕๔)

- ผู้นำแบบสัญลักษณ์ หมายถึง ผู้นำที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ของผู้อยู่ในฐานะตำแหน่งที่ควรแก่การเคารพนับถือ

ถ้าพิจารณาผู้นำแบบใช้พระเดชจะพบว่า ตรงกับประเภทของภาวะผู้นำคือ **ผู้นำประเภทนิเสธ** ส่วนผู้นำโดยตำแหน่งก็มักจะมีพฤติกรรมแบบ**ผู้นำแบบใช้พระเดช** เป็นส่วนมาก คือ เมื่อได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ก็มักยึดเอากฎหมายและระเบียบแบบแผนเป็นที่ตั้ง แต่ก็มีบ้างที่ใช้พระคุณ ส่วนผู้นำแบบใช้พระคุณนั้นตรงกับ **ผู้นำประเภทปฏิฐาน** และผู้นำโดยสถานการณ์ เพราะเป็นผู้นำที่ทำให้ผู้ร่วมงานเลื่อมใสศรัทธา และเห็นอกเห็นใจผู้ร่วมงานเหมือนๆ กัน ทั้งยังเป็นผู้นำที่อาจจะไม่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายอีกด้วย

๒.๔ รูปแบบผู้นำที่มีประสิทธิผลสูง

การศึกษาเกี่ยวกับผู้นำมีหลายลักษณะ จากการศึกษาของวิลเลี่ยม เจ เรดดิน (William J. Reddin) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์กันของพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชาและสถานการณ์ โดยแสดงให้เห็นถึงรูปแบบผู้นำที่มีประสิทธิผลมากกว่า และผู้นำที่มีประสิทธิผลน้อยกว่า ดังนี้

๑. นักบริหาร (Executive) ผู้นำแบบนี้จะมีความสนใจเป็นอย่างมาก ทั้งในเรื่องของงานและสัมพันธภาพระหว่างบุคคล มีความสามารถในการจูงใจคน กำหนดมาตรฐานในงานสูง เข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และการทำงานเป็นทีม

๒. นักพัฒนา (Develop) ผู้นำแบบนี้จะให้ความสำคัญกับเรื่องสัมพันธภาพระหว่างบุคคลมากกว่าให้ความสนใจกับงาน จะให้ความไว้วางใจผู้ร่วมงาน สร้างแรงจูงใจและให้กำลังใจเพื่อให้ทุกคนพัฒนาตนเอง

๓. นักเผด็จการแบบใช้พระคุณ (Benevolent autocrat) ผู้นำแบบนี้จะให้ความสนใจอย่างมากกับงาน และให้ความสนใจเรื่องความสัมพันธภาพระหว่างบุคคลน้อย มุ่งประสิทธิผลของงาน และทำให้บรรลุผลได้อย่างดี โดยไม่ทำให้เกิดความขุ่นข้องหมองใจ

๔. ผู้รักษากฎระเบียบ (Bureaucrat) ผู้นำแบบนี้จะไม่ให้ความสนใจมากนัก[๓]

สำหรับความหมายของภาวะผู้นำเกือบทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับการใช้อิทธิพล ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้นำ (Leader) พยายามจะมีอิทธิพลต่อผู้ตาม (Followers) ในกลุ่มหรือบุคคลอื่นๆ เพื่อให้มีทัศนคติพฤติกรรมและอื่นๆ ไปในทิศทางที่ทำให้จุดมุ่งหมายของกลุ่มหรือองค์กรประสบความสำเร็จ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) คือกระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่าพยายามใช้อิทธิพลของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้นำ ผลักดัน ให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นมีความ

[๓] http://www.kruinter.com/show.php?id_quiz=98&p=1 ศักดิ์ชัย ภู่เจริญ (๒๗ ก.พ. ๒๕๕๔).

เต็มใจ และกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่างๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์กรเป็นเป้าหมาย

๓. ความหมายของความโลภ

๓.๑ ความทั่วไป

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายว่า ความโลภ หมายถึง ความอยากได้ไม่รู้จักพอ ในทางทุจริตผิดศีล[๔]

๓.๒ ความหมายเชิงพุทธ

เมื่อพิจารณาถึงรากศัพท์เดิม คำว่า "โลภ" เป็นภาษาบาลี มาจาก ลุภ ธาตุ (คิทฺธิยํ) ในความละโมบ, มักมาก, อยากได้, ลง ย ปัจจัย แปลงที่สุดธาตุกับ ย ปัจจัย เป็น พภฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า ลุพฺภตีติ โลโภ[๕] หมายถึง สภาวะที่ทำจิตให้ละโมบหรืออยากได้[๖]

๓.๓ ความโลภเกิดจากอะไร

ในพระสุตตันตปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ความโลภจัดเป็นอกุศลมูล"[๗] ความโลภเกินไปเป็นความชั่วร้าย" (อติโลโภ หิ ปาปโก)[๘] สาเหตุของความโลภในด้านปัจจัยภายในย่อมมาจากสภาพจิตใจที่เศร้าหมอง นั่นคือ โมหะ ความลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเป็นอกุศลมูลข้อที่ ๓ "โมหะ ความหลง เป็น

[๔] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน,** (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์ พริ้นท์, พ.ศ. ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๔๖.

[๕] พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต, **พจนานุกรมธาตุ ภาษาบาลี,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอกพิมพ์ไทย จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๖.

[๖] (ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.) (คำว่า "โลภ" มาจาก ลุภฺ ธาตุ (อิจฺฉายํ + ณ) โลภ, ตัณหา, ความอยาก, ความต้องการ, ความโลภ. มีรูปวิเคราะห์ว่า ลุพฺภนํ โลโภ ความอยาก ชื่อว่า โลภะ (ลบ ณ, วุทธิ อุ เป็น โอ) ดังความว่า "โลโภ จิตฺตสฺส อุปกิเลโส, โลภะ เป็น อุปกิเลสของจิต" หมายถึง สภาวะที่ทำให้จิตเศร้าหมอง **อภิธานวรรณนา,** แปลเรียบเรียงโดย พระมหาสมปอง มุทิโต, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๐.) ดูใน ม. มู. (บาลี) ๑๒/๑๗๕/๑๓๖, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๗๕/๑๗๗. ตณฺหา มาจาก (ตส ปิปาสายํ+ณฺห+อา) ตัณหา, ความอยาก, ความต้องการ, ความปรารถนา, ความใคร่. มีรูปวิเคราะห์ว่า ยาย ตสนฺติ สา ตณฺหา หมายถึง ความอยากที่ทำให้กระหาย ชื่อว่า ตัณหา (ลบ สฺ ที่สุดธาตุ ลบสระหน้า) **อภิธานวรรณนา,** พระมหาสมปอง มุทิโต หน้า ๒๑๘).

[๗] องฺ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๗๐/๑๙๖, องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

[๘] วิ.ภิกฺขุนี. (บาลี) ๓/๙๓/๕๖, วิ.ภิกฺขุนี. (ไทย) ๓/๙๓/๑๒๘.

สาเหตุให้เกิดความโลภที่เนื่องมาจากการ นึกคิดของตนเองด้วยความอยากได้เพราะไม่มีโยนิโสมนสิการและอำนาจของความโลภซึ่งเป็นมโนทุจริต หมายความว่า ทุจริตทางใจ คิดโลภอยากได้ของคนอื่นหรือของที่ไม่ควรจะได้[๙]

สาเหตุของความโลภในด้านของปัจจัยภายนอก คือ ผู้นำให้ค่านิยมในการครอบครองวัตถุที่สังคมให้คุณค่ามาก โดยไม่เว้นพื้นที่สำหรับแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้อื่น สังคมจะให้คุณค่าแก่ผู้นำที่สามารถครอบครองวัตถุที่ประกอบด้วย สังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ไว้เป็นจำนวนมาก สังคมปัจจุบันมักจะยกย่องผู้ที่ครอบครองทรัพย์สินต่าง ๆ เพื่อให้ประเด็นนี้ชัดเจนผู้เขียนใคร่นำเสนอกรณีศึกษาดังนี้

๓.๔ ทำไมจึงโลภ

สำหรับในสังคมปัจจุบันเป็นเพราะการให้ค่านิยมในการบริโภคและค่านิยมในวัตถุ คือ กำหนดให้บุคคลมีกำลังในการบริโภคสิ่งของต่างๆ และครอบครองวัตถุที่เป็นสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ที่สังคมให้คุณค่าว่าเป็นคนเก่ง เป็นคนมีความสามารถและอยู่ในตำแหน่งทางสังคมระดับสูง

ค่านิยมดังกล่าวมีกำลังมากในปัจจุบัน ช่องทางที่ทำให้บุคคลพยายามหาสิ่งของมาบำรุงบำเรอและรู้สึกว่า มีความต้องการในสิ่งของต่างๆ โดยไม่รู้อิ่ม การโฆษณาผ่านสื่อต่าง ๆ ล้วนกระตุ้นให้คนเกิดความโลภหรือต้องการในสิ่งนั้นๆ ไม่มีที่สิ้นสุด สังคมปัจจุบันกำหนดคุณค่าของบุคคลบนพื้นฐานของปริมาณการบริโภคสิ่งของต่างๆ สังคมจะยกย่องชื่นชมคนที่มีกำลังทรัพย์มากและยกย่องคน สามารถครอบครองสิ่งของที่มีราคาแพงตามที่สังคมยกย่อง จึงเป็นสาเหตุของการเกิดโลภะและแสวงหาในทางทุจริต

ค่านิยมในการบริโภคท้าทายต่อคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่อง “รู้จักประมาณในการบริโภค” พระพุทธศาสนาสอนให้บริโภคอย่างมีคุณค่าและพอเหมาะแก่การดำรงชีวิตเท่านั้น และค่านิยมในการบริโภคมาพร้อมกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นเศรษฐกิจที่เน้นผลกำไรของผู้ประกอบการเป็นหลักสำคัญที่สุด[๑๐]

๓.๕ ผู้นำที่เกี่ยวข้องกับความโลภ

ในประเด็นที่ผู้นำที่เกี่ยวข้องกับความโลภของเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมดังกล่าว เพื่อให้เห็นประเด็นปัญหาที่เป็นรูปธรรม ผู้เขียนใคร่เสนอกรณีศึกษาของผู้นำที่ไม่มีจริยธรรมของความภาวะผู้นำในปัจจุบันมาเปรียบกับผู้นำเชิงพุทธดังนี้

[๙] อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๙๑๓/๔๔๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๓/๕๗๑. ดูเทียบใน พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฌาโณ), **ธรรมปริทรรศน์ ๒,** (อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๘๖.

[๑๐] จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, **ศาสนา ชีวิต และสังคม,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๕-๑๑๖.

(ก) กรณีศึกษาในปัจจุบัน

กรณีของนายเบอร์นาร์ด แมดอฟฟ์ อดีตผู้บริหารตลาดหุ้นแนสแดคในตลาดวอลล์สตรีท ในประเทศสหรัฐอเมริกา ผู้จัดตั้งกองทุนเฮดจ์ฟันด์ในรูปแบบของ แชร์ลูกโซ่ (ponzi scheme) ใน ค.ศ.๑๙๙๐ คำว่า Ponzi scheme หรือ แชร์ลูกโซ่ คือแผนหลอกลวงที่มีลักษณะคล้ายกับ Pyramid scheme โดยมีเป้าหมายหลอกผู้ที่นำเงินมาลงทุนกลุ่มแรกๆ ว่าจะได้รับอัตราผลตอบแทนสูงมาก โดยที่นายแมดอฟฟ์ นำเงินลงทุนของนักลงทุนรุ่นหลังๆ มาจ่ายเป็นผลตอบแทนให้แก่นักลงทุนกลุ่มแรกๆ กองทุนแห่งนี้แสวงหาผลประโยชน์อยู่เป็นเวลานาน ส่งผลให้สถาบันการเงินหลายแห่งทั่วโลกรวมกองทุนนักลงทุนผู้มั่งคั่งและผู้มีชื่อเสียง สูญเสียเงินไปกับการหลอกลวงในครั้งนี้เป็นวงเงินถึง ๕ หมื่นล้านดอลลาร์ แชร์ลูกโซ่ประเภทนี้ถือเป็นการกระทำความผิดตามกฎหมายแห่งสหรัฐอเมริกา สถาบันการเงินทั่วโลกที่ได้รับผลกระทบอย่างหนักอยู่แล้วจากภาวะเศรษฐกิจถดถอยและวิกฤตการณ์การเงิน ซึ่งถือว่าแมดอฟฟ์ "สอบตก" ทุกวิชาในบททดสอบของชีวิต ทั้งในด้านคุณธรรม และมโนธรรม พฤติกรรมของนายแมดอฟฟ์ที่เกิดจากความโลภ ในที่สุดเขาถูกศาลสั่งจำคุก ๑๕๐ ปี พร้อมกับถูกยึดทรัพย์ทั้งหมด[๑๑]

กรณีของนาย จุง มงกู ประธานบริษัทฮุนได (เฮียนเด) ในประเทศเกาหลี ซึ่งถูกดำเนินคดีในข้อหายักยอกทรัพย์บริษัทเป็นเงิน ๑๑๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐไปใช้ส่วนตัว และจ่ายให้นักการเมืองข้าราชการและบริษัทล็อบบี้ โดยถูกดำเนินคดีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๙ อัยการเสนอให้ลงโทษจำคุก ๖ ปี ส่งผลให้นายจุงมงกู ต้องรับโทษและออกมาขอโทษประชาชนพร้อมกับบริจาคเงิน ๑,๐๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อสาธารณะกุศลเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม[๑๒]

ในประเด็นผู้นำที่เกี่ยวข้องกับความโลภของเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ของนายเบอร์นาร์ด แมดอฟฟ์ ทำให้วิเคราะห์ได้ว่าทำไมแมดอฟฟ์ ในฐานะเป็นผู้นำ แต่ขาดจริยธรรมของความเป็นผู้นำ ไม่สร้างกระบวนการจัดการความโลภของตัวเอง กลับใช้ความเป็นภาวะผู้นำของตนในทางผิด คือ ทำแผนการหลอกลวงเอาเงินของนักธุรกิจที่มาร่วมหุ้นด้วย ในระบบของแชร์ลูกโซ่ได้จำนวนมาก เมื่อมองในมุมกลับจะพบว่า การให้ค่าตอบแทนที่สูงแก่นักลงทุนรุ่นแรก เพื่อกระตุ้นความโลภของนักลงทุนรุ่นหลัง เพราะความโลภอยากได้มากๆ โดยขาดปัญญาสัมมาทิฏฐิ ในที่สุดนักลงทุนที่หวังผลตอบแทนเหล่านั้นต้องสูญเสียเงินเป็นจำนวนมากและกลับไม่ได้รับค่าตอบแทน

(ข) กรณีศึกษาเชิงพุทธ

หลักฐานในพระไตรปิฎกได้แสดงถึงลักษณะของผู้นำ ที่มีคุณธรรมหรือภาวะผู้นำที่มีกระบวนการจัดการความโลภจนประสบความสำเร็จและปลอดภัยในชีวิต แต่ผู้นำที่ขาดคุณธรรมของภาวะผู้นำต้องเสื่อมจากลาภและประสบความหายนะมีตัวอย่างดังนี้

[๑๑] ที่มา http://www.ryt9.com/s/iq03/488910 และwww๒.nurnia.com/26546/06/thai-social.

[๑๒] http://www.the-thainews.com/analized/inter/int020350_6.htm (๘ ม.ค ๒๕๕๔).

ในมหาวาณิชชาดก[๑๓] นายกองเกวียนซึ่งเป็นหัวหน้าพ่อค้าขอร้อง พ่อค้าทั้งหลายที่มาจากเมืองพาราณสีประสงค์จะตัดต้นไทรเพราะโมหะความหลงและโลภอยากจะได้มาก ๆ ว่าอย่าตัดต้นไทรนี้เลย ต้นไทรนี้กิ่งทางทิศตะวันออกก็ให้น้ำ กิ่งทางทิศใต้ก็ให้ข้าวและน้ำ กิ่งทางทิศตะวันตก ก็ให้นางนารี และกิ่งทางทิศเหนือก็ให้สิ่งที่ปรารถนาทุกอย่าง บุคคลพึงนั่งหรือนอนที่ร่มเงาแห่งต้นไทรใด ก็ไม่ควรหักรานก้านแห่งต้นไทรนั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม แต่พ่อค้าเหล่านั้นไม่เชื่อถือถ้อยคำนายกองเกวียนผู้เป็นหัวหน้า ต่างก็ถือขวาน พากันเข้าไปหมายจะตัดต้นไทรนั้นที่โคน ทันใดนั้น นาคทั้งหลายก็พากันออกมาฆ่าพ่อค้าเสียทั้งหมด เว้นไว้แต่นายกองเกวียนเท่านั้น

ในกรณีนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสรุปว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเมื่อพิจารณาถึงประโยชน์ของตนไม่ควรลุอำนาจแห่งความโลภ พึงกำจัดใจอันประกอบด้วยความโลภเสีย ภิกษุรู้โทษอย่างนี้และรู้ตัณหาว่า เป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ พึงเป็นผู้ปราศจากตัณหาไม่มีความถือมั่น พึงเป็นผู้มีสติละเว้นโดยรอบเถิด.

ในประเด็นนี้มีคำถามว่า ทำไมพวกพ่อค้าทั้งหมดจึงตายในก่อนวัยอันควร ยกเว้นผู้นำ คือ หัวหน้า เพราะว่าผู้นำมีคุณธรรมของภาวะผู้นำมาสร้างกระบวนการในการจัดการความโลภของตัวเองและองค์กรได้ด้วยสัมมาสติ คือ การระลึกชอบว่า ต้นไทรให้สิ่งที่ปรารถนาทุกอย่าง และมีปัญญาสัมมาทิฏฐิว่า บุคคลพึงนั่งหรือนอนที่ร่มเงาแห่งต้นไทรใด ก็ไม่ควรหักรานก้านแห่งต้นไทรนั้น

ในกฬายมุฏฐิชาดก[๑๔] กล่าวถึงความโลภมากว่า ลิงผู้โง่เขลาเที่ยวหาอาหารตามกิ่งไม้ ไม่มีปัญญา มันสาดถั่วทั้งกำเสียหมดแล้ว เที่ยวค้นหาถั่วเมล็ดเดียวที่ตกลงยังพื้นดิน บุคคลก็เช่นกันที่โลภจัด จะต้องละทิ้งของมากเพราะของน้อย เปรียบเหมือนวานรเสื่อมจากถั่วทั้งหมด เพราะถั่วเมล็ดเดียว

ในอสิตาภุชาดก[๑๕] กล่าวถึงความโลภมากลาภหายว่า พระราชาองค์หนึ่งเกิดความโลภอยากได้นางกินรีได้เดินตามไปจึงทิ้งพระนางอสิภูตาในป่า ในที่สุดพระนางก็ตัดความเยื่อใยในพระราชาเช่นกัน ฉะนั้น บุคคลผู้ปรารถนาเกินส่วน ย่อมเสื่อมจากประโยชน์ เพราะความโลภเกินประมาณ และเพราะความมัวเมาอันเกิดจากความโลภเกินประมาณ เหมือนพระราชาเสื่อมจากนางอสิตาภู

ในพระวินัยปิฎกกล่าวถึงถูลนันทาภิกษุณี ว่า ถูลนันทาภิกษุณีซึ่งเป็นผู้นำคณะภิกษุณีเกิดความมักมากไม่รู้จักประมาณ สั่งคนให้ขนกระเทียม เป็นจำนวนมากจากไร่ที่อุบาสกผู้หนึ่งปวารณาไว้ พระศาสดาทรงติเตียนถูลนันทาภิกษุณีแล้วตรัสว่า ขึ้นชื่อว่าบุคคลผู้มักมากย่อมไม่เป็นที่รักที่พอใจ แม้แต่มารดาผู้บังเกิดเกล้า ทั้งไม่อาจที่จะทำให้มหาชนผู้ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส ทำผู้ที่เลื่อมใสแล้วให้เลื่อมใสมากขึ้น ทั้งไม่อาจที่ทำลาภที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นได้ ส่วนผู้มักน้อยย่อมสามารถ บุคคลได้สิ่งใดพึงพอใจด้วยสิ่งนั้น เพราะผู้โลภจัดเป็นผู้ลามก[๑๖]

[๑๓] ดูรายละเอียดใน..ขุ.ชา.(บาลี) ๒๗/๑๘๐-๒๐๑/๓๑๓-๓๑๕, ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๘๐-๒๐๑/๔๕๒-๔๕๔

[๑๔] ขุ.ชา.(บาลี) ๒๗/๕๑-๕๒/๔๗, ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๕๑-๕๒/๗๗.

[๑๕] ขุ.ชา.(บาลี) ๒๗/ ๑๖๗-๑๖๘/๖๗, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/ ๑๖๗-๑๖๘/๑๑๐.

[๑๖] วิ.ภิกฺขุนี. (บาลี) ๓/๙๓/๕๖, วิ.ภิกฺขุนี. (ไทย) ๓/๙๓/๑๒๘.

เนื้อหาหลักในชาดกนี้ กล่าวถึงความโลภว่า หมายถึง ความอยากได้มาก ๆ จนเกินขอบเขต ไม่มีสัมมาสติในการยับยั้ง และขาดปัญญาสัมมาทิฏฐิ ความเห็นที่ถูกต้อง เพราะความอยากได้สิ่งที่มีค่าน้อยจนพลาดโอกาสในของที่มีค่ามาก เพราะไม่มีหลักบริหารจัดการความเป็นภาวะผู้นำในตัวเอง

๔. ภาวะผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความโลภโดยตรงคืออะไร

ในประเด็นนี้ คำถามที่น่าสนใจคือว่า ผู้นำจะสร้างกระบวนการตามหลักพุทธธรรมอะไรบ้างที่มุ่งเน้นไปที่การจัดการความโลภ ตามความมุ่งหมายของบทความนี้ และวิธีการดังกล่าวมีกระบวนการในการจัดการกับความโลภได้อย่างไร

การสร้างกระบวนการจัดการความกับความโลภเป็นหลักสำคัญ สำหรับผู้นำนับตั้งแต่พระมหากษัตริย์เป็นต้นมา รวมถึงผู้นำในระดับต่าง ๆ ซึ่งต้องถือหลักธรรม คือ สัมมาสติ ศีล และปัญญาสัมมาทิฏฐิ เพื่อควบคุมปัญหาการทุจริตคอรัปชั่น เพราะว่าเป็นธรรมดาของปุถุชนทั่วไปมักจะมีความโลภอยู่แล้ว แต่จะทำอย่างไรที่จะควบคุมให้ความโลภอยากได้อยู่ในขอบเขต ไม่ละเมิดศีลธรรม และผิดกฎหมายบ้านเมือง เช่นการที่จะให้พนักงานในองค์กรนับเงิน ๒๐ ล้านบาทได้นั้น ทางผู้บริหารหรือผู้นำต้องสร้างกระบวนการป้องกันอย่างแน่นหนาก่อน ด้วยการตรวจค้นตอนเข้าออก พร้อมกล้องวงจรปิด เพื่อควบคุมพฤติกรรมของพนักงานระหว่างนับเงินทุกขั้นตอน “โลภะ” ในความหมาย ตามทรรศนะทางพระพุทธศาสนา คือ มโนทุจริต ความอยากได้ของผู้อื่นในทางที่ผิดศีลธรรม

การจัดการกับความโลภ คือ การนำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยอาศัยแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องหรือสอดคล้องกับสภาพปัญหาผู้นำเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ในประเด็นนี้ผู้เขียนใคร่นำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมาเป็นแนวทางแก้ปัญหาทุจริตที่เกิดจากความโลภของเศรษฐกิจระบบทุนนิยมในสังคมปัจจุบัน

หลักพุทธธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความโลภ คือ ทาน ศีล และปัญญาสัมมาทิฏฐิ เมื่อศึกษาลงในรายละเอียดแล้วแนวทางดังกล่าวเป็นวิธีการแก้ปัญหาทางจิตใจและพฤติกรรม เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมภายนอกที่แสดงออกทางสังคมของผู้นำ “เพราะว่าความโลภอยากได้ทรัพย์สินและชื่อเสียง และแสวงหาในทางที่ผิดศีลธรรมจริยธรรมเป็นเรื่องของความคิดที่เป็นมโนทุจริต”[๑๗] “เพราะมโนกรรมสำคัญกว่ากายกรรมและวจีกรรม”[๑๘] ดังนั้น วิธีการจัดการความโลภเริ่มต้นด้วยการแบ่งปัน เน้นที่การปรับแนวคิดและกระบวนทัศน์ให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาควบคู่กับการปฏิบัติตนตาม ศีล ๕ ที่เป็นวินัยหรือเป็นมาตรฐานของความประพฤติทางสังคม

[๑๗] พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตาโณ), **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท,** (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๙๙.

[๑๘] ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๗/๓๙, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

๔.๑ กระบวนการทำงานของทาน

โดยปกติ การให้ คือ การปรับเปลี่ยนทัศนะและป้องกันพฤติกรรมของผู้นำที่มีความโลภ มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติตามความเหมาะสม หรือ สอดคล้องกับลักษณะของปัญหาแต่ละกรณี ทาน หมายถึง การตัด หมายความว่าตัดความตระหนี่ ตัดความโลภ ออกจากสันดานของตน[๑๙]

คำตอบในประเด็นนี้คือ"ผู้นำที่แบ่งปันผลประโยชน์และแบ่งปันความคิดที่สร้างสรรค์ เป็นการเสียสละทางสังคม ที่พระพุทธศาสนายกย่องได้รับประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย" ทั้งเป็นการบรรเทาความโลภ ความตระหนี่ออกจากใจของผู้นำที่เป็นผู้ให้ด้วย ดังมีข้อความปรากฏในอรรถกถาขุททกนิกายจริยาปิฎก ว่า "ทานเป็นปฏิปักษ์ต่อความโลภ"[๒๐] "ทานมีการบริจาคเป็นลักษณะ มีการกำจัดความโลภความอยาก ได้เป็นหน้าที่"[๒๑]

การนำหลักพุทธธรรม คือ ทาน มาใช้กับการจัดการกับความโลภของผู้นำในสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นระบบทุนนิยม กล่าวคือ ผู้นำของเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ควรปลูกจิตสำนึกในการแบ่งปันผลประโยชน์เหลือพื้นที่สำหรับผู้อื่นบ้าง ไม่สะสมทรัพย์ไว้มากจนเกินความจำเป็น ซึ่งเป็นอุบายตัดความโลภ ทานเป็นหลักธรรมกลุ่มเดียวกับศีล คือ เจตนาที่ไม่ละเมิดและเบียดเบียนผู้อื่นที่เป็นวินัยพื้นฐานของสังคม

๔.๒ กระบวนการทำงานของศีล

หลักพุทธธรรมซึ่งเป็นข้อปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้มากที่สุด คือ ศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ศีลขั้นพื้นฐานที่สุด คือ "การไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายหรือวาจา ศีลขั้นต้นนี้เรียกว่า ศีล ๕ (สิกขาบท ๕)"[๒๒] ดังมีข้อความว่า "คนมีศีลไม่ถือเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่นแม้แต่เส้นหญ้า เป็นผู้ไม่โลภ"[๒๓]

[๑๙] มงฺคล. (บาลี) ๒/๓/๒, มงฺคล. (ไทย) ๓/๓/๓.

[๒๐] ขุ.จริยา.อ. (บาลี) ๑/๓๕๑, ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๖๑๖.

[๒๑] ขุ.จริยา.อ. (บาลี) ๑/๓๒๘, ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓/๕๗๘.

[๒๒] ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๕.

[๒๓] ขุ.จู.อ. (บาลี) ๑/๓๓๕, ขุ.จู.อ. (ไทย) ๙/๓/๕๘๙.

ในประเด็นปัญหาผู้นำเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมกับความโลภที่ฉ้อโกงทรัพย์สินผู้อื่น ทางออกคือ ต้องใช้ศีลข้อที่ ๒ เป็นกระบวนการแก้ปัญหาด้วย ควรปลูกจิตสำนึกในสิทธิทางทรัพย์สินของบุคคลอื่น ว่าทรัพย์สินของเราเราก็ไม่ต้องการให้คนอื่นมาล่วงเกินฉันใด ทรัพย์สินของคนอื่นก็มีลักษณะ และใช้สัมมาอาชีวะ มีฉันทะในการแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมในทางที่สุจริต[๒๔]

คำตอบในประเด็นนี้ คือ พระพุทธศาสนามองเป้าหมายสัมมาอาชีวะ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์ในเบื้องต้นที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิได้ตั้งเป้าหมายที่วัตถุพรั่งพร้อมบริบูรณ์เป็นหลัก

การตีความศีล ๕ ข้ออทินนาทาน :

การตีความศีล ๕ ข้อที่ ๒ ว่าด้วยการลักทรัพย์ (อทินนาทาน) ให้ครอบคลุมปัญหาทางจริยธรรมของสังคมในระบบทุนนิยมปัจจุบัน:-

๑) อทินนาทานรูปของการขโมยโดยตรง : ได้แก่ การขโมยหรือการละเมิดทรัพย์ของคนอื่นโดยตรง เฉพาะทรัพย์สินประเภทที่จับต้องได้ หรือเคลื่อนย้ายได้ นี้ความหมายของศีล ข้ออทินนาทานแบบเดิมซึ่งเหมาะสำหรับอธิบายปัญหาจริยธรรมในสังคมที่ไม่ซับซ้อนอย่างสังคมเกษตรกรรม

๒) อทินนาทานในรูปของทรัพย์สินทางปัญหา : ได้แก่ อทินนาทานอันเกิดจากการละเมิดลิขสิทธิ์ทางปัญญาของคนอื่น สมัยปัจจุบันถือว่าเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งซึ่งไม่มีในสมัยโบราณ เช่น การคัดลอกทรัพย์สินที่บรรจุในแผ่นซีดี-รอม ไม่ว่าจะเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ดนตรี เพลง หนัง หรือข้อมูลทางวิชาการอื่นๆ เช่น ความรู้ ภูมิปัญญา หรือการค้นพบใหม่ๆ ทางวิทยาศาสตร์

๓) อทินนาทานในรูปของการเล่นหุ้น : ได้แก่ อทินนาทานอันเกิดจากการเล่นหุ้นแบบเอาเปรียบคนอื่น เช่น การปั่นราคาหุ้น การปล่อยข่าวลือเพื่อให้ราคาหุ้นขึ้นหรือตก รวมทั้งการโจมตีค่าเงินเพื่อให้ได้มาซึ่งกำไรจากการค้าเงิน พฤติกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นการลักทรัพย์และผิดศีลข้อที่ ๒ ด้วย

๔) อทินนาทานในรูปของการล้วงข้อมูล : ได้แก่ อทินนาทานอันเกิดจากการขโมยหรือการล้วงข้อมูลลับของคนอื่นทางอินเตอร์เนท เช่น กลุ่มที่แฮคเกอร์ (Hacker) ที่เจาะเข้าไปในเวบไซต์ต่างๆ เพื่อล้วงข้อมูลลับของผู้อื่น

๕) อทินนาทานในรูปของความไม่ยุติธรรมทางเศรษฐกิจ : ได้แก่ อทินนาทานอันเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลที่ไม่กระจายรายได้แก่ประชาชนอย่างยุติธรรม เช่น การเอื้อประโยชน์แก่คนรวยจำนวนน้อย หรือการพัฒนาที่ดึงทรัพยากรท้องถิ่นเข้าส่วนกลางโดยที่คนในท้องที่ได้ไม่ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรนั้น กรณีนี้ถือว่าเป็นการละเมิดทรัพย์ของประชาชนส่วนรวม หรือแม้แต่การทำธุรกิจที่เอาเปรียบผู้ใช้แรงงาน ก็ถือว่าเป็นการละเมิดผลประโยชน์ที่บุคคลเหล่านั้นควรจะได้เช่นเดียวกัน

๖) อทินนาทานในรูปของการครอบครองทรัพยากรของประเทศ : ได้แก่ อทินนาทานอันเกิดจากครอบครองทรัพยากรส่วนร่วมของประเทศ เช่น นักการเมือง นักธุรกิจ หรือผู้มีอิทธิพลเข้าบุกรุกพื้นที่สาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แม่น้ำลำธาร ภูเขา ทะเล แล้วกอบโดยผลประโยชน์จากพื้นที่นั้นแต่ผู้เดียว กรณีอย่างนี้ถือว่าเป็นการลักทรัพย์ของสาธารณชนและถือว่าเป็นการละเมิดศีลข้อที่ ๒ ด้วย

๗) อทินนาทานในรูปของการปล่อยเงินกู้ : ได้แก่ อทินนาทานอันเกิดจากการที่ธนาคารปล่อยเงินกู้แล้วเก็บดอกเบี้ยสูงอย่างไม่ยุติธรรม รวมทั้งการนำเงินฝากของประชาชนไปปล่อยกู้แก่ธุรกิจที่ผิดศีลธรรม เช่น ปล่อยกู้ให้แก่บริษัทค้าอาวุธสงคราม บริษัทผลิตสิ่งเสพติด ถือว่าจัดอยู่ในข่ายของการผิดศีลข้อที่ ๒ เช่นเดียวกัน [๒๕]

เมื่อย้อนไปวิเคราะห์ถึงประเด็นปัญหาผู้นำที่มีความโลภ ในกรณีนายเบอร์นาร์ด แมดอฟฟ์ ที่ทำการฉ้อโกงในรูปของแชร์ลูกโซ่นั้น ตรงกับการอธิบายศีล ๕ ข้อที่ ๒ ในลักษณะนี้ เพราะว่าสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมโบราณมาเป็นสังคมแบบใหม่คือทุนนิยมที่ค่อยๆ ทวีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เพื่อแก้ปัญหาผู้นำกับความโลภในสังคมปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องอธิบาย ความหมายของศีลห้าข้อที่ ๒ ให้ครอบคลุมกับสภาพปัญหาสังคมปัจจุบัน พร้อมด้วยปัญญาสัมมาทิฏฐิแก้ปัญหาความโลภไม่ละเมิดสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

๔.๓ กระบวนการทำงานของปัญญาสัมมาทิฏฐิ

ผู้นำที่มีคุณธรรมหรือภาวะของความเป็นผู้นำที่ดี ต้องสร้างกระบวนการ ปัญญาสัมมาทิฏฐิจัดการความโลภ ของตนเองและบุคคลในองค์กร กล่าวคือ การจัดระบบ คือ ปรับเปลี่ยนฐานความคิดใหม่

ทำไมต้องเปลี่ยนฐานความคิดใหม่ เพราะว่า ผู้นำที่เป็นมิจฉาทิฏฐิจะใช้ตัณหาความโลภอยากได้มาเป็นเครื่องมือ ในการทำทุจริตคอร์รัปชั่น ซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดจริยธรรมของผู้นำทั้งสิ้น

การเปลี่ยนฐานความคิดดังกล่าว คือ ปัญญาสัมมาทิฏฐิจะเป็นเครื่องวัดความรู้ว่า อะไรเป็นคุณค่าแท้จริงสำหรับชีวิต เพื่อลดการฉ้อโกง และลดปัญหาทางศีลธรรม กล่าวคือ ปัญญาสัมมาทิฏฐิเป็นกระบวนการแก้ปัญหาภายในจิตใจโดยตรง ปัญญา แปลว่า การรู้ทั่ว ในสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง รู้เหตุ รู้ผลต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต[๒๖]

ในประเด็นนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอภาวะผู้นำกับการสร้างกระบวนการปัญญาสัมมาทิฏฐิเป็นเครื่องมือในการจัดการความโลภในจิตของผู้นำ และเพื่อเป็นองค์ความรู้ใหม่ในเพื่อจัดการความโลภในทุกองค์กร สำหรับนำมาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบัน

[๒๔] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับขยายความ,** หน้า ๗๗๓.

[๒๕] อ้างใน Kenneth Kraft, ed., Inner Peace, **Inner World : Assays on Buddhism and Non-violence** (New York : State University of New York Press), p. 127-133.

[๒๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖๔.

๕. บทสรุป

จากการนำเสนอในเบื้องต้นเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ว่า "ความโลภเกิดจากอะไร"นั้น พบว่า ความโลภ เกิดจาก ๒ สาเหตุ คือภายใน เกิดจาก โมหะ ความหลงซึ่งเป็นตัวแปรที่ทำให้ ผู้นำต้องไปสู่การคอร์รัปชั่น การฉ้อโกงซึ่งเป็นปัญหาระดับโลก เป็นสาเหตุของความล้มเหลวทางสังคมและวิกฤติทางเศรษฐกิจ สาเหตุภายนอกเกิดจากคนในสังคมให้คุณค่าแก่ผู้นำที่มีสถานภาพทางสังคมสูงและครอบครองทรัพย์สินมาก ความโลภ คือ ความอยากได้ เป็นอาการของกิเลส

ในกรณีศึกษาทั้ง ๒ กรณี โดยเฉพาะในตัวอย่างผู้นำยุคปัจจุบันที่นำเสนอนั้นเป็นหนึ่งในจำนวนผู้นำของเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่ประสบความความล้มเหลวอย่างเห็นได้ชัดเพราะความโลภจัด และการนำเสนอภาวะผู้นำที่สร้างกระบวนการตามหลักพุทธธรรม คือ สัมมาสติ ทาน ศีล ปัญญา สัมมาทิฏฐิ ในการจัดการกับความโลภนั้น สามารถใช้ได้กับการแก้ปัญหาผู้นำกับความโลภทุกองค์กร แต่ในกรณีศึกษาเชิงพุทธนั้นได้นำเสนอผู้นำที่มีคุณสมบัติของภาวะผู้นำในการจัดการความโลภของตนเองจนประสบผลสำเร็จในชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อเปรียบเทียบกับผู้นำที่ขาดคุณสมบัติของภาวะผู้นำในการจัดการกับความโลภของตนเองในที่สุดต้องพบกับความเสื่อมลาภที่ตนจะพึงได้

คำถามว่า ทำไมสังคมจึงร้องหาความยุติธรรมความโปร่งใส ในการบริหารงานของผู้นำและคนในองค์กร จากปัญหาการคอรัปชั่นในระดับประเทศหรือในองค์กรของตน คำตอบคือ เพราะผู้นำไม่มีคุณธรรมและจริยธรรมความเป็นภาวะผู้นำที่ดีมาสร้างกระบวนการจัดการทุจริตคอรัปชั่นที่เกิดจากความโลภในตัวเองและคนในองค์กรถ้าผู้นำบริหารความเป็นภาวะผู้นำ คือ คุณธรรมและจริยธรรมที่มีในตนมาสร้างกระบวนการตามหลักพุทธธรรมมาควบคุมพฤติกรรมของตนและคนในองค์กร จัดการปัญหาทุจริตคอรัปชั่นที่เกิดจากความโลภได้อย่างเป็นรูปธรรม ปัญหาทุจริตคอรัปชั่นในสังคมปัจจุบันก็จะลดน้อยลง เมื่อเป็นเช่นนี้ปัญหาการยักยอกทรัพย์ของนักการเมืองซึ่งเป็นผู้นำประเทศจะไม่มีในสังคมปัจจุบันดังที่ปรากฏอยู่

สำหรับผู้นำในการจัดการความโลภของตนเอง และพนักงานที่อยู่ใต้การบังคับบัญชา คือ การประพฤติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นกุสลซึ่งตรงข้ามกับความโลภ ได้แก่ (๑) อโลภะ ความไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นในทางที่ผิดศีลธรรมและผิดจรรยาบรรณในอาชีพของตน (๒) อโทสะ ความไม่ประทุษร้าย มีจิตเมตตาเป็นความรักที่บริสุทธิ์ต่อเพื่อนมนุษย์และคนในองค์กร (๓) อโมหะ การมีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์ เพราะว่า กุศลธรรมทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นจริยธรรมสำหรับผู้นำและผู้ตาม พร้อมกับมีสัมมาสติการระลึกชอบ ปัญญาสัมมาทิฏฐิ ความเห็นที่ถูกต้อง เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนะ การให้ทาน ซึ่งเป็นการแบ่งปันลาภแก่ผู้อื่น และมีศีล ๕ ซึ่งเป็นวินัยขั้นพื้นฐานของสังคม เพื่อจัดการกับความโลภของผู้นำและอยู่ใต้บังคับบัญชา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. **ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกं,** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **๒๕๐๐.**

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. เอกสารทุติยภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬา?อฏฺกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓ – ๒๕๓๔.

_____. **ธมฺมปทฏฺฐกถา.** ภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____. **มงฺคลตฺถทีปนี.** ภาษาบาลีฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย.ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. **ธัมมปทัฏฐกถา.** ภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. **มังคลัตถทีปนี.** ภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

(๑) หนังสือ :

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. **ศาสนา ชีวิต และสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระมหาปราโมทย์ ปโมทิโต, **พจนานุกรมธาตุ ภาษาบาลี,** กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอกพิมพ์ไทย จำกัด, ๒๕๔๑.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตาโณ). **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรมฉบับขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์. ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด,๒๕๕๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**, กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๙.

ค. สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

http://www.ryt๙.com/s/iq๐๓/๔๘๘๙๑๐www๒.nurnia.com/๒๖๕๔๖/๐๖/thai-social.

http://www.kruinter.com/show.php?id_quiz=98&p=1 ศักดิ์ชัย ภู่เจริญ (๒๗ ก.พ.๒๕๕๔).

http://www.the-thainews.com/analized/inter/int020350_6.htm (๘ ม.ค.๒๕๕๔)

๒. ภาษาอังกฤษ

Kenneth Kraft, ed., Inner Peace, **Inner World : Assays on Buddhism and Non-violence**. New York : State University of New York Press.

พุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาจริยธรรมของผู้นำครอบครัว : จุดเริ่มต้นการแก้ปัญหาสังคม

Buddhist Ethics and Moral Development of the Head of Family : the Beginning for Solving the Social Problems

กัญญาภัค สำราญใจ
Kunyapak Samranjai
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาจริยธรรมของผู้นำครอบครัวเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม เพื่อให้ทุกคนตระหนักว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของสังคม สังคมจะดีไม่ได้หากเราไม่ทำตัวเองให้ดี ซึ่งผู้นำครอบครัวมีอิทธิพลต่อสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างสูงโดยเฉพาะเยาวชน ดังนั้น หากผู้นำครอบครัวทำหน้าที่ของตนเองให้ดี และมีการพัฒนาจริยธรรมในตนเองอยู่ตลอดเวลา โดยยึดหลักทางสายกลางของพระพุทธเจ้าก็ย่อมที่จะส่งผลถึงสมาชิกในครอบครัวให้มีพฤติกรรมที่ดีงามถูกต้องตามกาลเทศะตามไปด้วย เนื้อหาของบทความนี้ประกอบไปด้วยความหมายของคำว่าพุทธจริยศาสตร์ และเนื้อหาสาระที่สำคัญ ความหมายของคำว่าศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาจริยธรรม และเหตุผลที่ว่าทำไมผู้นำครอบครัวจึงต้องเป็นแบบอย่างที่ดี โดยใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญาสังคมตามแนวคิดของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) นักจิตวิทยาชาวแคนาดา เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำครอบครัวที่มีต่อสมาชิกในครอบครัว

Abstract

This article aims to determine the relationship between Buddhist ethics and moral development of family leadership to solve social problems so that everyone realizes that we are part of society. Society will not be good if parents are not good examples patterns for their children. The parents influence on family members very much, especially young people, so if the leading role of the family care provider and moral development of their own over the years. Based on the principles of the Buddha in the middle way would have to affect the behavior of family members to have a pretty good accuracy as well as temperate. The content of this article contains the meaning of Buddhist Ethics. And the important content is the meaning of moral ethics and moral development and why it must be the parents' good example by using learning theory to the idea of intellectual, social Albert Bandura Canadian psychologist. To reflect the importance of leading families of the members of the family.

๑. บทนำ

ในระยะเวลาครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง โดยภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวเป็นการพัฒนาในลักษณะที่ไม่สมดุล จนกระทั่งเป็นเหตุให้มีการใช้ทุนทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Capital)[๑] อันได้แก่ เทคโนโลยีที่ทันสมัย แรงงาน ที่ดิน เงินตรา ฯลฯ ในสัดส่วนที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวจำเป็นต้องมีการใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Physical Capital) เป็นสำคัญ เช่น ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำลำธาร พื้นดิน ทะเล ชายฝั่ง อากาศ ฯลฯ เมื่อมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้จิตสำนึกในการอนุรักษ์ เพียงเพื่อสนองตอบความต้องการทางกายภาพของมนุษย์ จึงเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติลดลง ปัญหาวิกฤติการณ์ทางธรรมชาติเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและรุนแรงทั่วโลก โดยไม่มีผู้ใดสามารถที่จะหยุดยั้งได้ เป็นเพียงแค่พยายามที่จะรับมือกับสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วเท่านั้น เช่น การเกิดแผ่นดินไหว เกิดสึนามิในประเทศญี่ปุ่น เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า มนุษย์ไม่มีใครสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ เราเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หาใช่ผู้ที่ควบคุมธรรมชาติได้ไม่ เมื่อความ

[๑] อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน http://www.nesdb.go.th/Portals/๐/news/plan/p10/plan10/data/report_1248/2_1.pdf

เจริญทางวัตถุก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง ในทางกลับกันก็ได้มีการทำลายทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งทำให้โลกทัศน์ในเชิงคุณค่าทางจิตใจเริ่มเลือนหาย วัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไทยถูกมองข้ามโดยเห็นว่าเป็นเรื่องที่ล้าสมัย และขัดกับวิถีชีวิตแบบวัตถุนิยม ซึ่งเน้นการแข่งขัน แก่งแย่งชิงดีชิงเด่น ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีฐานะทางสังคมดี ใครมีเงินทองมากก็เท่ากับมีอำนาจมากตามไปด้วย ซึ่งเมื่อลัทธิบริโภคนิยมได้รับการยอมรับมากขึ้น แต่สภาพสังคมโดยรวมของประเทศไทย ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีวิถีชีวิตเป็นสังคมแบบเกษตรกรรมพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย วิถีการทำมาหากิน พิธีกรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว โดยรวมแล้วมุ่งปรับให้ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ และความเชื่อตามหลักศาสนา[๒] จึงทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมขึ้น และเกิดปัญหาทางสังคมอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม ปัญหาเรื่องการศึกษา ปัญหาโสเภณี ปัญหาเด็กเร่ร่อน ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาสุขภาพ ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ สังคมในทุกระดับประสบกับปัญหาความทุกข์ยากมากยิ่งขึ้น สังคมไทยในปัจจุบันกำลังประสบกับปัญหาวิกฤติการณ์ทางสังคมอย่างรุนแรง ซึ่ง ฯพณฯ ธานินทร์ กรัยวิเชียร องคมนตรี ได้กล่าวไว้ว่า[๓] เมื่อเราทราบถึงปัญหาและวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว หากเราจะแก้ไขก็ต้องรู้สาเหตุของวิกฤติการณ์เหล่านั้นด้วยว่าสังคมไทยมีจุดอ่อน คือ ๑. สังคมไทยห่างไกลคำสอนของศาสนา ๒. สังคมไทยเป็นสังคมที่ตามใจตนเองอย่างไม่มีขอบเขต (A Permissive Society) มักง่าย ไม่มีระเบียบวินัย และไม่นำพาต่อกฎหมายของบ้านเมือง ๓. สังคมไทยเป็นสังคมแห่งวัตถุนิยม ๔. ความอยากมีอยากได้ในสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิ์ที่จะได้โดยชอบ หรือ ความโลภ (Greed) ๕. สังคมไทยเป็นลัทธิเอาอย่าง และยอมจำนนต่อสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ๖. ความบกพร่องในการปลูกฝังจิตสำนึกในเด็กไทย

หลังเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ มีนักคิดและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ประเมินว่า การที่ประเทศไทยต้องประสบกับปัญหาเกิดจากสาเหตุหลายประการ ที่สำคัญคือการพัฒนาในระยะที่ผ่านมาขาดการนำจุดเด่นหรือสิ่งที่ดีงามที่มีในสังคมไทย เช่น มิติทางวัฒนธรรม หรือต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Stock) ซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนทางสังคมประเภทหนึ่งมาใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกันก็เห็นว่าการที่สังคมไทยยังคงดำรงอยู่ได้ไม่ล่มสลายจากวิกฤติ ก็เกิดจากการที่ยังมีทุนทางสังคมหลงเหลืออยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคม อาทิ ความเมตตากรุณา ความเอื้ออาทร สายใยผูกพันภายในครอบครัว/ชุมชน การรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อน ฯลฯ[๔]

[๒] เอกวิทย์ ณ ถลาง, **วิถีชีวิตสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๘๘.

[๓] ดูรายละเอียดใน ธานินทร์ กรัยวิเชียร, **ปาฐกถาพิเศษในพิธีเปิดงานสมัชชาคุณธรรมแห่งชาติและตลาดนัดคุณธรรม ครั้งที่ ๓ คุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เด่นศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓-๗.

[๔] สุพรรณี ไชยอำพร, **รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ปริณาม จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กอย่างยิ่ง ดังที่ สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวว่า "ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่สำคัญที่สุด" เพราะเป็นสังคมหน่วยแรกที่มนุษย์จะต้องเผชิญตั้งแต่เกิด เติบโต จนตาย[๕] การวางพื้นฐานของมนุษย์ทั้ง ๔ ด้าน คือ ทางร่างกาย ทางความคิดสติปัญญา ทางอารมณ์และทางสังคม จะมาจากการอบรมของครอบครัว[๖]

จะเห็นได้ว่าสังคมทุกสังคมย่อมต้องมีผู้นำเสมอ ไม่เว้นแม้แต่สังคมหน่วยที่เล็กที่สุด คือ ครอบครัว ก็ย่อมต้องมีผู้นำครอบครัว ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในการชี้นำวิถีการดำเนินชีวิตของครอบครัวนั้น ๆ ครอบครัวใดหากมีผู้นำครอบครัวที่ดี มีคุณธรรมและจริยธรรมย่อมจะพาสมาชิกในครอบครัวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสมาชิกในครอบครัวในการที่จะจรรโลงสังคมส่วนรวมให้ดีขึ้น ซึ่งปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในทุกวันนี้ หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนลึกซึ้งจะพบว่า มีรากฐานมาจากปัญหาครอบครัวทั้งสิ้น หากเราทุกคนในสังคมพยายามที่จะร่วมมือร่วมใจแก้ไขปัญหาสังคมก็ควรที่จะหันมาใส่ใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวให้ละเอียดมากยิ่งขึ้น และพยายามที่จะแก้ไขโดยใช้หลักพุทธจริยศาสตร์เข้ามาเป็นข้อปฏิบัติ เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของครอบครัวให้ดีขึ้น เพื่อเพิ่มศักยภาพของผู้นำครอบครัวให้สามารถนำครอบครัวไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้นำครอบครัวสามารถที่จะเป็นแบบอย่างให้กับสมาชิกในครอบครัวได้อย่างเต็มภาคภูมิ ซึ่งถือเป็นการกระตุ้นการเรียนรู้และพัฒนาตนเองของทุกๆ คนในครอบครัวไปพร้อมๆ กัน เพื่อเป็นการประสานพลังที่จะแก้ไขปัญหาสังคมที่กำลังวิกฤติอยู่ในขณะนี้ให้ทุเลาเบาบางลงบ้างไม่มากก็น้อย ดีกว่าต่างคนต่างนิ่งเฉยและปล่อยให้สังคมไทยล่มสลายลงในที่สุด

ผู้เขียนจึงเห็นว่า หากเราซึ่งเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคมหันมาให้ความสนใจในเรื่อง พุทธจริยศาสตร์ให้มากยิ่งขึ้น โดยนำหลักปฏิบัตินี้ลงสู่ครอบครัว เพื่อพัฒนาผู้นำครอบครัวให้มีคุณธรรมและจริยธรรมก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อให้ผู้นำครอบครัวสามารถประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี สามารถนำไปอบรมสั่งสอนลูกหลานให้รู้จักหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของเยาวชนให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ถูกต้องเหมาะสมกับกาละและเทศะ เริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ ในสังคม คือ ครอบครัว น่าจะเป็นทางเลือกอีกทางในการแก้ไขปัญหาสังคมที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้

[๕] สุพัตรา สุภาพ, **สังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖, อ้างใน พูนทรัพย์ ขุนชิต, "ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูกตเวทีของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร" **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

[๖] ศรีธรรม ธนะภูมิ,**พัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕, อ้างแล้วในพูนทรัพย์ ขุนชิต, ๒๕๔๙, หน้า ๑.

๒. พุทธจริยศาสตร์คืออะไร

ในบทความนี้ หัวข้อนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก มีเนื้อหาที่ลึกซึ้งยากต่อการที่จะทำความเข้าใจ ดังนั้น ผู้เขียนจึงขออธิบายเนื้อหาของพุทธจริยศาสตร์ในภาพรวมโดยสังเขป ดังนี้

๒.๑ ความหมายของพุทธจริยศาสตร์

คำว่า พุทธจริยศาสตร์ ไม่มีบัญญัติไว้ในพจนานุกรมไทยโดยตรง ผู้เขียนจึงขอนำความหมายของคำว่า พุทธ และคำว่า จริยศาสตร์ มาอธิบายพอสังเขป ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า พุทธ, พุทธ-, พุทธะ คือ ผู้ตรัสรู้, ผู้ตื่นแล้ว, ผู้เบิกบานแล้ว, (ใช้เฉพาะพระพุทธเจ้า)[๗]

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า จริยศาสตร์ (Ethics) คือ ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยความประพฤติและการครองชีวิตว่า อะไรดีอะไรชั่ว อะไรถูกอะไรผิด หรืออะไรควรอะไรไม่ควร[๘]

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า Ethics (จริยศาสตร์) คือ ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไหนถูกไม่ถูก ดีไม่ดี ควรไม่ควร และพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม[๙]

พุทธจริยศาสตร์ คือ ศาสตร์แห่งความประพฤติและการครองชีวิตว่า อะไรดีอะไรชั่ว อะไรถูกอะไรผิด หรืออะไรควรอะไรไม่ควรที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเป็นแนวทางไว้ โดยเน้นวิธีการที่จะนำไปสู่ปัญญา และหาวิธีการพ้นทุกข์ พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบหลักแห่งความเป็นจริง คือ อริยสัจสี่ อริยมรรคมีองค์แปด และไตรลักษณ์ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในธรรมนิยามสูตรว่า “พระตถาคตทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ความเป็นธรรมมีอยู่ คือ สังขารทั้งหลาย มีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ สภาวธรรมทั้งหลายทั้งปวงมิใช่ตัวตน”[๑๐]

สนิท ศรีสำแดง ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้า คือ มนุษย์ ผู้ซึ่งหลังจากบรรลุนิพพานโดยพุทธภาวะ (สอุปาทิเสสนิพพาน) และเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ก็สูญสิ้นความเป็นของพระองค์ไป เหลือแต่ธาตุ คือ ปัญญา เป็นเครื่องตรัสรู้ที่อยู่ในพระพุทธเจ้า (โพธิ) เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจริง ซึ่งพระองค์บรรลุโดยปราศจากการช่วยเหลือของผู้อื่น ศาสนาพุทธเป็นกรรมวาที เชื่อในกรรมลิขิต ไม่ใช่

[๗] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔**, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๖๐๑.

[๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

[๙] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

[๑๐] ดูรายละเอียดใน องฺ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๓๖/๓๘๕.

พรหมลิขิต ทฤษฎีกรรมเป็นทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลในทางจิตวิญญาณ เราทำกรรมใด เราต้องรับผลของการกระทำอย่างชนิดเป็นพลวัต (Dynamic) แล้วหลบหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Inevitable)[๑๑]

บุญมี แท่นแก้ว ได้ให้ทัศนะว่า จริยศาสตร์เป็นวิชาที่กล่าวถึงแนวทางความประพฤติที่เหมาะสมกิริยาที่ควรประพฤติ จริยศาสตร์บางทีเรียกว่า จริยปรัชญา เป็นวิชาที่กล่าวถึง "แนวทางความประพฤติที่เหมาะสม กิริยาที่ควรประพฤติ" ที่เรียกว่า "จริยปรัชญา" เพราะเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่กล่าวถึง การประพฤติของมนุษย์ว่า อย่างไรดี อย่างไรชั่ว อย่างไรถูกหรือผิด อันเป็นศาสตร์ว่าด้วย "ความประพฤติทั้งที่เป็นมาตรฐานและทฤษฎีเกี่ยวกับความประพฤติด้วย โดยเริ่มต้นศึกษาปัญหาเกี่ยวกับคุณประโยชน์ ความดี ความชั่ว เป็นต้น ส่งเสริมให้ประพฤติในหลักศีลธรรม เพื่อแสดงให้เห็นว่าอะไร เป็นคุณค่าที่ควรสร้างให้เกิดมี การประพฤติอย่างไรจึงเป็นการประพฤติดี อะไรสามารถให้ความหมายสำหรับชีวิตบ้าง ทฤษฎีจริยธรรมจึงเกี่ยวข้องกับแกนกลางจริยธรรม ตั้งแต่เริ่มแรกและการพัฒนา ตลอดทั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อตัดสินมาตรฐานจริยธรรม[๑๒]

กีรติ บุญเจือ ได้อธิบายและให้ความหมายของจริยศาสตร์ไว้ว่า คำว่า "จริยศาสตร์" มาจากคำภาษาสันสกฤต จริยะ = ที่พึงประพฤติ + ศาสตร์ วิชาจริยศาสตร์จึงเป็นวิชาที่กล่าวถึงแนวทางอันพึงประพฤติแปลศัพท์มาจากภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งมาจากคำภาษากรีกว่า Peri ethikes ซึ่งมาจากรากศัพท์ Ethos แปลว่า ขนบธรรมเนียม ภาษาลาตินเลียนศัพท์กรีกว่า Ethica จริยศาสตร์ จริยศาสตร์ คือ วิชาว่าด้วยความประพฤติ (conduct) หมายถึง พฤติกรรมที่มีมโนธรรมเข้าแทรกแซง พฤติกรรม (behavior) ได้แก่ การกระทำทุกอย่างของมนุษย์และสัตว์ ถ้ามีมโนธรรมเข้าแทรกแซง เรียกว่า ความประพฤติ ถ้าไม่มีมโนธรรมเข้าแทรกแซง เรียกว่า พฤติกรรมอศีลธรรม (amoral behavior) อย่าปนกับความประพฤติผิดศีลธรรม (immoral conduct) ซึ่งเป็นความประพฤติที่ฝ่าฝืนมโนธรรม ส่วนมโนธรรม (conscience) คือ ความสำนึกถึงมาตรการความประพฤติ อาจจะสำนึกในขณะที่จะต้องตัดสินใจเลือกวิถีทางประพฤติเฉพาะหน้า หรืออาจจะสำนึกในอดีตแต่ยังมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกวิถีทางประพฤติเฉพาะหน้าก็ได้[๑๓]

[๑๑] สนิท ศรีสำแดง, **ปรัชญาเถรวาท,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๙.

[๑๒] บุญมี แท่นแก้ว, **จริยศาสตร์,** (กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการศึกษา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์บ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๓๐), หน้า ๑.

[๑๓] กีรติ บุญเจือ, **จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๑๙), หน้า ๓.

สรุป พุทธจริยศาสตร์ในความเห็นของผู้เขียน หมายความว่า หลักที่ใช้กำหนดความประพฤติของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบที่ดีงามถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นที่ตั้ง เพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและสังคม

๒.๒ คำศัพท์ที่สำคัญในการศึกษาเรื่องพุทธจริยศาสตร์

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพุทธจริยศาสตร์ มักจะมีการกล่าวถึงคำว่า ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม บ่อยครั้ง ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า การที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องพุทธจริยศาสตร์ให้ลึกซึ้งได้นั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำทั้ง ๓ คำนี้ให้ชัดเจน เพื่อให้มีความเข้าใจที่ตรงกัน และเพื่อเป็นการง่ายที่จะทำความเข้าใจในเนื้อหาของพุทธจริยศาสตร์ในเบื้องลึกต่อไป

๒.๒.๑. ศีลธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า ศีล คือ ข้อบัญญัติที่กำหนดทางปฏิบัติกายและวาจาทางพระพุทธศาสนา เช่น ศีล ๕ ศีล ๘[๑๔] และให้ความหมายว่า ธรรม คือ คุณความดี เช่น เป็นคนมีธรรมะ เป็นคนมีศีลธรรม, คำสั่งสอนในศาสนา เช่น แสดงธรรม ฟังธรรม ธรรมะของพระพุทธเจ้า, หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา เช่น ปฏิบัติธรรม ประพฤติธรรม, ความจริง เช่น ได้ดวงตาเห็นธรรม, ความยุติธรรม, ความถูกต้อง เช่น ความเป็นธรรมในสังคม, กฎ, กฎเกณฑ์ เช่น ธรรมะแห่งหมู่คณะ, กฎหมาย เช่น ธรรมะระหว่างประเทศ, สิ่งทั้งหลาย, สิ่งของ, เช่น เครื่องไทยธรรม[๑๕] และให้ความหมายของคำว่า ศีลธรรม คือ ความประพฤติที่ดีที่ชอบ, ธรรมในระดับศีล, ศีลและธรรม[๑๖]

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ศีล[๑๗] คือ ความประพฤติที่ดีทางกายวาจา, การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมรรยาทที่ปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ข้อสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ ; มักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายสำหรับคำว่า อธิศีลสิกขา (ข้อ ๑ ในไตรสิกขา, ข้อ ๒ ในบารมี ๑๐, ข้อ ๒ ในอริยทรัพย์ ๗, ข้อ ๒ ในอริยวัฑฒิ ๕) ส่วนคำว่า ธรรม[๑๘] คือ สภาพที่ทรงไว้, ธรรมดา, ธรรมชาติ, สภาวธรรม, สัจจธรรม, ความจริง ;

[๑๔] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**, หน้า ๗๘๔.

[๑๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๐.

[๑๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘๔.

[๑๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๕.

[๑๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

เหตุ, ต้นเหตุ ; สิ่ง, ปรากฏการณ์, ธรรมารมณ์, สิ่งที่ใจคิด; คุณธรรม, ความดี, ความถูกต้อง, ความประพฤติชอบ; หลักการ, แบบแผน, ธรรมเนียม, หน้าที่; ความชอบ, ความยุติธรรม ; พระธรรม, คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น และคำว่า ศีลธรรม[๑๙] มีความหมาย คือ ความประพฤติที่ดีงามทางกายวาจา, ความประพฤติที่ดีชอบ, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ ; โดยทางศัพท์ ศีลธรรม แปลว่า "ธรรมคือศีล" หมายถึงธรรมขั้นศีล หรือธรรมในระดับศีล เพราะศีลเป็นธรรมอย่างหนึ่ง ในบรรดาธรรมภาคปฏิบัติ ๓ อย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น ต่อจากธรรมขั้นศีล จึงมีธรรมขั้นสมาธิ และธรรมขั้นปัญญา; ได้มีผู้พยายามแปล ศีลธรรม อีกอย่างหนึ่งว่า "ศีลและธรรม" (ถ้าแปลให้ถูกต้องจริงต้องว่าศีลและธรรมอื่นๆ คือ ศีลและธรรมอื่นๆ นอกจากศีล เช่น สมาธิและปัญญา เป็นต้น เพราะศีลก็เป็นธรรมอย่างหนึ่ง) ถ้าแปลอย่างนี้จะต้องเข้าใจว่าศีลธรรม มิใช่เป็นเพียงความประพฤติที่ดีงามเท่านั้น แต่รวมถึงสมถะวิปัสสนา ขันธ์ ๕ ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์ เป็นต้น ด้วย

ในพระสุตตันตปิฎกได้แสดงสิกขาบท ๕ ข้อ หรือที่เรียกกันว่า ศีล ๕ หรือ หลักเบญจศีล[๒๐] ไว้ดังนี้

๑. เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์เบียดเบียน

๒. เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามิได้ให้

๓. เจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๔. เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ

๕. เจตนางดเว้นจากการเสพของมึนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

ส่วน กัลยาณธรรม หรือ ธรรม ๕ ประการ หรือเบญจธรรม เป็นหลักธรรมที่คู่กับ ศีล ๕ มีรายละเอียดดังนี้[๒๑]

๑. เมตตากรุณา ความรัก ปรารถนาให้มีความสุข ความเจริญ และความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ (คู่กับศีลข้อที่ ๑)

๒. สัมมาอาชีวะ การหาทำมาหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต (คู่กับศีลข้อที่ ๒)

๓. กามสังวร สำรวมระวังในกาม ทั้งกิเลสกามและวัตถุกาม (คู่กับศีลข้อที่ ๓)

๔. สัจจะ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง จริงใจ (คู่กับศีลข้อที่ ๔)

๕. สติ-สัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้สึกตัว รู้เท่าทันอยู่ตลอดเวลา (คู่กับศีลข้อที่ ๕)

[๑๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๕.

[๒๐] ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๐๓/๔๔๗.

[๒๑] ดูรายละเอียดใน อัง.จตุก. (ไทย) ๒๑/๙๑/๑๓๙.

บางตำราว่าแปลกไปบางข้อ คือ (๒) ทาน (๓) สทารสันโดษ (พอใจเฉพาะภรรยาของตน) (๕) อัปปมาทะ (ไม่ประมาท) และธรรม ๕ ประการนี้ควรประพฤติคู่กันไปกับการรักษาเบญจศีล[๒๒] ฉะนั้น ศีลธรรมจึงเกิดจากความรับผิดชอบทางมโนธรรม

๒.๒.๒ คุณธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี[๒๓]

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม คือ ธรรมที่เป็นคุณ, ความดีงาม, สภาพที่เกื้อกูล[๒๔]

สุรพล ไกรสราวุฒิ ได้ให้ความหมายของคำว่า คุณธรรมไว้ว่า คือ คุณค่า, คุณประโยชน์, คุณงามความดี, ธรรม คือ สิ่ง,สภาพ, กฎเกณฑ์, หลัก ความหมายโดยสรุป คือ สิ่งหรือสภาพที่เกิดขึ้นในจิต มีผลทำให้จิตอยู่ในภาวะที่ดีงาม และพร้อมที่จะสร้างสรรค์แต่ในสิ่งที่เป็นคุณและประโยชน์ คุณธรรม เป็นหลักประกันความสุข ความเจริญ ความมั่นคงของชีวิตและสังคมที่แท้จริงและยั่งยืน เป็นเรื่องคุณภาพทางจิตใจ เป็นเรื่องของการสร้างมโนธรรมหรือจิตสำนึกและเป็นรากฐานของจริยธรรมที่เป็นพฤติกรรมที่จะแสดงออกมา หากมีแต่คุณธรรม คุณค่าและคุณประโยชน์จะเกิดขึ้นเฉพาะแก่ตนเองหรือเกิดในวงแคบ คุณธรรม เป็นเรื่องคุณภาพภายในจิตใจ เป็นเรื่องของการสร้างจิตสำนึก จึงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและต้องมีความต่อเนื่องในการดำเนินการเป็นระยะยาว[๒๕]

ประวีณ ณ นคร ได้กล่าวถึง คุณธรรมไว้ว่า ผู้กระทำกรรมดีเฉพาะหน้าชั่วครั้งชั่วคราว ยังไม่แน่ใจว่าจะเป็นผู้มีคุณธรรม ต้องเป็นผู้มีความเคยชินประพฤติดีด้วยความรู้สึกในทางดีงามจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีคุณธรรม หรืออาจสรุปได้ว่า คุณธรรม คือ ความดีงามในจิตใจซึ่งทำให้เคยชินประพฤติดีเป็นผู้มีคุณธรรม คือ ผู้มีความเคยชินประพฤติดีด้วยความรู้สึกในทางดีงาม[๒๖]

วศิน อินทสระ ได้อธิบายว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน หรือคุณธรรมก็คือ คุณภาพแห่งอุปนิสัยอันแสดงออกให้เห็นโดยการกระทำ[๒๗]

[๒๒] พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๑๕.

[๒๓] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๑๘๙.

[๒๔] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๘.

[๒๕] สุรพล ไกรสราวุฒิ, **ทัศนะเบื้องต้น : คุณธรรม – จริยธรรม – จรรยาบรรณ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑),หน้า ๑, ๓.

[๒๖] ประวีณ ณ นคร, **คุณธรรมสำหรับข้าราชการ** เอกสารการฝึกอบรมปฐมนิเทศน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานข้าราชการพลเรือน, ๒๕๒๖), ไม่ปรากฏหน้า, อ้างใน สุพรรณี ไชยอำพร , **รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**, หน้า ๓๕.

[๒๗] วศิน อินทสระ , **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๙), ไม่ปรากฏหน้า, อ้างใน สุพรรณี ไชยอำพร, **รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**, หน้า ๓๕.

ในต่างประเทศมีนักการศึกษาและนักจิตวิทยา ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ ดังนี้[๒๘]

Walter and Others ได้ให้ความหมายของคุณธรรมว่า เป็นคุณภาพทางศีลธรรมเฉพาะอย่าง หรือนิสัยที่ดี

Good ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ ๒ ประการ ดังนี้ ๑. คุณธรรม หมายถึง ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำจนเคยชิน ๒. คุณธรรม หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและศีลธรรม

Longman ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ ๒ ประการ ดังนี้ ๑. คุณธรรม หมายถึง ความดี ความสง่า และความมีคุณค่าของนิสัยซึ่งแสดงออกโดยการประพฤติที่ถูกต้อง ๒. คุณธรรม หมายถึง คุณภาพที่ดีของอุปนิสัยของการประพฤติ

๒.๒.๓ จริยธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า จริยธรรม คือ ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม[๒๙]

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แยกความหมายออกเป็น จริย+ธรรม คำว่า จริยะ หมายถึงความประพฤติหรือกริยาที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมาย หลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำสอนของศาสนา หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น จริยธรรม จึงได้ความหมายตามตัวอักษรว่า หลักแห่งความประพฤติ หรือ แนวทางของการประพฤติ[๓๐]

ปรีชา ช้างขวัญยืน ได้กล่าวว่า จริยธรรม คือ การสร้างคนแต่ละคนให้เป็นคนดี เป็นหลักการที่จำเป็นที่ช่วยให้การใช้จริยธรรมในทางสังคมให้ได้ผล ทุกศาสนาถือว่า ถ้าคนแต่ละคนเป็นคนดี สังคมก็จะดี[๓๑]

[๒๘] สุพรรณี ไชยอำพร, **รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**, หน้า ๓๔-๓๕.

[๒๙] ราชบัณฑิตยสถาน , **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๒๑๖.

[๓๐] พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺจิตโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, หน้า ๘๑, อ้างใน พระสุทธิชัย ทีฆายุโก (ยังสุข), "การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธศาสนานิการเถรวาทและคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก" **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๖.

[๓๑] ปรีชา ช้างขวัญยืน, **การศึกษาจริยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์**, ๒๕๑๙. อ้างใน พระสุทธิชัย ทีฆายุโก (ยังสุข), "การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธศาสนานิกายเถรวาทและคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก" **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๖.

สุรพล ไกรสราวุฒิ ได้กล่าวว่า จริยธรรม คือ สภาพของความประพฤติ หรือพฤติกรรมการแสดงออกที่พึงประสงค์ จริยธรรมที่ไม่มีคุณธรรมเป็นรากฐาน ย่อมเป็นจริยธรรมหลอกลวง ขาดความไว้วางใจ ไม่สนิทใจและไม่ยั่งยืน จริยธรรมเป็นเรื่องของความประพฤติหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นการกระทำทางกาย และวาจา ซึ่งสามารถสังเกตได้ง่ายกว่า และเป็นส่วนที่จะกระทบถึงบุคคลและสิ่งแวดล้อมได้จริง ในเชิงอุดมคติถือว่าจะต้องมีคุณธรรมที่เป็นตัวจิตสำนึก เป็นรากฐานเสียก่อน ส่วนจริยธรรมเป็นเสมือนผลพวงของจิตสำนึกหรือคุณธรรมที่จะออกมาทำหน้าที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ภายนอก[๓๒]

๒.๓ หลักสำคัญในพุทธจริยศาสตร์[๓๓]

๒.๓.๑ จริยธรรมและจริยศาสตร์ชั้นต้น ได้แก่ เบญจศีลและเบญจธรรม

เบญจศีล

๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ ซึ่งมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ ห้ามฆ่า ห้ามทำร้ายร่างกาย และห้ามทรมานให้ลำบาก

๒) เว้นจากการลักทรัพย์ ซึ่งมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ ห้ามโจรกรรมเลี้ยงชีพ ห้ามทำกิริยาเป็นโจร และห้ามลักขโมย

๓) เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ซึ่งมีลักษณะ ๒ อย่าง คือ ห้ามประพฤติผิดในทางประเวณี และห้ามประพฤติผิดธรรมดาหรือล่วงเกินในของที่เขารัก

๔) เว้นจากการพูดเท็จ ซึ่งมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ ห้ามกล่าวคำไม่จริง ห้ามกล่าวคำอนุโลมมุสา (ในทำนองที่ไม่จริง) และห้ามรับคำแล้วไม่ปฏิบัติตาม

๕) เว้นจากการดื่มน้ำเมา ซึ่งมีลักษณะ ๒ อย่าง คือ ห้ามการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย และห้ามเสพยาเสพย์ติดให้โทษต่าง ๆ

เบญจศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นข้อที่พึงงดเว้นไม่ให้ปฏิบัติ เพราะจะประกอบแต่ความเสื่อมความพินาศอย่างเดียว ในขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนแนวทางปฏิบัติไว้ เรียกว่า เบญจธรรม เป็นข้อปฏิบัติเพื่อเข้าสู่ความดีคู่กับเบญจศีล

เบญจธรรม

๑) เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้ทุก ๆ คนมีสุข และกรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้ทุกคนพ้นทุกข์

[๓๒] สุรพล ไกรสราวุฒิ, **ทัศนะเบื้องต้น : คุณธรรม – จริยธรรม – จรรยาบรรณ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑),หน้า ๓.

[๓๓] ลำดวน ศรีมณี, **จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, มปป.), หน้า ๑๐๐-๑๐๕.

๒) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพที่ชอบด้วยธรรม

๓) กามสังวร สำรวมในกาม

๔) สัจจะ ความซื่อสัตย์

๕) สติ ความมีสติรอบคอบ

๒.๓.๒ จริยธรรมและจริยศาสตร์ชั้นกลาง

ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ อันเป็นทางแห่งความดีที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่ความสุขความเจริญ กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ เรียกว่า "สุจริต" แบ่งออกเป็นกายกรรม ๓ อย่าง วจีกรรม ๔ อย่าง และมโนกรรม ๓ อย่าง

๑) กายสุจริต ได้แก่ การประพฤติชอบทางกาย มี ๓ อย่าง คือ

๑.๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือการเบียดเบียนชีวิตกัน

๑.๒ เว้นจากการลักทรัพย์ หรือถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย ให้เคารพในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

๑.๓ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๒) วจีสุจริต ได้แก่ การประพฤติดี ประพฤติชอบทางวาจา มี ๔ อย่าง คือ

๒.๑ เว้นจากการพูดเท็จ

๒.๒ เว้นจากการพูดส่อเสียด

๒.๓ เว้นจากการพูดคำหยาบ

๒.๔ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เหลวไหลไม่ได้เรื่อง

๓) มโนสุจริต ได้แก่ การดำริชอบทางใจ มี ๓ อย่าง คือ

๓.๑ เว้นจากการคิดโลภ อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

๓.๒ เว้นจากการคิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น

๓.๓ เห็นชอบตามคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีต้องได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

๒.๓.๓ จริยธรรมและจริยศาสตร์ชั้นสูง ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ คือ

๑) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ได้แก่ ความเห็นที่เกิดจากปัญญา คือ ความรู้แจ้ง ในอริยสัจ ๔ ประการ ได้แก่

๑.๑ รู้จักทุกข์

๑.๒ รู้จักเหตุเกิดแห่งทุกข์

๑.๓ รู้จักความจริงเรื่องการดับสิ้นไปแห่งทุกข์

๑.๔ รู้จักทางปฏิบัติไปสู่ความพ้นทุกข์ คือ มรรคสัจ

๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง การดำริ ๓ ประการ คือ

๒.๑ ดำริตริตรองหาหนทางออกจากกามที่เป็นกิเลสกาม คือ ความเศร้าหมองใจ ความรักใคร่ ก่อให้เกิดทุกข์และวัตถุกาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์

๒.๒ ดำริในการที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีเมตตากรุณาต่อสัตว์โดยทั่วไป

๓) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ รู้จักเจรจาด้วยถ้อยคำไพเราะ คือ กล่าววาจาที่มีประโยชน์ถูกกาลสมัย ได้แก่ พูดในสิ่งที่ควรพูด ๑๐ ประการ คือ

๓.๑ พูดถ้อยคำที่ทำให้มีความปรารถนาน้อย

๓.๒ พูดถ้อยคำที่ชักนำให้สันโดษยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้

๓.๓ พูดถ้อยคำที่ทำให้สงบกายสงบใจ

๓.๔ พูดถ้อยคำที่ชักนำมิให้ติดอยู่กับหมู่คณะจนลืมตนเพราะจะเป็นเหตุให้สะสมกิเลสมากขึ้น

๓.๕ พูดถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารภความเพียร

๓.๖ พูดถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล

๓.๗ พูดถ้อยคำที่ชักนำให้ใจเป็นสมาธิ

๓.๘ พูดถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา

๓.๙ พูดถ้อยคำที่ชักนำให้พ้นกิเลส

๓.๑๐ พูดถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้เห็นอย่างแจ้งชัด ในการที่ทำตนให้พ้นจากกิเลส

สำหรับการเจรจาชอบนั้น หมายถึง การประพฤติชอบด้วยวาจา เรียก วจีสุจริต มี ๔ ประการ คือ ๑. สัจวาจา คือ การพูดคำจริง ๒. อปิสุณวาจา คือ การไม่พูดส่อเสียด ๓. สัณหวาจา คือ การพูดจาอ่อนหวานไพเราะ ๔. มันตวาจา คือ การพูดด้วยความรู้ ไม่พูดเพ้อเจ้อ

๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ เลือกประกอบการงานบริสุทธิ์ โดยละเว้นจากโทษทางกาย ๓ ประการ คือ

๔.๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ทรมานสัตว์

๔.๒ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

๔.๓ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม คือ ชายต้องละเว้นจากหญิง ๓ จำพวก ได้แก่ ๑) ภรรยาคนอื่นหรือหญิงที่อยู่ในความพิทักษ์รักษาของคนอื่น ๒) หญิงที่จารีตห้าม เช่น แม่ ย่า ยาย ลูกหลาน เหลน เป็นต้น ๓) หญิงที่อยู่ในบัญญัติแห่งศาสนา เช่น นางชี สามเณรี ภิกษุณี และซิสเตอร์ เป็นต้น และหญิงต้องละเว้นจากชาย ๒ จำพวก คือ ๑) ชายที่มีภรรยาแล้ว และชายที่จารีตห้าม เช่น ลูกชาย, พ่อ, ปู่, ตา เป็นต้น ๒) ชายที่อยู่ในบัญญัติแห่งศาสนา คือ ภิกษุ สามเณร และบราเธอร์ เป็นต้น

๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ คือ การเลี้ยงชีวิตชอบ คือ เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม หมายถึง การประกอบอาชีพในทางสุจริต โดยงดเว้นการประกอบอาชีพที่ผิด (มิจฉาวณิชชา) ๕ อย่าง ดังนี้

๕.๑ ค้าขายเครื่องประหารเพื่อทำร้ายร่างกาย เช่น ปืน ระเบิด มีด อาวุธต่าง ๆ

๕.๒ ค้าขายมนุษย์

๕.๓ ค้าขายสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร

๕.๔. ค้าขายน้ำเมา หรือสิ่งเสพย์ติดทุกชนิด

๕.๕. ค้าขายยาพิษ

๖) สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ คือ มีความเพียรพยายามในสิ่งที่ถูกที่ควร หมายถึง ความพยายามทำในสิ่งที่ดีที่ชอบ มี ๔ อย่าง คือ

๖.๑ สังวรปธาน เพียงระวังไม่ให้บาป อกุศลเกิดขึ้นในสันดานของตน

๖.๒ ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นในสันดานของตน

๖.๓ ภาวนาปธาน เพียรให้บุญหรือกุศล เกิดมีขึ้นในตน

๖.๔ อนุรักขนาปธาน เพียรเพื่อรักษาบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไปจากสันดานของตน

๗) สัมมาสติ การตั้งสติรอบคอบ หรือมีสติรอบคอบ ระลึกได้ก่อนทำก่อนพูดหรือก่อนคิด และระลึกถึงแต่ในสิ่งที่เป็นบุญกุศล คุณงามความดี และข้อปฏิบัติที่จะให้เกิดศีล สมาธิ ปัญญา

๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจไว้ชอบ คือ ทำใจให้มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ไม่หวั่นไหว ไม่ฟุ้งซ่าน ทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์จากอารมณ์ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ทำใจให้เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์

๓. การพัฒนาจริยธรรมคืออะไร

บทความนี้เน้นการพัฒนาจริยธรรมของผู้นำครอบครัว เพื่อให้เป็นต้นแบบหรือแบบอย่างที่ดีกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว ซึ่งมีผู้ให้นิยามความหมายไว้หลากหลาย ผู้เขียนจึงขอนำมาอธิบายเป็นบางส่วน ดังนี้

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า มีอยู่ ๔ ด้าน คือ ๑. พัฒนาด้านกายภาพ ได้แก่ ให้มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีพลานามัยสุขภาพดี ๒. พัฒนาด้านศีล ได้แก่ ทำให้คนในสังคมมีระเบียบวินัย มีความประพฤติดี มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ดี รวมทั้งมีความสุจริตทั้งกาย วาจา และอาชีวะ ๓. พัฒนาด้านจิตใจ ได้แก่ ฝึกจิตให้มีคุณภาพดี ให้มีสมรรถภาพดี และให้มีสุขภาพจิตดี ๔. พัฒนาด้านปัญญา ได้แก่ ฝึกอบรมปัญญาให้รู้ให้เข้าใจ

มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงหรือตรงตามที่มันเป็น ต้องฝึกปัญญาทั้งในแง่ที่ทำให้กระบวนการคิดการรับรู้ ไม่ให้กิเลส เช่น โลภะ โทสะ โมหะเข้าครอบงำ ทำให้เป็นการคิดที่ไม่มีอคติด้วยการใช้โยนิโสมนสิการพิจารณาให้เห็นจริงด้วยปัญญา[๓๔]

การพัฒนาหากกล่าวตามหลักจริยศาสตร์ คุณธรรม คือ การสร้างให้เกิด “อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมา เป็นเวลานาน” คนเราทุกคนมีหน้าที่ที่จะต้องทำ คุณธรรมจึงมีความสัมพันธ์กับหน้าที่อย่างมาก ยิ่งหน้าที่สูงขึ้นเท่าใด ยิ่งต้องใช้คุณธรรมสูงขึ้นเท่านั้น นี้คือความสัมพันธ์ของคุณธรรม การทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องเหมาะสมและสำเร็จประโยชน์ตามจุดมุ่งหมาย การพัฒนาให้ทำหน้าที่จนเป็นนิสัยนั่นเอง จะกลายเป็นอุปนิสัยอันดีงาม[๓๕]

นักจิตวิทยาจิตวิเคราะห์เชื่อว่า จริยธรรมคือสิ่งที่ได้รับการปลูกฝังขัดเกลา พัฒนาขึ้นจากแรงขับพื้นฐานภายในจิตใต้สำนึกของตน กระบวนการขัดเกลานั้นอยู่ในรูปแบบของการเลียนแบบด้วยวัตถุประสงค์ที่จะปรับตัวตามมาตรฐานพฤติกรรมที่กำหนดไว้ในสังคม นักจิตวิทยาปัญญานิยมเป็นกลุ่มที่ทำการศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมอย่างจริงจัง โดยเชื่อว่าจริยธรรมคือ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดควบคู่กับสติปัญญาของมนุษย์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม ส่วนนักจิตวิทยาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมมีความเชื่อว่า จริยธรรม หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ให้เข้ากับกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานความประพฤติได้ถูกต้องหรือดีงามที่กำหนดโดยสังคม เด็กเติบโตและพัฒนาพฤติกรรมทางสังคมตามวุฒิภาวะของเขา พฤติกรรมทางสังคมของเด็กถูกควบคุมให้แสดงออกในทิศทางที่ถูกที่ควรตามค่านิยมของสังคม การพัฒนาพฤติกรรมที่ถูกที่ควรนี้ เรียกได้ว่าเป็นพัฒนาการทางจริยธรรม พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นผลของกระบวนการทางปัญญากับการเรียนรู้ทางสังคม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าคนฉลาดจะต้องเป็นคนดี หรือคนด้อยสติปัญญาจะต้องเป็นคนไม่ดีเสมอไป[๓๖]

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า ให้มองมนุษย์เป็น ๒ มิติ คือ ๑. มองว่าเป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์ความรู้สึก และมีความสามารถ มีศักยภาพ สามารถพัฒนาได้ โดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นแนวทางในการพัฒนา ๒. มองมนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากรเป็นทุน

[๓๔] พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การคณะสงฆ์กับ พรบ.การศึกษาแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕.

[๓๕] วศิน อินทสระ, **มนุษย์และแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

[๓๖] นภัสวรรณ ปรางค์พันธุ์, “การศึกษาพัฒนาคุณธรรมผู้นำเยาวชนตามหลักฆราวาสธรรม ๔” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๑.

เป็นปัจจัย เป็นผู้ผลิต เป็นผลผลิต และพัฒนาเพิ่มผลผลิตได้ เพิ่มศักยภาพในการผลิตได้ เพิ่มมูลค่าทุนได้[๓๗]

สรุป การพัฒนาทางจริยธรรมจึงเป็นการมุ่งพัฒนาด้านจิตใจเป็นหลัก เพราะหากสามารถพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นได้ การพัฒนาด้านอื่นๆ ก็จะตามมาและเป็นไปโดยง่าย

๔. ทำไมผู้นำครอบครัวจึงต้องเป็นแบบอย่างที่ดี

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางปัญญาสังคมตามแนวคิดของอัลเบิร์ต แบนดูรา (Albert Bandura) นักจิตวิทยาชาวแคนาดา พบว่า ตัวแบบ (Modeling) ถือได้ว่ามีความสำคัญยิ่งในการเรียนรู้ของมนุษย์ และได้แบ่งประเภทของตัวแบบเป็น ๒ ประเภท ดังนี้[๓๘]

๑. ตัวแบบที่เป็นบุคคลจริง (Live Modeling) คือ ตัวแบบที่บุคคลได้มีโอกาสสังเกตและได้มีปฏิสัมพันธ์ด้วยโดยตรง ไม่ต้องผ่านสื่อหรือสัญลักษณ์อื่นใด เช่น เพื่อน ญาติ ผู้ปกครอง พ่อแม่ ครู และบุคคลอื่น ๆ ที่เป็นตัวแบบที่มีชีวิตจริง

๒. ตัวแบบที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbolic Modeling) เป็นตัวแบบที่เสนอผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วีดีโอ ภาพยนตร์ การ์ตูน หนังสือ หนังสือพิมพ์ คำบอกเล่า คอมพิวเตอร์ หรือตัวแบบที่ผ่านมาทางระบบอินเตอร์เนต

นอกจากนี้แบนดูรายังได้กล่าวไว้ว่า ตัวแบบถือว่ามีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ เพราะแบนดูรามีความเชื่อที่ว่า มนุษย์โดยส่วนใหญ่มีความรู้โดยการสังเกตตัวแบบอันเป็นการเรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์ทางอ้อมแต่มีประสิทธิภาพ ดังนั้นตัวแบบที่มีความสำคัญจึงต้องมีหน้าที่อย่างชัดเจนเพื่อเป็นแบบที่ดีของผู้สังเกต ซึ่ง Fischer & Gochros (1981) และ Ross (1981) ได้ร่วมกันสรุปหน้าที่ของตัวแบบเป็น ๓ ลักษณะ ดังนี้[๓๙]

๑. ตัวแบบทำหน้าที่สร้างพฤติกรรมใหม่ คือ ในหน้าที่สร้างพฤติกรรมใหม่ ผู้สังเกตตัวแบบยังไม่เคยได้เห็นได้เรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ได้เห็นในปัจจุบันมาก่อน เมื่อได้เรียนรู้แล้วจึง

[๓๗]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๘๗.

[๓๘]ดูรายละเอียดใน วิภาพร มาพบสุข, **จิตวิทยาทั่วไป,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๕๗. อ้างใน พระครูปลัดณัฐพล จนฺทิโก (ประชุณหะ), "ศึกษาเปรียบเทียบการเรียนรู้ของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญาสังคมของแบนดูรา" **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๕.

[๓๙]วิภาพร มาพบสุข, **จิตวิทยาทั่วไป,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔๗.

สามารถสร้างพฤติกรรมใหม่ให้เกิดขึ้นได้ เช่น เด็กเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตนเป็นคนดี เมื่อสังเกตเห็นผู้ปกครองทำให้เห็น

๒. ตัวแบบทำหน้าที่เสริมพฤติกรรมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น คือ ในการทำหน้าที่เสริมพฤติกรรมให้ดีขึ้น เป็นการที่ผู้เรียนรู้ได้สังเกตเห็นตัวแบบที่เคยเรียนรู้พฤติกรรมมาบ้างแล้วในอดีต ซึ่งตัวแบบนั้นได้ทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจให้ผู้ที่เคยเรียนรู้พฤติกรรมดังกล่าวมาแล้วพยายามได้พัฒนาพฤติกรรมความรู้ความสามารถให้ดียิ่งขึ้นต่อไป เช่น นักฟุตบอลระดับโลกที่ชื่นชอบเป็นแรงจูงใจให้อยากเลียนแบบพฤติกรรม จึงพยายามจดจำเทคนิควิธีการต่าง ๆ ภายหลังได้นำความรู้ที่ได้สังเกตและจดจำมาฝึกปฏิบัติพัฒนาทักษะในการเล่นฟุตบอลของตนให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม

๓. ตัวแบบทำหน้าที่ยับยั้งการเกิดของพฤติกรรม คือ ในกรณีนี้ผู้สังเกตมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์หรือยังไม่เคยมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์มาก่อน ตัวแบบจะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยทำให้พฤติกรรมของผู้สังเกตมีพฤติกรรมที่ไม่ดีลดลง หรือไม่สามารถที่จะมีพฤติกรรมที่ไม่ดีเกิดขึ้นได้ เช่น การที่ได้เห็นเพื่อนไม่ได้ทำการบ้านมาส่งคุณครู ทำให้คุณครูลงโทษเพื่อน เมื่อได้สังเกตเห็นแล้วจึงเกิดความกลัวว่าจะโดนตีเหมือนเพื่อน จึงได้ขยันทำการบ้านมาส่งคุณครูทุกครั้ง

สังเกตเห็นได้ว่า หน้าที่ของตัวแบบมีความหลากหลายต่อผู้ที่สังเกตพฤติกรรม มีทั้งการสร้างพฤติกรรมของผู้ที่กำลังเรียนรู้ให้มีพฤติกรรมที่ดี มีพฤติกรรมใหม่เกิดขึ้น อีกทั้งตัวแบบยังเป็นผู้ที่ทำพฤติกรรมที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยการพัฒนาความสามารถ ทักษะต่าง ๆ ให้มีความชำนาญ และเมื่อเห็นพฤติกรรมตรงส่วนใดไม่พึงประสงค์ ตัวแบบก็จะมีหน้าที่สำคัญคือการยับยั้งพฤติกรรมเหล่าให้ลดลง หรือให้หายไปในที่สุด หน้าที่ของตัวแบบจึงมีความสำคัญต่อผู้ที่สังเกตเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีงาม

อิทธิพลของตัวแบบ ซึ่งแบนดูรา (Bandura) ได้กล่าวถึงอิทธิพลของตัวแบบที่มีต่อผู้สังเกตเพื่อให้เกิดการเรียนรู้[๔๐] พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. มีอิทธิพลด้านการสร้างกฎเกณฑ์ ในการสร้างหลักเกณฑ์หรือหลักการใหม่นี้ ในสภาพการณ์ที่ผู้สังเกตได้สังเกตเห็นการกระทำของตัวแบบ ตัวแบบจะช่วยให้ผู้สังเกตสามารถสร้างกฎเกณฑ์หรือหลักการใหม่ขึ้นมาได้ เช่น การเรียนรู้ทางภาษา ผู้เรียนรู้สามารถสร้างหลักในการเข้าประโยคจากการได้ยินตัวแบบพูด หรือด้านการเรียนรู้ทางด้านมนุษยสัมพันธ์ ผู้เรียนรู้สามารถสร้างหลักในการเข้าใจประโยคจากการได้ยินตัวแบบพูด หรือด้านการเรียนรู้ทางด้านมนุษย์สัมพันธ์ ผู้เรียนรู้สามารถสร้างหลักการในการพูด สนทนากับบุคคลรอบด้านได้เป็นอย่างดี เนื่องมาจากได้เห็นตัวแบบในการกระทำ

[๔๐] Bandura, A., **Social Learning Theory.** P.40-50 อ้างใน ประเทือง ภูมิภัทราคม, **การปรับพฤติกรรม : ทฤษฎีและการประยุกต์,** หน้า ๖๔-๖๕.

๒. มีอิทธิพลด้านการสอนพฤติกรรมสร้างสรรค์ ด้านพฤติกรรมสร้างสรรค์ ตัวแบบจะช่วยพัฒนาพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ขึ้นมาได้ทั้งนี้เนื่องมาจากการได้เห็นพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งจากตัวแบบมนุษย์สามารถนำประสบการณ์ที่ตนมีอยู่ประกอบ กับการกระทำของตัวแบบพัฒนาขึ้นมาเป็นพฤติกรรมใหม่ ๆ ได้ เช่น การฝึกวาดภาพของนักเรียน คุณครูเป็นผู้บรรยายถึงการวาดภาพที่ดีทำอย่างไรให้โดดเด่นและน่าสนใจและได้ทำให้นักเรียนดู เมื่อนักเรียนได้ยินคำบรรยายและได้เห็นการวาดภาพของคุณครู จึงได้วาดภาพตามแบบอย่างและได้เติมจินตนาการของตนที่มีอยู่จึงทำให้ภาพออกมาน่าสนใจ

๓. มีอิทธิพลด้านการส่งเสริมการกระทำ ตัวแบบที่มีผลต่อส่งเสริมการกระทำของมนุษย์ทั้งทางบวกและทางลบ ถ้าผู้สังเกตเห็นตัวแบบกระทำพฤติกรรมใดแล้ว ได้รับการเสริมแรง (Vicarious reinforcement) ผู้สังเกตก็จะมีแนวโน้มที่จะกระทำพฤติกรรมตามมากยิ่งขึ้น และในลักษณะเดียวกันถ้าผู้สังเกตเห็นตัวแบบที่แสดงความก้าวร้าว และได้รับการยกย่องว่าเป็นสิ่งที่ดีน่านำมาเป็นแบบอย่างผู้สังเกตก็มีแนวโน้มที่จะกระทำตามตัวแบบที่ได้สังเกตเห็นมากขึ้นเช่นกัน

๔. มีอิทธิพลด้านอารมณ์ นอกจากตัวแบบจะมีอิทธิพลต่อผู้สังเกตในการกระทำตามตัวแบบดังกล่าวมาแล้ว ตัวแบบยังมีอิทธิพลต่ออารมณ์ของผู้สังเกตอีกด้วย ตัวแบบจะกระตุ้นให้ผู้สังเกตเกิดแนวคิดของความรู้สึกคล้ายตามตัวแบบ เช่น งานวิจัยของแบนดูรา[๔๑] ที่ได้ทดลองกับเด็กให้ได้ดูเด็กต้นแบบแสดงความก้าวร้าวต่อตุ๊กตา เมื่อเด็กได้สังเกตจึงได้ทดลองปฏิบัติ เด็กจึงได้แสดงความก้าวร้าวต่อตุ๊กตาเหมือนกับต้นแบบ

๕. ตัวแบบที่มีอิทธิพลในการเผยแพร่แนวความคิดและการกระทำ การกระทำของตัวแบบจะมีอิทธิพลต่อการเผยแพร่แนวคิดและการกระทำต่าง ๆ ให้บุคคลในสังคมกระทำตาม นอกจากนี้ตัวแบบยังสามารถเผยแพร่แนวคิดและการกระทำดังกล่าวนั้นจากสังคมหนึ่ง ไปสู่อีกสังคมหนึ่งได้ด้วยกระบวนการเผยแพร่พฤติกรรมทางสังคมใหม่ ๆ ดังกล่าวนี้มี ๒ กระบวนการด้วยกันคือ (๑) กระบวนการเรียนรู้โดยตรง เป็นการเรียนรู้จากตัวแบบแล้วนำมากระทำ (๒) กระบวนการดัดแปลงประสบการณ์ที่ได้รับจากการสังเกตตัวแบบ แล้วแสดงออกมา การเรียนรู้จากการเลียนแบบนอกจากผู้สังเกตจะเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองแล้ว ยังมีผลทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้น ตัวแบบจึงมีอิทธิพลในการเผยแพร่แนวคิดและการกระทำ

สรุป จากหัวข้อนี้จะเห็นว่า ต้นแบบซึ่งในที่นี้หมายถึงผู้นำครอบครัว[๔๒] จะมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อสมาชิกคนอื่น ๆ โดยเฉพาะเยาวชน เพราะพวกเขาจะมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา มีการ

[๔๑] Bandura, A., and Richard H. Walters, **Social learning and personality development,** (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1963), p.61-64.

[๔๒] ผู้นำครอบครัว หมายถึง ผู้ที่มีอิทธิพลมากที่สุดในครอบครัว สามารถทำให้สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติตามความประสงค์ของตนได้

เลียนแบบพฤติกรรมที่ต้นแบบประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น หากต้นแบบเป็นแบบอย่างที่ดี โดยการประพฤติดีปฏิบัติชอบตามหลักพุทธจริยศาสตร์อย่างสม่ำเสมอ นั่นก็เท่ากับว่าเป็นการสอนให้สมาชิกในครอบครัวมีพฤติกรรมที่ดีและมีคุณธรรมจริยธรรมตามไปด้วย

๕. พุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาจริยธรรมของผู้นำครอบครัว

การที่จะพัฒนาผู้นำครอบครัวให้มีพฤติกรรมที่ดีมีคุณธรรมจริยธรรมได้นั้น เป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะเข้าใจยาก เพราะมีลักษณะที่เป็นนามธรรม แต่หากเราซึ่งเป็นสมาชิกคนหนึ่งในสังคมมีความคิดที่จะจรรโลงสังคมของเราให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เราทุกคนไม่สามารถที่จะมองข้ามเรื่องนี้ได้เลย เนื่องจากสังคมไทยในปัจจุบันกำลังประสบปัญหาอย่างมากและนับวันจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ดังนั้น เราควรจะต้องหันมาหาวิธีการที่จะเยียวยาสังคม ซึ่งวิธีการที่ง่ายที่สุด คือ การหันมามองที่ตนเอง อะไรคือ ปัญหาหลักที่เรากำลังเผชิญอยู่ และมองย้อนไปที่ว่าเราควรจะทำอย่างไรที่จะแก้ไขปัญหานั้น ซึ่งเราสามารถใช้ธรรมะของพระพุทธองค์เข้ามาแก้ไขได้ คือ หลักอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค[๔๓] มองดูว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ จริง ๆ แล้วมีสาเหตุมาจากตัวเราใช่หรือไม่ เราเป็นส่วนหนึ่งที่ร่วมสร้างปัญหาสังคมจริงหรือ สังคมใกล้ตัวของเราที่สุดซึ่งก็คือครอบครัวกำลังประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับสังคมส่วนรวมใช่หรือไม่ เราต้องพยายามหาคำตอบเหล่านี้โดยจิตที่เป็นกลางไม่เข้าข้างตนเอง เมื่อเราได้คำตอบว่าจริง ๆ แล้ว ครอบครัวของเราเองก็กำลังประสบปัญหาเช่นเดียวกัน เราจะได้พยายามหาทางแก้ไขให้ทุกอย่างดีขึ้น ขั้นแรกสำรวจตนเองว่า ขณะนี้เราทุกข์หรือสุขมากกว่ากัน เมื่อเราตอบตนเองได้ว่า ทุกข์มากกว่าสุข นั่นให้ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะเมื่อพบทุกข์ก็คือ การพบปัญหา เมื่อพบปัญหาต่อมาก็หาเหตุแห่งปัญหานั้นว่าเกิดจากอะไร เพื่อที่จะหาทางพ้นปัญหานั้นให้เร็วที่สุด และหากเราเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในครอบครัว คือเป็นผู้นำครอบครัว เรายิ่งต้องหันมาสำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นให้เร็วที่สุด เพราะเราเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชน จากเนื้อหาที่ผู้เขียนได้อธิบายมาข้างต้น เราสามารถที่จะนำหลักการเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวได้ ดังนี้

๑. เตรียมความพร้อมของจิตใจที่จะพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยสำรวจตนเองว่า เรามีความเข้าใจในคำว่าหน้าที่ของผู้นำครอบครัวมากน้อยแค่ไหน เรามีอิทธิพลหรือมีความสำคัญกับสมาชิกคนอื่น ๆ อย่างไร การกระทำของเราส่งผลต่อสมาชิกคนอื่นจริงหรือไม่ เมื่อเราถามตนเองด้วยคำถามแบบนี้ จะทำให้เรามีความตระหนักว่า เราซึ่งคือผู้นำครอบครัวมีความสำคัญมากต่อครอบครัวเปรียบเสมือนเป็นเสาหลักของบ้าน หรือหางเสือเรือ ซึ่งจะทำให้เราเห็นคุณค่าในตนเอง

[๔๓] ดูรายละเอียดในหัวข้อ จริยธรรมและจริยศาสตร์ชั้นสูง

มากขึ้น เห็นความสำคัญว่าทุกการกระทำของเรามีผลต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวเสมอทั้งทางตรงและทางอ้อม นั่นก็จะทำให้เรามีการยับยั้งชั่งใจในทุก ๆ การกระทำเพื่อทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีกับสมาชิกคนอื่น ๆ

๒. เริ่มลงมือปฏิบัติ โดยหาจุดอ่อน จุดแข็งในตนเอง และหาข้อสรุปว่าพฤติกรรมใดควรคงไว้ พฤติกรรมใดควรกำจัดออกไป ซึ่งในข้อนี้ สามารถนำหลักพุทธจริยศาสตร์มาเป็นเกณฑ์ตัดสินได้ โดยแบ่งเป็นจริยธรรมและจริยศาสตร์ชั้นต้น กลาง สูง หรืออาจจะแบ่งเป็นพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ โดยอาจจะเริ่มต้นจากการสำรวจตนเองว่า เราเป็นผู้ที่สามารถรักษาศีล ๕ ได้ครบถ้วนหรือไม่ หากไม่สามารถรักษาให้ครบถ้วนได้ ข้อใดเป็นข้อที่ทำได้ และข้อใดเป็นข้อที่ทำไม่ได้ ข้อใดรักษาได้ง่ายที่สุด และข้อใดรักษาได้ยากที่สุด มีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดที่ใน ๑ สัปดาห์เราจะสามารถรักษาศีลให้ครบทั้ง ๕ ข้อ เพราะหากเราพิจารณาให้ลึกซึ้ง จะพบว่าการรักษาศีลก็คือการรักษาความบริสุทธิ์ของกาย เพื่อทำให้จิตใจของเราบริสุทธิ์ตามไปด้วย ถือเป็นการปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ เว้นจากความชั่ว ให้ทำความดี และชำระจิตให้บริสุทธิ์สะอาด เริ่มสำรวจตนเองจากศีล ๕ ธรรม ๕ ก่อน แล้วค่อย ๆ เพิ่มระดับการปฏิบัติให้สูงขึ้นโดยยึดหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ และมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งจะมีข้อปฏิบัติที่เคร่งครัดและเข้มงวดมากยิ่งขึ้น ทั้งทางกาย วาจา และใจ เพื่อให้สามารถเข้าถึงธรรมะของพระพุทธเจ้าได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

๓. พยายามที่จะปฏิบัติตัวตามหลักพุทธจริยศาสตร์ในระดับที่เหมาะสมกับตนเองให้สม่ำเสมอและต่อเนื่อง โดยยึดหลักทางสายกลาง เพื่อเป็นการพัฒนาจริยธรรมในตนเองให้สูงขึ้น เพื่อให้ตนเองมีความสุขมากขึ้น มีความทุกข์น้อยลง และที่สำคัญคือ เพื่อเป็นต้นแบบที่ดีให้กับสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว เมื่อเราได้ลงมือปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไปเรื่อยๆ อย่างถูกวิธี เราก็จะพบว่าพฤติกรรมในส่วนที่ไม่ดีของเราจะลดลง และพฤติกรรมที่ดีของเราจะเพิ่มขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อครอบครัว คือ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะลดลง เช่น หากเรารักษาศีล ๕ ได้ครบถ้วน โดยเฉพาะข้อ ๕ เว้นจากการดื่มสุรา ฯ ก็จะทำให้สามารถประหยัดเงินได้มากขึ้น มีสติมากขึ้น มีเวลาให้ครอบครัวได้มากขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ก็จะลดน้อยลง

หากพิจารณาเนื้อหาของหลักพุทธจริยศาสตร์แล้วจะพบว่า เป็นหลักปฏิบัติเพื่อควบคุมกิเลสที่เกิดขึ้นทั้งทางกายและใจ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อฝึกสติให้มีตลอดเวลา เพื่อให้เกิดปัญญาที่จะสามารถนำพาตนเองและครอบครัวให้รอดพ้นวิกฤติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ ยิ่งมีสติมากเท่าใด ปัญญาก็จะยิ่งเพิ่มพูนมากขึ้นเท่านั้น เวลาเกิดปัญหาใดๆ ขึ้น ก็ไม่ยากที่จะหาทางแก้ไข ซึ่งการพัฒนาจริยธรรมในตนเองนั้นสามารถทำได้ตลอดเวลาขอเพียงให้มีความตั้งใจจริงแน่วแน่ที่จะปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

๖. บทสรุป

สถาบันครอบครัวถึงจะเป็นหน่วยสังคมที่เล็ก แต่ก็มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อสังคมโดยรวม ทุกครอบครัวย่อมต้องมีผู้นำครอบครัว ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า หากผู้นำครอบครัวสามารถพัฒนาจริยธรรมของตนเองให้สูงขึ้น โดยยึดหลักพุทธจริยศาสตร์ในระดับที่เหมาะสมกับตนเอง เพื่อทำตัวให้เป็นต้นแบบ หรือเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะเยาวชน นั่นก็เท่ากับว่าผู้นำครอบครัวและครอบครัวนั้นได้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยจรรโลงสังคมให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เพราะเยาวชนเป็นกำลังสำคัญของชาติในอนาคต หากสามารถปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมได้ตั้งแต่เยาว์วัยโดยเริ่มต้นที่บ้าน ก็ถือว่าเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาทางสังคมที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในทุกวันนี้ให้ลดน้อยลง เยาวชนมักจะมีพฤติกรรมเลียนแบบและเรียนรู้จากสิ่งที่ตนเองเห็นอยู่ตลอดเวลา หากพวกเขาได้เห็นแต่พฤติกรรมที่ดีมีคุณธรรมและจริยธรรมก็จะส่งผลดีต่อสังคมโดยรวม เพราะจะทำให้เยาวชนมีคุณธรรมและจริยธรรมในระดับที่สูง มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความเข้าใจในคำว่าหน้าที่ของตนเอง โดยสามารถแสดงบทบาทได้ตามสถานภาพทางสังคมที่ตนเองมี เมื่อวันหนึ่งที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นผู้นำครอบครัว พวกเขาก็จะเป็นบุคคลที่มีคุณค่าในสังคม และเป็นแบบอย่างที่ดีกับชนรุ่นหลังต่อไป

ผู้นำครอบครัวควรเริ่มต้นพัฒนาจริยธรรมของตนเองตั้งแต่บัดนี้ เพื่ออนาคตที่ดีของเยาวชนไทย เพราะนี่คือการสอนให้รู้จักคำว่าหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ต่อตนเอง หน้าที่ต่อสังคม และหน้าที่ต่อประเทศชาติ หลักพุทธจริยศาสตร์ก็เป็นหลักหนึ่งที่จะสามารถนำไปเป็นกรอบในการปฏิบัติตนให้เป็นคนที่มีคุณค่าในสังคมที่กำลังเผชิญวิกฤติอย่างหนักทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ร่วมมือกันตั้งแต่วันนี้ เพื่อให้สังคมไทยอยู่รอด

คุณเองก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาสังคมได้ อยู่ที่ว่า คุณพร้อมแล้วหรือยัง ?

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. หนังสือ

กีรติ บุญเจือ. **จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๑๙.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **ปาฐกถาพิเศษในพิธีเปิดงานสมัชชาคุณธรรมแห่งชาติและตลาดนัดคุณธรรม ครั้งที่ ๓ คุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เด่นศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑.

บุญมี แท่นแก้ว. **จริยศาสตร์ (ETHICS).** กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการศึกษา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ บ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๓๐.

ประเทือง ภูมิภัทราคม. **การปรับพฤติกรรม : ทฤษฎีและการประยุกต์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐.

ประวีณ ณ นคร. **คุณธรรมสำหรับข้าราชการ** เอกสารการฝึกอบรมปฐมนิเทศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานข้าราชการพลเรือน, ๒๕๒๖.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺจิตฺโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **การคณะสงฆ์กับ พรบ.การศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙.

_____. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.

ลำดวน ศรีมณี. **จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก ทัศนะเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก. มปป.

วศิน อินทสระ. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๙.

_____. **มนุษย์และแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรการพิมพ์, ๒๕๒๘.

วิภาพร มาพบสุข. **จิตวิทยาทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๔๐.

ศรีธรรม ธนะภูมิ. **พัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๕.

สนิท ศรีสำแดง. **ปรัชญาเถรวาท.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สมโภช เอี่ยมสุภาษิต. **ทฤษฎีและเทคนิคการปรับพฤติกรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๔ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ประวัติศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สุพรรณี ไชยอำพร. **รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ปริณาม จำกัด, ๒๕๕๐.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

สุรพล ไกรสราวุฒิ. **ทัศนะเบื้องต้น : คุณธรรม – จริยธรรม – จรรยาบรรณ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **วิถีชีวิตสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

ค. วิทยานิพนธ์

นภัสวรรณ ปรางค์พันธุ์. “การศึกษาพัฒนาคุณธรรมผู้นำเยาวชนตามหลักฆราวาสธรรม ๔” **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. “การศึกษาจริยศาสตร์สังคมในพุทธศาสนาในเชิงวิจารณ์” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** ภาควิชาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

พระครูปลัดณัฐพล จนฺทิโก (ประชุณหะ). “ศึกษาเปรียบเทียบการเรียนรู้ของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญาสังคมของแบนดูรา” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระสุทธิชัย ทีฆายุโก (ยังสุข). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธศาสนานิกายเถรวาทและคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พูนทรัพย์ ขุนชิต. “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูกตเวทีของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดาศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

๒. ภาษาอังกฤษ

Bandura, A., **Social Learning Theory.** Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall Inc.,๑๙๗๗.

_____. and Richard H. Walters. **Social learning and personality development.** New York : Holt, Rinehart and Winston,๑๙๖๓.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

http://www.nesdb.go.th/Portals/๐/news/plan/p๑๐/plan๑๐/data/report_๑๒๔๘/๒_๑.pdf

พุทธธรรมาภิบาล สำหรับผู้นำยุคโลกาภิวัตน์

Buddhist Good Governance for the Leaders in the Globalization

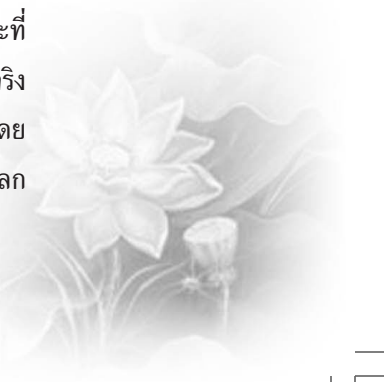
อุทัย สติมั่น

Uthai Satiman

นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

แนวคิดธรรมาภิบาลสำหรับผู้นำในปัจจุบันยังมีอำนาจแบบอัตตาธิปไตย รวมถึงอุปาทาน ๔ แฝงอยู่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเป้าหมายในเชิงผลประโยชน์ จะมุ่งประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ส่วนพุทธธรรมาภิบาลจะเน้นประโยชน์ทั้งสองคือประโยชน์ของทุกฝ่าย รวมทั้งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า สาเหตุสำคัญที่ทำให้ธรรมาภิบาลไม่ประสบความสำเร็จส่วนหนึ่งเกิดจากความสลับซับซ้อนของสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับต่างๆ เช่น ระดับนานาชาติ ระดับประเทศ ระดับสังคม ระดับองค์กร และระดับครอบครัว แนวคิดพุทธธรรมาภิบาลให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนทั้งโลก จะเห็นได้ว่า ธรรมาภิบาลนั้นเป็นเรื่องของการบริหารจัดการผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญและยากที่สุด จุดอ่อนสำคัญของแนวคิดธรรมาภิบาลแบบวิทยาการโลกปัจจุบันก็คือเป็นกระบวนทัศน์แบบวัตถุนิยม หรือประโยชน์นิยม และให้ความสำคัญกับผู้นำมากกว่าประชาชน โดยใช้กฎหมายหรือกติการ่วมเป็นเครื่องมือควบคุมประชาชนมากกว่าที่จะเริ่มต้นภายในจิตใจซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งและเป็นบ่อเกิดแห่งปัญหา นอกจากนี้ธรรมาภิบาลดังกล่าวยังมีลักษณะหยุดนิ่ง นั่นคือมุ่งเพียงสันติภาพภายนอกเท่านั้น ในขณะที่พุทธธรรมาภิบาลมีอุดมการณ์และเป้าหมายที่สูงส่งและแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง ในการพัฒนาระบบธรรมาภิบาลพระพุทธศาสนาสอนให้แก้ความเสื่อมทางศีลธรรม โดยไม่มองข้ามปัญหาทางเศรษฐกิจ และสอนให้แก้ที่ตัวเองก่อนโดยไม่คอยเกี่ยงให้คนทั้งโลก

ดีหมดแล้ว เราจึงจะดีเป็นคนสุดท้าย ในการพัฒนาระบบพุทธธรรมาภิบาล พระพุทธศาสนามองเรื่องปัญญาในทุกบริบท ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ และปรโตโฆสะ อีกทั้งพระพุทธเจ้าทรงให้เริ่มที่จิตใจ ซึ่งเป็นเจ้าของพฤติกรรม หากมนุษย์มีความคิดอย่างถูกต้อง มีวิธีพูดถูกต้อง ปฏิบัติหน้าที่การงานถูกต้อง มีอาชีพถูกต้อง ใช้สติปัญญาถูกต้อง มีความตั้งใจถูกต้อง มนุษย์ย่อมเกิดสามัญสำนึก รับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง ความสับสนวุ่นวายในสังคมจะลดลง จนถึงความสงบในที่สุด ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์สำคัญแห่งหลักพุทธธรรมาภิบาล และสอดคล้องเหมาะสมกับผู้นำยุคโลกาภิวัตน์อย่างแท้จริง

Abstract

The concept of good governance for the present leadership is still concerned with self-governance including 4 attachments by the consideration of goal of interest i.e. individual benefit rather than collective one. On the contrary, Buddhist good governance emphasizes both benefits i.e. temporal and spiritual benefits. The main cause resulting in the failure of good governance is partially derived from a complex society and environment in different levels such as nation, country, society, organization and family.

The idea of Buddhist good governance regards environment as global responsibility. It is seen that good governance that concerns the management of benefit of stakeholders is main and toughest matter. The weak point of good governance in modern academics is a matter of materialism and utilitarianism and accentuates leadership rather than people by usage of manual law or regulations for taking control of people rather than inner mind, the subtler source of problems.

In addition, so-called good governance is of static feature i.e. outer peace, while Buddhist good governance is of lofty ideology and objective and more sustainable. It also puts an emphasis on solving the moral deterioration as well as economy and inner self-transformation i.e. all people are good, we are the last. For the development of Buddhist good governance, wisdom exists on all contexts called wise attention (yonisomanasikara) and outer sounds (paratoghosa). Mind is a forerunner, the source of behavior. If human beings are endowed with right understanding, right thought, right speech, right action, right livelihood, right effort, right concentration, and right mindfulness, they would possess common sense, take responsibility for their own behavior, the social turmoil would decline and finally end. This is utterly the main objective of Buddhist good governance and relevant to leadership in the age of globalization.

๑. บทนำ

โลกในยุคโลกาภิวัตน์ มีปัญหามากมาย ตั้งแต่ปัญหาพื้นฐานไปจนถึงปัญหาระดับโครงสร้าง ตัวอย่างของปัญหาต่างๆ ได้แก่ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนขยายตัวไปในวงกว้าง ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านการเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ปัญหาข้อพิพาทระหว่างพรมแดน หลายประเทศประสบปัญหาเพราะไม่สามารถสร้างสันติภาพภายในประเทศของตนได้ ปัญหาดังกล่าวกำลังรอแนวทางการแก้ไข ในแวดวงวิชาการปัจจุบันได้มีความพยายามที่จะนำพระพุทธศาสนาเข้าไปผูกพัน (engage) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม มีความพยายามที่จะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ๆ เนื่องจากพระพุทธศาสนาแบบจารีตที่เน้นการแก้ปัญหาแบบปัจเจกบุคคลไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาของสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อนได้[๑] ที่ผ่านมากล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความขัดแย้งน้อยที่สุด พระพุทธเจ้าสามารถสร้างสังคมสงฆ์ขึ้นมาให้เป็นแบบอย่างของรูปแบบการปกครอง หรือรูปแบบการบริหารจัดการในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี จนได้รับการยกย่องจากนักบริหารในยุคปัจจุบันว่า "พระพุทธเจ้าสุดยอด ซี.อี.โอ." เหตุผลสำคัญคือ พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ยังคงมีความสำคัญ และสามารถนำไปปรับประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยได้ ดังความตอนหนึ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในปุปผสูตรว่า *"เราไม่ขัดแย้งกับโลก แต่โลกขัดแย้งกับเรา ผู้กล่าวเป็นธรรมไม่ขัดแย้งกับใครในโลก สิ่งที่บัณฑิตสมมุติว่าไม่มีในโลก แม้เราก็บอกว่าสิ่งนั้นไม่มี สิ่งใดที่บัณฑิตสมมุติว่ามีในโลก แม้เราก็บอกว่าสิ่งนั้นมี... อุบลปทุม บุณฑริก เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ เติบโตพ้นน้ำ ตั้งอยู่ในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ แม้ฉันใด ตถาคตเกิดในโลก เติบโตในโลก ครอบงำโลก โลกฉาบทาไม่ได้ ฉันนั้นเหมือนกัน"* [๒] พุทธดำรัสข้างต้นตีความได้ว่า คำว่า "ตถาคต" หมายถึง "ธรรม" หรือ "ธรรม" หมายถึง "ตถาคต" ดังพุทธพจน์ว่า "ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นตถาคต" ดังนั้นพระธรรมของพระองค์หากรู้จักประยุกต์ใช้ย่อมสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ในโลกได้อย่างแท้จริง มีเพียงกิเลสของมนุษย์เท่านั้นที่เห็นว่าธรรมของพระพุทธองค์ล้าสมัย พุทธธรรมาภิบาล หรือธรรมาภิบาลตามแนวพุทธเป็นกระบวนทัศน์การบริหารอย่างหนึ่งที่ผู้นำยุคปัจจุบันจะละเลยมิได้ ทั้งนี้เพราะหลักการดังกล่าวสามารถใช้แก้ปัญหาต่างๆ ที่มีความสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดธรรมาภิบาล หรือ good governance ตามแนวคิดของตะวันตกที่มีการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในปัจจุบันนั้นยังมีจุดอ่อน และความไม่ชัดเจนในหลายประเด็น ทั้งในแง่ความหมาย เป้าประสงค์ รวมถึงวิธีการปฏิบัติ บทความนี้จะกล่าว

[๑] พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร (พรรณา), "ประเด็นโต้แย้งว่าด้วยพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม", **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์,** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔, (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๙) : ๕๒.

[๒] สำ.ข. (ไทย) ๑๗/๙๔/๑๗๘.

ถึงธรรมาภิบาลในพระพุทธศาสนาโดยการตีความคำสอนในพระพุทธศาสนาโดยยึดคัมภีร์จักกวัตติสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับการบริหารจัดการหรือการปกครอง และมีความใกล้เคียงกับหลักธรรมาภิบาลมากที่สุดพระสูตรหนึ่ง พร้อมกันนี้ยังได้นำหลักฐานจากส่วนอื่นๆ ในพระไตรปิฎกมาสนับสนุนโดยพิจารณาจากกรอบหลักธรรมาภิบาลปัจจุบัน ประเด็นคำถามที่สำคัญ คือ อะไรคือที่มาของแนวคิดธรรมาภิบาล อะไรคือความแตกต่างของคำว่า ธรรมราชา หรือธรรมาภิบาล อะไรคือจุดอ่อนของแนวคิดธรรมาภิบาลในปัจจุบัน รวมถึงหลักการในทางพระพุทธศาสนาจะมีส่วนช่วยส่งเสริมหรือเติมเต็มระบบธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นในสังคมโลกอย่างแท้จริงได้อย่างไร

๒. แนวคิดธรรมาภิบาล

คำว่า “good governance” เป็นศัพท์ที่พัฒนามาจากคำว่า “good government” ซึ่งแนวคิดดังกล่าวส่วนหนึ่งเกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ หรือการแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลของชาติมหาอำนาจสู่ชาติด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา ซึ่งเกิดขึ้นหลังยุคสงครามเย็นได้สิ้นสุดลง สหรัฐอเมริกาได้กลายเป็นมหาอำนาจหมายเลขหนึ่งของโลก อเมริกาได้มีความพยายามที่จะจัดระเบียบโลกใหม่โดยการแผ่ขยายแนวคิดและอิทธิพลไปในส่วนต่างๆ ของโลกเพื่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการทหารของสหรัฐเอง กระแสโลกาภิวัตน์จึงเป็นอำนาจเผด็จการแบบใหม่ที่อาศัยการครอบงำจากทุนขนาดใหญ่ที่มีอิทธิพลเหนือรัฐบาลของแต่ละประเทศ ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมจึงถูกใช้เป็นเพียงเครื่องมือของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ โดยร่วมกับกลุ่มผู้นำหรือนักการเมืองท้องถิ่นอันเป็นสาเหตุนำไปสู่การปกครองที่ไม่เป็นธรรม แนวคิดธรรมาภิบาลจึงเกิดขึ้นโดยมีที่มาอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

๑. เกิดจากเจตนารมณ์ของนักวิชาการ หรือนักรัฐศาสตร์ที่ต้องการให้มนุษยชาติมีระบบการปกครองที่ดีและเป็นธรรม เนื่องจากปัจจุบันกลไกการปกครองไม่เพียงพอต่อการรับมือกับสังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้นได้

๒. เกิดจากกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่อยู่เบื้องหลัง World Bank (ธนาคารโลก) และ IMF (กองทุนการเงินระหว่างประเทศ) ที่ต้องการหลักประกันให้แก่เจ้าหนี้ในการทวงหนี้ ซึ่งรัฐบาลท้องถิ่นล้วนเป็นตัวแทนของกลุ่มทุนท้องถิ่นต่างๆ

สำหรับประเทศไทยหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้ง” ในปี ๒๕๔๐ ซึ่งถือว่าเป็นประเทศลูกหนี้ที่เข้าโครงการรับความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ย่อมไม่อาจจะหลีกเลี่ยงแนวคิดและอิทธิพลดังกล่าวได้ แนวคิดธรรมาภิบาลจึงเป็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับข้อตกลงในโครงการรับความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ กล่าวกันว่าสาเหตุที่ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจส่วนหนึ่งเกิดจากการทุจริตคอรัปชั่น ทั้งในแวดวงนักการเมือง แวดวงนักธุรกิจ รวมถึงแวดวงข้าราชการ อันนำมาซึ่งความไร้เสถียรภาพภายในประเทศ อีกส่วน

หนึ่งเกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีมีการโจมตีค่าเงินบาทจากกลุ่มทุนต่างชาติขนาดใหญ่ ทำให้นักวิชาการไทยกลุ่มหนึ่งเรียกร้องให้รัฐบาลสร้าง “ธรรมรัฐแห่งชาติ” ขึ้น ในระยะแรก คำว่า ธรรมาภิบาล (good governance) มีนักวิชาการไทยหลายท่านได้บัญญัติศัพท์เรียกกันไปต่าง ๆ มาก่อน เช่น สุประศาสนการ ธรรมรัฐ ธรรมราษฎร์ การกำกับดูแลที่ดี ประชารัฐ รัฐาภิบาล การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี และกลไกประชารัฐที่ดี

ในส่วนของความหมายนั้น UNDP (United Nation Development Program) หน่วยงานสังกัดองค์การสหประชาชาติ ได้ให้นิยามความหมายของ good governance หรือธรรมาภิบาลว่าคือการใช้อำนาจทางการเมือง การบริหาร และเศรษฐกิจในการดำเนินการกิจ หรือกิจกรรมต่างๆ ของประเทศในทุกระดับ โดยมีกลไก กระบวนการ หรือสถาบันซึ่งประชาชนและกลุ่มต่างๆ สามารถแสดงออกถึงความต้องการผลประโยชน์ การใช้สิทธิ และหน้าที่ตามกฎหมาย การประสานประนีประนอมความแตกต่างโดยผ่านกลไก กระบวนการ และสถาบันเหล่านั้น

ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้ให้คำนิยามของธรรมรัฐไว้ว่า คือ รัฐที่มีความถูกต้อง เป็นธรรม ซึ่งหมายถึงความถูกต้องเป็นธรรมใน ๓ เรื่องใหญ่ๆ คือ

๑. การเมืองและระบบราชการที่โปร่งใส รับผิดชอบต่อสังคม ถูกตรวจสอบได้

๒. ภาคธุรกิจที่โปร่งใส รับผิดชอบต่อสังคม สามารถตรวจสอบได้

๓. สังคมที่เข้มแข็ง ความเป็นประชาสังคม (civil society) สามารถตรวจสอบภาครัฐและภาคธุรกิจให้ตั้งอยู่ในความถูกต้องได้[๓]

เมื่อกล่าวโดยสรุป ธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อการพัฒนาของประเทศ โดยมีการเชื่อมโยงองค์ประกอบทั้งสามส่วนของสังคม คือ ภาคราชการ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาสังคม และให้มีการสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม การเมืองอย่างสมดุล ส่งผลให้สังคมดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ตลอดจนมีการใช้อำนาจในการพัฒนาประเทศชาติให้เป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน และสามารถตรวจสอบได้

สำหรับประเทศไทยในภาคราชการได้เริ่มดำเนินการสร้าง “ธรรมาภิบาล” ขึ้นแล้ว กล่าวคือได้มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยระเบียบนี้กำหนดให้ทุกหน่วยงานของรัฐ ดำเนินการบริหารจัดการโดยยึดหลักการ ๖ หลัก ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า[๔]

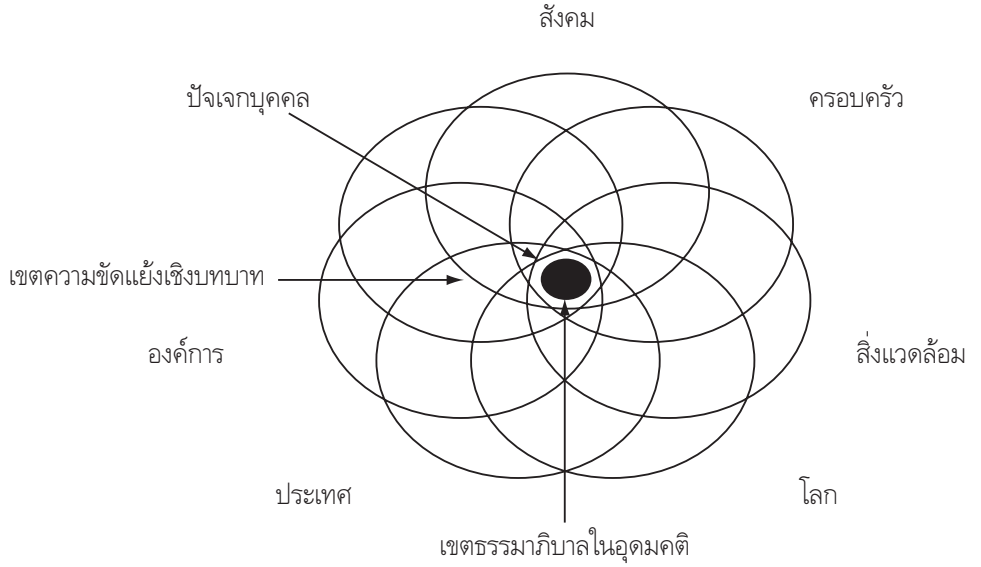
[๓] http://www.bpp.go.th/PDF/GoodGovernance.pdf.

[๔] Ibid.

สำหรับในภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาสังคม การสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นนั้น ยังไม่มีการดำเนินการในเรื่องนี้อย่างกว้างขวางมากนัก รวมทั้งประชาชนยังขาดความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างดีพอ จึงทำให้ยังขาดกลไกของการตรวจสอบและการกำกับดูแลในการปฏิบัติงานเพื่อก่อให้เกิด “ธรรมาภิบาล” ขึ้นอย่างแท้จริง

ถึงแม้ว่าหลักธรรมภิบาลจะมีความสำคัญดังที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่สภาพการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันทั้งระดับบริษัท ระดับสังคม ระดับประเทศหรือในระดับโลกจะยังห่างไกลกับนิยามและความหมายแห่งหลักธรรมาภิบาลดังกล่าว ซึ่งผู้เขียนเห็นว่านัยแห่งธรรมาภิบาลในปัจจุบันกับนัยแห่งธรรมาภิบาลในพระพุทธศาสนานั้นยังมีความแตกต่างกันอยู่ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเป้าหมาย กระบวนการปฏิบัติ รวมถึงที่มาหรือปรัชญาของแนวคิดดังกล่าว หากพิจารณาวิเคราะห์ในเชิงลึกถึงนัยแฝง จะพบว่าแนวคิดธรรมาภิบาลเกิดขึ้นบนฐานคิดเรื่องผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ อันว่าด้วยความสามารถด้านการแข่งขันเป็นหลัก เป็นอัตตาทุปาทาน ระดับประเทศทำให้ผู้ที่มีกำลังมากกว่ามุ่งแข่งขันเพื่อเอาชนะผู้อ่อนด้อยกว่าโดยอ้างความชอบธรรมเข้าทำนอง “ปลาใหญ่กินปลาเล็ก” ปลาใหญ่ในที่นี้หมายถึงชาติมหาอำนาจทางเศรษฐกิจใช้หลักธรรมาภิบาลครอบงำ ปลาเล็กคือชาติที่ด้อยกว่า ในระดับสังคมก็เช่นเดียวกัน หากปรัชญา หลักคิด ตั้งไว้ผิด คือมีความเห็นผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิอยู่แล้ว ย่อมไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างแท้จริง แต่หากพิจารณาด้วยความเป็นธรรม ไม่ต้องคาดหวังผลเลิศ การมีธรรมาภิบาลย่อมดีกว่าการไม่มี นั่นคือหลักธรรมาภิบาลถือเป็นการประนีประนอม หรือการสมานฉันท์ระหว่างสิ่งที่ดีที่สุด กับสิ่งที่เลวที่สุด หรือระหว่างธรรมกับอธรรม เพราะหลักการพื้นฐานของแนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานผลประโยชน์หรือความเห็นแก่ตัวดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่า แม้หลักธรรมาภิบาลจะเป็นสิ่งที่ดีโดยหลักการ แต่หากพิจารณาในรายละเอียดจะพบปัญหาจริยศาสตร์อันเป็นความขัดแย้งระหว่าง ธรรมาภิบาลระดับบุคคล หรือองค์การ กับธรรมาภิบาลระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก ความขัดแย้งดังกล่าวเกิดจากอุปาทาน ๔ คือความยึดมั่นถือมั่นในตนเอง รวมถึงประเทศตนเอง เรียกว่าอัตตาทุปาทาน ความยึดมั่นใคร่ที่จะเอาชนะทางเศรษฐกิจ เรียกว่า กามุปาทาน ความยึดมั่นในแนวคิด เรียก ทิฏฐุปาทาน ความยึดมั่นในการปฏิบัติเรียกว่า สีลัพพตุปาทาน[๕] ดังภาพ

[๕] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระเดโชพล ชนาสโภ, “อุปาทานในพุทธศาสนาเถรวาทกับปัญหาในโลกปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๘.

ภาพที่ ๑ ความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสภาพแวดล้อม

จากภาพ แบ่งความสลับซับซ้อนของสังคมและสิ่งแวดล้อมออกเป็นระดับต่างๆ เช่น ระดับนานาชาติหรือระดับโลก เรียกว่าโลกาภิบาล (global governance) ระดับประเทศ เรียกว่า รัฐาภิบาล (national governance) ระดับสังคม เรียกว่า สังคมภิบาล (social governance) ระดับองค์การหรือบริษัท เรียกว่า บรรษัทภิบาล (corporate governance) มองในระดับหน่วยย่อยสุด คือระดับบุคคล และระดับครอบครัวก็จำต้องมีธรรมาภิบาล ยังหมายรวมถึงแนวปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นสมบัติร่วมกันของคนทั้งโลก ผู้เขียนกำหนดให้พื้นที่สีขาวมีโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งในเชิงผลประโยชน์ได้สูงตามแนวคิดธรรมาภิบาลตะวันตก เพราะมีผลประโยชน์ตนเป็นเป้าหมายหลัก ทำให้เกิดความสงสัยว่าหากมีธรรมาภิบาลแล้ว ผู้ปฏิบัติจะยึดผลประโยชน์ของใคร ระหว่างตนเอง สังคม ประเทศ หรือเพียงคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเฉพาะเท่านั้น เพราะเมื่อมีการเอื้อผลประโยชน์ให้กลุ่มหนึ่ง ก็จะมีอีกกลุ่มเสียผลประโยชน์อยู่เสมอ กรณีที่เห็นได้ในปัจจุบันเช่น เรื่องการแก้ปัญหาโลกร้อน กล่าวกันว่าประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นประเทศหนึ่งที่สร้างมลภาวะมากที่สุด แต่อเมริกาเลือกที่จะดูแลปัญหาด้านเศรษฐกิจของตัวเองแทนการดูแลสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นปัญหาของคนทั้งโลก คำถามคือ อเมริกาควรยึดธรรมาภิบาลระดับโลก หรือธรรมาภิบาลระดับประเทศ จะเห็นได้ว่าธรรมาภิบาลนั้นเป็นเรื่องของการบริหารจัดการผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholders) ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญและยากที่สุด จุดอ่อนสำคัญของแนวคิดธรรมาภิบาลแบบตะวันตกก็คือเป็นแนวคิดแบบวัตถุนิยมหรือประโยชน์นิยม นอกจากนี้กระบวนการธรรมาภิบาลในปัจจุบันยังให้ความสำคัญกับผู้นำ หรือผู้บริหารมากกว่าพนักงาน หรือประชาชน รวมถึงระดับโครงสร้าง มีการใช้กฎหมาย กฎบัตร หรือ

กติการ่วมเป็นเครื่องมือมากกว่าจะเริ่มต้นที่ภายในจิตใจ ซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้ง โดยเฉพาะจิตที่ตั้งไว้ผิด(จิตเป็นอกุศล) ก็ย่อมเป็นรากเหง้าแห่งปัญหาต่างๆ อนึ่ง ธรรมาภิบาลดังกล่าวยังมีลักษณะหยุดนิ่ง นั่นคือมุ่งเพียงสันติภาพภายนอก สุขภายนอกเท่านั้น ไม่เอื้อต่อการเข้าถึงธรรมหรืออุดมคติที่สูงขึ้นไปอีก ในขณะที่พระพุทธศาสนามีอุดมการณ์และเป้าหมายที่สูงส่ง และแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง นั่นคือพื้นที่สีดำที่ทุกฝ่ายจะได้ผลประโยชน์ร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจ ทางสังคม และทางธรรมะโดยไม่มีความขัดแย้งโดยการประสานผลประโยชน์ให้เกิดความเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย

๓. ธรรมราชา : ที่มาแห่งแนวคิดพุทธธรรมาภิบาล

การศึกษาหลักธรรมาภิบาลตามแนวคิดที่ผู้เขียนเรียกว่า "พุทธธรรมาภิบาล" (Buddhist governance) นั้นปรากฏในพระไตรปิฎก อัคคัญญสูตร ทีฆนิกาย เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์ที่ไม่มีความแตกต่างทางชนชั้น เมื่อวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ดำเนินต่อไปเรื่อยๆ จึงมีการคัดเลือก "มหาชนสมมติ" ซึ่งเป็นบุคคลที่ประชาชนคัดเลือกกันขึ้นมา และถ้าไม่ทำหน้าที่ประชาชนก็สามารถปลดออกได้ ความบางตอนในอัคคัญญสูตรที่แสดงความคิดวิวัฒนาการอันเป็นที่มาของปัญหาต่างๆ ในสังคมปัจจุบัน ดังนี้

> *...คนเกียจคร้านนำข้าวมาเก็บสั่งสมและเกิดความนิยมทำตามกัน ⇨ เกิดการปักปันกั้นเขตแบ่งส่วนข้าว ⇨ คนโลภลักส่วนของคนอื่นมาเพิ่มแก่ตน (เกิดอทินนาทาน) ⇨ เกิดการตำหนิติเตียน การกล่าวเท็จ การทำร้ายลงโทษ การต่อสู้ ⇨* ***ผู้มีปัญญาเห็นความจำเป็นต้องมีการปกครอง เกิดการเลือกตั้ง*** [๖] *⇨* ***เกิดมีคำว่า กษัตริย์*** *⇔ มีคนเบื่อหน่ายความชั่วร้ายในสังคม คิดล้างบาปไปอยู่ป่าบำเพ็ญฌาน บางพวกอยู่ใกล้ชุมชน เล่าเรียนเขียนตำรา เกิดมีคำว่า* ***พราหมณ์*** *เป็นต้น ⇔ คนมีครอบครัวประกอบการอาชีพประเภทต่างๆ เกิดมีคำว่า* ***แพศย์*** *⇔ คนนอกจากนี้ ซึ่งประพฤติเหลวไหลเลวร้าย ถูกเรียกว่า* ***ศูทร*** *⇔ คนทั้งสี่พวกนั้นบางส่วนละเลิกขนบธรรมเนียมของคน สละเหย้าเรือนออกบวช เกิดมี****สมณะ...***[๗]

[๖] นี้เป็นแนวคิดที่สำคัญซึ่งภายหลังต่อมาเรารู้จักกันในนามสัญญาประชาคมของรุสโซ ดังที่สมบัติ จันทรวงศ์ได้สรุปไว้ว่า "สัญญาประชาคม คือ ข้อตกลงของมนุษย์ที่จะสร้างสังคมการเมืองและจัดตั้งเรื่องสิทธิอำนาจอธิปไตยขึ้น"

[๗] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒, ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๓๙ - ๑๔๐.

จากพระสูตรจะพบรูปแบบประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดในโลก จากการที่ประชาชนเลือกผู้นำขึ้นปกครองตนเอง และสมมุติเรียกว่า มหาชนสมมติ หรือราชา เพราะนำมาซึ่งความยินดี โดยมีกติกาอยู่ว่าผู้นั้นจะต้องมีธรรม พระราชาที่ครองแว่นแคว้นโดยธรรม ก็จะได้รับการยกย่องว่าเป็นธรรมราชา ดังที่ปรากฏในจักกวัตติสูตรว่า

> *...ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว มีพระราชาจักรพรรดิ์ พระนามว่า ทัฬหเนมิ ผู้ทรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทร ๔ เป็นขอบเขต ทรงชำนะแล้ว มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้ว ปริณายกแก้ว เป็นที่ ๗ พระราชบุตรของพระองค์มีกว่าพัน ล้วนกล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย่ำยีเสนาของข้าศึกได้ พระองค์ทรงชำนะโดยธรรม มิต้องใช้อาชญา มิต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดิน มีสาคร เป็นขอบเขต...*[๘]

คำว่า "ผู้ทรงธรรม" นั้นหมายถึงเป็นผู้ปฏิบัติตามธรรม คือพระองค์ทรงมีธรรมเป็นวัตรปฏิบัติ คือ ดำรงชีวิตอยู่ในศีลธรรมทั้งกาย วาจา ใจ ส่วน "เป็นพระราชาโดยธรรม" นั้น หมายถึงทรงใช้ธรรมในการปกครองราษฎร และข้าราชบริพารตลอดจนพระราชวงศ์ทั้งในพระนครของพระองค์และในบรรดาประเทศราช ทรงชนะด้วยธรรม แก้ไขปัญหาและคดีความต่างๆ ด้วยธรรม บริหารบ้านเมืองด้วยธรรม[๙] ธรรมจึงเป็นเครื่องตัดสินว่าผู้ใดสมควรเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ดีหรือไม่ดี ดังความว่า

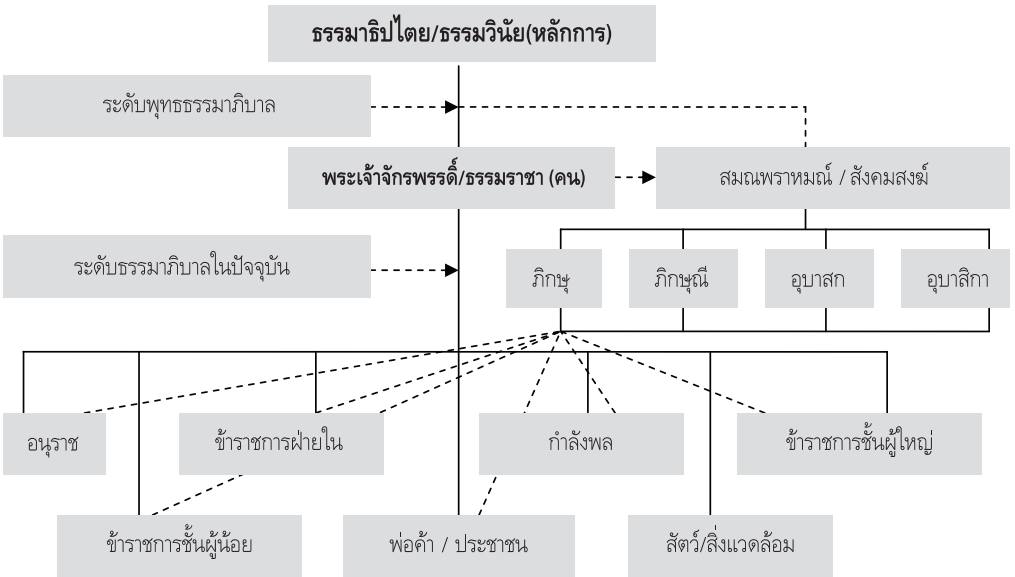
> *... ลูกเอ๋ย ถ้าเช่นนั้น ลูกจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองชนภายใน กำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พราหมณ์และคหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม...*[๑๐]

[๘] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑/๖๐.

[๙] ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ธรรมรัฐ – ธรรมราชา,** (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙.

[๑๐] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒.

ธรรมราชาในจักกวัตติสูตรได้กล่าวถึงแนวคิดการบริหารจัดการโดยยึดธรรมเป็นใหญ่ โดยการนำธรรมมาใช้คุ้มครอง ป้องกัน ประชาราษฎรในแว่นแคว้นตามฐานะ ในจักกวัตติสูตรชี้ให้เห็นชัดว่าพระราชาจะทรงธรรมได้นั้นจะต้องมีที่ปรึกษาที่ทรงธรรมนั่นก็คือ สมณพราหมณ์ ซึ่งท่านไม่เจาะจงนักบวชในศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ผู้เขียนจึงได้นำเสนอโครงสร้างการปกครองของพุทธจักรที่สามารถอยู่ร่วมกันกับอาณาจักรได้เป็นอย่างดีมาเชื่อมต่อเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง ซึ่งในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางฝ่ายการเมืองโดยการแสดงธรรม คือหลักปฏิบัติต่างๆ ในหลายเหตุการณ์เช่น การสนทนากับพระเจ้าพิมพิสารที่เวฬุวันสวนไผ่ การห้ามพระประยูรญาติมิให้ทำสงครามแย่งน้ำ เป็นต้น ดังภาพที่ ๒

ภาพที่ ๒ โครงสร้างการปกครองในจักกวัตติสูตร และความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรกับพุทธจักร

จากภาพ แสดงให้เห็นได้ถึงความสัมพันธ์ทั้งเชิงโครงสร้าง และความสัมพันธ์เชิงบทบาทหน้าที่ระหว่างบุคคล จากโครงสร้างดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีการแบ่งย่อยไปจากโครงสร้างทางสังคมแบบเดิมโดยเฉพาะในระดับชนชั้นปกครองแต่โครงสร้างหลักยังคงเหมือนเดิม จะต่างกันที่ระดับสามัญชนไม่มีการกล่าวถึงศูทรหรือชนชั้นต่ำอย่างในอัคคัญญสูตร การแบ่งย่อยเช่นนี้เรียกว่า ชาติ เป็นการแบ่งแยกบุคคลออกเป็นกลุ่มอาชีพย่อยๆ เช่น นักบวช (พราหมณ์) อาจทำหน้าที่ทางพิธีกรรม หรือทำหน้าที่สอนหนังสือ กษัตริย์ (ชนชั้นปกครอง) ก็อาจจะเป็นพระราชา เป็นอำมาตย์ เป็นทหาร เป็นที่

ปรึกษาราชการเป็นต้น[๑๑] เป็นที่น่าสังเกตว่าในสังคมพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยนั้น ไม่นิยมให้พระภิกษุมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดๆ แต่ในพระสูตรนี้ดูเหมือนพระพุทธองค์จะทรงวางนักบวช ซึ่งอาจรวมถึงภิกษุในพระพุทธศาสนาไว้ในฐานะที่ปรึกษาราชการของเจ้าผู้ปกครองหรือนักบริหาร นักการเมืองไว้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับแนวคิดในสามัญญผลสูตร ซึ่งปรากฏว่ามีการแบ่งสังคมออกเป็น ๒ ภาคส่วน คือ ภาคสังฆะ (ชุมชนสงฆ์) กับภาคพระราชา (ผู้ปกครอง) คนทั้งสองภาคส่วนนี้ไม่สามารถใช้อำนาจบีบบังคับซึ่งกันและกันได้ แต่สามารถให้คำแนะนำแก่กันและกันได้ [๑๒]

ในทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นว่า คำว่า ธรรมราชา จัดเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์อย่างเช่น พระเจ้าจักรพรรดิ์พระนามว่าทัฬหเนมิ ในจักกวัตติสูตร ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวปรากฏเฉพาะในคัมภีร์ไม่ได้ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งคุณสมบัติของความเป็นธรรมราชาก็หาไม่ได้กับพระราชาทั่วไป มีเพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงมีคุณสมบัติที่จะเป็นธรรมราชา[๑๓] เมื่อหากตีความธรรมราชาเป็นนามธรรมว่าหมายถึงคุณสมบัติที่อยู่ในบุคคล สิ่งที่ธรรมราชา ยึดถือเรียกว่า ธรรมาธิปไตย ก็อาจจะพบได้กับพระราชาในอดีต เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช หรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นต้น หลักธรรมาธิปไตยจัดว่าเป็นหลักการสูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งหลักการดังกล่าวปรากฏในชื่อปาพจน์ หรือธรรมวินัยนั่นเอง

แนวคิดพุทธธรรมาภิบาล ที่ผู้เขียนใช้ในการศึกษาครั้งนี้ถือว่าเป็นหลักการอย่างสูงเช่นเดียวกัน เพียงแต่อาจเทียบไม่ได้กับหลักธรรมาธิปไตย โดยเฉพาะในแง่ของความหมายตามรูปศัพท์ เพราะหลักพุทธธรรมาภิบาล ตามรูปศัพท์ อภิบาล แปลว่า การรักษาอย่างยิ่ง จึงเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งทางการบริหารของผู้นำ หรือของบุคคลแต่เป็นการอภิบาลโดยธรรม ส่วนธรรมาภิบาลในปัจจุบันนั้นยังไม่มีความสำคัญเทียบเท่าแนวคิดพุทธธรรมาภิบาลที่ผู้เขียนเสนอไว้ เนื่องจากยังมีอำนาจแบบอัตตาธิปไตย และอุปาทานแฝงตัวอยู่มาก ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเป้าหมายในเชิงผลประโยชน์ เพราะมุ่งประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม แต่หลักพุทธธรรมาภิบาลนั้นจะเน้นประโยชน์ทั้งสอง คือประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า ตลอดจนประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน

อนึ่ง แนวคิดธรรมราชาที่ปรากฏในจักกวัตติสูตรได้ชี้ให้เห็นสัจจธรรม คือความไม่แน่นอนหรือความเสื่อมจากความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์หากไม่ระวัง คุ้มครอง รักษาธรรมให้ดี โดยในพระสูตร

[๑๑] พระณัฐพงษ์ ปญฺญาวชิโร (ฉลาดแหลม), "การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อ"**, วิทยานิพนธ์ศาสนศาตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

[๑๒] ที.สี. (ไทย) ๙ /๑๕๐/๔๙

[๑๓] ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ธรรมรัฐ – ธรรมราชา,** หน้า ๑๒ .

ได้กล่าวถึงความผิดพลาดอันเกิดจากผู้นำว่า เมื่อถึงรัชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิ์องค์ที่ ๗ ได้เกิดความผิดพลาดในการปกครองขึ้น เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิ์ไม่ทรงประพฤติพระองค์ตามวงศ์เดิมแห่งพระบิดาของพระองค์(ราชประเพณี) ทรงตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยแนวคิดของพระองค์เองโดยไม่รับฟังที่ปรึกษายังผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย คือมนุษย์ก็เสื่อมลงทั้งสภาพร่างกายและอายุ ศีลธรรมก็เสื่อมจากจิตใจ ละทิ้งกุศลกรรมบท ยึดถืออกุศลกรรมบท ดังข้อความที่ปรากฏในจักกวัตติสูตรที่ได้แสดงการเกิดขึ้นแห่งอาชญากรรมและความชั่วร้ายเดือดร้อนต่างๆ ในสังคมตามแนวปัจจยาการ ดังนี้

> *(ผู้ปกครอง) ไม่จัดสรรปันทรัพย์ให้แก่เหล่าชนผู้ไร้ทรัพย์ ⇨ ความยากจนระบาดทั่ว ⇨ อทินนาทานระบาดทั่ว ⇨ การใช้อาวุธระบาดทั่ว ⇨ ปาณาติบาต (การฆ่าฟันกันในหมู่มนุษย์) ระบาดทั่ว ⇨ มุสาวาทระบาดทั่ว ⇔ การส่อเสียด ⇔ กาเมสุมิจฉาจาร ⇔ ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปะ ⇔ อภิชฌาและพยาบาท มิจฉาทิฏฐิ ⇔ อธรรมราคะ ความละโมบ มิจฉาธรรม ⇔ ความไม่นับถือพ่อแม่สมณพราหมณ์ และการไม่เคารพนับถือกันตามฐานะระบาดทั่ว ⇨ อายุ วรรณะเสื่อม* [๑๔]

จะเห็นได้ว่าในจักกวัตติสูตร นอกจากการตัดสินใจที่ผิดพลาดของผู้นำที่ไม่ปฏิบัติตามพระราชประเพณีแล้ว ยังได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ความยากจนเป็นบ่อเกิดแห่งการไร้ศีลธรรม และอาชญากรรม การกำจัดอาชญากรรมได้นั้นจะต้องปรับปรุงทางเศรษฐกิจ การที่ผู้ปกครองจะดำรงอยู่ได้นาน ต้องคำนึงถึงประชาชนเป็นหลัก ราษฎรต้องอยู่ดีกินดี หากราษฎรมีความเดือดร้อนต้องรีบช่วยเหลือแก้ไข ในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครอง พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ผู้นำ ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยคุณธรรมจึงจะได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ตามหลักจักรวรรดิวัตร[๑๕] ๕ ประการ คือ

๑. ธรรมาธิปไตย คือ ถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรมเป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. ธรรมิการักขา คือ จัดอำนวยการรักษา คุ้มครองอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ

[๑๔] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๒/๗๓., ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม,** หน้า ๑๓๙ - ๑๔๐.

[๑๕] เรื่องเดียวกัน.

เช่น พ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมชนบท และชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์มีเท้า หรือสัตว์ปีก อันควรสงวนรักษา ในอรรถกถาท่านอธิบายต่อไปว่า ให้พระราชา หรือผู้นำ แนะนำบุตรและภรรยา กล่าวคือชนภายในให้ตั้งอยู่ในศีลสังวร ให้วัตถุมีผ้าดอกไม้และของหอมเป็นต้น แก่พวกบุตร และภรรยานั้น และป้องกันอุปัทวะทั้งหมดให้แก่เขา แม้ในเหล่าทหารเป็นต้นก็เหมือนกัน แต่มีข้อแตกต่างกันดังนี้ เหล่าทหารพระราชาควรสงเคราะห์ด้วยการให้บำเหน็จรางวัล ไม่ให้ล่วงเลยกาลเวลา กษัตริย์ผู้ได้รับการอภิเษก ควรสงเคราะห์ด้วยการให้รัตนะมีม้าอาชาไนยอันสง่างามเป็นต้น กษัตริย์ที่เป็นประเทศราช ควรให้ยินดี แม้ด้วยการมอบให้ยานพาหนะอันสมควรแก่ความเป็นกษัตริย์นั้น พราหมณ์ทั้งหลายควรให้ยินดีด้วยไทยธรรมมีข้าวน้ำและผ้าเป็นต้น พวกคฤหบดีควรสงเคราะห์ด้วยการให้พันธุ์ข้าว ไถ ผาล และโคงานเป็นต้น ผู้อยู่ในนิคมและผู้อยู่ในชนบทก็เหมือนกัน (คือควรสงเคราะห์ด้วยการให้พันธุ์ข้าว ไถ ผาล และโคงานเป็นต้น) พวกสมณพราหมณ์ ผู้มีบาปสงบ มีบาปลอยเสียแล้วควรสักการะ ด้วยการถวายบริขารสำหรับสมณพราหมณ์ หมู่เนื้อและนกควรให้โปร่งใจเสียได้ด้วยการให้อภัย (รวมถึงการดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งพืชและสัตว์)

ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า หลักธรรมาภิบาลที่ใช้ในปัจจุบันมีฐานะใกล้เคียงกับข้อนี้ เพราะอำนาจโดยส่วนใหญ่ในการบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาลขึ้นอยู่กับผู้นำ ในส่วนผู้นำเองก็มุ่งสร้างความชอบธรรมทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น

๓. อธรรมการนิเสธนา ห้ามกั้น มิให้มีการอันอธรรมเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต คือการจัดการป้องกัน แก้ไข มิให้มีการกระทำความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม

๔. ธนานุประทาน ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแว่นแคว้น เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. ปริปุจฉา ปรึกษาสอบถามปัญหากับสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมาอยู่เสมอตามกาลอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดีชั่ว ควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง

สรุปได้ว่า พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงสาเหตุของปัญหาในเชิงปัจเจกชน ไว้ในอัคคัญญสูตร ว่าด้วยปัจจยาการแห่งกิเลส ตัณหาของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เสื่อมจากความเป็นผู้วิเศษ แต่ในจักกวัตติสูตรพระพุทธองค์ทรงตรัสสาเหตุของปัญหาในระดับโครงสร้าง เรื่องการเมือง การปกครอง หากผู้นำไม่ยึดถือปฏิบัติตามหลัก “จักรวรรดิวัตร” ก็จะเป็นที่มาของปัญหาต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นต้นแบบแห่งธรรมาภิบาลได้เป็นอย่างดี

๔. สังฆสังคม : ต้นแบบแห่งพุทธธรรมาภิบาล

การพัฒนาหรือสร้างระบบธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้น ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือปัญหาอันเกิดจากตัวผู้นำไม่มีคุณธรรม ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเห็นว่าการจะเปลี่ยนผู้นำที่ไม่ดีย่อมทำได้ยาก เพราะผู้นำที่ไม่ดีเหล่านั้นก็ย่อมพยายามที่จะรักษาอำนาจของตนไว้ให้นานที่สุด ดังที่ปรากฏในสังคมยุคปัจจุบันซึ่งเป็นสาเหตุของความล้มเหลวแห่งระบบธรรมาภิบาล ตัวอย่างของการสร้างสังคมธรรมาภิบาลที่ดีที่สุดคือ สังคมสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าการจะเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองการปกครองโดยล้มล้างระบอบผู้นำที่ไม่ดีนั้นทำได้ยาก พระองค์จึงทรงสถาปนาสังคมขึ้นมาใหม่ ผู้เขียนเรียกว่า สังฆสังคม หรือสังคมสงฆ์ ซึ่งเป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคน ทุกเผ่าพันธุ์ ทุกเชื้อชาติและทุกศาสนา เข้าสู่ความเป็นเอกภาพภายใต้พระธรรมวินัยที่ทุกคนต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน ความเสมอภาคดังกล่าวปรากฏในกัณณกัตถลสูตร ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสความเสมอกันแห่งสติปัญญาของวรรณะทั้ง ๔ ว่าไม่แตกต่างกันเลย ดังนี้

> *...วรรณะ ๔ จำพวกนี้ ไม่แตกต่างกันเลยแม้แต่น้อย คือวิมุตติกับวิมุตติไม่แตกต่างกัน เปรียบเหมือนบุรุษผู้เก็บไม้สักแห้งมาก่อไฟให้ลุกโพลงขึ้น ต่อมาบุรุษอีกคนหนึ่งเก็บไม้มะม่วงมาก่อไฟให้ลุกโพลงขึ้น ต่อมาบุรุษอีกคนหนึ่งเก็บไม้มะเดื่อมาก่อไฟให้ลุกโพลงขึ้น เปลวกับเปลว สีกับสี แสงกับแสงของไฟที่เกิดขึ้นจากไม้ต่างๆ กันนั้น ไม่มีความแตกต่างกันเลย...* [๑๕]

สังคมสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นสังคมตัวอย่างที่สมาชิกในสังคมอาจจะยังไม่เป็นพุทธะทั้งหมด แต่เป็นสังฆะโดยรูปแบบที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตสอดคล้องและเอื้อต่ออุดมคติซึ่งจะทำหน้าที่สร้างสังคมให้เป็นสังฆะอย่างแท้จริง เมื่อพระพุทธองค์ได้จัดตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นมาแล้ว พระองค์ก็ได้วางระบบระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งสมมติไม่มีอยู่จริงในธรรมชาติ แต่อาศัยหลักความจริงในธรรมชาติเป็นเกณฑ์เพื่อให้มนุษย์ทั้งหลายเข้าถึงธรรม ระบบระเบียบทั้งหมดนี้เรียกว่า "วินัย" หลักการพัฒนาสังคม ให้เป็นสังคมภิบาล ซึ่งเป็นระดับหนึ่งในธรรมาภิบาลยุคปัจจุบัน ประกอบด้วยหลักการใหญ่สองส่วน คือ ธรรมอันเป็นอุดมคติคือหลักการหรือเป้าหมาย ส่วนวินัยคือการจัดวางระบบขึ้นในสังคมมนุษย์ด้วยความรู้ในหลักความจริงของธรรมชาติเพื่อให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตโดยสอดคล้องกับหลักความจริงนั้น ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ เป็นวิธีการจัดทำ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายว่า "ในแง่ธรรมนั้น พุทธศาสนาต้องการจะฝึกฝนคนให้มีคุณภาพและคนที่มีคุณภาพนั้นก็มาประกอบกันเข้าเป็นสังคมที่ดี มาช่วยกันสร้างสรรค์สังคมที่ดี แต่วินัยเป็นการจัดสภาพชีวิต สภาพความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม จัดชุมชน จัดสังคม จัดระบบให้

[๑๕] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๐/๔๖๖.

เกื้อกูลแก่การฝึกคนให้มีคุณภาพเช่นนั้นและเพื่ออำนวยโอกาสให้คนที่มีคุณภาพดีเช่นนั้นสามารถก้าวหน้าต่อไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดยิ่งขึ้นในทางธรรม”[๑๖] สังคมสงฆ์ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ จึงเป็นสังคมที่มีธรรม คือความจริง หรือความถูกต้องดีงามเป็นจุดหมายสูงสุด โดยมีหลักการที่สำคัญว่า “ธรรมาธิปไตย ทุกคนต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ทุกคนต้องใฝ่ธรรม ต้องถือธรรมเป็นบรรทัดฐานและเพียรพยายามมุ่งจะให้เข้าถึงธรรม”[๑๗] สอดคล้องกับแนวคิดของ ดร.เอมเบกการ์ ที่เห็นว่า “พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นเพื่อให้มีสังคมของคณะบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ตามอุดมคติของพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ฤหัสถ์”[๑๘] สังคมสงฆ์ในพุทธศาสนานั้นเป็นตัวอย่างของสังคมที่มนุษย์สามารถช่วยกันสร้างขึ้นมาได้ โดยการบูรณาการ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคม ประสานกันเข้าเป็นองค์รวมเดียว โดยมีมนุษย์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะพัฒนาให้ระบบบูรณาการเป็นไปด้วยดี สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมของพุทธทาสภิกขุดังข้อความที่ว่า “พระพุทธองค์ทรงบัญญัติระบบวินัย ทำให้เราเห็นได้ทีเดียวว่า เป็นระบบที่ผูกพันกันไว้เป็นพวกเป็นหมู่ ไม่แยกออกจากกันไป คำว่า “สังฆะ” แปลว่า หมู่ หรือ พวก มันไม่ได้แปลว่า เดี่ยว คนเดียว เมื่อมันอยู่เป็นพวก มันก็ต้องมีอะไรเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว หรือมีหลักธรรมสัจจะอันใดอันหนึ่ง ที่จะทำให้คณะสงฆ์ตั้งอยู่ได้เป็นหน่วยเดียว จากส่วนประกอบของหน่วยหลายร้อยหลายพันหลายหมื่นหน่วยดึงเข้าเป็นสังคมที่ถูกต้อง” [๑๙] การที่มนุษย์จะเป็นอยู่อย่างประสานกลมกลืน เริ่มต้นมนุษย์ก็ต้องรู้จักธรรมชาติ คือ รู้จักความจริงของธรรมชาติ เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมุ่งสอนให้มนุษย์รู้จักพึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับชีวิตของตนให้สูงขึ้นไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการบวงสรวงอ้อนวอน[๒๐] ในส่วนธรรมชาติของมนุษย์นั้นประกอบด้วยความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ซึ่งแสดงออกทางกาย และวาจา ที่ติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม แล้วก็มีด้านจิตใจ และด้านปัญญา ซึ่งสามด้านหรือสามส่วนนี้มีความสัมพันธ์และอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ส่วนที่สำคัญที่สุดก็คือ ปัญญา ซึ่งปัญญามีสองด้าน มาบรรจบประสานกัน คือ

[๑๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **ลักษณะสังคมพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑.

[๑๗] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พัฒนาวัฒนธรรมในตัวคนไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

[๑๘] พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต แปล, “พระพุทธศาสนากับ ดร.เอ็มเบ็กการ์”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๔๖ ฉบับที่ ๗ (ก.ค.๒๕๓๗) : ๒๒.

[๑๙] พุทธทาส อินทปัญโญ, **ธัมมิกสังคมนิยม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามประเทศ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๔.

[๒๐] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙ – ๒๐.

ปัญญาที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ปัญญาที่นำความรู้ในความจริงนั้นมาใช้จัดสรรสังคมให้ดี พระพุทธเจ้าสอนว่า ความจริงมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็เป็นอย่างนั้น แต่พระพุทธเจ้าได้มาค้นพบความจริงนั้นแล้ว ก็นำมาเปิดเผยชี้แจงแสดงอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย ความจริงนี้เรียกว่า ธรรม หรือ กฎธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และเป็นไปตามความจริงหรืออยู่ใต้กฎนี้ด้วย ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็อยู่กันเป็นหมู่ อยู่กันเป็นสังคม ทำอย่างไรจะให้หมู่มนุษย์จำนวนมาก ดำเนินชีวิตได้สอดคล้องกับความจริงตามกฎของธรรมชาติ คำตอบคือ ต้องขยายปัญญาไปให้แก่สังคมมนุษย์ โดยผู้ที่รู้ความจริงทำการจัดตั้งแบบแผน จัดสรรดำเนินการ วางระเบียบต่างๆ เพื่อให้สังคมมีสิ่งแวดล้อมที่ดี ที่จะช่วยเกื้อกูลให้ชีวิตของคนทั้งหลายที่อยู่ในสังคมนั้นดำเนินไปสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่นกรณีของพระพุทธเจ้าถ้าหากทรงพบความจริงในธรรมชาติแล้วความรู้นั้นจำกัดอยู่กับตัว ก็เป็นเพียงพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่พระพุทธองค์ทรงมีความสามารถพิเศษมากกว่านั้น คือ ทรงสามารถจัดตั้ง วางระเบียบแบบแผน จัดสรรสิ่งแวดล้อม ที่จะทำให้ธรรมนั้นอำนวยประโยชน์แก่สังคมมนุษย์จำนวนมากได้ด้วย การจัดตั้งวางระเบียบชีวิต และระบบสังคมบนฐานแห่งความรู้ในความจริงของธรรมชาติเพื่อเอื้อประโยชน์แก่สังคมมนุษย์นี้ เรียกว่า วินัย ซึ่งคู่กันกับธรรมที่เป็นตัวความจริงในธรรมชาติ

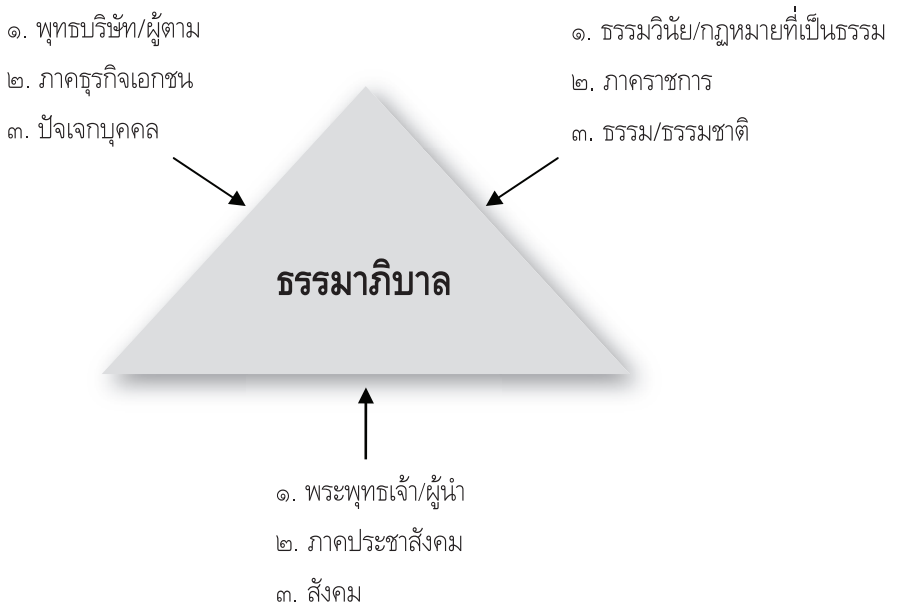
พระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักการสองส่วนนี้ คำว่า ปาพจน์ หรือ ธรรมวินัย จึงเป็นชื่อเดิมของพุทธศาสนา ในหมู่มนุษย์วินัยคือการจัดตั้งแบบแผนวางระบบความเป็นอยู่ และจัดระเบียบในสังคม เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง แต่ก็มีความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย จะเห็นได้ว่าระบบแบบแผนในสังคมมนุษย์ทั้งหมดที่เรียกว่า ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง การปกครอง ระบบการบริหาร และระบบสังคมต่างๆ ทุกอย่าง จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจในความจริงแท้ในธรรมชาติที่ประสานเป็นอันเดียวกันทั้งหมด

สรุปความได้ว่า ธรรมเป็นเรื่องของความเป็นจริงตามธรรมชาติซึ่งมีอยู่เป็นธรรมดา เป็นเรื่องของชีวิตจิตใจ และปัญหาเป็นเรื่องของเนื้อหาสาระ และเป็นเรื่องของตัวบุคคลที่แต่ละชีวิตจะต้องรับผิดชอบตัวเองต่อกฎธรรมชาติ ในฐานะที่ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่วินัยเป็นเรื่องของการจัดระบบสังคม ซึ่งเป็นเรื่องของสมมติ เป็นเรื่องของรูปแบบ เป็นเรื่องหนักไปทางด้านรูปธรรม และเป็นเรื่องของสังคมมนุษย์ที่แต่ละบุคคลจะต้องรับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์ของสังคม ตัวอย่างวินัยของพระสงฆ์จะว่าด้วยเรื่องปัจจัยสี่ และการจัดสรรปัจจัยสี่ ว่าด้วยระบบการอยู่ร่วมกันว่าจะมีความสัมพันธ์กันอย่างไร จะดำเนินกิจกรรมส่วนรวมกันอย่างไร จะดูแลปกครองกันอย่างไร จะวินิจฉัยตัดสินคดีอย่างไร เป็นต้น ในแง่ของธรรม แต่ละคนรับผิดชอบต่อกฎธรรมชาติชีวิต รับผิดชอบต่อกรรมของตน กรรมในทางธรรมก็คือปฏิบัติการของกฎธรรมชาติที่กระทำต่อบุคคลแต่ละคนนั้นเป็นส่วนตัว แต่ในแง่วินัยบุคคลแต่ละคนรับผิดชอบต่อสงฆ์คือต่อสังคม ไม่รอการให้ผลของกรรมตามกฎธรรมชาติ แต่สงฆ์มีหลักแห่งกรรมทางวินัย ซึ่งเป็นกรรมสมมติ ที่จะจัดการกับผู้ทำผิดนั้นทันทีใน

ฐานะเป็นสมาชิกของสังคม[๒๑] รัฐในอุดมคติที่พระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งให้เป็นรูปธรรมขึ้นโดยมีลักษณะพิเศษที่เป้าหมาย นโยบายและหลักการที่แตกต่างจากรัฐทั่วๆ ไป

๕. วิเคราะห์หลักพุทธธรรมาภิบาลตามกรอบธรรมาภิบาล ๖ ประการ

หลักการทางพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบแห่งความสัมพันธ์สามารถอธิบายด้วยแบบจำลองสามเหลี่ยมด้านเท่า ซึ่งหมายถึงการดำเนินการใดก็ตามควรให้มีความสมดุลหรือเท่ากันไม่เอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง มุมที่บรรจบกันหมายถึงหลักการหรือวิธีการต้องเกื้อกูลส่งเสริมซึ่งกันและกัน รูปแบบของสามเหลี่ยมที่ผู้เขียนกำหนดขึ้นมี ๓ ชุดตามประเภทของเลข ดังภาพที่ ๓

ภาพที่ ๓ ความสัมพันธ์ของสามเหลี่ยมธรรมาภิบาล ๓ รูปแบบ

สังคมสงฆ์ถือได้ว่า เป็นสังคมแห่งธรรมาภิบาลอย่างแท้จริงดังกล่าวแล้วข้างต้น หากสรุปตามกรอบหลักธรรมาภิบาล ๖ ประการ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๒ นั้น ก็สามารถพบหลักฐานได้ทั่วไปในสังคมสงฆ์ หรือในคัมภีร์ของพุทธศาสนา ซึ่งจะทำให้เห็นหลักการปฏิบัติได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

[๒๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓

๕.๑ หลักนิติธรรม (the rule of law) หลักนิติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น คำที่มีความหมายใกล้ที่สุด ตรงที่สุด ก็คือคำว่า "วินัย" วินัยในภาษาไทยมีความหมายแคบ เป็นเรื่องกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับในการปฏิบัติกิจหน้าที่ และการเป็นอยู่ วินัยในพุทธศาสนา แปลว่า "การจัดตั้งวางระบบแบบแผน" วินัยก็คือการจัดโครงสร้างวางระบบแบบแผนของชุมชนหรือสังคม เพื่อให้มนุษย์มาอยู่ร่วมกันโดยมีความเป็นอยู่และสัมพันธ์ที่ดีงาม[๒๒] วินัยยังมีอีกคำที่ประกอบร่วม คือคำว่าบัญญัติ รวมเรียกว่า วินัยบัญญัติ วินัยยังมีความหมายพิเศษอื่น เช่น อนุบัญญัติ หมายถึง การบัญญัติเพิ่ม จากมูลบัญญัติ คือบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติครั้งแรก วัตถุประสงค์ในการบัญญัติวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มี ๑๐ ประการ คือ ๑) เพื่อความดีงามที่สงฆ์เห็นร่วมกัน ๒) เพื่อความผาสุกของสงฆ์ ๓) เพื่อกำราบปราบคนที่ไม่รู้จักละอาย ๔) เพื่อความผาสุกของภิกษุที่มีศีล ๕) เพื่อป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดในปัจจุบัน ๖) เพื่อขจัดความเสื่อมเสียที่จะเกิดในอนาคต ๗) เพื่อความเสื่อมใสของคนที่ยังไม่เสื่อมใส ๘) เพื่อความเสื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว ๙) เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑๐) เพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อยสนับสนุนวินัยให้หนักแน่น[๒๓]

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้จำแนกวัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัย ๑๐ ประการข้างต้นออกเป็น ๕ กลุ่มด้วยกัน โดยแบ่งเป็นกลุ่มๆ ละ ๒ ข้อ คือ กลุ่มแรก คือข้อ ๑ และข้อ ๒ จัดเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์โดยส่วนรวม กลุ่มที่สอง คือ ข้อ ๓ และข้อ ๔ จัดเป็นประโยชน์เฉพาะบุคคล กลุ่มที่สาม คือ ข้อ ๕ และข้อ ๖ จัดเป็นประโยชน์ คือความงามแห่งชีวิต กลุ่มที่สี่ ข้อ ๗ และข้อ ๘ จัดเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน และกลุ่มที่ ๕ คือ ข้อ๙ และข้อ ๑๐ จัดเป็นประโยชน์แก่พระศาสนา[๒๔] ในอังคุตรนิกาย ทุกนิบาต พระพุทธองค์ได้ทรงระบุวัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัยเพิ่มเติมอีก ๑๐ ประการ คือ ๑) เพื่อป้องกันเวรที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน ๒) เพื่อขจัดเวรที่จักเกิดขึ้นในอนาคต ๓) เพื่อป้องกันโทษที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน ๔) เพื่อขจัดโทษที่จักเกิดขึ้นในอนาคต ๕) เพื่อป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน ๖) เพื่อขจัดภัยที่จักเกิดขึ้นในอนาคต ๗) เพื่อป้องกันอกุศลธรรมที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน ๘) เพื่อขจัดอกุศลธรรมที่จักเกิดขึ้นในอนาคต ๙) เพื่ออนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑๐) เพื่อลิดรอนฝักฝ่ายของภิกษุผู้มีความปรารถนาไม่ดีเสีย[๒๕]

[๒๒]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

[๒๓]วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘.

[๒๔]เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **คำบรรยายพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑.

[๒๕]องฺ.ทุก (ไทย) ๒๐/๒๐๑/๑๓๔-๑๓๕.

ในสมัยแรกพระพุทธเจ้าจะไม่ทรงบัญญัติวินัยแก่สังคมสงฆ์ไว้ล่วงหน้า ถ้าหากยังไม่มีเหตุอันควรที่จะบัญญัติวินัย ต่อมาเมื่อสังคมสงฆ์ขยายใหญ่ขึ้น มีภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้น อุดมสมบูรณ์ไปด้วยลาภสักการะ และมีภิกษุสงฆ์ที่ยังไม่ได้บรรลุธรรมขั้นต่ำ (โสดาบัน) จึงเกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมขึ้น พระองค์จึงทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อกำจัดความไม่ดีไม่งามเหล่านั้น ซึ่งพระสังคีติกาจารย์ได้ประชุมสังคายนารวบรวมและนำสืบต่อมา สรุปได้ดังนี้

๑. ขั้นประชุมสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงเคารพและให้ความสำคัญแก่สงฆ์และมติของสงฆ์ ทรงให้สงฆ์เห็นชอบในการบัญญัติพระวินัย แม้พระองค์จะมีอำนาจเด็ดขาดในการบัญญัติ แต่ทรงทำด้วยมติของสงฆ์ และการยอมรับร่วมกันของสงฆ์ที่สามารถเข้าประชุมได้ในขณะนั้น

๒. ขั้นสอบสวน พระองค์ทรงสอบสวนหาความจริง ตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความผิด ความเสื่อมเสียที่เกิดขึ้นว่ากระทำความผิดในลักษณะใด เป็นความจริงหรือไม่ ท่ามกลางคณะสงฆ์ และให้คณะสงฆ์เป็นพยานและมีส่วนรวมในการวินิจฉัยให้มีความเห็นชอบร่วมกัน

๓. ขั้นชี้แจงเหตุผล พระองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงความผิดของการกระทำเช่นนั้นๆ ว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมแก่สมณเพศที่บวชอยู่ในพระธรรมวินัยของพระองค์

๔. ขั้นบัญญัติ ทรงประกาศบัญญัติซึ่งมีลักษณะเหมือนภาษากฎหมาย เช่น "ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้" [๒๖]

๕. ขั้นอนุบัญญัติ ในกรณีที่มีความผิดหรือมีการล่วงละเมิดซ้ำอีกในกรณีเดียวกัน แต่มีการพยายามเลี่ยงพระวินัย พระองค์ก็จะทรงบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อให้มีความรัดกุมขึ้น

๖. ขั้นวินิจฉัยเป็นแบบอย่าง (วินีตวัตถุ) ในกรณีที่มีความซับซ้อนในการทำผิดและมีข้อสงสัยเกิดขึ้น ที่นอกเหนือไปจากบัญญัติและอนุบัญญัติ พระสงฆ์ไม่สามารถตัดสินได้ว่ามีความผิดตามบัญญัติข้อไหนอย่างไรหรือไม่ พระองค์จะทรงวินิจฉัยแยกแยะให้เห็นว่าแค่ไหนมีความผิดหรือไม่ผิดเป็นกรณีๆ ไป

๗. ขั้นนิยามความหมายของศัพท์ ทรงนิยามความหมายของศัพท์เพื่อให้มีความหมายชัดเจนและครอบคลุม

๘. ขั้นยกเว้นความผิดบางกรณี ในการบัญญัติวินัย ทรงมีความยืดหยุ่นอยู่ในตัว มีข้อยกเว้นสำหรับความผิดในบางกรณี เช่นผู้กระทำผิดไม่อยู่ในภาวะปกติ เป็นต้น

ด้วยเหตุที่การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า มีเป้าหมายเฉพาะสังคมสงฆ์ดังกล่าวแล้ว รูปแบบและลักษณะของพระวินัยจึงมีความแตกต่างและพิเศษไปจากสังคมอื่นๆ ผู้ที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมจะต้องยอมรับในพระวินัยนั้นๆ จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นได้[๒๗] หลัก

[๒๖] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

[๒๗] ปรีชา บุญศรีตัน, "บริบททางสังคมอินเดียที่มีผลต่อการบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้า", **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

นิติธรรมตามแนวทางของพุทธศาสนาจึงเป็นอุดมคติขั้นสูง เป็นตัวอย่างแห่งนิติธรรมตามหลักธรรมาภิบาลอย่างแท้จริง

๕.๒ หลักคุณธรรม (morality) หลักคุณธรรมถือเป็นอุดมการณ์ขั้นสูงของพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกปรากฏเรื่องราวต่างๆ ที่พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ได้บำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าทรงตั้งสัจจาธิษฐานจะไม่เสด็จลุกขึ้นจากโพธิบัลลังก์หากยังไม่ได้ตรัสรู้เป็นสัจจาธิษฐานที่แสดงถึงความตั้งใจจริง มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง อุดมการณ์อีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในคำสอนทางพุทธศาสนาว่า "เสียทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ เสียอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต แต่ให้ยอมเสียทั้งทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เพื่อรักษาธรรมะ" พระพุทธองค์ยังได้ตรัสว่า "คนที่มีอายุร้อยปีไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม สู้คนอายุวันเดียวแต่ตั้งอยู่ในศีลธรรมไม่ได้" อุดมการณ์เหล่านี้เคยเป็นอุดมการณ์สำคัญของบรรพบุรุษไทยในอดีต เช่นเรื่อง พันท้ายนรสิงห์ สมัยแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ) ที่วิงวอนพระเจ้าเสือให้ประหารชีวิตตนเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมของพระราชกำหนด ทั้งที่พระเจ้าเสือไม่ทรงต้องการประหารชีวิต[๒๘] เป็นต้น ในครั้งพุทธกาลเอง ครั้งหนึ่งเกิดปัญหาขึ้นว่า คฤหัสถ์หรือบรรพชิตใครดีกว่ากัน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า *"ภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญมิจฉาปฏิปทาของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตผู้ปฏิบัติผิดย่อมทำญายธรรมที่เป็นกุศลให้สำเร็จไม่ได้ เพราะเหตุแห่งการปฏิบัติผิด"*[๒๙] พระพุทธดำรัสข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงวัดหรือตัดสินคนแค่เพียงบทบาทหน้าที่เท่านั้นแต่ทรงยกย่องสรรเสริญคนที่ปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสอนของพระองค์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ ใจความว่า

> *...ภิกษุที่จับชายสังฆาฏิของพระองค์ติดตามพระองค์ไปทุกฝีก้าว แต่จิตใจยังประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ความไม่ดีไม่งามต่างๆ ภิกษุนั้นชื่อว่าอยู่ไกลพระองค์ และพระองค์ก็ชื่อว่าอยู่ไกลภิกษุรูปนั้น ทั้งนี้เพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นไม่เห็นธรรม จึงไม่เห็นพระองค์ ส่วนภิกษุผู้อยู่ไกลพระองค์แม้ร้อยโยชน์ แต่จิตใจไม่ประกอบด้วยโลภ โกรธ หลง และความไม่ดีไม่งามต่างๆ ภิกษุนั้นชื่อว่า อยู่ใกล้พระองค์และพระองค์ก็อยู่ใกล้ภิกษุนั้น ทั้งนี้เพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเห็นธรรม จึงชื่อว่าเห็นพระองค์...*[๓๐]

[๒๘] ธานินทร์ กรัยวิเชียร, **คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร,** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม ก.พ., ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

[๒๙] ขุ.อิติ. (ไทย) ๑๙/๒๔/๒๕.

[๓๐] ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๙๒/๔๖๕.

สมัยใกล้จะปรินิพพาน พระองค์ทรงปรารภการที่พุทธบริษัทบูชาพระองค์เป็นใจความว่า *"การบูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้เป็นต้น ยังไม่ชื่อว่าบูชาแท้ แต่ผู้ใดประพฤติปฏิบัติธรรมปฏิบัติชอบตามทำนองคลองธรรม ผู้นั้นจึงชื่อว่า เคารพสักการะนับถือบูชาพระตถาคตด้วยบูชาอันยอดเยี่ยม"*[๓๑] การนับถือพระพุทธศาสนาจึงไม่มีอะไรกีดกันคนยากจนหรือคนชั้นต่ำให้ต้องรู้สึกมีปมด้อย เพราะเมื่อถือธรรมเป็นใหญ่แล้ว ทุกคนก็มีสิทธิปฏิบัติธรรมได้ด้วยกันทั้งสิ้น พระพุทธดำรัสอื่นๆ ที่ทรงตรัสเกี่ยวกับคุณธรรมอีกเช่นว่า

> *...บุคคลไม่ชื่อว่าผู้ทรงธรรมเพียงเพราะพูดมาก ส่วนผู้ใดได้สดับตรับฟังธรรมน้อย แต่พิจารณาเห็นธรรมด้วยนามกาย ทั้งไม่ประมาทธรรมนั้น ผู้นั้นชื่อว่า ผู้ทรงธรรม*
>
> *บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นเถระ เพียงเพราะมีผมหงอก ผู้ที่แก่แต่วัยเท่านั้น เรียกว่า คนแก่เปล่าส่วนผู้มีสัจจะ มีธรรม มีอหิงสา สัญญมะ และทมะ คายมลทินได้แล้ว เป็นปราชญ์ ชื่อว่า เถระ...*[๓๒]

๕.๓ หลักความโปร่งใส (accountability) พระพุทธจริยาอย่างหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักความโปร่งใสของพระพุทธเจ้าที่ควรศึกษาคือ ยอมให้ผู้อยู่ในปกครองตักเตือนตรวจสอบความประพฤติของผู้เป็นหัวหน้า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกตรวจสอบพระองค์ อนุญาตให้พระสาวกว่ากล่าวตักเตือนหากพบว่าพระองค์จะมีข้อบกพร่อง พระพุทธเจ้ารับสั่งให้สงฆ์ตรวจสอบความเป็นพุทธะว่าพระองค์เป็นพุทธะจริงหรือ *"พึงตรวจสอบตถาคต เพื่อจะได้รู้แน่ว่า เป็นสัมมาสัมพุทธะจริงหรือไม่"*[๓๓] ในอรรถกถาท่านขยายความว่า ผู้ตรวจสอบ มี ๓ จำพวก คือ (๑) อัตถวีมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น (๒) สังขารวีมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาสังขารธรรม โดยลักษณะของธรรมนั่น โดยสามัญญลักษณะ และ โดยวิภาคธรรม (๓) สัตถุวีมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาตรวจสอบพระศาสดา เช่น พิจารณาว่า ขึ้นชื่อว่า ศาสดาต้องมีคุณเช่นนี้ ๆ ในสูตรนี้ หมายเอาสัตถุวีมังสกะ[๓๔] ในวันอุโบสถ พระองค์ทรงปวารณาต่อสงฆ์ว่า *"ขอปวารณาท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะไม่ติเตียนกรรมไร ๆ ทางกาย ทางวาจา ของตถาคตบ้าง*

[๓๑] ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๑๙๙/๑๔๘.

[๓๒] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕๙-๒๖๐/๑๑๓.

[๓๓] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๘๘/๕๒๖.

[๓๔] ม.มู.อ.(ไทย) ๒/๔๘๗/๒๘๖.

[๓๕] สำ. ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๕/๓๑๒.

เลยเชียวหรือ" พระสารีบุตรลุกขึ้นประนมมือห่มผ้าเฉวียงบ่าหันไปหาพลางกราบทูลว่า "ไม่มีกรรมใดๆ ของพระองค์ที่จะติเตียนได้เลย" [๓๕] การปวารณาให้ว่ากล่าวตักเตือนกันเป็นกุสโลบายสำหรับผู้นำหมู่ แสดงภาวะผู้นำให้เห็นว่าพระองค์มีพระทัยกว้างยอมให้คนในปกครองว่ากล่าวตักเตือนได้ ถือเป็นแบบอย่างของนักปกครองหากผู้ปกครองยินดีให้คนในปกครองตักเตือนได้ย่อมเป็นกุสโลบายให้หมู่คณะอยู่กันด้วยความสมัครสมานสามัคคี พระสารีบุตรกล่าวความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าว่า

> *"...พระตถาคตมีความประพฤติทางกาย วาจา และทางใจ (กายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจาร) บริสุทธิ์ พระองค์มิได้มีความประพฤติทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่ต้องปกปิดซ่อนเร้นเอาไว้ โดยเข้าพระทัยว่าคนอื่นอย่าล่วงรู้ความทุจริตทางกาย ทางวาจาและทางใจของพระองค์เลย..."* [๓๖]

พระศาสดาที่อนุญาตให้สาวกตรวจสอบพฤติกรรมของตน ย่อมแสดงถึงความบริสุทธิ์ทั้งภายในและภายนอก การกระทำของพระองค์เอง ยากจะหาผู้นำคนใดมาเปรียบเทียบพระองค์ได้

๕.๔ หลักความมีส่วนร่วม (participation) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ทั้งชายและหญิงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เท่าเทียมกันทั้งทางตรงและทางอ้อม การคาดหวังความสำเร็จจะต้องดูตั้งแต่กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่นในคณะสงฆ์มีการกระจายอำนาจ เวลาจะบวชต้องมีการทำญัตติจตุตถกรรม เวลาจะรับกฐิน ต้องถามสงฆ์ เพราะฉะนั้นการที่พระพุทธองค์ทรงกระจายอำนาจให้คณะสงฆ์ในการปกครอง คือจุดเริ่มต้นของธรรมาภิบาลในโลก พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในสมัยราชาธิปไตย แต่พระองค์ให้สงฆ์ส่วนใหญ่กระจายอำนาจ โดยฝากพระพุทธศาสนาไว้กับบริษัท ๔ นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังได้ตรัสหลักอปริหานิยธรรม[๓๗] ซึ่งเป็นหลักการมีส่วนร่วม ๗ ประการคือ ๑) หมั่นประชุมกัน ต้องหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมกันทำกิจที่ควรทำ พร้อมกันเลิกประชุม ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธองค์ไม่บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้แล้วปกครองโดยกฎหมายที่ชอบธรรม ๔) มีความเคารพนับถือท่านผู้ใหญ่ให้ท่านมีส่วนร่วม ๕) บรรดากุลสตรีมีส่วนร่วม ไม่ข่มเหงสตรี ผู้หญิงก็เป็นใหญ่ได้ ๖) ศาสนาอื่นเคารพเจดีย์ ปูชนียสถานของศาสนาอื่นให้เขาอยู่ได้ ๗) ศาสนาพุทธก็อารักขา คุ้มครองพระอรหันต์ทั้งหลาย

สังคมสงฆ์จึงเป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตรที่สมาชิกดำรงอยู่ร่วมกันเพื่อการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คือการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจและปัญญา ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์

[๓๖] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐/๒๖๗.

[๓๗] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๔/๗๙-๘๐.

กล่าวว่า “สาระของไตรสิกขาแสดงออกมาไม่เฉพาะในการปฏิบัติของบุคคลเท่านั้น แต่ส่องถึงภารกิจของมนุษย์ที่จะต้องทำในระดับชุมชนและระดับสังคมด้วย” อปริหานิยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีความเสื่อม มี ๒ ประเภทคือ ราชอปริหานิยธรรม และภิกขุอปริหานิยธรรม[๓๘]

๕.๕ หลักความรับผิดชอบ (responsibility) ความหมายของความรับผิดชอบที่แท้จริงจะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเมตตากรุณา และความปรารถนาที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น เราไม่เพียงแต่จะให้ความเคารพมวลมนุษย์เท่านั้น หากยังต้องให้การดูแล การงดเว้นจากการก้าวก่ายแทรกแซงสัตว์สายพันธุ์อื่นและสิ่งแวดล้อม ในการทำงานเพื่อความสุขและความพึงพอใจของบุคคล ครอบครัว ประเทศชาติ และชุมชนระหว่างประเทศ กุญแจสำคัญคือจิตใจที่หวังประโยชน์เพื่อผู้อื่นของเรานี่เอง[๓๙]

ตัวอย่างหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความรับผิดชอบ คือ หลักทิศ ๖ ในสิงคาลกสูตรเป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยหน้าที่พลเมือง เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างตนเองต่อคนรอบข้าง ซึ่งมนุษย์แต่ละคนจะมีความสัมพันธ์กับคนรอบข้างซึ่งมีสถานะแตกต่างกันจำแนกออกเป็น ๖ กลุ่ม เหมือนทิศ ๖ ซึ่งแต่ละทิศมีความหมายดังนี้ ๑) ทิศเบื้องหน้า หมายถึง มารดาบิดา ๒) ทิศเบื้องขวา หมายถึง ครูอาจารย์ ๓) ทิศเบื้องหลัง หมายถึง บุตร ภรรยาหรือสามี ๔) ทิศเบื้องซ้าย หมายถึง มิตรสหาย ๕) ทิศเบื้องหลัง หมายถึง ลูกจ้างหรือคนรับใช้ ๖) ทิศเบื้องบน หมายถึง พระภิกษุ สามเณร สมณพราหมณ์[๔๐]

การที่พระพุทธเจ้าตรัสให้พระสาวกเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ของชาวโลก หลักเมตตากรุณาในพรหมวิหาร ๔ หลักการสงเคราะห์กันในสังคหวัตถุ ๔ ล้วนเป็นหลักธรรมที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น หากจะกล่าวสรุปโดยภาพรวมทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาสร้างระบบศีลหรือวินัยขึ้นมา ก็ล้วนมีเจตนารมณ์ในการรับผิดชอบทั้งในเชิงปัจเจกและเชิงสังคมควบคู่กันไป นั่นคือเน้นหล่อหลอมกล่อมเกลาพฤติกรรมของแต่ละบุคคลให้ดีงาม และจัดวางระเบียบแบบแผนจัดโครงสร้าง และจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมควบคู่กันไป

๕.๖ หลักความคุ้มค่า (cost – effectiveness or economy) สังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นสังคมตัวอย่างของชีวิตที่พึ่งอาศัยวัตถุน้อยที่สุด เพื่อฝึกให้พระภิกษุมีชีวิตเพื่ออุทิศเวลา

[๓๘] ที.ม.อ.(ไทย) ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๑๖-๑๒๘.

[๓๙] Dalai Lama, “Cultivating Altruism,” P. 3-4 อ้างจาก พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร (พรรณา), “ประเด็นโต้แย้งว่าด้วยพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”, **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๙) : ๕๙.

[๔๐] ที. ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๒/๑๙๙.

และแรงงานไปในด้านกิจเกี่ยวกับธรรมได้เต็มที่ ไม่มัวห่วงกังวลกับการแสวงหาวัตถุ การดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจด้วยหลักการที่ว่าเป็นอยู่ง่าย อาศัยปัจจัยสี่พอเลี้ยงชีพและบริโภคด้วยปัญญา เป็นตัวอย่างของชีวิตที่แม้จะอาศัยปัจจัยสี่น้อยที่สุดแต่มีชีวิตที่ดีงามและเป็นสุขที่สุดได้ ทั้งนี้ในพุทธศาสนาได้ใช้หลักพระวินัยอันเป็นคัมภีร์ที่รวมระเบียบปฏิบัติของสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจอย่างมาก เพราะวินัยเป็นเรื่องของการจัดระเบียบชีวิตและระบบสังคมรวมทั้งระบบเศรษฐกิจ

พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักทางศีลธรรมที่เนื่องด้วยหลักเศรษฐกิจเป็น ๒ ทาง คือ ชั้นต่ำ หลักสนอง กับหลักชั้นสูง หลักบำบัด หลักสนอง หมายถึง การสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวให้ได้ในทางเศรษฐกิจ พยายามยกฐานะของตนให้สูงขึ้นด้วยความขยันหมั่นเพียรและวิธีการอื่นๆ ส่วนหลักบำบัดนั้นหมายถึง การสอนให้รู้จักบรรเทาความต้องการชนิดรุนแรงที่กลายเป็นความทะยานอยากอันก่อความทุกข์ให้ คำสอนหลักเศรษฐกิจขั้นต่ำได้แก่ หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน) หลักการเว้นจากอบายมุข หลักว่าด้วยเรื่องความสุขของผู้ครองเรือน ๔ อย่าง หลักว่าด้วยสาเหตุที่สกุลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน เป็นต้น หลักเศรษฐกิจขั้นสูง ทรงสอนให้มนุษย์เป็นนายเหนือความทะยานอยาก (ตัณหา) รู้จักเอาชนะไม่เป็นทาสของความทะยานอยาก รู้ว่าแค่ไหนเป็นความจำเป็นแค่ไหนเกินความจำเป็น แค่ไหนเป็นความทะยานอยากที่มาเผาลนจิตใจให้เร่าร้อน ในพระวินัย ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระหยิบจับหรือรับเงินทอง ทรงอนุญาตสิ่งจำเป็นสำหรับภิกษุไว้ ๔ ประการ คือ ปัจจัย ๔ ทรงวางหลักไว้ว่า *"ความทะยานอยาก เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด ดับความทะยานอยากได้โดยไม่เหลือเป็นการดับทุกข์"* [๔๑] พระพุทธองค์ตรัสว่า *"ภิกษุทั้งหลาย ยังไม่ตกเป็นทาสของความทะยานอยากที่เกิดขึ้นเพียงใดก็ยังความเจริญได้ไม่มีเสื่อมเพียงนั้น"* นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังเสนอเรื่องอริยทรัพย์ประเสริฐ ๗ ประการ[๔๒] ซึ่งเป็นหลักเศรษฐกิจชั้นสูง ที่อำนวยผลทั้งโลกนี้และโลกหน้า และหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือหลักสันโดษ อันเป็นส่วนหนึ่งแห่งแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้ในยุคปัจจุบัน ตัวอย่างพระพุทธดำรัส เกี่ยวกับสันโดษ เช่น

> *...ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควร เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ได้จีวรก็ไม่กระวนกระวาย และได้จีวรแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอยอยู่...*[๔๓]

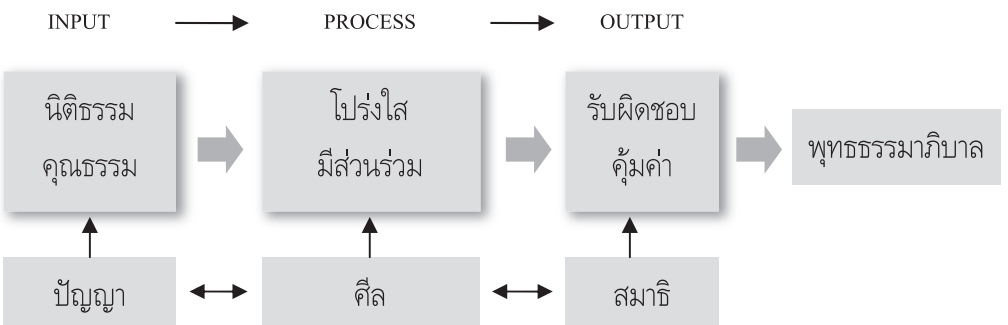
[๔๑] วิ. มหา.(ไทย)๔/๑๔/๒๒.

[๔๒] ที.ปา. (ไทย)๑๑/๓๕๗/๓๙๗.

[๔๓] สำนิ.(ไทย) ๑๖/๑๔๔/๒๓๓.

ในการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักพุทธธรรมาภิบาล ต้องยึดหลักมัตตัญญุตา คือ ความรู้จักประมาณ รู้จักพอดีที่ทำให้คุณภาพชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม ไม่เบียดเบียนทำลายธรรมชาติ ในการวิภาคหรือแจกจ่ายผลผลิตทางเศรษฐกิจพระพุทธศาสนาไม่มุ่งเพียงการค้าขายเพื่อผลกำไร แต่ควรแจกจ่ายที่เรียกว่าการให้ทานด้วย[๔๔] เพราะเมื่อมีการให้ทานจะทำให้สังคมมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ไม่เกิดการแข่งขันเบียดเบียนกัน สังคมก็จะมีสันติสุขตามมา

สรุปความได้ว่าหากนำหลักธรรมาภิบาลทั้ง ๖ มาจัดกลุ่มตามกรอบแนวคิดเชิงระบบจะทำให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น หลักนิติธรรมและคุณธรรม ถือเป็นปัจจัยนำเข้า คุณธรรม หมายถึงคนในสังคมมีธรรม นิติธรรม หมายถึงกฎระเบียบที่คนกำหนดขึ้นโดยธรรม เมื่อเข้าสู่กระบวนการปฏิบัติก็ต้องให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม โดยการปฏิบัติอย่างโปร่งใสต่างฝ่ายต่างสามารถตรวจสอบการทำงานของกันและกันได้สุดท้ายผลสัมฤทธิ์ที่ได้ หรือผลที่เกิดขึ้นต้องให้เกิดความคุ้มค่าหรือเกิดประโยชน์สูงสุด และพร้อมจะรับผิดชอบไม่ว่าผลจะออกมาดีหรือไม่ดี เป็นความรับผิดชอบต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (stakeholders) ทั้งมนุษย์ สัตว์และสิ่งแวดล้อม ดังภาพ

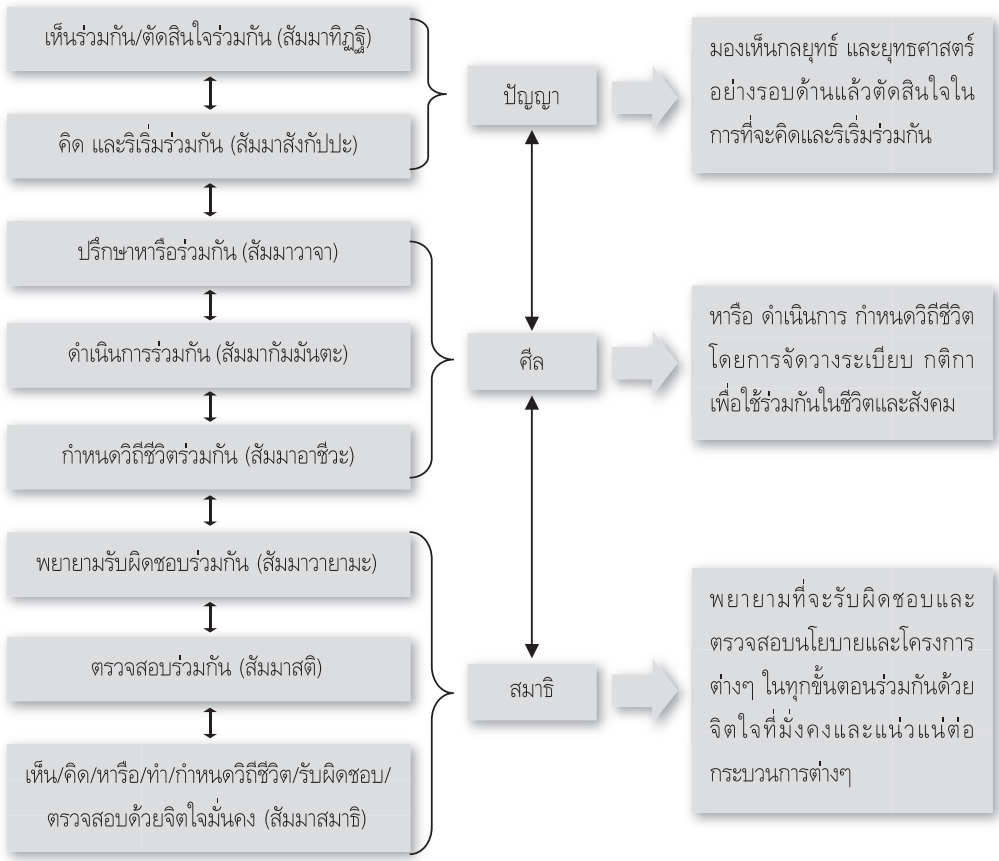

ภาพที่ ๔ กระบวนการเชิงระบบกับความสัมพันธ์ของไตรสิกขา

[๔๔] พระวรากรณ์ ชยากโร (พูลสวัสดิ์), "การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังคมอุดมคติในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๔.

๖. พุทธธรรมาภิบาลตามหลักมรรคมีองค์ ๘

กระบวนทัศน์ในการแก้ปัญหาตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนทัศน์ที่ใช้ในการพัฒนาธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นโดยเน้นการพัฒนาไปที่ตัวบุคคล เป็นการระเบิดจากภายในจิตใจของบุคคลตามแนวทางแห่งมรรคมีองค์ ๘ โดยเริ่มที่ทุกฝ่ายต้องเห็นร่วมกัน/ตัดสินใจร่วมกัน (สัมมาทิฏฐิ) จากนั้นก็ต้องคิด และริเริ่มร่วมกัน (สัมมาสังกัปปะ) ผลที่เกิดตามมาคือสามารถมองเห็นกลยุทธ์และยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างรอบด้าน มีการปรึกษาหารือร่วมกัน (สัมมาวาจา) ดำเนินการร่วมกัน (สัมมากัมมันตะ) กำหนดวิถีชีวิตร่วมกัน (สัมมาอาชีวะ) โดยการจัดวางระเบียบ กติกา เพื่อใช้ร่วมกันในชีวิตและสังคม พยายามรับผิดชอบร่วมกัน (สัมมาวายามะ) ตรวจสอบร่วมกัน (สัมมาสติ) เห็น/คิด/หารือ/ทำ/กำหนดวิถีชีวิต/รับผิดชอบ/ตรวจสอบด้วยจิตใจมั่นคง (สัมมาสมาธิ) กระบวนการทำงานของมรรคมีองค์ ๘ หากเกิดพร้อมกันไปในทุกคนย่อมสามารถสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นได้ ดังภาพที่ ๕

ภาพที่ ๕ กระบวนการทำงานของมรรคมีองค์ ๘ เพื่อสร้างธรรมาภิบาล

พระพุทธเจ้าทรงวางแนวทางการดำเนินชีวิตไว้ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ให้รู้จักวิธีแก้ปัญหาชีวิต เมื่อแก้ปัญหาได้ การดำเนินชีวิตย่อมผ่อนคลาดความขัดข้องติดขัดลงไป เรื่องการดำเนินชีวิตนั้น ว่าไปแล้วเป็นเรื่องสลับซับซ้อน มนุษย์ต่างความคิดต่างพฤติกรรม ส่วนใหญ่มุ่งความอยู่รอด มีชีวิตโดยไม่คำนึงความถูกต้อง ไม่เคารพกฎเกณฑ์ ดังนั้น ถ้าหากไม่สามารถมีชีวิตอยู่ด้วยความรู้ด้วยความเข้าใจมักทะยานดิ้นรนไปตามเรื่องตามราว จนกลายเป็นปมขัดแย้งไม่จบสิ้น เมื่อแต่ละคนมีความไม่รู้ ไม่มีความเข้าใจ ทุกคนจึงมีปัญหาเฉพาะตน หากมารวมกันเป็นหมู่คณะ จะยิ่งสร้างความสับสน ก่อปัญหามากยิ่งขึ้น ทั้งปัญหาส่วนตัวและปัญหาที่ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น กลายเป็นปัญหาซ้อนปัญหา สลับซับซ้อน ในการแก้ปัญหามนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงบอกให้แก้ที่จิตใจ ซึ่งเป็นเจ้าของพฤติกรรม หากมนุษย์มีความคิดอย่างถูกต้อง มีวิธีพูดถูกต้อง ปฏิบัติหน้าที่การงานถูกต้อง มีอาชีพถูกต้อง ใช้สติปัญญาถูกต้อง มีความตั้งใจถูกต้อง มนุษย์ย่อมเกิดสามัญสำนึก รับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง ความสับสนวุ่นวายจะลดลงจนถึงความสงบได้ในที่สุด

๗. บทสรุป

การนำเสนอแนวคิดธรรมาภิบาลในปัจจุบันกับแนวคิดพุทธธรรมาภิบาลที่ผู้เขียนเสนอไว้ในที่นี้มีความแตกต่างกัน เนื่องจาก แนวคิดธรรมาภิบาลในปัจจุบันยังมีอำนาจแบบอัตตาธิปไตย รวมถึงอุปาทาน ๔ แฝงอยู่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเป้าหมายในเชิงผลประโยชน์ จะมุ่งประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม แต่พุทธธรรมาภิบาลจะเน้นประโยชน์ทั้งสองคือประโยชน์ของทุกฝ่าย รวมทั้งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า สาเหตุสำคัญที่ทำให้ธรรมาภิบาลไม่ประสบความสำเร็จส่วนหนึ่งเกิดจากความสลับซับซ้อนของสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับต่างๆ เช่น ระดับนานาชาติ ระดับประเทศ ระดับสังคม ระดับองค์การ และระดับครอบครัว แนวคิดพุทธธรรมาภิบาลให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนทั้งโลก จะเห็นได้ว่าธรรมาภิบาลนั้นเป็นเรื่องของการบริหารจัดการผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญและยากที่สุด จุดอ่อนสำคัญของแนวคิดธรรมาภิบาลแบบวิทยาการโลกปัจจุบันก็คือเป็นแนวคิดแบบวัตถุนิยม หรือประโยชน์นิยม และให้ความสำคัญกับผู้นำ มากกว่าประชาชนโดยใช้กฎหมายหรือกติการ่วมเป็นเครื่องมือควบคุมประชาชนมากกว่าที่จะเริ่มต้นภายในจิตใจซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งอันเป็นบ่อเกิดแห่งปัญหา นอกจากนี้ธรรมาภิบาลดังกล่าวยังมีลักษณะหยุดนิ่งนั่นคือมุ่งเพียงสันติภาพภายนอกเท่านั้น ในขณะที่พุทธธรรมาภิบาลมีอุดมการณ์และเป้าหมายที่สูงส่งและแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง ในการพัฒนาระบบธรรมาภิบาลพระพุทธศาสนาสอนให้แก้ความเสื่อมทางศีลธรรม โดยไม่มองข้ามปัญหาทางเศรษฐกิจ และสอนให้แก้ที่ตัวเองก่อนโดยไม่คอยเกี่ยงให้คนทั้งโลกดีหมดแล้วเราจึงจะดีเป็นคนสุดท้าย ตัวอย่างหลักพุทธธรรมาภิบาล ได้แก่

๑) หลักนิติธรรม ในพระพุทธศาสนานั้น คำที่มีความหมายใกล้ที่สุด ตรงที่สุด ก็คือคำว่า "วินัย" ซึ่งแปลว่า "การจัดตั้งวางระบบแบบแผน" วินัยก็คือการจัดโครงสร้างวางระบบแบบแผนของชุมชนหรือสังคม เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยมีความเป็นอยู่และสัมพันธ์ที่ดีงาม

๒) หลักคุณธรรม ในพระไตรปิฎกมีคำสอน เช่น "เสียทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ เสียอวัยวะ เพื่อรักษาชีวิต แต่ให้ยอมเสียทั้งทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เพื่อรักษาธรรมะ" พระพุทธองค์ยังได้ตรัสว่า "คนที่มีอายุร้อยปี ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม สู้คนอายุวันเดียวแต่ตั้งอยู่ในศีลธรรมไม่ได้"

๓) หลักความโปร่งใส พระพุทธจริยาอย่างหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักความโปร่งใสของพระพุทธเจ้าที่ควรศึกษาและนำมาเป็นแบบอย่างคือ ยอมให้ผู้อยู่ในปกครองตักเตือนตรวจสอบความประพฤติของพระองค์ ว่ากล่าวตักเตือนพระองค์ ดังพุทธดำรัสว่า พระองค์เป็นพุทธะจริงหรือ พึงตรวจสอบตถาคต เพื่อจะได้รู้แน่ว่า เป็นสัมมาสัมพุทธะจริงหรือไม่

๔) หลักความมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เท่าเทียมกันทั้งทางตรงและทางอ้อม การคาดหวังความสำเร็จจะต้องดูตั้งแต่กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่นในคณะสงฆ์มีการกระจายอำนาจ เวลาจะบวชต้องมีการทำญัตติจตุตถกรรม เวลาจะรับกฐิน ต้องถามสงฆ์

๕) หลักความรับผิดชอบ ที่แท้จริงจะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเมตตากรุณา และความปรารถนาที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น รวมถึงการให้การดูแล การงดเว้นจากการก้าวก่ายแทรกแซงสัตว์และสิ่งแวดล้อม ในการทำงานเพื่อความสุขและความพึงพอใจของบุคคล ครอบครัว ประเทศชาติ และชุมชน ระหว่างประเทศ กุญแจสำคัญคือจิตใจที่หวังประโยชน์เพื่อผู้อื่น หลักความรับผิดชอบที่สำคัญคือหลักทิศ ๖ ในสิงคาลกสูตร เป็นต้น หลักของความรับผิดชอบ สามารถอธิบายด้วยหลักกรรม ซึ่งมีทั้งกรรมตรง กับกรรมร่วม ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ของโลก

๖) หลักความคุ้มค่า สังคมสงฆ์ในพุทธศาสนาเป็นสังคมตัวอย่างของชีวิตที่พึ่งอาศัยวัตถุน้อยที่สุด เพื่อฝึกให้พระภิกษุมีชีวิตเพื่ออุทิศเวลาและแรงงานไปในด้านกิจเกี่ยวกับธรรมได้เต็มที่ ไม่มัวห่วงกังวลกับการแสวงหาวัตถุ การดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจด้วยหลักการที่ว่าเป็นอยู่ง่าย อาศัยปัจจัยสี่พอเลี้ยงชีพ และบริโภคด้วยปัญญา เป็นตัวอย่างของชีวิตที่แม้จะอาศัยปัจจัยสี่น้อยที่สุดแต่มีชีวิตที่ดีงามและเป็นสุขที่สุดได้ ในการพัฒนาระบบพุทธธรรมาภิบาล พุทธศาสนามองเรื่องปัญญาในทุกบริบท ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ และปรโตโฆสะ อีกทั้งพระพุทธเจ้าทรงให้เริ่มที่จิตใจ ซึ่งเป็นเจ้าของพฤติกรรม หากมนุษย์มีความคิดอย่างถูกต้อง มีวิธีพูดถูกต้อง ปฏิบัติหน้าที่การงานถูกต้อง มีอาชีพถูกต้อง ใช้สติปัญญาถูกต้อง มีความตั้งใจถูกต้อง มนุษย์ย่อมเกิดสามัญสำนึก รับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง ความสับสนวุ่นวายในสังคมจะลดลง ถึงความสงบในที่สุด ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์สำคัญแห่งหลักพุทธธรรมาภิบาลได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑. หนังสือ :

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม ก.พ., ๒๕๔๓.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ธรรมรัฐ – ธรรมราชา.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ปรีชา บุญศรีตัน. “บริบททางสังคมอินเดียที่มีผลต่อการบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้า”**. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.

_____. **การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

_____. **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พัฒนาวัฒนธรรมในตัวคนไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

_____. **ลักษณะสังคมพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง. ๒๕๒๗.

พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต, แปล “พระพุทธศาสนากับ ดร.เอ็มเบ็ดการ์”. **พุทธจักร**. ปีที่ ๔๖ ฉบับที่ ๗ (ก.ค.๒๕๓๗) .

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร (พรรณา). "ประเด็นโต้แย้งว่าด้วยพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม", **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม – ธันวาคม)

พระวรากรณ์ ชยากโร (พูลสวัสดิ์) . "การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังคมอุดมคติในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)". **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พุทธทาส อินทปัญโญ. **ธัมมิกสังคมนิยม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามประเทศ, ๒๕๓๘.

พระพุทธโฆสเถระ รจนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐.

๒. วิทยานิพนธ์ :

พระณัฐพงษ์ ปญฺญาวชิโร (ฉลาดแหลม). "การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อ". **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระเดโชพล ชนาสโภ(เหมนาลัย). "อุปาทานในพุทธศาสนาเถรวาทกับปัญหาในโลกปัจจุบัน". **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

Dalai Lama. **"Cultivating Altruism" Engaged Buddhist Reader**. Ed.By Kotler, Arnold Berkeley : Parallax Press, 1996.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

http://www.bpp.go.th/PDF/GoodGovernance.pdf.

แนวปฏิบัติด้านจริยธรรมธุรกิจขององค์กรในเขตกรุงเทพมหานคร

A Guideline of Business Ethics of Organization in Bangkok Metropolitan

ผศ.ดร. พิพัฒน์ นนทนาธรณ์
Asst. Prof. Dr. Phiphat Nonthanathorn
ภาควิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธุรกิจทำให้องค์กรมีความเสี่ยงที่จะประสบกับปัญหาทางด้านจริยธรรมมากขึ้น การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติทางด้านจริยธรรมธุรกิจในองค์กร และ ๒) เพื่อศึกษาพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมของบุคลากรในองค์กรวิธีการวิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบดุลพินิจ ขนาดตัวอย่าง ๕๙๓ ราย ผลวิจัยที่ได้พบความสัมพันธ์ระหว่างประเภทองค์กรและจำนวนบุคลากรกับการจัดโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม มีความสัมพันธ์ระหว่างประเภทองค์กร จำนวนบุคลากร การมีประมวลจริยธรรม และการมีโครงสร้างจริยธรรมองค์กรกับการดำเนินการด้านจริยธรรมในองค์กรและการละเมิดจริยธรรมในองค์กร พบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ รายได้ สถานภาพสมรส ประสบการณ์ทำงาน และระดับตำแหน่งกับการดำเนินการเมื่อพบการละเมิดจริยธรรม พบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ อายุ การศึกษา รายได้ สถานภาพสมรส ประสบการณ์ทำงานและระดับตำแหน่งกับช่องทางรายงานการกระทำผิดจริยธรรม พบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การศึกษา รายได้ และประสบการณ์ทำงานกับการนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัว การลดความเสี่ยงในการกระทำผิดจริยธรรมจะต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และกรอบคิดของผู้นำองค์กรที่จะต้องเป็นสถาปนิกสังคมในการออกแบบองค์กรและระบบการจัดการจริยธรรมธุรกิจและสุดท้ายแต่ไม่ท้ายสุดคือการสร้างวัฒนธรรมจริยธรรมองค์กร

Abstract

Business environment changing increases the risk of organization for facing ethical problems. The objectives of this study are as follows; 1) to study a business ethics guideline in organization and 2) to study business ethical behavior of employee sin organization. Judgment sampling was applied; and 593 respondents were processed. The results revealed that there are relations between type of organization, number of employee, code of ethics and ethical organizational structure and ethics implementation in organization, and misconduct in organization. There are relations between gender, income, marital status, working experience, and position and channel to report misconduct. Also, Gender, education, income and working experience relate to pilfer in the workplace. In order to reduce ethical risk, leaders have to change paradigm and mindset, and become to be a social architect when designing organization and business ethics management system, and last but not least creating ethics organizational culture.

๑. บทนำ

ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีในด้านต่างๆ ทำให้การดำเนินธุรกิจในปัจจุบันเป็นไปอย่างรวดเร็วต่อเนื่องไม่มีวันหยุดหรือที่เรียกว่า ๒๔/๗ หมายถึงการทำธุรกิจ ๒๔ ชั่วโมงต่อวัน ๗ วันต่อสัปดาห์ ซึ่งในการแข่งขันกันอย่างเข้มข้นในอุตสาหกรรมต่างๆ นั้น โดยเฉพาะการแข่งขันกับเวลาทำให้การตัดสินใจต่างๆ ต้องรีบเร่งให้ทันการ นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นทางสภาพแวดล้อมทางธุรกิจทำให้เกิดปัญหาทางจริยธรรมขึ้นมาซึ่งบางปัญหาไม่เคยปรากฏมาก่อนเช่นในการวิจัยเกี่ยวกับตัวอ่อน การโคลนนิ่ง GMO เป็นต้น ทำให้ผู้บริหารจะต้องมีหลักที่จะยึดในการตัดสินใจปัญหาที่เกี่ยวกับจริยธรรม จริยธรรมส่วนบุคคลนั้นเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งของกระบวนการตัดสินใจทางจริยธรรมธุรกิจเท่านั้น[๑] การมีจริยธรรมส่วนบุคคลสูงแต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถจะนำพาองค์กรให้รอดพ้นจากปัญหาจริยธรรมได้

จริยธรรมธุรกิจเป็นแกนกลางของบรรษัทภิบาล ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร การประกอบการสังคม และการพัฒนาอย่างยั่งยืน[๒] ถ้าผู้บริหารสามารถที่จะเข้าใจ รับมือ และจัดการ

[๑] O.C. Ferrell, John Fraedrich, and Linda Ferrell, **Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases**, 6th ed.. (Boston: Houghton Mifflin, 2008), p.9.

[๒] พิพัฒน์ นนทนาธรณ์, **การจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร,** (นนทบุรี: ธิงค์บียอนด์, ๒๕๕๓). หน้า ๘๑.

จริยธรรมธุรกิจได้อย่างเท่าทัน ความเสี่ยงทางด้านจริยธรรมก็จะลดน้อยลง ความเสี่ยงด้านอื่นๆ มีความเสียหายจำกัดและมักเป็นระยะสั้น แต่ถ้าเป็นความเสี่ยงอันเนื่องมาจากปัญหาทางจริยธรรมแล้วเกิดการตัดสินใจผิดพลาดจะทำให้เกิดความเสียหายอย่างมากและเป็นความเสียหายในระยะยาว ตัวอย่างเช่น กรณีของธนาคารแบริ่งที่ต้องล้มละลายเพราะ นิค ลีสัน ซึ่งเป็นผู้จัดการที่สิงคโปร์ไปเก็งกำไรตราสารการเงินจนขาดทุนมโหฬาร หรือกรณีของเอนรอนและเวิล์ดคอมที่ทำให้ประเทศสหรัฐอเมริกาต้องยกเครื่องครั้งใหญ่ทางด้านการกำกับดูแลที่ดีและจริยธรรมองค์กร

จริยธรรมธุรกิจมีความครอบคลุมทั้งภายในและภายนอกองค์กร จริยธรรมธุรกิจภายในองค์กรได้แก่จริยธรรมของผู้บริหาร พนักงาน ลูกจ้าง หรือประเด็นจริยธรรมในที่ทำงานเช่นการเลือกปฏิบัติ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชน ผลประโยชน์ทับซ้อน การทุจริตในองค์กร เป็นต้น ส่วนจริยธรรมภายนอกองค์กรได้แก่การให้สินบน จริยธรรมต่อผู้บริโภค ประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ประเด็นจริยธรรมต่างๆ เหล่านี้ในระดับประชาคมโลกได้ให้ความสนใจและร่วมกันกำหนดมาตรฐานต่างๆ ขึ้นมาในการดำเนินธุรกิจ เช่น UN Global Compact แนวทางสำหรับบรรษัทข้ามชาติของ OECD แนวปฏิบัติความรับผิดชอบต่อสังคม ISO 26000[๓] โดยที่หลายๆ ประเด็นก็ได้ไปกำหนดกันในมาตรฐานต่างๆ บ้างก็เรียกว่าเป็นมาตรฐานของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นประเด็นทางด้านจริยธรรมทั้งสิ้น

การทุจริตต่างๆ ที่พบกันนั้นมีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ ความโลภ โอกาส และรางวัลจูงใจ[๔] เมื่อใดที่องค์ประกอบทั้ง ๓ นี้มาอยู่กันครบพร้อมหน้าก็จะเกิดการคดโกงทุจริตกันขึ้น จากการศึกษาของ KPMG ที่ได้ทำการสำรวจการทุจริตในสิงคโปร์ พบว่าการทุจริตยังเป็นปัญหาที่ร้ายแรงในสิงคโปร์ มีความสูญเสียจากการทุจริตที่เกี่ยวข้องกับพนักงานและบุคคลที่สามที่มีรายงานมาเพิ่มขึ้นร้อยละ ๒๒๔ จาก ๑.๔ ล้านเหรียญสิงคโปร์ในปี ๒๐๐๔ เป็น ๔.๔ ล้านเหรียญสิงคโปร์ ในปี ๒๐๐๗[๕] นอกจากนั้น ERC (Ethics Resource Center) ได้รายงานผลการสำรวจจริยธรรมธุรกิจใน ๒๐๐๙ National Business Ethics Survey: Ethics in the Recession ว่าในยุคที่เศรษฐกิจตกต่ำปรากฏว่าผลสำรวจที่ได้สร้างความแปลกใจแก่ผู้สำรวจคือมีการกระทำผิดจริยธรรมลดลงจากร้อยละ ๕๖ ในปี ๒๐๐๗ เป็นร้อยละ ๔๙ ในปี ๒๐๐๙ มีการเปิดเผยข้อมูล/มีผู้เปิดโปง

[๓] ดู http://www.unglobalcompact.org/AbouttheGC/TheTENPrinciples/index.html, OECD. (๒๐๐๐). The OECD Guidelines for Multinational Enterprises. Paris: OECD.และ www.iso.org และ www.diw.go.th.

[๔] เกียรติศักดิ์ จีรเธียรนาถ, **CEO/CFO คู่โกงบันลือโลก,** (กรุงเทพฯ : ขอคิดด้วยคน, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.

[๕] KPMG. **Fraud: Prevent, Detect, Respond-KPMG Singapore Fraud Survey Report 2008.** (Singapore: KPMG, 2008), p.7.

มากขึ้นถึงร้อยละ ๖๓ ในปี ๒๐๐๙ เพิ่มจากร้อยละ ๕๘ ในปี ๒๐๐๗ นอกจากนั้นก็มีวัฒนธรรมจริยธรรมที่แข็งแรงมากขึ้นและมีแรงกดดันให้ทำอะไรง่ายๆ น้อยลง[๖]

จากรายงานการสำรวจข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัญหาการทุจริตคดโกงในองค์กรยังเป็นปัญหาที่สำคัญในประเทศที่เราคิดว่ามีความโปร่งใสมาก เช่น สิงคโปร์ ส่วนในสหรัฐอเมริกาที่มีการกระทำผิดลดลงแม้อยู่ในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำแต่กลับมีการเปิดเผยข้อมูลหรือแจ้งข้อมูลของการกระทำผิดมากขึ้น (whistle blowing) ส่วนหนึ่งมาจากกฎหมายของสหรัฐอเมริกาที่กำหนดให้องค์กรจะต้องมีมาตรฐานทางด้านการเปิดเผยข้อมูลและคุ้มครองผู้เปิดเผยข้อมูล และการเร่งสร้างวัฒนธรรมจริยธรรมให้เข้มแข็งอย่างไรก็ตามการสำรวจทำนองนี้ในประเทศไทยกลับไม่ค่อยมีแพร่หลายมากนักทั้งที่เราได้รณรงค์ในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมกันทั่วประเทศ งานวิจัยฉบับนี้จึงได้ทำการสำรวจแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมในองค์กรต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร

๒. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติทางด้านจริยธรรมธุรกิจในองค์กร

๒. เพื่อศึกษาพฤติกรรมทางด้านจริยธรรมธุรกิจของบุคลากรในองค์กร

๓. ระเบียบวิธีวิจัย

๓.๒ สมมุติฐาน

H๑: ลักษณะขององค์กรมีความสัมพันธ์กับแนวปฏิบัติทางด้านจริยธรรมในองค์กร

H๒: ลักษณะทางประชากรศาสตร์มีความสัมพันธ์กับแนวปฏิบัติทางด้านจริยธรรมในองค์กร

๓.๓ การสุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้ใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบใช้ดุลพินิจ มีการเก็บตัวอย่างทั้งหมด ๖๕๐ ราย โดยกระจายเก็บตัวอย่างในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวนแบบสอบถามที่ประมวลผลได้ ๕๙๓ ราย คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๒

๓.๔ ตัวแปร

ตัวแปรอิสระที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือตัวแปรทางด้านประชากรศาสตร์ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ สถานภาพสมรส ประสบการณ์ทำงาน และระดับในการดำรงตำแหน่ง

[๖] Ethics Resource Center. **2009 National Business Ethics Survey: Ethics in the Recession.** (Arlington, VA: ERC, 2009), p.8.

ในองค์กร และตัวแปรทางด้านองค์กร ได้แก่ ประเภทขององค์กร จำนวนบุคลากร การมีประมวลจริยธรรมองค์กร และการมีโครงสร้างองค์กรทางด้านจริยธรรม นอกจากนั้นยังมีตัวแปรด้าน ได้แก่ โครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม การดำเนินการด้านจริยธรรมในองค์กร การละเมิดจริยธรรมในองค์กร การดำเนินการเมื่อพบการละเมิดจริยธรรม ช่องทางการรายงานการกระทำผิดจริยธรรม การนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัว และความถี่ในการละเมิดจริยธรรม

๔. ผลการวิจัย

จากตารางที่ ๑ แสดงถึงลักษณะทางประชากรศาสตร์ของกลุ่มตัวอย่างจากตัวอย่างทั้งหมด ๕๙๓ ราย ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ ๒๖ – ๓๐ ปี รองมาอายุน้อยกว่า ๒๕ ปี อาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชน รองมาเป็นข้าราชการ/พนักงานราชการ รายได้ต่อเดือนส่วนใหญ่อยู่ในช่วง ๑๐,๐๐๑ – ๒๐,๐๐๐ บาท ระดับการศึกษาปริญญาตรีและมีสถานภาพโสด

ตารางที่ ๑ ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร	ความถี่	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	๒๕๘	๔๓.๕
หญิง	๓๓๕	๕๖.๕
อายุ		
๒๕ ปีหรือต่ำกว่า	๑๔๔	๒๔.๓
๒๖ – ๓๐ปี	๑๗๐	๒๘.๗
๓๑ – ๓๕ ปี	๙๔	๑๕.๙
๓๖ – ๔๐ ปี	๗๒	๑๒.๑
๔๑ ปีขึ้นไป	๑๑๓	๑๙.๑
อาชีพ		
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	๖๒	๑๐.๕
พนักงานบริษัทเอกชน	๓๓๔	๕๖.๓
เจ้าของกิจการ	๕๔	๙.๑
ข้าราชการ/พนักงานราชการ	๘๕	๑๔.๓
รายได้ (บาทต่อเดือน)		
น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท	๑๒๙	๒๑.๘

ตารางที่ ๑ ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของกลุ่มตัวอย่าง (ต่อ)

ตัวแปร	ความถี่	ร้อยละ
๑๐,๐๐๑ - ๒๐,๐๐๐ บาท	๑๙๓	๓๒.๕
๒๐,๐๐๑ - ๓๐,๐๐๐ บาท	๑๑๐	๑๘.๕
การศึกษา		
มัธยมศึกษาหรือต่ำกว่า	๗๒	๑๒.๑
ปวส.-อนุปริญญา	๗๒	๑๒.๑
ปริญญาตรี	๓๔๗	๕๘.๕
สูงกว่าปริญญาตรี	๑๐๒	๑๗.๒
สถานภาพสมรส		
โสด	๓๗๑	๖๒.๖
สมรส	๒๑๖	๓๖.๔

ตารางที่ ๒ แสดงประสบการณ์ทำงานและการดำรงตำแหน่ง จะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานน้อยกว่า ๕ ปี รองลงมามีประสบการณ์ทำงาน ๖-๑๐ ปี และมีการดำรงตำแหน่งในระดับปฏิบัติการร้อยละ ๘๑.๕ รองมาเป็นตำแหน่งบริหาร ร้อยละ ๑๘.๕

ตารางที่ ๒ ประสบการณ์ทำงานและการดำรงตำแหน่ง

ตัวแปร	ความถี่	ร้อยละ
ประสบการณ์ทำงานทั้งหมด (ปี)		
น้อยกว่า ๕ ปี	๒๘๐	๔๗.๒
๖ - ๑๐ ปี	๑๒๖	๒๑.๒
๑๑ - ๑๕ ปี	๕๓	๘.๙
๑๖ - ๒๐ ปี	๖๕	๑๑.๐
มากกว่า ๒๐ ปี	๖๙	๑๑.๖
การดำรงตำแหน่งในองค์กร		
ระดับปฏิบัติการ	๔๘๑	๘๑.๕
ระดับบริหาร	๑๐๙	๑๘.๕

สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับองค์กรที่กลุ่มตัวอย่างสังกัดอยู่ ปรากฏว่าส่วนใหญ่ทำงานในบริษัทจำกัดร้อยละ ๔๑.๓ รองมาเป็นส่วนราชการ บริษัทมหาชน และรัฐวิสาหกิจ ร้อยละ ๑๕.๒, ๑๓.๘ และ ๑๑.๑ ตามลำดับ จำนวนบุคลากรในหน่วยงานมีจำนวน ๒๖ – ๑๐๐ คน ร้อยละ ๓๓.๗ รองมามีจำนวนบุคลากรน้อยกว่า ๒๕ คน ร้อยละ ๓๐.๑ นอกจากนั้นองค์กรที่ทำงานมีประมวลจริยธรรม ร้อยละ ๗๖.๑ มีโครงสร้างองค์กรที่เกี่ยวกับจริยธรรมองค์กร/ธุรกิจ ร้อยละ ๗๑.๓ มีการพิมพ์คู่มือจริยธรรม/จรรยาบรรณแจกพนักงาน ร้อยละ ๔๔.๓ มีวิชาชีพที่มีประมวลจรรยาบรรณ ร้อยละ ๖๗.๙ และมีการประกอบวิชาชีพที่ต้องมีใบอนุญาต ร้อยละ ๑๓.๕ (ตารางที่ ๓)

ตารางที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร

ตัวแปร	ความถี่	ร้อยละ
ประเภทองค์กรที่ทำงาน		
บริษัทจำกัด	๒๔๕	๔๑.๓
ราชการ	๙๐	๑๕.๒
บริษัทมหาชน	๘๒	๑๓.๘
รัฐวิสาหกิจ	๖๖	๑๑.๑
องค์การมหาชน	๓๑	๕.๒
ห้างหุ้นส่วน	๒๘	๔.๗
องค์กรเอกชน (NGOs)	๒๕	๔.๒
จำนวนบุคลากรในหน่วยงาน		
น้อยกว่า ๒๕ คน	๑๗๘	๓๐.๑
๒๖ – ๑๐๐ คน	๑๙๙	๓๓.๗
๑๐๑ – ๕๐๐ คน	๑๕๖	๒๖.๔
มากกว่า ๕๐๐ คน	๕๘	๙.๘
องค์กรที่ทำงานมีประมวลจริยธรรม	๔๕๑	๗๖.๑
มีโครงสร้างองค์กรที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมองค์กร/ธุรกิจ	๔๒๐	๗๑.๓
การพิมพ์คู่มือจริยธรรม/จรรยาบรรณแจกพนักงาน	๒๕๙	๔๔.๓
วิชาชีพที่ทำมีประมวลจรรยาบรรณ	๔๐๑	๖๗.๙
การประกอบวิชาชีพที่ต้องมีใบอนุญาต	๘๐	๑๓.๕

ตารางที่ ๔ แสดงหน่วยงานที่กลุ่มตัวอย่างทำงานด้วยว่ามีการจัดโครงสร้างองค์กรทางด้านจริยธรรม ร้อยละ ๕๘.๗ แบ่งเป็นการตรวจสอบจริยธรรม ประมวลจริยธรรม/จรรยาบรรณองค์กร การรายงานจริยธรรม คณะกรรมการ/อนุกรรมการจริยธรรมองค์กร ผู้เปิดเผยข้อมูล และผู้ตรวจการจริยธรรม ตามลำดับ

ตารางที่ ๔ โครงสร้างด้านจริยธรรมในองค์กร

การจัดโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม	ความถี่	ร้อยละ
ไม่มีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม	๒๔๕	๔๑.๓
มีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม	๓๔๘	๕๘.๗
การตรวจสอบจริยธรรม[a b]	๑๓๗	๒๒.๖
ประมวลจริยธรรม/จรรยาบรรณองค์กร[a b]	๑๓๔	๒๒.๑
การรายงานจริยธรรม[a b]	๑๒๗	๒๑.๐
คณะกรรมการ/อนุกรรมการจริยธรรมองค์กร[a]	๗๓	๑๒.๐
ผู้เปิดเผยข้อมูล(Whistleblower) [a]	๖๘	๑๑.๒
ผู้ตรวจการจริยธรรม (Ethics Ombudsman)	๖๗	๑๑.๑

หมายเหตุ [a] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของประเภทองค์กร (chi-square)
[b] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของจำนวนบุคลากร (chi-square)

จะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์กับระหว่างประเภทองค์กรและจำนวนบุคลากรในองค์กรสัมพันธ์กับการมีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรมยกเว้นผู้ตรวจการจริยธรรมที่ไม่มีความสัมพันธ์กับประเภทองค์กรและจำนวนบุคลากร

ในตารางที่ ๕ การดำเนินการด้านจริยธรรมในองค์กรส่วนใหญ่เป็นการกำหนดวินัยทางด้านจริยธรรม ร้อยละ ๓๑.๒ การอบรมด้านจริยธรรม ร้อยละ ๒๒.๙ และการเขียนมาตรฐานจริยธรรมเป็นลายลักษณ์อักษร ร้อยละ ๑๘.๗

การดำเนินการจริยธรรมในองค์กรทั้ง ๕ ข้อมีความสัมพันธ์กับตัวแปรอิสระคือประเภทขององค์กร จำนวนบุคลากร การมีประมวลจริยธรรมองค์กร และการมีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม จะเห็นได้ว่าการอบรมทางด้านจริยธรรมและการประเมินผลทางด้านจริยธรรมมีความสัมพันธ์กับตัวแปรอิสระที่กล่าวมาทุกตัว ประเด็นที่สำคัญคือระบบการรายงานการกระทำที่ละเมิดจริยธรรมแบบนิรนามหรือการไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูลมีความสัมพันธ์กับประเภทองค์กรเพียงอย่างเดียว

ตารางที่ ๕ การดำเนินการด้านจริยธรรมในองค์กร

การดำเนินการจริยธรรมในองค์กร	ความถี่	ร้อยละ
การกำหนดวินัยทางด้านจริยธรรม[a c d]	๓๓๕	๓๑.๒
การอบรมทางด้านจริยธรรม[a b c d]	๒๔๖	๒๒.๙
การเขียนมาตรฐานจริยธรรมเป็นลายลักษณ์อักษร[b c d]	๒๐๑	๑๘.๗
การประเมินผลทางด้านจริยธรรม[a b c d]	๑๕๙	๑๔.๘
ระบบการรายงานการกระทำที่ละเมิดจริยธรรมแบบนิรนาม[a]	๑๐๒	๙.๕
อื่นๆ	๓๒	๓.๐

หมายเหตุ [a] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของประเภทองค์กร (chi-square)
[b] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของจำนวนบุคลากร (chi-square)
[c] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของการมีประมวลจริยธรรมองค์กร (chi-square)
[d] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของการมีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม (chi-square)

ในด้านของการละเมิดจริยธรรมที่พบมากในองค์กรได้แก่การเบิกค่าใช้จ่ายที่ไม่เหมาะสม การรับและให้สินบน ผลประโยชน์ทับซ้อน และการตกแต่งบัญชี ซึ่งมีสาเหตุหลักของการกระทำที่ผิดจริยธรรมคือแรงกดดันทางหน้าที่การงานและเป้าหมายธุรกิจ มองหาหรือหลีกเลี่ยงกฎเพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์ คิดว่าจรรยาบรรณ/จริยธรรมองค์กรไม่ใช่เรื่องที่จริงจัง และไม่เข้าใจมาตรฐานจริยธรรม

(ตารางที่ ๖) การตกแต่งบัญชีมีความสัมพันธ์กับประเภทขององค์กร เช่นเดียวกับการรับและให้สินบนและผลประโยชน์ทับซ้อน ส่วนการเบิกค่าใช้จ่ายไม่เหมาะสมกับการับและให้สินบนสัมพันธ์กับจำนวนบุคลากร นอกจากนั้นการรับและให้สินบนยังสัมพันธ์กับการมีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม

ตารางที่ ๖ การละเมิดจริยธรรมในองค์กร

ตัวแปร	ความถี่	ร้อยละ
การละเมิดจริยธรรมที่เกิดขึ้นในองค์กร		
การเบิกค่าใช้จ่ายที่ไม่เหมาะสม[b]	๓๗๗	๓๓.๘
การรับและให้สินบน[a b d]	๒๖๘	๒๔.๐
ผลประโยชน์ทับซ้อน[a]	๒๖๐	๒๓.๓
การตกแต่งบัญชี[a]	๑๘๙	๑๖.๙
อื่นๆ	๒๓	๒.๑

ตารางที่ ๖ การละเมิดจริยธรรมในองค์กร (ต่อ)

ตัวแปร	ความถี่	ร้อยละ
สาเหตุของการละเมิดจริยธรรมองค์กร/ธุรกิจ		
มีแรงกดดันทางหน้าที่การงานและเป้าหมายธุรกิจ[a]	๒๒๙	๑๗.๓
มองหาหรือบิดกฎเพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์	๒๒๕	๑๗.๐
คิดว่าจรรยาบรรณ/จริยธรรมองค์กรไม่ใช่เรื่องที่จริงจัง	๒๐๔	๑๕.๔
ไม่เข้าใจมาตรฐานจริยธรรม[b]	๑๕๒	๑๑.๕
เชื่อว่าการให้รางวัลจะขึ้นอยู่กับผลมิใช่วิธีการ[a b]	๑๓๔	๑๐.๑
กลัวการตกงานถ้าทำงานไม่สำเร็จตามเป้าหมาย[a]	๑๓๐	๙.๘
ขาดทรัพยากรที่จะทำให้งานเสร็จโดยไม่ละเมิดจริยธรรม [c d]	๑๑๙	๙.๐
เชื่อว่านโยบายหรือกระบวนการจริยธรรมง่ายต่อการผ่านหรือข้ามไป[a c d]	๑๑๕	๘.๗
อื่นๆ	๑๔	๑.๑

หมายเหตุ [a] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของประเภทองค์กร (chi-square)
[b] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของจำนวนบุคลากร (chi-square)
[c] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของการมีประมวลจริยธรรมองค์กร (chi-square)
[d] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของการมีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม (chi-square)

สำหรับสาเหตุของการละเมิดจริยธรรมองค์กร/ธุรกิจ จะเห็นได้ว่าสาเหตุการละเมิดต่างๆ จะสัมพันธ์กับประเภทขององค์กรมากที่สุด ที่เหลือจะสัมพันธ์กับจำนวนบุคลากร การมีประมวลจริยธรรมองค์กร และการมีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม (ตารางที่ ๖)

จากตารางที่ ๗ พบว่าเมื่อมีการละเมิดจริยธรรมจะมีการแจ้งหัวหน้างาน/ผู้จัดการมากที่สุด ร้อยละ ๔๗.๓ รองลงมาเป็นการพยายามแก้ปัญหาโดยตรง ร้อยละ ๒๐.๓ และอยู่เฉยๆ ไม่ทำอะไร ร้อยละ ๑๓.๙ ส่วนสาเหตุที่ไม่รายงานการละเมิดจริยธรรมคือแจ้งแล้วไม่มีการแก้ไข ร้อยละ ๓๐.๔ เกรงกลัวในเรื่องการเปิดเผยตัว ร้อยละ ๒๓.๘

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์จะเห็นได้ว่ามีความพยายามแก้ปัญหาโดยตรงจะสัมพันธ์กับเพศชาย รายได้สูง สมรสแล้ว และดำรงตำแหน่งบริหาร ผู้ที่มีรายได้ต่ำจะแจ้งหัวหน้างานเมื่อมีการละเมิดจริยธรรม ผู้ที่มีรายได้สูงมักจะอยู่เฉยๆ ไม่ทำอะไร และคนที่มีประสบการณ์ทำงานน้อยจะโทรแจ้งสายด่วนจริยธรรม ส่วนสาเหตุที่ไม่รายงานการละเมิดจริยธรรมผู้ชายจะกลัวการแก้แค้น

ตารางที่ ๗ การดำเนินการเมื่อพบการละเมิดจริยธรรม

ตัวแปร	ความถี่	ร้อยละ
การดำเนินการเมื่อมีการละเมิดจริยธรรมในองค์กร		
แจ้งหัวหน้างาน/ผู้จัดการ[b]	๓๘๑	๔๗.๓
พยายามแก้ปัญหาโดยตรง[a b c e]	๑๖๔	๒๐.๓
อยู่เฉยๆ ไม่ทำอะไร[b]	๑๑๒	๑๓.๙
โทรแจ้งโทรศัพท์สายด่วนจริยธรรมขององค์กร[d]	๗๔	๙.๒
แจ้งคนอื่นภายนอกองค์กร	๖๑	๗.๖
อื่นๆ	๑๔	๑.๗
เหตุผลที่ไม่รายงานการละเมิดจริยธรรม		
แจ้งแล้วก็ไม่มีการแก้ไข	๒๔๒	๓๐.๔
เกรงกลัวในเรื่องการเปิดเผยตัว	๒๒๘	๒๓.๘
คิดว่าคงมีคนอื่นทำ	๑๕๖	๑๖.๓
เกรงกลัวเรื่องการแก้แค้น[a]	๑๔๓	๑๔.๙
ไม่ทราบว่าจะติดต่อใคร	๑๒๖	๑๓.๑
อื่นๆ	๑๕	๑.๖

หมายเหตุ [a] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของเพศ (chi-square)
[b] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของรายได้ (chi-square)
[c] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของสถานภาพสมรส (chi-square)
[d] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของประสบการณ์ทำงาน (chi-square)
[e] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของระดับตำแหน่ง (chi-square)

จากตารางที่ ๘ ช่องทางที่พนักงานรู้สึกสะดวกใจในการรายงานการกระทำผิดจริยธรรมในองค์กร ได้แก่หัวหน้างาน เพื่อนร่วมงาน คณะกรรมการตรวจสอบ และสายด่วนจริยธรรม

การรายงานการกระทำผิดจริยธรรมต่อหัวหน้างาน และคุยกับเพื่อนร่วมงานสัมพันธ์กับอายุน้อย รายได้น้อย และดำรงตำแหน่งระดับปฏิบัติการ รายงานกับคณะกรรมการตรวจสอบสัมพันธ์กับระดับการศึกษาสูงและการดำรงตำแหน่งระดับปฏิบัติการ รายงานกับผู้บริหารระดับสูงสัมพันธ์กับระดับตำแหน่งปฏิบัติการ รายงานผู้จัดการสัมพันธ์กับอายุน้อย โสด และประสบการณ์ทำงานน้อย รายงานฝ่ายทรัพยากรมนุษย์สัมพันธ์กับเพศชาย รายงานคณะกรรมการบริษัทสัมพันธ์กับการศึกษาน้อยและระดับตำแหน่งปฏิบัติการ และรายงานฝ่ายกฎหมายสัมพันธ์กับอายุมาก สมรสแล้ว ประสบการณ์ทำงานน้อย และระดับตำแหน่งปฏิบัติการ

ตารางที่ ๘ ช่องทางในการรายงานการกระทำผิดจริยธรรม

ช่องทางรายงานการกระทำผิดจริยธรรม	ความถี่	ร้อยละ
หัวหน้างาน[b d g]	๒๒๓	๒๑.๓
เพื่อนร่วมงาน[b d g]	๒๐๕	๑๙.๖
คณะกรรมการตรวจสอบ[c g]	๑๑๓	๑๐.๘
สายด่วนจริยธรรม	๑๐๐	๙.๕
ผู้บริหารระดับสูง[g]	๙๕	๙.๑
ผู้จัดการ[b e f]	๘๗	๘.๓
ฝ่ายทรัพยากรมนุษย์[a]	๘๓	๗.๙
คณะกรรมการบริษัท[c g]	๗๐	๖.๗
ฝ่ายกฎหมาย[b e f g]	๕๓	๕.๑
อื่นๆ	๑๙	๑.๘

หมายเหตุ [a] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของเพศ (chi-square)
[b] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของอายุ (chi-square)
[c] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของการศึกษา (chi-square)
[d] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของรายได้ (chi-square)
[e] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของสถานภาพสมรส (chi-square)
[f] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของประสบการณ์ทำงาน (chi-square)
[g] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของระดับตำแหน่ง (chi-square)

ในด้านการนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัวมีผู้คิดว่าเป็นการกระทำผิดจริยธรรม ร้อยละ ๖๔.๑ แต่ก็ยังมีผู้ที่เคยนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัวถึงร้อยละ ๖๐ อุปกรณ์สำนักงานที่นำไปใช้ส่วนตัวมากที่สุดได้แก่ ดินสอ/ปากกา กระดาษซองจดหมาย และกระดาษบันทึก (ตารางที่ ๙)

การนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัวมีความสัมพันธ์กับลักษณะทางประชากรศาสตร์ดังนี้ การนำดินสอ/ปากกาไปใช้สัมพันธ์กับรายได้น้อย การใช้ซองจดหมายสัมพันธ์กับรายได้สูงและประสบการณ์ทำงานน้อย กระดาษบันทึกสัมพันธ์กับผู้ที่มีรายได้สูง และการใช้กระดาษโพสต์อิทสัมพันธ์กับเพศหญิงและระดับการศึกษาสูง

ตารางที่ ๙ การนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัว

ตัวแปร	ความถี่	ร้อยละ
การนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัว		
ไม่เคย	๒๓๖	๔๐.๐
เคย	๒๕๗	๖๐.๐
ดินสอ/ปากกา[c]	*๒๓๙*	*๓๓.๒*
กระดาษ	*๒๑๒*	*๒๙.๕*
ซองจดหมาย[c d]	*๘๙*	*๑๒.๔*
กระดาษบันทึก[c]	*๘๗*	*๑๒.๑*
โพสต์อิท[a b]	*๗๘*	*๑๐.๘*
อื่นๆ	*๑๔*	*๑.๙*
คิดว่าการนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัวเป็นการกระทำผิดจริยธรรม	๓๘๐	๖๔.๑

หมายเหตุ [a] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของเพศ (chi-square)
[b] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของการศึกษา (chi-square)
[c] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของรายได้ (chi-square)
[d] แสดงนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ ของประสบการณ์ทำงาน (chi-square)

ในด้านความถี่ในการละเมิดจริยธรรมมีผู้ไม่ตอบร้อยละ ๒๔.๘ ตอบว่าไม่มีการละเมิดจริยธรรม ร้อยละ ๔๓.๐ และตอบว่ามีการละเมิดจริยธรรม ร้อยละ ๓๒.๒ ซึ่งมีการละเมิดจริยธรรมน้อยกว่า ๑๒ ครั้งต่อปี ร้อยละ ๗๒.๒ และมากกว่า ๑๒ ครั้งต่อปี ร้อยละ ๒๗.๓

อย่างไรก็ตามถ้าตัดความถี่ที่ไม่ตอบออกไป คำนวณเฉพาะกรณีที่มีและไม่มีการละเมิดจริยธรรม รวม ๔๔๖ กรณีคิดเป็นการละเมิดจริยธรรมร้อยละ ๔๒.๘ และไม่ละเมิดจริยธรรมร้อยละ ๕๗.๒

ตารางที่ ๑๐ ความถี่ในการละเมิดจริยธรรมในรอบปีที่ผ่านมา

ความถี่ในการละเมิดจริยธรรม	ความถี่	ร้อยละ
หัวหน้างาน[b d g]	๒๒๓	๒๑.๓
ไม่ตอบ	๑๔๗	๒๔.๘
ไม่มีการละเมิดจริยธรรม	๒๕๕	๔๓.๐
มีการละเมิดจริยธรรม	๑๙๑	๓๒.๒
น้อยกว่า ๑๒ ครั้งต่อปี	*๑๓๙*	*๗๒.๒*
มากกว่า ๑๒ ครั้งต่อปี	*๕๒*	*๒๗.๓*

ตารางที่ ๑๑ แสดงความเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อจริยธรรมองค์กร โดยมีคำถามจำนวน ๑๐ คำถามมีผู้เห็นด้วยจำนวน ๖ ข้อความ เห็นด้วยปานกลาง จำนวน ๓ ข้อความ และไม่เห็นด้วย จำนวน ๑ ข้อความข้อที่ไม่เห็นด้วยคือ "องค์กรไม่จำเป็นต้องอบรมจริยธรรมธุรกิจให้กับพนักงาน เพียงแค่ให้อ่านเอกสารก็พอ"

ตารางที่ ๑๑ ความเห็นที่มีต่อจริยธรรมธุรกิจขององค์กร

ข้อความ	N	Mean	SD	ความหมาย
๑. องค์กรควรมีความรับผิดชอบในมนุษยธรรม โดยการให้ความช่วยเหลือสังคม	๕๘๕	๔.๑	๑.๐	เห็นด้วย
๒. องค์กรควรมีความรับผิดชอบและปฏิบัติตาม กฎหมายที่บัญญัติไว้	๕๘๗	๔.๐	.๙	เห็นด้วย
๓. องค์กรควรมีความรับผิดชอบและปฏิบัติตาม หลักจริยธรรมธุรกิจ	๕๘๗	๔.๐	.๙	เห็นด้วย
๔. องค์กรควรรับผิดชอบในด้านเศรษฐกิจให้ อยู่รอดไม่เป็นภาระกับสังคม	๕๘๖	๓.๖	๑.๐	เห็นด้วย
๕. จริยธรรมธุรกิจ/องค์กรมุ่งเน้นประเด็นจริยธรรม ส่วนบุคคลมากที่สุด	๕๘๗	๓.๕	๑.๑	เห็นด้วย
๖. จริยธรรมธุรกิจ/องค์กรก็เหมือนๆ กับ จริยธรรมส่วนบุคคล	๕๘๕	๓.๕	๑.๐	เห็นด้วย

๗. จริยธรรมธุรกิจ/องค์กรเกี่ยวกับพฤติกรรมถูกผิดในองค์กรใดองค์หนึ่ง	๕๘๘	๓.๔	๑.๐	ปานกลาง
๘. จริยธรรมธุรกิจ/องค์กรทำให้นักลงทุนเกิดความภักดี	๕๘๗	๓.๓	๑.๑	ปานกลาง
๙. คนที่มีจริยธรรมส่วนบุคคลสูงไม่จำเป็นต้องเรียนรู้จริยธรรมธุรกิจ/องค์กร	๕๘๗	๒.๗	๑.๓	ปานกลาง
๑๐. องค์กรไม่จำเป็นต้องอบรมจริยธรรมธุรกิจให้กับพนักงานเพียงแค่ให้อ่านเอกสารก็พอ	๕๘๕	๒.๔	๑.๒	ไม่เห็นด้วย

๕. วิจารณ์

การบริหารจัดการองค์กรในยุคปัจจุบันที่อยู่ท่ามการเปลี่ยนแปลงอย่างพลวัตรนั้น เราไม่สามารถนำเอาบุคคลที่มีจริยธรรมส่วนตัวสูงส่งเพียงอย่างเดียวมาบริหารงานได้ เนื่องจากชุดของจริยธรรมส่วนตัวกับชุดของจริยธรรมธุรกิจนั้นมีความทับซ้อนกันอยู่ การเป็นคนดีก็อาจจะทำผิดจริยธรรมธุรกิจได้เนื่องจากมีกฎระเบียบอีกชุดที่แตกต่างจากการเป็นคนดี ตัวอย่างเช่นการบริหารงานในบริษัทมหาชนที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ก็แตกต่างไปจากบริษัทจำกัดทั่วไปเพราะบริษัทมหาชนจะมีกฎระเบียบที่แตกต่างกันออกไป หรือแม้แต่องค์กรที่อยู่ในอุตสาหกรรมที่แตกต่างกันก็จะมีชุดจริยธรรมที่แตกต่างกันเช่นสถาบันการเงินจะมีกฎระเบียบจากธนาคารแห่งประเทศไทยกำกับอยู่ส่วนบริษัทเวชภัณฑ์ก็จะมีกฎระเบียบของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาที่ต้องปฏิบัติตามเช่นกัน

การจัดการจริยธรรมธุรกิจในองค์กรให้ประสบความสำเร็จนั้นผู้บริหารหรือผู้นำจะต้องตระหนักถึงปัญหาทางจริยธรรมที่จะเกิดขึ้นจะต้องมีองค์ความรู้ในการจัดการจริยธรรม จากข้อมูลที่ได้จากการวิจัยพบว่ามีการละเมิดจริยธรรมร้อยละ ๔๒.๘ และเป็นการละเมิดจริยธรรมน้อยกว่า ๑๒ ครั้งต่อปีถึงร้อยละ ๗๒.๒ ถ้าพิจารณาในเรื่องการนำอุปกรณ์สำนักงานไปใช้ส่วนตัว ผู้ตอบแบบสอบถามคิดว่าเป็นการกระทำผิดจริยธรรมถึงร้อยละ ๖๔.๑ แต่ก็ยังเคยกระทำผิดดังกล่าวร้อยละ ๖๐

เมื่อมีการกระทำผิดมีการแจ้งการกระทำผิดต่อหัวหน้า/ผู้จัดการและทางสายด่วนรวมกันร้อยละ ๕๖.๕ และก็มีเหตุผลที่ไม่แจ้งการกระทำผิดเพราะแจ้งแล้วไม่มีการแก้ไข ร้อยละ ๓๐.๔ นอกจากนั้นในส่วนช่องทางการรายงานการกระทำผิดจริยธรรมมีการใช้สายด่วนจริยธรรมเพียงร้อยละ ๙.๕

ในส่วนขององค์กรมีการจัดทำประมวลจริยธรรมถึงร้อยละ ๗๖.๑ มีโครงสร้างองค์กรด้านจริยธรรม ร้อยละ ๗๑.๓ และมีการพิมพ์คู่มือจริยธรรม/จรรยาบรรณแจกพนักงาน ร้อยละ ๔๔.๓ แต่ยังมีการกระทำผิดร้อยละ ๔๒.๘ ดังกล่าวข้างต้น

เมื่อมาพิจาณาความเห็นที่มีต่อจริยธรรมธุรกิจขององค์กรจะเห็นว่ายังมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเช่นมีผู้เห็นด้วยกับข้อความที่ว่า "จริยธรรมธุรกิจ/องค์กรมุ่งเน้นประเด็นจริยธรรมส่วนบุคคลมากที่สุด" และ "จริยธรรมธุรกิจ/องค์กรก็เหมือนๆ กับจริยธรรมส่วนบุคคล" ความเห็นในสองข้อนี้มีความสำคัญมากเพราะแนวคิดที่ว่าจริยธรรมส่วนบุคคลคือจริยธรรมธุรกิจจะทำให้การจัดการจริยธรรมธุรกิจผิดเพี้ยนไปหมด ในระดับประเทศเรามักจะกล่าวกันว่าให้เลือกตั้งคนดีเข้ามาบริหารประเทศ จะต้องให้คนดีมีศีลธรรมมีโอกาสบริหารจัดการสิ่งต่างๆ แต่คนดีอย่างเดียวเท่านั้นไม่เพียงพอแล้วสำหรับการบริหารจัดการในยุคปัจจุบัน แต่อยู่ที่ระบบในการจัดการจริยธรรมธุรกิจเช่นผลสำรวจของ ERC ที่มีการกระทำผิดลดลงเพราะส่วนหนึ่งมากจากระบบของการเปิดเผยข้อมูล การปกป้องผู้เปิดเผยข้อมูล การสร้างวัฒนธรรมจริยธรรมในองค์กร

การจะจัดการระบบจริยธรรมให้ได้ผลดีจุดเริ่มต้นอยู่ที่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm) และกรอบคิด (mindset) ของผู้นำว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทำให้จริยธรรมส่วนบุคคลไม่สามารถใช้ได้ในการจัดการองค์กรต่อไป ผู้นำจะต้องมีการตระหนักถึงปัญหาทางจริยธรรมและมีกระบวนการตัดสินใจทางด้านจริยธรรม สิ่งสำคัญคือการอบรมจริยธรรมให้กับพนักงานให้รู้และตระหนักว่าเมื่อเกิดปัญหาทางด้านจริยธรรมธุรกิจแล้วจะต้องดำเนินการอย่างไร และการสร้างวัฒนธรรมจริยธรรมขึ้นมาในองค์กรและระบบการเปิดเผยข้อมูลในองค์กร

อย่างไรก็ตามความเป็นคนดีมีจริยธรรมก็ยังเป็นพื้นฐานที่ดีในการจัดการจริยธรรมธุรกิจเพราะความเป็นคนมีจริยธรรมจะตัดวงจรของความโลภออกไป ส่วนระบบการจัดการจริยธรรมธุรกิจจะตัดโอกาสในการกระทำผิดให้น้อยลง เมื่อทั้งสองปัจจัยคือความโลภและโอกาสเกิดขึ้นยาก ดังนั้นรางวัลหรือความสำเร็จที่จะได้จากการกระผิดจริยธรรมก็จะลดลงและไม่คุ้มค่ากับความเสี่ยงต่างๆ ที่เกิดขึ้น

๖. บทสรุป

ภาวะผู้นำมีผลอย่างสำคัญต่อการจัดการจริยธรรมธุรกิจในองค์กร ซึ่งจะมีผลต่อการจัดการระบบต่างๆ ทางด้านจริยธรรมธุรกิจในองค์กรไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การจัดโครงสร้างองค์กร การควบคุม กำกับ ดูแลพนักงาน และการประเมินผลและรายงานจริยธรรม ผู้นำจะต้องเป็นสถาปนิกสังคมที่ต้องสามารถออกแบบองค์กรให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยพื้นฐานของจริยธรรมธุรกิจ[๗] จริยธรรมธุรกิจจะต้องมีการจัดการที่เป็นระบบเพื่อให้สามารถจำกัดโอกาสที่จะเกิดการกระทำผิดจริยธรรมให้มากที่สุด เนื่องจากความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการกระทำผิดจริยธรรมธุรกิจเป็นเรื่องที่มีความร้ายแรงมากจนอาจทำให้องค์กรที่จัดตั้งมานับร้อยปีต้องล้มสลายไปในที่สุด

[๗] พิพัฒน์ นนทนาธรณ์, หน้า ๑๑๐.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

(๑) หนังสือ :

เกียรติศักดิ์ จีรเธียรนาถ. **CEO/CFO คู่โกงบันลือโลก.** กรุงเทพมหานคร : ขอคิดด้วยศน, ๒๕๔๘.

พิพัฒน์ นนทนาธรณ์. **การจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร.** นนทบุรี : ธิงค์บียอนด์, ๒๕๕๓.

ภาษาอังกฤษ

Ethics Resource Center. **2009 National Business Ethics Survey: Ethics in the Recession**. Arlington, VA: ERC. 2009.

KPMG. **Fraud: Prevent, Detect, Respond- KPMG Singapore Fraud Survey Report 2008**. Singapore: KPMG, 2008.

O.C. Ferrell, John Fraedrich, and Linda Ferrell. **Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases**. 6th ed.. Boston : Houghton Mifflin, 2008.

http://www.unglobalcompact.org/AbouttheGC/TheTENPrinciples/index.html

ภาคที่ ๒

พุทธธรรมกับการสร้างสังคมปรองดอง

Building a Harmonious Society

เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงพุทธ : การจัดการความขัดแย้งผ่านมิติของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ

Buddhist Political Economy : Conflict Management though Socio-Economic Development

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.

Ven. Asst. Prof. Dr. Phramaha Hansa Dhammahaso

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ผู้อำนวยการสำนักงานสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ

ผู้อำนวยการสถาบันภาษา

บทคัดย่อ

พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเพียบพร้อมไปด้วยโภคสมบัติ มนุษย์สมบัติ และปรารถนาให้สิ่งเหล่านี้คงอยู่กับพระองค์ตลอดระยะเวลาที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ฉะนั้น พระองค์ทรงดำริตามวิธีการที่นิยมกระทำในยุคนั้นคือ “การบูชายัญ” โดยมุ่งหวังว่า สามารถสร้างความพอใจให้แก่เทพเจ้าผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จเหล่านั้น

ในขณะที่พราหมณ์ปุโรหิตมองว่า “หัวใจของพระราชาคือประชาชน” ถ้าพระองค์ไม่สามารถกุมหัวใจ หรือเข้าไปนั่งในใจของประชาชนได้ ผลที่ตามมาก็คือ “การสูญเสียพลังมวลชน” จนนำไปสู่การต่อต้านและประท้วงเพื่อโค่นล้มราชบัลลังก์ของพระองค์ หรืออาจจะเป็นไส้ศึกให้แก่ข้าศึกที่พระองค์ทรงรบจนสามารถแย่งชิงดินแดนมาได้อย่างมากมาย

พราหมณ์จึงนำเสนอสถานการณ์จริงเกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแคว้นต่อพระราชาว่า “บ้านเมืองของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม มีการเบียดเบียน โจรยังปล้นบ้านปล้นนิคม ปล้นเมืองหลวง ดักจี้ในทางเปลี่ยว พระองค์โปรดให้ฟื้นฟูพลีกรรมก็จะชื่อว่า

กระทำสิ่งที่ไม่สมควร" และนอกจากนั้น พราหมณ์ยังได้เสนอความคิดเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลเสียของการหาทางออกด้วยวิธีการรุนแรงว่า "การปราบเสี้ยนหนามคือโจร ด้วยการประหาร จองจำ ปรับไหม ตำหนิโทษ หรือเนรเทศ ไม่ถือว่าเป็นการกำจัดเสี้ยนหนามคือโจรได้อย่างถูกต้อง เพราะว่าโจรที่เหลือจากที่กำจัดไปแล้วนั้นก็จะมาเบียดเบียนบ้านเมืองได้ในภายหลัง"

ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น พราหมณ์จึงได้นำเสนอ "นโยบายคู่ขนาน" (Dualistic Policy) อันเป็นการดำเนินนโยบายเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ควบคู่ไปกับนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งนโยบายคู่ขนานนั้นประกอบไปด้วย "ไตรภาค" หรือ "กลยุทธ์สามเส้า" กล่าวคือ

(๑) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชนชั้นรากหญ้า โดยการพระราชทานพันธุ์พืชและอาหารให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในเกษตรกรรม และการเลี้ยงปศุสัตว์ เพื่อให้เกษตรกรนั้นไม่ต้องเดือดร้อนเรื่องต้นทุนทางสินค้า หรือต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากแคว้นอื่นมากจนเกินไป

(๒) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับกลาง และระดับสูง โดยการสนับสนุนต้นทุนทางการผลิต หรือต้นทุนทางการเงินให้แก่ธุรกิจขนาดกลาง อันเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ที่คอยรับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากเกษตรกรไปขายในแคว้นอื่นๆ หรือภายในแคว้นของพระองค์

(๓) การเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คณะผู้บริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งการขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยข้าราชการเป็นมันสมอง และผลักดันนโยบายต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลเป็นรูปธรรม ดังนั้น การพระราชทานอาหาร และเพิ่มเงินเดือนให้แก่ราชการนั้นจึงถือได้ว่าเป็นมาตรการในการสร้างแรงจูงใจได้อย่างดีที่สุดทางหนึ่ง

Abstract

King Mahāvijita was fully endowed with the treasure of wealth and the treasure of human entourage, and he wished for these treasures to last as long as he was alive. He therefore thought of a method that was popular at that time, which was to offer a sacrifice in order to please the deities who he believed were responsible for this success.

Meanwhile, the king's chief minister reflected that 'the people exist as the heart of the king.' If the king is unable to capture or enter into the hearts of the people, the result will be a 'weakening of the multitude,' and will lead to resistance, protest in order to topple the monarchy, or a rebellion by helping those enemies of the king from whom the king has seized land.

The minister described to the king the conflicts existing in the kingdom: 'There are many enemies and abuses in the country. Robbers plunder villages, towns and cities, and lie in ambush in solitary places. The king should mend these problems. To offer a sacrifice is improper.' The minister also offered his opinion about the harmful consequences of solving problems through violent means: To subdue the robbers by execution, imprisonment, fines, castigation, or banishment is not a suitable way to get rid of these robbers, because the robbers who remain will still oppress the country.

The minister then proposed a 'dual policy,' which combines a policy based on the science of administration with a policy of economic development. This dual policy exists as a threefold division or as a three-pronged strategy:

1. Economic development on a grassroots level : royal grants of plants and food to citizens engaged in agriculture and the promotion of raising domesticated animals, so that farmers need not struggle with the costs of commodities or the costs of buying raw materials from other districts.

2. Economic development on a medium and high level: the support of production capital or investment capital to medium size businesses, which purchase agricultural products from the farmers and sell these products within the country or export to other countries.

3. To create morale and to encourage those who manage the civil service: to administer the strategies for national development, it is essential to rely on the intelligence of civil servants, who implement policies leading to concrete results. Royal grants of food and an increase in salary for civil servants is one of the best measures to motivate them in their work.

๑. ความนำ

จากสงครามโลกครั้งที่ ๒ โครงสร้างของเศรษฐกิจโลกได้เปลี่ยนไปอย่างมีนัยยะสำคัญ กลางทศวรรษ ๑๙๗๐ โลกหลังสงครามพยายามสร้างระเบียบโลกที่ทำให้พฤติกรรมทางเศรษฐกิจมีความรับผิดชอบต่อสังคม ได้ให้ความสำคัญกับจุดมุ่งหมายในด้านการมีงานทำเต็มที่ และเน้นความมั่นคงทางสังคม (Social Security) เหนือสิ่งอื่นใด อีกทั้ง การพยายามลดช่องว่างระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจน การที่ประเทศต่างๆ ในสังคมโลกไม่สามารถที่จะดำเนินนโยบายสาธารณะให้สามารถตอบผลประโยชน์และความต้องการของกลุ่มต่างๆ ในสังคมได้อย่างประสานสอดคล้อง จึงทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมจากความสุดขั้วภายในสังคมและระหว่างสังคม ระหว่างคนรวยกับคนจน[๑]

ห่วงโซ่ที่เชื่อมสังคมมนุษย์ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขท่ามกลางความแตกต่างทางพหุวัฒนธรรม (Multi-Culture) คือ “ระบบการเมือง” (Political System) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการเมืองเป็นตัวแปรสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะ (Public Policy) เพื่อให้กลุ่มคนต่างๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมสามารถเข้าถึงโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลประโยชน์และความต้องการด้านปัจจัย ๔ แต่การที่จะดำเนินการจัดการผลประโยชน์ด้านทรัพยากรได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยตัวแปรด้านอำนาจทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง[๒]

ด้วยเหตุนี้ การเกิดขึ้นของระบบการเมืองนั้น ปัจจัยประการหนึ่งคือ “การใช้การเมืองเป็นเครื่องในการจัดการความขัดแย้งในด้านต่างๆ ของประชากรที่อาศัยอยู่ในรัฐหรือชุมชน เพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้รับโอกาสทั้งในแง่ของทุน ความเสมอภาค ความเท่าเทียม และการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีของกลุ่มคนต่างๆ จะเห็นว่า ระบบเศรษฐกิจ (Economy) ระบบการเมืองการปกครอง (Politics) จึงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องเชื่อมต่อกันและเกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบระเบียบ ยกตัวอย่างเช่น ระบบเศรษฐกิจที่ดีจะช่วยเกื้อหนุนและเป็นปัจจัยให้ระบบสังคมเคลื่อนไหวอย่างราบรื่น ในขณะที่ระบบสังคมที่ดีก็จะเกื้อหนุนให้ระบบการเมืองและการปกครองดำเนินไปอย่างไม่สะดุด เป็นต้น ปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านี้เป็นกระบวนการทางพฤติกรรมของมนุษย์ทางสังคมที่ล้วนเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องอย่างไม่หยุดยั้ง

[๑] ดูเพิ่มเติมใน Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**, (New York : Simon & Schuster, 1996).

[๒] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔), น. ๔.

ถึงกระนั้น ในแต่ละปีประชากรของมนุษยชาติเพิ่มจำนวนเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ ในขณะเดียวกัน มนุษยชาติก็มีความต้องการทรัพยากรที่เพิ่มสูงขึ้น อย่างไรก็ดี เนื่องจากทรัพยากรของโลกมีจำนวนจำกัด จึงทำให้ความต้องการกับทรัพยากรไม่ประสานสอดคล้องกัน จึงทำให้มนุษยชาติพยายามที่แสวงหาทรัพยากรเพื่อสนองความต้องการของตัวเอง เมื่อแต่ละคนพยายามที่จะขยายพื้นที่ของความต้องการ จึงทำให้ความต้องการของมนุษยชาติขบเหลี่ยมของกันและกัน จนนำไปสู่ความขัดแย้ง และบางสถานการณ์นำไปสู่ความรุนแรง เพราะมนุษยชาติไม่สามารถได้รับการตอบสนองตามที่ตัวเอง หรือกลุ่มตัวเองต้องการ ด้วยเหตุนี้ ความขัดแย้งจึงเกิดขึ้น และขยายวงกว้างจนยากต่อการบริหารจัดการได้

ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากวิกฤติการณ์ทางสังคมนั้น กลไกหลักสำคัญประการหนึ่งในการขับเคลื่อนประเทศคือ “การเมือง” จะเข้าไปดำเนินการบริหารจัดการอย่างไร เพื่อกลุ่มคนต่างๆ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และยอมรับได้ต่อการแบ่งปันผลประโยชน์และความต้องการของผู้มีอำนาจในการบริหารจัดการ ด้วยเหตุนี้ เพื่อที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว จึงมีความจำเป็นต้องอาศัย “กลไกทางด้านเศรษฐศาสตร์” เข้ามาเป็นเครื่องมือเพื่อให้การดำรงอยู่ของอำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะการบริหารจัดการ หรือดำเนินการตามนโยบายแห่งรัฐเป็นไปอย่างราบรื่นได้

พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอตัวอย่างของการแก้ปัญหาปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเสนอสาเหตุของตัวสาเหตุที่แท้จริง ตลอดจนแนวทางการแก้ปัญหาแบบยั่งยืนเอาไว้ใน “กูฏทันตสูตร” ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจะนำมาเสนอเพื่อเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ (Best Practice) เพื่อจะได้ถอดบทเรียนสำคัญในการแก้วิกฤติการณ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับการเมือง และเศรษฐกิจ และตอบคำถามที่ว่า ในพระสูตรดังกล่าวนี้ ได้นำเสนอหลักการที่ว่า “เศรษฐศาสตร์การเมือง” เอาอย่างไร อีกทั้งได้นำเสนอหลักพุทธธรรมเพื่อการแก้ปัญหาและการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมได้อย่างไร

๒. แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง : ประวัติและพัฒนาการ

เศรษฐศาสตร์การเมือง[๓] (Political Economy) มีความหมายกว้างขวาง และครอบคลุมพื้นทั้งแนวคิดและแนวปฏิบัติการค่อนข้างมาก ถึงกระนั้น ความหมายประการหนึ่งคือ ความหมายทางเศรษฐศาสตร์ที่พยายามจะนำแนวคิดด้านอื่นๆ เข้าไปรวมด้วย เช่น สังคม วัฒนธรรม ประเพณี พฤติกรรมของคน กฎหมาย การเมือง (ความเกี่ยวข้องกับรัฐ) และพิจารณาถึงปูมหลังของแต่ละทฤษฎี

[๓] ดูเพิ่มเติมใน ทวี หมื่นนิกร, **เศรษฐศาสตร์จึงต้องเป็นเศรษฐศาสตร์การเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

ด้วย อีกทั้งเป็นการศึกษาและวิเคราะห์โครงสร้างของระบบ มากกว่า ที่จะพิจารณาแต่ในเชิงคณิตศาสตร์และตรรกะบนการตั้งสมมติฐาน

"เศรษฐศาสตร์การเมือง"[๔] (Political Economy) ได้รับการนำมาใช้ก่อนคำว่า เศรษฐศาสตร์ (Economics) จะเห็นว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองในสมัยแรกเป็นความพยายามแยกให้เห็นว่า การปกครองเมือง (Political) มีความแตกต่างจากการปกครองแบบเดิม ซึ่งคำว่า Economy มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก แปลว่าการจัดสรรครัวเรือน การเพิ่มคำว่า "Political" เข้าไปอาจทำให้หมายถึง การจัดสรรในแบบที่แตกต่างไปจากครัวเรือนทั่วไปเป็นแบบเมือง ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ในสมัยนั้น โดยที่การศึกษาจะเกี่ยวกับการดำเนินงานและการผลิตที่บริหารโดยรัฐ (รัฐเป็นสถาบันใหม่ในสังคม) ที่ขับเคลื่อนด้วยพลังของระบบทุนนิยมที่เพิ่งเกิดใหม่และมีบทบาทมากขึ้น

เศรษฐศาสตร์การเมืองนั้นได้รับการจัดเป็นระบบความคิดที่ชัดเจนในคริสตศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งเป็นช่วงของการต่อสู้ระหว่างทุนนิยมกับศักดินานิยมในยุโรป และได้มีการนำมาใช้เป็นครั้งแรกในอังกฤษสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อแทนที่แนวคิดสำนักธรรมชาตินิยม (Physiocracy) ของฝรั่งเศส งานเขียนเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมืองชิ้นแรกๆ ได้แก่ The labor theory of value (ซึ่งเริ่มโดย จอห์น ล็อก), พัฒนาต่อโดย อดัม สมิธ และวิเคราะห์ต่อในเชิงวิพากษ์โดยคาร์ล มาร์กซ

ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ การที่วิชาเศรษฐศาสตร์ในแบบกระแสหลักได้เฟื่องฟูจนถึงขีดสุด จึงทำให้คำว่า เศรษฐศาสตร์การเมือง ได้รับการแทนที่ด้วย คำว่า เศรษฐศาสตร์ และทฤษฎีของเศรษฐศาสตร์ที่ว่านั้น ก็มีการใช้แนวคิดในเชิงองค์รวมน้อยลง เนื่องจากคำพยายามที่จะทำให้เศรษฐศาสตร์เป็น วิชาที่สามารถตัดออกจากอารมณ์ ความรู้สึกทางวัฒนธรรม สังคมและการเมือง เพื่อให้วิชาดังกล่าวมีความคิดเป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น เป็นผลทำให้ เศรษฐศาสตร์กลายเป็นสาขาวิชาที่ไม่สามารถตอบโจทย์ปัญหาของสังคม การเมืองหรือวัฒนธรรมได้อย่างรอบด้านเท่าที่ควรจะเป็น

ในภายหลัง ที่เริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์เศรษฐศาสตร์กระแสหลักมากขึ้น เศรษฐศาสตร์การเมือง จึงปรากฏชัดขึ้นอีกครั้ง และมีบทบาทมาถึงปัจจุบัน ถึงกระนั้น เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (Neo Classic) ซึ่งมีความโดดเด่นในการชี้นำให้เห็นถึงสาเหตุการขยายตัวทางเศรษฐกิจ สังคมสามารถนำทรัพยากรมาใช้ในการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยกลไกตลาดที่ทำงานอย่างเสรี แต่ความเป็นจริง กลไกตลาดไม่เคยทำงานอย่างเป็นอิสระ ถูกครอบงำด้วยอำนาจที่ชัดเจนและที่ไม่ชัดเจน เป้าหมายการใช้อำนาจเหนือกลไกตลาดก็คือ การได้กรรมสิทธ์ส่วนเกิน (surplus) เศรษฐศาสตร์

[๔] ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, **อัตลักษณ์ (Identity) เศรษฐศาสตร์การเมืองไทย,** ใน http://www.wiszanu.com/index.php?option=com_content&task=view&id=77&Itemid=55 เข้าถึงเมื่อ ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

การเมืองวิเคราะห์เศรษฐกิจ บนพื้นฐานความจริงทางสังคม อำนาจทางการเมือง การกระทำในประวัติศาสตร์เพื่ออธิบายรูปแบบเติบโตที่ขาดสมดุลว่า เพราะเหตุใดการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจึงทำให้การพัฒนาดังกล่าวทำให้สังคมเกิดความแตกแยก และแย่งชิงผลประโยชน์และความต้องการด้านทรัพยากรสูงมากขึ้น

๓. หลักการและแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมืองในกูฏทันตสูตร

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ตั้งข้อสังเกตต่อพระสูตรนี้เอาไว้อย่างน่าสนใจว่า "พระพุทธเจ้าทรงสอนรัฐศาสตร์แบบเสริมเศรษฐศาสตร์ในการทรงแสดงธรรมแก่กูฏทันตพราหมณ์ นักปกครองผู้หนึ่งของแคว้นมคธพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ลดอาชญากรรม ด้วยเพิ่มการจัดเศรษฐกิจให้ดี ให้ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีรายได้ มีความเป็นอยู่ดี เป็นการนำเรื่องเศรษฐกิจมาช่วยในการปกครองด้วย"[๕] สอดรับกับอดิศักดิ์ ทองบุญ[๖] ที่ชี้ว่า "แนวคิดในกูฏทันตสูตรเป็นการนำเสนอแนวทางการปฏิวัติแนวคิดทางเศรษฐกิจโดยการพัฒนาเศรษฐกิจขั้นมูลฐานที่สัมพันธ์กับแนวคิดทางการเมืองแบบธรรมาธิปไตย" คำถามมีว่า "แนวคิดในกูฏทันตสูตรได้นำเสนอหลักการและแนวทางดังกล่าวอย่างไร" จึงทำให้นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนามองว่า ควรนำพระสูตรดังกล่าวนั้นมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของสังคมไทยในปัจจุบัน ก็จะเกิดประโยชน์แก่ชาติและประชาชนได้อย่างมาก

๔. การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแบบยั่งยืนตามแนวกูฏทันตสูตร

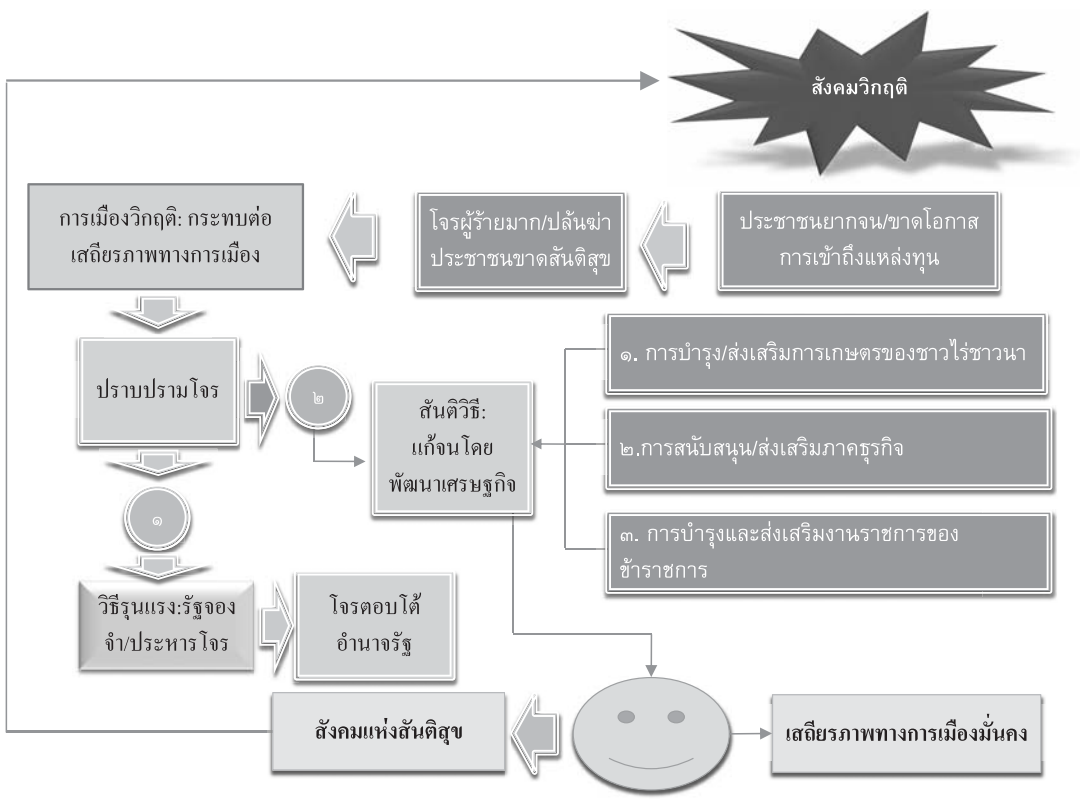
ปัจจัย ๔ คือ "เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค" นั้น ถือได้ว่าเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์อย่างยิ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดประการหนึ่งก็คือ "อาหาร" พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง" ซึ่งความหิว หรือความต้องการนั้น ถือว่าเป็นปัจจัย หรือตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ ดังจะเห็นได้จากกรณีการแย่งชิงข้าวสาลีตามที่ปรากฏในอัคคัญญสูตร หรือการที่ภิกษุใส่ร้ายพระทัพพมัลลบุตรในข้อหาจัดวาระในลำดับสุดท้าย จนทำตัวเองได้อาหารที่ไม่ประณีตก็เกิดจากความต้องการด้านอาหาร

[๕] ดูเพิ่มเติมใน สุชีพ ปุญญานุภาพ, **องค์ประกอบที่ทำให้สมบูรณ์**, ธรรมจักษุ ฉบับที่ ๘๔ ปีที่ ๘๔ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๐.

[๖] อดิศักดิ์ ทองบุญ, **วิเคราะห์มหายัญในกูฏทันตสูตร** ใน http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=212&articlegroup_id=60 เข้าถึงวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

ในกูฏทันตสูตรนั้น เริ่มแรกนั้นพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงมิได้ตระหนักรู้ถึงประเด็นปัญหาเรื่อง “ความยากจน” ซึ่งสัมพันธ์กับปัจจัย ๔ ว่า เป็นภัยคุกคามต่อสถานะความเป็นกษัตริย์ของพระองค์ แต่สิ่งที่ทรงกลัวมากที่สุดคือ “การกลัวว่าจะสูญเสียอำนาจทางการเมืองการปกครองที่ตัวเองมีและเป็น” ฉะนั้น เพื่อรักษาอำนาจเอาไว้ จึงต้องการบูชามหายัญ เพื่อที่จะเอาอกเอาใจเทพเจ้าหรือสิ่งลึกลับเบื้องบนซึ่งมีอำนาจอยู่เหนือธรรมชาติ เมื่อเทพเจ้าเบื้องบนเกิดความพออกพอใจก็จะอำนวยผลให้เกิดเป็นประโยชน์แก่มนุษย์โลก ความเชื่อเช่นนี้ถือเป็นความเชื่อแต่โบราณที่มีมานานแล้วก่อนพุทธศาสนาจะถือกำเนิดขึ้นด้วยซ้ำ เป็นความเชื่อของศาสนาพราห์มในเรื่องเทพเจ้าว่ามีอำนาจเหนือสิ่งอื่นใดในโลก และสามารถดลบันดาลให้สรรพสัตว์มีความสุขปราศจากทุกข์ภัยต่างๆ ดังนั้นจึงเป็นประเพณีประพฤติปฏิบัติตามๆ กันมาด้วยการบวงสรวงอ้อนวอนและบูชายัญเทพเจ้าเหล่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ถูกจุด ทำให้ปัญหาเดิมไม่ได้รับการแก้ไข ส่งผลกระทบต่อประชาชนในประเทศโดยตรงและก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา

เมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระเจ้ามหาวิชิตราชแล้ว บ้านเมืองของพระองค์เกิดความไม่สงบ โจรผู้ร้ายชุกชุมคอยเบียดเบียนประชาชนคนอื่นให้ได้รับความเดือดร้อน พระพุทธองค์มองว่าศัตรูของพระองค์ไม่ใช่โจร เพราะถึงจะปราบปรามอย่างไรก็ไม่หมด โจรที่เหลือก็ยังคงเบียดเบียนทำความเดือนร้อนให้แก่ผู้อื่นได้อยู่ร่ำไป ประชาชนยังยากจนอยู่ และหมุนเวียนอยู่อย่างนี้ไปเรื่อยๆ ดังแผนภาพต่อไปนี้

จากแผนภาพดังกล่าวอธิบายได้ว่าการอยู่ร่วมกันของมนุษย์โลกนี้ประกอบไปด้วยระบบต่างๆ ที่เปรียบเสมือนลูกโซ่หรือฟันเฟืองจำนวนมากที่เกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันอยู่ เมื่อระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นฟันเฟืองตัวใหญ่ตัวหนึ่งอยู่ในสถานะที่เป็นปรกติหรือดี ประชาชนไม่ยากจนไม่มีความลำบากในการทำมาหากินแล้ว ก็จะส่งผลต่อฟันเฟืองตัวอื่นๆ ได้แก่ ระบบสังคม คือคนในสังคม ประชาชนในประเทศก็จะมีคุณภาพ การเมืองและการปกครองก็ราบรื่นไม่สะดุดติดขัด และในท้ายที่สุดความสันติสุขก็จะเกิดขึ้นกับสังคมๆ นั้น

ใน "กูฏทันตสูตร"[๗] สะท้อนให้เรามองเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าว เพราะเมื่อวิเคราะห์จากประเด็นดังกล่าวพบว่า การที่พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเพียบพร้อมไปด้วยโภคสมบัติ มนุษย์สมบัติ และปรารถนาให้สิ่งเหล่านี้คงอยู่กับพระองค์ตลอดระยะเวลาที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ฉะนั้น พระองค์ทรงดำริตามวิธีการที่นิยมกระทำในยุคนั้นคือ "การบูชายัญ" โดยมุ่งหวังว่าสามารถสร้างความพอใจให้แก่เทพเจ้าผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จเหล่านั้น

ในขณะที่พราหมณ์ปุโรหิตมองว่า "หัวใจของพระราชาคือประชาชน" ถ้าพระองค์ไม่สามารถกุมหัวใจ หรือเข้าไปนั่งในใจของประชาชนได้ ผลที่ตามมาก็คือ "การสูญเสียพลังมวลชน" จนนำไปสู่การต่อต้าน และประท้วงเพื่อโค่นล้มราชบัลลังก์ของพระองค์ หรืออาจจะเป็นไส้ศึกให้แก่ข้าศึกที่พระองค์ทรงรบจนสามารถแย่งชิงดินแดนมาได้อย่างมากมาย

อย่างไรก็ตาม โจทย์ และคำตอบของพระราชากับพราหมณ์อาจจะสอดคล้องกัน แต่วิธีการในการแก้โจทย์นั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบมีความแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ พราหมณ์จึงนำเสนอสถานการณ์จริงเกี่ยวกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแคว้นต่อพระราชาว่า "บ้านเมืองของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม มีการเบียดเบียน โจรยังปล้นบ้าน ปล้นนิคม ปล้นเมืองหลวง ดักจี้ในทางเปลี่ยว พระองค์โปรดให้ฟื้นฟูพลีกรรมก็จะชื่อว่า กระทำสิ่งที่ไม่สมควร" นอกจากนั้น พราหมณ์ยังได้เสนอความคิดเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลเสียของการหาทางออกด้วยวิธีการรุนแรงว่า "การปราบเสี้ยนหนามคือโจร ด้วยการประหาร จองจำ ปรับไหม ตำหนิโทษ หรือเนรเทศ ไม่ถือว่าเป็นการกำจัดเสี้ยนหนามคือโจรได้อย่างถูกต้อง เพราะว่าโจรที่เหลือจากที่กำจัดไปแล้วนั้นก็จะมาเบียดเบียนบ้านเมืองได้ในภายหลัง"

ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น พราหมณ์จึงได้นำเสนอ "นโยบายคู่ขนาน" (Dualistic Policy) อันเป็นการดำเนินนโยบายเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ควบคู่ไปกับนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งนโยบายคู่ขนานนั้นประกอบไปด้วย "ไตรภาค" หรือ "กลยุทธ์สามเส้า" กล่าวคือ

(๑) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชนชั้นรากหญ้า โดยการพระราชทานพันธุ์พืช และอาหารให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในเกษตรกรรม และการเลี้ยงปศุสัตว์ เพื่อให้เกษตรกรนั้นไม่ต้องเดือดร้อนเรื่องต้นทุนทางสินค้า หรือต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากแคว้นอื่นมากจนเกินไป

[๗]ที.สี. (บาลี) ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๗-๑๕๐, ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๓-๓๕๘/๑๒๔-๑๕๐.

(๒) การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับกลาง และระดับสูง โดยการสนับสนุนต้นทุน ทางการผลิต หรือต้นทุนทางการเงินให้แก่ธุรกิจขนาดกลาง อันเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ที่คอยรับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากเกษตรกรไปขายในแคว้นอื่นๆ หรือภายในแคว้นของพระองค์

(๓) การเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คณะผู้บริหารราชการแผ่นดิน ซึ่ง การขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยข้าราชการเป็นมันสมอง และผลักดันนโยบายต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลเป็นรูปธรรม ดังนั้น การพระราชทานอาหาร และเพิ่มเงินเดือนให้แก่ราชการนั้นจึงถือได้ว่าเป็นมาตรการในการสร้างแรงจูงใจได้อย่างดีที่สุดทางหนึ่ง

นโยบาย “สามเส้า” ดังกล่าวนั้น จัดได้ว่าเป็น “เครื่องยนต์สามตัว” ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป อย่างไรก็ตาม การดำเนินตามนโยบายดังกล่าวนับได้ว่าเป็นการทำสงคราม หรือประกาศสงครามในหลายด้านด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น “สงครามกับความยากจน” “สงครามกับการฉ้อราษฎร์บังหลวง “สงครามกับยาเสพติด” “สงครามกับการก่อการร้าย” และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “สงครามกับกิเลส” ที่มีอยู่ในตัวเองด้วยการปฏิบัติตนตามแนวทางของศีล สมาธิ และปัญญา

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจแบบ “ไตรภาค” มีส่วนสำคัญในการจัดการความขัดแย้งไม่ให้เกิดขึ้นและลุกลามในหมู่ประชาชน ผลที่ตามมาก็จักเป็นประดุจถ้อยคำของพราหมณ์ปุโรหิตที่ว่า “พลเมืองเหล่านั้นจักขยันขันแข็งเอาใจใส่ในการงานของตัวเอง ไม่เบียดเบียน หรือเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน บ้านเมืองก็จะอยู่อย่างร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนจะชื่นชมยินดี และครอบครัวมีความสุข”

ดังนั้น เมื่อเสนอแนะวิธีปราบผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคนเช่นนี้แล้ว พระองค์ทรงมุ่งไปที่ปัญหาเศรษฐกิจและพยายามทำให้ประชาชนทุกสาขาอาชีพมีความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น แล้วปัญหาต่างๆ ก็จะค่อยๆ ลดน้อยถอยลงไปโดยลำดับ ถ้าวิเคราะห์วิธีแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่พระองค์ทรงเสนอนั้น จริงๆ แล้ว คือ กระบวนการแก้ปัญหาแบบอริยสัจ ๔ นั่นเอง ถ้าจัดตามลำดับขั้นตอนจะเห็นภาพที่แจ่มชัดดังนี้

แผนภูมิการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามกระบวนการของอริยสัจ ๔

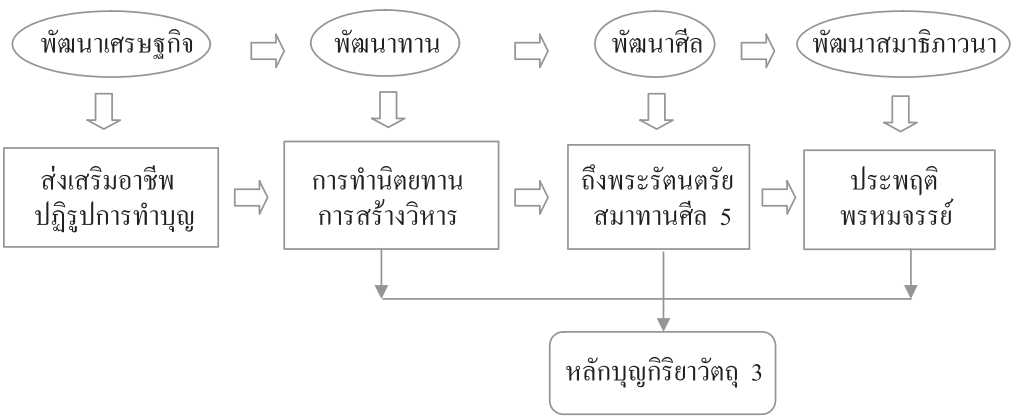
๕. ขั้นตอนของการพัฒนาตามแนวกูฏทันตสูตร

ในกูฏทันตสูตรนี้ นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงเน้นหนักให้ผู้ปกครองบ้านเมืองหันมาใส่ใจต่อปัญหาเรื่องการกินการอยู่ของประประชาชน ซึ่งเป็นปัญหาขั้นรากฐานของสังคมแล้ว ยังทรงแสดงลำดับขั้นของการพัฒนาที่สูงขึ้นไปโดยลำดับ การแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเพื่อให้ประชาชนอยู่ดีกินดี แม้จะเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด แต่ก็เป็นเพียงการพัฒนาทางด้านวัตถุเท่านั้น ยังมีองค์ประกอบอีกด้านหนึ่งของมนุษย์ซึ่งจะต้องให้ความใส่ใจคือ การพัฒนาทางด้านจิตใจ เพราะชีวิตมนุษย์ประกอบด้วย ๒ ส่วนคือ ร่างกายกับจิตใจ

ในองค์ประกอบดังกล่าว พระพุทธศาสนาถือว่าจิตใจเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดและสมควรได้รับการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย ถ้าไปมุ่งพัฒนาแต่ด้านวัตถุเพียงอย่างเดียวโดยมิได้ให้ความใส่ใจต่อคุณค่าทางด้านจิตใจ สิ่งที่จะปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด คือ การพัฒนาที่ขาดดุลยภาพ เป็นการพัฒนาแบบแยกส่วน คือแยกกายออกจากใจ แต่มิได้พัฒนาแบบองค์รวม (Holistic) อันเป็นการพัฒนาควบคู่กันไประหว่างกายกับใจ เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงเป็นการยากที่จะดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายตามที่ได้วางเอาไว้

ฉะนั้น ในพระสูตรนี้ หลังจากที่ได้นำเสนอมรรควิธีในการแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจแล้ว พระพุทธเจ้ายังได้นำเสนอการพัฒนาในระดับที่สูงขึ้นไปอีก โดยอาศัยการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเป็นฐาน ถ้าจะวิเคราะห์ตามแนวที่พระองค์ทรงเสนอ อาจสงเคราะห์กับหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ดังต่อไปนี้

ตารางที่แสดงขั้นตอนของการพัฒนาวัตถุไปสู่การพัฒนาจิตใจ

ลำดับขั้นตอนของการพัฒนาตามแนวกูฏทันตสูตร จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาให้ความสนใจต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน แต่การพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่ได้มีเป้าหมายสุดท้ายในตัวของมันเอง เศรษฐกิจไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา เป็นเพียงจุดเริ่มต้นในกระบวนการพัฒนาเท่านั้น ไม่ใช่เป้าหมาย (End) หากแต่เป็นเพียงวิถีทาง (Means) ที่ทำให้เดินไปสู่เป้าหมาย ถ้าจะจัดเข้าในหลักทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา ก็อยู่ในขั้นของอธิศีลสิกขาเท่านั้นเอง

๖. ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจเชิงพุทธตามนัยแห่งกูฏทันตสูตร

จากกรณีศึกษาในกูฏทันตสูตร เราจะเห็นการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในเชิงพุทธ ทั้งในมิติของหลักการ วิธีการ และข้อปฏิบัติตนของฝ่ายบริหารที่มีหน้าที่บริหารบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า ตามยุทธศาสตร์แห่งการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืนทั้ง ๕ ขั้นตอน โดยจัดตามลำดับความสำคัญ ดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๑ : แก้ปัญหาพื้นฐานที่ต้นเหตุคือความยากจน

เริ่มต้นด้วยการปราบผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคนโดยหลีกเลี่ยงวิธีเผชิญหน้าคือลงโทษผู้กระทำความผิด แต่ใช้วิธีแก้ไขทางอ้อมคือ หันไปแก้ที่ต้นเหตุของปัญหาคือความยากจนที่มีสาเหตุมาจากเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ โดยการส่งเสริมให้ผู้ที่ขยันขันแข็งในอาชีพการงานได้มีกำลังใจและมีทุนในการประกอบการโดยใช้วิธีการ ๓ ประการ คือ (๑) ให้โอกาสแก่กลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นประชาชนในระดับรากหญ้าที่ถือว่าเป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ (๒) ให้ทุนแก่กลุ่มพ่อค้าเพื่อความหมุนเวียนและความลื่นไหลของระบบเศรษฐกิจ (๓) ดูแลรักษาผลประโยชน์และสวัสดิการของข้าราชการซึ่งถือเป็นตัวแทนของประเทศ และเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารระหว่างฝ่ายบริหาร รัฐบาล และประชาชน

ยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้เป็นการแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างตรงจุด กล่าวคือเมื่อรัฐเข้าไปส่งเสริมกลุ่มบุคคลทั้ง ๓ กลุ่มที่มีความขยันทำมาหากินแล้ว กลุ่มเกษตรกร กลุ่มพ่อค้า และกลุ่มข้าราชการ ทำให้งบประมาณ และทรัพยากรของประเทศที่หมดไปจากการช่วยเหลือนั้นเกิดผลงอกงามไพบูลย์ขึ้นโดยสมบูรณ์ อนึ่ง ประชาชนทั้ง ๓ กลุ่มนี้นับได้ว่าเป็นเสมือนเครื่องยนต์สามตัวที่จะขับเคลื่อนอำนาจ และประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้คนดีมีกำลังใจในการขวนขวายประกอบอาชีพของตน เพื่อเป็นต้นแบบของคนดีที่มีคุณธรรม อีกทั้งยังเป็นแรงจูงใจให้ขยันประกอบอาชีพโดยช่วยสะท้อนภาพให้บุคคลในสังคมเห็นว่า ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐหากขยันทำมาหากิน ส่วนกลุ่มบุคคลผู้ซึ่งมีความเกียจคร้านและกลุ่มที่เป็นโจรก็จะได้เลิกเป็นโจรหันมาทำมาหากินบ้างจากแรงจูงใจดังกล่าว เมื่อเป็นเช่นนี้เศรษฐกิจในภาพรวมก็จะมีพัฒนาการไปในเชิงบวก พลเมืองเหล่านั้นขวนขวายในหน้าที่การงานของตน ไม่พากันเบียดเบียนบ้านเมือง ทำให้เกิดรายรับเพิ่มมากขึ้น เมื่อรายรับมากขึ้นก็มีเงินมาชำระภาษีกลับคืนให้แก่รัฐ ทำให้ในท้องพระคลังมีกองพระราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ สามารถนำไปช่วยเหลือคนอื่นๆ ที่ยังลำบากได้อีกอย่างเป็นระบบที่ยั่งยืนบ้านเมืองอยู่ร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนต่างชื่นชมยินดีต่อกัน มีความสุขกับครอบครัว กล่าวโดยสรุปก็คือ “การแก้ปัญหาสังคมโดยกลับไปแก้ปัญหาเรื่องปากท้องของประชาชนได้ ก็จะแก้ปัญหาเรื่องการสูญเสียอำนาจได้” เป็นการเตรียมความพร้อมในการก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๒ : สร้างเครือข่ายบริหารประเทศ

สาเหตุที่ต้องทำเช่นนี้ ก็เพื่อเป็นกุศโลบายในการสร้างแนวร่วมในการบริหารประเทศ เนื่องจากกลุ่มบุคคล ๔ กลุ่ม คือ (๑) เจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขต (๒) อำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขต (๓) พราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขต และ (๔) คหบดีผู้มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขต ถือว่าเป็นบุคคลระดับสูงที่มีอิทธิพลทางสังคมและด้านการเมือง ทั้งยังมีสติปัญญา ทรัพย์สิน และง่ายต่อการขยายเครือข่าย เพราะมีเครือข่ายที่ขยายคลอบคลุมอยู่ในสังคมในวงกว้าง ถือเป็นการวางหมากอย่างชาญฉลาด เพื่อความสำเร็จได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังเป็นการสร้างระบบที่เป็นพันธมิตร (Alliance) เพื่อช่วยในการกระจายอำนาจไปสู่ระดับมหภาคอีกด้วย

จากหลักการสร้างเครือข่ายดังกล่าว จะเห็นได้ว่าส่งผลให้กระบวนการในการพัฒนาเศรษฐกิจของพระเจ้ามหาวิชิตราชดำเนินไปอย่างคล่องตัวไม่ติดขัดเนื่องจากมีกัลยาณมิตรที่ดีคอยส่งเสริมและสนับสนุนให้ความช่วยเหลือตลอดสาย เปรียบเสมือนแม่เหล็กที่ทรงพลัง พลังแห่งความดึงดูดของแม่เหล็กนั้นย่อมดึงดูดนำพาโลหะเหล็กประเภทเดียวกันให้มารวมตัวกันเป็นอนุภาคที่มีมวลรวมมากยิ่งขึ้น เป็นการเสริมสร้างเพิ่มพูนวัตถุประเภทเดียวกันให้เข้ามาอยู่ร่วมกัน ประกอบร่วมกันให้มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นควรแก่การงานต่อไป ดังเช่นตัวอย่างของพระเจ้ามหาวิชิตราช ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลทั้ง ๔ จนเกิด “พันธมิตร” แล้วการประกอบพิธีบูชามหายัญของพระองค์จึงสำเร็จลุล่วงอย่างดี กล่าวคือพันธมิตรเหล่านั้นนอกจากจะเห็นด้วยกับพระองค์แล้ว ยังนำทรัพย์สมบัติมากมายของพวกตนมาถวายด้วย แต่พระองค์ไม่ทรงรับ ด้วยเหตุผลที่ว่า พระราชทรัพย์ของพระองค์มาจากภาษีอากรที่ชอบธรรมของราษฎรนั่นเอง บุคคล ทั้ง ๔ พวกจึงได้นำทรัพย์ของตนเหล่านั้นยกขึ้นในทิศทั้ง ๔ ของหลุมยัญ แล้วแจกทานเหล่านั้นให้กับประชาชนเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมต่อไป แนวทางเช่นนี้ ถือได้ว่าเป็นการแบ่งปันผลประโยชน์ของตัวเองกลับคืนไปร่วมพัฒนาชุมชนต่างๆ ที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคม

ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๓ : สร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นให้กับประชาชน

ขั้นตอนต่อไปได้แก่การสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่น (Trust) ให้แก่ประชาชนทั้งประเทศด้วยการรับรองคุณสมบัติทั้ง ๘ ประการของพระเจ้ามหาวิชิตราชผู้เป็นเจ้าของพิธี ว่าเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเพรียบพร้อมที่สุด เหมาะสมที่สุดในการทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองประเทศและเป็นประธานในพิธีมหายัญที่ทำ นอกเหนือจากนั้น คุณสมบัติของผู้ประกอบพิธี ได้แก่ พราหมณ์ปุโรหิต ก็เป็นสิ่งที่ถูกนำมาพิจารณาประกอบด้วย กล่าวคือจะต้องมีคุณลักษณะถึง ๔ อย่างเท่านั้น ซึ่งนับเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของมหายัญ

จะเห็นว่า องค์ประกอบทั้ง ๑๖ ประการนี้ กล่าวคือ อนุมัติ ๔[๘] ประการ คุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราช ๘[๙] ประการ เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งต่อการพัฒนาการเมืองการปกครองแก่พระเจ้ามหาวิชิตราช โดยมีวัตถุประสงค์ ๔[๑๐] ประการดังต่อไปนี้คือ

๑. เพื่อสร้างแนวร่วมและเครือข่ายในการบริหารประเทศ (Alliance)

๒. เพื่อสร้างความอาจหาญแกล้วกล้าให้กับพระราชาและสร้างความมั่นใจให้กับคณะผู้ปกครองทั้งหลายในหลักการ ข้อปฏิบัติ และวิธีการว่าเป็นทางเดินที่ถูกต้องแล้ว สมควรยึดถือและนำไปปฏิบัติตามอย่างไม่มีความลังเลสงสัยอยู่ภายในใจ

๓. เพื่อสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นให้กับประชาชนต่อฝ่ายบริหาร

[๘] ๑. เจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขต
๒. อำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขต
๓. พราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขต
๔. คหบดีผู้มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขต

[๙] ๑. ทรงมีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนกและฝ่ายพระชนนี ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล

๒. ทรงมีพระรูปงดงามน่าดูน่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก ดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก

๓. ทรงเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหาร เต็มท้องพระคลัง

๔. ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยกองทัพ ๔ เหล่าคือ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้าอยู่ใน ระเบียบวินัย คอยรับพระบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดังจะเผาผลาญข้าศึกได้ด้วยพระราชอิสริยยศ

๕. ทรงมีพระราชศรัทธา ทรงเป็นทายก[๑๐] ทรงเป็นทานบดี[๑๑] มิได้ทรงปิดประตู ไม่ทรงตระหนี่ แต่ยินดีต้อนรับคนอนาถาตลอดเวลา ทรงเป็นดุจโรงทานของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพก และยาจก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอยู่เนืองๆ

๖. ทรงรู้เรื่องราวที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมานั้นๆ ไว้มาก

๗. ทรงทราบความหมายแห่งภาษิตที่ได้ทรงศึกษานั้นว่านี้คือจุดมุ่งหมายแห่งภาษิตนี้ๆ

๘. ทรงเป็นบัณฑิตมีพระปรีชาสามารถดำริเรื่องราวในอดีต อนาคตและปัจจุบันได้

[๑๐] ๑. เป็นผู้มีชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล

๒. เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนตร์ รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งนิฆัณฑุศาสตร์ เกฏุภศาสตร์ อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เข้าใจตัวข้อและไวยากรณ์ ชำนาญโลกายตศาสตร์และลักษณะมหาบุรุษ

๓. เป็นผู้มีศีล มีศีลที่เจริญ ประกอบด้วยศีลที่เจริญ

๔. เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉียบแหลมลำดับที่ ๑ หรือที่ ๒ ในบรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา

๔. เพื่อป้องกันไม่ให้มีผู้ใดครหานินทาในมหายัญที่ทำไปแล้ว ถือเป็นยุทธศาสตร์การป้องกันกลุ่มผู้ไม่หวังดีหรือไม่เห็นด้วยที่อาจก่อตัวขึ้นและไม่ให้มีอำนาจขึ้นได้ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลเสียในภายหลังได้

ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๔ : สร้างความเข้มแข็งให้ผู้ปกครอง

เป็นยุทธศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของความมั่นใจให้กับผู้ปกครองประเทศให้มีความเข้มแข็งแกล้วกล้าและเป็นตัวของตัวเองในสิ่งที่ตนกำลังปฏิบัติอยู่ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรดีแล้ว ทั้งยังป้องกันความรู้สึกสงสัยไม่มั่นใจในแนวทางนั้นๆ ซึ่งจะส่งผลออกมาในด้านลบ หากผู้นำมีความอ่อนแอก็ไม่สามารถปกครองประชาชนคนทั้งประเทศได้

สาเหตุที่พราหมณ์ปุโรหิตแนะนำให้พระเจ้ามหาวิชิตราชปฏิบัติตามยัญพิธี ๓[๑๑] ประการก่อนการบูชายัญก็เนื่องจากเป็นกุศโลบายในการชำระจิตใจของผู้ประกอบพิธีให้สะอาด สบายใจ ไม่เดือดร้อนกังวลใจในกองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ที่ต้องถูกใช้ไปกับพิธีนั้น ทำให้การบูชานั้นถึงความสมบูรณ์ ได้รับอรรถประโยชน์ครบถ้วนตามหลักของพระพุทธศาสนาดังในคัมภีร์ปรมัตถโชติกา สุตตนิบาต อรรถกถาขุททกนิกาย ได้อธิบายไว้ว่าได้แก่ “ยัญญสัมปทา” หมายถึง ความสมบูรณ์ของการบูชาครบ ๓ กาล คือ ๑) ก่อนให้ ก็มีใจดี ๒) ขณะให้ ก็ทำจิตให้ผ่องใส ๓) ครั้นให้แล้วก็ชื่นใจ[๑๒] หรือกล่าวอีกในนัยหนึ่งคือ เป็นกุศโลบายในการวางใจให้เป็นกลางกับการลงทุนในรูปแบบของการทำมหาทานให้กับประชาชนของพระองค์ ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการในการพัฒนาเศรษฐกิจและการปกครองในระดับมหภาค อันจำต้องอาศัยเวลาและความอดทนเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์เป็นรูปธรรมได้ในท้ายที่สุด

ยุทธศาสตร์ขั้นที่ ๕ : ส่งเสริมและสนับสนุนคนดี

การที่พราหมณ์ปุโรหิตทูลถวายคำแนะนำ ๑๐ อย่างก่อนที่พระเจ้ามหาวิชิตราชจะทรงทำพิธีบูชายัญนั้น มีวัตถุประสงค์อยู่ ๒ ประการด้วยกันได้แก่

[๑๑] ๑. เมื่อพระองค์ปรารถนาจะทรงบูชามหายัญก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเราจักสิ้นเปลือง

๒. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหายัญอยู่ก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรากำลังสิ้นเปลืองไป

๓. เมื่อพระองค์ทรงบูชามหายัญแล้วก็ไม่ควรทำความเดือดร้อนพระทัยว่า กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเราได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

[๑๒] ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๑๒/๒๔๑.

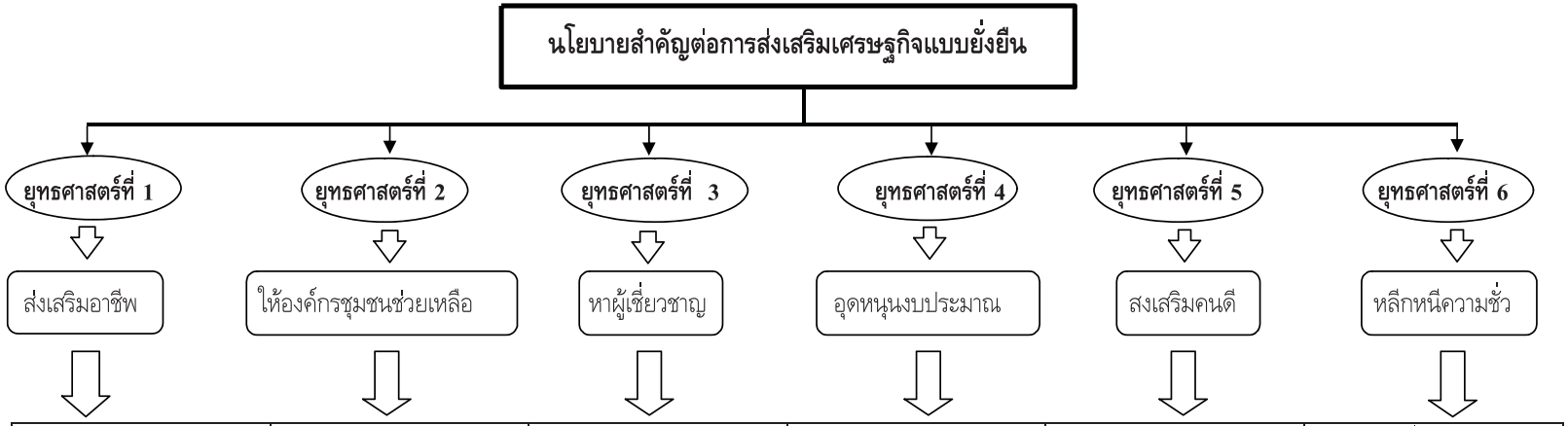
๑. เพื่อปรับสภาพจิตใจของพระเจ้ามหาวิชิตราชให้สะอาดก่อนทำพิธีบูชายัญ กล่าวคือ ให้พระองค์ทรงเจริญอุเบกขาธรรม ไม่ให้เดือดร้อนพระทัย วางพระทัยของพระองค์ให้เป็นกลางไม่ยินดีหรือเกิดความทุกข์เมื่อเผชิญกับประชาชนพวกที่ประพฤติอกุศลกรรมบถ

๒. เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้คนดีได้มีโอกาสได้ทำความดี กล่าวคือให้พระองค์ทรงเจาะจงเลือกสนับสนุนเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการประพฤติอกุศลกรรม ๑๐ ประการมีการฆ่าสัตว์และลักทรัพย์เป็นต้น แล้วจึงทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา และทรงทำพระทัยให้เลื่อมใส เนื่องจากในพิธีจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปนกัน มิเช่นนั้น พระทัยของพระเจ้ามหาวิชิตราชก็อาจจะหม่นหมองไม่บริสุทธิ์ ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีแต่ประการใด

การดำเนินตามยุทธศาสตร์ทั้ง ๕ ประการนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสย้ำในประเด็นนี้เอาไว้อย่างสนใจว่า “ยัญพิธีที่พระเจ้ามหาวิชิตราชทำนั้นไม่มีการเบียดเบียนทำให้สัตว์ใดๆ ต้องเดือดร้อน แม้แต่ตัวเดียว ไม่มีการฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกร ฯลฯ ไม่มีการตัดต้นไม้เพื่อมาทำหลักบูชายัญ ไม่ต้องเกี่ยวหญ้าคาเพื่อเบียดเบียนสัตว์อื่น แม้ประชาชนผู้ที่เป็นทาส คนรับใช้ กรรมกรของพระเจ้ามหาวิชิตราชก็ไม่ถูกลงอาญา ไม่มีผู้เดือดร้อนเพราะไม่มีใครถูกบังคับให้มาร่วมพิธี ยัญพิธีนั้นสำเร็จลงเพียงเพราะเนยใส น้ำมัน เนยข้น นมเปรี้ยว น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเท่านั้น[๑๓]

จะเห็นว่า การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจเชิงพุทธตามนัยแห่งกูฏทันตสูตรดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อสรุปยุทธศาสตร์ทั้ง ๕ ขั้นเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

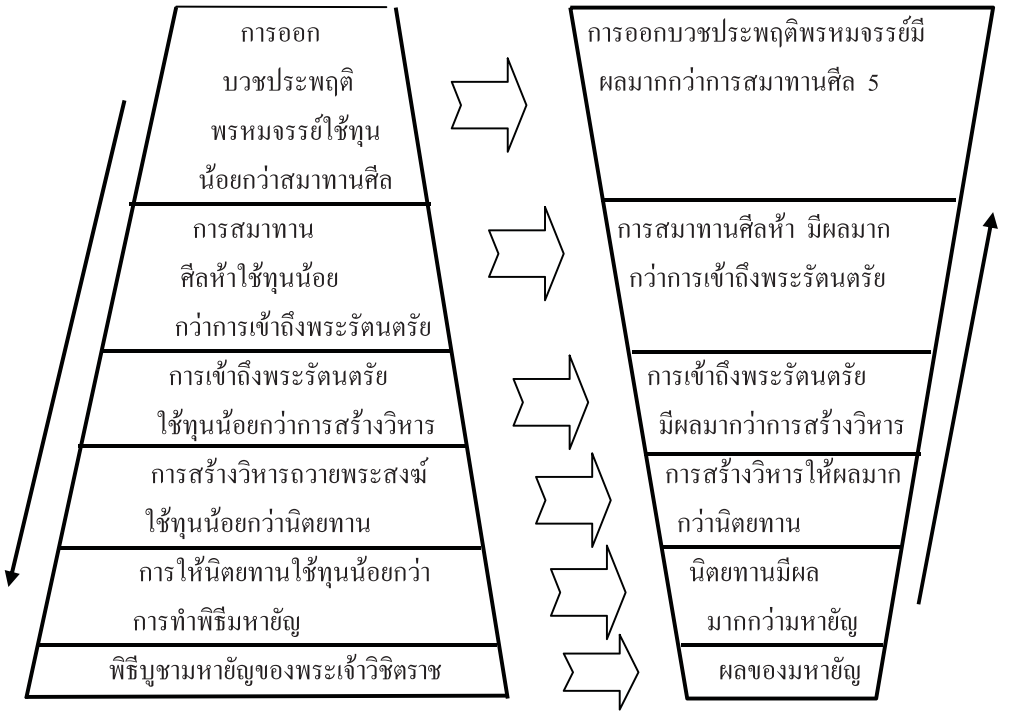
[๑๓] ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๕/๑๔๔.

นโยบายสำคัญต่อการส่งเสริมเศรษฐกิจแบบยั่งยืน
ยุทธศาสตร์ที่ 1
ยุทธศาสตร์ที่ 2
ยุทธศาสตร์ที่ 3
ยุทธศาสตร์ที่ 4
ยุทธศาสตร์ที่ 5
ยุทธศาสตร์ที่ 6
ส่งเสริมอาชีพ
ให้องค์กรชุมชนช่วยเหลือ
หาผู้เชี่ยวชาญ
อุดหนุนงบประมาณ
สงเสริมคนดี
หลีกหนีความชั่ว
1. ให้พืชพันธ์แก่เกษตรกร
2. ให้ต้นทุนแก่เกษตรกร
3. ให้อาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยัน
1. ผู้ปกครองหัวเมืองต่าง ๆ
2.อำมาตย์ข้าราชการ
3. พราหมณ์มหาศาล
4. คฤหบดีมหาศาล
1. ผู้ที่อยู่ในฝ่ายดำเนินการต้องมีรู้เท่าทันเหตุการณ์ปัจจุบันและมองการณ์ไกลทราบแนวโน้มของความเป็นไปในอนาคต เป็นต้น
2. ผู้ที่อยู่ในฝ่ายปฏิบัติการต้องรอบรู้ในสิ่งต่าง ๆ ใช้ปัญญาในการทำงาน
ไม่ควรกลัวหรือวิตกกังวลว่าทรัพย์สมบัติของเราที่ได้เก็บรักษามานานจะสูญหาย หรือหมดไปกับการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ เพราะหากทำอย่างมีสติ เต็มไปด้วยปัญญาแล้ว งานที่ทำย่อมเต็มไปด้วยความสำเร็จ
ควรให้การส่งเสริม และสนับสนุนแก่คนที่ตั้งตนอยู่ในทางที่ถูกต้อง ตามหลักกุศลกรรมบท 10 ประการ
ไม่ควรทำในสิ่งเบียดตนเองและผู้อื่นที่อยู่ในสังคม อีกทั้งไม่ควรตัดไม้ทำลายอันจะทำให้ระบบนิเวศน์เสียไป

๗. แนวทางเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยหลักประโยชน์สูง-ประหยัดสุด

หลักพุทธธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือที่จะนำมนุษย์เข้าถึงความผาสุขทางกาย ไปสู่ความผาสุขทางใจ ที่สะท้อนแง่มุมทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์คือ หลัก “ประโยชน์สูง ประหยัดสุด” หรือ ลงทุนน้อย ได้กำไรหรือผลประโยชน์มากกว่า ได้แก่ หลักการของมหายัญแบบพุทธ ซึ่งพระพุทธองค์เป็นผู้เสนอทฤษฎีดังกล่าวนี้คือ โดยตรัสเป็นลำดับตั้งแต่ยัญที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่า เริ่มตั้งแต่นิตยทานไปจนถึงภิกษุผู้บรรลุอรหันต์ ดังนี้คือ นิตยทานที่ทำสืบกันมาถวายเจาะจงบรรพชิตผู้มีศีล → การสร้างวิหารอุทิศพระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ → การถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ การสมาทานศีล ๕ มีเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นต้น → การออกบวชเป็นภิกษุที่สมบูรณ์ด้วยศีล ศีล → ภิกษุผู้บรรลุปฐมฌาน. ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน น้อมจิตไปเพื่อ ญาณทัสสนะ สมาธิ → ภิกษุผู้บรรลุอรหันต์ ปัญญา และทรงตรัสสรุปว่า ภิกษุผู้บรรลุอรหันต์นั้นเป็นยัญที่เลิศที่สุดในพระพุทธศาสนา ไม่มียัญสมบัติอื่นๆ ที่จะดียิ่งกว่าหรือประณีตกว่ายัญสมบัตินี้อีกแล้ว ดังแผนภูมิที่ปรากฏด้านล่าง

ตารางการเปรียบเทียบความมาก-น้อยของการใช้ทุน
และการได้รับผลของยัญชนิดต่างๆ

เมื่อกล่าวโดยสรุป การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจเชิงพุทธตามนัยแห่งกูฏทันตสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงเลือกที่จะไม่หักหานวิธีการแก้ปัญหาแบบเดิมๆ ที่มีมานานแล้วนั่นคือการบูชายัญ แต่ทรงใช้วิธีการบูชายัญนั้น บูรณาการผสมผสานเข้ากับหลักพุทธธรรมแบบแนบแน่นทำให้เกิดเป็นปรากฏการณ์ทางการบูชายัญแบบใหม่นั่นคือ การบูชายัญแบบพุทธเพื่อความยั่งยืนของอำนาจทางการเมืองโดยการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุคือความยากจนของประชาชนทำให้เศรษฐกิจพัฒนาตัวขึ้น เป็นวิถีทาง (Means) เพื่อเอื้อประโยชน์ให้ประชาชนได้มีโอกาสบำเพ็ญ ทาน-ศีล-ภาวนา ให้ครบกระบวนการของหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ยังผลให้เกิด "สังคมแห่งการตื่นรู้" ซึ่งถือเป็นเป้าหมายที่แท้จริง (End)

๔. บทสรุป

พระพุทธศาสนามองว่า เศรษฐกิจมีความสำคัญเป็นอย่างมาก การที่จะเข้าไปแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง ในการพิจารณาประกอบ เช่นแก้ไขที่ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การส่งเสริมให้บุคคลในสังคมได้มีคุณธรรมคือ จริยธรรมและศีลธรรมควบคู่กันไป ส่งผลให้เกิดพัฒนาการใน ๒ มิติคือภายนอกได้แก่สิ่งแวดล้อม และภายในได้แก่จิตใจ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ชี้ว่า การสร้างความพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจจึงเป็นภารกิจสำคัญที่จะต้องทำ แต่เราจะต้องให้ความเจริญก้าวหน้าพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจนั้นสัมพันธ์กับจุดหมาย โดยให้เป็นไปเพื่อจุดหมาย คือให้เกิดคุณภาพชีวิต ซึ่งทำให้มนุษย์พร้อมที่จะสร้างสรรค์หรือปฏิบัติเพื่อชีวิตที่ดีงามจึงเรียกว่า เศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจเพื่อคุณภาพชีวิต[๑๔]

การอยู่ร่วมกันของมนุษย์โลกนี้ประกอบไปด้วยระบบต่างๆ ที่เปรียบเสมือนลูกโซ่หรือฟันเฟืองจำนวนมากที่เกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันอยู่ เมื่อระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นฟันเฟืองตัวใหญ่ตัวหนึ่งอยู่ในสถานะที่เป็นปรกติหรือดีประชาชนไม่ยากจนไม่มีความลำบากในการทำมาหากินแล้ว ก็จะส่งผลต่อฟันเฟืองตัวอื่นๆ ได้แก่ ระบบสังคม คือคนในสังคม ประชาชนในประเทศก็จะมีคุณภาพ การเมืองและการปกครองก็ราบรื่นไม่สะดุดติดขัด และในท้ายที่สุดความสันติสุขก็จะเกิดขึ้นกับสังคมๆ นั้น

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงยกเรื่องพระเจ้ามหาวิชิตราชขึ้นมาแสดงเป็นตัวอย่างเพื่อให้พราหมณ์นำไปปฏิบัติในการทำพิธีบูชายัญ ในพระสูตรนี้พระพุทธองค์ทรงต้องการที่จะชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของการแก้ปัญหาเท่าที่ปฏิบัติสืบๆ มา เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในสังคมมักจะมองออกไปนอกตัวจนเกินไป เช่น มองไปที่อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้ทำให้เกิดปัญหาในสังคม เป็นต้น เมื่อมองปัญหาพลาดก็จะนำไปสู่การแก้ปัญหาพลาดเช่นเดียวกัน แทนที่จะกลับมามองที่สังคมว่ามีปัญหาอะไร อะไร

[๑๔] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (Buddhist Economics)**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มปพ., ๒๕๔๘), หน้า ๕๙-๖๐.

เป็นสาเหตุของปัญหาแล้วจะดำเนินไปสู่การแก้ไขอย่างไร กลับเบนความสนใจไปสู่สิ่งที่อยู่นอกเหนือสังคม เลยเป็นที่มาของการแก้ปัญหาด้วยการทำพิธีบวงสรวงเอาใจเทพเจ้า สิ้นเปลืองงบประมาณแผ่นดินไปโดยเปล่าประโยชน์

เมื่อได้ชี้ให้เห็นถึงการแก้ปัญหาและวิธีมองปัญหาที่ไม่ถูกจุดแล้ว พระพุทธองค์ทรงพยายามที่จะประยุกต์การแก้ปัญหาสังคมด้วยพิธีบูชาเทพเจ้าแบบใหม่ด้วย กล่าวคือ ผู้รับเครื่องบูชายัญแทนที่จะเป็นเทพเจ้าเหมือนแต่ก่อน ก็ให้นำเอาเครื่องบูชายัญเหล่านั้นไปให้ประชาชนที่เดือดร้อนแทน คือให้การสนับสนุนส่งเสริมอาชีพของประชาชน เพราะผู้ประสบปัญหาคือประชาชนไม่ใช่เทพเจ้า เมื่อประชาชนมีปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ ผู้สมควรได้รับการแก้ปัญหาก็น่าจะเป็นประชาชน นอกจากนั้นในการมองปัญหาสังคม พระองค์ทรงมองปัญหาแบบองค์อันเป็นการเชื่อมโยงแนวความคิดทั้งหมดเข้าด้วยกัน มิได้มองแบบแยกส่วน กล่าวคือ ปัญหาโจรกรรม และอาชญากรรมที่ปรากฏอยู่นั้น ส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากปัญหาเรื่องเศรษฐกิจ ถ้ามัวไปแก้ปัญหาโจรกรรมหรืออาชญากรรมโดยไม่สนใจปัญหาที่รากฐานจริงๆ ก็นับเป็นเรื่องที่ยากต่อการดำเนินการแก้ไขให้สำเร็จ เพราะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เศรษฐศาสตร์การเมืองตามนัยแห่งกูฏทันตสูตร ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเน้นให้เห็นถึงการปราบปรามผู้อย่างเด็ดขาด ด้วยการส่งเสริมเศรษฐกิจ โดยมองเห็นว่า เมื่อทุกคนอยู่ดีมีความสุขทางด้านร่างกายในระดับหนึ่งแล้ว เรื่องการลักเล็กขโมยน้อย โจรผู้ร้ายก็จะค่อยๆ หมดไปจากสังคม สังคมก็จะบังเกิดความสันติสุขอย่างแท้จริงหากดำเนินนโยบายเชิงรุกด้วยหลักยุทธศาสตร์ ๖ ประการ

หลักการดังกล่าว นับได้ว่าเป็นทางเลือกอีกประการหนึ่งที่จะเป็นทางออกของเศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน เพราะเมื่อได้พิจารณาถึงประสบการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และอนาคตในระยะยาว เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธมีค่าควรแก่การศึกษา แม้กระทั่งสำหรับผู้ที่มีความเชื่อว่าการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจสำคัญยิ่งกว่าคุณค่าทางจิตใจหรือคุณค่าทางศาสนาใดๆ ทั้งนี้ก็เพราะนี่มิใช่การเลือกระหว่าง “การจำเริญเติบโตสมัยใหม่” (Modern Growth) กับ “การชะงักงันสมัยเก่า” (Traditional Stagnation) หากทว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการเลือกมรรคาแห่งการพัฒนาที่ถูกต้อง

การแสวงหาจำต้องอาศัยการพัฒนาทางสายกลางทางด้านประยุกต์วิทยาอย่างอย่างเป็นระบบและสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม ซึ่งเป็นการประยุกต์ที่ไม่ละเมิดหลักแห่งอหิงสาธรรม อันจะทำให้สิ้นเปลื้องแรงงาน และทรัพยากรในการผลิตน้อยเมื่อสังคมไม่แตกสลาย ธรรมชาติไม่ถูกทำลายจากกิจกรรมทางเศรษฐศาสตร์แล้ว สังคมโลกก็จะอุดมไปด้วยสันติธรรม และสันติสุขอย่างแท้จริง.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกं ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย พระสูตรและอรรถกถาแปล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙**.**

มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

ชัยประกาศ นารยัณ. **จากสังคมนิยมสู่สรรโวทัย.** แปลโดย รสนา โตสิตระกูล. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๒๓.

ชูเมกเกอร์ อี.เอฟ. **งานกับชีวิต.** แปลโดย พระประชา ปสนฺนธมฺโม. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๔.

ฟริตจ็อฟ คาปร้า. **จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ.** แปลโดย พระประชา ปสนฺนจิตฺโต พระไพศาล วิสาโล สันติสุข โสภณสิริ รสนา โตสิตระกูล. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙.

สุรพล เพชรลา. **เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ . **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ Buddhist Economics.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มปพ, ๒๕๔๘.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙.

ดำรง มัธยมนันท์. **เศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

ฟริตจ๊อฟ คาปร้า. **จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ**. แปลโดย พระประชา ปสนนจิตโต พระไพศาล วิสาโล สันติสุข โสภณสิริ และรสนา โตสิตระกูล. พิมพ์ครั้งที่ ๓. ๓ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. **พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง.** กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๔

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๑.

ทวี หมื่นนิกร. **เศรษฐศาสตร์จึงต้องเป็นเศรษฐศาสตร์การเมือง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **สารัตถแห่งศาสนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

สุรพล เพชรลา. **เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๖.

(๒) บทความ

ชูมักเกอร์ อี. เอฟ. “เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ.” **พุทธศาสนา** ๖๕ (สิงหาคม-พฤศจิกายน ๒๕๔๐) : ๘๙-๙๖.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. “เศรษฐศาสตร์คืออะไร.” ใน **เศรษฐศาสตร์ไม่ยากอย่างที่คิด**, วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. กรุงเทพมหานคร : นำอักษรการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวัฒน์. “พุทธเศรษฐศาสตร์.” **พุทธศาสน์ศึกษา** ๕ (พฤษภาคม-ธันวาคม ๒๕๔๑) : ๕๘-๖๗.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

http://gotoknow.org/blog/buddhist-conflict-management/324798?page=1

http://gotoknow.org/blog/buddhist-conflict-management/324798?page=1

http://th.wikipedia.org/wiki/ธรรมาภิบาล

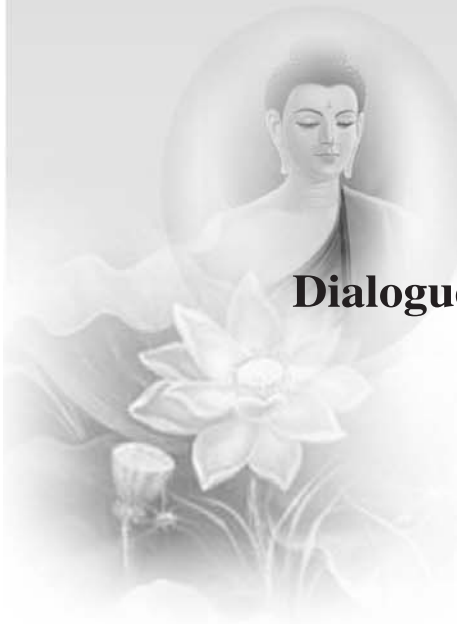
๒. ภาษาอังกฤษ

Grolier Incoration ed**, The Encyclopedia Americana and Dictionaries international edition**, Usa :1996.

Jonathan Crowther (Editor), **Oxford Advanced Learner's Dictionary**. Fifth edition. Oxford University press, 1995.

Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**. New York : Simon & Schuster, 1996.

Smith, Adam. **Aa InQuiry into the Nature and Causes of the Wealth of nations**. Edited by Edwin Cannan. London : University Paperbacks, 1950.

สานเสวนา : จากท้องถิ่นสมานฉันท์ สู่การเมืองระดับชาติ (ของประชาชน)

Dialogue: from Local Politics of Reconciliation to the Deliberative Democracy

ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์
Prof.Dr.Vanchai Vatthanasap
ผู้ทรงคุณวุฒิ สถาบันพระปกเกล้า
อดีตผู้อำนวยการสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของความขัดแย้งอย่างรุนแรงทางการเมืองระหว่างคนในชาติ จนกระทั่งมีการแบ่งฝ่ายอย่างชัดเจน ที่กระจายความขัดแย้งไปทั่วทุกหัวระแหง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ที่เป็นที่ปรากฏของความเป็นการเมืองแยกขั้วแบ่งข้างกลายเป็นพวกเขาพวกเรา นั่นคือ คนที่อยู่ในประเทศนั้น ในพื้นที่นั้นมีความรู้สึกว่า เขายังไม่ได้รับความยุติธรรม ยุติธรรมที่ไม่ใช่มองเพียงยุติธรรมทางกฎหมาย (Legal Justice) ถูกผิดตามมาตรานั้น มาตรานี้ตามกฎหมายที่ผู้มีอำนาจออกหรือใช้ แต่เขายังต้องการความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) และความเป็นพวกเขาพวกเรานี้จึงไม่อาจนำไปสู่ทางออกของความขัดแย้งได้ เพราะความรู้สึกแห่ง การเอาใจเขามาใส่ใจเรานั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะขาดทักษะที่สำคัญคือ การฟังอย่างตั้งใจ ดังพระราชดำรัสของพระเจ้าอยู่หัวของเราจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าเรายังต่างไม่ฟังกันและกันโดยใช้ทั้ง หู และ หัวใจ ซึ่งเป็นอวัยวะที่ต้องทำงานด้วยกันจึงจะเกิดความเข้าใจและนำไปสู่การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเราและนำไปสู่ความรู้สึกเป็นพวกเราเท่านั้น

การใช้เครื่องมือการสานเสวนา การประชาเสวนา การสานเสวนาหาทางออกโดยการมาฟังกันอย่างตั้งใจก่อนที่วิกฤตประเทศไทยจะเกิดขึ้นมากไปกว่านี้ จึงเกิดเครือข่ายการสานเสวนาสู่สันติธรรม เพื่อสร้างกระแสสังคมและขับเคลื่อนกระบวนการ ที่หวังจะให้สังคมไทยได้เข้าใจและร่วมกันหาทางออกของประเทศชาติโดยการยุติความรุนแรง ร่วมสานเสวนาสู่สันติธรรม

Abstract

The severe political conflicts currently occurring throughout the country leave a chasm of political polarity that expands to various levels. The conflicts arrive and stay in the feeling of disparity: the people feel they are deprived of justice. Not only do they look for legal justice, but also the social justice. The polarity cannot lead us out of the conflicts. The reconciliation will not take place without attentive listening, a crucial skill for the solution. It will not be possible to follow His Majesty the Kingûs advice if we fail to listen with our ears and our hearts. The two organs work together to bring about understanding, and lead to solidarity.

The use of dialogues and public dialogues as a tool enables us to listen attentively and seek a solution before the crises in Thailand go out of hand. Hence a network of dialogues for peace is creating a momentum, driving the Thai society towards seeking peaceful answers for the nation.

๑. บทนำ

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของความขัดแย้งอย่างรุนแรงทางการเมืองระหว่างคนในชาติ จนกระทั่งมีการแบ่งฝ่ายอย่างชัดเจนที่กระจายความขัดแย้งไปทั่วทุกหัวระแหง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่เป็นที่ปรากฏของความเป็นการเมืองแยกขั้วแบ่งข้างกลายเป็นพวกเขาพวกเรา กลายเป็นพวกมันพวกกู การเมืองแห่งการเอาแพ้เอาชนะกัน การเมืองที่มองอดีตเพื่อจะพิสูจน์ความถูกผิด ความจริงการพิสูจน์ถูกผิดไม่ใช่สิ่งเลวร้ายและควรจะกระทำด้วย โดยเฉพาะคนที่ทำผิดจริงก็ต้องพิสูจน์แล้วเอาคนผิดมาลงโทษซึ่งส่วนหนึ่งก็ได้มีการดำเนินการไปแล้ว แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นที่เป็นส่วนของความเห็นและความเชื่อที่แตกต่างกันทางการเมืองไม่อาจจะหาข้อยุติได้ การโต้แย้งกันทางการเมืองไม่สามารถจะเดินไปสู่สันติภาพหรือสันติสุขที่คนไทยทั้งหลายใฝ่ฝันถึง

เนื่องจากคำว่าสันติ หรือสันติภาพที่มาจากภาษาอังกฤษว่า พีซ (Peace) นั้นไม่ใช่เป็นคำคำเดียวแต่จะมีคำว่าจัสต์ (Just) ซึ่งมาจากคำว่าจัสตีส (Justice) ซึ่งแปลว่ายุติธรรม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ คือ จัสต์พีซ (Just Peace) หรือเรียกว่า สันติธรรม นั่นคือ คนที่อยู่ในประเทศนั้นในพื้นที่นั้นมีความรู้สึกว่า เขายังไม่ได้รับความยุติธรรม ยุติธรรมที่ไม่ใช่มองเพียงยุติธรรมทางกฎหมาย (Legal Justice) ถูกผิดตามมาตรานั้น มาตรานี้ตามกฎหมายที่ผู้มีอำนาจออกหรือใช้ แต่เขายังต้องการความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) ที่มองไกลกว่าความยุติธรรมทางกฎหมาย มองไป

ข้างหน้ามองอนาคต มองผลที่จะตามมาทั้งหลาย ดูเหมือนว่า ความที่แยกเป็นพวกเขา พวกเรา ทำให้แต่ละพวกแต่ละกลุ่มก็จะมองกระบวนการที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมในมุมมองแห่งความต้องการทั้งสองแบบ

๒. ความยุติธรรมกับการสร้างสังคมสมานฉันท์

ยุติธรรมคือทั้งยุติธรรมทางกฎหมายและยุติธรรมทางสังคม โดยหากจะเอาผิด *"พวกเขา"* ก็จะมองในสายตาของยุติธรรมทางกฎหมาย แต่ถ้าจะอธิบายการกระทำของ *"พวกเรา"* ก็จะมองในสายตาของยุติธรรมทางสังคม ทั้งนี้ทั้งนั้นเพราะพวกเขาพวกเราซึ่งกลายเป็น*พวกมัน*กับ*พวกกู*ได้นำไปสู่ความ*ไม่ไว้วางใจ* ความไม่ไว้วางใจเพราะไม่ใช่พวกเดียวกันกับความไว้วางใจเพราะเป็นพวกเดียวกันเป็นความไว้วางใจทางสังคม (Social Trust) และความไม่ไว้วางใจนี้เองจึงทำให้ไม่ว่าจะมีการกระทำใดๆ ของใครคนใดคนหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่เห็นไม่เหมือนพวกเดียวกับ *พวกเรา* ของ *พวกเขา* ก็จะรู้สึกว่าเอนเอียงไปเหมือนเห็นด้วยหรืออาจจะไปสนับสนุนพวกเขาอื่น ก็จะเริ่มไม่ไว้วางใจและหาเหตุผลมาอธิบายให้คนอื่นๆ ทั้งหลายเห็นถึงความถูกต้องของเราและไม่ถูกต้องของเขา และความเป็นพวกเขาพวกเรานี้จึงไม่อาจนำไปสู่ทางออกของความขัดแย้งได้ เพราะความรู้สึกแห่งการเอาใจเขามาใส่ใจเรานั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้ เพราะขาดทักษะที่สำคัญคือ การฟังอย่างตั้งใจ การฟังอย่างตั้งใจที่ในภาษาจีนใช้คำว่า "ทิง" ซึ่งอักษรตัวเขียนคำนี้มีองค์ประกอบที่รวมเอาคำว่าหู และคำว่า ใจ หรือ หัวใจ ไว้ด้วยกัน นั่นคือ การจะเข้าใจ เข้าถึง ดังพระราชดำรัสของพระเจ้าอยู่หัวของเราจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าเรายังต่างไม่ฟังกันและกันโดยใช้ทั้ง หู และ หัวใจ ซึ่งเป็นอวัยวะที่ต้องทำงานด้วยกันจึงจะเกิดความเข้าใจและนำไปสู่การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเราและนำไปสู่ความรู้สึกเป็นพวกเราเท่านั้น

ความเห็นที่แตกต่างนี้ไม่ใช่เพิ่งจะเกิดแต่ได้เกิดมาตลอดตั้งแต่มีการเลือกตั้งที่เอาแพ้ เอาชนะกันอย่างรุนแรง ซึ่งได้หยั่งรากลึกลงไปจนถึงในระดับท้องถิ่นระดับชุมชน เมื่อนักการเมืองระดับชาติล้วงลูกลงไปในระดับหมู่บ้านและตำบล มีการสร้างหัวคะแนนและฐานเสียงที่อาศัยปัจจัยที่เป็นตัวเงินเพื่อให้หัวคะแนนดึงประชาชนในหมู่บ้านตำบลมาเป็นสมาชิกพรรคการเมืองของเขา หัวคะแนนที่เป็นผู้นำในหมู่บ้าน ตำบล ไม่ว่าจะเป็น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกอบต. รวมถึงผู้ที่เคยสมัครและเกือบได้ในตำแหน่งต่างๆ เหล่านี้ ก็ถูกดึงให้ไปสู่กลุ่มการเมือง ทันทีนั้นในหมู่บ้านเดียวกันที่พี่น้องกัน เพื่อนฝูงกันในหมู่บ้านตำบลที่เคยคบหาพูดคุยกันตามปกติ ก็เกิดการแตกแยก จะพูดจะคุยกันก็ต้องระวังว่าคนที่พูดด้วยนั้นอยู่กลุ่มไหน พวกไหน หรือพรรคไหน การแข่งขันที่รุนแรงทำให้เกิดการต่อสู้ที่เอาเป็นเอาตาย ความไม่เป็นปกติสุขก็เกิดขึ้น จนแม้แต่เกิดการประหัตประหารกันในระหว่างการหาเสียงเลือกตั้ง ประชาชนดูจะหมดหวังในการเมืองระบอบประชาธิปไตย การเมืองที่สนใจแต่การเลือกตั้ง ทำอย่างไรจะเข้ามากุมเสียงข้างมากและเป็นผู้บริหารทั้งระดับประเทศ และระดับท้องถิ่น ผู้มีอำนาจทางการเมืองเมื่อต้องลงทุนโดยการจ่ายให้ทั้งหัวคะแนนและฐานเสียงจำนวนมากเท่าไร เมื่อมีอำนาจก็ต้องเข้า

มาถอนทุนคืน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ระบาดไปทั้งระดับชาติ และระดับท้องถิ่น ดังเช่นที่ท่านอดีตนายกอานันท์ ปันยารชุน ได้กล่าวว่า อำนาจนั้นก่อให้เกิดการคอรัปชั่น อำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดก่อให้เกิดการคอรัปชั่นอย่างสุดๆ (power is corrupt, absolute power corrupt absolutely) ท่านศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองในประเทศไทยเหมือนการสร้างเจดีย์ เพราะเราไม่ได้สร้างฐานของเจดีย์ก่อน แต่ไปสร้างการเมืองระดับชาติหรือยอดของเจดีย์ก่อน จึงเมื่อยอดเสียหายเจดีย์ก็พังทะลายลงมาครั้งแล้ว ครั้งเล่า การแก้ปัญหาจึงต้องสร้างฐานเจดีย์ขึ้นมาใหม่ให้แข็งแรง คือการสร้างการเมืองระดับท้องถิ่นให้เข้มแข็ง มีความสมานฉันท์และบริสุทธิ์ยุติธรรมเสียก่อน คำถามคือจะเป็นไปได้หรือในสถานการณ์ปัจจุบันที่ การเมืองก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงอยู่ทั่วไป

รอบหลายปีที่ผ่านมาจากการมีการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นมากขึ้น เช่น การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน เลือกนายก อบต. สมาชิก อบต. นายกเทศมนตรีหรือสมาชิกเทศบาล และการเลือกตั้งระดับ อบจ. พบว่าการเลือกตั้งท้องถิ่น มีปัญหาความขัดแย้ง อันเกิดจากการแข่งขันได้นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ได้มีการซื้อสิทธิขายเสียงและใช้อิทธิพลจนกระทั่งถึงการฆ่ากันทำร้ายกัน จนเป็นความขัดแย้งที่รุนแรง แม้เลือกตั้งจบไปแล้ว ความขัดแย้งก็ยังดำรงอยู่เพราะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน สังคมที่มีลักษณะอุปถัมภ์ของสังคมไทยก็ยิ่งมีความยากที่จะแก้ปัญหา

หลังจากเหตุการณ์ปฏิวัติรัฐประหารและรัฐบาลของ พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ เข้ามาบริหารประเทศได้ประกาศนโยบายสมานฉันท์ เพื่อลดความขัดแย้งที่รุนแรงที่เกิดขึ้นเมื่อก่อนจะมีการปฏิรูปการเมืองการปกครองเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ถึงขนาดมีแนวโน้มจะเกิดสงครามการเมือง เพราะการถือหางพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่แต่ละฝ่ายชอบ นายกรัฐมนตรี พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้เชิญหัวหน้าพรรคการเมืองต่างๆ มาพบปะพูดคุยกันและได้มีแนวคิดตรงกันเรื่องความสมานฉันท์ อย่างไรก็ดี ระหว่างที่รัฐธรรมนูญยังอยู่ในระหว่างร่างกันอยู่ ก็ยังจะมีการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น ได้มีความพยายามที่จะสร้างสมานฉันท์ในกลุ่มการเมืองท้องถิ่น เพื่อให้เกิดฉันทามติตรงกันในรูปแบบของการเมือง การเลือกตั้ง และภาพนักการเมืองในฝันที่อยากเห็น จากความร่วมมือกันของคณะกรรมการการเลือกตั้งและสถาบันพระปกเกล้าโดยสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล ร่วมกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้ทดลองใช้กระบวนการสานเสวนากับประชาชนหรือประชาเสวนา (Citizen Dialogue) ระหว่างกันของประชาชนหลากหลายอาชีพในระดับท้องถิ่นต่างๆ โดยใช้ชื่อโครงการนี้ว่า “การสานเสวนาเรื่องการเมืองท้องถิ่นสู่การสมานฉันท์แห่งชาติ” ขึ้น ซึ่งเวทีดังกล่าวเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งจากภาครัฐ เอกชน และประชาชนได้ร่วมกันระดมความคิดเห็นในการเสริมสร้างความสมานฉันท์ทางการเมืองร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน แก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธีและสมานฉันท์ แต่หลังจากมีการเลือกตั้งทั่วไป การดำเนินการก็หยุดลงตามงบประมาณที่หมดไป

อย่างไรก็ดี ต้นแบบของการเมืองสมานฉันท์ที่วิทยาลัยจัดการทางสังคมโดย อาจารย์ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ที่ได้ไปเสาะแสวงหา ท้องถิ่นสมานฉันท์และบริหารอย่างโปร่งใส ยังดำรงอยู่และดำเนินไป เมื่อมีการประชุมครั้งแรกของสมาชิกสภาพัฒนาการเมืองเมื่อวันที่ ๙-๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๑ สถาบันพระปกเกล้าได้ร่วมกันจัดสานเสวนาระหว่างสมาชิกสภาพัฒนาการเมืองและได้นำตัวอย่างของท้องถิ่นที่มีการสมานฉันท์แล้วมาอธิบายว่า บรรดานายกทั้งหลายในแต่ละท้องถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงจากความรุนแรงแต่เดิมสู่ความสมานฉันท์ได้อย่างไร ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีที่ทำให้สมาชิกสภาพัฒนาการเมืองมองเห็น การเมืองท้องถิ่นที่สมานฉันท์และบริสุทธิ์ยุติธรรมในประเทศไทยนั้นเป็นไปได้และมีจริง แล้วใช้กระบวนการสานเสวนา (*ประชุมโดยมีกติกาว่าไม่มีการชี้หน้าด่ากัน มองไปข้างหน้า ฟังกันอย่างตั้งใจเพื่อให้เกิดความเข้าใจ หากจะตกลงก็ใช้ฉันทามติที่ไม่ใช่การโหวต*) เพื่อมองไปถึงการเมืองที่พึงปรารถนาที่สมาชิกสภาพัฒนาการเมืองจะพัฒนาไปอย่างไร ซึ่งในกระบวนการจะมองอดีตเพียงเพื่อเป็นบทเรียนและมองไปสู่อนาคตเพื่อฝันถึงการเมืองที่พึงปรารถนา ประชาธิปไตยที่ไม่ซื้อสิทธิ์ขายเสียง มีความโปร่งใส แล้วหาฉันทามติร่วมกันหลังจากได้ภาพที่ชัดเจนว่า จะไปสู่ความฝันนั้นได้อย่างไร

๓. บทเรียนว่าด้วยการสร้างการสังคม และการเมืองสมานฉันท์

จึงอยากจะนำเสนอ สิ่งที่บรรดานายกองค์กรปกครองท้องถิ่นที่มีประสบการณ์สร้างการเมืองที่เข้มแข็ง ชุมชนที่อยู่กันอย่างสันติสุข นั้นเกิดขึ้นได้อย่างไรให้ท่านผู้อ่านได้ทำความรู้จักและพิจารณานายกท้องถิ่นที่มาพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวันนั้น ประกอบด้วย *นายก อบต.แม่ทา กิ่งอำเภอแม่อ่อน จ.เชียงใหม่* คือ นายกกนกศักดิ์ ดวงแก้วเดือน *นายก อบต.เสียว อ.โพธิ์ศรีสุวรรณ จ.ศรีสะเกษ* คือ นายกประสาน ขันติวงศ์ นายกสุรกิจ สุวรรณแกมเป็น *นายก อบต.ดอนหญ้านาง จังหวัดอยุธยา นายก อบต.ควนรู อบต.ควนรู อ.รัตนภูมิ จังหวัดสงขลา* คือ นายก ถั่น จุลนวล ยังมีอดีตนายก อบต.น้ำเกี๋ยน จ.น่าน คืออดีตนายกสนิท สายรอคำ ส่วน*นายกปัจจุบัน* คือ นายกชูศิลป์ สานรัตนะ ท่านเหล่านี้ได้ไปสร้างการเมืองท้องถิ่นที่สมานฉันท์และมีคุณธรรมจริยธรรมอย่างไร ลองติดตามดูจากคำบอกเล่าของเขาที่มานำเสนอในเวทีสมาชิกสภาพัฒนาการเมือง

๓.๑ นายกชูสิน สานรัตนะ อบต. น้ำเกี๋ยน จ.น่าน

ตำบลน้ำเกี๋ยน จังหวัดน่านมีอดีตอันขมขื่น คือตำบลเล็กๆ ในอดีตต่างคนต่างอยู่ ห้าหมู่บ้านต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างแก้ไขปัญหาตัวใครตัวมัน มีปัญหาสามประเด็นหลักๆ คือ ประเด็นเกี่ยวกับยาเสพย์ติดและการตัดไม้ทำลายป่า การเล่นการพนัน สามประเด็นนี้เป็นอันดับหนึ่งของจังหวัดน่าน คนน้ำเกี๋ยนฟันฝ่าวิกฤตที่เป็นอันตรายสำหรับชุมชนมาได้อย่างไร จริงๆ แล้ววิกฤตเหล่านั้นแทบจะทำให้ชุมชนล่มสลายจากการที่เป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน จากการที่มีกลุ่มผู้อิทธิพลต่างๆ เยอะแยะมากมายจนกระทั่งคนน้ำเกี๋ยนลุกขึ้นมาคิด โดยใช้ยุทธศาสตร์ของคำว่า บ ว ร ส. หรือ

บ้าน วัด โรงเรียน สถานีอนามัย ในช่วงแรก*นายกสนิท*เป็นนายก อบต. โดยการเน้น **ผู้นำแบบหมู่** ผู้นำแบบหมู่ในตำบลน้ำเกี๋ยนนี้ตอนแรกก็มีอยู่สามสิบเจ็ดขุนศึกตอนหลังตอนนี้มีสี่สิบสองขุนศึก สี่สิบสองขุนศึกต้องเป็นรูปแบบและก็เป็นตัวอย่างแล้วก็ปัญหาทุกปัญหาที่แก้โดยใช้ *กระบวนการจัดเวทีชาวบ้านปัญหาทุกปัญหาไม่ว่าจะเป็นปัญหาใหญ่หรือปัญหาเล็ก* จะจัดเวทีชาวบ้านหมดทั้งตำบล เช่น ปัญหาเล็กๆ เด็กนักเรียนเป็นเหาตำบลน้ำเกี๋ยนต้องจัดเวทีชาวบ้านช่วยกันคิดช่วยกันแก้ เกิดขบวนการแก้ไขปัญหาแบบ บ ว ร ส. บอกว่าเรื่องเหาไปบ้านผู้ปกครองต้องจัดการนะ ผู้นำต้องจัดการนะ ถ้าเหาไปวัดพระต้องจัดการนะ ถ้าเหาไปโรงเรียน ผอ.ต้องจัดการ ไปอนามัยหมอต้องจัดการ ก็ปรากฏว่าเหาไปไหนไม่ได้ตายหมด ถ้าเราเอากระบวนการความคิดเหมือนการแก้ไขปัญหาเหานี้ ไปแก้ไขกับปัญหายาเสพย์ติด ยาเสพย์ติดก็ไปไหนไม่ได้ เราเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม เน้นเกี่ยวกับชาวบ้านให้ชาวบ้านตำบลน้ำเกี๋ยนสองพันเจ็ดร้อยกว่าคนให้มองไปในทิศทางเดียวกันหมด ไม่ว่าปัญหาจะยากจะง่าย ต้องให้ชาวบ้านรู้กับ อบต. อบต.มีเงินห้าบาท กำนันต้องรู้ ตำบลน้ำเกี๋ยนมีเงินสิบบาท อบต.ต้องรู้ ทุกๆ อย่างเราจะมีกระบวนบวนการมีส่วนร่วมหมด

ปกตินายก อบต. ถ้าหมดวาระแล้วก็อาจจะไปเลยหรืออาจจะหายไป แต่จากการมาทำกิจกรรมต่ออย่างนี้ เลยมีภาระผูกพันส่งไม้ต่อกัน หลังจากที่ฟันฝ่าวิกฤตเหล่านั้นมาได้ ชาวชุมชนพยายามใช้กิจกรรมต่างๆ จุดประสงค์ปลายทางก็คือคำว่า *"จะทำทุกอย่างเพื่อให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข เป็นชุมชนสมานฉันท์เป็นชุมชนแห่งการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน"* มีกิจกรรมมากมายที่ไม่สามารถจะนำมาพูดในที่นี้ได้หมด ทำทุกเรื่องให้อยู่ *ในกรอบของทิศทางที่ ชาวบ้านช่วยกันคิด* คือคำว่า *กินอิ่ม นอนหลับ ฝันดี* ไม่ว่าจะเป็นใครก็แล้วแต่ มาเป็นนายก อบต. ก็ต้องคำนึงถึงกรอบตัวนี้ ใครก็ตามที่มาเป็นกำนันหรือไม้ต่อไปที่จะมาสืบทอดต่อจากกำนันปัจจุบันที่จะเกษียณอายุราชการในเดือนพฤศจิกายนปีหน้าที่จะถึงนี้ ตอนนี้ก็เตรียมที่ไว้สำหรับกำนันทำหน้าที่ที่มีเกียรติอื่น

๓.๒ นายกถั่น จุลนวน นายก อบต. ควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา

ในส่วน**ตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา**ก็เป็นตำบลหนึ่งที่ในจังหวัดสงขลา ที่ทำการเมืองแบบสมานฉันท์ ในอดีตก็มีประสบการณ์มีบทเรียนในทางที่ไม่ดี ส่วนของการเมือง ย้อนหลังไปประมาณสิบปีมีความแตกแยกมากในด้านการเมืองในการเลือกตั้งทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นในระดับสส. อบจ. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ทำให้ผู้นำรุ่นต่อมา เช่น นายก ถั่น เป็นคนหนึ่งที่ได้ร่วมการแก้ไขปัญหานี้ โดยการได้ร่วมหันมาพูดคุยปรึกษาหารือในเรื่องของการที่จะแก้ปัญหา ในเรื่องของความแตกแยกทางการเมือง ทำให้มีปัญหา พัวพันไปถึงเรื่องอื่นทั้งหมด การพัฒนาหมู่บ้านตำบลก็ติดขัดหมดทุกเรื่องโดยเฉพาะเรื่องการเมืองเป็นตัวหลัก และโดยเฉพาะผู้นำ ผู้นำจะเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดที่จะแก้ปัญหานี้ โดยทางตำบลควนรูและทางทีมงาน ได้หาแนวทางและหาวิธีการในการที่จะแก้ไขปัญหานี้ *โดยจัดให้มีการประชุมและปรึกษาหารือกันว่าเราน่าจะพัฒนาศักยภาพของผู้นำในตำบลในหมู่บ้านทุกระดับ โดยจัด โรงเรียนผู้นำขึ้นมา* ให้ผู้นำตั้งแต่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ผู้นำกลุ่มองค์กร

ต่างๆ ได้ มา *เรียนรู้ร่วมกันในเรื่องในการเมือง การบริหารจัดการ* ทั้งหมู่บ้าน ทั้งตำบล ทั้งจัดการในกลุ่มองค์กรต่างๆ ทำให้ผู้นำที่เมื่อก่อนไม่เคยมีโอกาสได้มาพบได้มีโอกาสพูดคุยกัน เมื่อก่อนที่ทะเลาะกันเพราะไม่เคยมีเวทีในการพูดคุยกัน แต่ตอนหลังพอเริ่มมีเวทีพูดคุย จากที่ไม่เคยได้พบปะไม่เคยได้พูดคุย ก็ทำให้ได้มาพบปะพูดคุยกัน นายกถั่นเล่าว่า *"แต่ก่อนแค่เห็นหน้าอาจจะไม่พอใจกันแล้วก็ได้ คือไม่ได้พูดอะไรกันเลย แค่เห็นหน้าก็ไม่ชอบขี้หน้ากันแล้ว พอได้มีโอกาสได้มาสัมพันธ์มาพูดคุยกัน เออ! ที่เรามองว่าคนนั้นน่าจะไม่ดี มันตรงกันข้ามอะไรแบบนี้นะครับ ทำให้เกิดความรักความสัมพันธ์กันมากขึ้น"* เกิดมีศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนของตำบล โดยจัดให้มีเครือข่ายต่างๆ มีอยู่ทั้งหมดสิบสามเครือข่าย ได้เข้ามามีส่วนร่วม เครือข่ายผู้นำเป็นเครือข่ายแรกที่จะต้องแก้ไขปัญหาเพราะเป็นผู้นำ ถ้าผู้นำไม่พัฒนาตำบลก็พัฒนาไม่ได้ เพราะผู้นำต้องเป็นที่ยอมรับของพี่น้องประชาชน และเมื่อโครงการโรงเรียนผู้นำ*สำเร็จ เกิดการเปลี่ยนแปลงตำบล* เมื่อได้เข้ามารับตำแหน่งนายก อบต. ก็ได้ให้โครงการโรงเรียนผู้นำ เป็นโครงการหนึ่งของอบต. เราจะจัดอย่างต่อเนื่องทุกปี โดย อบต.จะจัดสรรงบไว้เป็นโครงการโรงเรียนผู้นำเพื่อที่จะพัฒนาผู้นำของตำบลควนรูของทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็น อสม. กลุ่มออมทรัพย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. จะต้องผ่านโรงเรียนนี้ เมื่อเข้ามาเป็นผู้นำ เป็นโครงการที่ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เราใช้เวลาเรียนกันเริ่มแรกเจ็ดวัน โดยไม่เรียนติดต่อกันทุกวัน เราจะใช้อาทิตย์หนึ่งสักวันหรือสองวัน เพราะถ้าติดต่อกันเจ็ดวันทุกคนก็มีภารกิจ ต้องทำมาหากิน อาจจะเป็นเสาร์หรืออาทิตย์ หรือเอาจังหวะที่วิทยากรว่าง แล้วก็พาไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่หนึ่งวัน วกกลับมาสรุปบทเรียนไปพักค้างคืน เอาผู้นำทั้งตำบลมาขังรวมกัน คนที่ไม่ถูกอกถูกใจกันก็จะได้มาปรับความเข้าใจกัน มาคุยกัน มาหล่อหลอมกัน เป็นหลักสูตรทั้งหมดที่ได้ทำมา อาจจะมีการพัฒนาในเรื่องของการพูดในที่ชุมชน แล้วก็ในเรื่องของการบริหารจัดการบทบาทหน้าที่ของ อบต. สำหรับคนที่เป็น อบต. คนที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน ก็ต้องทราบบทบาทหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านของกำนันของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อสม. ผู้ที่จัดการบริหารกลุ่มออมทรัพย์ คนที่ไม่ผ่านกระบวนการนี้ต่อไปจะไม่มีโอกาสได้เป็นผู้นำของตำบลควนรู เราก็ต้องตั้งกติกาว่า*ใครไม่มาเรียนโรงเรียนผู้นำจะไม่ให้สมัครอะไรทั้งนั้น* จะต้องผ่านตรงนี้ ซึ่งคิดว่าถ้าเรามีโรงเรียนผู้นำแบบนี้อย่างต่อเนื่อง คนที่มาเป็นผู้นำจะเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเองว่าจะต้องทำอะไรบ้าง คนที่ไม่รู้บทบาทมาสมัครไม่ได้ พี่น้องประชาชนก็ไม่ยอมรับ เป็นส่วนหนึ่งที่จะได้พัฒนาบุคลากรผู้นำให้มีคุณภาพ เพื่อที่จะนำพาตำบล หมู่บ้าน ไปในทิศทางที่ดีและก็จะนำไปสู่การเมืองสมานฉันท์อย่างยั่งยืน เราจะต้องให้ผู้นำเข้าใจบทบาทหน้าที่แล้วก็พี่น้องประชาชนผู้ใช้สิทธิ์ก็ต้องเข้าใจหน้าที่ของผู้ใช้สิทธิ์อะไรต่างๆ เหล่านี้ จะต้องพัฒนากันอย่างต่อเนื่อง จากรุ่นสู่รุ่น จะส่งไม้ต่อกันอยู่ตลอด จะทำเรื่องนี้ให้เป็นเรื่องประเด็นหลักของตำบลด้วย เพราะว่าคนที่จะเข้ามาเป็นผู้นำถ้าได้รับการพัฒนาแล้วก็จะได้ทำในสิ่งที่ดีดี อันนี้ก็เป็นโครงการส่วนหนึ่ง

นายกถั่นเล่าต่อว่า *"เมื่อก่อน มีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน จะต้องแข่งขันต้องใช้เงินเป็นหมื่นเป็นแสน หลังจากที่ใช้กระบวนการนี้ครบหกหมู่บ้าน เลือกตั้งผ่านมาห้าหกหมู่บ้าน ไม่ต้องมีการ*

เลือกตั้งมีสมัครคนเดียวตลอดและก็ผู้นำไม่ต้องเลือกตั้ง มาถึงกระผมนะครับในวันที่ ๓๑ เดือนสิงหาคมที่ผ่านมาผมก็สมัครคนเดียว" ทั้งนี้นายกถั่นยืนยันว่าไม่ใช่เพราะมีอิทธิพลอะไร ไม่มีนายทุนจากข้างนอกหรืออิทธิพลจากข้างใน ทำการเมืองโดยการพึ่งตนเอง การเมืองท้องถิ่นจะไม่พึ่งการเมืองใหญ่ นายกถั่นเองก็มาจากชาวบ้านธรรมดาคนหนึ่ง เวลามีการเลือกตั้งทุกระดับ จะเรียกกันมา ทั้งแกนนำทั้งหมดของทุกตำบลใครจะถือพรรคไหนก็ได้ แต่ขออย่างเดียวว่าอย่าไปทำให้มีเรื่องทะเลาะกัน เปิดโอกาสใครจะเลือกพรรคไหนก็ได้จะไม่มีการระบุกัน

๓.๓ นายกประสาน ขันติวงศ์ นายก อบต. เสียว จ.ศรีสะเกษ

โดยเริ่มจาก วัฒนธรรมการทำงานร่วมกัน จากการมี สภาผู้เฒ่าเป็นหลัก คนตำบลเสียวเชื่อว่าพวกเขาเป็นคนพันธ์เสียวถึงลูกสู่หลาน เวทีผู้เฒ่าเป็นเวทีที่คิดร่วมกัน จากเวทีนี้เปิดโอกาสในการทำงานร่วมกัน มีกระบวนการแบบชุมชนเป็นตัวเคลื่อน แนะให้เห็นภาพเกิดการเกี่ยวกันเพื่อสร้างความรักความสามัคคีกันได้อย่างไร เคลื่อนขบวนด้วยแผนชุมชน ช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๐ จากการทำงานร่วมกับซิบ (SIP) ต่อมาช่วงหลังก็ทำร่วมกับ พอช. ขยายฐานไปทั้งหมดทั้งห้าตำบลในเขตพื้นที่เป็นหลัก สู่อำเภอใกล้เคียง เป็นกระบวนการแผนชุมชน โดยมาคิดเรื่องป่าชุมชน แล้วนำแนวความคิดทิศทางและทำตรงนั้นให้เป็นห้องเรียนธรรมชาติให้ลูกหลานเราได้ศึกษาเล่าเรียนในป่าชุมชนตรงนั้น กระบวนการคิดเกิดขึ้นเข้ามาสู่เยาวชน เยาวชนเข้าไปเรียนในห้องเรียนธรรมชาติโดยอาศัยป่าเป็นแกนหลักในการเรียน คณะครูอาจารย์หลังจากที่ได้พูดคุยกันโดยสภาผู้เฒ่าเป็นแกนหลักพูดคุยกัน มีพื้นที่ป่าอยู่สามพันกว่าไร่ ซึ่งก็ดูแลจัดการโดยชุมชนเอง และมาเปิดเวทีร่วมกันคิดในเรื่องการจัดสวัสดิการชุมชน เรียกว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนของคนตำบลเสียว เป็นกิจกรรมที่ทำต่อเนื่องกันมาโดยตลอด พื้นที่อีสานเป็นพื้นที่ที่แห้งแล้งมากต้องอาศัยฝนตามฤดูกาลเท่านั้น จะแก้ปัญหาตรงนี้เพื่อให้ชุมชนอยู่รอดได้ก็คือการสร้างธนาคารข้าวให้กับทุกชุมชนในทุกหมู่บ้านในเขตพื้นที่บริการองค์การบริหารส่วนตำบลเสียวทั้งหมดสิบเจ็ดหมู่บ้าน แต่ยังไม่พอ เพราะไม่สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินของประชาชนได้ เลยมาคิดต่อว่าค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เรื่องเหล้าเรื่องบุหรี่อะไรต่างๆ เทศกาลงานศพ งานบุญกฐิน อะไรต่างๆ ไม่น่าจะให้มีเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอลล์ ดังนั้นเวทีประชาคมจึงเริ่มขึ้น แล้วประกาศเจตนารมณ์ของคนตำบลเสียว ประกาศว่า งานศพงานต่างๆ ไม่มีเหล้าไม่มีเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอลล์ ทุกชนิด ประกาศเจตนารมณ์นี้ โดย เปิดเวทีทุกหมู่บ้านในแต่ละหมู่บ้านว่าเห็นด้วยไหม การที่พี่น้องประชาชนยากจนเพราะอะไร งานศพไม่มีใครที่ตั้งงบประมาณไว้ที่จะทำงานศพ เมื่อชาวบ้านได้รับความทุกข์ยากมีอะไรที่จะเข้าไปช่วยได้ อย่างน้อยการลดละตรงนี้ถือว่าช่วยกันแล้ว ไม่มีใครคัดค้าน จึงประกาศเจตนารมณ์ของคนอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณไปเลย ปัจจุบันนี้ได้ทำทั้งหมดแปดสิบหมู่บ้านในเขตพื้นที่อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณเต็มพื้นที่ทั้งอำเภอ ประกาศเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๐ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนราชการ สถานที่วัด โรงเรียนต่างๆ ได้ถามนายกประสานถึงพ่อค้าเหล้าล่ะมีปัญหาหรือเปล่า นายกประสานตอบว่า *"ก็ไม่มีปัญหาเพราะว่าหลังจากมีการวิเคราะห์มาทั้งหมด*

แล้ว จัดงานศพเนี่ยร้านขายเหล้าและร้านค้าต่างๆ ในชุมชนไม่ได้ขายหรอกครับ ที่ขายก็คือแมคโค โลตัส หรือร้านขายส่งใหญ่ๆ เพราะว่าเขาจะไปเอาเหล้าเอาเบียร์จากร้านค้าต่างๆ ตรงนั้นไป แต่ในชุมชนไม่มีโอกาสได้ขาย ดังนั้นชุมชนจึงบอกว่าเห็นด้วย ก็เลยเกิดเวทีตรงนี้ขึ้นระดับอำเภอเลย"

หลังจากมีสภาผู้เฒ่ามานานแล้ว ต่อสู้มาทุกกระบวนการเกือบจะหมดแล้วน่าจะมีสภาองค์กรเป็นหลัก โดยสภาผู้เฒ่าเป็นผู้ส่งลูกไม้ให้กับสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น นายกประสานเป็นคนหนึ่งที่ได้คิดในเรื่องของสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่นมาก่อนแล้ว ก่อนมี พรบ.ที่ออกไปแล้ว นายกประสานว่า "*ได้ทำมานานแล้วนะครับ เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๕๐ ที่ผ่านมา ท่านอาจารย์ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ก็ลงไปแจ้งแล้วก็กลับมา แล้วก็มาคุยกันต่อว่าสภาองค์กรจะเป็นรูปร่างหน้าตาอย่างไร และก็ภาคอีสานทีมงานคือ พ่อสน รูปสูง และก็อาจารย์อุดม บัวเกศ ที่เคลื่อนช่วยพวกเราอยู่*" จากสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น ก็เกิด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ทุกประเด็นทุกอย่างจะมารวมที่ศูนย์การเรียนรู้ทุกกิจกรรม เกิดกิจกรรมอาชีพหรือวิจัยไทยบ้าน ที่ไม่ได้คิดแบบนักวิชาการ คิดแบบไทยบ้าน เช่นเรื่องสมุนไพร เรื่องเห็ด เรื่องแมลง เรื่องวัฒนธรรมชุมชน ทุกอย่างทุกกิจกรรมที่นำมาจึงส่งผลให้เกิดการเมืองสมานฉันท์

เรื่อง*การเมืองสมานฉันท์* ตอนแรกก็ไม่ได้คิดว่าจะเป็นการเมืองสมานฉันท์ แต่คิดว่าพี่น้องมาคุยร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำทุกหมู่ทุกเหล่า จะมีครูอาจารย์ จะมีทางกำนันผู้ใหญ่บ้านอะไรต่างๆ มาคุยกัน ไม่คิดว่ามันจะเกิดตรงนี้ นายกประสานเองที่เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลได้ถูกคัดสรร ซึ่งนายกประสานได้เล่าว่า "*เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๗ ในช่วงวันสึนามิ เวทีตรงนั้นคัดสรรมาโดยตั้งกรอบกำหนดให้ผมตั้งแปดข้อ ในข้อกำหนดตรงนี้แปดข้อถึงได้บอกว่างานยิ่งใหญ่มากในแปดข้อ มีการคัดสรรในเวทีเลือกกันหมด ในเวทีทั้งหมดไม่มีใครรับ ผมแรกๆ ก็ไม่รับ แปดข้อตรงนี้หลักๆ ก็คือ ด้านการเสียสละตรงนี้ผมได้อยู่แล้วครอบครัวผม หลังจากอิงล้านหมายถึงว่า ผมจะอิงนักการเมืองใหญ่นี่คือใช้ภาษาแบบสุภาพนิดหนึ่ง ชาวบ้านก็บอกว่าอย่าไปพึ่งนักการเมือง จะเอาการเมืองใหญ่มาครอบงำแล้วทำให้พี่น้องเราเกิดแตกแยก ฉายในแบบภาพรวมก็คือหลังจากอิงล้าน ของนี่เยอะแยะครับท่านเรื่องสะตังค์เนี่ยเยอะแยะ เงินครับเอามาให้เยอะแยะ พวกผมมีแนวคิดของพวกผมคือว่าตอนช่วงผมจะลงก็มีมาให้ผม ก็บอกว่ายังไงก็ช่วยหน่อย ถ้าคุณเอาเนี่ยยังไงคุณก็ได้เป็น แต่ถ้าหากคุณไม่จ่าย แล้วคุณจะเสียใจ แต่ผมก็รู้อยู่ว่ามันเป็นอย่างนี้การเมืองท้องถิ่น การเมืองระดับประเทศมันก็ต้องมีอย่างนี้ เมื่อมันมีอย่างนี้แล้วผมบอกว่าถ้าผมเอาของท่านผมก็ติดหนี้ท่าน แต่ถ้าเผื่อว่าผมไม่ได้เป็น แล้วผมจะเอาเงินที่ไหนไปใช้หนี้ท่าน ถ้าอย่างนั้นผมขออย่างนี้ถ้าหากว่าผมได้เป็นท่านถึงเอามาให้ผม ไม่มีใครให้หรอกครับ"*

ในปีนี้ในช่วงที่ผ่านมานายกประสานบอกต่อว่า "*ก็ต้องขอชื่นชมตำบลใกล้เคียงของพวกผมที่ร่วมกระบวนการกับพวกผม ก็คือในการเลือกตั้งกำนัน ก็คือ ตำบลโดด ในการเลือกตั้งกำนันที่มีประชากรมากที่สุดถึงหมื่นกว่าคน แล้วก็มียี่สิบห้าหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะต้องมียี่สิบห้าท่าน แต่ว่าใน*

ยี่สิบห้าท่านตกลงคุยแล้วบอกว่ายกเอาคนหนึ่งเป็นก็ถือว่าไม่ได้ผ่านกระบวนการเลือกกำนัน คือว่ากำนันเข้ามาสมัครคนเดียวแล้วก็แต่งตั้งไป ก็คือเอาผู้ใหญ่บ้านทั้งยี่สิบห้าท่านมานั่งคุยกันว่า ท่านกำนันจะหมดวาระแล้วเราจะคุยกันยังไง เราจะทำยังไงให้ตำบลของเราเหมือนกับตำบลเสียว แล้วก็เชิญนายกเสียวมาคุยกันว่ามีเทคนิคอะไร ผมก็มีคณะทำงานของผม ส่วนมากผมจะไม่ค่อยพูด เพราะว่าเรื่องการเมืองสมานฉันท์ตรงนี้ผมเป็นคนที่ถูกคัดสรรมาจากเวที คนที่คัดสรรคือ ผู้เฒ่าผู้แก่ สภาผู้เฒ่า สภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น เขาคัดสรรมา ดังนั้น ส่วนมากผมที่อยู่ในตำบลผมผมจะไม่ค่อยพูดให้สภาองค์กรเขาพูดว่าเอาจัดยังไงเขาคัดคนใส่ยังไง เราไม่ได้บอกเขาว่าเอาคนนี้เป็นกำนัน แต่เราบอกว่าเหตุผลมันเป็นอย่างนี้นะถ้าเราลงแข่งขันกันเราจะเกิดการแยกส่วน พอแยกส่วนแนวทางการพัฒนาของเราที่เราร่วมกันพัฒนามาขนาดนี้แล้วมันจะเกิดการแตกแยก พอเกิดการแตกแยกเนี่ยคนที่เสียหายก็คือชุมชน ดังนั้น เราจะทำยังไงที่เราจะบอกว่าคนนี้แหละสมควรที่จะได้รับการเลือกเป็นกำนัน เป็นคนที่ชุมชนไว้วางใจ"

๓.๔ นายกกนกศักดิ์ นายก อบต. แม่ทา จ.เชียงใหม่ นายกกนกศักดิ์เล่าว่า

ตำบลแม่ทาชื่ออยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ แต่อยู่ใกล้จังหวัดลำพูน อยู่ใกล้ลำปาง เป็นตำบลชายขอบของจังหวัดเชียงใหม่แต่ก่อนเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอสันกำแพงอยู่ห่างจากจังหวัดอยู่เก้าสิบกิโลเมตร ห่างมาจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ จะต้องขึ้นดอยขึ้นเขา ในช่วงที่หน่วยงานราชการก่อนจะขึ้นอยู่กับสันกำแพงนั้นหน่วยงานราชการต่างๆ พัฒนาชุมชน เกษตรตำบล เขาจะไม่ยอมมาดูอำเภอแม่ทา เพราะมันไกล ถนนเป็นลูกรัง เพราะฉะนั้นก็เลยเป็นวิกฤตของตำบลต้องต่อสู้คนเดียว ในส่วนราชการก็ไม่ได้มาสนใจก็เกิดวิกฤต แต่ก็เป็นโอกาสหนึ่งซึ่งเมื่อช่วงปี ๒๕๒๘-๒๕๒๙ มีองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGO ก็นั่งอยู่นี่คนหนึ่งคือนายสวิง พานพุด เข้าไปทำงานเมื่อก่อนยังเป็นหนุ่มเข้าไปทำงานครั้งแรก เก็บข้อมูลต่างๆ จนวิเคราะห์ตำบลแม่ทามาว่าตำบลแม่ทามีปัญหาเรื่องอะไรก็เกิดโครงการแก้ปัญหาเฉพาะคือการแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน เป็นการรวมกลุ่มเพื่อจัดการเรื่องข้าวไม่พอกินของชาวบ้าน เป็นการรวมกันซื้อรวมกันขายพอมีการขายชาวบ้านซื้อข้าวกันในราคาถูกได้แล้วก็ก่อให้เกิดกลุ่มต่างๆ กลุ่มของเรื่องการจัดการเรื่องข้าว ขยายเป็นกลุ่มวัว กลุ่มผลผลิต กลุ่มต่างๆ มีการเก็บข้อมูลของนักพัฒนาเอกชนทั้งตำบลจนชาวบ้านมาสรุปปัญหาว่าปัญหาคืออะไร จนมาได้ข้อสรุปคือปัญหาเรื่องของข้าวไม่พอกิน กลายเป็นโจทย์ที่เป็นเครื่องมือทำให้ชาวบ้านมารวมกลุ่มกันเพื่อแก้ปัญหาเรื่องข้าว พอแก้ปัญหาเรื่องข้าวแล้วจากที่เราเคยซื้อข้าวกระสอบละ ๖๐๐ บาท ก็มาซื้อข้าวกระสอบละ ๓๐๐ บาท จากที่เราตัดหน้านายทุน ไม่มีใครกล้ารับซื้อข้าวจากเชียงใหม่ไปขายจากซื้อข้าวมา ๓๐๐ ไปขายให้ชาวบ้านกระสอบละ ๗๐๐- ๙๐๐ บาท เรามีทางเลือก รวมกลุ่มกันเสร็จรวมเงินกันเสร็จเอามาซื้อข้าวคนเดียวจัดการในกลุ่มกินกำไรกันแค่สิบบาทยี่สิบบาท อันนั้นเห็นผลว่านี่คือประโยชน์ของการรวมกลุ่ม พอเกิดกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย เสร็จแล้วก็ก่อให้เกิดเป็นเครือข่าย

เครือข่ายคณะกรรมการตำบลแม่ทา จากที่มีกลุ่มเพียงสองสามกลุ่มขยับเป็นยี่สิบสองกลุ่ม ควบคุมสามตำบลในแถบดอย ตำบลท่าเหนือ ตำบลแม่ทา ตำบลท่าปลาตุก ของอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน จากกลุ่มเรื่องข้าวกลายมาเป็นกลุ่มเรื่องของพืชผัก กลุ่มผักปลอดสารพิษ กลุ่มแปรรูปต่างๆ กลายมาเป็นกลุ่มนิคมหลากหลาย ทำให้เกิดกลายมาเป็นคณะกรรมการกลาง จนเรามีวิกฤติเรื่องของการจัดการทรัพยากรกับหน่วยงานราชการ เรื่องของตำบลแม่ทาเจอวิกฤตแรกคือเรื่องของความแห้งแล้งเราต่อสู้เรื่องการจัดการป่า สู้กับกรมป่าไม้ สู้กับพวกข้าราชการต่างๆ เราสู้จนได้กลายเป็นป่าชุมชนของตำบล หน่วยงานราชการอยู่ภายใต้กรมป่าไม้ คือเมื่อเกิดการตัดไม้ผู้นำชุมชนส่งจดหมายส่งเรื่องไปให้ตามอำเภอ แต่จดหมายที่ส่งไปให้นายอำเภอนั้นอยู่ในมือกรมป่าไม้ ทำให้เกิดการต่อสู้ในภายหลัง เราต่อสู้เรื่องทรัพยากรเกี่ยวกับป่าไม้จนจัดการเรื่องทรัพยากรได้ ไม่ให้มีการบุกรุกป้องกันป่าไม้ในตำบล ประกาศเป็นพื้นที่ป่าชุมชนของตำบลแม่ทา มีการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างชัดเจนอย่างถูกต้อง เหมือนกันเหมือนกับน้ำเกี๋ยน โดยใช้ประชาคมตอนนั้นยังเป็นสภาตำบล นี่เป็นจุดหนึ่งที่สภาตำบลตอนนั้นมีกำนันกับผู้ใหญ่บ้าน ไม่มีฝ่ายปกครองไม่มีฝ่ายบริหาร ทำทุกเรื่องแล้วตอนนั้นที่เราทำ สภาตำบลเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม คือการให้เครือข่ายเข้าไปนั่ง ให้ประธานหมู่บ้านเข้าไปนั่งที่ประชุมประชาคมจัดการกันตั้งแต่ตอนนั้น รวมกันตั้งแต่ตอนนั้น ตั้งแต่ยังไม่มีนโยบายการมีส่วนร่วม แต่ว่า แม่ทาทำการมีส่วนร่วม ก็กลายเป็นองค์กรที่ต่อสู้ เพื่อปกป้องทรัพยากรสำเร็จก็เป็นการต่อสู้กับหน่วยงานของรัฐโดยตรงก็คือ อุทยานแม่ตะไคร้เตรียมประกาศพื้นที่ของตำบลแม่ทาเป็นอุทยานแม่ตะไคร้ เราไปรวมตัวกับสมัชชาคนจน ๙๙ วันที่หน้าทำเนียบ มาเมื่อปี ๒๕๔๒ โดยสลับกันมาประมาณ ๖๐๐ คน ตอนนี้ก็ยังประกาศไม่ได้ เพราะไปทับที่ชาวบ้าน ก็ต้องมีการต่อสู้ ชาวบ้านอยู่มาก่อน เราก็ต้องรวมกับเครือข่ายในการต่อสู้ จนการต่อสู้กับรัฐ สู้กันไปสู้กันมา ก็มีผู้นำชุมชนได้ออกมาหลายคนขาดตะลุ่ม ตะลุ่มคือพืช จนมีผู้นำกลุ่มหนึ่งคิดนอกกรอบว่า ต้องทำเรื่องเกษตรแบบยั่งยืน เกษตรยั่งยืนกลายเป็นเครือข่ายเกษตรรวมกันเป็นสหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา นี่ก็เป็นระบบหนึ่งซึ่งแต่ก่อนจะคล้ายๆ ระบบราชการ เราไม่รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการ เขาก็ไม่ให้เพราะไม่มีการจดทะเบียนอย่างถูกต้องก็เลยกลายเป็นสหกรณ์ พอขยับเป็นสหกรณ์เสร็จก็ขยับเป็นสถาบันพัฒนาทรัพยากรการเกษตรอย่างยั่งยืน เป็นการรวมทั้งคนทำเกษตร คนทำเรื่องป่า ทุกองค์กรเป็นสถาบันที่ทำงานร่วมกัน ผู้ทำงานร่วมกันมีทั้งหมด ๕๓ ท่าน รวมทั้งพระสงฆ์ด้วย

คำถามมีว่า เพราะเหตุใด จึงเป็นการเมืองสมานฉันท์ ตอนแรกเราก็ปล่อยการเมืองเหมือนกับที่ผ่านมา ก่อนที่ทางชุด อบต. เดิมจะหมดสมัย ประมาณ ๓-๔ เดือน ชาวบ้านมาประชุมกัน มีผู้หลักผู้ใหญ่ สถาบันซึ่งเป็นแกนชวนมา แต่ละหมู่บ้านต้องการอะไร ถ้า อบต.ชุดนี้เข้าไปคุณต้องการให้ อบต.ชุดนี้ทำอะไรส่งข้อคิดเห็นความต้องการมา เช่น เรื่องทรัพยากร เรื่องการเกษตรคล้ายกับไปหานโยบายให้กับผู้สมัคร ให้ชาวบ้านกำหนดนโยบายว่าอยากให้ ผู้ที่จะมาสมัครต้องทำตามนโยบายใด นี่คือสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ ผู้สมัครเขาจะมารับรู้นโยบายนี้ได้โดย มีการเปิดเวทีของตำบล เปิดที่โรงเรียนวัดไพศาล เปิดหนึ่งครั้ง เปิดครั้งนี้คือว่าใครที่จะสมัคร นี่เป็นข้อเสนอของ

ชาวบ้านนะ ถ้าผู้สมัครยอมรับในข้อเสนอที่ชาวบ้านได้บอกความต้องการได้ เอาไปใช้เป็นนโยบายในการเลือกตั้งครั้งนี้รับรองได้แน่ ให้เขามาฟัง ถ้าหากใครสนใจอยากจะสมัครสมาชิก แตกต่างจากปกติที่พรรคการเมืองหรือผู้สมัครจะประกาศว่าฉันจะทำอย่างนั้นฉันจะทำอย่างนี้ แต่นี่ให้ชาวบ้านมาประกาศว่าอยากได้อย่างนั้นอย่างนี้ ผู้สมัครอยู่ในนั้นฟังด้วย แล้วจะรู้ได้ยังไงว่าทำจริงไม่จริงไหม ก็จะมีองค์กรชาวบ้านซึ่งจะเป็นคนกำหนด เมื่อคุณรับปากชาวบ้านตั้งแต่ยังไม่ได้สมัครแล้วอันนั้นก็เป็นเรื่องที่ตอนที่เข้าไปทำงานจะมีกระบวนการการควบคุมในการทำงาน หมายถึง การเขียนใบลาออกทิ้งไว้ก่อนที่คุณจะได้รับตำแหน่ง อย่างผมเป็นนายก วันนี้ อบต.ประกาศรับรองแล้ว ผมก็มานั่งโต๊ะเขียนใบลาออกไว้ โดยไม่ลงวันที่ ต้องเขียนไว้เพราะว่าเป็นข้อตกลง ประธานสถาบันจะเป็นคนเก็บไว้ในตู้ของปลัด นี่คือประชาชนคุมนักการเมือง เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ

๓.๕ นายกสุรกิจ สุวรรณแกม อบต. ดอนหญ้านาง อำเภอพาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตำบลดอนหญ้านาง เป็นตำบลอยู่ติดกับจังหวัดสระบุรี ติดอำเภอหนองแสง เพราะพื้นที่เป็นชายขอบของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ดอนแต่ระบบชลประทานเข้าถึงดี มีพื้นที่การปกครองสิบหมู่บ้าน ประชากรประมาณสามพันคน พื้นเพเดิมเป็นคนลาวเวียง คือสมัยพระเจ้าตากสินไปตีเวียงจันทน์ก็ได้พระแก้วมรกตกลับมาก็แห่ผ่านที่ตำบล แล้วก็เลยไปที่พระแก้ว เอาพระแก้วไปตั้งก็ยังเป็นตำบลพระแก้วเท่าทุกวันนี้ นายกสุรกิจบอกมีเชื้อลาวอยู่ ที่ตำบลนี้ก็พูดภาษาลาวภาษาอีสาน ประมาณครึ่งตำบล ทุกวันนี้ก็ยังพูดกันอยู่ ทุกหมู่บ้านจะมีศาลเจ้า ศาลเจ้าพ่อบุญคง ก็คงจะรับกันมาตั้งแต่ที่เมืองลาวแล้ว ก็เลยเอามาตั้งทุกวันนี้ก็ยังกราบไหว้กันอยู่ ใครจะขออะไรก็ไปที่ศาลนี้ก็เป็นประเพณีของตำบล เพราะฉะนั้นก็มีทั้งคนไทยทั้งคนลาวปนกันอยู่ อีกชุดหนึ่งที่พระเจ้าตากสินมาตีก็ที่อรัญญิกคือคนกลุ่มเดียวกันที่บ้านไผ่นอง บางช่วงก็ตกหล่นอยู่สาวไห้อะไรบ้างก็เป็นพื้นเพเดียวกัน

นายกสุรกิจ เริ่มงานพัฒนาในตำบล จากปี พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๔๓ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลพาชีได้นำแนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชนนี้เข้ามาโดยนำกองทุนเพื่อสังคมหรือซิบที่เรารู้จักกันดีเข้าไปจัดเวทีชาวบ้าน ตอนแรกนายกสุรกิจทำงานที่นนทบุรีแล้วก็ไปทำงานที่สมุทรปราการ นานๆ กลับบ้านที พอกลับไปเห็นมีการประชุมชาวบ้านก็สนใจช่วงนั้นก็เป็นระดับผู้จัดการ มีอาเป็นสมาชิก อบต. อยู่ก็ชวนว่าให้กลับบ้าน สมาชิก อบต.สมัยนั้นเงินเดือนห้าร้อย นายกสุรกิจเป็นผู้จัดการเงินเดือนหนึ่งหมื่นแปดพันบาท ตัดสินใจลาออกกลับมาอยู่บ้านแล้วก็ไปเข้าร่วมกระบวนการฟังวิทยากรอธิบายการทำแผนชุมชน แล้วชวนไปเข้าไปฝึกอบรมเป็นวิทยากรกระบวนการประมาณปี ๒๕๔๓ ก็ทำกันไปจัดเวทีชาวบ้าน แล้วก็เข้าไปอบรมกองทุนซิบหลายคนประมาณครึ่งค่อนห้องในห้องนี้ก็ผ่านกระบวนการนี้กันมา ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ นายกสุรกิจก็มาเป็นสมาชิก อบต. แล้วก็เข้าเรียนรู้กระบวนการตรงนี้มาเรื่อยๆ อย่างแนวคิดอาจารย์หมอประเวศ อาจารย์ตระกูล รับมาเต็มๆ ก็มีความฝันเหมือนกันพอไปดูไม้เรียงไปดูผู้ใหญ่วิบูลย์ก็มีความฝันว่าอยากจะกลับมาทำที่ตำบลเรา ทำไมเราดูทีวีมีแต่เขาออกทีวี ชุมชนโน้น

ชุมชนนี้เข้มแข็งแต่ทำไมของเรายังทำไม่ได้ ก็ไปคนเดียว ก็ออกมาจากหมู่บ้าน แล้วก็ไปไป กลับกลับอย่างนี้ ไปเรียนรู้เฉยๆ ก็มาลองใช้บางเรื่อง ผู้นำรุ่นสองก็ยังไม่มี เหมือนกับเวลาเล่นรักบี้พอรับลูกเสร็จแล้วเวลาจะส่งลูกมันก็ต้องส่งย้อนหลัง ส่งย้อนหลังแล้วหันกลับมาไม่มีคนรับลูกต่อก็หนักใจอยู่เหมือนกัน แต่ก็ตั้งใจทำ พอทำไปเรื่อยๆ ประมาณสี่ปี จะมีการสมัครนายก อบต.โดยตรง นายกคนเก่าที่เป็น ผอ.โรงเรียน แล้วก็มาเป็นนายกอายุมากแล้วก็หกสิบกว่าอยากจะพักผ่อน ก็ถามว่าสนใจไหม ก็บอกว่าสนใจอยู่ แต่มันมีข้อแม้อยู่ว่าพอดีทำงานเกี่ยวกับชุมชนก็มีแนวคิดว่าอยากจะทำเรื่องเกี่ยวกับการเมืองจะใช้คำว่าการเมืองใหม่ก็ไม่ใช่เมื่อก่อนไม่ใช่คำนี้หรอกก็

แนวคิดที่อยากจะทำให้มันดี คือหนึ่ง การซื้อเสียงนี้ไม่เอาเด็ดขาด อันที่สองไม่มีการไปถือหางลงนายก สมาชิกจะไม่ไปถือว่าใครจะอยู่ข้าง เพราะนายกลงสองคน คือสมาชิกก็อิสระ หาเสียงเป็นนายกก็อิสระ อันที่สามไม่มีการกล่าวร้ายป้ายสีกัน เริ่มขยับเริ่มการหาเสียง นายกสุรกิจก็บอกว่าเล่าย่อๆ ต่อว่า นายกอีกคนก็ตกลงด้วยกัน แต่พี่ที่เป็นนายกด้วยกันเป็นทหารอากาศก็เออรี่มา ก็ไม่ค่อยชำนาญพื้นที่เท่าไหร่ ไม่ค่อยได้ลงพื้นที่ เวลาหาเสียงก็ไปเจอกันตามงานต่างๆ ก็จะแนะนำว่าเข้ากลุ่มบ้านนี้มาแล้วหรือยังเข้าไปหาคนโน้นคนนี้ เป็นการพูดคุยกันแบบพี่น้อง *เมื่อก่อนก็ไม่ได้รู้เราไม่ได้เรียกสมานฉันท์เราเรียกแบบพี่น้อง* การหาเสียงก็ต้องติดป้าย จะมีมุมที่เรียกมุมที่ดีดี เวลารถผ่านอะไรจะมองเห็น มุมตรงนี้เมื่อติดเสร็จเหมือนติดป้ายโฆษณา ก็บอกว่าเวลาติดแบ่งกันติด เรียกมุมยอดฮิต เวลาติดก็ติดให้เท่ากัน เวลาติดความสูงความต่ำความขยับหน้าขยับหลังให้เท่ากัน ประมาณสองเดือน ป้ายก็มีล้ม มีลมพัดอะไร เวลาเราเอาไปเก็บทีมงานไปเก็บเห็นป้ายพี่เขาล้มด้วยก็เก็บก็ตั้งให้ชาวบ้านเขาก็มอง เอ๊ะ!พวกนี้มันก็แปลกดี คือตอนนั้นเราทำเรายังไม่ได้บอกชาวบ้านมากแต่แนวคิดนี้เราตกลงกันไว้แล้ว ชาวบ้านเขาก็มองว่า เอ๊ะ! มันก็ดีนะ พอหาเสียงจบก็เลือกตั้งพอประมาณสามทุ่มก็นับคะแนนเสร็จ นายกสุรกิจก็ชนะ ได้โทรไปหาพี่เขาพี่เขาไม่ได้ดู ไม่ได้มาที่หน่วย พี่เขารู้ผลเขาก็บอกตั้งใจทำงานนะ มีอะไรก็บอกพี่แล้วกันมีอะไรก็ช่วยกันก็คุยกันก็จบ ในช่วงสี่ปีที่ไปเรียนรู้อะไรมาผมก็ทำเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรชีวภาพ แล้วก็ฝันว่าอยากจะให้ตำบลดอนหญ้านางให้ใช้สารเคมีให้มันน้อยลง ก็มีกลุ่มปุ๋ย มีโรงสีชุมชนต่างๆ คล้ายๆ กับตำบลอื่นๆ เราไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่าย เราไม่ถือหางสมาชิกเพราะว่าเราทำงานกันมาก่อนแล้ว เราไม่ใช่อยู่ดีๆ แล้วมาสมัคร ถ้าไปแบ่งฝ่ายเมื่อไหร่ก็จะเกิดการแตกแยกทันทีเลย เพราะคนนี้ได้คนนั้นไม่ได้มันทำงานยาก พอคิดแบบนี้พอเป็นนายก วันรุ่งขึ้นก็ทำงานปกติ เพราะทุกอย่างมันทำอยู่แล้ว ความแตกแยกก็ไม่มี เพราะคุณไม่ได้เป็นสมาชิกก็มาทำงานในกลุ่มต่างๆ เป็นอาสาสมัคร อสม. เป็น อปพร. เป็นอะไรต่างๆ อยู่ในนี้ ทุกอย่างก็กลับคืนสู่สภาพเดิม เสร็จแล้วก็ทำงานกันต่อกันไปเลยไม่ว่าจะเป็น เรื่องของสุขภาพ เรื่องเกษตร ตอนนี้ส่งผลมาว่ากับทางผู้ปกครองอย่างกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ตำบลก็เป็นเนื้อเดียวกัน เพราะว่าเราคิดแต่เรื่องการทำงานคิดแต่เรื่องงาน การเมืองเราแทบจะไม่ได้คิดเลย เอาแต่งานเป็นตัวตั้งใครรับผิดชอบเรื่องเกษตร ใครรับผิดชอบเรื่องสุขภาพ ใครรับผิดชอบเรื่องไหนก็มีแต่งาน แล้วก็การประสานงานกับอำเภอ ระดับจังหวัดก็เป็นไปด้วยดี เพราะว่าหนึ่งเรามีใจเป็นกลางๆ ในการทำงานเราต้อนรับทุกหน่วยงานที่จะมา

ทำงานในตำบลเราเพราะว่าเราชอบเรียนรู้ แต่มีบางครั้งที่ผู้นำทั้งหลายค่อนข้างจะเหนื่อยประชุมกันบ่อย

นายกสุรกิจ ตอบคำถามเรื่องการเมืองระดับชาติล้วงลูกว่า มีเหมือนกันนักการเมืองระดับชาติเอาสตางค์มาให้ มีสองราย เมื่อสองปีที่แล้ว จะมีการเลือกตั้งใหญ่ เป็นปกติที่จะมีการให้ ระดับนายกเขาก็ส่งสัญญาณปกติ เขาให้มาเจ็ดหมื่นบาท เขาก็บอกว่าให้ไปดำเนินการตามปกติ ตอนลงนายกหมดไปสามหมื่นบาท จ่ายค่าป้ายค่ารถค่าอะไรต่างๆ พอเขาให้มาก็กำเงินอยู่ในมือ คิดหนักมากเลย เพราะก็ได้ปฏิญาณต่ออะไรต่างๆ ไว้เสร็จสรรพ ร.๕ พระนเรศวร แล้วที่ตำบลมีการปฏิญาณตน นายอำเภอมาเป็นประธาน ก็มอบเงินนั้นให้กับนายอำเภอ แล้วให้นายอำเภอมอบให้กับ ผอ.โรงเรียนมาทั้ง ผอ.โรงเรียน มีกำนัน ผู้ใหญ่ สมาชิกมากันเยอะ เจ็ดหมื่นบาทให้เอาไปเป็นทุนการศึกษาเด็กที่ตำบลเด็กจบ ม.๓ แล้วไม่ค่อยได้เรียนต่อเพราะฐานะยากจน เงินก้อนนี้ให้เด็กพวกนี้ได้เรียนอาชีวะอยุธยา เทคนิควิทยา ประมาณสิบกว่าคน ก็ปรากฏว่านักการเมืองเขาก็โทรมาหาว่า ใช้เงินผิดวัตถุประสงค์ เรื่องนี้ก็ปิดไม่ได้รู้กันเลย จนชาวบ้านระแคะระคาย เขาก็พูด เออ มันต้องอย่างนี้ ไม่เสียแรงเขาว่าอย่างนั้น ก็มีกำลังใจขึ้น พอมาทำงานในชุมชนตอนนี้ที่ตำบลก็มี กองทุนสุขภาพ กองทุนเกษตร

๔. ถอดบทเรียนจากองค์ความรู้ของผู้นำท้องถิ่น

บรรดานายกองค์กรปกครองท้องถิ่นได้ให้ข้อคิดว่า พบกับความจริงอย่างหนึ่งว่าวิธีคิดของผู้นำในท้องถิ่นนั้นตรงนี้มีความสำคัญ เพราะฉะนั้นหลายครั้งได้ให้ความสำคัญกับสิ่งที่หลายๆคนพูดกันอยู่เสมอนั่นก็คือ ภาพของการเมืองใหญ่ เปรียบเทียบกับกลุ่ม อปท.นี้เป็นหิ่งห้อยเล็กๆ ในชุมชนของประเทศไทย เป็นจิ๊กซอว์อยู่ไม่เฉพาะแต่ที่ได้นำเสนอนี้ น่าจะมีอยู่เต็มไปหมดเหมือนกัน เพราะฉะนั้นความสำคัญตรงนี้ การเริ่มต้นสภาพัฒนาการเมืองและสภาพัฒนาองค์กรชุมชนทั้งสองเรื่องนั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีหน่วยที่จะช่วยขับเคลื่อนสถาบันพระปกเกล้าด้วยเป็นสิ่งที่สำคัญ วิถีคิดที่น่าจะเกิดขึ้นกับผู้นำท้องถิ่นทั้งหลาย ฝากเป็นความหวังว่าจะทำอย่างไรให้สำนึกรักท้องถิ่นเหมือนกลุ่มพวกเราเป็นส่วนหนึ่งเล็กๆ ได้เกิดขึ้นในสังคมไทยเรา ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ไหน ผิวพันธุ์อะไร เผ่าพันธุ์อะไร ให้เกิดขึ้นให้ได้ มีการอบรมในหลายๆ ส่วน ต้องเรียนว่าของกรมการปกครองก็ดี กรมส่งเสริมท้องถิ่นก็ดีที่สังกัดโดยตรง บางเรื่องเราต้องบอกเขาว่ามันเป็นสิ่งที่ยังขาดหายไป เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นสิ่งที่น่าจะเติมเต็ม แล้ววันนี้พวกเราทั้งหลายเรียนว่าฐานสำคัญของสามเหลี่ยม อยู่ที่ฐานทั้งหมด น่าจะได้รับการยกคุณค่าขึ้นมา สิ่งที่สองครับเรียนว่าสิ่งที่ท่านจะคิดต่อในวันสองวันนี้นั่นก็คือ เวลานี้มีพื้นที่ พื้นที่รูปธรรมในสังคมไทยของท้องถิ่นที่งดงาม หลายที่ ที่น่าจะมีโอกาสขยายผลต่อไป หนึ่งร้อยยี่สิบท่านนี้เชื่อว่าท่านทั้งหลายอยู่ในพื้นที่ ท่านทั้งหลายมีข้อมูลที่ดี แต่หลายครั้งอาจจะไม่มีโอกาสลงไปเสริมลงไปหนุน ลงไปคลุกคลี ขออนุญาตใช้คำเหล่านี้ กับท้องถิ่นจริงๆ แล้วสิ่งดีๆเชื่อว่าจะเกิดขึ้นได้เหมือนกัน สิ่งที่สาม สิ่งที่พวกเราต้องการหลายท่านได้แตะเรื่องนี้บ้าง กระบวนการเรียนรู้ ไม่ว่าจะรูปแบบไหน

วิธีไหนก็ตาม มีหลายๆ ท่านได้พูดถึง วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรให้เป็นภาคของท้องถิ่นได้ไหม ที่จะเกิดขึ้นแล้วให้เป็นรูปธรรม เรียนว่าตราบใดที่กติกาต้องมีระดับ ต้องมีซี ต้องมีขั้น ท้องถิ่นไม่มีโอกาส เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นสิ่งที่สำคัญ แต่ว่ารูปแบบไหนก็แล้วแต่การหนุนเสริมตรงนี้จำเป็นต้องมี *อันที่สี่สุดท้าย* หลายชุมชนที่เราได้ฟังเมื่อเช้านี้ได้ฟังหมอนิรันดร์ กับอาจารย์ไพบูลย์ การเมืองนั้นมันเป็นเหมือนจิ๊กซอว์ตัวหนึ่งเท่านั้นเอง สุขภาพ ป่าไม้ สิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ประเด็นของพี่น้องผู้ติดเชื้อ ประเด็นพี่น้องที่ด้อยโอกาสในชุมชนในสังคม ทุกเรื่อง สามารถเชื่อมโยงผูกโยงให้เป็นเรื่องของการเมืองได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นสิ่งที่เชื่อมโยง เพราะฉะนั้นการเมืองตรงนี้หรือ*การเมืองสมานฉันท์ เมื่อไหร่ก็ตามที่สามารถให้ลูกหลานเขาได้บอกพ่อของเขาได้ว่าเหล้าที่พ่อดื่มวันละขวดหรือวันละสองขวดนั้น ถ้าเก็บใส่กระปุกออมสินมันเป็นค่ารถเดือนของลูกได้นะ นั่นคือสิ่งที่เชื่อมโยง* เพราะฉะนั้นสิ่งนี้เป็นสิ่งที่อยากจะเรียนฝาก สิ่งที่เราต้องการอีกสิ่งหนึ่งก็คือได้เห็น*คณาจารย์ทั้งหลาย สถาบันวิชาการทั้งหลาย สถาบันการศึกษาทั้งหลาย ช่วยกันได้ไหม ว่าชุมชนหรือท้องถิ่นที่เขาทำเรื่องดีดี ยกระดับ ถูกขยายออกไป* ช่วยบอกกล่าวว่าสังคมไทยเรา ชุมชนที่มีสิ่งดีดีแบบนี้ เห็นว่าน่าจะเป็นเรื่องที่บวก มากกว่าที่จะสร้างความขัดแย้ง การช่วงชิง เรื่องดีดีก็น่าจะเกิดขึ้นจากท้องถิ่น

๕. การเมืองภาคพลเมืองกับการสร้างความสมานฉันท์ในสังคมไทย

นั่นคือของจริงที่ได้เกิดแล้วในประเทศไทย การเมืองสมานฉันท์ที่หลายๆคนอยากจะเห็น มีหนังสือการเมืองสำหรับประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมือง (Politics for People) ของเดวิด แมทธิว ประธานมูลนิธิเคทเธอริง ที่พยายามผลักดันให้เกิดการเมืองของประชาชน (Citizen Politics) ที่ผู้เขียนกำลังแปลออกมาเป็นภาษาไทย เดวิด แมทธิวได้พูดถึงว่าในสหรัฐอเมริกาได้พูดถึงรัฐธรรมนูญฉบับที่เขียนขึ้นมาของอเมริกาและคำแรกที่เริ่มต้นได้เขียนว่า “พวกเราประชาชน” หรือ “We the people” ทั้งผู้นำในการประกาศอิสรภาพและประชาชนเป็นกลุ่มเดียวกันหรือพวกเรา แต่เมื่อพัฒนาการเมืองไปเรื่อยๆ นักการเมืองของอเมริกากับประชาชนเริ่มมีมุมมองที่ต่างกันทั้งที่แต่ละฝ่ายคิดว่าตัวเองทำเพื่อประโยชน์ของประชาชนแล้ว ประชาชนที่เดวิด แมทธิว ได้ไปสำรวจมีความคิดเห็นเปลี่ยนไป มองเป็น “พวกเราประชาชน *พวกเขารัฐบาล*” หรือ We *the people, they the government*” ดูเหมือนว่าสิ่งที่รัฐบาลทำกับสิ่งที่ประชาชนต้องการไม่ตรงกัน ดูจะมีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่เกิดขึ้นในเวลานี้ในประเทศไทย

เดวิด แมทธิว อธิบายปรากฏการณ์นี้เหมือนกับสามีและภรรยาที่อยู่ด้วยกัน ต่างฝ่ายต่างทำตัวเป็นสามีที่ดีและภรรยาที่ดีในมุมมองหรือสมมติฐานของตัวเอง เช่น สามีก็อธิบายว่าการที่กลับบ้านดึกและมีงานเยอะต้องทำงานเลี้ยงครอบครัว การกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่สามีที่ดีพึงกระทำ ก็เหมือนกับรัฐบาลพยายามทำอะไรเพื่อแก้ปัญหาแต่สิ่งที่รัฐทำไม่ตรงกับสิ่งที่ประชาชนอยากให้ทำ แมทธิวบอกว่ายิ่งสามีภรรยาคู่นี้อยู่ด้วยกันนานเท่าไรก็จะยิ่งเกลียดกันมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะ “ดี” ของ

แต่ละฝ่ายไม่ตรงกัน แต่ละฝ่ายก็พยายามหาเหตุผลเพื่อมาสนับสนุนดีของตัวเอง ความไว้วางใจก็ค่อยๆ หมดไป เพราะไม่ฟังกัน ไม่หันหน้ามาพูดกันในลักษณะของการสานเสวนา (หรือ dialogue) แต่ละฝ่ายจะใช้วิธีการอธิบายความถูกต้องของตนเองและกล่าวหาความผิดพลาดของอีกฝ่ายโดยการใช้การโต้เถียง (หรือ debate)

ความแตกต่างของการสื่อสารกันทั้งสองอย่างก็คือ เมื่อไรโต้เถียงหรือดีเบทก็คือการมาพูดเพื่อเอาแพ้เอาชนะกัน เหมือนอย่างที่นักการเมืองหรือผู้อาสาสมัครมาเป็นตัวแทนประชาชนมาปกครองประเทศ ไม่ว่าจะในสหรัฐอเมริกาในเวลานี้ที่เราเห็นผู้สมัครสองพรรคดีเบท หรือโต้เถียงกันอยู่ จะพยายามอธิบายว่านโยบายฉันถูก ของอีกฝ่ายผิด และพยายามไปหาอดีตของฝ่ายตรงข้ามว่าทำอะไรผิดพลาดหรือเลวอย่างไร ซึ่งในประเทศไทยก็ดูไม่ต่างกันเมื่อมีการหาเสียงเพื่อเอาชนะกันระหว่างพรรคการเมือง หรือแม้แต่เมื่อมีการเลือกตั้ง ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครที่เพิ่งผ่านพ้นไป เลือกผ่านไปแล้วก็เป็นหน้าที่ขององค์กร เช่น กกต.จะมาตัดสินว่าสมควรประกาศรับรองหรือให้ใบเหลือง ใบแดงกัน ดูจะเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุหรือเปล่า *นักการเมืองอเมริกา มองว่า Politc is only electoral politic การเมืองคือการเลือกตั้ง* แต่ประชาชนบอกว่าไม่ใช่ It had to be citizens politic คือต้องเป็นการเมืองภาคประชาชน การเมืองอย่างที่เวลาไปสร้างเขื่อนแล้วมันกระทบฉัน คุณมาคุยกับฉันหรือเปล่า ก่อนจะตัดสินใจจะสร้างหรือไม่สร้าง สร้างศูนย์ขยะมันกระทบฉัน อันนี้คือการเมือง ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเนื่องจากการ *Define* หรือ*นิยามโจทย์*ของการเมืองคนละอย่าง การเมืองที่คนอเมริกันคิดเหมือนกับคนไทยหรือเปล่าเดียวกัน เขาจึงมีคำใหม่ที่เรียกว่า Deliberative Democracy, *Deliberation* แปลว่า การพูดคุยกันด้วยความไตร่ตรอง หรือ *สานเสวนาหาทางออก* Deliberation มันเป็นส่วนเพิ่มของ Dialogue หรือสานเสวนา ถ้า Dialogue กับประชาชนเรียกว่า *Citizens Dialogue* หรือ*ประชาเสวนา* เดิมเราใช้แต่ประชาพิจารณ์ชี้หน้าด่ากัน อเมริกาเลิกใช้แล้วหากขาดมีการมีส่วนรวมอย่างแท้จริง ถ้าขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงเขาจะไม่ทำประชาพิจารณ์เป็นอันขาด เขาจะใช้ Dialogue หรือสานเสวนาที่อาจารย์ประเวศพูดว่า มา Dialogue กันซึ่งยังไม่ได้หาข้อยุติด้วยซ้ำ แต่เมื่อไหร่ Deliberate หรือหาทางออก การหาทางออกก็ไม่ใช่มายกมือโหวต หาทางออกโดยการมาฟังกันอย่างตั้งใจ

๖. ยุติความรุนแรง ร่วมสานเสวนาสู่สันติธรรม

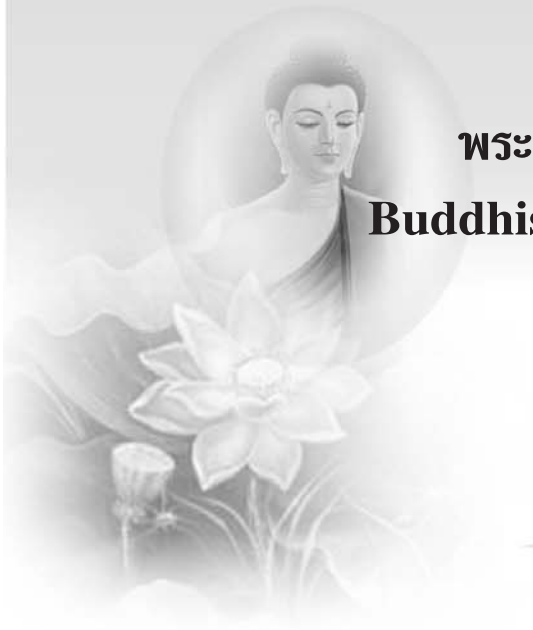
ในสถานการณ์ปัจจุบัน เรามองการเมืองระดับชาติกับการเมืองระดับท้องถิ่นต่างกัน อาจารย์ประเวศพูดไว้ชัดเจน ถ้าเราจะสร้างเจดีย์เราจะสร้างที่ไหนก่อนครับ สร้างฐานก่อนครับ เพราะฐานเราไม่แข็งแรงหรือเปล่า เราสร้างแต่ยอดใช่มั้ย การเมืองของอเมริกาแข็งแรงเพราะเขาสร้างจากฐาน แต่การเมืองของเราสร้างจากยอด วันแรกที่เราได้ประชาธิปไตย เราไปขอพระราชทานอำนาจจากพระเจ้าอยู่รัชกาลที่เจ็ด สองปีต่อมาท่านสละพระราชสมบัติ แล้วท่านก็เขียนในพระราชสาส์นสละราชสมบัติว่า

"ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะให้อำนาจกับประชาชนชาวไทย แต่ไม่ยินยอมที่จะยกอำนาจนั้นอันเป็นสิทธิขาดของข้าพเจ้าแด่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะที่จะใช้อำนาจนั้นโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร" หนังสืออีกเล่มหนึ่งชื่อ Solving the tough problem มีผู้แปลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชื่อ วิธีสร้างปาฏิหาริย์ เมื่อสถานการณ์ถึงทางตัน โดย อาจารย์*พูนลาภ อุทัยเลิศอรุณ* หรือการแก้ปัญหายากๆ เดวิด เคเฮน ก็ตีโจทย์เผด็จการว่า *Dictator is a person who does not listen ผู้นำเผด็จการคือผู้ที่ไม่ฟังใครเคย and the people are afraid to talk และประชาชนไม่กล้าที่จะพูด* เขาบอกไม่ใช่แค่ระดับประเทศ ท้องถิ่นด้วย องค์กรด้วย บริษัทด้วย ถ้าเจ้าของบริษัท ผู้จัดการไม่ฟังใครเลย ก็เป็นเผด็จการ *อดัม คาเฮน* ได้นำเสนอเป็นสิ่งจำเป็นของทุกวิชาชีพไหม ดังเช่นที่เขาได้พูดว่า *เราไม่สามารถจะพัฒนาหาทางออกอย่างสร้างสรรค์ต่อปัญหาของมนุษย์ที่สลับซับซ้อน ยกเว้นแต่ว่า เราสามารถจะได้ยิน มองเห็น และเปิดตัวเองออกสู่และรวมถึง "ความเป็นมนุษย์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดและของเราเองด้วย ต้องรู้จักฟังที่ไม่ใช่ด้วยความสงสาร (Sympathy) แต่ร่วมรับรู้ความรู้สึกของคนอื่นอย่างเข้าใจหรือสามารถและรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) เพื่อที่เราไม่เพียงแต่มาพิจารณาความคิดเห็นทางเลือกที่มีอยู่ แต่ก่อให้เกิดความคิดใหม่ๆ ไม่ใช่การฟังเพื่อโต้แย้ง (debate) เป็นการฟังที่สะท้อนจากภายในด้วยการมาสานเสวนา (dialogue) กัน และใช้รูปแบบสูงสุดของการฟังแบบที่ ๔ ที่อดัม เคเฮนเรียกกระบวนการนี้ว่า คือ การใช้ "การสานเสวนาเพื่อการก่อเกิด" (generative dialogue) ซึ่งไม่ใช่เพียงการฟังจากภายในตัวเราหรือจากภายในคนอื่นๆ แต่เป็น การฟังจากระบบทั้งมวล (Listen from the whole of the system)*

อดัม เคเฮน ได้เล่าถึงประสบการณ์ในการไปมีส่วนแก้ปัญหาประเทศอาร์เจนตินาซึ่งประสบวิกฤตในปี ค.ศ.๒๐๐๑ ภายหลังจากเศรษฐกิจถดถอย การเพิ่มขึ้นของคนไม่มีงานทำ การเดินขบวน การปล้นสะดม การประท้วงรัฐบาลออกจากตำแหน่ง ประเทศที่มีประธานาธิบดีห้าคนภายในสองสัปดาห์ จากประเทศที่เคยมั่งคั่งกลับมีประชากรกว่าครึ่งอยู่อย่างยากจน เด็กประสบภัยและการเสียชีวิตจากความหิวโหย จากความพยายามของทุกฝ่ายโดยการหันมาใช้ *กระบวนการสานเสวนาเพื่อการก่อเกิด* ในคนที่อยู่ในกระบวนการยุติธรรม ทุกคนหันมาสานเสวนากันมาฟังกัน มาเข้าใจกัน มีการพูดคุยกันอย่างเปิดเผย ซึ่งเริ่มในปี ค.ศ. ๒๐๐๒ พอถึงปี ค.ศ.๒๐๐๓ อาร์เจนตินาเริ่มฟื้นขึ้นจากจุดเริ่มต้นของสิ่งที่เรียกว่า *อาร์เจนติน ไดอาลอค* (The Argentine Dialogue) ทุกคนหันมาช่วยกันแก้วิกฤต ช่วยครอบครัวที่ยากจนที่ต้องการความช่วยเหลืออย่างรีบด่วน ช่วยลดการเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งโดยอาศัยพื้นที่ปลอดภัย สำหรับการสนทนาโดยผู้มีส่วนได้เสียต่างๆ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งโดยปกติการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นยากเมื่อทุกคนรู้สึกสบายๆ และแม้เมื่อเกิดปัญหาแล้วก็ใช่ว่าจะเปลี่ยนอะไรได้ง่าย ยิ่งต่างมีความเห็นคนละทิศละทางยิ่งมักจะใช้การโต้เถียง หรือ Debate ปัญหาประเทศไทยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะใช้กระบวนการสานเสวนา หรือโดย *เฉพาะการสานเสวนาเพื่อก่อเกิด* หรือ Generative Dialogue หรือที่บางคนใช้ Deliberation เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และ

ทิศทางให้ชัดเจนใหม่ โดยมีมุมมองจากทุกภาคส่วน เริ่มจากฐานราก ท้องถิ่นสมานฉันท์จากตำบลสู่จังหวัด สู่การเมืองสมานฉันท์ระดับชาติ เพื่อนำสู่สันติธรรมที่คือ Just (หรือ Justice) Peace ที่ความยุติธรรมรวมถึงยุติธรรมทางกฎหมาย และ ยุติธรรมทางสังคม กับทุกๆคน

ความพยายามในการใช้สันติวิธีและการสร้างความสมานฉันท์ได้ผลักดันตลอดระยะเวลาสี่ห้าปีที่ผ่านมา ไม่ว่าจะทำให้เกิด สถาบันยุทธศาสตร์สันติวิธี สภาความมั่นคงแห่งชาติ โดยมีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๑๔๖/๒๕๔๗ มีมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องดังกล่าว จนหลังสุดมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการสมานฉันท์แห่งชาติที่ ผ่านมติ ครม. และลงในราชกิจจานุเบกษา มีสำนักงานเลขาอยู่ที่กระทรวงยุติธรรม แต่ก็ยังไม่เกิดความเป็นรูปธรรมของการเป็นเจ้าภาพในการดูแลและขับเคลื่อนในการสร้างความสมานฉันท์และการแก้ปัญหาข้อพิพาททางเลือก การใช้เครื่องมือการสานเสวนา การประชาเสวนา การสานเสวนาหาทางออกโดยการมาฟังกันอย่างตั้งใจก่อนที่วิกฤตประเทศไทยจะเกิดขึ้นมากไปกว่านี้ จึงเกิดเครือข่ายการสานเสวนาสู่สันติธรรม เพื่อสร้างกระแสสังคมและขับเคลื่อนกระบวนการ ที่หวังจะให้สังคมไทยได้เข้าใจและร่วมกันหาทางออกของประเทศชาติโดยการยุติความรุนแรง ร่วมสานเสวนาสู่สันติธรรม

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคม
Buddhism and Solving Social Problems

พระครูปริยัติกิตติธำรง, ผศ.ดร.
Asst. Prof. Dr. Phrakhrupariyattikittithamrong
คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

หลักการและวิธีการของพระพุทธศาสนานั้น สามารถนำไปแก้ปัญหาสังคมมนุษย์ได้ดีที่สุด ตั้งแต่เล็กสุดจนถึงใหญ่สุดได้ มีเงื่อนไขเพียงแต่ว่า ขอให้ได้นำเอาไปประพฤติปฏิบัติอย่างแท้จริง หากเพียงแต่รู้เฉย ๆ แล้วไม่นำประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ก็คงไม่ให้ผลเป็นอัศจรรย์แต่ประการใด เปรียบเสมือนยาที่มีคุณในการบำบัดโรคต่าง ๆ เพียงแต่รู้สรรพคุณของยาเท่านั้น โรคภัยไข้เจ็บหาหายไม่ เพราะยายังไม่ได้ทำหน้าที่ของตนได้ ยาจะทำหน้าที่ของตนได้ต่อเมื่อคนป่วยได้บริโภคดื่มจนยาเหล่านั้นเข้าไปถูกต้องตามเงื่อนไขต่าง ๆ ที่หมอบอกไว้ ประโยชน์จากยาก็จะเกิดขึ้น

พระพุทธศาสนาก็มีลักษณะเช่นนั้นเหมือนกัน ต้องอาศัยที่บุคคลเมื่อได้ศึกษาได้ความรู้แล้ว จะต้องนำไปประพฤติปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้น ๆ ที่ท่านแสดงไว้โดยอเนกอนันต์ เมื่อบุคคลได้เลือกเฟ้นธรรมะด้วยอุบายอันแยบคายคือ เหมาะแก่ปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ เหมือนยามีมากมายหลายชนิดแต่โรคนั้นจะหายต่อเมื่อคนไข้ได้เลือกกินยาที่จะแก้สมุฏฐานของโรคนั้น ๆ

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว คุณธรรมที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งที่จะใช้เป็นหลักในการปกครองตนเอง ปกครองหมู่คณะ ปกครองสังคม และถือกันว่า เป็นสิ่งที่ดีงาม ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์เราเป็นคนดี ช่วยให้มีการปกครองหมู่คณะหรือสังคมและประเทศชาติดีขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่บุคคล หมู่คณะหรือสังคมส่วนรวมนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ใครก็ตามที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำ และทำหน้าที่ใดก็ตาม ก็ควรต้องทำหน้าที่นั้น ๆ ให้สมบูรณ์ด้วยดี โดยมีคุณธรรมในการปกครองแต่ละอย่าง เพื่อเป็นแนวทาง

ในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องและดีงามของสังคม เพื่ออนุชนคนรุ่นหลัง จะได้ยึดถือเป็นแนวทาง เป็นแบบอย่างที่ดีงาม และถูกต้องของสังคม สืบต่อไป ชั่วกาลนาน จึงนับได้ว่า โลกจะร่มเย็น ก็ต้องดับเข็ญปัญหาได้ด้วยศาสนา เพราะพระพุทธศาสนา ช่วยแก้ปัญหาสังคมนั่นเอง

Abstract

Buddhism provides principles and methodologies that can most aptly be used to resolve problems in human societies, regardless of how trivial or weighty these problems are, provided that such principles and methodologies are truly embraced and practiced. Merely knowing and not practicing will not earn one any miraculous results. Even the most potent medicine cannot cure an illness unless it is administered according to the doctor prescription.

Likewise, apart from knowing, Buddhism requires one to actually practice as appropriate to the various demonstrated dharma. One must also choose the dharma wisely, that is, in accordance with the issues present, the same way a medicine must be selected out of hundreds of different kinds to match the kind of illness.

In short, dharma is essential and important as a principle to look after oneself, a group of people, or a society. Dharma is regarded as virtues that keep mankind in goodness, bring the governance of a society or a nation towards greater benefits. Those who are entrusted with leadership or other duties must fulfill their duties with different kinds of dharma for governance

๑. บทนำ

ปัจจุบันสังคมมีความสลับซับซ้อนมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้งทั้งทางด้านจิตใจอารมณ์ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม เสื้อดำ เสื้อแดง เสื้อเหลือง เสื้อขาว และสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมด้านอื่นๆ ทั้งด้านรูปธรรมหรือนามธรรม ล้วนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จนคนในสังคมตามแทบไม่ทัน จึงเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆ มากมาย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งของโลก โดยเฉพาะสังคมไทย ที่มุ่งสอนศาสนิกในสังคมให้ดำเนินชีวิตไปสู่สันติสุข เพื่อความสงบสุขและร่มเย็น ดังคำกล่าวที่ว่า โลกร่มเย็นดับเข็ญได้ด้วยศาสนา (Religions) เพราะศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี คิดดี พูดดี และทำดี สามสิ่งนี้ทำให้เป็นคนดีในสังคม ปัญหาต่างๆ จะหมดไป ทำให้ทุกชีวิตในสังคมอยู่อย่างมีความสุข

๒. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลของพระพุทธเจ้า ที่ยุ่งแก้ไขปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ ซึ่งอาจจะมีทั้งปัญหาเฉพาะส่วนบุคคล และส่วนรวมที่เรียกว่าปัญหาสังคม และในที่สุดพระพุทธเจ้าได้ประสบความสำเร็จ สามารถคิดหาเหตุผลในการแก้ปัญหาชีวิตของมนุษย์ พระองค์ทรงเปี่ยมล้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ทรงนำเอาเหตุผลนั้นมาเพื่อเผยแผ่ช่วยแก้ปัญหาชีวิตของมนุษย์ได้อย่างอเนกอนันต์ และเหตุผลนั้นเป็นคำสอนที่ใช้ปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในส่วนต่างๆ ของสังคมโลกที่เป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ได้รับคำสอนของพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหาชีวิต วิถีชีวิตของคนไทยกับพระพุทธศาสนานั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นตลอดมา เริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาได้วางรากฐานด้านศีลธรรม วัฒนธรรม และเป็นศาสนาหลักประจำชาติไทยตลอดมา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามส่วนมากจะแสดงออกมาในรูปของนิสัยหรือความเมตตาปรานี และความโอบอ้อมอารี สิ่งเหล่านี้อาจจะเรียกได้ว่า เป็นเอกลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในสังคมไทย จึงถือได้ว่า สังคมไทยคือสังคมพุทธเพราะประชากรไทยประมาณร้อยละ ๙๕ เป็นพุทธศาสนิกชน โดยแยกออกเป็น ๓ กลุ่มคือ ภิกษุสามเณร อุบาสก และอุบาสิกา มีวัดวาอาราม ปูชนียสถาน และปูชนียวัตถุทางพุทธศาสนามากมาย จนเมืองไทยกลายเป็นเมืองพุทธ สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ มีค่านิยมตามหลักความเมตตากรุณาต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก มีความโอบอ้อมอารีช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการวางตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะ มีสัมมาคารวะอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ มีการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อบุคคลที่มีสถานภาพต่างกัน เช่น ศิษย์ต่ออาจารย์ ลูกต่อบิดามารดาหรือบรรพบุรุษ ฯลฯ

ขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นสัญลักษณ์และเอกลักษณ์ของชาติไทย เช่น ประเพณีการบรรพชาอุปสมบท ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีการทำบุญต่างๆ ของไทย การประกอบพิธีกรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา และประเพณีทำบุญเนื่องในวันสำคัญของชาติ ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ดังนั้น สังคมไทย จึงเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาช่วยกล่อมเกลาจิตใจ และสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรม โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นกลไกที่สำคัญในการรวบรวมศรัทธาของสังคมให้มีความเชื่อในการเป็นพลเมืองที่ดี ของสังคมและประเทศชาติ ตามหลักธรรมคำสอนที่สำคัญต่างๆ ที่ช่วยควบคุมสังคม ตัวอย่างเช่น ธรรมโลกบาล ๒ ศีล ๕ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ และทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ เป็นต้น

นอกจากนี้ สังคมมีพระธรรมคำสั่งสอนหล่อหลอมให้เกิดความเชื่อ และยึดถือปรัชญาในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกัน เท่ากับเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี และความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม และพิธีกรรมทางพุทธศาสนาได้มีส่วนสำคัญในการเน้นจิตสำนึกความเป็น “พวกเดียวกัน” หรือเป็นคนไทยด้วยกัน ตัวอย่างของพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมเนื่องในวันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วิสาขบูชา

วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานบวชนาค งานศพ งานกฐิน งานผ้าป่า และงานบุญต่างๆ งานบุญและพิธีกรรมในโอกาสหรือเทศกาลต่างๆ เหล่านี้ ได้เป็นสื่อให้สมาชิกของสังคมไทยได้มาร่วมงานกันสร้างสรรค์สังคมไทยให้เป็นปึกแผ่น จนเกิดความรู้สึกเป็นพรรคพวกเดียวกัน มีความใกล้ชิดสนิทสนม และรักใคร่กันตลอดมา

๓. ปัญหาสังคมและแนวทางแก้ไขตามทรรศนะของพระพุทธศาสนา

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ ในอดีตอยู่ภายใต้อิทธิพลของหลักธรรมคำสอนที่ดีงามของพระพุทธศาสนาเป็นสังคมที่เรียบร้อย ดีงามและปราศจากปัญหา แต่สภาพที่เป็นจริงในปัจจุบันปรากฏว่า สังคมยังต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งภายนอกและภายใน จนกลายเป็นปัญหาสังคมทั้งนี้อาจเป็นเพราะสมาชิกของสังคมบางคนบางกลุ่มเพิกเฉย และละเลยต่อการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในชีวิตประจำวัน จึงทำให้สภาพของสังคมไทยในปัจจุบันตกอยู่ในสภาพที่มีปัญหา และนับวันแต่จะเลวร้ายลงไปเรื่อยๆ

เมืองไทยในอดีตเคยได้ชื่อว่า เป็นเมืองพุทธ เมืองแห่งพระพุทธศาสนา เป็นเมืองสยามหรือ สยามเมืองยิ้มของประชาชน ที่มีหน้าตาสดใสเบิกบาน ไม่เครียดเหมือนในปัจจุบันที่รัฐบาลประกาศว่า ประชาชนยากจนข้นแค้น นายทุนข่มเหงคนจน ข่มเหงผู้ใช้แรงงาน สภาพสังคมที่เดือดร้อนอยู่ทุกวันนี้ เป็นอย่างไรทำไมจึงเป็นอย่างนั้น มีคนเข้าใจหรือยึดมั่นในพระพุทธศาสนามากน้อยแค่ไหน สภาพจริยธรรมศีลธรรมในสังคมไทยปัจจุบันกำลังลดลงอย่างมากเข้าใกล้จุดอับ ไม่ว่าสังคมจะมีสภาพทางสังคมอย่างไร แต่ส่วนใหญ่ในทุกสถาบันก็เกิดปัญหาด้วยกันแทบทั้งสิ้น ทำให้เห็นได้ว่า สังคมไทยมีปัญหาต่างๆ ที่จะต้องหาทางแก้ไขให้ถูกต้อง ดังนั้น ในบทความทางวิชาการบทนี้จึงขอนำเสนอปัญหาบางประการ พร้อมทั้งแนวทางแก้ไขตามทรรศนะของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

๑. ปัญหาความแตกแยกในครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันขั้นมูลฐานของสังคม สมาชิกของสังคมทุกคน ถือกำเนิดเกิดต่อกันมาจากครอบครัวที่มีสภาพแวดล้อมใกล้ชิดกันมาก มีสัมพันธภาพ หรือสภาพครอบครัวที่ดี มิได้เกิดปัญหาทางสังคมอื่นๆ เช่น การหย่าร้าง คนจรจัดหรือโสเภณี ศีลธรรมเสื่อม เป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสังคม เพราะฉะนั้น ปัญหาความแตกร้าวในครอบครัว จึงนับเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องได้รับการแก้ไขจากหลายๆ ฝ่ายโดยรวดเร็วและถูกต้อง เพื่อผลประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและสังคมโดยส่วนรวม สาเหตุที่เกิดความแตกร้าวทางครอบครัว อาจจะมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่น สาเหตุทางเศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม ขาดความอบอุ่น และสาเหตุที่สำคัญที่สุดก็คือ การบกพร่องในหน้าที่ของบุคคลคนใดคนหนึ่งที่เกิดบกพร่องทำให้เกิดปัญหา ดังนั้น ก่อนที่ทั้งสองฝ่ายจะตัดสินใจแต่งงานควรจะต้องพิจารณาความพร้อมให้ดีอย่างรอบคอบ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาภายหลัง

๒. ปัญหาอาชญากรรมและทุรกรรมต่างๆ สำหรับปัญหาอาชญากรรมและทุรกรรมต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำวันในชีวิตคือ ความเป็นอยู่ในปัจจุบัน อาจจะเกิดมาจากหลายสาเหตุ เช่น มีสันดานเป็นอาชญากร ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัวและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ปัญหาที่เกิดจากคนซึ่งมีสันดานเป็นอาชญากร เป็นเรื่องยากที่สุดเพราะคนพวกนี้ เปรียบเสมือนทัพพีตักแกง แต่หาได้รู้รสของแกงไม่ ถึงแม้เขาจะได้รับการสั่งสอนแนะนำอย่างไร ก็ไม่ได้ทำให้เกิดความสำนึกที่จะนำธรรมะไปแก้ไขปัญหาของตนได้ จึงเป็นหน้าที่ของผู้รับผิดชอบต่อความผาสุกของประชาชนเป็นส่วนรวม ที่ต้องเข้ามาจัดการแก้ไขปรับปรุงสิ่งแวดล้อมต่างๆให้ดีขึ้น และต้องใช้มาตรการขั้นเด็ดขาดควบคุมพฤติกรรมของชนกลุ่มนี้ จึงจะได้ผลแม้จะไม่สมบูรณ์ก็ตาม

สำหรับสาเหตุจากปัญหาเศรษฐกิจ ครอบครัวและสิ่งแวดล้อม เช่น แหล่งจำหน่ายยาเสพติด ถ้าจะให้ได้ผลดี ทางฝ่ายรัฐบาลหรือชนชั้นบริหาร น่าจะมีวิธีการจัดการแก้ไขให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ โดยรัฐบาลหรือผู้มีหน้าที่รับผิดชอบทางฝ่ายบ้านเมือง อาจจะแก้ด้วยการนำธรรมะไปเป็นหลักในการทำงาน เมื่อเห็นว่าสิ่งแวดล้อมใดที่ขัดกับหลักศีลธรรมและจารีตประเพณีที่ดีงาม ก็ต้องจัดการให้เป็นไปในทางดี ให้เป็นอุบายวิธีแก้ไขที่ได้ผลมากทางหนึ่ง ส่วนสาเหตุอื่น ที่ไม่ใช่เพราะสันดานเป็นอาชญากรแล้ว ธรรมะในทางพุทธศาสนาก็สามารถนำมาใช้แก้ไขได้อย่างเต็มที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ดังที่พระโสภณคณาภรณ์ ได้เสนอแนะให้ สถาบันต่างๆ ภายในสังคมที่มีส่วนในการถ่ายทอดคุณธรรมต่างๆ เช่น บ้าน วัด โรงเรียน ตลอดถึงรัฐบาล ต้องเป็นผู้นำประชาชนในทางศีลธรรมด้วยการแนะนำตามวิธีง่ายๆ คือการสอนให้รู้จัก เอาใจเขามาใส่ใจเรา ตัวเรารักสุขเกลียดชังความทุกข์ฉันใด แม้คนอื่นสัตว์อื่นก็รักสุขและเกลียดชังความทุกข์ฉันนั้นเหมือนกัน เราไม่ต้องการให้ใครมาฆ่า มาเบียดเบียนตัวเราและทรัพย์สิน ตลอดถึงบุตรภรรยาสามีของเราฉันใด แม้คนอื่นสัตว์อื่นก็มีความรู้สึกและต้องการเช่นเดียวกันฉันนั้น

๓. ปัญหาศีลธรรมเสื่อม ปัญหาข้อนี้เรื่องสำคัญที่สุดอยู่ที่แต่ละบุคคล เพราะตัวตนแต่ละคนนั้นมักจะวางเฉยต่อศีลธรรม ไม่เห็นความสำคัญหรือความจำเป็นของศีลธรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่า ผู้ที่ประพฤติทุจริต เช่น พวกขโมยก็ไม่อยากให้ใครมาขโมยพวกตน พ่อค้าที่ขูดเลือดเนื้อประชาชนก็ไม่อยากจะให้ข้าราชการมาใช้อำนาจนอกหน้าที่ขูดรีดเลือดเนื้อตน สามีที่ตบตีภรรยาทุกวัน ตนเองก็ย่อมไม่พอใจที่มีเพื่อนบ้านมาระราน ข้าราชการซึ่งเป็นโรคคอรัปชั่น (Corruption) จริงๆ และเจ้าหน้าที่ไม่ยุติธรรม นี้เป็นความจริงซึ่งสามารถเห็นได้ในสังคมทุกวันนี้ และคนพวกนี้ก็อยากให้คนอื่นมีศีลธรรมต่อตน จะเห็นได้เมื่อตนเองเผชิญกับเรื่องยุ่งยากที่คนอื่นก่อให้ เช่น ถูกข่มเหง เบียดเบียน ถูกลวงล่อฉ้อโกง เป็นต้น ถ้าเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นแก่ตน ก็จะเรียกหาความเป็นธรรม เรียกหาศีลธรรม เรียกหาความยุติธรรมทั้งๆ ที่ตนเองโดยปกติเป็นคนวางเฉยต่อศีลธรรม จึงเกิดปัญหาว่าจะแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของศีลธรรมที่ใครดี

สาเหตุที่ศีลธรรมเสื่อมนั้น มีมากเช่น จากเรื่องส่วนตัว ครอบครัว สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ เป็นต้น ดังได้กล่าวแล้ว ซึ่งนับว่าสำคัญมากที่สุดคือเรื่องส่วนบุคคลจะเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะแก้ไขไปสู่การแก้ปัญหาศีลธรรมเสื่อม อันนำความเดือดร้อนวุ่นวายสับสนมาให้แก่สังคมโดยส่วนรวม เพราะบุคคลแต่ละคนก็ถือเป็นรากฐานของครอบครัว และครอบครัวเป็นรากฐานของหมู่บ้าน หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านเป็นรากฐานของตำบล ตำบลแต่ละตำบลเป็นรากฐานของอำเภอ อำเภอเป็นรากฐานของจังหวัด จังหวัดแต่ละจังหวัดเป็นรากฐานของประเทศอันเป็นสังคมไทยโดยส่วนรวม

เพราะฉะนั้นในการส่งเสริมศีลธรรม เพื่อแก้ปัญหาศีลธรรมเสื่อม จึงต้องแก้ที่ตัวเรา คือจะต้องจัดการกับตนเองให้ได้อย่างน้อยใน ๒ เรื่องนี้ คือ

๑) พยายามฝึกหัดปลูกฝังให้เกิดความฝังใจในการรังเกียจความชั่ว และประทับใจในคุณงามความดีนิยมชมชอบทั้งในที่ลับและที่แจ้ง โดยวิธีพิจารณาให้เห็นถึงความชั่วเป็นสิ่งสกปรกโสมมเป็นของเสียของเหม็นสาบ ไม่มีใครชอบ เช่น การเบียดเบียน การโกหกหลอกลวง การคดโกง การริษยาอาฆาต เป็นสิ่งที่ไม่มีใครชอบ ไม่มีใครต้องการ เปรียบเหมือนของสกปรกมีกลิ่นเหม็น อย่าว่าแต่จะสัมผัสเลย แม้จะเข้าไปใกล้ก็ไม่ปรารถนา จึงเป็นสิ่งที่ไม่ดีอันเกิดกับคนนั้น และคนอื่น ก็อาจเดือดร้อนไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิง แต่ถ้าพยายามสร้างความประทับใจสร้างความนิยมชมชอบในคุณงามความดีโดยการพิจารณาให้เห็นจริงว่าความดีเป็นของประเสริฐ สะอาดบริสุทธิ์ มีกลิ่นหอม ใครๆ ก็ชอบใครๆ ก็ปรารถนา คนที่เกิดมาแล้วปรารถนาแสวงหากัน (แล้วเราจะไม่แสวงหาหรือ ?) ในฐานะที่เราเป็นคน เราก็ควรที่จะต้องแสวงหาความดี เพราะความดีเป็นสิ่งที่นำความสุขความเจริญความสำเร็จและความก้าวหน้า เช่น ความปรารถนาดี การสงเคราะห์อนุเคราะห์ ควรพูดความจริงและความซื่อสัตย์ เป็นต้น

๒) พิจารณาถึงเหตุผลในเรื่องเอาใจเขามาใส่ใจเรา เทียบเคียงกันและกัน คนที่เห็นอกเห็นใจผู้อื่นนั้น ซึ่งเรียกว่ารู้จักอกเขาอกเรา ถือเป็นการฝึกให้ไม่ลืมตน และยังสามารถทำตนให้เป็นที่นิยมรักใคร่ของคนทั้งหลายได้ เพราะคนที่ลืมตนนั้นเมื่อตนเองเป็นฝ่ายได้เปรียบ เป็นฝ่ายเหนือคนอื่นก็มักจะข่มขู่หรือเหยียบคนอื่นโดยปราศจากความปรานี เมื่อตนเป็นเบี้ยล่างหรือฝ่ายเดือดร้อนเสียเปรียบ ก็จะพยายามวิ่งเต้นอย่างเต็มความสามารถโดยไม่เลือกว่าสิ่งที่ทำนั้นจะผิดหรือจะถูก จะเสียความยุติธรรมหรือไม่ ขอให้พ้นความทุกข์ร้อน เพราะฉะนั้น การไม่ลืมตนเปรียบเทียบกับคนอื่นจึงเป็นเรื่องสำคัญในการจัดการกับตัวเราเอง เพื่อการแก้ปัญหาศีลธรรมเสื่อม วิธีการเปรียบเทียบที่ดีที่สุดก็คือ การฝึกจิตควรประกอบด้วยเมตตากรุณา หรือการแผ่เมตตา หรือการเจริญจิตเมตตาในชีวิตประจำวัน โดยสามารถแผ่เมตตาเป็นลำดับ ดังนี้

(๑) ให้เริ่มแผ่เมตตาให้แก่ตัวเอง โดยนึกปรารถนาให้ตนมีความสุข พ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพื่อจะให้ตนเองเป็นพยานว่า เรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น การฝึกหัดแผ่เมตตาให้ตนเองนี้ต้องทำให้ตนเองจนประจักษ์แก่ใจถึงความรู้สึกรักตัวตนของตน ทำให้เกิดง่ายที่สุด

แม้ไม่ต้องฝึกหัด โดยปรกติคนก็มีความรู้สึกเช่นนี้อยู่แล้ว แต่ถ้าหัดแผ่เมตตาให้ตนเอง ถ้าทำเป็นพิธีการก็จะเป็นจุดเริ่มต้นที่ก้าวไปสู่ขั้นเปรียบเทียบกับคนอื่นต่อไป

(๒) แผ่เมตตาในคนที่เรารัก เช่น พ่อแม่ บุตร ภรรยาสามี หรือคนที่เป็นญาติมิตร หรือผู้มีพระคุณ

(๓) ลำดับต่อไปให้หัดแผ่เมตตาไปให้คนที่เรารู้สึกเฉยๆ ไม่รัก ไม่เกลียด ไม่ชัง หรือผู้ที่เราไม่ค่อยมีความสนใจมากนัก

(๔) ให้แผ่เมตตาในขั้นที่ยากที่สุด คือ แผ่เมตตาในคนที่เป็นศัตรู ซึ่งผู้ที่จะแผ่เมตตาขั้นนี้ได้จะต้องเป็นผู้มีระดับจิตใจสูง และมีพลังใจเข้มแข็งพอ เพราะตามปกติคนเราทั่วไปมักจะคิดแต่ให้ศัตรูพบความพินาศย่อยยับ พอใจที่จะเห็นศัตรู หรือคู่ปรปักษ์ของตนให้เป็นไปต่างๆ นานา นั้นก็ตาม พระพุทธศาสนาก็สอนเน้นให้คนมีจิตใจสูงแข็งแกร่งพอที่จะหัดให้อภัยและให้มีความปรารถนาดีต่อผู้เป็นศัตรู ผู้จะอาฆาตมาดร้ายได้ เป็นการยกระดับจิตใจที่มีมโนธรรมให้สูง สมกับชื่อว่า “มนุษย์” ซึ่งแปลว่า ผู้มีจิตใจสูง มีจิตใจประเสริฐ และมีจิตใจดีงาม ปัญหาศีลธรรมเสื่อมก็จะหมดไป เรื่องร้ายก็จะกลายเป็นเรื่องดีเรื่องใหญ่จะกลายเป็นเรื่องเล็ก เรื่องเล็กจะกลายเป็นไม่มีปัญหาอะไรเลย หรือเรื่องคอขาดบาดตายจะกลายเป็นเรื่องที่ให้อภัยกันได้ โดยอาศัยหลักการเห็นอกเห็นใจกัน วิธีปลูกฝังความเมตตากรุณาให้เกิดมีในจิตใจของคนแต่ละคน ซึ่งจะต้องเป็นผู้ยอมเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอันเป็นหลักการส่งเสริมศีลธรรม และเป็นรากฐานอันสำคัญคู่กับหลักเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัว

๔. ปัญหาโสเภณี เป็นปัญหาสังคมที่สำคัญปัญหาหนึ่ง ในสังคมอารยะ ทุกสังคมล้วนมีหญิงโสเภณีเหมือนกัน จึงกล่าวได้ว่าหญิงโสเภณีเป็นผลิตผลทางสังคมและกลายเป็นปัญหาสังคม ในหนังสือ Prostitution in Europe ซึ่งเขียนโดย เฟลกซ์เนอร์ (Flexner) ได้อธิบายคำว่า “โสเภณี” ไว้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างเพศอันเกิดขึ้นโดยการแลกเปลี่ยนการสำส่อน...” ซึ่งอาจจะกล่าวอย่างสั้นๆได้ว่า “การบำเรอชายเพื่อหวังสินจ้างตอบแทน” นั่นเอง สาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงกลายเป็นโสเภณีนั้นมักจะอ้างเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ชีวิตทางครอบครัวมีสภาพไม่มั่นคง ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นเพราะพ่อแม่ไม่รับผิดชอบ หรือ อาจเกิดขึ้นจากความเสื่อมโทรมทางจิตใจ ชีวิตการแต่งงานไม่ราบรื่นเกิดการหย่าร้างต้องเลี้ยงตนเอง ถ้าไม่มีความสามารถประกอบอาชีพที่ถูกต้องได้ก็อาจต้องเลี้ยงชีพด้วยวิธีนี้ เพราะถือว่าจะช่วยผดุงฐานะทางเศรษฐกิจของบ้าน เป็นต้น

ดังนั้น ผลลัพธ์ที่สังคมได้รับจากหญิงโสเภณี จนกลายเป็นปัญหาสังคมหลายประการ เช่น

๑) การแพร่เชื้อโรค ผู้หญิงโสเภณี เป็นผู้สำส่อนทางเพศย่อยเป็นบ่อเกิดกามโรคและโอกาสที่จะแพร่เชื้อกามโรคให้แก่ผู้ชายที่ไปเที่ยวผ่อนคลายความกำหนัดได้เป็นอย่างมากและง่ายดาย เช่น โรคเริม แผลริมอ่อน ฝีมะม่วง หนองในเทียม ซิฟิลิส โดยที่สุดแม้แต่เชื้อเอดส์ซึ่งเป็นโรคที่ยังหายารักษาไม่ได้ ปัจจุบันนี้ ปรากฏว่า แหล่งแพร่เชื้อเอดส์มากที่สุดก็คือ หญิงบริการ

โดยเฉพาะหญิงโสเภณีเป็นผู้แพร่เชื้อและตรวจพบว่าขยายวงกว้างไปเกือบทุกจังหวัดแล้ว น่าเป็นห่วงมาก เด็กที่เกิดมาพิการไม่สมประกอบหรือตาบอด ตามสถิติแล้วเป็นเพราะการติดโรคหนองในหรือโกโนเรียทั้งสิ้น นี้เท่ากับเป็นการสร้างตราบาปให้แก่คนบริสุทธิ์อย่างน่าสงสารที่สุด แม้ผู้ที่ยังไม่มีครอบครัวก็ควรระมัดระวังการไปเที่ยวกับโสเภณีหรือหญิงบริการเสีย ควรจะได้เลิกพฤติกรรมการไปมีเพศสัมพันธ์กับหญิงที่ไม่ใช่คู่ครองของตน เพราะถ้าเกิดได้รับเชื้อกามโรคเข้าไปแล้วนอกจากจะไปแพร่เชื้อให้กับคนอื่นแล้ว ตัวเองก็เป็นคนสุขภาพร่างกายไม่แข็งแรงอ่อนแอ ไม่มีภูมิต้านทานโรคพอก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้โรคอื่นๆ เข้าสู่ร่างกายได้ง่าย และจะกลายเป็นผู้มีร่างกายพิการไปต่างๆ และมีโรคภัยไข้เจ็บเป็นประจำ และในที่สุดก็เสียชีวิตก่อนวัยชราซึ่งน่าเสียดายอย่างยิ่ง

๒) ทำลายความมั่นคงของครอบครัว เมื่อผู้นำในครอบครัวไปติดกามโรค ก็อาจจะนำเชื้อมาแพร่กระจายให้กับสมาชิกในครอบครัว แทนที่จะติดโรคคนเดียวก็กลายเป็นสองคนหรือสามคน นอกจากจะเสียเงินไปกับการเที่ยวหญิงโสเภณีแล้วก็ต้องนำเงินใช้จ่ายเป็นค่ายารักษาโรค เป็นจำนวนมิใช่เล็กน้อย แทนที่นำได้นำเงินนั้นไปใช้จ่ายบำรุงความสุขแก่ครอบครัว และบางทีถึงกับครอบครัวต้องแตกสลายลงเพราะภรรยาฟ้องหย่ากับสามีในเรื่องเช่นนี้ มักมีปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง หรือบางครั้งก็เกิดการทะเลาะกันเกิดความไม่ไว้วางใจกันในระหว่างคู่ครอง สมาชิกของครอบครัวขาดความอบอุ่นและมีปมด้อยเป็นการทำลายบรรยากาศความสุขในครอบครัวได้ ซึ่งก็เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของครอบครัวอันเป็นสถาบันพื้นฐานที่สุดของสังคม

๓) ทำลายศีลธรรมจรรยาอันดีงามของสตรี ผู้หญิงหรือสตรีโดยทั่วๆไปจะต้องเป็นผู้มีความละอาย มีกิริยามารยาทเรียบร้อยสมเป็นกุลสตรี แต่คุณธรรมจรรยาดังกล่าวจะหาได้ยากมากในผู้หญิงโสเภณี มีแต่จะเป็นที่ปรากฏโดยทั่วไปว่า หญิงเหล่านั้นมีความละอายน้อยขาดจรรยามารยาทที่ดีงาม การที่คนเป็นจำนวนมากไปเที่ยวโสเภณี เป็นเหตุให้มีโสเภณีเพิ่มมากขึ้น ก็เพราะว่าแต่ละคนไม่มีกามสังวร ฉะนั้น การจะแก้ตนเหตุของปัญหานี้อีกวิธีหนึ่งก็คือ แต่ละคนจะต้องมีหลักธรรมประจำตัว คือ กามสังวร การสำรวมระวังในเรื่องกาม โดยพิจารณาให้เห็นความเป็นจริงว่า ร่างกายของเรานี้มีสิ่งปฏิกูลมากมาย ก็จะได้เห็นความหมักหมมของร่างกายทั้งของตัวเองและของผู้อื่น การใช้เวลาเพียงเล็กน้อยในแต่ละวัน พิจารณาให้เห็นความเป็นปฏิกูลของร่างกายเช่นนี้ มิใช่เพื่อก่อให้เกิดความรังเกียจในร่างกายตนเองหรือผู้อื่นเท่านั้น หากแต่เพื่อความสงบของจิต มิให้อารมณ์ใคร่เข้ามารบกวนเรามากจนเกินไป อีกทั้งอาจก่อให้เกิดความเมตตากรุณาแก่ตัวเองและเพื่อนมนุษย์อีกด้วย

๔. ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งทางการเมือง (Political Conflict) เป็นปัญหาสังคมอยู่อย่างหนึ่ง อาจมีสาเหตุหลายประการ เช่น ผลประโยชน์ขัดกัน ความคิดเห็นไม่ตรงกัน การขาดอุดมการณ์ทางการเมืองที่แน่นอน เป็นต้น ในการแก้ปัญหานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้ว นักการเมืองต้องมีธรรมะสำหรับนักบริหาร นักปกครองซึ่งพระพุทธองค์ได้แสดงไว้ว่า เป็นคุณสมบัติของนักปกครองหรือผู้บริหารดังปรากฏในพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายแห่ง แต่ในที่นี้จะ

ขอนำ หลักธรรมที่เรียกว่าราชสังคหวัตถุ ๕ ประการ ซึ่งมีใจความเกี่ยวกับผู้ปกครองหรือนักการเมืองนักบริหาร คือ

๑. ฉลาดสามารถในการบำรุงเกษตรกรรมและกสิกรรมเป็นต้น (*สัสสเมธะ*) อันเป็นธัญญาหารให้เกิดผลผลิตที่ดี มีการส่งเสริมการเกษตรและกสิกรรมให้อุดมสมบูรณ์ อันจะเป็นประโยชน์พื้นฐานสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ

๒. ฉลาดสามารถในการบำรุงคน (*ปุริสเมธะ*) ส่งเสริม คัดเลือกคนมาทำงานให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของเขาและการงานที่จะทำนั้นๆ พร้อมทั้งจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. ผูกประสานสงเคราะห์ประชาชนพลเมืองเหมือนบ่วงคล้องใจคน *(สัมมาปาสะ)* คือการดูแลสุขทุกข์ของประชาชนส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างงานในทางพาณิชยกรรมหรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ไม่ให้เกิดความเลื่อมล้ำหรือช่องว่างจนเกิดความแตกแยก ซึ่งเป็นการทำให้จิตใจของประชาชนเลื่อมใสในผู้ปกครอง

๔. พูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวานดูดดื่มใจ *(วาชเปยยะ)* รู้จักพูดรู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทายถามไถ่ทุกข์สุขของประชาชนทุกชั้น ด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี วาจาที่ประกอบด้วยเหตุผลมีหลักมีฐานมีประโยชน์ เป็นแนวทางแห่งการสร้างสรรค์แก้ไขปัญหาเสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี เกิดความเชื่อถือเชื่อมั่นเชื่อใจ เชื่อได้

๕. บริหารประเทศชาติให้อยู่เย็นเป็นสุข *(นิรัคคฬะ)* โดยป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้ายยาเสพติด ให้ประชาชนนอนหลับอย่างมีความสุข โดยยึดหลักการที่ว่า “ความสุขของประชาชนคือยอดปรารถนาของตน” และในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ก็ได้กล่าวไว้ว่า ผู้บริหารหรือนักปกครองที่ดีนั้น เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง (อคติ) หรือความประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการนี้คือ

(๑) ฉันทาคติ คือการลำเอียงเพราะชอบ เพราะรัก

(๒) โทสาคติ คือการลำเอียงเพราะโกรธ เพราะเกลียดชัง ไม่ชอบ

(๓) โมหาคติ คือการลำเอียงเพราะหลงหรือโง่เขลาเบาปัญญา

(๔) ภยาคติ คือการลำเอียงเพราะกลัว ได้แก่การเป็นคนขี้ขลาดตาขาว กลัวไปหมด จนทำอะไรไม่ได้

นอกจากนี้ ความประพฤติดีเป็นแบบฉบับในการดำรงชีวิตของนักปกครอง เพราะการปกครองที่ดีจะเป็นแบบอย่างที่ดี ต่อความคิดความซื่อตรงของนักปกครองที่มีอิทธิพลต่อความประพฤติของประชาชน ความซื่อตรงของประชาชนอาจจะขึ้นอยู่กับความซื่อตรงของนักปกครอง การแก้ความคิดที่ไม่ดีของคนส่วนใหญ่จะต้องเริ่มจากฝ่ายปกครอง ดังนั้น เมื่อผู้ปกครองประพฤติไม่เป็นธรรม ชาวเมืองก็พลอยทุกข์ โดยนัยตรงกันข้ามเมื่อผู้ปกครองทรงไว้ซึ่งธรรม ชาวเมืองก็เป็นสุขโดยทั่วหน้า นักการเมืองที่ดีนั้น ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีในการนำพาประชาชน เคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง

ตระหนักในศีลธรรมไม่ละเลยจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของประเทศชาติ และเป็นผู้นำจะต้องสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ (หลักผูกใจคน) คือ "รู้จักโอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ประชาชน และวางตนเสมอต้นเสมอปลาย" จากตัวอย่างหลักธรรมสำหรับนักปกครองหรือนักการเมืองเท่าที่ได้ยกมาเป็นอุทาหรณ์แล้ว ย่อมจะทำให้เราทราบได้อย่างดีว่า "ประโยชน์ส่วนตัวสำหรับรัฐบุรุษหรือนักการเมืองนั้นไม่มี เพราะรัฐบุรุษหรือนักการเมืองที่แท้จริงนั้นจะต้องเป็นผู้เสียสละแล้วซึ่งประโยชน์ส่วนตัว และพร้อมบำเพ็ญประโยชน์เพื่อประเทศชาติและประชาชน

ดังนั้น นักการเมืองที่แท้จริง จึงไม่มีคำว่า "ผลประโยชน์ขัดกัน" เมื่อนักการเมืองได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติแล้ว สิ่งตอบแทนที่เป็นผลคุ้มค่ามากก็คือ ชื่อเสียงเกียรติยศที่ขจรไปทุกทิศ และความสุขกายสบายใจจากการที่ตนได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ตนปรารถนา เมื่อมาทำหน้าที่นี้ เพราะฉะนั้นนักการเมือง ก็คือผู้เสียสละแล้วซึ่งประโยชน์ส่วนตัว

ส่วนความขัดแย้ง (Conflict) ในเรื่องที่เกี่ยวกับความคิดเห็นนั้น เมื่อมีอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างแน่นอนว่า จะอุทิศตัวเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ และอะไรที่จะเป็นประโยชน์ประชาชนอย่างแท้จริง ก็ต้องดำเนินการในสิ่งนั้นอย่างเต็มความสามารถ เพราะฉะนั้นความคิดเห็นของผู้ใด ฝ่ายใดที่ได้พิจารณาแล้วจะเป็นประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติมากที่สุด ก็ต้องยอมรับความคิดเห็นของผู้นั้นและของฝ่ายนั้นมาเป็นหลักแม้จะขัดกับความคิดเห็นของตนบ้างก็ต้องพักความคิดของตนไว้ แล้วนำเอาความคิดเห็นของฝ่ายนั้นมาเป็นหลักเกณฑ์สำหรับดำเนินการอย่างเต็มใจ

สรุปความได้ว่า การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง จะต้องไม่ถือตนเองเป็นสำคัญหรือพวกตนเองเป็นใหญ่ แต่ต้องถือผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความมีเหตุผลอันชอบธรรมเป็นสำคัญ ถ้านักการเมืองมีอุดมการณ์หรืออุดมคติการเมืองอย่างนี้รับรองว่า ความขัดแย้ง (Conflict) ทางความคิดจะไม่เกิดได้เลย ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ขอให้ผู้มาเป็นนักการเมืองเป็นผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้น และต้องมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แน่นอนด้วยหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การถือว่าอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศซึ่งได้แก่ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการนั้น เป็นของประชาชน ทั้งนี้ก็เนื่องจากมองเห็นความสำคัญและคุณค่าของบุคคล ยิ่งกว่านั้น ความมุ่งหมายในการปกครองแบบนี้ก็เพื่อผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม โดยจะต้องมีหลักการ วิธีการ และนโยบายที่กำหนดให้ประชาชน ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องยึดกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง การปกครองนั้นๆ จึงจะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย บริสุทธิ์ และยุติธรรม

๔. พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครองในสังคมไทย

ในที่นี้ขอยกฯพณฯ สมัคร สุนทรเวช อดีตนายกรัฐมนตรี ของไทย ผู้เป็นต้นแบบริเริ่มสร้างทางด่วนในกรุงเทพฯ และวงแหวนรอบนอก ได้กล่าวว่า การเมืองเป็นเรื่องของตัณหา ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงอธิปไตย คือหลักการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้ เรียกว่า อธิปไตย คือความเป็นใหญ่ ๓ ประการได้แก่

๑. อัตตาธิปไตย (Supremacy of Self) คือความมีตนเป็นใหญ่ ถือตนเป็นใหญ่ การกระทำตามความปรารถนาของตนเป็นใหญ่ ใครจะว่าอย่างไรก็ตาม ไม่เห็นด้วยทั้งสิ้น เพราะยึดหลักแนวความคิดของตนเองเป็นใหญ่ เห็นความคิดของตนเองถูกต้องเสมอ ไม่ฟังความคิดเห็นของคนอื่น เรียกว่า อัตตาธิปไตย การถือตนเป็นใหญ่ จึงไม่ใช่ลักษณะของประชาธิปไตย

๒. โลกาธิปไตย (Supremacy of the World) คือความมีโลกเป็นใหญ่ ถือโลกเป็นใหญ่ กระทำด้วยการปรารภความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ คือยึดถือตามหลักทฤษฎีสากล สังคมโลกหรือประเทศต่างๆ เขาว่าอย่างไร ก็ว่าอย่างนั้น ยึดถืออย่างนั้นเป็นสำคัญ

๓. ธัมมาธิปไตย (Supremacy of The Dharma) คือการปกครองโดยการยึดธรรมเป็นใหญ่ มีธรรมเป็นที่ตั้ง มีธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นใหญ่ มีหลักธรรมเป็นที่ตั้ง กระทำด้วยการปรารภความถูกต้อง ความเป็นจริง ความเหมาะสมตามหลักธรรมเสมอ ดังนั้น ผู้เป็นใหญ่ เป็นผู้นำหรือเป็นหัวหน้าหมู่คณะ (Leadership) เป็นนักปกครอง จึงพึงถือหลักธัมมาธิปไตยเป็นใหญ่ เป็นหลักในการปกครอง การบริหาร การปกครองในทุกระดับชั้น จึงจะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย สงบร่มเย็น และเป็นสุขได้ในทุกสังคม และไม่วุ่นวายหนอ ไม่ขัดข้องหนอ ไม่สับสนหนอ เหมือนดังสถานการณ์ของสังคมไทยที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน

ปัญหามีอยู่ว่า เราเห็นคุณค่าของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากันมากน้อยเพียงใด มีการยึดมั่นต่อจริยธรรมในการปกครองกันอยู่หรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่มีการตื่นตัวในเรื่องประชาธิปไตย และในด้านวัตถุธรรมหรือวัตถุนิยม (Materialism) ดังเช่นที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ และยังมีคนอีกเป็นจำนวนไม่น้อยที่ละเลย ไม่สนใจ ไม่เอาใจใส่ หรือไม่เห็นคุณค่าของความเจริญทางด้านจิตใจเท่าไรนัก จึงมักจะปรากฏอยู่เสมอที่ผู้ปกครองในระดับต่างๆ ของสังคม และของชาติ ที่ขาดหลักธรรม ขาดจริยธรรมในการปกครอง รวมทั้งการที่กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ของบุคคลเหล่านั้น มักจะไม่ค่อยตรงกันอยู่เป็นส่วนมาก จึงนำไปสู่ขบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขรัฐธรรมนูญอยู่บ่อยๆ

การมีจริยธรรมหรือหลักธรรมในการปกครองนั้น ก็เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมยุคปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ฝ่ายปกครองมีความสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบของตนอย่างจำใจ และบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์สุขของสังคม และเพื่อความผาสุกของผู้รับการปกครองอย่างแท้จริงอีกด้วย

๕. ความอัศจรรย์ของพระพุทธศาสนาในการแก้ปัญหาสังคม

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น เป็นหลักธรรมคำสอนที่สำคัญ เป็นสิ่งอัศจรรย์ หากบุคคลใดน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติแล้ว จะได้ประโยชน์ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ซึ่งผู้ปฏิบัติย่อมจะได้รับผลแก่การปฏิบัติอย่างแน่นอน หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วนำมาสั่งสอนพุทธสาสนิกชนของพระพุทธองค์ ก็เพื่อให้ได้นำไปประพฤติ เพื่อให้เกิดผลคือการแก้ปัญหาชีวิตในด้านต่างๆ เพื่อความร่มเย็นและเป็นสุขในสังคมนั่นเอง

สิ่งที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ชี้ให้เห็นแล้วว่า หลักการและวิธีการของพระพุทธศาสนานั้น สามารถนำไปแก้ปัญหาสังคมมนุษย์ได้ดีที่สุด ตั้งแต่เล็กสุดจนถึงใหญ่สุด โดยมีเงื่อนไขเพียงแต่ว่า ขอให้ได้นำเอาไปประพฤติปฏิบัติอย่างแท้จริงชนิดที่เป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) หากเพียงแต่รู้ แล้วไม่นำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ก็ไม่ส่งผลเป็นอัศจรรย์แต่ประการใด เปรียบเสมือนยาที่มีคุณในการบำบัดโรคต่างๆ เพียงแต่รู้สรรพคุณของยาเท่านั้น โรคภัยไข้เจ็บหาหายไม่ เพราะยายังไม่ได้ทำหน้าที่ของตนได้ ยาจะทำหน้าที่ของตนได้ต่อเมื่อคนป่วยได้รับประทานยาเหล่านั้นเข้าไปถูกต้องตามเงื่อนไขต่างๆ ที่หมอบอกไว้ ประโยชน์ของยาก็ถึงจะเกิดขึ้น ซึ่งพระพุทธศาสนาก็มีลักษณะเช่นนั้นเหมือนกัน ต้องอาศัยที่บุคคลเมื่อได้ศึกษาได้ความรู้แล้ว จะต้องนำไปประพฤติปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้นๆ ที่ท่านแสดงไว้โดยอเนกอนันต์ เมื่อบุคคลได้เลือกเฟ้นธรรมะด้วยอุบายอันแยบคายคือ เหมาะแก่ปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ เหมือนยามีมากมายหลายชนิด แต่โรคนั้นจะหายต่อเมื่อคนไข้ได้เลือกรับประทานยาที่จะแก้สมุฏฐานของโรคนั้นๆ

การเลือกเฟ้นธรรมะมาแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันก็เหมือนกัน จะต้องเลือกให้เหมาะสมที่จะแก้สาเหตุของปัญหานั้นๆดังที่ได้ยกตัวอย่างในปัญหาสังคมและแนวทางแก้ไขตามทรรศนะของพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมในควรแก่กรณีนั้นๆ ธรรมะก็จะแสดงอานุภาพได้เต็มตามหน้าที่ของมันเป็นอัศจรรย์คืออำนวยผลดีในการแก้ปัญหาสังคมให้เกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นๆ ตามสมควรแก่การปฏิบัติของเขา กลายเป็นความสุขที่แท้จริงแก่ตนเองและสังคมตลอดทั้งประเทศชาติโดยส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้

๖. บทสรุป

สรุปได้ว่า คุณธรรมจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งที่จะใช้เป็นหลักในการปกครองตนเอง ปกครองหมู่คณะ ปกครองสังคม และถือว่าคุณธรรมทำให้เกิดความดีงาม ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์เป็นคนดี ช่วยให้มีการปกครองหมู่คณะหรือสังคม และประเทศชาติพัฒนาขึ้นก็เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่บุคคลหมู่คณะหรือสังคมส่วนรวมนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครก็ตามที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำ และทำหน้าที่ใดก็ตาม ก็ควรต้องทำหน้าที่นั้นๆ ให้สมบูรณ์ด้วยดี โดยมีคุณธรรมในการปกครอง เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องและดีงามของสังคม เพื่ออนุชนคนรุ่นหลัง จะได้ยึดถือเป็นแนวทาง เป็นแบบอย่างที่ดีงาม และถูกต้องของสังคม สืบต่อไป ชั่วกาลนาน จึงนับได้ว่า โลกจะร่มเย็น ก็ต้องดับเข็ญปัญหาได้ด้วยพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาช่วยแก้ปัญหาสังคมได้

บรรณานุกรม

ข้อมูลทุติยภูมิ

หนังสือ:

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. **พจนานุกรม ฉบับเฉลิมพระเกียรติ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

ทันพันธ์ นาคะตะ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : หจก.สหายบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๓.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระมหาทองขาว กิตฺติธโร. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change).** กรุงเทพมหานคร : บริษัทจรัลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗.

_____ . **สถาบันสังคม (Social Institution).** กรุงเทพมหานคร : บริษัทจรัลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗.

การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา
Building Harmony among Religions

พระมหาประกาศิต อาจารปาลี (แก้วกองเกตุ)
Phramaha Prakasit Ajarapali (Kaewkongket)
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธ โดยอาศัยพระจริยาที่พระพุทธเจ้า และพระสาวกเคยปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นมาเป็นแนวทาง จากการศึกษาพบว่า ความปรองดองเป็นสิ่งจำเป็นทั้งในการอยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์ และการอยู่ร่วมกันกับคนสังคมอื่น ในสังคมปัจจุบันที่มีความแตกแยก สังคมคาดหวังให้พระสงฆ์ช่วยสร้างความปรองดองระหว่างศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าและพระสาวกมีท่าทีค่อนข้างเป็นมิตรกับผู้นับถือศาสนาอื่น ทรงปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นด้วยความปรารถนาดี บนพื้นฐานแห่งความปรองดอง เช่น การแวะเวียนไปเยี่ยมเยียนสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อสร้างความคุ้นเคย การไม่วิจารณ์เจ้าลัทธิอื่น มุ่งแต่จะสอนธรรมให้เขาเข้าใจด้วยตนเอง การไม่ผูกขาดความดี หากคำสอนในศาสนาอื่นดีมีเหตุผลก็รับรองตามความจริง การให้เสรีภาพทางปัญญาไม่บีบบังคับให้ศรัทธา การมีใจกว้างและปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นอย่างให้เกียรติ ขณะเดียวกันเมื่อมีโอกาสก็ร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมในประเด็นที่เห็นชอบร่วมกันและเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม สุดท้ายเมื่อเกิดความแตกแยกทางศาสนาต้องแก้ปัญหาด้วยสันติวิธีและด้วยท่าทีแห่งปัญญา โดยทำการชี้แจงอธิบายให้ทุกฝ่ายเห็นพ้องตรงกัน

Abstract

This article aims to study the Buddhist ways to create harmony between religions using the tradition that lord Buddha and his disciples used to treat other religion's followers as a guide. The study found that harmony is whatsoever essential to the coexistence of the monks both between themselves and with other people in society. On the other hand, amongst the society today which has become divided, there is also expectation for the monks to help create harmony between religions.

In the Buddhaûs time, with quite friendly attitude, Lord Buddha himself and his disciples treated other contemporary religion's followers with kindness on the basis of reconciliation, for example:- regular visit and exchange of some perspective to create relationship, No criticism to other religious leaders -aim only at letting them understand the concepts themselves, No monopoly of judging what is good -honestly support other religious teachings that are good and reasonable, granting of liberty for insight perspective without constraint for believing, generosity and respectful treat, at the same time when opportunity comes, cooperation on agreed public benefit, and finally when in harmony between religions occurs, solving conflicts with wisdom, finding and discussing agreement between each side.

๑. บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมที่ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา สืบเนื่องจากหลักการของพระพุทธศาสนาที่เชิดชูเสรีภาพในการใช้ปัญญา โดยไม่มีการบีบบังคับศรัทธา[๑] ภาพที่คนนับถือศาสนาต่างกันมาอาศัยอยู่ในสังคมเดียวกันหรือทำงานร่วมกันเป็นเรื่องที่พบเห็นโดยทั่วไป การมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเพื่อนบ้านที่นับถือศาสนาต่างกันจึงเป็นเรื่องธรรมดาของคนไทย แต่ความสัมพันธ์เช่นนี้จะไม่เป็นที่คุ้นเคยสำหรับพระสงฆ์ เพราะส่วนมากพระสงฆ์มักจะมีบทบาทเกี่ยวข้องเฉพาะกับชาวพุทธเท่านั้น พระสงฆ์ที่ไปมีความเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นก็มีบ้างเป็นครั้งคราว ดังนั้น เมื่อพูดถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นจึงมักถูกมองด้วยความห่วงใย ทั้งในหมู่พระสงฆ์ด้วยกันและหมู่พุทธศาสนิกชน ฝ่ายผู้นับถือศาสนาอื่นก็มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่สะดวกใจจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับผู้นับถือศาสนาอื่นที่ผ่านมาจึงมักเป็น

[๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๓๒.

ไปด้วยความระมัดระวัง จนบางครั้งกลายเป็นความห่างเหิน ความไม่เข้าใจและความหวาดระแวง

หากจะสรุปความคิดเห็นของผู้คนกรณีที่พระสงฆ์เข้าไปมีความเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นพอสรุปได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มที่เห็นด้วย ถือว่าผู้นับถือศาสนาอื่นเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การได้พบปะพูดคุยย่อมเป็นการดี จะได้มีความเข้าใจและสามัคคีปรองดองกัน สิ่งที่เห็นร่วมกันก็จะได้ร่วมกันทำ สิ่งที่เห็นต่างก็สงวนท่าทีไว้ ไม่ก้าวก่ายกันและกัน ตัวอย่างใน สมัยพุทธกาลพระพุทธองค์และสาวกก็มีการแวะเวียนไปสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็นกับนักบวชในลัทธิอื่นอยู่เนืองๆ

(๒) กลุ่มที่ไม่เห็นด้วย ถือว่าผู้นับถือศาสนาอื่นมีความเชื่อคนละแนวทางกับพระพุทธศาสนา คำสอนและวิธีปฏิบัติก็ขัดแย้งกัน เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน อาจเป็นเพราะกลัวจะเกิดความขัดแย้งระหว่างศาสนาเหมือนในอดีต เช่น กรณีเดียรถีย์จ้างโจรสังหารพระมหาโมคคัลลานะ

(๓) กลุ่มที่ประนีประนอม บางกรณีเห็นด้วย บางกรณีไม่เห็นด้วย ถือว่าพระพุทธศาสนากับลัทธิศาสนาอื่นมีคำสอนหรือกิจกรรมบางอย่างที่สอดคล้องกัน ทำร่วมกันได้ บางอย่างขัดแย้งกัน ก็ไม่ต้องทำร่วมกัน สิ่งใดที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย ไม่เป็นไปเพื่อความแตกแยกหรือความหวาดระแวง เป็นประโยชน์แก่สังคมก็ควรร่วมมือกันทำ

ปัจจุบันบทบาทพระสงฆ์ในสังคมไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่แค่การเป็นผู้นำทางจิตใจภายในวัดเท่านั้น จะเห็นได้จากพระสงฆ์มีบทบาทในสังคมด้านต่างๆ เช่น ด้านการพัฒนาสังคม ด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด คนที่เข้าไปเกี่ยวข้องไม่ได้มีเฉพาะชาวพุทธเท่านั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นด้วย ในชุมชนบริเวณใกล้เคียงวัดหรือในโรงเรียนที่พระสงฆ์ไปสอนศีลธรรมก็มีทั้งชาวพุทธและศาสนิกของศาสนาอื่น พระสงฆ์ในปัจจุบันจึงมีความจำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ในสภาพที่สังคมเต็มไปด้วยความแตกแยก ความคาดหวังอย่างหนึ่งที่สังคมคาดหวังจากพระสงฆ์ คือ หวังจะให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการสร้างความปรองดองในสังคม โดยเฉพาะความปรองดองระหว่างศาสนา เพราะหากคนที่นับถือศาสนาต่างกันมีความเข้าใจกันสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมเกลียว สังคมก็จะมีความสงบสุข แนวความคิดนี้ได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๗๙ รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ประชาชน ชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านานและศาสนาอื่น ทั้งต้องส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต[๒]

[๒] **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐**, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๔ ตอนที่ ๔๗ ก, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐, มาตรา ๗๙, หน้า ๒๓.

หน่วยงานภาครัฐได้กำหนดเป็นนโยบายแล้วนำไปดำเนินการ เช่น กิจกรรมศาสนสัมพันธ์ กิจกรรมศาสนเสวนา กิจกรรมในวันสำคัญของชาติ ค่ายเยาวชนสมานฉันท์ หรือการร่วมเป็นคณะกรรมการ เช่น คณะกรรมการศาสนิกสัมพันธ์ ดังนั้น แนวทางปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ในกรณีที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้นับถือศาสนาอื่นจึงเป็นเรื่องจำเป็นต้องทำความเข้าใจ ว่าจะทำอย่างไรพระสงฆ์และชาวพุทธจึงมีความเข้าใจตรงกัน ขณะเดียวกันก็ต้องไม่สร้างความหวาดระแวงหรือความแตกแยกกับผู้นับถือศาสนาอื่น บทความนี้จะได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติด้วยการอาศัยพระจริยาของพระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นแนวทาง เนื่องจากเห็นว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและพระสาวกก็ทำในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนา การนำแนวทางที่เคยใช้ในสมัยพุทธกาลมาปรับใช้ให้เหมาะแก่กาลสมัยน่าจะเป็นประโยชน์แก่สังคมพอสมควร จะเรียกว่า “วิธีการทางศาสนสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา”

๒. ความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธ

๒.๑ ความหมายของคำว่า “ความปรองดอง”

ศัพท์บาลีที่แปลว่า “ความปรองดอง” มีหลายคำ แต่ที่ถูกกล่าวถึงมากคือ “สมวายะ” แปลว่า ความพร้อมเพรียง[๓] ความประสานกลมกลืนและการอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง คำอื่นที่มีความหมายใกล้เคียงก็มี เช่น สามัคคี สมานฉันท์ ส่วนในภาษาไทย คำว่า ความปรองดอง มีหลายความหมาย เช่น การออมชอม การประนีประนอม การยอมกัน การไม่แก่งแย่งกัน การตกลงกันด้วยความไกล่เกลี่ย การตกลงกันด้วยไมตรีจิต[๔] ความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธจึงได้แก่ ความประสานกลมกลืน ความสามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง แม้มนุษย์จะนับถือศาสนาต่างกัน แต่เมื่อพัฒนามาพอสมควรแล้วก็จะสามารถอยู่กันได้อย่างผสมกลมกลืน ในสังคมหนึ่งไม่จำเป็นและเป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้มนุษย์เหมือนกันทุกประการ มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน[๕] สิ่งที่สังคมต้องหาทางช่วยกัน คือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้สังคมอยู่ได้อย่างดีร่วมกันได้ท่ามกลางความแตกต่างกัน

[๓] สหาวยเวน พฺยาเปตฺวา อยตีติ สมวาโย. ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรมมคธ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เรืองปัญญา,๒๕๔๙), หน้า ๗๑๓.

[๔] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒,** (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๒.

[๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, พิมพ์ครั้ง ที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖, บางทีหมายถึง การสังสรรค์กลมเกลียวกัน รับฟังและยินดีรับฟังธรรมของกันและกัน, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๒), หน้า ๙๕-๙๖.

๒.๒ ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อความปรองดอง

อาจกล่าวได้ว่า ความปรองดองในหมู่เป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในสังคมสงฆ์ เนื่องจากคณะสงฆ์เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกุลบุตรผู้ศรัทธาในคำสอนของพระพุทธเจ้า กุลบุตรเหล่านี้มาจากชาติตระกูลต่างกัน มีการศึกษา อาชีพ และทิฏฐิต่างกัน ออกมาจากเรือน ชื่อโคตรและสถานภาพทางสังคมต่างกันมาเป็น "สมณศากยบุตร" เสมอเหมือนกัน[๖] เมื่อมาอยู่ร่วมกันจำนวนมาก สิ่งที่จำเป็น คือ ความปรองดอง เครื่องมือที่จะใช้สร้างความปรองดองก็คือ พระธรรมวินัย

พระพุทธเจ้าจัดตั้งระบบสังฆะขึ้นมาเพื่อให้เป็นระบบชุมชนที่จะเอื้ออำนวยให้มนุษย์ได้เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน สังฆะจึงเป็นชุมชนที่มีชีวิตเพื่อการศึกษา เวลามีการอุปสมบทสำเร็จแล้วทุกครั้ง พระอุปัชฌาย์ก็จะบอกพระใหม่ว่า เธอจะต้องอาศัยอะไรบ้างเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ (กรณียกิจ ๔) และเธอไม่สามารถประพฤติอะไรบ้าง (อกรณียกิจ ๔) จากนั้นจะบอกเนื้อแท้ของชีวิตพระสงฆ์ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ (๑) สีลสิกขา เพื่อพัฒนาพฤติกรรม (๒) สมาธิสิกขา เพื่อพัฒนาจิตใจ (๓) ปัญญาสิกขา เพื่อพัฒนาปัญญา

การที่ทรงตั้งสังฆะขึ้นมานั้นก็เพื่อจะให้สมาชิกมีโอกาสเรียนรู้ ฝึกฝนตนเองอย่างเต็มที่ เพราะว่าในสังคมมนุษย์ทั่วไป ยังจะต้องอยู่ปะปนกับคนอื่นอยู่ การมีสังคมแบบสังฆะก็เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมเอื้อผลในการที่จะให้ภิกษุเข้ามาฝึกฝน เรียนรู้ พัฒนาตนเองอย่างจริงจัง เมื่อตัวเองมีความรู้ความเข้าใจ ฝึกฝนพัฒนาตนเองดีแล้วก็ออกไปข้างนอก เพื่อนำความรู้ความเข้าใจตามหลักการศึกษานี้ไปช่วยให้คนอื่นศึกษาต่อไป[๗]

ในขณะที่กำลังศึกษาอยู่นั้น ภิกษุจะต้องรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งที่เป็นเพื่อนสหธรรมิก[๘] นักบวชและสาวกในศาสนาอื่น และประชาชนทั่วไป การดำเนินชีวิตจึงต้องมีกฎกติกา หรือระเบียบให้ถือปฏิบัติเพื่อความสมานสามัคคีปรองดอง มีระเบียบวินัยที่เรียกว่า สาธารณ

ดังนั้น ความรู้ที่พระสงฆ์จะต้องศึกษาจึงสรุปเป็น ๒ ลักษณะ คือ

(๑) สิกขา หมายถึง ไตรสิกขา คือ สีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา

(๒) สาธารณ หมายถึง สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน[๙] มีความปรองดองกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี

[๖] องฺ.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐, ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๖.

[๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, หน้า ๑๖ - ๑๗.

[๘] สหธรรมิก คือ ผู้ประพฤติธรรมในพระพุทธศาสนาร่วมกันมี ๕ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร และสามเณรี. ขุ.ม.อ. (ไทย) ๖๖/๕/๒/๔๓๔.

[๙] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

ทำให้มีชีวิตร่วมเป็นอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากถิ่นฐานชาติตระกูลต่างๆ กันให้มีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน[๑๐]

ความปรองดองนี้ถือเป็นพระคุณของพระพุทธเจ้า[๑๑] และเป็นคุณระดับศีลของพระสาวก ดังความตอนหนึ่งว่า

> "มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าสมบูรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างไร คือ...ภิกษุละ เว้น ขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้ว ไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี"[๑๒]

ภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์[๑๓]หรือประพฤติตามภิกษุผู้ทำลายความปรองดองในหมู่สงฆ์[๑๔] ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (ครุกาบัติ) ผู้ทำการยุยงสงฆ์ให้แตกกัน (สังฆเภท) เป็นอนันตริยกรรม[๑๕] นอกจากนี้ยังกำหนดสายสัมพันธ์แห่งความปรองดองในหมู่สงฆ์ไว้ด้วยเรียกว่าวัตร เช่น อุปัชฌายวัตร สัทธิวิหาริกวัตร อาจริยวัตร อันเตวาสิกวัตร หากภิกษุกระทำวัตรต่างๆ ต่อกัน สิ่งที่จะเกิดตามมา คือ ความปรองดองในหมู่สงฆ์

ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อเรื่องความปรองดองจึงสรุปได้ ๒ แนวทาง คือ

(๑) ต้องหาทางสมานคนที่แตกกันให้มีความปรองดองกัน

(๒) ส่วนคนที่ปรองดองกันดีอยู่แล้วจะต้องส่งเสริมให้ปรองดองกันต่อไป จากนั้นชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

เมื่อมีความปรองดองในหมู่คณะแล้ว การอยู่ร่วมกันก็จะมีแต่ความผาสุก การเล่าเรียนพระธรรมวินัย การปฏิบัติธรรมก็จะก้าวหน้าไปตามลำดับ

[๑๐] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า๓๓๒.

[๑๑] ที.สี. (ไทย) ๙/๙/๔.

[๑๒] ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕.

[๑๓] สังฆเภทสิกขาบท ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน. วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๐๒/๔๔๕-๔๔๖.

[๑๔] สังฆเภทานุวัตตกสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุผู้ประพฤติตาม กล่าวสนับสนุนภิกษุผู้ทำลายสงฆ์. วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๐๘/๔๕๐.

[๑๕] กรรมหนักที่สุดฝ่ายบาปอกุศล ให้ผลรุนแรงต่อเนื่องไปโดยไม่มีกรรมอื่นจะมากั้นหรือขั้นได้ (ห้ามสวรรค์ห้ามนิพพาน).

ส่วนความสัมพันธ์กับลัทธิศาสนาอื่นเห็นได้ชัดว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีเมตตาต่อผู้นับถือศาสนาอื่นเป็นอย่างมาก แม้เราจะเรียกเขาว่าเป็น อัญญเดียรถีย์ แต่ก็หมายถึงผู้นับถือลัทธิอื่นเท่านั้น ไม่ได้ถือว่าเขาเป็นศัตรูร้ายกาจที่ต้องกำจัดหรือทำลายล้าง จึงมีการแวะเวียนไปเยี่ยมเยือนเพื่อสนทนาธรรมอยู่เนืองๆ ถ้อยคำที่กล่าวกับนักบวชในลัทธิอื่นๆ บางครั้งก็แสดงความเป็นมิตรในฐานะเป็นบรรพชิตด้วยกัน ดังตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาว่า ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสกับอาชีวกชื่อว่าชัมพุกะว่า "ชัมพุกะ เธออย่ากระทำอย่างนั้น, เธอจงให้ที่พักแก่เรา สักคืนหนึ่ง; ชื่อว่าพวกบรรพชิตย่อมปรารถนาบรรพชิต, พวกมนุษย์ย่อมปรารถนามนุษย์, พวกปศุสัตว์ย่อมปรารถนาพวกปศุสัตว์"[๑๖] พระมหาโมคคัลลานเถระก็กล่าวกับอัคคิทัตต์ดาบสว่า "อัคคิทัตตะ ธรรมดาพวกมนุษย์ย่อมไปสู่สำนักของพวกมนุษย์ พวกโคก็ไปสู่สำนักของพวกโค พวกบรรพชิตก็ไปสู่สำนักของพวกบรรพชิต ท่านอย่าทำอย่างนั้น ขอจงให้ที่พักแก่ข้าพเจ้า"[๑๗] บางครั้งก็ให้ความช่วยเหลือแก่นักบวชผู้ชราภาพและเป็นอยู่ด้วยความยากลำบาก เช่น กรณีอนุญาตให้อุปกาชีวกผู้มีอุปนิสัยถึงพร้อมได้อุปสมบท[๑๘]

ท่านพุทธทาสภิกษุก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า "พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทรงตั้งพระองค์เองเป็นปรปักษ์แก่ใคร มีก็แต่ว่าลัทธิอื่น เดียรถีย์อื่น ทำตนเป็นปรปักษ์ต่อพระพุทธเจ้า นี้จะเห็นมีอยู่ทั่วๆ ไป แต่ถึงอย่างไรก็ดี เรื่องนั้นก็ไม่ได้ร้ายแรงมากมาย เหมือนอย่างที่เราเข้าใจกันอยู่ในเวลานี้"[๑๙] และกล่าวอีกว่า

> "ในพระบาลีทั้งหมดแล้ว ไม่มีส่วนใดที่จะแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามีพระพุทธประสงค์ที่จะย่ำยีลัทธิอื่นหรือศาสนาอื่น แม้ว่าในบางครั้งจะมีการพูดจาชนิดที่เป็นการต่อสู้หรือหักล้างกันโดยตรง ก็มิได้มีความมุ่งหมายที่จะทำลายผู้อื่น แต่มีความมุ่งหมายที่จะช่วยผู้อื่น ที่ทรงกระทำ ไปเพื่อช่วยเหลือลัทธิอื่น เพราะว่าการทำลายผู้อื่นไม่มีประโยชน์อะไร แต่การทำให้ผู้อื่นมีความเข้าใจอันถูกต้องเปลี่ยนจากมิจฉาทิฏฐิมาเป็นสัมมาทิฏฐินั้นมีประโยชน์เหลือที่จะกล่าวได้ เราอยู่ในโลกนี้คนเดียวไม่ได้ เราต้องอยู่กับเพื่อน ถ้าเพื่อนของเราเป็นคนพาลเราจะทำอย่างไร เราควรจะฆ่าเขาเสียให้หมด หรือว่าเราควรจะช่วยให้เขากลายเป็นคนดี ถ้าดูตามพระพุทธจริยาเหล่านี้แล้ว จะเห็นชัดว่าทรงมุ่งหมายที่จะช่วยให้คนผิด

[๑๖] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๒/๒๒๕.

[๑๗] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๓๔๒-๓๔๓.

[๑๘] ขุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒/๔/๓๘๖-๓๘๘.

[๑๙] พุทธทาสภิกขุ, **พุทธจริยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๕.

กลายเป็นคนถูก อย่างนี้เป็นสิ่งมีประโยชน์ การทะเลาะวิวาทกัน ทำลายล้างกัน นั้นเป็นสิ่งไม่มีประโยชน์ นี่คือพุทธจริยาที่จะต้องระลึกนึกถึงและนำมาเป็นแบบอย่าง"[๒๐]

๓. นักบวชในลัทธิอื่นๆ สมัยพุทธกาล

ก่อนจะกล่าวถึงพระจริยาที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกปฏิบัติต่อนักบวชในลัทธิอื่น จะขอกล่าวถึงลักษณะของนักบวชที่มีบทบาทโดดเด่นในสมัยพุทธกาลให้ทราบเป็นเบื้องต้นก่อน ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบ่งมนุษย์เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ผู้ครองเรือน (อาคาริก) และผู้ไม่ครองเรือน (อนาคาริก)[๒๑] คนที่ไม่ครองเรือน ได้แก่ คนที่ละทิ้งบ้านเรือนออกบวชเป็นบรรพชิต[๒๒] เฉพาะนักบวชหรือบรรพชิตประเภทหลังนี้จำแนกตามการบวชได้ ๔ ประเภท คือ

(๑) อุปสัมปทาบรรพชา การบวชเป็นภิกษุและภิกษุณี

(๒) สามเณรบรรพชา การบวชเป็นสามเณรและสามเณรี

(๓) อิสิบรรพชา (ดาบสบรรพชา) การบวชเป็นฤๅษี ดาบส หรือชฎิล

(๔) ปริพาชกบรรพชา การบวชเป็นปริพาชก [ทั้งพวกนุ่งผ้าและพวกเปลือยกาย][๒๓]

บรรดาการบวช ๔ ประเภทนี้ การบวชเป็นพระภิกษุ ภิกษุณี และการบวชเป็นสามเณร สามเณรีเกิดขึ้นโดยพระพุทธานุญาต จึงมีได้เฉพาะในกาลที่พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ ส่วนการบวชเป็นดาบสและปริพาชกมีได้ตลอดเวลาไม่ว่ากาลนั้นจะมีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติหรือไม่ก็ตาม อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีนักบวชนอกศาสนาอยู่หลายประเภท[๒๔] แต่ที่มีบทบาทโดดเด่น คือ นักบวชผู้ถืออิสิบรรพชาและปริพาชกบรรพชา (รวมพวกนิครนถ์ด้วย) วิถีชีวิตก็แตกต่างกันไป

[๒๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

[๒๑] อรรถกถาเรียกว่า ปุริสรัตนะ ๒ คือ อคาริกรัตนะและอนคาริกรัตนะ. ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๓๙/๑/๑/๒๔๔.

[๒๒] ขุ.ชา.ม.อ. (ไทย) ๖๓/๔/๒/๔๖.

[๒๓] พระธัมมานันทมหาเถระ, **"นานาวินิจฉัย",** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๐๘.

[๒๔] นักบวชนอกศาสนาประเภทอื่นก็มี เช่น มาคัณฑิกะ เตคัณฑิกะ เตคัณฑิกะ อารุทธกะ โคตมกะ เทวธัมมิกะ. องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๙๔-๓๐๒/๔๐๖.

๓.๑ ดาบส (ฤษี, ชฎิล)

ดาบส แปลว่า นักบวชผู้บำเพ็ญตบะ[๒๕] คำว่า ตบะ นั้น โดยทั่วไปหมายถึง พิธีข่มกิเลสโดยการทรมานตัว[๒๖] หรือการย่างกิเลสด้วยการทรมานร่างกายให้ได้รับความลำบาก[๒๗] ผู้บำเพ็ญตบะจะต้องประพฤติวัตรอย่างเคร่งครัดให้ร่างกายได้รับความลำบากอย่างที่คนธรรมดาไม่สามารถปฏิบัติได้ ลักษณะของตบะตามความหมายนี้มีลักษณะเน้นไปที่การบำเพ็ญทุกกรกิริยา

แต่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คำว่า ตบะ หมายถึง ธรรมเครื่องเผาผลาญบาปธรรม[๒๘] บางที่หมายถึงทั้งธรรมและวัตรเครื่องเผาผลาญบาปธรรม เป็นชื่อของธรรม ๔ ประการ[๒๙] คือ (๑) อินทรียสังวร การสำรวมอินทรีย์ ๖[๓๐] (๒) ธุดงคคุณ การประพฤติวัตรคือองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ส่งเสริมความมักน้อยสันโดษเป็นต้น เช่น การอธิษฐานเอาต้นไม้ต้นหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัย ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรไม่สร้างบรรณศาลา เคี้ยวกินแต่ของที่ไม่สุกด้วยไฟ ไม่เคี้ยวกินของอะไรๆ ที่มีแกลบหุ้ม ยับยั้งอยู่เหนือแผ่นดิน[๓๑] (๓) วิริยะ การทำความเพียรเครื่องเผาบาป พยายามกำจัดความชั่ว โดยประกอบความเพียรชอบทำกิเลสมีราคะเป็นต้นให้เร่าร้อน[๓๒] (๔) ทุกกรกิริยา การทำความเพียรอันยากที่ใครจะทำได้ด้วยวิธีการทรมานตนเพื่อให้ร่างกายเร่าร้อนลำบาก เช่น การเลือกฉันหรืองดเว้นอาหารบางอย่าง การแช่ตัวในน้ำ[๓๓]

นอกจากนี้ยังนิยมเรียกดาบสด้วยคำอื่นอีก คือ (๑) ชฎิล แปลว่า นักบวชผู้ทรงชฎา หรือผู้มีชฎา[๓๔] เพราะดาบสเป็นนักบวชที่เกล้าผมเป็นมวยเหมือนชฎา[๓๕] (๒) ฤษี (อิสิ) แปลว่า นักบวชผู้แสวงหาคุณความดีทั้งหลายมีฌานเป็นต้น[๓๖]

[๒๕] ตโปโยคา ตาปโส. พระโมคคัลลานเถระ, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา,** พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรพริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔๘.

[๒๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์,** พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๙.

[๒๗] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๓.

[๒๘] มังคลัตถทีปนี (ไทย) ๑/๔๗๐/๑.

[๒๙] ตโปติ อินฺทริยสำวรฺ ธุตงฺคคุณวิริยทุกฺกรการิกานำ นามำ. สำ.ส.อ. (บาลี) ๑/๕๘/๙๑, สำ.ส.อ. (ไทย) ๒๔/๑/๑/๒๘๐.

[๓๐] ตปนฺติ อินฺทฺริยสำวรำ. ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๕/๑๓๐, ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๔๗/๑/๗/๒๔๒.

[๓๑] ขุ.ชา.ทสก.อ.(ไทย) ๕๙/๓/๕/๗๗๖-๗๗๘.

[๓๒] ขุ.เปต.อ. (ไทย) ๔๙/๒/๒/๒๐๖.

[๓๓] ขุ.เปต.อ. (ไทย) ๔๙/๒/๒/๒๐๖, ขุ.ชา.ปกิณฺณก.อ. (ไทย) ๖๐/๓/๖/๓๙๔.

[๓๔] ชฏิลาติ ตาปสา. ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๙/๗๘, ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๑/๓/๑๒๐.

[๓๕] ชฏิโลติ อาหริมชฏาธโร ตาปโส. สารตฺถ. ฏีกา (บาลี) ๓/๓๐๐/๓๙๗.

[๓๖] อิสีติ ฌานาทีนำ คุณานำ เอสนฏฺเจน อิสิ. ขุ.เปต.อ. (บาลี) ๓๗๐/๑๗๓, ขุ.เปต.อ. (ไทย)๔๙/๒/๒/๓๓๘, อิสีติ ตาปโส. ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๓๗๐/๑๗๓, ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๓/๒/๓/๔/๒๐๗.

๓.๒ ปริพาชก

ปริพาชก คือ นักบวชผู้ชายนอกพระพุทธศาสนาพวกพวกหนึ่งในชมพูทวีปที่ละเครื่องผูกพันของคฤหัสถ์ออกบวช[๓๗] ชอบสัญจรไปในที่ต่างๆ แสดงทัศนะทางศาสนาปรัชญาของตน[๓๘] หากเป็นหญิงเรียกว่า ปริพาชิกา จำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) ฉันนปริพาชก ปริพาชกผู้นุ่งผ้า เช่น สัญชัยปริพาชก สุปปิยปริพาชก[๓๙]

(๒) อัจฉันนปริพาชก หรือ นัคคปริพาชก ปริพาชกผู้ไม่นุ่งผ้า หรือปริพาชกเปลือยจำแนกเป็น ๒ จำพวก คือ (๑) อเจลก นักบวชเปลือยกายไม่นุ่งหรือห่มผ้าแม้แต่ชิ้นเดียว[๔๐] (๒) อาชีวก นักบวชเปลือยที่ห่มผ้าสะใบเฉียงข้างบนผืนเดียว เปลือยท่อนล่าง[๔๑]

๓.๓ นิครนถ์

นิครนถ์ คือ นักบวชเปลือยผู้เป็นศิษย์ของนิครนถ์นาฏบุตร (ศาสดาของศาสนาเชน) แบ่งเป็น ๒ พวก คือ (๑) ทิฆัมพร ไม่นุ่งผ้าแม้แต่ชิ้นเดียว (นุ่งลมห่มฟ้า)[๔๒] (๒) เสวตัมพร นุ่งผ้าสีขาว นิครนถ์เป็นนักบวชที่ไม่นับถือพระเวท ส่วนผู้ที่เป็นสาวกของนิครนถ์เรียกว่า มุณฑสาวก[๔๓]

บรรดานักบวชในลัทธิภายนอกเหล่านี้ ดาบสในคัมภีร์พระพุทธศาสนาส่วนมากถือว่ามีคำสอนและวิถีชีวิตคล้ายกับพระพุทธศาสนามากที่สุด เนื่องจากเป็นพวกกัมมวาที (เชื่อกรรมและผลของกรรม)[๔๔] ทำหน้าที่สอนศีล ๕[๔๕] เจริญสมณธรรมบรรลุได้ถึงขั้นสมาบัติ ๘[๔๖] และโลกิยอภิญญา ๕[๔๗] บุคคลผู้หวังบุญกุศลก็อาศัยดาบสเป็นเนื้อนาบุญ เมื่อพบดาบสก็จะจัดแจงที่นั่งและที่ยืนให้ มีมือถือภาชนะใส่อาหารนิมนต์ให้นั่งแล้วจัดอาหารถวาย เหล่าดาบสกระทำภัตกิจเสร็จแล้วก็

[๓๗] ปริพฺพาชกาติ คิหิพนฺธนำ ปหาย ปพฺพชฺชูปคตา. ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๔๐, ม.มู.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/๑๙.

[๓๘] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

[๓๙] ที.สี. (ไทย) ๑/๑/๑.

[๔๐] นตฺถิ เจลำ วตฺถเมตสฺสาติ อเจลโก. พระโมคคัลลานเถระ, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา,** หน้า ๕๕๕.

[๔๑] ปริพฺพาชโก ทุวิโธ ฉนฺนปริพฺพาชโก อจฺฉนฺนปริพฺพาชโก จ, ตตฺถ อจฺฉนฺนปริพฺพาชโกปิ อเจลโก อาชีวโกติ ทุวิโธ, เตสุ อเจลโก สพฺเพน สพฺพำ นคฺโค, อาชีวโก ปน อุปริ เอกเมว วตฺถำ อุปกจฺฉกนฺตเร ปเวเสตฺวา ปริทหติ, เหฏฺฐา นคฺโค. ที.สี.อภินวฏีกา (บาลี) ๒/๔๐๖/๔๖๑-๔๖๒๒.

[๔๒] ทิสา เอว อมฺพรำ วตฺถำ น ปกติวตฺถเมตสฺส ทิคมฺพโร. พระโมคคัลลานเถระ, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา,** หน้า ๕๕๕.

[๔๓] องฺ.ปญฺจก.อ. (ไทย) ๓๖/๓/๕๑๕.

[๔๔] วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๔/๑/๒๓๘.

[๔๕] อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๒/๒/๖๕๓.

[๔๖] อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๘/๒/๒/๖๕๔-๖๕๕.

[๔๗] ม.อุ.อ. (ไทย) ๒๒/๓/๑/๓๑๗.

อนุโมทนา[๔๘] ในกาลที่พระพุทธเจ้าอุบัติ ก็จะมีดาบสจำนวนหนึ่งมาเฝ้าเพื่อสดับพระธรรมเทศนา ผู้ที่มีอุปนิสัยถึงพร้อมก็จะบรรลุธรรมตามแต่อุปนิสัยของตน ส่วนผู้ที่ยังไม่บรรลุธรรมก็จะตั้งความปรารถนาแล้วบำเพ็ญบารมีเพื่อจะบรรลุธรรมในอนาคต บางตนยอมละฐานะเดิมเข้ามาบวชเป็นภิกษุ บางตนยังถือเพศเป็นดาบสต่อ แต่ได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตแล้วแวะเวียนมาฟังธรรมทำการอุปัฏฐากเป็นครั้งคราว[๔๙] พระพุทธองค์และพระอริยสาวกในตอนที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ก็เคยมีบทบาทเกี่ยวข้องกับดาบสหรือเคยออกบวชเป็นดาบสบำเพ็ญเนกขัมมบารมี[๕๐]

ส่วนนักบวชพวกปริพาชกและนิครนถ์มักจะมีทิฏฐิตรงข้ามกับพระพุทธศาสนา เป็นนักบวชที่ชอบสัญจรโต้วาทะกับคนอื่น จึงมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์และพระสาวกมากมาย บางคนไม่มาด้วยตนเองแต่คัดเลือกศิษย์คนที่เก่งที่สุดมาถามปัญหา บางคนมาถามปัญหาเพื่อหาช่องทางโจมตี บางคนมาถามเพื่อต้องการความรู้ คนที่มีอุปนิสัยถึงพร้อมบางคนได้บรรลุธรรมแล้วขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา แต่บางคนเกิดศรัทธาเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต บางคนเห็นด้วยกับธรรมที่แสดงนำไปแสดงต่อด้วยความเต็มใจ บางคนแค่แสดงความชื่นชมยินดี บางคนแม้ได้ฟังคำชี้แจงโดยละเอียดแล้วแต่ก็ไม่ยอมรับยังคงคัดค้านอยู่ต่อไป ท่าทีของนักบวชเหล่านี้แม้บางส่วนไม่ค่อยบริสุทธิ์ใจนัก แต่พระพุทธองค์และพระสาวกก็แสดงตอบด้วยท่าทีแห่งปัญญา คือ ชี้แจงด้วยเหตุผล ปรารถนาให้นักบวชเหล่านั้นเข้าใจให้ถูกต้อง ซึ่งวิธีการเช่นนี้เป็นสิ่งที่ควรทำความเข้าใจให้มากในสังคมปัจจุบัน วิธีการเช่นนี้แม้จะเริ่มต้นด้วยความเป็นมิตรบ้างไม่เป็นมิตรบ้าง แต่ผลที่เกิดตามมาคือทั้งสองฝ่ายได้พบปะพูดคุยกัน สิ่งที่เกิดตามมาคือมิตรภาพ ความเข้าใจและความไว้วางใจ คนที่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแล้วกลายมาเป็นศิษย์อาจารย์หรือเป็นมิตรกันมีจำนวนไม่น้อย

ในการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้จัดลำดับหรือให้ความสำคัญกับนักบวชในลัทธิภายนอกไว้ เมื่อเทียบกับภิกษุ ภิกษุณีและอุบาสก อุบาสิกาก็เปรียบเทียบได้กับการทำนา ๓ แปลง และการตักน้ำใส่โอ่ง ๓ ใบ สรุปความได้ว่า

(๑) อันดับแรก พระพุทธองค์แสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมอรรถและพยัญชนะบริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วนแก่ภิกษุ ภิกษุณี เพราะบุคคลเหล่านี้มีพระองค์เป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ต้านทาน เป็นสรณะ เปรียบเหมือนคหบดีชาวนาหว่านพืชในนาชนิดดี และเปรียบเหมือนบุรุษตักน้ำใส่โอ่งน้ำที่ไม่มีรอยร้าว น้ำซึมไหลออกไม่ได้

[๔๘] ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๒/๑/๑๕๐.

[๔๙] องฺ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๒/๑/๑/๔๖๖-๔๗๑.

[๕๐] วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๔/๑/๒๓๗-๒๓๘.

(๒) อันดับต่อมา พระพุทธองค์แสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมอรรถและพยัญชนะบริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วนแก่อุบาสก อุบาสิกา เพราะบุคคลเหล่านี้มีพระองค์เป็นที่พึ่ง ที่อาศัย ที่ต้านทาน เป็นสรณะ เปรียบเหมือนคหบดีชาวนาหว่านพืชในนาชนิดปานกลาง และเปรียบเหมือนบุรุษตักน้ำใส่โอ่งน้ำที่ไม่มีรอยร้าว แต่น้ำซึมไหลออกได้

(๓) โดยที่สุด พระพุทธองค์แสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมอรรถและพยัญชนะบริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วนแม้แก่อัญญเดียรถีย์ สมณะ พราหมณ์และปริพาชก เปรียบเหมือนคหบดีชาวนาหว่านพืชในนาชนิดนาเลว มีดินแข็ง ดินเค็ม พื้นดินเลว (แม้จะได้ผลไม่เต็มที่ แต่ก็พอจะใช้เป็นอาหารโคได้) และเปรียบเหมือนบุรุษตักน้ำใส่โอ่งใบที่มีรอยร้าว น้ำซึมไหลออกได้ (แม้จะไม่ได้น้ำเต็มดี แต่ก็พอจะใช้เป็นน้ำล้างสิ่งของได้) เพราะหากบุคคลเหล่านี้สามารถรู้ธรรมแม้บทเดียว ความรู้นั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่พวกเขาสิ้นกาลนาน[๕๑]

ดังนั้น สำหรับภิกษุ ภิกษุณีแล้วถือว่าเป็นพุทธบริษัทวงใน เป็นผู้สละบ้านเรือนออกบวชหวังสมาทานปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเต็มที่ พระพุทธองค์ย่อมสามารถแสดงธรรมเพื่อเป็นแนวปฏิบัติแก่บุคคลเหล่านี้ได้เต็มที่ โอกาสที่จะบรรลุธรรมได้ผลสูงสุดย่อมมีมากกว่าคนอื่นๆ สำหรับอุบาสก อุบาสิกาถือว่าเป็นพุทธบริษัทวงนอก แม้จะเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังถือว่าเป็นชาวบ้านที่ยังต้องมีภาระอันเกี่ยวกับการครองเรือนอยู่ พระพุทธองค์จึงแสดงธรรมแก่บุคคลเหล่านี้ได้ในระดับหนึ่ง ผลที่จะเกิดขึ้นก็ได้เพียงระดับปานกลาง ส่วนนักบวชในลัทธิภายนอก แม้จะไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา แต่หากหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกโดยทั่วหน้าก็ควรหาโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้กัน แต่เนื่องจากบุคคลเหล่านี้นับถือลัทธิศาสนาต่างกัน การเข้าไปเกี่ยวข้องย่อมต้องทำด้วยความระมัดระวังและต้องใช้ความพยายามมากเป็นพิเศษ แม้หวังผลไม่ได้เต็มที่ แต่ก็ควรคิดว่าธรรมะที่แลกเปลี่ยนกันจะเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตแก่บุคคลเหล่านั้นตามสมควร

๔. แนวทางปฏิบัติต่อนักบวชในลัทธิภายนอกบนพื้นฐานแห่งความปรองดอง

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในชมพูทวีปซึ่งเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยนักบวชผู้เป็นเจ้าลัทธิคณาจารย์มากมาย นักบวชเหล่านั้นหลายท่านเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ เป็นผู้มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ คนจำนวนมากยกย่องกันว่าเป็นคนดี มีประสบการณ์มาก บวชมานาน มีชีวิตอยู่หลายรัชสมัย ล่วงกาลผ่านวัยมามาก[๕๒] เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วออกประกาศพระพุทธศาสนาก็ทำในหมู่ชนที่เป็นบริวารหรือสาวกของเจ้าลัทธิเหล่านี้ ทำให้ถูกต่อต้านทั้งจากเจ้าลัทธิ บริวาร

[๕๑] ดูรายละเอียดใน สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๕๙/๔๐๔-๔๐๖.

[๕๒] เจ้าลัทธิคนสำคัญสมัยพุทธกาล ๖ ท่าน คือ (๑) ปูรณะ กัสสปะ (๒) มักขลิ โคศาล (๓) อชิตะ เกสกัมพล (๔) ปกุธะ กัจจายนะ (๕) สัญชัย เวลัฏฐบุตร (๖) นิครนถ์ นาฏบุตร.

สาวกและประชาชนทั่วไป ยิ่งเมื่อมีคนศรัทธาละทิ้งลัทธิเดิมเข้ามาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนามากขึ้นสังคมก็ยิ่งต่อต้าน บางครั้งมีการโจทกันไปทั่วเมือง เช่น เหตุการณ์เมื่อครั้งพวกกุลบุตรชาวมคธที่มีชื่อเสียงพากันออกบวช ชาวเมืองพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า พระสมณโคดมปฏิบัติเพื่อให้ชายไม่มีบุตร เพื่อให้หญิงเป็นหม้าย และเพื่อความขาดสูญแห่งตระกูล บัดนี้ พระสมณโคดมบวชชฎิล ๑,๐๐๐ คนแล้วและบวชปริพาชกผู้เป็นศิษย์ของสัญชัย ๒๕๐ คนแล้ว และพวกกุลบุตรชาวมคธเหล่านี้ที่มีชื่อเสียง ก็พากันประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระสมณโคดม

คนทั้งหลายเห็นพวกภิกษุก็พากันโจทว่า "พระมหาสมณะเสด็จมาสู่พระคิริพชนคร[๕๓] ของชาวมคธ ทรงนำปริพาชกผู้เป็นศิษย์ของสัญชัยไปหมดแล้ว บัดนี้ยังจักทรงนำใครไปอีกเล่า" พระพุทธองค์จึงรับสั่งให้พวกภิกษุโจทตอบคนเหล่านั้นว่า "พระตถาคตทั้งหลาย ทรงมีความเพียรมาก ทรงแนะนำด้วยพระสัทธรรม เมื่อรู้ชัด (อย่างนี้) จะต้องริษยาพระตถาคตผู้ทรงแนะนำโดยธรรมไปทำไมเล่า"[๕๔] ในที่สุดด้วยพระมหากรุณาคุณอันหาประมาณมิได้ พระพุทธองค์ก็สามารถชี้แจงและทำความเข้าใจกับชาวเมืองทั้งหลายได้ และชาวเมืองเหล่านั้นก็รับฟังด้วยเหตุด้วยผล มีจำนวนไม่น้อยได้กลายมาเป็นพุทธสาวกพุทธสาวิกา เป็นกำลังหลักในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา

ฝ่ายคนที่ไม่หันมานับถือพระพุทธศาสนา แม้จะมีจำนวนไม่น้อย แต่โดยภาพรวมแล้วก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปรองดอง เพราะต่างฝ่ายก็สามารถนับถือและปฏิบัติตนตามลัทธิของตนได้ หลายเมืองสร้างอารามใกล้กับวัดในพระพุทธศาสนาแล้วอาศัยโคจรคามแห่งเดียวกัน อารามของปริพาชกคนสำคัญ เช่น อารามของสุปิยปริพาชกตั้งเรียงรายอยู่รอบกรุงราชคฤห์[๕๕] ระหว่างประตูด้านใต้ของวัดเวฬุวันกับกรุงราชคฤห์ก็มีอารามของปริพาชกตั้งอยู่[๕๖] ใกล้ๆ กับวัดเชตวันก็มีอารามปริพาชกตั้งอยู่ระหว่างทางเข้าเมืองหลวง[๕๗] ชาวบ้านบางคนถวายอาหารบิณฑบาตทั้งแก่ภิกษุและนักบวชในลัทธิภายนอก บรรยากาศที่มีการอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองนี้เป็นสิ่งน่าศึกษาอย่างยิ่ง

เมื่อศึกษาพระจริยาที่พระพุทธองค์และพระสาวกปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นแล้ว เห็นว่าเป็นแนวทางให้เกิดความปรองดองและเป็นบรรยากาศแห่งความปรองดองระหว่างศาสนา เป็นเรื่องที่น่าทำความเข้าใจแล้วนำมาปรับใช้ในสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางศาสนา จะยกเฉพาะประเด็นที่มีความสำคัญมากล่าวดังต่อไปนี้

[๕๓] กรุงราชคฤห์ บางทีเรียกว่า เบญจคิรีนคร ที่ชื่อว่า คิริพชนคร เพราะเป็นเมืองที่ล้อมรอบด้วยภูเขา ๕ ลูก คือ ปัณฑวะ คิชฌกูฏ เวภาระ อสิคิลิ และเวปุลละ. สารตฺถ.ฏีกา. (บาลี) ๓/๖๓/๒๘๑.

[๕๔] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๓/๗๘.

[๕๕] ที.สี.อ. ๑๑/๑/๑/๑๓๗.

[๕๖] สำ.นิ.อ. (ไทย) ๒๖/๒/๑๓๘.

[๕๗] ม.มู.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/๑๒๖.

๔.๑ การแวะเวียนไปสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็น

คัมภีร์พระพุทธศาสนาระบุว่า ธรรมดาการเสด็จจาริกของพระพุทธเจ้ามี ๒ อย่าง คือ

(๑) การเสด็จจาริกอย่างรีบด่วน คือ การเสด็จจาริกกรณีที่ทรงทอดพระเนตรเห็นบุคคลที่ควรจะตรัสรู้ได้แม้ในที่ไกลจึงเสด็จไปโดยเร็วเพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้ของเขา

(๒) การเสด็จจาริกอย่างไม่รีบด่วน คือ เมื่อพระพุทธองค์จะอนุเคราะห์ชาวโลก จะเสด็จไปด้วยการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับบ้านและนิคมทุกวัน ๑ โยชน์บ้าง ๒ โยชน์บ้าง การเสด็จจาริกอย่างไม่รีบด่วนนี้จำแนกเป็น ๒ อย่าง คือ การเสด็จจาริกเป็นประจำ คือ การเสด็จไปตามลำดับบ้าน อำเภอ และจังหวัด และการเสด็จจาริกไม่เป็นประจำ คือ การเสด็จไปเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ที่ควรจะให้ตรัสรู้ได้คนเดียวเท่านั้น[๕๘]

ในการเสด็จจาริกของพระพุทธเจ้านั้นมีจำนวนไม่น้อยที่เสด็จไปยังอารามหรืออาศรมของนักบวชในลัทธิภายนอก พระสูตรในพระไตรปิฎกจำนวนไม่น้อยเกิดจากเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้า พระมหาสาวก ภิกษุ และอุบาสก แวะเข้าไปหานักบวชนอกศาสนาถึงอารามสนทนาแล้วแลกเปลี่ยนความเห็นเพื่อเป็นการรอเวลา ดังพระดำริของพระพุทธเจ้าในคราวเสด็จเข้าไปหาโปฏฐปาทปริพาชกก่อนเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีความว่า “ยังเช้าเกินไปที่จะเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ทางที่ดี เราควรเข้าไปหาโปฏฐปาทปริพาชกในพระราชอุทยานของพระนางมัลลิกาชื่อเอกสาลกะ ที่จัดไว้เพื่อเป็นที่ประกาศลัทธิ”[๕๙] การแวะไปหานักบวชนอกศาสนาถึงอารามนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ คือ ทำให้คนที่มีความเห็นต่างกันได้สนทนาแลกเปลี่ยนกัน การสนทนากันนี้จะช่วยให้เขามีความเข้าใจถูกต้องแล้วจะเป็นประโยชน์แก่เขาตลอดกาลนาน เพราะจะช่วยให้เขามีความเข้าใจถูกต้อง กลายเป็นคนดีมีสัมมาทิฏฐิไป[๖๐] บางคนเกิดศรัทธาออกบวชเป็นภิกษุ บางคนมีใจชื่นชมยินดีพระภาษิตประกาศตนเป็นอุบาสก บางคนไม่ยินดีไม่คัดค้านจบสนทนาก็ลุกแยกย้ายกันไป บางคนหลังจากสนทนากันแล้วได้นิมนต์พระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารเช้าที่อารามของตนเพื่อสร้างความคุ้นเคย เช่น กรณีสัจจกะนิครนถบุตร[๖๑]

อย่างไรก็ตาม ในการแวะเวียนไปสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันนั้น บางครั้งการสนทนาเป็นไปด้วยดี เกิดความเข้าใจความคุ้นเคย แต่บางครั้งเรื่องที่สนทนาอีกฝ่ายอาจจะไม่เห็นด้วย สิ่งที่นิยมปฏิบัติกันทั้งฝ่ายพระพุทธศาสนาและฝ่ายนักบวชในลัทธิภายนอก คือ เมื่อสนทนาจบแล้วก็จะลุกจากที่นั่งไป เพราะหากจะโต้เถียงกันหรือต่างฝ่ายต่างยืนยันว่าความเห็นของตนเท่านั้นถูกต้อง

[๕๘] ดูรายละเอียดการเสด็จจาริกของพระพุทธเจ้ากรณีต่างในอรรถกถาอัมพัฏฐสูตร.

[๕๙] ที.สี. (ไทย) ๙/๔๐๗/๑๗๕.

[๖๐] พุทธทาสภิกขุ, **พุทธจริยา**, หน้า ๑๒๕.

[๖๑] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๖๒-๓๖๓-๔๐๐.

สุดท้ายก็ต้องทะเลาะวิวาทกัน บางครั้งพระภิกษุหรืออุบาสกแวะไปสนทนากับปริพาชก หากเรื่องที่สนทนากันนั้น ตนไม่เห็นด้วย เมื่อจบการสนทนาแล้วก็ลุกจากมา แล้วนำคำสนทนานั้นมาถามเพื่อรับฟังคำตอบจากพระพุทธเจ้า[๖๒] วิธีการเช่นนี้ช่วยลดการทะเลาะวิวาทได้มาก

๔.๒ การไม่วิจารณ์เจ้าลัทธิอื่น แต่จะมุ่งไปที่การสอนธรรม

ในการสนทนากับนักบวชในลัทธิภายนอกหรือกับสาวกของนักบวชพวกอื่นนั้น ตามปกติพระพุทธเจ้าจะไม่วิจารณ์ศาสนาอื่นหรือแม้แต่คนที่นับถือศาสนาอื่น เมื่อมีคนมาทูลถามว่า การที่เจ้าลัทธิชื่อดังบางคนมีความเห็นในเรื่องต่างๆ นั้น ถูกต้องหรือไม่ พระพุทธเจ้าเห็นด้วยกับเขาหรือไม่ หรือถามว่า เจ้าลัทธิเหล่านั้นรอบรู้จริงหรือไม่ พระพุทธเจ้าก็จะไม่วิจารณ์ แต่จะสนพระทัยการแสดงธรรมมากกว่า เห็นได้จากพุทธดำรัสที่ตรัสในคราวสุภัททปริพาชกเข้ามาเฝ้าถึงที่ประทับ ณ แห่งเป็นที่ปรินิพพาน ครั้งนั้น สุภัททปริพาชกทูลถามว่า

> ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ สมณพราหมณ์ที่เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นอาจารย์ มีชื่อเสียง เกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ประชาชนยกย่องกันว่าเป็นคนดี ได้แก่ ปูรณะ กัสสปะ มักขลิ โคศาล อชิตะ เกสกัมพล ปกุธะ กัจจายนะ สัญชัย เวลัฏฐบุตร นิครนถ์ นาฏบุตร เจ้าลัทธิเหล่านั้นทั้งหมดรู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือไม่ได้รู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือบางพวกรู้ บางพวกไม่รู้
>
> พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “สุภัททะ อย่าเลย เรื่องที่เธอถามว่า ‘เจ้าลัทธิเหล่านั้นทั้งหมดรู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือไม่รู้ตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือบางพวกรู้ บางพวกไม่รู้’ อย่าได้สนใจเลย เราจะแสดงธรรมแก่เธอ เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว”[๖๓]

ในคราวที่ธัมมิกอุบาสกชาวเมืองสาวัตถีทูลถามว่า บรรดาสาวกที่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตกับสาวกที่เป็นอุบาสกอยู่ครองเรือนนั้น สาวกที่ปฏิบัติตนอย่างไร จึงชื่อว่า “เป็นสาวกที่ดี” พระพุทธเจ้าทรงตอบคำถามแสดงลักษณะสาวกฝ่ายบรรพชิตที่ดีตอนหนึ่งว่า

> ถ้าแม้ภิกษุนั้นจำเป็นจะต้องสนทนากับสาวกอื่นๆ หรือภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็ควรสนทนาธรรมที่ประณีต[๖๔] นั้น ไม่ควรกล่าวคำสอนส่อเสียดกระทบว่าร้ายผู้อื่น มีคนพวกหนึ่งชอบกล่าววาทะโต้เถียงกัน เราไม่สรรเสริญคนพวกนั้นผู้มี

[๖๒] สำ.ม. (ไทย)๑๙/๒๓๓/๑๖๘.

[๖๓] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๓/๑๖๑.

[๖๔] ธรรมที่ประณีต หมายถึง กถาวัตถุ ๑๐ ประการ.

> ปัญญาน้อย เพราะกิเลสเครื่องข้องที่เกิดจากการกล่าววาจาโต้เถียงกันนั้น จะครอบงำคนพวกนั้น เพราะพวกเขา (เมื่อโต้เถียงกัน) ย่อมทำจิตให้ไกลจากการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนา[๖๕]

การไม่วิจารณ์เจ้าลัทธิอื่นนี้ แม้พระมหาสาวกและอุบาสกคนสำคัญก็ถือปฏิบัติในลักษณะเดียวกันนี้ พิจารณาจากพุทธจริยาจะเห็นว่า เมื่อมีคนมาถามปัญหาเกี่ยวกับลัทธิศาสนาอื่น พระพุทธเจ้าจะไม่ไปตัดสินใคร แต่จะให้คนถามปัญหาฟังสิ่งที่พระองค์ได้เห็นได้รู้แล้วให้เขาใช้ปัญญาพิจารณาวินิจฉัยเอง ท่าทีแบบนี้เป็นการให้สิทธิในการใช้ปัญญาและเป็นลักษณะหนึ่งของการมีเสรีภาพทางปัญญา[๖๖] การวิจารณ์ผู้อื่นนี้มีแต่จะทำไปสู่ความแตกแยก คนที่ถูกวิจารณ์และสาวกย่อมไม่พอใจ ฝ่ายผู้วิจารณ์เองก็เสียเวลาเปล่า จิตใจก็จะขุ่นเคืองฟุ้งซ่าน ไม่สนใจการบำเพ็ญสมณธรรม

๔.๓ การไม่ผูกขาดความดีและการเข้าถึงความจริง

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีใจกว้าง การกล่าวถึงความดีพื้นฐานและการเข้าถึงความจริงเบื้องต้นจะไม่ผูกขาดว่ามีแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ระบุแต่ส่วนที่เป็นสัจธรรม เช่น อริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางดำเนินสู่พระนิพพานเป็นต้นเท่านั้นว่ามีเฉพาะในพระพุทธศาสนา หากคำสอนของนักบวชในลัทธิภายนอกบางเรื่องมีรายละเอียดบางประการเข้ากันลงกันกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ก็รับรอง หากปฏิบัติตามได้ผลก็รับตามความจริง บางอย่างขัดแย้งกันก็ว่ากันไปตามเหตุผล ดังพุทธดำรัสตอนหนึ่งว่า

> สมณพราหมณ์บางพวกเป็นบัณฑิต ทรงภูมิปัญญา มักโต้แย้ง มีท่าทางดังขมังธนู พวกเขาดูเหมือนจะกำจัดทิฐิได้ด้วยปัญญา สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีทรรศนะตรงกับเราในบางเรื่อง ไม่ตรงกันกับเราในบางเรื่อง บางประเด็นที่พวกเขาว่าดี แม้เราก็ว่าดี บางประเด็นที่พวกเขาว่าไม่ดี แม้เราก็ว่าไม่ดี บางประเด็นที่พวกเขาว่าดี แต่เราว่าไม่ดี บางประเด็นที่พวกเขาว่าไม่ดี แต่เราว่าดี บางประเด็นที่เราว่าดี สมณพราหมณ์พวกอื่นก็ว่าดี บางประเด็นที่เราว่าไม่ดี สมณพราหมณ์พวกอื่นก็ว่าไม่ดี บางประเด็นที่เราว่าดี สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับว่าไม่ดี บางประเด็นที่เราว่าไม่ดี สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับว่าดี[๖๗]

[๖๕] ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๙๔-๓๙๕/๕๙๒.

[๖๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลก ผ่านอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, หน้า ๕-๖.

[๖๗] ที.สี. (ไทย) ๙/๓๘๔/๑๖๒.

หลักการพิจารณากว้างๆ อีกอย่างหนึ่งที่เป็นแนวทางตัดสินคำสอนหรือวิธีปฏิบัติว่าควรปฏิบัติตามหรือไม่ควรปฏิบัติตาม ให้ดูที่ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ ดังความในสีลัพพตสูตรว่า

> เมื่อบุคคลนั้นเสพ (รักษา) ศีลวัตร[๖๘] ชีวิต[๖๙] พรหมจรรย์[๗๐] และการบวงสรวงใด[๗๑] อกุศลธรรมเจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมกลับเสื่อมไป, ศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์และการบวงสรวงนั้น ชื่อว่าไม่มีผล, เมื่อบุคคลนั้นเสพศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการบวงสรวงใด อกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมกลับเจริญยิ่งขึ้น, ศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์และการบวงสรวงนั้น ชื่อว่ามีผล[๗๒]

คำสอนของลัทธิอื่นบางเรื่องมีลักษณะคล้ายกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาก็แสดงความเหมือน และความต่างไว้อย่างตรงไปตรงมา เช่น พวกดาบสในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เป็นกรรมวาทีมีเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม คือ ฌานสมาบัติและโลกิยอภิญญา ๕ อันจะทำให้เมื่อเสียชีวิตแล้วหากฌานสมาบัติไม่เสื่อม จะปรารถนาหรือไม่ก็ตาม เขาก็จะได้ไปเกิดในพรหมโลก[๗๓] พระพุทธเจ้าก็รับว่าเคยปฏิบัติ ทรงแสดงเป้าหมายสูงสุดในบรรพชาของดาบสเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนาไว้ด้วย[๗๔] นักบวชในลัทธิอื่นที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็ยกมาเป็นตัวอย่างในการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทอยู่เสมอ

ในส่วนของการทำความดี เช่น การบำเพ็ญทาน ก็ไม่ทรงผูกขาดหรือสอนให้ชาวบ้านให้ทานแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกเท่านั้น แต่เรื่องนี้มักถูกพวกนักบวชในลัทธิอื่นยกมากล่าวโจมตี เนื่องจากเมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติ ชาวบ้านก็จะหันมาอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนากันมาก ทำให้นักบวชเหล่านั้นมีลาภสักการะน้อย ท่านเปรียบว่าเหมือนหิ่งห้อยเมื่อพระอาทิตย์ขึ้น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าถูกวัจฉโคตรปริพาชกถามว่า “ได้ยินว่าพระพุทธเจ้าสอนให้ชาวบ้านให้ทานแต่กับพระองค์และพระสาวกเท่านั้นจึงจะมีผลมาก” พระองค์ตรัสตอบว่า “นั่นเป็นการกล่าวหาด้วยคำที่ไม่จริง” ทรงตรัสต่ออีกว่า “ผู้ใดห้ามบุคคลอื่นให้ทาน ผู้นั้นชื่อว่าทำอันตรายแก่วัตถุ ๓ อย่าง คือ ทำอันตรายแก่บุญของทายก (ผู้ให้) ทำอันตรายแก่ลาภของปฏิคาหก (ผู้รับ) และในเบื้องต้น ตัวเขาเองย่อมถูกกำจัดและถูกทำลาย” และ

[๖๘] คือ ศีลและวัตร.

[๖๙] คือ ความเพียรของผู้ทำกรรมที่ทำได้โดยยาก.

[๗๐] คือ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์.

[๗๑] คือ การบนบาน การเซ่นสรวง การบูชา.

[๗๒] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๙/๓๐๓.

[๗๓] ขุ.เปต.อ. (ไทย) ๔๙/๒/๒/๓๔๕.

[๗๔] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๖/๓๘๑.

ตรัสยืนยันอีกว่า "ผู้ใดเทน้ำล้างภาชนะหรือน้ำล้างขันลงที่หมู่สัตว์ซึ่งอาศัยอยู่ที่บ่อน้ำครำหรือที่บ่อโสโครกด้วยตั้งใจว่า หมู่สัตว์ที่อาศัยอยู่ในที่นั้นจงเลี้ยงชีพด้วยน้ำล้างภาชนะเป็นต้นนั้น เรากล่าวกรรมที่มีการเทน้ำล้างภาชนะเป็นต้นเหตุว่า เป็นที่มาแห่งบุญ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงในหมู่มนุษย์"[๗๕] ที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาซึ่งจะแตกต่างจากลัทธิอื่น เนื่องเจ้าลัทธิและสาวกอื่นส่วนมากมักประกาศวาทะของตนเท่านั้นว่าจริง ถูกต้อง วาทะของคนอื่นไม่จริง ผิดพลาด

๔.๔ การให้เสรีภาพทางปัญญา ไม่บีบบังคับให้ศรัทธา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เชิดชูเสรีภาพในการใช้ปัญญา ไม่ว่าคำสอนนั้นจะเป็นคำสอนของเจ้าลัทธิหรือศาสดาท่านใด ก็แนะนำว่า อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะเห็นว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อถือ แต่ชี้ชวนให้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณา ไม่ให้ปลงใจเชื่ออะไรง่ายๆ เมื่อได้ไตร่ตรองด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบจนรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ก็ควรละธรรมเหล่านั้นเสีย เมื่อได้ไตร่ตรองด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบจนรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข ก็ค่อยขวนขวายเพิ่มพูนปฏิบัติธรรมเหล่านั้น[๗๖]

ในการแสดงธรรมก็มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจเป็นสำคัญ ไม่ได้หวังจะให้คนฟังทุกคนมาเป็นอันเตวาสิก หรือหวังให้เขาละทิ้งแบบแผนแห่งธรรม (อุเทส) อาชีพเป็นต้นแล้วมานับถือ การแสดงธรรมก็เพราะประสงค์จะให้ผู้ฟังละอกุศลธรรมที่ยังละไม่ได้ ที่เศร้าหมอง ที่สร้างภพใหม่เป็นต้นเท่านั้น[๗๗] ส่วนเขาจะมานับถือหรือไม่เป็นเรื่องของอนาคต ในการส่งพระสาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนาจึงวางหลักการไว้ว่า ให้พระสาวกจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อสุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่อเห็นแก่ชาวโลก ไม่ได้มุ่งหวังให้คนทั้งโลกหันมานับถือ มุ่งเพื่อประโยชน์แก่เขาอย่างเดียว[๗๘] ส่วนเมื่อเขาฟังธรรมแล้วจะนับถือหรือไม่นับถือเป็นเรื่องของเขา เป็นเรื่องของการใช้สิทธิในการใช้ปัญญา

๔.๕ ความมีใจกว้างต่อผู้นับถือศาสนาอื่น

ในการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจะทรงจาริกแสดงธรรมแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะ โดยพิจารณาอุปนิสัยของผู้ฟังเป็นสำคัญ หลักธรรมของพระองค์มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ความเป็นสากล (ทั้งความคิดและการปฏิบัติ) มีคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สัจธรรม) ที่เป็นกลางไม่ขึ้นต่อ

[๗๕] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๘/๒๒/-๒๒๒.

[๗๖] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เกสปุตตสูตร. องฺ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓.

[๗๗] ดูรายละเดียดในอุทุมพริกสูตร. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๘/๕๘.

[๗๘] พระธรรปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอริยธรรมโลกาภิวัตน์**, หน้า ๒๒.

บุคคล กลุ่ม เหล่า พรรคพวก[๗๙] ใครปฏิบัติตามก็ย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ ทุกคนเมื่อมีศรัทธา มีความเพียร มีเหตุปัจจัยถึงพร้อม ก็สามารถบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะใด มีฐานะยากจนหรือมั่งมี เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต

หลังจากแสดงธรรมแล้วหากมีคนศรัทธาประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ถ้าผู้นั้นเป็นอุปัฏฐากคนสำคัญของเจ้าลัทธิอื่น ก็จะทรงทัดทานให้คิดให้ดีเสียก่อน เนื่องจากอาจจะสร้างความไม่พอใจให้แก่นักบวชเจ้าลัทธิเหล่านั้น เช่น สีหเสนาบดี[๘๐] และอุบาลีคหบดีสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร กรณีอุบาลีคหบดีทีแรกอาสามาถามปัญหากะพระพุทธเจ้า แต่พอได้ฟังธรรมกลับเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา ประกาศขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พระพุทธเจ้าทรงทัดทานถึง ๓ ครั้งให้ใคร่ครวญให้ดี เนื่องจากเห็นว่าเป็นคนที่มีชื่อเสียง หากเปลี่ยนใจไปนับถือคนอื่นง่ายๆ คนอื่นจะครหาได้ พระดำรัสนี้ยิ่งทำให้อุบาลีคหบดีมีใจชื่นชมพระพุทธเจ้ายิ่งขึ้น เพราะที่ผ่านมามีแต่คนเอาเรื่องที่ท่านเป็นสาวกไปป่าวประกาศ ต่อมาอุบาลีคหบดีต้องการจะหยุดอุปถัมภ์บำรุงพวกนิครนถ์จึงสั่งคนเฝ้าประตูห้ามไม่ให้พวกนิครนถ์เข้ามาในบ้าน ต้องการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธเจ้าและสาวกแทน พระพุทธเจ้าจึงตรัสห้ามไว้ว่า “คหบดี ตระกูลของท่านเป็นดุจบ่อน้ำของพวกนิครนถ์มานานแล้ว ท่านควรเข้าใจว่า ควรให้บิณฑบาตแก่นิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปหาต่อไปเถิด”[๘๑] ถือเป็นวิธีการที่ช่วยลดความขัดแย้งระหว่างศาสนาได้ทางหนึ่ง

อนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงความใจกว้างของพระพุทธศาสนาไว้อีกลักษณะหนึ่ง คือ พระพุทธองค์ทรงเปิดโอกาสให้นักบวชในลัทธิอื่นบางคนที่มีศรัทธาแน่วแน่ มีใจบริสุทธิ์และไม่มีวาระซ่อนเร้น ให้ประกาศตนเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตได้โดยไม่ต้องละเพศบรรพชาเดิม เช่น ปริพาชกหนุ่มผู้อยู่ในปฐมวัยมีผิวพรรณดังทองคำชื่อ ปิโลติกะ ท่านมีศรัทธา อยากมาสนทนาธรรมเพิ่มเติมความรู้และทำการอุปัฏฐาก ก็อนุญาตให้ทำได้ แม้จะเป็นนักบวชนอกศาสนา แต่ก็ได้รับยกย่องว่าเป็นสมณะผู้เป็นบัณฑิต ท่านมาทำอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าและพระมหาเถระแต่เช้าตรู่ จะถือเอาไม้ ๓ ง่ามและเครื่องบริขาร มีคณโทน้ำ เป็นต้น ออกจากพระเชตวันเดินมุ่งหน้าไปทางพระนครอยู่ไม่ขาด[๘๒] ในอดีตชาติ พระพากุลเถระบวชเป็นฤษีบรรลุฌานสมาบัติ ได้ฟังธรรมจากพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธา ตั้งอยู่ในรัตนตรัยแต่ไม่ละบรรพชาของตน คราวนั้นท่านได้ถวายยาแก้โรคลมในพระอุทรแก่พระพุทธเจ้าด้วย และในกาลแห่งพระวิปัสสีพุทธเจ้า ท่านออกบวชเป็นฤษี วันหนึ่งได้

[๗๙] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : หอ รัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓.

[๘๐] วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๙๓/๑๑๓.

[๘๑] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๘/๖๔.

[๘๒] ม.มู.อ. (ไทย) ๑๘/๑/๒/๔๘๕.

ฟังธรรมกถาของพระพุทธองค์เกิดศรัทธาแล้วตั้งอยู่ในรัตนตรัย แต่ไม่อาจละบรรพชาของตน ได้ประกอบยาถวายหมู่ภิกษุที่อาพาธเพราะเกสรดอกไม้แล้วแวะเวียนมาเยี่ยมบ้างเป็นครั้งคราว[๘๓]

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะออกแบบสังคมสงฆ์หรือ สังฆะ ขึ้นมาเพื่อให้เป็นชุมชนที่จะเอื้ออำนวยให้ภิกษุได้เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนอย่างเต็มที่ มีพระอุปัชฌาย์อาจารย์กำกับดูแลการพัฒนาตนของสัทธิวิหาริกและอันเตวาสิกอย่างเป็นระบบ แต่หากนักบวชนอกศาสนาบางคนไม่พร้อมจะเข้ามาเป็นสมาชิกของสังฆะ ถ้าอยากเรียนรู้ธรรมะ ก็ได้รับโอกาสให้ทดลองเข้ามาศึกษาธรรมได้โดยไม่ปิดกั้น นับเป็นความงดงามที่พบได้อยากในสำนักของเจ้าลัทธิอื่น

๔.๖ การร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมในประเด็นที่เห็นร่วมกัน

เป็นที่ทราบกันว่าหลักธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนาแตกต่างจากคำสอนของนักบวชในลัทธิอื่น แต่ธรรมะระดับพื้นฐานมีจำนวนหนึ่งสอดคล้องกัน มีสอนทั้งในพระพุทธศาสนาและในลัทธิศาสนาอื่น เป็นธรรมที่มีมานานคู่กับโลก สังคมได้ยึดถือปฏิบัติมาก่อนที่ลัทธิศาสนาจะอุบัติขึ้นในโลก หรือบางเรื่องเป็นสิ่งที่เจ้าลัทธิคนก่อนๆ สั่งสอนแล้วศาสดาที่เกิดภายหลังให้การยอมรับแล้วสอนกันต่อๆ มา คำสอนนั้นเรียกว่า มนุษยธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาก็มี เช่น ศีล ๕[๘๔] กุศลกรรมบถ[๘๕] ความกตัญญู ความเมตตา ธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้คนทุกศาสนาเห็นชอบร่วมกันจึงได้ถือปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีธรรมอื่นอีกที่นักบวชทั้งหลายรู้กันว่าล้ำเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ไม่ว่าในกาลไหนก็จะไม่ถูกลบล้าง ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน ธรรมที่ว่านี้เรียกว่า “ธรรมบท” เป็นหลักธรรมสากล ๔ ประการ คือ

(๑) อนภิชฌา (ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา)

(๒) อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย)

(๓) สัมมาสติ (ความระลึกชอบ)

(๔) สัมมาสมาธิ (ความตั้งจิตมั่นชอบ)[๘๖]

ธรรม ๔ ประการนี้ บุคคลใดปฏิเสธ คัดค้าน ไม่ยกย่องนับถือย่อมถูกมองว่า เป็นผู้บูชาสรรเสริญสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีอภิชฌา ผู้มีจิตพยาบาท ผู้มีสติหลงลืมและผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ดังนั้นนักบวชผู้รู้ทั้งหลายจึงไม่ปฏิเสธ ไม่คัดค้าน มีแต่จะยกย่องนับถือธรรมบท ๔ ประการนี้ เพราะกลัว

[๘๓] องฺ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๒/๑/๑/๔๖๖-๔๗๑.

[๘๔] ขุ.ชา.สตฺตก.อ. (ไทย) ๕๙/๓/๕/๓๒๑.

[๘๕] ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๗๔/๙/๓/๓๓๗.

[๘๖] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๐/๔๖-๔๗.

การนินทา การกระทบกระทั่งและการกล่าวให้ร้าย หากมีการนำธรรม ๔ อย่างนี้ไปเป็นกรอบในการทำกิจกรรมหรือนำไปเป็นแนวทางขับเคลื่อนสังคม ย่อมจะได้รับความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ เมื่อได้ร่วมมือกันขับเคลื่อนสังคมในเรื่องที่ต่างก็เห็นชอบ ย่อมจะเกิดความสามัคคีปรองดองกัน เพราะสิ่งที่ทำเป็นสิ่งที่ทุกคนเห็นด้วย การที่ศาสนาทั้งหลายในปัจจุบันร่วมมือกันรณรงค์คัดค้านในประเด็นที่เห็นร่วมว่าจะเป็นโทษแก่สังคม เช่น การค้าขายน้ำเมา การทุจริตคอรัปชั่น ความไม่เป็นธรรมในสังคม ก็น่าจะถือว่าเป็นการร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมในประเด็นที่เห็นร่วมกันได้

๔.๗ เมื่อเกิดความขัดแย้งต้องแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี

การเผยแผ่ศาสนาที่มีความเห็นไม่ตรงกันในสังคมเดียวกัน ย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา อาจมีทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เมื่อเกิดความขัดแข้งแล้วผู้นำศาสนาหรือผู้รับผิดชอบบ้านเมืองต้องไม่นิ่งดูดาย จะต้องเข้ามาแก้ปัญหาอย่างทันท่วงที เพราะความขัดแย้งระหว่างศาสนานี้อ่อนไหวมาก หากไม่จัดการให้ดี ความขัดแย้งจะแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เนื่องจากศาสนาเป็นเรื่องของสังคม ไม่ใช่เรื่องของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แนวทางปฏิบัติเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างศาสนามีหลายวิธี แต่แนวทางที่ต้องยึดถือ คือ ต้องแก้ด้วยสันติวิธีและแก้ด้วยท่าทีแห่งปัญญา คือ ต้องไม่ใช้ความรุนแรงทั้งด้วยการกระทำทางกาย หรือ ทางวาจา ขณะเดียวกันต้องทำความเข้าใจ ชี้แจงให้ทราบเหตุทราบผล ให้เกิดปัญญา มีรายละเอียดดังนี้

๑) ถ้ามีการกล่าวหาหรือกล่าวให้ร้ายจนอาจเกิดความเข้าใจผิด จะต้องชี้แจงข้อกล่าวหานั้นด้วยเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง การกล่าวชี้แจงนี้แม้บางครั้งจะใช้คำรุนแรง ตรงไป ตรงมา แต่ก็ทำไปเพราะความหวังดี หวังให้เกิดประโยชน์คือความเข้าใจถูกต้องตลอดกาลนาน บางครั้งพระพุทธองค์ทรงบันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรคือลัทธิของพระองค์ท่ามกลางผู้นับถือศาสนาอื่น ฟังดูคล้ายๆ กับว่าทรงใช้คำรุนแรง แต่มิได้หมายความว่าทรงอาละวาดในท่ามกลางหมู่ปรปักษ์เหล่านั้นเหมือนอย่างที่คนมีกิเลสชอบกระทำกัน การบันลือสีหนาทท่ามกลางผู้นับถือศาสนาอื่นนั้นเป็นการประกาศที่ทำไปด้วยความหวังดีต่อผู้อื่นด้วยความปรารถนาดี แล้วก็ทำอย่างสุภาพ ทำอย่างมีเหตุผล ทำอย่างคนมีธรรมะที่ทำความกล้าหาญให้เป็นที่ปรากฏเพื่อจะยืนยันในลัทธิของพระองค์[๘๗]

๒) ถ้ามีการใช้ความรุนแรง ด้วยการวางแผนใส่ร้ายด้วยข้อหาฉกรรจ์ เช่น กรณีเดียรถีย์สั่งนักเลงให้สังหารนางสุนทรีปริพาชิกาแล้วใส่ร้ายพระพุทธเจ้า[๘๘] กรณีนางจิญจมาณวิกาผู้กล่าวหาว่าตั้งท้องกับพระพุทธเจ้า[๘๙] กรณีพวกปริพาชกเห็นพระพุทธเจ้าและสาวกมีลาภสักการะมากจึงมาด่า[๙๐]

[๘๗] พุทธทาสภิกขุ, **พุทธจริยา,** หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

[๘๘] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๑/๒/๔/๑๙๕-๒๐๐.

[๘๙] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๒๕๕-๑๖๑.

[๙๐] ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๔/๑๙๓-๑๙๔.

หรือเกิดการใช้กำลังประทุษร้ายถึงแก่ชีวิต เช่น กรณีเดียรถีย์จ้างโจรทำร้ายพระมหาโมคคัลลานะจนมรณภาพ (ปรินิพพาน)[๙๑] การชี้แจงข้อเท็จจริงเพื่อทำความเข้าใจก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำอย่างจริงจัง ส่วนการแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความเป็นธรรมและความยุติธรรมในสังคมเป็นเรื่องของภาครัฐที่ต้องเข้ามาปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา จะใช้วิธีการใดก็ว่าไปตามกฎหมายของบ้านเมืองนั้นๆ พร้อมกันนั้นพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ (อุบาสก อุบาสิกา) ก็ต้องร่วมมือกับบริษัทฝ่ายบรรพชิต (ภิกษุ ภิกษุณี) และฝ่ายบ้านเมืองหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ทันท่วงที ในการแก้ปัญหาพระสงฆ์จะต้องไม่อ้างคำสอนใดๆ ในพระพุทธศาสนาไปเป็นหลักฐานสนับสนุนให้เกิดการใช้ความรุนแรงตอบโต้ หรือแม้แต่จะอ้างคำสอนไปสนับสนุนให้เกิดการเบียนเบียนผู้อื่น[๙๒] หากความขัดแย้งมีความรุนแรง เกี่ยวพันกับกลุ่มอิทธิพลหรือคนจำนวนมากจะอาศัยอำนาจของฝ่ายบ้านเมืองช่วยด้วยก็ได้ เช่น กรณีความขัดแย้งในการสร้างวัดราชการาม[๙๓] กรณีความขัดแย้งในเมืองสาวัตถี[๙๔]

เมื่อมีผู้นับถือลัทธิอื่นมากล่าวจาบจ้วงพระพุทธศาสนา พุทธบริษัทต้องไม่นิ่งดูดาย ต้องพยายามชี้แจงข้อเท็จจริง หน้าที่นี้พระพุทธเจ้าวางแนวทางไว้ให้พุทธบริษัททั้ง ๔ ช่วยกันรับผิดชอบหลักการคุ้มครองพระพุทธศาสนาตามพุทธประสงค์นั้น ต้องประกอบด้วยหลักการสำคัญ ๔ อย่าง คือ

(๑) พุทธบริษัทศึกษาธรรมจนแตกฉานเป็นพหูสูต

(๒) พุทธบริษัทปฏิบัติตามธรรมที่ศึกษามาอย่างถูกต้องและได้รับผลแห่งการปฏิบัติ

(๓) พุทธบริษัทมีความสามารถถ่ายทอดเผยแผ่ให้กับคนอื่นได้รู้ตาม

(๔) พุทธบริษัทมีความสามารถกำราบปรัปวาทให้ราบคาบ ทำหน้าที่ปกป้องพระพุทธศาสนาได้[๙๕]

การกำราบปรัปวาทนี้มีหลักสำคัญอยู่ที่การการชี้แจงอธิบาย หรือ แสดงความจริงให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง[๙๖] ดังนั้น สมัยพุทธกาล เมื่อมีคนกล่าวให้ร้ายพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า[๙๗]

[๙๑] ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๙๕-๑๐๓..

[๙๒] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**, หน้า ๔๖.

[๙๓] ดูรายละเอียดใน สำ.ม.อ. (ไทย) ๓๑/๕/๒/๓๐๗-๓๑๑.

[๙๔] ดูรายละอียดใน สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๑๖๘-๑๖๙, สำ.ส.อ. (ไทย) ๒๔/๑/๑/๕๑๘-๕๒๑.

[๙๕] ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๓-๑๑๖.

[๙๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอริยธรรมโลกาภิวัตน์**, หน้า ๑๗๕.

[๙๗] พระสูตรที่กล่าวถึงการกำราบปรับวาทของพระพุทธเจ้า เช่น สรภสูตร. องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๕/๒๕๒-๒๕๕, วัจฉโคตตสูตร. องฺ.ติก. (ไทย ๒๐/๕๘/๒๒๑-๒๒๔, อิสสัตถสูตร. สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๕/๑๗๑, สีหเสนาปติสูตร. วิ.ม. (ไทย)๕/๒๙๐-๒๙๔/๑๐๘-๑๑๖.

พระสาวก[๙๘] และอุบาสก อุบาสิกา[๙๙] จะไม่นิ่งดูดาย แต่จะเอาธุระในการชี้แจงทำความเข้าใจให้ผู้กล่าวให้ร้ายและคนในสังคมได้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงด้วยเหตุผล เมื่อทุกฝ่ายเข้าใจความจริงอย่างถูกต้องแล้ว การกล่าวให้ร้ายต่างๆ ก็จะหมดไปเองไม่สามารถทำความเสียหายแก่พระพุทธศาสนาได้

๕. เป้าหมายการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธ

เป็นที่ยอมรับกันว่า ในโลกนี้จำเป็นต้องมีหลายศาสนา เพราะว่าคนในโลกนี้ไม่เหมือนกัน เนื่องจากมนุษย์มีความหลากหลายทั้งด้านเผ่าพันธุ์ ภูมิหลังและวัฒนธรรมที่ฝังอยู่ในจิตใจซึ่งเปลี่ยนไม่ได้ บุคคลเหล่านั้นก็ถือศาสนาที่เหมาะสมกับภูมิหลังแห่งวัฒนธรรมของตน ในโลกนี้จึงจำเป็นต้องมีหลายศาสนาให้เหมาะสมกับมนุษย์ ตามถิ่นฐานภูมิศาสตร์และยังจะต้องคำนึงถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีอยู่อย่างแน่นแฟ้น[๑๐๐] ในสังคมหนึ่งจึงไม่จำเป็นและเป็นไปไม่ได้ที่จะให้มนุษย์เหมือนกันทุกประการ มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกัน สิ่งที่ควรคิดหาทาง คือ ทำอย่างไรจะให้เขาอยู่ได้อย่างดีด้วยกัน ท่ามกลางความแตกต่างกัน[๑๐๑] เป้าหมายแห่งความปรองดองระหว่างศาสนาจึงได้แก่ ความประสานกลมกลืน ความสามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง แม้มนุษย์จะนับถือศาสนาต่างกัน แต่เมื่อพัฒนามาพอสมควรแล้วก็จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมกลมกลืน เมื่อพิจารณาพระจริยาที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นจะเห็นว่า การปฏิบัติอย่างนั้นอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจ ทั้งความเข้าใจในศาสนาของตนและความเข้าใจในศาสนาของคนอื่น ภาวะเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการสร้างความเข้าใจระหว่างศาสนา สิ่งใดร่วมกันได้ก็ร่วมกัน สิ่งใดเห็นต่างกันก็สงวนท่าที ไม่ก้าวก่ายกัน การทำความเข้าใจระหว่างศาสนาก็เพื่อแก้ปัญหาอันจะเกิดจากการกระทบกระทั่งกันในระหว่างศาสนา[๑๐๒]

อย่างไรก็ตาม ในการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนานี้มีข้อควรระวัง คือ ต้องไม่มีการผูกขาดสัจธรรม คือ ถือว่าคำสอนในศาสนาของตนเท่านั้นถูกต้อง คำสอนในศาสนาอื่นผิดทั้งหมด และต้องไม่เอาความจริงมาประนีประนอม คือ ถือว่าคำสอนในทุกศาสนาถูกต้องเหมือนกัน แต่สิ่งที่ต้องคำนึงคือ ต้องพิจารณาตามความจริงด้วยเหตุผล ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้พยายาม

[๙๘] พระสูตรที่กล่าวถึงการกำราบปรับวาทของพระสาวก เช่น โกกนุทสูตร. องฺ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๙๖/๒๒๖.

[๙๙] พระสูตรที่กล่าวถึงการกำราบปรับวาทของอุบาสก เช่น กิงทิฏฐิสูตร. องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๓/๒๑๖-๒๑๙, วัชชิยมาหิตสูตร. องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๔/๒๒๐-๒๒๓.

[๑๐๐] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอริยธรรมโลกาภิวัตน์**, หน้า ๗๙.

[๑๐๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

[๑๐๒] พุทธทาสภิกขุ, **ปณิธาณสามประการ**, พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๗๘.

เข้าถึงความจริงด้วยความเพียรสุดขีดแห่งปัญญาของตน ไม่ว่าจะโดยบุคคลก็ตามหรือโดยความเพียรพยายามของหมู่ชนร่วมกันก็ตาม สิ่งนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเมตตาไมตรีต่อกัน เมื่อมนุษย์มีเมตตาไมตรีปรารถนาดีต่อกัน หมดความขัดแย้งแบ่งแยกแล้ว สิ่งที่ต้องสร้างสรรค์ต่อมาคือ การช่วยเกื้อหนุนกันในการเข้าถึงสัจธรรมได้ กล่าวคือ

(๑) ให้โอกาสแก่กันในการแสวงหาสัจธรรม โดยไม่ไปปิดกั้นขัดขวางและไม่นำเอาทิฏฐิอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความเชื่อในลัทธิศาสนาของตนไปบังคับให้เขาต้องถือตาม และไม่ใช่ไปทำลายเขาเพียงเพราะเขาเชื่อถือคิดเห็นต่างจากตน หรือเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนไม่ชอบใจ

(๒) ร่วมกันหรือเกื้อหนุนกันในการแสวงหาสัจธรรม ด้วยการเป็นกัลยาณมิตรที่มาแนะนำบอกกล่าว ให้ความรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถกเถียงกันเป็นต้น ด้วยวิธีการแห่งปัญญา บนฐานของความสัมพันธ์กันด้วยเมตตาหรือไมตรี[๑๐๓]

เมื่อไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีการแบ่งแยก ไม่มีการบังคับครอบงำกันแล้ว ก็ให้เมตตาหรือไมตรีระหว่างมนุษย์ด้วยกันเปิดโอกาสให้แต่ละคนได้ใช้ความเพียรพยายามอย่างเต็มที่ในการเข้าถึงความจริงของชีวิตด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ อีกทั้งในกระบวนการแสวงหาสัจธรรมนี้ มนุษย์ผู้มีเมตตาหรือไมตรีต่อกัน สามารถถกเถียงแสดงความรู้ความคิดเห็นความเข้าใจกันได้เต็มที่ เต็มกำลังสติปัญญาของตน โดยไม่มีการประหัตประหารกัน จนกว่าจะเกิดปัญญาได้พบความจริง พบอิสรภาพและสันติสุขในชีวิตและสังคมมนุษย์ เมื่อมนุษย์พัฒนาไปถึงจุดหนึ่งแล้วก็จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างประสานปรองดอง อันเป็นภาวะที่ทุกคนมีสันติสุขเป็นส่วนตัวในขณะที่สังคมก็มีสันติภาพอย่างถาวร

๖. บทสรุป

จากการศึกษาแนวทางการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนาตามแนวพุทธสรุปความได้ว่า ความปรองดองระหว่างศาสนา หมายถึง การประสานกลมกลืน ความสามัคคี หรือการอยู่ร่วมกันอย่างประสานปรองดอง ในสังคมที่เต็มไปด้วยความแตกแยก ปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ก็ควรมีบทบาทในการสร้างความปรองดองระหว่างศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย หากคนที่นับถือศาสนาต่างกันอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปรองดองได้ สังคมก็จะมีความสงบสุขเพิ่มขึ้น แต่การที่พระสงฆ์จะเข้าไปมีบทบาทสร้างความปรองดองระหว่างศาสนานี้ เป็นที่ห่วงใยของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากเป็นเรื่องละเอียดอ่อน มีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย แต่เมื่อความปรองดองระหว่างศาสนาเป็นสิ่งจำเป็น พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมให้ทุกฝ่ายยอมรับและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง โดยเอื้อเฟื้อกับหลักพระธรรมวินัย

[๑๐๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **มองสันติภาพโลกผ่าน ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**, หน้า ๑๙๑-๑๙๒.

ที่ผ่านมามีผู้นำเสนอแนวทางเพื่อสร้างความปรองดองระหว่างศาสนามาแล้วหลายวิธี เช่น การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนที่ทุกศาสนาสอนในเรื่องเดียวกัน การร่วมกิจกรรมศาสนเสวนา บทความนี้ได้เสนอแนวทางที่พระสงฆ์ควรนำไปปรับใช้กับสังคมปัจจุบัน โดยอาศัยพระจริยาที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกปฏิบัติต่อนักบวชในลัทธิภายนอกมาเป็นกรอบ พระสงฆ์ในฐานะผู้เป็นกำลังหลักในการสืบต่อพระพุทธศาสนามีหน้าที่หลัก คือ จะต้องมุ่งมั่นในการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมและนำธรรมที่ศึกษานั้นเผยแผ่สู่สังคม ให้พุทธบริษัทมีความเข้าใจในศาสนาของตนแล้วนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันในฐานะผู้นำศาสนาและอยู่ในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนา ก็ควรแสวงหาโอกาสให้ชาวพุทธและผู้นับถือศาสนาอื่นอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองด้วยวิธีต่างๆ เช่น การแวะเวียนไปแลกเปลี่ยนสนทนากันตามโอกาสอันควร เพื่อสร้างความคุ้นเคยและสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน เรื่องที่มีความอ่อนไหวอันเกี่ยวกับศาสดาหรือคำสอนที่เห็นต่างกันก็ไม่ควรวิจารณ์ในทางเสียหาย หากมีโอกาสอธิบายหรือชี้แจงเหตุผล ก็ควรมุ่งไปที่การสอนธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจแล้วตัดสินด้วยปัญญาของตน เรื่องที่เกี่ยวกับความดีซึ่งทุกศาสนาสอนก็ให้พิจารณาไปตามเหตุผล พร้อมกับชี้แจงหลักเกณฑ์สำหรับพิจารณาให้ชัดเจน ไม่ควรผูกขาดว่าความดีว่ามีเฉพาะในศาสนาของเราเท่านั้น เพราะที่จริงแล้ว ความดีมีหลายมิติและมีหลายระดับ สิ่งที่ควรให้ความสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ การส่งเสริมให้มีเสรีภาพทางปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่างๆ การเผยแผ่ศาสนาก็ควรมุ่งไปที่การสร้างความรู้ถูกเข้าใจถูก มุ่งสร้างสัมมาทิฏฐิเป็นสำคัญ เพราะความเข้าใจถูกต้องนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้คนตลอดกาลนาน ไม่ควรหลอกล่อ บังคับหรือเชิญชวนให้เขามานับถือ เมื่อเขาพิจารณาแล้วจะตัดสินใจอย่างไรก็ให้เป็นเสรีภาพทางปัญญา การกระทำที่จะมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างศาสนาก็ต้องระมัดระวัง แต่ก็ต้องไม่เป็นการปล่อยปละละเลยหรือนิ่งดูดายให้อีกฝ่ายกระทำการหรือเรียกร้องเอาอะไรก็ได้ เพราะการปล่อยปละละเลยหรือการนิ่งดูดายในบางเรื่องอาจจะนำไปสู่ปัญหาที่ร้ายแรงยิ่งกว่าก็ได้[๑๐๔] พร้อมกันนี้ หากมีกิจกรรมใดที่จะสร้างความสงบสุขและความดีงามแก่สังคมก็ควรร่วมกันทำแม้กับศาสนาอื่น เช่น การรณรงค์ไม่ให้มีการมอมเมาเยาวชนด้วยสิ่งเสพติดและอบายมุข การขจัดความไม่ยุติธรรมและการทุจริตคอรัปชั่นในสังคม ประการสุดท้ายซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญมาก คือ เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างศาสนาจะต้องแก้ไขด้วยสันติวิธีและด้วยท่าทีแห่งปัญญา ต้องชี้แจงอธิบาย ทำความเข้าใจให้ถูกต้องเป็นที่ยุติตรงกัน

อย่างไรก็ตาม เรื่องความปรองดองระหว่างศาสนานี้เป็นเรื่องใหญ่ที่ไม่อาจทำได้ง่ายๆในเวลาสั้นๆ บทเรียนในอดีตที่ผ่านมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้ว แต่ถึงกระนั้นก็เป็นสิ่งที่จำเป็นที่ต้องหาทางให้เกิดขึ้นในสังคม ทุกคนต้องพยายามหาทางช่วยกันต่อไป การนำเสนอในบทความนี้ได้อาศัยพระจริยาที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นมาเป็นแนวทาง แม้จะมีรายละเอียดแตกต่างจากปัจจุบันมาก แต่หากผู้สนใจนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสังคมก็น่าจะเป็นประโยชน์ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความปรองดองได้บ้าง

[๑๐๔] ดูกรณีความขัดแย้งในการสร้างวัดราชการาม. สำ.ม.อ. (ไทย) ๓๑/๕/๒/๓๐๗-๓๑๑.

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

_____ . **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๓.

_____ . **สารตฺถทีปนีฏีกา (ตติโย ภาโค) ฉบับมหาจุฬาฏีกา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๘.

มหามกุฏราชวิทยาลัย.**พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล (ชุด ๙๑ เล่ม).** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **มงฺคลตฺถทีปนี ภาค ๑ แปล (เล่ม ๑).** พิมพ์ครั้งที ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

หนังสือ

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ–ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เรืองปัญญา, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

_____ . **มองสันติภาพโลกผ่านผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระธัมมานันทมหาเถระ.**"นานาวินิจฉัย".** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๒.

พระโมคคัลลานเถระ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา.** พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรพริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พุทธทาสภิกขุ. **ปณิธาณสามประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

_____ . **พุทธจริยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ราชกิจจานุเบกษา. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐**. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๔ ตอนที่ ๔๗ ก, ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐.

การระจับความรุนแรง ในครอบครัวแนวพุทธธรรม
Buddhist Solving Violence in Family

แม่ชีวงเพชร คงจันทร์
Nun Wongphet Kongjan
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ความรุนแรงในครอบครัวมีสาเหตุมาจาก ๓ ประเด็น คือ ปัจจัยทางด้านชีววิทยา ปัจจัยทางด้านสังคมวิทยาและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ โดยปัจจัยทางด้านชีววิทยา เกิดจากสัญชาตญาณของมนุษย์ ความผิดปกติของฮอร์โมนและรสนิยมทางเพศรส ปัจจัยทางด้านสังคมวิทยา เกิดจากขาดการเรียนรู้ศีลธรรมทางสังคมจึงทำให้เกิดการขาดจิตสำนึกหรือความรู้แบบเอาใจเขามาใส่ใจเราหรือเรียกอีกอย่างว่า ความรับผิดชอบสากล และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เกิดจากปัญหาการตกงาน เกิดจากการไม่รู้จักประมาณในการใช้จ่าย การแสวงหาทรัพย์และการใช้จ่ายทรัพย์ ไปในทางที่ไม่ประกอบด้วยธรรม เช่น เที่ยวผู้หญิง เล่นการพนัน เป็นต้น

แนวทางป้องกันและแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวในแนวพุทธธรรมมีอยู่ ๒ แนวทางคือ (๑) แนวทางป้องกันและแก้ไขความรุนแรงอันเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยภายในคือ ปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม ได้แก่ รักษาศีล ๕ มีหิริโอตตัปปะ ปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น เพื่อให้รู้เท่ากันกิเลสทั้ง ๓ คือ ราคะ โทสะและโมหะ เป็นต้น แล้วฝึกฝนตนเองเพื่อให้เข้าใจและเข้าถึงความเป็นสามัญญลักษณะของสรรพสิ่งในโลก (๒) แนวทางป้องกันและแก้ไขความรุนแรงอันเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยภายนอก คือ ปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจ คือ การนำหลักสังคหวัตถุ ๔ และคิหิสุขหรือสุขของคฤหัสถ์ เป็นต้นมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้เพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมและเศรษฐกิจ

Abstract

Domestic violence is caused by three factors namely: biological factors, sociological and economic factors. Biological factors are caused by human intuition, hormonal disorders and sexual orientation. Sociological factors are caused by a lack of moral, social learning. It's caused a lack of awareness or feeling be considerate also known that international responsibility. And economic factors caused by problems of unemployment, unknow about spending, seeking wealth and spending property in such a way that wenchseduction of women, indugence in gambling etc.

In the prevention and solving of domestic violence in the Buddist Dhamma, there are 2 ways, namely : (1) Prevention and correction of conditions caused by severe internal factors, which everyone practices in accord with Dhamma and they must fours the five precepts of conscience and moral dread, tranquillity development and insight development etc. Because of the tree kilesa. greed, hatred, delusion etc. So they must train themselves to understand the world that the three characteristics. (2) Violence prevention and correction arising from external conditions namely:- Social and economic problems, Everyone must practices the four sangahavatthu and gihisukha etc. Its needs to be applied in order to comply with the reality of society and the economy.

๑. บทนำ

ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาสังคมมาเป็นเวลานาน จากการศึกษาพบว่านับตั้งแต่ในสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่จวบจนกระทั่งในสังคมไทยก็เช่นเดียวกันนับตั้งแต่ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์ชัดเจนก็ปรากฏว่ามีความรุนแรงในครอบครัวจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ความรุนแรงในสังคมก็เพิ่มทวีขึ้นไปเรื่อยๆ

เหตุเพราะไม่ได้รับการแก้ไขเยียวยาอย่างจริงจัง ซึ่งมีผลทำให้สมาชิกในสังคมเจริญเติบโตอย่างไม่สมบูรณ์แบบเป็นอุปสรรคต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมในอนาคต ด้วยผลกระทบนี้ทำให้พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภาได้ทรงให้ความสำคัญกับปัญหาความรุนแรงในครอบครัวโดยประทานแนวทางการแก้ปัญหาและยุติความรุนแรงในครอบครัว ๔ ประการแก่ ทีมสหวิชาชีพกว่า ๗๐ คนทั่วประเทศ ในโครงการหน่วยงานจัดการความรู้เรื่องความรุนแรงในครอบครัวของคณะแพทย์ศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี ในการปาฐกถาพิเศษ เรื่อง "ก้าวย่างสู่ทศวรรษใหม่ สังคมไทยไร้ความรุนแรงต่อเด็กและสตรี" ในการนี้พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา ทรงมีพระดำรัส

เปิดการประชุม มีใจความสำคัญว่า ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวมีมาช้านาน และไม่ใช่เพียงเรื่องภายในบ้านและความรุนแรงในครอบครัวเป็นประเด็นสาธารณะ ไม่ใช่เรื่องผัวเมีย เราไม่เกี่ยวอีกต่อไป แม้จะไม่เกี่ยวในทางส่วนตัว แต่จะมีผลกระทบต่อองค์สังคมโดยรวม[๑] จากพระดำรัสนี้เป็นเครื่องชี้ชัดว่าความรุนแรงในครอบครัวไม่ใช่ประเด็นปัญหาเล็กๆ อีกต่อไปหรือเป็นเพียงปัญหาภายในครอบครัวเท่านั้นแต่ยังหมายถึงผลกระทบต่อภาพรวมของสมาชิกในสังคม ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้เขียนต้องการศึกษาว่า ความรุนแรงในครอบครัวมีปัญหาอะไรบ้างที่เป็นต้นเหตุและปัญหาดังกล่าวมีวิธีการแก้ไขอย่างไร

๒. ความหมายและลักษณะความรุนแรงในครอบครัว

การทำร้ายร่างกาย และจิตใจให้บอบช้ำด้วยวิธีการต่างๆ มีการด่า การชกต่อย หรือการฆ่าภรรยา ลูก เป็นต้น ภายในครอบครัวเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นมานานแล้วตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า

ในสมัยพุทธกาลมีอยู่ครอบครัวหนึ่งผู้นำครอบครัวชื่อพราหมณ์ภารทวาชโคตร เป็นมิจฉาทิฏฐิกบุคคล ส่วนภรรยาเป็นพระโสดาบันบุคคลและทุกครั้งที่นางยืน นั่ง ไอ หรือจามก็จะมีปกติกล่าวนมัสการว่า นโม ตสฺส เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้สามีถึงกับกำชับและสั่งห้ามภรรยาว่าถ้าหากวันใดวันหนึ่งตนเชิญพราหมณ์มาบริโภคอาหารที่บ้านก็อย่าได้กล่าวนมัสการศาสดาให้ได้ยินเป็นอันขาด แต่ภรรยากลับตอบไปว่าถ้านางไม่ได้นมัสการศาสดาของนางก็ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ ถึงสามีจะสับหรือฟันนางให้เป็นท่อนเล็กท่อนน้อยก็ตามที และเมื่อถึงวันที่สามีได้เชิญพราหมณ์มาบริโภคอาหารที่บ้านในขณะที่พวกพราหมณ์กำลังบริโภคอาหารอยู่นั่นเอง นางเกิดเดินลื่นลงที่แผ่นกระดานเป็นเหตุทำให้เกิดทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า ทันใดนั้นเองนางก็อุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สามีเมื่อได้ยินดังนั้นเกิดบันดาลโทสะด่าภรรยาและศาสดาของภรรยาอย่างรุนแรงและถึงกับเกิดอหังการมมังการว่า กูจักยกวาทะศาสดาของมึงในบัดนี้ เดินไปหาพระพุทธเจ้าด้วยอำนาจโทสะ ครั้นไปถึงก็ถามว่า “บุคคลฆ่าอะไรสิ จึงนอนเป็นสุข บุคคลฆ่าอะไรสิ จึงไม่เศร้าโศก พระโคดมท่านชอบใจการฆ่าธรรมเอกอะไร” พระพุทธเจ้ากลับตอบพราหมณ์ไปว่า “บุคคลฆ่าความโกรธได้ย่อมนอนเป็นสุข ฆ่าความโกรธได้ ย่อมไม่เศร้าโศก พราหมณ์พระอริยะทั้งหลาย สรรเสริญการฆ่าความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะว่า บุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก”[๒] ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ความรุนแรงของผู้นำครอบครัวด้วยการแสดง

[๑] พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา. **ประทานแนวทางการแก้ไขปัญหาและยุติความรุนแรงในครอบครัว ๔ ประการ,** อ้างใน http:/www.naewna.com.

[๒] สำ.ส. (บาลี) ๑๕/๑๘๘/๑๙๔-๑๙๕, สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๘/๒๖๓-๒๖๕.

ให้เห็นว่าตนมีอำนาจในครอบครัวในสมัยพุทธกาลได้เป็นอย่างดี

เช่นเดียวกับในสังคมไทยปัจจุบันด้วยอิทธิพลวัฒนธรรม ทัศนคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากวัฒนธรรมอินเดียที่ถือผู้ชายเป็นใหญ่ ภรรยาคือสมบัติของสามีตามคติความเชื่อของวัฒนธรรมอินเดียนั่นเอง ความรุนแรงที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวก็ยังเกิดขึ้นอยู่เสมอจนกระทั่งปัจจุบันยิ่งเพิ่มทวีมากขึ้นเรื่อยๆ อย่างเช่นกรณีที่ปรากฏเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งพาดหัวข่าวว่า ฆ่าเมียพ้นคุก สั่งรอลงอาญา ชี้ ดร. พิพัฒน์ ทำเพราะโทสะ[๓] และ ดร. ฆ่าเมีย ให้รอลงอาญา ๓ ปี สอนเด็กอีก ๕๐ ชั่วโมง[๔] จากลักษณะความรุนแรงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันดังกล่าวมานี้ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับความรุนแรงไว้หลายท่านด้วยกัน ดังนี้

ร้อยตำรวจโทวุฒิชัย เปียแดง ได้อธิบายไว้ว่า ความรุนแรงในครอบครัว หมายถึง การกระทำใดๆ โดยมุ่งประสงค์ให้เกิดอันตรายแก่ร่างกาย จิตใจ หรือสุขภาพ หรือกระทำโดยเจตนาในลักษณะที่น่าจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ร่างกาย จิตใจ หรือสุขภาพของบุคคลในครอบครัว หรือบังคับหรือใช้อำนาจครอบงำผิดครองธรรมให้บุคคลในครอบครัวต้องกระทำการ ไม่กระทำการ หรือยอมรับการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดโดยมิชอบ แต่ไม่รวมถึงการกระทำที่เป็นการกระทำโดยประมาท[๕]

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้อธิบายไว้ว่า ความรุนแรง หมายถึง การกระทำใดๆ ที่เป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลทั้งทางกาย วาจา จิตใจและเพศ โดยการบังคับขู่เข็ญ ทำร้ายทุบตี คุกคาม จำกัดสิทธิเสรีภาพ ทั้งในที่สาธารณะและในการดำเนินชีวิตส่วนตัวซึ่งเป็นผลหรืออาจเป็นผลให้เกิดความทุกข์ทรมานทั้งร่างกายและจิตใจแก่ผู้ถูกกระทำ[๖]

Walter (Freeman, 1980) ได้อธิบายว่า ความรุนแรงในครอบครัว หมายถึง การได้รับบาดเจ็บจากการทำร้ายซึ่งไม่ใช่แต่เพียงทำให้ได้รับบาดเจ็บทางร่างกายเท่านั้น แต่รวมถึงการกระทำที่กระทบกระเทือนอารมณ์ความรู้สึกและจิตใจด้วย[๗]

[๓] ฆ่าเมียพ้นคุก สั่งรอลงอาญา ชี้ ดร. พิพัฒน์ ทำเพราะโทสะ, (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๔๕), คมชัดลึก, น. ๑.

[๔] ดร.ฆ่าเมีย ให้รอลงอาญา ๓ ปี สอนเด็กอีก ๕๐ ชั่วโมง, (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๔๕), ไทยรัฐ, น. ๑.

[๕] ร้อยตำรวจโทวุฒิชัย เปียแดง, "บทบาทของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนนำร่องของกรุงเทพมหานคร ๔ ชุมชน", **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,** คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สาขาการบริหารงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ๒๕๕๓, หน้า ๙.

[๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

[๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

มูลนิธิผู้หญิง ได้อธิบายว่า ความรุนแรงในครอบครัว หมายถึง การทำร้ายกันทั้งทางร่างกายและจิตใจระหว่างสมาชิกในครอบครัว โดยรูปแบบและระดับความรุนแรงที่ต่างกันตั้งแต่การทะเลาะโต้เถียงจนถึงการทำร้ายด้วยอวัยวะหรืออาวุธและรุนแรงถึงการทำลายชีวิต[๘]

จิตตนันท์ อธิบายว่า ความรุนแรงในครอบครัว หมายถึง (๑) ต่อย ฯลฯ การทำร้ายร่างกายรุนแรงพบได้มากและมีแนวโน้มจะมากขึ้นเมื่อมีการครองชีพยากลำบากขึ้น (๒) การทำร้ายร่างกายจิตใจ รวมถึงการล่วงละเมิดทางเพศต่อเด็กและการทอดทิ้งเด็กมีจำนวนมาก แต่ตัวเลขไม่ทราบ เพราะมักไม่เปิดเผยหรือให้ประวัติบิดเบือน และประชาชนมักคิดว่าเป็นเรื่องภายในครอบครัว จึงไม่สนใจเด็กที่ตกเป็นเหยื่อ[๙]

พรเพ็ญ เพชรพิสุทธิ์ ได้แบ่งความรุนแรงในครอบครัวว่า ความรุนแรงในครอบครัวที่พบบ่อยมี ๔ ประการ จำแนกตามผู้กระทำ และผู้เป็นเหยื่อของความรุนแรงดังนี้ (๑) การข่มเหงทารุณภรรยาเป็นความรุนแรงในครอบครัวที่สามีจะกระทำต่อภรรยา (๒) การข่มเหงทารุณบุตร เป็นความรุนแรงที่บิดา มารดากระทำต่อบุตร หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวกระทำต่อเด็กในครอบครัว[๑๐]

โดยสรุป ความหมายและลักษณะความรุนแรงในครอบครัว มีอยู่ด้วยกัน ๓ ลักษณะ คือ (๑) การทำร้ายทางกาย หมายถึง เตะ ทุบ ตี ทำร้ายอวัยวะต่างๆ บุหรี่จี้ ไฟจี้ น้ำร้อนราด เตารีดนาบ ล่ามโซ่ เอาไม้แขวนเสื้อตีจนผู้ถูกกระทำแขนขาหัก ฟกช้ำหรือฟันหัก เป็นต้น โดยมีลักษณะเพื่อให้เกิดความบาดเจ็บทางร่างกายหรือให้ถึงแก่ความตาย (๒) การทำร้ายทางเพศ หมายถึง การล่วงเกินทางเพศ ทำอนาจาร ข่มขืน เอาเด็กมาถ่ายภาพโป๊ เอาอวัยวะเพศมาอวดเด็ก อวดสตรี เรื่องทางเพศในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งการข่มขืนภรรยาโดยมีลักษณะของการระบายอารมณ์ทางเพศหรือความผิดปกติทางเพศของผู้กระทำ (๓) การทำร้ายทางจิตใจ ทางวาจา หมายถึง บังคับขู่เข็ญ ด่าทอ บังคับเหยียดหยาม บังคับไล่ออกจากบ้าน ทอดทิ้ง เป็นต้น โดยมีลักษณะเพื่อให้ผู้ถูกกระทำเกิดความรู้สึกเจ็บทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นความผิดปกติทางอารมณ์อย่างหนึ่งของผู้กระทำ

[๘] มูลนิธิเพื่อนหญิง, **สถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัว รอบปี ๒๕๔๘,** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิผู้หญิง, ๒๕๒๓), หน้า ๕.

[๙] ร้อยตำรวจโทวุฒิชัย เปียแดง, **"บทบาทของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนนำร่องของกรุงเทพมหานคร ๔ ชุมชน",** หน้า ๑๐.

[๑๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

๓. สถิติและผลกระทบจากความรุนแรงในครอบครัว

สถิติความรุนแรงในครอบครัว ปี ๒๕๔๘-๒๕๕๒

(๑) ข้อมูลของศูนย์พึ่งได้ กระทรวงสาธารณสุข พบมีผู้ถูกกระทำความรุนแรงที่เข้ารับการบริหารบำบัดรักษาและช่วยเหลือจากศูนย์พึ่งได้ ในปี ๒๕๔๘ จำนวน ๑๑,๕๔๒ ราย ปี ๑๕,๘๘๒ ราย และปี ๒๕๕๐ จำนวน ๑๗,๕๑๘ ราย ตามลำดับ

(๒) ข้อมูลจากศูนย์ประชาบดี กระทรวงการพัฒนาสังคมฯ มีผู้แจ้งเรื่องและขอรับคำปรึกษาเกี่ยวกับการกระทำความรุนแรงต่อเด็กและสตรีทางโทรศัพท์ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ จำนวน ๓๐๓ ราย ปี ๒๕๕๐ จำนวน ๓๘๕ ราย และตั้งแต่เดือนมกราคม-พฤษภาคม ๒๕๕๑ จำนวน ๑๔๒ ราย[๑๑]

(๓) ข้อมูลจากศูนย์พิทักษ์สิทธิสตรี มูลนิธิเพื่อนหญิง และจากการจัดเก็บสถิติข่าวความรุนแรงในครอบครัวของหนังสือพิมพ์ ปี ๒๕๕๑ จากการบริการให้คำปรึกษาของศูนย์พิทักษ์สิทธิสตรี มูลนิธิเพื่อนหญิง พบผู้เข้ามาปรึกษาปัญหาความรุนแรงในครอบครัว จำนวน ๕๙๔ ราย ซึ่งประสบปัญหา ๘๑ กรณี (ในผู้ขอรับคำปรึกษา ๑ ราย อาจมีมากกว่า ๑ กรณีปัญหา) โดยให้คำปรึกษาทั้งด้านกฎหมายและสังคมสงเคราะห์ความรุนแรงในครอบครัวมีสภาพปัญหาที่ซับซ้อน ดังนั้น การให้คำปรึกษาจะให้ข้อมูลทั้งด้านกฎหมายและสังคมสงเคราะห์เพื่อฟื้นฟูสภาพจิตใจควบคู่กันไป ส่วนการปรึกษาด้านกฎหมายนั้นใน ๑ ราย อาจฟ้องทั้งคดีอาญาหรือฟ้องแพ่งในหลายคดี ทั้งหย่า อำนาจปกครองบุตร เป็นต้น และในสภาพปัญหา ๘๑๑ กรณี[๑๒]

ส่วน ปี ๒๕๕๒ พบว่า มีความรุนแรง ๑,๕๐๐ ราย ๗๐ เปอร์เซ็นต์ เป็นความรุนแรงในครอบครัว ขณะที่ ๑๐ เปอร์เซ็นต์ เป็นความรุนแรงทางเพศ ส่วนที่เหลือเป็นการตั้งครรภ์โดยไม่พึงประสงค์ นอกจากนี้ ยังมีสถิติของศูนย์พึ่งได้ กระทรวงสาธารณสุข (สธ.) พบว่า มีความรุนแรงเกิดขึ้นกว่า ๒๐,๐๐๐ ราย ส่วนใหญ่เป็นความรุนแรงในครอบครัว และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปี[๑๓]

จากสถิติดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีการกระทำความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกปี และเชื่อว่ามีการกระทำความรุนแรงมากกว่าจำนวนที่ปรากฏเพราะยังมีผู้ที่ถูกทำร้ายอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้แจ้งความหรือเข้ารับบริการรักษาพยาบาล เพราะคิดว่าเป็นเรื่องภายในครอบครัว คนภายนอกไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว คนในครอบครัวเองก็อับอายที่จะเปิดเผยเรื่องของตนเอง จึงทำให้ปัญหาการกระทำความรุนแรง

[๑๑] http//www.thaiitwatch.org/autopagev4/show.

[๑๒] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ ร้อยตำรวจโทวุฒิชัย เปียแดง, **"บทบาทของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนนำร่องของกรุงเทพมหานคร ๔ ชุมชน"**, หน้า ๑๖-๑๘.

[๑๓] http//www.thaiitwatch.org/autopagev4/show.

ยังคงมีอยู่ต่อไปและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น หากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่มีการร่วมมือกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง โดยแนวโน้มที่สูงขึ้นนี้ส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นเกิดขึ้นจากบุคคลภายในครอบครัวเป็นหลักใหญ่กล่าวคือ สามีทำร้ายภรรยา ภรรยาทำร้ายสามีหรือไม่บิดามารดาทำร้ายลูกซึ่งเป็นเด็กหรือเยาวชน ซึ่งจากสถิติดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทางร่างกาย คือ ทำให้บอบช้ำ บาดแผล กระดูกหัก พิการหรือถึงตาย ทางด้านจิตใจ ชอกช้ำใจ ปวดร้าว สำนึกว่าตนเป็นผู้ผิดตามที่ถูกกล่าวหาและเมื่อโตขึ้นอาจกลายเป็นผู้ทำร้ายผู้อื่น หรือทำตัวให้ถูกทำร้ายซ้ำซาก จนกลายเป็นโสเภณี หรือหันไปเสพยาหรือเสพสุราหรือคิดฆ่าตัวตาย และทางด้านสังคมวิทยา ทำให้ขาดสันติสุข คนในสังคมเกิดความกลัว หวาดระแวงและที่ร้ายที่สุดคือ ความรุนแรงกลายเป็นความเลวร้ายที่เป็นมรดกตกทอดไปถึงลูกหลาน มีงานวิจัยที่พบว่าเด็กที่เคยประสบกับความรุนแรง เช่น เคยเห็นแม่ถูกฆ่าตายไปต่อหน้า หรือถูกทารุณทางเพศ เด็กมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นผู้ทำร้ายคนอื่นได้มากเมื่อเติบโตขึ้น

๔. สาเหตุความรุนแรงในครอบครัว

๔.๑ ปัจจัยทางด้านชีววิทยา

สำหรับสาเหตุแห่งความรุนแรงในครอบครัวนั้นปัจจัยทางด้านชีววิทยาถือได้ว่าอีกประเด็นปัญหาหนึ่งที่นำไปสู่ความรุนแรงโดยมีสาเหตุที่เกี่ยวข้อง ๓ ด้านด้วยกัน คือ

๑) ด้านสัญชาตญาณ เพราะมนุษย์มีสัญชาตญาณของการต่อสู้ การฆ่า เช่นเดียวกับสัตว์ทั่วๆ ไป ดังนั้น มนุษย์จึงสามารถที่จะเป็นผู้กระทำความรุนแรงเมื่อเวลาโอกาสที่เหมาะสม[๑๔]

๒) ด้านร่างกายและจิตใจ โดยระบบประสาทอัตโนมัติที่มีกลไกกระตุ้นให้เกิดความก้าวร้าว ไม่ใช่เกิดจากธรรมชาติของสัญชาตญาณ แต่เป็นเพราะอิทธิพลของฮอร์โมนในกระแสเลือดจะมีสารเคมีที่ยับยั้งและสนับสนุนให้กลไกเกิดความก้าวร้าว เช่น เทสโตสเตอโรนในเพศชาย ในช่วงจะสู่วัยรุ่นจะมีเทสโตสเตอโรนสูงสุด ในช่วงอายุ ๑๘-๒๕ ปี จึงเป็นช่วงที่แสดงความรุนแรงได้ง่าย สำหรับในเพศหญิงก็มีฮอร์โมนโปรเจสเตอโรนจะทำให้เพศหญิงมีความรู้สึกหงุดหงิดและไม่เป็นมิตร ซึ่งจะสังเกตได้จากก่อนมีประจำเดือน เพศหญิงบางคนจะแสดงการเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์อย่างเห็นได้ชัด หรือการเจ็บป่วยทางจิต ซึ่งก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการทารุณกรรมและปล่อยปละละเลยเด็ก ซึ่งมีสาเหตุมาจากบิดามารดาที่เป็นผู้กระทำมีภาวะความผิดปกติทางจิตที่เรียกว่า psychosis หรือแม้แต่เด็กที่เป็นผู้กระทำผู้อื่นก็มีสาเหตุมาจากความผิดปกติทางจิต

๑๔ ร้อยตำรวจโทวุฒิชัย เปียแดง, **"บทบาทของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนนำร่องของกรุงเทพมหานคร ๔ ชุมชน",** หน้า ๔๔.

๓) ด้านเพศรส สำหรับปัญหาด้านเพศรสก็ถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่นำไปสู่ความรุนแรงในครอบครัว โดยปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะแต่ละฝ่ายต่างมีความต้องการทางเพศอยู่ในระดับที่ต่างกัน โดยปกติทั่วไปทางด้านชีววิทยานั้น บุรุษเพศจะผลิตฮอร์โมนเพศตลอดชีวิต ส่วนสตรีเพศเมื่อหมดประจำเดือนแล้วก็เท่ากับว่าร่างกายต้องระงับการผลิตฮอร์โมนเพศไปโดยปริยาย ทั้งนี้ถ้าหากตั้งข้อสังเกตก็จะเห็นได้ชัดว่า ปัญหาการข่มขืนกระทำชำเราส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากบุรุษเพศกระทำต่อสตรีทั้งสิ้น โดยปัญหาด้านเพศรสนั้นส่วนใหญ่ความรุนแรงภายในครอบครัวก็จะเกิดจากผู้ชายเช่นเดียวกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รสนิยมทางเพศไม่ตรงกันฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างเต็มที่ จึงทำให้เกิดปัญหาตามมาคือ ปัญหาข่มขืนภรรยา ปัญหาสามีมีเมียน้อย เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนนำมาซึ่งความรุนแรงในครอบครัว

ปัจจัยทางด้านชีววิทยาดังกล่าวข้างต้นกล่าวโดยสรุปก็คือ ด้านร่างกายจิตใจและวุฒิภาวะทางอารมณ์ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของสัญชาตญาณและฮอร์โมนโดยธรรมชาติของมนุษย์ระหว่างเพศหญิงและเพศชายซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งเป็นที่มาแห่งความรุนแรงที่เกิดขึ้นเพราะไม่เข้าใจเรื่องอารมณ์ที่เกิดขึ้นภายในตนเองและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวหรือเรียกอีกอย่างว่า ขาดการตระหนักรู้ คือ ความมีสติสำนึกตระหนักรู้สิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวเอง สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวรวมทั้งตระหนักรู้ในสภาพความทุกข์ของหมู่สัตว์ในสังคมและโลก ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การทำกิจกรรมทางสังคม[๑๕]

๔.๒ ปัจจัยทางด้านสังคมวิทยา

อรนงค์ อินทรจิตร ได้สรุปสาเหตุของความรุนแรงในครอบครัวที่ศูนย์ฮอทไลน์[๑๖] พบอยู่เสมอ ได้แก่

(๑) การขาดความพร้อมในการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล การที่คนคนหนึ่งไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูด้วยความรัก ความเข้าใจ ความเมตตา และเอื้ออาทรต่อกันในสมาชิกของครอบครัวหรือการที่คนคนหนึ่งเติบโตขึ้นมาในครอบครัวที่ชอบแสดงพฤติกรรมที่รุนแรงต่อกัน ทั้งทางร่างกาย วาจา และทัศนคติที่มีต่อเพศตรงข้ามในทางลบ ก็เป็นความรุนแรงที่ซ่อนเร้น ทำให้เกิดการดูดซับเอาพฤติกรรม การกระทำ การใช้วาจาและความคิดที่นำไปสู่การเบียดเบียนและการเอาเปรียบทางเพศ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ทางสังคมที่อยู่รอบตัวเพราะการได้เห็นแบบอย่างหรือประสบการณ์ตรงอันเกิดจากการเห็นตัวอย่างความก้าวร้าว ความรุนแรงจากผู้ใหญ่ เช่น เด็กที่ถูกเลี้ยงดูในครอบครัวที่มีการลงโทษอย่างรุนแรง มีความก้าวร้าวเห็นบิดามารดาทะเลาะทุบตีกัน เมื่อเติบโตขึ้นมา

[๑๕] Christopher S. Queen(ed.), **Engaged Buddhism in the West,** p. 6-7.

[๑๖] อรนงค์ อินทรจิตรและคณะ, **ผู้หญิงและเด็ก เหยื่อความรุนแรงในครอบครัว**, (กรุงเทพมหานคร : ปกเกล้าการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖-๑๑.

ก็จะใช้วิธีความรุนแรงในการเลี้ยงดูลูกและการปฏิบัติต่อผู้อื่น และก็จะมีแนวโน้มที่จะส่งผ่านไปยังลูกหลาน

(๒) ทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดมาทางศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ให้ความสำคัญกับผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ผู้ชายเป็นผู้นำเป็นผู้สร้างกฎระเบียบควบคุมข้อบังคับทางสังคม ผู้ชายเป็นผู้สร้างผลผลิตทางเศรษฐกิจ ผู้ชายจึงมีอำนาจต่อรอง มีสิทธิมากกว่าผู้หญิง และได้ชื่อว่าเป็นเจ้าของ เป็นผู้ครอบครองผู้หญิง เป็นต้น

(๓) สังคมและสิ่งแวดล้อมในสังคมที่เอื้ออำนวยให้เกิดความรุนแรง เช่น การยอมรับว่าการที่สามี ภรรยา ทะเลาะวิวาทตบตีกันเป็นเรื่องธรรมดาระหว่างสามีภรรยา คนอื่นไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว ตลอดจน “สื่อ” ต่างๆ ที่นำภาพและพฤติกรรมความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ มานำเสนอจนกลายเป็นเรื่องธรรมดา หรือเป็นความเคยชินที่จะเห็นความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องที่ปฏิบัติกันทั่วไป หรือเมื่อมีความรุนแรงเกิดขึ้นในครอบครัว ในชุมชนไม่ได้มีการประณามผู้กระทำความรุนแรงให้เกิดความอับอายและหลาบจำ แต่คนที่ถูกกระทำกลับต้องเป็นผู้เผชิญกับความอับอาย เยาะเย้ย และเสียหาย ฯลฯ

(๔) ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจและไม่ตระหนักถึงคำว่า สิทธิส่วนบุคคล สิทธิสตรี ตลอดจนสิทธิเด็ก เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจก็ไม่สามารถลุกมาปกป้องสิทธิส่วนบุคคลของตนเองได้และไม่สามารถจะปกป้องสิทธิเด็กได้เช่นเดียวกัน ทำให้เกิดการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล สิทธิสตรีและสิทธิเด็กกันเรื่อยมา

(๕) กฎหมายและข้อบังคับทางสังคม ไม่เอื้ออำนวยในการลงโทษผู้กระทำผิดทางเพศอย่างรุนแรงเฉียบพลัน ทั้งระเบียบว่าด้วยการถูกทำร้ายโดยคนใกล้ชิดยังมีช่องโหว่ ทำให้เห็นว่าปัญหาความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องส่วนบุคคล ไม่ใช่ปัญหาของคนในสังคมโดยส่วนรวม ผู้หญิงที่ถูกสามีหรือคู่รักทำร้ายร่างกาย หรือภรรยาที่ถูกสามีข่มขืนกลับกลายเป็นเรื่องที่ชาวบ้านไม่ควรไปยุ่งเกี่ยว ทำให้เสมือนเป็นการส่งเสริมให้ความรุนแรงดำเนินต่อไป

จากการกล่าวมาข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า ปัจจัยทางด้านสังคมวิทยานั้นเมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้วก็คือ ด้านวุฒิภาวะทางศีลธรรมเพราะสภาพแวดล้อมทางสังคมไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ศีลธรรมทางสังคม ดังที่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ กล่าวไว้ว่า การอธิบายความหมายและขอบเขตของศีลห้าอย่างที่ชาวพุทธส่วนใหญ่เข้าใจอยู่เดิมนั้น ยังไม่ครอบคลุมสภาพปัญหาของสังคมปัจจุบัน แท้จริงแล้วศีลห้าเป็นหลักปฏิบัติสำหรับฆราวาสชาวพุทธให้มีส่วนร่วมในการช่วยกันลดปัญหาของสังคมปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องอธิบายขยายความหมายของศีลห้าในแต่ละข้อให้ครอบคลุมกับสภาพปัญหาสังคมปัจจุบัน[๑๗] ซึ่งคำกล่าวนี้เป็นเครื่องชี้ให้ชัดทีเดียวว่า สังคมขาดความเข้าใจทางด้าน

[๑๗] อ้างใน Kenneth Kraft,ed., Inner Peace, **World : Essays on Buddhism and Nonviolence.** (New York: State University of New York Press), p.127-133.

ศีลธรรม โดยเฉพาะศีลห้าจึงเป็นที่มาของปัญหาความรุนแรง ดังที่ ดร.พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร ได้กล่าวไว้ว่า ศีล ๕ จึงจำเป็นที่จะต้องตีความใหม่เพื่อให้ทันกับความซับซ้อนของปัญหาเพราะการตีความศีล ๕ แบบเดิมเน้นความหมายในเชิงลบคือมองว่าการรักษาศีล ๕ คือ การงดเว้นไม่ให้เบียดเบียนคนอื่นอย่างเดียวทำให้ละเลยความหมายของศีล ๕ ในเชิงบวก คือ ความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมหรือขัดขวางไม่ให้บุคคลอื่นละเมิดศีลธรรม[๑๘] โดยท่านยังมองอีกว่า หลักศีล ๕ ที่พระพุทธเจ้าทางวางไว้ค่อนข้างจะมีความยืดหยุ่นและมีความหมายกว้างกว่าการตีความของพระอรรถกถาจารย์ โดยเฉพาะถ้ามองในแง่ของการสร้างจิตสำนึกหรือความรู้แบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา ถือว่าเป็นจิตสำนึกที่ตระหนักรู้และมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อริยสาวกนั้นพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจาการฆ่าสัตว์เองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กล่าวสรรเสริญการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย” ซึ่งท่านมองว่า พุทธพจน์นี้ค่อนข้างจะสอดคล้องกับการตีความศีล ๕ แนวใหม่ของพระติช นัท ฮันท์ และสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบสากลและจิตสำนึกที่หวังประโยชน์เพื่อผู้อื่นขององค์ทะไล ลามะด้วย[๑๙]

๔.๓ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สำหรับปัญหาด้านเศรษฐกิจนี้ถือว่าสำคัญไม่น้อยไปกว่าปัจจัยจากปัญหาดังกล่าวข้างต้นโดยเฉพาะเรื่อง “เงิน” ถือว่าเป็นปัจจัยหลักที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้ได้มาซึ่งปัจจัย ๔ และวัตถุที่อำนวยความสะดวกสบายต่างๆ ภายในครอบครัว จะสังเกตเห็นได้ในชีวิตจริงของครอบครัวบางครอบครัวจะเห็นว่า บางกรณีบางครอบครัวความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะรายรับไม่พอกับรายจ่าย จึงเป็นเหตุทำให้ผู้นำครอบครัวเกิดความตึงเครียดทางอารมณ์ โดยระบายอารมณ์ออกมาด้วยการด่า ทุบตี หรือชวนทะเลาะภรรยาและบุตรของตนเอง ซึ่งประเด็นปัญหานี้อาจเกิดได้จากปัจจัยภายนอก คือ ปัญหาเศรษฐกิจตกสะเก็ด ปัญหาตกงาน ส่วนปัจจัยภายใน คือ ผู้นำครอบครัวไม่มีความขยันในการแสวงหาทรัพย์เพื่อให้เพียงพอต่อครอบครัว หรือขาดความรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของครอบครัวนำเงินไปใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น เช่น เที่ยวผู้หญิง เล่นการพนัน เป็นต้น

[๑๘] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมการตีความศีลห้าแบบใหม่ที่ พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, **พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม,** เอกสารประกอบการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า ๓๓.

[๑๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

๕. การป้องกันและแนวทางแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวในแนวพุทธธรรม

สำหรับการป้องกันและแนวทางแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวในแนวพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติสุขและสันติภาพของโลก โดยเฉพาะความรุนแรงภายในครอบครัว ถึงแม้ว่าเป็นเพียงปัญหาภายในครอบครัวแต่ก็ถือว่าเป็นปัญหาหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมและประเทศชาติเพราะสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่อยู่ฝ่ายผลิตประชากรให้กับสังคมโดยเฉพาะ ถ้าฝ่ายผลิตประชากรผลิตประชากรออกมาขาดประสิทธิภาพซึ่งนั่นก็หมายถึงปัญหาที่จะตามมาต่อสังคมเช่น ปัญหาโสเภณี ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการเมือง เป็นต้น ดังนั้นพระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่ช่วยแก้ไขปัญหาสังคมโดยรวมเท่านั้นแต่ยังช่วยแก้ปัญหาให้กับปัจเจกบุคคลภายในครอบครัวด้วย และเช่นเดียวกันความรุนแรงในครอบครัวพระพุทธศาสนามีทางออกให้ โดยมีวิธีในการแก้ปัญหาที่โครงสร้างและส่วนประกอบของโครงสร้างของครอบครัวแบบครบวงจรโดยอุปมาเปรียบเทียบเหมือนโครงสร้างหรือส่วนประกอบในการสร้างบ้าน เพราะการที่หญิงชายตัดสินใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันนั้นเหมือนกับการสร้างครอบครัวหรือการสร้างบ้านนั่นเอง กล่าวคือ **เสาบ้าน** โดยปกติในการสร้างบ้านเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยนั้นส่วนใหญ่บ้านหลังหนึ่งๆ อย่างน้อยจะต้องประกอบด้วยเสา ๔ เสา โดยเสาทั้ง ๔ นี้เป็นฐานรองรับขื่อ แป หรือหลังคาบ้านให้อยู่ได้ ซึ่งเปรียบเหมือนหลักฆราวาสธรรม ๔[๒๐] โดยเสาบ้านทั้ง ๔ เสานี้สำคัญต่อบ้านฉันใด หลักธรรมทั้ง ๔ ดังกล่าวก็สำคัญต่อชีวิตการครองเรือนฉันนั้น สำหรับหลักธรรมข้อนี้จัดเป็นหลักธรรมที่เป็นหัวใจหลักที่สำคัญของชีวิตคู่หรือชีวิตการครองเรือนหรือจัดเป็นหลักธรรมภายในครอบครัวที่ทุกคนจะต้องน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ เพราะเป็นหลักธรรมที่สามารถช่วยระงับความรุนแรงภายในครอบครัวได้เป็นอย่างดีซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๔ ข้อ คือ

(๑) สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้ (๒) ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ (๓) ขันติ อดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ท้อถอย (๔) จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวเอาแต่ใจตน

[๒๐] สำ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๖๔/๒๘๒-๒๘๓, สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๑-๓๕๔, ขุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๑๙๐/๗๐, ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๙๐/๕๔๕.

สำหรับหลักธรรมดังกล่าวข้างต้นเมื่อพินิจพิเคราะห์แล้วสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ นัย คือ

(๑) พิจารณาด้วยหลักไตรสิกขา

สัจจะ คือ ความจริง สำหรับการครองเรือนถือได้ว่าสามีภรรยาจะต้องมีสัตย์ซื่อต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลังและเมื่อสงเคราะห์ก็สามารถสังเคราะห์ได้กับศีลข้อ ๔ คือ งดเว้นจากการพูดเท็จ คำหยาบ ส่อเสียด เพ้อเจ้อ ส่วนขันตินั้นก็มีส่วนสำคัญมิใช่น้อยเพราะหมายถึง ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริตให้เป็นสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนาเป็นอาชีพที่สุจริตและไม่ประกอบไปด้วยโทษและสามารถจัดเข้าในศีลข้อ ๒ คือ งดเว้นจากการลักทรัพย์ โกงหรืออาการใดๆ ที่ได้มาด้วยอาการแห่งขโมย ดังกล่าวมานี้จัดเข้าในสีลสิกขา

ทมะ คือ การข่มใจหรือข่มความรู้สึกอันเกิดจากความไม่พอใจหรือการกระทบกระทั่งภายในครอบครัว เพราะสามีภรรยาหรือลูกนั้นบางครั้งบางโอกาสอาจจะมีความคิดเห็นไม่ตรงกันหรืออาจผิดพลาดใช้คำพูดที่รุนแรงไม่เหมาะสม ซึ่งมีผลทำให้เกิดความไม่พอใจอีกฝ่ายหนึ่ง การใช้ทมะหรือการข่มความรู้สึกที่ไม่พอใจนี้ก็ถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญสำหรับชีวิตครอบครัวเป็นอย่างมากทีเดียว ซึ่งจัดเข้าในจิตตสิกขา

จาคะ คือ การเสียสละความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในที่นี้หมายถึง การจาคะอารมณ์ไม่ถือโทษโกรธเคืองให้อภัยซึ่งกันและกันภายในครอบครัวหากเกิดผิดพลาดไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาซึ่งจัดเข้าตัวปัญญาสิกขา

(๒) พิจารณาด้วยหลัก IQ, EQ, MQ[๒๑], โดยมีหลักในการวิเคราะห์ดังนี้

IQ คือ วุฒิภาวะทางสติปัญญา เป็นภาวะอย่างหนึ่งแห่งการตื่นรู้ทางสติปัญญาของบุคคลภายในครอบครัว ที่จะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่เข้ามากระทบทางอายตนะทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ซึ่งสามารถสงเคราะห์ได้กับหลักธรรมข้อ ๔ คือ จาคะ ก็คือการสละอารมณ์ที่ประกอบราคะ โทสะและโมหะนั้นออกไปขณะเดียวกันก็ยังจิตให้เกิดความเมตตาพร้อมที่จะให้อภัยต่อบุคคลภายในครอบครัว

[๒๑] คำทั้ง ๓ นี้ มีความหมายดังนี้ (๑) IQ (Intelligence Quotient) หรือ ไอคิวที่เราคุ้นกัน มีผู้ให้คำจำกัดความว่า คือตัวเลขทางสถิติที่แสดงถึงความเกี่ยวข้องและการเปรียบเทียบของความสามารถที่จะได้รับความรู้หรือทักษะทางการศึกษาเรียนรู้ซึ่งน่าจะแปลง่ายๆว่า ไอคิวคือตัวเลขที่บอกความฉลาดในการศึกษาเรียนรู้ (๒) EQ (Emotional Intelligence Quotient) หรือที่เรารู้จักกันในชื่อของ "ความฉลาดทางอารมณ์" และ (๓) MQ (Moral Intelligence Quotient) เอ็มคิว หากคนเราเก่งมีไอคิวสูงมีความฉลาด เรียนหนังสือเก่ง และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข (อีคิวสูง) อาจเป็นภัยแก่สังคม หากเขาไม่มีเอ็มคิวก็ได้ เอ็มคิวอาจเรียกว่าความฉลาดทางศีลธรรมที่เราต้องรู้ถูกรู้ผิด Cowan (1996) ให้คำจำกัดความว่า เอ็มคิวรวมความรู้สึกถูกผิด- ผู้วิจัย.

EQ คือ วุฒิภาวะทางอารมณ์ จัดเป็นภาวะอย่างหนึ่งแห่งการตื่นรู้ทางอารมณ์ กล่าวคือ สามารถรู้เท่าทันและควบคุมอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้ไม่บรรลุอำนาจแห่งโทสะกระทำความรุนแรงต่อบุคคลในครอบครัว ซึ่งจัดเข้าในหัวข้อ ๒ คือ ทมะ นั่นเอง

MQ คือ วุฒิภาวะทางศีลธรรม จัดเป็นภาวะอย่างหนึ่งแห่งการตื่นรู้ทางศีลธรรม จริยธรรมทางสังคม มีการรักษาศีลตามสมควรแก่ภาวะของตนเป็นต้น ซึ่งจัดเข้าข้อ ๑ และข้อ ๓ คือ สัจจะและขันติ

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า หลักธรรมเรื่องฆราวาสธรรม ๔ เป็นหลักธรรมที่บุคคลในครอบครัวหรือฆราวาสผู้ครองเรือนพึงปฏิบัตินั้นเป็นหลักธรรมที่สามารถพัฒนาตนเอง ครอบครัวและสังคมได้ เพราะเป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยแก้ไขความรุนแรงภายในครอบครัวได้อย่างดีทีเดียว

หลุมเสาบ้าน โดยคุณลักษณะของหลุมก็เพื่อให้เสาบ้านนั้นมีความคงทนไม่หวั่นไหวเมื่อต้องกระทบกับลม ดิน ฟ้า อากาศ ซึ่งเปรียบเหมือนหลักเรื่องความเข้าใจความรักของการครองคู่หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งในภาษาชาวบ้านว่า “หลุมรัก” พระพุทธศาสนายอมรับธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องมีครอบครัวเพื่อการสืบพันธุ์ โดยนอกจากพระพุทธองค์จะทรงสอนเรื่องหลักธรรมฆราวาสธรรมแล้ว พระองค์ก็ยังทรงสอนเรื่องของความรักของมนุษย์เพื่อให้มีผลดีทั้งต่อระหว่างทั้งสองคน และในแง่ของแต่ละคนโดยคำนึงถึงจิตใจของแต่ละคนเป็นหลักโดยเฉพาะความสุขของแต่ละฝ่าย โดยจำแนกความรักออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ความรักประกอบด้วยกามราคะ (๒) ความรักประกอบด้วยความเมตตา ซึ่งความรักดังกล่าวมานี้มีรายละเอียดดังนี้

(๑) ความรักประกอบด้วยกามราคะ หรือความรักทางเพศ จัดเป็นความรักที่มีจุดเด่นอยู่ที่ความชื่นชมติดใจ หรือความปรารถนาในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสของผู้ที่ตนรัก โดยมีจุดเด่นหรือลักษณะสำคัญอยู่ที่ความต้องการหาความสุขให้แก่ตนเอง หมายความว่า ที่รักเขานั้นก็เพื่อเอาเขามาเป็นเครื่องบำเรอความสุขแก่ตน ต้องการเอาความสุขเพื่อตนเอง[๒๒] ซึ่งเป็นความรักที่มุ่งจะเอาความสุขให้แก่ตนเองเป็นสำคัญโดยมุ่งบุคคลที่ตนชอบเป็นเป้าหมายและความรักประเภทนี้เป็นความรักที่มาคู่กับความหึงหวงและผลพวงที่ตามมากับความหึงหวงเมื่อไม่ได้ดังใจก็คือ ความรุนแรงภายในครอบครัวนั่นเอง โดยแสดงออกมาหลากหลายรูปแบบ เช่น การชกต่อย ทุบตี การพูดจาก้าวร้าวหยาบคาย หรือแม้กระทั่งฆ่าทิ้ง เป็นต้น ซึ่งความรุนแรงส่วนใหญ่ก็มาจากความรักประเภทดังกล่าวนี้ เพราะเมื่อสามีทุบตีหรือมีสภาวะกดดันทางอารมณ์มากๆ ต่อภรรยาก็จะมีผลเชื่อมโยงถึงลูก

[๒๒]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่า,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

(๒) ความรักประกอบด้วยเมตตา จัดเป็นความรักที่ปรารถนาให้เขามีความสุขหรืออยากเห็นเขามีความสุข อย่างที่เรียกว่าเป็นความปรารถนาดี เรารักใคร เราก็อยากให้คนนั้นมีความสุข อยากทำให้เขามีความสุขและอยากทำอะไรๆ เพื่อให้เขามีความสุข[๒๓] โดยจุดสำคัญของความรักประเภทนี้ก็คือ การให้เป็นความสุข หรือความสุขเกิดจากการให้และให้ด้วยความสุข ซึ่งชีวิตของการครองคู่นั้นจะต้องมีความรักทั้งสองประเภทนี้ควบคู่กันไปเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันภายในตัวเสาไม่ให้ปลวกขึ้นหรือถูกทำลายได้ เพราะเมื่อความรักประเภทที่ ๑ ถูกทำลายหรือเกิดความเบื่อหน่ายด้วยเหตุอันใดอันหนึ่งก็ตามก็ยังมีความรักประเภทที่ ๒ ช่วยประคับประคองความรักให้ชีวิตครองคู่กันไปอย่างราบรื่นไม่มีความรุนแรงเกิดขึ้นภายในครอบครัวได้ ดังคำที่ท่านอธิบายไว้ว่า

> สำหรับคนเราทั่วไปนี่ ท่านยอมให้ในแง่ของปุถุชนว่า ย่อมจะต้องมีความรักแบบที่หนึ่งกันมากเป็นธรรมดา แต่เมื่อเราเป็นคน ก็ต้องมีการพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น ไม่ใช่จมอยู่กับความลุ่มหลง คับแคบ เห็นแก่ตัว ถ้าเรามีความรักแบบที่สองมาคุมอยู่ด้วยนั่นแหละ คือ การที่เราพัฒนาตนเองดีขึ้น แล้วความรักนั้นก็เริ่มจะเป็นความรักที่ยอมรับได้ คือ ความรักแบบที่หนึ่งมีความรักแบบที่สองมาเสริมก็ถือว่ายอมรับได้ เหมือนอย่างความรักที่เราเห็นอยู่ในครอบครัว คือ ความรักของพ่อแม่ต่อลูก[๒๔]

จากข้อความข้างต้นนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นเด่นชัดทีเดียวว่า การเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นต้องมีความรัก ความรักเป็นจุดสำคัญของการสร้างครอบครัวและครอบครัวที่ประสบความสำเร็จหรือเป็นครอบครัวที่ปราศจากความรุนแรงได้นั้นจะต้องควบคู่ไปกับความรักประเภทที่ ๒ ไปด้วยกันซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า บุคคลในครอบครัวจะต้องมีการพัฒนาตนเองให้ยิ่งขึ้นพร้อมกับการสร้างครอบครัวให้เป็นครอบครัวที่อบอุ่นด้วยความรัก ฉะนั้น ความรักภายในของครอบครัวจึงเปรียบเสมือนหลุมเสาบ้าน

สำหรับหลุมเสาบ้านนั้นถ้าหากต้องการให้มั่นคงยิ่งขึ้นนอกจากประกอบด้วยหลักความเข้าใจเรื่องความรักแล้วยังจะต้องเข้าใจเรื่องความทุกข์ของสตรีคือภรรยาของตนเองที่จะต้องประสบ ความทุกข์ดังกล่าวนี้คือ ทุกข์ ๕ ข้อที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้เพื่อให้บุรุษหรือผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นสามีพึงสังวรและเข้าใจในภรรยาเพราะเป็นความทุกข์ที่สตรีเท่านั้นจะต้องประสบก็คือ

[๒๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

[๒๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

(๑) สตรีต้องออกจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ (๒) สตรีมีระดู ซึ่งบางคราวก่อปัญหาให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ (๓) สตรีมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ (๔) สตรีคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัสและเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน (๕) สตรีต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตน พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน[๒๕]

ในทุกข์ทั้ง ๕ ข้อโดยเฉพาะข้อที่ ๕ ในที่นี้หมายถึงการปรนเปรออารมณ์ทางเพศหรือการให้ความสุขทางเพศต่อสามี โดยเงื่อนไขทางด้านสรีระร่างกายของบุรุษเพศความต้องการทางเพศของบุรุษมีได้ตลอดชีวิตและมีได้ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นบางครั้งความต้องการทางเพศบางขณะบางอารมณ์ภรรยาไม่สามารถตอบสนองหรือให้ความสุขได้อย่างเต็มที่ ซึ่งมีผลทำให้อารมณ์ของสามีหงุดหงิดฉุนเฉียว และอาจทำให้สามีคิดว่าภรรยาของตนเองไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้เต็มที่นั้น เพราะภรรยามีใจให้ชายอื่นซึ่งสังเกตเห็นได้จากบางครอบครัวในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนั้น การใช้ชีวิตคู่จึงจำเป็นมากที่จะต้องประกอบด้วยความรักทั้งสองประเภทดังกล่าวมาข้างต้นโดยเฉพาะความรักประเภทที่ ๒ จะต้องฝึกฝนตนเองให้มีให้มากที่สุด

หลังคาบ้าน โดยคุณลักษณะของหลังคาบ้านก็คือ การป้องกันแดด ลม ฝน เป็นต้น ซึ่งเปรียบเหมือนหลักศีล ๕[๒๖] ธรรม ๕ ศีล ๕ คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน จัดเป็นศีลที่อยู่คู่กับโลกและเป็นศีลที่สามารถพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม หรือแม้กระทั่งพัฒนาจากปุถุชนเป็นพระอริยเจ้า ซึ่งทุกคนก็มีจุดเริ่มต้นเดียวกันคือ การรักษาศีล ๕ ฉะนั้นศีลจึงเปรียบเสมือนหลังคาบ้าน คือ

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน (๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน (๓) กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน (๔) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง (๕) สุราเมรย

[๒๕] สำ.สฬา. (บาลี) ๑๘/๒๘๐-๒๘๒/๒๑๙-๒๒๐, สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๘๐-๒๘๒/๑๓๑-๑๓๕.

[๒๖] ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๙๔-๑๐๒/๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๔-๑๐๒/๗๐-๗๓.

มัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

ศีลดังกล่าวข้างต้นนี้สามารถแยกออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ศีลที่ป้องกันการกระทบกระทั่งทางกาย คือ ศีลข้อ ๑ - ๒ - ๓ และ ๕ (๒) ศีลที่ป้องกันการกระทบกระทั่งทางวาจา คือ ศีลข้อ ๔ ศีลดังกล่าวถือได้ว่ามีความสำคัญต่อครอบครัวหรือชีวิตการครองเรือนเป็นอย่างมากเพราะความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นจะสังเกตได้ว่ามาจากการล่วงละเมิดศีลทั้งสิ้นทั้งนี้เป็นเพราะบุคคลในครอบครัวไม่สามารถควบคุมกายและวาจาของตนเองให้เป็นปกติของความเป็นมนุษย์ได้ เพราะการรักษาศีล ๕ เป็นการรักษากายและวาจาซึ่งเป็นการป้องกันการกระทบกระทั่งซึ่งกันและกันภายในครอบครัว โดยศีล ๕ นี้เปรียบเสมือนหลังคาบ้านที่จะช่วยป้องกันแดดและฝนให้กับบุคคลภายในครอบครัวให้อยู่อย่างสงบสุขไม่ต้องประสบกับความเดือดร้อนเมื่อต้องประสบกับแดดและฝนตามฤดูกาลการรักษาศีล ๕ ก็เช่นเดียวกัน ส่วนธรรม ๕ นั้นถ้าหากปฏิบัติศีล ๕ ข้อได้ก็เท่ากับปฏิบัติธรรม ๕ ข้อได้เช่นเดียวกัน

พื้นบ้าน เปรียบเหมือนหลักคิหิสุข[๒๗] หรือสุขของคฤหัสถ์ สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี ความสุขชนิดนี้จึงเปรียบเสมือนพื้นบ้านซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของตัวบ้านเรือนเพราะเป็นส่วนที่ทำให้บุคคลภายในครอบครัวจะนั่งจะนอนจะเดินจะยืนหรือปรับเปลี่ยนอิริยาบถใดๆ ได้อย่างเป็นสุข ดังนั้น หลักคิหิสุข ๔ ประการทางพระพุทธศาสนาจึงเปรียบเสมือนพื้นบ้านที่จะช่วยทำให้บุคคลในครอบครัวอยู่อย่างมีความสุขปราศจากความรุนแรง คือ

(๑) อัตถิสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยชอบธรรม (๒) โภคสุข สุขเกิดจาการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิมอิ่มใจว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์ (๓) อนณสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจ ว่าตนเป็นไทไม่มีหนี้สินติดค้างใจ (๔) อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ

ความสุขทั้ง ๔ ประการนี้ข้างต้นนี้ เป็นความสุขภายในครอบครัวและยังช่วยลดความรุนแรงในครอบครัวได้เพราะ (๑) ความสุขอันเกิดจากการมีทรัพย์นั้นหรืออัตถิสุขเป็นความสุขที่ได้มาจากการไม่เบียดเบียนผู้อื่นอันเป็นเหตุให้ได้มาซึ่งทรัพย์ซึ่งเป็นผลมาจากการรักษาศีลหรือการประกอบสัมมาอาชีพทำให้ตนเองและบุคคลในครอบครัว (๒) ความสุขอันเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์หรือโภคสุขจัดเป็นความสุขรู้จักเลี้ยงตนเองและบุคคลในครอบครัวให้มีความสุขตามฐานะไม่ฝืดเคืองเพราะความ

[๒๗]องฺ.จตุกฺก. (บาลี) ๒๑/๖๒/๗๘-๗๙, องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

รุนแรงในครอบครัวบางกรณีก็เกิดจากปัญหาเรื่องการเงิน (๓) ความสุขอันเกิดจากความไม่เป็นหนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า การเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก ฉะนั้น ครอบครัวใดปราศจากหนี้ครอบครัวนั้นก็สามารถถึงความสุขของการครองเรือนได้ (๔) ความสุขอันเกิดจากการประพฤติสิ่งที่ไม่มีโทษให้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งเป็นผลมาจากการประพฤติดีปฏิบัติชอบ เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ประพฤติในสิ่งที่ควรประพฤติ ดังกล่าวมานี้นำมาซึ่งความสุขในครอบครัว

รั้วบ้าน รั้วบ้านถือเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของครอบครัวนอกจากช่วยกำหนดขอบเขตของตัวบ้านแล้วยังช่วยป้องกันอันตรายก่อนที่จะมาถึงสมาชิกภายในครอบครัวอีกด้วย ดังนั้นจึงอุปมาเปรียบเทียบรั้วบ้านด้วยหลักสังคหวัตถุ ๔[๒๘] ซึ่งเป็นหลักธรรมอีกข้อหนึ่งที่ช่วยแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวได้ คือ

(๑) ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน (๒) ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก วาจาดูดดื่มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำ สุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี (๓) อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม (๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอกันในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

สำหรับหลักธรรมเรื่องสังคหวัตถุ ๔ นี้จัดเป็นหลักธรรมที่มิใช่เพียงป้องกันและสามารถรักษาน้ำใจซึ่งกันและกันภายในครอบครัวเท่านั้น แต่ยังสามารถป้องกันและหน่วงเหนี่ยวจิตใจของเพื่อนบ้านให้มีความรักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันได้โดยจัดเป็นการป้องกันความรุนแรงที่เกิดจากเหตุภายนอกครอบครัวได้อีกประการหนึ่ง เพราะถึงแม้ว่าภายในครอบครัวปราศจากความรุนแรงแต่ถ้าหากเพื่อนบ้านที่อยู่รอบบ้านของเรามีความรุนแรงก็ไม่ต่างอะไรกับไฟที่อยู่รอบบ้านซึ่งไหม้ลุกลามถึงบ้านของเราเมื่อไรก็ได้ ดังนั้น หลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ จึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้ปราศจากความรุนแรงภายในครอบครัวได้ประการหนึ่ง

ประตูหน้าต่างของบ้าน โดยคุณลักษณะของประตู หน้าต่าง สำหรับหน้าต่างมีไว้ก็เพื่อระบายอากาศภายในภายนอก ให้มีการระบายอากาศได้อย่างเหมาะสมปลอดโปร่งโล่งสบาย ส่วนประตูมีไว้เพื่อประโยชน์แก่การเข้านอกออกในได้สะดวก ด้วยเหตุนี้เองประตูหน้าต่างของบ้านจึงเปรียบเสมือนกับอายตนะภายในและภายนอกของคนเรา อายตนะภายในก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ[๒๙] และ

[๒๘] ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๑๑/๑๓๒-๑๓๓, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๑๑/๑๗๑.

[๒๙] อายตนะภายในนี้ เรียกอีกอย่างว่า อินทรีย์ ๖ เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนแต่ละอย่าง เช่น ตาเป็นเจ้าการในการเห็น เป็นต้น อ้างใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๔๐๐, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๙/๘๕.

อายตนะภายนอก ก็คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์[๓๐] และสิ่งที่จะทำให้เกิดความปลอดโปร่งโล่งสบายก็คือ การฝึกฝนอบรมด้วยการเจริญจิตตภาวนาซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ ประเภท คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน โดยสมถกรรมฐานเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งถ้าหากสมาชิกในครอบครัวทุกคนหมั่นฝึกฝนปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้รู้เท่ากันอารมณ์หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการฝึกสติ ให้รู้เท่ากับอารมณ์ที่มากระทบก็จะเป็นวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นได้อีกประการหนึ่งเช่นเดียวกัน

ฝาบ้าน บ้านทุกบ้านจะต้องมีฝาบ้านเพื่อกำหนดขอบเขตของห้องแต่ละห้องภายในบ้านหรือตัวบ้าน เพื่อประโยชน์ในการใช้พื้นที่ในการใช้สอย เช่น ฝาของห้องน้ำเพื่อประโยชน์แก่การปกปิดอวัยวะที่ทำให้เกิดความละอายในเวลาชำระร่างกายหรือปลดทุกข์ ฝาของห้องนอน เพื่อประโยชน์แก่การในการพักผ่อนหรือประกอบภารกิจทางเพศ ฝาห้องครัวเพื่อเป็นการกำหนดพื้นที่ในการปรุงอาหาร เป็นต้น โดยคุณลักษณะดังกล่าวมานี้จึงเปรียบเสมือนกับหลักธรรมเรื่องหิริโอตตัปปะ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เทวธรรมหรือธรรมเป็นโลกบาล”[๓๑] ธรรมที่ช่วยคุ้มครองโลกให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ในการใช้ชีวิตครองเรือนก็เช่นเดียวกันสามีภรรยาจะต้องประกอบหิริโอตตัปปะ คือ ความละอายและเกรงกลัวต่อความชั่วทุจริตทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ไม่กล้าประพฤติทุจริตทั้งต่อหน้าลับหลังสามีภรรยาของตนเอง

ตะปู สำหรับคุณลักษณะของตะปูก็คือ สามารถตรึงเสาบ้าน ฝาบ้าน หรือส่วนประกอบอื่นที่สำคัญให้เป็นตัวบ้านที่สมบูรณ์มิให้ทรุดโทรม หรือส่วนที่ทรุดโทรมอยู่แล้วก็ช่วยซ่อมแซมให้ดีขึ้น ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้จึงเปรียบเหมือนกับหลักธรรมเรื่อง ทิศ ๖ โดยเฉพาะทิศเบื้องหลัง คือ บุตรสามี หรือภรรยา โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า สามีพึงปฏิบัติหรือบำรุงต่อภรรยา ด้วยฐานะ ๕ คือ

(๑) ยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่นอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้ (๕) หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส และเมื่อสามีปฏิบัติเช่นนี้ต่อภรรยาแล้วภรรยาก็ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยฐานะ ๕ เช่นเดียวกัน คือ (๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย (๒) สงเคราะห์ญาติทั้งสองฝ่ายด้วยดี (๓) ไม่นอกใจ (๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง[๓๒]

[๓๐] อายตนะภายนอกนี้ เรียกอีกอย่างว่า อารมณ์ ๖ คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง อ้างใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๔๐๐, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๙/๘๕.

[๓๑] องฺ.ทุก. (บาลี) ๒๐/๘/๕๑, องฺ. ทุก. (ไทย) ๒๐/๘/๖๓, ขุ.อิติ.(บาลี) ๒๕/๔๒/๒๖๔, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙๐.

[๓๒] ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๙/๑๖๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

การที่หญิงชายได้ตกลงที่จะใช้ชีวิตคู่ด้วยกันนั้นต่างฝ่ายต่างก็ยอมรับความเป็นสามีภรรยาซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ที่กล่าวว่ายกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา จะเห็นว่าพระพุทธองค์จัดลำดับไว้เป็นอันดับแรกแสดงให้เห็นว่าจะต้องมีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อชีวิตครองเรือนเพราะการเป็นสามีภรรยานั้นมิใช่หมายถึง การที่ทั้งสองต่างก็ให้ความรักต่อกันด้วยการมีเพศสัมพันธ์เท่านั้นแต่ทั้งสองฝ่ายยังจะต้องยอมรับความเป็นสามีภรรยาด้วยจึงจะทำให้สามีภรรยาเกิดความผูกพันยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกันไว้ด้วยการให้เกียรติยกย่อง ไม่ยกย่องสตรีอื่นมาเป็นภรรยาแม้ด้วยใจ ซึ่งถ้าหากทั้งสองฝ่ายต่างปฏิบัติต่อกันและกันเช่นนี้แล้วตะปูที่จะตรึงนั้นก็จะไม่ทำให้เจ็บปวดแต่ประการใด แต่จะทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงมั่นใจในความรักที่มีให้ต่อกัน

ห้องน้ำ สำหรับห้องน้ำจะสังเกตได้ว่า ทุกบ้านทุกครอบครัวจะต้องมีและจำเป็นจะต้องมีด้วยและเป็นสิ่งที่จำเป็นมากสำหรับชีวิตของคนเราเพราะหมายถึง สถานที่ใช้สำหรับปลดทุกข์ทางกายและรวมถึงทางใจระดับหนึ่งด้วยเพราะถ้าหากไม่สามารถปลดทุกข์ทางกายได้แล้วด้วยวิสัยของปุถุชนก็จะทำให้เกิดความทุกข์ใจได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นห้องน้ำในที่นี้จึงเปรียบเสมือนกับกัลยาณมิตร ในการใช้ชีวิตคู่นั้นจำเป็นที่สุดที่จะต้องมีกัลยาณมิตรที่จะช่วยบอกทางชี้ทางให้กับชีวิตคู่เมื่อมีปัญหาภายในครอบครัวเกิดขึ้น อย่างเช่นตัวอย่างของครอบครัวพราหมณ์ภารทวาชโคตรกับนางพราหมณีถ้าหากครอบครัวนี้ไม่มีกัลยาณมิตรคือพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ไม่แน่ว่าอาจจะเกิดเหตุการณ์เหมือนตัวอย่าง ดร. พิพัฒน์ ที่ฆ่าเมียของตนเองด้วยเพราะบันดาลโทสะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กัลยาณมิตรนั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำคัญมาก ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้า จึงทรงแสดงไว้ว่า “กัลยาณมิตรคือทุกสิ่งทุกอย่างของพรหมจรรย์”[๓๓]

การกำหนดพิจารณาโลกให้เห็นตามความเป็นจริง

สรรพสิ่งในโลกนี้ทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรม คือ ส่วนประกอบต่างๆ ตัวบ้านมี เสาบ้าน ฝาบ้าน หลังคา ตะปู เป็นต้น หรือแม้กระทั่งสิ่งที่เป็นนามธรรม คือความรู้สึกรักที่มีให้ต่อกันไม่ว่าเป็นความรักแบบสิเน่หาหรือความรักแบบเมตตา ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนอยู่ภายใต้กฎสามัญญลักษณะ[๓๔] คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตาว่างเปล่าไม่มีตัวตน ตัวกูของกู ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของสรรพสิ่งที่จะต้องประสบ ดังนั้น ในการใช้ชีวิตการครองเรือนนอกจากหลักธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว สิ่งที่สามีภรรยาจะต้องยึดถือไว้เป็นธัมมานุสติก็คือ ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงที่จะต้องเกิดขึ้นในชีวิต โดยความเปลี่ยนแปลงมีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ คือ (๑) การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงตามบุญตามกรรมซึ่งอาจจะดีขึ้นหรือเลวลงก็ได้ (๒) การเปลี่ยนแปลงที่เรา

[๓๓] สำหรับพรหมจรรย์ในที่นี้ หมายถึง พรหมจรรย์ระดับชาวบ้านที่ยังครองเรือน – ผู้วิจัย.

[๓๔] สำ.สฬา. (บาลี) ๑๘/๑/ ๑-๒, สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑/๑.

ควบคุมได้และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงประเภทนี้เรียกว่า การเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผน[๓๕]

สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เราสามารถควบคุมได้นั้นก็คือ การเปลี่ยนแปลงในชีวิตเพื่อที่จะทำให้การใช้ชีวิตคู่ประสบความสำเร็จด้วยหลักธรรมดังกล่าวมา ส่วนการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงตามบุญกรรมตามกรรมซึ่งอาจจะดีหรือเลวก็ได้นั้น มีวิธีการอยู่อย่างหนึ่งเพื่อใช้ในการบริกรรมก็คือ คำพูดที่ว่า "สักวันหนึ่งมันจะต้องทิ้งกู"[๓๖] ด้วยวิธีการนี้จะช่วยทำให้สามีภรรยาคลายความยึดมั่นถือมั่นหรือเป็นการเตรียมใจไว้ล่วงหน้าเพื่อมิให้ตนเองต้องประสบกับความทุกข์เพราะความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งก็เกิดขึ้นมาจากการไม่เตรียมใจไว้ล่วงหน้าว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับชีวิตคู่นั่นเอง และประการสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจเพิ่มเติมก็คือ ลักษณะคู่ของสามีภรรยานั้นมีอยู่ด้วยกัน ๗ ลักษณะ คือ

(๑) วธกาภริยา/สามี ภรรยา/สามีดุจเพชรฌฆาต คือ ภรรยาที่คิดประทุษร้าย ไม่เกื้อกูล อนุเคราะห์ยินดีต่อชายเหล่าอื่น ดูหมิ่นสามี เป็นหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามฆ่าสามี (๒) โจรีภริยา/สามี ภรรยา/สามี ดุจนางโจร คือ ภรรยาที่มุ่งจะยักยอกทรัพย์แม้มีจำนวนน้อยที่สามีประกอบศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรมได้มา (๓) อัยยาภริยา/สามี ภรรยา/สามีดุจนายหญิง คือ ภรรยาที่ไม่สนใจการทำงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาบคาย ดุร้าย มักพูดคำชั่วหยาบข่มขี่สามีผู้ขยันหมั่นเพียร (๔) มาตาภริยา/สามี ภรรยา/สามี ดุจมารดา คือ ภรรยาที่เป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ คอยรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้ (๕) ภคินีภริยา/สามี ภรรยา/สามี ดุจพี่สาวน้องสาว คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว มีความเคารพในสามีของตน (๖) สขีภริยา/สามี ภรรยา/สามี ดุจเพื่อน คือ ภรรยาที่เห็นสามีชื่นชมยินดี เหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมาเป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี (๗) ทาสีภริยา/สามี ภรรยา/สามี ดุจทาสี คือ ภรรยาที่ถูกสามีขู่จะฆ่าจะเฆี่ยนตี ก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยมไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามตามอำนาจของสามี[๓๗]

โดยคู่สามีภรรยาทั้ง ๗ ลักษณะดังกล่าวมาข้างต้นนี้ คู่ที่นำไปสู่ความรุนแรงในครอบครัวก็คือ วธกาภริยา/สามี โจรีภริยา/สามีและอัยยาภริยา/สามี โดยบางคู่นั้นไม่สามารถมองเห็นได้ในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งอาจจะแสดงตัวตนที่แท้จริงออกเมื่อใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันหลายปี จนกระทั่งมีลูก

[๓๕] ยุพา วงศ์ไทย, **ทฤษฎีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี : ศักดิโสภาการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑.

[๓๖] พันเอกนายแพทย์พงศ์ศักดิ์ ตั้งคณา, **ชุดกตัญญูพ่อแม่,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอามิโก้ สตูดิโอ จำกัด), ๒๕๕๙.

[๓๗] องฺ. สตฺตก. (บาลี) ๒๓/๖๓/๗๕-๗๘, องฺ. สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๒-๑๒๓.

ด้วยกัน ดังนั้น คำพูดที่ว่า “สักวันหนึ่งมันจะต้องทิ้งกู” ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เราเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตได้ดีขึ้น เมื่อวันที่ไม่ปรารถนาให้เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นจะช่วยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายลดความรุนแรงในครอบครัวได้ เพราะตามสภาวะความเป็นจริงของชีวิตถึงแม้ว่าจะรักกันเพียงใดก็ตาม สักวันหนึ่งก็จะต้องทิ้ง ไม่ทิ้งกันตอนเสียชีวิตก็ทิ้งกันตอนมีชีวิตซึ่งถ้าหากพินิจพิเคราะห์แล้วเห็นว่าไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตร่วมกันได้จริงๆ

แล้วแยกทางกันเดินก็เป็นทางเลือกหนึ่งของการลดความรุนแรงในครอบครัว โดยผู้เขียนมองว่าดีกว่าการใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันแต่ต้องทะเลาะกันเพราะสักวันหนึ่งอาจต้องเกิดอุบัติเหตุถึงกับต้องมีการฆาตกรรมภายในครอบครัวเกิดขึ้น เพื่อระงับการก่อกรรมให้กับตนเองและครอบครัวอีกต่อไป ทั้งนี้ปัญหาบางครั้งต้องให้วันเวลาช่วยแก้ไขซึ่งไม่แน่ว่าวันข้างหน้าอาจจะต้องมาใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันอีก ดังนั้น แยกทางกันเดินสักระยะหนึ่งคงจะช่วยให้อะไรดีขึ้นได้เพื่อให้โอกาสวันเวลาต่อตนเองทบทวนสิ่งที่ผ่านมาในชีวิตนั่นเอง

๖. บทสรุป

ความรุนแรงในครอบครัวมีสาเหตุของปัญหาอยู่ด้วยกัน ๓ ประเด็นหลักคือ ปัจจัยทางด้านชีววิทยา ปัจจัยทางด้านสังคมวิทยาและปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ โดยปัจจัยทางด้านชีววิทยาเกิดจากสัญชาตญาณของมนุษย์ในเรื่องของการต่อสู้และการเปลี่ยนแปลงหรือความผิดปกติของฮอร์โมนเพศชายที่ชื่อว่าเทสโตสเตอโรน ส่วนฮอร์โมนเพศหญิง ที่ชื่อว่าโปรเจสเตอโรน ซึ่งฮอร์โมนดังกล่าวมานี้ทำให้อารมณ์หงุดหงิดได้ง่ายโดยมีตัวอย่างที่สังเกตได้ชัดเจนก่อนมีประจำเดือนของสตรี และปัญหาทางด้านเพศรส หรือรสนิยมทางเพศไม่ตรงกัน ความต้องการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยามีสัดส่วนที่ไม่สมดุลทั้งนี้เป็นเพราะเงื่อนไขทางด้านสรีระร่างกายหรือสรีรวิทยาในเรื่องของฮอร์โมนเพศชาย ส่วนปัจจัยทางด้านสังคมวิทยา คือ ขาดการเรียนรู้ศีลธรรมทางสังคมโดยเฉพาะความเข้าใจเรื่องศีล ๕ ทำให้ขาดการสร้างจิตสำนึกหรือความรู้แบบเอาใจเขามาใส่ใจเราซึ่งถือว่าเป็นจิตสำนึกที่ตระหนักรู้ที่จะทำให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมหรือที่เรียกอีกอย่างว่าความรับผิดชอบสากล ส่วนปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เกิดจากปัญหาเศรษฐกิจตกสะเก็ด ปัญหาตกงาน เป็นต้น หรือเกิดจากผู้นำครอบครัวและสมาชิกในครอบครัวไม่รู้จักประมาณในการใช้จ่าย ไม่ขยันในการแสวงหาทรัพย์ ใช้จ่ายทรัพย์ในสิ่งที่ไม่ประกอบด้วยธรรม เช่น เที่ยวผู้หญิง เล่นการพนัน

สำหรับแนวทางการป้องกันและแนวทางแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวในแนวพุทธธรรมมีอยู่ด้วยกัน ๒ แนวทาง ก็คือ

(๑) แนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาอันเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยภายใน คือ ปัญหาเรื่องของกิเลสของมนุษย์คือ ราคะ โทสะและกิเลสตัวโมหะ เพราะจุดเริ่มต้นของการใช้ชีวิตเริ่มต้น

ด้วยกิเลสตัวราคะแต่เมื่อไม่สามารถสนองตอบต่อความต้องการของกิเลสตัวราคะได้สภาพอารมณ์ก็เปลี่ยนเป็นกิเลสตัวโทสะจึงทำให้เกิดความรุนแรงขึ้นในครอบครัว และประการสุดท้ายก็คือ กิเลสตัวโมหะโดยพื้นฐานของการใช้ชีวิตคู่นั้นขาดการทำความเข้าใจในการใช้ชีวิตคู่หรือการครองเรือนที่จะต้องประกอบด้วยหลักธรรมอะไรบ้าง ถ้าหากเข้าใจนำหลักธรรมมาใช้ เช่น การครองรักให้ประสบความสำเร็จจะต้องนำหลักธรรมเรื่องของหลักความเข้าใจเรื่องความรักในทัศนะพระพุทธศาสนา เป็นต้น และประการสุดท้ายก็คือ การกำหนดพิจารณาให้เข้าใจธรรมชาติกฎของธรรมชาติและหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติไปตามธรรมชาติและกฎของธรรมชาติก็คือ หลักธรรมเรื่องสามัญญลักษณะ

(๒) แนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาอันเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยภายนอก คือ ปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัญหาที่มีส่วนทำให้เกิดความรุนแรงในครอบครัวได้เช่นเดียวกัน สำหรับปัญหาด้านสังคมคือเพื่อนบ้านหรือบริบททางสังคม ในทางพระพุทธศาสนามีทางออกให้ด้วยการนำหลักธรรมเรื่อง สังคหวัตถุ ๔ มาปรับประยุกต์ใช้และปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ในทางพระพุทธศาสนามีทางออกให้ด้วยการนำหลักธรรมเรื่อง คิหิสุขหรือสุขของคฤหัสถ์ที่พึงได้พึงถึงพึงปฏิบัติ โดยแนวทางป้องกันและแก้ไขความรุนแรงดังกล่าวมาข้างต้นอุปมาเปรียบเทียบเหมือนกับการสร้างครอบครัวหรือการสร้างบ้านนั่นเอง

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับสยามรฏฐเตปิฎกำ ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **อรรถกถาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๓-๒๕๓๔.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับสยามรฏฐเตปิฎกอฏฐกถา ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **ฎีกาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙-๒๕๔๕.

_____ . **ปกรณวิเสสภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสโส. ๓๕๓๙-๓๕๔๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙-๒๕๔๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือทั่วไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่า.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๗.

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร. **พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม,** เอกสารประกอบการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มูลนิธิเพื่อนหญิง. **สถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัว รอบปี ๒๕๔๘.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิผู้หญิง, ๒๕๒๓.

พันเอกนายแพทย์พงศ์ศักดิ์ ตั้งคณา. **ชุดกตัญญูพ่อแม่.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทอามิโก้ สตูดิโอ จำกัด. ๒๕๔๙.

ยุพา วงศ์ไทย. **ทฤษฎีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, นนทบุรี : ศักดิโสภาการพิมพ์, ๒๕๓๔.

อรนงค์ อินทรจิตรและคณะ. **ผู้หญิงและเด็ก เหยื่อความรุนแรงในครอบครัว**. กรุงเทพมหานคร : ปกเกล้าการพิมพ์, ๒๕๔๒.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

ร้อยตำรวจโทวุฒิชัย เปียแดง, "บทบาทของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนนำร่องของกรุงเทพมหานคร ๔ ชุมชน", **สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

(๓) หนังสือพิมพ์

ฆ่าเมียพ้นคุก สั่งรอลงอาญา ชี้ ดร. พิพัฒน์ ทำเพราะโทสะ, (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๔๕). คมชัดลึก. ดร.ฆ่าเมีย ให้รอลงอาญา ๓ ปี สอนเด็กอีก ๕๐ ชั่วโมง, (๒๐ กรกฎาคม ๒๕๔๕). ไทยรัฐ.

(๔) ภาษาอังกฤษ

Christopher S. Queen(ed.), **Engaged Buddhism in the West.**

Kenneth Kraft,ed., Inner Peace, **World : Essays on Buddhism and Non-violence** New York: State University of New York Press.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

แนวโน้มความรุนแรงในครอบครัวดันตั้งศูนย์แก้ระดับจังหวัด. [online]

http//www.thaiitwatch.org/autopagev๔/show. (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔)

http:/www.naewna.com. (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔)

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ : หลักการ และเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง

Buddhist Mediator : Principles and Tools for Conflict Management

ทพ.ดร. ชลากร เทียนส่องใจ

Dr. Chalakorn Tiansongjai

คณะอนุกรรมการจริยธรรม ทันตแพทยสภา กระทรวงสาธารณสุข

บทคัดย่อ

ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งสามารถแบ่งตามปัจจัยภายนอกออกได้เป็น ๕ ประเภทด้วยกัน คือ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง และ ๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ถือได้ว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการจัดการความขัดแย้ง โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลางเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหา บทบาทหน้าที่ของคนกลางจะเป็นผู้ที่ให้คำแนะนำ และ พร้อมทั้งเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการปัญหาความขัดแย้งเพื่อที่จะให้คู่กรณีสามารถบรรลุข้อตกลงได้โดยความสมัครใจของทั้งสองฝ่าย

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา รากเหง้าที่เป็นสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากเหตุปัจจัยภายใน คือ อกุศลธรรมและปปัญจธรรม โดยทิฏฐิซึ่งเป็นหนึ่งในปปัญจธรรมนั้นถือว่าเป็นแกนกลางที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ของแต่ละคน ถ้าทิฏฐินั้นประกอบไปด้วยอกุศลมูล อันได้แก่ โลภะ โทสะและโมหะ ทิฏฐินั้นก็จะกลายเป็นมิจฉาทิฏฐิ เหตุปัจจัยภายในรวมทั้งเหตุปัจจัยภายนอก จะกลายเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดสภาวะของความขัดแย้งขึ้น จนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด การปฏิบัติการจัดการความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง อภัยทาน และทางเลือกอื่นตามแนวทางแห่งพระวินัย ซึ่งได้แก่การไต่สวน การประนีประนอม การใช้เสียงข้างมาก และการพิจารณาตัดสินโดยสังฆสภา

Abstract

The conflict is the human beings' nature that is difficult to avoid. In general, the causes of the conflict can be classified according to the external factors in ๑ aspects namely:- Data Conflict, Interest Conflict, Relationship Conflict, Structural Conflict, and Value Conflict. Mediation is an alternative method to manage the conflict by participation of the impartial third person who has no authoritative decision making power. The mediator plays the role as the person who gives the advice to the parties and also proposes them the appropriate way to solute the conflict problems so that the parties may work out their own mutually acceptable agreement.

In Buddhist perspective, the root causes of the conflict are originated from both of the internal factors namely Papañca - Dhammas and the unwholesome actions. Ditthi, one of the Papañca Dhammas, is the deepest middle core of the root causes due to attaching the individual ideology. Especially, if the Ditthi involves the unwholesome actions: - greed (Lobha), hatred (Dosa) and delusion (Moha), it will turn out to be the wrong view (Micchādiṭṭhi). Internal factors including the external factors are the active forces resulting in the arising of severe conflict situation finally. In Buddhism, the practical ways to manage the conflict are Mediation Abhayadhāna and the alternative according to Vinaya methods such as inquiry, compromise, majority and judgment by Saṅghasabhā.

๑. บทนำ

ปัญหาความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ทั่วไปที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน นับตั้งแต่มีการบันทึกประวัติศาสตร์มนุษยชาติเป็นต้นมา มีหลักฐานของข้อพิพาท ระหว่าง สามี ภรรยา ระหว่างลูกๆ

ในครอบครัวเดียวกัน ระหว่างพ่อแม่กับลูก ระหว่างเพื่อนบ้าน ระหว่างเผ่าพันธุ์และเชื้อชาติที่ต่างกัน ระหว่างผู้ร่วมงาน ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ระหว่างองค์กร ระหว่างชุมชน ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล และระหว่างประเทศ จากการที่มนุษย์เกิดกระบวนการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงสังคมนี้เอง ความขัดแย้งย่อมเกิดขึ้นได้ทุกสถานที่และทุกเวลา การกระทบกระทั่งหรือการทะเลาะวิวาทของมวลมนุษย์นั้นเริ่มเกิดจากความคิดที่แตกต่างหรือจากความเห็นซึ่งไม่ลงรอยกัน เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้คนทั้งหลายคิดเหมือนกันได้ ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์[๑]

[๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **สลายความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๔.

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนับว่าเป็นวิธีหนึ่งของสันติวิธีในการจัดความขัดแย้ง โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลาง มาทำหน้าที่เป็นผู้เสนอแนะ แนวทางในการแก้ไขปัญหา ประโยชน์ และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุดให้แก่คู่กรณี อีกทั้งยังช่วยเหลือในการเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณีหรือคู่ความ เพื่อให้สามารถบรรลุข้อตกลง โดยความสมัครใจของคู่กรณี การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางได้มีการพัฒนากันขึ้นมากในประเทศตะวันตกโดยเฉพาะในแถบอเมริกาเหนือในระยะยี่สิบปีที่ผ่านมานี้เอง เกิดเป็นรูปแบบของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางอย่างเป็นทางการ มีการนำไปใช้มากในเรื่องของความขัดแย้งในครอบครัว การหย่าร้าง ความขัดแย้งในโรงเรียนในชุมชน ความขัดแย้งในเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ รวมไปถึงความขัดแย้งระหว่างองค์กรและถึงระดับประเทศ

พระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเก่าแก่ของไทยเรา ซึ่งจากการศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่าการจัดการเหตุการณ์ความขัดแย้งในสมัยพุทธกาล ที่ควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง ซึ่งได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ทรงทำหน้าที่ในฐานะนักเจรจากลางไกล่เกลี่ยคนกลางในหลายกรณี ได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุเมืองโกสัมพี ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติคือน้ำระหว่างชาวศากยะและชาวโกลิยะ และความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ในประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างเจ้าศากยะกับพระเจ้าวิฑูฑภะ

๒. แนวคิดทฤษฎี ความขัดแย้ง และการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

แนวคิดของความขัดแย้งในทัศนะปัจจุบัน สรุปได้ว่า ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคม ความขัดแย้งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง[๒] สาเหตุของความขัดแย้งสามารถแบ่งตามปัจจัยภายนอกได้เป็น ๕ ประเภท คือ ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล ๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง และ ๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม

วิธีการในการจัดการความขัดแย้ง แบ่งออกเป็น ๒ ระบบใหญ่ๆ กล่าวคือ วิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย และวิธีทางกฎหมาย วิธีที่ไม่ใช่ทางกฎหมาย ได้แก่ การเจรจา (Negotiation) การไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง (Mediation) สุนทรียสนทนา (Dialogue) การประนีประนอม (Compromising) การมีส่วนร่วม (Participation) และการให้อภัย (Forgiveness) ส่วนวิธีทางกฎหมายนั้น ได้แก่ อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) กระบวนการทางศาล (Judicial Approach) และกระบวนการออกกฎหมาย (Legislative Approach)

[๒]พรนพ พุกกะพันธุ์, **การบริหารความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพ็ชร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๑-๑๖๙.

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางจากหลายทัศนะ สรุปได้ว่า เป็นกระบวนการระงับข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้ง โดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลาง มาทำหน้าที่เป็นผู้เสนอแนะ แนวทางในการแก้ไขปัญหาประโยชน์และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุดให้แก่คู่กรณี อีกทั้งยังช่วยเหลือในการเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณี เพื่อให้สามารถบรรลุข้อตกลง และขจัดความขัดแย้งลงได้ โดยความสมัครใจของคู่กรณี การไกล่เกลี่ยนั้นจะสามารถช่วยรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีและก่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีขึ้นทั้งสองฝ่าย บทบาทและหน้าที่หลักของผู้ไกล่เกลี่ยหรือคนกลาง คือ อำนวยความสะดวกในการไกล่เกลี่ย ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งให้ความรู้และความเข้าใจในการไกล่เกลี่ย โดยให้ตระหนักถึงประโยชน์ในการร่วมกันแก้ปัญหา ผู้ไกล่เกลี่ยจะไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการตัดสินใจ ในที่สุดเมื่อคู่กรณีสามารถตกลงกันได้ ผู้ไกล่เกลี่ยจะมีหน้าที่ช่วยในการทำสัญญาประนีประนอมยอมความ

สรุปได้ว่า การไกล่เกลี่ยนั้นเป็นวิธีหนึ่งที่จะนำมาจัดการความขัดแย้ง เพื่อที่จะลดผลกระทบให้น้อยที่สุด เพราะเป็นกระบวนการที่คู่กรณีตกลงสมัครใจที่จะมาเจรจากันโดยมีบุคคลที่สามหรือคนกลางที่เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย การเจรจาไม่ได้มุ่งหวังที่จะมาเอาชนะกันหรือให้ได้มากที่สุดเหมือนในกรณีการเจรจาต่อรองธุรกิจ ผลสำเร็จของการเจรจาไกล่เกลี่ย คือความพึงพอใจของทุกๆ ฝ่าย

๓. แนวคิด ทฤษฎี และ การจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนานั้น พบว่า ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งอธิบายได้ภายใต้กฎไตรลักษณ์ ความหมายของความขัดแย้งนั้น มี ๒ นัย คือ ความขัดแย้งในแง่ของธรรม และความขัดแย้งในแง่ของวินัย[๓] เมื่อศึกษาวิเคราะห์ถึง รากเหง้าที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง จะสามารถอธิบายในมุมมองของอกุศลธรรม ๒ กลุ่ม คือ อกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ และ ปปัญจธรรม ซึ่งได้แก่ ตัณหา มานะและทิฏฐิ ซึ่งทิฏฐินั้นถือได้ว่าเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ ถ้าทิฏฐินั้นประกอบไปด้วยอกุศลมูล ซึ่งก่อให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ ก็จะนำพาความขัดแย้งนั้นไปสู่ความรุนแรงได้ หลักธรรม หรือ แนวคิดพื้นฐานเพื่อเป็นองค์ความรู้ ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง ได้แบ่งออกเป็น ๒ หมวด ได้แก่ ระดับบุคคล และระดับสังคม หลักธรรมในระดับบุคคลนั้น ประกอบด้วย หลักอัปปมาทธรรม ไตรลักษณ์ ขันติธรรม พรหมวิหารธรรม และหลักกรรม สำหรับในระดับสังคม จะประกอบไปด้วย หลักสามัคคีธรรม อปริยหานิยธรรม สารณียธรรม สังคหวัตถุธรรม และ หลักศีลธรรม

[๓] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๙-๑๒๔.

วิธีการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา พบการใช้ปฏิบัติการเพื่อเข้าไปจัดการความขัดแย้งในรูปแบบของการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง และ บุคคลที่ทำหน้าที่ในการเป็นนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางคือ “พระพุทธเจ้า” ซึ่งเหตุการณ์ความขัดแย้งที่สำคัญ ที่พระองค์ทรงทำการเจรจาไกล่เกลี่ย มีทั้งหมด ๓ เหตุการณ์ ได้แก่ (๑) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของพระภิกษุเมืองโกสัมพีในเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางพระวินัยที่ว่าด้วย “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” (๒) ความขัดแย้งเกี่ยวกับการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติคือน้ำระหว่างชาวศากยะและชาวโกลิยะ และ (๓) ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ ในประเด็นการดูหมิ่นชาติพันธุ์ระหว่างเจ้าศากยะกับพระเจ้าวิฑูฑภะ

นอกจากวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางแล้ว อภัยทานยังเป็นอีกวิธีหนึ่งในการจัดการความขัดแย้ง[๔] การปฏิบัติของอภัยทาน จะแบ่งออกเป็น ๓ ทาง คือ กายกรรม (ทางกาย) วจีกรรม (ทางวาจา) และมโนกรรม (ทางใจ) ซึ่งมโนกรรมจะเป็นกรรมที่สำคัญที่สุด เพราะมโนกรรมหรือเจตนาจะเป็น ตัวกำหนด การกระทำทางกายและวาจา ดังนั้น วิธีการปฏิบัติของอภัยทาน ก็จะต้องเริ่มปฏิบัติที่ใจเป็นลำดับแรก โดยการเปิดใจเพื่อรื้อถอนสลายการยึดมั่นถือมั่น (ทิฏฐิ) ในตัวตน ยอมรับกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งหมายความรวมไปถึง การเปิดใจพร้อมที่จะ สำนึกผิด หรือ ยอมรับผิดในสิ่งที่กระทำต่อกัน ซึ่งจะนำไปสู่วิธีการปฏิบัติของอภัยทาน กาย และวาจา อภัยทานทางใจนั้น ยังเป็นการฝึกใจ ให้มีความอดทน เป็นอิสระจากความอาฆาต พยาบาทโกรธแค้นทั้งปวง ปรับเปลี่ยนใจให้มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแม้ว่าจะเป็นคู่กรณีในความขัดแย้งก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเอาชนะใจตัวเอง และเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง

วิธีการของอภัยทานทางวาจา เป็นการกล่าวคำพูด ที่มีลักษณะดังนี้ คือ (๑) กล่าวคำพูดที่สุภาพ ไพเราะ ไม่หยาบคาย (๒) กล่าวคำพูดที่ ซื่อสัตย์จริงใจ เหมาะแก่กาล และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง (๓) กล่าวคำพูดที่พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เป็นคำพูดที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ไม่ดูถูกเหยียดหยาม เช่น กล่าวคำพูดที่แสดงให้เห็นว่า ตนเองเหนือกว่าหรือ ยกตนข่มท่าน (๔) กล่าวคำพูดที่ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ หลีกเลี่ยงการใช้คำพูดที่พูดยุยงให้เกิดการแตกแยกหรือเกิดความรุนแรง การกล่าวคำว่า “ขอโทษ” ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งของวิธีการอภัยทานทางวาจา โดยเป็นคำที่นิยมมากที่สุด เชื่อได้ว่าเป็นประสบการณ์ตรงของคนทุกคนในชีวิตที่จะเคยเป็นฝ่ายได้ยิน หรือเป็นฝ่ายกล่าวคำขอโทษนั้นเอง การกล่าวขอโทษในที่นี้ไม่ได้มุ่งเน้นเป็นการกล่าวตามมารยาทเท่านั้น ในเรื่องของความขัดแย้ง การกล่าวขอโทษจะต้องมีเจตนารมณ์ในการกล่าวอย่างจริงใจที่พร้อมจะแสดงออกถึงการยอมรับผิด และสำนึกผิดในสิ่งที่ได้กระทำลงไป

[๔] กษิรา เทียนส่องใจ, **การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐๔-๓๐๕.

วิธีการของอภัยทานทางกาย ในการนำมาจัดการปัญหาของความขัดแย้ง จะมีลักษณะการแสดงออกต่างๆ ได้หลายประการ คือ การเคารพ และให้เกียรติในความคิดของผู้อื่น โดยการฟังอย่างตั้งใจ ในการรับทราบ ข้อมูลเรื่องราวต่างๆ และรวมทั้งการเคารพให้เกียรติในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น วิธีการของอภัยทานทางกายนั้น ยังสามารถแสดงออกได้ด้วยภาษากาย ทางแววตา กิริยาท่าทางที่สุภาพ การยกมือไหว้ หรือ การขอขมา ก็ถือว่าเป็นวิธีการของอภัยทานทางกายด้วยเช่นกัน ประการสุดท้ายที่สำคัญ คือ การเสียสละ แบ่งปัน เพื่อเป็นการชดเชย และเยียวยา

สำหรับการจัดการความขัดแย้งตามในพระวินัยนั้น จะมุ่งเน้นไปที่ “อธิกรณสมถะ ๗ ประการ” อันเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์เพียงประการเดียว[๕] ซึ่งได้แก่ (๑) การไต่สวน หรือ ตามแนวทาง “อุพพาหิกวิธี” (๒) การประนีประนอมยอมความ หรือ ตามแนวทาง “ติณวัตถารกะ” (๓) การลงมติเสียงข้างมาก หรือ ตามแนวทาง “เยภุยยสิกา” และ (๔) กระบวนการทางศาล หรือ “สังฆสภา”

๔. หลักการ และรูปแบบการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ

จากการศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในพระไตรปิฎก ซึ่งอยู่ในส่วนของภาคทฤษฎี ในภาคปฏิบัติการ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาหาความรู้จากการเข้าฝึกอบรมในหลักสูตร รวมไปถึงการปฏิบัติหน้าที่ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง ได้แก่ ศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง นักเจรจาไกล่เกลี่ยรุ่นที่ ๓ สถาบันพระปกเกล้า ฝึกอบรมและสอบเป็นผู้ประนอมศาลอาญา ทำหน้าที่ผู้ประนอมศาลเยาวชนและครอบครัว จังหวัดปทุมธานี ด้วยความรู้ทั้งหมดทำให้สามารถสังเคราะห์ได้ถึงหลักการและวิธีการของการการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ โดยมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

๑. คุมสติ (Mindfulness)

เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้น คนเราจะมีสติรู้ตัวน้อยลง หรืออาจจะไม่มีสติเลย ที่เราพูดกันติดปากว่า “สติแตก” เพราะจิตของเราขณะนั้นถูกครอบงำด้วยอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งจะทำให้เรามีปฏิกิริยาตอบโต้อย่างรวดเร็ว ล่วงละเมิดทั้งทางกาย วาจา และใจ “สติ” ในที่นี้หมายถึง ความระลึกได้ ถ้ากล่าวในแง่ปฏิเสธ หมายถึง ความไม่เผลอ ไม่เลินเล่อ เป็นการสำทับถึง

[๕] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่, หน้า ๒๗๘-๒๗๙.

ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการที่คอยรับรู้สิ่งต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่า ควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆอย่างไร ในทางพระพุทธศาสนา จะเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก ในการปฏิบัติจริยธรรมทุกขั้น การดำเนินชีวิต หรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “อัปปมาทะ” คือ ความไม่ประมาท ดังนั้น สติ หรืออัปปมาทธรรม จึงเป็นแกนนำของหลักธรรมต่างๆ ที่ใช้ ในการกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ย เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ รวมถึงอารมณ์ต่างๆ ให้อยู่ในแนวทางที่ต้องการ และยังเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเองที่จะมักหลงไปได้ง่ายในทางที่ไม่ถูกต้องโดยเฉพาะกัลยาณมิตรหรือคนกลางเองก็จะต้องคอยควบคุมตัวเองให้มีสติอยู่ตลอดเวลา ว่ากำลังจะคิด จะพูด หรือจะทำอย่างไรในท่ามกลางความขัดแย้งที่กำลังเผชิญอยู่เบื้องหน้า

๒. ทำหน้าที่กัลยาณมิตร (Education Process)

ในกระบวนการของการไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ขั้นตอนนี้ คนกลางจะต้องทำหน้าที่กัลยาณมิตรของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายอย่างแท้จริง คือ พร้อมที่จะให้ความรู้ในทางที่ถูกต้อง คำแนะนำ ชี้แจงชักจูงช่วยบอกช่องทาง หรือทางออกของปัญหา ให้กับคู่กรณีได้คิดพิจารณา และตัดสินใจด้วยตัวเองในการจัดการกับปัญหา นั่นหมายถึงว่า คนกลางหรือกัลยาณมิตร ต้องเป็นกลางทั้งสองฝ่าย ไม่เข้าร่วม หรือทำการตัดสินใดๆ เป็นผู้ที่อำนวยความสะดวกในการไกล่เกลี่ย ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งให้ความรู้และความเข้าใจในการไกล่เกลี่ย โดยให้ตระหนักถึงประโยชน์ในการร่วมกันแก้ปัญหา คนกลางนั้นจะไม่มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการตัดสินใจ และ เมื่อคู่พิพาทหรือคู่กรณีสามารถตกลงกันได้ คนกลางจะมีหน้าที่ช่วยในการทำสัญญาประนีประนอมยอมความเมื่อคู่กรณีตกลงกันได้ กล่าวได้ว่า บทบาทหน้าที่ของกัลยาณมิตรของคู่กรณีหรือคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธนั้น เป็นบทบาทที่เด่นและมีความสำคัญมาก เพราะถือว่าเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่จะทำให้คู่กรณีเกิดสัมมาทิฏฐิ กล่าวคือ เป็นผู้เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา ประโยชน์ และหนทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุดในทางถูกต้องและดีงามให้แก่คู่กรณีทั้งสองฝ่าย

๓. สื่อสารอย่างลึกซึ้ง (Deep Communication)

บทบาทหน้าที่ของกัลยาณมิตรหรือคนกลาง ในการให้ความรู้ในทางที่ถูกต้อง และคำแนะนำต่างๆให้กับคู่กรณีได้คิดพิจารณา และตัดสินใจด้วยตัวเองนั้น กระบวนการที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ กระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้ง ซึ่งประกอบไปด้วยทั้งการพูดและการฟัง ด้วยคุณสมบัติภายนอกของกัลยาณมิตรที่สำคัญที่เกี่ยวกับการพูดนั้น ได้แก่ วัตตา หมายถึง เป็นคนฉลาดในการพูด คือพูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้จักจังหวะและเวลาที่ควรพูดและไม่ควรพูด คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน และเป็นที่ปรึกษาที่ดี และ คัมภีรัญจะ กะถัง กัตตา หมายถึง แถลงเรื่องล้ำลึกได้ คือ

กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ สำหรับในส่วนของการฟังนั้น[๖] ได้แก่ วจนักขโม อดทนต่อถ้อยคำได้ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาคำซักถาม ตลอดจนคำกล่าวล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ สามารถอดทนฟังได้ด้วยจิตเปี่ยมด้วยเมตตา ไม่เบื่อหน่าย และไม่เสียอารมณ์

หลักเกณฑ์ในการพูด ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น "วาจาสุภาษิต" ของพระพุทธเจ้านั้น ต้องประกอบไปด้วยคำที่ "จริง ไพเราะ เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และประกอบไปด้วยเมตตาธรรม"[๗] ดังนั้น กัลยาณมิตร หรือ คนกลาง จะต้องยึดหลักการเหล่านี้ในการพูด รวมทั้งที่จะต้องพยายามนำพาคู่กรณีทั้งสองฝ่ายให้ดำเนินการเจรจาให้อยู่ในกรอบของหลักการดังกล่าว

สำหรับในส่วนของการฟัง ในกระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้งนั้น จะต้องเป็นการฟังอย่างลึกซึ้ง หรือ การฟังอย่างตั้งใจ ในพระพุทธศาสนา การฟังตรงกับคำว่า สุตะ หรือ สุติ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับฟังเล่าเรียนถ่ายทอดกันมา การฟังเป็นหลักคำสอนที่สำคัญอย่างหนึ่ง ดังพุทธภาษิตว่า ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา[๘] ในมงคลสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ความเป็นผู้สดับฟังมาก[๙] และ ฟังธรรมตามกาล เป็นมงคลอันสูงสุด[๑๐] อีกทั้งคนกลางยังต้องนำพา หรือควบคุมสถานการณ์ ให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายยอมรับในการฟังซึ่งกันและกัน เพราะในขณะที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเผชิญหน้ากัน จิตใจจะฟุ้งซ่าน ความสามารถในการฟังจะลดลง แม้ว่าภายนอกจะดูเหมือนฟังอย่างตั้งใจ แต่จริงๆ แล้ว ต่างฝ่ายอาจจะหมกหมุ่นอยู่กับการคิดปกป้องตนเอง มากกว่าที่จะพยายามฟังว่าอีกฝ่ายกำลังพูดอะไร จึงทำให้ต่างฝ่ายอาจคิดอะไรที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เพราะละเลยสิ่งที่อีกฝ่ายต้องการจะพูดหรือพยายามสื่อสารให้เข้าใจ การฟังนั้นถือว่าเป็นทักษะพื้นฐานที่สำคัญในกระบวนการของการสื่อสารอย่างลึกซึ้ง เพราะเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญในกระบวนการสร้างสัมมาทิฏฐิ คือ เป็นการฟังเสียงจากภายนอก เป็นการยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น ซึ่งจะส่งเสริมกับปัจจัยภายในคือ โยนิโสมนสิการ

๔. วิเคราะห์เรื่องราว (Issues Analysis)

ในสถานการณ์ความขัดแย้ง สาเหตุของปัญหารวมทั้งเหตุปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง จะไม่ได้มาเป็นสูตรสำเร็จเหมือนกับการปรุงอาหาร หรือการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ บ่อยครั้งที่พบว่า สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งมักจะมีความโยงใยและซับซ้อน ดังนั้น ในขั้นตอนนี้ จึงถือว่าเป็นงานหลักใน

[๖] องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

[๗] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๗/๘๘.

[๘] สํ.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓, ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๑๘๘/๕๔๔.

[๙] ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๕/๗, ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๒๖๔/๕๖๒.

[๑๐] ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๙/๘, ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๒๖๘/๕๖๒.

การที่จะต้องรับรู้รายละเอียด ข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับคู่กรณีทั้งสองฝ่าย และจะต้องนำข้อมูลที่ได้เหล่านั้นมาทำการวิเคราะห์หาสาเหตุที่แท้จริง ในการวิเคราะห์เรื่องราวของสถานการณ์ความขัดแย้งนั้น มี ๒ หัวข้อใหญ่ที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ คือ (๑) องค์ประกอบของสถานการณ์ความขัดแย้ง ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น องค์ประกอบเชิงประจักษ์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอกกับองค์ประกอบเชิงรากเหง้า ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายใน และ (๒) บุคคลผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เป็นกรณีศึกษาไว้แล้วทั้ง ๓ กรณีที่พระพุทธเจ้าทรงดำรงฐานะเป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย

๕. เข้าถึงวิธีการ (Approach to Strategies)

กลยุทธ์ หรือวิธีการ ที่คนกลางจะต้องทำหน้าที่ในการป้อนสัญญา หรือโปรแกรมความรู้ใหม่ให้กับคู่กรณี ให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องดีงาม ซึ่งจะแบ่งออกเป็น ๒ ขั้นตอนคือ กลยุทธ์ในการที่จะรักษาความสงบในเบื้องต้น และกลยุทธ์ที่จะก่อให้เกิดสันติภาพอย่างยั่งยืน

กลยุทธ์ในการที่จะรักษาความสงบในเบื้องต้นนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรจะทำเป็นลำดับแรก เพราะ เมื่อทั้งสองฝ่ายตกอยู่ในสถานการณ์ของความขัดแย้ง มักส่งผลให้เกิดแรงกดดันและเก็บกดอารมณ์เอาไว้ ครั้นเมื่อแสดงอารมณ์ออกมา ก็มักจะมาพร้อมกับความโกรธและความขุ่นเคือง ซึ่งอารมณ์ที่ถูกเก็บกดนี้จะมีผลต่อพฤติกรรม และการตัดสินใจของคู่ขัดแย้ง ดังนั้นคนกลางจึงจะต้องใช้กลยุทธ์ต่างๆ เพื่อที่จะควบคุมภาวะอารมณ์ของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายให้อยู่ในภาวะที่สงบ และเพื่อที่จะนำไปสู่บรรยากาศของความเป็นมิตร ในการให้ความร่วมมือต่างๆ ที่จะจัดการกับปัญหา กลยุทธ์ที่มักจะนำมาใช้มีดังนี้ คือ

(๑) กลยุทธ์ในการเผชิญหน้ากับคู่กรณีโดยแยกเจรจาทีละฝ่ายเพื่อเปิดโอกาสให้แต่ละฝ่ายได้เล่าสถานการณ์ของความขัดแย้งในมุมมองของตนเองซึ่งจะเท่ากับให้แต่ละฝ่ายได้เป็นการระบายความทุกข์ หรือความคับแค้นใจต่างๆ ออกมาอย่างเต็มที่ ผลที่จะได้รับมักจะพบว่า เมื่อคู่กรณีทั้งสองฝ่ายต่างได้ระบายความทุกข์ร้อนออกไปบ้าง ความทุกข์ร้อนดังกล่าวก็จะผ่อนคลายเบาบางลงได้

(๒) กลยุทธ์ในการโน้มน้าว เป็นขั้นตอนที่หวังผลให้คู่กรณีทั้งสองฝ่าย มีท่าทีโอนอ่อนหันหน้าเข้ากัน หรือให้ความร่วมมือในการจัดการกับปัญหาที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย การโน้มน้าวดังกล่าว คนกลางอาจจะต้องพูดเน้นถึงผลดี และผลเสีย ที่จะเกิดแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายในกรณีที่ตกลงกันไม่ได้ เช่น ต้องเสียเวลา และค่าใช้จ่าย ไม่สามารถที่จะเลือกหนทางในการจัดการกับปัญหาได้ด้วยตนเอง และยังต้องรอคอยกับความไม่แน่นอนในผลของคำตัดสินของผู้พิพากษาว่าอาจเป็นผู้แพ้หรือผู้ชนะ

สำหรับในส่วนของกลยุทธ์ในการที่จะให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืน เป็นการหวังผลที่จะให้ทั้งสองฝ่ายคืนดีกัน ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง แต่จากการปฏิบัติงานจริง

ของผู้เขียนนั้น พบว่า อาจจะมีความเป็นไปได้ยาก ในการติดตามผลดังกล่าว เพราะโดยส่วนใหญ่แล้ว การปฏิบัติงานจะสิ้นสุดลง เมื่อต่างฝ่ายต่างยินยอมในข้อตกลงที่มีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งก็ไม่ได้หมายความว่าทั้งสองฝ่ายนั้นจะต้องคืนดีกัน ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ครบกระบวนการ ผู้วิจัยจะขอนำตัวอย่างกรณีศึกษาที่พระพุทธเจ้าทรงทำการไกล่เกลี่ย ในการที่จะนำมาซึ่งสันติภาพอันยั่งยืน คือ ทั้งสองฝ่ายเกิดสัมมาทิฏฐิอย่างแท้จริง เป็นการถอนรากเหง้าของปัญหา พระองค์ทรงใช้กลยุทธ์ที่สำคัญ ดังนี้

(๑) กลยุทธ์ในการมองเชิงระบบ ในกรณีศึกษาพระภิกษุชาวโกสัมพี พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณ ที่จะสลายทิฏฐิมานะของพระผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย โดยที่พระองค์ทรงวิเคราะห์แล้วว่าพระองค์จะต้องเสด็จออกจากเมืองโกสัมพี แล้วไม่ย้อนกลับมาอีก เพราะพระองค์ทรงเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ และสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นอย่างมากในสังคมเมืองโกสัมพี การเสด็จออกไปจากเมืองโกสัมพีของพระองค์ถือว่าเป็น “จุดพลิกผัน” สถานการณ์ที่สำคัญ ที่ส่งผลกระทบอย่างมากต่อสังคม ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือมีการตอบสนองอย่างเด่นชัด คือ ทั้งอุบาสกและอุบาสิกา ต่างพากันลงความเห็นว่า พระภิกษุเมืองโกสัมพีเป็นต้นเหตุสำคัญให้พระพุทธเจ้าต้องเสด็จหลีกหนีไปประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี จึงพากันไม่เคารพ กราบไหว้ และไม่ถวายอาหารบิณฑบาต ผลสุดท้ายพระภิกษุเมืองโกสัมพีก็แทบจะอดตาย การทะเลาะวิวาทกันไปก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด ทั้งสองฝ่ายจึงได้คลายทิฏฐิมานะลง และเกิดปัญญาหาทางคลี่คลายความขัดแย้งที่ยืดเยื้อ จึงพากันเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่กรุงสาวัตถี

การมองเชิงระบบของพระองค์นั้น เป็นการมองเชิงวิเคราะห์องค์ประกอบทุกส่วนในสังคมว่ามีความสำคัญและสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลง จะส่งผลกระทบต่อระบบไม่มากก็น้อย ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งนั้น จะไม่ใช่เพียงการมองที่มุ่งเน้นเฉพาะองค์ประกอบที่เป็นปัญหาและมุ่งเน้นที่จะหาทางแก้ไขปัญหาแต่เพียงฝ่ายเดียว การมองอย่างเป็นระบบตามแนวทางของพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย จะต้องมีการประสานสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง ระบบจึงจะเกิดความสมดุลดำรงอยู่ได้ด้วยดี

(๒) กลยุทธ์ในการแสดงธรรมเชิงอุปมาอุปไมย ในกรณีศึกษาของประเด็นปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ทรงดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง จนกษัตริย์ทั้งสองฝ่ายและกองทัพได้วางอาวุธ ความสงบได้เกิดขึ้น ไม่ได้เข้าสู่ภาวะสงคราม พระองค์ยังทรงใช้กลยุทธ์ในการที่จะให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืนของทั้งสองฝ่าย ทรงยกตัวอย่างเรื่องราวของชาดกอีก ๓ เรื่อง เป็นลักษณะอุปมาอุปไมย (metaphor) คือ รุกขธรรมชาดก และ วัฏฏกชาดก โดยเน้นถึงเรื่องความสามัคคี จากนั้นพระองค์ทรงนำเสนอ “อัตตทัณฑสูตร” ซึ่งมีเนื้อหามุ่งเน้นไปที่จุดซึ่งถือได้ว่าเป็น “รากเหง้า” ของความขัดแย้งนั่นคือในเรื่องของทิฏฐิมานะที่มีอยู่ในกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย

การใช้กลยุทธ์ในการแสดงธรรมเชิงอุปมาอุปไมย ซึ่งเปรียบเสมือนกับการเล่าเรื่องในทางที่จะชักจูงให้คู่กรณีทั้งสองฝ่าย เกิดสัมมาทิฏฐิ กลับมาคืนดีกันเกิดสันติภาพที่ยั่งยืนได้นั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่าผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย จะต้องเป็นผู้ที่คู่กรณีให้ความศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง หรือเป็นผู้ที่มีบารมี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่เพรียบพร้อม ในการที่จะสร้างศรัทธาให้กับคู่กรณีให้เกิดขึ้นก่อน ที่ยอมฟังการเล่าเรื่องราวต่างๆ จนกระทั่งเกิดปัญญาขึ้นด้วยตนเองหรือโยนิโสมนสิการ

๖. คิดอย่างแยบคาย (Thinking Wisely)

ในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง คู่กรณีทั้งสองฝ่ายสมัครใจและหาวิธีคิดได้ด้วยตนเองในการคลี่คลายปัญหา กระบวนการคิดดังกล่าว เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยภายในในการที่จะเกิดสัมมาทิฏฐิ ในการนำไปจัดการปัญหาความขัดแย้ง ลักษณะการคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ประมวลออกมาจากพระไตรปิฎก ๑๐ วิธีคือ ๑) *วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย* คือ การคิดที่เริ่มสภาพที่เป็นผล หรือการพิจารณาสภาพที่เป็นปัญหาแล้วหาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา ๒) *วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ*หรือการคิดแบบวิเคราะห์ คือ การคิดแบบกระจายเนื้อหา มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเอง ในทางธรรม มักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสารหรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย เพื่อไม่ให้มีความยึดมั่นถือมั่นในสมมติบัญญัติ ๓) *วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์* คือ การคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดาของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลาย ที่ว่าคิดให้รู้เท่าทันธรรมดานั้น ได้แก่ คิดเห็นอาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป ๔) *วิธีคิดแบบแก้ปัญหาหรือแบบอริยสัจ* เป็นการคิดที่สัมพันธ์กับการปัญหาความทุกข์ของชีวิตโดยตรง คือ คิดเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์ โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจนก่อน (ขั้นทุกข์) จากนั้นจึงคิดไล่เลียงสืบสาวหาสาเหตุอันเป็นที่มาของปัญหาว่า คืออะไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง (ขั้นสมุทัย) พร้อมกันนั้นก็ให้คิดกำหนดวางเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร อยู่ที่ไหน จะเป็นไปได้หรือไม่ (ขั้นนิโรธ) ขั้นสุดท้าย คือ คิดหาวิธีปฏิบัติหรือหามรรควิธีที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา โดยสอดคล้องกับจุดหมายที่ได้กำหนดไว้แล้วนั้น (ขั้นมรรค) ๕) *วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์* คือ การคิดให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “ธรรม” (หลักการ) กับ “อรรถ” (จุดมุ่งหมาย) ในการปฏิบัติธรรมหรือการกระทำอะไรก็ตาม จะต้องมีความเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของธรรมหรือหลักการนั้นๆ ว่า ปฏิบัติหรือทำไปเพื่ออะไร ธรรมหรือหลักการนั้นกำหนดวางไว้เพื่ออะไร เมื่อปฏิบัติแล้วจะนำไปสู่ผลหรือที่หมายใดบ้าง ทั้งจุดหมายสุดท้ายปลายทาง และเป้าหมายระดับย่อยที่จะส่งทอดไปยังธรรมหรือหลักการในระดับที่สูงขึ้นไป เมื่อเข้าใจหลักการและจุดมุ่งหมายได้ถูกต้องก็จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องด้วย (๖) *วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก* เรียกว่าเป็นการคิดแบบเผื่อใจไว้รองรับความผันผวนที่อาจ

จะเกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทั้งในด้านที่น่าชอบใจ (อิฏฐารมณ์) และไม่น่าชอบใจ (อนิฏฐารมณ์) พร้อมกันนั้นก็คิดหาทางที่จะยกจิตให้เหนือสภาวะที่แปรปรวนเหล่านั้น โดยมีหลักในการคิด ๓ ด้าน คือ (๑) อัสสาทะ คือ การคิดในส่วนดี ส่วนที่น่าใคร่ น่าปรารถนา และน่าพึงพอใจ (๒) อาทีนวะ คือ การคิดในส่วนเสีย ส่วนด้อย ส่วนที่มีโทษ หรือข้อบกพร่อง (๓) นิสสรณะ คือ การคิดหาทางออก ทางหลุดรอด หรือภาวะที่ไร้จากปัญหา มีความสมบูรณ์ในตัว หรือเป็นภาวะที่อยู่เหนือทั้งข้อดีข้อเสีย ๗) *วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม* คือ การคิดที่สัมพันธ์กับการใช้สอยหรือการบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดกั้นเส้นทางกิเลสตัณหา ไม่ให้เข้ามาแสดงอิทธิพลครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อๆ ไป "คุณค่าแท้" นั้นหมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนเพื่อความดีงามและความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต ส่วน "คุณค่าเทียม" หมายถึง คุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ที่มนุษย์พอกเสริมให้แก่สิ่งนั้น ซึ่งเป็นคุณค่าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า หรือจะเรียกว่าเป็นคุณค่าสนองตัณหาก็ได้ เช่น การมองคุณค่าของอาหารอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย ความสนุกสนาน ความมีหน้ามีตาในสังคม เป็นต้น ๘) *วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม* หมายถึงการคิดในแนวทางที่จะส่งเสริมให้เกิดคุณธรรม หรือการพยายามสร้างสมพฤติกรรมการคิดของจิตในแง่ที่ดีๆ อาจเรียกว่าการเลือกมองโลกและชีวิตในแง่ดีก็ได้ การคิดแบบเร้าคุณธรรมนี้ มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามในขณะนั้นๆ และในแง่ที่ช่วยแก้นิสัยความเคยชินร้ายๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม ๙) *วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน* คือ การคิดที่อยู่กับอารมณ์ปัจจุบัน การคิดแบบอยู่กับปัจจุบันนี้ไม่ได้หมายความว่า พุทธศาสนาสอนให้ยึดเอาแต่เหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนี้เท่านั้น โดยไม่สนใจบทเรียนในอดีตและเตรียมการเพื่ออนาคต แท้ที่จริงแล้วไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัจจุบัน เรื่องอดีต หรือเรื่องอนาคต ถ้ารู้จักนำมาคิดในแนวทางแห่งปัญญา ก็จัดเป็นการคิดแบบอยู่ปัจจุบันได้เช่นเดียวกัน ในขณะเดียวกัน ถ้าคิดไปในแนวทางของตัณหา แม้จะคิดถึงเรื่องที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็ไม่ชื่อว่าเป็นการคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม เป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีความสำคัญตามคำสอนของพระพุทธศาสนาในทุกระดับ ทั้งในระดับ ๑๐) *วิธีคิดแบบวิภัชชวาท* เป็นลักษณะการคิด การพูด หรือการแสดงความจริงที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของพุทธศาสนา เพราะคำว่า "วิภัชชวาท" ถือว่าเป็นชื่อเรียกระบบความคิดของพุทธศาสนาทั้งหมด เมื่อมองโดยสาระสำคัญ การคิดแบบวิภัชชวาท หมายถึง การคิดและการแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นทุกแง่ทุกมุม ไม่จับเอาเฉพาะบางแง่บางมุมขึ้นมาวินิจฉัยแล้วด่วนสรุปว่าเป็นจริงอย่างนั้นทั้งหมด เช่น เมื่อกล่าวถึงบุคคลผู้หนึ่งว่าเขาดีหรือไม่ดีอย่างไร ก็แยกแยะชี้ประเด็นให้เห็นความจริงเป็นด้านๆ ไปว่า แง่มุมนั้นหรือด้านนั้น เขาดีอย่างไร หรือไม่ดีอย่างไร เป็นต้น[๑๑]

[๑๑] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง), ๒๕๒๕, หน้า ๑๗๙-๑๙๖.

ถ้าถามว่าวิธีใดเป็นวิธีที่เหมาะสม หรือเป็นวิธีที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการความขัดแย้ง คำตอบก็คือ ทั้ง ๑๐ วิธี สามารถที่จะนำมาใช้ทั้งหมด แต่ถ้าถามว่าวิธีใดที่ครอบคลุมมากที่สุด จากประสบการณ์ของผู้เขียน ผู้เขียนมีความเห็นว่า วิธีคิดแบบวิภัชชวาท นั้นเป็นวิธีที่ครอบคลุมมากที่สุดในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เพราะเป็นวิธีคิดที่แยกแยะ แสดงความจริงออกให้เห็นทุกแง่ทุกมุม หรือกล่าวได้ว่า เป็นวิธีคิดที่ต้องพิจารณาอย่างรอบด้าน ว่าสิ่งใดดีไม่ดี ถูกต้อง หรือไม่ถูกต้องอย่างไร เพราะหลักคิดแบบวิภัชวาท เป็นระบบความคิดของทางสายกลางทางพุทธจริยศาสตร์ เป็นการใช้ปัญญาไตร่ตรองจากข้อมูลที่มีอยู่อย่างรอบด้านมากที่สุด แล้ววิเคราะห์ปัญหาแบบองค์รวม (Holistic Approach) ซึ่งจะสามารถพบแบบที่ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง ก็คือทางเลือกที่เป็นกลาง และเป็นทางสายกลางสำหรับกรณีนั้นๆ

๗. หาจุดสนใจ (Interest Finding)

ในการหาความเป็นรูปธรรมสำหรับการเจรจาไกล่เกลี่ย คำตอบที่คนกลางร่วมกับคู่กรณี จะต้องสรุปให้ได้ก่อนว่า อะไรคือความต้องการที่แท้จริงของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ซึ่งมีศัพท์ทางวิชาการเป็นภาษาอังกฤษ เรียกว่า “Interest”[๑๒] หมายถึง จุดสนใจที่อยู่เบื้องหลังจุดยืน หรือสิ่งที่คู่กรณีให้ความสำคัญ ซึ่งรวมถึงความวิตกกังวลใจของคู่กรณี จุดสนใจนี้สามารถที่จะต่อรองหรือปรับเปลี่ยนได้ถ้าคู่กรณีให้ความร่วมมือกัน การหาจุดสนใจ หรือ ความต้องการที่แท้จริงในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางทางพระพุทธศาสนานั้น คือ การหารากเหง้าที่เป็นต้นตอของปัญหาความขัดแย้ง ได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ มานะนั่นเอง สำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธในขั้นตอนนี้ คือ ความพยายามที่จะทำการไกล่เกลี่ยให้คู่กรณีทั้งสองฝ่าย ลด ตัณหา ทิฏฐิ มานะลง จนกระทั่งจุดสนใจหรือความต้องการของทั้งสองฝ่ายนั้น มีความประสานกลมกลืนกัน (harmonize) จนไม่มีความขัดแย้งเหลืออยู่ ซึ่งจะทำให้เกิดความสามัคคี และความเป็นเอกภาพ[๑๓] ในการลดระดับของ ตัณหา ทิฏฐิ มานะทางพระพุทธศาสนาในการจัดการความขัดแย้งนั้น จะต้องเกิดจากการให้ หรือ ความเสียสละของคู่กรณี ซึ่งภายใต้จิตที่มีเมตตาเป็นพื้นฐานสำคัญ

จากประสบการณ์ของผู้เขียนในการปฏิบัติหน้าที่ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง พบว่าถ้าในการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้นไม่ไปถึงจุดที่มีความประสานกลมกลืนกัน โดยไม่สามารถที่จะลดตัณหา ทิฏฐิ มานะของทั้งสองฝ่ายได้ กล่าวคือ ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน เป้าหมายของการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้น ก็จะแปรเปลี่ยนมาอยู่ที่จุดของความประนีประนอม (compromise) ซึ่ง เป็นการชดเชย ตัณหา ทิฏฐิ มานะ

[๑๒] สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า, **ศัพท์บัญญัติเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและความขัดแย้ง**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓๘-๓๙.

[๑๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **สลายความขัดแย้ง**, หน้า ๑๒-๑๓.

โดยให้ทั้งสองฝ่ายได้มากกว่าเสีย หรือ ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ ที่เรียกว่า “win-win solutions” นั่นเอง ปัญหาความขัดแย้งนั้นก็สามารถที่จะสงบหรือยุติลงได้ เพราะเป็นการจำยอมของทั้งฝ่าย ตรงกับสำนวนทางตะวันตกที่ว่า[๑๔] “ได้ขนมปังครึ่งก้อนดีกว่าไม่ได้เลย (Half a loaf is better than no bread)” การที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายให้ความร่วมมือกัน จนจุดสนใจของทั้งสองฝ่ายสามารถที่จะต่อรองหรือปรับเปลี่ยนได้นั้น ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากในการเจรจาไกล่เกลี่ย ไม่ว่าผลที่ออกมานั้นจะเป็นการประสานกลมกลืนกัน (harmonize) หรือ การประนีประนอมแบบต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ (win-win solutions) ก็เป็นการเปิดหนทางให้กับทางออกของปัญหาทั้งสองแบบ ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างก็พึงพอใจในบางส่วนที่ยอมรับได้ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม แต่แตกต่างกันที่ทั้งสองฝ่ายจะยอมรับได้อย่างเต็มใจหรือยอมรับได้อย่างจำยอมก็ตาม

๘. นำเสนอทางเลือก (Option Creating)

ขั้นตอนนี้ถือได้ว่า เป็นขั้นตอนที่จะต้องได้มาซึ่งทางออก หรือ ทางเลือกในการจัดการปัญหา ซึ่งหลักการที่นำมาประยุกต์ใช้ คือ “เกณฑ์ตัดสินคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์” ซึ่งเป็นหลักในการพิจารณาว่า แนวทางหรือทางออกของปัญหานั้น เป็นการกระทำที่ถูกต้อง หรือ ไม่ถูกต้องอย่างไร โดยแบ่งออกได้ เป็น ๒ ระดับคือ เกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง[๑๕] เกณฑ์หลัก คือ เกณฑ์ที่ตัดสินด้วยความเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล โดยพิจารณามูลเหตุว่า เป็นเจตนาเกิดจากกุศลมูล หรือเกิดจากอกุศลมูล และพิจารณาตามสภาวะว่า เป็นสภาพเกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ทำให้จิตสบาย ปลอดโปร่งผ่องใส สมบูรณ์ เป็นการส่งเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ช่วยให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้น ในส่วนของเกณฑ์รองนั้น คือ เกณฑ์ที่ตัดสินด้วยการใช้มโนธรรมคือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของตนเอง พิจารณาว่า การที่กระทำนั้นตนเองติเตียนตนเองได้หรือไม่ เสียความเคารพตนเองหรือไม่ และพิจารณาความยอมรับของบัณฑิต ว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับกัน บัณฑิตชื่นชมสรรเสริญ หรือตำหนิติเตียน รวมทั้งพิจารณาลักษณะ (วิธีการในการกระทำ) และผลของการกระทำต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ว่าเป็นการเบียดเบียนตนและผู้อื่นหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุข หรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ ทั้งแก่ตน และผู้อื่นหรือไม่

[๑๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

[๑๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๙-๑๘๐.

๙. สร้างสัมพันธภาพอันดี (New Relationship Building)

ในกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ สิ่งที่จะเป็นเป้าหมายสูงสุด ก็คือ การกลับมาคืนดีกันใหม่ เพื่อสันติภาพของสังคมที่ยั่งยืน กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การให้อภัยทานซึ่งกันและกัน ถึงแม้ว่าในความเป็นจริงอาจจะดูเหมือนว่ากระทำได้ยาก เพราะด้วยขีดจำกัดของเวลา ในการที่จะทำให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเข้าถึงการให้อภัยซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตาม อภัยทานนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้ และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไป ให้กลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ สำหรับรูปแบบของอภัยทาน สามารถกระทำได้ ๓ ทาง คือ ทางใจ ทางวาจา และ ทางกาย ซึ่งมีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันและกัน

๕. บทสรุป

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ จึงเป็นหนึ่งในพุทธสันติวิธี ที่ใช้นำมาเป็นรูปแบบสำหรับจัดการปัญหาความขัดแย้ง อีกทั้งยังเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ยั่งยืนด้วยการให้อภัยทาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในการจัดการความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนา โดยหลักการและวิธีการในการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธ ประกอบไปด้วย ๙ ขั้นตอน (MEDIATION) ได้แก่ (๑) คุมสติ-**M**indfulness Control (๒) ทำหน้าที่กัลยาณมิตร-**E**ducation Process (๓) สื่อสารอย่างลึกซึ้ง-**D**eep Communication (๔) วิเคราะห์เรื่องราว-**I**ssues Analysis (๕) เข้าถึงวิธีการ-**A**pproaching to Strategies (๖) คิดอย่างแยบคาย-**T**hinking Wisely (๗) หาจุดสนใจ-**I**nterest Finding (๘) เสนอทางเลือก-**O**ption Creating และ (๙) สร้างสัมพันภาพอันดี-**N**ew Relationship Building ในปัจจุบัน การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนั้น กำลังเป็นวิธีที่ได้นำมาใช้อย่างแพร่หลาย ทั้งในศาลแพ่ง ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศกลาง และศาลอาญา ดังนั้น ทั้งภาครัฐและเอกชนควรจะได้ร่วมมือกัน มีการส่งเสริม และเผยแพร่ให้มีการนำรูปแบบของการเจรจาไกล่เกลี่ยเชิงพุทธอันเป็นการประยุกต์และบูรณาการหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อนำมาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยที่นับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

หนังสือ :

กษิรา เทียนส่องใจ. **การศึกษาวิเคราะห์อภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พรนพ พุกกะพันธุ์. **การบริหารความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพ็ชร, ๒๕๔๒.

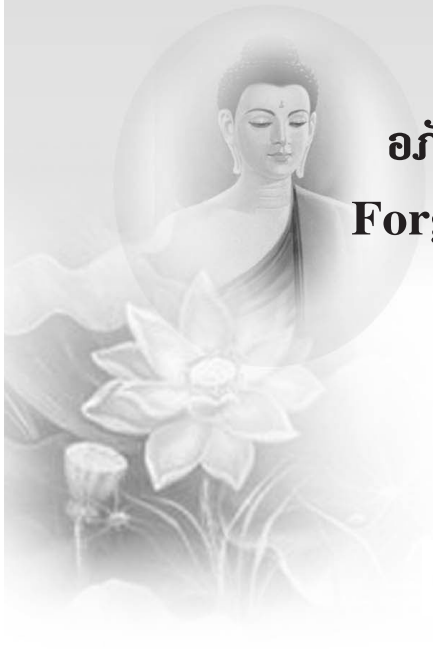
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **สลายความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๖.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุณยากร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **ปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.

สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า. **ศัพท์บัญญัติเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและความขัดแย้ง**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด, ๒๕๕๐.

อภัยทานกับการจัดการความขัดแย้ง
Forgiveness (Abhayadhana) and Conflict Management

ทพญ. กษิรา เทียนส่องใจ
Dr. Kasira Tiansongjai
นักวิชาการ

บทคัดย่อ

อภัยทาน มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกว่าเป็นมหาทาน มีความหมายว่า การให้ความไม่มีภัย โดยวิธีการปฏิบัตินั้นแบ่งออกได้เป็น อภัยทานทางใจ อภัยทานทางวาจา และอภัยทานทางกาย

อภัยทานเป็นพุทธสันติวิธี ที่ใช้นำมาเป็นรูปแบบสำหรับจัดการปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถใช้ได้ในรูปแบบการแก้ไขหลังจากความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้ว ยังสามารถใช้เป็นรูปแบบของการป้องกันเพื่อไม่ให้ความขัดแย้งก่อตัวอีกด้วย อภัยทานทางใจนับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาให้มีความอดทน มีความเมตตา ไม่อาฆาตพยาบาทโกรธแค้น อภัยทานทางวาจา คือ การพูดที่ยึดหลักสัมมาวาจา และการกล่าวคำว่า “ขอโทษ” สำหรับอภัยทานทางกาย คือ การแสดงพฤติกรรมเคารพ และให้เกียรติในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยวิธีการของอภัยทานดังกล่าวมาทั้งหมดทำให้การยึดมั่นในความเป็นอัตตลักษณ์สลายลง สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ในที่สุด

Abstract

From studying the Tipitaka and the Commentaties, it is found that Abhayadana is the great Dana which has the meaning of “giving no danger”. The framework guidlines of practising Abhayadana can be conducted in 3 ways through body, speech and mind.

The Abhayadana conducted through body, speech and mind is strongly recommended as one of the Buddhist peaceful means to be a pattern for solving the conflict problem. It is not only the resolution after conflict but it is also the prevention from the conflict development. The Abhayadana through mind primarily plays a very important role in patience, loving-kindness and dissolution of revenge. Consequently, the Abhayadana through speech is Right Speech of saying an excuse, meanwhile the Abhayadana through body shows respect to human beings. By all these means, the identity attachment may be transformed into the dissolution of identity and the conflict problem can be solved in the end.

๑. บทนำ

ในความเข้าใจโดยทั่วไปของคนจำนวนหนึ่ง อาจจะมีความเข้าใจว่าอภัยทานนั้นเป็นเพียงการหายโกรธและการยกโทษให้กัน จึงอาจจะมีผู้ที่มองไม่เห็นว่า อภัยทาน จะนำมาจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบันได้ในลักษณะอย่างไร เพราะความขัดแย้งในสังคมไทยที่เกิดขึ้นนั้น มีความหลากหลายซับซ้อนและอาจมีวาระซ่อนเร้นแฝงอยู่ด้วย ซึ่งบางครั้งคงจะไม่สามารถที่จะจบลงได้ที่การหายโกรธ หรือการยกโทษให้กันเท่านั้น จนถึงกระทั่ง อาจมีบางคนมองไม่เห็นคุณค่าของอภัยทาน ถึงขนาดรับไม่ได้ ด้วยคิดว่า อภัยทานนั้นกลับเป็นการปล่อยให้คนชั่วลอยนวล ไม่ก่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคมเสียเลย ฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของนักพุทธสันติวิธี จะต้องพยายามศึกษาวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งในเรื่องอภัยทาน จนความรู้นั้นตกผลึก สร้างเป็นองค์ความรู้ในเรื่องอภัยทานกับการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งเป็นการพิสูจน์ ความเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลได้ไม่จำกัดกาล (อกาลิโก) ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการแสดงให้เห็นว่า อภัยทานเป็นสิ่งที่ชาวพุทธสามารถปฏิบัติได้จริง เป็นการใช้ปัญญา เพื่อพัฒนาชีวิต พัฒนาจิตใจของเรา อย่างมีความเป็นเหตุเป็นผลสอดคล้องกับข้อเท็จจริงและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในสังคมไทย

๒. อภัยทานนั้นสำคัญไฉน : *ความหมาย คุณค่าและความสำคัญของอภัยทาน*

๒.๑ ความหมายของอภัยทาน

"อภัยทาน" ประกอบขึ้นจากคำสามคำ คือ อ+ภย+ทาน แปลว่า การให้ความไม่กลัว หรือการให้ความไม่มีภัยหรือให้ความปลอดภัย ซึ่งหมายถึง การอดโทษ หรือการยกโทษให้แก่กัน ไม่ถือโทษโกรธพยาบาทอาฆาตจองเวรต่อกันอีกต่อไป ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง อภัยทาน นี้ว่าเป็นการให้ **"มหาทาน"** คือ เป็นทานอันยิ่งใหญ่ในอภิสันทสูตร[๑] ดังนี้

> *"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการนี้ เป็นมหาทาน อันบัณฑิตพึงรู้ว่าเป็นเลิศ มีมานาน เป็นเชื้อสายแห่งพระอริยะ เป็นของเก่า ไม่กระจัดกระจาย ไม่เคยกระจัดกระจาย อันบัณฑิตไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ อันสมณพราหมณ์ ผู้เป็นวิญญูไม่เกลียด" "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข"*

อภัยทาน หรือ มหาทาน ๕ ประการคือ

(๑) อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ชื่อว่า **ให้ความไม่มีภัย** ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้ ครั้นให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน แก่สัตว์หาประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่ง ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน หาประมาณมิได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นทานประการที่ ๑ ที่เป็นมหาทาน บัณฑิตพึงรู้ว่าเป็นเลิศ มีมานาน เป็นเชื้อสายแห่งพระอริยะ เป็นของเก่า ไม่กระจัดกระจาย ไม่เคยกระจัดกระจาย อันบัณฑิตไม่รังเกียจ อันสมณพราหมณ์ผู้เป็นวิญญูไม่เกลียด

(๒) อริยสาวกละอทินนาทาน งดเว้นจากอทินนาทาน ฯลฯ นี้เป็นมหาทานประการที่ ๒

(๓) อริยสาวกละกาเมสุมิจฉาจาร งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจารฯลฯนี้เป็นมหาทานประการที่ ๓

(๔) อริยสาวกละมุสาวาท งดเว้นจากมุสาวาท ฯลฯ นี้เป็นมหาทานประการที่ ๔

(๕) อริยสาวกละการดื่มน้ำเมา งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัยฯลฯ นี้เป็นมหาทานประการที่ ๕ จะเห็นได้ว่า อภัยทานที่กล่าวถึงในพระไตรปิฎกนั้น แท้ที่จริงก็คือ ศีล ๕ นั่นเอง และเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่อันเป็นมหาทาน

[๑] องฺ.อฏฺ.จก. (ไทย) ๒๓/๓๙/๓๐๐.

๒.๒ คุณค่าและความสำคัญของอภัยทาน

๑) อภัยทานเป็นการพัฒนาจิตใจ อภัยทานเป็นการพัฒนาจิตใจตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาทั้งทางด้านคุณภาพ และ สมรรถภาพของจิต ดังนี้

(๑) อภัยทานเป็นการพัฒนาด้านคุณภาพของจิต เป็นการสร้างจิตใจให้ดีงาม มีความเมตตา ให้ความเป็นมิตร และที่สำคัญคือเป็นจิตใจที่มีจาคะ ในที่นี้หมายถึง การสละความโกรธ[๒] ความอาฆาตเคียดแค้นออกจากจิตใจ อาจารย์วศิน อินทสระ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่า โดยปกติสภาพของจิตนั้นจะสะอาดผ่องใส ไม่ต้องการความเศร้าหมองใดๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นเมื่อสิ่งเศร้าหมองมากระทบ จิตจึงได้มีอาการดิ้นรนมีปฏิกิริยาโต้ตอบ และจะคายสิ่งเศร้าหมองนั้นออกมา แต่ถ้าสิ่งเศร้าหมองนั้นมากระทบบ่อยๆ และจิตไม่มีกำลังใดมาช่วยกำจัดสิ่งเศร้าหมอง จิตก็จะตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งเศร้าหมองที่เรียกว่า “กิเลส” เมื่อนานเข้าก็กลายเป็นทาสของความเคยชินอันนั้นไป เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความริษยา อาฆาตพยาบาท พวกนี้ล้วนเป็นสิ่งเศร้าหมองของจิต เป็นของเสียที่เข้าสู่จิตทำให้จิตเสียปกติภาพไป[๓]

การให้อภัยทานนั้นเป็นการสร้างพื้นที่ให้อารมณ์ที่เป็นกุศล เจริญงอกงามในจิตใจ ออกจากกับดักของความโกรธ จิตจะเบาสบายเป็นอิสระทันที เท่ากับเป็นการชำระจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส และชำระล้างสิ่งเศร้าหมองของจิต อภัยทานจึงเปรียบเสมือนน้ำที่จะไปดับไฟภายในจิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธแค้น เต็มไปด้วยความอาฆาตพยาบาท ซึ่งก็จะเท่ากับตัวเรานั้นทำร้ายตัวเองอย่างเต็มที่ และจิตใจที่เต็มไปด้วยความโกรธนั้น จะมีพลังอำนาจในการสั่งการบุคคลให้มีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องได้ง่าย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

> *“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน สิ่งทั้งหลาย สำเร็จมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจชั่ว จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจชั่วนั้น ความทุกข์ย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคลากเกวียน”*[๔]
>
> *“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน สิ่งทั้งหลาย สำเร็จมาแต่ใจ เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลใดมีใจผ่องใส จะพูดอะไรก็ตาม จะทำอะไรก็ตาม เพราะเหตุที่มีใจผ่องใสนั้น ความสุขย่อมจะติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัว”*[๕]

[๒] พุทธทาสภิกขุ, **การเก็บความโกรธใส่ยุ้งฉาง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๒๙-๓๑.

[๓] วศิน อินทสระ, **วิธีทำจิตให้บริสุทธิ์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๘.

[๔] ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

[๕] ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

จะเห็นได้ว่า ความสุข ความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงของคนเรานั้น ขึ้นอยู่ที่จิตใจเป็นสำคัญ หมายความว่า ถ้าบุคคลมีจิตใจไม่ดี ไม่ให้อภัยทาน เก็บไว้แต่ความอาฆาต พยาบาท เบียดเบียน มุ่งทำร้ายคนอื่น ก็ย่อมทำให้เกิดความทุกข์ทรมานติดตามตัวเองทุกหนทุกแห่งไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคลากเกวียน ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลมีจิตใจดีงาม ให้อภัยทาน เช่น มีความรัก เมตตา ให้ความหวังดี และความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ต้องการให้เขามีความสุข หรือ อยากช่วยเหลือคนอื่นให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนใจ ความคิดที่ดีงามเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดความสุข ความแช่มชื่น เบิกบานใจเป็นเหมือนเงาติดตามตัว

(๒) อภัยทานเป็นการพัฒนาด้านสมรรถภาพของจิต คือ การมีสติ มีขันติ มีความอดทนทางใจต่อความกระทบกระทั่ง อดกลั้นต่อความไม่พอใจ หรือความเจ็บใจ ไม่ว่าการกระทำของบุคคลอื่นจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดความไม่พอใจ ไม่ชอบใจก็ตาม ด้วยการวางใจตนให้เป็นกลางๆ ไม่กระเพื่อม ใช้สติปัญญา ตรึกตรองด้วยความรอบคอบ แล้วแสดงออกต่อสถานการณ์นั้นๆ อย่างเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ด้วยกัน ด้วยการอดกลั้นไม่ตอบโต้ ปรับเปลี่ยนอารมณ์ที่กดดันให้กลายเป็นความรัก และความเมตตา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการให้อภัยอย่างแท้จริง

ตัวอย่างของการอดทนเพื่อให้เกิดอภัยทานที่มักพบได้บ่อยในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การอดทนต่อการล่วงเกินทางวาจาด้วยถ้อยคำเสียดสี เหน็บแนม จนถึงด่าว่าหยาบคาย โดยไม่แสดงสีหน้าอาการขุ่นเคือง หรือความผูกโกรธให้ปรากฏ สะกดข่มกิริยาอาการของเราให้สุภาพเป็นปกติเอาไว้ให้ได้ด้วยกำลังของขันตินั่นเอง ดังคำสุภาษิตที่ว่า จะโกรธจะขึงให้นับหนึ่งถึงสิบ การให้อภัยทานจึงเป็นการแสดงออกถึงสมรรถภาพของจิตที่มีความเข้มแข็งอดทนต่อกิเลสโทสะที่เวียนมาทำให้ใจเศร้าหมอง

๒) อภัยทานเป็นการยุติผลกรรมข้ามภพข้ามชาติ ทุกชีวิตล้วนมีภัย ภัยของชีวิตอาจเกิดขึ้นได้ทุกเสี้ยววินาที ภัยที่เกิดจากภายนอกไม่ร้ายแรงเท่ากับภัยภายใน มนุษย์อื่นที่ทำลายเราก็ทำได้เพียงขณะหนึ่ง แต่จิตที่ไม่ให้อภัย อาฆาตพยาบาทผูกเวร จะทำลายเราข้ามภพข้ามชาติ ดังเช่นใน "เสรีววาณิชชาดก" [๖] ได้กล่าวถึงปฐมเหตุที่พระเทวทัตจองเวรพระพุทธเจ้าว่า ในอดีตกาล ในกัปที่ ๕ นับแต่ภัทรกัปนี้ พระโพธิสัตว์ คือพระพุทธเจ้าของเราสมัยที่ยังมิได้ตรัสรู้ ได้เกิดในตระกูลพ่อค้าเร่ในแคว้นเสริว มีชื่อว่า เสรีวะ ได้เดินทางไปค้าขายยังอริฏฐบุรีกับพ่อค้าเร่ผู้โลภมากคนหนึ่ง ซึ่งก็คือพระเทวทัต โดยมีชื่อว่า เสรีวะ เหมือนกัน พระเทวทัตได้กล่าวอาฆาตกับพระพุทธเจ้า เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าได้แลกซื้อถาดทองที่ตนอยากได้ไปก่อน จากเศรษฐียายหลานที่ตกยาก และด้วยแรงแค้นที่ผูกใจอาฆาตที่ไม่สามารถแลกซื้อถาดทองได้อันเนื่องมาจากจากความโลภของตนเอง ดังนั้น จะเห็นว่าไม่ว่าชาติใดที่พระเทวทัตเกิดมาแล้วได้พบพระพุทธเจ้า ก็มักจะตามจองล้างจองผลาญพระพุทธเจ้า

[๖] ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๘.

อยู่ร่ำไป จนต้องถูกธรณีสูบและตกนรกอเวจีในที่สุด จากตัวอย่างการจองเวรของพระเทวทัต จะเห็นได้ว่าการที่กรรมส่งผลข้ามภพข้ามชาตินั้นเป็นสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว เพราะฉะนั้น ถ้าไม่ต้องการรับวิบากกรรมอันเลวร้ายข้ามภพข้ามชาติ การให้อภัยทานจึงเป็นสิ่งที่ควรจะกระทำเพราะเป็นการยุติผลกรรมของเราต่อศัตรู เศษกรรมต่างๆ แทนที่จะติดตามเราไปข้ามภพข้ามชาติ ก็จะถูกสลัดออกเป็นอโหสิกรรมในชาตินี้ และในทางตรงกันข้ามอาจจะเป็นการสร้างมิตรภาพที่ยั่งยืน

๓) อภัยทานเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน มิตรภาพเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่หล่อเลี้ยงมนุษย์ในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขและสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในทิศทางที่สร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น อภัยทาน จึงเป็นสิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการที่จะรักษาความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้ และเป็นสิ่งที่จะช่วยฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ได้ถูกทำลายลงไปกลับมามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันใหม่ ดังตัวอย่างเรื่องของ ทีฆาวุกุมาร[๗] ได้ระลึกถึงโอวาทครั้งสุดท้ายของพระบิดาว่า

“อย่าเห็นยาวดีกว่าสั้น อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว
เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่เวรย่อมระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร”

เป็นเหตุให้พระองค์ทรงให้อภัยทานไม่ปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตผู้ซึ่งประหารชีวิตพระบิดาของพระองค์ และในที่สุดเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบความจริงแล้วจึงพระราชทานกรุงโกศลคืนให้กับทีฆาวุกุมาร พร้อมทั้งยกพระราชธิดาของพระองค์ให้อีกด้วย

“อย่าเห็นยาวดีกว่าสั้น” นั้น หมายถึง การผูกเวรด้วยความอาฆาตพยาบาทปองร้ายกันนั้นยาว มุ่งล้างผลาญกันไม่รู้จักสิ้น นำมาแต่ความเดือดร้อน ส่วนการไม่จองเวรเป็นเรื่องสั้น สามารถจบได้ง่าย คนที่หวังความสุขจึงไม่ควรเห็นการผูกพยาบาทจองเวรดีกว่าการให้อภัยกัน และ *“อย่าเห็นสั้นดีกว่ายาว”* หมายถึง การทำลายมิตรเป็นเรื่องสั้น ส่วนการผูกมิตรโดยมีมิตรไมตรีต่อกันนั้นเป็นเรื่องยาว ฉะนั้น ไม่ควรเห็นการทำลายมิตรดีกว่าการผูกไมตรี ดังนั้น จะเห็นได้ว่า อภัยทานเป็นการนำไปสู่การรื้อฟื้นมิตรภาพขึ้นมาใหม่ เกิดสัมพันธภาพที่ยั่งยืน

๔) อภัยทานเป็นการสร้างบารมีขั้นสูง ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง อภัยทาน นี้ว่าเป็นการให้ “มหาทาน”[๘] หรือทานที่ยิ่งใหญ่ และผลที่ได้รับเป็นห้วงบุญห้วงกุศล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศมีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข

[๗] วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๒/๓๔๓.

[๘] องฺ.อฏฺฐก.(ไทย) ๒๓/๓๙/๓๐๐.

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า อภัยทานเป็นการให้ทานที่ยิ่งใหญ่ อภัยทานเป็นการพัฒนาจิตใจอันสูงส่งของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง อภัยทานเป็นการยุติผลกรรมข้ามภพข้ามชาติ อภัยทานเป็นจุดเริ่มใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน และอภัยทานเป็นการสร้างบารมีขั้นสูง จากคุณค่า และความสำคัญของอภัยทานทั้งหมดที่กล่าวมา น่าจะสนับสนุนให้เราเปลี่ยนมุมมองเดิมว่าอภัยทานเป็นสิ่งที่ให้ยากนั้น กลับเป็นสิ่งที่งดงามและสมควรที่จะกระทำอย่างยิ่ง เพราะผู้ที่จะได้รับผลจากการให้อภัยทานทันทีและเป็นคนแรกนั้นคือ ตัวผู้ให้นั่นเอง ซึ่งถือเป็นการพัฒนาด้านจิตใจโดยตรงของตัวผู้ให้เป็นสำคัญ

๓. ทำไมเราถึงไม่ให้อภัยทานกัน : *อุปสรรคต่ออภัยทานในการจัดการความขัดแย้ง*

คำถามสำคัญว่า ทำไมเราถึงไม่ให้อภัยทานกัน เราอาจเคยได้ยินว่า เราจะให้อภัยทานกันได้อย่างไร มันไม่สาสมกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นเลย ทำไมถึงจะต้องไปยอมสละสิทธิ์ของการเป็นผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหาย ช่างไม่ยุติธรรมเสียเลย เราควรได้รับการชดเชยเยียวยาความเสียหายเพราะเราเป็นฝ่ายถูกกระทำ ซึ่งคำถามเหล่านี้จากการศึกษาวิเคราะห์แล้วพบว่า อุปสรรคที่ขวางกั้นต่ออภัยทานนั้น มักเกิดมาจากมุมมองเชิงลบ และมุมมองที่แตกต่างกันต่ออภัยทานของผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายไปสัมพันธ์กับผู้กระทำ อุปสรรคเหล่านี้มีความจำเพาะเข้มข้นขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคล และสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งทำให้การให้อภัยทานนั้น จะว่ายากก็ยากเหลือเกินที่จะให้ได้ และบางครั้งไม่อาจฝืนกระทำได้เลย อุปสรรคต่ออภัยทานในการจัดการความขัดแย้งจึงมีหลายประเด็น ดังนี้

๑) อย่าปล่อยให้คนชั่วลอยนวล เพื่อมากระทำความผิดซ้ำต่อไป : *การให้อภัยทาน ทำให้เกรงกลัวว่าเหตุการณ์ความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นซ้ำได้อีก*

สิ่งหนึ่งที่คนมักจะกังวลจนไม่อยากจะให้อภัยทานก็คือ ข้อสงสัยที่ว่า การให้อภัยทานซึ่งเป็นการยกโทษให้แล้วนั้น เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดเหตุการณ์อย่างนั้นซ้ำอีกหรือไม่ ดังมีคำกล่าวว่า “อย่าปล่อยให้คนชั่วลอยนวล เพื่อมากระทำความผิดซ้ำต่อไป” ซึ่งประเด็นนี้ส่วนมากแล้วมักจะเกิดกับความขัดแย้งที่รุนแรง หรือเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างเช่นความรุนแรงในครอบครัว หรือ การทำร้ายทางเพศ ที่มีข่าวปรากฏในสื่อต่างๆ ให้เห็นถึงอุบัติการณ์ซ้ำและต่อเนื่องเป็นระยะไม่สิ้นสุดเสียที ซึ่งคำถามมีว่า หากผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายให้อภัยทาน ยอมยกเว้นหนี้ค้างจากการเป็นฝ่ายถูกกระทำไปแล้ว เรื่องอาจจะกลับพลิกผัน ทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ในห้วงอันตรายที่จะต้องเจ็บปวดซ้ำในเหตุการณ์เดิมๆ ได้อีกหรือไม่ ซึ่งคงต้องยอมรับว่า ผู้ที่ถูกทำร้ายอย่างหนักจากเหตุการณ์นั้น ก็มีแนวโน้มที่จะหวาดกลัวต่อการเกิดเหตุการณ์ซ้ำได้อีก หากตนให้อภัยทานคู่กรณีเร็วเกินไป โดยเฉพาะหากการให้อภัยทานนั้นดูเหมือนเป็นการกลับไปคืนดีกันแล้วก็เกิดเรื่องร้ายซ้ำรอยเดิมอีกจนได้

ด้วยมุมมองของผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายยังคงเกรงกลัวว่า เมื่อเรื่องราวสงบลงเร็วเกินไป และผู้ถูกกระทำก็ได้ให้อภัยทานผู้กระทำไปแล้วด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้วยสาเหตุใดก็ตามแต่ ผู้กระทำเกิดหวนมากระทำต่อผู้ถูกกระทำซ้ำเหมือนเช่นเดิมอีก ก็จะเกิดความผิดหวัง และเจ็บปวด ดั่งฝันร้ายซ้ำในเรื่องเดิมๆ อย่ากระนั้นเลย สู้ผู้ถูกกระทำยังไม่ยอมให้อภัยผู้กระทำ ปล่อยให้เรื่องยังคงแดงอยู่เป็นที่รู้กันทั่ว สู้ผู้ถูกกระทำปล่อยให้เรื่องยังคงค้างคาใจผู้กระทำ ให้สำนึกอยู่ตลอดว่าเป็นฝ่ายกระทำเป็นฝ่ายผิดอยู่ในเรื่องนี้ ทำให้ยังมีชนักติดหลังอยู่ ซึ่งจะทำให้ไม่น่าจะมีโอกาสหรือกล้าที่จะกระทำซ้ำเช่นนั้นอีก ด้วยมุมมองเชิงลบเกรงกลัวอุบัติการณ์ซ้ำเช่นนี้เอง ผู้ถูกกระทำ จึงยากยิ่งที่จะให้อภัยทานแก่คู่กรณีได้ง่ายๆ และรวดเร็ว

โดยทั่วไปแล้วนั้น เรามักจะพบอุปสรรคของการให้อภัยทานเด่นชัด เมื่อเหตุการณ์ความขัดแย้งทำนองนี้นั้น อยู่ในขั้นรุนแรงมีการลงไม้ลงมือ หรือทำร้ายกัน เป็นการกระทำโดยเจตนาจงใจ หรือซ้ำแล้วซ้ำอีก และอีกทั้งหากเกิดร่วมกับการที่ผู้กระทำหรือผู้ทำร้ายไม่ได้มีท่าทีว่ามีอาการสำนึกผิดแต่อย่างใด ก็จะยิ่งยากหลายเท่าตัว และแทบเป็นไปไม่ได้เลยที่จะให้อภัยทานกันได้ ลักษณะเช่นนี้เป็นการแสดงออกถึงอุปสรรคต่อการให้อภัยทานได้ชัดเจนขึ้นว่า ไม่เพียงแต่ผู้ถูกกระทำจะไม่มีวันยอมให้อภัย กลับจะรู้สึกโกรธผู้กระทำที่ไม่สำนึกผิด นอกจากนั้นแล้วเขาก็จะยังเกรงกลัวเลยไปอีกว่าอาจถูกทำร้ายซ้ำอีกได้ หากเรื่องจบลงเร็วเกินไป ไม่ว่าการเกิดเหตุความขัดแย้งรุนแรงดังกล่าวซ้ำอีกครั้งหรือหลายครั้งนั้น จะยังไม่เกิดขึ้นจริงก็ตาม แต่ผู้ถูกกระทำซึ่งเป็นผู้เสียหายก็ยังคงมีแนวโน้มหวาดกลัว และระแวงมากกว่าคนปกติอื่นอยู่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ที่มีลักษณะเชื่อใจผู้อื่นได้ค่อนข้างยากอยู่แล้ว เนื่องจากความหวาดกลัวว่าจะเกิดเหตุการณ์ซ้ำนั้น เกิดขึ้นมาจากความไม่เชื่อใจนั่นเอง

๒) ให้อภัยกันง่ายๆ จะกลายเป็นคนขี้ขลาด : *การให้อภัยทาน จะทำให้ดูอ่อนแอ*

อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนไม่ต้องการให้อภัยทาน อาจเป็นเพราะไม่ต้องการจะทำให้ถูกดูว่าอ่อนแอ ขลาด และใจเสาะ การให้อภัยทานอาจดูเหมือนว่าเป็นการยอมจำนน ซึ่งจะทำให้เกิดความอาย เราพบได้ว่า เมื่อผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายตั้งใจว่าจะรักษาหน้าตา และศักดิ์ศรีของตัวเองไว้ เขาก็ยิ่งจะต้องการแก้แค้นหรือแสดงความโกรธ และตอบโต้ในแบบอื่นๆ การรักษาหน้าตา และศักดิ์ศรีนั้น อาจเหมาะสมเมื่อเกิดขึ้นในบางโอกาสที่ควรกระทำ อย่างไรก็ตาม คนที่ไม่พยายามรักษาหน้าบ้างเลยอาจแสดงออกให้เห็นถึงอุปนิสัยที่เป็นคนขี้อาย

หากให้อภัยทานง่ายๆ กลับกลายเป็นว่าดูอ่อนแอไม่รักษาหน้าตาศักดิ์ศรีเลย นับเป็นความคิดที่เห็นแก่หน้าตา และศักดิ์ศรีมากกว่าความดีที่พึงกระทำ หรือถ้าไม่อย่างนั้นหากกลัวว่าจะถูกมองว่าดูอ่อนแอ เราก็อาจหาทางกู้หน้าตัวเองในทางอื่นตั้งมากมาย ซึ่งดีกว่าการโกรธแก้แค้นตอบโต้เป็นไหนๆ จึงไม่ควรนำมุมมองเช่นนี้มาเป็นอุปสรรคต่อการให้อภัยทาน นับว่าเป็นการให้เหตุผลที่ไม่ค่อยถูกต้องนัก ในการเปรียบเรื่องการให้อภัยทานซึ่งเป็นแง่ดี ให้ไปสัมพันธ์กับความอ่อนแอซึ่งเป็นแง่ไม่ดี

จนสุดท้ายแล้ว หากผู้ถูกกระทำยังหลงวนเวียนในมุมมองเช่นนี้ เลยคาดว่าเป็นการแสดงความอ่อนแอ ทำให้จะต้องถูกว่า หรือดูถูกจากคนอื่น หรือคิดเลยไปว่าอาจต้องพบกับพฤติกรรมก้าวร้าวของผู้กระทำ จึงทำใจที่จะให้อภัยทานได้ยาก น่าเสียดายโอกาสดีงามจริงๆ อันเนื่องจากใช้เหตุผลที่ไม่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม ยังพบได้ว่ามีคนจำนวนไม่น้อยทีเดียว ที่รักษาหน้าตาศักดิ์ศรีด้วยกลัวว่าดูอ่อนแอ ทำให้เรามักพบเห็นผู้เสียหายที่อับอายมีแนวโน้มที่จะโกรธแก้แค้นมากกว่าให้อภัย

ขอให้มองในมุมกลับว่า แม้ว่าการให้อภัยทานอาจทำให้คนบางกลุ่มดูเหมือนว่าเป็นการแสดงความอ่อนแอ แต่ความเป็นจริงแล้ว การให้อภัยทานนั้นไม่ได้อ่อนแอเลย กลับเป็นความเข้มแข็งที่น่าเคารพนับถืออย่างยิ่ง เพราะการที่คนคนหนึ่งจะยอมสละสิทธิ์การเอาโทษของตนนั้น ต้องใช้ความเข้มแข็งอดทนในการควบคุมจิตใจตัวเองเป็นอย่างมาก เป็นการชนะใจตนเอง เป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ในการให้อภัยทานหรือความไม่มีภัยนั่นเอง บ่งบอกถึงศักยภาพที่สูงส่งในการพัฒนาจิตใจตนเอง

๓) บุญคุณต้องตอบแทนแค้นต้องชำระ : *การให้อภัยทาน เป็นการที่ไม่มีความยุติธรรม*

มีคนจำนวนมากมายในโลกนี้ไม่ต้องการให้อภัยทาน เพราะมีมุมมองว่า การยกโทษให้นั้นเป็นการทำให้ความยุติธรรมหายไป คนกลุ่มนี้จะศรัทธาต่อมาตรฐานความยุติธรรมแบบการตอบแทนความผิด ที่จะทำให้เกิดกฎ ตาต่อตา ฟันต่อฟัน ซึ่งแทบไม่เหลือช่องว่างให้ความเมตตาปรานีต่อผู้กระทำผิดเลย ก็เพราะเขาเหล่านั้นอาศัยยึดหลัก กฎต้องเป็นกฎ หรือ Action เท่ากับ Reaction ตามหลัก Physics หรือ บุญคุณต้องตอบแทนแค้นต้องชำระ ฉะนั้น ในความยุติธรรมแบบที่ต้องได้รับการชดใช้นั้น จึงมีผู้เสนอว่าต้องได้รับการชดใช้อย่างน้อยก็ในรูปแบบของการขอโทษ หรือการชดเชยในรูปแบบอย่างอื่น ซึ่งแนวคิดนี้กล่าวโดยง่ายก็คือ จำเป็นต้องมีสิ่งที่ต้องชดเชย เพื่อผดุงไว้ซึ่งมาตรฐานความยุติธรรมก็แล้วกัน ในทางตรงกันข้าม สำหรับการให้อภัยทานนั้น ไม่ว่าจะเป็นแง่ของการแสดงภายในใจ หรือการแสดงออกภายนอก มักจะต้องมีการละเว้นมาตรฐานของความยุติธรรมออกไปบ้าง ด้วยเพื่อกระบวนทัศน์ที่ปรารถนาจะแสดงความเมตตาอย่างแท้จริง และความรู้สึกอยากให้อภัยทานจากใจผู้ถูกกระทำ

เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่เข้าใจและยอมรับได้ว่า หากผู้เสียหายมีแนวโน้มในความต้องการเรื่องความยุติธรรมแบบที่ต้องมีการชดใช้การกระทำนั้น ผู้เสียหายอาจไม่ต้องการจะให้ผู้กระทำหลุดพ้นจากความผิด โดยไม่ได้รับการลงโทษหรือต้องชดใช้ ในกรณีที่คิดเช่นนี้ การแสดงออกถึงการให้อภัยทานแม้ว่าจะเป็นสิ่งดีงามที่ควรกระทำ แต่อย่างไรก็ตาม มันไม่ง่ายเลยที่จะเกิดขึ้น และบางกรณียอมรับได้ยากเพราะไปขัดขวางความยุติธรรมของสังคมโดยรวม ดังตัวอย่างของคดีอาญา แม้ว่าผู้เสียหายจะให้อภัยทาน และไม่อยากให้ผู้ใดรับโทษเลยก็ตาม แต่ความผิดทางอาญาเป็นความผิดต่อแผ่นดินซึ่งจำเป็นต้องได้รับโทษไม่อาจหลีกเลี่ยง มิฉะนั้นจะมีปัญหาต่อระบบความยุติธรรม และต่อสังคมส่วนรวม ซึ่งมุมมองดังกล่าวนับว่ามีการใช้เหตุผลที่เหมาะสม มีหลักการรองรับ และหลักฐานสนับสนุนแน่นหนา

เห็นจะต้องยอมรับได้ว่า การปล่อยให้ผู้กระทำผิดพ้นจากโทษที่สมควรได้รับ อาจไม่ถูกต้องตามกฎของความยุติธรรม ยิ่งถ้าหากผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายนั้นได้รับความเจ็บปวดทรมาน หรือเสียหายอย่างหนักจากความขัดแย้งนั้น ก็ทำให้สนับสนุนได้เลยว่าผู้กระทำผิดสมควรได้รับโทษจริงๆ และยิ่งไปกว่านั้น ถ้าหากว่าผู้กระทำผิดไม่สำนึกผิดด้วยแล้ว และแถมยังไม่ได้รับผลใดๆ จากเหตุการณ์นั้นเลย คนจำนวนมากที่รักความยุติธรรม ก็จะยิ่งไม่ต้องการให้อภัยทานได้เลย มันฝืนความรู้สึกต่อเรื่องความยุติธรรม

ดังนั้น เรามักพบคนจำนวนไม่น้อยที่อาจมีมุมมองที่ต้องการความยุติธรรมในแบบที่ต้องมีการชดใช้ กล่าวได้เลยว่า ผู้ที่ต้องการความยุติธรรมแบบนั้นก็ไม่ได้ทำผิดหรือใช้เหตุผลผิดแต่อย่างใด เพียงแต่ว่าศรัทธาในแง่มุมของความยุติธรรมมากกว่าแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ (การประนีประนอม การเห็นอกเห็นใจ และความเมตตากรุณา) คนเหล่านั้นจึงมักจะไม่ยอมให้อภัยทานหากความเสียหายนั้นยังไม่ได้รับการชดใช้ อย่างไรก็ดี การให้อภัยทานกับการให้อภัยโทษ มีทั้งส่วนเหมือนและแตกต่าง จึงควรใคร่ครวญแยกแยะให้ดี เพราะแม้ว่าผู้ร้ายที่สมควรรับโทษและเขาก็ได้รับโทษไปแล้วนั้น ผู้เสียหายยังคงแสดงความรู้สึกให้อภัย และให้อภัยทาน ไม่พยาบาทจองเวรในเรื่องที่ผ่านมาได้เสมอ

๔) หวังผลเสียจนไม่ให้อภัย : *การให้อภัยทานทำให้สูญเสียผลประโยชน์ในฐานะผู้เสียหาย*

แม้ผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายนั้นจะได้รับผลร้ายทั้งทางด้านอารมณ์ และจิตใจแล้ว แต่การที่มีฐานะเป็นผู้เสียหายยังอาจมีกรณีที่ได้รับประโยชน์บางประการจากเหตุการณ์ความขัดแย้งนั้นๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น บุคคลที่เป็นผู้ถูกกระทำหรือผู้เสียหายจะได้รับการมองในแง่ดี และเห็นใจเป็นอย่างมากจากการที่เป็นผู้เสียหาย ผู้ถูกกระทำอาจมีพลังอำนาจในการทำให้เกิดความรู้สึกผิดแก่ผู้กระทำในเรื่องนั้นๆ และโดยส่วนใหญ่แล้วสามารถเรียกร้องการขอโทษ และการชดเชยในรูปตัวเงิน ซึ่งในบางกรณีอาจได้เป็นเงินจำนวนมากมายมหาศาล และบางทีอาจแสดงอาการโกรธ และอยากแก้แค้นต่อผู้กระทำผิดโดยยังมีภาพที่น่าเห็นใจจากสายตาคนภายนอกอยู่ ซึ่งการกระทำที่เกิดจากความโกรธแค้นนั้นอาจทำให้ผู้ถูกกระทำดูมีอำนาจมากกว่าก็เป็นได้ เรามักพบว่าผู้ที่มองตนเองว่าเป็นผู้เสียหายอาจดำรงความโกรธเคืองขุ่นแค้นเอาไว้ยาวนาน และทำให้เขารู้สึกยังมีอำนาจในเรื่องนั้นอยู่ เพราะการที่เป็นผู้เสียหายนั้นจะได้รับความเห็นอกเห็นใจ และกำลังใจจากผู้อื่น ซึ่งจะเห็นได้ว่าประโยชน์เหล่านี้จะหายไป หากปราศจากฐานะการเป็นผู้เสียหายหรือผู้เคราะห์ร้ายที่เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น

ดังนั้น มีความเป็นไปได้ในสังคมวัตถุนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ ที่อาจเกิดกรณีของการที่คนบางพวกยอมรับสภาพตนเองว่าเป็นเหยื่อ ก็เพื่อหวังให้ได้ผลประโยชน์เหล่านั้น จะเห็นได้ชัดเจนขึ้นทันทีเมื่อผลประโยชน์นั้นออกมาเป็นรูปการฟ้องร้อง การชดใช้ด้วยเงินหรือทรัพย์สินที่มีมูลค่าสูงๆ มุมมองของการให้อภัยทานที่ดีงามก็จะไปปนเปื้อนกับความต้องการเชิงประโยชน์นิยมทางด้านธุรกิจ ทำให้ไม่ยินยอมให้อภัยทานเพราะมีวาระซ่อนเร้นในผลประโยชน์นั่นเอง ด้วยเหตุว่า การให้อภัยทานนั้นก็

เท่ากับเป็นการยกเลิกฐานะการเป็นผู้เสียหาย และยกเลิกประโยชน์ที่มากับฐานะนั้น ดังนั้น ก็ไม่น่าประหลาดใจที่พบได้ในชีวิตจริงว่า บางคนไม่สามารถยอมให้อภัยทานได้ เพราะการสูญเสียผลประโยชน์ในฐานะผู้เสียหายนั่นเอง

๔. วัคซีนอภัยทาน : *รูปแบบของอภัยทานในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันความขัดแย้ง*

จากการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน และอภัยทานตามหลักพระพุทธศาสนา จนได้ความรู้ที่ตกผลึกจากทั้งสองเรื่องนี้ จากนั้นนำมาบูรณาการได้องค์ความรู้ใหม่ในเรื่องอภัยทาน ซึ่งสามารถอธิบายรูปแบบของอภัยทานในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันความขัดแย้ง ดังนี้

การดำเนินชีวิตในสังคมไทยปัจจุบัน กำลังตกอยู่ในกระแสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งในเชิงลบ เห็นแก่ตัว เร่งรีบ แข่งขันเอาชนะทุกวิถีทาง จนถึงขั้นทำลายล้างกัน มัวเมาลุ่มหลงในค่านิยมการบริโภค และการเสพสุขจากสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าวเป็นตัวบงการสำคัญที่ก่อให้เกิดความรุนแรง ลุกลามจนถึงขั้นกระทำผิดกฎหมาย ก่อคดีอาชญากรรมต่างๆ ในสังคมไทยปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม แม้กระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยมจะเป็นดั่งเชื้อโรคร้ายที่ลอยนวลอยู่ในสังคมไทยอย่างไม่อาจปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ก็ตาม การดำเนินชีวิตภายใต้ความกดดันและลุกลามของกระแสดังกล่าวอาจดำเนินไปในทางที่ปลอดภัยขึ้นได้ หากเราได้สร้างภูมิคุ้มกันของโรค หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ภูมิคุ้มกันความขัดแย้งในการที่จะพัฒนาไปเป็นโรคร้ายดังกล่าว เราก็จะสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข โดยเชื้อโรคนั้นไม่อาจแพร่เข้าไปในร่างกาย หรือพัฒนาลุกลามต่อไปได้ ซึ่งเราสามารถสร้างภูมิคุ้มกันดังกล่าวได้ โดยการใช้อภัยทานในรูปแบบที่เสมือนประหนึ่งการฉีดวัคซีนป้องกันโรคนั่นเอง

วัคซีนอภัยทาน หรือ รูปแบบของอภัยทานในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันที่จะป้องกันการเกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมไทย คือ การดำเนินชีวิตตามหลักปฏิบัติของศีล ๕ เพราะศีล ๕ นั้นถือว่าเป็นหลักการสำคัญขั้นต้นของการเป็นชาวพุทธ ด้วยเป็นจริยธรรมขั้นต่ำสุดที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุขปราศจากความขัดแย้ง กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความคุ้มครองป้องกันภัย (ความไม่มีภัย) ในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ ฉะนั้น อภัยทานในความหมายของศีล ๕ จึงเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยจะเป็นระบบภูมิคุ้มกันควบคุมชีวิตด้านนอก ในการแสดงออกทางกายและวาจา โดยป้องกันไม่ให้มนุษย์เชิงปัจเจกไปเบียดเบียน และทำร้ายคนอื่น ที่จะเป็นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้ง ดังคำอธิบายต่อไปนี้

๑) การดำเนินชีวิตที่เป็นอภัยทานโดยยึดหลักการปฏิบัติตามศีลในข้อที่ ๑ และ ๒ เป็นการให้ความไม่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น นั่นคือ การเคารพ และให้เกียรติในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น

๒) การดำเนินชีวิตที่เป็นอภัยทานโดยยึดหลักการปฏิบัติตามศีลข้อ ๓ เป็นการให้ความปลอดภัยต่อคู่ครองของตนเองเกิดความไว้วางใจกันและกัน นั่นคือการไม่ละเมิดทางเพศ ล่วงเกินขอบเขตแห่งความเป็นสามีภรรยา เป็นการเคารพ และให้เกียรติต่อคู่ครองของตนเองและผู้อื่น

๓) การดำเนินชีวิตที่เป็นอภัยทานโดยยึดหลักการปฏิบัติตามศีลข้อ ๔ เป็นการให้ความปลอดภัยทางคำพูด ไม่ละเมิดทางวาจา เป็นการเคารพ และใส่ใจในความทุกข์ของผู้อื่นอันเนื่องมาจากคำพูดของเรา เพราะคำพูดที่ไม่ดีไม่ว่าจะเป็นการพูดเท็จ ส่อเสียด คำหยาบคาย ยุยงให้แตกกันนั้นจะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท ขาดความสามัคคี

๔) การดำเนินชีวิตที่เป็นอภัยทานโดยยึดหลักการปฏิบัติตามศีลข้อ ๕ เป็นการให้ความไม่มีภัย ด้วยการงดเว้นไม่ดื่มสุราเมรัย หรือของมึนเมาอื่นๆ การดำเนินชีวิตตามศีลข้อนี้ถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะการดื่มสุรา หรือของมึนเมาจะทำให้ขาดสติที่จะควบคุมตัวเอง ขาดความยั้งคิด และเมื่อขาดสติแล้วก็สามารถทำได้ทุกอย่าง อาจจะทำให้ละเมิดศีลอีก ๔ ข้อได้ เกิดอันตรายเป็นภัยต่อชีวิต และทรัพย์สินของผู้อื่น และรวมทั้งตัวเองด้วย

สรุปได้ว่า รูปแบบของอภัยทานในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักปฏิบัติตามศีล ๕ จึงเสมือนหนึ่งกระตุ้นให้เราทุกคนสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง เพื่อที่จะป้องกันความขัดแย้งในเชิงปัจเจกที่จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ไม่ให้พัฒนาลุกลามไปในทางลบกระทบต่อสังคม สังคมนั้นๆ ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสงบสุข พระพรหมคุณาภรณ์ให้ทัศนะไว้ว่า การขาดศีล ๕ จะเนื่องมาจากเหตุใดก็ตาม ย่อมเป็นมาตรฐานวัดความเสื่อมโทรมของสังคม และไม่เป็นสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลสำหรับการสร้างสรรค์สิ่งดีงามที่สูงขึ้นไป[๙] ดังที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวย้ำเน้นว่า ศีลธรรมเป็นเรื่องสำคัญกว่าเรื่องใด เพราะความสงบสุขหรือความทุกข์เดือดร้อนในสังคมแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีศีลธรรมหรือไม่[๑๐] รวมทั้งกล่าวเตือนสติมนุษยชาติไว้ว่า ถ้ามนุษย์ไม่รักษาศีล โลกก็จะเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ด้วยบทกวีซึ่งท่านประพันธ์ไว้ดังนี้

[๙] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๑-๗๗๒.

[๑๐] พุทธทาสภิกขุ, **ศีลธรรมกับมนุษย์โลก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๑-๘.

ถ้าศีลธรรมไม่กลับมาโลกาวินาศ
มัวหลงเรื่องกินกามเกียรติเกลียดนิพพาน
อาชญากรรมเกิดกระหน่ำลงในโลก
เพราะบ้ากินบ้ากามทรามเกินไป
อยากครองเมืองครองโลกโยกกันใหญ่
ขอศีลธรรมได้กลับมาพาหมู่คน
มนุษยชาติจะเลวร้ายกว่าเดรัจฉาน
ล้วนดื้อด้านไม่เหนี่ยวรั้งบังคับใจ
มีเลือดโชกแดงฉานแล้วซ่านไหล
บ้าเกียรติก็พอไม่ได้ให้เมาตน
ไม่มีใครเมตตาใครให้สับสน
ให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทันเวลาฯ[๑๑]

๕. อภัยทานวิถี : *รูปแบบของอภัยทานในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง*

อภัยทานวิถีเป็นองค์ความรู้ใหม่อีกอันหนึ่งในเรื่องอภัยทาน ซึ่งสามารถอธิบายรูปแบบของอภัยทานในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง โดยอภัยทานวิถีนั้น สามารถกระทำได้ ๓ ทาง คือ ทางใจ ทางวาจา และทางกาย ที่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันและกัน ดังนี้

๑) อภัยทานทางใจ เป็นวิธีการให้ความปลอดภัย ที่ถือว่าเป็นจุดเริ่มแรกที่จะเดินเข้าไปสู่กระบวนแห่งอภัยทานในการจัดการความขัดแย้ง โดยการเปิดใจ เพื่อรื้อถอนสลายการยึดมั่นถือมั่น (ทิฏฐิ) ในตัวตน ยอมรับกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งหมายความรวมไปถึง การเปิดใจพร้อมที่จะสำนึกผิด หรือยอมรับผิด ในสิ่งที่กระทำต่อกัน อภัยทานทางใจนั้น ยังเป็นการฝึกใจ ให้มีความอดทน เป็นอิสระจากความอาฆาต พยาบาทโกรธแค้นทั้งปวง ปรับเปลี่ยนใจให้มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแม้ว่าจะเป็นคู่กรณีในความขัดแย้งก็ตาม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเอาชนะใจตัวเองและเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ผู้มีใจสูง

วิธีการของอภัยทานทางใจ โดยการเปิดใจสลายตัวตนนั้น จะต้องกระทำไปพร้อมกับความอดทนต่ออุปสรรคทั้งปวง โดยถือเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่มีต่อตนเองและคู่กรณีเปิดใจสลายทั้งความเป็นผู้ถูกกระทำและผู้กระทำ สร้างความเชื่อใจต่อความเป็นมนุษย์ด้วยกัน ถือเป็นการสร้างโอกาสกระทำความดีที่ยิ่งใหญ่ให้ตนเอง เป็นการเปิดพื้นที่ของการเรียนรู้ผู้อื่นเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความเชื่อ และทัศนะที่แตกต่างจากตนเอง เป็นการหันหน้าเข้าหากัน เพื่อจะไปรับฟังอย่างตั้งใจ ฟังอย่างลึกซึ้ง ถึงข้อมูล ปัญหา ความทุกข์เดือดร้อน ความหวาดกลัว ขั้นตอนดังกล่าวนี้ถือว่า เป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะสอดคล้องเชื่อมโยงไปยังวิธีการอภัยทานทางวาจา และทางกาย ต่อไป

[๑๑] พุทธทาสภิกขุ, **บทกวีของพุทธทาสภิกขุ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘), หน้า ๘๓.

๒) อภัยทานทางวาจา เป็นวิธีการให้ความปลอดภัยโดยการใช้วัจนภาษาในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง กล่าวคือ เป็นศิลปะการใช้คำพูด ที่อาจแสดงออกร่วมกับการใช้ภาษากาย เช่น ท่าทาง แววตา การตั้งใจฟัง การให้อภัยทานทางวาจายังถือว่าเป็นวิธีการสื่อสารของสุภาพชนในการที่จะนำมาซึ่งความเข้าใจซึ่งกันและกัน

วิธีการของอภัยทานทางวาจา เป็นการกล่าวคำพูด ที่มีลักษณะดังนี้ คือ (๑) กล่าวคำพูด ที่สุภาพ ไพเราะ ไม่หยาบคาย (๒) กล่าวคำพูดที่ ซื่อสัตย์จริงใจ เหมาะแก่กาล และเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง (๓) กล่าวคำพูดที่พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เป็นคำพูดที่ไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น ไม่ดูถูกเหยียดหยาม เช่น กล่าวคำพูดที่แสดงให้เห็นว่า ตนเองเหนือกว่าหรือ ยกตนข่มท่าน (๔) กล่าวคำพูดที่ก่อให้เกิดความสมานฉันท์ หลีกเลี่ยงการใช้คำพูดที่พูดยุยงให้เกิดการแตกแยกหรือเกิดความรุนแรง

การกล่าวคำว่า “ขอโทษ” เป็นวิธีหนึ่งของวิธีการอภัยทานทางวาจา โดยเป็นคำที่นิยมมากที่สุด เชื่อได้ว่าเป็นประสบการณ์ตรงของคนทุกคนในชีวิตที่จะเคยเป็นฝ่ายได้ยิน หรือเป็นฝ่ายกล่าวคำขอโทษนั้นเอง การขอโทษในที่นี้ไม่ได้มุ่งเน้นเป็นการกล่าวตามมารยาทเท่านั้น การกล่าวขอโทษจะต้องมีเจตนารมณ์ในการกล่าวอย่างจริงใจที่พร้อมจะแสดงออกถึงการยอมรับผิด และสำนึกผิดในสิ่งที่ได้กระทำลงไป หากทำได้ตามเจตนารมณ์ คำขอโทษจึงจะเป็นวัจนภาษาที่แสดงออกถึงอภัยทานทางวาจาอย่างแท้จริง นอกจากคำขอโทษแล้ว ยังมีกลุ่มคำอื่นๆ อีกที่มีนัยเดียวกัน ได้แก่ “เสียใจจริงๆ นะคะ” “ขออภัยอย่างสูงนะคะ” “ฉันไม่ได้มีเจตนาจริงๆ ค่ะ” “ผิดไปแล้วค่ะ” ขอยกตัวอย่างวิธีการทางอภัยทานทางวาจาที่น่าประทับใจของสุภาพชนระดับผู้นำ ดังเช่นกรณีผู้นำของประเทศไทย พลเอกสรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี ที่ได้กล่าว “ขอโทษ” ต่อหน้าสาธารณชน ผ่านทางสื่อมวลทุกแขนง และแม้แต่เอ่ยว่า “ผมผิด” สมัยที่เป็นผู้บัญชาการทหารบกที่ไม่สามารถทำให้รัฐบาลยุติการยกเลิก ศอ.บต. อีกตัวอย่างหนึ่งเป็นกรณีของ ผู้นำของประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอมริกา ที่ประชาชนให้ความสำคัญต่อเรื่องสิทธิ และเสรีภาพอย่างโดดเด่น อดีตประธานาธิบดีสหรัฐ บิล คลินตัน ได้แสดงความสำนึกผิด ออกมาแถลงการณ์ขอโทษคนทั้งประเทศผ่านสื่อมวลชน เมื่อการนอกใจภรรยาของเขาถูกเปิดโปงออกมาต่อสาธารณชน

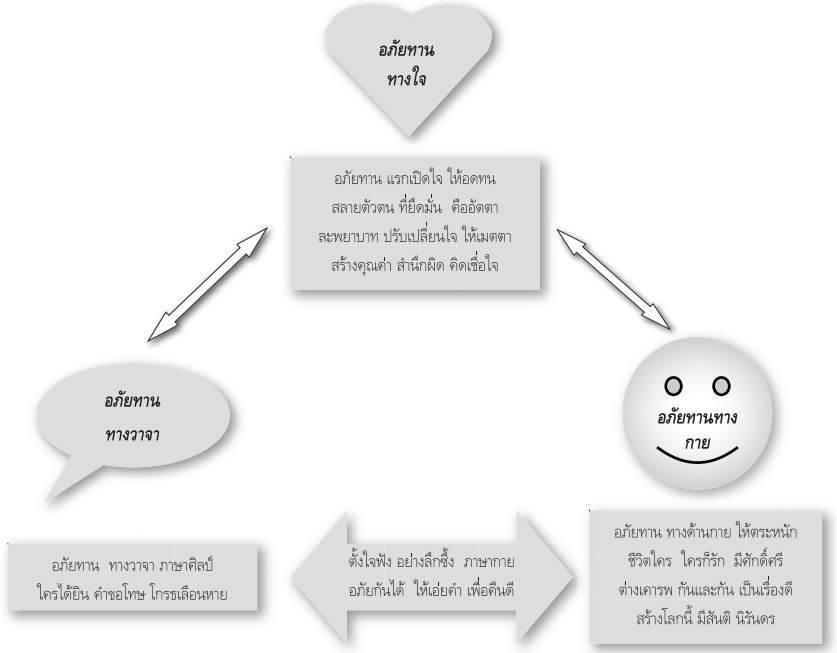
๓) อภัยทานทางกาย เป็นวิธีการของอภัยทานที่แสดงออกอย่างชัดเจนเช่นเดียวกับอภัยทานทางวาจา เป็นการกระทำที่สื่อเชื่อมโยงมาจากอภัยทานทางใจ และวาจา ซึ่งวิธีการของอภัยทานทางกายในการนำมาจัดการปัญหาของความขัดแย้ง จะมีลักษณะการแสดงออกต่างๆ ได้หลายประการ คือ การเคารพ และให้เกียรติในความคิดของผู้อื่น โดยการฟังอย่างตั้งใจ ในการรับทราบ ข้อมูลเรื่องราวต่างๆ และการฟังอย่างลึกซึ้งถึงความต้องการ ความทุกข์ที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจของแต่ละคนที่ได้เปิดเผยออกมาอย่างเป็นอิสระ การฟังอย่างตั้งใจ อย่างลึกซึ้งนั้น ถือว่าเป็นวิธีการของอภัยทางกายที่สำคัญ เพราะเป็นการแสดงออกของอภัยทานทางใจ ที่จะบ่งบอกถึงการเปิดใจ ทลายกำแพงของการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ยอมรับความเป็นจริงในความคิดที่แตกต่างหลากหลาย เป็นการถ่ายทอด หมุนเวียนในอารมณ์ ความรู้สึก ความนึกคิด ของกันและกัน ซึ่งจะนำพาไปสู่ความเข้าใจต่อกันได้ในที่สุด

วิธีการของอภัยทานทางกายที่สำคัญอื่นๆ อีกในการจัดการความขัดแย้ง คือ การให้ความปลอดภัย เคารพให้เกียรติในชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น การตอบโต้จองเวรโดยการทำร้ายร่างกายและทำลายทรัพย์สินนั้น เป็นการใช้ความรุนแรงในการจัดการความขัดแย้ง มีแต่จะทำให้ความขัดแย้งนั้นรุนแรง และขยายวงกว้างยิ่งขึ้น สำหรับวิธีการการเคารพในทรัพย์สินของผู้อื่นนั้น นอกจากการไม่ทำลายทรัพย์สินโดยตรงแล้ว ยังหมายถึง การไม่ลักขโมยหรือยักยอกทรัพย์ซึ่งรวมไปถึงการคอรัปชั่น หรือแม้กระทั่งการได้ทรัพย์สินมาครอบครองโดยไม่ชอบธรรม ดังเช่นในกรณีของผลประโยชน์ทับซ้อนของผู้ที่ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ยิ่งไปกว่านั้น วิธีการของอภัยทานทางกาย สามารถแสดงออกได้ด้วยภาษากาย ทางแววตา กิริยาท่าทางที่สุภาพ การยกมือไหว้ หรือ การขอขมา ก็ถือว่าเป็นวิธีการของอภัยทานทางกายด้วยเช่นกัน ประการสุดท้ายที่สำคัญ คือ การเสียสละ แบ่งปัน เพื่อเป็นการชดเชย และเยียวยา ก็จัดว่าเป็นวิธีของอภัยทานทางกาย เพราะความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหลายสถานการณ์ที่มีองค์ประกอบด้านผลประโยชน์ และความต้องการนั้น เป็นสิ่งที่สามารถหาทางออกร่วมกันได้ หากคู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่าย พยายามที่จะตระหนักรู้ถึงความอยู่รอดของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยการ เสียสละแบ่งปัน ทรัพยากร เงิน สิ่งของต่างๆ ที่สอดรับกับความต้องการของผู้ที่เสียผลประโยชน์ จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงบวกขึ้นได้ และมีผลต่อคุณค่าภายในจิตใจของแต่ละบุคคลทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

ดังนั้น ขอสรุปเป็นแผนภูมิของอภัยทานวิถี เพื่อเป็นหลักการพื้นฐานที่จำง่ายได้ความหมาย และพร้อมจะนำไปประยุกต์ใช้ในปัญหาความขัดแย้งที่ซับซ้อนในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนี้

แผนภูมิแสดง อภัยทานวิถี

๖. การขอโทษเป็นความกล้าอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ : *บทบาทของการขอโทษในการจัดการความขัดแย้ง*

การขอโทษ ซึ่งเป็นมรรยาท หรือวัฒนธรรมที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมนั้น ยังมีเนื้อหาสาระในฐานะเป็นการให้อภัยทานทางวาจา อีกหลายประเด็นที่ควรค่าแก่การวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และตระหนักในความสำคัญของการขอโทษอย่างแท้จริงในการจัดการความขัดแย้ง ดังมีสาระสำคัญต่อไปนี้

๑) การขอโทษจริง (True apologies) การทำเป็นขอโทษ (False apologies) หรือการขอโทษเพียงบางส่วน (Partial apologies)

การมีปฏิสัมพันธ์กันในการดำเนินชีวิตในสังคมใดก็ตาม เราทุกคนอาจเคยมีประสบการณ์ในการได้รับคำขอโทษที่ดูเหมือนไม่จริงใจ หรือการขอโทษแบบเสแสร้ง เพื่อให้ได้รับประโยชน์ในการปกป้องตนเอง แล้วเราจะแยกแยะได้อย่างไร ถึงความแตกต่างระหว่างการขอโทษอย่างจริงใจ (True apologies) กับ การทำเป็นขอโทษ (False apologies) หรือการขอโทษเพียงบางส่วน (Partial apologies)

การทำเป็นขอโทษ (False apologies) หรือการขอโทษเพียงบางส่วน (Partial apologies) เป็นการกล่าวด้วยข้อความ หรือคำพูดที่เรามักจะได้ยิน ดังตัวอย่างต่อไปนี้[๑๒] เช่น

"ฉันเสียใจ ที่ทำให้คุณไม่พอใจเมื่อวานนี้"

"ฉันเสียใจในสิ่งที่เกิดขึ้น"

"เราเสียใจถ้าเราได้ทำอะไรให้คุณไม่พอใจ หรือความไม่สะดวกใจต่อคุณ"

คำพูดที่กล่าวแสดงความรู้สึกเห็นใจดังข้างต้น อาจจะเพียงพอในบางสถานการณ์ อย่างไรก็ดีในหลายๆ ครั้งของสถานการณ์ความขัดแย้งที่เราสามารถตระหนักได้ถึงการแสดงความรับผิดชอบต่อเรื่องนั้นๆ โดยการแสดงการขอโทษอย่างจริงใจ เป็นเรื่องที่มีความหมายลึกซึ้งกว่าการทำเป็นขอโทษหรือการขอโทษเพียงบางส่วน การขอโทษที่ไม่สมบูรณ์ในแบบหลังอาจจะยิ่งเพิ่มความขัดแย้งขึ้นไปอีก ถ้ามองดูแล้วว่าไม่ได้มีความจริงใจในคำขอโทษนั้น

ตัวอย่างคำพูดดังกล่าวข้างต้น ผู้แสดงความขอโทษไม่ได้แสดงความรับผิดชอบในสิ่งที่เขาได้ทำลงไป หรือไม่ได้แสดงความรับผิดชอบในความเสียหายที่เขาเป็นต้นเหตุ ไม่ได้เป็นคำขอโทษที่แท้จริง สองตัวอย่างแรกเป็นการแสดงความรู้สึกเห็นใจไม่ใช่คำขอโทษ คำกล่าวประโยคที่สามนั้นไม่เป็นทั้งคำขอโทษ หรือการแสดงที่ดีถึงความเห็นอกเห็นใจ

[๑๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

การขอโทษอย่างจริงใจนั้น สิ่งที่สำคัญก็คือ การตระหนัก และยอมรับว่าตนเองทำผิด เป็นการแสดงความซื่อสัตย์ต่อตนเอง และแสดงความรับผิดชอบในความผิดของตนเองต่อผู้อื่น ความรู้สึกดังกล่าวควรจะต้องเกิดขึ้นก่อนที่จะเอ่ยปากขอโทษ มิฉะนั้น การขอโทษก็จะไร้ประสิทธิภาพ

การขอโทษอย่างจริงใจ ควรจะต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้[๑๓]

(๑) มีความซื่อสัตย์ และยอมรับกับตนเองว่าเราได้ทำบางสิ่งที่ผิดพลาดลงไป และต้องหาวิธีการแก้ไข

(๒) รับผิดชอบอย่างเต็มที่ต่อการกระทำของเราที่เป็นผลเสียหายหรือเป็นโทษต่อผู้อื่น

(๓) รู้สึกถึงความเร่งด่วนที่จะต้องขอโทษ และต้องทำในทันทีที่ทำได้

(๔) ต้องระบุถึงความผิดที่เราทำให้ชัดเจน และบอกกับทุกคนที่เราทำร้ายอย่างตรงไปตรงมาในสิ่งที่ตระหนักว่าเป็นความผิดของเรา

(๕) บอกความรู้สึกกับคนที่ถูกเราทำร้ายว่า เรารู้สึกตัวว่าเลวร้ายเพียงใดเกี่ยวกับสิ่งที่เราทำลงไป จนถึงกับทำให้เราต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และจะไม่ทำเช่นนี้อีก

การขอโทษอย่างจริงใจ ไม่จำเป็นต้องยืดยาว และที่สำคัญ คือ จงอย่าไปทำลายคำขอโทษที่ดีๆ และงดงามด้วย “คำแก้ตัว” กล่าวคือ อย่าขอโทษไปพร้อมกับแก้ตัวไปด้วย การขอโทษอย่างจริงใจจะช่วยรักษาเยียวยาความมั่นคงทางจิตใจคืนให้กับผู้เสียหาย และอาจจะนำไปสู่การให้อภัยทานอย่างแท้จริง ให้ระลึกว่า เมื่อมีโอกาสจะได้รับการให้อภัยทานจากคนอื่นแล้ว ก็ควรจะใช้โอกาสนั้นแก้ไขความผิดข้อบกพร่องของตนเองทันที อย่าให้ “คำขอโทษ” กลายเป็นแค่เพียง “คำขอโอกาส” เพื่อให้ตนเองได้กระทำผิดอยู่ซ้ำๆ ซากๆ และโปรดอย่าลืมว่าโอกาสนั้นคนอื่นเขาอาจจะมีให้เราได้ไม่บ่อยนัก

๒) คุณค่า และความสำคัญของการขอโทษ (จริง) ที่มาจากการสำนึกผิด

ก่อนอื่นขอทำความเข้าใจว่า การขอโทษกับการสำนึกผิด เป็นที่เรื่องที่สอดคล้องประสานต่อเนื่องกันและกัน กล่าวคือ เมื่อใช้อภัยทานในการจัดการความขัดแย้ง จะเริ่มจากการให้อภัยทานทางใจเป็นอันดับแรก ซึ่งวิธีการของอภัยทานทางใจมีหลายประการ เริ่มจากการเปิดใจ เพื่อสลายความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนคือ อัตตา ปรับเปลี่ยนใจให้มีเมตตาต่อกัน เลิกพยาบาทอาฆาตจองเวรซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น หากฝ่ายใดได้กระทำผิดหรือกระทำความเสียหายแก่ฝ่ายหนึ่งไปแล้วยอมรับผิด เกิดการสำนึกผิดในการกระทำนั้น ด้วยผู้กระทำรู้สึกละอายในสิ่งที่ตนเองได้ทำลงไป จากนั้นจึงไปกล่าวขอโทษอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อแสดงความสำนึกผิดต่อสิ่งที่ได้กระทำไป หากผู้

[๑๓] เคน แบลชารด์ และ มาร์เกร็ต แมคไบรด์, **การขอโทษ ๑ นาที**, แปลโดยชมนารถ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเพริล์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

ถูกกระทำเข้าใจยอมรับคำขอโทษที่มาจากการสำนึกผิดและยอมให้อภัยทาน มีการชดเชยเยียวยาซึ่งกันและกัน ความขัดแย้งใดๆ ก็จะถูกสลายลงได้ด้วยการให้อภัยทาน

จะเห็นว่า การสำนึกผิดเป็นวิธีการของอภัยทานทางใจ ซึ่งเป็นเรื่องของอารมณ์ ความรู้สึกของการยอมรับผิดด้วยใจ รู้สึกสำนึกผิดต่อเนื่องไป จนเป็นผลทำให้ไปกล่าวคำ ขอโทษ ในเรื่องนั้นๆ ซึ่งคำ ขอโทษ ที่เป็นการใช้วัจนภาษานั้น เป็นวิธีการของอภัยทานทางวาจา และการไปขอโทษ ก็นับเป็นวิธีการของอภัยทานทางกาย กล่าวได้อีกอย่างก็คือ การที่ใจสำนึกผิดจึงทำให้ไปกล่าวคำขอโทษ เป็นวิธีการให้อภัยทานที่เริ่มจากใจ วาจา และกาย ที่สอดรับประสานต่อเนื่องกันไป ส่งผลให้เกิดการให้อภัยทานอย่างแท้จริง

จึงกล่าวได้อย่างมั่นใจว่า การขอโทษหรือการสำนึกผิด เป็นการส่งเสริมการให้อภัยทาน โดยดูได้จากเหตุการณ์ความขัดแย้งในสังคมไทยเรา บ่อยครั้งที่ พบว่า คู่กรณีไม่ได้ต้องการอะไรที่มากไปกว่าการได้รับรู้ถึงการแสดงยอมรับผิด หรือ การสำนึกผิด เท่านั้นเอง การกล่าวคำว่า “ขอโทษ” อย่างจริงใจ ถึงแม้ว่าจะอยู่ในรูปของภาษา แต่ก็เป็นการกระทำเบื้องต้นที่สื่อถึงความพยายามแสดงความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้ความโกรธของผู้ที่ถูกกระทำ หรือฝ่ายผู้เสียหายลดน้อยลง เกิดความสัมพันธ์ในทางบวก การขอโทษ (จริง) ที่มาจากการสำนึกผิดจะเป็นการยับยั้งผลต่อเนื่องที่เกิดจากความขัดแย้ง และจะมีวงจรของความตั้งใจและเจตนาที่ดีเกิดขึ้นมาแทน ในทางตรงกันข้าม การไม่ขอโทษ หรือการขอโทษอย่างไม่จริงใจ รวมไปถึงการพยายามปกปิดกลบเกลื่อนความผิดนั้น การแสดงออกเหล่านี้ มักจะไม่ได้รับการพิจารณาให้อภัย

ยิ่งไปกว่านั้น การขอโทษจะแสดงออกถึงความรู้สึกผิด ซึ่งจะส่งผลกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกอยากจะกลับมาคืนดีกัน โดยเฉพาะระหว่างคู่กรณีที่ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เคยเป็นเพื่อนกัน เป็นญาติพี่น้องกัน และเคยรู้จักนับถือกัน นอกจากนี้ ยังพบอีกด้วยว่า การแสดงออกถึงอภัยทาน โดยการขอโทษด้วยท่าทีของการสำนึกผิดนั้น จะเป็นการสื่อว่าบทบาทการเป็นผู้กระทำ และผู้ถูกกระทำนั้นกำลังจะถูกลบไปโดยการขอโทษ ด้วยการสื่อสารจากภายในใจว่าไม่มีการติดค้างในจิตใจต่อกันแล้ว

อย่างไรก็ตาม อาจมีคำถามกลับกันว่า การแสดงออกถึงการให้อภัยทานนั้นมีส่วนช่วยให้เกิดการขอโทษ หรือการสำนึกผิด หรือไม่ แม้ว่าจะมีงานวิจัยที่ได้ข้อสรุปว่าการขอโทษ และการแสดงออกถึงการสำนึกผิดนั้นส่งเสริมทำให้เกิดการให้อภัย แต่กลับยังไม่มีการศึกษาโดยตรงถึงประเด็นที่กลับกันที่ว่าการให้อภัยนั้น มีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดความสำนึกผิดขึ้นบ้างหรือไม่

ในประเด็นนี้เราอาจคิดถึงคำกล่าวที่ว่า “ยื่นแก้มอีกข้างให้” ซึ่งผู้ถูกกระทำจะให้อภัยแก่ผู้กระทำก่อนที่ผู้กระทำนั้นจะแสดงอาการสำนึกผิด

หากการแสดงออกถึงการให้อภัยนั้น เป็นการแสดงออกอย่างบริสุทธิ์จริงใจแล้ว ผู้กระทำผิดอาจมองเห็นอุปนิสัยอันดีงามของผู้ถูกกระทำ และเกิดแรงกระตุ้นที่จะสำนึกผิด หรือ เกิดความละอายใจมากพอที่จะยอมรับผิด อย่างน้อยที่สุด วิธีการที่ต้องการให้อภัยก่อนของผู้ถูกกระทำนั้นก็น่าจะ

สามารถสลายความขัดแย้งที่อาจเพิ่มมากขึ้นได้ไม่น้อยทีเดียว ในประเด็นนี้นับว่าน่าสนใจอย่างยิ่ง และยังคงต้องรอการศึกษาวิจัยต่อไป

จึงกล่าวได้ว่า การขอโทษหรือการสำนึกผิดนับเป็นปรากฏการณ์ที่งดงามต่อจิตใจของทั้งสองฝ่าย ผู้เสียหายจะสามารถลบล้างความรู้สึกด้อยกว่าในฐานะที่เป็นผู้ถูกกระทำ และความคิดที่ว่าฝ่ายกระทำผิดนั้นได้ทำสิ่งไม่ดีลงไป จะแปรเปลี่ยนเป็นไปในทางดีขึ้น เมื่อมีการขอโทษ หรือสำนึกผิด[๑๔] ที่มาจากการให้อภัยทานซึ่งกันและกัน โดยทางใจ วาจา และกาย เพราะฉะนั้น การขอโทษที่มาจากการสำนึกผิด จึงมีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งจนขาดไม่ได้ ต่อการให้อภัยทานในการจัดการความขัดแย้ง แต่จะต้องเป็นการขอโทษ (จริง) (True apologies) ที่มาจากการสำนึกผิดเท่านั้น ไม่ใช่การทำเป็นขอโทษ (False apologies)

๓) อุปสรรคของการขอโทษหรือการสำนึกผิด (ทำไมถึงไม่ยอมขอโทษ)

เมื่อได้ทราบ คุณค่าของการขอโทษที่มาจากการสำนึกผิด ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ก็ยังมีคนจำนวนมากยังไม่สามารถทำได้ เพราะอะไร บางคนถึงยังไม่อยากขอโทษ หรือไม่อยากสำนึกผิด ทำไมบางครั้งผู้กระทำผิดไม่ขอโทษ ทั้งที่การขอโทษนั้นน่าจะทำให้ได้รับการให้อภัยและเกิดผลดีต่อจิตใจ และทำไมบางครั้งผู้ถูกกระทำจึงลังเลที่จะขอโทษ ทั้งที่การทำเช่นนั้นเป็นการประนีประนอม และทำให้ฝ่ายถูกกระทำหลุดพ้นจากการเป็นฝ่ายเคราะห์ร้ายนั้น

ขอย้ำอีกครั้งว่า เมื่อเราใช้คำว่า การสำนึกผิดเราได้หมายรวมไปถึงยอมรับผิดชอบในการกระทำนั้น (การสารภาพผิด) และที่สำคัญคือ การแสดงการขอโทษ (จริง) การกระทำเหล่านี้ ต้องเกิดขึ้นด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน และความยินยอมที่จะลดทิฐิของตัวเองลง ซึ่งด้วยเหตุที่หลายคนไม่สามารถยอมทำดังนี้ได้ คือ ไม่สำนึกผิดก็เลยไม่ยอมขอโทษ จึงมีหลายประเด็นที่ควรค่าแก่การศึกษาถึงอุปสรรคต่างๆ ต่อการขอโทษหรือการสำนึกผิด ดังนี้ คือ

(๑) ความไม่เห็นด้วยต่อการกล่าวหาที่ได้รับ อุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งที่ขัดขวางการขอโทษหรือการสำนึกผิด ก็คือ ผู้กระทำนั้นรู้สึกว่าตนถูกกล่าวหาอย่างไม่ถูกต้อง เกินความจริง และไม่ยุติธรรม ผู้กระทำนั้นจะรู้สึกว่าเหตุการณ์นั้น เกิดขึ้นจากปัจจัยยั่วยุหลายๆอย่าง ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเอง และผู้กระทำมองว่าเหตุการณ์นี้รุนแรงน้อยกว่า เจตนาน้อยกว่า และเลวร้ายน้อยกว่า ฝ่ายตรงข้าม หากกล่าวให้เข้าใจอย่างสั้นๆ ก็คือ ผู้ที่เป็นฝ่ายกระทำนั้น มักจะคิดว่าการกระทำของตนนั้นรุนแรงน้อยกว่าสิ่งที่ผู้ถูกกระทำเป็นฝ่ายเริ่มทำก่อน

[๑๔] McCullough, M.E., Paragament, K.I., Thoresen, C.E., **Forgiveness: Theory, Research, and Practice.** (New York : Guilford, 2000), pp. 136-138.

บัวเมสเตอร์ (Baumeister) ได้ตั้งชื่อทฤษฎีนี้ว่า[๑๕] ช่องว่างของความสำคัญ (Magnitude gap) ช่องว่างนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดเข้าข้างตนเองของทั้งผู้กระทำ และผู้ถูกกระทำ การมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ผู้กระทำ และผู้ถูกกระทำจะมีมุมมองที่แตกต่างกัน และผู้กระทำมักคิดว่าผู้ที่ถูกกระทำนั้น ทำหรือคิดมากเกินความเป็นจริง และในบางกรณีผู้ที่เป็นฝ่ายกระทำนั้นกลับตาลปัตรมองว่าอันที่จริงแล้ว ตนเป็นฝ่ายถูกกระทำด้วยซ้ำ

แม้แต่ในกรณีอาชญากรรมเลวร้ายอย่างการทรมาน หรือฆาตกรรมต่อเนื่อง ผู้กระทำบางคนมีมุมมองว่าตนไม่ได้มีเจตนาจะทำร้ายผู้อื่น หากแต่ทำไปโดยที่โดนฝ่ายถูกกระทำนั้นยั่วยุ ดังนั้น พวกเขาจึงมองว่าสิ่งที่ตนทำลงไปนั้นสมเหตุสมผลแล้ว และเมื่อใดที่ผู้ที่กระทำนั้นคิดว่าจริงๆแล้วตนเป็นฝ่ายถูกกระทำ ไม่ว่าความคิดนั้นจะถูกต้องตามความเป็นจริงหรือไม่ก็ตาม ความคิดนั้นก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการขอโทษ หรือสำนึกผิด

ในกรณีของความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์อย่างเช่น การทะเลาะ ในชีวิตสมรส ที่อาจเกิดการเยาะเย้ยถากถางกัน มักจะไม่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดคิดว่าตนเองผิด โดยต่างฝ่ายมักจะคิดว่าตนเป็นผู้ถูกกระทำมากกว่าเป็นผู้กระทำเสียเอง และมักจะคัดค้าน หัวชนฝาหากอีกฝ่ายกล่าวหาว่าตนเป็นฝ่ายผิด กล่าวได้เลยว่า การที่คนไม่อยากขอโทษนั้น ก็เป็นเพราะว่าเขาไม่อยากยอมรับเป็นนัยๆ ด้วยการขอโทษนั้น ว่าตนเป็นฝ่ายผิด บางคนอาจมองว่าตนไร้ความผิดโดยสิ้นเชิง และแม้ว่าบางคนอาจจะยอมรับว่าตนก็มีส่วนผิด แต่ไม่ได้รับผิดทุกข้อที่ผู้ถูกกระทำกล่าวหา เพราะคิดว่าผู้ถูกกระทำนั้นมองความผิดที่เกิดขึ้นร้ายแรงกว่าที่ผู้กระทำมอง ความไม่ลงตัวเช่นนี้เป็นสิ่งปกติที่มักเกิดขึ้นและมักต้องอาศัยการประนีประนอม หรือปรับความเข้าใจกัน ก่อนที่ผู้กระทำจะคิดรับผิดชอบการกระทำนั้น

(๒) กลัวว่าจะต้องรับโทษ การขอโทษ เป็นการแสดงการยอมรับผิดชอบต่อความขัดแย้งนั้น บางทีผู้ยอมรับก็ต้องมีการชดใช้ต่อการกระทำนั้น ซึ่งผู้ที่กระทำอาจต้องการหลีกเลี่ยงด้วยการไม่ยอมรับผิด หรือพยายามชักจูงให้ผู้อื่นเชื่อว่าการกระทำนั้นไม่ใช่สิ่งที่ผิด

ผู้กระทำผิดอาจไม่ยินยอมที่จะยอมรับผิด หากมีโอกาสที่จะปกปิดความผิดหรือเลี่ยงการตกเป็นผู้กระทำผิดได้ งานทดลองของ เวนเนอร์ (Weiner) และคณะ[๑๖] แสดงให้เห็นความลังเลของคนเมื่อต้องตัดสินใจยอมรับผิด ผลการศึกษาที่ได้แสดงให้รู้ว่า การแสดงออกถึงความสำนึกผิดนั้นทำให้เกิดการอภัยเพิ่มมากขึ้น และลดอนุมานในด้านร้ายที่เกี่ยวกับเรื่องความขัดแย้งนั้นลง การสารภาพผิดในทันที ก่อนที่จะถูกกล่าวโทษนั้นจะยิ่งเป็นผลดี แต่อย่างไรก็ตาม การสารภาพผิดนั้นอาจจะส่งผลไม่ดีเท่ากับการไม่ได้สารภาพ และไม่ได้รับการกล่าวหาว่ากระทำผิดเลย ด้วยเพราะการสารภาพผิดนั้นอาจทำให้ผู้ที่กระทำผิดเสื่อมเสียชื่อเสียง ดังนั้น ผู้กระทำ ซึ่งกลัวการถูกลงโทษมักจะพยายามที่หลีกเลี่ยงการสารภาพผิด หากมีความเป็นไปได้ที่ผู้อื่นจะไม่รู้ถึงความผิดนั้น

[๑๕] Ibid., p. 141.

[๑๖] Ibid., p. 142.

ไม่ว่าการขอโทษนั้นจะเป็นไปโดยความเต็มใจหรือไม่ก็ตาม ผู้ที่กระทำผิดก็อาจจะระแวงว่าการยอมรับว่ากระทำผิดนั้น จะส่งผลไปถึงมุมมองต่อการกระทำอื่นๆ ของพวกเขาในอนาคต เมื่อคนเรายอมรับว่าตนกระทำสิ่งที่ทำผิด หรือทำให้ผู้อื่นเสียหาย จะทำให้ยากที่จะพิจารณาลงโทษความผิดที่อาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต หากคนได้ประโยชน์จากการกระทำนั้นก็ย่อมต้องการจะกระทำซ้ำอีก

(๓) ความอาย แม้ว่าในบางกรณีนั้นผู้กระทำผิดอาจไม่ต้องรับโทษในการสารภาพนั้น แต่เขาก็อาจจะไม่อยากสารภาพผิดอยู่ดี เนื่องจากรู้สึกอายที่จะทำเช่นนั้น ข้อแตกต่างระหว่างความรู้สึกผิดกับความละอายก็เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึง แทงนีย์ (Tangney) กล่าวเอาไว้ว่า[๑๗] ความรู้สึกผิดนั้น หมายถึง ความรู้สึกในทางลบที่เกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง (หรือที่ไม่สามารถกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นได้) และความรู้สึกนี้มักจะทำให้เกิดความต้องการที่จะแก้ไขหรือชดเชยสิ่งที่ผิดพลาดนั้นด้วย ในขณะที่ความรู้สึกอายนั้น เป็นความรู้สึกถึงตัวเองในแง่ไม่ดีแล้วไม่ต้องการถูกเปิดเผยให้ใครรู้ และทำให้เกิดความต้องการปกปิด แอบซ่อนเรื่องดังกล่าว ขอเสริมให้เข้าใจง่ายๆ ว่า **"ความรู้สึกผิด คือ ความละอาย ส่วนความรู้สึกอาย คือ ความอับอาย"** โดยปกติแล้วผู้ที่มีแนวโน้มกลัวความอาย หรืออับอายนั้น มักจะเป็นผู้ที่หวั่นไหวง่ายต่อ ความโกรธเคือง ความไม่น่าไว้วางใจ และการกล่าวโทษผู้อื่น และมักมีนิสัยที่จะก้าวร้าวกว่าผู้ที่รู้สึกผิดในการกระทำของตน การแก้แค้นนั้นอาจเกิดขึ้นจากความอาย เพื่อที่จะรักษาหน้าและศักดิ์ศรีของตนเอาไว้

ดังนั้น ในขณะที่ความรู้สึกสำนึกผิดจะกดดันให้คนสารภาพผิด และหาทาง**แก้ไข** ความรู้สึกอาย หรืออับอายกลับจะทำให้คน**แก้ตัว** และต้องการจะปกปิดความขัดแย้งนั้น เพื่อปัดความรับผิดชอบหรือทำให้ผู้กระทำนั้นดูเป็นผู้บริสุทธิ์ มีความสามารถ หรือมีอำนาจ การตอบสนองเช่นนั้นย่อมเป็นอุปสรรคต่อการแสดงออกถึงความสำนึกผิด จึงไม่ยอมขอโทษ

อีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นในการสำนึกผิด[๑๘] ก็คือ เพราะว่าคนอยากจะรู้สึกว่าตนนั้นเป็นคนดี ดังนั้น พวกเขาจึงรู้สึกอายที่จะต้องยอมรับว่าตนทำผิดหรือทำให้คนอื่นเดือดร้อนเจ็บปวด ความอายหรืออับอายนั้นจะยิ่งรุนแรงขึ้น หากความขัดแย้งนั้นเป็นเรื่องที่รุนแรง และเหมือนจะมีการกล่าวโทษผู้กระทำอยู่อย่างเป็นนัยๆ ว่า เหตุการณ์นั้นน่าจะเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ ไม่ใช่อุบัติเหตุ แน่นอนว่าการกระทำนั้นย่อมทำให้ภาพลักษณ์ของผู้กระทำที่ปรากฏต่อสาธารณชนนั้นเสียหายไป ซึ่งสิ่งนี้เองได้กระตุ้นให้เกิดความอายขึ้น

ความอายหรืออับอายนั้นจะยิ่งเพิ่มมากขึ้น หากผู้กระทำผิดนั้นต้องเปิดเผยความผิดต่อที่สาธารณะไม่ว่าจะเป็นการขอโทษ หรือกระทำการเพื่อชดเชยต่อการกระทำนั้น คนอาจจะมองว่าเรื่องเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าอับอาย โดยเฉพาะในกรณีที่ความขัดแย้งนั้นรุนแรงหรือเป็นไปโดยเจตนา คนที่มี

[๑๗] Ibid., p. 142.

[๑๘] Ibid., p. 143.

ความอายสูง ความต้องการจะรักษาหน้าตาของตนเองไว้ จะมีมากกว่าการเสี่ยงยอมรับ ผู้กระทำอาจรู้สึกว่าผู้ถูกกระทำนั้นมองเห็นจุดอ่อนของตนและต้องการจะโจมตี หรืออาจปฏิเสธการสารภาพผิดของตนเลย คนส่วนมากไม่ต้องการจะเสี่ยงเช่นนั้นโดยเฉพาะผู้ที่ต้องการอย่างยิ่งที่จะรักษาความสำคัญของตนในความสัมพันธ์นั้นไว้ หรือคิดว่าฝ่ายตรงข้ามอาจโจมตีตนถ้ามีโอกาส

สรุปว่า การขอโทษที่มีบทบาทในการจัดการความขัดแย้ง ต้องเป็นการไปขอโทษจริง (True Apology) ที่มาจากการสำนึกผิด จึงจะมีคุณค่าครบทั้งอภัยทานทางใจวาจากาย ซึ่งจำเป็นต้องใช้ปัญญาร่วมกับเหตุผล ต่ออุปสรรคต่างๆ ในการขอโทษ เพื่อเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ ดังนี้

การขอโทษมิใช่การพ่ายแพ้ จะเป็นความอ่อนแอก็หาไม่
การขอโทษคือการชนะใจ เป็นความกล้าอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์[๑๙]

๗. สรุป

อภัยทาน เป็นพุทธสันติวิธี วิธีหนึ่ง ที่จะสามารถนำมาจัดการความขัดแย้งได้ โดยในแง่ของการป้องกันหรือเป็นภูมิคุ้มกันความขัดแย้ง ให้ยึดหลักศีล ๕ ในการดำเนินชีวิตตามความหมายของอภัยทานที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก และโดยในแง่ของการจัดการความขัดแย้ง เมื่อมีเหตุการณ์ความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ วิธี คือ อภัยทานทางใจ ทางวาจา และทางกาย โดยเฉพาะอภัยทานทางใจที่นับว่ามีบทบาทสำคัญแรกสุดในการจัดการความขัดแย้ง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาตรงจุด เป็นการแก้ที่รากเหง้า คือ ทิฏฐิ ที่ถือได้ว่าเป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่อยู่ลึกที่สุด เพราะเป็นการยึดมั่นถือมั่นในตัวตน เมื่อเกิดอภัยทานทางใจแล้ว จากนั้นจะส่งผลสอดคล้องเชื่อมโยงมายังอภัยทานทางวาจา และกายต่อไป สำหรับบทบาทของการขอโทษในการจัดการความขัดแย้งนั้น ต้องเป็นการขอโทษอย่างจริงใจที่มาจากการสำนึกผิด การขอโทษจึงจะมีประสิทธิภาพในการจัดการความขัดแย้ง

[๑๙] พลอยฟ้า, **ชีวิตงามเล่ม ๒,** (กรุงเทพมหานคร: ห.จ.ก. เอสอาร์พริ้นติ้ง, มปป.), หน้า ๓๖.

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

๑. ภาษาไทย:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกं. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑. หนังสือ

พุทธทาสภิกขุ. **การเก็บความโกรธใส่ยุ้งฉาง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป.

วศิน อินทสระ. **วิธีทำจิตให้บริสุทธิ์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **ศีลธรรมกับมนุษย์โลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ. **บทกวีของพุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๘.

พลอยฟ้า, **ชีวิตงามเล่ม ๒.** กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. เอสอาร์พริ้นติ้ง, มปป.).

เคน แบลชารด์ และมาร์เกร็ต แมคไบรด์. **การขอโทษ ๑ นาที**. แปลโดยชมนารถ, กรุงเทพมหานคร : บริษัทเพิร์ลพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

Mc Cullough, M.E., Paragament, K.I., Thoresen, C.E. **Forgiveness: Theory, Research, and Practice.** New York : Guilford., ๒๐๐๐.

อทินนาทานกับประเด็นปัญหาการครอบครองปรปักษ์
Adinnadana and Adverse Possession Problem

ปฐมรัตน์ สุขียามานนท์
Patomrat Sukeeyamanont
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการศึกษาว่าพุทธจริยธรรมจะตอบปัญหาเรื่องการครอบครองปรปักษ์ในสังคมไทยได้อย่างไร แนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์ไม่ได้รับการยอมรับในประเทศไทยจนกระทั่งมีการบัญญัติกฎหมายให้ทันสมัย การครอบครองปรปักษ์เป็นการเข้าถือเอาทรัพย์ของบุคคลอื่นตามเงื่อนไขของกฎหมายจนทำให้ได้ทรัพย์นั้นมาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ในขณะที่การกระทำอทินนาทานก็เป็นการถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นโดยเจ้าของไม่อนุญาต เมื่อนำแนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์มาเปรียบเทียบกับแนวคิดเรื่องอทินนาทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้วจะพบว่าเหมือนกัน เพราะว่าทั้งสองแนวคิดจะเน้นไปที่เจตนาที่ไม่บริสุทธิ์ของผู้กระทำ แต่ผลของการครอบครองปรปักษ์ในกฎหมายไทยนั้นกลับแตกต่างจากผลของการกระทำอทินนาทาน ความแตกต่างของผลการกระทำทั้งสองกรณีนี้ทำให้สังคมไทยเกิดความขัดแย้งขึ้น เนื่องจากเป็นผลที่ตรงกันข้ามกันระหว่างกฎหมายกับคำสอนของพระพุทธศาสนา การแก้ไขปัญหาที่ดีที่สุดนั้นจะต้องตรวจสอบหาสาเหตุอันแท้จริงของปัญหาเสียก่อน จากนั้นจึงจัดการแก้ไขปัญหาจากสาเหตุต่าง ๆ ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง ซึ่งก็คือรัฐควรแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการครอบครองปรปักษ์ และบุคคลควรใช้ความเสียสละ ความเมตตา และปัญญาในการกำจัดกิเลสของตนให้หมดสิ้นไป

Abstract

This article is to find out how Buddhist ethics answers the adverse possession problem in Thai society. The concept of adverse possession has not been accepted in Thailand until Thai modern law is written. The adverse possession is an action against another person's property according to conditions written in the law and it makes an actor receive the property legally. In comparison, the concept of adverse possession is similar to that of adinnādāna, which means an immoral action against another person's property, in Theravā da Buddhism because they concentrate on the negative intentions of an actor. However, the reaction of the adverse possession in Thai law is different from that of adinnādāna. This brings Thai society to be in conflict because it is the contrast between the law and the teachings of Buddhism. The best way to solve the problem is by examining its roots and solving it from the factors in the right way. Accordingly, this law should be changed by the Thai government and defilement should be abolished by abandonment, love, and wisdom.

๑. บทนำ

การครอบครองปรปักษ์เป็นคำที่นักกฎหมายไทยใช้สื่อถึงการเข้าไปครอบครองทรัพย์สินของบุคคลอื่นตามระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ จนทำให้ได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นไปด้วยอายุความแห่งกฎหมาย ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ได้บัญญัติหลักการครอบครองปรปักษ์ไว้ในมาตรา ๑๓๘๒ ว่า "บุคคลใดครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นไว้โดยความสงบและโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาห้าปีไซร้ ท่านว่าบุคคลนั้นได้กรรมสิทธิ์"[๑] ก่อนที่ประเทศไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น ประเทศไทยยังไม่มีบทกฎหมายที่สนับสนุนการครอบครองปรปักษ์ เนื่องจากที่ดินในสมัยก่อน เป็นของพระเจ้าแผ่นดินไม่ใช่ของราษฎร จึงไม่อาจมีการครอบครองปรปักษ์ได้[๒] เพราะการครอบครองปรปักษ์เป็นเรื่องระหว่างราษฎรเท่านั้น ต่อมาเมื่อประเทศไทยปฏิรูประบบกฎหมายให้ทันสมัยจึงได้รับหลักกฎหมายเรื่องการครอบครอง

[๑] **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖**, (กรุงเทพมหานคร: อฑตยามิเล็นเนียม, ๒๕๕๓), หน้า ๔๑๖.

[๒] หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช, **อธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายลักษณะทรัพย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสาสน์, ๒๕๒๐), หน้า ๔๙๘-๔๙๙.

ปรปักษ์จากกฎหมายโรมันมาใช้[๓] ซึ่งเป็นที่มาของความขัดแย้งทางความคิดของคนในสังคมไทยว่าแนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์ขัดต่อกฎหมายไทยเรื่องการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินของสมาชิกในสังคมหรือไม่

แนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์เป็นประเด็นที่ท้าทายต่อหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนา เนื่องจากลักษณะของการกระทำเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอื่นด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ เช่นเดียวกับการกระทำอทินนาทาน ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์ในศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ และกุศลกรรมบถสิบที่ว่า "อทินฺนาทานา เวรมณี" แปลว่า เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย เว้นจากการลัก โกง ละเมิดทรัพย์สิน ทำลายทรัพย์สิน[๔]

ตามหลักของเหตุผลแล้ว เมื่อการกระทำอทินนาทานเป็นการกระทำที่ไม่พึงประสงค์ในสังคม เนื่องจากเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอื่น ผู้กระทำความผิดอทินนาทานสมควรได้รับโทษทั้งจากทางกฎหมายบ้านเมือง และจากกฎแห่งกรรมตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การครอบครองปรปักษ์ซึ่งเป็นการกระทำในลักษณะเดียวกันย่อมสมควรได้รับผลเช่นเดียวกับความผิดอทินนาทานด้วย แต่เหตุใดกฎหมายไทยจึงคุ้มครองกรณีครอบครองปรปักษ์ให้ไม่ต้องรับโทษ อีกทั้งผู้ครอบครองปรปักษ์ยังได้รับรางวัลแห่งการนี้ด้วยคือ การได้กรรมสิทธิ์เมื่อครอบครองทรัพย์สินนั้นตามเงื่อนไขของกฎหมาย ความขัดแย้งที่นำเสนอไปแล้วข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาว่า พุทธจริยธรรมจะตอบปัญหาเรื่องการครอบครองปรปักษ์ในสังคมไทยว่าอย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาปัญหาอันเกิดจากการครอบครองปรปักษ์ เพื่อศึกษาปัญหาและเกณฑ์ตัดสินอทินนาทานในพระพุทธศาสนา และเพื่อวิเคราะห์พุทธจริยธรรมว่าด้วยการครอบครองปรปักษ์

๒. การครอบครองปรปักษ์ในสังคมไทย

คำว่า "การครอบครองปรปักษ์" (adverse possession) เป็นคำที่ใช้กันในระบบกฎหมายไม่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับในระบบประมวลกฎหมายจะใช้คำว่า "การได้กรรมสิทธิ์โดยอายุความ" (acquisition of ownership by prescription) ซึ่งว่าการครอบครองปรปักษ์เป็นที่ยอมรับว่าเป็นแนวคิดเดียวกับการได้กรรมสิทธิ์โดยอายุความ จนกระทั่งเรามักจะกล่าวกันว่าเป็นการได้กรรมสิทธิ์โดยการครอบครองปรปักษ์ แนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยโรมัน แต่เดิมนั้น

[๓] ศาสตราจารย์ ดร. วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์, **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพ ๔**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๒.

[๔] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖, ๒๕๖.

กฎหมายโรมันยอมให้ใช้อายุความในการตัดฟ้อง ต่อมายอมให้ผู้ครอบครองทรัพย์ยกอายุความขึ้นต่อสู้ว่าฟ้องคดีไม่ได้เนื่องจากเลยอายุความ ลักษณะการใช้อายุความตัดฟ้องหรือเป็นข้อต่อสู้นี้ได้ผสมผสานกันจนกลายเป็นแนวคิดใหม่เรื่องอายุความได้สิทธิ (acquisition prescription) ซึ่งในภาษาโรมันเรียกว่า "usucapio" โดยยอมให้ผู้ครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นยกอายุความขึ้นต่อสู้กับเจ้าของกรรมสิทธิ์ เป็นการตัดฟ้องของเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่จะมาฟ้องเรียกร้องกรรมสิทธิ์คืน ในเวลาต่อมาแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับทั้งในระบบกฎหมายไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และในระบบประมวลกฎหมายซึ่งเป็นระบบที่กฎหมายไทยปัจจุบันใช้อยู่[๕]

การได้กรรมสิทธิ์โดยการครอบครองปรปักษ์มิใช่ของประเทศไทยมาแต่เดิม กฎหมายเก่าของไทยไม่รับรู้การได้กรรมสิทธิ์ทางการครอบครองปรปักษ์ เพราะในสมัยก่อนยังไม่มีการแยกแนวคิดเรื่องกรรมสิทธิ์กับสิทธิครอบครองอย่างชัดเจน อีกทั้งพระธรรมศาสตร์ฮินดูซึ่งเป็นที่มาของกฎหมายไทยในสมัยโบราณก็ไม่สนับสนุนเรื่องการครอบครองปรปักษ์ เนื่องจากเห็นว่าเป็นการผิดศีลธรรมและไม่สมเหตุสมผล แม้ธรรมศาสตร์บางคัมภีร์จะรับรองเฉพาะสังหาริมทรัพย์ก็รับรองโดยมีข้อยกเว้นหลายประการ ในขณะที่พระธรรมศาสตร์คัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดไม่ยอมใช้แนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์กับอสังหาริมทรัพย์เลย อย่างไรก็ตาม คัมภีร์ที่แต่งขึ้นในเวลาต่อมาได้ยอมใช้แนวคิดดังกล่าวกับอสังหาริมทรัพย์ แต่จะกำหนดอายุความให้มีระยะเวลาเป็นสองเท่า สามเท่า จนถึงเจ็ดเท่าของระยะเวลาอายุความที่ใช้สำหรับสังหาริมทรัพย์[๖]

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประเทศไทยมีการปรับปรุงประเทศด้านต่างๆ เพื่อต่อต้านภัยจากมหาอำนาจตะวันตก รวมถึงการปฏิรูประบบกฎหมายไทยในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ซึ่งแนวทางที่จะปฏิรูปกฎหมายใหม่ให้ทันสมัยจนประเทศตะวันตกยอมรับ และพอใจนั้นอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายเก่าของไทยให้เป็นระบบกฎหมายแบบที่ใช้กันในทวีปยุโรปและอเมริกา คณะกรรมการตรวจ และชำระร่างกฎหมายได้พิจารณาเห็นว่า ระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายที่มีกฎหมายโรมันเป็นหลักเป็นระบบกฎหมายที่เหมาะสมกับประเทศไทยมากกว่าระบบกฎหมายอังกฤษ เนื่องจากเป็นระบบที่แบ่งหมวดหมู่กฎหมายอย่างมีระเบียบ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องด้านกฎหมายเข้าใจง่าย ชัดเจน และใช้สะดวก นอกจากนี้ การที่ประเทศไทยเลือกระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายยังมาจากเหตุผลสำคัญคือ ความต้องการปลดเปลื้องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจากประเทศต่าง ๆ ที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายด้วย[๗]

[๕] สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน หน่วยที่ ๑-๘**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๗.

[๖] ร. แลงกาต์, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕๔.

[๗] พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์, "การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึงพ.ศ. ๒๔๗๘", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๔๘-๖๒.

สำหรับประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์นั้น ประเทศไทยต้องใช้เวลาประมาณสามสิบปีในการร่าง คณะกรรมการยกร่างประมวลกฎหมายได้แบ่งเนื้อความในประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ออกเป็นบรรพเพื่อความสะดวกในการร่าง การแบ่งนี้แบ่งเป็น ๖ บรรพแบ่งตามหลักสากล ส่วนเนื้อความในร่างประมวลกฎหมายนี้ คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายจะพิจารณาให้เหมาะสมกับสังคมไทย โดยถือกฎหมายเดิมเป็นหลัก ในส่วนที่ไม่มีระบุไว้ในกฎหมายเดิมจึงจะดัดแปลงจากกฎหมายต่างประเทศมาใช้ กรณีบรรพ ๔ ว่าด้วยเรื่องทรัพย์สินนั้น คณะกรรมการร่างกฎหมายต้องศึกษาเรื่องกฎหมายที่ดินของไทยก่อนร่าง เพื่อให้รู้ความต้องการปัจจุบันของรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวกับที่ดิน เนื่องจากการถือที่ดินจะมีความเกี่ยวพันกับการพัฒนาประเทศในเวลาข้างหน้าต่อไป[๘]

คำว่า "ครอบครองปรปักษ์" มิได้บัญญัติไว้ในกฎหมายฉบับใดของประเทศไทย แต่นักกฎหมายทราบว่าหมายถึงการครอบครองตามประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ บรรพ ๔ เรื่องทรัพย์สิน มาตรา ๑๓๘๒ ซึ่งเป็นการครอบครองทรัพย์สินของบุคคลอื่นโดยความสงบ และโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของตามระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ การครอบครองปรปักษ์ต่างจากการครอบครองโดยทั่วไปซึ่งเป็นเพียงการยึดถือทรัพย์สินโดยเจตนาจะยึดถือเพื่อตนเท่านั้น มิได้เจตนาเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้น[๙] แต่การครอบครองปรปักษ์เป็นการครอบครองด้วยเจตนาเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้น ดังระบุไว้ในประมวลแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๘๒ ว่า

> "บุคคลใดครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นไว้โดยความสงบ และโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาห้าปีไซร้ ท่านว่าบุคคลนั้นได้กรรมสิทธิ์"[๑๐]

เมื่อพิจารณาสาระสำคัญในประมวลแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๘๒ แล้ว จะพบองค์ประกอบของการครอบครองปรปักษ์ดังนี้

๑. องค์ประกอบเกี่ยวกับทรัพย์

ทรัพย์นั้นเป็นทรัพย์สิน[๑๑]ของผู้อื่น แสดงว่าทรัพย์นั้นเป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ และเจ้าของทรัพย์มิใช่ผู้ครอบครองปรปักษ์ หากเป็นที่ดินก็จะต้องเป็นที่ดินที่ออกโฉนดแล้ว

[๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๔.

[๙] โสภณ รัตนากร, "การครอบครองปรปักษ์: ชื่อที่อาจทำให้หลงผิด", **วารสารนิติศาสตร์**, ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (มิถุนายน ๒๕๓๐): ๗๓.

[๑๐] **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖**, หน้า ๔๑๖.

[๑๑] ทรัพย์สิน หมายถึง วัตถุมีรูปร่างและวัตถุไม่มีรูปร่าง ซึ่งอาจมีราคาและอาจถือเอาได้ ดูรายละเอียดใน **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖**, หน้า ๘๖.

๒. องค์ประกอบภายในของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายในของผู้กระทำเป็นเรื่องของเจตนาของผู้ครอบครองปรปักษ์ ซึ่งรู้อยู่แล้วว่าทรัพย์ดังกล่าวมิใช่ทรัพย์ของตน และเป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ แต่ผู้ครอบครองปรปักษ์ต้องการครอบครองทรัพย์นั้นด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นเจตนาที่มีลักษณะเป็นปรปักษ์ต่อความเป็นเจ้าของของเจ้าของทรัพย์ที่แท้จริง

๓. องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำเป็นเรื่องของการกระทำ โดยผู้กระทำมีการกระทำต่อทรัพย์สินของผู้อื่นที่เรียกว่า "ครอบครองติดต่อกัน" โดยลักษณะของการครอบครองเป็นไป "โดยความสงบ" และ "โดยเปิดเผย" ด้วยเจตนาเป็นเจ้าของตามระยะเวลาที่กฎหมายบัญญัติไว้ คือ สิบปีสำหรับอสังหาริมทรัพย์[๑๒] และห้าปีสำหรับสังหาริมทรัพย์[๑๓] แสดงว่าผู้กระทำได้ใช้ความพยายามตามรูปแบบที่กฎหมายบัญญัติจนกระทั่งได้ทรัพย์สินนั้นมาเป็นของตนเอง

จากองค์ประกอบของบทบัญญัติเรื่องการครอบครองปรปักษ์ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๑๓๘๒ ทำให้เกิดประเด็นปัญหาว่าการบัญญัติกฎหมายเรื่องนี้จะเป็นการสนับสนุนให้คนในสังคมแย่งการครอบครองทรัพย์สินของบุคคลอื่นหรือไม่ และเรื่องดังกล่าวจะเป็นการกระทำที่เรียกว่าอทินนาทานในพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร

๓. ปัญหาและเกณฑ์ตัดสินอทินนาทานในพระพุทธศาสนา

คำว่า "อทินนาทาน" ตามรูปศัพท์แยกออกได้เป็น อ-ทินฺน-อาทาน กล่าวคือ "อ" หมายถึง ไม่ (อ มาจาก น ศัพท์ ใช้นำหน้านามที่อักษรตัวต้นเป็นพยัญชนะ โดยเปลี่ยนเป็น อ) "ทินฺน" หมายถึง (อันเขา) ให้แล้ว มอบแล้ว ถวายแล้ว อนุญาตแล้ว และ "อาทาน" หมายถึง การถือเอา การฉวย การจับ[๑๔] เมื่อรวมความแล้ว "อทินนาทาน" หมายถึง การยึดถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้อนุญาต

[๑๒] อสังหาริมทรัพย์ หมายถึง ที่ดิน ทรัพย์อันติดอยู่กับที่ดินมีลักษณะเป็นการถาวรหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้น ทรัพยสิทธิอันเกี่ยวกับที่ดิน และทรัพยสิทธิอันเกี่ยวกับทรัพย์อันติดอยู่กับที่ดินหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นด้วย ดูรายละเอียดใน **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖**, หน้า ๘๖.

[๑๓] สังหาริมทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์สินที่ไม่ใช่อสังหาริมทรัพย์ และสิทธิอันเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น ดูรายละเอียดใน **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖**, หน้า ๘๖.

[๑๔] **พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา**, พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และรองศาสตราจารย์ ดร. จำลอง สารพัดนึก รวบรวมและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: เรืองปัญญา, ๒๕๔๖), หน้า ๑, ๘๐, ๒๕๑.

คำว่า “อทินนาทาน” ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้คล้ายคลึงกัน เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายอทินนาทานว่า “ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย, ขโมยสิ่งของ, ลักทรัพย์”[๑๕] เช่นเดียวกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่ทรงให้ความหมายว่า “ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้”[๑๖] ซึ่งเป็นไปทำนองเดียวกับ**พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎกฯ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**ที่ให้ความหมายว่า “การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้, การถือเอาสิ่งของที่ผู้อื่นหวงแหน”[๑๗] ส่วนพระไตรปิฎกนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติอทินนาทานไว้ในพระวินัยที่ว่าด้วยปาราชิกสิกขาบทที่สองมีใจความว่า “...ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า ‘เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย’...”[๑๘] ดังนั้น เมื่อมองจากภาพรวมแล้วความหมายของคำว่า “อทินนาทาน” ของนักวิชาการจะตรงกับพุทธบัญญัติ กล่าวคือ มีการกระทำที่เรียกว่าถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตด้วยจิตที่คิดจะลักขโมย แต่ในพุทธบัญญัติจะกล่าวถึงมูลค่าของทรัพย์เพื่อกำหนดโทษของบรรพชิตด้วย

สำหรับความเห็นของผู้เขียนนั้น ความหมายของคำว่า “อทินนาทาน” หมายถึง การกระทำใด ๆ อันประกอบด้วยเจตนาละเมิดกรรมสิทธิ์หรือความครอบครองทรัพย์ของผู้อื่น ทั้งนี้ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีมูลค่าเท่าใดก็ตาม

อทินนาทานแบ่งได้เป็นสามประเภท ได้แก่ โจรกรรม อนุโลมโจรกรรม และฉายาโจรกรรม

๑. โจรกรรม เป็นกิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ด้วยอาการของโจร[๑๙] ซึ่งผู้เขียนจะขอแบ่งโจรกรรมออกเป็นสองหมวด ได้แก่ หมวดโจร และหมวดกลโกง

หมวดโจรเป็นการกระทำที่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยอาการของพวกโจรอย่างชัดเจน หมวดโจรนี้สามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มย่อย ได้แก่ ๑) กลุ่มขโมย ตัดช่อง ย่องเบา ลัก ลักซ่อน ลักต้อน ลักลอบ ลักสับ และสับเปลี่ยน ๒) กลุ่มฉก ฉกชิง วิ่งราว แย่ง ชิง ตีชิง และปล้น และ ๓) กลุ่มกดขี่ และกรรโชก

[๑๕]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖๒.

[๑๖]สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

[๑๗]ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก บาลี-โรมัน-ไทย เล่ม ๑ อักษร อ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๖.

[๑๘]วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๙/๗๘-๗๙.

[๑๙]สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗.

หมวดกลโกงเป็นการกระทำที่ต้องอาศัยกลอุบายเล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ เพื่อให้ได้ทรัพย์ที่มิใช่ของตนมาโดยทุจริต ซึ่งการกระทำเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับการพูดปด และการปกปิดความจริง หมวดกลโกงนี้สามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มย่อย ได้แก่ ๑) กลุ่มหลอกลวง ปลอม หลอก และลวง ๒) กลุ่มตู่ และ ๓) กลุ่มฉ้อ ฉ้อโกง ฉ้อฉล ฉ้อราษฎร์บังหลวง ตระบัด เบียดบัง และยักยอก[๒๐]

เมื่อเปรียบเทียบการกระทำในหมวดโจรกับการกระทำในหมวดกลโกงแล้ว จะเห็นว่ามีความแตกต่างกัน กล่าวคือ การกระทำในหมวดโจรนั้นเน้นการเอาทรัพย์ของบุคคลอื่นในลักษณะของโจรผู้ร้าย ซึ่งอาจใช้กำลัง และอาวุธบ้างในบางกรณี แต่การกระทำในหมวดกลโกงจะเน้นการใช้กลอุบายเล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ

๒. อนุโลมโจรกรรม เป็นกิริยาที่แสวงหาทรัพย์ในทางไม่บริสุทธิ์ แม้จะไม่นับเข้าในลักษณะของโจร[๒๑]ก็ถือได้ว่าเป็นความผิดอทินนาทาน เนื่องจากเป็นลักษณะการแสวงหาทรัพย์จากความสัมพันธ์โดยมิชอบ การกระทำในข่ายนี้ได้แก่ สมโจร ปอกลอก และรับสินบน จากการศึกษาพบว่า ไม่ว่าเรื่องสมโจร เรื่องปอกลอก หรือเรื่องรับสินบนล้วนแต่เป็นเรื่องที่เน้นถึงลักษณะรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นไปเพื่อหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองอย่างไม่ถูกต้อง และไม่เป็นธรรม

๓. ฉายาโจรกรรม เป็นการกระทำอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่จัดอยู่ในโจรกรรม เนื่องจากมิได้เป็นการกระทำที่มีเจตนาทำให้เจ้าของทรัพย์ขาดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของตนไปแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการกระทำที่ทำให้ทรัพย์ของผู้อื่นสูญเสีย และเป็นการกระทำที่ตนนำทรัพย์ของผู้อื่นมาใช้[๒๒]ด้วยการถือวิสาสะ[๒๓]เกินขอบเขต การกระทำในข่ายนี้ได้แก่ ผลาญ และหยิบฉวย

สำหรับที่มาของการบัญญัติอทินนาทานแบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ ที่มาของการบัญญัติอทินนาทานของบรรพชิต และที่มาของการบัญญัติอทินนาทานของคฤหัสถ์

ที่มาของการบัญญัติอทินนาทานของบรรพชิต คือ เรื่องธนิยกุมภการบุตรลักไม้ของพระเจ้าพิมพิสาร ดังปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นสาระสำคัญว่า พระธนิยกุมภการบุตรต้องการสร้างกุฏิไม้จึงไป

[๒๐]ปฐมรัตน์ สุขียามานนท์, "อทินนาทานในแนวคิดและวิถีชีวิตของคนไทย", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓-๒๕.

[๒๑]สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, หน้า ๒๑.

[๒๒]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

[๒๓]คำว่า "วิสาสะ" หมายถึง ความคุ้นเคย ความสนิทสนม การถือว่าเป็นกันเอง เช่น หยิบของไปโดยถือวิสาสะ ซึ่งลักษณะการถือวิสาสะในพระพุทธศาสนานั้นต้องมีองค์ประกอบห้าอย่าง ดังนี้ ๑) เจ้าของทรัพย์และผู้ถือเอาทรัพย์ต้องเคยพบเห็นกันมาก่อน ๒) ทั้งสองต้องเคยคบหาสมาคมกันมาก่อน ๓) เจ้าของทรัพย์เคยอนุญาตให้กระทำเช่นนั้นได้ ๔) เจ้าของทรัพย์ต้องมีชีวิตอยู่ และ ๕) เมื่อเจ้าของทรัพย์นั้นรู้ว่ามีการถือเอาทรัพย์นั้นแล้วเขาจะพอใจ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๖/๒๒๙: พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๘๒.

ขอไม้จากเจ้าพนักงานป่าไม้ เจ้าพนักงานป่าไม้บอกว่าหากพระเจ้าพิมพิสารรับสั่งให้พระราชทานแก่ท่านก็จะอนุญาตให้ขนไม้ไป ธนิยกุมภการบุตรจึงถือเอาพระวาจาของพระเจ้าพิมพิสารครั้งที่พระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชย์ใหม่ ๆ เป็นคำอนุญาตที่ว่าถวายหญ้า ไม้ และน้ำแก่สมณพราหมณ์ขอให้สมณพราหมณ์ใช้สอยเถิด เจ้าพนักงานป่าไม้คิดว่าเป็นเรื่องจริง และภิกษุคงจะพูดแต่ความจริงจึงได้อนุญาตให้นำไม้ไปได้ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ และประชาชนรู้เรื่องก็พากันตำหนิการกระทำดังกล่าว บรรดาภิกษุจึงนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ เมื่อพระพุทธองค์ทรงสอบสวนแล้วได้ทรงบัญญัติให้การกระทำดังกล่าวเป็นปาราชิกสิกขาบทที่สองเพื่อใช้เป็นพระวินัยของบรรพชิตว่า

ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า 'เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย' ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้เป็นปาราชิก หาสังวาส[๒๔]มิได้[๒๕]

อทินนาทานจึงเป็นการกระทำที่พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญจนถึงกับทรงบัญญัติให้บรรพชิตผู้กระทำต้องอาบัติปาราชิก การบัญญัติสิกขาบทนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเรื่องการเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ทั้งนี้ก็เพื่อความถูกต้องเป็นธรรม และความสงบสุขเรียบร้อยในสังคมนั่นเอง

สำหรับคฤหัสถ์นั้น อทินนาทานเป็นศีลธรรมพื้นฐานของมนุษย์ในทุกสังคม อทินนาทานในพระพุทธศาสนานั้นแม้จะไม่มีเหตุการณ์เป็นต้นบัญญัติเหมือนของบรรพชิต แต่เราอาจกล่าวได้ว่าอทินนาทานเป็นข้อบัญญัติที่ใช้ในสังคมมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น จักกวัตติสูตร[๒๖] และอัคคัญญสูตร[๒๗]ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงที่มาของอทินนาทานไว้ดังนี้

[๒๔]สังวาส หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมกันของสงฆ์ ได้แก่ การมีสิกขาบทเสมอกัน การสวดปาฏิโมกข์ร่วมกัน การทำสังฆกรรมร่วมกัน ถ้ากล่าวว่า หาสังวาสไม่ได้ จะหมายถึง ไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน คือ ไม่เป็นพวกเดียวกัน อยู่ด้วยกันไม่ได้ ไม่มีฐานะและสิทธิเสมอกัน ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๙๒/๘๒: พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๑๖-๓๑๗.

[๒๕]วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๙/๗๘-๗๙.

[๒๖]จักกวัตติสูตรเป็นชื่อพระสูตรแสดงหลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิที่เรียกว่า "จักรวรรดิวัตร" อันเป็นเหตุให้แก้วเจ็ดประการเกิดขึ้น และทรงใช้จักรนี้แผ่พระราชอาณาจักรปราบศัตรูจนมีเมืองขึ้นทั้งสี่ทิศ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐/๕๙.

[๒๗]อัคคัญญสูตรเป็นพระสูตรที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องต้นกำเนิดหรือวิวัฒนาการของโลกไว้อย่างแจ่มแจ้ง ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

อทินนาทานในจักกวัตติสูตรเกิดขึ้นเมื่อกษัตริย์พระองค์หนึ่งไม่ทรงประพฤติ จักรวรรดิวัตร ดังที่พระเจ้าจักรพรรดิทั้งเจ็ดพระองค์ได้เคยทรงประพฤติมา จึงทำให้พระองค์ไม่ทรงมีแก้วเจ็ดประการ[๒๘] บ้านเมืองของพระองค์จึงไม่รุ่งเรือง ประชาชนประสบความเดือดร้อน อดอยาก ต้องขโมยเขากิน เนื่องจากกษัตริย์พระองค์นี้มิได้พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มีทรัพย์ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมยหรืออทินนาทานจึงเกิดขึ้น เมื่ออทินนาทานแพร่หลาย อกุศลธรรมต่าง ๆ ก็พลอยแพร่หลายไปด้วย ผู้คนในสมัยนั้นจึงมีอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละเสื่อมถอยลง จนกระทั่งผู้คนเริ่มเกิดความรู้สึกสำนึกถึงคุณค่าของธรรมแล้วตั้งใจปฏิบัติธรรม คุณภาพชีวิตของผู้คนจึงค่อย ๆ ปรากฏขึ้นมาโดยลำดับอีกครั้ง[๒๙] ส่วนอทินนาทานในอัคคัญญสูตรนั้นเกิดขึ้นหลังจากวิวัฒนาการของมนุษย์ และโลกได้ดำเนินมาจนถึงเรื่องการตกลงแบ่งข้าวสาลี และปักเขตแดนกันในสังคม ครั้งนั้นคนที่มีนิสัยโลภได้ไปถือเอาส่วนอื่นที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้มาบริโภคทั้งที่ตนเองก็มีทรัพย์ส่วนของตนแล้ว เมื่อเขาถูกจับได้ผู้ทำความผิดก็รับคำว่าจะไม่ประพฤติเช่นนั้นอีก อย่างไรก็ตามเขาก็ยังคงประพฤติอทินนาทานอีกจนกระทั่งถึงครั้งที่สาม เมื่อเขาถูกจับได้ก็ถูกคนอื่นประชาทัณฑ์ จึงกล่าวได้ว่าเมื่ออทินนาทานปรากฏขึ้นในสังคม การครหา การพูดเท็จ และการถืออาวุธจึงปรากฏ ต่อมาผู้คนได้จัดประชุมเพื่อหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยคัดเลือกกษัตริย์ขึ้นมาปกครองพวกตน หลังจากนั้น คนวรรณะพราหมณ์ วรรณะแพศย์ และวรรณะศูทรจึงเกิดขึ้นตามลำดับ[๓๐]

จากจักกวัตติสูตรและอัคคัญญสูตรข้างต้น อทินนาทานถือได้ว่าเป็นอกุศธรรมเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดอกุศลธรรมอื่น ๆ ตามมาในสังคมมนุษย์ เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแล้วอทินนาทานจึงได้รับบัญญัติไว้เป็นหลักปฏิบัติเพื่อขัดเกลาตัวเองในศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ และกุศลกรรมบถสิบที่ว่า “อทินฺนาทานา เวรมณี” แปลว่า เว้นจากการกระทำอทินนาทาน

เกณฑ์ตัดสินอทินนาทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทดูได้จากองค์ประกอบของการกระทำอทินนาทานห้าองค์ประกอบ ดังนี้

๑. วัตถุอันผู้อื่นหวงแหน (ปรปริคฺคหิตํ)

๒. ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าเป็นของอันผู้อื่นหวงแหน (ปรปริคฺคหิต สญฺญตา)

๓. จิตคิดจะลัก (เถยฺยจิตฺตํ)

๔. ความพยายาม (อุปกฺกโม)

[๒๘]แก้วเจ็ดประการได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และปริณายกแก้ว ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑/๖๐.

[๒๙]ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒.

[๓๐]ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

๕. ลักมาได้ด้วยความพยายามนั้น (เตน หรณ์)[๓๑]

เกณฑ์ตัดสินอทินนาทานดังกล่าวข้างต้นเป็นเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินว่าการกระทำใดเป็นความผิดอทินนาทาน เมื่อพิจารณาสาระสำคัญในเกณฑ์ตัดสินอทินนาทานในพระพุทธศาสนาแล้ว จะพบองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

๑. องค์ประกอบเกี่ยวกับทรัพย์

ทรัพย์นั้นจะต้องเป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ หรือทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง หรือทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของแต่มีคนหวงแหน

๒. องค์ประกอบภายในของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายในของผู้กระทำเป็นเรื่องของความคิด และเจตนาของผู้กระทำ โดยผู้กระทำรู้ว่าทรัพย์ดังกล่าวนั้นมีลักษณะเข้าข่ายข้อใดข้อหนึ่งระหว่างทรัพย์ที่มีเจ้าของ ทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง หรือทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของแต่มีคนหวงแหน แต่ผู้กระทำยังคงมีเจตนาทุจริตคิดจะเอาทรัพย์นั้นไปโดยมิชอบ

๓. องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำเป็นเรื่องของการกระทำ โดยผู้กระทำใช้ความพยายามในรูปแบบต่างๆ จนกระทั่งได้ทรัพย์นั้นมา ความพยายามของผู้กระทำนั้นเป็นได้ทั้งการกระทำด้วยตนเอง และ/หรือการกระทำการด้วยการสั่งให้ผู้อื่นกระทำการแทน

สำหรับโทษของอทินนาทานนั้น บรรพชิต และคฤหัสถ์ผู้กระทำการที่เข้าเกณฑ์ตัดสินอทินนาทานย่อมต้องรับโทษ คือ โทษจากกฎแห่งกรรม ซึ่งเป็นโทษที่ให้ผลในชาตินี้ และชาติหน้า[๓๒] ซึ่งผู้กระทำอทินนาทานจะได้รับโทษตามความหนักเบาแตกต่างกันไปตามวัตถุ คุณธรรมของเจ้าของวัตถุ เจตนา และความพยายาม

โทษที่ให้ผลในชาตินี้ได้แก่ การต้องอาบัติที่บัญญัติไว้ในพระวินัย (สำหรับบรรพชิต) และโทษที่กฎหมายในสังคมกำหนด (สำหรับคฤหัสถ์) และโทษสี่อย่างแรกของโทษแห่งทุจริตห้าอย่าง[๓๓]

[๓๑]คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๙: พระสิริมังคลาจารย์, **มงคลบาลี ภาค ๑ มงฺคลตถทีปนี (ปฐโม ภาโค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๓.

[๓๒]องฺ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑/๕๗-๕๙.

[๓๓]องฺ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

ได้แก่ ตัวผู้กระทำอทินนาทานหมดความภาคภูมิใจในตัวเองเนื่องจากกระทำผิด ผู้มีคุณธรรมติเตียนความประพฤติของผู้กระทำผิดอทินนาทานได้ ข่าวความชั่วร้ายของผู้กระทำอทินนาทานเป็นที่รู้กันในสังคม และผู้กระทำอทินนาทานจะตายอย่างไม่มีสติ

โทษที่ให้ผลในชาติหน้าคือ การเกิดเป็นมนุษย์ที่เดือดร้อนเรื่องทรัพย์สิน และการไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาติ นรก[๓๔] ซึ่งหมายความว่าบุคคลนั้นยังต้องอยู่ในสังสารวัฏ คือ เวียนว่ายตายเกิดเพื่อรับผลของกรรมที่กระทำจนกว่าจะหมดกรรมที่ทำมา หรือจนกว่าบุคคลนั้นจะสามารถตรัสรู้และดับขันธปรินิพพาน

๔. พุทธจริยธรรมว่าด้วยการครอบครองปรปักษ์

เมื่อนำเกณฑ์ตัดสินอทินนาทานมาพิจารณาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตัดสินการครอบครองปรปักษ์แล้ว พบว่ามีความสอดคล้องกันในองค์ประกอบหลักต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบเกี่ยวกับทรัพย์

ทรัพย์ที่จะเข้าข่ายการกระทำอทินนาทานเป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ ทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง หรือทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของแต่มีคนหวงแหน ส่วนทรัพย์ที่จะเข้าข่ายการครอบครองปรปักษ์เป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ แสดงว่าทรัพย์ของการกระทำทั้งสองประเภทเป็นทรัพย์ที่ไม่ใช่ของผู้กระทำอทินนาทาน และเป็นทรัพย์ที่ไม่ใช่เป็นของผู้ครอบครองปรปักษ์

๒. องค์ประกอบภายในของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายในของผู้กระทำเป็นเรื่องของความคิด และเจตนา องค์ประกอบภายในทั้งของผู้กระทำอทินนาทาน และผู้ครอบครองปรปักษ์นั้นคือ ผู้กระทำรู้อยู่แล้วว่าจะกระทำต่อทรัพย์ที่มิใช่ของตนเอง แต่ยังมีเจตนาทุจริตคิดจะเอาทรัพย์นั้นไปโดยมิชอบ โดยการครอบครองปรปักษ์จะเน้นในส่วนที่ว่าครอบครองด้วยเจตนาเป็นเจ้าของอย่างชัดเจน

๓. องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำเป็นเรื่องของการกระทำที่ใช้ความพยายามจนประสบผล โดยการกระทำอทินนาทานนั้นจะมีหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นรูปแบบโจรกรรม อนุโลมโจรกรรม หรือฉายาโจรกรรมดังได้อธิบายแล้วข้างต้น ในขณะที่การครอบครองปรปักษ์จะเน้นไปที่รูปแบบตามที่

[๓๔]เรื่องเดียวกัน.

กฎหมายกำหนด กล่าวคือ เป็นการครอบครองติดต่อกันเป็นระยะเวลา และลักษณะการครอบครองต้องเป็นไปโดยสงบและโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบหลักทั้งสามองค์ประกอบแล้ว กล่าวได้ว่าการครอบครองปรปักษ์เป็นรูปแบบหนึ่งของการกระทำอทินนาทาน ซึ่งผลของการกระทำอทินนาทานนั้นคือ ผลตามกฎแห่งกรรมที่ผู้กระทำจะต้องรับโทษตามกฎหมายบ้านเมืองหรือกฎของสังคม กฎแห่งกรรมในชาตินี้ หรือกฎแห่งกรรมในชาติหน้า ดังนั้น เมื่อเราตีความว่าการครอบครองปรปักษ์เป็นรูปแบบหนึ่งของอทินนาทาน ผลของการกระทำที่เรียกว่าครอบครองปรปักษ์ก็น่าจะต้องเป็นไปตามผลของการกระทำอทินนาทานดังกล่าว กล่าวคือ ผู้ครอบครองปรปักษ์จะต้องได้รับโทษที่ไปแย่งการครอบครองทรัพย์ของบุคคลอื่น ผู้กระทำควรจะได้รับโทษจากกฎหมายของบ้านเมือง และต้องได้รับโทษตามกฎแห่งกรรมด้วย แต่ความเป็นจริงในสังคมไทยกลับมิได้เป็นเช่นนี้ ผู้ครอบครองปรปักษ์นอกจากจะมิได้รับการลงโทษจากกฎหมายบ้านเมืองแล้ว ผู้กระทำกลับได้รางวัลจากกฎหมายครอบครองปรปักษ์ด้วยการให้โอกาสผู้ครอบครองปรปักษ์สามารถขอเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นได้โดยถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งการบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งต่อหลักจริยธรรมของคนในสังคม และกลายเป็นประเด็นให้เกิดคำถามว่าถ้ากฎหมายที่บัญญัติมามีความขัดแย้งกับหลักจริยธรรมหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนแล้ว พระพุทธศาสนาจะหาทางออกสำหรับความขัดแย้งดังกล่าวได้หรือไม่ อย่างไร

เพื่อนำไปสู่ความสงบสุขของคนในสังคมไทย แนวทางจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างการครอบครองปรปักษ์กับอทินนาทานตามพุทธจริยธรรมสามารถกระทำได้ด้วยการหาสาเหตุของปัญหาว่ามีกี่สาเหตุ จากนั้นจึงจัดการแก้ไขปัญหาตามสาเหตุนั้น จากการศึกษาอทินนาทานกับประเด็นปัญหาการครอบครองปรปักษ์ครั้งนี้ ผู้เขียนพบว่าสาเหตุของปัญหาการครอบครองปรปักษ์มาจากสาเหตุภายนอกและสาเหตุภายใน

สาเหตุภายนอกที่สำคัญสำหรับปัญหาการครอบครองปรปักษ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยคือ การบัญญัติกฎหมายรับรองการครอบครองปรปักษ์ไว้ในประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์แรกเริ่มของการบัญญัติเรื่องครอบครองปรปักษ์ของจักรวรรดิ์โรมันจะเป็นเรื่องของรูปแบบการโอนทรัพย์ กล่าวคือ ถ้าการโอนทรัพย์ไม่ทำให้ถูกต้องตามแบบวิธีแล้ว การโอนทรัพย์นั้นจะตกเป็นโมฆะ ปัญหาจะเกิดขึ้นเมื่อมีการโอนทรัพย์เกิดขึ้น แต่มิได้ทำให้ถูกต้องตามแบบวิธี อาจเป็นเพราะว่าเมื่อผู้โอนได้รับค่าตอบแทนในทรัพย์ไปแล้ว และผู้รับโอนได้เข้าครอบครองทำประโยชน์ในทรัพย์นั้นแล้ว ทั้งสองฝ่ายก็ปล่อยเลยตามเลย ซึ่งการปล่อยให้ผู้ทำประโยชน์ในทรัพย์นั้นเป็นผู้ไม่มีกรรมสิทธิ์ ส่วนผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย (เจ้าของทรัพย์เดิม) ก็มิได้สนใจในทรัพย์นั้น ทำให้เกิดความสับสนทางกฎหมาย คือ ขาดความชัดเจนและขาดความแน่นอนในเรื่องความเป็นเจ้าของ นักปราชญ์กฎหมายโรมันจึงคิดระบบกฎหมายว่าด้วยการครอบครองปรปักษ์มาใช้ โดยให้ผู้รับโอนทรัพย์มาโดยไม่ถูกแบบที่กฎหมายกำหนดได้ครอบครองทรัพย์สินนั้นโดยเจตนาเป็นเจ้าของโดยสงบ และโดยเปิดเผยมาเป็นระยะเวลาที่กฎหมายเห็นสมควรแล้วก็ให้บุคคลนั้นมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นไป

ต่อมา ในตอนปลายจักรวรรดิโรมันได้มีการขยายหลักกฎหมายเรื่องครอบครองปรปักษ์ไปใช้กับการได้การครอบครองทรัพย์โดยการกระทำผิดด้วย เช่น การบุกรุกที่ดินของผู้อื่น การขโมย หรือชิงทรัพย์ของผู้อื่นมา[๓๕] ดังนั้นจึงถือได้ว่าการรับหลักกฎหมายของโรมันของประเทศไทยเป็นการเปิดช่องให้เกิดการครอบครองปรปักษ์สะดวกขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการแย่งการครอบครองทรัพย์ของบุคคลอื่น

ส่วนสาเหตุภายในเป็นสาเหตุจากตัวบุคคลที่กระทำการครอบครองปรปักษ์เองที่เขามีความโลภ หรือความอยากได้ ความโกรธ หรือความคิดประทุษร้าย และความหลงหรือการขาดปัญญาทำให้เกิดความไม่รู้ ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกมูลเหตุการกระทำดังกล่าวว่า “อกุศลมูล” การกระทำการครอบครองปรปักษ์แต่ละครั้งอาจเกิดจากความอยากได้ ความคิดประทุษร้าย หรือความหลงผิดสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งก็ได้ หรืออาจเกิดจากสาเหตุดังกล่าวมากกว่าหนึ่งสาเหตุก็ได้

เมื่อวิเคราะห์มาแล้วว่าปัญหาครอบครองปรปักษ์เกิดจากสาเหตุภายนอก และสาเหตุภายในของผู้กระทำผิด การแก้ไขปัญหาจึงต้องแก้ไขที่สาเหตุภายนอก และสาเหตุภายในดังกล่าว

เมื่อสาเหตุภายนอกของผู้กระทำเป็นเรื่องการบัญญัติกฎหมาย แนวทางการแก้ไขปัญหาจึงต้องอาศัยความร่วมมือของคนในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการด้านกฎหมาย นักการเมือง ประชาชนผู้เคยประสบปัญหาหรือกำลังประสบปัญหาการครอบครองปรปักษ์ เรียกร้องให้รัฐดำเนินการตามแนวนโยบายด้านกฎหมาย และการยุติธรรมที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๘๑ (๓) ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ที่ว่า

> รัฐ...ต้องจัดให้มีกฎหมายเพื่อจัดตั้งองค์กรเพื่อการปฏิรูปกฎหมายที่ดำเนินการเป็นอิสระเพื่อปรับปรุง และพัฒนากฎหมายของประเทศ รวมทั้งการปรับปรุงกฎหมายให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ โดยต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกฎหมายนั้นประกอบด้วย[๓๖]

ทั้งนี้ การปรับปรุง และพัฒนากฎหมายของประเทศในเรื่องการครอบครองปรปักษ์จะประสบผลสำเร็จได้ ต้องใช้ระยะเวลาและความร่วมมือของทุกฝ่าย เนื่องจากรัฐอาจมองข้ามความสำคัญของปัญหานี้ อาจจะด้วยเหตุที่มีปัญหาอื่นที่รัฐคิดว่ามีความสำคัญมากกว่า และอาจมองว่าเป็นปัญหา

[๓๕]ศาสตราจารย์ ดร. วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์, **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรียงมาตรา ว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพ ๔ มาตรา ๑๒๙๘-๑๔๓๔**, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทิย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

[๓๖]**รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พีรภาส จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๓๙.

ระหว่างราษฎรกับราษฎร มิใช่ปัญหาระหว่างรัฐกับราษฎร หรือปัญหาระหว่างรัฐกับรัฐที่จะต้องรีบดำเนินการ

สำหรับแนวทางแก้ไขสาเหตุภายในของปัญหาครอบครองปรปักษ์นั้น เมื่อสาเหตุภายในของผู้กระทำการครอบครองปรปักษ์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิต หรือความคิดของตัวบุคคลนั้น ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบแก้ไขปัญหานี้โดยตรงก็คือ ตัวเขาเอง คุณธรรมที่ควรนำมาใช้แก้ไขปัญหาการครอบครองปรปักษ์ได้แก่

๑. ความพอใจในสิ่งที่ตนมี ความเสียสละ และการให้ จะช่วยทำให้ความอยากได้ไม่รู้จักพอของบุคคลหมดไป เนื่องจากหากคนเรามีความพอใจในฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง หรือพอใจทรัพย์สินของตนเอง ก็จะไม่มีความอยากได้ทรัพย์ของบุคคลอื่นเขา และยิ่งหากคนนั้นเป็นคนที่มีความเสียสละ หรือรู้จักการให้ด้วยแล้วก็ยิ่งทำให้ความรู้สึกอยากได้ทรัพย์สินของบุคคลอื่นเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว การครอบครองปรปักษ์ย่อมจะไม่เกิดขึ้นจากมูลเหตุความอยากได้

๒. ความเมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาให้เขามีความสุข[๓๗] ความเมตตาเป็นความรู้สึกที่ช่วยให้ความคิดประทุษร้าย ความขุ่นเคืองใจ ความไม่พอใจอย่างรุนแรงของบุคคลหมดไป เมื่อความรู้สึกดังกล่าวหมดไป การครอบครองปรปักษ์ที่มีมูลเหตุจากความรู้สึกเหล่านี้ย่อมจะไม่เกิดขึ้น

๓. ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดอันเกิดจากการเรียน และคิด[๓๘] ปัญญาเป็นความรู้ความเข้าใจที่เกิดจากการมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ผู้ที่มีปัญญาจะรู้จักแยกแยะเหตุผล ความดีความชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ และรู้จักจัดการกับสิ่งเหล่านั้น[๓๙] เมื่อคนเกิดปัญญาขึ้นแล้ว ความสำคัญผิด ความเข้าใจผิด ความหมกมุ่น และความมัวเมาย่อมจะหายไป

อนึ่ง คุณธรรมทั้งสามข้อข้างต้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการมีสติ ซึ่งทำให้คนมีความระลึกได้ว่า ตัวเองกำลังคิดอะไรอยู่ และความคิดนั้นเป็นความคิดอย่างไร การมีปัญญาจะทำให้ตัวเองแสดงพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับคุณธรรมที่มีอยู่ในขณะนั้น ดังนั้นผู้ที่มีคุณธรรม อาทิ ความพอใจในสิ่งที่ตนมี ความเสียสละ การให้ ความเมตตา ปัญญา จะรู้สึกละอายใจ และเกรงกลัวต่อผลของการกระทำส่งผลให้บุคคลนั้นกระทำการต่าง ๆ ด้วยซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งเมื่อบุคคลใดเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตแล้วบุคคลนั้นย่อมจะไม่เป็นผู้กระทำการครองปรปักษ์อย่างแน่นอน

[๓๗]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๗.

[๓๘]ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๗.

[๓๙]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๖๔.

๕. สรุป

การครอบครองปรปักษ์เป็นรูปแบบหนึ่งของอทินนาทานในพระพุทธศาสนา ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการครอบครองปรปักษ์ในสังคมไทยเป็นปัญหาความขัดแย้งในแง่ของความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคม เนื่องจากการครอบครองปรปักษ์เป็นการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยช่องทางที่กฎหมายเปิดทางไว้ให้ ซึ่งขัดต่อสามัญสำนึก และศีลธรรมอันดีของสังคม ปัญหาการครอบครองปรปักษ์จะยังคงมีอยู่ต่อไปหากยังมีบทบัญญัติเรื่องดังกล่าวไว้ในประมวลแพ่งและพาณิชย์ของไทย และที่สำคัญที่สุดหากมนุษย์เรายังมีกิเลสตัณหา แม้จะมีกฎหมายบัญญัติห้ามการครอบครองปรปักษ์ที่เฉียบขาดเพียงใด ปัญหาการครอบครองปรปักษ์ก็ยังคงอยู่ในสังคมต่อไป

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระสิริมังคลาจารย์. **มงคลบาลี ภาค ๑ มงฺคลตถทีปนี (ปฐโม ภาโค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖. กรุงเทพมหานคร : อฑตยามิเล็นเนียม, ๒๕๕๓.

พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา. พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และรองศาสตราจารย์ ดร. จำลอง สารพัดนึก รวบรวมและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: เรืองปัญญา, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ร. แลงกาต์. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พีรภาส จำกัด, ม.ป.ป.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

_____ . **พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก บาลี-โรมัน-ไทย เล่ม ๑ อักษร อ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕.

วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรียงมาตราว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพ ๔ มาตรา ๑๒๙๘-๑๔๓๔**. กรุงเทพมหานคร : กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทิย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

_____ . **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพ ๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **เบญจศีลและเบญจธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน หน่วยที่ ๑-๘**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.

หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช. **อธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายลักษณะทรัพย์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสาสน์, ๒๕๒๐.

(๒) บทความ:

โสภณ รัตนากร. “การครอบครองปรปักษ์ : ชื่อที่อาจทำให้หลงผิด”, **วารสารนิติศาสตร์**. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (มิถุนายน ๒๕๓๐): ๗๓.

(๓) วิทยานิพนธ์:

ปฐมรัตน์ สุขียามานนท์. “อทินนาทานในแนวคิดและวิถีชีวิตของคนไทย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์. “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

ทัศนะเรื่องสิทธิกับสังคมปรองดอง
Perspective on Rights and Harmonious Society

ชญานิน ปรัชญานุสรณ์
Jhayanin Prachyanusorn
อาจารย์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

ในสังคมโลกปัจจุบัน ปรากฏการณ์ที่ได้พบเห็นจากสื่อสารมวลชนที่สำคัญเรื่องหนึ่ง คือ ความแตกแยกของผู้คนในโลก ตั้งแต่ครอบครัวจนถึงประชาคมระหว่างประเทศ ทั้งที่เรามีกฎเกณฑ์ต่างๆ มากมาย ที่กำหนดขึ้นมาเพื่อให้อยู่กันได้อย่างสันติปรองดอง และความคิดพื้นฐานที่สำคัญอันหนึ่งของหลายกฎเกณฑ์ก็คือ เรื่อง “สิทธิ” ที่มีความหมายถึงอำนาจหรือประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครอง อันผู้มีสิทธิย่อมเรียกร้องได้ ซึ่งอยู่บนฐานความเชื่อแบบตะวันตก แต่ในสังคมที่มีอารยะธรรมต่างไป จะไม่มีความเข้าใจเช่นนี้

พระพุทธศาสนาได้รับการยกย่องว่า เป็นศาสนาแห่งปัญญา ในพระไตรปิฎกได้แสดงทัศนะเรื่องสิทธิ แตกต่างจากทัศนะแบบปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับกันว่า สังคมพุทธเป็นสังคมแห่งความปรองดองสงบสันติ จึงน่าสนใจศึกษาว่า ทัศนะเรื่องสิทธิแบบพุทธนี้ สร้างสังคมปรองดองได้อย่างไร

ในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งความสนใจไปที่ประเด็น การได้มาของสิทธิ และการใช้สิทธิ การศึกษาอาศัยหลักฐานเอกสารจากพระไตรปิฎก และเอกสารอื่นๆ ผลการศึกษาพบความแตกต่าง ในความเข้าใจเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นที่มาของสิทธิ และการใช้สิทธิ ความเข้าใจเรื่องสิทธิที่ไม่ถูกต้องจะทำให้วิธีปฏิบัติในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผิดไป จนเกิดเป็นความขัดแย้งขึ้นได้ทุกระดับ จนถึงขัดแย้งกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สิทธิในทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ อำนาจอันชอบธรรมที่จะทำความสำเร็จในการทำหน้าที่ จะรังสรรค์สังคมให้สันติสมานฉันท์ สร้างสังคมปรองดอง

Abstract

The vegetarianism was originated together with being born of human being in the current world society, the phenomenon has seen from mass communication one important is the disharmony of the people in the world, from one family through the international community. Although currently we have a variety of rules that are set up to address immediate peace and the basic idea that one of several important rules, it is "rightsé, that means the entitlement or legal benefits, that whose own can claim. This is based on the western philosophy. But in others society that have different cultures they no such understanding.

Buddhism has been honored as a religion of wisdom. In Tripitika have a viewpoint of "rights" differs from the current viewpoint. It is accepted that Buddhist society is a society of peace. Is the different right attitude building society in harmony?

In this study, focus on acquisition of rights, the exercise, and interaction between people. Study on evidence from Tripitaka and other documents. Study found differences in understanding human dignity, which is the major source of rights and usage. Incorrect rights understand lead to wrong practices in the relationship between human shall occur in many conflicts with very size and level through conflict with the natural environment. "Right" in Buddhist vision is the sole legitimate one to succeed his duty, hence peaceful and harmony society will be.

๑. บทนำ

คำว่า "สิทธิ" (Right) เป็นคำที่คุ้นเคยกันในสังคมปัจจุบัน เป็นคำที่ใช้อ้างถึงเพื่อแสดงความชอบธรรมในสิ่งที่ทำ เช่น เรามีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง และบ่อยครั้งที่มักจะอ้างถึง "สิทธิ" เพื่อแสดงถึงความชอบธรรมในสิ่งที่เราเห็นว่าควรได้รับจากผู้อื่นและจากสังคม เช่น สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัยในการดำรงชีวิต แม้คำว่า "สิทธิ" จะเป็นสิ่งที่คุ้นเคยกัน และสังคมปัจจุบันให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นๆ โดยเชื่อว่าเมื่อมีการตกลงรับรองเรื่องสิทธิต่างๆ แล้ว ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จะดีขึ้น ดังเช่นองค์การสหประชาชาติได้ออกกติกามากมายเกี่ยวกับสิทธิ ที่สำคัญคือ "สิทธิมนุษยชน" ที่เป็นรากฐานของการออกข้อตกลงต่างๆ เกี่ยวกับสิทธิ แต่ก็ปรากฏว่า ความอยุติธรรมและการละเมิดสิทธิต่างๆ กลับมีมากขึ้น และบางครั้ง ข้อตกลงเกี่ยวกับสิทธินี้เองกลับกลายเป็นเครื่องมือให้บางประเทศใช้เป็นเหตุในการละเมิดสิทธิของประเทศอื่น ความเข้าใจเรื่องสิทธิที่ผิดไม่เพียงมีปัญหาต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น ยังก่อให้เกิดปัญหาต่อสังคม ยังทำให้ความ

สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมบกพร่อง ปรากฏการณ์หลายกรณีที่เป็นความขัดแย้ง ความไม่สันติปรองดอง เกิดเพราะเหตุที่ทั้งสองฝ่ายมีความเข้าใจในคำว่า “สิทธิ” ไม่เท่ากัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ความรู้สึกว่าตนเอง “มีสิทธิ”

สิทธิ ไม่ใช่เป็นคำใหม่ของสังคมไทย ภาษาไทยมีคำนี้ใช้มานานแล้ว โดยเป็นศัพท์จากภาษาบาลี จึงอาจกล่าวได้ว่า ศาสนาพุทธ นำคำว่า “สิทธิ” มาสู่สังคมไทย สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาเพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษย์ คำสอนของพระองค์เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก สังคมพุทธแต่เก่าก่อนจึงอยู่กันอย่างสงบร่มเย็น จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาว่า “สิทธิ” ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อย่างไร พุทธมามกะเข้าใจและปฏิบัติกันอย่างไรจึงอยู่กันด้วยความปรองดองสันติ ดังนั้น การศึกษาคำว่า “สิทธิ” นี้อาจมีเนื้อหาคาบเกี่ยวกับคำว่า “สิทธิมนุษยชน” อยู่บ้าง ทั้งนี้เพราะแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนนับเป็นแนวคิดกระแสหลักของการเคลื่อนไหวต่างๆ เกี่ยวกับสิทธิ การศึกษานี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอมโนทัศน์เรื่องสิทธิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยผู้ศึกษาคาดว่า ด้วยวิธีคิดแนวพุทธ จะทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องสิทธิที่ถูกต้องเป็นธรรมแล้วปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ไปถึงสังคม ประเทศชาติ ขยายไปถึงสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่สังคมปรองดอง

๒. แนวคิดเรื่อง “สิทธิ” ในปัจจุบัน

คำว่า “สิทธิ” ในปัจจุบัน เป็นคำที่มีความหมายสากลตามแบบชาติตะวันตก ความคิดเรื่องสิทธิตามที่เข้าใจแบบปัจจุบันนั้นยอมรับกันว่ามีรากฐานการคิดแตกต่างจากชาติทางเอเชียและในหลากหลายวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก

ความหมายของ “สิทธิ” ในปัจจุบัน สรุปความหมายได้ดังนี้

๑. ความสำเร็จ, การสมปรารถนา, การบรรลุผล

๒. อำนาจอันชอบธรรม, อำนาจที่จะกระทำการใดๆ ได้อย่างอิสระ โดยได้รับการรับรองจากกฎหมาย

๓. อำนาจหรือประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้

๔. สิ่ง (สิทธิ์) ที่ได้มาโดยสถานะ เช่น โดยการเกิด บุริมสิทธิ

๕. สิ่ง (สิทธิ์) ที่ได้มาโดยกฎหมายหรือข้อตกลง เช่น สิทธิบัตร

๖. การปฏิบัติที่ให้แก่ผู้อื่นอันเนื่องจากภาระ เช่น กรรมสิทธิ์ ความยุติธรรม

ส่วนนิยามเกี่ยวกับ “สิทธิ” ที่อ้างอิงกันมากในปัจจุบันคือ “สิทธิมนุษยชน” (Human right) สรุปความว่า สิทธิมนุษยชน เป็นคำที่อ้างถึงสิทธิขั้นพื้นฐานและเสรีภาพ ซึ่งมนุษย์ทุกคนได้รับสิทธิดังกล่าว ศัพท์คำนี้ยังรวมไปถึง สิทธิพลเมือง และสิทธิด้านการเมืองด้วย ยกตัวอย่างเช่น สิทธิในการมีชีวิตและความมีอิสรภาพ เสรีภาพทางความคิดและการแสดงออก รวมถึงความเท่าเทียมทางกฎหมาย

ทางสังคม ตลอดทั้งสิทธิทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม อย่างเช่น สิทธิในการทำงาน (โดยไม่ถูกกีดกันด้วยเหตุผลทางชาติพันธุ์ สีผิว หรือเพศ ฯลฯ) สิทธิในการมีส่วนร่วมในทางวัฒนธรรม สิทธิในการศึกษา เป็นต้น[๑]

ในปัจจุบัน "สิทธิ" หมายถึง อำนาจอันชอบธรรมที่จะอ้างหรือเรียกร้องเอาได้[๒] หมายถึง สิ่งที่บุคคลควรจะได้อย่างถูกต้องและชอบธรรม และถ้าไม่ได้รับบุคคลสามารถเรียกร้องได้ สิทธิ คือการได้เป็นภาวะที่รัฐรับรองหรือไม่รับรองให้ก็ได้ แต่รัฐต้องคุ้มครองสิทธิของประชาชน "สิทธิ" เป็นสิ่งที่ได้รับการรับรองโดยกฎหมาย นับตั้งแต่ระดับสหประชาชาติ ที่สำคัญคือ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) สำหรับประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ มี ๔๓ มาตรา ที่ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย (หมวด ๓ มาตรา ๒๖ ถึง ๖๙) และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็เป็นกฎหมายหลักที่บัญญัติเรื่องสิทธิต่างๆ นอกจากนี้ก็มีกฎหมายที่ออกเฉพาะอื่นๆ ก็มีเรื่องเกี่ยวกับสิทธิ

ที่มาของสิทธิ ตามความหมายอย่างที่ใช้ในปัจจุบันซึ่งมีอิทธิพลจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ความคิดนี้มีฐานจากปรัชญาเหตุผลนิยมและปรัชญายุคสว่าง หลักการเสรีนิยมประชาธิปไตย รวมถึงสังคมนิยม ในการร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้างฝ่ายเสรีนิยมให้ความสำคัญกับเสรีภาพของพลเมือง จึงเน้นหนักในเรื่องของเสรีภาพทุกแขนงที่บุคคลพึงได้รับ และเป็นที่มาของสิทธิด้านการเมืองและสิทธิพลเมือง ส่วนอีกขั้วหนึ่ง สังคมนิยมก็เน้นหนักในเรื่องของความเสมอภาคของคนทุกคน ดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับเรื่องของสิทธิด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญทั้งสองด้านนี้ก็ได้รับการบรรจุอยู่ในเนื้อหาของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

จากมาตรา ๑ ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กล่าวว่า *"มนุษย์ทุกคนล้วนเกิดมามีอิสรเสรี และเท่าเทียมกันทั้งศักดิ์ศรีและสิทธิ เราทุกคนต่างมีเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยจิตวิญญาณแห่งภราดรภาพ"*[๓] ในข้อความนี้ กล่าวได้ว่า ที่มาที่สำคัญที่สุดของสิทธิ คือ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การยกเอาเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นเหตุสำคัญของการอ้างสิทธินั้น

[๑] สมเกียรติ ตั้งนโม (แปลและเรียบเรียง), **ประวัติความเป็นมาอันยืดยาวเกี่ยวกับเรื่อง : สิทธิมนุษยชน,** มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน – โครงการสื่อเพื่อบริบทสิทธิมนุษยชน [online] http://www.oknation.net/blog/humanrights/2008/03/09/entry-1

[๒] พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย,** (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๘.

[๓] "All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood." Article 1 of the United Nations Universal Declaration of Human Rights.

เป็นพัฒนาการที่มาจากชาติตะวันตก จากการต่อสู้เพื่อเสรีภาพและความเสมอภาค เพื่อต่อต้านการดูถูกเหยียดหยาม กดขี่ ล้มล้างระบบการผลิต และระบอบการปกครองแบบเดิม โดยเริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๘ ในการปฏิวัติฝรั่งเศส และการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา จนถึงศตวรรษที่ ๒๐ โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ ซึ่งมีการทำลายล้างชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างกว้างขวาง รวมทั้งความพยายามที่จะทำลายกลุ่มชนต่างๆ โดยอ้างเหตุแห่งเชื้อชาติ และศาสนา ดังนั้น เมื่อสงครามยุติ นานาชาติจึงเห็นความสำคัญของกฎบัตรระดับนานาชาติ เพื่อเป็นเครื่องมือในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยเชื่อว่าการเคารพสิทธิมนุษยชนนับเป็นปัจจัยที่สำคัญอันจะนำไปสู่สันติภาพและความก้าวหน้าของโลก

๓. ทัศนะเรื่อง "สิทธิ" ในมุมมองตะวันตก

สิทธิ หรือ "Right" ในภาษาอังกฤษนั้นมีรากศัพท์มาจากคำในกฎหมายโรมัน ที่มีความหมายเชิงยืนยันว่า สิ่งบางสิ่งหรือการกระทำบางอย่างถูกต้องหรือชอบธรรมเป็นความถูกต้องแบบวัตถุวิสัย (Objective Right) โดยอิงจากหลักศีลธรรมหรือกฎหมาย ต่อมาในยุคมืด เมื่อคริสตศาสนาเริ่มรุ่งเรือง ความหมายเดิมที่บ่งถึงความถูกต้องแบบวัตถุวิสัยได้ถูกแทนที่ด้วยความหมายใหม่แบบอัตวิสัย (Subjective Right) คือ สิทธิเป็นสิ่งที่พระเจ้ามอบให้

"สิทธิ" ในความหมายปัจจุบันเกิดขึ้นจากการต่อสู้กับความบีบคั้นอันเนื่องจากความไม่เท่าเทียมกัน ทั้งด้านกระบวนการยุติธรรม ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคม การดูถูกจากชนชั้นกษัตริย์ และบาทหลวงในยุคมืด ที่อ้างว่าพระเจ้ามอบสิทธิแก่กษัตริย์โดยผ่านสันตะปาปา จนก่อนยุคสมัยใหม่ ความคิด *"มนุษย์โดยธรรมชาติเท่าเทียมกันไม่มีใครเก่งหรือดีกว่าใคร*[๔]" โดยฮอบส์ (Thomas Hobbes, 1588-1679 CE) และล็อค (John Locke, 1632-1704 CE) กล่าวว่า *"พระเจ้าสร้างมนุษย์ทุกคนให้เท่าเทียมกัน มีลักษณะร่วมกันตามธรรมชาติทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังนั้นมนุษย์จึงควรมีความเท่าเทียมกัน และมีสิทธิและเอกสิทธิ์แบบเดียวกัน"*[๕] และ *"สิทธิตามธรรมชาติที่ทุกคนควรมีคือ สิทธิในชีวิต อิสรภาพ และสิทธิในทรัพย์สิน"*[๖] เขายังเห็นว่า *"มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะรักษาและปกป้องชีวิตของตนเอง (right of self-preservation) เพราะพระเจ้าสร้างให้มนุษย์มีความ*

[๔] ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา,** (โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๙.

[๕] Locke: Book One, chapter 6, section 67 และ Locke: Book Two, chapter 2, section 4 อ้างถึงโดย http://www.philospedia.net/rights.html

[๖] ปรีชา ช้างขวัญยืน, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

ปรารถนาในการรักษาชีวิตและการดำรงอยู่ และสอนให้มนุษย์ทำตามความโน้มเอียงทางธรรมชาติ (Natural Inclination) ที่จะรักษาและดำรงชีวิตโดยอาศัยสรรพสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นบนโลกนี้"[๗] แนวคิดเรื่องสิทธิตามธรรมชาติของล็อคมีอิทธิพลต่อแนวคิดทางทางการเมืองในศตวรรษที่ ๑๘ เป็นอย่างมาก และสืบเนื่องจนถึงเรื่องสิทธิมนุษยชนในปัจจุบัน

ความหมายของสิทธิในลักษณะดังกล่าวข้างต้นไม่ปรากฏในหลายอารยะธรรมของโลก แต่เมื่อสังคมโลกปัจจุบันได้มีมติร่วมกันบัญญัติขึ้นมา "สิทธิ" จึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยกฎหมาย ความคิดเรื่องสิทธิจึงเป็นแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) ความเชื่อเดิมที่ว่า มนุษย์มีสิทธิโดยธรรมชาติ ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์มีบางสิ่งบางอย่างเป็นแก่นแท้ ความมีเหตุผล มโนธรรม สิ่งนี้นำไปสู่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นเรื่องนามธรรม เรื่องจิตนิยม จึงถูกปฏิเสธ ส่งผลให้เกิดความไม่เชื่อถือ

๔. พุทธทัศนะเรื่อง "สิทธิ"

สำหรับมโนทัศน์เรื่อง "สิทธิ" ในพระพุทธศาสนาจะไม่กล่าวถึง "สิทธิ" ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความคิดทางการเมืองการปกครอง แต่คำสอนพระพุทธศาสนาเน้นความหมายไปในทางที่ประเสริฐ พระพุทธศาสนามองว่า มนุษย์เป็นผู้สามารถฝึกได้ คือพัฒนาตนเองได้ โดยนัยนี้ "สิทธิ" ที่มีความหมายว่า การสำเร็จด้วยดีเอง การถึงด้วยดีเอง สิ่งนี้จึงเป็นสิ่งบ่งบอกความมีคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

สนิท ศรีสำแดง[๘] ได้อธิบายคำว่า "สิทธิ" ว่ามาจากคำว่า "ส" หรือ "สก" รวมกับคำว่า "อิทธิ" ส หรือ สก นั้น แปลว่า ตนเอง หรือ ในตนเอง ส่วนคำว่า อิทธิ แปลว่า ฤทธิ หรือ การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้น รวมความน่าจะแปล "สิทธิ" ว่า การสำเร็จในตนเอง (ตน) ได้เอง (ตน) ถึงเองด้วยดี ความถูกต้องในตนเอง (ตน) กระทำให้แจ้งเอง การกระทำให้แจ้งในตนเอง ความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้นในตนเอง หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่พูดถึงคุณเครื่องให้เกิดความสำเร็จ คือ อิทธิบาท ๔ ก็คือพื้นฐานความสำเร็จเอง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่ต่างๆ เป็นอันมาก และทรงสรรเสริญว่ามีคุณค่ามาก แม้การตรัสรู้และการเจริญพระชนมายุของพระพุทธองค์ก็ด้วยทรงบำเพ็ญอิทธิบาทธรรม

[๗]Locke: Book One, chapter 9, section 86, เรื่องเดียวกัน.

[๘]สนิท ศรีสำแดง, **พุทธปรัชญาเถรวาท:กระบวนทัศน์ใหม่,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๑-๑๒๒.

ในพระไตรปิฎก ไม่มีการใช้คำ “สิทธิ” ในความหมายแบบปัจจุบัน แต่มีเนื้อความที่มีความหมายแบบสิทธิตามธรรมชาติ ในความหมายถึงสิ่งซึ่งถูกต้องเป็นธรรม จากการศึกษาครั้งนี้จึงได้สรุปจำแนกที่มาของสิทธิได้เป็น ๗ ทาง จัดเป็น ๔ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ สิทธิในชีวิต ปรากฏในฉันโนวาทสูตร[๙] กรณีพระฉันนะอาพาธหนัก และคิดจะฆ่าตัวตายด้วยศาสตรา

กลุ่มที่ ๒ สิทธิในทรัพย์สิน ปรากฏใน อัคคัญญสูตร[๑๐] พระพุทธองค์ทรงบรรยายกำเนิดของสิทธินี้ และในพระไตรปิฎกยังได้แสดงเรื่องกรรมสิทธิ์อีกหลายกรณี เช่น เรื่องคนเฝ้าสวน[๑๑] เรื่องการมีของใช้ส่วนตัว[๑๒] เช่นในจีวรวรรค หรือ ปัตตวรรค เรื่องการฝาก การยืม การสัญญา[๑๓] เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ สิทธิจากหน้าที่ สิทธิจากคุณสมบัติ สิทธิจากความสามารถ เป็นสิทธิเนื่องด้วยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และอาจเกี่ยวข้องกับตำแหน่ง

๑. สิทธิจากหน้าที่ ในอัคคัญญสูตร ทรงแสดงกำเนิดของตำแหน่งหน้าที่และสิทธิ รวมทั้งกรณีพระทัพพมัลลบุตร[๑๔] และสิทธิกรณีอื่นๆ เช่น พระวินัยปิฎก ปฏิสาราณียกรรม[๑๕] (สิ่งที่พึงกระทำของภิกษุที่ถูกลงโทษ)

๒. สิทธิจากคุณสมบัติ คุณสมบัติมักเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น ในพระวินัยปิฎก อุปสัมปาเทตัพพปัญจกะ[๑๖] แสดงคุณสมบัติอุปัชฌาย์ อาจารย์ และบอกหน้าที่ไว้ด้วย พระพุทธศาสนาได้สอนโดยเน้นที่การทำหน้าที่ต่อกันให้ถูกต้องสมบูรณ์ โดยกล่าวไว้ในสิงคาลกสูตร[๑๗] ที่รู้จักกันในหัวข้อธรรม “ทิศหก” สอนถึงหน้าที่ของคู่ความสัมพันธ์ที่พึงปฏิบัติต่อกัน เมื่อทั้งสองฝ่ายมีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อกัน ต่างฝ่ายก็จะ(มีสิทธิ)ปฏิบัติตามสติปัญญาและปัจจัยบนฐานของความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ไม่ได้มีสาระที่การมีสิทธิในลักษณะการเรียกร้องต่อกัน

[๙] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๘๙-๓๙๕/๔๔๒-๔๔๗.

[๑๐] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๘-๑๒๘/๔๔-๔๕.

[๑๑] พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ หน้า ๑๒๗-๑๒๘0

[๑๒] มีการใช้คำ “อนุญาต” ที่แปลได้ว่า “มีสิทธิ” ในพระวินัยปิฎก พบ ๕๔๖ หน้า ๑๕๕๕ คำ

[๑๓] การแสดงสิทธิลักษณะหนึ่ง คือ “การทวง” ปรากฏคำ “ทวง” ในพระวินัยปิฎก ๔ หน้า ๒๕ ครั้ง พระสุตตันตปิฎก ๑๓ หน้า ๒๒ ครั้ง

[๑๔] วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๘๐/๔๑๒-๔๑๓.

[๑๕] วิ.จู. (ไทย) ๖/๔๐/๗๙.

[๑๖] วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๔/๑๒๓-๑๓๐.

[๑๗] อ่านรายละเอียดใน สิงคาลกสูตร ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒/๑๙๙.

๓. สิทธิจากความสามารถ เมื่อบุคคลที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไปแต่มีความสามารถโดดเด่น บางครั้งก็อาจได้รับสิทธิเท่ากับบุคคลทั่วไปนั้น (เช่น พลทหารที่รอบรู้ในชัยภูมิ จะได้รับสิทธิเข้าร่วมประชุมกับคณะเสนาธิการทหาร) ในพระไตรปิฎกมีกรณีให้สิทธิความเป็นพระภิกษุแก่สามเณร (อายุ ๗ ปี) ๓ องค์คือ สามเณรสุมนะ[๑๘] สามเณรโสปากะ[๑๙] และสามเณรทัพพะ[๒๐] เพราะมีความสามารถเทียบได้กับพระเถระ

และกลุ่มที่ ๔ สิทธิจากศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาตนเอง และสิทธิพิเศษ เป็นสิทธิที่ได้เนื่องจากคุณลักษณะของคน หรือเฉพาะคน

๔. สิทธิจากศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาตนเอง เป็นสิทธิเกี่ยวกับความเสมอภาคของมนุษย์ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญอันหนึ่งของพระพุทธศาสนา มีกล่าวไว้ใน วาเสฏฐสูตร[๒๑] ที่ว่า "กำเนิด ชาติตระกูลมิได้ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ หรือศูทร แต่ความประพฤติของบุคคลเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างระหว่างบุคคล" กรณีสำคัญ คือ การขออุปสมบทของสตรี พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระนางมหาประชาบดีได้สิทธิอุปสมบทนั้น เป็นเพราะมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตทรงประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกิทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผลได้ [๒๒] พระพุทธองค์ทรงให้สิทธิสตรีบวชในพระพุทธศาสนา เพราะสตรีมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้

๕. สิทธิพิเศษ หรือเรียกว่า เอกสิทธิ์ หมายความว่า สิทธิที่มอบให้เฉพาะบุคคลที่มีคุณลักษณะพิเศษบางประการ ในพระไตรปิฎกปรากฏให้สิทธิ์ยกเว้น[๒๓] แก่พวกชฎิลบูชาไฟ และพวกศากยะโดยกำเนิดเคยเป็นอัญญเดียรถีย์มา ให้อุปสมบทโดยไม่ต้องอยู่ปริวาสกรรม ที่เรียกว่า "อัญญติตถิยปริวาส"[๒๔]

[๑๘] อ่านรายละเอียดใน พระสุมนเถระ [online] http://www.heritage.thaigov.net/religion/priest/priest๕๓.html

[๑๙] เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สามเณรโสปากะ, **หนังสือพิมพ์มติชน รายวัน,** หน้า ๖ ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑๐๘๐๒. วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๐, อ่านรายละเอียดใน พระโสปากเถระ [online] http://www.heritage.thaigov.net/religion/priest/priest67.html

[๒๐] ธัมมปทัฏฐกถา (ธ.อ. ๘/๙๙), อ่านรายละเอียดใน พระทัพพมัลลบุตรเถระ [online] http://www.heritage.thaigov.net/religion/priest/priest37.html

[๒๑] อ่านรายละเอียดใน วาเสฏฐสูตร ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๕๔/๕๗๒.

[๒๒] วิ.จู. (ไทย) ๗/๔๐๒/๓๑๖.

[๒๓] วิ.มหา. (ไทย) ๔/๘๗/๑๔๒.

[๒๔] วิ.มหา. (ไทย) ๔/๘๖/๑๓๗.

สิทธิส่วนใหญ่จะสืบเนื่องกับการทำหน้าที่ตามความสัมพันธ์ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา ได้ทรงประกาศศักดิ์ศรีและความเสมอภาคของมนุษย์ด้วย ความประพฤติของบุคคลเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างระหว่างบุคคล พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า มนุษย์มีความเท่าเทียมกันอยู่สองอย่าง หนึ่งคือมนุษย์ต้องเกิดแก่เจ็บตายเป็นของธรรมดา และสองมนุษย์มีความเท่าเทียมกันในแง่ที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถพัฒนาตนเองได้ และว่า "การพัฒนาตนเองโดยชอบย่อมทำให้บรรลุธรรมอันประเสริฐได้ และเป็นไปเองตามธรรมดา นี้คือกฎแห่งธรรม (ธรรมนิยาม) ซึ่งกฎแห่งกรรมเป็นส่วนหนึ่งของกฎแห่งธรรม" กรรม การทำหน้าที่ และสิทธิ อำนาจที่จะทำ จึงเป็นสิ่งแสดงศักดิ์ศรีของมนุษย์ สิทธิจึงไม่ใช่หมายถึงสิ่งที่จะต้องได้รับหรือต้องเรียกร้องเอา

๕. ความไม่เข้าใจเรื่อง "สิทธิ"

แนวคิดเรื่องสิทธิที่พัฒนามาโดยนักปราชญ์ชาติตะวันตก จากฐานความคิดที่เชื่อว่ามนุษย์มีสิทธิโดยธรรมชาติ จนถึงการอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ใช้เป็นอาวุธในการต่อสู้เพื่อจะเรียกร้องความเท่าเทียมเชิงอำนาจกับกลุ่มอำนาจเดิม (กษัตริย์ และบาทหลวง) ความคิดเรื่องสิทธิในลักษณะเช่นนี้ในหลายส่วนสังคม ในหลายอารยะธรรมของโลกไม่มี (รวมทั้งสังคมไทยด้วย) แต่เมื่อสังคมโลกปัจจุบันได้ตกลงตรากันขึ้นมา สิทธิจึงเป็นสิ่งที่ได้โดยกฎหมาย ความคิดเรื่องสิทธิจึงเป็นแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) มองอะไรเฉพาะสิ่งที่เห็นได้ จับต้องได้ เชื่อเฉพาะสิ่งที่ปรากฏต่อสายตา อะไรที่เป็นเรื่องนามธรรม เรื่องจิตนิยมจะไม่ยอมเชื่อ ซึ่งเมื่อคิดแบบนี้แล้วก็มองไม่เห็นถึงการมีอยู่ของความเป็นของมนุษย์ หรือศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นี่คือจุดเริ่มต้นของปัญหา และความไม่เข้าใจเรื่อง "สิทธิ"

หลากหลายความเข้าใจเรื่อง "สิทธิ"

นักวิชาการจำนวนหนึ่ง กล่าวว่า พุทธศาสนาไม่พูดถึงเรื่องสิทธิ นักวิชาการเหล่านี้เห็นว่าคำ "สิทธิ" เป็นแนวคิดของตะวันตกและเป็นแนวคิดที่ปรากฏในปรัชญาการเมืองและสังคมตะวันตกสมัยใหม่[๒๕] แม้ในอารยธรรมโบราณ เช่น กรีก โรมัน เปอร์เซีย อินเดีย จีน สังคมเหล่านี้ล้วนไม่มีคำที่สื่อถึงความหมายของ "สิทธิ" ที่ตรงกับความหมายของคำว่าสิทธิในสังคมตะวันตกสมัยใหม่

นักปรัชญาจำนวนหนึ่ง เห็นว่า การที่สังคมซึ่งไม่ใช่สังคมตะวันตกสมัยใหม่ไม่มีคำที่สื่อถึงความหมายของ "สิทธิ" ไม่ได้แปลว่าสังคมเหล่านี้ไม่มีมโนทัศน์เรื่องสิทธิ หลายคนสังเกตเห็นว่าใน

[๒๕] สมภาร พรมทา, **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕๑.

สังคมเหล่านั้น มโนทัศน์เรื่องสิทธิมีแฝงอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม และบุคคลต่อสังคม เป็นความสัมพันธ์ที่เน้นมโนทัศน์เรื่องหน้าที่ (duty) และการมีพันธะต่อกัน (obligation) และมีนักปรัชญาศึกษาและอธิบาย เช่น ฟินนิส (John Finnis) และโฮห์เฟลด์ (Wesley Hohfeld) ซึ่งก็มีความเห็นต่างกัน

ฟินนิสเห็นว่า มโนทัศน์เรื่องสิทธิที่เกิดขึ้นจาก ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งมีพันธะหน้าที่ต่อกัน "สิทธิ" เป็นวิธีการกล่าวถึง *'สิ่งที่ควรได้รับจากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น'* ...และจะถือว่าเป็นความผิดหากบุคคลอื่นไม่กระทำตามพันธะนั้น การที่บุคคลหนึ่งมีสิทธิ คือ การที่เขามีผลประโยชน์ที่ควรได้รับตามกฎหมายหรือระบบศีลธรรม ซึ่งทำให้เขามีเสรีภาพในการกระทำ และมีอำนาจในการเลือกว่าจะให้ผู้อื่นกระทำหรือไม่กระทำตามพันธะหน้าที่ที่มีต่อผลประโยชน์ของเขา[๒๖] ในขณะที่ โฮห์เฟลด์อธิบายความเกี่ยวพันระหว่างสิทธิกับหน้าที่ไว้ว่า[๒๗] *การมีสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นมีนัยถึงหน้าที่ของบุคคลอื่นที่จะต้องทำให้สิทธินั้นบรรลุผล หรือจะต้องไม่ขัดขวางการใช้สิทธินั้น*

แม้นักปรัชญาชาติตะวันตกจะพยายามเข้าใจ "สิทธิ" แบบของวัฒนธรรมชาติอื่น แต่ก็ยังไม่สามารถเข้าใจได้อย่างถูกต้องครบถ้วน ดังการอธิบายของนักคิดทั้งสองข้างต้น ก็ยังเป็นเพื่อโยงให้เข้ากับมโนทัศน์เรื่องสิทธิแบบของชาติตะวันตกอยู่ ซึ่งสรุปว่า *'มโนทัศน์เรื่องสิทธิ อยู่ตรงที่พวกเขามีการเรียกร้องหรืออ้าง (claim) ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของสิทธิ*[๒๘] ความเข้าใจที่แตกต่างกันจึงปรากฏออกมาเป็นข้อถกเถียงขัดแย้งบ่อยครั้ง เช่น เมื่อสิงหาคม ๑๙๙๐ ผู้แทนจากชาติมุสลิม ๕๔ ประเทศ ได้ประชุมกันที่กรุงไคโร และได้ลงนามใน ประกาศไคโรว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในอิสลาม (the Cairo Declaration on Human Rights in Islam) ด้วยเหตุว่าปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาตินั้นขัดต่อคุณค่าในศาสนาอิสลาม[๒๙] ปี ๒๐๐๖ ในการประชุมสภาโลกของประชาชนรัสเซีย ครั้งที่สิบ (the Tenth World Council of Russian People) ได้รับรองประกาศศักดิ์ศรีและสิทธิมนุษยชน (Declaration of Human Dignity and Rights) ซึ่งเป็นเอกสารที่ท้าทาย ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ โดย Patriarch Alexei II ผู้นำรัสเซียนออร์ธอดอกซ์ซึ่งกล่าวว่า 'นิกายรัสเซียได้สรุปว่า ความเข้าใจทางโลกเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน ที่ได้เข้ามาสู่รัสเซียจากชาติ

[๒๖] สกว. **"สิทธิ Rights".** สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย [online] http://www.philospedia.net/rights.html

[๒๗] เรื่องเดียวกัน

[๒๘] เรื่องเดียวกัน

[๒๙] S.M. Musawi**. Islamic Human Rights Predate Western Concepts : *Islamic Perspectives on Peace.*** Tarrytown, NY : Universal Peace Federation, 2006 [online] http://www.upf.org/component/content/article/178/2056

ตะวันตก ไม่สอดคล้องกับทัศนะในคำสอน และจริยธรรมของศาสนิกออร์ธอดอกซ์"[๓๐] และ Zhang Weiwei นักวิชาการชาวจีนเห็นว่า "สิ่งจำเป็นในวันนี้คือ การสร้างการเมืองและวัฒนธรรมแห่งสิทธิมนุษยชนใหม่ เพื่อยุติการตีความสิทธิมนุษยชนอย่างดื้อรั้นของชาติตะวันตก และสงครามเย็นทางปัญญา (The Cold War mentality)" [๓๑] เป็นต้น

ความเข้าใจที่แตกต่าง (และไม่ยอมเข้าใจ) ของนักคิดชาติตะวันตก ต่อความรู้เรื่องสิทธิของชาวเอเชีย (ในที่นี้ จะอธิบายเฉพาะจากฐานความรู้จากพระพุทธศาสนา) มีประเด็นที่จะขออภิปรายสองประเด็น ได้แก่ (หนึ่ง) ความเข้าใจเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อันเป็นฐานกำเนิดของสิทธิ และ(สอง) ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิและหน้าที่

ประเด็น "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์"

สิทธิตามแนวความคิดแบบตะวันตก กำเนิดโดยอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามมาตรา ๑ ของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กล่าวว่า "*มนุษย์ทุกคนล้วนเกิดมามีอิสรเสรี และเท่าเทียมกันทั้งศักดิ์ศรีและสิทธิ เราทุกคนต่างมีเหตุผลและมโนธรรม และควรปฏิบัติต่อกันด้วยจิตวิญญาณแห่งภราดรภาพ*" แล้วความเข้าใจเรื่องศักดิ์ศรีมนุษย์คืออะไร กรีก (แอนติโกนี) ว่า การปฏิบัติที่ให้เกียรติโดยความชอบธรรมตามธรรมชาติ (ไม่กดขี่ดูถูก) โรมัน (ซิสิโร) ว่า มนุษย์มีปัญญามีเหตุผลสู่การปฏิบัติทางจริยธรรม นี่คือฐานแห่งศักดิ์ศรีมนุษย์ ปลายยุคมืด ฮอบส์ ว่าคือ เสรีภาพเพื่อที่จะรักษาชีวิต ล็อค ว่าคือ ความเสมอภาคในการได้ประโยชน์จากธรรมชาติ (ทรัพย์สินและทรัพยากร) ยุคสมัยใหม่ จนถึงยุคหลังสมัยใหม่ ปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งในทางปฏิบัติได้แก่ การไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามความเป็นคน โดยความแตกต่างในเชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา การคิดเห็นทางการเมือง เผ่าพันธุ์หรือสังคม ทรัพย์สิน กำเนิดหรือสถานะอื่นๆ และสิทธิ์ครอบครองทรัพย์สิน

พระพุทธศาสนามองว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีศักยภาพพัฒนาตนเอง สิ่งนี้จึงเป็นสิ่งบ่งบอกความมีคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ถามว่าศักยภาพพัฒนาตนเองนั้นเพื่ออะไร พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า คนนั้นเกิดมาเสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่ความประพฤติของบุคคลเป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังนั้น การพัฒนาตนเองก็เพื่อให้ตนเองเป็นผู้มีการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม

[๓๐] Igor Torbakov. **Russian Orthodox Church Challenges "Western" Concept Of Human Rights.** Eurasia Daily Monitor Volume: 3 Issue: 68. April 7, 2006. [online] http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31562

[๓๑] ศาสตราจารย์แห่ง the Geneva School of Diplomacy and International Relations, Zhang Weiwei. **Western concept of human rights too rigid.** 2010/10/30. [online] http://www.china-embassy.org/eng/zt/zgrq/t765321.htm

การอ้างถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อให้ได้สิทธิของแนวคิดตะวันตก จึงต่างกับแนวคิดของพระพุทธศาสนา โดยแนวคิดตะวันตก ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเกี่ยวเนื่องด้วยอัตตา ยึดมั่นในตัวตน (ดูหมิ่นดูถูกไม่ได้) จึงกำหนดสิทธิที่จะต้องได้รับการปฏิบัติด้วยความเสมอภาค ยึดมั่นในของตน จึงกำหนดสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน ในขณะที่พระพุทธศาสนา ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเกี่ยวเนื่องกับศักยภาพในการพัฒนาตนเอง สำหรับชาวพุทธ “สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ สิกขา หรือการศึกษา คือการเรียนรู้ ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึกฝนพัฒนาแล้วเชื่อว่าเป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมอยู่ในสันติสุข” พระธรรมปิฎก กล่าวไว้ใน “คนกับความเป็นคน”[๓๒]

ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิและหน้าที่

นักปราชญ์ตะวันตก ยอมรับว่าสังคมอื่นซึ่งไม่ใช่สังคมตะวันตกสมัยใหม่ที่ไม่มีคำที่สื่อถึงความหมายของ “สิทธิ” มักจะเน้นมโนทัศน์เรื่องหน้าที่ และการมีพันธะต่อกันที่บุคคลในสังคมต้องปฏิบัติต่อบุคคลอื่น และต่อสังคมตามบทบาทของตนเอง นักคิดเหล่านั้นได้ตีความว่า นี่แสดงความหมายของสิทธิอยู่ด้วย ดังเช่นความเห็นของ ฟินนิส และโฮห์เฟลด์ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งก็ยังเป็นการตีความให้เข้ากับมโนทัศน์เรื่องสิทธิแบบตะวันตก ที่ยึดตัวเองเป็นที่ตั้ง สิ่งที่นักปราชญ์ตะวันตกไม่คำนึงถึงก็คือ ในสังคมอื่นนั้นเขามีคุณค่าอื่นที่มิใช่เพียงเรื่องผลประโยชน์

ตัวอย่างเช่น ศิษย์มีหน้าที่เล่าเรียนหาความรู้จากครู อธิบายตามนัยของฟินนิส ศิษย์มีสิทธิเรียกร้องให้ครูสอน ที่ศิษย์ทำหน้าที่เล่าเรียนก็เพราะหวังประโยชน์ คือความรู้ ข้างฝ่ายครู เมื่อถูกเรียกร้องทวงสิทธิ จึงต้องสอน ครูทำหน้าที่สอนก็เพราะหวังประโยชน์ คือรายได้ เมื่อครูทำหน้าที่สอน ครูมีสิทธิเรียกร้องค่าตอบแทนจากศิษย์ โดยแนวคิดนี้ ความรู้ที่สอนจึงถูกชั่งให้สมควรกับค่าตอบแทนและก็เป็นไปในทางกลับกันด้วย

อธิบายตามนัยของโฮห์เฟลด์ เยาวชนมีสิทธิเล่าเรียนความรู้ ดังนั้น จึงก่อให้เกิดหน้าที่ต่อบุคคลอื่น เช่น ครูมีหน้าที่สอนความรู้ นักร้องนางรำมีหน้าที่ไม่ขัดขวางการเล่าเรียน เป็นต้น มโนทัศน์เรื่องสิทธิของโฮห์เฟลด์ มีประเด็นสำคัญว่าเยาวชนมีอำนาจเรียกร้องเอาได้ ดังนั้น ครูจึงถูกบีบบังคับให้สอน นักร้องนางรำก็ถูกบีบบังคับให้อยู่ห่างจากห้องเรียน

ในสังคมชาวพุทธ ศิษย์และครูจะปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่ความสัมพันธ์ ดังแสดงไว้ในหมวดธรรม “ทิศหก” ทุกฝ่ายทำหน้าที่ของตัวเองให้ดีที่สุด ไม่มีการบกพร่อง มีเมตตาต่อกัน ให้เกียรติกัน จึงไม่มีความคิดที่จะต้องเรียกร้องอ้างสิทธิ การทำหน้าที่(กรรม)ให้ดีจึงเป็นสิ่งแสดงศักดิ์ศรีของผู้นั้น

[๓๒] พระธรรมปิฎก.”คนกับความเป็นคน” **ที่ทัศน์วันธรรม.** ๒, ๑. (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๕) : ๑-๓.

ในสังคมที่ไม่มีคำว่าสิทธิแบบสังคมตะวันตกสมัยใหม่ เช่นสังคมพุทธ ทุกคนปฏิบัติดีต่อกันตามหน้าที่ตามความสัมพันธ์ เพราะมีความศรัทธามั่นคงในความเชื่อ “กฎแห่งกรรม” ทั้งนี้เพราะความเชื่อนี้มีคุณค่าทางจริยธรรม ดังคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์[๓๓] ดังนี้

๑. ความเชื่อนี้ทำให้เป็นผู้หนักแน่นในเหตุผล และมองเห็นการกระทำและผลการกระทำตามแนวทางของเหตุปัจจัย ไม่เชื่อสิ่งงมงาย ตื่นข่าว

๒. ความเชื่อนี้ทำให้เห็นว่า ผลสำเร็จที่ตนต้องการ จุดหมายที่ปรารถนา จะเข้าถึงหรือสำเร็จได้ด้วยการลงมือทำ จึงต้องพึ่งตนเอง และทำความเพียรพยายาม

๓. ความเชื่อนี้ทำให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ที่จะงดเว้นจากกรรมชั่ว และรับผิดชอบต่อผู้อื่น ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลทำความดีต่อเขา

๔. ความเชื่อนี้ถือว่าบุคคลมีสิทธิและหน้าที่โดยธรรมชาติที่จะทำการต่างๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุงสร้างเสริมตนเองให้ดีขึ้นไป โดยเท่าเทียมกัน สามารถทำตนให้เลวลงหรือให้ดีขึ้น ให้ประเสริฐจนถึงยิ่งกว่าเทวดาและพรหมได้ทุกๆ คน

๕. ความเชื่อนี้ถือว่าคุณธรรม ความสามารถ ความดี-ชั่วที่ทำ ความประพฤติปฏิบัติเป็นเครื่องวัดความทรามหรือประเสริฐของมนุษย์ไม่ให้มีการแบ่งแยกโดยชาติชั้นวรรณะ

๖. ความเชื่อนี้ในแง่กรรมเก่า ให้ถือเป็นบทเรียน และให้รู้จักพิจารณาเข้าใจตนเองตามเหตุผล ไม่คอยเพ่งโทษแต่ผู้อื่น มองเห็นพื้นฐานทุนเดิมของตนที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อรู้จักที่จะแก้ไขปรับปรุงและวางแผนสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าต่อไปได้ถูกต้อง

๗. ความเชื่อนี้ให้ความหวังในอนาคตสำหรับสามัญชนทั่วไป

ด้วยความเชื่อในกฎแห่งกรรม พุทธศาสนิกชนจึงใช้สิทธิในความหมาย อำนาจที่จะทำให้สำเร็จ ต่อหน้าที่ที่รับผิดชอบ ไม่ใช่แบบสังคมตะวันตกที่ใช้สิทธิเป็น อำนาจในการเรียกร้องให้ได้มา

๖. บทสรุป

นักวิชาการยอมรับว่า คำ “สิทธิ” (Right) ที่ใช้ในความหมายปัจจุบัน เป็นคำที่มีพัฒนาการมาในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสังคมตะวันตก ความหมายที่เข้าใจกันในปัจจุบัน สิทธิคือ อำนาจหรือประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ เรามักอ้างสิทธิเพื่อแสดงความชอบธรรมในสิ่งที่เราทำ เพื่อแสดงถึงความชอบธรรมในสิ่งที่เราเห็นว่าควรได้รับจากผู้อื่นและจากสังคม และเราอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อแสดงว่าเรามีสิทธิ และที่สำคัญ เรามีสิทธิเรียก

[๓๓] อ่านรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม),** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๔), หน้า๑๖๙-๑๗๖.

ร้องและป้องกันสิทธิของเราได้ ในขณะเดียวกัน นักวิชาการก็ยอมรับว่า ความคิดเรื่องสิทธิในลักษณะดังกล่าวข้างต้น ไม่มีในหลายส่วนสังคม ของโลก นักวิชาการพยายามที่จะศึกษาเพื่อตีความว่า ในสังคมเหล่านั้น มีคำหรือบริบทที่สื่อนัยเช่นเดียวกับสิทธิกระแสหลัก แต่คำอธิบายเหล่านั้นก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับ ความไม่เข้าใจสิทธิในมโนทัศน์ของอารยธรรมอื่น และพยายามยัดเยียดสิทธิในความหมายของตนเข้าสู่สังคมเหล่านั้น จึงเริ่มก่อให้เกิดความขัดแย้งทั่วไปทุกระดับสังคม

ความไม่เข้าใจเรื่องสิทธิแบบของชาวพุทธ อาจพบความแตกต่างได้จากสองประเด็นหลัก คือ ความเข้าใจเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อันเป็นฐานกำเนิดของสิทธิ และความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิ และหน้าที่ ทั้งสองประเด็นนี้ ปราชญ์ในวัฒนธรรมตะวันตกปัจจุบัน ไม่เข้าใจก็เพราะความไม่ศรัทธาในมนุษย์ แม้ว่าปราชญ์ยุคโบราณ เช่น อริสโตเติลจะแสดงความศรัทธาในมนุษย์ว่า *"มนุษย์สามารถค้นพบกฎหมายธรรมชาติได้โดยอาศัยเหตุผลอันบริสุทธิ์ในตัวมนุษย์เอง"* และซิสิโรก็ว่า *"มนุษย์มีปัญญาเป็นเหตุผลสู่การปฏิบัติทางจริยธรรม"* หรือแม้แต่ปราชญ์ในยุคสมัยใหม่ เช่น รุสโซ (Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778 CE) ก็กล่าวว่า[๓๔] *"ชีวิตมนุษย์ในสภาวะธรรมชาติได้รับแรงบันดาลใจจากความดื่มด่ำกับธรรมชาติ ...และกระทำไปด้วยเหตุผลและความเมตตาสงสาร ก่อให้เกิดมนุษยธรรม และคุณธรรม"* อันแสดงถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่ประกอบด้วยปัญญาและมีเหตุผลในการปฏิบัติถูกต้องในแบบวัตถุวิสัย (คือเหตุผลบนฐานของจริยธรรม ศีลธรรม)

ปราชญ์ในวัฒนธรรมตะวันตกปัจจุบัน ให้ความหมายแก่ความถูกต้องในแบบอัตวิสัย สิ่งที่บัญญัติขึ้น เช่น สิทธิมนุษยชน จึงมักมีความไม่สมบูรณ์ที่ถูกโต้แย้ง เช่น การอ้างของล็อคว่า *"พระเจ้าสร้างมนุษย์ทุกคนให้เท่าเทียมกัน มีลักษณะร่วมกันตามธรรมชาติทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังนั้นมนุษย์จึงควรมีความเท่าเทียมกัน"* และล็อกก็แสดงการสนับสนุนพฤติกรรมของมนุษย์ว่า *"เพราะพระเจ้าสร้างให้มนุษย์มีความปรารถนาในการรักษาชีวิตและการดำรงอยู่ และสอนให้มนุษย์ทำตามความโน้มเอียงทางธรรมชาติ ที่จะรักษาและดำรงชีวิตโดยอาศัยสรรพสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นบนโลกนี้"* ข้อความเหล่านี้แตกต่างจากปราชญ์ยุคโบราณ ข้อความเหล่านี้ไม่ได้แสดงศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่อยู่ในตัวมนุษย์เอง ดังนั้น จึงต้องสร้างสิ่งแสดงศักดิ์ศรีของมนุษย์ขึ้นมาใหม่ ดังกล่าวแล้ว

ความไม่ศรัทธาในมนุษย์ทำให้ไม่เชื่อว่า การทำหน้าที่ การกระทำ การตัดสินใจของมนุษย์จะอยู่บนคุณค่าอันอื่นที่แตกต่างจากคุณค่าแบบของสิทธิกระแสหลักนั้นมีอยู่ จึงต้องเสนอความคิดเรื่องสิทธิในแบบปฏิฐานนิยม ความเชื่อเดิมในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่เป็นเรื่องนามธรรม เรื่องจิตนิยม จึงถูกปฏิเสธไม่เชื่อกัน เกิดการทำลายรากฐานทางจริยธรรมของสังคม เกิดความเข้าใจผิดใน

[๓๔] อ้างถึงโดย วารีญา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. **"ปรัชญาขั้นแนะนำ: กระแสคิดที่ทรงอิทธิพลต่อโลก",** หนังสือชุดนักคิดสะท้านโลกันต์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซีวาภิวัฒน์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๘-๒๑๖.

ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิและหน้าที่ ทำให้วิธีปฏิบัติในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผิดไป จนเกิดเป็นความขัดแย้งต่างๆ ในโลกปัจจุบัน

ในพระพุทธศาสนา “สิทธิ” มีเพราะมนุษย์มีศักดิ์ศรี คือสามารถพัฒนาตนเองกระทั่งบรรลุจุดหมายสูงสุด หรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นคือการมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา อยู่อย่างไม่หลงยึดมั่นถือมั่นในตัวตน อยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ อยู่อย่างอิสระจากโลภะ โทสะ โมหะ สิทธิที่เน้นการกระทำ เชื่อในกฎแห่งกรรม มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในเชิงอนัตตา บนฐานแห่งเมตตาและปัญญา ไม่มีตัวกูจึงไม่มีตัวเขา มองตนเองและผู้อื่นเป็นเพื่อนร่วมโลก เห็นโลกตามความเป็นจริง จึงไม่ละโมบเอาเป็นของกู มองทรัพย์สินและทรัพยากรธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่ยืมใช้เพื่อให้มีชีวิตอยู่ ในความเข้าใจแบบพุทธ “สิทธิ” มีความหมายว่า การสำเร็จด้วยดี การถึงด้วยดี สิทธิหรืออำนาจอันชอบธรรมนี้ ย่อมจะรังสรรค์สังคมให้สันติสมานฉันท์ และสร้างสังคมปรองดอง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (CD MCUTRAI version 1).

มหาวิทยาลัยมหิดล. พระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ. (CD BUDSIR VI)

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. **รายงานการวิจัยประเมินผลงานของวุฒิสภา.** สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. ๒๕๔๙.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา.** โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). **การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

โภคิน พลกุล. **หลักกฎหมายมหาชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙.

วารีญา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. "**ปรัชญาขั้นแนะนำ: กระแสคิดที่ทรงอิทธิพลต่อโลก**". ชุดนักคิดสะท้านโลกันต์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชีวาภิวัฒน์, ๒๕๔๗.

วิษณุ เครืองาม. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสวงสุทธิการพิมพ์, ๒๕๓๐.

สนิท ศรีสำแดง. **พุทธปรัชญาเถรวาท:กระบวนทัศน์ใหม่.** กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สมภาร พรมทา. **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๘.

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. **ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน.** กรุงเทพมหานคร : มปท, ๒๕๕๐.

เสถียรพงศ์ วรรณปก. **พุทธวจนในธรรมบท.** พิมพ์ครั้ง ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเสถียรโกเศศนาคะประทีป, ๒๕๒๓.

เสน่ห์จามาริก. **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน.** สถาบันไทยคดีศึกษา. กรุงเทพมหานคร: ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

(๒) บทความ :

กีรติ บุญเจือ. "Cicero ตัวอย่างนักปรัชญาอเนกประสงค์. โครงการปรัชญาละจริยธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. **วารสารปรัชญาอเนกประสงค์.** ฉบับปฐมฤกษ์ มกราคม ๒๕๕๔.

พระธรรมปิฎก."คนกับความเป็นคน". **ทีทัศน์วันธรรม.** ๒, ๑. มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๕.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. สามเณรโสปากะ. **หนังสือพิมพ์มติชน.** รายวัน หน้า ๖ ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑๐๘๐๒ วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐.

อำนวย ยัสโยธา. กระบวนทัศน์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในพุทธศาสนา: ศึกษาโดยวิธีวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดแบบตะวันตก. **พุทธศาสน์ศึกษา.** ม.ค.-เม.ย. ๒๕๔๒.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

พระโสปากเถระ [online] http://www.heritage.thaigov.net/religion/priest/priest๖๗.html

พระทัพพมัลลบุตรเถระ [online] http://www.heritage.thaigov.net/religion/priest/priest๓๗.html

พระสุมนเถระ [online] http://www.heritage.thaigov.net/religion/priest/priest53.html

วีรชาติ นิ่มอนงค์. "**รายงานการวิจัย ความไม่เสมอภาคทางด้านการศึกษาของพระภิกษุสามเณรและอุบาสิกา (แม่ชี) ในคณะสงฆ์ไทย**". สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๒. [online] www.veerachart.au.edu/files/research/chapter2.doc

สมเกียรติ ตั้งนโม (แปลและเรียบเรียง). "**ประวัติความเป็นมาอันยืดยาวเกี่ยวกับเรื่อง: สิทธิมนุษยชน**". มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน โครงการสื่อเพื่อบริบทสิทธิมนุษยชน. [online] http://www.oknation.net/blog/humanrights/2008/03/09/entry-1

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. "**สิทธิ Rights**". สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป. สกว. [online] http://www.philospedia.net/rights.html

๒. ภาษาอังกฤษ

Articles :

Igor Torbakov. **Russian Orthodox Church Challenges "Western" Concept Of Human Rights.** Eurasia Daily Monitor Volume: 3 Issue: 68. April 7, 2006. http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31562

S.M. Musawi. **Islamic Human Rights Predate Western Concepts : Islamic Perspectives on Peace.** Tarrytown, NY: Universal Peace Federation, 2006. http://www.upf.org/component/content/article/178/2056

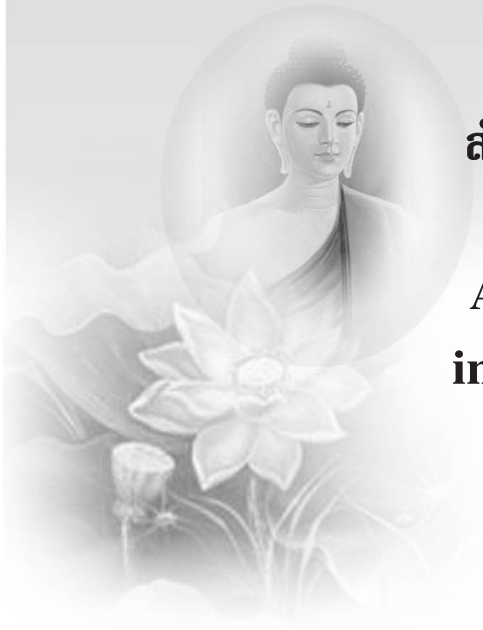
Yale Law School. **"Declaration of the Rights of Man - 1789".** http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp.

Zhang Weiwei. **Western concept of human rights too rigid.** 2010/10/30. http://www.china-embassy.org/eng/zt/zgrq/t765321.htm.

ภาคที่ ๓

พุทธธรรมกับการรักษา
และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
Environmental Preservation
and Restoration

สำรวจสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

An Eco-Environment Survey in the Scriptures of Buddhism

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปญฺโญ), รศ.ดร.
Ven. Assoc. Prof. Dr. Phra Sigambhirayan (Somjin Sammapanyo)
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยามาตั้งแต่อดีต คือตั้งแต่การถือกำเนิดของพระศาสดาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น การที่พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสภาพแวด ล้อมเชิงนิเวศวิทยาอย่างนี้ คงไม่ใช่เรื่องบังเอิญและไม่ใช่เรื่องที่ไม่มีนัยสำคัญเสียทีเดียว แต่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยความจงใจ และมีนัยสำคัญสถานที่ที่สมบูรณ์ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดย เฉพาะต้นไม้ใบหญ้า แม่น้ำลำธาร เสียงสัตว์ ดอกไม้นานาพรรณ ถือเป็นปฏิรูปเทศ (ถิ่นที่เหมาะสม) เพราะมีอากาศบริสุทธิ์ ช่วยดูดซับสิ่งมีพิษออกจากร่างกายมนุษย์ เมื่อเกิดการสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ย่อมมีส่วนเกื้อกูลให้เกิดความสบายใจ เกิดความร่มเย็นในจิตใจ ข้อนี้เป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ความสำคัญของสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา ที่เห็นเป็นรูปธรรมซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พอยกตัวอย่างให้เห็นได้หลายกรณี ดังนี้ ๑) สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาบางกรณีเป็นแหล่งของทรัพย์สินและสัตว์อันทรงคุณคู่ ๒) สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาบางกรณีเป็นแหล่งของยารักษาโรค

พระพุทธศาสนาบันทึกข้อความเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาไว้ในคัมภีร์เป็นจำนวนมากเพื่อแสดงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งในธรรมชาติตามกรอบทฤษฎีปฏิจจสมุปบาท ปฏิจจสมุปบาท คือ การเกิดขึ้นโดยอาศัยกัน มีหลักการโดย

สรุปว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ

มนุษย์ซึ่งมักจะถือว่าตัวเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งในจักรวาลนั้น จำเป็นต้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา ชีวิตจึงจะดำเนินต่อไปโดยไม่มีปัญหา ท้ายที่สุดแล้วมนุษย์จะอาศัยเพียงวัตถุสิ่งของที่เป็นผลิตผลด้านเทคโนโลยีเท่านั้นเพื่อการดำรงชีพโดยไม่อาศัยสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาอื่น ๆ คงไม่ได้ปัญหาความทุกข์ยากมากมายของมนุษย์อันเป็นเกิดจากภัยธรรมชาติในปัจจุบัน หนักหนาสาหัสเกินกว่าภูมิปัญญาของมนุษยชาติจะแก้ไขได้ ที่สุดของที่สุดแล้ว ในสากลจักรวาลนี้ ธรรมชาติเท่านั้นอยู่ได้ ในขณะที่มนุษย์จะอยู่ไม่ได้

Abstract

Buddhism has been closely interrelated to ecological environment since its inception when the Lord Buddha was born. The interrelation is by no means incidental or without implications: naturally abundant environments of flora and fauna are considered “patirupadesh” (dwelling in a favorable place). Clean air reduces absorption of toxicity into human bodies, outer senses of sight, hearing, smells, tastes, and touches promote peace of mind. These relations can be scientifically proven. There are several examples of the implications of ecological environment considerations in the Tripitaka: 1) Some ecological environments are sources of beneficial assets and creatures; 2) Some ecological environments are sources of medication.

Buddhism documents numerous notations on ecological environment in its texts to map the links between humankind and its surroundings according to the Paticcasamuppāda concept. Paticcasamuppāda describes the interrelations of occurrences, existence, and inexistence.

Humankind centers itself at the center of the universe, but in fact it must recognize the dependency upon ecological environment in order to continue to live. Man cannot rely only on artificial innovations. Many sufferings caused by natural calamities are beyond manûs grasp. And in the face of man-nature rivalry, only nature will prevail.

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนากับการสะท้อนคุณค่าสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา

พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเริ่มตั้งแต่การถือกำเนิดของศาสดาผู้ก่อตั้ง นั่นคือ เจ้าชายสิทธัตถะทรงมีพระประสูติกาลใต้ต้นสาละดอกบานสะพรั่ง ณ สวนลุมพินีวัน ต่อมาวันหนึ่ง พระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระราชบิดาพร้อมด้วยราชบริพารเสด็จไปประกอบพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ทรงพาพระราชโอรสไปด้วย ให้พระราชโอรสประทับนั่ง ณ ใต้ต้นหว้า พระราชโอรสทรงนั่งสมาธิกำหนดลมหายใจเข้าออก บรรลุปฐมฌาน เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จจากพระราชวังไปทรงถือเพศเป็นนักบวชที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมานที เสด็จจาริกไปศึกษา ณ สำนักของอาฬารดาบสกับอุทกดาบส ซึ่งตั้งอยู่ในท่ามกลางป่าเขาลำเนาไพร ต่อจากนั้นเสด็จไปทรงปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียร ณ อุรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เมื่อตรัสรู้แล้ว เสด็จไปแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดสัตว์โลกเป็นเวลา ๔๕ พรรษาแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ ภายใต้ต้นสาละคู่ ในป่าไม้สาละอันเป็นอุทยานของพวกมัลลกษัตริย์

การที่พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาอย่างนี้ คงไม่ใช่เรื่องบังเอิญและไม่ใช่เรื่องที่ไม่มีนัยสำคัญเสียทีเดียว แต่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยความจงใจและมีนัยสำคัญ สถานที่ที่สมบูรณ์ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยเฉพาะต้นไม้ใบหญ้า แม่น้ำลำธาร เสียงวิหคนกกาจั๊กจั่นเรไร ดอกไม้นานาพรรณ ถือเป็นปฏิรูปเทศ (ถิ่นที่เหมาะสม) เพราะมีอากาศบริสุทธิ์ ช่วยดูดซับสิ่งมีพิษออกจากร่างกายมนุษย์ เมื่อเกิดการสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ย่อมมีส่วนเกื้อกูลให้เกิดความสบายใจ เกิดความร่มเย็นในจิตใจ ข้อนี้เป็นเรื่องที่พิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ พระพุทธองค์ก่อนที่จะได้มาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญบารมี (ทำความดี) มาถึง ๕๔๗ ชาติ นับตั้งแต่ตอนที่เกิดเป็นมาณพชื่อสุเมธมาจนถึงทรงถือกำเนิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ใช้เวลาไป ๔ อสงไขยแสนกัลป์ ย่อมทรงรู้ดีว่า สถานที่เช่นใดเหมาะแก่การที่จะไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย สถานที่เช่นใดเหมาะแก่การที่จะบำเพ็ญธรรมทำความดีเพื่อความงอกงามด้านจิตใจ เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธองค์จึงเกิดขึ้นเฉพาะในสถานที่ที่มีความสมบูรณ์ด้วยสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาดังกล่าวมา

ความสำคัญของสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาที่เห็นเป็นรูปธรรมซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก พอยกตัวอย่างให้เห็นได้หลายกรณี ดังนี้

สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาบางกรณีเป็นแหล่งของทรัพย์สินและสัตว์อันทรงคุณค่า เช่น เรื่องที่รุกขเทวดาโพธิสัตว์ถามพราหมณ์ผู้กวาดโคนต้นไม้เป็นประจำว่า

"พราหมณ์ ท่านก็รู้อยู่ว่า ไม้ใบต้นนี้ไม่มีจิตใจ ไม่ได้ยินเสียง และไม่มีความรู้สึก เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ลืมเพียรพยายามถามอยู่เป็นนิตย์ถึงการนอนเป็นสุข"

พราหมณ์ตอบว่า *"ต้นไม้ใหญ่ปรากฏได้ในที่ไกล ตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่ราบเรียบ เป็นที่สถิตของเทพยดา เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงนอบน้อมไม้ใบต้นนี้และเทพยดาผู้สถิตอยู่ในไม้ใบต้นนี้ เพราะเหตุแห่งทรัพย์"*

และก็เป็นเช่นนั้นจริง เพราะรุกขเทวดาโพธิสัตว์กล่าวตอบตอนหนึ่งว่า *"ไม้เลียบต้นใดขึ้นอยู่เบื้องหน้าต้นมะพลับ เขาล้อมรั้วไว้แล้ว เป็นที่บูชากันมาก่อน เป็นต้นไม้ใหญ่ ขุมทรัพย์ฝังไว้ที่โคนต้นไม้เลียบนั้น ไม่มีเจ้าของมีอยู่ ท่านจงไปขุดเอาขุมทรัพย์นั้นเถิด"*[๑]

ตัวอย่างนี้แม้จะมีลักษณะเป็นเทพนิยายซึ่งขาดหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับก็จริง แต่ก็เป็นเรื่องที่เป็นไปได้

อีกเรื่องหนึ่ง นายพรานชื่อโสนุตตระประสงค์จะรู้ว่า พญาช้างเผือกอาศัยอยู่ที่ไหน จะพบได้อย่างไร

พระราชเทวีตรัสบอกว่า *"ณ สถานที่ที่พญาช้างอาศัยอยู่นั่น และมีสระโบกขรณีอยู่ไม่ไกล น่ารื่นรมย์ มีท่าน้ำสวยงาม ทั้งมีน้ำมาก มีดอกปทุมบานสะพรั่ง มีหมู่ภมรคลุกเคล้าเกสรอยู่เป็นอาจิณ พญาช้างนั้นลงอาบน้ำในสระโบกขรณีนี้แหละ"*

นายพรานโสนุตตระได้ฟังพระเสาวนีย์ดังนั้นก็รีบไปยังเทือกเขาใหญ่ทั้ง ๗ ขึ้นสู่ยอดเขาชื่อสุวรรณปัสสคีรี มองลงไปเห็นพญาช้างเผือกประมาณ ๘,๐๐๐ เชือก มีงางอนงาม ณ ที่ไม่ไกลกันนัก มีสระโบกขรณี น่ารื่นรมย์ มีท่าน้ำสวยงาม ทั้งมีน้ำมาก มีดอกปทุมบานสะพรั่ง มีหมู่ภมรคลุกเคล้าเกสรอยู่เป็นอาจิณ ซึ่งเป็นสถานที่ที่พญาช้างนั้นลงอาบน้ำ[๒]

สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาบางกรณีเป็นแหล่งของยารักษาโรค เช่น สมัยหนึ่งขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เมืองสาวัตถี ภิกษุจำนวนมากเป็นไข้ไม่สบาย ต้องการรากไม้ที่เป็นยา

[๑] ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๒๕-๒๘/๑๖๑-๑๖๒.

[๒] ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๑๐-๑๑๒, ๑๑๖-๑๑๗/๕๕๖-๕๕๘.

พระพุทธองค์รับสั่งว่า *"ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตพิต ข่า แฝก แห้วหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นมีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น ภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ"*

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังทรงอนุญาตยาจากธรรมชาติอีกหลายชนิด เช่น น้ำฝาดมีน้ำฝาดสะเดาเป็นต้น ใบไม้มีใบสะเดาเป็นต้น ผลไม้มีสมอไทย เป็นต้น[๓]

สมัยหนึ่ง ชีวกโกมารภัจเดินทางไปเรียนวิชาแพทย์ที่ตักกสิลา เรียนอยู่ ๗ ปี ทรงจำเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ได้ทั้งหมด แต่เรียนไม่จบสักที จึงเข้าไปหาอาจารย์ถามว่า

"ท่านอาจารย์ ผมเรียนศิลปวิทยาได้มาก เรียนได้เร็ว ที่เรียนไว้ก็ไม่เลือนเลือน และเรียนมาถึง ๗ ปีแล้วก็ยังไม่จบศิลปวิทยานี้ เมื่อไรจึงจะจบศิลปวิทยานี้สักทีเล่าขอรับ"

อาจารย์ตอบว่า *"พ่อชีวก ถ้าเช่นนั้น เธอจงถือเสียมแล้วเที่ยวไปรอบๆ กรุงตักกสิลาในระยะ ๑ โยชน์ พบสิ่งที่ไม่ใช่ตัวยาก็จงนำมาด้วย"*

ชีวกโกมารภัจรับคำของอาจารย์แล้วถือเสียมเดินไปรอบๆ กรุงตักกสิลาในระยะ ๑ โยชน์ ไม่พบเห็นสิ่งใดที่ไม่เป็นตัวยาสักอย่างเดียว จึงกลับมาหาอาจารย์กราบเรียนว่า

"ท่านอาจารย์ ผมเดินไปรอบ ๆ กรุงตักกสิลาในระยะ ๑ โยชน์แล้ว ไม่พบเห็นสิ่งใดที่ไม่เป็นตัวยาสักอย่างหนึ่ง"

อาจารย์จึงบอกว่า *"พ่อชีวก เธอเรียนจบแล้ว ความรู้เท่านี้พอครองชีพได้"*[๔]

ข้อความเหล่านี้แสดงให้เรารู้เห็นอะไร? สิ่งที่เรารู้เห็นก็คือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งหลายนั้น เป็นแหล่งของยารักษาโรคนานาชนิด ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อมนุษยชาติมหาศาล เมื่อสำรวจดูโดยละเอียดแล้วจะพบว่า ต้นไม้ใบหญ้า เถาวัลย์ พืชพันธุ์นานาชนิด หรือเห็ดที่งอกจากดิน ทั้งหมดมีคุณสมบัติเป็นยารักษาโรคได้

[๓] วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๔๖-๔๗.

[๔] วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๙/๑๘๑-๑๘๒.

๒. สภาพแวดล้อมของสถานที่ทั่วไป

ข้อมูลซึ่งแสดงสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีให้เห็นในหลายคัมภีร์และมีเป็นจำนวนมาก ตอนหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือ ข้อความพรรณนาสภาพแวดล้อมอาศรมของพระเวสสันดร ณ เชิงเขาคันธมาทน์มีความสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายชนิด ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทำให้บรรยากาศร่มรื่นเอื้อเฟื้อเกื้อกูลแก่จิตใจ ซึ่งยากจะหาสถานที่แห่งใดในโลกมีความสมบูรณ์เทียบเท่า สภาพแวดล้อมเท่าที่ปรากฏในเรื่องนี้ สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้[๕]

(๑) ต้นไม้ผล

ในบริเวณอาศรมสถานนั้น มีไม้มะม่วง มะขวิด ขนุน ไม้รัง ชมพู่ สมอพิเภก สมอไทย มะขามป้อม โพธิ และพุทรา ทั้งมะพลับทอง ไทร มะขวิด มะซางหวาน และมะเดื่อ มีผลสุกแดงปลั่งอยู่ในที่ต่ำ หมู่ไม้ที่มองเห็น ณ เชิงเขาปาเรวตะ ผลอุ่น ผลจันทน์มีรสหวานเหมือนน้ำผึ้ง รวงผึ้งที่ปราศจากตัวผึ้ง คนเอื้อมมือนำมาบริโภคได้เองในอาศรมนั้น ต้นมะม่วงบางต้นก็มีผลิดอกออกช่อแย้มบาน บางต้นก็มีดอกและใบร่วงหล่น ผลิผลดาษดื่น บางผลดิบ บางผลสุก ผลมะม่วงทั้งดิบและสุกมีสีคล้ายหลังกบ

(๒) ต้นไม้ดอก

ในบริเวณอาศรมนั้นมีหมู่ไม้นานาพันธุ์ คือ ไม้โมกมัน โกศสะค้าน แคฝอย บุนนาค บุนนาคเขา และไม้ซึก มีดอกบานสะพรั่ง อนึ่ง ในบริเวณอาศรมนั้น มีต้นราชพฤกษ์ มะเกลือ กฤษณา รักดำ ไทรใหญ่ หงอนไก่ และประดู่เป็นอันมาก มีดอกบานสะพรั่ง ในบริเวณอาศรมนั้น มีไม้โมกหลวง ไม้สน ไม้กระทุ่ม ไม้ช่อ ไม้ตะแบก ไม้สีเสียด และไม้รัง ล้วนมีดอกบานสะพรั่ง เป็นพุ่มเหมือนลอมฟาง

ต้นซึก ต้นแคขาว บัวบกส่งกลิ่นฟุ้งไป ต้นคนทีสอ ต้นคนที ต้นคนทีเขมา และต้นประดู่ขึ้นอยู่ใกล้สระมุจลินท์นั้น มีดอกบานสะพรั่ง ต้นมะคำไก่ ไม้มะซาง ต้นแก้ว ต้นมะรุม การะเกด กรรณิการ์ และชบา ผลิดอกบานสะพรั่ง ต้นรกฟ้า ต้นอินทนิล ต้นกระท้อน และต้นทองกวาว ต่างก็ผลิดอกออกช่อและยอดแดงระเรื่อ ไม้มะรื่น ตีนเป็ด กล้วย ต้นคำฝอย นมแมว คนทา ประดู่ลายและสลอด ผลิดอกบานสะพรั่ง ต้นมะไฟ ต้นงิ้ว ช้างน้าว พุดขาว กฤษณา โกศเขมา และโกศสอ ผลิดอกบานสะพรั่ง

กลิ่นดอกราชพฤกษ์นั้นหอมอบอวลอยู่ได้กึ่งเดือน ไม่ระเหยหาย ดอกอัญชันเขียว อัญชันขาว และกุ่มแดง มีดอกบานสะพรั่ง ป่านั้นดารดาษไปด้วยอบเชยและแมงลัก

[๕] สรุปสาระสำคัญจาก ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๙๗๖-๒๐๘๖/๔๙๒-๕๐๗.

(๓) สระโบกขรณี พืชน้ำและสัตว์น้ำ

ในที่ไม่ไกลจากอาศรมนั้น มีสระโบกขรณี ณ ภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ ดารดาษไปด้วยดอกปทุมและดอกอุบล เหมือนสระโบกขรณีที่อยู่ในอุทยานนันทวันของเหล่าเทวดา ในสระโบกขรณีนั้น มีอุบลอยู่ ๓ เหล่าคือ อุบลเขียว อุบลขาว และอุบลแดง งามตระการตามากมายมีน้ำใสสะอาดมองเห็นฝูงปลา เต่า และปูเป็นจำนวนมากที่กำลังว่ายไปมาเป็นกลุ่ม อนึ่ง ในสระโบกขรณีนั้น มีปลาแหวกว่ายอยู่ในน้ำมากชนิด คือ ปลาตะเพียน ปลาช่อน ปลาดุก จระเข้ ปลามังกร ปลากา

(๔) สัตว์ปีก

อนึ่ง ที่ใกล้อาศรมนี้ มีฝูงนกจำนวนมากที่มีสีต่างๆ กัน ต่างก็บันเทิงใจอยู่กับคู่ของตน กู่ร้องประชันเสียงกันและกัน ยังมีฝูงนกอีก ๔ ฝูงอาศัยอยู่ใกล้สระโบกขรณี คือ ฝูงนกนันทิกา ฝูงนกชีวปุตตา ฝูงนกปุตตาปิยาจโน ฝูงนกปิยปุตตาปิยานันทา เสียงนกนานาชนิด ที่จับอยู่บนกิ่งไม้ดุจดังเสียงทิพยสังคีต คือ นกโพระดก นกดุเหว่า ส่งเสียงขันคู่กู่ร้อง บินขวักไขว่ไปมาจากต้นหนึ่งไปยังอีกต้นหนึ่ง อนึ่งในป่านั้น มีนกกะปูด ไก่ป่า นกหัสดีลิงค์ ร่ำร้องคูขันหากันและกัน นกยางโทน นกยางกรอก นกโพระดก นกต้อยตีวิด นกกระเรียน เหยี่ยวดำ เหยี่ยวแดง นกช้อนหอย นกพริก นกคับแค นกแขวก นกกด นกกระเต็นใหญ่ นกคุ่มนกกระทา นกกระทุง นกกระจอก นกกระจาบ นกกระเต็นน้อย นกกางเขน นกการเวก นกแอ่นลม นกเงือก นกออก สระมุจลินท์เกลื่อนกล่นไปด้วยฝูงนกนานาชนิด กู่ร้องขานขันด้วยเสียงต่าง ๆ กัน

(๕) สัตว์สี่เท้า

อนึ่ง ในป่านั้น มีสัตว์หลากหลายชนิด คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง ยักษิณีหน้าดุจฟ้า ช้างพัง ช้างพลาย เนื้อทราย เนื้อฟาน ละมั่ง และอีเห็น สุนัขจิ้งจอก หมาใน บ่าง กระรอก จามรี ชะนี ลิงลม ค่าง ลิง ลิงจุ่น ณ ที่ใกล้สระโบกขรณีนั้น มีกวาง กระทิง หมี วัวป่า แรด หมู พังพอน และงูเห่าเป็นจำนวนมาก

๓. สภาพแวดล้อมของอาราม (วัด)

ถามว่า “สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาซึ่งควรเป็นที่ตั้งของวัดเป็นอย่างไร?” ครั้งหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารพระราชาแห่งแคว้นมคธ ทรงสดับพระธรรมเทศนาอนุปุพพีกถาและอริยสัจ ๔ ทรงบรรลุโสดาบัน กราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ไปฉันภัตตาหารที่พระราชนิเวศน์ เมื่อพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า *“พระพุทธเจ้าควรประทับที่ไหนหนอ ที่แห่งใดอยู่ไม่ใกล้และไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก การคมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัด เสียงไม่อึกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำ*

กรรมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น อย่ากระนั้นเลย เราพึงถวายอุทยานเวฬุวันแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข"

เมื่อทรงดำริอย่างนี้แล้ว พระเจ้าพิมพิสารก็ได้น้อมถวายอุทยานเวฬุวันแด่พระพุทธเจ้า เพื่อทำเป็นวัด คำว่า "เวฬุวัน" แปลว่า สวนไผ่ อุทยานนี้ตั้งอยู่ใกล้เชิงเขาเวภาระ ซึ่งเป็นหนึ่งในภูเขาสำคัญ ๕ ลูก ประกอบด้วย (๑) คิชฌกูฏ (๒) การกูฏ (๓) เวปุลละ (๔) เวภาระ และ(๕) อิสิคิลิ ที่สำคัญคืออุทยานเวฬุวันอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำสุรัสวดี

เวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เดิมเป็นพระราชอุทยาน[๖] ของพระเจ้าพิมพิสาร จึงอุดมสมบูรณ์ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีความงดงามน่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง เมื่อยกฐานะเป็นวัดแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงภูมิใจมาก ทรงถือว่าดินแดนอันรุ่งเรืองไปด้วยรัศมีแห่งธรรมนี้จะเป็นแหล่งพักใจของชาวพุทธทั่วไป ในขณะที่พระนางเขมาอัครมเหสีของพระองค์ ไม่เคยเสด็จไปวัดเวฬุวันเลยและไม่ประสงค์จะเสด็จไป วันหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารประสงค์จะให้พระนางเขมาเสด็จไปเวฬุวัน จึงรับสั่งให้กวี (นักกลอน) แต่งบทประพันธ์สรรเสริญเวฬุวัน ดังนี้

> ผู้ใดมิได้เห็นมหาเวฬุวันอันน่ารื่นรมย์ เป็นสถานที่ประทับของพระสุคต และเหล่าอริยสาวก ผู้นั้นชื่อว่าไม่ได้เห็นสวนนันทวัน (ของท้าวอมรินทรสักกเทวราช) ส่วนผู้ใดได้เห็นมหาเวฬุวัน ซึ่งถือเป็นสวนนันทวันที่น่าเพลิดเพลินของมนุษย์ ผู้นั้นชื่อว่าได้เห็นสวนนันทวันของท้าวอมรินทรสักกเทวราช พวกทวยเทพพากันทิ้งสวนนันทวันมายังโลกมนุษย์ เพื่อชื่นชมมหาเวฬุวันอันน่ารื่นรมย์ เพลินชมกันอย่างไม่รู้เบื่อ มหาเวฬุวันเกิดขึ้นด้วยบุญของพระราชา งามสง่าด้วยพุทธานุภาพของพระศาสดา ใครเล่าจักพรรณนาความงามนั้นให้ครบถ้วนได้

อีกกรณีหนึ่งเป็นเรื่องการสร้างวัดเชตวันในสมัยพุทธกาลเช่นกัน เดิมทีสถานที่ตั้งของวัดเชตวันนี้เป็นอุทยานของเจ้าเชต ต่อมาอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ซื้อมาเพื่อดำเนินการสร้างวัดถวายพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นที่พักจำพรรษาของภิกษุสงฆ์ ในการดำเนินการก่อสร้างนั้น ได้มีการวางแปลนอย่างดีเพื่อทำให้เป็นที่รื่นรมย์ (เป็นอาราม) ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจสำหรับภิกษุสงฆ์และประชาชนทั่วไป มีการสร้างวิหารไว้หลายหลัง สร้างที่หย่อนใจ ซุ้มประตู ศาลาหอฉัน สถานที่จงกรม บ่อน้ำ ศาลากลางน้ำ สระโบกขรณี มณฑปเป็นต้น[๗] มีข้อความพรรณนาสภาพแวดล้อมของวัดเชตวันไว้ตอนหนึ่งว่า

[๖] คำว่า ***"อุทยาน"*** เป็นภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีว่า ***"อุยฺยาน"*** แปลว่า สถานที่ซึ่งคนทั้งหลายแหงนชม (ดอกไม้และผลไม้ เป็นต้น) เดินไป หมายถึง สวนหลวงที่เป็นสาธารณะ สวนสาธารณะที่ทางการบ้านเมืองจัดดูแลให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน มีการจัดแต่งโดยปลูกต้นไม้ใหญ่เล็ก ไม้ดอกไม้ประดับ

[๗] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๐๗/๑๑๗-๑๑๙.

> อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้นให้สร้างวิหารอันเป็นที่รื่นรมย์ใจ ในภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ ด้วยการบริจาคเงิน ๑๘ โกฏิ (๑๘๐ ล้าน) ให้สร้างพระคันธกุฎี[๘] เพื่อพระทศพลตรงกลาง ศาลารายและปะรำ เป็นต้น สร้างสระโบกขรณี (สระบัว) ที่จงกรม ที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน ในอาวาสอันเป็นที่อยู่แห่งหนึ่ง โดยแยกเป็นส่วนหนึ่งสำหรับพระมหาเถระ ๘๐ รูป รายล้อมพระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้า

ในวัดพระเชตะวันนั้น นอกจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันน่ารื่นรมย์อื่น ๆ แล้ว ยังมีสถานที่ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งจรรโลงใจให้เกิดศรัทธาและก่อให้เกิดทัศนานุตตริยะเมื่อได้มองดู เรียกว่า *"มหาเคหะ"* (แปลว่า เรือนใหญ่) ๔ หลัง คือ (๑) กเรริกุฏี (๒) โกสัมพกุฏี (๓) คันธกุฏี (๔) สลฬาคาร ในมหาเคหะ ๔ หลัง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสร้างสลฬาคาร ส่วนอีก ๓ หลังนอกนั้นอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้สร้าง[๙]

กรณีของวัดเวฬุวันและวัดเชตวันเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาของวัดเป็นอย่างไร และเป็นหลักฐานยืนยันถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาได้เป็นอย่างดี

วัดในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบันนิยมใช้คำว่า ***"อาราม"*** ต่อท้ายชื่อวัด เช่น เวฬุวนาราม (เวฬุวน+อาราม) เชตวนาราม (เชตวน+อาราม) โฆสิตาราม (โฆสิต+อาราม) นิโครธาราม (นิโครธ+อาราม) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (วัดเบญจมบพิตรดุสิตวน+อาราม)

คำว่า ***"อาราม"*** แปลว่า สวนเป็นที่รื่นรมย์ ปัจจุบันหมายถึง "วัด" เหตุที่ท่านนิยมใช้คำว่า "อาราม" ต่อท้ายชื่อวัดก็เพราะว่า ในครั้งอดีตนับแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา สถานที่ตั้งของวัดส่วนมาก เดิมเคยเป็นอุทยานของเศรษฐีคหบดีบ้าง เป็นพระราชอุทยานของพระราชามหากษัตริย์บ้าง ต่อมาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นวัด ธรรมดาว่าอุทยานทั้งหลายย่อมมีความสมบูรณ์ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือ มีต้นไม้ใบหญ้า มีแม่น้ำลำธาร มีดอกไม้นานาพรรณเป็นต้น ข้อนี้เป็นธรรมชาติหรือลักษณะของอุทยานอยู่แล้ว เมื่อได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นวัด ยิ่งจะได้รับการพัฒนาให้มีความสงบร่มเย็นเพิ่มขึ้นไปอีก จึงเรียกว่า ***"อาราม"*** แปลว่า สวนเป็นที่รื่นรมย์ดังกล่าว

[๘] คำว่า ***"คันธกุฏี"*** แปลว่า กระท่อมที่อบอวลด้วยกลิ่นหอม หมายถึง ที่พักของนักบวช ในที่นี้หมายถึงกุฏิที่พักของพระพุทธเจ้า บางทีเรียกว่า ***"มหาคันธกุฏี"*** เพราะมีความสำคัญเป็นพิเศษ มีความอลังการ

[๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐-๔๘.

๔. สภาพแวดล้อมของสถานที่ปฏิบัติธรรม

มีหลักฐานแสดงว่า การปฏิบัติธรรมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง เมื่อผู้คนประสงค์จะหามุมสงบปฏิบัติธรรมบำเพ็ญกรรมฐาน มักนึกถึงป่า ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร ตัวอย่างเช่น เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการและวิธีการปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา ในวิธีการปฏิบัติสติปัฏฐานประเภทกายานุปัสสนา พระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า ***"ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า"***[๑๐] และยังมีอีกหลายกรณีที่มีลักษณะเหมือนกันนี้ เช่น เรื่อง ***"ธุดงค์"*** [๑๑] ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติธรรม เพื่อขัดเกลากิเลสก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาสัมพันธ์กับการปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าทรงกำหนดแนวปฏิบัติสำหรับขัดเกลากิเลสไว้ให้ภิกษุสงฆ์ถือปฏิบัติ เฉพาะประเด็นที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาโดยตรง ได้แก่

ธุดงค์ข้อที่ ๘ อารัญญิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร หมายถึง หลักของภิกษุถือปฏิบัติโดยไม่อยู่ในที่เสนาสนะ (ที่นั่งที่นอน) ใกล้บ้าน แต่อยู่ห่างจากบ้านอย่างน้อย ๒๕ เส้น สาเหตุที่กำหนดให้ผู้ประสงค์จะขัดเกลากิเลสต้องอยู่ในป่าก็ด้วยเหตุว่า ป่า คือ สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาที่เอื้ออำนวยแก่การขัดเกลากิเลส ทำให้จิตใจเป็นสมาธิมั่นคง อันตรายจากกามารมณ์ไม่มารบกวนจิตใจ หายสะดุ้งกลัว ละความเยื่อใจในชีวิตได้ มีโอกาสลิ้มลองรสอันเกิดจากความสงัด (วิเวก)

ธุดงค์ข้อที่ ๙ รุกขมูลิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร หมายถึง หลักของภิกษุผู้ถือปฏิบัติโดยอยู่โคนไม้ ไม่อยู่ในที่มุงบัง

ธุดงค์ข้อที่ ๑๑ โสสานิกังคะ แปลว่า องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร หมายถึง หลักของภิกษุผู้ถือปฏิบัติโดยอยู่แรมคืนในป่าช้าเป็นประจำ

มีเกณฑ์สำหรับพิจารณาว่าสถานที่ใดเหมาะหรือไม่เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม ข้อมูลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาระบุไว้ชัดว่า สถานที่ปฏิบัติซึ่งเหมาะแก่การเจริญสมาธิควรเป็นที่แห่งเดียวกับที่อาจารย์สอนอาศัยอยู่ แต่ถ้าไม่สะดวกด้วยเหตุใด ๆ ควรไปหาสถานที่เหมาะเกื้อกูลแก่การปฏิบัติ ***<u>โดยเว้นสถานที่ที่มีข้อเสีย ๑๘ ประการ</u>*** ดังนี้ (๑) ที่ใหญ่มีคนอยู่มาก (๒) ที่ใหม่ (๓) ที่เก่าเกินไป (๔) ที่ติดทางเดิน (๕) ที่มีสระหิน (๖) ที่มีสวนผัก (๗) ที่มีไม้ดอก (๘) ที่มีไม้ผล (๙) ที่มีคนไปมามาก (๑๐) ที่ติดเมือง (๑๑) ที่ติดป่าไม้ (๑๒) ที่ติดที่นา (๑๓) ที่มีคนไม่ถูกกันอยู่อาศัยร่วมกัน

[๑๐] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒.

[๑๑] คำว่า **"ธุดงค์"** แปลว่า องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส มีทั้งหมด ๑๓ ข้อ ผู้สนใจดูรายละเอียดได้ในมหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๐-๑๘๐.

(๑๔) ที่ติดท่าน้ำท่าบอก (๑๕) ที่อยู่ห่างไกลในชนบท (๑๖) ที่ติดพรมแดน (๑๗) ที่ไม่เป็นสัปปายะ (๑๘) ที่ที่หากัลยาณมิตรไม่ได้จะเห็นว่า สถานที่ที่มีข้อเสียเหล่านี้ส่วนมาก ล้วนตั้งอยู่ในตำแหน่งที่อาจมีการทำลายสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาทั้งสิ้น เช่น สถานที่ใหญ่มีคนอยู่มาก ที่ติดเมือง ที่ติดที่นา

ผู้จะปฏิบัติกรรมฐานควรเลือกหาสถานที่ที่มีองค์ประกอบ ๕ ประการดังนี้ (๑) ไม่ไกลนักไม่ใกล้นัก ไปมาสะดวก (๒) กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนไม่อึกทึก (๓) ปราศจากการรบกวนของเหลือบยุง ลมแดด สัตว์เสือกคลาน (๔) เมื่ออยู่ที่นั่นไม่ขัดสนปัจจัยสี่ (๕) มีพระเถระผู้เป็นพหูสูตซึ่งจะสามารถเข้าไปสอบถามข้อสงสัยได้[๑๒]

๕. ท่าทีที่เอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อม

ต้นไม้แม้ไม่มีชีวิตจิตใจ (ตามความเข้าใจของพวกเรา) แต่ก็มีหลักธรรมเพื่อการดำรงอยู่เหมือนมนุษย์ เป็นวิถีแห่งต้นไม้ เรียกว่า ***"รุกขธรรม-ธรรมสำหรับต้นไม้"*** ดังที่พระโพธิสัตว์แสดงธรรมแก่เหล่าเทวดาตอนหนึ่งว่า *"ญาติยิ่งมากยิ่งดี แม้ต้นไม้ที่เกิดในป่ายิ่งมีมากยิ่งดี ต้นไม้ที่ยืนต้นอยู่โดดเดี่ยว ถึงจะใหญ่โต ลมย่อมพัดให้หักโค่นได้"*[๑๓] การที่พระพุทธศาสนากล่าวถึงธรรมสำหรับต้นไม้ไว้อย่างนี้แสดงนัยสำคัญอะไรบางอย่าง ต้นไม้ย่อมมีธรรมชาติของตนเองหรือมีวิถีทางเป็นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการเกิด การเติบโต การตายแล้วย้อนกลับไปสู่การเกิด การเติบโต การตายเป็นวัฏจักรเหมือนกับชีวิตของสัตว์โลกทั้งหลาย

ด้วยเหตุนี้ ข้อมูลในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจึงสอนให้มนุษย์เอื้อเฟื้อต่อพืชพันธุ์ทั้งหลาย กรณีที่พระพุทธเจ้าทรงให้ภิกษุสงฆ์ต้องเข้าอยู่จำพรรษาคือให้อยู่ประจำที่ตลอด ๓ เดือนของฤดูฝน เมื่อวิเคราะห์ดูอย่างละเอียดแล้ว จะพบประเด็นเกี่ยวกับความเอื้อเฟื้อต่อธรรมชาติเป็นประเด็นสำคัญที่สุด ด้วยเหตุว่าฤดูฝนนั้น เป็นเวลาที่พืชพันธุ์ ต้นไม้ใบหญ้า เถาวัลย์ทั้งหลายกำลังแตกหนอกิ่งก้านสาขา สัตว์เล็กสัตว์น้อยทั้งหลายแพร่พันธุ์ขยายประชากร การที่ภิกษุสงฆ์เที่ยวสัญจรไปตามป่าเขาลำเนาไพรอาจไปกระทบหักราญกิ่งไม้ใบหญ้า เหยียบหน่ออ่อนของพืช หรือสัตว์เล็กน้อยโดยไม่ได้ตั้งใจก็ได้ ดังปรากฏตามคำตำหนิของคนทั้งหลายตอนหนึ่งว่า *"ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงได้เที่ยวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝนย่ำติณชาติอันเขียวสด เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว เหยียบสัตว์เล็ก ๆ จำนวนมากให้ถึงความวอดวายเล่า ?"* ดังนั้น พระพุทธองค์จึงประสงค์ให้ภิกษุสงฆ์อยู่ประจำที่ตลอด ๓ เดือนฤดูฝน[๑๔]

[๑๒] องฺ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๑/๑๗-๑๙.

[๑๓] ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๗๔/๓๑.

[๑๔] วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๔/๒๙๒.

ในบทบัญญัติอันเป็นวินัยของภิกษุสงฆ์ มีอยู่อย่างน้อย ๒ หมวดที่ว่าด้วยความเอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ภูตคามวรรค[๑๕] มีข้อความแสดงความเอื้อเฟื้อ ดังนี้

ห้ามภิกษุพราก (ตัดหรือเด็ด) ภูตคาม ภิกษุใดฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (ศีลขาดเพราะถือว่าละเมิดสิกขาบทหรือศีลข้อนี้) ดังข้อความในภูตคามสิกขาบทที่ ๑ ว่า *"ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะพรากภูตคาม"*[๑๖]

ห้ามภิกษุใช้น้ำที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่รดหญ้าหรือดิน ภิกษุใดฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังข้อความในสัปปาณกสิกขาบทที่ ๑๐ ว่า *"ก็ภิกษุใดรู้อยู่ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิต รดหรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์"*[๑๗]

ในหมวดเสขิยวัตร[๑๘] มีข้อความแสดงความเอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว น้ำ ภิกษุใดฝ่าฝืนทำ ต้องอาบัติทุกกฏ ดังข้อความในสิกขาบทเหล่านี้ดังนี้

> *"พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว"*
>
> *"พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ"*
>
> *"พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ"*

อีกตอนหนึ่งมีพุทธภาษิตที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติว่า *"บุคคลนั่งหรือนอนใต้ร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักราญกิ่งก้านของต้นไม้นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตร คือคนเลว"*[๑๙]

แม้พวกเราจะคิดว่า ต้นไม้ใบหญ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่ควรแสดงความกตัญญูรู้คุณของต้นไม้นั้น เหมือนดังที่นกแขกเต้ารู้คุณของต้นที่ครั้งหนึ่งตนได้อาศัยดอกผลเป็นอาหาร ครั้งหนึ่ง

[๑๕] คำว่า ***"ภูตคาม"*** หมายถึง ของเขียวหรือพืชพรรณอันเป็นอยู่กับที่ มี ๕ ชนิดคือ (๑) พืชจากเหง้า เช่น ขมิ้น ขิง (๒) พืชเกิดจากต้น เช่น ต้นไทร ต้นมะเดื่อ (๓) พืชเกิดจากข้อหรือตา เช่น อ้อย ไม้ไผ่ (๔) พืชเกิดจากยอด เช่น ผักบุ้ง แมงลัก (๕) พืชเกิดจากเมล็ด เช่น ถั่ว ข้าว

[๑๖] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

[๑๗] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๐/๓๑๔.

[๑๘] วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๒-๖๕๔/๗๓๒-๗๓๔.

[๑๙] ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๖๙/๒๙๘.

เมื่อท้าวสักกะถามว่า *"หมู่ต้นไม้มีใบเขียวชอุ่ม มีผลดาษดื่น มีอยู่เป็นจำนวนมาก ทำไมหนอ ใจของนกแขกเต้าจึงยินดีต้นไม้แห้งเป็นโพรงไม่สร่างซา"*

นกแขกเต้าตอบว่า *"ผลของต้นไม้นี้ ข้าพเจ้าอาศัยกินอยู่หลายปี แม้ไม่มีผล ข้าพเจ้ารู้แล้ว แต่ก็ยังรักษาไมตรีนั้นไว้เหมือนเดิม นกเหล่าใดต้องการผลไม้จึงคบหารู้ว่าไม่มีผลก็ละทิ้งต้นไม้นั้นไป นกเหล่านั้นเป็นพวกเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตน โง่เขลา เป็นผู้ทำลายพวกพ้อง"*[๒๐]

๖. บทสรุป

พระพุทธศาสนาบันทึกข้อความเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาไว้ในคัมภีร์เป็นจำนวนมากเพื่อแสดงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งในธรรมชาติตามกรอบทฤษฎีปฏิจจสมุปบาท

ข้อความจำนวนมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา พร้อมกันนั้นก็มีข้อความแสดงความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตมนุษย์ และสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ ในทุกมิติ ถามว่าข้อนี้มีนัยสำคัญอย่างไร ?

"ปฏิจจสมุปบาท" แปลว่า การเกิดขึ้นโดยอาศัยกัน มีหลักการโดยสรุปว่า *"เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ"* ปฏิจจสมุปบาทถือเป็นทฤษฎีสำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะทฤษฎีนี้เองทำให้ความเชื่อแบบ "ปุพเพกตวาท อิสรนิมมานวาท และ อเหตุอปัจจยวาท"[๒๑] ลดความเข้มข้นลงไป จากทฤษฎีปฏิจจสมุปบาท ทำให้เข้าใจชัดขึ้นว่า สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลในแนวราบและเป็นไปแบบ ๒ ทิศทาง

พระพุทธศาสนาแสดงโลกไว้ ๓ ประเภทคือ

โลก ๓ ประเภทที่ ๑ : สังขารโลก โลกคือสังขาร ได้แก่สภาวธรรมทั้งปวงที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ และ โอกาสโลก โลกอันกำหนดด้วยโอกาส โลกอันมีในอวกาศ หมายถึงจักรวาล

[๒๐] ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๓๐-๓๓/๓๐๕-๓๐๖.

[๒๑] คำว่า ***"ปุพเพกตวาท*** หรือ ***ปุพเพกตเหตุวาท"*** หมายถึง ลัทธิที่เชื่อว่า สุขทุกข์ทั้งปวง เป็นเพราะกรรมเก่า คำว่า ***"อิสรนิมมานวาท"*** หมายถึง ลัทธิที่เชื่อว่า สุขทุกข์ทั้งปวง เป็นเพราะการบันดาลของเทพผู้เป็นใหญ่ คำว่า ***"อเหตุอปัจจยวาท"*** หมายถึงลัทธิที่เชื่อว่า สุขทุกข์ทั้งปวง เป็นไปสุดแต่โชคชะตาลอยๆ ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย ลัทธิทั้ง ๓ นี้ถือว่า สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เชิงเหตุผลเหมือนกัน แต่เป็นความสัมพันธ์แบบแนวตั้งหรือแนวดิ่ง และเป็นไปแบบทิศทางเดียว

โลก ๓ ประเภทที่ ๒ : มนุษยโลก โลกคือหมู่มนุษย์ เทวโลก โลกคือหมู่เทพ หมายถึง สวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น และ พรหมโลก โลกคือหมู่พรหม หมายถึง สวรรค์ชั้นพรหม

โลก ๓ ประเภทที่ ๓ : กามโลก โลกของสัตว์ที่ยังเสวยกามคุณ คือ อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ หมายถึง อบาย ๔ มนุษยโลกและกามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น รูปโลก โลกของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน หมายถึง อรูปพรหม ๑๖ ชั้น และอรูปโลก โลกของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน หมายถึง อรูปพรหม ๔ ชั้น

ทุกอย่างทั้งหมดที่กล่าวมา มีความเชื่อมโยงกันทั้งด้านกายภาพและจิตภาพ (หรือทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม) สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กันเชิงเหตุผลแบบ ๒ ทิศทาง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปโดยเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน สรรพสิ่งทะลุมิติถึงกันได้ ชาวพุทธเชื่อว่า หมู่สัตว์ที่อยู่ในภพภูมิต่างๆ รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สามารถทะลุมิติถึงกันได้ เมื่อทำคุณงามความดีบางอย่างเสร็จสิ้นแล้ว จึงนิยมแผ่เมตตาแก่กันและกันทั้งโดยเจาะและไม่เจาะจงว่า *"ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวรต่อกันและกัน อย่าได้พยาบาทปองร้ายซึ่งกันและกันเลย อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด"* สัตว์ทุกกำเนิดอาศัยกันและกัน มนุษย์กับต้นไม้ ใบหญ้าอาศัยกันและกัน สัตว์ปีกกับสัตว์สี่เท้าอาศัยกันและกัน สัตว์บกกับสัตว์น้ำอาศัยกันและกัน มนุษย์กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเช่นลมฟ้าอากาศอาศัยกันและกัน

เวลาเราพูดถึงเมืองที่ทันสมัยเจริญก้าวหน้าด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ เรามักนึกถึงตึกสูง สำนักงานที่ทันสมัย ถนนหนทางกว้างสวยงาม รถยนต์วิ่งกันไปมา ผู้คนพลุกพล่าน ซึ่งทุกอย่างที่กล่าวมาล้วนเป็นการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยี แต่ข้อมูลในคัมภีร์พระพุทธศาสนากลับแสดงให้เห็นลักษณะของเมืองที่ทันสมัยในทิศทางตรงกันข้าม ขอให้ดูกรุงเวสาลีเป็นตัวอย่าง กรุงเวสาลีนี้ถือเป็นต้นแบบของเมืองที่ทันสมัยเจริญก้าวหน้าในยุคนั้น มีบทพรรณนาว่า[๒๒] *"กรุงเวสาลีที่อุดมสมบูรณ์ มีอาณาเขตกว้างขวาง พลเมืองมาก มีคนคับคั่ง หาข้าวปลาอาหารง่าย มีปราสาท ๗,๗๐๗ หลัง เรือนยอด ๗,๗๐๗ สวนดอกไม้ ๗,๗๐๗ สระโบกขรณี (สระบัว) ๗,๗๐๗"* ข้อมูลนี้เป็นหลักฐานยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า สภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์อื่นๆ ในโลกนี้ ไม่ว่ายุคอดีตหรือปัจจุบัน

มนุษย์อยู่ในโลกนี้แต่เพียงผู้เดียวไม่ได้ ช้างม้าวัวควายก็อยู่ในโลกแต่เพียงผู้เดียวไม่ได้ นกหนูงูตะขาบอยู่ในโลกนี้แต่เพียงผู้เดียวก็ไม่ได้ ต้นไม้ใบหญ้า แม่น้ำภูเขาเท่านั้นที่อยู่ในโลกนี้แต่เพียงสิ่งเดียวก็ไม่ได้ ทุกผู้ทุกตัวตนและทุกสิ่งทุกอย่างต้องอาศัยกันและกันเพื่อการ เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

[๒๒]วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๖/๑๗๙.

- เกื้อหนุน สร้างสรรค์ ดูแลรักษา เลี้ยงดูกันให้เกิดมีขึ้น ให้ตั้งอยู่ได้
- เป็นอาหารของกันและกันเพื่อให้วัฏจักรของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปอยู่ในความสมดุล
- ขัดแย้ง ต่อสู้ เบียดเสียด เบียดเบียนกัน เพื่อให้เกิดวิวัฒนาการไปสู่สิ่งใหม่ ๆ

ข้อมูลเชิงนิเวศวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงไม่ใช่เป็นเพียงบันทึกเพื่อการศึกษาแล้วจบเท่านั้น แต่เป็นความพยายามของปราชญ์โบราณที่จะแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ซึ่งมักจะถือว่าตัวเองเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งในจักรวาลนั้น จำเป็นต้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา ชีวิตจึงจะดำเนินต่อไปโดยไม่มีปัญหา ท้ายที่สุดแล้วมนุษย์จะอาศัยเพียงวัตถุสิ่งของที่เป็นผลิตผลด้านเทคโนโลยีเท่านั้น เพื่อการดำรงชีพ โดยไม่อาศัยสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาอื่น ๆ คงไม่ได้ปัญหาความทุกข์ยากมากมายของมนุษย์อันเป็นเกิดจากภัยธรรมชาติในปัจจุบัน หนักหนาสาหัสเกินกว่าภูมิปัญญาของมนุษยชาติจะแก้ไขได้ เป็นเครื่องยืนยันว่า *"นี่คือผลของการที่มนุษย์ได้ตัดความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยา หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ"* ทั้ง ๆ ที่เป็นความสัมพันธ์โดยธรรมชาติ ไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการสรรค์สร้างของใคร ที่สุดของที่สุดแล้วในสากลจักรวาลนี้ ธรรมชาติเท่านั้นอยู่ได้ ในขณะที่มนุษย์จะอยู่ไม่ได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.** **คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย พระสูตรและอรรถกถาแปล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓**.**

มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระพุทธโฆสเถระ, รจนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค,** แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภ มหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

บทบาทพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : ใช่หรือมิใช่ ?

Buddhist Monks' Role and Social Work : Functions ?

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.
Ven. Dr. Somboon Vuḍḍhikaro
รองคณบดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานสังคมสงเคราะห์ (Social Work) มีความหมายอย่างกว้างๆ ครอบคลุมงานสังคมอะไรก็ได้ที่พระสงฆ์ทำเพื่อช่วยเหลือชุมชนหรือสังคม โดยแบ่งออกเป็นดังนี้ ๑) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทย ตามนโยบายการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันที่กำหนดภาระหน้าที่ ที่พระสังฆาธิการหรือพระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งทางการปกครองจะต้องทำไว้ ๖ ด้านด้วยกัน ซึ่งเรียกตามภาษาคณะสงฆ์ว่า "งานคณะสงฆ์" ได้แก่ (๑) การปกครอง (๒) การศาสนศึกษา (๓) การเผยแผ่ (๔) การศึกษาสงเคราะห์ (๕) การสาธารณูปการ และ (๖) การสาธารณสงเคราะห์ มี ๓ งาน คือ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานด้านสังคมสงเคราะห์ ๒) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในต่างประเทศ ในแง่ของพระธรรมวินัยกับงานสังคมสงเคราะห์นั้น ได้แบ่งออกเป็นดังนี้ ๑) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : มองในแง่พระธรรม เช่น สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ เป็นต้น ๒) พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : มองในแง่พระวินัย ถ้าพระสงฆ์ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ ถือว่าเป็นเดรัจฉานวิชาและเป็นการผิดศีลด้วย เพราะเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตพระสงฆ์ที่ถูกออกแบบมาให้อยู่อย่างเรียบง่ายและให้เลี้ยงชีพด้วยปัจจัย ๔ ที่ประชาชนถวาย แต่ถ้าทำงานสังคมสงเคราะห์ด้วยเจตนาบริสุทธิ์เพื่อช่วยเหลือสังคมจริงๆ และเพื่อเป็นเครื่องมือนำคนเข้าสู่ศาสนา ก็ถือได้ว่าไม่เป็นการประกอบอาชีพในทางผิดด้วยเดรัจฉานวิชาและไม่ถือว่าเป็นการผิดศีล

Abstract

Social works with its wider meanings encompasses any social works that are conducted by monks for the community or society breaking as follows:- **1**. Sangha and social welfare in Thai society under the governmental policy of the Supreme Sangha Council of Thailand assigned to an ecclesiastical administrative officer under 6 aspects called 'Sangha mission' i.e. 1). Government 2). Religious Education 3). Disseminations 4). Welfare Education 5). Public Utilization and 6). Public Welfare. This includes 3 namely welfare education, public utilization and public welfare being social welfare. **2**. Sangha and international social welfare.

According to Dhamma and Vinaya, social works are divided as follows:-

1. Sangha and social welfare according to Dhamma such as Sanghahavatthu, and Brahmavihara and **2**. Sangha and social welfare according to Vinaya, if a monk using social works as a living tool is regarded as a low art or any study tending to be an obstacle on the way to Nibbàna (Tiracchànavijjà) and against his rudimentary precept because his mentioned conduct goes against monkûs lifestyle designed for simplicity and interdependence upon four requisites out of the devotees. Meanwhile he conducts social works utterly with sincere intention and a device for convincing people to Dhamma (spirituality). It is not that wrong livelihood with a low art and not against rudimentary precept. beings will change their way of life with a sense of understanding real values, which called 'Moderation in Spending the Nature' (Parimitapanaphojana). Finally, it could be said that the global warming problems could be properly solved only by the virtuous persons, which called "Putting in Authority a Virtuous Woman or Man to preserve the Nature' (Adhipacca-silavanta-thapana).

๑. บทนำ

เวลาที่เราคิดถึงพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ภาพอย่างหนึ่งที่มักเกิดขึ้นในใจของเราเสมอก็คือ พระสงฆ์คือผู้เห็นความน่าเบื่อหน่ายไร้แก่นสารของชีวิตอย่างโลกๆ แล้วสละโลกออกบวชเพื่อแสวงหาคุณค่าของชีวิตที่ประเสริฐและสูงส่งมากกว่านั้น เป็นผู้เนินชีวิตอย่างเรียบง่ายที่สุด พึ่งพาอาศัยปัจจัย ๔ ที่ผู้ศรัทธาบริจาคให้พอให้ชีวิตดำรงอยู่ได้เท่านั้น อย่างไรก็ตาม เมื่อกลับมามองภาพของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน การกระทำของพระสงฆ์ในหลายๆ กรณีดูเหมือนจะขัดแย้งกับภาพพระสงฆ์ในอุดมคติดังกล่าวข้างต้น อย่างเช่นกรณีการตั้งสหบาลข้าวของพระครูพิพิธประชานาถ

(หลวงพ่อนาน) จังหวัดสุรินทร์ การเยียวยารักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ของพระอาทรประชานาถ (พระอลงกต) วัดพุทธบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี การตั้งอโรคยศาลหรือสถานอภิบาลพักฟื้นผู้ป่วยโรคมะเร็งด้วยสมุนไพรของพระปพนพัชร์ วัดคำประมง จังหวัดสกลนคร การทำโครงการฝึกอาชีพสำหรับคนตกงานของพระพยอม กลฺยาโณ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี การตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของพระสุบิณ ปณีโต วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด เป็นต้น

สำหรับมุมมองของสังคมไทยต่อการทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์นั้น มีทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ดังนี้

(๑) ฝ่ายที่เห็นด้วยมักมองว่าท่านเหล่านั้นสมควรได้รับการยกย่องในฐานะเป็นผู้เปี่ยมล้นด้วยเมตตาต่อสัตว์โลก เป็นผู้ไม่ทอดทิ้งสังคมที่อุปถัมภ์ปัจจัย ๔ ให้แก่ท่าน ดังตัวอย่างในยุคที่มีการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ในสังคม พระสงฆ์ที่ไม่ทำงานสังคมมักถูกวิจารณ์ว่าเป็นกาฝากของสังคม เพราะเป็นผู้เอาแต่บริโภคแต่ไม่สร้างผลผลิต หรือแม้แต่ในช่วงเกิดวิกฤตการณ์ความรุนแรงทางการเมืองระหว่างกลุ่มคนเสื้อแดงกับรัฐบาล ก็มีคนบางกลุ่มออกมาเรียกร้องให้คณะสงฆ์ออกมาแสดงจุดยืนให้ชัดเจนว่าจะยืนอยู่ข้างฝ่ายใด เหล่านี้คือตัวอย่างความคาดหวังของสังคมที่ต้องการให้พระสงฆ์ออกมาทำงานสังคม

(๒) ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยมักมองว่าท่านเหล่านั้นไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่สวนทางกับอุดมคติชีวิตท่านเอง กล่าวคือชีวิตนักบวชของท่านเป็นชีวิตที่สละละวางกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นของชาวโลก ท่านควรมุ่งชีวิตทางธรรมเพื่อความหลุดพ้นอย่างเดียว ไม่ควรกลับมายุ่งเกี่ยวกับเรื่องของชาวโลกอีก เป็นต้น กล่าวได้ว่าความคาดหวังของสังคมไทยต่อการทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ยืนอยู่คนละด้านที่ตรงกันข้ามกันเลยทีเดียว นับว่าเป็นเรื่องยากสำหรับพระสงฆ์ที่จะวางตัวให้ถูกใจคนทั้งสองฝ่าย เพราะไม่ว่าท่านจะหันเหไปทางไหนก็ล้วนถูกวิจารณ์ได้ทั้งนั้น

ดังนั้น ในบทความนี้ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาหาคำตอบว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์เป็นหน้าที่ของของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยหรือไม่ โดยจะเริ่มต้นด้วยการสำรวจให้เห็นภาพรวมของปรากฏการณ์การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน จากนั้นจะอภิปรายในแง่พระธรรมและพระวินัยว่าแนวคิดหรือมีช่องทางที่เปิดให้พระสงฆ์ทำงานสังคมสงเคราะห์ได้บ้างหรือไม่ และสุดท้ายจะย้อนกลับมาตอบคำถามว่า “พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในสังคมปัจจุบันเป็นหน้าที่ของท่านหรือมิใช่”[๑]

[๑] เอกสารประกอบการเสวนาวิชาการเรื่อง **“พระสงฆ์กับงานสังคมเคราะห์ : หน้าที่หรือมิใช่”** จัดโดยศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ ห้องประชุม ๗๐๗ อาคารบรมราชกุมารี วันจันทร์ที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๔ เวลา ๑๓.๐๐ น.

๒. การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์

คำว่า *"งานสังคมสงเคราะห์"* (Social Work) ในบทความเรื่องนี้ผู้เขียนใช้ในความหมายอย่างกว้าง ๆ ครอบคลุมงานสังคมอะไรก็ได้ที่พระสงฆ์ทำเพื่อช่วยเหลือชุมชนหรือสังคม ซึ่งอาจไม่ตรงกับความหมายทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์ที่สอนอยู่ตามมหาวิทยาลัย เพราะจุดมุ่งหมายของการเขียนบทความนี้ไม่ได้มุ่งที่จะตอบคำถามว่างานสังคมสังเคราะห์คืออะไร หรืองานสังคมสังเคราะห์ควรทำอย่างไรถึงจะถูกต้องตามหลักวิชา หากแต่มุ่งตอบคำถามว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือไม่

๒.๑ พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในสังคมไทย

ถ้าย้อนกลับไปดูในประวัติศาสตร์ไทยนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยไล่ลงมาจนถึงอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตามลำดับ มีหลักฐานข้อมูลจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ไทยได้ทำงานสังคมสงเคราะห์ควบคู่กับงานพระศาสนามาโดยตลอด โดยงานสังคมสงเคราะห์ที่ถือว่าโดดเด่นมากคืองานด้านการศึกษา ดังข้อความในศิลาจารึกสุโขทัยที่ว่า *"ครั้งนั้น มีพระโองการสั่งให้มุขอำมาตย์สร้างพระราชคฤหเหมปราสาทนพสูรย์ และพระราชมนเทียรสถานพระพิมานจัตุรมุข...อภิเษกสมณพราหมณาจารย์ตปศียติสงฆ์ทั้งหลาย เผดียงให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรมและศึกษาซึ่งศิลปศาสตร์วิชาการต่างๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น"*[๒] ข้อความนี้อาจไม่ชี้ชัดว่าพระสงฆ์ได้ทำงานสังคมสงเคราะห์อย่างไรบ้าง แต่อย่างน้อยข้อความที่ว่า *"เผดียงให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรมและศึกษา ซึ่งศิลปะศาสตร์วิชาการต่างๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น"* ก็บ่งบอกว่าพระสงฆ์สมัยสุโขทัยนอกจากศึกษาด้านศาสนาคือพระไตรปิฎกแล้ว ยังต้องศึกษาวิชาการทางโลกอื่นๆ ควบคู่กันไปด้วย วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิชาการทางโลกอาจเพื่อเป็นเครื่องมือเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรืออาจเพื่อเตรียมตัวออกไปประกอบอาชีพทางโลกก็เป็นไปได้สำหรับผู้ไม่คิดจะบวชตลอดชีวิต ข้อความนี้สะท้อนถึงการที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของชุมชนหรือสังคม โดยพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ให้การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ถ้าวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของชุมชน และชุมชนเป็นผู้เข้ามารับบริการด้านการศึกษา ก็กล่าวได้ว่าพระสงฆ์สมัยสุโขทัยได้ทำงานสังคมสงเคราะห์ในแง่การศึกษา โดยใช้วัดนั่นเองเป็นศูนย์กลางการสงเคราะห์ชุมชน ดังข้อสังเกตของพระราชวรมุนี (ปัจจุบัน พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ว่า *"ประเพณีบวชเรียนและวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา โดยรัฐเอาใจใส่ดูแลเป็นราชการนี้ ตั้งเค้าขึ้นแต่สมัยสุโขทัย พระเจ้าลิไท เมื่อครองราชย์ได้ ๘ ปี ใน พ.ศ. ๑๙๐๔*

[๒] แปลหลักศิลาเมืองสุโขทัย ที่ ๒, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑**, หน้า ๑๕๕.

ก็ได้เสด็จออกผนวชชั่วคราว ทรงค้นคว้าแต่งตำราทางพระพุทธศาสนาขึ้นเรียกว่า เตภูมิกถา และได้ทรงอุทิศพระมหาปราสาทให้เป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์"[๓]

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา การประเพณีการศึกษาของประชาชนโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง และพระสงฆ์ทำหน้าที่ให้บริการการศึกษาก็เริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจน ปรากฏหลักฐานว่าพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงถวายที่ในพระราชวังเป็นวัด และทรงสละราชสมบัติออกผนวชชั่วคราวในปี พ.ศ. ๒๐๐๘ แล้วโปรดให้พระราชโอรสและพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรในปี พ.ศ. ๒๐๒๗[๔] และต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระองค์นอกจากเสด็จออกทรงผนวชเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมด้วยพระองค์เองแล้ว ภายหลังเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ฯแล้ว ยังทรงมีพระราชศรัทธาเสด็จออกบอกหนังสือพระภิกษุสามเณรอยู่เนืองๆ อีกด้วย ข้อที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวไว้ว่า *"สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งเสวยราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๓ ถึง พ.ศ. ๒๑๗๑ ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาแต่ยังทรงผนวช ครั้งเมื่อเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติทรงพระราชศรัทธา เสด็จออกบอกหนังสือพระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมทองสามหลังเนืองๆ"*[๕] และต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกษฐ์ ประเพณีการบวชเรียนเข้ารับการศึกษาจากวัดได้กลายเป็นประเพณีมั่นคงถึงกับเป็นเงื่อนไขการเข้ารับราชการเลยทีเดียว ดังที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ว่า

> *กุลบุตรทุก ๆ คนควรจะต้องบรรพชาและอุปสมบทเป็นอย่างส่วน ๑ ของการศึกษา ตั้งแต่ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ซึ่งเสวยราชย์เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๒๗๕ นั้นเป็นต้นมา กล่าวกันว่า ในรัชกาลนั้น ผู้ที่จะเป็นขุนนางมียศบรรดาศักดิ์ ต้องเป็นผู้ที่ได้บวชแล้วจึงจะทรงตั้ง เพราะฉะนั้น เจ้านายในพระราชวงศ์ ก็ต้องทรงผนวชทุกพระองค์เหมือนกัน...ราชประเพณีในครั้งกรุงธนบุรีก็ดี ต่อมาในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ก็ดี นิยมตามแบบแผนครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศทุกอย่าง*[๖]

[๓] พระราชวรมุนี, **การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก.** (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๓๒.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

[๕] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ประวัติวัดมหาธาตุ", **อนุสรณ์ ๒๕ พุทธศตวรรษ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์** (พ.ศ. ๒๕๐๐), หน้า ๕๒.

[๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๖.

จากข้อความที่ยกมาจะเห็นว่า ประเพณีที่วัดเป็นศูนย์กลางและพระสงฆ์เป็นผู้ทำงานสังคมสงเคราะห์ด้านการศึกษาของชุมชน ได้รับการสืบทอดต่อมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ ที่สำคัญคือได้พัฒนาจนกลายเป็นเงื่อนไขบรรจุคนเข้ารับราชการ แม้ข้อความข้างต้นจะไม่ได้ระบุว่าผู้เข้ามาบวชเรียนเพื่อรับราชการนั้นได้ศึกษาวิชาการอะไรบ้าง แต่ก็พอสันนิษฐานได้ว่าน่าจะได้รับการศึกษาทั้งวิชาทางธรรมและทางโลกเหมือนในสมัยสุโขทัย เพราะถ้าไม่เช่นนั้นคงไม่มีความรู้พอที่จะเข้าทำงานราชการได้

ในสมัยรัตนโกสินทร์ บทบาทของพระสงฆ์ในงานสังคมสงเคราะห์ด้านการศึกษาที่เด่นชัดที่สุดคือในยุคปฏิรูปการศึกษาเพื่อมวลชนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ วัดและพระสงฆ์ในยุคนี้ได้รับการส่งเสริมให้มีบทบาทด้านการศึกษาของชาติ โดยให้สอนทั้งวิชาหนังสือไทยและวิชาเลข ดังข้อความที่ว่า

> *...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชาคณะ พระครูถานานุกรมเปรียญที่ได้รับพระราชทานนิตยภัตร์ตามฐานาศักดิ์ในพระอารามหลวง สำหรับจะได้สั่งสอนสามเณรศิษย์วัด เพื่อจะให้เปนคุณเปนประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ที่จะเล่าเรียนและอาจารย์ผู้ที่จะสั่งสอนให้ถาวรวัฒนาขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะหนังสือไทยเปนประโยชน์ที่จะเล่าเรียนพระไตรปิฎกต่อไป เป็นการเกื้อกูลแก่พระพุทธศาสนาฤาเปนคฤหัสถ์จะได้เปนกำลังราชการ และในประโยชน์ของผู้ที่เรียน เพราะฉะนั้นขอให้พระราชาคณะ พระครูถานานุกรมเปรียญอันดับที่ได้เล่าเรียนรู้หนังสือไทยลายมือ แลวิชาเลขนั้น จงมีใจเห็นแก่พระพุทธศาสนาแก่ราชการแผ่นดิน ช่วยทะนุบำรุงสั่งสอนเด็กนั้นให้เต็มกำลังความรู้ของตนตั้งใจสอนจริงๆ...*[๗]
>
> *ขอพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจงเห็นแก่พระพุทธศาสนาแลประชาชนทั้งปวง ช่วยเอาภาระธุระสั่งสอนกุลบุตรทั้งหลายให้ได้ศรัทธาเลื่อมใสพระรัตนไตรย์ และมีวิชาความรู้อันเป็นสารประโยชน์ยิ่งขึ้นให้สมดังพระบรมราชประสงค์ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศอาราธนามานี้จงทุกประการเทอญ*[๘]

จากข้อความที่ยกมาเห็นได้ชัดว่าในยุคเริ่มต้นของการปฏิรูปการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์หรือเพื่อมวลชนในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทางบ้านเมืองได้ขอความร่วมมือจากพระสงฆ์ให้ช่วยรับภาระด้าน

[๗]อ้างใน วุฒิชัย มูลศิลป์, **การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๙), หน้า ๕๓.

[๘]อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒-๙๓.

การศึกษาของประชาชนให้หนักแน่นจริงจังมากยิ่งขึ้น โดยให้ช่วยสอนทั้งวิชาทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป เพื่อเป็นกำลังพระศาสนาและเป็นกำลังราชการ พร้อมกันนั้นทางบ้านเมืองก็ได้ถวายนิตยภัต (ถวายเงินค่าอาหาร) แด่พระสงฆ์ที่ช่วยงานราชการเป็นการตอบแทน

ในยุคหลังรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อรัฐมีความเข้มแข็งด้านการจัดการศึกษามากขึ้น ก็ได้แยกการจัดการศึกษาเพื่อมวลชนออกจากวัดมาดำเนินการโดยลำพัง บทบาทของพระสงฆ์ด้านการศึกษาเพื่อมวลชนเริ่มลดน้อยถอยลงโดยลำดับ แม้จะมีเหลืออยู่บ้างก็นับว่ายังน้อยเมื่อเทียบกับสมัยรัชกาลที่ ๕ ขึ้นไป ที่ยังเหลืออยู่บ้างก็เป็นเพียงทางเลือกสุดท้ายสำหรับลูกหลานชาวชนบทที่ตกหล่นหรือเข้าไม่ถึงระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้

ถึงกระนั้นก็ตาม พระสงฆ์ไทยในยุคปัจจุบันก็ยังมองว่างานสังคมเคราะห์เป็นหน้าที่ ที่พระสงฆ์ควรกระทำอยู่เช่นเดิม ดังจะเห็นได้จากนโยบายการปกครองคณะสงฆ์ปัจจุบันที่กำหนดภาระหน้าที่ที่พระสังฆาธิการหรือพระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งทางการปกครองจะต้องทำไว้ ๖ ด้านด้วยกัน ซึ่งเรียกตามภาษาคณะสงฆ์ว่า ***"งานคณะสงฆ์"*** ได้แก่ (๑) การปกครอง (๒) การศาสนศึกษา (๓) การเผยแผ่ (๔) การศึกษาสงเคราะห์ (๕) การสาธารณูปการ และ (๖) การสาธารณสงเคราะห์ ในงานทั้ง ๖ ด้านนี้ งานที่ถือว่าเป็นเรื่องพระศาสนาโดยตรง คือ การปกครอง การศาสนาศึกษา และการเผยแผ่ ส่วนอีก ๓ งาน คือ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ถือว่าเป็นงานเกี่ยวกับงานสังคมสงเคราะห์ เพราะการศึกษาสงเคราะห์ คืองานการศึกษาที่พระสงฆ์จัดขึ้นเพื่อสงเคราะห์ลูกหลานชาวบ้านในชุมชน เช่น โรงเรียนการกุศลของวัด เป็นต้น การสาธารณูปการ คือ งานก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน รวมถึงงานก่อสร้างสาธารณประโยชน์ เช่น การสร้างโรงพยาบาล และการสร้างโรงเรียน เป็นต้น และการสาธารณสงเคราะห์ คือการสงเคราะห์สาธารณชนหรือสังคมในรูปแบบต่างๆ เช่น การนำสิ่งของไปช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยพิบัติ เป็นต้น นอกจากนั้นงานสังคมสงเคราะห์ยังถูกนำไปเป็นผลงานสำหรับประกอบการพิจารณาเลื่อนสมณศักดิ์ของพระสงฆ์อีกด้วย

๒.๒ พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ในต่างประเทศ

การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ใช่ว่าจะมีเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ในประเทศอื่นๆ ก็มีพระสงฆ์ออกมาทำงานสังคมสงเคราะห์เช่นเดียวกัน อย่างเช่นกรณีประเทศศรีลังกาในรัชสมัยพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัย พระองค์ได้ทำสงครามกับพวกทมิฬโดยได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ที่พระแสงหอก แล้วเสด็จไปยังพระอารามเพื่อนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป ไปร่วมกับกองทัพเพื่อเป็นกำลังใจให้ทหารในกองทัพ ภายหลังเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงรู้สึกไม่สบายพระทัยเมื่อนึกถึงการฆ่าคนจำนวนมากในคราวออกรบ ต่อมาเมื่อพระองค์ได้สดับพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์รูปหนึ่งว่า *"การฆ่าเพื่อทำนุบำรุงศาสนาไม่ห้ามสวรรค์ การฆ่าคนทุศีล ๑ คน เป็นบาปเท่ากับฆ่าคนครึ่งคน เพราะคนที่ไม่นับถือไตรสรณคมน์หรือคนไม่มีศีล ๕ ขาดมนุษยธรรม*

มีความเป็นมนุษย์ไม่สมบูรณ์ ตายไปก็เหมือนสัตว์เดรัจฉาน"[๙] จึงทำให้พระองค์รู้สึกผ่อนคลายพระทัยไปได้ ต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศศรีลังกากำลังเรียกร้องอิสรภาพจากการเป็นเมืองขึ้นของประเทศตะวันตก มีพระภิกษุรูปหนึ่งนาม **พระราหุล** (Walpola Rahula) ซึ่งเป็นพระภิกษุนักวิชาการและนักกิจกรรมสังคม ในเดือนสุดท้ายก่อนที่ศรีลังกาจะได้รับเอกราชจากการยึดครองของอังกฤษ (ศรีลังกาได้รับเอกราชเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๙๑) ท่านได้เขียนไว้ว่า รากฐานของพระพุทธศาสนาคือการให้บริการบุคคลอื่น และความผูกพันทางการเมืองและสังคมถือว่าเป็นมรดกของพระสงฆ์และเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ดังข้อความที่ว่า *"พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในอินเดียในฐานะเป็นพลังทางจิตวิญญาณที่ต่อต้านความอยุติธรรมทางสังคม ต่อต้านพิธีกรรม ประเพณี และการบวงสรวงสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ยกเลิกระบบวรรณะ และส่งเสริมความเสมอภาคของมนุษย์ทั้งปวง"*[๑๐] หลักฐานในพระไตรปิฎกที่พระราหุลมักจะยกขึ้นมาสนับสนุนข้อเสนอของท่าน คือ พุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า *"ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์..."*[๑๑] รวมทั้งพระสูตรอื่นๆ เช่น *กูฏทันตสูตร* ที่ว่าด้วยการปราบโจรผู้ร้ายด้วยการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และ *สิงคาลกสูตร* ที่ว่าด้วยการสร้างความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมตามหลักทิศ ๖[๑๒]

การออกมาแสดงบทบาทในทางการเมืองของพระราหุลถูกตำหนิอย่างรุนแรงทั้งจากผู้นำรัฐบาล สื่อมวลชน และพระเถระชั้นผู้ใหญ่ในยุคนั้น อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของท่านก็ไม่ถือว่าเป็นไปอย่างโดดเดี่ยว เพราะก่อนหน้านั้นวิทยาลัยสงฆ์แห่งหนึ่งชื่อว่า *วิทยาลังการ เปริเวนะ* (Vidyalankara Pirivena)ได้ออกประกาศว่าด้วย "พระสงฆ์กับการเมือง" ดังนี้

[๙] พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต, **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, แปลโดย ผศ.สุเทพ พรมเลิศ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๐-๖๑.

[๑๐] Walpola Rahula, **Zen and the Taming of the Bull : Towards the Definition of Buddhism Thought** (London : Gordon Fraser, 1978). อ้างใน Ken Jones, **Buddhism and Social Action** (Kandy : The Wheel Publication, 1981), p. 2.

[๑๑] วิ.มหา.(ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

[๑๒] Walpola Rahula, **The Heritage of the Bhikkhu : A Short History of the Bhikkhu in Educational, Cultural, Social and Political Life** (New York : Grove Press, 1974), pp. 14-15. สำหรับเนื้อโดยละเอียดของพระสูตรทั้ง ๒ ดู ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๘/๑๓๑-๑๓๒., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๗๓/๒๐๐-๒๑๘.

> *พวกเราเชื่อว่า การเมืองทุกวันนี้ครอบคลุมกิจกรรมของมนุษย์ทุกด้านที่นำไปสู่ประโยชน์สุขของสาธารณชน ไม่มีใครเถียงว่า หน้าที่ของพระภิกษุ คือการส่งเสริมพระศาสนา เป็นเป็นที่ชัดเจนว่า ประโยชน์ของพระศาสนาก็คือประโยชน์สุขของประชาชนนั่นเอง ดังนั้น พวกเราจึงขอประกาศว่า เป็นเรื่องเหมาะสมแล้วสำหรับพระภิกษุที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่นำไปสู่ประโยชน์สุขของประชาชน ไม่ว่ากิจกรรมเหล่านั้นจะถูกตราว่าเป็นเรื่องการเมืองหรือไม่ก็ตาม ตราบเท่าที่มันไม่ส่งผลกระทบต่อชีวิตพรหมจรรย์ของพระภิกษุ*[๑๓]

จากข้อความที่ยกมาแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ศรีลังกาบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่สนับสนุนแนวคิดของพระราหุล ยอมรับว่าพระหน้าที่ของสงฆ์คือการทำงานส่งเสริมพระพุทธศาสนา และเป้าหมายของพระพุทธศาสนาคือการสร้างประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน ดังนั้น งานอะไรก็ตามที่จะนำประโยชน์สุขมาให้ประชาชน ไม่ว่างานนั้นจะถูกตราว่าเป็นเรื่องการเมืองหรือมิใช่ก็ตาม ก็ถือว่าเป็นเรื่องที่พระสงฆ์ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง ตราบเท่าที่งานนั้นไม่ประทบต่อชีวิตพรหมจรรย์ของพระสงฆ์ แนวคิดของพระราหุลยังคงมีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ศรีลังกาบางกลุ่มจนถึงทุกวันนี้ โดยเฉพาะกลุ่มพระสงฆ์ที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง เช่น กลุ่มพระสงฆ์ที่ตั้งพรรคการเมืองและได้รับเลือกตั้งเข้าไปเป็นผู้แทนราษฎรในสภา

ในฝ่ายพระพุทธศาสนามหายานก็เช่นเดียวกัน การทำงานสังคมสงเคราะห์ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์มหายานเลยทีเดียว เพราะพระสงฆ์มหายานถือว่าตนเป็นพระโพธิสัตว์และรักษาศีลแบบพระโพธิสัตว์ด้วย แน่นอนว่าหน้าที่หลักของพระโพธิสัตว์คือการบำเพ็ญบารมี และสนามหรือเวทีสำหรับให้พระโพธิสัตว์ได้มีโอกาสสร้างบารมีคือหมู่สัตว์ที่ตกทุกข์ได้ยาก ดังนั้น การปฏิบัติธรรมกับการช่วยเหลือชาวโลกในมุมมองของชาวมหายานถือว่าเป็นเรื่องเดียวกันหรือเป็นเรื่องที่ต้องเดินคู่ขนานกันไป ถึงขนาดบัญญัติไว้ในศีลพระโพธิสัตว์ว่า พระโพธิสัตว์ไม่ช่วยเหลือคนป่วย ไม่ช่วยเหลือสัตว์ที่ตกอยู่ในภัยอันตราย ไม่ช่วยเหลือคนที่ตกเป็นทาสเมื่อสามารถ ถือว่าทำผิดศีลหรือต้องอาบัติ[๑๔] ที่ยิ่งไปกว่านั้น คือในยามที่ชาติบ้านเมืองอยู่ในภาวะสงครามหรือถูกต่างชาติรุกราน มีพระสงฆ์มหายานบางกลุ่มได้เข้าเป็นทหารในกองทัพเพื่อออกรบขับไล่ศัตรูผู้รุกราน เช่น ในรัชสมัย

[๑๓] ประกาศว่าด้วยพระภิกษุกับการเมือง เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๙ (๑๙๔๖) ดูเพิ่มเติมในภาคผนวกที่ ๒ ใน Walpola Rahula, **The Heritage of the Bhikkhu : A Short History of the Bhikkhu in Educational, Cultural, Social and Political Life,** pp. 131-133.

[๑๔] สิกขาบทพระโพธิสัตว์ ลหุกาบัติข้อที่ ๙, ๒๐, ๓๑ ดูใน **สารัตถธรรมมหายาน**, อนุสรณ์งานพระราชทานบรรจุศพพระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตรฯ (โพธิ์แจ้งมหาเถร) เจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกาย เจ้าอาวาสวัดโพธิ์แมนคุณาราม, หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

พระเจ้าซอนโจ (Sonjo, ค.ศ. ๑๕๖๗-๑๖๐๘) ประเทศเกาหลีถูกกองทัพญี่ปุ่นรุกรานจนพระเจ้าซอนโจต้องเสด็จลี้ภัยไปที่อื่น พระสงฆ์เกาหลีเห็นว่าบ้านเมืองไม่มีที่พึ่งแล้ว จึงรวมตัวกันได้ประมาณ ๖๐๐ รูป จัดตั้งกองทัพพระสงฆ์ขึ้น แล้วต่อสู้กับกองทัพญี่ปุ่นผู้รุกรานจนสามารถเอาชนะและขับไล่กองทัพญี่ปุ่นออกไปได้[๑๕] หรือกรณีพระสงฆ์จีนเข้าร่วมกับกองทัพจีนเพื่อต่อสู่กับกองทัพญี่ปุ่นที่เข้ามารุกรานในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒[๑๖] เหตุผลหลักของพระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำสงคราม คือ ยอมทำบาปเสียเองเพื่อปกป้องประเทศชาติ ประชาชน และพระศาสนา แม้การออกรบเพื่อฆ่าศัตรูนั้นจะถือว่าเป็นบาปและผิดศีลตามหลักพระพุทธศาสนา แต่ท่านเหล่านั้นก็ยอมที่จะทำบาปนั้นในนามของ *"การฆ่าด้วยเมตตา"* (compassionate killing) เพื่อแลกกับประโยชน์อันยิ่งใหญ่ นั่นคือการสกัดกั้นไม่ให้ผู้รุกรานมีโอกาสเข่นฆ่าประชาชนและทำลายพระพุทธศาสนา

๓. พระธรรมวินัยกับงานสังคมสงเคราะห์

เนื้อหาในส่วนนี้ผู้เขียนจะอภิปรายถึงพระธรรมวินัยว่ามีเนื้อหาส่วนใดหรือไม่ที่สนับสนุนการทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ ดังนี้

๓.๑ พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : มองในแง่พระธรรม

ถ้าพูดถึงหลักธรรมสำหรับการทำงานสังคมโดยทั่วไป โดยไม่จำกัดว่าเป็นการทำงานของใคร พระพุทธศาสนาก็มีหลักธรรมหลายหมวดที่กล่าวถึงเรื่องนี้ เช่น สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ เป็นต้น แต่ประเด็นของผู้เขียนไม่ได้อยู่ที่ว่าการทำงานเพื่อสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาต้องทำอย่างไร หากอยู่ที่ว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เป็นหน้าที่ตามพระธรรมวินัยหรือไม่

อย่างที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า จุดมุ่งหมายการออกบวชของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นก็คือความหลุดพ้นจากกิเลส ดังตัวอย่างการออกบวชของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายในสมัยพุทธกาล ส่วนใหญ่ท่านเหล่านั้นตัดสินใจสละชีวิตทางโลกออกบวชเพราะเห็นความน่าเบื่อหน่ายไร้แก่นสารของชีวิตที่คลุกคลีอยู่ในเรื่องโลกๆ หรือวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ เมื่อเห็นว่าชีวิตทางโลกไร้แก่นสาร จึงคิดแสวงหาชีวิตที่ดีกว่านั้นหรือประเสริฐกว่านั้น และชีวิตที่ประเสริฐตามค่านิยมของคนยุคสมัยพุทธกาลคือการเป็นอริยบุคคลหรือพระอรหันต์ โดยนัยนี้การออกบวชของคนสมัยพุทธกาลส่วนใหญ่

[๑๕] The Korean Buddhist Research Institute, **The History and Culture of Buddhism in Korea** (Seoul : Dongguk University Press, 1993), pp. 191-192.

[๑๖] Xue Yu, **Buddhism, War, and Nationalism** (New York & London: Routledge, 2005), pp. 43-76.

มาจากแรงผลักและแรงฉุด แรงผลักคือการเห็นความไร้แก่นสารของชีวิตทางโลก และแรงฉุดคือความต้องการความหลุดพ้น เมื่อท่านเหล่านั้นออกบวชและได้บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งเอาไว้แล้ว ก็ได้ทุ่มเทชีวิตที่เหลืออยู่ทำงานช่วยเหลือชาวโลกให้เข้าถึงธรรมเหมือนอย่างท่าน ดังตัวอย่างพระพุทธเจ้าทรงใช้เวลา ๔๕ พรรษาหลังตรัสรู้ เสด็จออกแสดงธรรมโปรดชาวโลกให้เข้าถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ การทำงานช่วยเหลือชาวโลกของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายนี้เราอาจจะเรียกว่า "การทำงานสังคมสงเคราะห์" ก็ได้ แต่เป็นการสงเคราะห์ด้วยธรรม (ธรรมทาน) ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสส่งพระสาวกชุดแรกไปประกาศพระศาสนาที่ว่า *"ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์..."*[๑๗] พุทธพจน์นี้ถือว่าเป็นแนวนโยบายการออกไปทำงานช่วยเหลือสังคมสำหรับพระสงฆ์ แต่การช่วยเหลือสังคมในพุทธพจน์นี้คงไม่ใช่เรื่องอื่นใดนอกจากการไปทำให้ชาวโลกได้รับประโยชน์สุขทางธรรมเหมือนอย่างที่พระสงฆ์เหล่านั้นได้รับมาแล้ว แต่ประโยชน์สุขทางธรรมนี้ก็เป็นประเด็นที่ตั้งคำถามต่อไปได้อีกว่า หมายถึงประโยชน์สุขทางธรรมระดับไหน หมายถึงระดับความหลุดพ้นอย่างเดียว หรือหมายรวมเอาทุกระดับ ทั้งระดับต้น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ-ประโยชน์สุขที่มองเห็นได้ เช่น เรื่องเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคม เป็นต้น) ระดับกลาง (สัมปรายิกัตถะ-ประโยชน์สุขที่เลยตามองเห็น เช่น ความสงบร่มเย็นภายในจิตใจ) และระดับสูงสุด (ปรมัตถะ-ประโยชน์สุขสูงสุด คือความหลุดพ้น) ถ้าหมายถึงประโยชน์สุขแบบหลัง แน่นอนว่าการทำงานช่วยเหลือสังคมของพระสงฆ์ในแง่ประโยชน์เชิงรูปธรรมที่จับต้องได้ เช่น เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องสุขภาพอนามัย เรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ก็อาจตีความได้ว่าเป็นการทำประโยชน์สุขทางธรรมในระดับเบื้องต้นเหมือนกัน แต่ประเด็นอยู่ที่ว่าการทำประโยชน์ระดับนี้ของสงฆ์เป็นการสร้างฐานเพื่อต่อยอดไปสู่ประโยชน์ทางธรรมที่สูงขึ้นไปหรือไม่ ถ้าเป็นเพียงประโยชน์เชิงรูปธรรมล้วนๆ โดยขาดมิติด้านจิตใจหรือด้านศาสนา เหมือนอย่างที่ชาวโลกทั่วไปเขาทำกัน ก็อาจตีความได้ว่าเป็นการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น

นอกจากนั้น ยังมีพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำเตือนให้พระสงฆ์นึกถึงอุปการคุณของประชาชนที่อุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย ๔ แล้วให้พยายามตอบแทนอุปการคุณนั้นด้วยการแสดงธรรมที่มีความงามในเบื้องต้น (ศีล) งามในท่ามกลาง (สมาธิ) และงามในที่สุด (ปัญญา) ดังนี้

[๑๗] วิ.มหา. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

"ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายผู้อุปถัมภ์บำรุงเธอทั้งหลาย ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริขาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการมากแก่เธอทั้งหลาย ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วน แก่พราหมณ์และคหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตต่างพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่..."[๑๘]

พุทธพจน์ตรงนี้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนหรือกับสังคม สิ่งที่สร้างความเชื่อมโยงคือการพึ่งพาอาศัยกัน กล่าวคือพระสงฆ์อาศัยประชาชนในด้านปัจจัย ๔ ส่วนประชาชนอาศัยพระสงฆ์ในด้านธรรมะ หรือเรียกอีกอย่างว่าความสัมพันธ์ระหว่างอามิสทาน กับ ธรรมทาน ความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกันนี้ก่อให้เกิดอุปการคุณที่มีต่อกันของทั้งสองฝ่าย ดังนั้น จึงเป็นพันธะทางศีลธรรมของทั้งสองฝ่ายที่จะต้องตอบแทนซึ่งกันและกัน พุทธพจน์นี้บอกชัดว่าให้พระสงฆ์ทำประโยชน์แก่สังคมด้วยการให้ธรรมะ ๓ ระดับ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นเรื่องการสงเคราะห์ด้วยการให้ปฏิบัติธรรมตามลำดับจากต่ำไปหาสูงคล้ายกับประโยชน์สุข ๓ ระดับดังกล่าวมาแล้ว ประเด็นที่น่าสนใจคือธรรมระดับศีล ถ้าตีความอย่างแคบๆ การสงเคราะห์ระดับนี้ก็คือการทำให้ประชาชนรักษาศีล ๕ หรือศีล ๘ เป็นต้น แต่ถ้ามองในมุมกว้างโดยเน้นเจตนารมณ์ของศีล ก็อาจตีความได้ว่าศีลเป็นระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์กับปัจจัย ๔ ที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิต เป็นต้น ถ้ามองในแง่นี้ก็ทำให้รูปแบบการทำงานสังคมของพระสงฆ์ในระดับศีลมีมิติที่กว้างขวางและมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งอาจมีขอบเขตครอบคลุมการทำงานสังคมสังเคราะห์ของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบันได้เหมือนกัน แต่หัวใจสำคัญคือไม่ว่าจะมีรูปแบบการทำงานหลากหลายอย่างไร ต้องมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวคือเพื่อพัฒนามนุษย์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา และให้เป็นปัจจัยสนับสนุนการพัฒนามนุษย์ระดับที่สูงขึ้นไปเรื่อยๆ นั่นคือระดับสมาธิและปัญญา

ในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกอาจไม่ได้กำหนดไว้ชัดเจนว่าธุระหน้าที่ที่พระสงฆ์ต้องทำมีเรื่องอะไรบ้าง แต่คัมภีร์รุ่นหลังชั้นอรรถกถาได้กำหนดไว้ชัดเจนว่า ธุระหน้าที่ของพระสงฆ์มี ๒ อย่าง[๑๙] คือ (๑) ***คันถธุระ*** หมายถึง ธุระหน้าที่ด้านการศึกษาเล่าเรียนพุทธพจน์ รวมทั้งการท่องบ่น ทรงจำ และสั่งสอนสืบต่อไปยังคนรุ่นหลัง สรุปง่ายๆ ว่าหน้าที่ด้านคันถธุระของพระสงฆ์เป็นเรื่องของการ

[๑๘] ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖.

[๑๙] ขุ.ธ.อ. ๑/๗ (อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท).

ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการปฏิบัติของตนและเป็นข้อมูลแห่งการเผยแผ่และการสืบทอดพระศาสนา (๒) ***วิปัสสนาธุระ*** หมายถึง ธุระหน้าที่ด้านการเจริญวิปัสสนาหรือด้านการเอาสิ่งที่ได้เรียนมาจากคันถธุระมาลงมือปฏิบัติในชีวิตจริง ธุระสองด้านนี้เป็นเรื่องที่ต่อเนื่องกันเหมือนความต่อเนื่องกันระหว่างภาคทฤษฎีกับภาคปฏิบัติ (theory and practice) นับว่าเป็นเรื่องปกติสำหรับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อบวชเข้ามาแล้วจะต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาพุทธพจน์ทั้งในส่วนพระวินัยและพระธรรมให้เข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อนจึงค่อยลงมือปฏิบัติ วิธีการศึกษานั้นอาจทำในรูปของฟังโอวาทจากพระพุทธเจ้าหรือพระอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ได้ หรือศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์หรือตำราต่างๆ ก็ได้ ซึ่งงานลักษณะอย่างนี้รวมอยู่สิ่งที่เรียกว่า *"คันถธุระ"* ทั้งสิ้น จากนั้นเมื่อมีภูมิความรู้พอสมควรจึงนำไปปฏิบัติให้เกิดผลในชีวิตจริง

เมื่อมองจากฐานของธุระ ๒ อย่างดังกล่าวข้างต้น ก็ชวนให้เกิดคำถามว่าทำไมไม่มีธุระที่เกี่ยวกับการทำงานสังคมเลย อย่างนี้แสดงว่าการทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เป็นการกระทำในเรื่องที่ไม่ใช่ธุระใช่หรือไม่ มองผิวเผินคำตอบน่าจะเป็นอย่างนั้น แต่อย่าลืมว่าธุระ ๒ อย่างนี้ถูกกำหนดขึ้นในบริบทที่ต้องการให้พระสงฆ์รู้ลำดับขั้นตอนการพัฒนาตนว่าจะเริ่มจากอะไรไปสู่อะไร พูดง่ายๆ ว่าเป็นเรื่องที่มุ่งให้พระสงฆ์สร้างประโยชน์ส่วนตนหรือพัฒนาตนเป็นหลัก โดยยังไม่ได้พูดให้ครอบคลุมไปถึงว่าเมื่อพัฒนาตนเสร็จแล้วจะต้องทำอะไรต่อไปบ้าง อย่างไรก็ตาม ถ้าวิเคราะห์ให้ดีจะเห็นว่าธุระอย่างแรก คือคันถธุระ ก็ได้แฝงเรื่องการทำงานสังคมอยู่ในนั้นด้วย นั่นคือ การสืบทอดเผยแผ่คำสอน ถือว่าเป็นธุระที่สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนา

พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการเข้าไปช่วยสังคมเกี่ยวกับความขัดแย้งต่างๆ ก็เป็นประเด็นที่ควรนำมาวิเคราะห์ในแง่งานสังคมสงเคราะห์ได้เช่นเดียวกัน ตัวอย่างปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำในแม่น้ำโรหิณีเพื่อทำการเกษตรระหว่างพระญาติสองฝ่ายของพระพุทธเจ้า คือ ระหว่างฝ่ายศากยวงศ์ กับ ฝ่ายโกลิยวงศ์ ความขัดแย้งนี้เกือบจะนำไปสู่การทำสงครามระหว่างญาติสองฝ่าย ทำให้พระพุทธเจ้าต้องเสด็จเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง สุดท้ายทั้งสองฝ่ายก็สามารถตกลงกันได้ ตรงนี้อาจตีความได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงทำงานสังคมสงเคราะห์เช่นเดียวกัน นั่นคือทรงช่วยเหลือให้พวกเขาได้สติและพบหนทางแก้ปัญหาความขัดแย้งของตนได้ แต่วิธีการช่วยเหลือหรือสังเคราะห์ของพระพุทธเจ้าในกรณีนี้ก็ถือว่าเป็นการสงเคราะห์ด้วยธรรม (ธรรมทาน) เหมือนกัน เพราะสิ่งที่พระองค์แนะนำพระญาติทั้งสองฝ่ายคือ การเตือนให้พวกเขาคิดถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือดระหว่างญาติพี่น้องและคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ซึ่งมากกว่าเรื่องน้ำ สุดท้ายก็ทำให้สองฝ่ายกลับได้สติแล้วนำไปสู่การแก้ปัญหาด้วยการแบ่งน้ำกันในที่สุด

๓.๒ พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : มองในแง่พระวินัย

พระวินัยหรือศีลของพระสงฆ์นั้นมีจำนวนมาก ทั้งศีลที่มาในพระปาฏิโมกข์ คือ ศีล ๒๒๗ ข้อ และศีลเบ็ดเตล็ดอื่นอีกจำนวนมาก แต่ในที่นี้ผู้เขียนยกตัวอย่างศีลบางข้อที่เห็นว่าเป็นประเด็นที่

ควรนำมาพิจารณาว่าเป็นอุปสรรคต่อการทำงานสังคมสงเคราะห์หรือไม่ อย่างที่ทราบกันดีว่าเจตนารมณ์โดยรวมของการรักษาศีลนั้นก็เพื่อฝึกฝนพัฒนาตนระดับพื้นฐานหรือระดับกายวาจาให้เกื้อกูลต่อการพัฒนาในระดับสูงขึ้นไป โดยเฉพาะพระสงฆ์เป็นผู้บวชเข้ามาเพื่อหวังความหลุดพ้น จึงถูกตีกรอบความพระพฤติด้วยพระวินัยอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อหล่อหลอมให้ท่านเข้าถึงความหลุดพ้นได้โดยเร็ว ดังนั้น กระทำใดๆ ของพระสงฆ์ที่สวนทางหรือไม่ส่งเสริมการเข้าถึงความหลุดพ้นจะถูกห้ามไว้โดยพระวินัย อย่างเช่นเรื่องการเลี้ยงชีพของพระสงฆ์ พระพุทธศาสนาออกแบบการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ให้เป็นผู้ไม่ต้องประกอบอาชีพ กล่าวคือให้เป็นผู้ฝากชีวิตด้านปัจจัย ๔ ไว้กับชาวบ้านหรือสังคม ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์มีเวลาเต็มที่ในการศึกษาพัฒนาตนและทำงานช่วยเหลือสังคม หลักธรรมเรื่องสันโดษที่พระพุทธเจ้าสอนก็เพื่อสนับสนุนวิถีชีวิตของพระสงฆ์แบบนี้ ดังนั้น การกระทำใดก็ตามของพระสงฆ์ที่เป็นไปในลักษณะการประกอบอาชีพหรือการทำมาหาเลี้ยงชีพ จึงถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดศีล ที่ว่าผิดศีลนี้มาจากเหตุผล ๒ ประการ คือ เป็นการประกอบอาชีพอย่างฆราวาสและเป็นการกระทำที่ขัดกับรูปแบบชีวิตของพระสงฆ์ที่ต้องการให้ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ขอยกตัวอย่างศีลกลุ่มหนึ่งเรียกว่า *"มหาศีล"* มีทั้งหมด ๗ ข้อด้วยกัน ศีลกลุ่มนี้ว่าด้วยเรื่องการให้พระภิกษุงดเว้นจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่น การทำนายทายทักต่างๆ การทำพิธีบูชาไฟ การดูฤกษ์ยาม การพยากรณ์ทางโหราศาสตร์ การทำพิธีบนบาน การทำพิธีแก้บน การทำพิธีขับไล่ผี การปรุงยารักษาโรคต่างๆ เป็นต้น การกระทำเหล่านี้ถือว่าเป็นเดรัจฉานวิชา (ขวางทางบรรลุธรรม)และเป็นการหาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ดังตัวอย่างข้อความที่ว่า *"ภิกษุเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ให้ฤกษ์อาวาหมงคล ฤกษ์วิวาหมงคล...บวงสรวงดวงอาทิตย์และท้าวมหาพรหม ร่ายมนตร์พ่นไฟ ทำพิธีเรียกขวัญ..."*[๒๐] ประเด็นของข้อความนี้คือเรื่องการหาเลี้ยงของพระสงฆ์โดยใช้เดรัจฉานวิชา ลำพังพระสงฆ์ประกอบอาชีพแม้ไม่ใช่เดรัจฉานวิชาก็ถือว่าผิดอยู่แล้วเพราะขัดกับรูปแบบชีวิตของพระสงฆ์ ยิ่งไปประกอบอาชีพด้วยเดรัจฉานวิชาก็ถือว่าผิดไปใหญ่ ที่น่าสนใจคือข้อความที่ว่า *"เช่นที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้"* ตรงนี้ต้องการจะบอกว่าชีวิตของพระสงฆ์พึ่งพาอาศัยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวายอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องไปหาเลี้ยงชีพด้วยเดรัจฉานวิชาก็ได้

ประเด็นที่ควรวิเคราะห์ คือ การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ในปัจจุบันเข้าข่ายเป็นเดรัจฉานวิชาตามหลักมหาศีล ๗ ข้อหรือไม่ ผู้เขียนมองว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน ไม่อาจวินิจฉัยตัดสินตามตัวอักษรได้ง่ายๆ ***ประการแรก*** เราควรทราบก่อนว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติมหาศีลด้วย

[๒๐] ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๐/๗๑.

พระประสงค์ที่จะป้องกันไม่ให้พระสงฆ์นำเอาเรื่องเดรัจฉานวิชามาเป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ ประเด็นของเรื่องอยู่ที่ "การหาเลี้ยงชีพ" แน่นอนว่าชีวิตของพระสงฆ์ถูกออกแบบมาไม่ให้ประกอบอาชีพ โดยให้เลี้ยงชีพด้วยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านนำมาถวาย ทั้งนี้เพื่อสงวนเวลาและกำลังแรงงานไว้ใช้ในเรื่องการศึกษาปฏิบัติธรรมและการเอาธรรมไปช่วยเหลือสังคม ***ประการที่สอง*** ตัวเดรัจฉานวิชาเองนั้นแม้เป็นวิชาที่อาจมีประโยชน์ในการช่วยชาวโลกอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ถือว่าไม่ใช่หน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับวิชาด้านนั้น เพราะจะทำให้เสียเวลาและขัดขวางเส้นทางการบรรลุธรรม นอกจากนั้น ประเด็นที่ควรวิเคราะห์ต่อไป คือ การทำงานสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์บางรูป เช่น พระสงฆ์ที่ประกอบยารักษาแก่ผู้ป่วยโรคมะเร็งหรือโรคเอดส์ การสอนวิชาการทางโลกที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนา ถือว่าเข้าข่ายการเลี้ยงชีพด้วยเดรัจฉานวิชาหรือไม่ ผู้เขียนมองว่าประเด็นนี้ต้องดูเป็นกรณีไป ถ้าพระสงฆ์รูปนั้นทำในเชิงธุรกิจเพื่อหารายได้มาเลี้ยงชีพหรือทำเพื่อผลประโยชน์อื่นๆ ก็อาจตีความได้ว่าเป็นการหาเลี้ยงชีพด้วยเดรัจฉานวิชาและถือว่าผิดศีลด้วย แต่ถ้าพระสงฆ์รูปนั้นทำในฐานะเป็นงานสังคมสงเคราะห์ด้วยเจตนาที่จะช่วยเหลือชาวโลกจริงๆ โดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อหาเลี้ยงชีพแต่อย่างใด เพียงต้องการใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหรือกุศโลบายนำคนเข้าสู่ธรรมเท่านั้น เหมือนบาทหลวงในศาสนาคริสต์ที่ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือเผยแผ่ศาสนา เช่น การสร้างโรงเรียน และโรงพยาบาล เป็นต้น ก็อาจตีความได้ว่าไม่ใช่การเลี้ยงชีพด้วยเดรัจฉานวิชาและไม่เป็นการผิดศีล ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าพระสงฆ์รูปนั้นๆ ทำงานสังคมสงเคราะห์อย่างเดียวล้วนๆ หรือทำในฐานะเป็นเครื่องมือเผยแผ่พระพุทธศาสนา ถ้าทำงานสังคมสงเคราะห์อย่างเดียวล้วนๆ โดยไม่เชื่อมโยงกับการนำคนเข้าสู่ประโยชน์สุขทางศาสนา แม้เป็นเรื่องที่ดีเพราะได้ช่วยเหลือคน แต่ก็ถือว่าไม่ยังสอดคล้องกับวิถีชีวิตและหน้าที่ที่แท้จริงของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

๔. บทสรุป

จากที่ผู้เขียนได้อภิปรายมาทั้งหมด ขอสรุปสั้นๆ ดังนี้ว่า พระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์เป็นเรื่องที่มีมาตลอดในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าเองและพระสาวกทั้งหลายสมัยพุทธกาล ภายหลังได้บรรลุธรรมแล้ว ก็ได้สละเวลาชีวิตที่เหลือทั้งหมดทุ่มเทให้กับการเอาธรรมที่ได้ตรัสรู้ไปช่วยเหลือสังคมให้ได้รับประโยชน์สุขตามเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากพุทธพจน์ที่ส่งพระสาวกไปประกาศศาสนาครั้งแรก ซึ่งการช่วยเหลือในแง่นี้อาจมองได้ว่าเป็นการทำงานสังคมสงเคราะห์ก็ได้ แต่เป็นการสงเคราะห์สังคมบนพื้นฐานและเป้าหมายทางพระพุทธศาสนา กล่าวเฉพาะในสังคมไทย พระสงฆ์ไทยได้ทำงานสังคมสงเคราะห์ในด้านการศึกษาของมวลชนมาตลอดตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ โดยสอนทั้งวิชาการทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป แม้คณะสงฆ์ไทยปัจจุบันก็ยังถือว่างานสังคมสงเคราะห์เป็นธุระหน้าที่ที่พระสงฆ์จะต้องทำ ถึงขนาดบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของ "งานคณะสงฆ์" เลยทีเดียว สำหรับการทำงานสังคมสงเคราะห์ของ

พระสงฆ์ไทยปัจจุบันมีรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาสังคมและความต้องการของชุมชนแต่ละแห่ง

งานสังคมสงเคราะห์นั้นถือว่าไม่ใช่เป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์โดยตรง หน้าที่หลักของพระสงฆ์คือ การศึกษา การปฏิบัติ และการนำเอาธรรมะไปสงเคราะห์ชาวโลก อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีการทำงานสังคมสงเคราะห์ก็อาจอนุโลมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่ทางศาสนาของพระสงฆ์ได้เหมือนกัน อย่างเช่นพระสงฆ์ที่ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหรือเป็นอุบายนำคนเข้าหาเป้าหมายทางศาสนา ถ้าเป็นงานสังคมสงเคราะห์อย่างเดียวล้วนๆ ก็ถือว่าไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและหน้าที่ของพระสงฆ์ มองในแง่พระวินัย ถ้าพระสงฆ์ใช้งานสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพถือว่าเป็นเดรัจฉานวิชาและเป็นการผิดศีลด้วย เพราะเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตพระสงฆ์ที่ถูกออกแบบมาให้อยู่อย่างเรียบง่ายและให้เลี้ยงชีพด้วยปัจจัย ๔ ที่ประชาชนถวาย แต่ถ้าทำงานสังคมสงเคราะห์ด้วยเจตนาบริสุทธิ์เพื่อช่วยเหลือสังคมจริง ๆ และเพื่อเป็นเครื่องมือนำคนเข้าสู่ศาสนาก็ถือได้ว่าไม่เป็นการประกอบอาชีพในทางผิดด้วยเดรัจฉานวิชาและไม่ถือว่าเป็นการผิดศีล

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระมหานามเถระ และคณะบัณฑิต. **คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑**, แปลโดย ผศ.สุเทพ พรมเลิศ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต). **การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙.

วุฒิชัย มูลศิลป์. **การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๙

(๒) เอกสารอื่นๆ :

เจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกาย. **สารัตถธรรมมหายาน**, อนุสรณ์งานพระราชทานบรรจุศพพระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตรฯ (โพธิ์แจ้งมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์แมนคุณาราม. (ไม่ปรากฏวันเดือนปี).

แปลหลักศิลาเมืองสุโขทัย ที่ ๒. **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑**. (ไม่ปรากฏ สถานที่, วันเดือนปี).

ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **"พระสงฆ์กับงานสังคมเคราะห์ : หน้าที่หรือมิใช่"**, เอกสาร ประกอบการเสวนาวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **"ประวัติวัดมหาธาตุ", อนุสรณ์ ๒๔ พุทธศตวรรษ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์**, พ.ศ. ๒๕๐๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

Walpola Rahula. **Zen and the Taming of the Bull: Towards the Definition of Buddhism Thought**. London : Gordon Fraser, 1978.

Ken Jones. **Buddhism and Social Action.** Kandy : The Wheel Publication, 1981.

Walpola Rahula. **The Heritage of the Bhikkhu: A Short History of the Bhikkhu in Educational, Cultural, Social and Political Life.** New York: Grove Press, 1974**.**

The Korean Buddhist Research Institute. **The History and Culture of Buddhism in Korea**. Seoul : Dongguk University Press, 1993.

Xue Yu. **Buddhism, War, and Nationalism**. New York & London : Routledge, 2005.

วันสิ้นโลก : การฟื้นฟูและเยียวยาตามหลักเมตตาธรรม

The End of the World : Restoration and Recovery according to Loving kindness (Metta)

ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน
Dr.Wutthinant Kantatian
ประธานหลักสูตรศาสนาเปรียบเทียบ
คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

ปีพ.ศ.๒๕๕๕ (ค.ศ.๒๐๑๒) นั้น ได้มีศาสตร์และสื่อหลายแขนงประโคมข่าวว่าจะเป็นเวลาของ *"วันสิ้นโลก"* ซึ่งปัจจุบันได้เกิดภัยพิบัติรุนแรงเกิดขึ้นรอบโลก เช่น "สึนามิ" "แผ่นดินไหว" "วิกฤตโลกร้อน" รวมถึงภัยสงครามระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง เหล่านี้คือ *"สัญญาณแห่งวันอวสานของโลก"* มีการเสนอข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ธรณีวิทยา โหราศาสตร์ รวมถึงตำนานความเชื่อต่างๆ นับตั้งแต่โหราพยากรณ์อย่างนอสตราดามุส (Norstradamus) ความเชื่อตามปฏิทินของชาวเผ่ามายา ความเชื่อตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา การกำหนดวันสิ้นโลกจึงมีที่มาแตกต่างกัน แต่สัญญาณที่นักวิทยาศาสตร์อย่าง เจมส์ เลิฟล็อก (James Lovelock) ให้ความสำคัญคือ "วิกฤตโลกร้อน" พร้อมกับเสนอทฤษฎี *"กายา"* (Gaia Theory) เพื่อกระตุ้นให้มนุษยชาติหันมาให้ความสนใจโลกมากขึ้นในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตภูมิปัญญา ส่วนพระพุทธศาสนาวิเคราะห์ว่าธรรมชาติที่แปรปรวนนั้น เกิดจากจิตใจของมนุษย์ที่ไม่มั่นคงในคุณธรรมจริยธรรม แม้ในเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ได้วาดภาพผลที่จะเกิดตามมาไว้ว่า "...มิใช่เทศกาลหนาวก็หนาวพ้น มิใช่เทศกาลฝนฝนก็อุบัติ ทุกต้นไม้หย่อมหญ้าสารพัดเกิดวิบัตินานาทั่วสากล..." สรรพชีวิตจะอยู่ผิดที่ผิดทาง เข้าทำนอง "นกหลงฟ้า ปลาหลงน้ำ"

โลกจะสิ้นสุดตามคำพยากรณ์ จากการคาดการณ์ของศาสตร์ใด หรือ จากสัญญาณใดก็ตาม หากมนุษย์ดำรงอยู่ในโลกอย่างมีความเมตตาเอื้ออาทรต่อกัน และไม่ทรนงตนว่าเป็นผู้กุมชะตาสิ่งอื่นไว้แต่ฝ่ายเดียว โลกก็จะมีความเมตตาและอาทรต่อมนุษย์เช่นเดียวกัน เมื่อวันนั้นมาถึง แม้โลกจะสิ้นสุด ก็จะยังเหลือความเมตตาไว้เผื่อโลกใบใหม่อันงดงามต่อไป

Abstract

The year 2012 (B.E.2555), that is to indicated by sciences and mass media showing news about **'Doomsday**'; the end of the days" which recently corresponds global natural disasters such as Tsunami, earthquake, global warming including man-made wars. These are "the signs of end of the days" with the presentation of scientific, astronomical, geological, astrological information as well as the other legendary beliefs astrological prediction of Nostradamus, Mayan calendar beliefs, Buddhist pali canon. The beliefs about the end of the days are based on different sources but the signs that the scientist James Lovelock imposes is 'global warming crisis' and his theory 'Gaia Theory' to activate human beings to put their attentiveness more as wise living beings while Buddhism analyses that changing nature is derived from human minds and hearts vulnerable to Dhamma as in hymn of Ayuthaya depicts following results that "…not winter it is cold, not rainy season it rains, all plants and weeds are under the same faith…" all sentient beings go astray as it goes thus 'the birds lost their sky, the fish lost their water'.

The Doomsday will take place according to any predictions, any speculations from sciences or signs if human beings live in the world with loving-kindness, compassion without beliefs about their own holder of the world, the world will be filled with loving-kindness and compassion towards human fellows, when that day arrives though the doomsday takes place, there would be loving-kindness for the newer and better world.

๑. บทนำ

วิกฤติการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องรอบโลกในปัจจุบันนี้ กำลังเป็นเรื่องที่อยู่ในวงสนทนาทั่วไปว่าใช่จะเป็นสัญญาณของวันสิ้นโลกหรือไม่ เช่น เหตุการณ์สึนามิ (Tsunami) ที่เกิดขึ้น ณ ประเทศญี่ปุ่นนับว่าเป็นอุบัติภัยธรรมชาติรุนแรงที่สุดในรอบ ๑๔๐ ปี ก่อนหน้าหนึ่งปี (พ.ศ.๒๕๕๓) ที่ประเทศเฮติ เกิดแผ่นดินไหว ระดับรุนแรงที่ ๗.๐ ริกเตอร์ มีผู้เสียชีวิตประมาณกว่า ๒๕๐,๐๐๐ คน พายุนากีสถล่มประเทศพม่า ยังมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นล่าสุดก่อนเกิดสึนามิที่ประเทศญี่ปุ่น คือ ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ กรณีแผ่นดินไหวที่ประเทศนิวซีแลนด์ มีความรุนแรงขนาด ๖.๓ ริกเตอร์ทำให้รัฐบาลประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินทั่วประเทศ และในเดือนเมษายน ๒๕๕๔ เกิดเหตุภัยพิบัติพายุทอร์นาโด ๒๔๑ ลูก ในพื้นที่ ๑๔ รัฐทางตอนใต้ของสหรัฐอเมริกา

คำถามมีว่า "โลกนี้ยังอุดมด้วยคุณค่าและความงามให้มนุษย์ได้ชื่นชมอยู่หรือไม่?" บรรดานักวิทยาศาสตร์ นักธรณีวิทยา และนักวิชาการจำนวนมากได้เพียรพยายามที่จะค้นหาสาเหตุและแนวทางเพื่อจัดการกับปัญหาดังกล่าว แต่พลเมืองโลกจำนวนมากกำลังตื่นตระหนก หวั่นไหวกับภัยพิบัติซึ่งเกิดอย่างต่อเนื่อง และนำไปสู่ความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมาก วิกฤติการณ์ทางธรรมชาติในลักษณะดังกล่าวทำให้มนุษยชาติตั้งคำถามว่า "โลกกำลังจะสิ้นสลายหรือไม่ อย่างไร?" โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตั้งข้อสังเกตตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ว่า "สิ่งใดย่อมแตก สิ่งนั้นเรียกว่าโลก" (ลุชฺชตีติ โลโก)[๑]

ภัยพิบัติธรรมชาติถือได้ว่าเป็นสัญญาณของวันสิ้นโลกจริงหรือ? หรือว่าภัยพิบัติที่เกิดขึ้นเป็นสัญลักษณ์ที่ต้องการจะแสดงนัยให้มนุษย์ได้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าและแสดงออกในเชิงบวกต่อธรรมชาติดิน น้ำ ลม ไฟให้มากขึ้น ดังที่นักวิทยาศาสตร์อย่างศาสตราจารย์เจมส์ เลิฟล็อก[๒] ได้ย้ำเตือนให้ชาวโลกเรียนรู้ผ่านงานเขียนหนังสือชื่อว่า "เมื่อโลกเอาคืน : The Revenge of Gaia" สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลกขณะนี้ควรใส่ใจอย่างไร พระพุทธศาสนาให้มุมมองไว้อย่างไร มนุษยชาติจะนำหลักการเรื่องความรัก (ความเมตตา) มาพัฒนาเป็นเครื่องมือในการเยียวยาโลกนี้ได้อย่างไร จึงจะช่วยให้มนุษยชาติมีท่าทีในเชิงบวกต่อธรรมชาติ และอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติได้อย่างประสานกลมกลืนในฐานะเป็นกัลยาณมิตรกันมากยิ่งขึ้น

[๑] ดูรายละเอียด ใน สำ.สฬา. (บาลี) ๑๘/๙๘/๖๔,ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๓/๓๑๓, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๑๒/๔๑๑

[๒] ศาสตราจารย์เจมส์ เลิฟล็อก นักชีวเคมีชาวอังกฤษ นักวิจัย และนักนิเวศวิทยา ผู้เสนอทฤษฎี "กาย่า-Gaia" ได้รับเกียรติเป็นผู้ทรงคุณวุฒิราชสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งสหราชอาณาจักร นิตยสาร prospect ยกย่องว่าเป็นหนึ่งในร้อยนักปราชญ์โลก

๒. มนุษย์มาจากไหน และจะอวสานลงในวันใด

ตามแนวคิดพุทธศาสนาแบบจารีตเดิม มนุษย์มีพัฒนาการมาจากพระพรหมในชั้นอาภัสรพรหม เมื่อมาสู่พื้นที่แห่งหนึ่งซึ่งบังเอิญว่ามี "ง้วนดิน" มีโอชะที่สามารถรับประทานได้ เมื่อพรหมเหล่านั้นอาศัยง้วนดินเป็นอาหาร จากภาวะพรหมจึงกลายมาเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่เต็มไปด้วยความอยาก ความปรารถนา จึงสมสู่กัน เกิดการแก่งแย่ง ช่วงชิงทรัพยากรกัน สัตว์ชนิดนั้นเรียกว่ามนุษย์ เดิมมนุษย์ในแง่นี้ก็คือเทวดามาก่อน และเป็นเทวดาชั้นสูงคือชั้นพรหม[๓]

ส่วนศาสนาประเภทเทวนิยม เชื่อว่ามนุษย์นั้นเป็นการสร้างสรรค์โดยพระเป็นเจ้า เช่น คริสต์ศาสนา เชื่อว่าพระเป็นเจ้าได้สร้างมนุษย์คู่แรกคืออาดัมและเอวาในวันที่หกของการสร้างโลก ส่วนตำนานต่างๆ มนุษย์ถูกสร้างมาจากเหตุอัศจรรย์แตกต่างกัน เช่น ตำนานของชนเผ่าโบชองโก (Boshongo) ในแอฟริกากลาง เชื่อว่าเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่นามว่า "บัมบา" (Bumba) เป็นผู้สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งขึ้นมา ส่วนชนเผ่ามายา[๔]ของแม็กซิโกและในแอฟริกากลาง เล่ากันว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่พระเป็นเจ้าสร้างขึ้นมาเหมือนกัน แต่กว่าพระเป็นเจ้าจะได้มนุษย์ที่ถูกพระทัย พระองค์ต้องสร้างหลายครั้ง ตั้งแต่สร้างจากโคลนและดิน จากไม้ แต่ก็ได้มนุษย์ชอบพูดเรื่องไร้สาระ และเป็นคนโง่ไร้สติปัญญา จนกระทั่งได้สร้างมนุษย์จากข้าวโพดสีขาวและสีเหลืองจึงพอพระทัย[๕] โลก เอกภพ และมนุษย์ จึงยังคงเป็นปริศนาต่อความอยากรู้อยากเห็นของสัตว์โลกต่อไป มนุษย์อาจมีบรรพบุรุษเป็นเทวดา เป็นพืชผัก หรือแม้แต่เป็นลิงก็ยังมีการรับรองโดยนักวิทยาศาสตร์มาแล้ว

ตามตำราวิทยาศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์อธิบายว่าโลกเรา มีกำเนิดมาราวสี่พันล้านปี โดยเริ่มจากการมีลักษณะเป็นกลุ่มหมอกเพลิง แล้วค่อยๆ เย็นตัวลง เปลือกโลกบางส่วนได้กลายเป็นของแข็งห่อหุ้มด้วยก๊าซ เรียกว่า บรรยากาศ บางส่วนของเปลือกโลกกลายเป็นน้ำ เช่น มหาสมุทร ทะเล ทะเลสาบ ห้วยหนองคลองบึงต่างๆ แล้วกลายเป็นภูเขา ลำธาร แม่น้ำ เกิดการเปลี่ยนแปลงในชั้นบรรยากาศกลับไป-มา เช่น ขั้วโลกเหนือที่ปกคลุมด้วยน้ำแข็งในปัจจุบัน ในอดีตเคยเป็นเขตอบอุ่นที่อุดมด้วยป่าไม้ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนถึงระยะประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ หรืออย่างน้อยประมาณ ๒๕,๐๐๐ ปี เป็นระยะที่น้ำแข็งละลาย ได้ปรากฏร่องรอยของสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่ามนุษย์เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ สิ่งมีชีวิตคือมนุษย์นี้จึงเข้าไปหลบอาศัยในถ้ำ ใช้ถ้ำเป็นที่อยู่อาศัย แต่นักชีววิทยาและ

[๓] ดูรายละเอียด การอธิบายความเรื่องกำเนิดมนุษย์ของพระพุทธองค์ต่อสามเณรวาเสฏฐะและภารทวาชะในอัคคัญญสูตร ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๑-๗๒/๗๑-๘๘.

[๔] **"ชนเผ่ามายา"** ถือว่าข้าวโพดเป็นเทพเจ้า เพราะเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เรียกว่า *"เทพเจ้าข้าวโพด"*

[๕] สตีเฟ่น ฮอว์กิ้ง, **ประวัติย่อของเอกภพ,** แปลโดย ภาณุ ด่านวานิชกุล, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

ธรณีวิทยายังหาข้อสรุปที่แน่ชัดตายตัวไม่ได้ว่ามนุษย์ หรือสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นบนโลกตั้งแต่เมื่อใด ได้แต่ลงความเห็นว่าสิ่งมีชีวิตสิ่งแรกเป็นสัตว์เซลล์เดียว อาศัยอยู่ในน้ำ ต่อจากนั้นจึงพัฒนาและมีสัตว์หลายเซลล์ตามมา[๖] จนกระทั่งพัฒนาเป็นมนุษย์ที่ต้องการแสวงหา ดิ้นรนเอาตัวรอด แสวงหาความเจริญให้แก่ตัวเอง หาที่พึ่งพาเพื่อไปสู่สิ่งที่ดีกว่า โหยหาความสุขทางวัตถุและก่อความขัดแย้งแย่งชิงกันมาทุกยุคสมัย

ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าว เป็นเพียงทฤษฎีหนึ่งซึ่งอาจมีทฤษฎีอื่นๆ ที่ค้นพบและพิสูจน์ข้อเท็จจริงใหม่ และลบล้างข้อมูลดังกล่าวไปแล้ว แต่สิ่งที่มนุษย์ด้วยกันเองกำลังพูดถึงคือ "ที่ไป" หรือจุดจบของโลก "ที่มาของมนุษย์ ถูกละเลยที่จะไม่กล่าวถึง แต่หันมาพูดถึงเรื่องมนุษย์จะอวสานเมื่อใดกันมากขึ้น" โดยเฉพาะการพูดถึง "วันสิ้นโลก ค.ศ.๒๐๑๒"

ณ ปัจจุบัน นักวิชาการและนักสื่อสารมวลชนได้เขียนตำราและสื่อต่างๆ เพื่อเปิดเผยและให้ข้อมูลเกี่ยวกับ "วันสิ้นโลก" กันอย่างต่อเนื่อง หากสืบค้นจาก Google ด้วยคำว่า **"วันสิ้นโลก ๒๐๑๒"** จะพบเว็บลิงค์ ประมาณ ๗๔๕,๐๐๐ เว็บลิงค์ จนผู้เสพสื่อแทบจะ "สิ้นใจ" ไปด้วย เพราะไม่ทราบว่าจะใช้วิจารณญาณประมาณใดในการประเมินเหตุการณ์ หากสืบค้นด้วยคำว่า "องค์การ NAZA" จะพบข้อมูลอันน่าตกใจยิ่งกว่าที่มีประกาศออกมาว่าแกนโลกจะพลิกกลับขั้ว หรือเรียกว่า "Pole Shift" ในวันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๐๑๒ (พ.ศ.๒๕๕๕) จากการที่โลกพลิกขั้วกลับข้างนี้ อาจนำมาซึ่งการสิ้นสุดอารยธรรมของมนุษย์ในปี ค.ศ.๒๐๑๒ ผลเสียหรือปัญหาที่จะเกิดจากปรากฏนี้ดังกล่าว NAZA คำนวณไว้ดังนี้[๗] เช่น ระบบอิเล็กทรอนิกส์จำนวนมากจะทำงานผิดปกติ (ระบบขีปนาวุธ, Computer) การอพยพของฝูงสัตว์นานาชนิด เช่น นก หรือปลาวาฬ ทำให้สูญเสียทิศทางและอื่นๆ มนุษย์และสัตว์มีระบบภูมิคุ้มกันโรคที่อ่อนแอลงอย่างมาก ปริมาณของภูเขาไฟจะเพิ่มขึ้น การเคลื่อนที่ของเปลือกโลก แผ่นดินไหว และแผ่นดินถล่ม สนามแม่เหล็กโลก (Magnetosphere) จะอ่อนแอลง และการแผ่รังสีคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าจากดวงอาทิตย์จะเพิ่มปริมาณถึงระดับอันตราย ทำให้เป็นมะเร็งผิวหนังอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กลุ่มวัตถุในอวกาศที่มีเส้นผ่านมากมายจะเฉียดเข้าใกล้โลกได้ง่ายขึ้น และแรงดึงดูดของโลกจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

[๖] ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน ธิติมา พิทักษ์ไพรวัน, **ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ,** พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๑๗), หน้า ๕-๗.

[๗] **ประกาศจากองค์การ NASA แกนโลกจะพลิกกลับขั้ว "Pole Shift" ในวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๒๐๑๒ (พ.ศ. ๒๕๕๕)** (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://www.moeipit.com/std_web/web_0001/y%2003.html [สืบค้น ๔ เมษายน ๒๕๕๔].

ปรากฏการณ์ **"นกหลงฟ้า ปลาหลงน้ำ"** จะเกิดขึ้น เพราะดิน ฟ้า อากาศ น้ำ จะแปรปรวนเปลี่ยนไปอย่างฉับพลัน ขั้วแม่เหล็กโลกพลิกด้าน หรือ Magnetic Pole Reversal ที่คาดการณ์ว่าจะเกิดในปีค.ศ.๒๐๑๒ นี้ เมื่อในอดีตหลายล้านปีที่ผ่านเคยเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเหตุให้สัตว์ส่วนใหญ่ เช่น ไดโนเสาร์สูญพันธุ์ เป็นต้น

กระบวนการเกิดการพลิกกลับของขั้วแม่เหล็กโลก คือค่าหรือพลังในการเหนี่ยวนำของสนามแม่เหล็กจะลดลงมีค่าเป็นศูนย์ นั่นหมายถึงสนามแม่เหล็กของโลกสูญสิ้นพลังงาน ซึ่งโดยปกติสนามแม่เหล็กจะทำหน้าที่เหมือนโล่ป้องกันโลกใบนี้ไว้ไม่ให้ถูกรังสีจากดวงอาทิตย์ หรือจากพายุสุริยะที่เกิดจากดวงอาทิตย์ ซึ่งเป็นพลังงานที่เกิดจากปฏิกิริยานิวเคลียร์ที่เกิดจากธาตุไฮโดรเจนบนพื้นผิวของดวงอาทิตย์ ที่จะพวยพุ่งและพ่นออกมาสู่อวกาศ เมื่อไม่มีสนามแม่เหล็กคอยกำบังไว้ โลกก็จะได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รังสีต่างๆ คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้ามหาศาลจะมากระทบกับโลกโดยตรง ในวันนั้น จะกลายเป็นวันอวสานของโลก แต่ก่อนจะมีการคาดการณ์จากนักโหราศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ได้มีสถานการณ์ในโลกสำคัญที่ส่งสัญญาณบางอย่างให้มนุษย์รับรู้บ้างแล้ว

๓. สัญญาณจากฟากฝั่งโหราศาสตร์

แม้ว่ามนุษย์จะเป็นสัตว์ประเสริฐ และพิเศษกว่าสัตว์อื่นๆ กระนั้น กลุ่มคนจำนวนมากได้หันไปพึ่งพาศาสตร์แห่งการทำนาย ฝากชีวิตและความหวังไว้กับ "อนาคต" พึ่งพาอำนาจเบื้องบน ไม่ว่าอำนาจจากเทพเจ้า อำนาจผี พร้อมจะสิโรราบให้แก่อำนาจเหล่านั้น จึงเกิดคำศักดิ์สิทธิ์มากมาย เช่น "ทำดีผีคุ้ม" หากทำไม่ดี ผีจะให้โทษ เช่น "ผีซ้ำด้ามพลอย" ธรรมชาติการดำรงอยู่ของมนุษย์จึงเชื่อมโยงเป็นลูกโซ่ ระหว่าง มนุษย์ ภูตผีปีศาจ อำนาจเร้นลับ และคำทำนาย

ความเชื่อเรื่องวันล้างโลก วันสิ้นโลก เกิดจากการพยากรณ์ของนักโหราศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงมากนามว่า นอสตราดามุส[๙] (Norstradamus) มีชื่อเต็มว่า "มิเชล เดอ นอสเตอรดัม" (Michel de Nostredame) ชาวฝรั่งเศส ชายผู้หลงใหลในวิชาโหราศาสตร์มาตั้งแต่เด็ก เป็นนักเรียนแพทย์และจบปริญญาตรีในขณะที่อายุเพียง ๒๒ ปี ต่อมาเขาได้ศึกษาจนจนปริญญาเอก นอสตราดามุสฉายแววมีแว่นวิเศษส่องอนาคตมาตั้งแต่เด็ก เขาได้ฉายาว่า "หมอดูน้อย" แม้จะจบดอกเตอร์เป็นแพทย์ แต่กลับหลงใหลใฝ่รู้ด้านโหราศาสตร์ ชะตาชีวิตพลิกผันโดยเขาหันหลังให้กับวิชาชีพแพทย์ได้ใส่ใจอย่างจริงจังกับการพยากรณ์ ตั้งแต่เรื่องดินฟ้าอากาศ พืชพันธุ์ธัญญาหารรวมถึงเหตุการณ์ต่างๆ ด้วย โดยการเขียนคำพยากรณ์เป็นโคลง (กวี) ง่ายๆ สั้นๆ จนกระทั่ง ดร.ฌอง-เอเมอส์

[๙]ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน จรี เปรมศรีรัตน์, **๒๐๑๒ วิกฤตโลก ๒๕๕๕ ผลกระทบต่อประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน,๒๕๕๓), หน้า ๑๐๑-๑๒๒.

เด ชาวิญญี ผู้เป็นศิษย์เอก รวบรวมบทกวีได้ ๙๔๐ บท พิมพ์เป็นหนังสือชื่อ “เซ็นจูรี่ส์” หนึ่งในคำพยากรณ์นั้นเชื่อมโยงถึงวันล้างโลกหรือวันสิ้นโลกไว้ด้วย เฉพาะคำพยากรณ์ที่เชื่อมและสัมพันธ์กับวันสิ้นโลก นอสตราดามุส ได้ทำนายว่า

๑) เดือนกรกฎาคม ค.ศ.๑๙๙๙ (พ.ศ.๒๕๔๒) จะเป็นจุดเริ่มต้นของสงครามโลกครั้งที่ ๓

๒) เดือนสิงหาคม ค.ศ.๑๙๙๙ (พ.ศ.๒๕๔๒) ดาวเคราะห์ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ จะเรียงตัวกันเป็นรูปกากบาทไม้กางเขน โดยโลกเป็นจุดศูนย์กลาง ทำให้รังสีคอสมิก[๙] ไหลเข้ามาทำลายล้างมนุษย์บนโลก

๓) วันที่ ๕ เดือนพฤษภาคม ค.ศ.๒๐๐๐ (พ.ศ.๒๕๔๓) เรียกว่าปรากฏการณ์ ๕-๕-๒๐๐๐ (วันที่ห้า เดือนห้าปีสองพัน) ระบบสุริยะจักรวาลนี้ ดวงดาวทั้ง ๗ ดวงมาตั้งเรียงกันเป็นเส้นตรง ทำให้แกนโลกหมุนกลับเคลื่อนที่จากตำแหน่งเดิม จะทำให้เกิดพายุ เกิดคลื่นยักษ์สูงกว่า ๑,๐๐๐ ฟุต แผ่นดินไหวอย่างรุนแรง มนุษย์จะล้มตายระเนระนาด คาดการณ์ว่าหลังจากเกิดปรากฏการณ์นี้แล้ว จะมีผลดังนี้ (๑) ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ จะอยู่นิ่งๆ บนท้องฟ้า แสงสว่างที่สาดส่องมายังโลกมนุษย์จะเป็นสีแดงหม่นไม่สดใส (๒) ฝุ่นผงละอองน้ำที่เกิดจากคลื่นยักษ์ ทำให้ท้องฟ้าอึมครึม หมู่ดาวกระจัดกระจายไม่อยู่ในตำแหน่งเดิม (๓) สภาพภูมิอากาศ แถบร้อน แถบหนาว จะสับสนแปรปรวน (๔) เกิดภาวะน้ำท่วมหลายภูมิภาคบนโลก และสร้างความเสียหายเหลือคณานับ (๕) พลังงานตลอดจนการสื่อสารของมนุษย์ในโลกจะถูกตัดขาดอย่างสิ้นเชิง (๖) เกิดภาวะขาดอาหาร น้ำดื่ม และเชื้อเพลิงหลายภูมิภาคบนโลกใบนี้

๔) ปี ค.ศ.๒๐๑๒ (พ.ศ.๒๕๕๕) เสียงระฆังมรณะในฝรั่งเศส จะดังเป็นครั้งสุดท้าย....

คำทำนายของนอสตราดามุส ในข้อนี้คือสัญญาณระบุวันสิ้นโลก แต่คลาดเคลื่อนไปจากปี ค.ศ.๒๐๐๐ ซึ่งมีการคาดการณ์กันว่าจะเกิดในอีก ๔-๕ ปี หรือใน ค.ศ.๒๐๑๒ (พ.ศ.๒๕๕๕) เวลานั้น เขาทำนายว่าเสียงระฆังมรณะที่ฝรั่งเศสจะดังเป็นวาระสุดท้าย

สัญญาณทั้งจากฟากวิทยาศาสตร์และโหราศาสตร์ ยังตามมาด้วย “ปฏิทินมายัน” หรือเผ่ามายาที่กำหนดวันสิ้นโลกไว้ ณ วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๐๑๒ ชาวมายันจัดทำปฏิทินสำหรับเผ่าตนขึ้นมาเองโดยใช้ระบบดวงดาวเป็นเครื่องกำหนด ซึ่งวันเวลาในปฏิทินยืนยาวถึง ๓๘๐,๐๐๐ ปี (สามแสนแปดหมื่นปี) กล่าวคือไม่ต้องเปลี่ยนแปลงปฏิทินเลยตลอดกาล

[๙] **รังสีคอสมิก (cosmic rays-X)** รังสีพลังงานสูงที่ส่งมาจากวัตถุนอกโลก เช่น ดวงอาทิตย์และดาวฤกษ์อื่น ๆ ส่วนใหญ่ประกอบด้วยอนุภาคที่มีประจุไฟฟ้า เช่น โปรตอน รังสีคอสมิกปฐมภูมิที่มาจากโลกมักมีนิวเคลียสของโลหะหนักปนอยู่จะชนกับอนุภาคในบรรยากาศของโลกทำให้เกิดรังสีคอสมิกทุติยภูมิซึ่งจะพุ่งเข้าสู่ผิวโลก ทำให้มนุษย์ได้รับรังสีคอสมิกอยู่ตลอดเวลา เพราะมันมีพลังงานสูงทะลุทะลวงผ่านสิ่งต่างๆ ได้ดี. ดู.**อภิธานศัพท์ฟิสิกส์,** (ออนไลน์), เข้าถึงได้จาก http://www.electron.rmutphysics.com/physicsglossary/index.php?option=com_content&task=view&id=944&Itemid=82. [สืบค้น ๔ เมษายน ๒๕๕๔]

ศาสตร์ของชาวมายัน ระบุว่าทุกๆ ๕,๑๒๕ ปี (ทุกๆ ห้าพันปี) จะเกิดปรากฏการณ์เปลี่ยนธรรมชาติ คือ ดวงอาทิตย์จะได้รับประกายไฟ ทำให้ส่องแสงและส่งความร้อน (มายังโลก) มากขึ้น ทำให้ขั้วแม่เหล็กของดวงอาทิตย์เสียหาย เกิดหายนะภัยธรรมชาติสุดพรรณนา ชาวมายันบอกว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเสมือนการหายใจของมนุษย์ และเหตุการณ์เช่นนี้เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ๔ ครั้ง (๔ รอบแรก เกิดจากปรากฏการณ์ดวงอาทิตย์) และจะเกิดอีกเป็นครั้งที่ ๕ ซึ่งบรรจบพอดีกับปีที่ ๕,๑๒๕ ปี หรือคือวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๕[๑๐]

๔. สัญญาณจากสถานการณ์โลกปัจจุบัน

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลกขณะนี้ (พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๕๔) ปฏิเสธไม่ได้ที่จะให้ความสนใจ ทั้งปรากฏการณ์ภัยธรรมชาติ (สึนามิ แผ่นดินไหว พายุถล่ม ฯลฯ) มหาวิบัติสงครามจากน้ำมือมนุษย์ด้วยกันเอง (สงครามในโลกอาหรับ เช่น ลิเบีย ตูนีเซีย อียิปต์ฯลฯ) การแก่งแย่ง “อำนาจ” เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของทรัพยากรที่เหลือน้อยนิดบนโลกใบนี้ สัญญาณหลายอย่างกำลังรุกคืบมนุษย์อย่างท้าทาย

นอกจากนี้ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๕๕๔ ได้เกิดปรากฏการณ์ “ดาวเสาร์” เข้าใกล้โลกมากที่สุดในรอบปี ๒๕๕๔ โดยโคจรอยู่ห่างจากโลกประมาณ ๑,๒๘๘ ล้านกิโลเมตร ทำให้มีความสว่างมากขึ้นเพราะโคจรอยู่ตำแหน่งตรงข้ามกับดวงอาทิตย์ แม้จะเป็นเรื่องปกติของการโคจรและปรับเปลี่ยนตำแหน่ง แต่ทางโหราศาสตร์ ซึ่งถือว่า “ดาวเสาร์” เป็นดาวแห่ง “บาปเคราะห์” ให้โทษทุกข์และเป็นดาวที่เกี่ยวกับดิน จึงมีการทำนายว่า ให้ระวังภัยพิบัติทางธรรมชาติ การเกิดแผ่นดินไหว ดินถล่ม[๑๑] หากผนวกกันระหว่างข้อมูลทางดาราศาสตร์ ธรณีวิทยาและโหราศาสตร์ ดูเหมือนจะมีผลไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ ผลกระทบที่มีต่อโลกทั้งด้านกายภาพ คือแผ่นดินไหว ภัยธรรมชาติอันน่าสะพรึงกลัวหลายประการ ลองพิจารณาสัญญาณจากปรากฏการณ์ต่อไปนี้

๔.๑ สึนามิที่ญี่ปุ่น : สึนามิ เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติคู่กับประวัติศาสตร์มนุษย์มานานนับพันปี นักโบราณคดี นักวิทยาศาสตร์ต่างพยายามค้นหาคำตอบและตามหาดินแดนอันเลื่องชื่อในโบราณ เช่น “แอตแลนติส” นครที่หายสาบสูญ มีการค้นหาอย่างจริงจังโดยทีมงานของ ศ.ริชาร์ด ฟรอยนด์ (Richard Freund) นักโบราณคดีและนักวิทยาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยฮาร์ทฟอร์ด สหรัฐอเมริกา

[๑๐] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน จรี เปรมศรีรัตน์, **๒๐๑๒ วิกฤตโลก ๒๕๕๕ ผลกระทบต่อประเทศไทย**, หน้า ๒๐๙-๒๑๑.

[๑๑] “ธรรมชาติดุ-คนเดือด ‘โลกาวินาศ’ เรื่องลือที่ใกล้จะจริง?”, ใน **สกุ๊ปพิเศษ,** (เดลินิวส์, ๖ เมษายน ๒๕๕๔),หน้า ๓.

ได้เปิดเผยข้อมูลว่าน่าจะพบแหล่งที่ตั้งของมหานครดังกล่าวแล้ว สำนักข่าวรอยเตอร์ส ได้ให้ข้อมูลการสำรวจและค้นคว้าของเขาว่าได้เริ่มกระบวนการมาตั้งแต่ ค.ศ.๒๐๐๘ (เพียง ๓ ปีที่ผ่านมานี้เอง-ค.ศ.๒๐๐๘-๒๐๑๑) หากการเปิดเผยดังกล่าวเป็นความจริง มหานครแอตแลนติสถูกฝังจมอยู่ใต้เมือง "กาดิช" (Cadiz) ในประเทศสเปน ทีมงานได้สำรวจและค้นพบ "เค้าลาง" สิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะเป็นมหานคร มีสัณฐานกลม มีคูน้ำล้อมรอบเมืองเอาไว้เป็นชั้นๆ สิ่งนี้ก็คือ "แอตแลนติส" เมืองโบราณที่เล่าขานกันมา แม้จะมีทฤษฎีมากมายที่เล่าไว้ว่ามหานครนี้หายสาบสูญไปด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่าง อาทิ ภูเขาไฟระเบิด น้ำท่วมโลก แต่ ศ.ริชาร์ด ฟรอยนด์ ระบุว่าน่าจะมาจากภัย "สึนามิ" ที่มีพลังทำให้เมืองทั้งเมืองหายไปในพริบตาได้[๑๒]

ข้อมูลเชิงประจักษ์จากนักวิทยาศาสตร์และโบราณคดีที่ยกมาอ้าง เพื่อเชื่อมโยงว่าภัยจากสึนามิ ไม่ใช่ "ภัยธรรมดา" เมืองญี่ปุ่น เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเกาะ มีมหาสมุทรล้อมรอบ โอกาสที่เมืองจะจมหายก็คงไม่ใช่เรื่องเกินจริง เช่นเดียวกับการทำนายว่ากรุงเทพมหานคร เมืองหลวงของประเทศไทย อาจจะกลายเป็นเมือง "ใต้บาดาล" ในวันหนึ่งข้างหน้าได้เหมือนกัน

สัญญาณที่กระตุ้นให้ชาวโลกหันมาให้ความสนใจเรื่องภัยพิบัติโลกอย่างชัดเจน ได้แก่ สึนามิที่ประเทศญี่ปุ่น โดยภัยพิบัติครั้งนี้นำความสูญเสียทั้งชีวิต ทรัพย์สินให้แก่ชาวญี่ปุ่นอย่างคณานับ และยัง "เสียขวัญ" กับกรณีสารกัมมันตรังสี ซึ่งรั่วไหลจากโรงผลิตไฟฟ้านิวเคลียร์ ซึ่งยังไม่เคลียร์และไม่สามารถป้องกันได้อย่างเด็ดขาด การค้นพบปริมาณของสารกัมมันตรังสีทั้งในน้ำ ในทะเล ในอากาศ ทำให้ชาวญี่ปุ่นและชาวโลกกำลังหวาดผวา

เหตุสึนามิครั้งนี้ แม้จะไม่ใช่ครั้งแรก แต่ก็เป็นครั้งสำคัญที่สร้างความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงให้แก่ชาวญี่ปุ่นนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา เป็นมหาอุบัติภัยในรอบ ๑๔๐ ปี[๑๓] มีความรุนแรงเป็นอันดับที่ ๕ ของโลก ที่ชาวญี่ปุ่นต้องจดจำไว้อีกชั่วกาลนาน วันมหาวิปโยคครั้งนี้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๔ เวลาราว ๑๔.๐๐ น. (เวลาในประเทศไทย คือ ๑๒.๒๐ น.) มีรายงาน ณ วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๔ ผู้เสียชีวิตมีมากกว่า ๙,๐๐๐ ราย สูญหายมากกว่า ๑๒,๐๐๐ ราย (รวมทั้งเสียชีวิตและสูญหาย ซึ่งคาดว่าจะมีผู้เสียชีวิตสูงกว่า ๒๐,๐๐๐ ราย) มูลค่าทางเศรษฐกิจที่เสียหายไม่ต่ำกว่า ๓๐๐,๐๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐ[๑๔]

๔.๒ แผ่นดินไหว : หลังจากเกิดมหาวิบัติภัย "สึนามิ" ที่ญี่ปุ่นเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๔ แล้ว ก่อนหน้านั้นได้เกิดแผ่นดินไหวในหลายประเทศ เช่น ประเทศเฮติ เกิดแผ่นดินไหว รุนแรง

[๑๒] "พันธุ์สุภา" (นามแฝง), "แอตแลนติสจมหายเพราะสึนามิที่สเปน", ใน **ต่วย'ตูนพิเศษ,** (ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๔๓๔ เมษายน ๒๕๕๔): หน้า ๙๒-๙๕.

[๑๓] อ่านรายละเอียดเพิ่ม ใน กองบรรณาธิการ, **ตะวันดับแสง ณ แดนอาทิตย์อุทัย มหาวิบัติสิ้นแผ่นดินบนวงแหวนแห่งไฟ,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บุ๊คส์ อินเตอร์), ๒๕๕๓.

[๑๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๖๕.

๗.๐ ริกเตอร์[๑๕] มีผู้เสียชีวิตประมาณกว่า ๒๕๐,๐๐๐ คน ประเทศชิลี เกิดแผ่นดินไหว รุนแรง ๘.๘ ริกเตอร์ ทำให้แกนโลกเสียดุลภาพเอียงไปจากตำแหน่งเดิม ๓ นิ้ว ประเทศอินโดนีเซีย เกิดแผ่นดินไหว รุนแรง ๗.๘ ริกเตอร์ ประเทศจีน เกิดแผ่นดินไหว รุนแรง ๗.๑ ริกเตอร์ มีผู้เสียชีวิตที่ประกาศอย่างเป็นทางการจำนวน ๒,๒๒๐ ราย เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ เกิดแผ่นดินไหวที่ประเทศนิวซีแลนด์ ความรุนแรงขนาด ๖.๓ ริกเตอร์ มีผู้เสียชีวิตอย่างน้อย ๑๑๓ คน[๑๖] ต่อมาจึงเกิดกรณีสึนามิ และแผ่นดินไหวที่ประเทศญี่ปุ่น

สำหรับสาเหตุการเกิดแผ่นดินไหวนั้น มีองค์ความรู้ตามธรณีวิทยาและอื่นๆ ให้ศึกษาจำนวนมากอยู่แล้ว แต่มีทฤษฎีหนึ่งที่กำลังกล่าวถึงกันมากในขณะนี้ คือ "วงแหวนแห่งไฟ" (Ring of Fire) ซึ่งวงแหวนนี้มีนักวิชาการหลายคนเชื่อว่าเป็นต้นเหตุแห่งแผ่นดินไหว ทำให้เกิดสึนามิ มีที่ตั้งอยู่บริเวณในมหาสมุทรแปซิฟิก วงแหวนแห่งไฟนี้เกิดจากการเคลื่อนที่และการชนกันของแผ่นเปลือกโลก ส่วนบริเวณที่เป็นที่ตั้งของวงแหวนแห่งไฟนั้น ได้แก่ ประเทศเบลีซ โบลิเวีย บราซิล แคนาดา โคลัมเบีย ชิลี คอสตาริกา เอกวาดอร์ ติมอร์ตะวันออก เอลซัลวาดอร์ ไมโครนีเซีย ฟิจิ กัวเตมาลา ฮอนดูรัส อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น คิริบาตี เม็กซิโก นิวซีแลนด์ นิการากัว ปาเลา ปาปัวนิวกินี ปานามา เปรู ฟิลิปปินส์ รัสเซีย ซามัว หมู่เกาะโซโลมอน ตองกา ตูวาลู และสหรัฐอเมริกา[๑๗] มีเหตุอันควรพิจารณาว่าบรรดาประเทศเหล่านั้น หลายประเทศได้เกิดเหตุแผ่นดินไหวมาแล้ว ดังนั้น ปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวก็คือ แผ่นเปลือกโลกปรับที่ ขยับเขยื้อนโดยเหตุปัจจัยประกอบ จึงทำให้เกิดแผ่นดินไหวตามแนววงแหวนแห่งไฟที่พาดผ่านในประเทศต่างๆ

สำหรับประเทศไทย บริเวณแผ่นเปลือกโลกที่มีโอกาสจะเกิดแผ่นดินไหวนั้น กรมทรัพยากรธรณี ได้ระบุเป็นเขตภูมิภาคและมีชื่อตามพื้นที่นั้น ๆ แนวรอยเลื่อนที่มีพลัง[๑๘] ในประเทศไทย และที่มีโอกาสเกิดแผ่นดินไหว มีพื้นที่ครอบคลุม ๒๒ จังหวัด ได้แก่ –เชียงใหม่

[๑๕] ริกเตอร์ เป็นชื่อวัดขนาดของแผ่นดินไหว การหาค่าขนาดของแผ่นดินไหว โดยวัดความสูงของคลื่นแผ่นดินไหวที่บันทึกได้ด้วยเครื่องตรวจวัด แล้วคำนวณจากสูตรการหาขนาด เครื่องมือที่วัดนี้ คิดค้นโดย **ชาลส์ ฟรานซิส ริกเตอร์** หน่วยวัดขนาดของแผ่นดินไหวที่เรียกว่า "ริกเตอร์" จึงเป็นการเรียกตามชื่อผู้คิดค้นสูตรดังกล่าว

[๑๖] กองบรรณาธิการ, **ตะวันดับแสง ณ แดนอาทิตย์อุทัย มหาวิบัติสิ้นแผ่นดินบนวงแหวนแห่งไฟ,** หน้า ๒๕-๒๖.

[๑๗] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๔-๒๕.

[๑๘] รอยเลื่อนมีพลัง หมายถึง รอยเลื่อนบนเปลือกโลกที่สามารถตรวจสอบได้ หรือมีหลักฐานทางธรณีวิทยาว่า ยังคงมีการเลื่อนตัวอยู่ในช่วงเวลาธรณีกาลสมัยโฮโลซีน (Holocene) หรือประมาณ ๑๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งรอยเลื่อนมีพลังดังกล่าวนี้ มีโอกาสก่อให้เกิดแผ่นดินไหวได้อีก. ดู ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย "รอยเลื่อนมีพลัง "ต้นตอ" แผ่นดินไหวในไทย" (มติชน ฉบับวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๔), อ้างใน http://www.chulapedia.chula.ac.th/index.php

-เชียงราย -แพร่ -แม่ฮ่องสอน -กำแพงเพชร -ตาก -น่าน -พะเยา -พิษณุโลก -ลำปาง -ลำพูน -อุตรดิถต์ -กระบี่ -ชุมพร –พังงา –ระนอง -สุราษฎร์ธานี -กาญจนบุรี -ประจวบฯ -สุพรรณบุรี -นครพนม -หนองคาย[๑๙]

โอกาสที่แผ่นเปลือกโลกจะขยับเขยื้อนจากที่เดิมนี้ ถ้าพิจารณาตามหลักหรือแนวคิดในพระพุทธศาสนา ไม่น่าจะแตกต่างกัน เพราะการที่แผ่นดินในส่วนที่เรียกว่าเปลือกโลกนั้นจะเคลื่อนที่ได้ก็เพราะการกระเพื่อมของกำลัง "ลม" อย่างรุนแรง ทั้งนี้ เนื่องจากแนวคิดในพระพุทธศาสนาในเชิงธรณีวิทยานั้น แผ่นดินไหวเกิดจากกำลังลมซึ่งมีที่ตั้งหรือรองรับน้ำเอาไว้ ดังปรากฏในภูมิจาลสูตรว่า

> *"ดูกรอานนท์ แผ่นดินใหญ่ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ สมัยนั้นลมพายุพัดจัด ลมพายุพัดให้น้ำไหว น้ำไหวแล้วทำให้แผ่นดินไหว ดูกรอานนท์ นี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๑ แห่งความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่ ฯ"* [๒๐]

สภาพการปรวนแปรดังกล่าวนี้ เป็นลักษณะธรรมดาอย่างหนึ่งในมุมมองของพระพุทธศาสนา หากวาดภาพและพิจารณาดู ก็จะเห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันไปทั้งระบบ โลกทางกายภาพที่แบ่งเป็นชั้นๆ โดยเริ่มจากพื้นผิวโลกหรือเป็นชั้นแผ่นดิน ถัดมาจึงเป็นชั้นน้ำทำหน้าที่รับดินเอาไว้ ถัดมาเป็นชั้นลมซึ่งรับน้ำเอาไว้อีกทีหนึ่ง และชั้นสุดท้ายคืออากาศ เพียงแต่ไม่ระบุในรายละเอียด เช่น ในชั้นน้ำ ส่วนไหนเป็นน้ำแข็ง น้ำเค็ม น้ำจืด น้ำอุ่น หรือน้ำร้อน แต่สิ่งที่สัมพันธ์กันและตรงกันกับศาสตร์ทางโลกคือเมื่อสิ่งหนึ่งเป็นเหตุ อีกสิ่งหนึ่งก็จะเป็นผลในทันที ในที่นี้คือเมื่อลมพัดโหมกลายเป็นพายุก็จะเกิดความเสียหาย หักคลืน ล้มพัง แต่ที่น่าอัศจรรย์คือลมนี่เองเป็นเหตุหลักที่ทำให้เกิดการผันแปรเปลี่ยนแปลง แล้วอะไรเล่าทำให้ลมแปรปรวนจนเกิดเป็นพายุ?

สาเหตุที่ไม่ควรมองข้ามคือ "มนุษย์ที่ประพฤติอธรรม" ในเชิงอุตุนิยามตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ลมที่พัดไม่สม่ำเสมอ ผันแปรไม่เป็นไปตามฤดูกาลนั้นสืบเนื่องมาจากมนุษย์ละเลยศีลธรรมคุณธรรม ดังพุทธพจน์ว่า

> *"ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด พระราชาเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้พวกข้าราชการ ก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้พราหมณ์และคฤหบดีก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพราหมณ์และคฤหบดีไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้ชาวนิคมและชาวชนบท ก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม*

[๑๙] **เรื่องเดียวกัน,** อ้างแล้ว

[๒๐] องฺ.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๗๐/๓๗๗.

เมื่อชาวนิคมและชาวชนบทไม่ตั้งอยู่ในธรรม พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ...หมู่ดาวนักษัตรก็ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ...เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็หมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ...ฤดูและปีก็ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ...ลมย่อมพัดไม่สม่ำเสมอ... เทวดาย่อมกำเริบ เมื่อเทวดากำเริบฝนย่อมไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็สุกไม่เสมอกัน....."[๒๑]

ปรากฏการณ์ "อธรรม" นี้ เป็นกระบวนการ "ลูกโซ่" โดยคนต้นเรื่องคือ "ผู้นำ" ในทุกระดับ เมื่อผู้นำไร้ศีลธรรมคุณธรรม ผู้ตามก็ระส่ำระสาย หากตีความตามผู้เขียนคือ การที่ผู้นำมุ่งแสวงหาแต่ประโยชน์เพื่อตนและเพื่อพวกพ้องโดยไม่คำนึงถึงผลเสียหายต่อทรัพยากรของโลก โลกก็จะตกอยู่ในภาวะระส่ำระสายเช่นเดียวกัน แล้วจะส่งผลไปถึงการดำเนินชีวิตในประจำวัน คือข้าวปลาอาหาร ผลผลิตทางเกษตรกรรมทั้งหลายจะบิดผันไปด้วย ผลไม้จะสุกก็ไม่สุก จะส่งขายก็ไม่ได้ขาย นั่นคือภาวะ "ข้าวยากหมากแพง"

ดังนั้น หากสืบย้อนไปหาเหตุต้นที่แท้จริงที่ทำให้ "ลม" สำแดงเดชจนเกิดเป็นพายุแล้วมีผลให้แผ่นดินไหวนั้นไม่ใช่อื่นไกลแต่ประการใดนอกจาก "มนุษย์ที่ไร้ศีลธรรม" มองดูผิวเผินอาจเห็นว่าเป็นเรื่องไกลตัว แต่จากการวิเคราะห์ของนักคิด นักวิชาการต่างเห็นพ้องไปในทำนองเดียวกันนี้ที่พยายามระบุว่าเพราะมนุษย์ได้ใช้ทรัพยากรเพื่อตนเองมากเกินไป สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต(ที่หล่อเลี้ยงให้มนุษย์มีชีวิต) ได้ร่อยหรอลดลงอย่างน่าใจหาย จึงอาจกล่าวได้ว่าสัญญาณจากแผ่นดินไหวมาจากกิเลสของมนุษย์เป็นอันดับแรก

๔.๓ วิกฤตภาวะโลกร้อน: นอกจากภัยสึนามิ แผ่นดินไหวแล้ว ภัยที่เป็นสัญญาณเตือนอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ "วิกฤตภาวะโลกร้อน" ซึ่งมนุษย์โลกกำลังสัมผัสและเกิดขึ้นจริง อดีตรองประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา คือ อัล กอร์ (Al Gore)ได้กระตุ้นให้ชาวโลกตระหนักอย่างเป็นรูปธรรมโดยการใส่ใจ สำรวจ และเปิดเผยสถานการณ์ โดยเฉพาะสถานการณ์ภูเขาน้ำแข็งที่ขั้วโลกเหนือกำลังทลาย และละลายกลายเป็นน้ำอย่างต่อเนื่อง ความจริงก่อนหน้านั้นนักวิทยาศาสตร์ชาวอเมริกันรุ่นแรก ๆ ที่หยิบยกประเด็นนี้ ได้แก่ สตีเฟ่น ชไนเดอร์ (Stephen Schneider) และจิม แฮนเซ่น (Jim Hansen) พยายามจุดประเด็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของโลก จิม แฮนเซ่น นักวิทยาศาสตร์องค์การน่าซ่า ได้เตือนอย่างเป็นทางการถึงเรื่องวิกฤตโลกร้อนแก่วุฒิสภาสหรัฐเมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๑๙๘๘ (พ.ศ.๒๕๓๑) ว่าอุณหภูมิของโลกได้เพิ่มขึ้น ทำให้โลกร้อนที่สุดเท่าที่วัดได้ ชไนเดอร์ ยังได้เขียนหนังสือในปีถัดมาอีกชื่อ "Global Warming" แต่ที่เป็นผลงานชิ้นสำคัญที่ทำให้ชาวโลกหันมาให้ความสนใจเรื่องดังกล่าวเป็นพิเศษ คือการที่นักการเมืองอย่างอัล กอร์ และมาร์กาเร็ต แทตเชอร์

[๒๑] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๘๖.

ได้นำไปขยายผลต่อ[๒๒] ไม่ว่าใครจะพูดก่อนหรือพูดทีหลัง แต่ประเด็นคือใครจะทำอย่างไรกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นบนโลกใบนี้ และ ณ ขณะนี้

ภาวะโลกร้อน เป็นผลกระทบที่เกิดให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศ สภาพของโลกขณะนี้อยู่ในอาการ "ป่วย" โดยไร้การเหลียวแลและเยียวยาจากผู้คนที่อาศัยและพึ่งพาโลกใบนี้ ซึ่งสอดรับกับความเห็นของนักชีววิทยาชื่อ อี. โอ.วิลสัน (E.O.Wilson) ที่กล่าวว่า

> *"คงเป็นเพราะมนุษย์ยังเป็นผู้ล่าอยู่ เราจึงไม่ยอมรับหลักฐานที่ยืนยันว่าโลกกำลังเปลี่ยนแปลง พันธุกรรมเป็นตัวกำหนดให้มนุษย์มองสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เป็นอาหารไปหมด และเราก็ให้ความสนใจพวกเดียวกันมากกว่าสิ่งอื่นๆ ถึงขั้นว่าเรายอมสละชีวิตและพร้อมที่จะฆ่ามนุษย์เผ่าพันธุ์อื่นอย่างโหดเหี้ยม เพื่อดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์ของตัวเอง"*[๒๓]

ถ้อยความนี้แสดงให้เห็นว่ากิเลสของมนุษย์ เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้มนุษย์พร้อมที่จะทำลายพวกอื่นที่ไม่ใช่พวกตนในโลกใบเดียวกันเอง มนุษย์ที่อ้างสิทธิว่าเป็นผู้เหนือกว่าสัตว์อื่น สิ่งอื่น จึงกอบโกยด้วยพละกำลังที่ตนมีเหนือกว่าสัตว์อื่น แม้ต่อโลก ต่อธรรมชาติ

ข้อมูลเชิงนิเวศวิทยาเกี่ยวกับวิกฤตภาวะโลกร้อนมีอยู่จำนวนมาก ปัญหาเรื่องภาวะเรือนกระจก (greenhouse effect) ที่ทำหน้าที่เสมือนโล่พิทักษ์โลก กำลังสูญเสียศักยภาพและอ่อนระโหยโรยแรงไปทุกขณะ ภาวะเรือนกระจกจะทำหน้าที่คอยปรับพลังงานความร้อนไม่ให้แพร่กระจายออกไป และเพื่อให้โลกมีอุณหภูมิที่อบอุ่นอย่างสมดุล[๒๔] เมื่อภาวะเรือนกระจกไร้ประสิทธิภาพ โลกก็จะรับรังสีความร้อนจากดวงอาทิตย์โดยตรง และเมื่อโลกไม่สามารถจะต้านทานรังสีความร้อนที่แผ่ออกมาจากดวงอาทิตย์แล้วทะลุทะลวงเข้ามายังชั้นบรรยากาศของโลก หรือที่มากระทบต่อพื้นผิวของโลกได้ที่กล่าวมานี้ เพียงเพื่อต่อสัญญาณระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ให้เข้าใกล้กันมากขึ้น รับรู้และสัมผัสถึงกันมากขึ้นเท่านั้น

แต่ที่ต้องการนำเสนอในประเด็นนี้คือ ในขณะที่มนุษย์ใส่ใจต่อวิกฤตภาวะโลกร้อน แต่ทำไมมนุษย์จึงมองแยกระหว่าง "โลกกับเรา" ออกจากกันอยู่ แม้ในทางทฤษฎีจะแบ่งแยกในเชิงกายภาพได้ แต่ในเชิงจิตสำนึก ไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น หมายความว่ามนุษย์ เราและโลกในทางพฤตินัยแล้วต่างพึ่งพา

[๒๒] เลิฟล็อก, เจมส์, **เมื่อโลกเอาคืน. The Revenge of Gaia,** แปลโดย วิลาสินี เดอเบส, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๓), หน้า ๓๒-๓๓.

[๒๓] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๓๑.

[๒๔] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๖๖-๒๖๗.

อาศัยซึ่งกันและกันเสมือน “สิ่งมีชีวิต” ที่มีคุณค่าและต้องการแสวงหา “ทางรอด” เหมือนกัน มนุษย์ไม่อยากให้ใครมาทำร้ายย่ำยีตนเองฉันใด โลกและสรรพสิ่งก็คงไม่แตกต่างกันดังแนวคิดของอี.โอ.วิลสันที่กล่าวถึงแล้ว ฉะนั้น ทฤษฎี “กาย่า” จึงมีความน่าสนใจอยู่ตรงที่ “มองเห็นโลกเหมือนเรา และเข้าใจเราเหมือนเข้าใจโลก”

ทฤษฎีกาย่า (Gaia Theory) คือระบบกลไกควบคุมตัวเองของโลก ซึ่งประกอบมาจากสิ่งมีชีวิต เปลือกโลก มหาสมุทร และชั้นบรรยากาศ รวมกันจนกระทั่งเป็นระบบแล้วพัฒนาขึ้น ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ (โลก) มีสภาพที่เหมาะสมต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ ซึ่งเจมส์ เลิฟล็อก (James Lovelock) และลินน์ มาร์กูลิส (Lynn Margulis) ผู้ซึ่งตั้งสมมติฐานไว้ต้นยุค ๑๙๗๐ (พ.ศ.๒๕๑๓) ว่า “สิ่งมีชีวิตบนโลก ต่างก็ทำให้สภาพพื้นผิวของโลกเหมาะสมต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่”[๒๕] ซึ่งสวนทางกับแนวคิดเดิมที่เห็นว่าสิ่งมีชีวิตมีหน้าที่ปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและวัฒนาการแยกจากกัน แต่ทฤษฎีกาย่ากลับเห็นว่าทั้งสิ่งมีชีวิตและกายภาพภายนอกหรือโลกก็คือสิ่งมีชีวิตที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกด้วยซ้ำ ที่น่าสลดใจคือเขาเปรียบไว้ว่า “กาย่าหรือระบบโลกที่มีชีวิต อยู่ในวัยชราและไม่แข็งแรงเหมือนเมื่อ ๒,๐๐๐ ล้านปีก่อน กาย่าดิ้นรนเพื่อทำให้โลกเย็นตัวเพื่อการอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตในขณะที่ดวงอาทิตย์ร้อนขึ้นเรื่อยๆ”[๒๖]

แนวคิดทฤษฎีอันหลากหลายที่เกี่ยวกับสึนามิ แผ่นดินไหว ภาวะโลกร้อน เป็นข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์ที่สัมพันธ์กับมนุษย์หรือใกล้ตัวมนุษย์มากที่สุด ที่พยายามพิสูจน์หลักฐานเชิงประจักษ์ และยืนยันด้วยข้อมูลเชิงสถิติ รวมถึงการคาดการณ์ด้วยเหตุผลอันน่าเชื่อถือ ทั้งนี้ ยังไม่รวมข้อมูลอีกชุดหนึ่งที่สำคัญคือ “สัญญาณจากภาวะสงคราม” ที่ลุกลามไปทั่วทุกมุมโลกขณะนี้ โดยเฉพาะโลกอาหรับ ดินแดนแห่งอารยธรรมโบราณที่รู้จักในปัจจุบัน เช่น ประเทศอียิปต์ ลิเบีย ตูนีเซีย ฯลฯ

ข้อมูลต่างๆ อันว่าด้วยการคาดการณ์ “วันสิ้นโลก” นี้ ในมุมมองเชิงพุทธวิทยา ไม่ได้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับข้อมูลเชิงธรณีวิทยา นิเวศวิทยา วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เพราะมีหลักฐานหลายแห่งในพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงให้เห็นว่า “โลก จักรวาล ล้วนอนิจจัง” กล่าวคือตกอยู่ในสภาวะที่จะต้องพินาศด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งเป็นธรรมดา แต่พระพุทธศาสนาก็หาใช่ละเลยหรือให้ความไว้วางใจกับสิ่งที่เป็นธรรมดานั้นให้ผ่านไปเฉยๆ ได้มีคำสอนที่สำคัญที่สอนให้ตระหนัก รับมือและวางท่าทีที่ควรจะเป็นต่อภาวะดังกล่าวนั้น

[๒๕] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๖๖.

[๒๖] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๒๔๒.

๕. มองแบบพุทธโลกสิ้นสุด เราควรทำอะไร

ในเชิงพุทธวิทยา พระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ระบุว่าโลกและจักรวาลนี้สามารถพินาศหรือสิ้นสูญได้ด้วยเหตุ ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) โลกพินาศได้ด้วยไฟ (๒) โลกพินาศได้ด้วยน้ำ (๓) โลกพินาศได้ด้วยลม[๒๗] แต่โลกจะพินาศด้วยไฟมากกว่าการพินาศด้วยน้ำและด้วยลม ก็เมื่อโลกพินาศด้วยอกุศลมูล (ราคะ โทสะ โมหะ) เป็นเหตุอย่างนี้ ย่อมพินาศด้วยไฟ ๗ ครั้ง ติด ๆ กันไป ครั้งที่ ๘ จึงพินาศด้วยน้ำ พินาศด้วยไฟ ๗ ครั้ง อีกครั้งที่ ๘ จึงพินาศด้วยน้ำอีก[๒๘] ข้อความนี้มีข้อน่าสังเกตว่า ระหว่างวิกฤตปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นทั่วโลก ทั้งภัยสึนามิ แผ่นดินไหว ภาวะโลกร้อน รวมถึงภัยสงครามนั้น โลกที่จะพินาศด้วย “ไฟ” มีความหมายว่าอย่างไร?

“ไฟ” อาจหมายถึงวิกฤตภาวะโลกร้อนที่ถึงที่สุด เพราะรังสีความร้อนจากดวงอาทิตย์นั้นไม่ต่างจาก็เปลวไฟ” ที่แผ่ออกมาจากดวงไฟหรือดวงอาทิตย์ แล้วส่งผลให้บรรยากาศโลกเปลี่ยนแปลงแล้วกระทบซึ่งเสมือน “ลูกบิลเลียด” เมื่อโลกร้อนอันเป็นผลมาจากรังสีร้อนของดวงอาทิตย์ พื้นผิวน้ำในมหาสมุทรก็จะเพิ่มอุณหภูมิ ดังที่น้ำแข็งขั้วโลกเหนือกำลังทะลายลงกลายเป็นน้ำ เมื่อปริมาณน้ำมากจนพื้นผิวโลกในสัดส่วนที่เป็นดินไม่เพียงพอต่อการรับน้ำ อุ้มน้ำไว้ โลกก็จะพินาศด้วย “น้ำ” คือน้ำท่วมเมือง เมื่อระดับน้ำในมหาสมุทร ในทะเลมีความผันผวนปรวนแปร ก็เป็นเหตุให้เกิด “สึนามิ” ได้ เกิดรอยเลื่อนบนเปลือกโลกแล้วทำให้เกิด “แผ่นดินไหว” ได้อีกเช่นกัน กลายเป็นพลวัตรจากไฟเป็นปรากฏการณ์ “วงแหวนแห่งไฟ” หรือรอยเลื่อนที่ทาบเปลือกโลกและมีโอกาสทำให้แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิดและภัยธรรมชาติอีกนานาประการที่จะเกิดตามมา

ข้อมูลในพระพุทธศาสนาที่ระบุว่าโลกจะพินาศด้วยไฟนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่ควรมองผ่าน เพราะแม้นักวิทยาศาสตร์ยังได้ยกเรื่อง “วิกฤตโลกร้อน” เป็นภัยอันดับแรก เช่น เจมส์ เลิฟล็อก ที่กล่าวถึงภัยนี้สำคัญกว่าการวิตกกังวลว่ามนุษย์จะเสียชีวิตเพราะมะเร็งจากรังสีหรือสารเคมี โดยยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุโรป เมื่อปี ค.ศ.๒๐๐๓ ได้เกิดภาวะโลกร้อนอย่างรุนแรง มีผู้คนเสียชีวิตกว่า ๓๐,๐๐๐ คน จึงควรที่มนุษย์ต้องช่วยกันมองปัญหาโลกร้อนอย่างรีบด่วนและจริงจัง[๒๙]

ปรากฏการณ์ของอุณหภูมิของโลกที่สูงขึ้นโดยลำดับ ในแนวคิดตามหลักพระพุทธศาสนากล่าวว่าโลกนี้จะมีพระอาทิตย์ปรากฏถึง ๗ ดวง แต่ระยะเวลานั้นไม่ระบุว่าเป็นวัน เวลา ใด เพียงแต่เป็นกาลเนิ่นนานในภายหน้า จะกลายเป็นปรากฏการณ์ “เผาโลก” พระพุทธองค์ ทรงสอนภิกษุสาวก

[๒๗] องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๖/๑๓๒-๑๓๖, องฺ.จตุกฺก.(ไทย)๒๑/๑๕๖/๒๑๖, วิสุทฺธิ.๖๙๓-๖๙๔.

[๒๘] สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๙๔.

[๒๙] เลิฟล็อก, เจมส์, **เมื่อโลกเอาคืน. The Revenge of Gaia,** แปลโดย วิลาสินี เดอเบส, หน้า ๔๔.

เรื่องโลกคือสังขารนี้ก่อนที่จะกลายเป็นผุยผงธุลี ควรปฏิบัติให้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ไม่เที่ยงนี้เสียโดยเร็ว เพื่อการรู้แจ้งเห็นจริงในธรรม (อมตบท) ดังที่ทรงยกตัวอย่างไว้ในสุริยสูตรว่า

> *"ภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไปแห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุ ไฟจะติดทั่วลุกโชติช่วง มีแสงเพลิงเป็นอันเดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุไฟเผาลุกโชน ลมหอบเอาเปลวไฟฟุ้งไปจนถึงพรหมโลก... ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลาย ก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม ควรจะเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด ควรหลุดพ้น ในสังขารทั้งปวง ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น ใครจะรู้ใครจะเชื่อว่า แผ่นดินนี้และขุนเขาสิเนรุจักถูกไฟไหม้พินาศไม่เหลืออยู่ นอกจากอริยสาวกผู้มีบทอันเห็นแล้ว (โสดาบัน) ฯ"*[๓๐]

จากข้อมูลเชิงดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือแม้กระทั่งโหราศาสตร์ ครั้นจะเห็นจริงด้วยก็ทำให้อึดอัดขัดข้อง คิดไปในทางลบ มองโลกในแง่ร้าย ไม่ใช่ได้ข้อมูลแล้วปล่อยวางหรอก แต่เป็น "ปลงไม่ตก" ต่างหาก เพราะมนุษย์ต้องการอยู่ ไม่ต้องการตาย พูดง่ายๆ ว่า "อยากอยู่" มากกว่า "อยากตาย" พอได้ยินข่าวโลกจะแตก ภูเขาน้ำแข็งจะพังทลาย ต่างก็วิตกกังวล กลายเป็นโรค "กลัวโลกแตก" ข้อมูลต่างๆ มีข้อน่าสนใจอย่างไร โดยเฉพาะการตั้งคำถามว่า "โลกจะถึงกาลอวสาน" เมื่อไหร่ ปี พ.ศ.ใด ไม่ใช่ต้องการรู้ข้อมูลเพื่อเตรียมตัวรับมือ แต่รู้แล้วยังอดสงสัยต่อไปอีกไม่ได้ว่า "จริงหรือ?"

ทุกทฤษฎีที่กล่าวถึงเรื่อง "วันสิ้นโลก" นั้น ควรใคร่ครวญและพิจารณาอย่างมีสติ คำว่าอย่างมีสติในที่นี้หมายถึง ไม่ปักใจจมอยู่ในข้อมูลนั้นๆ ด้านเดียว หรือสลัดทิ้งข้อมูลเหล่านั้นไปทั้งหมด นักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่ เช่น รศ.ดร.ชัยวัฒน์ คุประตกุล กล่าวว่าปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ บางอย่างเป็นไปได้ยาก บางทฤษฎีดูจะเป็นเรื่องเกินจริง เช่น ดาวนิบิรุ[๓๑] ซึ่งร่ำลือกันว่าเป็นดาวเคราะห์ที่ค้นพบใหม่และมีขนาดใหญ่กว่าโลกมนุษย์เราจะโคจรทับกับโลก และจะพุ่งเข้าชนโลก ในทางวิทยาศาสตร์เรื่องดังกล่าวแทบจะไม่มีความเป็นไปได้เลย เพราะยังไม่มีการค้นพบและยืนยันอย่างที่ร่ำลือ แต่ที่น่าสนใจและให้ความสำคัญคือ "วิกฤตโลกร้อน" ที่มนุษย์สัมผัสได้จริง รับรู้ได้ เพียงแต่อย่าตระหนก

[๓๐] องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๙๖.

[๓๑] ความเชื่อเรื่อง ดาวนิบิรุ พัฒนามาจากความเชื่อด้านดาราศาสตร์ของชาวเมโสโปเตเมีย เป็นอารยธรรมโบราณที่บันทึกด้วยอักษรลิ่มในแผ่นดินเหนียว ในข้อมูลบางแหล่งว่าดาวนิบิรุมีขนาดใหญ่กว่าโลก ๕ เท่า หรือมีขนาดเท่าดาวพฤหัสบดี (Jupiter) ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน ณัฐพล เดชขจร. "เกาะติดเรื่องราววันสิ้นโลก ๒๐๑๒ ถอดรหัสอักษรลิ่มไขปริศนาดาวนิบิรุชนโลก", ใน **ต่วย'ตูนพิเศษ,** (ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๔๓๔ เมษายน ๒๕๕๔: ๒๔-๓๐)

ไปตามกระแส แต่ควรศึกษาและเก็บข้อมูลเพื่อช่วยให้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกมากขึ้น[๓๒]

พระพุทธองค์ แม้จะทรงพระนามว่า "โลกวิทู" สัพพัญญูผู้รู้แจ้งโลก แต่ในแง่ปฏิบัติจริง การดำเนินชีวิต ได้ทรงสอนและนำให้ปฏิบัติเฉพาะสิ่งที่ง่ายๆ เล็กน้อย และใกล้ตัวมากที่สุด ดังพุทธพจน์ที่ตรัสเป็นคำตอบกระตุ้นให้ภิกษุฟังในป่าไม้มะเดื่อ ปรากฏในสีสปาสูตร ว่า

> *"ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้แล้วมิได้บอกเธอทั้งหลายมีมาก ก็เพราะเหตุไร เราจึงไม่บอก เพราะสิ่งนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่พรหมจรรย์เบื้องต้น ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ นิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงไม่บอก"*[๓๓]

หากกล่าวในแง่ปฏิบัติ ความอยากได้ใคร่รู้นั้นมาทีหลังการลงมือทำ พระพุทธองค์เสมือนทรงแสดงนัยว่า "ความรู้" เมื่อรู้แล้วทำให้คลายความสงสัย แต่ "ความจริง" เมื่อประจักษ์แก่ตนเอง รู้ด้วยตนเอง ทำด้วยตนเองจะช่วยให้ "พ้นทุกข์" อย่างถาวร การที่มีคนพร่ำสอนเรื่องความดีมากมายไม่ต่างจากการมีอาจารย์ดี พระเกจิอาจารย์ที่ขลัง แต่หากลูกศิษย์ที่รับฟังคำสอนนั้นไม่ลงมือ (ทำดี) เลยก็เปล่าประโยชน์ใช่หรือไม่?

พระพุทธศาสนาแม้จะมีคำสอนเรื่องวันสุดท้ายของโลก หรือวันสิ้นอายุของพระพุทธศาสนาในยุคพระสมณโคดม แต่ไม่ปรากฏว่าทรงให้ความใส่พระทัยในการที่จะสั่งสอนเรื่องนั้นโดยเฉพาะ ทรงสอนเน้นย้ำเรื่อง "ความไม่ประมาท" ดังนั้น ความรู้จึงดูประหนึ่งเป็นความตื่นเต้น เร้าใจ ท้าทาย และทำให้มนุษย์แสดงความอหังการมากขึ้นก็เป็นได้

แม้ข้อมูลในพระพุทธศาสนาจะระบุไว้อย่างชัดเจนว่า อายุขัยของพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ที่ พ.ศ. ๕๐๐๐ นั่นหมายความว่า ปัจจุบันอายุของพระพุทธศาสนาย่างเข้ามากึ่งหนึ่งแล้ว แต่ความพยายามที่จะลืมหรือไม่ใส่ใจว่าใน "วันสุดท้าย" ก็ยังปรากฏให้เห็นในทุกวันนี้ เป็นเพราะวันเวลานั้นเนิ่นนานเกินไป นานเกินกว่าที่จะใส่ใจหรือไม่ เช่นเดียวกับการเลือกช่วงเวลาอายุของมนุษย์เพื่อเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการที่จะเสด็จอุบัติของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเลือกเหตุผลหนึ่งว่าจะเสด็จอุบัติมาโปรดสัตว์โลกในช่วงที่อายุของสัตว์โลกไม่เกิน ๑๐๐ ปี[๓๔] หากเสด็จมาในช่วงที่สัตว์โลก

[๓๒] "ธรรมชาติดุ-คนเดือด 'โลกาวินาศ' เรื่องลือที่ใกล้จะจริง?. ใน **สกุ๊ปพิเศษ.** (เดลินิวส์, ๖ เมษายน ๒๕๕๔), หน้า ๓.

[๓๓] สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๑๒/๔๓๔)

[๓๔] **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (วัดโสธรวราราม พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมคุณาภรณ์ (ดร.เจียม จิรปุญฺโญ) ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๐), หน้า ๑๙๔-๑๙๕.

มีอายุยืนเกินไป หมู่สัตว์ทั้งหลายจะพากันระเริงลุ่มหลงแต่สุข หมกมุ่นอยู่ในกามคุณ ทรงเลือกช่วงเวลาที่สัตว์มีอายุ ๑๐๐ ปี หรือเกินกว่านั้นไปไม่มากนัก ในคัมภีร์พุทธประวัติฝ่ายมหายานได้ให้เหตุผลเอาไว้ชัดเจนเช่นเดียวกันว่าพระโพธิสัตว์จะเสด็จอุบัติในช่วงเวลาที่สัตว์โลกมีปัญญารู้ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ[๓๕] เงื่อนไขที่กล่าวถึงคือ หากกาลเวลาบางอย่างที่กำหนดไว้เนิ่นนานเกินไป อาจล่วงเลยความสนใจของมนุษย์ไปได้ เช่นเดียวกับขัยหรือการสิ้นอายุของพระพุทธศาสนา ที่ระบุว่าปี พ.ศ.ที่ ๕,๐๐๐ คือวัน "สิ้นสุด" อาจเข้าข่ายดังกล่าวก็ได้

แต่คำทำนายของนักพยากรณ์อันระบือโลก คือ นอสตราดามุส ผู้คนทั่วโลกหันมาสนใจในคำพยากรณ์ของเขาอย่างเหลือเชื่อ เมื่อเขาพยากรณ์วันอวสานโลกทั้งที่เนื้อหาคำพยากรณ์ล้วนเป็นบทกวีทั้งสิ้น ซึ่งการพยากรณ์ คือการทิ้งไพ่ปริศนาให้ผู้อ่าน "ตีความ" กันเอง ลักษณะคำพยากรณ์แบบกวีนี้ชวนให้พิจารณากับการพยากรณ์อื่น เช่น "เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา" ตอนหนึ่งว่า

"... จึงเกิดเข็ญเป็นมหัศจรรย์สิบหกประการ
คือเดือนดาวดินฟ้าจะอาเพท อุบัติเหตุเกิดทั่วทุกทิศาน
มหาเมฆจะลุกเป็นเพลิงกาล เกิดนิมิตพิศดารทุกบ้านเมือง
... มิใช่เทศกาลร้อนก็ร้อนระงม มิใช่เทศกาลลมลมก็พัด
มิใช่เทศกาลหนาวก็หนาวพ้น มิใช่เทศกาลฝนฝนก็อุบัติ
ทุกต้นไม้หย่อมหญ้าสารพัด เกิดวิบัตินานาทั่วสากล
... กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย น้ำเต้าอันลอยนั้นจะถอยจม..."[๓๖]

ปริศนาพยากรณ์นี้ มีลักษณะ "เป็นลบ" ทั้งหมด จะสังเกตได้ว่าคำพยากรณ์ข้อแรกคือ "คือเดือนดาวดินฟ้าจะอาเพท อุบัติเหตุเกิดทั่วทุกทิศาน" ปริศนาพยากรณ์นี้ เริ่มเขย่าขวัญของพลโลกมากขึ้น แต่หากพลิกอีกมุมก็มีลักษณะ "เป็นบวก" ได้เช่นกัน คือพยากรณ์เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในความประมาท ป้องกันมิให้อกุศลธรรมเกิดขึ้น ซึ่งควรคำนึงพุทธธรรมข้อว่า "ตั้งใจระวังไม่ให้อกุศลที่ยังไม่เกิด-อย่าให้เกิด ส่วนที่เกิดขึ้นแล้วต้องเพียรกำจัดให้หมดไป เพียรทำความดีที่ยังไม่เกิด-ให้เกิดขึ้น และความดีงามที่เกิดขึ้นต้องตั้งใจรักษาไว้ไม่ให้เสื่อมและทำให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป"[๓๗] คำสอนในพระพุทธศาสนานี้ โดยสรุปคือเน้นหน้าที่ในทางศีลธรรมว่าหากเป็นสิ่งที่ผิด "อย่าทำซ้ำ" หรือละ ลด เลิกการกระทำที่ไม่ดีนั้นเสีย แต่หากเป็นสิ่งที่ถูกควรรีบลงมือทำ และทำดีให้มาก

[๓๕] แสง มนวิทูร, **คัมภีร์ลลิตวิสตระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ตอนที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๕๐๘.

[๓๖] ประยุทธ สิทธิพันธ์, **ประวัติศาสตร์มหาอาณาจักรไทย,** (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๔๕๙-๔๖๑.

[๓๗] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๘/๒๑๐.

ดังนั้น ข้อความหรือคำพยากรณ์ สามารถมองได้ ๒ ลักษณะ คืออาจมีลักษณะเป็น "คำสาป" ก็ได้ หรือเป็น "คำสัตย์" ก็ได้ ทั้งนี้เพื่อตักเตือนให้เกรงกลัวต่อการกระทำอันไม่สุจริต ยุติธรรม ในขณะเดียวกันก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่พยากรณ์นั้นเป็นคำสัตย์จริงในตัวเอง เมื่อทำเหตุอันเป็นอกุศล ผลก็จะเป็นบาปอกุศลเช่นเดียวกัน ส่วนการจะเชื่อว่าโลกสิ้นหรือไม่สิ้นใน พ.ศ. ๕๐๐๐ ไม่ได้เป็นโจทย์ที่ต้องมาแก้ แต่อยู่ที่การทำความเข้าใจอย่างมีสติ สติที่จะกระตุ้นให้มนุษย์รู้จักอ่อนน้อมต่อโลก ใช้ประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมีความอาทร ซึ่งน่าจะเป็นคำตอบโจทย์ที่ดีที่สุด ไม่ใช่หรือ?

๖. การฟื้นฟูและเยียวยาโลกด้วยเมตตาธรรม

การฟื้นฟูและเยียวยา หากอธิบายเชิงการแพทย์ จะหมายถึง แพทย์ พยาบาล กำลังดูแลผู้ป่วยหลังให้การรักษา และผู้ป่วยยังอยู่ในภาวะ "เฝ้าดูอาการ" แต่หากอธิบายให้เข้ากับโลก คงไม่เกินเลยที่จะบอกว่า "โลก" กำลังป่วยดังที่เจมส์ เลิฟล็อก ได้เปรียบเปรยเอาไว้แล้ว ส่วนจะป่วยด้วยโรคอะไร เป็นโรคที่ร้ายแรงหรือไม่ เป็นโรคติดต่อหรือไม่ เป็นเรื่องที่ต้องตระหนักร่วมกัน แพทย์ที่จะรักษาโรคชนิดนี้ ไม่จำเป็นต้องมีใบประกอบวิชาชีพ แต่จำเป็นต้องมี "ความเมตตา" ที่ต้องลงมือรักษาโลกใบนี้ในทันใด

ในทรรศนะพระพุทธศาสนา ความเมตตา เป็นหลักธรรมสำคัญในการสร้างสังคมที่เอื้ออาทรต่อกันและกัน ความเมตตาที่ถ่ายทอดออกมาทางกาย เรียกว่า เมตตากายกรรม คือการที่บุคคลแสดงพฤติกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังด้วยจิตที่มีเมตตา มีความปรารถนาดีต่อกัน ความเมตตาที่ถ่ายทอดออกมาทางวาจา เรียกว่า เมตตาวจีกรรม คือการที่บุคคลจะกล่าววาจาใดทั้งต่อหน้าและลับหลัง วาจานั้นต้องเป็นวาจาที่ดีงาม ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา เช่นเดียวกับความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเรียกว่า เมตตามโนกรรม บุคคลต้องมีใจที่ปราศจากความคิดร้าย ปองร้ายต่อผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง หลักการเหล่านี้ปรากฏในสาราณียธรรม[๓๘] ใจความสำคัญของหลักธรรมนี้ คือสอนมนุษย์ให้มีใจกว้างและต้องใจกว้างอย่างมีความเกื้อกูล เสียสละ ซื่อสัตย์ โดยย้ำในเชิงกาลเทศะว่า "ต้องซื่อสัตย์จริงใจทั้งในที่ลับและที่แจ้ง" มิใช่ทำดี ปรารถนาดีเพียงเพื่อให้คนอื่นเห็น (ต่อหน้า) แล้วกลับทำตรงข้ามเมื่อผู้อื่นไม่เห็น

[๓๘] วิ.ป. (ไทย) ๘/๘๕๖/๒๔๐.

หลักการนี้ เป็นหลักสำคัญที่โยงให้เห็นว่า "โลก" ที่โดยปกติมนุษย์มักมองว่าเป็นเรื่อง "ไกลตัว" สภาพภูมิอากาศ วิกฤตโลกร้อน โลกไม่มีดวงตาที่คอยจ้องมองมนุษย์ว่ากำลังทำอะไร แต่โลกจะแสดงออกเมื่อถึงกาลเวลาอันสมควรของโลกเอง หากโลกนี้ไม่มีมนุษย์ที่มีความเมตตา สรรพสิ่งที่อยู่รายล้อมมนุษย์จะโหดร้ายตามไปได้ ความเมตตาที่เป็นน้ำหล่อเลี้ยงจิตใจของมนุษย์จะทำให้มนุษย์มีแต่ความเยือกเย็น ชุ่มชื่น คุณธรรมอื่นๆ จะงอกงามตามมา เช่นเดียวกับเกษตรกรที่คอยรดน้ำให้แก่พืชผัก พืชผักก็พร้อมจะเติบโตให้ผลผลิต เมตตาจึงเป็นฐานสำคัญของความงอกงาม

หากโลกนี้เปรียบดังคนไข้ที่กำลังรอแพทย์รักษา ควรที่แพทย์คือเราทุกคนตั้งต้นรักษาด้วยตัวยาสำคัญคือ "ความเมตตา" ดังที่พระพุทธองค์ทรงเยียวยารักษามาแล้ว ต่างแต่ว่าพระพุทธองค์ทรงเลือกที่จะรักษาโลกคือมนุษย์ก่อน นับตั้งแต่ทรงตั้งพระทัยเมื่อตรวจดูสัตว์โลกเมื่อครั้งตรัสรู้ใหม่ ได้ทรงพิจารณาเห็นว่าควรที่จะรักษาโรคให้หมู่สัตว์ที่มีธุลีคือกิเลสก่อน[๓๙] เป็นการเริ่มที่ตรงจุด มนุษย์ยิ่งใหญ่กว่าโลกเพราะตัวกิเลสทำให้ยืดขยาย และพองโต เมื่อขจัดหรือรักษาโรคคือกิเลส โลกในส่วนที่เป็นกายภาพก็จะปรับสภาพให้สมดุล มีขนาดที่เพียงพอต่อการอยู่อาศัยของมนุษย์ นี้คือนัยที่พระพุทธองค์ทรงรักษาโลกโดยการรักษาที่ "มนุษย์" ถัดจากนั้นในแง่ของการอยู่ร่วมกับโลก และธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงวางแบบอย่างตั้งแต่ทรงวางพุทธบัญญัติสำหรับภิกษุสาวก ทรงสอนให้ภิกษุเห็นความสำคัญ เอื้ออาทรต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เพราะการที่ภิกษุสงฆ์สาวกประพฤติดีต่อธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เท่ากับเป็นการสะท้อนความเป็นผู้ควรเคารพนับถือในหมู่ผู้เจริญแล้ว

ในพระวินัยบัญญัติ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามสำหรับภิกษุและภิกษุณีนั้น นัยสำคัญคือให้มีความ "เอื้อเฟื้อ" และใส่ใจต่อพระวินัย (อนาทริเย ปาจิตฺติยํ-ภิกษุไม่เอื้อเฟื้อในพระวินัยปรับอาบัติปาจิตตีย์) ลองพิจารณาจากข้อความสำคัญบางแห่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การที่พระพุทธองค์ทรงสอนโดยตรงและโดยอ้อมนั้นก็เพื่อการปลูกจิตสำนึกคือเมตตาธรรมให้เกิดขึ้นในตัวเองก่อนแล้วจึงค่อยขยายผลไปสู่ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมอื่น ในที่นี้รวมถึงการเอื้อเฟื้อ ใส่ใจต่อธรรมชาติดิน น้ำ ไฟ และลม ดังนี้

(๑) ดิน : ดินเป็นทรัพยากรที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์ ในทรรศนะพระพุทธศาสนาไม่ได้มองเพียงว่าดินเอื้อประโยชน์ให้มนุษย์และสัตว์ แต่ให้พิจารณาหยั่งลึกไปถึงสิ่งที่สัมพันธ์กับดินด้วย เพราะว่าในดินอาจมีชีวิตอื่นๆ อาศัยอยู่ เช่น สัตว์ต่างๆ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติเป็น ข้อห้ามไว้ไม่ให้ภิกษุขุดดินเองหรือใช้ให้ผู้อื่นขุด หากละเมิดต้องปรับอาบัติปาจิตตีย์[๔๐] (ในขณนปฏิวีสิกขาบท) แม้ว่าดินจะไม่มีชีวิต แต่มีชีวิตอื่นที่อาศัยดินดำรงชีพอยู่ ซึ่งไม่ต่างจากมนุษย์ที่เป็นสัตว์มีชีวิตและยังต้องอาศัยดิน

[๓๙] วิ.ม.(ไทย) ๔/๙/๑๑.

[๔๐] วิ.มหา. (บาลี) ๒/๓๔๙/๒๒๙.

(๒) น้ำ : น้ำนับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อมนุษย์มาก ประวัติศาสตร์ที่บันทึกเกี่ยวกับการทำสงครามแย่งน้ำมีให้อ่านอย่างจุใจ แม้ในพระพุทธศาสนา ยังมีสงครามแย่งชิงน้ำของเหล่าพระญาติทั้งสองฝ่ายของพระพุทธเจ้า กลายเป็นกรณีศึกษาสำคัญสำหรับนักวิชาการหลายสำนัก ในทรรศนะพระพุทธศาสนามองว่าน้ำเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์มีชีวิตอื่นๆ เช่นเดียวกับดิน การใช้น้ำควรใช้อย่างระมัดระวัง โดยเฉพาะ "น้ำที่ใช้แล้ว" โดยปกติจะคิดแต่เพียงว่าเป็นน้ำเสีย น้ำเน่า ควรเททิ้ง แต่ในมุมมองของพระพุทธศาสนา กลับกระตุ้นและสะท้อนให้เห็นว่า "ในน้ำเสีย ยังมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่" ดังจะเห็นได้จากสิกขาบทว่าห้ามมิให้ภิกษุ (ทั้งๆ รู้) ใช้น้ำที่มีตัวสัตว์รดลงบนหญ้าหรือดิน หรือใช้ผู้อื่นให้รดน้ำนั้น หากละเมิดต้องปรับอาบัติปาจิตตีย์[๔๑] นอกจากนี้ยังมีสิกขาบทที่สอนให้ภิกษุสำรวมกิริยา และรักษามารยาททางสังคม เช่นสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุเทน้ำที่ใช้ล้างบาตรแล้วลงในละแวกที่อยู่อาศัยของคฤหัสถ์[๔๒]

(๓) ไฟ : แม้ว่าในพระพุทธศาสนาจะไม่มีคติ "บูชาไฟ" แต่ก็หาได้ทิ้งความสำคัญของ "ไฟ" เพียงแต่ทรงพลิกให้เข้าสู่ความหมายในทางธรรมมากกว่า เพราะ "ไฟ" มักจะมาพร้อมกับการ "ฆ่า" ในอัคคิสูตร[๔๓] พระพุทธองค์ได้ทรงยกตัวอย่างไว้ชัดเจนว่าการที่ผู้มีอำนาจจะลงมือก่อไฟ บูชายัญนั้น ต้องฆ่าสัตว์จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องบวงสรวงพลีสังเวย ปลายทางของพิธีเหล่านี้คือ "ความตาย" เพราะเนื้อแท้แล้วบุคคลที่ประกอบพิธียังตกอยู่ใต้อำนาจของไฟคือราคะ โทสะ และโมหะ ดังนั้นไฟคือ กิเลส ๓ กองนี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์ควรเร่งใช้น้ำเย็นคือความเมตตาราดให้มอดดับเสียโดยเร็วพลัน

(๔) ลม : ลม เป็นธรรมชาติสำคัญอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ เรียกว่าวาโยธาตุ (ธาตุลม) ธาตุหรือธรรมชาติชนิดนี้ไม่มีรูปร่างให้สัมผัส แต่จะรู้ว่าลมกำลังทำงานต่อเมื่อมีอากาศธาตุชนิดหนึ่งมากระทบ ช่องว่างๆ ที่เรียกว่าอากาศนั้น กลายเป็นคลื่นชนิดหนึ่งที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็น แต่กลับมีพลังที่สามารถเคลื่อนไหวไปมาได้ หากเคลื่อนไหวรุนแรง จะรู้สึกสัมผัสที่รุนแรงได้ ในทรรศนะพระพุทธศาสนาจึงกล่าวว่าลมที่พัดไหวอย่างรุนแรงนั้นเป็นที่มาของแผ่นดินไหวดังกล่าวแล้ว แต่สิ่งที่พระพุทธศาสนาชวนให้ตระหนักคือ แม้ลมเองซึ่งไม่มีรูปร่าง มีลักษณะเป็นอนิจจังนั้น ควรที่มนุษย์จะตระหนักว่าแม้ความทุกข์ที่มนุษย์ได้รับก็หาใช่สิ่งที่เป็นเที่ยงแท้ยั่งยืนไม่

ความเมตตาต่อธรรมชาติ จึงมิใช่การต้องตอบแทนด้วยสิ่งของ หรือหาใช่การบูชายัญเพื่อเอาใจธรรมชาติ แต่เป็นลักษณะการ "เยื่อใยและมีไมตรี" ต่อสิ่งที่ตนพึ่งพิงอาศัย มองธรรมชาติเป็นมิตร ไม่คิดเป็นศัตรู ขณะใดที่มนุษย์มีเมตตา สิ่งที่อยู่รอบกายจะมีแต่ความงดงาม จะมองแต่มุมที่ดี

[๔๑] วิ.มหา.(บาลี) ๒/๔๐๒/๒๖๓.

[๔๒] วิ.มหา.(บาลี) ๒/๘๕๖/๕๕๗.

[๔๓] ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๔๔/๔๔.

จะกลายเป็นผู้สร้างสรรค์มากกว่าผู้ทำลาย หากเข้าใจว่าโลกทางกายภาพ คือ สภาพที่ปรุงแต่งจากธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกและมีธรรมชาติเช่นเดียวกันกับโลก เพียงแต่สิ่งที่มนุษย์จะมีมากกว่าโลกทางกายภาพ คือ "จิตวิญญาณ" ที่คิดอ่านเองได้ รู้สึกผิดชอบชั่วดีได้ ทำไมมนุษย์ซึ่งมีศักดิ์ศรีสูงกว่า มีศักยภาพมากกว่าจึงไม่อาทรต่อสิ่งที่ไม่อาจทัดเทียมกับมนุษย์ในสิ่งนั้นเล่า ใยอยู่กันอย่างแย่งชิง และเบียดบังด้วยพละกำลัง ด้วยอำนาจ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จึงได้แต่ร้องโอดครวญ และแสดงพลังตอบต่อมนุษย์ โดยมนุษย์ได้เรียกว่า "ภัยพิบัติทางธรรมชาติ"

๗. บทสรุป

ทรรศนะเรื่องวันสิ้นโลก มีทั้งเรื่องชวนเขย่าขวัญ มีทั้งเรื่องอาจชวนขบขันในมุมมองของใครบางคน สัญญาณที่เกิดขึ้นทั้งจากโหราจารย์ วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ รวมถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นรอบโลก มีโอกาสจะเป็นจริงและที่เป็นจริงก็มากแล้ว เช่น ภาวะโลกร้อน สึนามิ แผ่นดินไหว อุทกภัย พายุ แม้จะมีทฤษฎีจำนวนมากอธิบายได้ แต่มนุษย์เองก็ยังทระนงตนอยู่เสมอว่า "ข้าคือผู้ยิ่งใหญ่กว่าธรรมชาติ" จึงยังย่ามใจใช้ธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง ทั้งทรัพยากรป่าไม้ แม่น้ำ ขุนเขา และสรรพสิ่งมีชีวิตที่นอกเหนือจากตนเอง มนุษย์มักแยกสิ่งอื่นออกจากตัวเอง มองว่าตนเองเท่านั้นคือทรัพย์สมบัติที่ควรดูแลทะนุถนอม ไม่มองสิ่งอื่นมีคุณค่าเทียบเท่าตนเลย การมองสิ่งอื่นด้วยสายตาแห่งไมตรี ปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างมีความเอื้ออาทร แม้จะเป็นสิ่งที่ดูประหนึ่งว่าเล็กน้อย แต่การทำได้จริงกลับยิ่งใหญ่นัก

ภัยสึนามิ แผ่นดินไหว อุทกภัย วิกฤตภาวะโลกร้อน พิบัติภัยอื่นๆ จะใช่สัญญาณของวันสิ้นโลกหรือไม่นั้น คงเป็นคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบในเชิงวิทยาศาสตร์ ธรณีวิทยา หรือแม้กระทั่งโหราศาสตร์เท่านั้น แต่ต้องค้นหาคำตอบในเชิง "สถานการณ์สำนึก" กล่าวคือ เมื่อมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ก็ควรคิดต่ออีกว่า "แล้วจะมีเหตุอื่นใดนอกจากนี้อีกหรือไม่ที่จะเกิดขึ้นต่อ" การมองหาเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์แบบปฏิจจสมุปบาท คือไม่ตัดขั้วแยกขั้นใด ข้อต่อใดออกจากกัน ต้องคิดว่าเมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น (ผล) สิ่งที่เกิดนี้ยังจะมีสิทธิ์ทำให้เกิดอะไรต่ออีก เหตุปัจจัยอันเป็นพลวัตรนี้ จึงเข้ากับลักษณะของมนุษย์ที่มีความอยากเป็นแรงผลักดัน มนุษย์มีความอยากเป็นพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นความอยากในระดับใด ชนิดใดก็ตาม ก็ไม่พ้นจากธรรมชาติความอยาก ๓ อย่าง คือ

(๑) ภาวะอยากได้ (กามตัณหา) อะไรก็ตามที่จะมาสนองความต้องการความปรารถนาของตน สิ่งที่เป็นวัตถุทั้งหมด ทั้งรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสทั้งหลาย จัดอยู่ในประเภทความอยากในวัตถุ

(๒) ภาวะอยากมี (ภวตัณหา) อะไรก็ตามที่จะทำให้ตนมีชื่อเสียง ยศถาบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ เป็นเจ้าคนนายคน ฯลฯ นี่คือลักษณะความอยากเพื่อสนองตอบภวตัณหา

(๓) ภาวะที่อยากปราศจาก หรือพ้นไปจากสิ่งที่ไม่ชอบไม่พอใจแก่ตนเอง (วิภวตัณหา) เป็น

ความอยากชนิดทำลาย ผลักใส สลัดทิ้งสิ่งที่ตนเองไม่พอใจ ไม่ปลื้มใจ ไม่อยากก็เพื่อสนองความอยากของตน จึงแสดงอำนาจบาตรใหญ่หรือใช้ยศ ตำแหน่งหน้าที่ในการทำร้ายคนอื่น หรือเห็นคนอื่นเป็นศัตรู เพราะคิดเข้าข้างตนฝ่ายเดียว ไม่เห็นใจมนุษย์ ไม่เอื้ออาทรต่อธรรมชาติ ไม่ดูแลสภาพของโลกในขณะนี้

การที่มนุษย์เราใช้ "ความอยาก" ของตนไปทำร้ายคนอื่นที่นอกจากตน เท่ากับเป็นการทำร้ายตนเองด้วย เพราะในที่สุดแล้วมนุษย์เองก็จะได้รับผลกระทบในลักษณะต่าง ๆ ด้วย ใช่มนุษย์ทำในสิ่ง ประพฤติต่อธรรมชาติต่างๆ ต่อไปนี้หรือไม่

– **มนุษย์ใช้ประโยชน์จากดิน** แต่ไม่ถนอมดิน ไม่เคารพดังวลีว่า "แม่ธรณี" แผ่นดินทำให้มนุษย์มีพื้นที่สำหรับเพาะปลูก ทำไร่ ทำนา เป็นที่ตั้งของเคหะสถานที่อาศัย แต่เมื่อเกิดแผ่นดินไหวยังจะมีคนโทษฟ้า โทษดินอีกหรือ? มนุษย์มีและใช้ปัญญาเพียงเพื่อครอบครองที่ดินโดยทะนงตนว่าเป็นเจ้าของผืนดิน จึงไร้ซึ่งความอาทรและทะนุถนอมต่อธรรมชาติคือดิน

– **มนุษย์ใช้ประโยชน์จากน้ำ** แต่ไม่ประหยัดน้ำ ไม่เคารพอ่อนน้อมต่อน้ำ ดังวลีว่า "พระแม่คงคา" คือให้ความสำคัญน้ำประดุจมารดาที่ประเสริฐ (พระแม่) แต่ในทางปฏิบัติกลับทำร้าย ย่ำยี ไม่ได้อยู่กับธรรมชาติอย่าง "เมตตาธรรม" "น้ำ" คือสัดส่วนที่มากที่สุดในร่างกายมนุษย์ และค้ำจุนให้ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปได้ แต่มนุษย์ก็ไม่เมตตาต่อ "น้ำ" กักเก็บ หรือเลือกใช้แต่น้ำดี แล้วทิ้งน้ำเสียให้คนอื่น

– **มนุษย์ใช้ประโยชน์จากลม** แต่ไม่ใส่ใจต่อลม โบราณเคารพประดุจ "พระ" ยกย่องว่าเป็น "พระวายุ" ลมมีความสำคัญไม่น้อยกว่าธาตุน้ำ ดิน เพราะเป็นธรรมชาติที่พัดไหวไปมา ทั่วร่างกายก็มีลมทำหน้าที่ ตั้งแต่ลมหายใจ ลมในท้องในไส้ นี่คือลมที่ทำหน้าที่ในร่างกายมนุษย์ แต่ยังมีลมอีกชนิดหนึ่งคือ "ลมภายนอก" ที่สัมพันธ์กับอุตุนิยาม คือความเป็นธรรมดาของฤดูกาล ทว่ามนุษย์จะตระหนักหรือไม่ว่าเมื่อไหร่ที่ลมหนาวมาสัมผัส ลมร้อนมากระทบ หรือฤดูกาลที่ควรจะหนาวกลับร้อน ฤดูร้อนกลับหนาว ปรากฏการณ์ดังกล่าวบ่งบอกถึงสัญญาณอะไร

– **มนุษย์ใช้ประโยชน์จากไฟ** แต่ไม่ใส่ใจต่อไฟ ธาตุไฟ คือธรรมชาติที่ให้ไออุ่น ให้ความร้อน ไฟอยู่ในฐานะสื่อสำคัญที่เชื่อมระหว่างพระเป็นเจ้ากับมนุษย์ในศาสนาแบบเทวนิยม โดยยกไฟอยู่ในฐานะสูง คือ "พระอัคนี" สิ่งที่มนุษย์เห็นประจักษ์ต่อธาตุไฟ เทียบได้กับ "วิกฤตโลกร้อน" ที่เกิดจากสาเหตุสำคัญคือมลพิษทางอากาศ ไม่ว่าจะเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม ท่อไอเสียจากรถยนต์ ปริมาณก๊าซจากการผลิต การใช้สอยประโยชน์อื่นๆ ของมนุษย์ ล้วนส่งผลให้เกิดชั้นบรรยากาศสูญเสีย เชื้อเพลิงต่างๆ ที่ถูกปล่อยขึ้นสู่ท้องฟ้า อากาศ ในที่สุดก็สะท้อนกลับมาสู่พื้นโลกที่มนุษย์อาศัยทุกวัน พื้นผิวโลกได้รับผลกระทบจากรังสีความร้อนที่แผ่ออกมาจากดวงอาทิตย์มากขึ้น ขณะที่มนุษย์ทำให้ตัวเองเย็นสบายด้วยเครื่องปรับอากาศ แต่กลับทำให้อากาศข้างนอกเพิ่มอุณหภูมิมากขึ้นๆ โดยไม่ได้นึกย้อนว่า "อากาศก็ต้องการความเย็นสบาย" เช่นเดียวกับมนุษย์

โลก ที่มนุษย์กำลังหวั่นวิตกว่าจะถึงวันสิ้นสุดหรือไม่นั้น เป็นสิ่งที่อาจจะเกิดหรือไม่เกิดก็ได้ แต่ “โลก” ซึ่งเป็นดาวเคราะห์ดวงหนึ่งในระบบสุริยะของเรานี้ มีระบบของสิ่งมีชีวิตแล้วจึงรวมเป็นสังคมของสิ่งมีชีวิต (Bio-Society) ที่รวมเอาไว้ทั้งพลังงานและสสาร มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะมีสิ่งปฏิสัมพันธ์กันดังนี้ นี่เป็นข้อมูลเชิงระบบนิเวศ แต่สิ่งที่จะให้ระบบนิเวศดำเนินไปอย่างสมดุลก็คือ “ความเมตตา” มนุษย์ควรรักและเอื้ออาทรต่อสรรพสิ่งในโลกใบนี้ ดินจะอยู่กับน้ำ ลม ไฟ อากาศอย่างสมดุล เช่นเดียวกับน้ำ ลม ไฟ อากาศ ก็จะอยู่อาศัยกันกับดินอย่างสมดุลเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ และการสิ้นสุดของโลกสามารถอธิบายด้วยหลักไตรลักษณ์ซึ่งเป็นสัจธรรมในพระพุทธศาสนา คือ เมื่อมีเหตุให้เกิดก็ต้องเกิด เมื่อมีเหตุให้ดับก็ต้องดับ ถึงกระนั้นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ หรือดับไปของสรรพสิ่งในจักรวาลสอดคล้องกับการกระทำ (หลักกรรม) อย่างหนึ่งของมนุษย์ ประเด็นคือ “การที่มนุษย์มีท่าทีในเชิงบวกต่อธรรมชาติ และดำรงชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติประดุจกัลยาณมิตรหรือไม่ อย่างไรนั้น” จะเป็นคำตอบต่อการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ของมนุษยชาติในสถานการณ์ปัจจุบัน

หากมนุษย์ สำนึกว่า **“เราคือโลก และโลกก็คือเรา”** ต่างก็จะเอื้ออารี มีไมตรีต่อกัน ลดการแสวงหาความสุขเพื่อตน ส่วนคำถามว่ามนุษย์จะช่วยกันรักษา สมานแผลโลกใบนี้ได้ทันท่วงทีหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับมนุษย์จะเป็นผู้ตอบคำถามเอง หรือไม่ก็ไม่ต้องตอบ...แต่คอยรับผลของการกระทำเอง

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหิดล. พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์, ๒๕๔๐.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กองบรรณาธิการ. **ตะวันดับแสง ณ แดนอาทิตย์อุทัย มหาวิบัติสิ้นแผ่นดินบนวงแหวนแห่งไฟ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บุ๊คส์ อินเตอร์, ๒๕๕๓.

จรี เปรมศรีรัตน์. **๒๐๑๒ วิกฤตโลก ๒๕๕๕ ผลกระทบต่อประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, ๒๕๕๓.

ประยุทธ สิทธิพันธ์. **ประวัติศาสตร์มหาอาณาจักรไทย,** (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.).

ธิติมา พิทักษ์ไพรวัน. **ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ.** พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๑๗.

ฮอว์กิ้ง,สตีเฟ่น. **ประวัติย่อของเอกภพ.** แปลโดย ภาณุ ด่านวานิชกุล, กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๔.

เลิฟล็อก, เจมส์. **เมื่อโลกเอาคืน. The Revenge of Gaia.** แปลโดย วิลาสินี เดอเบส, กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๓.

วัดโสธรวราราม. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. (วัดโสธรวราราม พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมคุณาภรณ์ (ดร.เจียม จิรปุญฺโญ) ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๐).

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). แปลและเรียบเรียง. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.

แสง มนวิทูร. **คัมภีร์ลลิตวิสตระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ตอนที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๕.

(๒) บทความ :

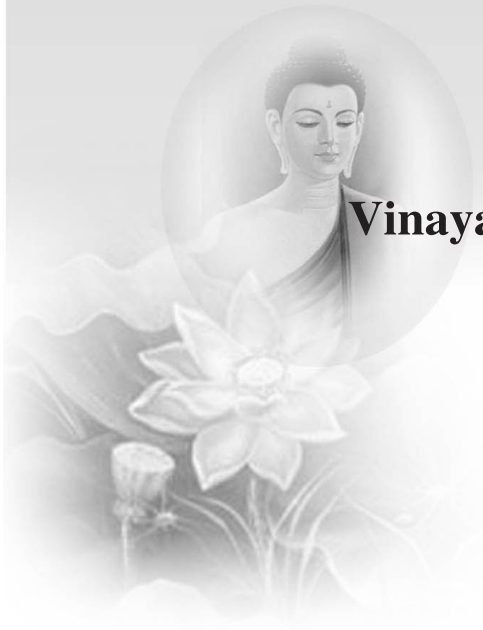
"ธรรมชาติดุ-คนเดือด 'โลกาวินาศ' เรื่องลือที่ใกล้จะจริง?. **สกู๊ปพิเศษ.** (เดลินิวส์, ๖ เมษายน ๒๕๕๔), หน้า ๓.

"พันธุ์สุภา" (นามแฝง). "แอตแลนติสจมหายเพราะสึนามิที่สเปน". ใน **ต่วย'ตูนพิเศษ,** (ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๔๓๔ เมษายน ๒๕๕๔): ๙๒-๙๕.

(๒) เว็บไซต์

ประกาศจากองค์การ NASA แกนโลกจะพลิกกลับขั้ว "Pole Shift" ในวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๒๐๑๒ (พ.ศ. ๒๕๕๕) (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก http://www.moeipit.com/std_web/web_0001/y%2003.html [สืบค้น ๔ เมษายน ๒๕๕๔].

อภิธานศัพท์ฟิสิกส์, (ออนไลน์), เข้าถึงได้จาก http://www.electron.rmutphysics.com/physicsglossary/index.php?option=com_content&task=view&id=944&Itemid=82. [สืบค้น ๔ เมษายน ๒๕๕๔]

วินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
Vinaya and Environmental Conservation

ดร.ประพันธ์ ศุภษร
Dr. Prapan Supasorn
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเน้นย้ำให้พระสงฆ์มองเห็นสาระสำคัญของพระวินัยแต่ละข้อที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้พระสงฆ์ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องประยุกต์พระวินัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเน้นให้ศึกษาปริบทของสังคมสมัยพุทธกาลแล้วนำมาเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวกล้วนใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ไม่ทำลายระบบนิเวศวิทยา ทั้งยังบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้ประชาชนเองต่างก็มองเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถึงกับเชื่อว่าแผ่นดินและต้นไม้มีชีวิต จากการวิจัยครั้งนี้ได้พบความจริงอย่างหนึ่ง คือชีวิตทุกชีวิตของสัตว์โลกต้องดำเนินไปอย่างเกื้อกูลและสอดคล้องกับธรรมชาติ และได้พบปัญหาและอุปสรรค พอสรุปเป็นข้อสังเกต ข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้ ๑) พระสงฆ์ควรศึกษาพระวินัยให้เข้าใจถึงพุทธประสงค์อย่างแท้จริง ๒) พระสงฆ์ควรจัดทำแผนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยประสานงานกับภาครัฐและเอกชน ๓) พระสงฆ์ควรจัดให้มีการประชุมสัมมนา ชี้แจงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ๔) พระสงฆ์ควรประยุกต์หลักพระวินัยเพื่อการอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับธรรมะ ๕) รัฐบาลควรเอาใจใส่ดูแลอำนวยความสะดวกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ๖) รัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนพระสงฆ์นักพัฒนา นักอนุรักษ์ โดยการประกาศเกียรติคุณเพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่สังคม

Abstract

The topic of Monastic Discipline and Environmental Conservation reiterates the importance of the discipline to natural resource and the environmental conservation. The Sangha community must become aware of the needs to integrate essences of the monastic discipline in conservation efforts. The study puts this concept in perspectives of the advent of the Buddha and now. It points out how the Lord Buddha and his disciples lived in harmony with the nature and laid the foundation of life-nature harmony in the form of monastic discipline. Even the people of the time regarded nature and environment very highly, believing that land and trees have lives of their own.

The study reaffirms the truth that every life must exist in amity with the nature. It also points out issues and challenges as briefly discussed here.

1) Sangha should study monastic discipline to understand the true purposes, and appropriately and materially apply to conservation efforts.

2) Sangha should prepare natural and environmental conservation plan and coordinate with government and private agencies to carry out the plans.

3) Sangha should organize seminars to communicate issues and challenges to the public for mutual assistance.

4) Sangha should adjust the monastic discipline for natural conservation to be in accordance with Dharma.

5) Government agencies should facilitate in Sanghaûs natural and environmental conservation efforts with personnel, know-how, and technology.

6) Government should provide supports and recognition for developers and conservationists in the Sangha communities.

With Sangha completely fulfilling and understanding the monastic discipline, and government agencies providing appropriate facilitation, the discipline laid down by the Lord Buddha will continue to hold its values and virtues in the Thai and world communities.

๑. บทนำ

ความหมายของสิ่งแวดล้อม

"สิ่งแวดล้อม" **ตามความหมายของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ นิยามว่า "หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ได้ทำขึ้น"**[๑]

ส่วนความหมายของนักอนุรักษ์ **"สิ่งแวดล้อม"** คือ สิ่งที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งส่วนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากรต่าง ๆ ฯลฯ และส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ศิลปกรรมขนบธรรมเนียมประเพณี สวนสาธารณะ เป็นต้น มนุษย์เราก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมด้วย และมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อย่างใกล้ชิด จนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมทุกชนิดก็มีผลโดยตรงและโดยอ้อมในการที่จะกำหนดให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้[๒] ปัจจุบันสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกทำลายไปทุกวัน ๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก เพราะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ต่อความอยู่รอดของมนุษย์ และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย

๒. ปัญหาและสภาพทั่วไปของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒.๑ ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม

ประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมด ๓๒๑ ล้านไร่ พื้นที่ทำการเกษตร ๑๕๐ ล้านไร่ ในจำนวนนี้มีพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องการใช้ดินไม่เหมาะสมตามสมรรถนะประมาณ ๓๐ ล้านไร่ มีการพังทลายของดินในพื้นที่เกษตรกรรม ๑๓๔ ล้านไร่ ปัญหาดินเค็มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๑๗.๘ ล้านไร่ ปัญหาการสูญเสียและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) อันเป็นพื้นที่มีลักษณะเด่นทางนิเวศวิทยาของประเทศ การแพร่กระจายของสารพิษตกค้างในดิน การทรุดตัวของดินจากการสูบน้ำบาดาล ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการใช้ที่ดินผิดประเภท เช่น การบุกรุกแผ้วถางป่า เพื่อทำไร่เลื่อนลอย การใช้สารเคมีทำให้มีพิษตกค้างและขาดความรู้และการวางแผนที่ดี และที่สำคัญคือความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นั่นเอง

[๑] ธีระพล อรุณะกสิกรและคณะรวบรวม, **พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

[๒] จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สโมสร, ชมรมอนุรักษ์สภาพแวดล้อม, **สภาพแวดล้อมไทย** (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาช่าง, ๒๕๑๘), หน้า ๑.

๒.๒ ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ

เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความต้องการน้ำเพื่อการอุปโภคและการผลิตทางเศรษฐกิจสาขาต่างๆ จึงแนวโน้มเพิ่มขึ้นมาก ในขณะที่จำนวนแหล่งมีปริมาณจำกัด เรามีพื้นที่ทำการเกษตรซึ่งได้รับประโยชน์จากการชลประทานประมาณ ๒๙ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๒๒ ของพื้นที่ทำการเกษตร มีอ่างเก็บน้ำทั้งขนาดใหญ่และขนาดกลาง ๓๙๒ อ่าง กักเก็บน้ำได้ ๗๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร แต่มีหมู่บ้านในชนบทขาดแคลนน้ำใช้ประมาณ ๒๘,๗๕๐ หมู่บ้าน

ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการพัฒนาและพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อแหล่งน้ำ เช่น การชลประทาน การสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ ล้วนเป็นการทำลายป่าไม้ สัตว์น้ำและสภาพภูมิอากาศ การขุดเจาะน้ำบาดาลก่อให้เกิดปัญหาของปริมาณน้ำใต้ดินลดลง เมื่อระดับน้ำใต้ดินลดลง ทำให้น้ำทะเลไหลเข้ามาแทนที่ พื้นที่การเกษตรเสียหาย และยังทำให้เกิดการทรุดตัวของดิน การระบายสิ่งโสโครกลงสู่แม่น้ำจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการบริโภค (พ.ศ.๒๕๓๙) ได้แก่ โรงงานน้ำตาล โรงงานแป้งมัน โรงฆ่าสัตว์ โรงงานเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมเหล่านี้ปล่อยของเสียร้อยละ ๘๐ หรือ ๑,๖๐๐,๐๐๐ ตัน ลงสู่แม่น้ำประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ตันต่อปี ความสามารถในการกำจัดของเสียเพียง ๖๗๕,๐๐๐ ตันหรือร้อยละ ๔๒ เท่านั้น แต่ของเสียที่เกิดจากชุมชนยังไม่ได้รับการประเมิน เมื่อแหล่งน้ำเสียย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย การอุปโภคบริโภค การสาธารณสุข การประมง การกสิกรรม การเลี้ยงสัตว์ และการท่องเที่ยว

๒.๓ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ

มลพิษทางอากาศ ได้แก่ ฝุ่นละออง สารตะกั่ว ก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์-ไดออกไซด์ ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ ความร้อนทางอากาศ เสียงและความสั่นสะเทือนที่เกิดจากการก่อสร้างและกิจการอุตสาหกรรม มีสาเหตุใหญ่ ๒ ประการ คือ

๑) เกิดจากธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟระเบิด พายุ ลมไต้ฝุ่น

๒) เกิดจากสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเอง เช่น การเผาไหม้เชื้อเพลิงจากโรงงานอุตสาหกรรม โรงกลั่นน้ำมัน โรงไฟฟ้า โรงถลุงเหล็ก การเผาไหม้เชื้อเพลิงของยานยนต์ การหุงต้ม การเผาขยะมูลฝอย ฝุ่นละอองจากการก่อสร้าง สารกัมมันตรังสีจากโรงงานปรมาณู เมื่ออากาศเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชีวิตอื่นๆ เช่น ทำให้อากาศมืดมัว ความร้อนบนผิวโลกเพิ่มขึ้น ก่อความสกปรกต่อเสื้อผ้า บ้านเรือน ทำให้โลหะผุเร็ว ทำอันตรายต่อชีวิตสัตว์และพืช ทำให้การเจริญเติบโตหยุดชะงัก ตลอดทั้งทำให้สูญเสียต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ

๒.๔ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้

ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพต่าง ๆ ช่วยดูดซับสร้างความชุ่มชื้น ลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ช่วยป้องกันการชะล้างพัง

ทลายของดิน และรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศอันมีคุณค่าและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในช่วง ๓๕ ปีที่ผ่านมา ป่าในประเทศไทยถูกทำลายไปมากมาย ในปี ๒๕๓๙ ป่าไม้ในประเทศไทยเหลืออยู่เพียง ๘๐ ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศและนับวันลดลงทุกปีซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

สาเหตุหลักก็มาจากการบุกรุกเข้าทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่า การทำเขื่อน อ่างเก็บน้ำ การลักลอบตัดไม้ ปัจจุบันป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายปีละ ๕% ถ้าไม่รีบแก้ไข อีกประมาณ ๒๐ ปีข้างหน้าป่าไม้ในเมืองไทยจะหมดไป เมื่อป่าถูกทำลาย สัตว์ป่าที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันหาค่ามิได้ย่อมเดือดร้อน สัตว์ป่าบางชนิดกำลังสูญพันธุ์ บางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้วและไม่สามารถหามาทดแทนได้ หากไม่มีป่าให้มันหลบภัยและอาศัยเลี้ยงชีวิตแล้ว ในที่สุดสัตว์ป่าก็จะหมดไป

นี้คือสภาพปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ยิ่งถ้ามองไปในระดับโลกก็ยิ่งน่าเป็นห่วง เพราะปรากฏรายงานจากสโมสรแห่งโรม ชื่อ เกินขีดจำกัด (Meadows, D. และคณะ ๒๕๓๕) ตีพิมพ์เมื่อ ๒๐ ปีที่ผ่านมาแจ้งว่า สภาพโดยรวมของโลกไม่ดีขึ้น หลายอย่างกลับเลวร้ายลงและมีหลายด้านเป็นเรื่องที่น่าตกใจ และเดวิด ออร์ (Orr D., 2537) ผู้เชี่ยวชาญด้านนิเวศวิทยาได้รายงานว่า

๑) อสุจิของผู้ชายทั่วโลกลดลง ๕๐% ตั้งแต่ปี ๒๔๘๑ เป็นต้นมา โดยไม่ทราบสาเหตุ
๒) ในหลายประเทศพบสารพิษในนมวัวมากกว่าที่อนุญาตไว้สำหรับใช้เลี้ยงทารก
๓) ศพมนุษย์มีของเสียที่เป็นพิษและโลหะหนักจนต้องจัดว่าเป็นขยะพิษ
๔) ศพปลาวาฬและปลาโลมาที่พบตายตามชายฝั่งทะเลก็เช่นเดียวกัน
๕) สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำและเห็ดราลดลงทั่วโลก แม้ในที่ไม่มีฝนกรด
๖) อุตสาหกรรมต่าง ๆ ปล่อยของเสียสู่สิ่งแวดล้อม ปีละ ๑๑.๔ หมื่นล้านตัน
๗) พื้นที่ป่าไม้ต่าง ๆ ในยุโรปกว่า ๘๐% ถูกฝนกรดทุกปีและเสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ[๓]

ไม่ว่าสถานการณ์ของประเทศไทยและของโลกจะเป็นอย่างไร อยู่ไกลหรืออยู่ใกล้ เราไม่สามารถปฏิเสธได้เลยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือรับรู้อะไรเลย ตรงข้ามต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อการกระทำของมนุษย์ ปลูกจิตสำนึกสร้างความรับผิดชอบที่ดีร่วมกัน ไม่แบ่งฝ่ายแบ่งพวก ช่วยกันต่อลมหายใจให้กับโลกใบนี้ให้ยืนยาวต่อไป

๒.๕ แนวคิดในการอนุรักษ์

ทำไมจึงต้องมีการอนุรักษ์ คำตอบอย่างมีเหตุผลคือมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่โดยลำพังได้ ตรงข้ามชีวิตทุกชีวิต ทั้งคนและสัตว์ต่างก็อาศัยสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ เพื่อการดำรงอยู่ ฉะนั้นจึงต้อง

[๓]ประชา หุตานิวัตร, **การเมืองสีเขียว**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒), หน้า ๘-๙.

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ไว้ เพราะทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มีประโยชน์มากมาย จนไม่สามารถประเมินค่าได้ ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม มีการก่อตั้งองค์การ องค์กร สมาคม สำนักงานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมมากมาย เช่น องค์การยูเนสโก องค์การเอฟ เอ โอ เป็นต้น องค์การสหประชาชาติได้สนับสนุนความพยามในเรื่องนี้ เมื่อปี ๒๕๓๔ โดยจัดขึ้นที่เมืองอิโร ซึ่งเป็นการพยายามแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก[๔]

แม้ในประเทศไทยก็เริ่มมีการตื่นตัวเรื่องนี้ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ โดยมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้น จัดให้มีแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๔๒–๒๕๔๙ มีพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.๒๕๔๒ และมีหน่วยงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น สำนักงานกำจัดสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์ป่า นอกจากนี้แล้วยังมีชมรมและกลุ่มอนุรักษ์อีกมากมาย หน่วยงานและองค์การเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รัฐบาลแต่ละประเทศได้ออกกฎหมายเพื่อควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อม คุ้มครองสัตว์ป่า

มหันตภัยจากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้ก่อความเสียหายให้แก่ชีวิตของมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งระบบของธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ เป็นภัยร้ายที่อยู่ใกล้ตัวที่ทุกคนไม่ควรมองข้าม จะต้องรีบช่วยกันแก้ไขตั้งแต่วันนี้ก่อนที่จะสายเกินแก้ เพื่อชีวิตอันสดใสของอนุชนในอนาคต

๓. ความสำคัญของพระวินัยต่อสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาได้พบว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาโดยตลอดเห็นได้จากพระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน สถานที่แสดงธรรมล้วนอยู่ในป่า สถานที่พำนักของพระพุทธเจ้าและพระสาวกคือ ป่า ภูเขา โคนไม้ ถ้ำ ซอกเขา ป่าช้า ลอมฟาง และยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีกหลายข้อ เช่น ธุดงค์ที่ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถืออยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร เป็นต้น ป่าสวนที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่กับพระสาวก ก็มีคำว่าป่า เช่น ป่าอิสิปตน-มฤคทายวัน เมืองพาราณสี ป่าอันธวัน เมืองสาวัตถี ป่าสิงคาลสาลวัน หมู่บ้านนาทิกะ ป่ามหาวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เชตวัน เมืองสาวัตถี ป่ารักขิตวัน เมืองโกสัมพี นอกจากนี้แล้วยังประทับอยู่ถ้ำ เช่น ถ้ำอินทสาละ ถ้ำสัตตบรรณคูหา คิชฌกูฏ ถ้ำสุกรขาตา เป็นต้น

เมื่อการดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดย

[๔] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๐๖.

ใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ดังที่ **ภัทรพร สิริกาญจน** ได้กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง **"หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ"** ตอนหนึ่งว่า "ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะศีลและวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงามและเป็นประโยชน์เกื้อกูลโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม"[๕]

การที่พระสงฆ์จะใช้ชีวิตอยู่ในป่าได้นั้น พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระวินัย โดยเริ่มตั้งแต่อุปสมบทใหม่ ๆ ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องอยู่กับพระอุปัชฌาย์เป็นเวลา ๕ ปี จากนั้นจึงจะสามารถไปอยู่ป่าตามลำพังได้ ในขณะที่อยู่กับพระอุปัชฌาย์ ภิกษุต้องศึกษาพระวินัยให้เข้าใจ และสามารถนำไปสอนคนอื่นได้ อารามหรือวัดที่ภิกษุอยู่ประจำ หรืออยู่จำพรรษาจะต้องทำให้ถูกหลักพระวินัย เช่น อยู่ห่างจากเขตชุมชน กุฏิสำหรับพักอาศัยก็จะต้องให้คณะสงฆ์กำหนดให้เพื่อป้องกันไม่ให้สร้างใหญ่โตเกินความจำเป็น เพราะการสร้างกุฏิใหญ่เกินไปอาจทำให้เกิดอันตราย ดังในสิกขาบทที่ ๙ แห่งภูตคามวรรค พระฉันนะ (สหชาติผู้เกิดพร้อมกับพระพุทธเจ้า ภายหลังออกบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า) ให้สร้างกุฏิใหญ่เกินไป กุฏิได้พังลงมาจนเกิดความเสียหายเกี่ยวกับปัจจัย ๔ พระสงฆ์ก็ต้องปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด เช่น การใช้จีวร (ผ้านุ่งห่ม) ให้มีขนาดพอดี และการใช้น้ำย่อมต้องใช้วัสดุจากธรรมชาติมาทำการย้อม มีแก่นไม้ขนุน เป็นต้น บาตรสำหรับใช้เลี้ยงชีพต้องทำให้ถูกต้องตามพระวินัยเหมือนกัน คือ ได้ขนาดพอบรรจุข้าวฉันอิ่ม และยังเน้นเรื่องการเก็บรักษาไม่ให้แตกง่าย พร้อมกับให้รักษาความสะอาด ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเสนาสนะและยารักษาโรค ก็มีพระวินัยกำหนดการสร้าง การใช้ไว้ครบถ้วน ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์ได้เป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

ความสำคัญของพระวินัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วสามารถแบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

[๕] ภัทรพร สิริกาญจน, **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน**, งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘, หน้า ๙๗.

๓.๑ พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบสำหรับฝึกกายและวาจา

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยโดยเคร่งครัดย่อมเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ดำเนินชีวิตไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ไม่ทำลายชีวิตใครๆ หากมุ่งดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นที่ตั้ง พระวินัยย่อมฝึกคนที่มีจิตแข็งกระด้างให้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตา เช่น พระอุทายีในสมัยที่ยังไม่ได้บวชเคยเป็นนักยิงธนูและไม่ชอบอีกา ครั้นมาบวชในพระพุทธศาสนาได้ฆ่าอีกาตายเป็นจำนวนมาก จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์ จะเห็นได้ว่า พระวินัยได้ช่วยกำราบบุคคลที่มีจิตใจโหดร้ายให้เป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาได้ และเป็นการช่วยอนุรักษ์สัตว์ไม่ให้ถูกเบียดเบียน หรือถูกฆ่า

๓.๒ พระวินัยในฐานะเป็นการจัดสรรโอกาส

พระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนได้พัฒนาศักยภาพของตัวเอง ไม่แบ่งชั้นวรรณะ เมื่อฝึกตนเองไปตามขั้นตอนตามพระวินัยแล้วย่อมเป็นผู้ที่สมควรแก่การกราบไหว้บูชา น่าเลื่อมใส ดังที่พระสารีบุตรเถระได้เห็นการสำรวมอินทรีย์ เห็นกิริยามารยาทที่น่าเลื่อมใสของพระอัสสชิ ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสจึงเข้าไปสนทนาธรรมและได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิ จนท่านได้บรรลุธรรมเบื้องต้น (เป็นพระโสดาบัน) จากนั้นท่านได้ตามไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้า ต่อมาท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามากเกือบเท่าพระพุทธเจ้าและเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงนับได้ว่าพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามพระวินัยย่อมเป็นผู้น่าเลื่อมใสนำมาซึ่งศรัทธา เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อคนทั่วไป เมื่อได้กัลยาณมิตรที่ดีย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม พระสารีบุตรท่านก็ได้รับโอกาสนี้

๓.๓ พระวินัยในฐานะเป็นระบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่ละข้อ ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน ตัดต้นไม้ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงบนของเขียวและลงในแม่น้ำลำธาร สิกขาบทเหล่านี้ได้สร้างจิตสำนึกให้แก่ภิกษุสามเณรและเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี

การที่ภิกษุไม่ตัดต้นไม้ย่อมช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติได้มากมาย เพราะสิ่งมีชีวิตที่อาศัยต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดมีอยู่อย่างชุกชุม เช่น สัตว์จำพวกแมลง หนอน ผีเสื้อ เป็นต้น ต่างก็อาศัยต้นไม้เป็นเสมือนบ้านของพวกมัน เป็นที่หลบภัย เป็นที่พักผ่อน ยิ่งต้นไม้ใหญ่เท่าไรก็ยิ่งมีสัตว์อาศัยมากเท่านั้น ต้นไม้เป็นห่วงโซ่อาหารที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งของคนและสัตว์ พระธุดงค์ก็ต้องอาศัยผักและผลไม้ตามป่าเป็นอาหารยังชีพ ภาพที่คนและสัตว์อาศัยป่าไม้ และต้นไม้มีให้เห็นในชาดกมากมาย บางครั้งก็เก็บมาทำอาหาร เช่นฤาษีเก็บใบหมากเม่ามานึ่งเป็นอาหาร ดังนั้นพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงนับว่ามีประโยชน์มากทั้งแก่คนและสัตว์

๓.๔ พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติเข้ากับกฎของธรรมชาติ

พระพุทธเจ้าทรงรู้ความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ จะทรงพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยกับธรรม (หมายความถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย) ให้มีความสอดคล้องเกื้อกูลต่อกันตลอดสาย ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค ห้ามไม่ให้ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล (หมายเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงไปจนถึงรุ่งอรุณวันใหม่) สิกขาบทนี้ทรงมุ่งให้ภิกษุเป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ทำความลำบากให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้แล้วก็เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุฉันอาหารที่ค้างคืนเพราะอาหารนั้นอาจเสีย เมื่อภิกษุฉันเข้าไปก็อาจเป็นอันตรายแก่ชีวิต อีกอย่างถ้าภิกษุฉันมากเกินไปก็เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม

๔. สิกขาบทว่าด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔.๑ คุณค่าและประโยชน์ของพระวินัย

พระวินัยเป็นพุทธบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติสำหรับฝึกกายและวาจาของตน อันจะเป็นพื้นฐานในการบรรลุคุณธรรมชั้นสูงสุดต่อไป และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ

๑) เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
๓) เพื่อความข่มบุคคลผู้เก้อยาก
๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในปัจจุบัน
๖) เพื่อปิดกำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในอนาคต
๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัทธรรม
๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อพระวินัย[๖]

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่ง ความว่า สมัยหนึ่ง

[๖] วิ.มหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖.

พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ทอดพระเนตรเห็นกุฏีอันงดงามที่พระธนิยะกุมภการบุตรก่อสร้างขึ้นเพื่ออยู่จำพรรษาสำหรับตน พระองค์ตรัสถามว่า “นั่นอะไร น่าดูน่าชม สีเหมือนแมลงค่อมทอง” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า “ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษนั้น ไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ ไฉนโมฆบุรุษจึงขยำโคลนก่อกุฏีดินล้วนเล่า โมฆบุรุษนั้นชื่อว่าไม่มีความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย พวกเธอจงไปทำลายกุฏีนั้นเสีย อย่าให้เพื่อนพรหมจารีในภายหลังเบียดเบียนหมู่สัตว์เลย ภิกษุไม่พึงทำกุฏีดินล้วน ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ”[๗] จะเห็นได้ว่าพระวินัยข้อนี้มีความมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์ดิน และป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ นอกจากนี้แล้วยังช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศด้วย เพราะการทำกุฏีจะต้องทำการเผาดินให้แข็งตัว ดินนั้นจึงจะคงทนไม่แตกง่าย นับว่าพระพุทธเจ้าทรงมองเห็นการณ์ไกลจริง ๆ

๔.๒ การประยุกต์พระวินัยเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น นอกจากจะช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัย ภูมิประเทศ และสังคมแต่ละท้องถิ่นได้ โดยอาศัยหลักมหาปเทส ๔ (ข้ออ้างใหญ่ หรือ หลักสำหรับปรับปรุงประยุกต์ใช้พระวินัย) ๔ ประการ คือ

๑) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๒) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

๓) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๔) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร[๘]

หลักมหาปเทสสี่นี้ บ่งชี้ให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าที่มีพระประสงค์ให้พระสงฆ์สาวกปรับปรุงพระวินัยให้เข้ากับกาลสมัยได้ เพื่อให้พระสงฆ์มีหลักในการตัดสินใจว่า อะไรควร อะไรไม่ควร สิ่งไหนควร สิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ และพระปัจฉิมวาจาตรัสแก่พระอานนท์เถระและหมู่สงฆ์ เป็นต้นว่า *“...อานนท์ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา สงฆ์จำนงอยู่ จงถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างก็ได้...”*[๙] หลักมหาปเทสนี้พระองค์ทรงอนุญาตไว้ที่เมืองสาวัตถี เพราะว่าภิกษุชาวเมืองสาวัตถีไม่กล้าฉันผลไม้ โดยสงสัยว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือไม่ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงให้หลักมหาปเทสนี้ไว้

[๗] วิ.มหา. (บาลี) ๑/๘๕/๕๖.

[๘] วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๐๕/๙๐.

[๙] ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๕.

พระวินัยกับการอนุรักษ์สัตว์ป่า ภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ขอกล่องเข็มที่ทำด้วยกระดูก ทำด้วยงา ทำด้วยเขา ประชาชนติเตียน ประณามว่าไม่รู้จักพอ ทำให้นายช่างผู้ทำกล่องเข็มลำบาก การค้าขายล้มเหลว เมื่อพระพุทธเจ้าทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์ นอกจากนี้แล้วพระวินัยยังช่วยอนุรักษ์ดิน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน เพราะการขุดดินเป็นการเบียดเบียนสัตว์ ทั้งประชาชนก็ติเตียน

พระวินัยกับการอนุรักษ์แหล่งน้ำ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยไว้หลายมาตรา เช่น ห้ามไม่ให้ภิกษุผู้ไม่เป็นไข้ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงบนของเขียวและในน้ำ ทรงบัญญัติไว้ให้ระลึกอยู่เสมอ ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ

พระวินัยกับการอนุรักษ์อากาศ ภิกษุชาวเมืองสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ พากันก่อไฟที่ขอนใหญ่ขอนหนึ่ง ซึ่งมีโพรงแล้วผิง ภายในโพรงนั้นมีงูเห่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ พอมันถูกความร้อนของไฟก็ได้เลื้อยออกมาไล่พวกภิกษุ ภิกษุทั้งหลายต่างก็วิ่งหนีไปในที่ต่าง ๆ เป็นเหตุให้ภิกษุผู้มักน้อยติเตียนประณาม พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุแล้ว ทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีก ถ้ารูปใดฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

พระวินัยกับการอนุรักษ์ป่า พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกดำเนินชีวิตอยู่กับป่า มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ตั้งแต่พระองค์ได้ประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน แสดงธรรม ที่ประทับล้วนอยู่ท่ามกลางป่า ธรรมวินัยที่ทรงสั่งสอนและบัญญัติไว้ก็เป็นไปเพื่อรักษาและเกื้อกูลต่อป่า ถ้าภิกษุรูปใดกระทำสิ่งที่เป็นการทำลายป่า พระองค์ก็ทรงบัญญัติพระวินัยห้าม ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติแก่ภิกษุชาวเมืองอาฬวีซึ่งพากันทำการก่อสร้าง และได้ตัดต้นไม้ จนประชาชนติเตียนการกระทำเช่นนั้น เพราะเป็นการเบียดเบียนเทวดาและสิ่งมีชีวิต เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ แล้วทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้กระทำอย่างนั้นอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

๔.๓ ลักษณะการบัญญัติสิกขาบท

การบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อนั้น ไม่ได้บัญญัติไว้เป็นบทตายตัว บางครั้งพระองค์ทรงคล้อยตามฝ่ายบ้านเมืองและเมื่อเห็นว่า สิ่งนั้นไม่ขัดต่อธรรม บางครั้งก็ยืดหยุ่นไม่ปรับโทษเพราะทรงเห็นว่าไม่เหมาะสมกับท้องถิ่น จึงอนุโลมให้พระสาวกทำได้ เรียกว่า เป็นอนุญาตพิเศษ เช่น ในคราวเกิดทุพภิกขภัย เป็นต้น บางครั้งทรงเห็นว่ายังมีข้อบกพร่อง พระองค์ก็ทรงบัญญัติเพิ่มเติมอีก เรียกว่า **“อนุบัญญัติ”** ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้ง พระองค์จะรับสั่งให้มีการประชุมสงฆ์ สอบถามหาสาเหตุเมื่อภิกษุรับว่าได้ทำจริง ทั้งพระองค์ก็พิจารณาเห็นว่าไม่ขัดต่อสังคมและธรรมะ พระพุทธองค์จึงได้บัญญัติไว้ พระพุทธเจ้าประกอบด้วยพระปัญญาและเจตนาดีเป็นที่ตั้ง ทรงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยกับธรรมว่าต้องสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกันตลอดสาย ดังอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการที่

กล่าวแล้ว ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์คือเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและหมู่มนุษย์ [๑๐]

๕. สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระวินัยของภิกษุมี ๒๒๗ ข้อ บางข้อก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ บางข้อเกี่ยวข้องโดยตรง บางข้อเกี่ยวข้องโดยอ้อม ในที่นี้จะนำข้อที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มาศึกษาเป็นลำดับดังนี้

๕.๑ โกสิยสิกขาบท

สิกขาบทที่เกี่ยวกับการทำผ้ารองนั่งผสมใยไหม มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุชาวเมืองอาฬวีพวกหนึ่งไปบอกช่างทอไหมพากันตำหนิประณามภิกษุพวกนั้นว่า สมณะเชื้อสายศากยบุตร ทำไมจึงใช้พวกเราให้ฆ่าสัตว์เล็กสัตว์น้อย ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนั้นกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เพื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้กระทำจริง พระองค์ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า ***"ภิกษุใดใช้ให้ทำสันถัต (ผ้ารองนั่ง) ผสมใยไหม ต้องอาบัตินิสสัคคีปาจิตตีย์"***[๑๑] การต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ละเมิดจะต้องเสียสละผ้ารองนั่งของตนแก่สงฆ์หรือแก่คณะ จากนั้นก็ให้แสดงอาบัติคือยอมรับสารภาพในการกระทำของตน และตั้งใจจะไม่ทำอีกต่อไป ภิกษุจึงจะบริสุทธิ์จากอาบัตินี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ด้วยทรงมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์และเพื่อความเลื่อมใสของประชาชน เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าไม่เหมาะสม ประชาชนติเตียนการกระทำเช่นนี้ ประกอบกับพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาในหมู่สัตว์เป็นที่ตั้งอยู่แล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ไว้

๕.๒ ปฐวีขนนสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับการขุดดิน สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาฬวี พวกหนึ่งทำการก่อสร้าง จึงพากันขุดดิน พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณามว่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์ เหล่าภิกษุผู้มักน้อยนำความกราบทูลพระพุทธเจ้าพระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เมื่อภิกษุชาวเมืองอาฬวีรับสารภาพว่าได้ทำอย่างนั้นจริง พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า ***"ภิกษุใดขุดดินเอง หรือใช้ให้คนอื่นขุดดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์"*** การต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ต้องจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน โดยสัญญาว่าจะไม่ทำอีก ภิกษุนั้นจึงจะบริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อมุ่งรักษาชีวิตสัตว์และรักษาสภาพดิน ทั้งรักษาศรัทธาของประชาชน เพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าดินมีชีวิต หากภิกษุกระทำเช่น

[๑๐] วิ.ม.(บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

[๑๑] วิ.มหา.(บาลี) ๒/๕๔๓/๔๒.,วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๔๓/๗๒.

นั้นก็เป็นการทำลายชีวิตของดิน ไม่สมกับเป็นสมณะ เมื่อพิจารณาสภาพความเป็นจริงแล้ว พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มักมีพวกสัตว์เล็กๆ อาศัยอยู่ เมื่อภิกษุขุดดินจึงเป็นการทำลายชีวิตสัตว์และทำให้สภาพดินเสื่อม นับได้ว่าสิกขาบทนี้เป็นการอนุรักษ์ดินและรักษาชีวิตสัตว์โดยอ้อม

๕.๓ ภูตคามสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้างจึงได้ตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้าง และได้ทำความเดือดร้อนแก่เทวดาผู้สถิตอยู่บนต้นไม้ เมื่อเทวดาได้รับความเดือดร้อนจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลความทุกข์ของตน พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้นแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า

“ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากภูตคาม”

ภูตคาม ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ

๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ แฝก แห้วหมู ฯลฯ

๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ได้แก่ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นดีปลี ฯลฯ

๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา ได้แก่ อ้อย ไม่ไผ่ ไม้อ้อ ฯลฯ

๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด ได้แก่ ผักบุ้งล้อม แมงลัก เถาหญ้านาง ฯลฯ

๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ได้แก่ ถั่ว งา ข้าว ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า ภูตคามในที่นี้มีความหมายครอบคลุมพืชพันธุ์ในป่าทั้งหมด สิกขาบทข้อนี้นับว่าได้ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างกว้างขวาง หากมีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พระสงฆ์จะมีคุณค่าต่อพระศาสนาและสังคมไม่น้อยเลย

๕.๔ สัปปานกสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาฬวีเช่นเดิม โดยภิกษุเหล่านั้นกำลังช่วยกันก่อสร้าง รู้อยู่ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ ก็เอารดหญ้า รดดิน เหล่าภิกษุผู้มักน้อยติเตียน ประณามการกระทำดังกล่าว และนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่า ได้กระทำเช่นนั้นจริง ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้น แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า **“ภิกษุใดรู้อยู่ว่าน้ำมีสัตว์มีชีวิต รดหรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”**

สิกขาบทนี้ นอกจากจะทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์ ๑๐ ประการดังกล่าวแล้ว ยังมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์ที่อยู่ในน้ำไม่ให้ถูกฆ่าและยังช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติด้วยเพราะสัตว์น้ำบางจำพวกเป็นห่วงโซ่อาหารของกันและกัน ช่วยรักษาสภาพของน้ำให้อยู่ในภาวะเหมาะสม

๕.๕ สัญจิจจสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับความจงใจฆ่าชีวิตสัตว์ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพระอุทายีซึ่งในอดีตเคยเป็นนักยิงธนู และท่านไม่ชอบอีกา จึงยิงอีกาแล้วเอาตัวหัวมาเสียบหลาวเรียงกัน ภิกษุทั้งหลายเห็นการกระทำของพระอุทายีไม่เหมาะสมก็ติเตียน ประณาม และนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบลำดับนั้น พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามเหตุ เมื่อพระอุทายีรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนโดยประการต่าง ๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

"ภิกษุใดจงใจฆ่าสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์"

การฆ่าสัตว์โดยเจตนา นับว่าเป็นความเหี้ยมโหดมาก ไม่เหมาะสมกับสภาวะของภิกษุ แม้ฆราวาสบางคนก็ไม่ทำ ไฉนภิกษุที่เป็นพุทธสาวกจึงได้กระทำเช่นนี้ สิกขาบทนี้มีประโยชน์มาก โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันยิ่งมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์สัตว์ป่า เพราะสัตว์ป่ามีจำนวนลดลงทุกวันจนน่าเป็นห่วง รัฐบาลต้องออกกฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่าและดำเนินมาตรการกับผู้ที่ชอบล่าสัตว์อย่างเด็ดขาด เพื่ออนุรักษ์สัตว์ป่าไม่ให้สูญพันธุ์ นอกจากจะห้ามไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์แล้ว พระองค์ทรงบัญญัติสูจิฆรสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับการห้ามภิกษุไม่ให้ทำกล่องเข็มด้วยกระดูกสัตว์ ด้วยงา หรือด้วยเขาของสัตว์ ภิกษุใดละเมิดไม่ปฏิบัติตามต้องอาบัติปาจิตตีย์

๕.๖ เสขิยวัตร สิกขาบทที่ ๖

เป็นสิกขาบทที่ภิกษุพึงสำนึกอยู่เสมอ หรือให้ภิกษุสำเหนียกอยู่เป็นนิจ สิกขาบทนี้เกี่ยวกับการเทน้ำล้างบาตรในละแวกบ้าน สาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองสุงสุมารคิระเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณามการกระทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามว่า

"ภิกษุพึงทำความสำเหนียก (ระลึกอยู่เสมอ) ว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวลงในละแวกบ้าน"

สิกขาบทนี้ ถ้าภิกษุรูปใดไม่เอื้อเฟื้อหรือปฏิบัติตาม ต้องอาบัติทุกกฏ อาบัติข้อนี้มีโทษน้อยกว่าอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุผู้ละเมิดจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน จึงจะบริสุทธิ์ สิกขาบทข้อนี้ได้ช่วยสร้างจิตสำนึกให้ภิกษุมีความรับผิดชอบ ไม่เป็นคนมักง่าย มุ่งให้รู้จักสถานที่ควรหรือไม่ควร การเทน้ำล้างบาตรไม่เป็นที่นับว่าได้ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมโทรม เป็นบ่อเกิดแห่งโรคและปัญหานานัปการย่อมตามมา

๕.๗ เสขิยวัตร สิกขาบทที่ ๑๔, ๑๕ และ ๑๖

เกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุพวกหนึ่งได้ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงในน้ำและพืช พวกชาวบ้านพากันติเตียนการกระทำดังกล่าว และภิกษุผู้มักน้อยได้นำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นรับสารภาพว่าได้กระทำอย่างนั้นจริง จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ทำอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ

จะเห็นได้ว่า สิกขาบทที่นำมาเสนอในที่นี้ล้วนมีความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัด พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีแก่สังคม มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายเกื้อกูลต่อธรรมชาติอันเป็นเหมือนเวทีสำหรับฝึกกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้ดีไปด้วยอันจะช่วยให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมายเร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบทดังที่ได้ยกมากล่าวในที่นี้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ถึงแม้ว่าพระวินัยนี้พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้กับสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

๖. วิเคราะห์สาระสำคัญของสิ่งแวดล้อมกับพระวินัย

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า สิ่งแวดล้อมมีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมทุกอย่างทั้งสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์เสริมสร้างขึ้น มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด เพราะมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม ฉะนั้นสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญและความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ถ้าสิ่งแวดล้อมดีก็ส่งผลให้มนุษย์มีความเป็นอยู่สบายไม่เดือดร้อน จิตใจแจ่มใส หากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังที่ **พระเมธีธรรมาภรณ์** (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวไว้ว่า *"การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยพัฒนาชีวิตให้มีธรรม เมื่อมนุษย์มีธรรม สิ่งแวดล้อมก็จะพัฒนาตาม แต่ถ้ามนุษย์อยู่อย่างไม่มีธรรมก็จะรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้และจะทำลายสิ่งแวดล้อม ถ้าเราจัดการกับสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้องสัตว์โลกรวมทั้งมนุษย์จะอยู่ไม่ได้"*[๑๒] สาระสำคัญของสิ่งแวดล้อมพอประมวลได้ดังนี้

[๑๒] พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘) หน้า ๒๐.

๖.๑ ดิน

ดิน เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างหนึ่ง เป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสิ่งที่อยู่บนโลกนี้ แม้ทะเลก็อาศัยแผ่นดินรองรับเอาไว้ มนุษย์และสัตว์อาศัยแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัย สร้างบ้านเรือน ทำการเกษตร ทำเขื่อนอ่างเก็บน้ำ เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องปั้นดินเผา ภาชนะต่าง ๆ ล้วนทำจากดิน สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น ธาตุเจดีย์ก็ทำจากดิน แม้ร่างกายของมนุษย์และสัตว์รวมทั้งพืชก็มีธาตุดินเป็นส่วนประกอบ ดินนับว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลกนี้เกินกว่าจะพรรณนาได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ถ้าหากมนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์ของดินอย่างถูกวิธี ดินก็จะมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่อไปอีกนาน

การป้องกันการเสื่อมโทรมของดิน กระทำได้โดยการทำดังนี้

๑) ไม่ทำลายป่าไม้

๒) ไม่ทำไร่เลื่อนลอย

๓) ปลูกพืชให้ถูกวิธี เช่น ปลูกพืชคลุมดิน ปลูกพืชหมุนเวียน

๔) ปรับปรุงดินโดยยังใช้ปุ๋ยที่ผลิตจากธรรมชาติเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ การตัดไม้ทำลายป่า การจุดไฟเผาป่า การทำไร่เลื่อนลอย เป็นการทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ จะส่งผลให้การเกษตรเสียหาย และทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์

๖.๒ น้ำ

น้ำ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์และพืช ล้วนต้องอาศัยน้ำ น้ำมีอยู่มากมายทุกคนทุกแห่ง ทั้งบนดิน ใต้ดิน ในอากาศ หรือแม้ในร่างกายของสิ่งมีชีวิต ก็มีน้ำเป็นส่วนประกอบ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากน้ำมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบัน เช่น ใช้ในการอุปโภค บริโภค สาธารณูปโภค มีการใช้อาบ ดื่ม ปรุงอาหาร ซักล้าง ทำความสะอาด ใช้ในการเกษตรกรรม กสิกรรม เลี้ยงสัตว์ เพาะพันธุ์และการประมง ใช้ในการคมนาคมขนส่งทางน้ำเพื่อทำการค้าขาย ใช้ในการอุตสาหกรรม และการผลิตไฟฟ้า ใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจ และใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อทำรายได้ให้กับประเทศ เพื่ออนุรักษ์น้ำไว้ใช้ทำประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต มนุษย์ต้องรู้จักใช้อย่างชาญฉลาด และถูกวิธี

การป้องกันน้ำเน่าเสีย กระทำได้ดังนี้

๑) จัดให้มีหน่วยงานอิสระมารับผิดชอบต่อปัญหา

๒) มีมาตรฐานในการควบคุมเกี่ยวกับคุณภาพของน้ำและมาตรฐานน้ำทิ้ง

๓) ทำการศึกษาวิจัย

๔) การเผยแผ่ต่อประชาชน ประชาสัมพันธ์ให้รู้จักวิธีการใช้น้ำอย่างเหมาะสม

๕) ออกกฎหมายควบคุมการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำลำคลอง โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรม

นอกจากนี้แล้วทุกคนต้องมีจิตสำนึกในการใช้น้ำอย่างประหยัด มีวินัยในการรักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงในแม่น้ำ ไม่ทำลายต้นกำเนิดของน้ำ ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่ใช้สารเคมีเกินอัตราที่กำหนดไว้ ฝึกนิสัยให้ลูกหลานเป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมไม่มักง่าย หากทุกคนช่วยกันอย่างจริงจังแล้ว น้ำก็จะไม่เป็นพิษ จะมีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์ สัตว์ พืช ตลอดไป

๖.๓ ป่าไม้

ป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์ได้อาศัยป่าไม้ทำเป็นที่อยู่อาศัย สัตว์ก็อาศัยป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่หลบภัย ป่าไม้ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สรรพสัตว์ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล ช่วยอุ้มน้ำไม่ให้น้ำป่าท่วมอย่างฉับพลัน ป้องกันการไหลเซาะของน้ำ เป็นแหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์ มนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้เป็นจำนวนมหาศาล เช่น ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ช่วยปรับอุณหภูมิในฤดูกาล ใช้ในการอุตสากรรม ใช้เป็นอาหารของคนและสัตว์ โดยการนำเอาดอกผล ใบ เมล็ด หน่อ หัวของพืช และน้ำผึ้ง มาทำเป็นอาหาร ใช้เป็นยารักษาโรค เป็นสมุนไพรที่ปลอดภัย ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม โดยใช้เส้นใยจากเปลือกเถาวัลย์ ใช้ยาง น้ำมันมาทำประโยชน์ในการทำเครื่องเขิน เครื่องหอม ทำกระดาษ สบู่ ยาขัดรองเท้า ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากป่าไม้ เช่น ช่วยบรรเทาความร้ายแรงของพายุ ป้องกันและบรรเทาอุทกภัย เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นเสมือนปอดของประเทศ

การอนุรักษ์ป่าไม้

๑) วางมาตรการอย่างเข้มงวดต่อการรักษาป่าแบบถาวรไม่ทำแบบไฟไหม้ฟาง
๒) ประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
๓) ปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติป่าไม้ให้ทันสมัย
๔) กำหนดบริเวณที่ทำกินให้แก่ชาวเขาอย่างถูกต้อง
๕) รีบเร่งสร้างสวนป่า ปลูกป่า
๖) ทะนุบำรุงป่าที่ดีอยู่แล้วให้คงสภาพความเป็นป่าที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
๗) ปฏิรูปที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงฐานะ อาชีพ กิจการ ขนาดของครอบครัว
๘) ส่งเสริมช่วยเหลือเอกชนและชมรมต่าง ๆ ในการปลูกป่า
๙) กำหนดวิชาอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ในหลักสูตรของการศึกษาทุกระดับชั้น
๑๐) ประชาสัมพันธ์ทางสื่อสารมวลชน
๑๑) ป้องกันไฟป่า

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและประโยชน์มากมาย ต้องใช้เวลานานเป็นหลายร้อยปีพื้นที่ป่าจึงจะสมบูรณ์ได้ สมควรที่ทุกฝ่ายต้องตระหนักถึงความสำคัญของป่าและช่วยอนุรักษ์ไว้เพื่อให้มนุษย์และสรรพสิ่งที่อาศัยป่า ไม่สูญหายไปจากโลกนี้

ดังพระราชเสาวนีย์ของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ดังนี้

"คนไทยทุกคนตระหนักในความสำคัญของป่าไม้ว่ามีประโยชน์นานาประการ นอกเหนือจากจะช่วยขจัดอากาศที่เป็นพิษเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์ และเป็นคลังแห่งยารักษาโรคหลายพันหลายหมื่นชนิด ที่เราได้ใช้กันอยู่ ตลอดจนที่กำลังรอการค้นคว้าวิจัย อีกเป็นจำนวนมากแล้วเรายังทราบดีว่า ป่าไม้ทรงคุณค่ามหาศาลในการผลิตน้ำให้แก่เรา น้ำซึ่งเป็นความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ รวมไปถึงการเกษตรกรรมอุตสาหกรรมและการพัฒนาต่างๆ ของชาติ เราจึงมีการณรงค์ให้ปลูกป่าและปลูกต้นไม้ตามสถานที่ทั่วไปอย่างขันแข็ง เพื่อทนุบำรุง สภาพแวดล้อม อันจะส่งผลดีไปถึงชาวโลกทั้งมวลต่อไปด้วย"[๑๓]

๖.๔ อากาศ

อากาศ เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์และพืช อากาศที่มนุษย์หายใจเข้าไปเป็นอากาศที่บริสุทธิ์ ประกอบด้วยออกซิเจน ๒๐.๙๔% ไนโตรเจน ๗๘.๐๙% คาร์บอนไดออกไซด์ ๐.๐๓% และก๊าซอื่น ๆ อีก ๐.๐๑% มนุษย์และสัตว์สามารถอดอาหารและน้ำได้หลายชั่วโมง แต่ไม่สามารถขาดอากาศได้เลย อากาศมีอยู่ทั่วไป ทั้งบนบก ในน้ำ และในร่างกายของสิ่งมีชีวิต เป็นส่วนประกอบของร่างกายอย่างหนึ่ง เรียกว่า อากาศธาตุ หรือวาโยธาตุ (ธาตุลม) นอกจากมนุษย์ใช้อากาศในการหายใจแล้ว มนุษย์ยังใช้ประโยชน์จากอากาศอีกหลายอย่าง เช่น การหุงต้ม การอุตสาหกรรมน้ำอัดลม การพักผ่อนหย่อนใจ การเล่นกีฬา การท่องเที่ยว เป็นต้น ถ้าอากาศบริสุทธิ์ย่อมส่งผลให้ร่างกายของมนุษย์แข็งแรง สุขภาพจิตดี หากอากาศเป็นพิษย่อมมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งหมดและนำอันตรายมาสู่มนุษย์และสัตว์

การควบคุมป้องกันและแก้ไขอากาศเป็นพิษ

๑) ควบคุมแหล่งอันเป็นต้นตอของอากาศเป็นพิษ เช่น การใช้เชื้อเพลิง การเผาไหม้ ควบคุมปริมาณของสารพิษที่ออกมาจากปล่องควัน หรือท่อไอเสีย ควบคุมสถานที่ตั้งโรงงาน และตรวจสอบสภาพอากาศอยู่เสมอ

๒) ควบคุมโดยการใช้กฎหมาย

๓) การศึกษาวิจัย

๔) การเผยแผ่ความรู้แก่ประชาชน

[๑๓] พระราชเสาวนีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในโอกาสเสด็จฯ ทรงเปิดการประชุมครั้งที่ ๒๖ ของสภาสตรีระหว่างประเทศ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๔.

นอกจากนี้แล้วหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนต้องเอาใจใส่ โดยถือเป็นหน้าที่จะต้องช่วยกันป้องกันมลพิษทางอากาศ สร้างจิตสำนึกให้กับผู้ประกอบการที่ต้องใช้เชื้อเพลิงในการทำธุรกิจ ประชุมสัมมนา หาแนวทางป้องกันและแก้ไข มีมาตรการที่เข้มงวดกับผู้ฝ่าฝืน ถ้าหากทุกคนร่วมมือร่วมใจแล้ว เราก็จะมีอากาศบริสุทธิ์หายใจ

เมื่อพิจารณาสาระสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อชีวิตของมวลมนุษย์ สัตว์และพืช การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่เสมอ จะแยกจากกันไม่ได้ ฉะนั้นมนุษย์จำต้องรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการไม่ทำลายให้เสียความสมดุลทางระบบนิเวศวิทยา พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์ และมีพระวินัยเป็นกฎระเบียบในการดำเนินชีวิต พระวินัยที่พระสงฆ์รักษานี้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด สามารถประยุกต์ใช้ได้มากน้อยแค่ไหน การที่พระสงฆ์จะเป็นนักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผิดพระวินัยหรือไม่ คำตอบนี้อาจหาได้โดยการเปรียบเทียบสาระสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพระวินัย

๗. หลักอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ

หลักอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น สามารถประมวลได้ดังนี้ ข้อ ๑,๒ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม เพื่อความเป็นระเบียบแห่งหมู่คณะ เมื่อภิกษุประพฤติปฏิบัติไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย หมู่คณะก็ไม่เดือดร้อน เพราะทุกรูปไม่มีความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ข้อ ๓,๔ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่บุคคล หรือภิกษุผู้รักษาพระวินัย เมื่อภิกษุรักษาพระวินัยอย่างเคร่งครัดก็เป็นการปิดทางแห่งความเสื่อม เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์น่าเคารพบูชาแก่ประชาชน ข้อ ๕,๖ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์ หรือแก่ชีวิต ทั้งทางกายและทางใจ เพื่อปิดกั้นความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบันและอนาคต ข้อ ๗,๘ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนเพื่อให้เข้าได้เกิดศรัทธาในการประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย น่าบูชากราบไหว้ ให้สมกับได้รับการยกย่องว่าเป็นเนื้อนาบุญจริง ๆ ข้อ ๙,๑๐ เป็นการบัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนาคือความตั้งมั่นอยู่นานแห่งพระธรรมวินัย เมื่อพระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามหลักการที่วางไว้แล้วก็ยิ่งทำให้พระวินัยมั่นคงยิ่งขึ้น

สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พอสรุปได้ดังนี้

๑) สิกขาบทที่เกี่ยวกับการขุดดิน

๒) สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำ

๓) สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ต้นไม้

๔) สิกขาบทที่เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดหรือรักษาสิ่งแวดล้อม

๗.๑ สิกขาบทที่เกี่ยวกับการขุดดิน

ในสมัยพุทธกาล การขุดดินถือว่าเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ เพราะประชาชนในสมัยนั้นมีความเชื่อว่าดินมีชีวิต มีอินทรีย์ จึงไม่ควรทำลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกนักบวชจะต้องงดเว้นไม่ทำลายเป็นอันขาด เมื่อพระสงฆ์พากันทำการก่อสร้าง ได้ขุดดินเพื่อนำไปก่อสร้างโบกฉาบกุฏิและทำศาลาโรงฉัน เป็นต้น ประชาชนจึงพากันติเตียน ประณามการกระทำนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราว จึงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทเพื่อห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีก เพราะนอกจากประชาชนจะติเตียนแล้วยังเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินอีกด้วย พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์นี้แล้ว จึงได้ทรงบัญญัติห้ามไว้ดังกล่าว

เมื่อพิจารณาถึงประโยชน์อันสูงสุดแล้ว หากพระสงฆ์มัวพะวงอยู่กับการก่อสร้างก็จะไม่มีเวลาบำเพ็ญสมณธรรมให้ถึงที่สุดทุกข์ได้ การที่พระสงฆ์รักษาพระธรรมวินัยข้อนี้เป็นการช่วยอนุรักษ์ดินไม่ให้เสื่อมคุณภาพโดยที่พระสงฆ์ไม่ได้ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติแต่อย่างใด

๗.๒ สิกขาบทเกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำ

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว (พืช) และในน้ำ โดยให้พระสงฆ์มีจิตสำนึกอยู่เสมอ เนื่องจากน้ำเป็นสิ่งที่ประชาชนต้องใช้อุปโภคบริโภคประจำวัน หากไม่รักษาความสะอาด น้ำก็สกปรก ประชาชนก็ติเตียน ประณาม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้นับว่าทรงมองเห็นประโยชน์ในอนาคตด้วย การที่พระสงฆ์รักษาพระวินัยข้อนี้นับว่าได้ช่วยรักษาความสะอาดของแม่น้ำลำคลองไม่ให้เน่าเสีย ทั้งไม่เป็นการล่วงละเมิดพุทธบัญญัติ เป็นผลดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาก ฉะนั้น พระสงฆ์ควรนำสิกขาบทข้อนี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้มากกว่านี้ ให้เป็นรูปธรรมมากกว่านี้ จะได้เป็นประโยชน์แก่มวลมนุษย์โลกต่อไป

ปัจจุบันคนส่วนมากจะขาดจิตสำนึกในเรื่องความรับผิดชอบต่อน้ำ มีนิสัยมักง่ายชอบทิ้งขยะตามใจฉัน โดยไม่สนใจว่าอนาคตข้างหน้าจะเป็นอย่างไร เมื่อคนไม่มีระเบียบวินัย รัฐต้องจ่ายงบประมาณในการจ้างคนเก็บขยะ คนทำความสะอาด เมื่อขยะทับถมกันมากก็กลายเป็นบ่อเกิดโรคภยันตรายต่าง ๆ ย่อมตามมา ถ้าพระสงฆ์นำหลักพระวินัยข้อนี้มาประยุกต์กับการเทศนาสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชน ก็จะเป็นประโยชน์มิใช่น้อย

๗.๓ สิกขาบทเกี่ยวกับการอนุรักษ์ต้นไม้

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้เพื่อห้ามภิกษุไม่ให้ตัดต้นไม้ เพราะว่า ประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าต้นไม้มีชีวิต (วิญญาณ) และมีเทวดาสิงสถิตอยู่ เมื่อภิกษุตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้างย่อมทำความเดือดร้อนให้แก่เทวดาและเป็นการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ ประชาชนติเตียน ประณามว่าไม่เหมาะกับความเป็นสมณศากยบุตร เพื่อรักษาความศรัทธาของประชาชน พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ อนึ่ง ต้นไม้ที่ทรงห้ามตัดนี้มีความหมายครอบคลุมถึงพืชพันธุ์ทุกชนิดในป่า เนื่องจาก

พระพุทธเจ้าและพระสาวกอาศัยป่าไม้เป็นที่พำนัก บำเพ็ญสมณธรรมเทศนาสั่งสอน และทำกิจกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย อีกทั้งพระพุทธเจ้าเอง พระองค์ตรัสรู้กฎสูงสุดของธรรมชาติย่อมเข้าใจกฎแห่งความอิงอาศัยกันที่เรียกว่า **ปฏิจจสมุปบาท** ชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติจะแยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่ได้ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ขึ้น ก็นับว่าได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทั้งทางด้านธรรมชาติและการปฏิบัติของพระสงฆ์และเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

นอกจากสิกขาบทที่เกี่ยวกับการห้ามตัดต้นไม้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุก่อไฟผิง การก่อไฟนับว่าเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดไฟไหม้ป่าซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ตกในปัจจุบัน ไฟป่าได้สร้างความเสียหายอย่างร้ายแรงมาก เพราะได้ทำลายทุกอย่างของระบบนิเวศวิทยาสิกขาบทข้อนี้ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้และช่วยป้องกันการเกิดมลพิษทางอากาศอีกด้วย จะเห็นได้ว่าพระวินัย ๒ ข้อนี้มีประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ถ้าภิกษุปฏิบัติตามและนำมาแนะนำให้ประชาชนได้เข้าใจถึงโทษภัยของการตัดไม้ ทำลายป่า และการเกิดไฟป่าก็จะเป็นประโยชน์แก่สังคมโลกโดยแท้

๗.๔ สิกขาบทเกี่ยวกับการรักษาความสะอาด หรือสภาพแวดล้อม

สิกขาบทที่ห้ามภิกษุทิ้งเศษอาหารลงในละแวกบ้าน พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในเรื่องเสขิยวัตร (ข้อปฏิบัติที่ภิกษุจะต้องระลึกอยู่เสมอ) ภิกษุจะต้องฝึกเป็นนิสัยให้เป็นผู้รักความสะอาด การทิ้งขยะหรือเศษอาหารไม่เป็นที่ ย่อมทำให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมา เช่น เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค และส่อถึงนิสัยของคนผู้ทิ้ง ประชาชนในสมัยนั้นต่างก็ประณามการกระทำของภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นประโยชน์ทั้งทางด้านศาสนาและสภาพแวดล้อม จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ให้แก่ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติตามเพื่อความดีงามแห่งคณะสงฆ์และเพื่อความสะอาดของบ้านเมือง

ปัจจุบัน ปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาขยะล้นเมือง นับเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศ ยิ่งในเขตเมืองหลวงที่มีประชาชนอยู่กันหนาแน่นยิ่งมีปัญหามาก สถานที่ท่องเที่ยวก็เต็มไปด้วยเศษขยะ ประชาชนขาดระเบียบวินัย ขาดจิตสำนึกที่ดี ไม่มีความรับผิดชอบร่วมกัน ถ้าพระสงฆ์นำสิกขาบทเหล่านี้มาใช้อบรมสั่งสอนประชาชนให้มองเห็นโทษภัยของการขาดระเบียบวินัยว่าได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์และส่งผลเสียหายต่อสังคมโลกแล้ว ก็จะเป็นการช่วยให้การรักษาพระวินัยของพระสงฆ์มีประโยชน์แก่สังคมโดยแท้ และไม่ขัดต่อการรักษาพระวินัยด้วย

การศึกษาเปรียบเทียบสาระสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพระวินัย ทำให้ทราบว่า การรักษาพระวินัยของพระสงฆ์นั้นได้ทำไปตามพุทธบัญญัติและสิกขาบทที่ได้ยกมา เปรียบเทียบก็มีวัตถุประสงค์โดยตรงที่จะให้พระสงฆ์นั้นได้ทำไปตามพระพุทธบัญญัติ และสิกขาบทที่ได้ยกมาเปรียบเทียบก็มีวัตถุประสงค์โดยตรงที่จะให้พระสงฆ์ปฏิบัติให้สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมนี้พระสงฆ์ก็ได้ประพฤติปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสของตนให้หมดสิ้นไปด้วยการอาศัยธรรมชาติที่มีอยู่ ต่างฝ่ายต่างอาศัยกันเกื้อกูลต่อกันย่อมส่งผลให้สังคมสงบสุขตลอดไป

๘. ประโยชน์ของพระวินัยที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระวินัยเป็นกฎระเบียบที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นสังคมตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนในด้านการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ่มเฟือย ฉันน้อย นอนน้อย แต่ทำงานเพื่อสังคมมากและในขณะเดียวกันก็เป็นการจัดระเบียบสังคมสงฆ์ให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ดังนั้นการที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัย จึงเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกับการได้ปฏิบัติตนให้บรรลุคุณธรรม ทำให้ได้ประโยชน์ทั้งสองทาง ดังนี้

ประโยชน์ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งพืชพันธุ์ทุกชนิด

๒) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์

๓) ช่วยป้องกันไม่ให้ภิกษุทำลายดิน

๔) ช่วยสร้างจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมให้คงความสมดุลทางธรรมชาติ

๕) ช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศ

๖) เป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ทำลายธรรมชาติ

ประโยชน์ต่อสังคม

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วย่อมทำให้สังคมนั้นๆ อยู่อย่างสงบไม่เดือดร้อน จึงพอประมวลประโยชน์ของพระวินัยที่มีต่อสังคมได้ดังนี้

๑) ช่วยสร้างความมีระเบียบวินัยให้แก่สังคม โดยพระสงฆ์ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

๒) เมื่อภิกษุไม่ตัดไม้ทำลายป่าก็ส่งผลให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข

๓) ทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาเลื่อมใส แล้วปฏิบัติตามปฏิปทาของพระสงฆ์

๙. บทสรุป

พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเน้นย้ำให้พระสงฆ์มองเห็นสาระสำคัญของพระวินัยแต่ละข้อที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้พระสงฆ์ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องประยุกต์พระวินัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเน้นให้ศึกษาปริบทของสังคมสมัยพุทธกาลแล้วนำมาเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวกล้วนใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ไม่ทำลายระบบนิเวศวิทยา ทั้งยังบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้ประชาชนเองต่างก็มองเห็นความสำคัญของ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถึงกับเชื่อว่าแผ่นดินและต้นไม้มีชีวิต ใครทำลายจะต้องถูกครหาหรือถูกลงโทษ ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างย่อยยับจนเกิดวิกฤตการณ์สภาวะแวดล้อมเป็นพิษทั่วโลก ทำให้กลุ่มนักอนุรักษ์ธรรมชาติต้องรีบออกมารณรงค์เรื่องนี้เป็นการใหญ่

จากการวิจัยครั้งนี้ได้พบความจริงอย่างหนึ่ง คือชีวิตทุกชีวิตของสัตว์โลกต้องดำเนินไปอย่างเกื้อกูลและสอดคล้องกับธรรมชาติ และได้พบปัญหาและอุปสรรค พอสรุปเป็นข้อสังเกต ข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

๑) พระสงฆ์ควรศึกษาพระวินัยให้เข้าใจถึงพุทธประสงค์อย่างแท้จริง แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์ให้เป็นรูปธรรมให้มากกว่านี้ เพราะเท่าที่ผ่านมาพระสงฆ์ไม่ได้เอาใจใส่พระวินัยเท่าที่ควร สักแต่ว่ารักษาพระวินัยตามประเพณีเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ พระวินัยย่อมหมดคุณค่าต่อสังคม

๒) พระสงฆ์ควรจัดทำแผนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยประสานงานกับภาครัฐและเอกชน เพื่อให้โครงการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพราะที่ผ่านมา พระสงฆ์กับภาครัฐต่างฝ่ายต่างทำไม่ประสานการทำงาน จนบางครั้งภาครัฐไม่เข้าใจการทำงานของพระสงฆ์ ทำให้เกิดปัญหาขึ้น และพระสงฆ์ก็ขาดความรู้ด้านการอนุรักษ์ที่ถูกวิธี จึงทำให้การทำงานไม่บรรลุเป้าหมาย

๓) พระสงฆ์ควรจัดให้มีการประชุมสัมมนา ชี้แจงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าใจ เพื่อจะได้ช่วยกันทั้งสองฝ่าย

๔) พระสงฆ์ควรประยุกต์หลักพระวินัยเพื่อการอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับธรรมะเป็นไปในแนวเดียวกับธรรมะ เพราะในอดีตกาล พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยแก่พระสงฆ์ก็เพื่อให้เป็นระเบียบสำหรับฝึกกายวาจาให้มีความประพฤติเรียบร้อยดีงาม เพื่อนำให้เข้าถึงธรรม เป็นการจัดระเบียบชีวิตให้พัฒนายิ่งขึ้นโดยอาศัยพระวินัยดังกล่าว

๕) รัฐบาลควรเอาใจใส่ดูแลอำนวยความสะดวกให้แก่พระสงฆ์ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาจจัดเจ้าหน้าที่ให้ไปอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์และพัฒนารูปแบบวิธีการให้ดีขึ้น

๖) รัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนพระสงฆ์นักพัฒนา นักอนุรักษ์ โดยการประกาศเกียรติคุณเพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่สังคม

หากพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ ศึกษาและเข้าใจพระวินัยอย่างถ่องแท้ ประยุกต์พระวินัยให้เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมะ ส่วนภาครัฐควรให้ความร่วมมือ สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงาน และอำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างด้วยดีแล้ว ก็เชื่อได้ว่า พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ยังมีคุณค่าและประโยชน์ต่อสังคมไทยและสังคมโลกสืบไป

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย.** เล่มที่๑-๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา ภาษาไทย.** เล่มที่ ๑–๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

กรรณิการ์ พรมเสาร์. **พระพุทธศาสนากับการเยียวยาธรรมชาติ.** กรุงเทพมหานคร : ๒๕๓๖. เครือข่ายองค์กรสิ่งแวดล้อม ๓๘. **ร่วมใจกันทำวันนี้.** กรุงเทพมหานคร : แพลน พริ้นติ้ง, ๒๕๓๘.

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สโมสร, ชมรมอนุรักษ์สภาพแวดล้อม. **สภาพแวดล้อมไทย.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชาช่าง, ๒๕๓๘.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ. **พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. **ธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของประชาชน และกระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๔.

ธรรมชาติศึกษา. **สิ่งแวดล้อมโลก.** กรุงเทพมหานคร : สำนักธรรมชาติศึกษา, ๒๕๒๒.

ประชา หุตานิวัตร, **การเมืองสีเขียว.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, **นิเวศเศรษฐศาสตร์ และนิเวศวิทยาการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____ . **เศรษฐศาสตร์สีเขียว เพื่อชีวิตและธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____ . **วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

พระมหาจรรยา สุทฺธิญาโณ. **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหนคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๓๕. ธีระพล อรุณะกสิกร และคณะรวบรวม กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒.

มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย. **พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ แอนด์ พับลิชชิง, ๒๕๓๖.

วนิดา จิตต์หมั่น. **ชีวิตกับสภาพแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

วิทยา ว่องกุล(บรรณาธิการ). **วิกฤติโลก แผน World Bank ยึดประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๒.

ศิริพต ผลสินธุ์. **ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร : ดี ดี บุคสโตร์, ๒๕๓๑.

สมจิตร พงศ์พงัน. **ภาวะแวดล้อมและนิเวศวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๑๘.

มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนา เพื่อแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม

Social Dimension in Buddhism to Solve the Problem of Environmental Pollution of Society

ธนวรรณ จารุไพบูลย์
Tanawan Jarupaibool
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบความหมายของคำว่ามิติทางสังคมในพุทธศาสนา ซึ่งมิใช่เรื่องใหม่ หากแต่มีรากฐานดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพียงแต่ได้มีการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ละยุคสมัยเท่านั้น และเนื่องจากบ้านเมืองในปัจจุบันเกิดภาวะวิกฤติ เพราะได้รับผลกระทบจากภาวะทางเศรษฐกิจซะลอตัวลง เมื่อนักการเมืองหรือบุคคลต่าง ๆ ในสังคมหวังจะกอบโกยผลประโยชน์เป็นของส่วนตัวมากขึ้น ส่วนประชาชนอดอยากมากขึ้น จึงเกิดเป็นภาวะวิกฤติทางสังคม เมื่อมีประชากรในสังคมมีมากขึ้นความเห็นแก่ตัวก็มากขึ้นตามลำดับ สภาพสิ่งแวดล้อมรอบตัวจึงไม่มีคนเอาใจใส่ดูแล ทำให้เกิดเป็นภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อม กลายเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม สาเหตุที่แท้จริงของทุกปัญหานั้นมาจากเหตุเพียงสาเหตุเดียว คือ ความด้อยคุณภาพของประชากร

ดังนั้น การแก้ปัญหาจึงต้องทำทุกวิถีทางที่จะสร้างคุณภาพของประชาชนในสังคมไทยให้สูงขึ้น บทความนี้ต้องการนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตามวิถีแห่งพระพุทธศาสนา โดยการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบองค์รวม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุด คือ การนำเอาหลักธรรมทางศาสนามาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตของเยาวชน ซึ่งเป็นประชากรคนรุ่นใหม่ของสังคม

ต่อไป โดยสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น ทะนุถนอม เมื่อเอาใจใส่ดูแลปกครองอย่างถูกต้องแล้วจะสามารถทำให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและคุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งเป็นการช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ให้แก่สังคม ส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข เพราะเยาวชนในวันนี้คือผู้นำและผู้พัฒนาสังคมประเทศชาติในวันข้างหน้า

Abstract

This article aims to learn the meaning of the word ùsocial dimensionû in Bhuddism which is not a new point. Its basis appears since the Buddhist era but it is adjusted to be agreeable with the change of each social period. Nowadays there are crisis conditions in the country which effect from the economic deterioration condition. Politicians and social people want to grab more personal advantages. People in the country have to face starvation situation which can cause social crisis condition. The more people are in the society, the more selfish they are. This causes negligence to the environmental condition which leads to environmental crisis conditions and finally becoming environmental pollution of the society. The real causes of every problem come from one reason that the population quality is inferior.

So, the problem solving is to find the way to establish high quality of the population in Thai society. The researcher proposed the problem solving for the environmental pollution in the society using Buddhist process. The systemic solving is the most significant way in applying Buddhist principles to our present lives together with the creation of living quality of the youth who are going to be new generation in our society. The family unit mostly influences on them because it is the first unit to train their mind, give them love, care and dominate to grow up to be a quality person with morality. Furthermore it can reduce social problems which can result in peace society because today our youth might become the leaders and developers of the society and nation in the future.

๑. บทนำ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นความเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม การดำรงอยู่ และความปกติสุขของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์จำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กันเป็นหนึ่งเดียว ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ วิทยาศาสตร์อาจจะสามารถหาทางแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นในทางเทคนิค แต่ก็เป็นเพียงทางออกเฉพาะหน้าในระยะสั้น เราจำเป็นต้องเห็นปัญหาความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมกับระบบเศรษฐกิจและสังคม และจำเป็นต้องหาทางแก้ปัญหา หาทางออกที่มีความเป็นไปได้ในทางเทคนิค มีความเหมาะสมในเชิงเศรษฐศาสตร์ เป็นไปได้ในทางการเมือง ยอมรับได้ในทางสังคมและวัฒนธรรม และมีความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม

ประเทศไทยนั้นเป็นสังคมหนึ่งซึ่งยอมรับพระพุทธศาสนา และได้รับการหล่อหลอมจากหลักธรรม คำสอนในพระพุทธศาสนามายาวนาน วิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่กำเนิดจนถึงตาย จึงเกี่ยวโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนา แต่เมื่อสังคมโลกเปิดกว้างขึ้นทั้งในด้านสื่อสารมวลชน เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่นำพาให้สังคมไทยก้าวเข้าไปสู่กระแสแห่งยุคโลกาภิวัฒน์ ส่งผลให้สังคมไทยต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติในหลายๆ ด้าน กล่าวคือ วิกฤติด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะสามารถนำหลักการสำคัญที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาในแบบองค์รวม เพื่อจะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างครบวงจร อันจะส่งผลดีกับการแก้ไขปัญหาวิกฤติต่างๆ ของสังคมไทยต่อไป

วิกฤติต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนโยงใยถึงกันเป็นลูกโซ่ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดวิกฤติขึ้นในด้านใดด้านหนึ่งของสังคมนั้นหมายถึงว่า ผลพวงจากวิกฤตินั้นย่อมกระทบต่อระบบในสังคมนั้นด้วย เช่น บ้านเมืองปัจจุบันเกิดภาวะวิกฤติ เพราะเป็นผลกระทบจากภาวะทางเศรษฐกิจทรุดตัว นักการเมือง บุคคลในสังคมหวังเพื่อจะกอบโกยผลประโยชน์เป็นส่วนตัวมากขึ้น ประชาชนอดอยากมากขึ้น จึงเป็นภาวะวิกฤติทางสังคมเมื่อบุคคลในสังคมมีมากขึ้นความเห็นแก่ตัวมากขึ้น สภาพสิ่งแวดล้อมรอบตัวจึงไม่มีคนเอาใจใส่ดูแลจนเกิดเป็นภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อม ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยจะต้องนำกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้แบบองค์รวมตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในขณะนี้ วัตถุประสงค์ทำให้บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาในมิติทางสังคม วิเคราะห์สาเหตุของปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม และเสนอแนวทางแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามแนวพุทธ

๒. คำสอนของพระพุทธศาสนาในมิติทางสังคมและปัญหาสังคม

๒.๑ มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนา

มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องใหม่ หากแต่มีรากฐานดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพียงแต่ได้มีการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ละยุคสมัยเท่านั้น ผู้มีทัศนะในแนวนี้ส่วนใหญ่เป็นนักคิดหรือนักวิชาการที่เป็นชาวพุทธ[๑]

พระวัลโปละ ราหุล (Walpola Rahula) เป็นพระภิกษุนักวิชาการและนักกิจกรรมสังคมชาวศรีลังกา พระสูตรที่พระราหุลมักจะยกมาสนับสนุน เช่น กูฏทันตสูตร ที่ว่าด้วยการปราบโจรผู้ร้ายด้วยการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพการงาน สิงคาลกสูตร ที่ว่าด้วยการสร้างความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมตามหลักทิศ ๖[๒]

อริยรัตนะ (Ariyaratne) เป็นอนาคาริกชาวศรีลังกาที่ถือว่ามีบทบาทโดดเด่นในการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นเขายังเป็นแกนนำในการตั้งขบวนการสรรโวทัย (Sarvodaya Movement) ขึ้นมา ค.ศ.๑๙๕๘ (๒๕๐๑) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะฟื้นฟูบทบาททางสังคมของพระพุทธศาสนาในศรีลังกา อริยรัตนะมองว่า การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่ควรจำกัดขอบเขตให้เหลือเพียงมิติทางจิตวิญญาณเท่านั้น เพราะการทำเช่นนี้ก็เท่ากับว่าเราไปตีกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นเพียงเรื่องของโลกอื่นเท่านั้น แท้จริงแล้วพระพุทธเจ้าทรงมีคำสอนเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวกับปรัชญาสังคมและความรับผิดชอบต่อสังคมหลักธรรมที่อริยรัตนะมองว่าเป็นมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนา คือ หลักพรหมวิหาร ๔ และ สังคหวัตถุ ๔[๓]

[๑] พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร,ดร., "พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม", (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ไม่ระบุปี), หน้า ๘ (อัดสำเนา).

[๒] Walpola Rahula, **The Heritage of the Bhikkhu: A Short History of the Bhikkhu in Educational, Cultural, Social and Political Life** (New York : Grove Press, 1974), pp. 14-15, อ้างใน พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร,ดร., "พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม", (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ไม่ระบุปี), หน้า ๑๔.

[๓] George D. Bond, "A.T. Ariyatne and the Sarvodaya Shramadana Movement," **Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia**, ed. By Christopher S. Queen (New York: State University of New York Press, 1996), pp.126. อ้างใน พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร,ดร., "พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม", (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ไม่ระบุปี), หน้า ๑๕-๑๖.

แนวคิดของพุทธทาสภิกขุ เรื่อง “ธัมมิกสังคมนิยม” เป็นแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาที่พุทธทาสภิกขุนำเสนอขึ้นมา ตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดเรื่องธรรมหรือกฎธรรมชาติ (อิทัปปัจจยตา) ซึ่งท่านมองว่าธรรมหรือกฎธรรมชาติ นี้มีเจตนารมณ์เชิงสังคมอยู่ (ธัมมิกสังคมนิยม) เหตุที่ท่านมองอย่างนี้เพราะสรรพสิ่งในจักรวาลล้วนดำรงอยู่โดยการอิงอาศัยกันตามกฎอิทัปปัจจยตา ไม่มีสิ่งใดเลยที่สามารถดำรงอยู่อยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวเป็นอิสระ การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือยึดถือประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งถือว่าดำเนินตามเจตนารมณ์สังคมนิยมของธรรมชาติ (ท่านโต้แย้งลัทธิปัจเจกนิยมและบริโภคนิยมว่าไม่ดำเนินเจตนารมณ์ของธรรมชาติ) ดังนั้น การที่พระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยขึ้นมาก็ดี การตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมาก็ดี หรือสอนให้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยเมตตาธรรมก็ดี ล้วนแต่ทรงดำเนินเจตนารมณ์เชิงสังคมนิยมทั้งสิ้น[๔]

แนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาอีกแนวคิดคือ แนวคิดศีลกับเจตนารมณ์ทางสังคม ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้ขึ้นมาคือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านมองว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สะท้อนมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัดที่สุด คือ หลักคำสอนในขั้นของศีลหรือวินัย ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า คำสอนและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม และสะท้อนเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมมากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในขั้นศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวด้วยการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่างๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น และแก่ความผาสุกแห่งสมาชิกทั้งปวงของหมู่ชน อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจกรณีย์ที่ดีงามยิ่งๆ ขึ้นไป[๕]

แนวคิดกรรมเชิงสังคม (Collective Social Action) ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้คือ อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ มองว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ขาดมิติทางสังคมแต่อย่างใด หากแต่พระพุทธศาสนาที่เรานับถือกันในสังคมไทยเป็นพระพุทธศาสนาที่เน้นหนักมิติเชิงปัจเจกบุคคลเพียงด้านเดียว เช่น เวลาที่เราอธิบายถึงคนที่กำลังอยู่ในภาวะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลง เรามักจะมองเพียงแค่ว่าเป็นเรื่องพฤติกรรมหรือกรรมส่วนบุคคล โดยไม่สนใจตั้งคำถามในระดับโครงสร้างหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมว่ามีความบกพร่องอย่างไร นี้คือมิติของพระพุทธศาสนาที่อาจารย์นิธิ มองว่าสังคมไทยไม่ได้หยิบยกขึ้นมาเน้นย้ำ ดังนี้

[๔] พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร,ดร., “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”, หน้า ๑๙-๒๐.

[๕] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓๑.

> "ในส่วนความหมายเชิงสังคมของพระพุทธศาสนานั้น นับตั้งแต่โบราณมาไม่ค่อยได้เน้นในสังคมไทย เพราะศาสนารับหน้าที่รักษากฎระเบียบทางสังคมอยู่แล้ว พระพุทธศาสนาไทยจึงให้ความสำคัญแก่การพัฒนาจิตใจของบุคคลมากกว่า
>
> ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาไทยจึงมักถูกโจมตีเสมอว่า ไม่ค่อยมีมิติทางสังคมในคำสอน แต่ที่จริงแล้วพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ขาดมิติทางสังคมแต่อย่างใด เพียงแต่ในเมืองไทย มิติด้านนี้ถูกละเลยไปเองต่างหาก"[๖]

มีหลักธรรมหลายประการที่อาจารย์นิธิเห็นว่าควรมีมิติทางสังคมด้วย ถึงจะสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ อาทิ หลักคำสอนเรื่องกรรม ในเรื่องนี้ อาจารย์ให้ความเห็นว่า คนไทยมักมองกรรมเป็นเรื่องของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว บุคคลทำกรรมดีมาน้อยจึงเกิดมาจน อย่างไรก็ตามถ้ามองว่ากรรม ยังมีอีกมิติหนึ่งคือกรรมของสังคม ซึ่งเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าส่วนหนึ่งของความจนนั้นมีสาเหตุมาจากสังคมเอง เช่น เขาทำไร่ทำนาเขาอยู่ดีๆ ก็ไปอพยพเขาขึ้นไปอยู่บนยอดเขาแห้งแล้ง เพื่อจะเอาที่ดินของเขาไปทำเขื่อน ก็กลายเป็นคนจนรากเลือดอยู่บนเขา ก็เห็นได้อยู่ชัดๆ ว่ากรรมที่ทำให้เขาจนนั้นเป็นกรรมของสังคมแน่[๗]

นักคิดและนักวิชาการของไทยที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนา อย่างหลากหลาย แต่โดยสรุปแล้วมีฐานอยู่บน ๒ แนวคิดหลักๆ คือ แนวคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของธรรมชาติ (nature-based) และแนวคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของวินัย (discipline-based) แนวคิดแรก ได้แก่ แนวคิดธัมมิกสังคมนิยมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองว่าธรรมหรือกฎธรรมชาติมีเจตนารมณ์ทางสังคม เพราะควบคุมสรรพสิ่งในจักรวาลให้เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผนและดำเนินไปแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งและกัน หรือขึ้นอยู่ด้วยกันและกัน ดังนั้น วิถีชีวิตแบบเน้นความสำคัญของสังคมจึงถือว่าดำเนินตามเจตนารมณ์ของธรรมชาติ ส่วนแนวคิดที่ ๒ ได้แก่ แนวคิดศีลกับเจตนารมณ์ทางสังคมของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองศีลหรือวินัยในมิติที่ครอบคลุมทั้งเรื่องความประพฤติดีงามส่วนบุคคลและการจัดวางระเบียบแบบแผน การจัดโครงสร้างและการจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม สำหรับแนวคิดท่านอื่นๆ ส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทั้งสองนี้[๘]

[๖] นิธิ เอียวศรีวงศ์, **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘-๒๙.

[๗] นิธิ เอียวศรีวงศ์, **คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕-๖.

[๘] พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร,ดร., "พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม", หน้า ๑๙-๒๐.

๒.๒ พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม

หากเราพิจารณาตามมุมมองของมิติทางสังคมจะพบว่าอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตประกอบด้วยมิติทางสังคมหลายมุมมอง เช่น ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ศาสนา วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น ในปัจจุบันมุมมองด้านอื่นๆ ค่อยๆ หมดไปด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และระบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ด้วยระบบทุนนิยมและบริโภคนิยมนั่นเอง ด้านศาสนาแม้จะยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจแต่ก็กีดกันให้เป็นเพียงความเชื่อทางอุดมคติที่แปลกแยกออกจากวิถีชีวิตประจำวันของคนในสังคม เพราะไม่สามารถพิสูจน์ได้ทางประสาทสัมผัสตามหลักการทางวิทยาศาสตร์และบางครั้งเรื่องของศาสนาก็ไม่ได้รับการยอมรับจากคนรุ่นใหม่ที่เติบโตมาพร้อมกับสังคมวิทยาศาสตร์ด้วยซ้ำ ทว่าระบบบริโภคนิยมที่กลายมาเป็นความเชื่อและลัทธิที่ได้รับการยอมรับของคนในสังคมยุคปัจจุบันนั้นสามารถจับต้องและตอบสนองความต้องการโดยไม่ต้องรอการพิสูจน์ใด ๆ ทั้งสิ้นแม้จะเป็นความสุขแบบฉาบฉวยก็ตาม[๙]

การเปลี่ยนแปลงวิถีแห่งการดำเนินชีวิตนั้น จำเป็นอย่างยิ่งต้องเปลี่ยนวิธีคิด วิธีมองโลกก่อน เนื่องจากปัจจุบันวิธีคิดวิธีมองโลกแบบพุทธได้หายไปจากสังคมไทย ตัวหลักธรรมไม่ได้ถูกนำมาใช้เป็นจุดยืนในการมองปัญหาต่างๆ หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ถูกทำให้กลายเป็นเครื่องปะดับมากกว่าที่จะเป็นส่วนหนึ่งของวิธีคิด ส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต วิธีคิดยังแยกเป็นส่วนๆ ไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของสรรพชีวิตโดยรวม เช่น พูดถึงระบบนิเวศของป่า แต่ก็ไม่ได้พูดถึงสิงสาราสัตว์ พูดถึงอาหารธรรมชาติแต่ก็ไม่ได้พูดถึงเรื่องจิตใจ หรือพูดถึงอาหารธรรมชาติ จิตใจ แต่ก็ไม่ได้พูดถึงเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างนี้เป็นต้น[๑๐] เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นในเรื่องความพึงพอใจสูงสุดสำหรับปัจเจกบุคคลและสวัสดิการสูงสุดสำหรับสังคม ขณะที่พระพุทธศาสนาเน้นที่ความสุขของปัจเจกบุคคลและสังคม ค่านิยมในการบริโภคท้าทายต่อคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องความรู้จักการปริมาณในการบริโภค พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงการบริโภคตามนัยแห่งมัชฌิมาปฏิปทาโดยหลักโภชเน มัตตัญญุตา สอนให้บริโภคอย่างมีคุณค่าและพอเหมาะแก่การดำรงชีวิตอยู่ได้ รู้จักพอดีในการบริโภค หมายถึง ความพอดีที่ให้คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ ความมุ่งหมายของการบริโภค หมายถึง ไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคมและไม่ทำให้ระบบธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเสียคุณภาพ

[๙] ไพเราะ มากเจริญ, "มโนทัศน์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน", **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๖.

[๑๐] สมเกียรติ มีธรรม, **พุทธทัศน์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐-๒๑.

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีสาเหตุสำคัญมาแต่ภายในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งมีสาเหตุ ๓ ประการ คือ ตัณหา ความต้องการผลประโยชน์ มานะ ความต้องการอำนาจหรือความยิ่งใหญ่ในด้านต่างๆ ทิฏฐิ ความเชื่อ ความเห็น ความยึดถือในแนวคิด มองว่าสิ่งที่ตัวเองเห็นหรือยึดถือนั้นเป็นจริงถูกต้อง[๑๑] มโนทัศน์ที่ตรงกันระหว่างพระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็คือเรื่องของ "ตัณหา"ตามรูปศัพท์ ตัณหา แปลว่า ความอยาก ทะยาน ร่านรนหาสิ่งอำนวยสุขเวทนา หลีกหนีสิ่งที่ก่อทุกขเวทนา[๑๒] พระพุทธศาสนามองตัณหา คือ กิเลสชนิดหนึ่งที่ทำให้เกิดตัวตนและภพชาติอันนำไปสู่ความทุกข์ไม่สิ้นสุดโดยผ่านวงล้อแห่งปัจจยาการ ที่เรียกว่า "ปฏิจจสมุปบาท" ซึ่งหมายถึง ภาวะของสิ่งที่ไม่เป็นอิสระ ต้องอาศัยกันและกันจึงเกิดขึ้นได้ โดยสิ่งทั้งปวงในโลกนี้จะเกิดขึ้นและเป็นอยู่ด้วยตนเองโดยปราศจากเหตุปัจจัยไม่ได้ต้องอิงอาศัยกัน การเกิดขึ้นแห่งตัณหาได้อาศัยการที่อายตนะภายในกระทบอายตนะภายนอกที่เรียกว่า เกิดผัสสะ จากนั้นผัสสะจึงก่อให้เกิดเวทนา กล่าวคือ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ ไม่สุขบ้าง หลังจากนั้นตัณหา คือ ความอยากในอารมณ์แห่งเวทนานั้นก็จะตามมา

เมื่อตัณหาทำให้เกิดทุกข์ แนวทางปฏิบัติและคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นไปที่การดับทุกข์โดยการลดละกิเลสเป็นหลัก การที่พระพุทธศาสนามองตัณหาเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์และทำให้ต้องลดละย่อมทำให้วิถีชีวิตของปัจเจกที่มีมโนทัศน์เช่นนี้มีการบริโภคน้อย และการใช้สอยก็ย่อมเป็นไปอย่างคุ้มค่า เพราะไม่ได้เป็นไปเพื่อตอบสนองความทะยานอยาก แต่เป็นการบริโภคให้ดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุขเท่านั้น ซึ่งวิถีทางเช่นนี้จะทำให้ความมีตัวตนของมนุษย์ลดน้อยลง เมื่อตัวตนลดน้อยลง มนุษย์ก็จะเห็นแก่ตัวน้อยลง และนำไปสู่การเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ มากขึ้น

พระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่จะให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบของความยั่งยืนเท่านั้น หากแต่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบอื่นๆ คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมเชื่อมโยงประสานกันเป็นระบบ ในขณะที่สนใจมนุษย์ก็ไม่ได้แยกมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ การแสวงหาความสุขของมนุษย์จะทำผ่านความสัมพันธ์แห่งการพึ่งพากัน มนุษย์ทุกคนต่างก็ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ นั่นก็คือ ความไม่เที่ยง ไม่คงทนถาวร ความทุกข์ และความไม่มีตัวตน (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) นั่นเอง ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมจึงเป็นไปในลักษณะของการอิงอาศัยกัน โดยไม่มีใครเหนือกว่าใคร มีแต่การดำเนินไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น และสรรพสิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่องกันเป็นทั้งเหตุและผลในตัวเอง เพราะสิ่งแวดล้อมคือทุกสิ่งทุกอย่าง

[๑๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๙), หน้า ๙๓ - ๙๔.

[๑๒] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๐.

ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมมีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งอาจมีส่วนในการเสริมสร้างหรือทำลายอีกปัจจัยหนึ่งได้

๓. สาเหตุของปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม

๓.๑ ปัญหาด้านการเมือง

สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางด้านการเมือง เพราะ นักการเมืองมักมองเป็นเกมส์ทางการเมือง เล่นพรรคเล่นพวก มือใครยาวสาวได้สาวเอา มักเป็นไปแบบเช้าชามเย็นชาม ความไม่สามัคคีของนักการเมือง นักการเมืองส่วนมากมักทุจริตและกอบโกยผลประโยชน์ แม้จะมีหน่วยงานคอยตรวจสอบก็ตามที ก็เป็นไปอย่างไม่เต็มที่นักด้วยเกรงกลัวอำนาจและอิทธิพล ปัญหาอีกอย่างของการเมือง คือ ด้านการดำเนินนโยบายผิดพลาดอันเกิดผลเสียกับสังคมและประเทศชาติ ผู้บริหารประเทศยังไม่ได้มีการบริหารประเทศอย่างเต็มความรับผิดชอบ ยังมีการเล่นการเมืองมากเกินความจำเป็น ซึ่งมีผลทำให้การดำเนินนโยบายต่างๆ ยังไม่ได้แก้ปัญหาที่แท้จริงของประเทศ บางครั้งนโยบายหลายๆ นโยบายก็ดูน่าจะดี แต่กลับไม่ได้ผลเต็มที่ ซึ่งก็มีสาเหตุมาจากการไม่สามารถนำนโยบายไปปฏิบัติกันอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บ่อยครั้งเป็นการดำเนินนโยบายเพื่อสร้างภาพให้แก่ตน โดยให้ความสำคัญกับประสิทธิผลน้อยมาก หรือแทบจะไม่ให้ความสำคัญเลย

ระบบราชการ ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีผลกระทบต่อการส่งออก และอีกหลายๆ ธุรกิจ หน่วยงานต่างๆ มีการทำงานซ้ำซ้อนกัน ซึ่งอันที่จริงแล้วโครงสร้างของระบบราชการก็ได้มีการกำหนดไว้ดีแล้ว แต่ก็ไปผิดพลาดที่การปฏิบัติอีก เพราะต่างคนต่างพยายามสร้างผลงานให้โดดเด่นในสายตาของผู้บังคับบัญชา หรือแม้กระทั่งนักการเมือง จนลืมนึกถึงประชาชน แต่ก็มีข้าราชการระดับกลาง และระดับล่างที่มีแนวความคิดที่ดีๆ แต่ก็ไม่มีโอกาสที่จะได้แสดงฝีมือเนื่องจากติดที่ระบบราชการที่ยังเป็นระบบศักดินาผสมกับระบบอุปถัมภ์อยู่ ตราบใดที่ผู้ใหญ่ในภาครัฐยังไม่ยอมรับความจริงเหล่านี้ ปัญหาของชาติไทยคงมีแต่การสูญเสียไปอย่างต่อเนื่อง

ผลกระทบต่อสังคมไทย

๑) ในแง่ของปัจเจกบุคคล คนไทยย่อมประสบกับความไม่เชื่อมั่นในสถานะของประเทศ ไม่ไว้ใจในข้าราชการและนักการเมือง ในการบริหารของคณะรัฐบาลและความมั่นคงของประเทศ

๒) ในแง่ของสังคม มุมมองโดยรวมของสังคมไทยย่อมไม่เป็นที่ไว้วางใจของชาวต่างชาติเท่าที่ควร ความเชื่อมั่นในรัฐบาลโดยรวมก็ลดลงตามลำดับ

๓) ในแง่ของเศรษฐกิจ การบริหารด้านนโยบายของรัฐบาลเป็นผลโดยตรงด้านเศรษฐกิจของประเทศ หากรัฐบาลวางแนวนโยบายผิดพลาด ต่างชาติขาดความเชื่อมั่นในรัฐบาล ย่อมเกิดเป็นวิกฤติเศรษฐกิจตามมาอย่างแน่นอน

๔) ในแง่ของศาสนา ปัจจุบันกำลังเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างศาสนาอันเกิดจากการพยายามแทรกแซงกิจการพระพุทธศาสนา และพยายามลบล้างความเป็นพุทธศาสนาในหน่วยงานนั้นๆ ที่นักการเมืองบางคนเป็นรัฐมนตรี ดังที่เป็นข่าวในปัจจุบัน

๓.๒ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

คนเราเมื่อเกิดมาแล้ว จะสามารถดำเนินชีวิตประจำวันไปได้อย่างมีความสุขความเจริญตลอดทั้งประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ ของชีวิต จำเป็นต้องอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภคนานาชนิด อย่างน้อยก็ต้องอาศัยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคและก็ต้องมีอย่างเพียงพอที่เรียกว่า อยู่ดีกินดี ถ้าแต่ละคนมีการอยู่ดีกินดี ก็ย่อมจะทำให้สังคมมีความมั่นคง แต่ถ้าแต่ละคนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมส่วนใหญ่มีความเดือดร้อนในเรื่องการกินดีอยู่ดี ก็ย่อมจะเป็นสาเหตุนำความอ่อนแอมาสู่สังคม สังคมย่อมมีแต่ความเดือดร้อน เป็นหนี้เป็นสินกันมาก มีการทำผิดกฎหมายบ้านเมืองมีโจรผู้ร้ายมากขึ้นปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้ สาเหตุที่แท้จริงก็เนื่องมาจากปัญหาเศรษฐกิจ อันเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในชีวิตประจำวันของมวลมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ต้องดิ้นรนในแต่ละวันก็ไม่ใช่อื่นไกลก็เพื่อปากเพื่อท้องที่เรียกว่า การทำมาหากินนั่นเอง ปัญหาทางเศรษฐกิจ ได้แก่

๑) ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่เผชิญกับปัญหานี้ บางคนแม้มีหน้าที่การงานทำแล้ว บางคนจบการศึกษาเป็นผู้ใหญ่แล้ว บางคนถึงกับแต่งงานแล้ว บางคนมีงานทำได้รับเงินเดือนมากพอสมควร แต่ก็ไม่สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวในทางเศรษฐกิจได้ บางคนแม้มีอายุมากถึงวัยกลางคนแล้ว หรือบางคนแม้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวยแต่ก็ยังไม่สามารถยืนอยู่ด้วยลำแข้งของตนเองในทางเศรษฐกิจได้ และบางคนเคยมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร แม้กาลเวลาจะล่วงเลยไปหลายปีก็ตามก็ยังคงสภาพฐานะเดิม ไม่สามารถยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้สูงขึ้นกว่าเดิมได้ บุคคลต่างๆ ดังที่ได้ยกตัวอย่างมานี้เป็นผู้เผชิญกับปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ทั้งๆ ที่สภาพแวดล้อมภายนอกและตัวเองก็สูงวัยพอสมควร น่าจะประสบความสำเร็จมากกว่านี้ ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้น่าจะลดน้อยถอยลงมากกว่านี้ แม้มีครอบครัวแล้วก็ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น หรือโตแล้วก็เหมือนไม่โต

๒) ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากเป็นปัญหาหนึ่งก็คือ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน คนรวยก็รวยเหลือเกิน ส่วนคนจนก็จนมากเหลือเกิน หรือคนร่ำรวยมีจำนวนน้อยแต่มีรายได้มาก ขณะเดียวกันคนจนมีจำนวนมากและมีรายได้ต่ำมาก เมื่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมีเช่นนี้ ก็ย่อมทำให้คนจนมีความเดือนร้อนเป็นทุกข์และก็มีโอกาสที่จะยากจนมากยิ่งขึ้น เมื่ออยากจะทำอะไรก็มักจะติดขัดกลายเป็นอุปสรรคเป็นปัญหาไปเสียหมด และโอกาสที่จะต้องกู้หนี้

ยืมสิ้นก็มีมากขึ้น ความยากจนก็ดี การกู้หนี้ยืมสินก็ดี ล้วนแต่เป็นสาเหตุแห่งความเดือดร้อนทั้งสิ้น

๓) ความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างในการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งของกลาง คือ เงินไว้จับจ่ายใช้สอยบำบัดทุกข์บำรุงสุข เมื่อมีงานทำก็ย่อมจะได้เงินเป็นค่าตอบแทน ดังคำขวัญที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ก็ย่อมมีผู้ที่เป็นเจ้าของงานในฐานะนายจ้าง และผู้ทำงานในฐานะลูกจ้าง นายจ้างกับลูกจ้างนี้ก็มักจะมีปัญหาขัดแย้งกันอยู่บ่อยครั้ง สาเหตุความขัดแย้งอาจมีมากมายหลายอย่าง เช่น ลูกจ้างไม่สนใจและไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่การงานเท่าที่ควรขาดประสิทธิภาพในการทำงานหรือมีผลงานออกมาไม่เป็นที่พอใจของนายจ้าง ส่วนนายจ้างก็อาจจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน นายจ้างใช้วิธีปกครองลูกจ้างไม่เป็นธรรม หรือไม่เข้าใจชีวิตจิตใจของลูกจ้างที่ต้องการเรียกร้องให้ขึ้นค่าจ้างเนื่องจากค่าจ้างต่ำไม่เพียงพอต่อการครองชีพและนายจ้างไม่ยอมขึ้นให้เหล่านี้ เป็นต้น ความขัดแย้งจึงมักจะเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะในวงการอุตสาหกรรมและสาขาอื่นๆ การหยุดงานจึงเป็นเหตุการณ์ธรรมดา แต่ในระบบเศรษฐกิจเป็นการทำให้สิ้นเปลืองทรัพยากรมนุษย์ตลอดทั้งทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไปอย่างน่าเสียดาย

๔) ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม โจรผู้ร้ายปล้นทรัพย์สินของผู้อื่น นอกจากเป็นผู้ทำผิดกฎหมายบ้านเมืองเป็นอาชญากรนำความเดือนร้อนมาสู่สังคมแล้วยังเป็นผู้ประพฤติผิดศีลธรรมและทำลายเศรษฐกิจของชาติอีกด้วย เพราะเป็นผู้เบียดเบียนเจ้าทรัพย์และถ่วงความเจริญ คือนอกจากตัวเองจะไม่ประกอบสัมมาอาชีวะแล้วยังขัดขวางผู้อื่นซึ่งทำการประกอบสัมมาอาชีวะเพื่อประโยชน์และความเจริญของบ้านเมือง การแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายจะต้องแก้ให้ถูกจุดและผู้ที่จะแก้ไขได้ดี ได้แก่ ผู้เป็นหัวหน้าฝูงชนผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองโดยจะต้องแก้ไขที่ปัญหาเศรษฐกิจ

ผลกระทบต่อสังคมไทย

๑) ในแง่ของปัจเจกบุคคล คนไทยย่อมกินอยู่อย่างแร้นแค้นอดอยาก ไม่สามารถจะกระทำอะไรตามที่ต้องการ ไม่สามารถตั้งตัวได้ เป็นต้น

๒) ในแง่ของสังคม ย่อมก่อให้เกิดช่องว่างเหลื่อมล้ำกันระหว่างคนรวยกับคนจนเป็นภาระของสังคมที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ ก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนาประเทศ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและความไม่มั่นคงทางสังคม ก่อให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

๓) ในแง่ของการเมือง เศรษฐกิจของชาติย่อมเป็นตัววัดคุณภาพของประเทศ คุณภาพของนักปกครอง คุณภาพของประชาชน และการก่อให้เกิดความเชื่อมั่นระหว่างประเทศ

๓.๓ ปัญหาด้านสังคม

สภาพของสังคมไทยปัจจุบัน นับวันยิ่งเลวร้ายลงไปทุกขณะ ตลอดทั้งปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ในด้านการสรรค์สร้างคุณงามความดีที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและ

สังคมก็หาได้ยากมาก ผิดกับเมื่อ ๑๐-๒๐ ปีที่แล้ว การปฏิบัติตนของคนในสังคมปัจจุบันมีแต่สภาพของความเห็นแก่ตัวเอาแต่ได้ ไม่มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน โดยเฉพาะสังคมในกรุงเทพฯ สังคมไทยเป็นสังคมของพระพุทธศาสนา แต่การอบรมสั่งสอนเยาวชนของชาติในด้านจริยธรรมลดน้อยลงหรืออาจจะหายไปในบ้างที่ เช่น ในรั้วมหาวิทยาลัย เมืองไทยในอดีตเคยได้ชื่อว่าเมืองแห่งพระพุทธศาสนาเป็นสยามเมืองยิ้ม ประชาชนหน้าตาเบิกบานไม่เคร่งเครียดเหมือนในปัจจุบันที่รัฐบาลประกาศว่าประชาชนยากจนข้นแค้น นายทุนข่มเหงคนจนข่มผู้ใช้แรงงาน มองดูสภาพสังคมที่เดือดร้อนอยู่ทุกวันนี้เป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น มีคนเข้าใจหรือยึดมั่นในพระพุทธศาสนามากน้อยแค่ไหน สภาพจริยธรรมศีลธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน จึงถึงมุมอับก็ว่าได้ ไม่ว่าสังคมจะมีสภาพทางสังคมมากน้อยเพียงใด แต่ในทุกสถาบันก็มีปัญหาด้วยกันแทบทั้งสิ้น ปัญหาทางสังคม ได้แก่

๑) ปัญหาความแตกร้าวในครอบครัว ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันมูลฐานของสังคม เป็นสภาพแวดล้อมที่ใกล้ตัวคนมากที่สุด ถ้าสัมพันธภาพหรือสภาพครอบครัวดี ไม่แตกร้าวปัญหาทางสังคมอื่นๆ เช่น การหย่าร้างคนจรจัด หรือโสเภณี ศีลธรรมเสื่อม เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่จะมีผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวมก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นปัญหาความแตกร้าวในครอบครัว จึงนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องได้รับการแก้ไขจากหลายๆ ฝ่าย โดยรวดเร็วถูกต้องและถูกทาง เพื่อผลประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและสังคมโดยส่วนรวม

๒) ปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในปัจจุบัน ปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่างๆ อาจจะเกิดมาจากหลายสาเหตุหลายประการ เช่น สันดานเป็นอาชญากร ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๓) ปัญหาศีลธรรมเสื่อม ปัญหาข้อนี้จุดสำคัญที่ตัวเองของบุคคลแต่ละบุคคล เพราะตัวเองแต่ละคนมักจะวางเฉยต่อศีลธรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้ที่ประพฤติทุจริต ประพฤติมิชอบ เช่น พ่อค้าที่ขูดเลือดขูดเนื้อประชาชนก็ไม่อยากจะให้ข้าราชการมาใช้อำนาจนอกหน้าที่ขูดรีดเนื้อตน สามีที่ตบตีภรรยาได้ทุกวันๆ บิดาที่ล่วงละเมิดทางเพศบุตรสาวของตนเอง มีเพื่อนบ้านมาระรานกันโดยไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น ข้าราชการไม่มีความปราณี เจ้าหน้าที่ไม่ยุติธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นความจริงซึ่งสามารถพิจารณาเห็นได้ในสังคมทุกวันนี้

๔) ปัญหาโสเภณี ปัญหาโสเภณีนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญปัญหาหนึ่งในสังคมทุกสังคมล้วนมีหญิงโสเภณีเหมือนกันหมดสิ้น จึงกล่าวได้ว่าหญิงโสเภณีเป็นผลิตผลทางสังคม จนทำให้เกิดปัญหาสังคมหลายประการ คือ

๔.๑) การแพร่เชื้อโรค ผู้หญิงโสเภณีเป็นผู้สำส่อนทางเพศย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งกามโรคและโอกาสที่จะแพร่เชื้อกามโรคให้แก่ผู้ชายที่ไปใช้บริการทางเพศ

๔.๒) ทำลายความมั่นคงของครอบครัวไปติดกามโรคมา ก็อาจจะนำเชื้อมาเผยแพร่ให้สมาชิกของครอบครัว นอกจากจะเสียเงินไปเป็นค่าบำรุงบำเรอให้โสเภณีแล้วก็ต้องนำเงินทองมาใช้จ่ายเป็นค่ายารักษาโรค แทนที่จะได้นำเงินนั้นไปใช้จ่ายบำรุงความสุขแก่ครอบครัว และบางครั้งถึงกับ

ครอบครัวแตกสลายลงเพราะภรรยาฟ้องหย่าสามี ในเรื่องเช่นนี้ มักมีปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง หรือบางครั้งก็เกิดเป็นการทะเลาะกัน เกิดความระหองระแหงภายในครอบครัว ขาดความไว้วางใจกันในระหว่างคู่ครองสมาชิกของครอบครัวขาดความอบอุ่นและมีปมด้อย เป็นการทำลายบรรยากาศความสุขในครอบครัวได้ ซึ่งก็เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของครอบครัวอันเป็นสถาบันพื้นฐานที่สุดของสังคมนั่นเอง

ผลกระทบกับสังคมไทย

๑) ในแง่ของปัจเจกบุคคล ย่อมทำให้ประชาชนมีสุขภาพจิตเสื่อมทรามลง สุขภาพบุคลิกภาพถดถอย ขาดสติปัญญาความรอบรู้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต เป็นต้น

๒) ในแง่ของสังคมส่วนรวม สังคมขาดความสงบสุข

๓) ในแง่ของการเมือง บุคคลในสังคมเป็นส่วนประกอบสำคัญในสถาบันทั้งปวง ผลอันโยงใยถึงกันย่อมก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในการเมือง ไม่เป็นที่ยอมรับในสายตาของชาวโลก

๔) ในแง่ของเศรษฐกิจ ย่อมเป็นปัญหาระยะยาวอันเกิดจากพฤติกรรมของบุคคลในสังคม การว่างงาน การขาดรายได้ การประกอบอาชีพไม่สุจริต คุณภาพของบุคคลในสังคมย่อมส่งผลกระทบกับเศรษฐกิจของสังคมด้วย

๔. แนวทางการแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามแนวพุทธ

๔.๑ พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาทางการเมือง

ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง อาจจะมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ผลประโยชน์ขัดกัน ความคิดเห็นไม่ตรงกัน การขาดอุดมคติทางการเมืองที่แน่นอน เป็นต้น พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความพอดีในการปฏิบัติตน และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยปัญญา สอนให้รู้จักความสุจริตในการปฏิบัติตนสมควรแก่หน้าที่ รู้กาล รู้เวลา รู้หน้าที่ของตน ในการแก้ปัญหานี้ตามทัศนะของพุทธศาสนาแล้ว นักการเมืองจะต้องมีธรรมะสำหรับนักบริหาร นักปกครอง ในกูฏทันตสูตร เล่ม ๙ ข้อ ๑๙๙ - ๒๓๘ กล่าวถึง สาระสำคัญแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม หลายอย่างทั้งทางโลกและทางธรรม เช่น

๑) การกำจัดเสี้ยนหนามของบ้านเมือง ต้องกำจัดที่ต้นเหตุ เช่น จัดเศรษฐกิจให้ดี ให้ทุกคนมีงานทำ และให้คนมีศีลธรรมประจำใจ เป็นการกำจัดโจรผู้ร้ายในสังคม

๒) ผู้ใหญ่จะทำอะไร ควรปรึกษาหารือขอความยินยอมจากผู้น้อยด้วย เพื่อเขาจะได้ร่วมมือด้วยความเต็มใจ

๓) ผู้เป็นใหญ่ควรมีคุณสมบัติของผู้ใหญ่ มีคุณลักษณะที่ดีเป็นที่ยกย่องยอมรับของผู้น้อย

๔) ที่ปรึกษาใกล้ชิดผู้ใหญ่ควรเป็นคนมีศีลธรรมและมีปัญญา มีบุคลิกลักษณะน่านิยมนับถือ

๕) การบำเพ็ญคุณงามความดีนั้นแม้มีทรัพย์น้อยก็อาจทำได้มาก ถ้าตั้งใจให้ดีและทำเป็น ไม่ต้องมีทรัพย์เลยก็สามารถบำเพ็ญคุณงามความดีได้มากกว่าผู้มีทรัพย์เสียอีก ผู้ขัดสนจนทรัพย์จึงไม่ควรท้อถอยและสิ้นกำลังใจในการทำคุณงามความดี[๑๓]

นักการเมืองต้องเป็นบุคคลผู้มีฉันทะเป็นแรงจูงใจ ต้องการภาวะที่เป็นผลของการกระทำโดยตรง อันเป็นเหตุให้เขามีความต้องการทำ กล่าวคือ

(๑) ไม่ทำให้เกิดการทุจริต แต่ทำให้เกิดการสุจริต ความขยัน อดทน ความซื่อตรงต่องาน และแม้แต่ความซื่อตรงต่อเหตุผลที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ

(๒) ทำให้ตั้งใจทำงาน นำไปสู่ความประณีต ความดีเลิศของงาน เพราะนิสัยใฝ่สัมฤทธิ์ ทำจริงจัง เอางาน และสู้งาน

(๓) ตรงข้ามกับความสับสนซับซ้อนในระบบ และการคอยจ้องจับผิดกัน จะมีความร่วมมือร่วมใจ การประสานงาน และการมีส่วนร่วม เพราะต่างมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน มิใช่มุ่งสิ่งเสพเสวยเพื่อตน ที่จะต้องคอยฉกฉวยแย่งชิงกัน

(๔) เนื่องด้วยการกระทำเป็นไปเพื่อผลของมันเอง ผลจึงเป็นตัวกำหนดหรือชี้บ่งปริมาณและคุณภาพของงานที่เป็นเหตุของมัน ดังนั้น จึงย่อมเกิดความพอเหมาะพอดีระหว่างการกระทำกับผลที่พึงประสงค์ คือ ทำเท่าที่ภาวะซึ่งเป็นผลดีจะเกิดมีขึ้น เช่น กินอาหารพอดีที่จะสนองความต้องการของร่างกายให้มีสุขภาพดี โดยไม่ตกเป็นทาสของการเสพรส

(๕) เนื่องด้วยผู้ทำด้วยฉันทะ ต้องการผลของการกระทำโดยตรง และต้องการทำให้ผลนั้นเกิดขึ้น อีกทั้งเขาย่อมได้ประจักษ์ผลที่เกิดต่อเนื่องในการกระทำ เพราะการกระทำคือการก่อผลซึ่งเขาต้องการ[๑๔]

๔.๒ พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จุดประสงค์ของเศรษฐกิจนั้น ก็เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ หรือจะกล่าวอย่างง่ายๆ ก็เพื่อให้ประชาชนมีการอยู่ดีกินดี หรือมีมาตรฐานในการครองชีพดีขึ้น ในทางเศรษฐกิจถือว่า ยิ่งมีการอยู่ดีกินดีด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคมากเพียงใด ชีวิตย่อมมีความสุขและสะดวกสบายมากเพียงนั้น และเชื่อว่าเมื่อมีสินค้าและมี

[๑๓] วศิน อินทสระ, **พระไตรปิฎกฉบับที่ทำให้ง่ายแล้ว**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๓), หน้า ๗๖.

[๑๔] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙๘.

การบริการที่ผลิตได้ให้แก่ประชาชนโดยทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ประชาชนก็จะมีความสุขและความเป็นอยู่ดีขึ้น ความสุขดังกล่าว จึงเป็นความสุขในด้านวัตถุ หรือกล่าวได้ว่าความมุ่งหมายของเศรษฐกิจก็เพื่อจะสร้างความสุขใจด้านวัตถุให้แก่มนุษย์นั่นเอง ก็ย่อมเป็นการถูกต้อง พุทธศาสนาก็มีความมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกัน แต่พุทธศาสนาแบ่งความสุขออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ โลกิยสุขและโกุตตรสุข โลกุตตรสุขเป็นความสุขของผู้สิ้นกิเลสสวะหรือผู้สำเร็จอรหัตตผลแล้ว เป็นความสุขที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่พัวพันอยู่กับวัตถุกามหรืออารมณ์กามใดๆ ส่วนโลกิยสุข เป็นความสุขของปุถุชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน เป็นความสุขที่พัวพันกับทรัพย์สมบัติและวัตถุกามต่างๆ เป็นประเภทอามิสสุข คือ สุขที่เจือด้วยอามิสสิ่งของ ความสุขทางเศรษฐกิจก็จัดอยู่ในความสุขประเภทนี้ เพราะเป็นความสุขของการแสวงหาและได้สิ่งของมาบำบัดความต้องการ เราสามารถนำพระพุทธศาสนามาแก้ปัญหาเหล่านี้ได้โดย

๔.๒.๑ หลักของการพออยู่พอกินในพระพุทธศาสนา

ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักสร้างความสำเร็จทันตาเห็น บางทีท่านเรียกว่าหัวใจเศรษฐี (อุ.อา.กะ.สะ.) อันเป็นคำสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ ๔ ประการ คือ

๑) ต้องมีความหมั่น คือ มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักใช้ปัญญาความสามารถจัดการดำเนินการไปให้ได้ผลดี ซึ่งเป็นทางให้ได้ทรัพย์ ข้อนี้ตรงกับหลักเศรษฐกิจข้อแรกคือ หลักผลิตกรรม (Production)

๒) ต้องการรักษา คือ ต้องรู้จักเก็บคุ้มครองทรัพย์ หน้าที่การงานและผลงานที่ตนได้มาหรือได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้น ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียโดยเฉพาะ ถ้าเป็นทรัพย์ก็ต้องยิ่งรู้จักเก็บออม ข้อนี้ตรงกับ หลักเก็บออม (Saving)

๓) ต้องเลือกคบคนดีเป็นเพื่อน คือ เลือกคบแต่มิตรแท้ ๔ จำพวก คือมิตรมีอุปการะ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข มิตรแนะประโยชน์ให้ และมิตรมีความรักใคร่[๑๕] ถ้าดำเนินธุรกิจเป็นบริษัทหรือสหกรณ์ ก็จำเป็นต้องเลือกสมาชิกที่ดี ตรงกับหลักสหกรณ์ (Cooperation)

๔) ต้องมีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ตรงกับหลักบัญชีครัวเรือน หรือการวางแผนการใช้จ่ายประจำครอบครัว (Household Budget) นั่นเอง

[๑๕] วศิน อินทสระ, **พระไตรปิฎกฉบับที่ทำให้ง่ายแล้ว**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘๒.

[๑๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๙.

๔.๒.๒ ควรเว้นอบายมุข (ทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์) ๖ อย่าง[๑๖] คือ

๑) เว้นจากการดื่มน้ำเมา

๒) เว้นจากการเที่ยวกลางคืน

๓) เว้นจากการเที่ยวดูการเล่นต่างๆ

๔) เว้นจากการเล่นการพนัน

๕) เว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตร

๖) เว้นจากการเกียจคร้านทำงาน

๔.๒.๓ หลักมัตตัญญุตา คือ ความรู้จักประมาณตนหรือรู้จักความพอดีในการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบไม่โลภมากจนเกินไป และเมื่อหามาได้แล้วก็ต้องรู้จักประมาณในการใช้จ่ายด้วย ต้องไม่ให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไป และต้องมีอัตตัญญุตา คือ ความเป็นผู้รู้จักตนเอง คือ ต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่าเรามีชาติตระกูลยศตำแหน่ง หน้าที่การงานความรู้ความสามารถแค่ไหนเพียงไร แล้วต้องประพฤติตนให้สมกับภาวะนั้นๆ อย่าหลงตัวเอง อย่าลืมตัวเองเป็นเด็ดขาด เช่น เป็นนายจ้างจะต้องเอาใจใส่ดูแลในเรื่องค่าจ้างที่เป็นธรรมรวมทั้งสวัสดิการอื่นๆ

๔.๒.๔ หลักพุทธธรรมที่ควรจะนำมาประยุกต์ได้กับลักษณะทั่วไปเศรษฐศาสตร์

๑) เน้นการพึ่งตนเอง : ความหมายในทางพุทธธรรม คือ ความสามารถในการพัฒนาตนเองด้วยการพิจารณาอย่างแยบคาย เห็นความเป็นจริงของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ขณะที่ความหมายที่มักเข้าใจกันในทางเศรษฐศาสตร์คือ

๒) เน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท : เป็นข้อที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทั้งในแง่ความหมายทางธรรม และยังนำมาประยุกต์กับเศรษฐกิจได้

๓) เน้นอหิงสา (ละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง): ประโยชน์ข้อนี้ก่อให้เกิดความร่วมมือกันแทนที่จะเป็นการแข่งขัน และเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด แต่สิ่งที่ต้องขจัดออกไปอย่างสิ้นเชิงคือ ความโลภ

๔) เน้นการดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์ สุจริต มีมานะอดทน สัมมาอาชีวะ : ข้อนี้จะเน้นการผลิต-ไม่ผลิต การบริโภค-ไม่บริโภค ในลักษณะที่ไม่เป็นผลดีแก่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เป็นการปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตส่วนหนึ่ง

๕) เน้นการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น : ข้อนี้ถือเป็นหัวใจของพุทธธรรม ในการดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลางมุ่งเน้นสันติสุข ท่ามกลางในทางเศรษฐกิจ ที่ต้องแข่งขันกันอย่างดุเดือดเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก ถ้าหันมาร่วมมือกันแล้วสังคมก็จะได้รับประโยชน์มหาศาล

๖) พยายามละกิเลสและความโลภ : ความโลภนำไปสู่พฤติกรรมที่เน้นการเสี่ยง ที่มีผลกระทบต่อความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุสำคัญ ที่อาจจะนำความเสียหายในทางเศรษฐกิจมาสู่ตนเองและสังคม

๗) การเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละอาย และเกรงกลัวต่อการกระทำความผิด : เน้นการมีจิตใจเป็นกุศลมีเจตนาหรือความตั้งใจดีต่อผู้อื่น จิตที่บริสุทธิ์ย่อมนำมาซึ่งจิตที่สงบและมีสติมั่นคง นำไปสู่ปัญญาและความพ้นทุกข์

เหล่านี้เป็นการนำเอาพุทธเศรษฐศาสตร์ ที่ได้จากพุทธธรรมไปประยุกต์ซึ่งอาจจะมองว่าเป็นเรื่องเพ้อฝัน แต่ถ้าหากทำได้ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ดีกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันจะเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมต่อไป

๔.๓ พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาสังคม

๑) ปัญหาความแตกร้าวในครอบครัว อาจจะมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่น สาเหตุทางเศรษฐกิจบ้าง สุขภาพอนามัยบ้าง สิ่งแวดล้อมบ้างและสาเหตุที่สำคัญที่สุดก็ คือ
การบกพร่องในหน้าที่ของบุคคล ไม่คนใดก็คนหนึ่ง หรือเกิดบกพร่องพอๆ กัน หัวหน้าครอบครัว หัวหน้าวงศ์ตระกูล หัวหน้าสถาบันและกิจการต่างๆ ผู้ปฏิบัติหน้าที่ได้บริบูรณ์ มีคุณค่าสมแก่ฐานะก็คือท่านที่สามารถทำให้คนในครอบครัว ในวงศ์ตระกูล สถาบันและกิจการเหล่านั้น เช่น บุตรภรรยา คนอาศัย คนในงาน เจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ดังบาลีว่า

> *"คนภายใน อาศัยหัวหน้าตระกูลผู้มีศรัทธา ย่อมงอกงามด้วยความเจริญทั้ง ๕ คือ เจริญงอกงามด้วย ศรัทธา...ศีล...สุตะ...จาคะ...ปัญญา เหมือนดังพฤกษาใหญ่ อาศัยขุนเขาหิมวันต์ เจริญด้วยส่วนที่งอกงามทั้ง ๕ คือ เจริญงอกงามด้วยกิ่งใบ...เปลือก...กะเทาะ...กระพี้...และแก่น"* [๑๗]

คุณธรรมที่เป็นหลักแท้ๆ มี ๔ อย่าง คือ

(๑) ศรัทธา ความเชื่อความมั่นในในปัญญา คุณธรรมและความเพียรพยายามของมนุษย์ซึ่งทำให้สามารถเข้าถึงความจริง ความดีงามสูงสุดตามกฎธรรมดาแห่งเหตุและผล ดังได้มีผู้นำทางไว้และซึ่งจะทำให้มนุษย์สร้างสังคมที่ดีงามอันดำรงอยู่โดยธรรมได้

[๑๗] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒๘-๔๒๙.

(๒) ศีล การรู้จักบังคับควบคุมตนได้ ซึ่งทำให้ความเป็นอยู่ พฤติกรรม และลักษณะความสัมพันธ์กับผู้อื่นและสภาพแวดล้อมของบุคคลนั้นๆ เกิดความเหมาะสมพอดีที่จะเกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามแห่งคุณธรรมของตน และความอยู่ร่วมกันได้ดีของสังคม

(๓) จาคะ ความสละ ที่ทำให้ไม่ตัดสินใจหรือคิดการต่างๆ เข้าข้างตนเอง และทำให้พร้อมที่จะเอื้อเฟื้อเกื้อกูลแก่ผู้อื่น

(๔) ปัญญา ความรู้ตะหนักเท่าทันถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นไปตามกฎธรรมดา มีความเกิดขึ้นเสื่อมสิ้นตามเหตุปัจจัยของมัน ซึ่งทำให้วางใจวางท่าทีต่อสิ่งต่างๆ ได้ถูกต้อง โดยมีจิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ สามารถวินิจฉัยแยกการอันควรมิควรทำ กำหนดความพอเหมาะพอดี และการที่จะใช้หรือพัฒนาต่อไปคุณธรรมอื่นๆ ทั้งหมดอย่างเหมาะสม

ส่วนสุตะ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่มาในรูปคำแนะนำชี้แจง คำกระตุ้นชักจูง ตักเตือน หรือการเล่าเรียนก็ตาม ย่อมเป็นเครื่องช่วยเสริมคุณธรรมทั้ง ๔ ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น ปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้ผลดียิ่งขึ้น แต่จะเป็นสิ่งที่ต้องการมากน้อยเพียงไร ย่อมสัมพันธ์กับความรู้จักคิดของผู้นั้น[๑๘]

สมาชิกที่สำคัญอีกจำพวกหนึ่งก็คือ ลูกๆ ผู้ที่เป็นพ่อบ้านแม่บ้านหรือเป็นพ่อแม่จะต้องทำที่ของตนที่จะต้องมีต่อลูกโดยปฏิบัติหน้าที่นั้นให้ดีที่สุด และยุติธรรมกับลูกๆ ทุกคน ความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ถือกันว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของเมตตา พ่อแม่รักลูก หวังดีต่อลูก ยินดีในความดำรงอยู่เป็นอยู่ได้ดีของลูก อยากให้ชีวิตของลูกเจริญงอกงาม มีความสุข ปราศจากโรคภัย ความรักปรารถนาดีนี้เป็นไปโดยพ่อแม่มิได้หวังที่จะใช้ชีวิตร่างกายของลูกเป็นที่เสพเสวยสุขเวทนา และถึงแม้ชีวิตของลูกจะไม่เป็นเงื่อนไขช่วยค้ำจุนความมั่นคงถาวรแห่งตัวตนของพ่อแม่ พ่อแม่ก็ยังคงรักและหวังดี เอาใจใส่ในการที่จะให้ลูกดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี ข้อนี้นับว่าเป็นคุณธรรม คือ เมตตาของพ่อแม่ อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดความกระทบกระทั่งระหว่างลูกกับคนอื่น พ่อแม่ยังมักขัดเคืองต่อฝ่ายอื่น มีใจเอนเอียงมาทางลูก ไม่สามารถตั้งความปรารถนาดีเสมอกันต่อทั้งฝ่ายแล้วพิจารณาเรื่องราวด้วยใจเป็นกลางอย่างแท้จริง เพราะความรักนั้นยังพัวพันแทรกเจือด้วยตัณหา ยังเป็นความรักที่สามารถทำให้เกิดการแบ่งแยกเป็นที่รักและที่ไม่รัก จึงยังเป็นความรักที่สามารถก่อปัญหาทำให้เกิดทุกข์ได้ต่อไป[๑๙]

๒) ปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่างๆ สำหรับปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำวันในชีวิต ซึ่งอาจจะเกิดมาจากหลายสาเหตุหลายประการ เช่น สันดานเป็นอาชญากร ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

[๑๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๔.

[๑๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๙.

สำหรับสาเหตุจากปัญหาเศรษฐกิจและครอบครัว ได้กล่าวถึงวิธีแก้มาแล้วข้างต้น ซึ่งอาจจะนำมาใช้ในกรณีนี้ได้เช่นเดียวกัน ส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เช่น แหล่งจำหน่ายยาเสพติด เป็นต้น หากจะให้ได้ผลดี ทางฝ่ายรัฐบาลหรือชนชั้นบริหารน่าจะได้จัดการแก้ไขให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ โดยรัฐบาลหรือผู้มีหน้าที่รับผิดชอบทางฝ่ายบ้านเมือง อาจจะแก้ด้วยการนำเอาธรรมะไปเป็นหลักในการทำงาน เมื่อเห็นว่าสิ่งแวดล้อมใดที่ขัดกับหลักศีลธรรมและจารีตประเพณีที่ดีงาม ก็จัดการให้เป็นไปในทางดีเสีย ก็จะเป็นอุบายวิธีแก้ไขที่ได้ผลมากทางหนึ่ง

๓) ปัญหาศีลธรรมเสื่อม สาเหตุแห่งศีลธรรมเสื่อมนั้น อาจจะมาจากเรื่องส่วนตัว ครอบครัว สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ ฯลฯ การแก้สาเหตุจากครอบครัว สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจนั้น ได้กล่าวไว้แล้ว แต่ในที่นี้นับว่าสำคัญมากที่สุดก็คือส่วนตัวแต่ละบุคคล จะเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะไขไปสู่การแก้ปัญหาศีลธรรมเสื่อม คือ จะต้องจัดการกับตัวเราเองให้ได้อย่างน้อย ๒ วิธี คือ

(๑) พยายามหัดหรือปลูกฝังให้เกิดความฝังใจในการรังเกียจความชั่วต่างๆ และฝึกให้ประทับใจในความนิยมชมชอบในคุณงามความดีทั้งในที่ลับและที่แจ้ง โดยวิธีพิจารณาให้เห็นว่าความชั่วเป็นตัวสกปรกเป็นของเสียของเหม็นสาบ ไม่มีใครชอบ

(๒) พิจารณาถึงเหตุผลในเรื่องเอาใจเขามาใส่ใจเรา เทียบเคียงกันและกัน คนที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่นได้นั้น มักจะรู้เทียบเคียงอกเขาอกเราเสมอ จะเป็นการฝึกไม่ลืมตน และยังสามารถทำตนให้เป็นที่นิยมรักใคร่ของคนทั้งหลายได้ เพราะคนที่ลืมตนนั้นเมื่อตนเองเป็นฝ่ายได้เปรียบ เป็นฝ่ายเหนือคนอื่นก็มักจะข่มขู่หรือเหยียบผู้อื่นโดยปราศจากความปรานี

นอกจากนั้นในเรื่องของการมีเพศสัมพันธ์ที่ผิดจารีต ประเพณี มีปรากฏในจักกวัตติสูตร เล่ม ๑๑ ข้อ ๓๓-๕๐ พระพุทธองค์ทรงตรัสเล่าให้ภิกษุฟัง เรื่องอกุศลธรรม ๓ อันได้แก่

๑) อธรรมราคะ ความกำหนัดอันไม่ชอบธรรมหรืออันไม่สมควร (เช่น พ่อกำหนัดในลูกสาว แม่กำหนัดในลูกชาย พี่น้องร่วมเพศกันเอง ไม่เลือกว่าพี่ ป้า น้า อา เป็นต้น)

๒) วิสมโลภะ ความโลภในทางทุจริต

๓) มิจฉาธรรม คือ คำสอนผิดๆ ความเชื่อถือผิด (ข้อนี้ในอรรถกถาอธิบายว่าได้แก่ ความกำหนัดในเพศเดียวกัน คือ ชายต่อชาย หญิงต่อหญิง ปัจจุบันคือ ความกำหนัดทางเพศที่เรียกว่าโฮโมเซกช่วลและเลสเบี้ยนนั่นเอง)[๒๐]

[๒๐] วศิน อินทสระ, **พระไตรปิฎกฉบับที่ทำให้ง่ายแล้ว**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕๑.

อกุศลธรรม ๓ ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นทางสู่ความเสื่อม พระพุทธองค์ทรงให้ภิกษุมีตนและมีธรรมเป็นที่พึ่งให้ถือเอาสติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมสำหรับเป็นที่พึ่งเมื่อถือเอาสติปัฏฐานเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติธรรมอยู่เช่นนี้จักถึงความเจริญด้วยความเจริญ๕ อย่าง คือ

(๑) อายุ จักมีอายุยืนถึง ๑ กัป

(๒) วรรณะ หมายถึง เป็นผู้มีศีลมีธรรมดี

(๓) โภคะ หมายถึง พรหมวิหาร ๔ (ถึงขั้นอัปปมัญญา)

(๔) พละ ได้เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ (กิเลส)[๒๑]

๔) ปัญหาโสเภณี ปัญหาโสเภณีนับว่าเป็นปัญหาด้านสังคมที่สำคัญประการหนึ่งในสังคมอารยะทุกสังคม ล้วนมีหญิงโสเภณีเหมือนกันหมดสิ้น แม้แต่สมัยพุทธกาล ในมหาปรินิพพานสูตร เล่ม ๑๐ ข้อ ๖๗-๑๖๒ กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่เขตเมืองเวสาลี ประทับ ณ อัมพปาลีวันของนางอัมพปาลีผู้เป็นนครโสเภณี ของนครเวสาลี[๒๒] จึงกล่าวได้ว่า หญิงโสเภณีเป็นผลิตผลทางสังคมและก็กลายเป็นปัญหาสังคม ตามทรรศนะทางพุทธศาสนาแล้ว การจะแก้ปัญหาอะไรก็ตามจะต้องแก้ที่ต้นเหตุ แก้กันไปให้ถึงต้นเหตุจริงๆ โดยการได้สาวหาต้นเหตุของการเกิดโสเภณีอย่างแท้จริง น่าจะเป็นไปได้ที่ว่า เพราะตราบใดยังมีคนไปเที่ยวโสเภณี ตราบนั้นก็ต้องมีโสเภณีแน่ และหากยิ่งมีคนไปใช้บริการนี้มาก ก็ยิ่งเกิดโสเภณีมากยิ่งขึ้น ทำไมคนจึงมีอารมณ์ทางเพศรุนแรงเพิ่มขึ้น เพราะ

(๑) สภาพสังคมที่อยู่รอบตัวเรานั่นเองส่งเสริมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ วีดีโอ ละคร เพลง การโฆษณา การจัดประกวดนางงามธิดาต่างๆ หนังสือพิมพ์รายวัน หนังสือลามกต่างๆ ทั้งฉบับเด็กและผู้ใหญ่ มีการเผยแพร่ยั่วยุกามราคะมากยิ่งขึ้น ฉะนั้นตราบใดที่การสื่อสารต่างๆ ยังป้อนภาพ-เสียง-สัมผัสที่เร่งเร้า ปลุกอารมณ์ทางเพศให้ระอุฮือโหมแก่ประชาชนอยู่ตลอดเวลาแล้ว ตราบนั้นปัญหาโสเภณีย่อมไม่มีวันลดน้อยลงไปได้ กลับจะมีโสเภณีเพิ่มจำนวนให้มารองรับกามอารมณ์ของผู้ชายมากขึ้น พร้อมกันนั้น สื่อสารลามกต่างๆ ก็จะออกมาเอาใจลูกค้า กามตัณหาก็เพิ่มทวีคูณยิ่งขึ้นไปอีก

(๒) บุคคลแต่ละคนไม่มีความเข้าใจและไม่ยึดมั่นในศีล ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนให้รักษาศีล ๕ เป็นนิจศีลสำหรับบุคคลทั่วไป มิให้ขาดมิให้ทำลาย ซึ่งในศีล ๕ นั้น โดยเฉพาะข้อที่ ๓ มิให้มีเจตนางดเว้นจากประพฤติผิดในทางกาม แต่

[๒๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๓-๒๕๔.

[๒๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

๕. บทสรุป

ทุกปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกประเทศและสังคมโลกนี้ รวมถึงสังคมไทยที่กำลังเผชิญอยู่นั้น เป็นบทเรียนราคาแพงที่ทุกคนได้รับ สาเหตุที่แท้จริงของทุกปัญหานั้นมาจากเหตุเพียงเหตุเดียว คือ ความด้อยคุณภาพของประชากร ทั้งระดับครอบครัว ระดับสังคม ระดับชาติ ที่มีจำนวนประชากรคุณภาพต่ำเป็นจำนวนมากในสังคมเหล่านั้น ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องทำทุกวิถีทางที่จะสร้างคุณภาพประชากรให้สูงขึ้นในสังคมไทย

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม เกิดจากฝีมือของคนเห็นแก่ตัว หวังเพื่อประโยชน์ส่วนตนทั้งสิ้น โดยไม่มองถึงความเดือดร้อนของคนอื่น เห็นความเดือดร้อนของคนอื่นเป็นเรื่องไกลตัว แต่ถ้าคนเราแก้ปัญหาตรงจุดนี้ได้ มองว่ามนุษย์เท่าเทียมกัน และคนเหล่านี้ไม่เอาเปรียบกัน มีจิตสำนึกดี เชื่อว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมคงจะหายไป เพราะฉะนั้นคนที่เอาเปรียบคนอื่น หรือเห็นแก่ตัว ควรจะมองปัญหาสังคมและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเหล่านี้แล้วปัญหาต่างๆ ก็จะไม่ตามมาและจะแก้ไขปัญหาง่ายขึ้น เพียงแค่คนมีจิตสำนึก รู้จักคำว่า “หน้าที่และมีวินัย” ปัญหาต่างๆ คงไม่เป็นเช่นวันนี้ และไม่ฝังรากจนเติบโตยากแก่การแก้ไข หากคิดจะแก้ไขก็คงช้าจนเกินไป กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของโลกาภิวัฒน์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและบุคคลในสังคม ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ควรที่ทุกฝ่ายทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต้องประสานร่วมมือกันป้องกันและแก้ไขปัญหาในด้านสังคม ค่านิยม อุดมการณ์ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และร่วมกันปลูกจิตสำนึกของบุคคลให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น

สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยการนำเอาหลักธรรมทางศาสนาไปประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตเยาวชนผู้เป็นประชากรใหม่ของสังคมในยุคต่อๆ ไป ซึ่งสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแล ทะนุถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้องแล้วจะทำให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและคุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสงบสุข เพราะเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้นำและผู้พัฒนาสังคมประเทศชาติในวันข้างหน้า

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร,ดร.. "พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม". กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ไม่ระบุปี. (อัดสำเนา)

ไพเราะ มากเจริญ. "มโนทัศน์เชิงพุทธเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน. **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

วศิน อินทสระ. **พระไตรปิฎกฉบับที่ทำให้ง่ายแล้ว**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๓.

สมเกียรติ มีธรรม. **พุทธทัศน์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ :

D. Bond, George. "A.T. Ariyatne and the Sarvodaya Shramadana Movement**". Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia**. ed. By Christopher S. Queen. New York : State University of New York Press, 1996.

Walpola, Rahula. **The Heritage of the Bhikkhu: A Short History of the Bhikkhu in Educational. Cultural, Social and Political Life**. New York : Grove Press, 1974.

การประยุกต์กุลจิรัฏฐิติธรรม เพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน

An Application of Kula-Ciratthiti-Dhamma (Reasons for Lastingness of a Wealthy Family) for Solving the Global Warming

การุณ รักษาสุข

Karoon Raksasook

นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาของกระบวนการการเกิดภาวะโลกร้อน และสืบค้นสาเหตุของการเกิดภาวะโลกร้อน ตลอดจนถึงผลกระทบที่กำลังเกิดขึ้นและจักเกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาภาวะโลกร้อน และเพื่อประยุกต์ใช้หลักธรรม กุลจิรัฏฐิติธรรม[๑] ในการปลูกจิตสำนึกที่ดีต่อสังคมและเพื่อลดปัญหาภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ภาวะโลกร้อนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้มีทั้งสาเหตุที่เกิดขึ้นจากกระบวนการการเปลี่ยนแปลงของระบบธรรมชาติเอง และจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่ขาดความสำนึกรับผิดชอบในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีพฤติกรรมในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไม่มีการยับยั้งชั่งใจ ขาดจิตสำนึกในการร่วมมือกันเพื่อฟื้นฟูและร่วมมือกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ ขาดการประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

[๑] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๑๑๓.

ดังนั้น เมื่อมนุษย์รู้จักนำหลักธรรมดังกล่าวข้างต้นมาประยุกต์ใช้ จะช่วยทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถอยู่ร่วมกับมนุษย์ได้อย่างประนีประนอม โดยไม่ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ต้องรู้จักวิธีการฟื้นฟู (นัฏฐคเวสนา) และรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป (ชิณณปฏิสังขรณา) รวมทั้งพฤติกรรมการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จำต้องมีการปรับเปลี่ยนใหม่ด้วยการคำนึงถึงแต่คุณค่าแท้ให้มากขึ้นกว่าการบริโภคด้วยการคำนึงถึงแต่เฉพาะคุณค่าเทียม (ปริมิตปานโภชนา) และมนุษย์จะสามารถทำดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ได้ก็ด้วยเพราะมนุษย์นั้นเป็นผู้มีศีลธรรม (อธิปัจจ-สีลวันตสถาปนา)

Abstract

The following three objectives has been made to write this paper. Viz. (1) to study the problems of global warming, (2) to investigate its causes, and (3) to apply the 'Reasons for Lastingness of a Wealthy Family' (Kula-ciratthiti-dhamma) for solving the global warming problems. As it has already known that the global warming has arisen both due to the natural process itself and due to human behaviors that lack the conscience of responsibility to the nature, that is, while they are living their day-to-day lives, they are also destroying the nature without any sense of perseverance. Human beings do not have a sense of collaboration with the nature, so it results in no sense of systematically natural renovation, preservation and compromise for peaceful co-existence.

Therefore mentioned Dhamma will help human beings understand the nature so well that the nature can live with the human beings peacefully and compromisingly, this is firstly understood in the light of that Dhamma as "Seeking for the Nature that is Lost' (Natthagavesana). Secondly, along with the idea mentioned, the natural preservation could be accomplished with a sense of 'Repairing the Nature that is Won out' (Jinnapatisankharana). Thirdly, the human beings will change their way of life with a sense of understanding real values, which called 'Moderation in Spending the Nature' (Parimitapanaphojana). Finally, it could be said that the global warming problems could be properly solved only by the virtuous persons, which called "Putting in Authority a Virtuous Woman or Man to preserve the Nature' (Adhipacca-silavanta-thapana).

๑. บทนำ

บรรดาสรรพสัตว์ที่อาศัยอยู่บนโลกนี้ มนุษย์ถูกจัดว่าเป็นสัตว์ที่มีส่วนในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ดังจะเห็นได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง มนุษย์เริ่มมีกิจกรรมการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่พฤติกรรมยุคแห่งลัทธิบริโภคนิยม หรือลัทธิวัตถุนิยม ซึ่งลัทธินี้มีหลักการที่เน้นด้านวัตถุสิ่งของที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค[๒] เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ตลอดจนถึงการคลั่งลัทธิโลกาภิวัตน์ที่ทำให้มนุษย์ต่างมีความเข้าใจว่า มนุษย์เป็นเจ้าของทุกสรรพสิ่งบนโลกใบนี้ ประเทศต่าง ๆ ในโลกพยายามแข่งขันกันเพื่อความเป็นมหาอำนาจของโลก หรือไม่ก็ขอให้ได้ชื่อว่าประเทศของตนเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วในสังคมโลกยุคปัจจุบัน โดยให้เหตุผลเพียงเพื่อเป็นการพัฒนาประเทศและเพื่อการพัฒนาโลก อาทิ การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อสร้างบ้านสร้างเมือง หรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่นอันเป็นประโยชน์แก่มนุษย์เองเป็นที่ตั้ง การเผาผลาญพลังงานที่ใช้ในการขนส่ง การสร้างและสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อการสงคราม การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมมากกว่าด้านการเกษตรกรรม การปศุสัตว์ การสร้างเขื่อน การผลิตกระแสไฟฟ้า ตลอดจนการพัฒนาด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ แต่ในทางเดียวกันมนุษย์กลับไม่ให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องการฟื้นฟูและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มนุษย์กำลังละเลยจากความจริงที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถดำรงอยู่ได้และสามารถอยู่ได้เป็นอย่างดีถ้าปราศจากกิจกรรมของมนุษย์ ในขณะที่มนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้หรืออยู่ได้อย่างทุกข์ยากหากปราศจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ ดังเช่นโลกทุกวันนี้ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากภัยธรรมชาติรูปแบบต่าง ๆ ล้วนเกิดขึ้นจากผลพวงจากกิจกรรมของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ อาทิ ภาวะโลกร้อนเป็นสาเหตุหลักที่นำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เช่น ไฟป่า น้ำท่วม โคลนถล่ม พายุหิมะ พายุฝนในรูปแบบต่าง ๆ ที่รุนแรงในระดับแตกต่างกันไป ปัญหาทั้งหลายเหล่านี้เป็นผลมาจากปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ปรากฏการณ์เรือนกระจก” เป็นผลให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อนส่งผลกระทบกับระบบภูมิอากาศ และระบบภูมิศาสตร์ของโลกเป็นที่สุด การเปลี่ยนแปลงด้านภูมิศาสตร์ของโลกในอนาคตอันใกล้ไม่เกิน ๕๐ ปีนับจากนี้เป็นต้นไป มีการคาดการณ์ว่าสถานที่ด้านภูมิศาสตร์บนแผนที่โลกจำนวน ๑๐๐ แห่ง จะสูญหายไปจากแผนที่โลกยุคปัจจุบัน ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากภาวะโลกร้อนทำให้น้ำแข็งบริเวณขั้วโลกทั้งสองแห่งละลายลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ปริมาณน้ำในมหาสมุทรโดยทั่วไปมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น แม้แต่กรุงเทพมหานครก็เป็นหนึ่งในจำนวน ๑๐๐ แห่งนั้นเช่นกัน

[๒] จำนง อดิวัฒนสิทธิ์,ศ.ดร., **ศาสนา ชีวิต และสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ตถตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

ผู้เขียนมีความเห็นว่า การแก้ไขปัญหาภาวะโลกร้อนเท่าที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหาของบรรดานักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามหลักวิชาการทั่วไป หรือตามหลักจริยธรรมทางการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั่วไป เป็นการแก้ปัญหาแบบชั่วคราว เป็นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความยั่งยืนและขาดความต่อเนื่องในการแก้ไขปัญหา นอกจากกระบวนการการแก้ปัญหาจะไม่เป็นระบบแล้ว การแก้ปัญหานั้นไม่ได้มุ่งเน้นที่การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ อันสืบเนื่องมาจากมนุษย์มีความต้องการสนองตอบต่อกิเลสตัณหา มานะ และทิฏฐิของมนุษย์เองทั้งสิ้น ซึ่งต่างจากการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบด้วยการมุ่งเน้นที่จริยธรรมเชิงพุทธที่มีพื้นฐานอยู่ที่การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อธรรมชาติโดยแท้จริง และความเป็นไปในการแก้ปัญหาก็เป็นไปอย่างมีระบบโดยมีเป้าหมายเพื่อความยั่งยืนอย่างสมบูรณ์ต่อโลก

ผู้เขียนจะใช้กรอบแนวคิดในการแก้ไขปัญหาตามหลักของอริยสัจ ๔ ซึ่งสอดคล้องกับทรรศนะของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้นำหลักของอริสัจ ๔ มาประยุกต์ใช้โดยเรียกว่าหลัก ๔ เอ (๔ A) มีรายละเอียดดังนี้ คือ (๑) Apprehension แปลว่า ความเข้าใจปัญหา รู้ขอบเขตของปัญหา, (๒) Amendment แปลว่า แก้ไขด้วยการกำจัดต้นเหตุของปัญหา, (๓) Achievement แปลว่า เป้าหมายที่ท่านต้องการบรรลุถึง และ (๔) Attempt แปลว่า เมื่อมีวิธีการบรรลุเป้าหมายอย่างไร ท่านต้องรีบลงมือทำ[๓] การยกเอาหลักธรรมเรื่องกุลจิรัฏฐิติธรรมในทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มาอธิบายเพื่อให้เป็นเครื่องมือในการลดปัญหาภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืนนี้ เป็นแนวคิดที่ตรงกับหลักอังกุสนัยในเนตติปกรณ์ ซึ่งคำว่า “อังกุสนัย”[๔] ก็คือ ทักษะในการเลือกหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน หรือเรียกว่าการบูรณาการหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสตร์สมัยใหม่ ตามแนวคิดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยดังเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปอีกด้วย

[๓]พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ตำนานสาลิกาป้อนเหยื่อ**, (กรุงเทพมหานคร : หจก. เชนปริ้นติ้ง, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

[๔]วีรชาติ นิ่มอนงค์ , **การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๐.

๒. ปัญหาภาวะโลกร้อนกับการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒.๑ ปัญหาภาวะโลกร้อน

ชั้นบรรยากาศของโลกประกอบด้วยก๊าซชนิดต่าง ๆ ที่ห่อหุ้มโลกไว้ โดยมีฝุ่นละอองมีลักษณะเป็นของผสมในชั้นบรรยากาศ ส่วนประกอบของก๊าซชนิดต่าง ๆ นั้น คือ ไนโตรเจน ออกซิเจน อาร์กอน คาร์บอนไดออกไซด์ ก๊าซต่าง ๆ เหล่านี้รวมกันคิดเป็นปริมาณ ๙๙.๙๙ เปอร์เซ็นต์ ของก๊าซทั้งหมดในชั้นบรรยากาศของโลก ส่วนก๊าซที่เหลือ กล่าวคือ นีออน ฮีเลียม มีเทน คริปตอน ไฮโดรเจน คาร์บอนมอนนอกไซค์ ซีนอน โอโซน ฯลฯ มีปริมาณคิดเป็น ๐.๐๑ เปอร์เซ็นต์ แต่ในจำนวนก๊าซที่คิดเป็นจำนวนเปอร์เซ็นต์ที่น้อยเหล่านี้เมื่อเทียบตามจำนวนสัดส่วนแล้ว กลับมีความสำคัญต่อโลกและสิ่งมีชีวิตทุกประเภทบนโลกเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น ก๊าซที่เกิดจากปฏิกิริยาจากเครื่องทำความเย็นชนิดต่าง ๆ ได้แก่ การทำงานของแอร์คอนดิชั่นภายในอาคารบ้านเรือน หรือในรถยนต์ ล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซค์ในชั้นบรรยากาศของโลก มีผลทำให้โอโซนในชั้นบรรยากาศมีปริมาณลดลง

กระบวนการนี้ก่อให้เกิดช่องว่างในชั้นบรรยากาศ ทำให้แสงอาทิตย์สามารถส่องผ่านลงมายังพื้นโลกได้โดยตรง ไม่มีก๊าซในชั้นบรรยากาศในบริเวณนั้นสามารถทำหน้าที่คอยควบคุมความร้อนจากแสงอาทิตย์ได้ ส่งผลให้พื้นผิวโลกซึ่งตรงกับบริเวณช่องว่างของชั้นบรรยากาศนั้นมีความร้อนเพิ่มมากขึ้นและเป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งมักพบได้มากบริเวณแถบขั้วโลกทั้งเหนือและใต้ สืบเนื่องมาจากบริเวณขั้วโลกนั้นมีชั้นบรรยากาศที่มีความบางเบามากกว่าบริเวณส่วนอื่นของโลก มีผลทำให้น้ำแข็งบริเวณขั้วโลกละลายลงอย่างรวดเร็ว ภาวะโลกร้อนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจะก่อให้เกิดปรากฏการณ์กระแสลมหรือพายุที่มีความเร็วและแรงในระดับต่าง ๆ กันและมักเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ เนื่องจากกระแสลมที่เย็นกว่าจะพัดเข้าไปแทนที่กระแสลมที่ร้อนซึ่งจะลอยตัวสูงขึ้น สร้างความสูญเสียและเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินในบริเวณเส้นทางของกระแสลมอย่างไม่มีหนทางที่จะสามารถหลีกเลี่ยงได้โดยง่าย

ก๊าซชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชั้นบรรยากาศของโลกมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ก๊าซเรือนกระจก" (Green House gases) ซึ่งมีส่วนประกอบของก๊าซชนิดต่าง ๆ พร้อมทั้งฝุ่นละอองซึ่งมีคุณสมบัติที่มีประโยชน์ต่อโลก เช่น ช่วยป้องกันรังสีอัลตราไวโอเลตไม่ให้ตกลงมายังพื้นผิวโลกมากจนเกินไป ซึ่งชั้นบรรยากาศของโลกจะทำหน้าที่สะท้อนกลับแสงอัลตราไวโอเลตที่ตกลงมายังพื้นผิวโลกให้กลับออกไปสู่อวกาศ ส่งผลให้อุณหภูมิบนพื้นผิวโลกเกิดความสมดุลไม่เย็นและไม่ร้อนจนเกินไป[๕] ดังนั้นชั้นบรรยากาศนี้จึงมีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อโลกเป็นอย่างมาก การร่วมมือช่วยกันรักษาความสมดุลของก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศ จึงเท่ากับเป็นการช่วยกันรักษาโลก และดังที่ได้กล่าวแล้ว

[๕] ปริทรรศน์ศึกษา, **วิทยาศาสตร์ ม.ต้น**, (เอกสารประกอบการศึกษา : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๔), หน้า ๕๖ – ๖๔.

ว่า กระบวนการการทำให้ก๊าซเรือนกระจกอยู่ในภาวะเสียสมดุล เช่น กรณีที่มีก๊าซเรือนกระจกอย่างหนึ่งอย่างใดเพิ่มขึ้นหรือลดลงจากเดิมอย่างมากและอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์นี้จะส่งผลเสียหายต่อโลกและสิ่งมีชีวิตบนโลก นักวิทยาศาสตร์เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า "ปรากฏการณ์เรือนกระจก" (Greenhouse effect) ซึ่งเป็นสาเหตุหลักสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อน

๒.๒ ต้นเหตุการเกิดภาวะโลกร้อน

สาเหตุหลักของการเกิดปัญหาภาวะโลกร้อนอาจกล่าวได้ว่ามีสาเหตุมาจากกิจกรรมของมนุษย์เป็นองค์ประกอบหลัก และกิจกรรมนั้นมักจะเป็นไปในแนวทางการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งคงต้องยอมรับร่วมกันว่าความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีขอบเขตจำกัด ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่มีศีลธรรมเป็นเครื่องควบคุมกายและใจ มนุษย์ยังประกอบไปด้วย อวิชชา ตัณหา มานะ และมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งถูกแสดงออกในรูปของพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งอาจแตกต่างไปตามกาลเวลาและยุคสมัย อาจกล่าวได้ว่า โลกในความหมายของการเปลี่ยนผ่านมักถูกแบ่งออกเป็น ๓ ยุค คือ ยุคบุพพกาล ยุคเกษตรกรรม และมาถึงในยุคปัจจุบัน เรียกว่า ยุคอุตสาหกรรม ซึ่งยุคนี้เองมนุษย์ต่างยึดเอาการพัฒนาระบบเศรษฐกิจเป็นหลักเพื่อเป้าหมายคือการกินดีอยู่ดีของประชาชนเป็นที่ตั้ง จนเลยไปถึงความฟุ้งเฟ้อตามกิเลสของมนุษย์

พร้อมกันนั้นมนุษย์ยังได้พัฒนาระบบการมีและการใช้อาวุธยุทโธปกรณ์ให้มีประสิทธิภาพในการทำลายล้างให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ควบคู่กันไป ในยุคนี้ความรู้ในด้านวิทยาศาสตร์จึงได้รับการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อเป็นฐานในการวิวัฒนาการด้านเทคโนโลยีให้มีความล้ำสมัยกว่าประเทศอื่น ๆ ก่อให้เกิดกระบวนการการผลิต การทดลอง ตลอดถึงการใช้อาวุธยุทโธปกรณ์ดังกล่าวนั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การอ้างถึงระบอบการปกครองที่แตกต่างกันก่อให้เกิดการสู้รบกัน สร้างความเสียหายและสร้างมลภาวะต่อโลกอย่างไร้ความสำนึกที่ดีต่อโลก

อีกประการหนึ่ง อิทธิพลจากปรัชญากรีกโบราณก่อนคริสตศักราช ในยุคสมัยของโสคราตีส เพลโต และ อริสโตเติล ซึ่งในยุคสมัยนั้นต่างมีแนวคิดหรือทรรศนะที่สอดคล้องกันว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรับใช้มนุษย์ ในเวลาต่อมาถึงยุคปัจจุบันแนวคิดนี้ได้รับการกล่าวโจมตีอย่างรุนแรง อาทิเช่น การกล่าวโจมตีของอดีตรองประธานาธิบดีของประเทศสหรัฐอเมริกา Al Gore ซึ่งได้กล่าวว่า "เพลโตนี้แหละที่เป็นต้นเหตุที่ทำให้ศาสนาคริสต์ในยุคหลัง คือ พวกสถาบัน องค์กร บาทหลวง และผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ทั้งหลาย หันมาสอนให้มนุษย์จัดการกับธรรมชาติได้ตามชอบใจ การที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะไปรับอิทธิพลปรัชญากรีกโบราณของเพลโตเป็นต้นมา..."[๖]

[๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๔ – ๑๑๗.

ในยุคต่อมา John Stuart Mill ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในวงการเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ได้เขียนไว้ในหนังสือชื่อ Three Essays on Religion ซึ่งมีแนวคิดว่าพลังในธรรมชาตินั้นเป็นศัตรูกับมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ต้องเอาชนะธรรมชาติและนำธรรมชาตินั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ ดังที่ได้กล่าวแล้ว ด้วยแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ กำลังถูกอนุชนรุ่นหลังของโลกตะวันตกด้วยกันเองกล่าวโจมตี เพราะผลพวงจากแนวคิดต่าง ๆ เหล่านั้นทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกกำลังสูญเสียดุลภาพอย่างต่อเนื่อง และไม่อาจที่แก้ไขได้ในระยะเวลาอันสั้น เพราะพฤติกรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์ที่ผ่านมานั้นขาดการสำนึกรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มนุษย์ต่างพากันทำลายโดยไม่มีการประนีประนอม[๗]ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้โลกตะวันตกในยุคปัจจุบันถือว่าแนวความคิดหรือทรรศนะของปรัชญาในยุคก่อนนั้นเป็นรากฐานความคิดที่ผิด ซึ่งล้วนเป็นสาเหตุนำมาสู่ปัญหาในยุคปัจจุบัน[๘] และอิทธิพลจากแนวคิดนี้เองได้แผ่กระจายไปทั่วโลกรวมทั้งโลกตะวันออกนี้ด้วย

การพัฒนาของกลุ่มประเทศตะวันตกมักจะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ด้านเทคโนโลยีตามมา ทำให้ความต้องการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ถึงแม้กลุ่มประเทศตะวันตกจะมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยหรือมีการใช้จนเหลืออยู่ในปริมาณน้อย แต่กลุ่มประเทศตะวันตกก็สามารถพัฒนาได้ด้วยการซื้อขายแลกเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับกลุ่มประเทศที่ยากจนได้ ซึ่งกลุ่มประเทศที่ยากจนนี้ก็มีความต้องการที่จะพัฒนาด้านเศรษฐกิจเฉกเช่นเดียวกับกลุ่มประเทศตะวันตกเหมือนกัน การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้นเป็นกระบวนการและอย่างเป็นระบบภายใต้ผลประโยชน์ต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน เพราะประเทศกลุ่มที่กำลังพัฒนาหรือเรียกว่าเป็นประเทศที่ยากจนนั้น มักจะประสบกับปัญหา การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ความยากจน ปัญหาความโง่เขลาเบาปัญญาด้วยความไม่รู้หนังสือ และปัญหาเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ[๙] ซึ่งสรุปได้ว่า ปัญหาที่กลุ่มประเทศยากจนหรือประเทศกำลังพัฒนามักจะประสบก็คือ ปัญหาด้อยการศึกษาหาความรู้ของประชาชนในประเทศของตนเป็นหลักใหญ่ จึงก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาอย่างมากมาย

[๗]ความหมายของการประนีประนอมนี้ หมายถึง "การประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ การหาความสุขได้โดยไม่ต้องเอาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาบริโภคให้มากขึ้น แต่มนุษย์ก็สามารถมีความสุขได้" ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๗.

[๘]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๙.

[๙]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

กรณีตัวอย่างการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย มีข้อมูลจากภาพถ่ายดาวเทียม พบว่าในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ ร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่ภาค ได้ลดลงเหลือ ร้อยละ ๑๔ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ในขณะเดียวกัน จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีประชากรมากเป็นอันดับ ๕ ของประเทศ และเป็นอันดับ ๔ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบคลุมพื้นที่ ๑๐,๘๘๖ ตารางกิโลเมตร พื้นที่ป่าใน พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้เปลี่ยนแปลงจากร้อยละ ๒๐.๕ ของพื้นที่จังหวัดเหลือ ร้อยละ ๘.๖ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ตัวเลขป่าไม้ที่ลดลงอย่างรวดเร็วนี้นำให้เกิดข้อคำนึงถึงปัญหาต่าง ๆ ที่จะตามมาในอนาคตอันใกล้ของประเทศไทย[๑๐] ยังมีรายงานของกรมป่าไม้ มีข้อมูลว่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๓ มีคดีที่เกิดขึ้นจากการกระทำความผิดต่อกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ พบว่ามีพื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกถึง ๔๐,๑๑๔ ไร่ และพื้นที่ป่าชายเลนถูกบุกรุก ๕๘๐ ไร่ ข้อมูลนี้เฉพาะที่ปรากฏเป็นคดีความเท่านั้น แต่ที่ยังไม่ปรากฏเป็นคดีความอีกมากมายหลายเรื่อง โดยกลุ่มที่ก่อให้เกิดความเสียหายนี้ พบว่ามีความเชื่อมโยงในระหว่างกลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ที่มีความพยายามเข้ามาครอบครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาติ โดยเรียงลำดับมาจากนักการเมืองระดับชาติ กลุ่มทุนระดับชาติ ข้าราชการระดับสูง ข้าราชการระดับอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักการเมืองท้องถิ่น และ ถึงผู้รับเหมานายทุนท้องถิ่นเป็นลำดับหลังสุด ที่ร่วมมือกันเข้าครอบครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาติอย่างไม่ชอบด้วยกฎหมาย[๑๑]

๓. หลักกุลจิรัฏฐิติธรรมกับการปลูกจิตสำนึกเพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน

การพัฒนาในยุคที่ผ่านมามักมุ่งเน้นเฉพาะในเรื่องการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ โดยเป็นการพัฒนาที่แฝงไว้ด้วยการแสวงหาผลกำไร เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ในฐานะที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตและการสร้างความร่ำรวยด้วยทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งการพัฒนาด้านวัตถุนั้นอาจจะพัฒนาล้ำหน้าเกินกว่าความต้องการของมนุษย์ในยุคนี้ไปด้วยแล้ว ซึ่งการพัฒนาด้านวัตถุเพียงด้านเดียวโดยไม่มีการพัฒนาด้านจิตใจนี้เองได้สร้างความเสียหายให้กับทรัพยากร-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนเกินกว่าที่จะแก้ไขหรือฟื้นฟูให้กลับมาสมบูรณ์ได้ดังเดิม ดังนั้นมนุษย์จึงต้องหันกลับมาดูว่า การพัฒนาที่ผ่านมานั้นได้ประสบกับความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ซึ่งตามหลักการในพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าการพัฒนาที่ถูกต้องควรเริ่มต้นพัฒนาด้านในคือด้านจิตใจก่อนแล้วถึงจะ

[๑๐] สุขุม ภู่ทอง, การยอมรับการปลูกป่าไม้เชื้อเพลิงในพื้นที่ครอบครองของครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (**นิเวศวิทยา**, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๑), หน้า ๖.

[๑๑] โสภณ ชมชาญ, **เอกสารการปาฐกถาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมด้านที่ดินและป่าไม้**, วันพุธที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔, ณ ห้อง ๑๑๑ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์, หน้า ๒๔ และ ๓๐.

มีการพัฒนาทางด้านร่างกายเป็นอันดับต่อไป ยิ่งมีการพัฒนาจิตให้สูงขึ้นเพียงใด ความสงบสุขจะเกิดขึ้นบนโลกมากขึ้นเพียงนั้น[๑๒]

ซึ่งการพัฒนานั้นจะเป็นไปทั้งในด้านร่างกายหรือจิตใจก็ตาม ในที่สุดแล้วก็ต้องมีการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยหลักในการส่งเสริมให้การพัฒนาดังกล่าวนั้นมีความสมบูรณ์ โดยต้องมีหลักของการประนีประนอมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างมีเอกภาพ ซึ่งทุกวันนี้มนุษย์ได้ตระหนักแล้วว่า หากการพัฒนาที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยไม่มีมาตรการที่จะช่วยฟื้นฟูหรือบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกันแล้ว ก็จะเป็นหนทางนำไปสู่ความพินาศแก่โลกของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนถึงความพินาศแก่โลกของมวลมนุษย์เองด้วย[๑๓]

อาจมีคำถามว่า ทำไมต้องอาศัยหลักของกุลจิรัฏฐิติธรรม ในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาเป็นแนวในการแก้ปัญหาภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน ? เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักธรรมคำสอนที่มุ่งเน้นให้มีการพัฒนาด้านจิตใจเป็นหลักใหญ่ แม้ชีวิตนี้จะประกอบขึ้นด้วยร่างกายและจิตใจ แต่จิตใจนั้นเปรียบเสมือนเป็นประธานของร่างกาย กายมีจิตเป็นใหญ่ มีจิตเป็นหัวหน้า มีจิตเป็นผู้นำไป การงานทุกอย่างจะสำเร็จได้ก็ด้วยจิต[๑๔] ซึ่งหลักคำสอนนี้ก็ได้รับการยอมรับ เช่น ในผลงานภาคนิพนธ์ของ พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี ได้อ้างถึงความหมายของจิตสำนึกในความคิดเห็นของซิกมันส์ ฟรอยด์ ว่า “จิตสำนึกได้แก่ จิตที่อยู่ในการควบคุมของบุคคล จิตที่ควบคุมพฤติกรรมได้แสดงออกมาในทิศทางที่ถูกที่ควร รวมทั้ง อารมณ์ ความต้องการ และความปรารถนา ก็เป็นไปในลักษณะที่ถูกที่ควร และมีความเหมาะสม[๑๕] ดังนั้น การพัฒนาจิตสำนึก จึงเป็นการยกระดับคุณภาพจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้นด้วยวิธีทำให้จิตสงบ เมื่อจิตสงบแล้วจะทำให้เกิดปัญญาตามมา ทำให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตอยู่กับโลกแห่งความเป็นจริงได้อย่างมีความสุข สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างดีที่สุดในทุก ๆ ด้าน และจะเป็นพื้นฐานให้มนุษย์นั้นเป็นผู้มีความประนีประนอม

[๑๒] พระราชวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

[๑๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๖.

[๑๔] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

[๑๕] พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี, **พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์**, **พระพุทธศาสนากับการพัฒนาจิต : การตามดูจิตเพื่อรู้ความจริงของชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กันยายน ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๑.

พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาที่มีความผูกพันอยู่กับป่าและทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนถึงมีความใกล้ชิดอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างมากศาสนาหนึ่ง สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงประสูติในป่าลุมพินีวัน ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในป่าพุทธคยา และทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานซึ่งเป็นที่สุดของชีวิตมนุษย์กลางป่าเมืองกุสินารา ความสำคัญในส่วนอื่นที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมสั่งสอนเหล่าเวไนยสัตว์ให้สามารถข้ามพ้นจากวัฏฏสงสารได้ ธรรรมเหล่านั้นพระองค์ก็ทรงแสดงธรรมนั้นในป่า ซึ่งเป็นพระสูตรที่สำคัญ ๆ หลายพระสูตร เช่น การแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี[๑๖] เสด็จป่ามะม่วงของนางอัมพปาลี ทรงแสดงธรรมเรื่องสติปัฏฐาน ๔[๑๗] เสด็จป่ามหาวัน ประชุมภิกษุสงฆ์ทรงแสดงธรรมเรื่องโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ[๑๘] ในวนปัตถสูตร ตรัสแสดงธรรมเรื่องภิกษุอยู่ป่า โดยมีสาระสำคัญว่า ถ้าอยู่ป่าแล้ว สติตั้งมั่น และปัจจัย ๔ หาได้ไม่ยาก ก็ควรอยู่ในป่านั้นแม้ตลอดชีวิต ไม่ควรหลีกไป[๑๙] พระพุทธองค์ทรงให้เหตุผลของการอยู่ป่ากับการอยู่บ้านของภิกษุไว้ว่า การอาศัยอยู่ป่าทึบแห่งหนึ่งของภิกษุ สติที่ยังไม่ปรากฏก็จะปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็จะตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็จะสิ้นไป ภิกษุนั้นก็บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ[๒๐]

ส่วนภิกษุที่อาศัยอยู่ในบ้าน ฯลฯ สติที่ยังไม่ปรากฏก็จะไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็จะไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นก็จะไม่สิ้นไป และภิกษุนั้นก็จะไม่บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษม[๒๑] หมายความว่า ป่าทึบในสมัยพุทธกาลนั้นเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนสำคัญมากในการปฏิบัติธรรมเพื่อก้าวล่วงไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ และในอีกตัวอย่างหนึ่งของความผูกพันกับป่าของพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวไว้ในพระสูตร วนโรปนสูตร ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์ (หมายถึงสวนไม้ดอกและไม้ผล) ปลูกป่า ฯลฯ บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น[๒๒] พุทธจริยธรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดให้ความสำคัญถึงคุณค่าของป่าที่มีต่อ

[๑๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๔.

[๑๗] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๒๔.

[๑๘] สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๒๖.

[๑๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๑.

[๒๐] มุ.มู. (ไทย) ๑๒/๑๙๔/๒๐๖.

[๒๑] มุ.มู. (ไทย) ๑๒/๑๙๕/๒๐๖.

[๒๒] สัง.ส. (ไทย) ๑๕/๔๘/๖๑.

มนุษย์ เป็นการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังนั้นหากมนุษย์ไม่ให้ความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายรวมถึงป่าด้วยแล้วนั้น จึงถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่ให้ความสำคัญในคุณค่าของความเป็นมนุษย์เองด้วย

อย่างไรก็ตาม คุณสมบัติของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ย่อมตกอยู่ในหลักธรรมแห่งกฎของไตรลักษณ์ คือ ภาวะของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุดโดยไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามความต้องการได้ แม้กิจกรรมของมนุษย์จะเป็นปัจจัยหนึ่งในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นไปได้ทั้งความเจริญหรือความเสื่อมก็ตาม แต่ก็ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้โดยไม่ใช่สาเหตุมาจากกิจกรรมของมนุษย์ แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติเอง เช่น กรณีภูเขาไฟระเบิด หรือแผ่นดินไหว เป็นต้น ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ล้วนอยู่นอกเหนือจากการควบคุมของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงมีหน้าที่ในการแสวงหาดินแดนหรือประเทศสำหรับพักอาศัยที่เหมาะสม[๒๓] ถึงแม้กระนั้นก็ตาม กิจกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่แล้วก็ยังมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการแห่งความเสื่อมถอยของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติดังกล่าว

๔. ขั้นตอนการประยุกต์กุลจิรัฏฐิติธรรมและหลักธรรมที่เป็นไวพจน์กันเพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน

พระพุทธองค์ได้ตรัส “หลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูล” ไว้ ซึ่งปรากฏในกุลสูตร ซึ่งแปลว่า สูตรที่ว่าด้วยตระกูลอันถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้วสามารถดำรงอยู่ได้นาน เพราะมีเหตุ ๔ ประการ กล่าวคือ (๑) แสวงหาพัสดุที่หายไป (นัฏฐคเวสนา), (๒) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า (ชิณณปฏิสังขรณา), (๓) รู้จักประมาณในการบริโภค (ปริมิตปานโภชนา), และ (๔) ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน (อธิปัจจสีลวันตสถาปนา)[๒๔] อันเป็นธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน, เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔”[๒๕] หลักธรรมนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อลดภาวะโลกร้อนได้อย่างยั่งยืน สำหรับการบริหารจัดการและการฟื้นฟู การดูแลรักษา ตลอดถึงการให้ดำรงอยู่แห่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่คู่กับมวลมนุษยชาติอย่างยั่งยืนด้วยความประนีประนอมระหว่างกัน

[๒๓] อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๕๐.

[๒๔] องฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕.

[๒๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๑๑๓.

ได้ และหลักธรรมกุลจิรัฏฐิติธรรมนี้ก็สามารถอธิบายเทียบเคียงกับหลักธรรมอีกประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน อุชชยสูตร โดยเรียกว่า “ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน” (ทิฏฐิธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔)[๒๖] ได้ด้วย ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๔.๑ แสวงหาพัสดุที่หายไป (นัฏฐคเวสนา) คือ เร่งฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สูญเสียไปให้กลับคืนมา

หลักธรรมที่เรียกว่า นัฏฐคเวสนา หมายถึง “ของหายของหมด รู้จักหามาไว้” นี้สามารถเทียบได้กับหลัก “อุฏฐานสัมปทา คือถึงความพร้อมด้วยความหมั่น” คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี[๒๗] ดังเช่น อาชีวปาริสุทธิศีล เพราะมีอาชีพเป็นเหตุ เพราะมีอาชีพเป็นตัวการ[๒๘] คือ การประกอบอาชีพหรือกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ล้วนต้องมีความเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น อาชีพที่จะสร้างความเสียหายให้กับสิ่งแวดล้อมจำต้องใช้วิจารณญาณในการดำเนินการ หรือหาอุบายวิธีป้องกันความเสียหาย เช่น อุตสาหกรรมการปศุสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพที่เบียดเบียนสัตว์อื่น อีกทั้งยังเป็นสาเหตุของการปล่อยก๊าซมีเทนที่เกิดจากมูลของสัตว์ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เรือนกระจก ทำให้เกิดภาวะโลกร้อนได้โดยตรง

มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมามากแล้ว นับจากนี้ไปมนุษย์ทุกคนควรเร่งพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือนโยบายโครงการป่าชุมชนของประเทศไทย ซึ่งนโยบายนี้ได้ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ ซึ่งถือว่าเป็นนโยบายที่ดีและมีประโยชน์ แต่นโยบายดังกล่าวสามารถดำเนินการได้เฉพาะในบางหมู่บ้านเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น บริเวณโรงเรียนและบริเวณวัด พื้นที่ใน ๓๓ จังหวัด คิดเป็นพื้นที่ ๙,๓๗๕ ไร่ หรือ เฉลี่ยเพียงจังหวัดละ ๒๘๔ ไร่ แต่ก็ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญเพื่อรอการสานต่อในอนาคตต่อไป ส่วนการกระจายโครงการป่าชุมชนเข้าสู่พื้นที่ครอบครองระดับครัวเรือนยังเป็นไปได้น้อยมาก ดังนั้นความน่าเชื่อถือและความจริงใจของผู้ปกครอง ตลอดถึงความศรัทธาของผู้ที่อยู่ในความปกครองจึงมีส่วนสำคัญในการให้ความร่วมมือในนโยบายสำคัญของสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง[๒๙]

[๒๖] องฺ.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕๕/๓๔๔.

[๒๗] องฺ.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

[๒๘] พระพุทธโฆสเถระ รจนา, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๔.

[๒๙] สุขุม ภู่ทอง, การยอมรับการปลูกป่าไม้เชื้อเพลิงในพื้นที่ครอบครองของครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (**นิเวศวิทยา**, ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๑), หน้า ๙.

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความสมบูรณ์ ย่อมเป็นปัจจัยให้ถึงความเป็นใหญ่ ความไพบูลย์ในโภคะทั้งหลายต่อกาลไม่นานนัก หากมนุษย์รู้จักการแสวงหาหรือฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับมาสมบูรณ์ได้ มนุษย์ผู้นั้นย่อมถึงความเป็นใหญ่ดังกล่าวได้ คือ (๑) ปฏิรูปเทสวาสะ (การได้อยู่ในถิ่นที่ดี) หมายถึง การได้พักอาศัยอยู่ในถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ปราศจากมลภาวะ หรือ ปัญหาภาวะโลกร้อน ปัจจัยเหล่านี้จะเป็นหนทางไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง โดยมีหลักธรรมที่มีส่วนเกื้อกูล คือ (๒) สัปปุริสูปัสสยะ (การสมาคมกับสัตตบุรุษ) คือ การคบกับคนดีมีศีลธรรม หรือเลือกผูกไมตรีหรือได้ใกล้ชิดกับอารยชนคนดีมีศีลธรรม ไม่มีเบียดเบียนต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความเสียหาย (๓) อัตตสัมมาปณิธิ (การตั้งตนไว้ชอบ) คือ การได้เรียนรู้และเห็นตัวอย่างดีแล้วจึงได้พัฒนาและปรับปรุงตัวเองให้มีความเห็นชอบประกอบด้วยศีลธรรม ไม่เบียดเบียนต่อสรรพสัตว์และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ (๔) ปุพเพกตปุญญตา (ความเป็นผู้ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว) คือ อาศัยพื้นนิสัยที่เคยอบรมไว้แล้วคอยพยุงจิตให้โน้มเอียงแต่กุศลและมีสัมมาชีพที่สุจริตต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีความเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน[๓๐]

ในการแสวงหาหรือเร่งฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลที่ตามมาย่อมก่อให้เกิดความเจริญแห่งตนในการดำรงชีพและการดำเนินชีวิต ซึ่งย่อมเป็นไปตามกฎแห่งปฏิจจสมุปบาท คือ “เพราะเหตุนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับไป”[๓๑] หรือในพระสูตรที่ว่าด้วยธรรมที่อาศัยกัน “เมื่อฝนเม็ดใหญ่ตกบนยอดเขา น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ทำให้ซอกเขา ลำธาร และห้วยเต็มเปี่ยม ซอกเขา ลำธาร และห้วยทั้งหลายเต็ม เปี่ยมแล้ว ทำหนองน้ำให้เต็ม หนองน้ำเต็มเปี่ยมแล้ว ทำบึงให้เต็ม บึงเต็มแล้ว ทำแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยเต็มแล้ว ทำแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่เต็มแล้ว ก็ทำมหาสมุทรให้เต็ม” แม้ฉันใด ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ก็เช่นเดียวกัน ย่อมทำให้ความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบันและมนุษย์ในอนาคตสามารถอาศัยอยู่บนโลกนี้ด้วยความเป็นสุขเสมอกัน ตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลัก นัฏฐคเวสนา ที่ปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรมในยุคปัจจุบันนี้ คือหลักการพัฒนาของมูลนิธิชัยพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงเน้นการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย

[๓๐] องฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๕๐.

[๓๑] สำนิ. (ไทย) ๑๖/๓๗/๗๙.

(ที่มา : http://www.chaipat.or.th/chaipat)

๔.๒ ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า (ชิณณปฏิสังขรณา) คือ การบำรุงรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยังคงมีอยู่ให้มีความอุดมสมบูรณ์

หลักธรรมที่ว่าด้วย ชิณณปฏิสังขรณา นี้ สามารถเทียบได้กับธรรมอันเป็นไวพจน์กันในอุชชยสูตร ข้อที่ว่าด้วย “อารักขสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยการรักษา” กล่าวคือ การรู้จักคุ้มครองและเก็บรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดถึงผลงานอันตนได้กระทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน[๓๒] โดยไม่ส่งผลให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียดุลยภาพแห่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้นเมื่อมนุษย์สามารถถึงความพร้อมด้วยความหมั่น คือขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ ไม่ประกอบอาชีพที่จะสร้างความเสียหายและรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความเป็นไปอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน มนุษย์ผู้นั้นย่อมได้รับ

[๓๒] องฺ.อฏฺฐก (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

แต่ความสุข ที่เรียกว่า อัตถิสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) และโภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์) ดังพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ใน อานัณยสูตร[๓๓]

สำหรับประเทศไทย ปัญหาสิ่งแวดล้อมกำลังเป็นที่ยอมรับของสังคมไทยว่ามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต จึงได้ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เป็นลำดับมา เช่น รัฐธรรมนูญฉบับปี พุทธศักราช ๒๕๑๗ มาตรา ๘๖ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๒๑ มาตรา ๖๙ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๓๘ มาตรา ๘๗ ซึ่งมีข้อความเหมือนกันทั้ง ๓ ฉบับ คือ "รัฐวางนโยบายประชากรให้เหมาะสมกับทรัพยากรธรรมชาติ ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม และความเจริญในทางวิทยาการ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อความมั่นคงของรัฐ" ส่วนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๓๔ มีการกำหนดไว้ในเรื่องการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่อาจมีความแตกต่างจาก ๓ ฉบับดังกล่าวข้างต้นไปบ้างแต่ก็ถือว่ายังอยู่ในหลักการเดียวกัน[๓๔]

ที่สำคัญคือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๘๕ กำหนดให้รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม สามารถสรุปสาระสำคัญได้คือ ๑) การใช้ที่ดินต้องให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม โดยให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามาส่วนร่วมในการตัดสินใจ ๒) กระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม และจัดหาแหล่งน้ำอย่างพอเพียงและเหมาะสม ๓) การวางผังเมืองให้คำนึงถึงการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ๔) บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และ ๕) คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน[๓๕] ซึ่งเจตนารมณ์ของการกำหนดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากร-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนี้ก็เพื่อเป็นนโยบายให้รัฐบาลต้องปฏิบัติในการใช้ที่ดิน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้มีความสอดคล้องต้องกันระหว่างประชาชนในพื้นที่กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน[๓๖]

[๓๓] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

[๓๔] ฉัตราภรณ์ วิวัฒนวานิช, เอกสารวิชาการ เรื่อง **"รัฐธรรมนูญกับการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย"**, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มช่วยอำนวยการนักบริหาร สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร), หน้า ๑๖.

[๓๕] สำนักกรรมาธิการ ๓ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, **ตารางความแตกต่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ กับ พุทธศักราช ๒๕๕๐ พร้อมเหตุผลโดยสังเขป**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, มกราคม ๒๕๕๑), หน้า ๖๗ - ๖๘.

[๓๖] คณะกรรมาธิการวิสามัญ, **บันทึกเจตนารมณ์ จดหมายเหตุ และตรวจรายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ**,สำนักกรรมาธิการ ๓ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, **เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐**, สิงหาคม ๒๕๕๐, หน้า ๘๔-๘๕.

ปัจจุบันประเทศไทยจะได้ยกเลิกพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไปแล้วถึง ๓ ฉบับ และได้ตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ขึ้นมาใช้แทน ถึงแม้พระราชบัญญัติฉบับนี้จะถูกวิพากษ์วิจารณ์เป็นอย่างมาก อาทิเช่น ผู้อำนวยการมูลนิธิศูนย์กฎหมายสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทยกล่าวว่า "กฎหมายฉบับนี้ได้รับความคาดหวังเอาไว้ค่อนข้างสูงจากบุคคลหลาย ๆ ฝ่ายที่สนใจในปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่ขณะเดียวกันก็ถูกโจมตีวิพากษ์วิจารณ์จากบางฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยมาตั้งแต่ต้นเช่นกัน หากใช้ความหมายของคนทั่วไปเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ก็อาจกล่าวได้ว่า การบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้ประสบความล้มเหลวเป็นส่วนใหญ่"[๓๗]

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องการกำหนดเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมไว้ในกฎหมายโดยให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการก็ยังได้รับการตอบรับด้วยดี เพราะปัจจุบันผู้ที่มีส่วนในการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากที่สุดจะอยู่ที่การร่วมมือกันในกลุ่มของข้าราชการ ผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น และนายทุนต่างถิ่น เป็นส่วนใหญ่ การนำเอาประชาชนในท้องถิ่นเข้ามาร่วมดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับเรื่องการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นแนวคิดที่สังคมไทยกำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน และหวังด้วยว่ากฎหมายจะมีส่วนในการสร้างจิตสำนึกและความเข้าใจร่วมกันว่า ถ้าหากคนรุ่นปัจจุบันนี้ไม่ช่วยกันปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอาไว้และปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรมแล้ว ในไม่ช้าป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติคงจะหมดไปจากประเทศไทยอย่างแน่นอน[๓๘] ดังนั้นกฎหมายหรือกติกาของสังคมที่ใช้บังคับอยู่ก็ยังมีความจำเป็นต่อสังคมไทย ทั้งนี้เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาหรือสร้างจิตสำนึกของประชาชนคนไทยให้เห็นประโยชน์และความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นต่อไป

๔.๓ รู้จักประมาณในการบริโภค (ปริมิตปานโภชนา) คือ **ส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ปัญญาในกระบวนการการบริโภคของประชาชนโดยคำนึงถึงคุณค่าแท้มากกว่าคุณค่าเทียม**

หลักปริมิตปานโภชนานี้สามารถเทียบได้กับหลัก "สมชีวิตา คือ มีความเป็นอยู่เหมาะสม" คือรู้จักกำหนดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มฟาย ให้รู้จักประหยัดและรู้วิธีการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้เพื่อมนุษย์หรือลูกหลานในอนาคตต่อไป พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง สังคีติ หมวด ๒ หรือเรียกว่า ธรรม หมวด ๒ ซึ่งเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่ออนุเคราะห์ เพื่อประโยชน์แก่มนุษย์และเทวดา เพื่อป้องกันกิเลสเข้าครอบงำในการบริโภค

[๓๗] พนัส ทัศนียานนท์, "พ.ร.บ.สิ่งแวดล้อม ๒๕๓๕ ถึงเวลาต้องยกเครื่องใหม่แล้ว", (**นิเวศวิทยา** ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๑), หน้า ๓๒.

[๓๘] คณิน บุญสุวรรณ, **"สิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญใหม่"**, นิเวศวิทยา, (ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๑), หน้า ๒๕.

คือ อินทริเยสุ คุตตทวารตา (ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์) คู่กับ โภชเน มัตตัญญุตา (ความรู้จักประมาณในการบริโภค)[๓๙]

ความรู้จักประมาณในการบริโภค หรือเรียกว่า ปัจจยสันนิสสิตศีล คือการบริโภคปัจจัย ๔ ด้วยปัญญา ปราศจากการบริโภคด้วยกิเลสตัณหา หรือมีอวิชชาเป็นตัวครอบงำ เป็นการบริโภคที่คำนึงถึงคุณค่าแท้แห่งการบริโภค ไม่บริโภคด้วยการคำนึงถึงแต่คุณค่าเทียม เช่นบริโภคเพื่ออวดถึงความร่ำรวยของตนเอง บริโภคอย่างเหลือเฟือ คือบริโภคด้วยการหาปัจจัย ๔ มามาก แต่บริโภคน้อย หรือบริโภคอย่างสุรุ่ยสุร่าย บริโภคอย่างฟุ่มเฟือย บริโภคอย่างไม่ประหยัด บริโภคอย่างไม่มีประมาณ เป็นต้น การบริโภคลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ เปรียบเหมือนการนำเอาเชื้อไฟใส่เข้าไปในกองไฟ เมื่อบริโภคมากก็ต้องเอาเชื้อไฟใส่เข้ากองไฟมากความร้อนก็เกิดขึ้นมากเป็นเงาตามตัวซึ่งจะเป็นโทษกับทั้งผู้บริโภคเองและผู้ที่อยู่ใกล้กับกองไฟนั้น

ดังนั้นการบริโภคปัจจัย ๔ ที่ดีเพื่อช่วยในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงควรบริโภคโดยใช้ปัญญา คือใส่เชื้อไฟแต่พอควรเพื่อเราจะได้รับประโยชน์จากไฟนั้นตามสมควร เพราะในโลกนี้ทุกสรรพสิ่งล้วนมีคุณและมีโทษ มีดีและมีชั่วอยู่ในตัวของมันเอง ผู้มีปัญญาเท่านั้นจึงจะรู้ว่าควรทำอย่างไรเพื่อให้ได้รับประโยชน์จากสิ่งนั้นมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์กับตัวเองและสังคม[๔๐] ซึ่งเป็นธรรมคู่กับความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ หรือเรียกว่า อินทรียสังวรศีล คือการสำรวมระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อันเป็นสาเหตุของการเกิดกิเลสตัณหา ตลอดถึง มานะและทิฏฐิ ทำให้มีผลต่อการลดการแสวงหาซึ่งวัตถุที่จะตอบสนองต่อความต้องการนั้นได้ ทำให้กระบวนการในการผลิตต่าง ๆ ลดน้อยลง ทั้งนี้ก็ด้วยฐานะแห่งการกระทำแห่งความเสื่อมและความเจริญของมนุษย์ เมื่อรู้และทราบแล้วว่าฐานะที่ให้ทำสิ่งที่น่าพอใจ และเมื่อทำแล้วย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ บัณฑิตย่อมรู้ว่าฐานะนี้ควรทำทั้ง ๒ ส่วน คือทั้งอินทรียสังวรและโภชเนมัตตัญญุตา[๔๑]

ตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักปริมิตปานโภชนาที่ปฏิบัติได้จริงในยุคนี้คือหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จภูมิพลอดุลยเดชที่เน้นเหตุผล พอประมาณและคุณธรรม และเน้นพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง[๔๒]

[๓๙] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๓-๒๕๖..

[๔๐] พระสุธรรมเมธี (เขมกะ ผู้ก่อตั้งธรรมสภา), **หน้าที่ของคน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า ๒๑ - ๒๘.

[๔๑] องฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๕/๑๗๗.

[๔๒] ดูรายละเอียดใน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร**. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มพัฒนาวิชาการกลาง คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

๔.๔ ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน (อธิปัจจสีลวันตสถาปนา)

คำว่า *"อธิปัจจสีลวันตสถาปนา"* คือ สนับสนุนให้คนดีมีศีลธรรมเข้ามาทำหน้าที่ผู้บริหารงานบ้านเมือง ด้วยการรักษาคำมั่นในนโยบายการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

หลักธรรม อธิปัจจสีลวันตสถาปนา สามารถเทียบเคียงได้กับหลัก กัลยาณมิตตตา คือ การคบคนดีเป็นมิตร" คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเหนียกศึกษาเยี่ยงอย่างผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ในการบริหารจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างประนีประนอมระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการใช้และบำรุงรักษาไปพร้อมๆ กัน เช่น การสมาคมทั้งในทางตรงและในทางอ้อมกับนักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่นจนถึงในระดับสากล

การบริหารกิจการตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงการบริหารงานบ้านเมืองระดับชาติมักจะประสบปัญหากับความไม่ต่อเนื่องของนโยบายในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อเปลี่ยนผู้บริหารงานด้านนโยบายมักเปลี่ยนตามไปด้วย ทำให้ขาดความต่อเนื่องในการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปลูกจิตสำนึกที่ดีให้มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและเร่งด่วน ดังนั้นบุคคลผู้มีคุณธรรมและศีลธรรมจึงมีความจำเป็นสำหรับการจัดการกับปัญหาดังกล่าว หลักธรรมในเรื่อง ปาติโมกขสังวรศีล ถือเป็นหลักในการสร้างจิตสำนึกได้เป็นอย่างดี คือการเคร่งครัดในศีลของตนที่จะไม่ทำการล่วงละเมิดในศีลนั้น เช่น การงดเว้นการเบียดเบียนทั้งต่อตนเองและสรรพสิ่งอื่นในโลกนี้ ซึ่งรวมทั้งสัตว์และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีความสำคัญต่อระบบนิเวศด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีความสำคัญมากไปกว่ากัน ทุกสรรพสิ่งล้วนเกื้อกูลต่อกัน ไม่มีต้นเหตุ ไม่มีปลายเหตุ ไม่มีผู้สร้าง อันเป็นกฎแห่งปฏิจจสมุปบาท[๔๓] และทุกสรรพสิ่งในโลกนี้ก็ล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ทั้งตนเองและทุกสรรพสิ่งในโลกนี้ต่างก็รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน ดังพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ใน เวฬุทวาเรยยสูตร ว่า

[๔๓] พระมหาเจิม สุวโจ (สุกรรณ์), วิทยานิพนธ์, **บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมฺโม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๙.

"เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์
ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย
รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย
รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น
สิ่งใดไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่เป็นที่รัก
ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร"[๔๔]

ดังนั้นการกระทำใด ๆ ที่อาจทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องเสียหายไปนั้น ย่อมทำให้สิ่งมีชีวิตอื่นที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของตน ซึ่งอาจจะไม่ได้รับประโยชน์อันสมบูรณ์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่ขาดจากความเมตตาต่อเพื่อนสรรพสัตว์ได้อีกโสดหนึ่งด้วย

หลักธรรมที่เป็นไวพจน์กันคือหลักธรรมเรื่องของการใช้วิธีการเรียกร้องต่อมวลมนุษย์ทั้งมวลว่าด้วย ปรโตโฆสะ คือการรับฟังเสียงเรียกร้องหรือตักเตือนจากกัลยาณมิตรที่มีความปรารถนาดีต่อกันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความประนีประนอมต่อกันระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเสียงเรียกร้องของกัลยาณมิตรนี้เปรียบเหมือนธรรมของสัตบุรุษ (คนดี) ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน สุวิทูรสูตร สิ่งที่อยู่ห่างไกลกันเหลือเกิน ซึ่งหมายถึงธรรมของสัตบุรุษ (คนดี) กับธรรมของอสัตบุรุษ (คนชั่ว) นี้เป็นสิ่งที่อยู่ห่างไกลกันเหลือเกิน[๔๕] ซึ่งผู้ฟังก็ควรมีคุณสมบัติของการเป็นผู้ฟังที่ดีต่อกัลยาณมิตรที่เกื้อกูลต่อกันก็คือความเป็นผู้ว่าง่าย (โสวจัสสตา)[๔๖] และหลักธรรมในเรื่อง โยนิโสมนสิการ เข้ามาประกอบด้วยการเป็นผู้ฟังที่ดี คือการพิจารณาด้วยการใส่ใจโดยแยบคายต่อปัญหาใด ๆ ที่จะเกิดหรือจักเกิดขึ้นต่อไป ในการใช้ปัญญาในการพิจารณาหลักธรรมเพื่อประยุกต์ใช้ เมื่อได้รับฟังหรือได้รับคำแนะนำหรือได้รับข้อมูลแล้วก็ควรใช้มนสิการโดยแยบคาย โดยการแสดง การถาม การเสพ การคบหา การเข้าไปนั่งใกล้กัลยาณมิตรนั้นจึงจะได้ชื่อว่า เนยยะ (ผู้ที่พอจะแนะนำได้) เป็นเบื้องต้น วิปจิตัญญู (ผู้เข้าใจต่อเมื่อขยายความ) เป็นท่ามกลาง และ อุคฆฏิตัญญู (ผู้เข้าใจได้ฉับพลัน) เป็นที่สุด แต่หากเป็นผู้ได้ฟังไว้มาก แสดงไว้มาก

[๔๔] สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๓/๕๐๒.

[๔๕] องฺ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๗/๗๗.

[๔๖] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๑.

ทรงจำไว้มาก และพูดไว้มาก แต่ไม่สามารถบรรลุให้ผลสำเร็จบังเกิดขึ้นได้แล้ว ก็เป็นได้เพียง ปทปรมะ (ผู้ที่สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทคือพยัญชนะ) เท่านั้น ดังพระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ใน อุคฆฏิตัญญูสูตร[๔๗] ซึ่งบุคคลในชั้นปทปรมะนี้จึงเป็นผู้ที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นผู้นำไปสู่ความเจริญได้โดยประการทั้งปวง

๕. บทสรุป

ปัญหาภาวะโลกร้อนเกิดขึ้นจากทุกประเทศในโลกนี้ล้วนมีความต้องการในการพัฒนาประเทศเพื่อความเจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจเหมือนๆ กันทุกประเทศ โดยไม่มีการคำนึงถึงความสูญเสียของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาประเทศที่ต่างมุ่งเน้นแต่เพียงด้านวัตถุเป็นสำคัญ ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหลืออยู่นั้นกำลังอยู่ในภาวะถึงจำนวนที่ลดน้อยถอยลงอย่างต่อเนื่อง และบางส่วนที่ยังหลงเหลืออยู่ก็ด้อยคุณภาพ ซึ่งสาเหตุหลักก็เกิดมาจากกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์นั่นเอง ทั้งนี้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยังเหลืออยู่จะเพียงพอกับความต้องการหรือการแก่งแย่งกันเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาได้อย่างไร เมื่อถึงวันนั้นโลกนี้ก็คงจะหลีกเลี่ยงจากความขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ไปไม่ได้ ความวุ่นวายและความทุกข์ยากจากภาวะของภัยสงครามระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองที่ประกาศตนว่าได้เป็นผู้พัฒนาแล้วก็จะกลับหวนคืนมาสู่โลกอีกครั้งหนึ่ง แล้ววันนั้นก็คงเป็นที่ประจักษ์ว่าต่างฝ่ายต่างก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากสงครามแต่อย่างใดเลย ในทางตรงกันข้ามพิษภัยของสงครามจะส่งผลกระทบกับชาติพันธุ์ของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วยภัยอันร้ายแรงจากประสิทธิภาพของอาวุธยุทโธปกรณ์ที่แข่งกันพัฒนาศักยภาพจนสามารถทำลายล้างได้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้า

ดังนั้น การนำพุทธธรรมที่ว่าด้วย กุลจิรัฏฐิติธรรม และธรรมที่เป็นไวพจน์กันที่ได้แสดงมาแล้วนั้นมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างและพัฒนาจิตสำนึกแนวพุทธเพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน ควรเริ่มจากสังคมระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับประเทศ จนถึงสังคมระดับโลก เชื่อว่าสถานการณ์ภาวะโลกร้อนจะถูกนำเข้าสู่กระบวนการการแก้ปัญหาได้อย่างจริงจัง เมื่อสถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเสื่อม มนุษย์จึงมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนพฤติกรรมเดิมๆ ของตน มิเช่นนั้นสงครามที่ยิ่งใหญ่ต่อชาติพันธุ์ของมนุษย์จะกลายเป็น “สงครามจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ที่มีผลกระทบรุนแรงมากกว่าสงครามอื่นใด หาก

[๔๗] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

มนุษย์ต้องการที่จะรักษาเผ่าพันธุ์ของตนเอง ให้อยู่คู่กับโลกอย่างมีความสุข มนุษย์จึงจำเป็นต้องหันหน้าเข้าหากันด้วยความสมัครสมานสามัคคีเพื่อร่วมกันฟื้นฟูและช่วยกันรักษาตลอดจนพัฒนาให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสียหายกลับฟื้นคืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้ดังเดิม พร้อมกันนั้นแล้วก็ช่วยกันรักษาสภาพที่สมบูรณ์นั้นให้คงอยู่ตลอดไปชั่วกาลนาน

บทความนี้จึงขอเสนอแนะให้มนุษย์จงพากันเข้าสู่กระบวนการการพัฒนาจิตตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาท เรื่อง “กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔” เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันว่านับแต่นี้ต่อไปมนุษย์ควรปฏิบัติตนตามแนวทางของกุลจิรัฏฐิติธรรม ทั้ง ๔ ประการโดยครบถ้วน เพื่อให้มนุษย์ในปัจจุบันและมนุษย์ในอนาคตสามารถอยู่ในโลกนี้ร่วมกันอย่างประนีประนอมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพสมบูรณ์ได้อย่างมีความสุข โดยกิจกรรมของมนุษย์ในระดับต่าง ๆ ที่จักเกิดขึ้นนั้น มนุษย์จะไม่ตกอยู่ในสภาพที่ต้องฝืนใจทำ หรือไม่เต็มใจที่จะทำด้วยการประนีประนอมต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น เมื่อมนุษย์มีหลักธรรม กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔ ประจำใจมนุษย์จะมีความพร้อมด้วยความเต็มใจและไม่ต้องฝืนใจที่จะทำการประนีประนอมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะมีความพร้อมที่จะอยู่ร่วมกับมนุษย์ได้อย่างสันติสุขตลอดไป.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน ย่อความจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ๔๕ เล่ม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระพุทธโฆสเถระ, รจนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค,** แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กนฺตสิริ ภิกขุ**. คู่มือปฏิบัติธรรมและเคล็ดลับการฝึกจิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เอราวัณการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๓๔.

คณะกรรมาธิการวิสามัญบันทึกเจตนารมณ์ จดหมายเหตุ และตรวจรายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ.

สำนักกรรมาธิการ ๓ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. **เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐**, สิงหาคม ๒๕๕๐.

คณะกรรมาธิการวิสามัญ. **บันทึกเจตนารมณ์ จดหมายเหตุ และตรวจรายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักกรรมาธิการ ๓, ๒๕๕๐.

คณิน บุญสุวรรณ. “สิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามรัฐธรรมนูญใหม่”**. นิเวศวิทยา**. ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๔๑.

จำนง อดิวัฒนสิทธิ์,ศ.ดร.. **ศาสนา ชีวิต และสังคม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ตถาตาพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๗.

ฉัตราภรณ์ วิวัฒนวานิช. **เอกสารวิชาการ เรื่อง “รัฐธรรมนูญกับการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติ**

และสิ่งแวดล้อมของไทย". กลุ่มช่วยอำนวยการนักบริหาร สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

ชม สุคันธรัต**,** พ.อ.**. วิทยาศาสตร์ทางใจ ฉบับส่องจักรวาล**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล อาทรการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ประสานพร มณฑลธรรม. **จับจิตให้ถูกจุด**. กรุงเทพมหานคร : ทัพอักษรการพิมพ์, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี**. พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์**, **พระพุทธศาสนากับการพัฒนาจิต : การตามดู**

จิตเพื่อรู้ความจริงของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กันยายน ๒๕๕๑.

พระสุธรรมเมธี (เขมกะ ผู้ก่อตั้งธรรมสภา). **หน้าที่ของคน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

พระมหาเจิม สุวโจ (สุกรรณ์). **บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมฺโม**. (วิทยานิพนธ์). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒**.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. โดยกองทุนอริยมรรค, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ . **คนไทยกับป่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗.

_____ . **การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๙.

_____ . **ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

_____ . **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)**. ตำนานสาลิกาป้อนเหยื่อ**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เชนปริ้นติ้ง, ๒๕๕๑.

พนัส ทัศนียานนท์. "พ.ร.บ.สิ่งแวดล้อม ๒๕๓๕ ถึงเวลาต้องยกเครื่องใหม่แล้ว". **นิเวศวิทยา**. ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๔๑.

พระราชวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ)**. การพัฒนาจิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ยศ สันตสมบัติ, ศ.ดร.. **ฟรอยด์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์ : จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน**. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.

วีรชาติ นิ่มอนงค์, ดร.. **การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑

สำนักกรรมาธิการ ๓ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. **ตารางความแตกต่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ กับ พุทธศักราช ๒๕๕๐ พร้อมเหตุผลโดยสังเขป**. กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, มกราคม ๒๕๕๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **ไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

โสภณ ชมชาญ. **เอกสารการปาฐกถาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมด้านที่ดินและป่าไม้.** อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร**. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มพัฒนาวิชาการกลาง คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้ คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

๒. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

มูลนิธิชัยพัฒนา. ผลงานวิจัย. [ออนไลน์] http://www.chaipat.or.th/chaipat [๑๘ เมษายน ๒๕๕๔].

พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

Buddhadhamma : The Essence of Consciousness in Environmental Preservation and Restoration

วิทยา แสงจันทสิทธิ์

Wittaya Saengjuntasith

นักวิชาการ / นักปฏิบัติ (ด้านศาสนา-สังคม-สิ่งแวดล้อม)

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่ารัฐบาล นักการเมือง และข้าราชการ ได้ร่วมกันกำหนดนโยบายและพัฒนาประเทศไปในแนวทางที่ไม่เหมาะสมและไม่ถูกต้อง เรียกว่า ***"มิจฉาพัฒนา"*** เพราะรัฐบาล นักการเมือง และข้าราชการไม่มีศีลธรรมที่ดี ส่งผลให้การบริหารจัดการพัฒนาประเทศมิได้เป็นการเจริญเติบโตที่ยั่งยืน เมื่อปล่อยให้กลุ่มคนเหล่านี้ปกครองประเทศ ก็ยิ่งเกิดความวุ่นวายและสร้างปัญหามากขึ้นในสังคม เรียกสถานการณ์เช่นนี้ว่า ***"มลพิษทางการเมือง"*** ซึ่งเป็นต้นเหตุนำไปสู่ปัญหามลพิษประเภทต่างๆ รวมถึงการเสื่อมถอยคุณภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ปัญหาทรัพยากรที่ดินและป่าไม้, ปัญหาทรัพยากรน้ำและเขื่อน, ปัญหามลพิษและอุตสาหกรรม เป็นต้น

สถานการณ์ปัจจุบัน จึงเป็นห้วงเวลาที่พุทธศาสนาเรียกว่า ***"สีลัพพตปรามาส"*** เป็นการเข้าไปหลงติดอยู่ในศีลและพรตที่ผิด คือ หลงอยู่ในแนวทางมิจฉาพัฒนา ดังนั้นมนุษย์ต้องเข้าใจว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากมนุษย์ จึงต้องเริ่มแก้ไขที่มนุษย์

การรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้เกิดเป็นโลกสีเขียวนั้น ต้องหลอมรวมองค์ความรู้สาขาต่างๆ เข้าด้วยกันไม่ว่าจะเป็น ศาสนศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ โดยมีพุทธธรรมเป็นแกนกลางในการหลอมรวมให้เกิดความคิดใหม่ จิตสำนึกใหม่ จิตสำนึกสีเขียว เพื่อเป็นพลังแห่งการพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญเติบโตที่ยั่งยืน ดังที่เรียกว่า ***"สัมมาพัฒนา"***

Abstract

This article focuses on the way of government and politician to developed country into the wrong way, that is may call ***"miccha development : wrong development"***. Because we not have enough a good government and politician. Therefore as they developed country as many problems occurs and chaos, this situation is ***"Political Pollution"***, which leading to the other pollution or other environmental and natural resources degradation, such as the problem of land and forest, the problem of water and dam, and the problem of pollution and industry, etc.

Now, we are in a period which Buddhism would define as ***"sila pata pramaj"*** or the attachment to wrongful thoughts and actions. Then we must understand that the environmental problems outlined above are caused by humans and must be solved by them.

The concern for the environmental preservation and restoration to be a **"green world"**, the Buddhology can encompass or lead to the re-evaluation of many different disciplines ~ religion, philosophy, science, economic, law, politics, etc.~ for improved mankind and radically new manner of thinking, to be a green citizen, green politician, green government (good governance) are therefore powerful agents for sustainable development, such methodology is call ***"samma development : right development"***.

๑. บทนำ

เมื่อมีการกล่าวถึงคำว่า ***"รัฐ"*** หรือ ***"ประเทศ"*** ตามนัยทางรัฐศาสตร์ต้องประกอบด้วย ประชากร (พลเมือง) ดินแดน (อาณาเขต) ผู้ปกครอง (รัฐบาล/นักการเมือง) และ บูรณภาพ (เอกราช/อธิปไตย) ดังเช่นประเทศไทย ซึ่งเป็นรัฐหนึ่งในโลกนี้ที่มีองค์ประกอบครบทั้ง ๔ ประการ ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา ผู้ปกครอง (รัฐบาล/นักการเมือง) ได้มีบทบาทและอำนาจมากขึ้นในการกำหนดนโยบาย หรือ ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

หากเป็นรัฐบาลที่ดี หรือ เป็นนักการเมืองที่มีจิตสำนึกดีต่อสิ่งแวดล้อม (Good Governance and Green Politician) ก็จะปกครองและบริหารจัดการประเทศไปในแนวทางที่ดี บริหารงานราชการด้วยความถูกต้อง โปร่งใส และพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้วรัฐบาล หรือ นักการเมือง รวมถึงข้าราชการทั้งหลายมิได้มีศีลธรรมที่ดี ส่งผลให้การบริหารจัดการพัฒนาประเทศไปในแนวทางความเจริญที่ไม่ยั่งยืน เมื่อปล่อยให้รัฐบาลและ

นักการเมืองเหล่านี้ปกครองประเทศ ก็ยิ่งเกิดความวุ่นวายและสร้างปัญหาต่างๆ ขึ้นในสังคม จึงขอเรียกสถานการณ์เช่นนี้ว่า ***"มลพิษทางการเมือง"***[๑]

"มลพิษทางการเมือง" (Political Pollution) หมายถึง ระบบการเมือง ซึ่งประกอบด้วยนักการเมือง พรรคการเมือง รัฐบาล รวมถึงข้าราชการการเมือง และข้าราชการประจำ ที่ร่วมกันคิดร่วมกันตัดสินใจ และสั่งการไปในแนวทางไม่ดี ไม่เหมาะสม รวมทั้งกำหนดนโยบาย และโครงการต่างๆ อย่างไม่ถูกต้อง ไม่โปร่งใส ขาดความเชื่อถือ มีการทุจริต และมีผลประโยชน์ทับซ้อน (Nontransparency, Unreliability, Corruption) ในบางยุคสมัยถึงกับเรียกคณะรัฐบาลเช่นนี้ว่า *"Buffet-Cabinet"* หรือ *"Cafe-Cabinet"* ซึ่งเป็นการนำไปสู่ปัญหามลพิษประเภทต่างๆ รวมถึงการเสื่อมถอยของคุณภาพสิ่งแวดล้อมและปริมาณทรัพยากรธรรมชาติ[๒]

จิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่เรียกว่า "จิตสำนึกโลกสีเขียว" มิได้หมายถึงเพียงต้นไม้ ทุ่งหญ้า หรือการระดมปลูกต้นไม้เท่านั้น แต่หมายถึงจิตสำนึกใหม่ หรือความคิดใหม่ของมนุษยชาติ เพื่อให้หลุดพ้นจากความเชื่อและการปฏิบัติผิดๆ ดังที่รัฐบาลและนักการเมืองได้ดำเนินมาจนทำให้เกิดวิกฤติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นสถานการณ์แห่ง ***"สีลัพพตปรามาส"***[๓] เป็นการเข้าไปติดอยู่ในศีลและพรตที่ผิดๆ เมื่อการดำเนินเช่นนี้มากขึ้น จะเข้าไปสะสมเป็นความเชื่อและการปฏิบัติที่ผิดๆ อันจะนำไปสู่ความล่มสลายของระบบนิเวศ

ความคิดใหม่ หรือ จิตสำนึกใหม่ เกิดจากการหลอมรวมความรู้ด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นศาสนศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ โดยมีพุทธธรรมเป็นแกนกลางในการหลอมรวมให้เกิดความคิดใหม่ จิตสำนึกใหม่ ดังที่ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ กล่าวไว้ว่า

> *"หากมนุษยชาติต้องการที่จะอยู่รอด มนุษยชาติจำเป็นต้องเปลี่ยนวิถีความคิดใหม่โดยสิ้นเชิง"*
>
> ("We shall need a radically new manner of thinking if mankind is to survive")

[๑] คำว่า ***"มลพิษทางการเมือง"*** **(Political Pollution)** : ผู้เขียนบัญญัติขึ้นใช้ครั้งแรกในบทความเรื่อง "รัฐ การเมือง และสิ่งแวดล้อม" เมื่อ ๑ เมษายน ๒๕๔๑.

[๒] วิทยา แสงจันทสิทธิ์, **รัฐ การเมือง และสิ่งแวดล้อม**, กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑, หน้า ๑ (พิมพ์ดีด).

[๓] คำว่า ***"สีลัพพตปรามาส"*** หมายถึง การถือศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงาย ไม่เข้าใจความหมาย และความมุ่งหมายที่แท้จริง, ความยึดมั่นศีลและวัตรด้วยอำนาจกิเลส **:** พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕๑.

ความคิดใหม่ หรือ จิตสำนึกใหม่ เพื่อทำให้จิตของมนุษย์หลุดพ้นจากพันธนาการด้วยวัตถุนิยม หรือบริโภคนิยม และพ้นจากความคับแคบในปัญญาของตนเอง ไปสู่การเชื่อมโยงกับสรรพสิ่ง การรักษาและฟื้นฟูบูรณะสิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์ของบทความนี้ เพื่อนำเสนอปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการปกครองโดยรัฐบาล หรือนักการเมือง ซึ่งร่วมกันกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ และเพื่อเสนอการสร้างจิตสำนึกใหม่ (จิตสำนึกโลกสีเขียว) โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นองค์ความรู้เชื่อมโยงไปสู่การรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นแก่นแท้ของการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

๒. สถานการณ์สิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาสังคมไทย

ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่า นักการเมืองและข้าราชการไทยมีบทบาทและอำนาจการปกครองประเทศมากขึ้น จึงได้วางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๐๔ จนถึงปัจจุบัน คือ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐ – ๒๕๕๔) ทำให้ผลการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเติบโตตามเป้าหมาย แต่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติกลับถูกทำลายลงทุกวัน โดยจะแยกกล่าวเป็นประเด็นปัญหาทรัพยากรที่ดินและป่าไม้, ปัญหาทรัพยากรน้ำและเขื่อน, ปัญหามลพิษและอุตสาหกรรม ดังรายละเอียดเป็นลำดับต่อไป

๒.๑ ปัญหาทรัพยากรที่ดินและป่าไม้

นับได้ว่าเป็นหนึ่งในปัญหาหลักของสังคมไทย เมื่อย้อนไปในปี พ.ศ.๒๔๕๓ ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้มากถึง ๒๒๔.๕๐ ล้านไร่ (๗๐% ของพื้นที่ประเทศ) หลังจากนั้นเป็นต้นมา พื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงเป็นจำนวนมาก จนเหลืออยู่จำนวน ๘๙ ล้านไร่ (๒๗.๙๕% ของพื้นที่ประเทศ) ในปี พ.ศ.๒๕๓๒ อีก ๖ ปีต่อมา คือ ปี พ.ศ.๒๕๓๘ ได้มีการสำรวจพื้นที่ป่าไม้พบว่าเหลืออยู่ ๘๐ ล้านไร่ (๒๕.๖๒% ของพื้นที่ประเทศ) และมีการลดลงตลอดเวลา ปัจจุบันพบว่ามีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่ต่ำกว่าร้อยละ ๒๐ ของพื้นที่ประเทศไทย ซึ่งอยู่ในระดับที่ขาดความสมดุลกับพื้นที่ และจะทำให้เกิดวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมต่างๆ

สาเหตุหลักของการทำลายป่าไม้ในสังคมไทย มาจากนโยบาย แผนพัฒนา และโครงการพัฒนาของรัฐบาลนั่นเอง อาทิเช่น

๒.๑.๑ การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.๔-๐๑)

คำว่า “ส.ป.ก.” ย่อมาจาก สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม จึงนำมาเป็นคำย่อของโครงการกระจายที่ดินให้แก่เกษตรกร โดยกรมป่าไม้มอบพื้นที่ป่าสงวนที่เสื่อมโทรม จำนวน ๓๔.๕๓ ล้านไร่ ให้แก่สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) เพื่อนำไปแจกจ่ายให้แก่เกษตรกร แต่นักการเมืองร่วมกับข้าราชการฉวยโอกาสนำไปแจกจ่ายให้แก่นักธุรกิจและคหบดี ซึ่งผิดวัตถุประสงค์

ของโครงการและขัดกับมติคณะรัฐมนตรี

ตั้งแต่มีการปฏิรูปที่ดินมากว่า ๓๐ ปีนั้น นำมาซึ่งการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ เพราะนักการเมืองร่วมกับข้าราชการได้ยกเป็นเหตุผลการนำที่ดินในเขตป่าสงวนไปปฏิรูปและจัดสรรให้แก่เกษตรกร ซึ่งมีข้าราชการกรมป่าไม้ได้กล่าวว่า

> *"เสมือนเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน เพื่อทำให้เป็นป่าเสื่อมโทรม หลังจากนั้นสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) จะยกเป็นเหตุผลเอาป่าเสื่อมโทรมเหล่านั้นไปจัดการปฏิรูปที่ดิน แล้วออกเอกสารสิทธิ์แจกจ่ายให้แก่เกษตรกร ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงเรื่อยๆ"*[๔]

การลดลงของพื้นที่ป่าไม้และการจัดสรรแบ่งซอยพื้นที่ดังกล่าว ทำให้พื้นที่ป่าไม้เล็กลงหรือไม่ติดต่อกันเป็นป่าผืนใหญ่ มีผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำ ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมและขาดแคลนน้ำ ตลอดจนเกิดการสูญเสียพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ป่า หรือความหลากหลายทางชีวภาพ

๒.๑.๒ การอนุมัติสัมปทานป่าชายเลน

เมื่อคณะรัฐมนตรีผ่านความเห็นชอบให้มีการสัมปทานป่าชายเลน ขณะที่ยังไม่มีความชัดเจนในการแก้ปัญหาการทำลายป่าชายเลน เช่น การทำบ่อเลี้ยงกุ้งอย่างผิดกฎหมาย การถมที่ดินสร้างท่าเรือน้ำลึก การสร้างรีสอร์ทรุกล้ำพื้นที่ชายฝั่ง และ การใช้พื้นที่ตามแนวชายฝั่งเพื่อประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น เป็นต้น

ในการประชุมระบบนิเวศชายฝั่งนานาชาติครั้งที่ ๓ ได้จัดให้ประเทศไทยอยู่ในกลุ่ม ๑๐ ประเทศแรกที่มีพื้นที่ป่าชายเลนลดลงมากที่สุด เพราะในเวลา ๓๐ ปีที่ผ่านมา พื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทยลดลงไปกว่าร้อยละ ๕๐ จึงเหลือพื้นที่ป่าชายเลนเพียง ๕๓.๖ ตร.กม. เท่านั้น

๒.๑.๓ โครงการก่อสร้างสาธารณูปโภคของรัฐ

เมื่อมีการเร่งปรับปรุงและก่อสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น โครงการสร้างเขื่อน ถนน การวางแนวท่อก๊าซไทย-พม่า เป็นต้น ทำให้มีการทำลายพื้นที่ป่าไม้กว่า ๙ แสนไร่ ซึ่งนำไปสู่การทำลายผืนป่าที่อยู่รอบๆ ต่อไปได้ง่ายขึ้น

แทนที่จะมีการประกาศจัดตั้งเขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าเพิ่มขึ้น แต่พื้นที่ป่าไม้หลายแห่งกลับเสื่อมโทรมลง รัฐบาลก็มิได้จัดสรรงบประมาณที่เพียงพอให้แก่กรม

[๔] ข้าราชการกรมป่าไม้ท่านหนึ่ง ให้สัมภาษณ์แก่ **หนังสือพิมพ์ บางกอกโพสต์**, ฉบับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๐, หน้าบทความโฟกัส.

ป่าไม้ในการดูแลทรัพยากรป่าไม้ได้ทั่วถึง เพราะรัฐบาล นักการเมือง และข้าราชการไม่มีจิตสำนึกอย่างแท้จริงในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๒ ปัญหาทรัพยากรน้ำและเขื่อน

เมื่อปี ๒๕๓๘ สหประชาชาติได้คาดการณ์ไว้ว่าจะเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำในภูมิภาคเอเชีย แม้ประเทศไทยก็จะประสบปัญหาภัยแล้งและปัญหาคุณภาพน้ำอุปโภคบริโภค เพราะขาดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่ดี ราคาน้ำจะสูงขึ้นไปในระดับใกล้เคียงราคาน้ำมัน ปัญหาทรัพยากรน้ำจะส่งผลกระทบต่ออัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชีย

แท้จริงแล้ว หากมีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่ดีและเหมาะสม จะทำให้มีปริมาณน้ำเพียงพอต่อความต้องการของประชากรในประเทศไทย เพราะมีลุ่มน้ำหลัก ๒๕ แห่ง และลุ่มน้ำรอง ๒๕๖ แห่ง ทำให้มีปริมาตรน้ำรวมจำนวน ๒.๒๙ แสนล้าน ลบ.ม.[๕] ซึ่งสอดรับกับการประมาณการของคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งภาคพื้นเอเชียแปซิฟิค หรือ เอสเคป (Economic and Social Commission for Asia and Pacific : ESCAP) ดังนี้

> "...ประมาณการสำรองน้ำเพื่อกิจกรรมต่างๆ คือ ภาคชลประทานจำนวน ๓๓,๔๒๐ ล้าน ลบ.ม. ภาคอุตสาหกรรมจำนวน ๑,๘๐๓ ล้าน ลบ.ม. เพื่อใช้ในชุมชนเมืองจำนวน ๒,๐๓๒ ล้าน ลบ.ม. และใช้ในชุมชนชนบท ๒๙๒ ล้าน ลบ.ม. รวมปริมาณน้ำใช้สำรองจำนวน ๓๗,๕๔๗ ล้าน ลบ.ม. ซึ่งคิดเป็นร้อยละ ๑๖.๓๓ ของปริมาตรน้ำรวมในประเทศไทยเท่านั้น..."

ข้อมูลข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำรองครอบคลุมทั่วภูมิภาคต่างๆ และมีปริมาตรน้ำเพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค แต่ยังคงเกิดปัญหาภัยแล้งในช่วงฤดูร้อน และเกิดปัญหาน้ำท่วม (อุทกภัย) ในช่วงฤดูฝน จึงเป็นเครื่องชี้บ่งว่ารัฐบาล นักการเมือง และข้าราชการ ไม่มีความคิดหรือจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ประกอบกับผลการวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย (Thailand Development Research Institute : TDRI) ได้สรุปศักยภาพของเขื่อนในประเทศไทยไว้ดังนี้

[๕] **ลุ่มน้ำหลัก ๒๕ แห่ง** คือ ภาคเหนือ ๖ แห่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓ แห่ง, ภาคตะวันออก ๔ แห่ง, ภาคใต้ ๗ แห่ง และ ภาคกลาง ๕ แห่ง **ลุ่มน้ำรอง ๒๕๖ แห่ง** คือ ภาคเหนือ ๗๐ แห่ง, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๖๘ แห่ง, ภาคตะวันออก ๒๖ แห่ง, ภาคใต้ ๕๓ แห่ง, ภาคกลาง ๓๙ แห่ง โดยลุ่มน้ำทั้ง ๒ ประเภทครอบคลุมพื้นที่ ๕๑๒,๒๙๑ ตร.กม. และมีปริมาตรน้ำรวม ๒.๒๙ แสนล้าน ลบ.ม. / **แหล่งข้อมูล : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ .**

"...เขื่อนที่สำคัญของไทยกระจายอยู่ในภาคต่างๆ เป็นเขื่อนอเนกประสงค์ สามารถกักเก็บน้ำและนำน้ำไปใช้ประโยชน์หลายประการ ไม่ว่าทางด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม ได้แก่ เขื่อนภูมิพล, เขื่อนสิริกิติ์, เขื่อนศรีนครินทร์, เขื่อนเขาแหลม เป็นต้น พบว่าเขื่อนเหล่านี้มีความสามารถกักเก็บน้ำได้ ๖๒,๒๕๓ ล้าน ลบ.ม. มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ย ๓๓,๘๖๐ ล้าน ลบ.ม./ปี มีปริมาณการใช้น้ำเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า ๒๔,๘๙๐ ล้าน ลบ.ม./ปี

เมื่อรวมจำนวนเขื่อนเก็บน้ำขนาดใหญ่และขนาดกลางในประเทศไทยมี ๖๘๕ โครงการ คิดเป็นปริมาณความจุทั้งสิ้น ๒๙,๐๘๔ ล้าน ลบ.ม. สามารถจ่ายน้ำให้พื้นที่เกษตรกรรมได้เพียง ๒๐.๒ ล้านไร่ ส่วนโครงการเขื่อนเก็บน้ำขนาดเล็กอีก ๕,๘๒๐ โครงการ สามารถเก็บกักน้ำได้ ๙๗๗.๖๒ ล้าน ลบ.ม. จ่ายน้ำให้พื้นที่เกษตรกรรมได้ ๖.๓ ล้านไร่ รวมปริมาณการเก็บกักน้ำ ๓๐,๐๖๒ ล้าน ลบ.ม.

เมื่อพิจารณาปริมาณน้ำในอ่างที่ใช้งานได้ไม่เกินร้อยละ ๕๐ ของความสามารถในการเก็บกักน้ำ โดยเฉพาะในเขื่อนขนาดใหญ่..."[๖]

แสดงให้เห็นว่าในขณะที่ข้อมูลต่างๆ ยังไม่ชัดเจน และเขื่อนต่างๆ ที่มีอยู่ยังไม่มีปริมาตรน้ำที่จะกักเก็บได้เพียงพอ แต่กลุ่มนักสร้างเขื่อนหรือสนับสนุนการสร้างเขื่อน ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล นักการเมือง ข้าราชการ และนักธุรกิจ มิได้สนใจหรือมีความสำนึกในการทำลายสิ่งแวดล้อมจากการสร้างเขื่อนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการเขื่อนปากมูล โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น โครงการเขื่อนแม่วงก์ และโครงการเขื่อนสียัด เป็นต้น

๒.๓ ปัญหามลพิษและอุตสาหกรรม

การที่รัฐบาลไทยวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการลงทุนจากต่างประเทศ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง ๙ ฉบับที่ผ่านมาแล้ว เป็นระยะเวลากว่า ๔๕ ปี (พ.ศ.๒๕๐๔-๒๕๕๐) ได้ทำให้ประเทศไทยปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมทุนนิยม และเติบโตไปสู่ *"ประเทศอุตสาหกรรมใหม่"* (Newly Industrial Countries : NICs) แทนที่จะพัฒนามุ่งสู่การเป็น *"ประเทศเกษตรกรรมใหม่"* (Newly Agriculture Countries : NACs) จึงทำให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นวัตถุดิบป้อนเข้าสู่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมจำนวนมาก แล้วปลดปล่อยมลพิษและขยะต่างๆ ออกมา ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ

[๖] มูลนิธิโลกสีเขียว, **สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย ๒๕๓๙ (State of the Thai Environment 1996)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บมจ.อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๑.

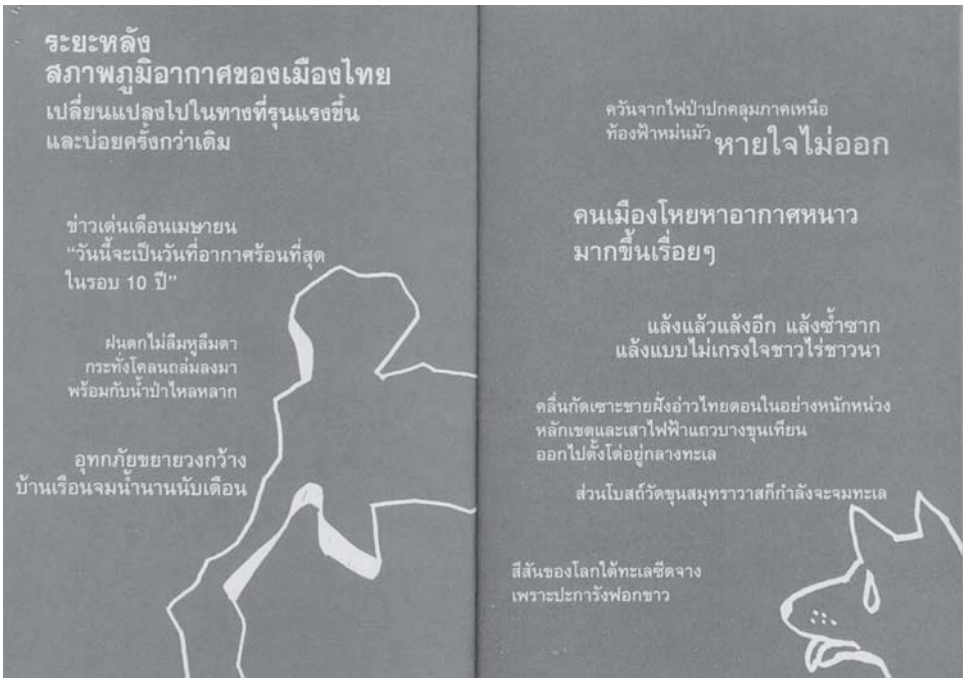
ในภาคเศรษฐกิจมีการเติบโตไปตามเป้าหมาย แต่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติกลับเสื่อมโทรมลงทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ คุณภาพชีวิตประชากรในเมืองเสื่อมถอยลง เพราะปัญหามลพิษอากาศ น้ำ การจราจรที่ติดขัดมากขึ้น ตลอดจนปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เพิ่มขึ้นและขยายไปทั่วประเทศ เนื่องจากการส่งเสริมให้จัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมตามเมืองต่างๆ จนมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่มากถึง ๓๐๐,๐๐๐ แห่ง

จากนโยบายเร่งพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งการค้าหวังผลกำไร คือ เงิน ทำให้มีการเร่งผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกขายต่างประเทศมากขึ้น ประกอบกับการนำเข้าวัตถุดิบจำพวกสารเคมีอันตรายมากขึ้น นำไปสู่การปลดปล่อยมลพิษและขยะสารพิษต่างๆ อาทิเช่น ขยะสารพิษจำพวกแคดเมียม ทินเนอร์ แบตเตอรี หลอดไฟฟลูออเรสเซนส์ น้ำมันเครื่อง น้ำยาล้างฟิล์ม ขยะจากสถานพยาบาล (โรงพยาบาลคลีนิค) สารเคมีตกค้างในผลผลิตการเกษตร และขยะจากการขนส่งสินค้าในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น

ขยะจำพวกสารพิษเหล่านี้นำไปสู่การสร้างปัญหาสุขภาพของคนไทย ทำให้สุขภาพทรุดโทรมลง ไม่ว่าจะเป็นโรคหัวใจ ความดันโลหิตสูง มะเร็ง ถุงลมอักเสบ ตับอักเสบ โพรงจมูกถูกทำลาย ประสาทถูกทำลาย ระบบกล้ามเนื้อถูกทำลาย ความพิการหรืออัมพาตจากอุบัติเหตุการทำงาน และปัญหาการตายอย่างไม่ทราบสาเหตุ ที่เรียกว่า *"ไหลตาย"* (หลับตาย) เป็นต้น

วิถีการดำเนินชีวิต (Lifestyle) ได้เปลี่ยนแปลงไป จากลักษณะครอบครัวขยายไปสู่ลักษณะครอบครัวเดี่ยวและมีความเป็นสากลมากขึ้น เช่น การบริโภคอาหารจำพวกสำเร็จรูปที่เรียกว่า *"ฟ้าสต์ฟู้ด"* (Fast food) หรือ *"แดกด่วน"* มากขึ้น มีการสวมใส่เสื้อผ้าในแนวตะวันตกมากขึ้น ใช้ชีวิตหลับนอนในหมู่บ้านจัดสรรและห้องชุด (Townhouse and Condominium) มากขึ้น มีการอพยพแรงงานจากภาคเกษตรกรรม (ชนบท) เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม (เมือง) มากขึ้น ทิ้งผู้สูงอายุอยู่บ้านและดูแลลูกหลานโดยลำพัง การรักษาพยาบาลในเขตเมืองดีกว่าเขตชนบท แพทย์และพยาบาลจากภาครัฐออกไปทำงานกับภาคเอกชนมากขึ้น ทำให้สถานพยาบาลภาครัฐขาดแคลนบุคลากร การขยายตัวของเมืองและการเพิ่มขึ้นของประชากรจะนำไปสู่การทำลายระบบนิเวศมากขึ้น

กรณีศึกษาของรัฐไทย ในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจมาตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยธนาคารโลกส่งผู้เชี่ยวชาญมาเป็นที่ปรึกษาในการวางแผน ผลจากการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจทุนนิยม และเร่งรีบในการพัฒนาจนขาดความคิดอย่างรอบด้าน จึงเป็นการพัฒนาอย่างขาดสติ ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่า ***"มิจฉาพัฒนา"*** ของรัฐบาล นักการเมืองและข้าราชการ ทำให้เกิดปัญหา ***"มลพิษทางการเมือง"*** **(Political Pollution)** เป็นปัญหาหลักที่นำไปสู่การทำลายระบบนิเวศ และก่อให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในประเทศไทย ดังรายละเอียดในภาพข้อมูลต่อไปนี้

ภาพ ๑

ภาพ ๒

ภาพ ๑ และ ๒ : แสดงข้อมูลวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย[๗]

[๗]ฐิตินันท์ ศรีสถิต. **โลกร้อน ทุกสิ่งที่เราทำ เปลี่ยนแปลงโลกเสมอ,** พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ภาพพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒ - ๑๕.

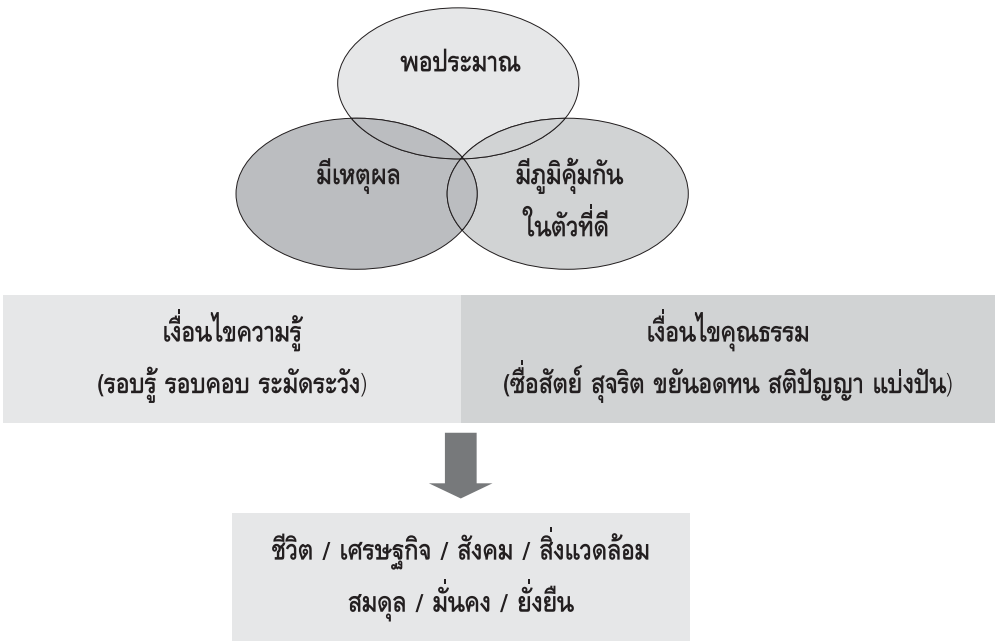
ประเทศไทยเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน จากผลการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจทุนนิยม เพื่อมุ่งสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industry Countries : NICS) คือ ผลการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นไปตามเป้าหมาย แต่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปเป็นจำนวนมากทั้งในแง่คุณภาพและปริมาณ แล้วในที่สุดก็เกิดปัญหาวิกฤติการณ์เศรษฐกิจและสังคมลุกลามไปทั่วโลก ในปี พ.ศ.๒๕๔๐ และในปีเดียวกันนั้น เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระราชดำรัสแก่ปวงชนชาวไทย คือ หลักแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เรียกกันว่า ***"เศรษฐกิจพอเพียง"*** (Sufficiency Economy) ซึ่งเป็นการนำเอาหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยมัชฌิมาปฏิปทาไปประยุกต์ใช้เป็นรูปธรรมขึ้น เพื่อให้เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ ซึ่งจะเป็นทางรอดจากปัญหาวิกฤติสังคมและสิ่งแวดล้อม

เมื่อเอ่ยถึง ทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) แล้วผู้คนส่วนใหญ่มักนึกไปถึงเรื่องเกษตรกรรม เรื่องของคนชนบท และเป็นเรื่องไกลตัวสำหรับคนเมือง ส่วนผู้ที่อยู่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ก็มีความสงสัยว่าในขณะที่ตนดำเนินกิจการเพื่อมุ่งแสวงหวังกำไรสูงสุดนั้น จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้อย่างไร และจะเริ่มต้นปฏิบัติตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร จึงได้มีการประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไว้ดังนี้

> "...**เศรษฐกิจพอเพียง** เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึง ระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัฒน์ **ความพอเพียง** หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก โดยอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการ ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และมีความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี"[๘]

[๘] สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), **เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บมจ.อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙), หน้า ๘.

จากการประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัส ***"เศรษฐกิจพอเพียง"*** (Sufficiency Economy) ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ข้างต้นนี้สามารถสรุปเป็นแผนภูมิ เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจง่ายยิ่งขึ้นได้ดังนี้

แผนภูมิ ๑ : สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง[๙]

จากกรณีศึกษาสังคมไทย ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของสังคมที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเร่งรีบเพื่อยกระดับไปสู่การเป็นสังคมพัฒนาแล้ว หรือประเทศอุตสาหกรรม ตามแนวทางทุนนิยมแบบโลกตะวันตก เพราะขาดการไตร่ตรองอย่างรอบด้าน เน้นการพัฒนาด้านวัตถุ โดยละเลยการพัฒนาจิตใจและปัญญา จนนำไปสู่พฤติกรรมที่ไม่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกิดการผลิตและบริโภคที่มากเกินขอบเขต ไม่อยู่ในหลักของ ***"ความพอดี"*** หรือ ***"ทางสายกลาง"*** **(มัชฌิมาปฏิปทา)** หรืออาจกล่าวได้ว่ามนุษย์กำลังแสวงหาความสุขสบายมากเกินไป หรือเรียกว่าเป็น ***"สังคมกามสุขัลลิกานุโยค"*** หรือ นักวิชาการทั่วไปเรียกกันว่า ***"สังคมบริโภคนิยม"*** นั่นเอง

[๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงมีพระราชดำรัสทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง หรือเรียกกันสั้นๆ ว่า ***"เศรษฐกิจพอเพียง"*** (Sufficiency Economy) เพื่อแก้ไขปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ให้เป็นรูปธรรม ในที่สุดประเทศไทยก็สามารถผ่านพ้นปัญหาวิกฤติการณ์ดังกล่าวมาได้ จึงพิสูจน์ได้ว่าหลักพุทธธรรมสามารถนำไปประยุกต์ใช้การแก้ไขปัญหาและพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยสามารถนำไปศึกษาและประยุกต์ใช้กับประเทศต่างๆ ได้เช่นกัน

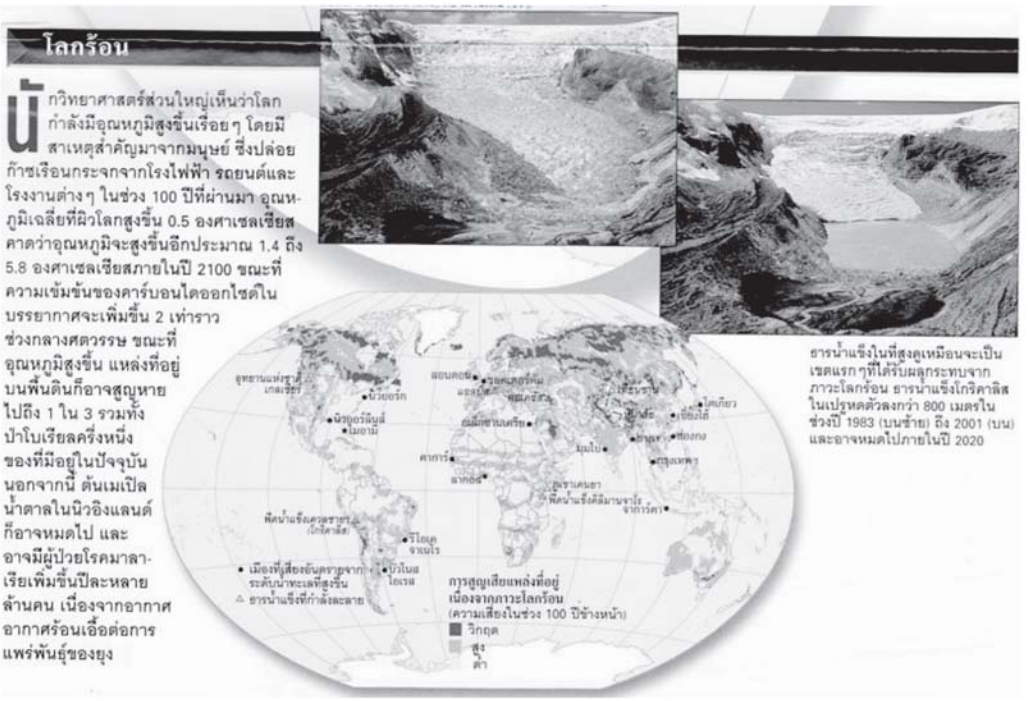
หากประเทศต่างๆ หรือรัฐอื่นๆ ในโลกใบนี้ไม่นำหลักพุทธธรรมไปศึกษาและประยุกต์ใช้ จะทำให้กระแสมิจฉาพัฒนาระบาดไปทั่วโลก และทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก ดังภาพข้อมูลต่อไปนี้

ภาพ ๓

ภาพ ๓ : แสดงข้อมูลวิกฤติการณ์ด้านป่าไม้ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก[๑๐]

[๑๐] **โลกที่กำลังแปรเปลี่ยน** : Map for National Geographic Society, Washington, D.C., Printed November 2002.

ภาพ ๔

ภาพ ๔ : แสดงข้อมูลวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก[๑๑]

๓. พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกใหม่

ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างขาดสติและขาดจิตสำนึกของ นักการเมือง ข้าราชการ และนักธุรกิจทั้งหลาย ได้นำพาสังคมไทยไปสู่สภาพปัญหายุ่งยากซับซ้อน ดังเช่นที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ซึ่งสังคมไทยได้เป็นตัวอย่างให้สังคมประเทศอื่นๆ ได้เห็นเป็นบทเรียนแล้วว่า การพัฒนาไปตามแนวทางเศรษฐกิจทุนนิยม มิอาจจะทำให้สังคมและเศรษฐกิจเจริญเติบโตได้อย่างดุลยภาพและยั่งยืน จึงต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ ความคิดใหม่แก่นักการเมือง ข้าราชการ นักธุรกิจ รวมทั้งพลเมือง เพื่อให้เกิดจิตสำนึกโลกสีเขียว โดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางในการหลอมรวมให้เกิดจิตสำนึกใหม่ ความคิดใหม่ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างมีสติมากขึ้น

๑๑ อ้างแล้ว.

จิตสำนึกใหม่ของมนุษยชาติอยู่ที่ ***"ปัญญา"*** ปัญญาอันล่วงพ้นจากการยึดติดวัตถุ เงินตรา บรรลุความเชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสร้างปัญญาที่ดีนั้นต้องอาศัยการพัฒนาจิตให้หลุดพ้นจากความคับแคบ ความปรุงแต่งที่ต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และพัฒนาพฤติกรรมที่ต้องการอยู่เหนือธรรมชาติหรือแยกตัวจากธรรมชาติ ให้สำนึกว่าต้องอยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แทนที่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติสนองความต้องการอันไม่สิ้นสุดของตน เพราะทรัพยากรธรรมชาติมีที่สิ้นสุดเสมือนเป็นคู่ขัดแย้งที่ดูแปลก แต่มิอาจหลีกพ้นไปได้ กล่าวคือ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งภายใต้ธรรมชาติ แต่ความต้องการของมนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การทำลายธรรมชาติ แล้วในที่สุดก็จะย้อนมาทำลายมนุษย์เอง อันเป็นกับดักของมนุษยชาติ ซึ่งยากที่จะรอดพ้นไปได้

การรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ต้องแก้ไขที่ตัวมนุษย์ให้ถึงที่สุด โดยเฉพาะตัวผู้นำ นักการเมือง ข้าราชการ และนักธุรกิจทั้งหลาย ต้องมีจิตสำนึกที่ดี คิดห่วงใยสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์สุขของอนุชนคนรุ่นหลังหรือมวลมนุษยชาติ แม้จะต้องใช้เวลาอันยาวนานในการสร้างจิตสำนึกขึ้นใหม่ ก็ต้องทำอย่างไม่ลดละ แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องรีบแก้ไข จึงต้องนำศาสตร์ความรู้อื่นๆ มาประยุกต์ใช้ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม พร้อมกับการใช้มาตราการทางสังคมและกฎหมายมาควบคุมหรือจัดการให้ทุกคนเร่งปฏิบัติตาม ส่วนหลักพุทธธรรมจักต้องเป็นแกนกลางในการหลอมรวมศาสตร์สาขาต่างๆ มาแก้ปัญหาระยะยาว เพื่อให้การอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างยั่งยืน

หากมีการศึกษาพุทธธรรม เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างจิตสำนึกใหม่ ซึ่งจะเป็นรากฐานในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม การนำหลักธรรมในพุทธศาสนาไปแก้ปัญหานั้น จะต้องปฏิบัติอย่างเป็นระบบองค์รวมหรือแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกับศาสตร์ความรู้สาขาต่างๆ แล้วนำไปแก้ไขพร้อมกับสร้างจิตสำนึกแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่การแก้ไขและพัฒนามนุษย์ตั้งแต่ระดับพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อทำให้เกิดจิตสำนึกใหม่หรือความคิดใหม่ที่คิดห่วงใยสิ่งแวดล้อมขึ้นมา ซึ่งในบทความวิชาการ **"พุทธศาสตร์ : ทางเลือกและทางรอดจากปัญหาวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม"** ได้ระบุไว้ดังนี้

> "...กล่าวคือ ต้องนำหลักธรรมไปแก้ไขปัญหาที่มนุษย์ ในสถานะที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคพร้อมๆ กัน ใน ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับพฤติกรรม ระดับจิตใจ และระดับทัศนคติ ดังนี้
>
> **๑) ระดับพฤติกรรม :** พฤติกรรมของมนุษย์ มีความต้องการเสพบริโภคมากเกินขอบเขต ไม่มีความพอเหมาะพอควร เป็นการเสพที่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ จักต้องแก้ไขและพัฒนาให้ดีขึ้น

๒) ระดับจิตใจ : ต้องสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบ ความเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ ความรู้สึกที่ดีเป็นมิตรต่อธรรมชาติ เพราะจิตใจกับพฤติกรรมจะมีผลต่อกันและกันในระยะยาว

๓) ระดับทัศนคติ : เป็นการให้ความรู้ ให้เห็นคุณค่า และเหตุผล ทำให้เกิดทัศนคติที่ดีแล้ว ย่อม ส่งผลให้พฤติกรรมและจิตใจดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้ง ๓ ระดับต้องสัมพันธ์อิงอาศัยกัน..."[๑๒]

การแก้ไขและพัฒนาทั้ง ๓ ระดับข้างต้นนี้ จักทำให้มนุษย์เกิดจิตสำนึกใหม่หรือความคิดใหม่ ซึ่งมาจากการขัดเกลากิเลสออกไป ทำให้เกิดปัญญาอันพ้นจากการพันธนาการด้วยวัตถุและเงินตรา ดังหลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎกที่ว่าด้วยสิกขา ๓ หรือนิยมเรียกว่า ***"ไตรสิกขา"*** คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อาทิเช่น

วัชชีปุตตสูตร : ว่าด้วยภิกษุวัชชีบุตร (บันทึกในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต, สมณวรรค)

ภิกษุวัชชีบุตรเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แล้วกราบทูลถามว่า สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วน (สมัยนั้นมีสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เพียง ๑๕๐ ข้อ) ที่ต้องยกแสดงเป็นข้อๆ ทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาในสิกขาบทเหล่านี้ได้

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า *"เธอจะสมาทานศึกษาในสิกขาได้ไหม"*

ภิกษุกราบทูลว่า *"ได้พระเจ้าข้า"*

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า *"ถ้าเช่นนั้น เธอจงศึกษาในสิกขา ๓ เมื่อเธอศึกษาในไตรสิกขา ก็จะทำให้ละราคะ โทสะ โมหะได้ เพราะละราคะ โทสะ โมหะได้แล้วก็จะไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤติสิ่งที่เลวทรามอีก"*

ต่อมาภิกษุรูปนั้น ได้ประพฤติปฏิบัติตามที่ทรงสอน ก็ได้รับผลอย่างนั้นจริง[๑๓]

[๑๒] วิทยา แสงจันทสิทธิ์, **พุทธศาสตร์ : ทางเลือกและทางรอดจากปัญหาวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม**, ในรวมบทความเชิงวิชาการพระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก, รวบรวมโดย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (ผศ.ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บจก. 21 เซ็นจูรี่, ๒๕๕๓), หน้า ๓๘๖ - ๓๘๗.

[๑๓] มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสุตตันตปิฎกเล่ม ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๘.

จากพระสูตรข้างต้นนี้เห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ศึกษาแล้วนำไปปรับปรุงและพัฒนาในระดับพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และทัศนคติ (ปัญญา) เพื่อให้มนุษย์มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด โดยเฉพาะผู้ปกครองหรือผู้นำจักต้องยกระดับพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้สูงขึ้นมากกว่าประชาชนทั่วไป ซึ่งจะส่งผลให้การบริหารประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลยิ่งขึ้น

พระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้ถึงจิตใจของเหล่าเวไนยสัตว์ ว่าเป็นผู้มีจริตนิสัยแตกต่างกัน จึงได้บัญญัติพระธรรมวินัยไว้ให้มีการฝึกฝนขัดเกลากิเลสได้ตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล เพื่อให้เกิดปัญญาไตร่ตรองที่ถูกต้อง ให้จางคลายจากความสุดโต่งทั้ง ๒ ด้าน คือ อัตตกิลมถานุโยค และกามสุขัลลิกานุโยค ให้มาสู่ทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา เป็นการดำเนินชีวิตแห่งความพอดี ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมถึงสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะทำให้ระบบนิเวศดำเนินไปได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

เมื่อเกิดปัญญาที่ถูกต้อง (ปัญญาชอบ : สัมมาทิฏฐิ) เพื่อจักเป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่การมีจิตสำนึกใหม่ หรือ ความคิดใหม่ และนำไปสู่การปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นมิตร ได้แก่ การเจริญในมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอนให้มีปัญญาดี จิตใจดี และมีความประพฤติดี ดังมีปรากฏในพระไตรปิฎก อาทิเช่น

> **ราสิยสูตร :** ว่าด้วยผู้ใหญ่บ้านชื่อราสิยะ (บันทึกในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค, คามณิสังยุต)
>
> ผู้ใหญ่บ้านชื่อ ราสิยะ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวัน แล้วทูลถามเกี่ยวกับสมณพราหมณ์ที่กล่าวว่า พระสมณโคดมทรงตำหนิตบะทุกชนิด ทรงชี้โทษและคัดค้านผู้บำเพ็ญตบะทั้งปวง
>
> พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า *"สมณพราหมณ์ที่กล่าวอย่างนี้ไม่เชื่อว่าพูดตรงตามคำที่เราพูดและเชื่อว่ากล่าวตู่เราด้วยคำเท็จ แล้วตรัสว่าบรรพชิตไม่พึงเสพที่สุด ๒ อย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และ อัตตกิลมถานุโยค แต่ควรเสพมัชฌิมาปฏิปทา เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่*
>
> *๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ),* *๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ),*
> *๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ),* *๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ),*
> *๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ),* *๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ),*
> *๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ),* *๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)..."* [๑๔]

[๑๔] มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม พระสุตตันปิฎก เล่ม ๒,** พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๕๕ - ๕๕๘.

พระสูตรที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ผู้นำ (นักการเมือง ผู้ปกครอง ข้าราชการ) ได้ปรับปรุงตนเองและพัฒนาตนเอง ให้มีความคิดและจิตสำนึกในอันที่จะดำเนินชีวิตเพื่อไม่เบียดเบียนตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการดำเนินชีวิตเช่นนี้จักเป็นการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง หากทุกคนปฏิบัติตนตามมรรคมีองค์ ๘ (การเจริญในอริยมรรค) จะทำให้เป็นสังคมอริยมรรคและอริยผล หรือเรียกได้ว่าเป็น ***"สังคมอุดมปัญญา"***

การเป็นสังคมอุดมปัญญานั่นหมายความว่า ตั้งแต่ผู้นำ ผู้ปกครอง นักการเมือง ข้าราชการ รวมถึงประชาชนมีปัญญาชอบ (สัมมาทิฏฐิ) จะเกิดความสำนึกอันชอบธรรม (สัมมาสังกัปปะ...สัมมาสติ ฯลฯ) ที่จะวางนโยบาย วางโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ดี ไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และมีมาตรการป้องกัน แก้ไข ฟื้นฟูเยียวยา ตลอดจนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้อย่างรอบด้าน

การนำหลักพุทธธรรมว่าด้วยมรรคมีองค์ ๘ มาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อแก้ไขและปรับปรุงพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา นั้นเป็นการประยุกต์ความรู้ในกฎธรรมชาติ มาสร้างเป็นวิธีปฏิบัติของมนุษย์ เป็นขั้นต่อเชื่อมกลางระหว่างกระบวนของธรรมชาติ กับวิธีการต่างๆ หรือศาสตร์ต่างๆ จึงนับว่าพุทธธรรมเป็นแกนกลางในการหลอมรวมให้เกิดจิตสำนึกใหม่ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระราชวรมุนี ได้ธรรมนิพนธ์ไว้ดังนี้

> "...ไตรสิกขา เป็นระบบปฏิบัติที่มุ่งในแง่การใช้งาน คือ นำเอาองค์ประกอบทั้งหลายของมรรคออกมาจัดเป็นกระบวนวิธีปฏิบัติที่มีขั้นตอนต่างๆ เพื่อใช้องค์มรรคเหล่านั้นให้สำเร็จผลอย่างเป็นงานเป็นการในชีวิตจริง...
>
> ...ไตรสิกขา จึงก้าวจากความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามลำดับระหว่างองค์ธรรมด้วยกันเองออกมาสู่การฝึกฝนคนเป็นขั้นเป็นตอน จากส่วนที่หยาบไปหาส่วนที่ละเอียด หรือจากส่วนที่เป็นรูปเป็นร่างชัดเจน เห็นง่าย จัดการง่าย ไปสู่สิ่งที่ประณีตลึกซึ้งมองไม่เห็น ยากที่จะควบคุมจัดการ คือ เริ่มด้วยการฝึกกาย วาจา เข้าไปหาจิต และปัญญา...
>
> ...เป็นอันว่าไตรสิกขาเป็นระบบการฝึกอบรมที่เป็นเชิงปฏิบัติเต็มที่ จัดไว้เพื่อใช้ฝึกคนในฐานะที่อยู่ในสังคม หรือใช้เป็นระบบการฝึกคนของสังคม หรือฝึกคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้หนึ่ง...มีข้อควรย้ำว่า ไม่ว่าผู้ศึกษาจะกำลังฝึกอบรมอยู่ในช่วงตอนใดของไตรสิกขา จะเป็นขั้นศีลก็ตาม ขั้นสมาธิก็ตาม ขั้นปัญญาก็ตาม การทำหน้าที่ขององค์มรรค หรือการปฏิบัติองค์มรรคทุกข้อ ตั้งแต่สัมมาทิฏฐิ ถึง สัมมาสมาธิ ย่อมดำเนินอยู่เรื่อยไปตลอดเวลาทุกช่วงตอน...
>
> ...การทำหน้าที่แห่งองค์ธรรมภายในของมรรค คือ เมื่อประพฤติมีศีล ใจก็มีสมาธิ การคิดก็ได้ปัญญา พอได้ปัญญาก็กลายเป็นสัมมาทิฏฐิองค์แรกของมรรค

สัมมาทิฏฐิก็ส่งทอดแก่สัมมาสังกัปปะๆ ก็นำทางแก่สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ตามหลักความสัมพันธ์ระหว่างองค์มรรค กลายเป็นการช่วยให้เกิดศีลแล้วสืบทอดต่อๆ กันไปอีก พร้อมกับทำให้คุณภาพทั้งของการฝึกอบรมและทั้งขององค์ธรรมทั้งหลายประณีตเข้มแข็งยิ่งขึ้นเรื่อยๆ...

...ไตรสิกขานี้ เรียกว่าเป็น พหุลธัมมีกถา คือ คำสอนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบ่อย และมีพุทธพจน์แสดงความต่อเนื่องกันของกระบวนการฝึกอบรมที่เรียกว่า ไตรสิกขา..." [๑๕]

จากข้อความข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่า ไตรสิกขาถือว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นบริบูรณ์ อาจกล่าวได้ว่ามรรคเป็นระบบการปฏิบัติธรรมในแง่เนื้อหา ไตรสิกขาเป็นระบบการปฏิบัติธรรมในแง่ใช้งาน พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมนี้เสมอ เพื่อให้การเจริญมรรคมีองค์ ๘ ผ่านระบบไตรสิกขานั้นเอง

เมื่อมนุษย์ (ผู้นำ ผู้ปกครอง นักการเมือง ข้าราชการ และประชากร) ได้พัฒนาตามหลักพุทธธรรมข้างต้นนี้แล้ว ได้เกิดความคิดใหม่ เป็นจิตสำนึกโลกสีเขียว ซึ่งจะนำพุทธธรรมเป็นแกนกลางหลอมรวมองค์ความรู้ศาสตร์สาขาต่างๆ มาบูรณาการร่วมกันเข้ามาใช้ในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมปิฎก ได้ปาฐกถาธรรมไว้ดังนี้

"...เวลานี้ เมื่อมนุษย์เรามีอารยธรรมเจริญมากขึ้น เรามีการจัดตั้งวางระบบแบบแผนในสังคมมากขึ้น โดยแยกเป็นระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง และระบบสังคมด้านต่างๆ มากมาย

การที่เรามีระบบเหล่านี้ จัดแยกออกไปเป็นหลายด้าน ก็เพื่อให้มีประสิทธิภาพในเชิงปฏิบัติและในการที่จะศึกษาได้ละเอียด แต่ที่จริงกฎธรรมชาติ คือ ความจริงที่รองรับระบบเหล่านั้นทั้งหมด ก็เป็นความจริงอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้กฎมนุษย์ ซึ่งหมายถึงระบบแบบแผนต่างๆ ในสังคมมนุษย์ได้ผลอย่างแท้จริง ระบบเหล่านั้นจะต้องประสานเป็นอันเดียวกันได้ บนฐานแห่งความเข้าใจในความจริงตามกฎธรรมชาติที่เป็นหนึ่งเดียว

ปัญหาของโลกมนุษย์ในปัจจุบันนี้คือ มนุษย์ต่างคนต่างคิด และวางระบบตามความคิดที่แยกส่วนแบบชำนาญพิเศษเฉพาะด้านๆ ของตน ทำให้มี

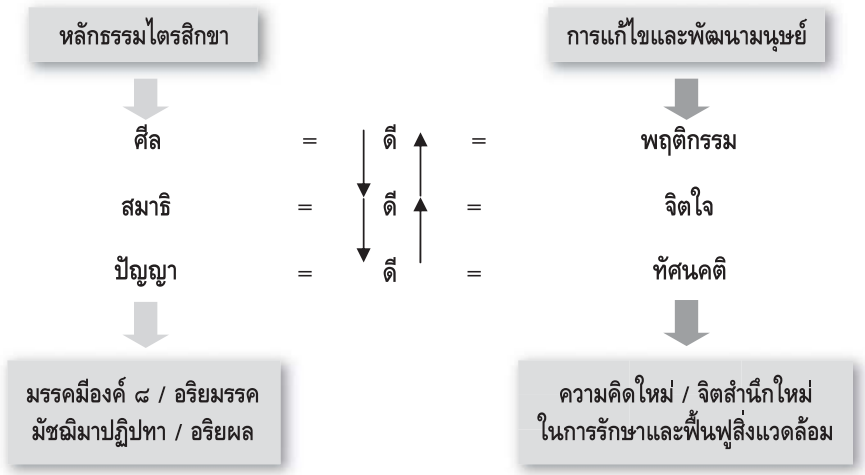
[๑๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๘ - ๖๑๑.

ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบการเมืองการปกครอง เป็นต้น หลายรูปหลายแบบ โดยที่ระบบเหล่านี้ตั้งอยู่บนฐานของทฤษฎีคนละอย่าง และมนุษย์ยิ่งเจริญขึ้นก็ดูเหมือนว่าระบบและทฤษฎีต่างๆ จะยิ่งแยกเป็นเฉพาะส่วน เฉพาะด้านออกไปๆ และก็ยิ่งไม่ชัด หรือถึงกับไม่คำนึงว่าทฤษฎีเหล่านั้นได้เข้าถึงธรรม คือ ความจริงในกฎธรรมชาติหรือไม่...

...ถ้าทฤษฎีไม่เข้าถึงธรรม คือ ความจริง ระบบที่เขาจัดตั้งขึ้นบนฐานของทฤษฎีนั้น ก็ไม่สามารถให้ประโยชน์ที่แท้จริงยั่งยืน คือ ไม่สามารถสร้างผลสำเร็จตามที่ต้องการได้และจะเป็นระบบที่ไม่ยั่งยืน..."[๑๖]

จากปาฐกถาธรรมข้างต้นนี้ เป็นการยืนยันถึงการหลอมรวมองค์ความรู้สาขาต่างๆ ให้เข้าเป็นหนึ่งเดียวกันได้ โดยใช้ฐานความจริงตามกฎธรรมชาติ หรือ หลักพุทธธรรม เป็นแกนกลางในการประสานเชื่อมโยงกัน จึงสามารถนำไปแก้ไขและพัฒนามนุษย์ให้เกิดความคิดใหม่ หรือ จิตสำนึกในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การนำองค์ความรู้ทางพุทธธรรม หรือ หลักธรรมไตรสิกขา มาพัฒนามนุษย์ให้เกิดจิตสำนึกใหม่คิดห่วงใยในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม จักต้องกระทำอย่างเป็นระบบองค์รวม (บูรณาการ) ให้สอดประสานสัมพันธ์กับองค์ความรู้สาขาต่างๆ เพื่อนำไปใช้แก้ไขและพัฒนามนุษย์ใน ๓ ระดับ ผ่านหลักธรรมไตรสิกขา ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิ ๒ : สรุปหลักธรรมไตรสิกขาเปรียบเทียบกับการแก้ไขและพัฒนามนุษย์ใน ๓ ระดับ

[๑๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **สลายความขัดแย้ง สังคมศาสตร์ที่หยั่งถึงธรรมชาติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บจก. พิมพ์สวย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๑ - ๘๒.

แผนภูมิข้างต้นนี้สรุปให้เห็นว่า หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นแก่นแท้ หรือ เป็นองค์ความรู้หลักที่สามารถนำไปแก้ไขและพัฒนามนุษย์ (ผู้ปกครอง นักการเมือง ข้าราชการ และประชาชน) โดยการนำศีลไปพัฒนาพฤติกรรม สมาธิไปพัฒนาจิตใจ และปัญญาไปพัฒนาทัศนคติ การพัฒนาทั้ง ๓ ระดับจะมีผลเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เมื่อมีการแก้ไขและพัฒนาดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ก็จะทำให้เกิดความคิดใหม่ หรือ จิตสำนึกใหม่ ในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ

- การนำหมวดศีลในพุทธธรรม ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ในระดับพฤติกรรม การกระทำต่างๆ ให้ดีขึ้น ถูกต้องตามกฎหมายและหลักธรรม
- การนำหมวดสมาธิในพุทธธรรม ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ไปประยุกต์ใช้พัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น รู้เท่าทันกิเลส ตัณหาของตนเองก่อนตัดสินใจวางแผนงาน หรือสั่งการใดๆ ออกไป
- การนำหมวดปัญญาในพุทธธรรมได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ไปประยุกต์ใช้พัฒนาทัศนคติให้รู้จักคิดในทางที่ดี หรือด้านบวก (กุศล) เป็นปัญญาเห็นชอบ มีทัศนคติเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

การที่จะก้าวข้ามพ้นทางเลือกระหว่าง ***"การรักษา"*** หรือ ***"การทำลาย"*** สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มนุษย์ทุกคนโดยเฉพาะผู้นำ นักการเมือง ผู้ปกครอง ข้าราชการ และนักพัฒนาทั้งหลาย จำเป็นต้องคำนึงถึง ***"ระบบนิเวศ"*** หรือ ***"ความหลากหลายทางธรรมชาติ"*** (Ecosystem or Biodiversity) มากขึ้น พร้อมๆ กับสำนึกว่าระบบชีวิตไม่อาจถูกลดทอนลงไป ให้เหลือแต่เรื่องปริมาณการค้า วัตถุสิ่งของ หรือการแสวงหากำไรกันเท่านั้น จักต้องห่วงใยในอนาคตของอนุชนรุ่นหลังสามารถดำรงชีพต่อไปได้ ในระบบนิเวศหรือความหลากหลายทางธรรมชาติที่ไม่เสียสมดุลมากไปกว่าปัจจุบัน

ตามที่ได้กล่าวถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ข้างต้นของบทความนี้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงนโยบายและแผนพัฒนาประเทศของรัฐบาล หรือนักการเมือง และข้าราชการ ได้ก่อให้เกิดปัญหามลพิษทางการเมือง แล้วนำไปสู่ปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ตามมา จึงต้องเน้นย้ำไปถึงผู้นำ ผู้ปกครอง และข้าราชการจักต้องร่วมกันบริหารจัดการหรือพัฒนาประเทศ ด้วยความเที่ยงธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ ไม่แสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองหรือพวกพ้อง และไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักพรหมวิหาร ๔ และปราศจากอคติ ๔ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะเชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์ ตลอดจนสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ได้แก่

๑. **เมตตา :** ความรักใคร่ ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

๒. **กรุณา :** ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากความเดือดร้อนของปวงสัตว์ทั้งหลาย

๓. **มุทิตา :** ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. **อุเบกขา :** ความวางใจเป็นกลาง จะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน[๑๗]

อคติ ๔ คือ ฐานะอันไม่พึงถึง ทางความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม ความลำเอียง ได้แก่

๑. **ฉันทาคติ :** ลำเอียง เพราะชอบ

๒. **โทสาคติ :** ลำเอียง เพราะชัง

๓. **โมหาคติ :** ลำเอียง เพราะหลง พลาดผิด เพราะหลง

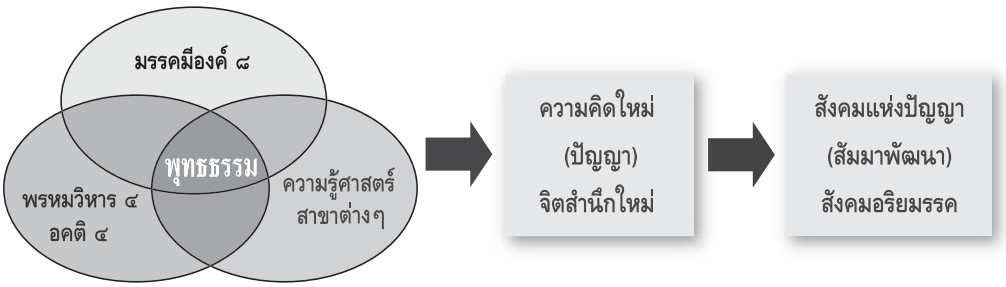
๔. **ภยาคติ :** ลำเอียง เพราะกลัว

...อนึ่ง ผู้ใดเมื่อแบ่งของอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมให้ของเกินเป็นพิเศษด้วยความรักว่า ผู้นี้เป็นเพื่อนของเรา หรือร่วมกินร่วมนอนกับเรา (ชื่อว่า ฉันทาคติ) ย่อมทำให้ของพร่อง (น้อย) ลงไปด้วยความโกรธว่า ผู้นี้เป็นศัตรูของเรา (ชื่อว่า โทสาคติ) เพราะความโง่เขลา ไม่รู้ของที่ให้แล้วและยังไม่ให้ ย่อมให้พร่องแก่บางคน ให้ของมากแก่บางคน (ชื่อว่า โมหาคติ) กล่าวว่าผู้นี้เมื่อเราไม่ให้ เขาจะทำความฉิบหายแก่เรา แล้วให้ของเกินเป็นพิเศษ (ชื่อว่า ภยาคติ)[๑๘]

[๑๗] ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ, **หลักธรรมในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๗๓.

[๑๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕-๔๖.

การนำหลักพุทธธรรม (ไตรสิกขา : มรรคมีองค์ ๘/ พรหมวิหาร ๔/ อคติ ๔) เป็นแกนกลางหลอมรวมเข้ากับศาสตร์สาขาต่างๆ เพื่อนำไปใช้พัฒนามนุษย์ให้เกิดความคิดใหม่ หรือ จิตสำนึกใหม่ (ปัญญา) สามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิ ๓ : สรุปการหลอมรวมองค์ความรู้ต่างๆ โดยพุทธธรรมเป็นแกนกลาง

เมื่อมนุษย์ โดยเฉพาะบุคคลที่เป็นผู้นำ ผู้ปกครอง นักการเมือง และข้าราชการ ได้นำพุทธธรรม (มรรคมีองค์ ๘/ พรหมวิหาร ๔/ ปราศจากอคติ ๔) ไปปฏิบัติให้เกิดผลในการครองตน ครองใจ และครองงาน จักทำให้การวางแผนหรือตัดสินใจวางนโยบายใดๆ ได้อย่างถูกต้อง เที่ยงธรรม มีท่าทีเป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พฤติกรรม) เมื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ก็จะมีความสำนึกกตัญญูและเคารพในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (จิตใจ) ตลอดจนเห็นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ทัศนคติ)

ดังนั้น การนำหลักพุทธธรรมตั้งแต่ มรรคมีองค์ ๘ ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ผ่านระบบไตรสิกขา ประกอบกับการใช้หลักพรหมวิหาร ๔ ในการปกครองและบริหารราชการ เพื่อให้เกิดความคิดใหม่ หรือจิตสำนึกโลกสีเขียว ในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม หากทุกคนไม่มีอคติ ๔ ด้วยแล้วจะเป็นสิ่งช่วยเสริมในการขับเคลื่อนให้เป็นสังคมอุดมปัญญา นำไปสู่ ***"สังคมอริยมรรค"*** และ ***"สังคมมัชฌิมาปฏิปทา"*** แล้วจะทำให้การพัฒนานั้น สอดคล้องกับความต้องการทางโลกและตามครรลองแห่งพุทธธรรม เรียกว่า ***"สัมมาพัฒนา"*** ซึ่งจะเป็นทางเลือกและทางรอดของมนุษยชาติ เมื่อนั้นมนุษย์จะดำรงอยู่ในระบบนิเวศของโลกนี้ไปได้อย่างยั่งยืน

๔. บทสรุป

ตราบใดที่มนุษย์ยังมีโลภะ โทสะ โมหะ ประกอบเข้ากับตัณหา อวิชชา และอคติ ๔ แล้วรวมลงกันเป็น ***"กิเลส ๑๐"***[๑๙] ซึ่งจะเป็นสิ่งชั่วร้ายที่สุดของมนุษย์ อันจะนำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย เพราะมนุษย์หลงผิดคิดว่าอยู่เหนือธรรมชาติ สามารถที่จะควบคุมดัดแปลงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้เป็นไปตามความปรารถนาของตน เพื่อเสพบริโภคสนองความต้องการอย่างไม่สิ้นสุด เหตุแห่งการหลงผิดเช่นนี้ จัดเป็น ***"สีลัพพตปรามาส"*** ซึ่งนำไปสู่วิถี ***"มิจฉาพัฒนา"*** ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ

การรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้บังเกิดผลได้นั้น จักต้องแก้ไขและพัฒนามนุษย์ให้มีทัศนคติที่เป็นมิตร มีความเคารพ และกตัญญูในสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การฟื้นฟูจิตสำนึกใหม่ ความคิดใหม่ให้แก่มนุษย์ โดยเฉพาะผู้นำ ผู้ปกครอง นักการเมือง และข้าราชการ เพราะเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจในการวางแผนพัฒนา หากบุคคลเหล่านี้มีความคิดใหม่ มีจิตสำนึกโลกสีเขียว ก็จะนำพาสังคมประเทศชาติ ไปสู่วิถีแห่ง ***"สัมมาพัฒนา"*** ส่งผลให้การพัฒนาเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเท่ากับเป็นการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมไปในขณะเดียวกัน

ความคิดใหม่ หรือ จิตสำนึกใหม่ ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จะเกิดขึ้นได้ต้องนำหลักพุทธธรรมมาเป็นฐานแห่งการบูรณาการศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนามนุษย์ให้เกิดปัญญาที่มิได้ถูกพันธนาการด้วยกิเลสทั้งปวง หลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นรากฐานในการสร้างจิตสำนึกใหม่ คือ มรรคมีองค์ ๘ ผ่านกระบวนการไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในระดับผู้นำ ผู้ปกครอง นักการเมือง และข้าราชการ ต้องนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาใช้เป็นหลักในการบริหารจัดการสังคมประเทศชาติ ดังเช่น พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ทรงใช้หลักทศพิธราชธรรมในการปกครองแผ่นดิน

การปรับเปลี่ยนทัศนคติใหม่และปรับวิถีชีวิตใหม่นั้น อาจจะทำให้มนุษย์คิดว่าจะต้องผ่านพบกับความเจ็บปวด ตรงกันข้ามหากมนุษย์ยังคงมีทัศนคติเดิมและมีพฤติกรรมเช่นเดิม นั่นจะเป็นหนทางนำไปสู่ความเจ็บปวดและหายนะในที่สุด ดังที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้ให้แง่คิดมุมมองไว้ว่า

> "... ตามปรกติ มนุษย์มีจิตเล็กหรือติดอยู่ในความคับแคบ ๕ ประการ คือ ติดอยู่ในตัวเอง ติดอยู่ในค่านิยมของสังคม ติดอยู่ในโครงสร้างทางสังคม ติดอยู่ในความรู้ (ที่แยกส่วน) และติดอยู่ในความคิด (แบบแยกส่วน) อันนำไปสู่ความขัดแย้ง ความรุนแรง และการทำลาย...

[๑๙] คำว่า ***"กิเลส ๑๐"*** (ในบาลีเดิมเรียกว่า กิเลสวัตถุ คือ สิ่งก่อความเศร้าหมอง ๑๐) ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตัปปะ: พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒.

> ...จิตสำนึกใหม่ของมนุษยชาติอยู่ตรงนี้ คือ "***ปัญญา***" ที่ล่วงพ้นข้อจำกัดทางวัตถุ บรรลุความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ ... คนที่ไม่เคยพบความสุขทางจิตวิญญาณ จะไม่เคยพบความสุขที่แท้จริง จะแสวงหาเรื่อยไป และก่อให้เกิดการทำลายไปบนเส้นทางแห่งการแสวงหา ดังที่เป็นมาจนโลกวิกฤติ
>
> มนุษย์กำลังแสวงหา และจะพบเส้นทางใหม่ หรือ ความคิดใหม่ หรือจิตสำนึกใหม่ ซึ่งก็คือ ศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ ที่สามารถขยายจิตให้ใหญ่เป็นมหัคจิต ได้ ๕ วิธีด้วยกัน คือ
>
> ๑. การขยายความรักต่อเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติ จนเกิดความรักสากล
>
> ๒. การสัมผัสกับธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ และอธิศิลปะ
>
> ๓. การเรียนรู้อย่างเชื่อมโยงเป็นบูรณาการ
>
> ๔. การเจริญสติ
>
> ๕. การรวมกลุ่มทำกิจกรรม หรือการสร้างความเป็นชุมชน
>
> ทั้งหมดล้วนเป็นไปเพื่อทำให้จิตของมนุษย์หลุดพ้นจากความคับแคบ มีตัวเองเป็นอาทิ ไปเชื่อมโยงกับธรรมชาติอันยิ่งใหญ่ เกิดการพัฒนาทางจิตวิญญาณ บรรลุ อิสรภาพ ความสุข ความรัก ความงาม มิตรภาพ ศานติสุข และความสร้างสรรค์อันไม่มีขีดจำกัด ... อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รากฐานแห่งความเป็นมนุษย์และวิถีชีวิตของสังคม ในการรักษาฟื้นฟูบูรณะสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม อันจักยังให้เกิดสันติภาพบนพื้นพิภพนี้"[๒๐]

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ***"มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้"*** มนุษย์จึงควรพัฒนาตนให้ปฏิบัติถูกทำนองคลองธรรม ดำเนินในมรรคมีองค์ ๘ เรียกว่า ***"สัมมาปฏิบัติ"*** จนกระทั่งเกิด ***"สัมมัตตะ"***[๒๑] อันเป็นรากฐานแห่งจิตสำนึกใหม่ จิตสำนึกแห่งความรับผิดชอบในการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สรรพสิ่งสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างสมดุลย์ และให้เหมาะสมกับความเป็นภพภูมิที่เอื้อต่อการบำเพ็ญธรรมและบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด

[๒๐] มูลนิธิโลกสีเขียว, **สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย ๒๔๓๘ โลกสีเขียว : จิตสำนึกใหม่ของมนุษยชาติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บมจ. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑ - ๑๒.

[๒๑] คำว่า ***"สัมมัตตะ"*** หมายถึง ความเป็นถูก, ภาวะที่ถูก มี ๑๐ อย่าง ซึ่ง ๘ ข้อแรกตรงกับมรรคมีองค์ ๘ ส่วน ๒ ข้อท้าย คือ ข้อ ๙.สัมมาญาณ (รู้ชอบ) ได้แก่ ผลญาณ และ ปัจจเวกขณญาณ, ข้อ ๑๐ สัมมาวิมุตติ (หลุดพ้นชอบ)**,** เรียกอีกอย่างว่า *"อเสขธรรม ๑๐"* ได้แก่ พระอรหัตตผลวิมุตติ (อริยผล) ; ตรงข้ามกับ ***"มิจฉัตตะ ๑๐"* :** พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๓๕.

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ชุด ๖ เล่ม. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๕๐.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ. **หลักธรรมในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม.** ฉบับปรับปรุงและขยายความ พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **สลายความขัดแย้ง สังคมศาสตร์ที่หยั่งถึงธรรมชาติ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๙.

มูลนิธิโลกสีเขียว. **สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย ปี ๒๕๓๘ โลกสีเขียว : จิตสำนึกใหม่ของมนุษยชาติ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บมจ.อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘.

_____ . **สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย ปี ๒๕๓๙ (State of the Thai Environment ๑๙๙๖)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บมจ.อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐.

ฐิตินันท์ ศรีสถิต. **โลกร้อน ทุกสิ่งที่เราทำ เปลี่ยนแปลงโลกเสมอ.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๐.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). **เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล**, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บมจ.อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๙.

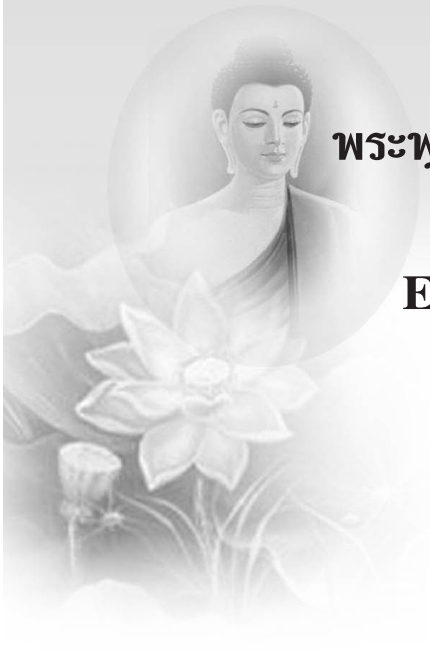
(๒) บทความ :

วิทยา แสงจันทสิทธิ์. **พุทธศาสตร์ : ทางเลือกและทางรอดจากวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อม**. ในรวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนา นานาชาติครั้งที่ ๗ เนื่องในวันวิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก, หน้า ๓๗๗-๓๙๗ รวบรวมโดย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (ผศ.ดร.), พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บจก. ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๓.

_____. **รัฐ การเมือง และสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาสังคมไทย**, กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑, (พิมพ์ดีด/คอมพิวเตอร์).

(๓) เอกสารอื่นๆ

National Geographic Maps. **โลกที่กำลังแปรเปลี่ยน** : Map for National Geographic Society, Washington, D.C., USA, Printed November 2002.

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
Buddhism and Environmental Preservation

ผศ.ดร. สมชัย ศรีนอก
Asst. Prof. Dr. Somchai Srinok
อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

คนไทยในสมัยโบราณมีความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม จึงนำเอามากล่าวเป็นเรื่องความสัมพันธ์ของธรรมชาติว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า ข้าพึ่งเจ้า บ่าวพึ่งนาย” ในทำนองกลับกัน “นายก็พึ่งบ่าว เจ้าก็พึ่งข้า ป่าก็พึ่งเสือ เรือก็พึ่งน้ำ” เสือพึ่งป่า ป่าพึ่งเสือนั้น ก็การนำไปขยายความต่อว่า “เสือมีเพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสือยัง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี” แสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาตินั้น ถ้าหากว่ามนุษย์ไม่เข้าไปทำลายสิ่งต่างๆ ก็จะเกิดความสมดุลมีความเจริญเติบโตมีป่าไม้ มีสัตว์ป่า มีนกการ้อง ต้นไม้ให้ออกซิเจนแก่อากาศ ทำให้อากาศบริสุทธิ์ดีขึ้น ประเทศชาติจะน่าอยู่เพราะมีสิ่งแวดล้อมที่ดี สุขภาพของคนคงจะดีขึ้น เพราะฉะนั้นมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอิงอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์อาศัยสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมก็อาศัยมนุษย์ ท่านเรียกว่าเป็นปฏิจจสมุปบาทนั่นเองช่วยกันรักษาเถิดก่อนที่ธรรมชาติจะลงโทษเราไปมากกว่านี้

Abstract

In the ancient time, Thai people understood environment well as there is a saying about nature that “water depends on a boat, a tiger on a forest, a subject on dignitaries, a servant on a master”, conversely “a master depends on a servant, a dignitaries on a subject, a forest on a tiger, a boat on water’. For a tiger on a forest or a forest on a tiger, its extending phrase is that “there are living tigers because of dense forest, there is dense forest because of living tigers, there is fertile soil because of plentiful grasses, there are grasses because of fertile soil.”This shows that if human beings have not destroyed anything, the environment would be balanced within natural system, there are a growth of forest, wildlife, a fresher air, better health and desirable society because there is a nice environment. Therefore, human beings and environment must be dependent on each other as according to Buddhism it is called “Dependent Origination (Paticcasamuppada) or Conditionality (Idappaccayata).”

Then, this paper is intent on focusing on the knowledge of Buddhist scripture to serve as a guideline for the environmental preservation and restoration.

๑. บทนำ

แนวความคิดเกี่ยวกับการที่จะอนุรักษ์ ปกป้องคุ้มครองดูแลธรรมชาติให้ดำรงคงอยู่อย่างสมดุลกับชีวิตของมวลมนุษยโลกนั้น ดูเหมือนเพิ่งจะเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ ทั้งที่ความจริง แนวคิดในการที่ปกป้องคุ้มครองดูแลธรรมชาติปรากฏให้เห็นอย่างเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่ชัดเจนโดยการรับข้อมูลที่ปรากฏเห็นเป็นเรื่องราวในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างตรงไปตรงมาและยังมีส่วนที่มีการบ่งชี้แนะนำโดยนัยยะจากเรื่องราวที่ต้องมีการตีความอีกขั้นหนึ่ง จึงทราบได้ว่าแท้จริงแล้วข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นการบ่งชี้ถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างตรงไปตรงมาอีกเช่นกัน

อนึ่ง จากอดีตจนถึงปัจจุบันได้มีการทำลายธรรมชาติต่าง ๆ อย่างที่เข้าใจได้โดยง่ายอันได้แก่การตัดไม้ทำลายป่า การทำลายแหล่งน้ำลำธารตลอดถึงการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ถือว่าเป็นการทำลายล้างอย่างรุนแรง อย่างเช่นการทดลองอาวุธยุทโธปกรณ์ที่มีอานุภาพร้ายแรงในเรื่องของการทำลายอย่างตั้งอกตั้งใจ หรือแม้กระทั่งการกระทำสงครามระหว่างกันของมวลมนุษย์ก็ถือได้ว่าเป็นการทำลายธรรมชาติอย่างแบบมีเจตนาและไม่มีเจตนาเป็นที่ตั้ง อาจกล่าวได้ว่าในหน้าประวัติศาสตร์ของโลกมีการทำลายล้างสิ่งแวดล้อมทางกายภาพด้วยอาวุธชีวภาพ มีการเข่นฆ่าทรัพยากรมนุษย์อย่างน่าอกสั่นขวัญหายเกิดขึ้นแทบจะนับครั้งไม่ถ้วน ซึ่งผลพวงที่เกิดขึ้นจากสิ่งต่างๆ ที่ได้กล่าวมาทั้งหมด ตกผลึกกลายมาเป็นมหันต์ภัยร้ายที่ชาวโลกรู้จักในชื่อว่าวิกฤติภาวะโลกร้อน ที่

นำมาสู่การร่วมมือร่วมใจกันขององค์กรนานาชาติเพื่อหาแนวทางในการระงับยับยั้งไม่ให้วิกฤติดังกล่าวที่ลุกลามไปมากกว่านี้ ควบคู่กันไปกับการแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นที่ชาวโลกกำลังหวาดผวาอยู่ในขณะนี้

ดังนั้น เมื่อได้ทราบว่าในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีแนวทางในการที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคม รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เป็นมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในโลกใบนี้มีมาตั้งแต่สองพันห้าร้อยกว่าปีแล้ว จึงเป็นกาลเวลาที่เหมาะที่ควรแล้วในการที่จะนำแนวคิดดังกล่าวนั้นมาศึกษาเพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตลอดถึงการหาแนวทางในการแก้ปัญหาวิกฤตภาวะโลกร้อนไปพร้อม ๆ กัน

๑.๑ ความหมาย ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา

ก่อนจะเข้าสู่การนำเอาหลักธรรมหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ถือเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่นำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาวิกฤตภาวะโลกร้อน ซึ่งถ้าหากมีการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมต่าง ๆ ตั้งแต่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศชาติ รวมไปถึงทั่วโลกในระดับสากลนั้น เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันว่า แนวคิดต่าง ๆ ที่ได้ยกมากล่าวอ้างทั้งหมดนั้นจะสามารถส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคมโลกโดยรวมต่อไปได้อย่างไร จึงขอกล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ ในลำดับนี้ อย่างง่าย ๆ ตามความเข้าใจของผู้เขียนซึ่งจะไม่มีการอ้างอิงแหล่งที่มาใด ๆ ดังต่อไปนี้

๑.๑.๑ ความหมาย หรือ การนิยามคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

(๑) แนวคิดทางพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่เป็นข้อคิด แนวความคิด หรือความคิดเห็นที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เรื่องราวในพุทธประวัติ สาวกประวัติ และสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดเริ่มจากศาสดาซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้า ศาสนธรรม ที่หมายถึงหลักธรรมคำสอนต่าง ในทางพระพุทธศาสนา ศาสนสาวกหมายถึงพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และศาสนพิธีอันหมายถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถ้าหากมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมจะยกมากล่าวในที่นี้ทั้งหมด

(๒) การอนุรักษ์ หมายถึงการปกป้อง รักษา คุ้มครอง ดูแล ป้องกันไม่ให้เสื่อมสิ้นเสียหายหรือสูญหายไป ให้คงอยู่อย่างมั่นคง ยืนยาว วัฒนาถาวรตลอดไป

(๓) สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบตัวเราทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งหมายถึงสิ่งที่อยู่รอบตัวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ทะเล ภูเขา ป่าไม้ สายน้ำ ลำธารต่าง ๆ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในสังคมโลก เช่น ชุมชน อาคาร บ้านเรือน รวมไปถึงสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่เป็นมนุษย์ ซึ่งก็ได้แก่มนุษย์โลกทุกคน

(๔) วิกฤตภาวะโลกร้อน หมายถึงสภาพที่เป็นวิกฤตหรือมหันตภัยร้ายแรงที่เกิดขึ้นจากการที่โลกที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้เกิดร้อนขึ้นมา ทำให้เป็นปัญหาที่ชาวโลกต้องรับผิดชอบร่วมกันและกำลังพากันหาทางแก้ไขอยู่ในขณะนี้

๑.๑.๒ ความเป็นมา

หลังจากที่มนุษย์ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นนั้น ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่า ภาวะเรือนกระจก หรือ Green House Effect ที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ปล่อยมลพิษที่เรียกกันว่า คาร์บอนมอน็อกไซด์ จากท่อไอเสียรถยนต์หรือยานยนต์ต่าง ๆ รวมทั้งการใช้สารเคมีดังกล่าวเพื่อทำความเย็นในเครื่องทำความเย็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องปรับอากาศในบ้าน ในรถยนต์ เป็นต้น เพราะไม่มีความระวังในการบริโภคใช้สอย ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ความประมาท” นั่นเอง ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้ หากจะกล่าวว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของมวลมนุษยชาติ เป็นที่มาของการระดมความคิด ระดมสมอง ระดับความร่วมมือกันในระดับสากลเพื่อหาแนวทางในการทำให้ปัญหาต่างๆ นั้นคลี่คลายไปในทางที่ดี ซึ่งก็หมายถึงการแก้ปัญหาวิกฤตภาวะโลกร้อนอย่างที่เห็นเป็นอยู่ในปัจจุบัน

๑.๑.๓ ความสำคัญของปัญหา

ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือปัญหาเกี่ยวกับวิกฤตภาวะโลกร้อน ถือได้ว่ามีความสำคัญสำหรับมนุษย์ทุกคน จะว่าไปแล้ว มนุษย์ทุกคนที่อาศัยอยู่ในโลกใบนี้ต่างก็ถือได้ว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมในการก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ด้วยกันทุกผู้ทุกคน จะปัดความรับผิดชอบให้พ้นไปจากตัวไม่ได้เลย เพราะสิ่งที่เรียกว่าเป็นภาวะวิกฤตินั้นได้คุกคามความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ทั่วโลก ความหวาดหวั่นวิตกในเรื่องของน้ำแข็งในขั้วโลกเหนือละลายอันเกิดจากภาวะเรือนกระจก ข่าวว่าโลกจะแตกในปี ค.ศ. ๒๐๑๒ ที่มีการนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ฮอลลีวู้ด เป็นความสำคัญและความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่บังคับให้ทุกคนหันไปให้ความร่วมมือเพื่อหาแนวทางในการช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่หรือที่เหลืออยู่ทั้งหมด ให้คงอยู่ต่อไป รวมทั้งหาทางแก้ปัญหาวิกฤตภาวะโลกร้อนที่เกิดขึ้นอยู่ในขณะนี้

ดังนั้น โดยที่พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาสากลที่มีผู้นับถือทั่วโลก จึงมีส่วนในความรับผิดชอบนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้ การที่บุคคลในองค์กรของพระพุทธศาสนาพยายามหาแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรแก่การให้ความร่วมมือกับองค์กรระดับโลกต่อไป โดยอาศัยแนวคิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสานต่อสู่แนวทางในการแก้ปัญหาวิกฤติภาวะโลกร้อนที่กำลังอยู่ในความสนใจของชาวโลก

๒. แนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวถึงหลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ เรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยกันนี้นับว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก แต่นอกจากการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่ดีงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และแม้กระทั่งมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า ความกตัญญู ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ท่านให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย มีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งที่ปรากฏ ในพระไตรปิฎกสอนให้รู้คุณ แม้แต่ของพืชมีใจความแปลเป็นไทยว่า *"บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักรานกิ่งใบของต้นไม้นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม"*[๑]

อันนี้เป็นคติเก่าแก่ แสดงถึงความรู้สึกที่ดีต่อกัน ให้ระลึกว่าต้นไม้นี้เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์ ต้นไม้นี้มีคุณค่าร่มเงาที่คนอื่นจะได้อาศัยต่อไป เรามาอาศัยร่มเงาแล้วก็เหมือนต้นไม้นี้เป็นมิตรของเรา เราไม่มีเหตุผลอะไรที่จะไปตัดกิ่งหรือหักรานส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ทิ้งไป ถ้าทำอย่างนั้นท่านถือว่าเป็นการประทุษร้ายมิตร อันนี้เป็นความรู้สึกที่ดีงามต่อระบบชีวิตด้วยกัน แม้แต่พืชพันธุ์เป็นเรื่องของท่าทีในจิตใจ คือพฤติกรรมจะออกมาได้ก็เกิดจากท่าทีในจิตใจ ถ้าเรามีคุณธรรมเหล่านี้อยู่ในจิตใจ ก็จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งหรือทำให้มีความโน้มเอียงของจิตที่จะเป็นไปในทางที่ดี ที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ทำลายกัน

การที่เราตกอยู่ใต้อำนาจของกฎธรรมชาติก็นับว่าแย่อยู่แล้ว ทำไมจะเบียดเบียนกันให้แย่หนักลงไปอีก นอกจากพญามัจจุราชที่คอยจะหาช่องเล่นงานเราอยู่เรื่อย ๆ แล้ว ก็ยังมีตัวก่อกวนที่เรียกว่าเป็นมัจจุเสนา คือ กองทัพของพญามัจจุราช ซึ่งได้แก่ ความแก่ ความเจ็บไข้ ทั้งพญามัจจุราชและเสนาของพญามัจจุราชต่างก็ตามตอแย หรือมารบกวนเราเรื่อย ๆ อยู่แล้ว เราทุกคนต่างก็มีภัยอันตรายเหล่านี้ร่วมกันอยู่แล้ว จึงไม่ควรจะมาเบียดเบียนกันอีก ควรจะมาเป็นเพื่อนกัน ช่วยเหลือกันอยู่ร่วมกันให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้น จึงให้มองกันเป็นเพื่อนร่วมโลก เพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ [๒]

คติเรื่อง เมตตาธรรม นี้ก็เป็นสิ่งสำคัญมาก พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีเมตตาทั้งต่อมนุษย์ และต่อสรรพสัตว์ทั้งหมด ถ้าเรามีลักษณะหรือท่าทีแห่งเมตตานี้ เราจะไม่ทำร้ายกัน การที่จะใช้หรือการที่จะทำอะไรต่อพืชต่อสัตว์จะเป็นไปด้วยเหตุผล โดยการใช้ปัญญาพิจารณาก่อน ไม่ทำด้วยความประมาท หรือทำโดยไม่คิดพิจารณาไม่เห็นความหมาย

[๑] ขุ.เปต. (ไทย) ๒๕๗/๒๐๙, ขุ.ชา. (ไทย) ๑๕๑/๓๔๗/๑๙๖/๔๕๔.

[๒] พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **คนไทยกับป่า**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด ๒๕๓๗), หน้า ๒๒-๒๔.

อีกอย่างหนึ่ง คติในทางพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่ งดงามน่ารื่นรมย์ และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุข คตินี้ทำให้เรามีความสุขในการอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ หรือทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข อันนี้ก็เป็นลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งทีเดียว

อีกอย่างหนึ่ง พร้อมกับการที่ถือว่าธรรมชาติ รวมทั้งสัตว์และพืชทั้งหลาย เป็นสภาพแวดล้อมและเป็นบรรยากาศที่น่ารื่นรมย์สวยงามทำให้มีความสุขแล้ว ธรรมชาติก็เป็นส่วนประกอบหรือเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์ด้วยหมายความว่า พระพุทธศาสนาเอาธรรมชาติแวดล้อมมาใช้เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษา คือในการที่จะพัฒนาคนให้มีจิตใจเจริญงอกงาม

อย่างไรก็ตาม ความหมาย การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือการรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ และในทางพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์คือพระไตรปิฎก ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะไปเรียนรู้ว่ารักษาอย่างไร แต่ในทางพระพุทธศาสนาโยงไปถึงการพัฒนาชีวิตจิตใจคน คนเราถ้ามองธรรมชาติอย่างถูกต้อง ก็จะได้เรียนรู้จักธรรมชาติ ธรรมชาติจะช่วยขัดเกลาและสร้างเสริมคุณภาพของจิตใจได้เริ่มตั้งแต่เป็นเครื่องชักจูงจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบ โน้มไปสู่ความมีเมตตาการุณย์และความรู้สึกที่ประณีตอ่อนโยน ตลอดจนช่วยให้เกิดสมาธิ และการที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ รู้เท่าทันโลกและชีวิต ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงใช้ธรรมชาติแวดล้อมของป่าเป็นส่วนประกอบในการฝึกฝน เช่นให้พระที่บวชใหม่เข้าไปอยู่ในป่า ให้ได้รับวิเวก จิตใจจะได้โน้มไปสู่ความสงบและใช้เป็นเครื่องช่วยในการปฏิบัติ เช่น การฝึกสมาธิ เป็นต้น

เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงัด ปราศจากเสียงรบกวนและกิจกรรมที่วุ่นวาย ท่านเรียกว่ากายวิเวก คือ ความสงัดทางด้านกาย เมื่อบรรยากาศทางด้านร่างกายสงัด โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่าในร่มไม้หมู่ไม้ที่มีความสงบ มีแต่ธรรมชาติมีเสียงนกร้อง มีแต่เสียงหรีดหริ่งเรไร ฯลฯ ก็ช่วยชักนำจิตใจให้โน้มน้าวไปสู่ความสงบด้วย เมื่อจิตใจรู้สึกมีความสงบมีความอิ่มใจ มีความสดชื่น โน้มน้อมไปทางที่ดี ก็จะทำให้เกิด จิตวิเวก คือความสงัดทางจิตตามมา เมื่อจิตใจสงบสงัด ไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจเข้ามารบกวน มีสมาธิ ก็อยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปอีก คือเอาจิตที่พร้อมดีอย่างนั้นแล้วไปใช้งาน ในการพินิจพิจารณาให้เกิดปัญญา เห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่าเป็น อุปธิวิเวก คือทำให้เกิดความสงัดจากกิเลสต่อไปในที่สุด[๓]

[๓] อ้างแล้ว, หน้า ๒๔-๒๖.

๓. ที่มาของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

เนื่องจากท่านเอาป่าที่เป็นสภาพแวดล้อมของธรรมชาติมาใช้เป็นองค์ประกอบในการศึกษา คือ ในการพัฒนามนุษย์ด้วย ดังนั้น ในประวัติพุทธศาสนาและตามบันทึกในคัมภีร์ต่าง ๆ จึงมีเรื่องราวมากมายที่ว่าพระได้เข้าไปปฏิบัติธรรมในป่า หรือแม้แต่พระพุทธเจ้าเอง ก็ทรงหาที่ที่สงบสงัดไปประทับอยู่ในป่า และพระองค์ก็บำเพ็ญเพียรในป่า เราจึงมีคำกล่าวเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้อยู่มากมาย

พระพุทธเจ้าเองก็ทรงออกไปแสวงหาสถานที่สงบสงัดนั้น ดังจะเห็นได้ในพุทธประวัติ เริ่มแต่ตอนที่ทรงแสวงหาที่บำเพ็ญเพียรเพื่อโพธิญาณ ซึ่งตรัสถึงธรรมชาติว่า เรานั้นแสวงหาอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐ คือความสงบ ซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า เมื่อเราเที่ยวจาริกไปในแคว้นต่างๆ จนถึงมคธ โดยลำดับและได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศเป็นปฏิรูปเทศ ที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี น่าเพลินใจ มีแม่น้ำเนรัญชรา ไหลรินไม่ขาดสาย มีท่าน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีราวป่า มีแม่น้ำ มีท่าน้ำ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เราจึงคิดว่า ภูมิประเทศนี้เป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่า มีแม่น้ำ มีท่าน้ำ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญของภิกษุและกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญ เราจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่าที่นี้เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร[๔] ตามพุทธพจน์นี้จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าเองก็ทรงแสวงหาสถานที่ที่มีธรรมชาติแวดล้อมสวยงามรื่นรมย์ ท่าทีในพระทัยของพระองค์ก็คือทรงเห็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่งดงาม มีผลเกื้อกูลต่อความคิดจิตใจ และเป็นเครื่องช่วยในการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เข้าถึงธรรม

พระภิกษุองค์หนึ่งชื่อ พระวนวัจฉเถระไปอยู่ในป่าและได้พูดถึงความรู้สึกของท่าน เป็นภาษิตคาถาไว้อย่างนี้ว่า *"ภูเขาทั้งหลาย อันล้วนแล้วด้วยศิลา มีสีเขียวทะมึนดังเมฆ ดูรุจิเรขงามดี มีธารวารีเย็นใสสะอาด ดารดาษไปด้วยแมลงค่อมทอง ภูเขาเหล่านั้น ย่อมทำให้เรารื่นรมย์ใจ"*[๕]

อีกองค์หนึ่ง คือ พระจิตตเถระ ได้กล่าวเป็นคาถาไว้ แปลเป็นไทยว่า *"นกยูงทั้งหลายมีขนเขียว ขนคองาม หงอนงาม พากันร่ำร้องอยู่ในป่าการวี นกยูงเหล่านั้นระเริงร้องท่ามกลางลมหนาวอันเจือด้วยฝน ย่อมปลุกบุคคลผู้เจริญฌานซึ่งหลับอยู่ให้ตื่นจากการพักผ่อน"*[๖]

ส่วนอีกองค์หนึ่งชื่อ เอกวิหาริยเถระ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า *"เราผู้มุ่งมั่นต่อธรรมที่เป็นประโยชน์แท้ จักเข้าไปลำพังผู้เดียวโดยเร็วพลัน สู่ป่าใหญ่ ซึ่งเป็นที่อันก่อให้เกิดปีติแก่พระโยคาวจร น่ารื่นรมย์ เป็นที่อยู่ของหมู่ช้างตกมัน เราลำพังผู้เดียวจักโสรจสรงกายในซอกเขาอันเยือกเย็น ในป่าอันยะเยือก ที่มีดอกไม้บานสะพรั่ง จักจงกรมให้เป็นที่สำราญใจ ...*

[๔] ม.มู. (ไทย), ๑๒/๓๗๓/๔๐๙.

[๕] ดูสำนวนเปรียบเทียบใน ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๓/๓๐๘.

[๖] ดูสำนวนเปรียบเทียบใน ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๒/๓๑๑.

เมื่อลมเย็นพัดมา พากลิ่นดอกไม้หอมฟุ้งไปเรานั่งอยู่บนยอดเขา จักทำลายอวิชชา คราวนั้น ณ ที่เงื้อมเขาซึ่งดารดาษไปด้วยดอกโกสุม มีภาคพื้นเยือกเย็นในแดนป่า เราได้รับความสุขจากวิมุตติสุข จะรื่นรมย์อยู่ในถ้ำแห่งขุนเขาเป็นแน่แท้ เรานั้นมีความดำริอันเต็มเปี่ยมแล้วเหมือนดังดวงจันทร์ในวันเพ็ญ เป็นผู้สิ้นอาสวะทั้งปวงแล้ว บัดนี้ ภพใหม่มิได้มี"[๗]

คำกล่าวแบบนี้มีมากมาย ขอยกมาอีกหนึ่งองค์ คือ พระตาลปุฏเถระได้กล่าวว่า *"ท่านผู้ไปสู่เรือน คือถ้ำ ที่เงื้อมภูเขาอันสวยงามตามธรรมชาติ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งสัตว์ป่า คือ หมูและกวาง อยู่ในแดนป่าที่มีฝนตกใหม่ จักได้ความรื่นรมย์ใจ ณ ที่นั้น ฝูงนกยูงที่ขนคอเขียว มีหงอน และปีกงาม ลำแพนหางมีแววงวิจิตรนัก ส่งสำเนียงก้องกังวานไพเราะจับใจ จักยังท่านผู้บำเพ็ญฌานอยู่ในป่าให้ร่าเริงได้ เมื่อฝนตกแล้วหญ้างอกยาวประมาณ ๔ นิ้ว ดอกไม้บานลานตา ท้องฟ้างามแจ่มใสไร้เมฆปกคลุมเมื่อท่านทำตนเสมือนเป็นกิ่งคอนขอนไม้ นอนอยู่บนหญ้าระหว่างภูเขานั้น จะรู้สึกอ่อนนุ่มดังสำลี"*[๘]

พระองคุลีมาล ที่เคยเป็นโจรใหญ่ แต่ก่อนนี้อยู่ในป่าด้วยความรู้สึกอย่างหนึ่ง แต่พอไปปฏิบัติธรรมแล้วเปลี่ยนมาเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า ก็เปลี่ยนไปโดยมีความรู้สึกต่อป่าใหม่อีกอย่างหนึ่ง ท่านได้กล่าวไว้ว่า *"แต่ก่อนเราอยู่ในป่า อยู่ที่โคนไม้ ภูเขา หรือในถ้ำทุก ๆ แห่ง มีใจหวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์ เราผู้อันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ไม่ไปในบ่วงมารจะยืน เดิน นั่ง นอน ก็เป็นสุข"*[๙]

๔. บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ธรรมชาติในปัจจุบัน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล แม้ในปัจจุบัน วิกฤตภาวะโลกร้อนที่กำลังระบาดไปทั่วโลกได้เป็นประเด็นปัญหาสำคัญในการร่วมมือกันแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ พระสงฆ์ที่เป็นพระเถระผู้ทรงความรู้ได้รับการอาราธนาให้ไปร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางลดปัญหาโลกร้อนในเวทีระดับโลกหลายต่อหลายครั้ง นั่นแสดงว่าองค์การระดับโลกต่างก็เล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยความตระหนักว่า พระสงฆ์เถระดังกล่าวเป็นผู้ที่มีความสามารถในการนำเอาแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการแก้ปัญหาดังกล่าว

[๗] ดูสำนวนเปรียบเทียบใน ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๓๙-๕๔๖/๔๓๔.

[๘] ดูสำนวนเปรียบเทียบใน ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๑๓๘-๑๑๔๐/๕๒๕.

[๙] ดูสำนวนเปรียบเทียบใน ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๘๗-๘๘๘/๔๘๖.

นอกจากนี้ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างขึ้นเพื่อการอนุรักษ์การดูแลป้องกันและการบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เช่น

(๑) พิธีบวชต้นไม้ พิธีดังกล่าวมาจากการอุปสมบท โดยพระสงฆ์จะนำจีวรมาพันรอบต้นไม้ในแต่ละต้นที่มีการบวช เพื่อมิให้ประชาชนเข้าทำลาย จากพิธีดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกทางหนึ่ง

(๒) พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ / พันธุ์ไม้ พิธีดังกล่าวมาจากพิธีทอดผ้าป่า โดยประชาชนจะนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด พระสงฆ์จะทำพิธีทอดผ้าป่าแล้วนำประชาชนไปปลูกต้นไม้ร่วมกันในบริเวณวัดและที่สาธารณประโยชน์

(๓) พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีดังกล่าวมาจากพิธีทำบุญต่าง ๆ เนื่องจากการปลูกต้นไม้มากจะได้ร่มเงาในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชนรอบ ๆ วัดมาร่วมทำบุญดังกล่าว เพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่น

(๔) พิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีดังกล่าวมาจากพิธีสะเดาะเคราะห์ โดยประชาชนเชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำ ต้องมีการสะเดาะเคราะห์ โดยพระสงฆ์โน้มน้าวให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูก จึงได้ทั้งการสะเดาะเคราะห์ของตนเอง และเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้ประเทศด้วย[๑๐]

จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระสงฆ์มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการอนุรักษ์ธรรมชาติที่เป็นป่าเขาลำเนาไพร เพราะตัวพระสงฆ์เองมีบทบาทในการเป็นผู้นำ คือนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน การอยู่ประจำในป่า การเดินธุดงค์ไปตามป่าเขา การยังชีพในป่าของพระสงฆ์เป็นการปกป้องคุ้มครองดูแลป่าไปในตัวอยู่แล้ว พิธีกรรมดังกล่าวทั้งหมดจึงเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการปลูกป่าทดแทนซึ่งจะนำไปสู่การฟื้นฟูทางนิเวศวิทยาเป็นอย่างดี

๕. แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับภาวะวิกฤติของโลก

ความคิดเรื่องพระเจ้าผู้สร้างนั้น เป็นความคิดที่ไม่มีอยู่ในระบบพระพุทธศาสนาสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ที่เกี่ยวโยงกันแบบพิสูจน์ได้ เป็นหลักการทางพระพุทธศาสนาเช่น เพราะป่าไม้สร้างความชุ่มชื้น ทำให้ฝนตก และเมื่อฝนตก ป่าไม้จะอุ้มน้ำไว้ไม่ให้น้ำท่วมฉับพลันเป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้าขาดป่า ฝนก็จะแล้ง ถ้าฝนตกลงมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่า สัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ เรียกว่าสัมพันธ์กันตลอด ภาษาพระท่านเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท คือทุกสิ่งทุกอย่างอาศัยกัน

[๑๐] สมหมาย ดูยอดรัมย์, **วิทยาการธรรมชาติสิ่งแวดล้อมสำหรับโรงเรียนและชุมชน.** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๑.

และกันเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้โดดเดี่ยว เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนั้นจึงมี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นก็ดับ นี้คือคำสอนเรื่องความสัมพันธ์กันของสิ่งทั้งหลาย ท่านเรียกว่า *"ปฏิจจสมุปบาท"* หรือ *"อิทัปปัจจยตา"*[๑๑]

ดังนั้น กรณีของโลก ได้มีการกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก บันทึกใน อัคคัญญสูตร[๑๒] ดังนี้

> *"ในอดีตกาลนานมาแล้ว มีอยู่ยุคหนึ่งที่โลกนี้พินาศ ขณะที่โลกกำลังพินาศอยู่ในจุดพินาศนั้น โดยมากเหล่าสัตว์ตายแล้วไปบังเกิดเป็นอาภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จแล้วทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีซ่านออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอัน งามสถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลช้านาน.... ครั้นต่อมาโลกนี้ กลับวิวัฒนาการขึ้นมาอีก ขณะที่โลกวิวัฒนาการขึ้นมานั้น เหล่าสัตว์จำนวนมากพากันจุติจากชั้นอาภัสสรพรหมลงมาเกิดเป็นมนุษย์ สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร รัศมีซ่านออกจากกายตน สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงามสถิตอยู่สิ้นกาลนาน"*

หลังจากนั้น พื้นดินก็ขยายลงไปในน้ำ มีสีสันและรส มนุษย์เกิดความพึงพอใจได้ดื่มกิน และเมื่อทำดังนั้น รัศมีก็จางหายไป และจากนั้น พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็เกิดขึ้น ตามมาด้วยบรรดาดาวนพเคราะห์และดาวทั้งหลายก็เกิดขึ้น มีกลางวัน มีกลางคืน เป็นเดือนเป็นปีผ่านพ้นไป ร่างกายเขาก็หยาบขึ้น บ้างก็ดี บ้างก็ร้าย พระสูตรพรรณนาในลักษณะนี้จนในที่สุดวิวัฒนาการเป็นสังคมมนุษย์เช่นที่เรารู้จัก

เวลาที่มีเหตุการณ์สำคัญอุบัติขึ้นในพระชนมชีพของพระพุทธองค์ จะต้องแผ่นดินไหวทุกครั้ง สำหรับเหตุการณ์เช่นนี้ พระพุทธองค์ทรงอธิบายแก่พระอานนท์ว่า

> *"ดูก่อน อานนท์ เพราะแผ่นดินใหญ่นี้ ตั้งอยู่บนน้ำ และน้ำตั้งอยู่บนลม และลมตั้งอยู่บนอากาศ เมื่อใดที่พายุพัดแรง ย่อมทำให้น้ำไหวและการไหวของน้ำย่อมเป็นเหตุให้แผ่นดินไหว"*[๑๓]

เป็นที่น่าสังเกตว่าธรรมชาติเกิดการวิปริตอย่างน่าพิศวงดังกรณีที่ฝนไม่ตกนั้นอาจจะมาจากความร้อนแพร่กระจาย ลมพายุเกิดการผกผัน อสุรินทราเอามือรับน้ำทิ้งมหาสมุทร เทพบุตรมัวเมาเพลิดเพลิน และเหล่ามนุษย์ขาดศีลธรรม[๑๔] ซึ่งการเกิดมีครั้งหนึ่งพราหมณ์ผู้หนึ่ง เข้ามาเฝ้า

[๑๑] พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), "ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม", **พุทธจักร**. ปีที่ ๔๕ ฉบับที่ ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๓๔) : หน้า ๑๘.

[๑๒] ที.ปา. (ไทย), ๑๑/๑๑๘/๘๘.

[๑๓] ดูสำนวนเปรียบเทียบใน ที.ม. (ไทย), ๑๐/๑๗๑/๑๑๗.

[๑๔] องฺ.ปญฺจก. (ไทย), ๒๒/๑๙๗/๒๔๖.

พระพุทธองค์ได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อมนุษย์แปดเปื้อนไปด้วยกิเลส ธรรมชาติก็จะวิปริตตามไปด้วย ว่า "ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง ทุกวันนี้มนุษย์กำหนัดแล้วด้วยความกำหนัดผิดธรรมถูกความโลภไม่สม่ำเสมอครอบงำ ประกอบด้วยมิจฉาธรรม เมื่อมนุษย์เหล่านั้นกำหนัดแล้วด้วยความกำหนัดผิดธรรมถูกความโลภไม่สม่ำเสมอครอบงำประกอบด้วยมิจฉาธรรม ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฉะนั้น จึงเกิดทุพภิกขภัย ข้าวกล้าเสีย เป็นเพลี้ย ไม่ให้ผล เพราะเหตุนั้น มนุษย์จึงล้มตายเสียเป็นอันมาก"[๑๕]

ความประพฤติของมนุษย์นั้น มีผลกระทบโดยตรงต่อความเป็นไปของระบบในธรรมชาติ เป็นที่ยืนยันในพระสูตร ดังได้อ้างแล้ว พระพุทธองค์ทรงอธิบายสภาพความเป็นไปตามหลักปฏิจจสมุปบาท ดังนี้

> *"ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด พระราชาเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมสมัยนั้น แม้พวกข้าราชการก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการไม่ตั้งอยู่ในธรรมสมัยนั้น แม้พราหมณ์และคฤหบดีเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพราหมณ์และคฤหบดีไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้ชาวนิคม และชาวชนบทไม่ตั้งอยู่ในธรรม พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เมื่อพระจันทร์และพระอาทิตย์หมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนหมุนไม่สม่ำเสมอ ฤดูและปีก็ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เมื่อฤดูและปีหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอลมย่อมพัดไม่สม่ำเสมอ เมื่อลมพัดไม่สม่ำเสมอ ลมก็เดินผิดทางไม่สม่ำเสมอ ย่อมผิดเวียนไป เมื่อลมเดินผิดทางไม่สม่ำเสมอผิดเวียนไป เทวดาย่อมกำเริบ เมื่อเทวดากำเริบ ฝนย่อมไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็สุกไม่เสมอกัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ผู้บริโภคข้าวที่สุกไม่เสมอกัน ย่อมเป็นผู้มีอายุน้อย มีผิวพรรณเศร้าหมอง มีกำลังน้อย มีอาพาธมาก"*[๑๖]

พระพุทธเจ้าตรัสถึงป่าเพื่อเป็นเชิงเปรียบเทียบกับการปฏิบัติธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

> *"เธอทั้งหลายจงตัดป่าดุจกิเลส แต่อย่าตัดต้นไม้ เพราะภัยย่อมเกิดแต่กิเลสซึ่งเป็นดุจป่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตัดกิเลสดุจป่าและดุจหมู่ไม้ที่เกิดในป่า เพื่อจะได้เป็นผู้ไม่มี กิเลสดุจป่าอีกต่อไป"*[๑๗]

[๑๕] องฺ. ทุก. (ไทย), ๒๐/๕๗/๒๒๐-๒๒๑.

[๑๖] องฺ. จตุก. ไทย), ๒๑/๗๐/ ๑๑๔-๑๑๖.

[๑๗] ขุ.ธ. (บาลี), ๒๕/๑๘๓/๖๕.

พระพุทธโฆษาจารย์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย ได้อธิบายพุทธพจน์ส่วนนี้ว่า คำว่าป่าในที่นี้หมายถึงต้นไม้ ซึ่งเปรียบเหมือนราคะ โทสะ โมหะ ที่เป็นรากเหง้าให้เกิดความชั่วร้ายนานัปการ จนกลายเป็นพัฒนาการอันเหนียวแน่นที่ตรึงสัตว์ให้ติดอยู่ในภพ ส่วนคำว่าหมู่ไม้ หมายถึงต้นไม้เล็กๆที่ติดอยู่ในป่า ซึ่งเปรียบเหมือนกิเลสที่ให้ผลในปัจจุบัน[๑๘] ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันที่ว่า เมื่อมนุษย์ทำลายธรรมชาติ ไม่มีความกตัญญูต่อธรรมชาติผู้ให้ที่อยู่อาศัยอาหารอากาศและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อการดำรงอยู่ โลกจึงตกอยู่ในภาวะวิกฤตและจะวิกฤตมากขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าไม่ใส่ใจนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ จนทำให้เกิดภัยพิบัติที่ตามมาหลายกรณีเช่น สึนามิที่ประเทศญี่ปุ่นเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๔ และในประเทศอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นติดต่อกันอย่างน่าสะพรึงกลัว นั้นคือ ผลจากการทำลายธรรมชาติ

๖. แนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการแก้ปัญหาภาวะโลกร้อนในสถานการณ์ปัจจุบัน

เมื่อปัญหาดังกล่าวมนุษย์ไม่สามารถปัดความรับผิดชอบได้ ทำให้ทุกฝ่ายต่างก็หาแนวทางในการที่จะแก้ปัญหาภาวะโลกร้อน เพราะปัญหาดังกล่าวกำลังดำเนินไปสู่จุดสุดท้ายที่อันตรายขึ้นเรื่อย ๆ ประชาคมโลกมีความตื่นตัวและตื่นกลัวกันเป็นอันมาก บรรดานักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายที่กลายเป็นจำเลยทางความรู้สึกของชาวโลกในฐานะผู้สร้างหรือผู้ประดิษฐ์คิดค้นสิ่งที่เป็นการเอาชนะธรรมชาติ เช่นตู้เย็น เครื่องปรับอากาศ รวมทั้งยวดยานพาหนะต่าง ๆ ที่สร้างมลพิษอันนำไปสู่การเกิดภาวะเรือนกระจก จนกลายมาเป็นปัญหาภาวะโลกร้อนในปัจจุบันต่างก็พยายามที่จะส่งเสริมผลักดันให้มีการประชุมในวาระระดับโลกต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกและการเพิ่มอุณภูมิโลก แต่ก็ยังไม่เป็นผลต่อการแก้ปัญหาอย่างจริงจังมากนัก

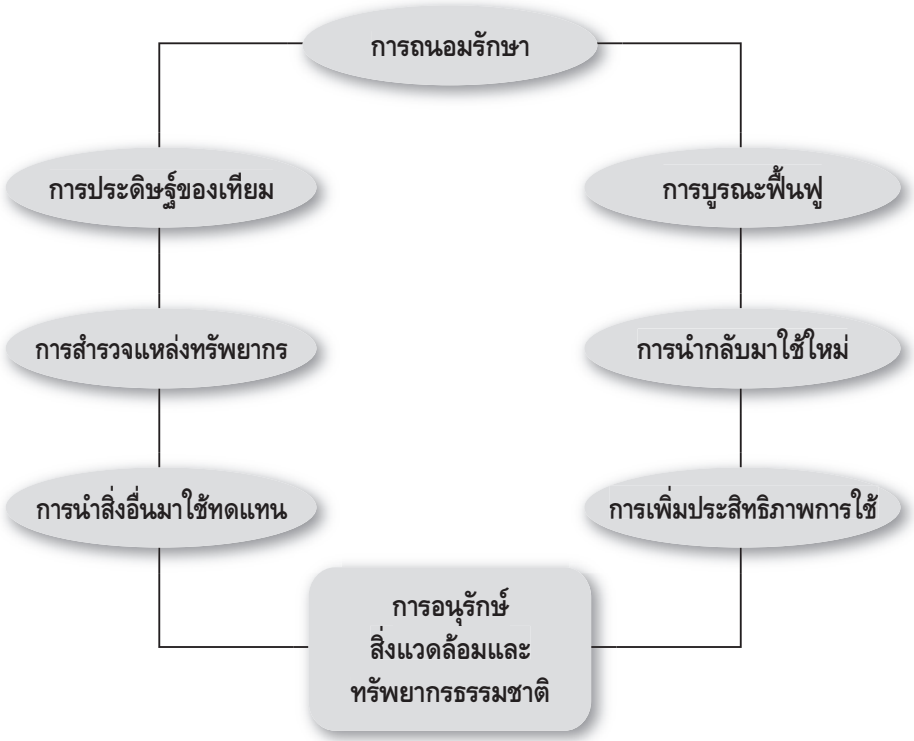
อย่างไรก็ตาม องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาขึ้นที่กรุง ริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เนื้อหาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและได้หาทางร่วมมือกันลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยสมัครใจ[๑๙] กล่าวกันว่า มีการผลักดันให้เน้นหนักไปถึงรายละเอียดที่ว่าการผลิตสินค้าใด ๆ ก็ตาม การผลิตนั้น ๆ จะต้องก่อให้เกิดมลพิษต่อโลกน้อยที่สุด ซึ่งจะเหลือเพียงบริษัทเดียวเท่านั้นเป็นผู้ผูกขาดในทางการตลาด นับตั้งแต่กระบวนการผลิตที่ก่อให้เกิดมลพิษน้อยที่สุด กระบวนการขนส่งที่เกิดมลพิษน้อยที่สุด จะมีองค์กรระดับโลกให้การรับรองเอาไว้

[๑๘] ธัมมปทัฏฐกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗/๖๘-๖๙.

[๑๙] ทรงสมัย สุทธิธรรม. **โลกร้อน ฤาจะถึงกาลสิ้นยุค.** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพทาย ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๕.

มีแนวทางในการแก้ปัญหาพอสรุปได้ดังนี้[๒๐] ๑) การสกัดกั้นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ๒) การใช้พลังงานบริสุทธิ์ทดแทนการใช้พลังงานเชื้อเพลิงเช่น พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานน้ำ พลังงานลม เป็นต้น ๓) การใช้พลังงานไฮโดรเจน และ ๔) การปลูกป่า ซึ่งการปลูกป่านี้สอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

จึงสรุปเป็นผังภูมิขั้นตอนและวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้ปัญหาภาวะโลกร้อน ได้ดังนี้[๒๑]

จะเห็นว่า แนวทางดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความพยายามอย่างหนึ่งในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ดำรงคงอยู่ต่อไปและสามารถทดแทนชดเชยสภาพแวดล้อมที่ถูกทำลายไปก่อนหน้านี้ได้เป็นอย่างดี

[๒๐] อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๑-๑๒๔.

[๒๑] http://www.google.co.th/imglanding

[๒๒] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.** (กรุงเทพมหานคร : เอส อาร์ พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๗.

๗. แนวคิดทางพระพุทธศาสนาสู่แนวทางการแก้ปัญหาวิกฤตภาวะโลกร้อน

หลักธรรมอย่างหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและปกป้องคุ้มครองโลกไม่ให้ถูกทำลายไปมากว่านี้ คือ หลักธรรมในหัวข้อ **"ธรรมเป็นโลกบาลคือคุ้มครองโลก"**[๒๒] ได้แก่ **หิริ คือ ความละอายต่อบาป** และ **โอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาป** กล่าวคือคนเรากระทำต่อกัน กระทำต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติโดยปราศจากความละอายใจและความเกรงกลัวต่อบาปกรรมที่จะเกิดแก่ตนเอง ทำให้การทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดวิกฤตภาวะโลกร้อน

ในทางพระพุทธศาสนาตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ระบุว่า โลกเกิดขึ้นตามเหตุที่ทำให้โลกเกิดและจะแตกดับไปเพราะเหตุที่ทำให้โลกแตกดับ แต่การแตกดับดังกล่าวเป็นไปตามกำหนดเวลาของธรรมชาติซึ่งยาวนานอย่างอนันตกาล แต่สิ่งที่มนุษย์กระทำต่อมนุษย์ด้วยกัน และกระทำต่อธรรมชาติเป็นการร่นระยะเวลาของการแตกดับให้มาถึงก่อนกำหนดเร็วยิ่งขึ้น สถิติการเกิดภัยพิบัติครั้งร้ายแรงเกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วน ไม่ว่าจะเป็น แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด น้ำท่วม ลมพายุ ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นเพราะมนุษย์มีใจที่ปราศจากหิริและโอตตัปปะ ทำให้ธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม และ ไฟ กำเริบขึ้นเพื่อตอบสนองความไร้ศีลธรรมของมนุษย์

ดังที่ได้กล่าวแล้ว การทดลองอาวุธสงครามที่มีอานุภาพทำลายล้างสูง บนพื้นโลกของประเทศมหาอำนาจนิวเคลียร์ตามที่เรียกขานกันนั้น มีให้เห็นให้ได้ยินตามที่เป็นข่าวมาก็หลายครั้ง อีกทั้งการกระทำสงครามระหว่างกันด้วยอาวุธยุทโธปกรณ์ทันสมัยร้ายแรงที่กระหน่ำจู่โจมโหมตีต่อแผ่นดินโลก นั่นเป็นการฆ่าคนและฆ่าธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน เมื่อเป็นเช่นนั้น มหันต์ภัยที่มาในรูปแบบของแผ่นดินไหวที่เรียกว่า "สึนามิ"[๒๓] จึงเกิดขึ้น ถึงแม้ว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ดูเหมือนจะเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอย่างหนึ่ง แต่การกระทำของมนุษย์ที่ขาดความละอายและความเกรงกลัวต่อบาป จะเป็นต่อกระตุ้นให้เกิดภัยธรรมชาติที่ร้ายแรงกว่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นสิ่งเตือนใจในเรื่องเกี่ยวกับการคุ้มครองโลกให้อยู่รอดปลอดภัยไปนานเท่านานนั้นคือ ธรรมเป็นโลกบาลคือคุ้มครองโลก อันได้แก่หิริ ความละอายต่อบาป และโอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป จะทำให้มนุษย์ไม่กล้าทำร้ายกันไม่กล้าทำลายธรรมชาติ หลักธรรมที่ว่าด้วยความกตัญญูจะเป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์เห็นคุณค่าของมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งเห็น

[๒๓] สึนามิ ยังไม่มีการอธิบายความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, พบใน http:///th.wikipedia.org/wiki/ อธิบายไว้ดังนี้ **คลื่นสึนามิ** (ญี่ปุ่น: **津波** *tsunami คลื่นที่ท่าเรือ หรือ คลื่นชายฝั่ง*) คือ คลื่นหรือกลุ่มคลื่นที่มีจุดกำเนิดอยู่ในเขตทะเลลึก ซึ่งมักปรากฏหลังแผ่นดินไหวขนาดใหญ่ แผ่นดินไหวใต้ทะเล ภูเขาไฟระเบิด ดินถล่ม แผ่นดินทรุด หรืออุกกาบาตขนาดใหญ่ตกลงในทะเล คลื่นสึนามิสามารถเข้าทำลายพื้นที่ชายฝั่ง ทำให้เกิดการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินได้.

ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมจะนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจกันปกป้องดูแลซึ่งกันและกันด้วยความรัก ความเมตตาและความปรารถนาดีต่อกัน แนวความคิดเกี่ยวกับการให้ความสำคัญต่อป่า ไม่ว่าจะเป็นการอยู่ป่า การแสวงหาความวิเวกจากป่า การบำเพ็ญเพียรที่ต้องอาศัยความสงัดในป่า จะนำไปสู่การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะนำไปสู่การปลูกป่าทดแทนอันเป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศวิทยาให้กลับมาดีดังเดิม

ในระดับโลกหรือระดับสากลแล้ว แนวความคิดทางพระพุทธศาสนาดังกล่าว จะถูกนำไปใช้ในระดับขั้นนี้ได้ คงต้องอาศัยความร่วมมือขององค์กรระดับประเทศที่จะเป็นสื่อกลางในการนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลในระดับโลกได้ เพราะหลักธรรมที่ว่าด้วยความเมตตาถือได้ว่าเป็นศีลธรรมในระดับสากลอยู่แล้ว หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทุกอย่างมีความเป็นสากลในตัวเองอยู่แล้ว กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติจึงไม่เป็นการยากที่จะทำให้เป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติร่วมกันได้ในระดับสากล

๘. บทสรุป

ทุกคนในโลกนี้ ควรยึดถือให้เป็นหน้าที่และความมีจิตสำนึกส่วนบุคคลของตนเอง โลกเราจึงจะสามารถพ้นวิกฤตนี้ได้ สมควรที่คนเราทุกคนในปัจจุบันนี้ต้องนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาทบทวนพิจารณาดูให้ดี เพื่อหาทางยับยั้งภาวะโลกร้อนให้ได้ก่อนถึงวันสิ้นโลก

สิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาตินั้น ถ้าหากว่ามนุษย์ไม่เข้าไปทำลายสิ่งต่าง ๆ ก็จะเกิดความสมดุลมีความเจริญเติบโตมีป่าไม้ มีสัตว์ป่า มีนกการ้อง ต้นไม้ให้ออกซิเจนแก่อากาศ ทำให้อากาศบริสุทธิ์ดีขึ้น ประเทศชาติจะน่าอยู่เพราะมีสิ่งแวดล้อมที่ดี สุขภาพของคนคงจะดีขึ้น นอกจากนั้นในเรื่องของแม่น้ำลำธาร ธาตุน้ำของเมืองไทยก็ชักมีปัญหา แม่น้ำเน่า เช่น แม่น้ำสายใหญ่คือแม่น้ำเจ้าพระยาก็กำลังจะสิ้น ถ้าไม่รีบอนุรักษ์ไว้ ซึ่งบางทีก็เป็นน้ำเสียที่เป็นพิษที่ทำลายได้ยาก แม่น้ำลำธารก็ร่ำไห้ แม่พระคงคาคงจะสะอื้น ต่อให้เราไปลอยกระทงกันสักเท่าไร แม่พระคงคาก็คงจะไม่ยอมให้อภัย แม้รัฐออกกฎระเบียบว่า “โรงงานอุตสาหกรรมควรจะมีแหล่งกำจัดน้ำเสีย ก่อนที่จะปล่อยลงสู่แม่น้ำลำธาร” เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลายมนุษย์ก็อยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์อาศัยสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมก็อาศัยมนุษย์ ซึ่งตามหลักพุทธธรรมเรียกว่า *“ปฏิจจสมุปบาท”* หรือ *“อิทัปปัจจยตา”* มวลมนุษยชาติจึงต้องช่วยกันรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม หากไม่เช่นนั้นธรรมชาติจะลงโทษเรามากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จำนง อดิวัฒนสิทธิ์. **ศาสนา ชีวิตและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ. ๒๕๔๗.

ทรงสมัย สุทธิธรรม. **โลกร้อน ฤาจะถึงกาลสิ้นยุค.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพทาย ๒๕๕๐.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สามัคคีสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐.

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ถิรธมฺโม). **รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.** (กรุงเทพมหานคร : เอส อาร์ พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ฟื้นสุขภาวะยามสังคมวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เจริญ, ๒๕๕๑.

พระราชญาณวิสิฐ. “ประชาธรรมาธิปไตย”, นิตยสาร **พุทธจักร.** ปีที่ ๖๔ ฉบับที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิต. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พ.ศ. ๒๕๔๒.

สมหมาย ดูยอดรัมย์, **วิทยาการธรรมชาติสิ่งแวดล้อมสำหรับโรงเรียนและชุมชน.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สายชล สัตยานุรักษ์. **พุทธศาสนากับแนวคิดทางกรเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.๒๓๒๕-๒๓๕๒)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

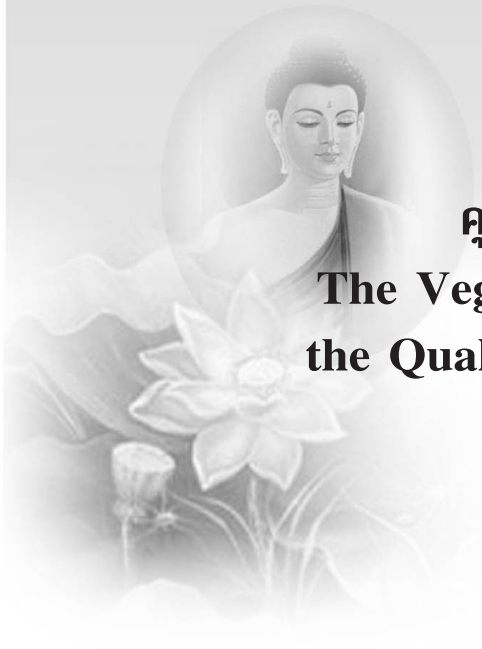
E.H.Hare (tr.). **Anguttara-Nikaya,Vol. Lll**. London : The Pali Text Society, ๑๙๖๑.

Phra Dhammakosajain, **Buddhist Morality**. Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyala University Press, ๒๐๐๘.

Buddhadasa Bhikkhu. **Handbook for Mankind**. Bangkok : Mahachula Buddhist University Press, ๒๕๔๐.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

คลื่นสึนามิ. คำศัพท์และความหมาย. [ออนไลน์] http://th.wikipedia.org/wiki%E๐%B8%AA%E0%B8%B6%E0%B8%99%E๐%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B8%B4 [๑๘ เมษายน ๒๕๕๔].

การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา

The Vegatarianism for the Development of the Qualities of Lives Based on Sikkhattaya

ดร.สมจิตรา กิตติมานนท์
Dr.Somjitra Kittimanon
อาจารย์พิเศษ ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

บทคัดย่อ

การบริโภคอาหารเจมีกำเนิดคู่มากับการกำเนิดของมนุษย์ในโลกนี้ เป็นพื้นฐานของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา ทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามในลักษณะของความดีงาม มีศีล จิตมีสติ สมาธิและปัญญา ผู้ที่บริโภคอาหารเจตลอดชีวิตรู้และเข้าใจในความทุกข์ของสัตว์ จิตใจมีความเมตตาต่อสรรพสัตว์เป็นคุณธรรมขั้นสูง แสดงออกถึงจริยธรรม เป็นการหยุดสร้างหนี้กรรมของตนเอง จึงทำให้ผู้บริโภคอาหารเจมีโอกาสสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชีวิตศาสนา เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นไปตาม “หลักอิทัปปัจจยตา” ครอบคลุมภาวะผู้นำเชิงพุทธในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจช่วยสร้างสังคมปรองดอง และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมด้วยพุทธิปัญญา เพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้ เพราะการทำร้ายเบียดเบียนปศุสัตว์ จึงทำให้แพร่โรคร้ายเพิ่มขึ้นถึง ๙๘ ชนิด และทำให้ครอบครัวแตกแยก การฆ่าสัตว์ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ทำพลีกรรม แก้บน พิธีกรรมเหล่านี้ไม่ใช่วิธีของนักปราชญ์ แต่เป็นวิธีของคนพาล

Abstract

The vegetarianism was originated together with being born of human being in the world. This is the basic of the qualities of lives development in accordance with the Tisikkhã and it makes the progress of life in the term of virtue ,morality and have consciousness, concentration and wisdom. The people who livelong vegetarianism know and understand the suffering of animals also makes human be merciful to animals. It is the highest virtue which expresses the human ethics and stop doing their sin debt. It makes the ones who eat the vegetarian food have the opportunity to do the useful things in their lives, religion, economy, societies and environment according to the principle of **Idappaccayatã**. Covering Buddhist Leadership and socio-economic development. Help creating a harmonious society,environmental preservation and restoration with the wisdom for awakening society. Because of livestock encroachment, the disease has spread to up to 98 species and it is the cause of broken home. Slaughtering the wishes of the dead, a votive offering oblation to deity is not the way of Savant, But is bound bully.

๑. บทนำ

ในอัคคัญญสูตร ดูเหมือนท่านจะบอกว่า การบริโภคอาหารเจมีกำเนิดมาคู่กับการกำเนิดโลกและกำเนิดสัตว์มนุษย์ (แต่ในยุคนั้นยังไม่มีการบัญญัติคำว่าเจ) ไม่มีการกินเนื้อสัตว์ไม่มีการฆ่าสัตว์มาทำเป็นอาหาร มีแต่การบริโภคอาหารจากธรรมชาติที่ปรากฏขึ้นเองเป็นอาหารสำเร็จรูปพร้อมกินได้ทันทีโดยไม่ต้องปรุงแต่ง เช่น ง้วนดิน[๑] สะเก็ดดิน[๒] เครือดิน[๓] ข้าวสาลี[๔] ธรรมชาติได้ให้อาหาร

[๑] ที.ปา (ไทย) ๑๑ /๑๒๐/๘๙. พระพุทธองค์ตรัสว่า ง้วนดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมิ้มซึ่งปราศจากโทษ

[๒] ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๓/๙๑.พระพุทธองค์ตรัสว่า สะเก็ดดินนั้นปรากฏลักษณะเหมือนดอกเห็ด สะเก็ดดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสีสมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมิ้มซึ่งปราศจากโทษ

[๓] ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๔/๙๑. พระพุทธองค์ตรัสว่า เครือดินนั้นปรากฏคล้ายเถาผักบุ้ง เครือดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่นสมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมิ้มซึ่งปราศจากโทษ

[๔] ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๕/๙๒. พระพุทธองค์ตรัสว่า ข้าวสาลีอันผลิผลในที่ที่ไม่ต้องไถ ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ บริสุทธิ์ มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็ปรากฏ ที่ที่พวกเขาเก็บเกี่ยวข้าวสาลีไปเพื่อเป็นอาหารเย็นในตอนเย็นก็กลับ

ดังกล่าวมาเป็นอาหารของสัตว์มนุษย์ การเกิดอาหารแต่ละชนิดนั้นเกิดขึ้นทีละอย่าง ไม่ได้เกิดขึ้นหลายอย่างพร้อมๆ กัน อาหารชนิดแรกของสัตว์มนุษย์คือง้วนดิน เมื่อสัตว์ยุคนั้นมีความโลภกินง้วนดินเข้าไปทำให้แสงสว่างในตนเองหายไป ผิวพรรณหยาบ สัตว์มีผิวหยาบละเอียดแตกต่างกัน มีจิตดูหมิ่นเหยียดหยามกันเองเรื่องผิวพรรณ พวกที่มีผิวพรรณดีกว่าเหยียดหยามพวกที่มีผิวพรรณทรามกว่า เพราะสัตว์มีมานะถือตัวแบ่งแยกพวกพ้อง ทำให้แสงสว่างในตนเองหายไป ง้วนดิน สะเก็ดดิน เครือดิน หายไปทุกครั้งที่สัตว์มีมานะถือตัวแบ่งพวกกัน จนในที่สุดเกิดข้าวสาลีให้กินสืบทอดมาถึงปัจจุบัน[๕] ข้าวสาลีเป็นธัญพืชอยู่ในกลุ่มอาหารเจ เมื่อความเจริญทางด้านวัตถุมากขึ้น พัฒนาการบริโภคของสัตว์ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองความต้อง การกินของสัตว์ที่แพร่ขยายพันธุ์จำนวนมากขึ้นจนลืมกำเนิดเดิมลืมธรรมชาติ มีการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นอาหาร และมีการฆ่าสัตว์เพื่อการบริโภคเกิดขึ้น การที่พระพุทธองค์ประสูติในโลกนี้และบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้ ปฏิบัติบำเพ็ญเป็นแบบอย่างเผยแผ่คำสอนเพื่ออบรมให้สัตว์รู้เข้าใจความจริงของชีวิต ขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์และประพฤติปฏิบัติตนตามธรรมชาติคืนสู่สภาพเดิม[๖]

ในปัจจุบันพบว่าคนจำนวนมากบริโภคอาหารเนื้อสัตว์มากขึ้นตามกระแสโลกาภิวัตน์[๗] เช่น สเต็กเนื้อสัตว์ต่างๆ แฮมเบเกอร์ ฮ็อดด็อก เนื้อปิ้ง ย่าง ลูกชิ้นเนื้อปิ้ง ย่าง กุ้งสดๆ เผา ปลาสดๆ เผา ทอด ต้ม ย่าง นึ่ง หอยสดๆ ลวกน้ำร้อน รวมถึงขนมสำเร็จรูปปรุงจากเนื้อสัตว์และ ฯลฯ มีการทำธุรกิจฟาร์มใหญ่ๆ เลี้ยงสัตว์สร้างโรงฆ่าสัตว์ใหญ่ๆ จำนวนมากและขยายการตลาดภัตตาคาร ห้องอาหาร ค้าขายอาหารเนื้อสัตว์ไปทั่วโลกรวมทั้งในประเทศไทย และมีการจัดเลี้ยงถวายอาหารแด่ภิกษุสงฆ์และเลี้ยงแขกที่มาในงานด้วยอาหารที่ปรุงจากเลือดเนื้อสัตว์ในงานทำบุญต่างๆ เช่น งานบวชพระ งานแต่งงาน งานฉลองครบรอบวันเกิด ฉลองความสำเร็จ งานศพ งานเทศกาลบุญทาง

มีข้าวสาลีงอกสุกขึ้นได้ในตอนเช้า ที่ที่พวกเขาเก็บเกี่ยวข้าวสาลีไปเพื่อเป็นอาหารเช้าในตอนเช้า ก็กลับมีข้าวสาลีงอกสุกขึ้นได้ในตอนเย็น ความพร่องไม่ปรากฏเลย ครั้งนั้น สัตว์ทั้งหลายพากันบริโภคข้าวสาลีซึ่งเกิดสุกเองในที่ที่ไม่ต้องไถมีข้าวสาลีนั้นเป็นภักษา มีข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน

[๕] ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๐-๑๒๗/๘๙-๙๓.

[๖] ดูใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๐-๑๒๗/๘๙-๙๓. หมายถึงสภาพเดิมที่มนุษย์ในยุคแรกของโลกไม่ประพฤติปฏิบัติการใดๆเบียดเบียนทำร้ายสัตว์เพื่อประโยชน์ของตนเอง เช่นการบริโภคอาหารธรรมชาติ ไม่บริโภคเนื้อสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์เพื่อการบริโภค อ้างในสมจิตรา กิตติมานนท์, "การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา",**ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒ ,หน้า ๓๔-๓๕.

[๗] ดูใน ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๔๔ : อธิบายว่า โลกาภิวัตน์ น. หมายถึง การแพร่กระจายไปทั่วโลก; การที่ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ ณ จุดใด สามารถรับรู้สัมพันธ์ หรือรับผลกระทบจากสิ่ง ที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ซึ่งเนื่องมาจากการพัฒนา ระบบสารสนเทศเป็นต้น. (ป. โลก + อภิวตฺตน; อ. globalization).

พระพุทธศาสนา รวมถึงการใส่บาตรพระสงฆ์เป็นประจำทุกๆ วัน ในส่วนการเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพชน คนทั่วๆ ไปนิยมไหว้ด้วยเนื้อสัตว์ต่างๆ พฤติกรรมการบริโภคเนื้อสัตว์ดังกล่าว เป็นการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ต่างๆ และเป็นสาเหตุที่ทำให้มีการฆ่าสัตว์มาขาย ซึ่งคำสอนในพระพุทธศาสนาสอนถึงความเกี่ยวเนื่องกันเป็นเหตุและเป็นผล เป็นไปตามหลักอิทัปปัจจยตา[๙] พฤติกรรมดังกล่าวขัดแย้งกับหลักศีลธรรมข้อปาณาติบาต[๙] และคำสอนของพระพุทธองค์ทุกพระสูตร[๑๐] ส่งผลกระทบต่อการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดสารพิษ[๑๑]

ในแม่น้ำ อากาศ พื้นดิน ตอบสนองกลับมาทำร้ายคน ในด้านสุขภาพกายคนจำนวนมากเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังและโรคร้ายเป็นสาเหตุการตายก่อนวัยอันสมควร เช่น โรคมะเร็ง[๑๒] และมีปัญหาด้านสุขภาพจิตกันมากขึ้นเช่นความเครียด ความกลัว ขาดสติ ขาดสมาธิ ขาดปัญญา และโรคจิต อันมีสาเหตุจากความบกพร่องหรือขาดสติในการปฏิบัติตามหลักของศีลธรรม[๑๓] การบริโภคของมนุษย์ดังกล่าวล้วนเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาชีวิตของคนและสัตว์ ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของ

[๙] ดูใน ขุ.ม.(.ไทย) ๒๙/๑๘๖/๕๒๖.: พระพุทธองค์ตรัสอธิบายอิทัปปัจจยตาว่า "เพราะเหตุนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี... ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนั้นมีได้ด้วยประการอย่างนี้. และในที.ม.(ไทย) ๑๐/๖๔/๓๖. : อิทัปปัจจยตา แปลว่า ความที่สิ่งนี้อาศัยสิ่งนี้เกิดขึ้น หมายถึงสภาวธรรมอันเป็นปัจจัยแห่งชราและมรณะ เป็นต้น เป็นชื่อหนึ่งของปฏิจจสมุปบาท ปฏิจจสมุปบาท หมายถึงสภาวธรรมที่เป็นปัจจัย และสภาวธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นอันเป็นกระบวนการทางปัจจยภาพ (causality) ซึ่งเป็นสภาวะที่ดำรงอยู่อย่างนั้น แม้ว่าพระตถาคตจะเสด็จอุบัติขึ้นหรือไม่ ก็ตาม เช่น ชรามรณะมี เพราะชาติเป็นปัจจัย และใน พุทธทาสภิกขุ, **อิทัปปัจจยตา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ,๒๕๔๙),หน้า ๓๓-๕๕. ท่านพุทธทาสอธิบายคำว่า อิทัปปัจจยตา แปลว่า เมื่อมีสิ่งนี้อยู่ สิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้ย่อมเกิดขึ้น เมื่อเป็นอย่างนี้เรื่อยไป มันก็คือการไหลไปของเหตุและปัจจัยกับผล เหตุให้เกิดผล ผลกลายเป็นเหตุให้เกิดผล ผลก็กลายเป็นเหตุแล้วก็ให้เกิดผล เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้ย่อมดับไป และต้องรู้ต่อไปว่า อิทัปปัจจยตา นั่นแหละ คือ มัชฌิมาปฏิปทา ที่เรียกว่าอริยมรรค มีองค์แปด คือ เห็นชอบ ดำริชอบ พูดจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พยายามชอบ สติชอบ สมาธิชอบ เป็นสูตรสำเร็จที่พระพุทธเจ้าท่านทำให้ง่ายสำหรับคนทั่วไป ที่ยังไม่มีปัญญาลึกซึ้ง จึงวางสูตรสำเร็จว่า ให้ปฏิบัติ ๘ อย่างนี้ เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา

[๙] ดูใน องฺ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๖๔/๓๘๒.

[๑๐] พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนให้งดเว้นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เบียดเบียนชีวิต อันมีผลถึงการงดเว้นบริโภคเนื้อสัตว์ไว้ใน ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตาเวรมณี สิกขาบท ปาณาติปาตีสูตร วณิชชาสูตร ยัญสูตร ทานสูตร และฯลฯ.

[๑๑] ดูใน **"Vegetarian 101 For Animals For Your Health For the Environment",** [http://www.goveg.com/vegetarian101.asp], 19/07/07.

[๑๒] ดูรายละเอียดใน **"มะเร็งครองแชมป์โรคคร่าชีวิตคนไทย",** <http://www.manager.co.th/QOL/ViewNews.aspx?NewsID=9500000091322>, 19/08/07.

[๑๓] ดูรายละเอียดใน ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๓๑๓-๓๑๘/:๕๗๒-๕๗๓.

โลกมากมายมหาศาล[๑๔] ทั้งนี้เป็นเพราะมนุษย์บริโภคปัจจัย ๔ ขัดแย้งกับธรรมชาติและหลักของศีลธรรม พระพุทธองค์ได้กำหนดศีลธรรม ๕ ข้อ[๑๕] เป็นพื้นฐานสำหรับพุทธบริษัทปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อความเป็นสิริมงคล ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวระมณี สิขาปะทัง สะมาทิยามิ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่เป็นเหตุแห่งการฆ่า ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายให้ชีวิตสัตว์ต้องทุกข์ทรมาน[๑๖]

ในปัจจุบันมีคนอีกจำนวนมากที่เลือกบริโภคอาหารเจตลอดชีวิต ปฏิบัติตนตามศีลธรรม ๕ ข้อเป็นพื้นฐานและใช้ชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติอยู่ในสังคมทั่วไป งดเว้นการเบียดเบียนชีวิตสัตว์เริ่มต้นศีลธรรมห้าอันเป็นบันไดขั้นต้นสำหรับการนำไปสู่ความหลุดพ้นที่เกี่ยวข้องกับการงดเว้นไม่ทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น การงดเว้นไม่บริโภคเนื้อสัตว์จึงน่าจะเป็นสิ่งสนับสนุนการปฏิบัติตามศีลธรรมมากกว่าการบริโภคเนื้อสัตว์ เนื่องจากศีลเป็นฐานของสิกขาข้อที่สูงขึ้นไปกว่านั้น เมื่อการบริโภคอาหารเจสนับสนุนศีล ก็ย่อมสนับสนุนสมาธิและปัญญามากกว่าการบริโภคเนื้อสัตว์ด้วย ทำให้ผู้เขียนสนใจศึกษาการบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขาในแนวคิดพุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ การสร้างสังคมปรองดอง การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และพุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้

๒. การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา

๒.๑ การบริโภคอาหารเจ เป็นพื้นฐานของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขาเพราะว่า เป็นการบริโภคอาหารที่ปรุงจากพืชผักผลไม้ โดยปราศจากชีวิตเลือดเนื้อสัตว์ รวมทั้งไม่มีส่วนประกอบอาหารอื่นใดที่ได้มาจากการฆ่าสัตว์ทุกประเภท เช่น น้ำปลา ไขมันสัตว์ น้ำมันสัตว์ และน้ำมันหอย และที่สำคัญคือ อาหารเจงดการปรุง งดการเสพพืชผัก ๕ ชนิดเพราะมีรสหนักกลิ่นรุนแรง มีสารพิษทำลายพลังธาตุทั้ง ๕ ในร่างกาย เป็นเหตุให้อวัยวะหลักของร่างกาย ๕ ระบบทำงานไม่ปกติ และกระตุ้นให้จิตใจไม่สงบ ได้แก่ ๑. กระเทียม (หัวกระเทียม, ต้นและใบกระเทียม) ๒. หัวหอม (ต้นหอม, ใบหอม, หอมแดง, หอมขาว, หอมหัวใหญ่) ๓.หลักเกียว (ลักษณะคล้ายหัวกระเทียมแต่เล็กกว่า) ๔. กุ้ยฉ่าย (ใบคล้ายใบหอม แต่แบนและเล็กกว่า) ๕. ใบยาสูบ (บุหรี่ ยาเส้น ของเสพติดมึนเมา)[๑๗] "คนกินเจ" [๑๘] ไม่เพียงแต่ไม่กินเนื้อสัตว์ ยังต้องดำรงตนอยู่ในศีลธรรมอันดี บริสุทธิ์

[๑๔]ดูรายละเอียดใน Sponberg, Alan, **"The Buddhist Conceptionofan.Self", Ecological**, [http://www.fwbo.org/wbr/vol2/ecological_self.html], 19/07/07.

[๑๕] องฺ.ปญฺจก (ไทย) ๒๒/๑๗๙/๓๐๐.

[๑๖] ดูใน Peter Harvey, **An Introduction to Buddhist Ethics**, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), p.69.

[๑๗]หวัง ซื่อ ไฉ่, **การกินเจและอาหารธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน ป.สัมพันธ์พานิชย์, ๒๕๓๗.), ๗.

[๑๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๒.

สะอาด งดงามทั้งกาย วาจา ใจ เป็นการถือศีลบำเพ็ญธรรมไปด้วยพร้อมกัน จึงเรียกว่า “กินเจที่แท้จริง” คือ “ถือศีลกินเจ” มีความหมายสมบูรณ์ครบถ้วนอยู่ในตัวเองแล้ว ตามร้านขาย “อาหารเจ” เราจะเห็นตัวอักษรภาษาจีน 齋 คำนี้อ่านว่า “ไจ (เจ)” แปลว่า “ไม่มีของคาว” เขียนด้วยสีแดงบนพื้นสีเหลืองเสมอ ชาวจีนถือว่าสีแดงเป็นสีแห่งสิริมงคลของชีวิต สีเหลืองเป็นสีของผู้ทรงศีล ผู้ตั้งใจบำเพ็ญตนให้บริสุทธิ์ ตัวอักษรนี้ย่อมเป็นเครื่องเตือนสติให้ผู้ที่กินเจระลึกไว้เสมอว่า การไม่กินเนื้อสัตว์ คือ ปฏิบัติธรรม รักษาศีลของความเป็นมนุษย์ เป็นการเจริญมหาเมตตากรุณาธรรมโดยแท้ อันจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่มนุษย์ และก่อให้เกิดสันติสุขแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง[๑๙]

๒.๑.๑ วัตถุประสงค์ของการกินเจ มี ๓ ประการ คือ

ก. การกินเจเพื่อปลูกฝังเมตตาจิต เป็นการฟื้นฟูพุทธจิตธรรมญาณของจิตพุทธในตนเอง เพราะเดิมทุกคนมีพุทธภาวะ จิตมีความบริสุทธิ์ มีความเมตตา แต่เพราะอวิชชา ทุกคนได้รับการเลี้ยงดูและสอนให้กินเนื้อสัตว์มาตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิ อยู่ในครรภ์มารดา จนคลอด เจริญเติบโต จนเป็นผู้ใหญ่วันนี้ คนส่วนมากได้รับการเลี้ยงดูด้วยอาหารเนื้อสัตว์ที่เบียดเบียนชีวิตอันเป็นสาเหตุแห่งการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมาทำอาหารให้กินเพราะความไม่เข้าใจ มาบัดนี้มีวิถีอนุตตรธรรมปกโปรดเผยแผ่ ได้ศึกษาทำความเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของชีวิตสัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และมีขันธ์ ๕ เช่นเดียวกับคน มีความเท่าเทียมในชีวิตจิตใจ คนควรมีเมตตาจิตไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิตสัตว์ให้เจ็บปวดทุกข์ทรมาน เช่น คำแผ่เมตตา ที่ชาวพุทธแผ่เมตตาให้กับสัตว์ทั้งหลาย จึงควรมีเมตตาจริงใจกับสัตว์ คำแผ่เมตตาจะได้ไม่เป็นการโกหกหลอกลวงต่อสัตว์ เช่นที่คนกินชีวิตของสัตว์แล้วยังนำไปทำบุญถวายพระด้วย[๒๐] เมื่อทานเจเกิดจิตเมตตาแล้ว ย่อมมีปัญญาเพิ่มขึ้น สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ พระมหาบุญเรียน ปภงฺกโร ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่อง

๑๙ “อ้างแล้ว”.

๒๐ พระโลกนาถภิกขุ. ดร. อ้างใน เอกอนันต์, **ต่างกันในกาย อานิสงส์ของการปล่อยสัตว์**, หน้า ๗๐-๗๑: พระโลกนาถภิกขุ ดร. อธิบายว่า ฆราวาสผู้ประสงค์จะได้บุญมาก ต้องถวายผักผลไม้แก่ภิกษุ อย่าถวายเนื้อสัตว์เลย ผู้ถวายเนื้อสัตว์แก่ภิกษุนั้นได้บุญน้อยหรือไม่ได้เลย ฆราวาสที่ถวายอาหารที่เป็นผักผลไม้แก่ภิกษุจะได้บุญมากมาย องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านต้องการให้เราปฏิบัติเมตตากรุณา ศีลข้อหนึ่งนั้นชัดเจนมาก มิได้หมายความแต่เฉพาะไม่ฆ่าสัตว์ แต่หมายความรวมถึง เราต้องไม่ทำให้มีการฆ่าสัตว์ ไม่ว่าในกรณีใดๆ ทั้งคนฆ่า คนค้า คนขาย คนเลี้ยงและรวมไปถึงคนกิน ที่อุดหนุนซื้อหามาบริโภคด้วย การซื้อเนื้อสัตว์ในตลาดนั้นทำให้มีการฆ่าสัตว์ คนค้าย่อมฆ่าสัตว์มาป้อนตลาดให้พอกับคนกิน การกินเนื้อสัตว์จึงทำให้เกิดกระบวนการฆ่าสัตว์ ฉะนั้น การซื้อเนื้อสัตว์ก็เป็นการผิดศีลข้อหนึ่ง ศีลห้าจะสูญค่าและไร้ความหมาย ถ้าคำว่าฆ่าสัตว์มิได้หมายความไปถึงว่าไม่กินเนื้อสัตว์ด้วย เพราะว่าจะมีการกินเนื้อสัตว์ไม่ได้เลยถ้าไม่มีการฆ่าสัตว์เสียก่อน ฉะนั้นการสมาศีลเพื่อรักษาศีลข้อที่หนึ่งให้บริสุทธิ์ ไม่ได้อยู่ที่บทสมาทาน แต่อยู่ที่ไม่กระทำการละเมิด การไม่ละเมิดไม่ได้อยู่ที่การไม่ฆ่าสัตว์ แต่อยู่ที่ปากต้องหยุดเคี้ยวเนื้อสัตว์ด้วย เมื่อพระผู้ให้ศีลและฆราวาสผู้รับศีล ต่างไม่ละเมิดด้วยกันเช่นนี้แล้ว การสมาทานศีลข้อ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขา ปทังสมาทิยามิ จึงจะนับว่าบริสุทธิ์ไร้มลทินโดยแท้

เมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า เมตตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนากล่าวคือ ในระดับพื้นฐานเมตตาเป็นหลักธรรมในอันที่จะให้คนทั้งหลายเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนกัน ยังคนทั้งหลายให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลก ในระดับกลาง เมตตาเป็นคุณธรรมที่ช่วยพัฒนาจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ ลดกิเลส ลดปัญหา ขจัดความทุกข์ให้เบาบาง มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตน เองและสังคมส่วนรวม ในระดับสูง เมตตาเป็นคุณธรรมที่ยังบุคคลให้หมดตัวตน หมดกิเลส หมด ปัญหา ไม่มีอาสวะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในจิตใจ เป็นเมตตาที่สะอาดบริสุทธิ์ไม่มีผู้ให้และผู้รับ หมายถึงการบรรลุพระนิพพาน เป็นเมตตาของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย เมตตานั้น เกิดขึ้นได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ บุคคลย่อมได้รับอานิสงส์หรือคุณประโยชน์จากการเจริญเมตตา ๒ ลักษณะ คือ (๑) ในขณะยังมีชีวิตอยู่ บุคคลย่อมได้รับอานิสงส์หรือคุณประโยชน์ทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ คือ ถ้าบุคคลมีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยเมตตาแล้ว กิจที่กระทำและคำที่พูดก็ย่อมประกอบไปด้วยเมตตา (๒) หลังจากตายไปแล้ว บุคคลย่อมได้รับอานิสงส์ของการเจริญเมตตาในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งติดตามไปในชาติต่อไปเหมือนเงาตามตัว เช่น ไปเกิดในพรหมโลก เป็นต้น[๒๑] สอดคล้องตามหลักศีลธรรมข้อที่ ๑ ของพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานสอนให้มีความเมตตาต่อสรรพสัตว์ อันเป็นคุณธรรมสูงสุด[๒๒] หากบุคคลมีความเมตตาอยู่ในจิตใจเป็นพื้นฐานแล้วการกระทำต่อบุคคลและสัตว์จะระมัดระวัง ไม่กระทำการใดๆ ให้เกิดความเจ็บปวดทางร่างกาย จิตใจต่อคนและสัตว์ เป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรม/จริยธรรมในวิถีชีวิตของบุคคลโดยไม่จำเป็นต้องรอรับศีลจากพระ แต่เป็นการปฏิบัติด้วยจิตที่รู้ชัดแจ้ง เข้าใจ เข้าถึงในความจริงข้อนี้ ตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ว่า

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นดังนี้ว่า ‘เราอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ข้อที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง ข้อที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร’ อริยสาวกนั้นพิจารณาอย่างนี้แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์เองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้งด

[๒๑] พระมหาบุญเรียน ปภงฺกโร (พิลาพันธุ์), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒. บทคัดย่อ.

[๒๒] ดูใน พระโลกนาถภิกขุ ดร. อ้างใน เอกอนันต์,**ต่างกันในกาย อานิสงส์ของการปล่อยสัตว์**, หน้า ๗๐-๗๑:ดร.พระโลกนาถภิกขุ ภิกษุชาวอิตาลีได้สืบทอดคำสอนของพระพุทธองค์ที่เทศนาหลักแห่งเมตตาธรรมไว้ว่า “อหิงสา ปรมา ธมมา” แปลว่า การไม่เบียดเบียนกันเป็นธรรมสูงสุด

เว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กล่าวสรรเสริญการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วย กายสมาจารนี้ของอริยสาวกนั้นย่อมบริสุทธิ์ทั้ง ๓ ส่วนดังที่กล่าวมานี้[๒๓] และตรัสในเมตตาสูตร ว่า

ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุสันตบท[๒๔] ควรบำเพ็ญกรณียกิจ[๒๕] ควรเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง[๒๖] อนึ่ง ไม่ควรประพฤติความเสียหายใด ๆ ที่จะเป็นเหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้ ควรแผ่เมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุขมีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด[๒๗] คือ เหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง[๒๘] ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกายยาว ขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายผอม หรือขนาดกายอ้วน ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด[๒๙] เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และอยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัมภเวสี[๓๐] ก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด[๓๑] ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกันในทุกโอกาส ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์ ดุจมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียวด้วยชีวิต ฉะนั้น[๓๒] อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมดทั้งชั้นบน[๓๓] ชั้นล่าง[๓๔] และชั้นกลาง[๓๕] ผู้แผ่เมตตาจะยืน เดิน นั่ง หรือนอนควรตั้งสติ[๓๖] นี้ไว้ตลอดเวลาที่ยังไม่ง่วง นักปราชญ์

[๒๓] สำ.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๐๓/๕๐๒.

[๒๔] สันตบท หมายถึงนิพพาน (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๑๒)

[๒๕] กรณียกิจ หมายถึงการศึกษาในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตรงกันข้ามกับ อกรณียกิจ คือ สีลวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ อาจารวิบัติ อาชีววิบัติ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๑๒)

[๒๖] ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๑/๒๐.

[๒๗] ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๓/๒๑.

[๒๘] หวาดสะดุ้ง หมายถึงมีตัณหาและความกลัวภัย มั่นคง หมายถึงบรรลุอรหัตตผล เพราะละตัณหาและความกลัวภัยได้ (ขุ.ขุ.อ.(บาลี) ๙/๒๒๐)

[๒๙] ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๔/๒๑.

[๓๐] ในที่นี้ ภูต หมายถึงพระอรหันตขีณาสพ สัมภเวสี หมายถึงพระเสขะและปุถุชนผู้ยังต้องแสวงหาที่เกิดต่อไป เพราะยังละภวสังโยชน์ไม่ได้

[๓๑] ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๕/๒๑.

[๓๒] ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๖-๗/๒๑.

[๓๓] ชั้นบน หมายถึงอรูปภพ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๒๓)

[๓๔] ชั้นล่าง หมายถึงกามภพ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๒๓)

[๓๕] ชั้นกลาง หมายถึงรูปภพ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๒๓)

[๓๖] สติ หมายถึงเมตตาฌานัสสติ คือสติที่ประกอบด้วยเมตตาฌาน (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๒๔)

เรียกการอยู่ด้วยเมตตานี้ว่า พรหมวิหาร อนึ่ง ผู้แผ่เมตตาที่ไม่ยึดถือทิฏฐิ[๓๗] มีศีล ถึงพร้อมด้วยทัสสนะ[๓๘] กำจัดความยินดีในกามคุณได้แล้ว ก็จะไม่เกิดในครรภ์อีกต่อไป[๓๙] การปฏิบัติให้เข้าถึงความมีจิตใจเมตตาจริง มีคุณธรรม เข้าใจกฎแห่งกรรม มีจริยธรรมนั้นต้องระมัดระวัง หลีกเลี่ยงการบริโภคอาหารที่ทำให้สัตว์ถูกฆ่า

ข. การกินเจเพื่อตัดหนี้กรรม การกระทำของสรรพสัตว์ต้องเกี่ยวกรรมถึงสามชาติ การที่ชาตินี้ต้องเกิดมาเป็นเช่นนี้ เพราะผลของกรรมในอดีตชาติที่ได้กระทำมาเรียบร้อยแล้วเป็นตัวกำหนดให้ต้องมาเป็นเช่นนี้ ส่วนการกระทำของคนในปัจจุบันจะเป็นการกำหนดให้อนาคตของในชาตินี้และชาติต่อไป ต้องเป็นตามผลกรรมที่ได้กระทำวันนี้ตามหลักอิทัปปัจจยตา เรียกว่ากฎแห่งกรรมๆ นี้เที่ยงตรงศักดิ์สิทธิ์มาก ไม่เอนเอียงเข้าข้างผู้ใด การกำเนิดของคนและสัตว์ทั้งหลายอยู่ในวัฏฏสงสารเวียนว่ายตายเกิด ซ้ำแล้วซ้ำอีกด้วยผลของกรรมที่ได้เคยกระทำไว้ในอดีตชาติ แต่ไม่สามารถจำความในอดีตชาติได้ จึงพูดกันว่าแล้วแต่พรหมลิขิต ฟ้าลิขิต คำพูดนี้น่าจะจริง

ผู้เขียนเชื่อว่าในจักรวาลนี้ยังมีคนอื่นๆ ไม่มีตัวตนที่เราสัมผัสไม่ถึง มองไม่เห็นด้วยตาเปล่ายังไปถึงไม่ได้ แต่เขาจะรู้เห็นการกระทำของสัตว์ได้ทั้งทางกายและจิต เป็นผู้บริหารจัดการผลกรรมที่สรรพสัตว์กระทำ และจัดให้ได้รับผลตามที่กระทำไว้ เกิดตายตามผลกรรมนั้น[๔๐] เป็นการลิขิตตามผลกรรมนั้นๆ อย่างเที่ยงธรรม เมื่อได้มีโอกาสเกิดเป็นมนุษย์ในครั้งนี้ควรถือโอกาสเปลี่ยนแปลงแก้ไขกรรมของตนเอง โดยหยุดสร้างหนี้เวรกรรมกับชีวิตสัตว์คือ งดเว้นบริโภคเนื้อสัตว์ เปลี่ยนมาบริโภคเจ หยุดการเพิ่มหนี้เวรกรรมกับสัตว์ เพราะอดีตชาติได้เคยสร้างหนี้ชีวิตกับสัตว์ไว้เท่าไรคงจำกันไม่ได้ และในชาตินี้ตั้งแต่เกิดมาจนถึงปัจจุบัน กินเขาไปเท่าไร? เป็นหนี้เขาไว้เท่าไร? กินเขาๆ เป็นเจ้าหนี้ คนกินเป็นลูกหนี้ หนี้ชีวิตเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าเจ้าหนี้ทวงคืนคงทวงเอาชีวิตของลูกหนี้แลกเปลี่ยนกันอย่างตรงไปตรงมาเพื่อความยุติธรรม[๔๑] ลองคำนวณหนี้กรรมต่อสัตว์ขั้นต่ำดูคร่าวๆ เช่น

กินเนื้อสัตว์ ๑ มื้อ มีหมู ปลา กุ้ง อย่างน้อย ๓ ชีวิต (ความจริงกินมากกว่านั้น) ใน ๑ มื้อกินเนื้อสัตว์ ๓ ชีวิต ใน ๑ วันกินเนื้อสัตว์ ๓ ชีวิต x ๓ มื้อ = ๙ ชีวิต ใน ๑ เดือน กินเนื้อสัตว์ ๙ ชีวิต x ๓๐ วัน = ๒๗๐ ชีวิต ใน ๑ ปีกินเนื้อสัตว์ ๒๗๐ ชีวิต x ๑๒ เดือน = ๓,๒๔๐ ชีวิต

[๓๗] ทิฏฐิ หมายถึงทิฏฐิที่ว่า “กองแห่งสังขารล้วนๆ จัดเป็นสัตว์ไม่ได้” (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๒๕) และดู สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๑/๒๒๘.

[๓๘] ทัสสนะ หมายถึงโสดาปัตติมัคคสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งการบรรลุสกทาคามิมรรคอนาคามิ มรรคอันเป็นเหตุให้ไปเกิดในชั้นสุทธาวาส แล้วบรรลุอรหัตตผลในที่นั้น ไม่กลับมาเกิดในครรภ์อีกต่อไป (ขุ.ขุ.อ.ข (บาลี) ๙/๒๒๕)

[๓๙] ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๘-๙-๑๐/๒๒.

[๔๐] ผู้เขียนมีความเชื่อตามหลักเหตุผล เพราะมีเหตุปัจจัยเช่นนี้จึงเป็นเช่นนี้ที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา

[๔๑] ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ.(ไทย) ๒๕๙/๕๔๐-๕๔๒.

ถ้าต้องการทราบว่าตลอดอายุเราจนถึงปัจจุบันกินเนื้อสัตว์มากี่ชีวิต ให้เอา อายุ x ๓๒๔๐ ชีวิต = ? เช่น อายุ ๑๐ ปี x ๓,๒๔๐ ชีวิต = ๓๒,๔๐๐ ชีวิต
อายุ ๓๐ ปี x ๓,๒๔๐ ชีวิต = ๙๗,๒๐๐ ชีวิต
อายุ ๕๐ ปี x ๓,๒๔๐ ชีวิต = ๑๖๒,๐๐๐ ชีวิต

ยิ่งบริโภคเนื้อสัตว์นานเท่าไร หนี้กรรม[๔๒] ต่อชีวิตสัตว์ยิ่งมากขึ้นเป็นเงาตามกรรมที่ได้กระทำไว้ คือ หนี้ชีวิตที่ติดค้างไว้กับสัตว์เหล่านั้น ธรรมชาติของคนทุกคนต้องการปลอดหนี้จากเจ้ากรรมนายเวร เป็นข้อพิจารณาว่าการหยุดบริโภคเนื้อสัตว์เพื่อตัดหนี้กรรมคือหยุดสร้างหนี้กรรมกับสัตว์ เปลี่ยนมาบริโภคอาหารเจปฏิบัติงานธรรมสร้างกุศลชดใช้ให้แก่เจ้าหนี้ชีวิต หรือจะบริโภคเนื้อสัตว์ต่อๆ ไปเพื่อเพิ่มหนี้ชีวิตติดค้างกับสัตว์เหล่านั้นยิ่งๆ ขึ้นไปอีก และรอวันใช้หนี้ชีวิตคืนให้กับเจ้าหนี้ กลุ่มคนกินเจเชื่อว่าเจ้าหนี้จะทวงคืนด้วยความแค้น ในรูปแบบของธรรมชาติลงโทษ คือ โรคภัย ไข้เจ็บเรื้อรังที่รักษาหายยาก หรือรักษาไม่หาย ทำให้มีความทุกข์ทรมานร่างกายจิตใจ ต้องพึ่งยาตลอดชีวิต[๔๓] ภัยจากดิน น้ำ ลม ไฟ ในปัจจุบันมีภัยธรรมชาติใหญ่ๆ ลงโทษมนุษยชาติให้ถึงแก่ความตาย บาดเจ็บพิการ ได้รับทุกขเวทนา แสนสาหัส อย่างต่อเนื่อง เช่นแผ่นดินไหว ตึกพังทลาย[๔๔] น้ำท่วมใหญ่ พายุฝนฟ้าถล่ม อุบัติเหตุทางอากาศ เครื่องบินตก แพล่มตายหมู่ สอดคล้องกับ พระเทพวิสุทธิเมธี(ปัญญานันทภิกขุ) ที่สอนว่า “บุคคลไม่ควรทำบาปเพราะเห็นแก่กิน เพราะกินเท่าไรก็ไหลออกหมด

[๔๒] องฺ.ปญฺจก.(ไทย) ๒๒/๑๗๙/๓๐๒.พระพุทธองค์ตรัสว่า บัณฑิตเห็นภัยในนรกแล้ว พึงเว้นบาปเสีย สมาทานอริยธรรม (ศีล ๕ : องฺ.ปญฺจก.อ. ๓/๑๗๙/๖๙) แล้ว พึงเว้นบาปเสียก็ในเมื่อมีความพยายามอยู่ไม่พึงเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย และใน ขุ.ม.(ไทย) ๒๙/๙/๔๖. พระพุทธองค์ตรัสว่า สัตว์เหล่านั้น ... ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด อธิบายว่า ตั้งอยู่ คือตั้งมั่น ตั้งเฉพาะ ติด ติดแน่น ติดใจ น้อมใจเชื่อ เกาะติด เกี่ยวพัน พัวพันในกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมที่ผิดปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) อทินนาทาน (การลักทรัพย์) กาเมสุมิจฉาจาร (การประพฤติผิดในกาม) มุสาวาท (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (วาจาส่อเสียด) ผรุสวาจา (วาจาหยาบ) สัมผัปปลาปะ (คำพูดเพ้อเจ้อ) อภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา) พยาบาท (ความคิดปองร้าย) มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม) สังขารทั้งหลาย กามคุณ ๕ นิวรณ์ ๕ (...ในเจตนา ...ในความปรารถนา ...ในความตั้งใจที่ผิด) รวมความว่า สัตว์เหล่านั้น ... เป็นผู้ตกต่ำ ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด

[๔๓] องค์การอนามัยโลก เผย ๔ โรคประจำตัวเรื้อรัง คือ หัวใจและหลอดเลือด เบาหวาน มะเร็ง โรคถุงลมปอดโป่งพอง กำลังขยายความรุนแรงขึ้น ก่อความเสี่ยงป่วยทางจิต โดยเฉพาะโรคซึมเศร้าเพิ่มขึ้นร้อยละ ๒๕-๓๓ ทำให้อาการป่วยทรุดลง รักษายากขึ้น อ้างใน องค์การอนามัยโลก, <https://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1286692978&grpid=03&catid=&subcatid=>, วันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เวลา ๑๓:๕๐:๓๔ น.

[๔๔] ธรณีวิปโยค แผ่นดินไหว ๖.๓ ริกเตอร์ นิวซีแลนด์ เสียหายหนัก-พบผู้เสียชีวิตแล้ว ๖๕ ราย (มีภาพ+คลิป), <https://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1298343699&grpid=01&catid=06>, วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔ เวลา ๐๙:๕๘:๐๕ น.

จึงควรงดทำบาปเพราะเห็นแก่กินเสีย" นี่เป็นเพราะคนเราเห็นแก่ตัวจัด จึงต้องฆ่าชีวิตของผู้อื่นมาเป็นอาหารของตัว โดยตนเองชิกลับกลัวตายและรักชีวิตของตนอย่างยิ่ง ส่วนชีวิตของผู้อื่นตนไม่รักใคร่เอื้อเฟื้อเลย ซ้ำยังไปฆ่าชีวิตของผู้อื่นเสียอีก ถ้าคิดดูให้ดีๆ สักหน่อย โดยเอาใจเขามาใส่ใจเราตรองดูบ้าง ก็คงจะทำไม่ลงเป็นเด็ดขาด การกินอย่างบาปนี้ เป็นเชื้อไฟที่ร้อนแรงมาก เผาจิตใจให้เดือดร้อนในชาตินี้แล้ว ยังเป็นผลให้ตนเองได้รับความเดือดร้อนเพราะเปลวไฟในอนาคตอีก เพียงอร่อยตรงลิ้นนิดเดียว ช่างมีผลเดือดร้อนน่าสพึงกลัวอย่างยิ่ง[๔๕] สำหรับผู้ที่บริโภคอาหารเจตลอดชีวิตสามารถตัดหนี้กรรมได้จริง ผลกรรมดีย่อมส่งผลให้พัฒนาคุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับพระมหาทองสุข สุจิตฺโต[๔๖] ได้ศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในทรรศนะพุทธปรัชญา พบว่า ชีวิตมนุษย์ควรมีจุดหมายปลายทางอยู่ที่การหลุดพ้นจากความทุกข์ พบว่ามีแนวทางแห่งการเอาชนะทุกข์ได้ด้วยตนเอง เมื่อดับเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างเป็นขั้นตอนจากข้อปฏิบัติอย่างง่ายๆ จะต้องประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา อริยสัจ ๔ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ปฏิบัติไปตามทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่ตึงเกินไปและไม่ถือหย่อนยานเกินไป การดำเนินชีวิตอย่างนี้ก็จะเข้าถึงความดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง บรรลุนิพพาน อันเป็นความสุขอย่างยิ่ง

ค. การกินเจเพื่อประโยชน์ทางด้านสุขภาพ การบริโภคอาหารเจมีประโยชน์ต่อสุข ภาพกายและจิตใจ คือ เพื่อสุขภาพกายที่ดี พระอนุตตรธรรมมารดาตรัสว่า "โรคเข้าทางปาก พิษภัยออกจากปากเป็นคำกล่าวที่ถูกต้องโดยแท้ เพราะการเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์ สาเหตุส่วนใหญ่เป็นเพราะไม่ระมัดระวังการกิน การดื่ม ไม่จำกัดปริมาณการกิน ไม่พิถีพิถันเรื่องอนามัยความไม่สะอาด จึงง่ายต่อการติดโรค"[๔๗] ความเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของทุกคน แต่ก็ต้องป่วย ส่วนใหญ่มีสาเหตุจากการบริโภคอาหารทำร้ายสุขภาพตนเอง ไม่เลือกอาหารสุขภาพ การบริโภคเนื้อสัตว์นั้น เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วที่จริงคือการกินซากศพสัตว์ที่ตายโหงจากคมมีดและอาวุธต่างๆ ในกระบวนการฆ่าสัตว์ ร่างกายของผู้บริโภคจึงแปรสภาพเป็นสถานที่บรรจุซากศพสัตว์ที่ตายโหงในทันทีที่กินเข้าไป[๔๘] ในการบริโภคอาหารแต่ละมื้อยิ่งบริโภคเนื้อสัตว์มากและบ่อยเท่าใด ร่างกายของผู้บริโภคยิ่งเป็นที่

[๔๕] พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), **หน้าที่ของคน (ฉบับสมบูรณ์),** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป), หน้า ๕๘-๕๙.

[๔๖] พระมหาทองสุข สุจิตฺโต (ไกรพงษ์), "การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในทรรศนะพุทธปรัชญา". **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐. บทคัดย่อ.

[๔๗] เหลาหมู่,**เสียงจากสุขาวดี**, แปลโดยชำเหมา, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พานิชย์, ๒๕๓๘.), หน้า ๖๓.

[๔๘] ดูใน"คำสอนทางศาสนา",<http://www.geocities.com/mangsavirat/religion.htm>, 10/10/08.

บรรจุซากศพสัตว์มากและบ่อยๆ เท่านั้น ในเนื้อสัตว์มีเชื้อโรค และสารพิษทำลายร่างกายสะสมอยู่ เมื่อบริโภคเข้าไป ร่างกายจึงกลายเป็นแหล่งรวมสะสมเชื้อโรค และสารพิษอยู่ในกระเพาะอาหารลำไส้ เกิดการบูดเน่าเสีย เกิดเชื้อโรครวมทั้งเชื้อโรคที่ติดไปกับเนื้อสัตว์ ทำให้ร่างกายเป็นรังของโรคภัยไข้เจ็บทั้งหลาย เช่นพยาธิต่างๆ ระบบการย่อยอาหารผิดปกติ เชื้อโรคต่างๆ และเป็นสาเหตุของการเกิดโรคเรื้อน[๔๙] ยังมีอันตรายจากการกินเนื้อสัตว์[๕๐] อีกมาก คือ ๑. สารอดรีนาลีนตกค้างในเนื้อสัตว์ กระตุ้นให้มีอารมณ์รุนแรง เครียด เป็นสาเหตุความเจ็บป่วยและก่อมะเร็งได้[๕๑] ๒. กรดยูริค ทำให้เป็นโรคไต โรคเก๊าท์ โรคไขข้ออักเสบฯลฯ ๓. สารเคมีในเนื้อในอุตสาหกรรมเนื้อสัตว์ มีการใช้สารเคมีช่วยยืดอายุการเน่าเสียและเจือสารรักษาสีให้เนื้อมีสีแดงดูสดนาน สารเคมีเหล่านี้ทางการแพทย์พบว่าเป็นตัวการทำให้เกิดโรคมะเร็งขึ้นได้ ๔. สารแมททิลคอลเรนทีน เกิดจากน้ำมันสัตว์ได้รับความร้อน สารนี้ทำให้เกิดโรคมะเร็งได้ ๕. ฮอร์โมนที่ผสมลงในอาหารสัตว์เพื่อเร่งการเจริญเติบโต ทำให้สัตว์อ้วนท้วนโตเร็ว เนื้อสัตว์ที่ได้จะมีสีสันน่าซื้อแต่การกระทำดังกล่าวทำให้ผู้บริโภคได้รับสารพิษต่างๆ มากมาย ๖. สารโซไพริน ซึ่งทำให้คนเป็นมะเร็งได้เช่นเดียวกัน ๗. ยาปฏิชีวนะ ที่ตกค้างในเนื้อสัตว์ จากยาที่สัตว์ถูกป้อนเข้าไปเพื่อป้องกันสัตว์ป่วย จะสะสมในร่างกายคนกินเนื้อ ทำให้ดื้อต่อยารักษาโรคเมื่อเจ็บป่วย ทำให้รักษาหายช้า หายยาก ๘. โรคจากสัตว์ ที่รับเชื้อโรคต่างๆ เช่น วัวบ้า ปากเท้าเปื่อย ไข้หวัดนก ไข้ SARS และโรคอื่นๆ ๙. การเน่าเสียเร็ว เกิดพยาธิไส้เดือน พยาธิตัวตืด พยาธิใบไม้ พยาธิตัว จี๊ดพยาธิปากขอ ฯลฯ ๑๐. ไขมันคลอเลสเตอรอลจากสัตว์ไม่สามารถสลายตัวในร่างกายของมนุษย์เมื่อสะสมมากขึ้นจะจับเป็นก้อนแข็งตัวในหลอดเลือด ทำให้หลอดเลือดแคบลงเป็นเหตุให้เส้นเลือดตีบ หัวใจจึงทำงานหนักในการสูบฉีดโลหิต หากมีไขมันอุดตันในเส้นเลือดเมื่อเลือดสูบฉีดแรงจะทำให้เส้นโลหิตในสมองแตก และเป็นอัมพาต ๑๑. ในเนื้อสัตว์ยังมีธาตุโซเดียมสูง ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อผู้ป่วยที่เป็นโรคความดันโลหิตสูง โรคไต โรคหัวใจ โรคหมดกำลังวังชา โรคกระเพาะ โรคเบาหวาน ๑๒. การขับถ่ายไม่สะดวก เนื้อสัตว์เป็นอาหารที่ไม่ค่อยมีกากหรือเส้นใย ทำให้เคลื่อนตัวไปตามทางเดินอาหารได้ช้ากว่าอาหารประ เภทพืชผักถึง ๔ เท่า อาหารเนื้อใช้เวลายาวนานมากกว่าจะถึงระบบขับถ่าย ในระหว่างการย่อยที่ยาวนาน กากอาหารจะถูกดูดเอาน้ำไปมากทำให้ผู้ที่นิยมรับประทานแต่อาหารเนื้อมีอุจจาระแข็ง แห้ง ถ่ายลำบาก มักป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับระบบขับถ่ายหลายอย่าง เช่น โรคท้องผูกเรื้อรัง โรคริดสีดวงทวาร เป็นต้นและอื่นๆ อีก

[๔๙] ดูใน Daisetz Teitaro Suzuki. tr, **The Lankavatara Sutra A Mahayan Text**, (India: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1999), p.215

[๕๐] หวัง ซื่อ ไฉ่, **การกินเจและอาหารธรรมชาติ**, หน้า ๘๗-๙๗.

[๕๑] ดูใน อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา (ศาสตราจารย์ ดร)., **"มังสวิรัติเป็นวิถีแห่งชีวิต" วิถีสุขภาพแห่งชีวิต**, สหพันธ์มังสวิรัติแห่งประเทศไทย <http://www.agalico.com/board/showthread.php?t=16462>, 19/07/07.

๒.๒ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การบริโภคอาหารเจเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต หมายถึง การทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามในลักษณะของความดีงาม มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ชีวิตมีความสงบสันติสุข จิตมีสติ สมาธิและปัญญา ปราศจากการเบียดเบียนทำร้าย ทำลาย ผู้อื่นให้ได้รับความเสียหายเดือดร้อน ไม่เป็นโทษแก่คน สัตว์ สิ่งแวดล้อม[๕๒] การที่ชีวิตมีความสงบสันติสุขได้นั้นต้องทั้งชีวิตคนและสัตว์ ไม่ใช่เฉพาะชีวิตคนเท่านั้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันเป็นไปตามหลักอิทัปปัจจยตา[๕๓] การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะได้พัฒนาตนเองให้สามารถปฏิบัติหน้าที่กิจกรรมได้อย่างปกติสุข และยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้อยู่ใกล้นิพพานยิ่งขึ้นอีกด้วย นับเป็นการปฏิบัติที่ไม่เสื่อมถอย ทำตนให้ตั้งอยู่ในศีลเป็นเบื้องต้นก่อน รู้จักวิธีคุ้มครองรักษาอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภค และรู้จักเพิ่มพูนสั่งสมบำเพ็ญความเพียร[๕๔] เป็นต้น เพื่อทำตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะถ้ายังไม่สิ้นอาสวะกิเลส มนุษย์ก็จำเป็นต้องพัฒนาตนจนกระทั่งบรรลุถึงปรมัตถประโยชน์สูงสุด[๕๕] คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง จากความเป็นปุถุชนสู่อริยะชน ซึ่งสามารถสละโลกีย์วิสัยเสียได้แล้วย่อมไม่มาเกิดสู่ภพใดๆ อีกต่อไป จัดเป็นผู้พัฒนาตนดีแล้ว และเป็นแสงสว่างของตน[๕๖] คือสร้างที่พึ่งถาวรอย่างที่ใครๆ ก็ที่พึ่งอันหาได้ยากนี้ ทำให้ไม่ได้เลย[๕๗]

๒.๓ ไตรสิกขา การบริโภคอาหารเจเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตปฏิบัติตามแนวทางไตรสิกขา ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสสอนไตรสิกขา[๕๘] คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ดังนี้

[๕๒] ดูรายละเอียดใน พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์), "พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗. หน้า ๑๗๔-๑๗๙.

[๕๓] ดูในพุทธทาสภิกขุ, **อิทัปปัจจยตา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓-๕๕.

[๕๔] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๗/๖๐-๖๒.

[๕๕] ขุ.จู. (บาลี) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

[๕๖] คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ฉบับมาตรฐาน,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

[๕๗] พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์), **"พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)",** หน้า ๑๕.

[๕๘] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

๒.๓.๑. อธิสีลสิกขา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์[๕๙] สมบูรณ์ด้วยอาจาระ[๖๐] และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายอยู่ คือ สีลขันธ์เล็ก[๖๑] สีลขันธ์ใหญ่[๖๒] ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นเบื้องต้น เป็นความประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศล นี้ชื่อว่าอธิสีลสิกขา พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่า

สัตว์ทุกประเภทย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์[๖๓] สัตว์ทุกประเภทย่อมหวาดกลัวความตาย บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า สัตว์ทุกประเภทย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์ สัตว์ทุกประเภทย่อมรักชีวิต[๖๔] บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า"[๖๕] พระพุทธองค์ตระหนักในความรักหวงแหนในชีวิตของสัตว์ ความหวาดกลัว ความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมานกายและใจจากการถูกคุกคามเบียดเบียนชีวิต จึงห้ามการฆ่าสัตว์ และ พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนทเถระว่า "การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว"[๖๖] นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[๖๗]

ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ[๖๘] การไม่

[๕๙] ขุ.ม. (ไทย)/๒๙/๑๐/๔๘. : สังวรในปาติโมกข์ มีอรรถาธิบายแต่ละคำ ดังนี้ คือ สังวร หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกายวาจา ปาติโมกข์ หมายถึงศีลสิกขาบท ที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์ (ปาติ = รักษา โมกขะ = ความหลุดพ้น)

[๖๐] ขุ.ม. (ไทย)/๒๙/๑๐/๔๘. : อาจาระ หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา การไม่ล่วงละเมิดทางกายและวาจา หรือการสำรวมศีลทั้งหมด คือการไม่เลี้ยงชีพด้วยอาชีพที่ผิด ที่พระพุทธเจ้ารังเกียจ เช่น ไม่เลี้ยงชีพด้วยการให้ไม้ไผ่ ให้ใบไม้ ดอกไม้ ผลไม้ เครื่องสนาน ไม้สีฟัน ไม่เลี้ยงชีพด้วยการทำตนต่ำกว่า คฤหัสถ์ ด้วยการพูดเล่นเป็นแกงถั่ว (จริงบ้างไม่จริงบ้าง) ไม่เลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงเด็ก และการรับส่งข่าว

[๖๑] สีลขันธ์เล็ก หมายถึงอาบัติที่แก้ไขได้ คืออาบัติตั้งแต่สังฆาทิเสสลงมา (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๐/๑๒๐)

[๖๒] สีลขันธ์ใหญ่ หมายถึงอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ คือ อาบัติปาราชิกอย่างเดียว (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๐/๑๒๐)

[๖๓] ลงทัณฑ์ ในที่นี้หมายถึง การใช้กำลังทำร้าย เช่นฆ่า หรือเบียดเบียนบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน โดยการใช้ท่อนไม้ ก้อนดิน และวาจาที่หยาบคายให้ร้ายป้ายสี ตลอดถึงการใช้บทบัญญัติ บทลงโทษที่เอื้อประโยชน์ตนเป็นเครื่องมือ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๕/๔๐-๕๘)

[๖๔] ยกเว้นพระขีณาสพ เพราะท่านเป็นผู้วางเฉยได้ในชีวิตหรือความตาย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๕/๔๒)

[๖๕] ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๒๙-๑๓๐/๗๒.

[๖๖] การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว หมายถึงการทำจิตของตนให้ผ่องใสปราศจากนิวรณ์ ๕ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๔/๙๕)

[๖๗] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓/๙๐.

[๖๘] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๔/๙๐.

กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต[๖๙] นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[๗๐]

การบริโภคเนื้อสัตว์นั้นมีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตจิตใจของสัตว์ทั้งหลาย เป็นสาเหตุทำให้มีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตความสะดุ้งกลัวตายด้วยความรักหวงแหนในชีวิต[๗๑] การบริโภคอาหารเจ ทำให้หยุดความร่วมมือในการซื้อการขาย งดการให้และรับเนื้อสัตว์โดยสิ้นเชิง ส่งผลให้หยุดการฆ่าสัตว์ เป็นการปฏิบัติให้เข้าถึงอธิศีลข้อปาณาติบาตได้จริง ชีวิตมีคุณภาพได้ ด้วยจิตใจเมตตาต่อสัตว์ ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีสมาธิอย่างต่อเนื่อง เข้าถึงอธิจิตสิกขา เพราะความเมตตาที่งดเบียดเบียนสัตว์นั้น นอกจากเป็นการช่วยชีวิตสัตว์แล้วยังเป็นการกำจัดอาสวะกิเลสซึ่งเปรียบเหมือนขยะที่รกรุงรังในร่างกายและจิตใจออก ไปให้หมด ปราศจากสิ่งเร้าสิ่งกระตุ้นให้จิตฟุ้งซ่าน

๒.๓.๒. อธิจิตตสิกขา[๗๒] คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจาร สงบระงับไปแล้วบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขาอยู่ นี้ชื่อว่าอธิจิตตสิกขา การบริโภคอาหารเจด้วยจิตเมตตาต่อสัตว์ และงดผักฉุนห้าชนิดมีผลให้จิตนิ่งมีสมาธิได้ง่าย พ้นจากอกุศลกรรมทั้งหลาย ทำให้จิตมีพื้นฐานแข็งแรง ยกระดับจิตสูงขึ้นได้ ตามลำดับ ตามที่พระพุทธองค์สอนไว้ ทำให้ปัญญาเกิดขึ้นได้เร็ว

๒.๓.๓. อธิปัญญาสิกขา[๗๓] คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขสมุทัย” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขนิโรธ” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้

[๖๙] อธิจิต ในที่นี้หมายถึงสมาบัติ ๘ รวมถึงไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาด้วย (ขุ.ธ.อ. ๖/๙๕)

[๗๐] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๕/๙๑.) ดู ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๑.

[๗๑] Ajahn Jagaro. **“Buddhism and Vegetarianism : Ethical considerations”.** Transcribed by Antony Woods. All rights reserved.Published in PDF with permission of John Cianciosi (Ajahn Jagaro) at Shabkar.Org – Amsterdam, 2006. <http://www.shabkar.org/download/pdf/Buddhism_and_Vegetarianism.pdf>.

[๗๒] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๑/๔๑๗.

[๗๓] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๑/๔๑๗-๔๑๘.

อาสวะ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวสมุทัย” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธ” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่าอธิปัญญาสิกขา การบริโภคอาหารเจแสดงถึงความมีสติปัญญาของผู้บริโภคที่รู้ชัดแจ้งถึงความทุกข์ทรมานของสรรพสัตว์ที่ถูกฆ่ามาเป็นอาหาร จึงดับทุกข์ด้วยการกินเจตลอดชีวิต

๓. พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ (Buddhist Virtues in Socio-Economic Development)

การบริโภคอาหารเจเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา คือการปฏิบัติตามพุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยเหตุผลที่ว่าการบริโภคอาหารเจได้ตลอดชีวิตเป็นการพัฒนาชีวิตจิตใจของบุคคลตามแนวทางไตรสิกขาซึ่งเป็นพุทธธรรมหลักที่พุทธศาสนิกชนทุกคนควรรู้เข้าใจน้อมนำมาปฏิบัติตนเอง เมื่อพุทธศาสนิกชนปฏิบัติได้ จึงส่งผลถึงการพัฒนาสังคมโดยรวม ทำให้ผู้ปฏิบัติได้พัฒนาปัญญา เพราะรู้เข้าใจดีถึงความทุกข์ที่ทับถมทวีคูณของสัตว์ทุกตัวที่ถูกฆ่ามาขายเป็นอาหารเป็นความรู้สาเหตุแห่งความทุกข์ของสรรพสัตว์ จึงดับทุกข์ให้แก่สรรพสัตว์ด้วยการกินเจ เข้าถึงพุทธธรรมหลักเรื่องอริยสัจ ๔ ในด้านสุขภาพของคน นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษและอเมริกา พบว่า คนที่กินเนื้อสัตว์เป็นประจำ ทำให้แบคทีเรียในลำไส้เล็ก ทำปฏิกิริยากับน้ำย่อย ทำให้เกิดสารก่อมะเร็ง เป็นสาเหตุของโรคมะเร็งในลำไส้ซึ่งพบมากในกลุ่มคนที่กินเนื้อสัตว์เป็นประจำ[๗๔] การบริโภคอาหารเจจึงทำให้มีสุขภาพที่ดีกว่า นอกจากนั้นได้ส่งผลให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยเหตุผลที่ว่า การกินเจนั้นทำให้ไม่มีการฆ่าสัตว์เพื่อการบริโภค เป็นการหยุดการทำธุรกิจที่ผิดหลักพุทธธรรมเรื่องวณิชชาสูตรที่พระพุทธองค์สอนถึงการค้าขายที่อุบาสกไม่ควรทำการค้าขาย ๕ ประการนี้[๗๕] ได้แก่ ๑. การค้าขายศัสตราวุธ[๗๖] ๒. การค้าขายสัตว์[๗๗] ๓. การค้าขายเนื้อ[๗๘] ๔. การค้าขาย

[๗๔] กนกวรรณ อุโฆษกิจ อ้างใน โหลเตี่ยนฉวนซือ, **เนื้อสัตว์ อาหารอันโอชะ หรือพญามัจจุราช**, หน้า ๔๙. อ้างใน สมจิตรา กิตติมานนท์, **“การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา”,** หน้า ๖๖.

[๗๕] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕.

[๗๖] การค้าขายศัสตราวุธ หมายถึงการให้สร้างอาวุธแล้วขายอาวุธนั้น (องฺ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘) ที่ห้ามค้าขาย ก็เพราะการค้าขายอาวุธ เป็นเหตุให้ทำความผิดก่อโทษแก่ผู้อื่นได้ (องฺ.ปญฺจก.ฏีกา (บาลี) ๓/๑๗๗-๘/๖๖)

[๗๗] การค้าขายสัตว์ ในที่นี้หมายถึงการค้าขายมนุษย์ ที่ห้ามค้าขาย ก็เพราะการค้าขายมนุษย์ทำให้มนุษย์หมดอิสรภาพ (องฺ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘, องฺ.ปญฺจก.ฏีกา. (บาลี) ๓/๑๗๗-๘/๖๖)

[๗๘] การค้าขายเนื้อ หมายถึงการเลี้ยงสัตว์มีสุกรเป็นต้นไว้ขาย หรือการขายเนื้อสัตว์ ที่ห้ามค้าขายก็เพราะการค้าขายเนื้อเป็นเหตุให้ต้องฆ่าสัตว์ (องฺ.ปญฺจก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘, องฺ.ปญฺจก.ฏีกา. (บาลี) ๓/๑๗๗-๘/๖๖)

ของมึนเมา[๗๙] ๕. การค้าขายยาพิษ[๘๐] การค้าขาย ๕ ประการนี้ อุบาสกไม่ควรทำ ทั้งด้วยตนเองและไม่ควรชักชวนบุคคลอื่นให้ทำด้วย พระองค์ได้อบรมสอนให้คฤหัสถ์เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม[๘๑] โดยตรัสไว้ว่า สาวกที่เป็นคฤหัสถ์นั้นควรบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาโดยชอบธรรม ควรประกอบการค้าขายที่ชอบธรรม[๘๒] เป็นผู้ไม่ประมาทประพฤติวัตรแห่งคฤหัสถ์นี้อยู่ ย่อมไปเกิดในหมู่เทพที่ชื่อว่าสยัมปภา[๘๓]

การประกอบธุรกิจตามหลักพุทธธรรมข้อวณิชชาสูตรเป็นสัมมาอาชีวะในมรรคมีองค์แปด ทำให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักพุทธธรรมเรื่องอริยสัจ ๔ ด้วย จึงเป็นหลักเศรษฐกิจที่มั่นคงยั่งยืนของสังคมได้อย่างแน่นอน เพราะเศรษฐกิจตามแนวพุทธธรรมนี้ไม่มีการทำลายล้างชีวิตใครเป็นหลักเศรษฐศาสตร์ที่บริสุทธิ์เป็นรากฐานของหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผลการวิจัยพบว่าด้านเศรษฐกิจผู้ปฏิบัติมีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในระดับมาก ไม่ต้องขอยืมเงินจากญาติไม่กู้ยืมจากสถาบันการเงิน[๘๔]

การบริโภคอาหารเจปฏิบัติตนในศีลห้าได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตครอบคลุมภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ (Buddhist Leadership and Socio-Economic Development) ด้วย เนื่องจากผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในศีลเจตลอดชีวิตได้ย่อมเป็นแบบบอย่างที่บุคคลและสังคมให้การยอมรับ เกิดภาวะผู้นำในตนเองโดยอัตโนมัติโดยมิต้องมีการแต่งตั้งปรุงแต่งจากบุคคลอื่นๆ เป็นภาวะผู้นำที่นำตนไปสู่ความเจริญ รุ่งเรืองสันติสงบได้ด้วยตนเอง ปราศจากความระแวงสงสัย ความขัดแย้งกับใครๆ เพราะได้หยุดสร้างหนี้เวรกรรมที่ผิดบาป หยุดการทำลายล้างกับทุกชีวิตได้แล้ว จึงส่งผลถึงการสร้างสังคมปรองดอง (Building a Hamonious Society) สอดคล้องกับผลการวิจัย ที่พบว่า ด้านสังคม ปฏิบัติได้ในระดับมาก คือ ชอบไปวัด ทำบุญ สถานธรรมศึกษา ปฏิบัติธรรม ครอบครัวปรองดองมีความสงบสุขดี และทำงานกับผู้ร่วมงานได้อย่างมีความสุข ไม่มีเรื่องขัดแย้งทะเลาะวิวาทกับคนในครอบครัว[๘๕]

[๗๙] การค้าขายของมึนเมา หมายถึงการให้ปรุงของมึนเมาชนิดใดชนิดหนึ่งแล้วขาย ที่ห้ามค้าขาย ก็เพราะการค้าขายของมึนเมาเป็นเหตุให้มีการดื่มแล้วเกิดความประมาท (องฺ.ปญฺจก.อ.(บาลี) ๓/๑๗๗/๖๘, องฺ.ปญฺจก. ฏีกา. (บาลี) ๓/๑๗๗-๘/๖๖)

[๘๐] การค้าขายยาพิษ หมายถึงการให้ทำยาพิษแล้วค้าขายยาพิษนั้น

[๘๑] ดูใน ขุ.สุ.(ไทย)๒๕/๔๐๖-๔๐๗/๕๙๔.

[๘๒] การค้าขายที่ชอบธรรม หมายถึงการค้าขายที่เว้นจากการค้าที่ไม่ชอบธรรม ๕ อย่าง คือ (๑) สัตถ-วณิชชา (ค้าขายอาวุธ) (๒) สัตตวณิชชา (ค้าขายมนุษย์) (๓) มังสวณิชชา (ค้าขายเนื้อสัตว์) (๔) มัชชวณิชชา (ค้าขายน้ำเมา) (๕) วิสวณิชชา (ค้าขายยาพิษ) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๗/๒๐๐.)

[๘๓] สยัมปภา หมายถึงหมู่เทวดาที่มีแสงสว่างในตัว มีอยู่ในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๗/๒๐๐)

[๘๔] สมจิตรา กิตติมานนท์, **"การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา",** หน้า ๒๐๒.

[๘๕] "อ้างแล้ว".

การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขานั้นมีผลถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม (Environment Preservation and Restoration) เพราะหยุดการฆ่าสัตว์เป็นการอนุรักษ์ปกป้องชีวิตสัตว์ทุกชนิดและสิ่งแวดล้อมมิให้สูญเสียระบบนิเวศ ส่วนการบริโภคเนื้อสัตว์เป็นสาเหตุของการทำลายสัตว์และระบบนิเวศวิทยา ที่พบปัญหามากคือ แมลงกินพืชจำนวนมากนั้น มีสาเหตุมาจากการที่คนฆ่าสัตว์มาเป็นอาหารทำให้ห่วงโซ่อาหารขาดลง แมลงจึงมากินพืชที่ชาวไร่ปลูก ระบบนิเวศที่อยู่บนบกผู้ที่เป็นผู้ผลิตคือพืชสีเขียวถูกกินโดยตั๊กแตนจัดเป็นผู้กินปฐมภูมิ (primary consumers) จากนั้นถูกจับกินโดยหนู (secondary consumers) หนูถูกกินต่อโดยงู (tertiary consumers) และสุดท้ายงูถูกนกเค้าแมวกิน (quaternary consumers) ในการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิต ถ้าพวกที่กินพืชเป็นอาหารเรา เรียกว่า เฮอบิวอร์ (herbivores) ส่วนพวกที่กินเนื้อเรียกว่า คาร์นิวอร์ (carnivores)[๘๖], ปัจจุบันคนนิยมล่าจับหนู งูและนกมาฆ่าเป็นอาหารจำนวนมาก ทำให้ไม่มีนกจับกินงู ไม่มีงูจับหนูกิน ไม่มีหนูจับกินแมลง ห่วงโซ่ส่วนนี้ขาดไป แมลงจึงมีจำนวนมากขึ้นกว่าในอดีตและกินพืชที่ชาวไร่ปลูก ถ้าคนหยุดการล่าสัตว์มาเป็นอาหาร นก หนูและงูจะกินกันในห่วงโซ่ตามปกติ จะทำให้ระบบนิเวศคืนความสมดุลย์ ปัญหาแมลงลดลงได้ การกินเจจึงเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่จะคืนความสมดุลสู่ธรรมชาติฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ถ้าคนทั้งโลกใบนี้เข้าใจและสามารถปฏิบัติได้[๘๗] ผลการวิจัยด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ปฏิบัติได้ในระดับมากที่สุด คือ อนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น สัตว์ต่างๆ ต้นไม้ แม่น้ำ ลำคลอง พื้นดิน อากาศ ปฏิบัติได้ในระดับมาก คือรักษาความสะอาดบ้านเรือนและบริเวณบ้านสม่ำเสมอ ไม่ยิงนก ตกปลา ล่าสัตว์[๘๘]

ในเรื่องพุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้ (Wisdom for Awakening Society) เป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา การบริโภคอาหารเจนั้นผู้ปฏิบัติมีความตื่นรู้พุทธิปัญญา เข้าใจชีวิตจิตใจของสัตว์ที่ถูกเบียดเบียนทำร้าย ผลการวิจัยพบว่ามีปัญญาระดับมากที่สุด คือ ผู้ปฏิบัติเข้าใจในความทุกข์ทรมานของสัตว์ที่ถูกฆ่ามาเป็นอาหาร มีความเห็นว่ามนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติตามศีล ๕ เป็นพื้นฐาน เพื่อความสงบสุขของชีวิต เข้าใจกฎแห่งกรรม และ มีเมตตา สงสารสัตว์ไม่เบียดเบียน[๘๙]

[๘๖] "อ้างแล้ว".

[๘๗] "บทที่ ๑๐ นิเวศวิทยา (Ecology)", <http://classroom.psu.ac.th/users/rsuwarap/330_101/chapter10/chapter10_1.htm1>, ๑๐/๑๐/๐๘. อ้างใน สมจิตรา กิตติมานนท์, **"การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา",** หน้า ๑๘๘.

[๘๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒.

[๘๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑.

๔. บทสรุป

สรุปได้ว่า การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขาเป็นเรื่องของการปฏิบัติตามพุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ" (Buddhist Virtues in Socio-Economic Development) ครอบคลุมภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ช่วยสร้างสังคมปรองดอง (Building a Hamonious Society) และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม (Environment Preservation and Restoration) ด้วยพุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้ (Wisdom for Awakening Society) สอดคล้องกับพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

เพราะการฆ่าโคบูชายัญนั้น เทวดา พระพรหม พระอินทร์ อสูรและผีเสื้อสมุทรต่างเปล่งวาจาประณามมนุษย์ว่า ไม่มีคุณธรรม เพราะมีดที่แทงแม่โค แต่ก่อนนั้นมีโรคร้ายอยู่เพียง ๓ ชนิด คือโรคความอยาก โรคความหิว และโรคชรา แต่เพราะการทำร้ายเบียดเบียนปศุสัตว์ จึงทำให้แพร่โรคร้ายเพิ่มขึ้นถึง ๙๘ ชนิด การทำร้ายเบียดเบียนปศุสัตว์นี้นับเป็นการลงทัณฑ์ชนิดหนึ่งที่ไร้คุณธรรม มีมาแต่เดิมแล้ว แม่โคนมทั้งหลายที่ไม่ทำร้ายเบียดเบียนใครๆ ต่างก็ถูกฆ่า พวกบูชายัญก็เสื่อมจากธรรมดังกล่าวมานี้ การฆ่าสัตว์บูชายัญนี้ เป็นธรรมเนียมที่ต่ำทราม มีมาแต่โบราณ ถูกวิญญูชนติเตียน คือ วิญญูชนจะติเตียนคนที่ทำพิธีบูชายัญโดยวิธีนี้ในที่ทุกแห่งที่ตนเห็น เมื่อธรรมเนียมเก่าของพราหมณ์เสื่อมสูญไปอย่างนี้แล้ว คนวรรณะศูทรและแพศย์ก็แตกแยกกัน วรรณะกษัตริย์จำนวนมากก็แตกแยกกัน ภรรยาก็ยังดูหมิ่นสามี กษัตริย์ พราหมณ์ พร้อมทั้งแพศย์และศูทร ที่เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพรหม ที่ได้รับความคุ้มครองจากวงศ์ตระกูลของตน ต่างไม่คำนึงถึงชาติชั้นวรรณะต่อไป ล้วนตกอยู่ในอำนาจกามคุณ[๙๐]

และสอดคล้องกับพระพุทธองค์ที่ตรัสในมตกภัตตชาดก ว่าด้วยการฆ่าสัตว์ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย รุกขเทวดาโพธิสัตว์แสดงธรรมแก่มหาชนว่า ถ้าเหล่าสัตว์พึงรู้อย่างนี้ว่า การเกิดและสมภพ[๙๑] นี้เป็นทุกข์ สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์ เพราะผู้ฆ่าสัตว์ย่อมเศร้าโศก[๙๒] ในอายาจิตภัตตชาดก ว่าด้วยการฆ่าสัตว์ทำพลีกรรม รุกขเทวดาอยู่ที่คาคบต้นไม้กล่าวกับกุฏุมพีผู้ฆ่าสัตว์แก้บนว่า ถ้าท่านต้องการจะเปลื้องตนให้หลุดพ้นจงเปลื้องตนให้หลุดพ้นโดยวิธีที่จะไม่ติดแน่นเถิด เมื่อท่านเปลื้องตนอย่างนี้ชื่อว่ายังติดแน่นอยู่ เพราะนักปราชญ์ไม่เปลื้องตนให้หลุดพ้นด้วยวิธีอย่างนี้ การเปลื้องตนให้หลุดพ้นอย่างนี้กลับเป็นการผูกมัดคนพาล[๙๓]

[๙๐] ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๓-๓๑๘/:๕๗๒.

[๙๑] สมภพ ในที่นี้หมายถึงความเจริญโดยลำดับแห่งสัตว์ผู้บังเกิดแล้ว (ขุ.ชา.เอกก.อ.บาลี ๑/๑๘/๒๓๕)

[๙๒] ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๘/๘.

[๙๓] ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๑๙/๘.

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๒.

_____ . **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). **หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พุทธทาสภิกขุ. **อิทัปปัจจยตา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

ศิริชัย ค้าดี. **อาหารธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิรัศมีธรรม, ๒๕๔๓.

หวัง ซื่อ ไฉ่. **การกินเจ.** กรุงเทพมหานคร : สถานธรรมเทียนจงถันและเอินเต่อถัน, ม.ป.ป

_____ . **คุณประโยชน์ของการกินเจ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด, ม.ป.ป.

_____ . **กินเจเว้นกรรม.** กรุงเทพมหานคร : เอกอนันต์, ม.ป.ป.

เหลาหมู่. **เสียงจากสุขาวดี**. แปลโดย ซำเหมา. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พานิชย์, ๒๕๓๘.

เอกอนันต์. **ต่างกันในกายอานิสสงส์ของการปล่อยสัตว์**. กรุงเทพมหานคร : เอกอนันต์, ม.ป.ป.

142085 จฬ1. **มนุษย์ยังจะบริโภคเนื้อสัตว์อีกหรือหากรู้ว่า**. กรุงเทพมหานคร : กัลยา ศักดิ์คงกระพัน. ๒๕๔๔.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาทวี ฐานวโร (อ่อนปัสสา). “ปาณาติบาตกับปัญหาจริยธรรมในพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาบุญเรียน ปภงฺกโร (พิลาพันธุ์). “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์). “พุทธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สมจิตรา กิตติมานนท์. “การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา”. **ดุษฎีนิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Aronson, H.B. **Love and Sympathy in Theravada Buddhism**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1980.

Batchelor, M. and Brown, K., eds. **Buddhism and Ecology.** London and New York : Cassell, 1992.

Chapple, Christopher Key. “Nonviolence, Buddhism and Animal Protection.” **Nonviolence to Animals, Earth and Self in Asian Traditions**. Albany, NY : SUNY Press, 1993.

Daises’ Teitaro, Suzuki. Tr. **The Lankavatara Sutra A Mahayan Text**. India : Motilal Banarsidass Publishers Private Limit, 1999.

M, Segasothy Dr. and P.A, Phillips. “Vegetarian diet : panacea for modern lifestyle diseases?”, **Oxford Journals Medicine QJM: An International Journal of Medicine**. (Volume. 92, Number 9).

Paul, Williams. **Mahayana Buddhism.** London and New York : Routledge, 1989.

Payuto, P.A. **Buddhadhamma.** Bangkok : Buddhadhamma Foundation, 1996.

Peter, Harvey**. An Introduction to Buddhist Ethics.** Cambridge : Cambridge University Press, 2000.

Promta, S. **An Essay Concerning Buddhist Ethics.** Bangkok : Chulalongkorn University Press, 2007.

ศีล ๕ ในฐานะเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาภัยแล้ง
Five Precepts as a Tool for Solving Drougth Problems

พระมหาประทีป อภิวฑฺฒโน (แถวพันธุ์)
Phramaha Prateep Aphivaddhano (Tawpanthu)
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ศีล ๕ ถูกนำมาตีความตามอรรถกถากุรุธรรมชาดก และตามการตีความแบบสมัยใหม่ เพื่อแก้ปัญหาที่กระทบต่อสังคมในสังคมหนึ่ง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ประเด็นมีอยู่ว่า การตีความเรื่องศีล ๕ มีข้อจำกัดสำหรับคนจะนำมารักษา เพราะไม่สอดคล้องหรือไม่ครอบคลุมปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแก้ปัญหาภัยแล้ง มีคนบางกลุ่มเห็นว่าการตีความศีล ๕ ตามอรรถกถา ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ การตีความศีล ๕ ตามแบบกุรุธรรมชาดก และการตีความแบบสมัยใหม่ มีความใกล้เคียงหรือมีความเป็นไปได้ที่จะแก้ปัญหาภัยแล้งได้ การรักษาศีล ๕ ตามการตีความแบบนี้กว้างขวางครอบคลุมอย่างมาก ฉะนั้น การตีความศีล ๕ ตามกุรุธรรม และการตีความศีล ๕ ตามแบบสมัยใหม่ จึงจะเป็นเหตุปัจจัยที่จะแก้ปัญหาภัยแล้งโดยการรักษาศีล ๕ ตามการตีความดังกล่าวเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุและเป็นการป้องกันความไม่สมดุลทางธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์

Abstract

Five precepts be construed as commentary Kurudhammachataka series by fair fable and according to modern interpretation. To solve problems that affect society in a particular society properly. There are issues that Subject: Interpretations about five precepts Is limited in that people will keep coming. It is inconsistent or does not cover the problem Especially the drought problem. Some people see that Interpretations about five precepts according commentary

can not solve the problem. Interpretations about five precepts according to Kurudhammachataka and according to modern interpretation is close or there is a possibility to solve the drought problem. Keeping 5 precepts according to this interpretation very broad and comprehensive. Thereupon Interpretations about five precepts according to Kurudhammachataka and according to modern interpretation will be cause to solve the drought problem. In accordance with this Keeping 5 precepts according to such interpretations means to solve the problem the cause and is protection asymmetry in nature completely.

๑. บทนำ

การประสบปัญหาภัยแล้งที่เกิดจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือเกิดจากการบริหารจัดการน้ำที่ไม่เหมาะสมในการอุปโภคบริโภค ภัยแล้งนี้เป็นปัญหาอย่างมากที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม เมื่อมีผลกระทบเช่นนี้ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าจะไม่กระทบถึงความเป็นอยู่ของประชาชนโดยตรง การมองไปที่ปัญหาอันเกิดจากวิกฤติธรรมชาติที่มนุษย์เป็นผู้ทำลายจนทำให้ธรรมชาติวิปริตแปรปรวนส่งผลกระทบถึงกระบวนการการเกิดฝน ปัญหาที่เป็นวัฏจักรเกี่ยวกับวิกฤติธรรมชาติลักษณะนี้เป็นคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์ หรือเป็นกลไกทางวิทยาศาสตร์ที่อธิบายให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน เมื่อวงจรธรรมชาติหนึ่งถูกทำลายจะส่งผลถึงอีกวงจรหนึ่งอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะสรรพสิ่งดำรงอยู่ได้ด้วยการเป็นปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกันโดยไม่สามารถแยกออกมาอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักอิทัปปัจจยตา เรื่องฝนตกและฝนไม่ตกตามหลักวิทยาศาสตร์มีคำตอบอย่างสมบูรณ์

ในพระพุทธศาสนามีชาดกเรื่องหนึ่งชื่อกุรุธรรมชาดก[๑] ชาดกนี้กล่าวถึงการรักษาศีล ๕ ของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นพระราชาพร้อมทั้งครอบครัวของพระองค์ อานิสงส์การรักษาศีล ๕ นั้นนอกจากจะทำให้บ้านเมืองสงบร่มเย็นเป็นปกติสุขแล้ว ยังส่งผลให้ฝนตกตามฤดูกาลไม่เกิดปัญหาภัยแล้งอันจะส่งผลกระทบต่อประชาชน จนทำให้พระราชาต่างเมืองต่างแว่นแคว้นที่ประสบปัญหาภัยแล้งต้องส่งคนไปขอกุรุธรรม (กุรุธรรมในชาดกนี้หมายถึง ศีล ๕) จากพระโพธิสัตว์มารักษาพร้อมทั้งชาวเมือง ผลจากการรักษาศีล ๕ ทำให้ฝนตกในแคว้นของพระราชาองค์นั้นทำให้ชาวเมืองได้รับความสุข ปัญหาอยู่ที่ว่าศีลห้าที่ปรากฏในกุรุธรรมชาดกสามารถทำให้ฝนตกได้อย่างไร ดังนั้นในบทความนี้ผู้เขียนต้องการอธิบายศีล ๕ ในมิติต่างๆ ทั้งตามหลักอรรถกถา และตามหลักการสมัยใหม่โดยใช้แนวคิดทฤษฎีการตีความเป็นเครื่องมือ จากนั้นผู้เขียนจะได้อภิปรายในประเด็นของศีล ๕ ที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยาซึ่งเป็นที่มาของแนวคิดที่ปรากฏในกุรุธรรมชาดก

[๑] ดูรายละเอียด,พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔, หน้า ๑๘๙ - ๒๑๔.

๒. การตีความศีล ๕ แบบจารีต

ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายความไว้ว่า ศีล หมายถึง ความประพฤติดีทางกายและวาจา หรือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีการงานที่สะอาดปราศจากโทษเป็นสุจริตทางกาย และวาจา รวมถึงอาชีพ นอกจากนี้ ศีลยังรวมถึงเจตนาในการเว้นจากการกระทำความชั่ว เช่น เว้นจากปาณาติบาต เป็นต้น ซึ่งศีล ๕ ที่ชาวพุทธทั่วไปยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ ประกอบด้วย ๑) ห้ามฆ่าสัตว์ ๒) ห้ามลักทรัพย์ ๓) ห้ามประพฤติผิดในกาม ๔) ห้ามพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ ๕) ห้ามเสพของมึนเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความ อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการปฏิบัติพระอรรถกถาจารย์ได้วางเกณฑ์ในการพิจารณาเรื่องศีลไว้อย่างรัดกุม เพื่อสะดวกในการวินิจฉัยหากมีการละเมิดศีลเกิดขึ้น ดังนี้

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติบาต มีองค์ประกอบ คือ ๑) สัตว์มีชีวิต ๒) รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต ๓) มีจิตคิดจะฆ่า ๔) พยายามฆ่า ๕) สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น[๒]

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทาน มีองค์ประกอบคือ ๑) ของที่ผู้อื่นหวงแหน ๒) รู้อยู่ว่าเขาหวงแหน ๓) มีจิตคิดจะลัก ๔) มีความพยายามลัก ๕) ลักของเขาได้ด้วยความพยายามนั้น[๓]

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิจฉาจาร มีองค์ประกอบคือ ๑) สตรีหรือบุรุษที่ไม่ควรล่วงละเมิด ๒) จิตคิดจะเสพ ๓) มีความพยายามในอันเสพ ๔) ยังมรรคคืออวัยวะสืบพันธุ์ให้ถึงกัน[๔]

ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาท มีองค์ประกอบคือ ๑) เรื่องไม่จริง ๒) จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ๓) มีความพยายามที่จะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ๔) ผู้อื่นเข้าใจความที่พูดนั้น[๕]

ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน มีองค์ประกอบคือ ๑) บรรดาสุรา เมรัย เป็นต้น สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดความเมา ๒) จิตคิดจะดื่มปรากฏ ๓) ผู้ดื่มถึงความพยายามอันเกิดจากจิตคิดจะดื่มนั้น ๔) น้ำเมาที่ดื่มไหลล่วงลงในลำคอ[๖]

[๒] มงฺคล.(บาลี) ๑/๒๐๒. (ตสฺส ปญฺจ สมฺภารา โหนฺติ ปาโณ ปาณสญฺญิตา วธกจิตฺตํ อุปกฺกโม เตน มรณนฺติ).

[๓] มงฺคล.(บาลี) ๑/๒๐๓. (ตสฺส ปญฺจ สมฺภารา โหนฺติ ปรปริคฺคหิตํ ปรปริคฺคหิตสญฺญิตา เถยฺยจิตฺตํ อุปกฺกโม เตน หรณนฺติ).

[๔] มงฺคล.(บาลี) ๑/๒๐๔. (ตสฺส จตฺตาโร สมฺภารา โหนฺติ อคมนียวตฺถุ ตสฺมึ เสวนาจิตฺตํ เสวนปฺปโยโค มคฺเคน มคฺคปฺปฏิปตฺติอธิวาสนนฺติ).

[๕] มงฺคล. (บาลี) ๑/๒๐๙. (ตสฺส จตฺตาโร สมฺภารา โหนฺติ อตฺถํ วตฺถุ? วิสวาทนจิตฺตํ ตชฺโช วายาโม ปรสฺส ตทตฺถวิชานนนฺติ).

[๖] ขุ.ขุ.อ.(บาลี) ๑/๒๒. (สุราทีนญฺจ อญฺญตรํ โหติ มทนียํ, ปาตุกมฺยตาจิตฺตญฺจ ปุจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, ตชฺชญฺจ วายามํ อาปชฺชติ, ปิเต จ ปวิสติ).

จากองค์ประกอบดังกล่าว คนที่จะล่วงละเมิดศีลข้อนี้ได้ต้องจะต้องกระทำครบองค์ประกอบทุกองค์จะขาดข้อใดข้อหนึ่งมิได้ องค์ประกอบสำคัญที่สุดคือจะต้องประกอบด้วยจิตหรือมีเจตนา ถ้าขาดเจตนาแล้วก็ไม่เป็นอันล่วงศีลข้อดังกล่าว เพราะเจตนาถือว่าเป็นกรรมตามหลักทางพระพุทธศาสนา

การตีความศีล ๕ แบบนี้ถูกมองว่าเป็นการตีความให้เข้ากับบริบททางสังคมในสมัยอินเดียโบราณ ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม สภาพปัญหาทางสังคมไม่สลับซับซ้อนเท่ากับสภาพสังคมปัจจุบัน ศีล ๕ เป็นจริยธรรมเพื่อแก้ปัญญาสังคม การอธิบายแบบเก่าดังกล่าวนี้เป็นการอธิบายแบบตรงไปตรงมา แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปมีความสลับซับซ้อน การอธิบายแบบตรงไปตรงมาอาจไม่สามารถแก้ปัญหาสังคมได้ ตัวอย่างเช่น ศีลข้อที่ ๑ ห้ามฆ่าสัตว์ มีความหมายตรงตามตัวอักษรอาจไม่ครอบคลุมการฆ่าอย่างอื่น เช่น การปล่อยพิษจากโรงงานทำลายบรรยากาศจนเป็นสาเหตุปัจจัยหนึ่งที่เป็นการก่อโรคให้แก่ประชาชน เช่น เป็นโรคปอด โรคทางเดินหายใจ โรคมะเร็ง เป็นต้น การตีความแบบตรงไปตรงมาจึงเหมาะแก่สังคมในยุคสมัยหนึ่ง แต่ไม่เหมาะกับสังคมที่ต่างยุคสมัยกัน

๓. การตีความศีล ๕ แบบใหม่

การตีความศีล ๕ ในความหมายแบบจารีตนั้นไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากสภาพสังคมปัจจุบันมีปัญหาทางศีลธรรมที่ซับซ้อนมากขึ้น การตีความเรื่องศีล ๕ แบบจารีตมักมุ่งการงดเว้นอย่างเดียว โดยมองข้ามความพยายามที่จะส่งเสริมไม่ให้มีการละเมิดศีล การรักษาศีล ๕ แบบเก่านั้นถือเป็นเรื่องส่วนตัว แต่การตีความศีล ๕ แบบใหม่จะให้ความสำคัญกับสังคมซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

ศีลข้อที่ ๑

การตีความศีลข้อ ๑ แบบใหม่ต้องครอบคลุม ๔ ด้าน คือ[๗] ๑) ด้านจิตใจต้องรู้สึกถึงความทุกข์ของสรรพสัตว์ที่ถูกเบียดเบียน ๒) การงดเว้นการกระทำใดๆ ที่เป็นการเบียดเบียน ๓) การปกป้องสัตว์ไม่ให้ถูกเบียดเบียน ๔) กระทำการอันใดก็ตามที่ไม่ให้ผู้อื่นฆ่าหรือเบียดเบียน

การตีความเรื่องศีลข้อที่ ๑ นอกจากจะตีความหมายโดยตรงแบบเดิมแล้วยังต้องตีความหมายให้ครอบคลุมปัญหาจริยธรรมในสังคมสมัยใหม่เพิ่มเติมอีก ๖ ประการ คือ[๘]

[๗]พระมหาสมบูรณ์ วุฒิกโร, **พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม**, เอกสารประกอบการสอนหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารอัดสำเนา), ๒๕๕๓, หน้า ๓๓.

[๘]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

(๑) ปาณาติบาตในเชิงโครงสร้างที่ส่งเสริมความรุนแรง หมายถึง โครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น ที่ขาดความยุติธรรมส่งเสริมความรุนแรงในสังคม เช่น ผู้แพ้ต้องถูกคัดออก ผู้เก่งกว่าคือผู้อยู่รอด เป็นต้น

(๒) ปาณาติบาตของสินค้าที่ส่งเสริมความรุนแรง หมายถึง การผลิตสินค้าที่ส่งเสริมความรุนแรง เช่น การผลิตอาวุธสงคราม สารพิษ ยาที่เป็นอันตราย

(๓) ปาณาติบาตในรูปของการบริโภคสินค้าที่ส่งเสริมความรุนแรง หมายถึง ผู้ใช้สินค้าที่ส่งเสริมความรุนแรง

(๔) ปาณาติบาตในรูปของการใช้แรงงาน หมายถึง การใช้แรงงานเด็กหรือสตรีแบบกดขี่เอารัดเอาเปรียบ

(๕) ปาณาติบาตในรูปของการสนับสนุนความรุนแรง หมายถึง การสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลหรือของประเทศมหาอำนาจที่ชอบใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา เช่น ทำสงคราม

(๖) ปาณาติบาตในรูปของโรงงานอุตสาหกรรม หมายถึง การปล่อยของเสียที่เป็นพิษต่อคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ศีลข้อที่ ๒

การตีความศีลข้อ ๒ แบบใหม่ต้องครอบคลุม ๔ ด้าน คือ[๙] ๑) จิตสำนึกถึงความทุกข์ของผู้ที่ถูกขโมย ๒) การแบ่งปันสิ่งของที่จำเป็น ๓) การงดเว้นจากการขโมย ๔) การป้องกันไม่ให้มีการแสวงหาประโยชน์จากกิริยาเยี่ยงขโมย

การตีความเรื่องศีลข้อที่ ๒ นอกจากจะตีความหมายโดยตรงแบบเก่าแล้วยังต้องตีความให้มีความหมายครอบคลุมปัญหาจริยธรรมในสังคมสมัยใหม่เพิ่มเติมอีก ๖ประการ คือ[๑๐]

(๑) อทินนาทานในรูปของทรัพย์สินทางปัญญา เช่น การคัดลอกทรัพย์สินที่บรรจุในแผ่นซีดีรอม หรือข้อมูลทางวิชาการ

(๒) อทินนาทานในรูปแบบของการเล่นหุ้น การเล่นหุ้มเอาเปรียบบุคคลอื่น เช่น การปั่นหุ้น เป็นต้น

(๓) อทินนาทานในรูปของการล้วงข้อมูล เช่นการเข้าล้วงขโมยข้อมูลทางอินเตอร์เน็ทของพวกแฮคเกอร์

(๔) อทินนาทานในรูปของความไม่ยุติธรรมทางเศรษฐกิจ รัฐบาลไม่สามารถกระจายรายได้แก่ประชาชนอย่างยุติธรรม เช่น การเอื้อประโยชน์แก่คนรวย

[๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

[๑๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

(๕) อทินนาทานในรูปของการครอบครองทรัพยากรของประเทศ เช่น พวกนักการเมือง นักธุรกิจ หรือผู้มีอิทธิพลบุกรุกพื้นที่สารธารณะ เป็นต้น

(๖) อทินนาทานในรูปของการปล่อยเงินกู้ เช่นการปล่อยเงินกู้นอกระบบแล้วคิดดอกเบี้ยในอัตราสูง ไม่ยุติธรรม หรือธนาคารนำเงินฝากของประชาชนไปปล่อยกู้แก่ธุรกิจที่ผิดศีลธรรม เป็นต้น

ศีลข้อที่ ๓

การตีความศีลข้อที่ ๓ แบบใหม่ต้องครอบคลุม ๔ ด้าน คือ[๑๑] ๑) ความรู้สึกตระหนักรู้ในทุกข์จากการประพฤติผิดในกาม ๒) ความรับผิดชอบและป้องกันเกียรติส่วนบุคคล คู่สมรส ครอบครัว และสังคม ๓) ความเคารพในพันธสัญญาของตนและบุคคลอื่น ๔) ป้องกันจากการประพฤติผิดล่วงละเมิดทางเพศ

การตีความเรื่องศีลข้อที่ ๓ นอกจากจะตีความหมายโดยตรงแบบเก่าแล้วยังต้องตีความหมายให้ครอบคลุมกับปัญหาจริยธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่เพิ่มเติมอีก ๕ ประการ คือ[๑๒]

(๑) กาเมสุมิจฉาจารในรูปของการค้าประเวณี การทำธุรกิจให้บริการทางเพศ รวมถึงโสเภณี ผู้ให้บริการ ผู้ซื้อบริการ เจ้าของธุรกิจ การล่อลวงผู้หญิงไปค้าประเพณี เป็นต้น

(๒) กาเมสุมิจฉาจารในรูปแบบของการกดขี่ทางเพศ เช่นกดขี่สตรี ละเมิดสิทธิสตรี เป็นต้น

(๓) กาเมสุมิจฉาจารในรูปของการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ลามกอนาจาร เช่น หนังสือโป๊ หนังโป๊ เป็นต้น

(๔) กาเมสุมิจฉาจารในรูปของการเปิดสถานบันเทิง สถานบันเทิงที่ยั่วยวนกามารมณ์ เช่น บาร์ คลับ อาบอบนวด เป็นต้น

(๕) กาเมสุมิจฉาจารในรูปของการมีเพศสัมพันธ์ด้วยความละโมบ การมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่รับผิดชอบและไม่มีพันธะต่อกัน เป็นต้น

ศีลข้อที่ ๔

การตีความศีลข้อที่ ๔ แบบใหม่ต้องครอบคลุม ๔ ด้าน คือ[๑๓] ๑) จิตสำนึกรู้ทุกข์ของสัตว์ผู้ถูกกล่าววจีทุจริต ๒) การมีสัจจะในอันที่จะกล่าววจีสุจริต ๓) ละเว้นจากการกระจายข่าวที่ทุจริตทุกประเภท ๔) พยายามประนีประนอมความขัดแย้ง

การตีความเรื่องศีลข้อที่ ๔ นอกจากจะตีความหมายโดยตรงตามแบบเก่าแล้วยังต้องตีความให้มีความหมายครอบคลุมปัญหาสังคมสมัยใหม่อีก ๒ ประการ คือ[๑๔]

[๑๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

[๑๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

[๑๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

[๑๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

(๑) มุสาวาทในรูปของการปกปิดความจริง เช่น การโฆษณาสินค้าไม่นำจุดบกพร่องของสินค้าเปิดเผยแก่ประชาชน

(๒) มุสาวาทในรูปของการโฆษณาเกินจริง เช่น ประสิทธิภาพน้อยแต่โฆษณาว่ามีประสิทธิภาพมาก เป็นต้น

ศีลข้อที่ ๕

การตีความศีลข้อที่ ๕ แบบใหม่ต้องครอบคลุม ๕ ด้าน คือ[๑๕] ๑) จิตสำนึกรู้ในทุกข์อันเกิดจากการบริโภคที่ขาดสติ ๒) การมีสัจจะในการบริโภคสิ่งที่จะเกิดประโยชน์แก่ร่างกาย ๓) เว้นจากการบริโภคสิ่งที่ทำให้เกิดความมึนเมาอันเป็นโทษหรือสื่อที่เป็นพิษต่างๆ ๔) ตระหนักรู้ถึงการบั่นทอนทำลายร่างกายและจิตวิญญาณของตนเองและผู้อื่น ๕) ตั้งใจฝึกการบริโภคอันสามารถเปลี่ยนแปลงไม่ให้เกิดความรุนแรง

การตีความเรื่องศีลข้อที่ ๕ นอกจากจะตีความหมายโดยตรงตามแบบเก่าแล้วยังต้องตีความให้มีความหมายครอบคลุมปัญหาสังคมสมัยใหม่อีก ๒ ประการ คือ

(๑) ธุรกิจเกี่ยวกับสิ่งมึนเมา เช่น นักธุรกิจผู้ผลิตหรือขายสิ่งมึนเมาทุกชนิด

(๒) สื่อที่มอมเมาประชาชน ไม่จำกัดอยู่เฉพาะรูปแบบของสิ่งมึนเมาเท่านั้น ยังรวมถึงสิ่งบันเทิงที่ไร้สาระด้วย

การตีความศีล ๕ แบบใหม่ดังกล่าว ดูเหมือนว่าจะครอบคลุมพอสมควร แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การตีความนั้นก็ยังมีประเด็นให้ถกเถียงกันอีกมากมายยังไม่ได้ข้อยุติ ศีล ๕ ที่ตีความไปแล้วก็สามารถตีความให้มากไปกว่านั้นได้อีก แสดงให้เห็นว่าการตีความศีล ๕ ตามแบบสมัยใหม่นั้นก็เพียงต้องการแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันเท่านั้น เมื่อกาลล่วงไปเกิดปัญหาใหม่ๆ ขึ้นมาอีกก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการตีความเพิ่มเติมอีก

๔. การตีความศีล ๕ ตามแบบอรรถกถากุรุธรรมชาดก

เนื้อหาของกุรุธรรมที่พระโพธิสัตว์ให้ทูตจากต่างเมืองจารึกลงในแผ่นสุรรณบัฏ (แผ่นทองคำ) มีเนื้อความเข้าใจง่ายว่า “ปาโณ น หนฺตพฺโพ ไม่พึงฆ่าสัตว์ ๑ อทินฺนำ นาทาตพฺพำ ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ ๑ กาเมสุมิจฉาจาโร น จริตพฺโพ ไม่พึงประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ๑ มุสาวาโท น ภาสิตพฺโพ ไม่พึงกล่าวคำเท็จ ๑ มชฺชปานำ น ปาตพฺพำ ไม่พึงดื่มน้ำเมา ๑”[๑๖]

[๑๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

[๑๖] ดูรายละเอียด, พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔, หน้า ๒๐๐.

เรื่องมีอยู่ว่าในแคว้นกุรุ มีคน ๑๑ คน คือ ๑) พระโพธิสัตว์ (พระราชา) ๒) พระชนนี ๓) พระอัครมเหสี ๔) พระอุปราช ๕) ปุโรหิต ๖) อำมาตย์ผู้รังวัด ๗) สารถี ๘) เศรษฐี ๙) อำมาตย์ผู้ตวงข้าว ๑๐) นายประตู ๑๑) นางคณิกา ทั้งหมดดำรงอยู่ในกุรุธรรม (ศีล ๕) รักษาศีลห้าให้บริสุทธิ์ พระโพธิสัตว์นอกจากจะรักษาศีลห้าแล้วยังให้การอนุเคราะห์สงเคราะห์ให้ประชาชนอยู่ดีกินดี เวลาต่อมาพระเจ้ากาลิงคราชครองราชสมบัติในทันตปุรนคร ในแคว้นกาลิงคะ ในแคว้นของกาลิงคะฝนไม่ตก เกิดภัยพิบัติ ๓ อย่าง คือ ๑) ฉาตกภัย ภัยคือความอดอยาก ๒) โรคภัย ภัยคือโรค ๓) ทุพภิกขภัย ภัยคือข้าวยากหมากแพง ประชาชนได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมากจึงรวมตัวกันประท้วง แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระเจ้ากาลิงคราช พระราชาทรงทราบเหตุของปัญหาคือฝนไม่ตก จึงปรึกษากับพวกอำมาตย์ กระทำการต่างๆ อยู่หลายอย่าง แต่ถึงกระนั้นฝนก็ยังไม่ตก พวกอำมาตย์มีความเชื่อว่า พระโพธิสัตว์ (พระเจ้าธนัญชัยโกรัพยราช) ในนครอินทปัฏ มีช้างมงคลชื่ออัญชนสันนิภะ ถ้านำช้างเชือกนี้มายังแคว้นกาลิงคะฝนจักตก จึงพากันเตรียมสักการะสัมมานะไปเข้าเฝ้าเพื่อขอแลกกับช้างของพระโพธิสัตว์ แม้ว่าได้ช้างมาแล้วฝนก็ยังไม่ตก จึงพากันตรวจสอบก็ทราบว่า พระโพธิสัตว์นั้นทรงรักษากุรุธรรม (ศีล ๕) ฝนจึงตกในแว่นแคว้นของพระองค์ทุกกึ่งเดือน เพราะอานุภาพความดีของพระโพธิสัตว์ ไม่ใช่เพราะช้าง พระเจ้ากาลิงคราชรับสั่งให้อำมาตย์ไปจดกุรุธรรมที่พระโพธิสัตว์รักษาลงในแผ่นทองคำ พวกอำมาตย์ไปถึงได้กล่าวทูลเรื่องราวความเป็นไปให้พระโพธิสัตว์ทรงทราบ แล้วขอให้พระองค์ตรัสบอกกุรุธรรม พระโพธิสัตว์ทรงรังเกียจว่าพระองค์ยังประพฤติในกุรุธรรมไม่มีพอ จึงบ่ายเบี่ยงให้พวกอำมาตย์ไปขอกับพระชนนี พระชนนีก็เหมือนกันทรงรังเกียจว่าพระองค์ยังประพฤติในกุรุธรรมไม่ดีพอ จึงบ่ายเบี่ยงให้ไปขอกับพระอัครมเหสี พระอัครมเหสีก็เหมือนกันทรงรังเกียจว่าพระองค์ยังประพฤติในกุรุธรรมไม่ดีพอจึงบ่ายเบี่ยงให้ไปขอกับคนอื่นๆ จนกระทั่งถึงนางวรรณทาสี พอพวกอำมาตย์ได้จารึกกุรุธรรมลงในแผ่นทองแล้วนำไปถวายแก่พระเจ้ากาลิงคราช พระองค์ก็ได้ประพฤติในกุรุธรรม ทรงบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ฝนก็ตกลงในแว่นแคว้นกาลิงคราชทั้งหมด ก็ทำให้ภัยทั้ง ๓ นั้นสงบระงับดับไป

ในกุรุธรรมชาดกไม่ได้ตีความกุรุธรรม (ศีล ๕) ไว้ชัดเจนโดยตรงอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ประเด็นสำคัญในการรักษากุรุธรรมอยู่ที่จิตใจหรือเจตนา กล่าวคือในการรักษาศีลนั้นต้องพิจารณาไปถึงรากเง้าของสิ่งที่ไม่ดีที่เรียกว่า อกุศลมูลจริงๆ ซึ่งเป็นสาระสำคัญ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งในที่นี่พึงพิจารณาถึงความรังเกียจของพระโพธิสัตว์และคนอื่นๆ ที่ทรงเห็นว่าพระองค์ ประพฤติในกุรุธรรมไม่ดีพอ หรือกุรุธรรมที่พระองค์ประพฤติปฏิบัติยังไม่ดีพอที่จะทำให้พระองค์ยินดี

๔.๑ การตีความศีลข้อที่ ๑ ตามความรังเกียจของพระโพธิสัตว์

การตีความศีล ๕ แบบจารีต และตามแบบใหม่นั้นมีผู้ตีความไว้แล้วอย่างชัดเจนตามที่กล่าวข้างต้น ส่วนในกุรุธรรมนั้นไม่มีการตีความศีล ๕ เอาไว้ และไม่มีผู้อธิบายการตีความศีล ๕ ในกุรุธรรมอย่างชัดเจน แต่เป็นการตีความของผู้เขียน โดยมีมุมมองถึงเจตนาของผู้รักษาศีลข้อที่ ๑ ว่ามี

ศรัทธาต่อเจตนาในการรักษาศีลของตนเองอย่างไร ผู้เขียนจึงขอยกตัวอย่างต่อไปนี้ เพื่อตีความ

> *...พระราชาแม้พระองค์นี้เมื่อจะทรงเล่นมหรสพนั้น จึงประทับยืนในสำนักของจิตตราชยักษ์ใกล้แนวบึงแห่งหนึ่ง แล้วทรงยิงจิตตศรไปในทิศทั้ง ๔ บรรดาลูกศรเหล่านั้น พระองค์ทรงเห็นลูกศร ๓ ลูกที่ยิงไปในทิศที่เหลือ แต่ไม่เห็นลูกศรที่ยิงไปบนหลังพื้นน้ำ พระราชาทรงรังเกียจว่า ลูกศรที่เรายิงไป คงจะตกลงในตัวปลากระมังหนอ พระองค์ทรงปรารภถึงศีลเกิด เพราะกรรมคือทำสัตว์มีชีวิตให้ตกล่วงไป เพราะฉะนั้น ศีลจึงไม่ทำพระราชาให้ยินดี...*[๑๗]

จากข้อความที่กล่าวมานี้ การกระทำใดๆ ก็ตามที่จะเป็นเหตุให้คนอื่นได้รับความเดือดร้อน โดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม ศีลของพระโพธิสัตว์ขอนี้ตีความไปถึงการว่าการกระทำอันที่จะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเป็นเรื่องไม่สมควร ไม่เหมาะ โดยประการทั้งปวง การตีความแบบนี้เป็นการตีความแบบครอบจักรวาลซึ่งสามารถพิจารณาเพิ่มเติมได้จากเรื่องต่างๆ ดังนี้

เรื่องที่ ๑ มีใจความว่า

> *...พระมหาอุปราชเสด็จไปยังที่บำรุงของพระราชาในเวลาเย็น เสด็จไปด้วยรถ ถ้าพระองค์ทรงมีพระประสงค์จะเสวยในสำนักของพระราชาแล้ว ทรงบรรทมค้างอยู่ในที่นั้น จะทรงทิ้งเชือกและปฏักไว้ระหว่างแอกรถ ด้วยสัญญาเครื่องหมายนั้น มหาชนบริวารจะกลับไปต่อเช้าตรู่วันรุ่งขึ้น จะไปยืนคอยดูพระมหาอุปราชนั้นเสด็จออก นายสารถีก็จะนำรถไปในตอนเช้าวันรุ่งขึ้น จอดที่ประตู พระราชนิเวศน์ แต่ถ้าทรงมีพระประสงค์จะเสด็จในขณะนั้น จะทรงวางเชือกและปฏักไว้เฉพาะภายในรถ แล้วเสด็จไปเฝ้าพระราชา ด้วยสัญญาณนั้นชนบริวารจะยืนอยู่ที่ประตูพระราชนิเวศน์ด้วยหมายใจว่า จักเสด็จออกมาในขณะนี้ พระมหาอุปราชนั้นทรงกระทำอย่างนั้น แล้วเสด็จเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ เมื่อพระมหาอุปราชทรงเสด็จเข้าไปฝนก็ตก พระราชาตรัสว่าฝนกำลังตก จึงไม่ให้พระมหาอุปราชนั้นเสด็จออกมา พระมหาอุปราชจึงทรงเสวยแล้วบรรทมอยู่ในพระราชนิเวศน์ ชนบริวารคิดว่าคงจะเสด็จออกมา จึงได้ยืนเปียกฝนอยู่ตลอดคืนยังรุ่งเช้า ในวันรุ่งขึ้น พระมหาอุปราชจึงเสด็จออกมา ทรงเห็นชนบริวารยืนเปียกฝนอยู่ ทรงเกิดความรังเกียจว่าเราเมื่อรักษากุรุธรรมอยู่ ยังทำชนมีประมาณเท่านี้ให้ลำบาก ศีลของเราเห็นจะพึงแตกทำลาย...*[๑๘]

[๑๗] พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔, หน้า ๒๐๐.

[๑๘] ดูรายละเอียด, พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔,หน้า ๒๐๓ - ๒๐๔.

เรื่องนี้ถือเป็นข้อรังเกียจของการผิดศีลข้อปาณาติบาตที่ทำการเบียดเบียนคนอื่นหรือทำให้คนอื่นต้องลำบาก

เรื่องที่ ๒ มีใจความว่า

อำมาตย์ผู้รังวัด วัดเนื้อที่นาในชนบท เอาเชือกผูกที่ไม้ให้เจ้าของนาจับปลายข้างหนึ่ง ตนเองจับปลายข้างหนึ่ง ไม้ที่ผูกปลายเชือกซึ่งอำมาตย์ถือไปจรดตรงกลางรูปูตัวหนึ่ง อำมาตย์คิดว่า ถ้าเราจะปักไม้ลงในรูปู ปูจะฉิบหาย ถ้าเราจักปักล้ำไปข้างหน้าเนื้อที่ของหลวงจะขาด ถ้าจักปักร่นเข้ามา เนื้อที่ของกฎุมพีจะขาด อำมาตย์ความคิดว่าปูอยู่ในรู ถ้ามีจะต้องปรากฏ จึงปักไม้ในรูปู ปูส่งเสียงดัง อำมาตย์คิดว่าท่อนไม้คงปักลงบนหลังปู...[๑๙]

เรื่องที่ ๓ มีใจความว่า

...นายสารถีนำเสด็จพระราชาไปยังราชอุทยานด้วยราชรถ พระราชาทรงเล่นในพระราชอุทยานตลอดวัน ในเวลาเย็น พระราชาเสด็จกลับด้วยราชรถนั้นยังไม่ทันถึงพระนคร เมฆฝนทำท่าจะตก นายสารถีกลัวว่าพระราชาจะเปียกฝน จึงได้ให้สัญญาณปฏักแก่ม้าสินธพ ม้าวิ่งควบไปด้วยความเร็ว ตั้งแต่นั้นมาม้าสินธพเหล่านั้น พาไปยังพระราชอุทยานหรือขามาจากพระราชอุทยาน พอถึงที่ตรงนั้นก็วิ่งควบไปด้วยความเร็ว เพราะม้าสินธพเหล่านั้นเป็นมาที่ฝึกมาอย่างดี คิดว่าตรงนี้มีภัย วิ่งควบทั้งไปและมา นายสารถีคิดว่าศีลของตนไม่บริสุทธิ์เพราะทำม้าให้เดือดร้อน...[๒๐]

จากเรื่องที่กล่าวมาของอำมาตย์ผู้รังวัดกับนายสารถีมีความเหมือนกันคือ การรังเกียจศีลข้อปาณาติบาตที่เบียดเบียนคนอื่นหรือทำให้ผู้อื่นให้ลำบาก

๔.๒ การตีความศีลข้อที่ ๒ ตามความรังเกียจของพระโพธิสัตว์

การตีความของผู้เขียนโดยมีมุมมองถึงเจตนาของผู้รักษาศีลข้อที่ ๒ ว่ามีศรัทธาต่อเจตนาในการรักษาศีลของตนเองอย่างไร ผู้เขียนจึงขอยกเรื่อง เพื่อใช้ในการตีความดังนี้

เรื่องที่ ๑ มีใจความว่า

[๑๙] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖.

[๒๐] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๗-๒๐๘.

... พระราชาองค์หนึ่งทรงส่งแก่นจันทน์อันมีค่าแสนหนึ่ง และดอกไม้ทองมีค่าพันหนึ่งมาถวายพระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงนำไปบูชาพระมารดาทั้งหมด พระเทวีดำริดังว่า สะใภ้คนโตของเราเป็นใหญ่ดำรงอยู่ในตำแหน่งอัครมเหสี เราจะให้ระเบียบดอกไม้ทองแก่สะใภ้คนโต ส่วนสะใภ้คนเล็กเป็นคนยากจน เราจะให้แก่นจันทน์แก่สะใภ้คนเล็ก พระนางจึงประทานระเบียบดอกไม้ทองแก่พระเทวีของพระราชา ได้ประทานแก่นจันทน์แก่พระมเหสีของพระอุปราช พอประทานไปแล้ว พระราชมารดามีความรังเกียจว่าพระองค์รักษากุรุธรรม หญิงสะใภ้เหล่านั้นยากจนหรือไม่ยากจน ไม่เป็นประมาณ พระองค์ควรกระทำเชษฐาปจายิกกรรม...[๒๑]

เนื้อความนี้ พระมารดาพระโพธิสัตว์รังเกียจที่พระองค์ไม่ทำเชษฐาปจายิกกรรม คือ กรรมที่ควรทำแก่บุคคลผู้เจริญที่สุด หรือกรรมที่ควรทำแก่บุคคลที่เกิดก่อน จะส่อไปในทางที่ว่าทรงทำการล่วงอทินนาทาน วัตถุสิ่งของของตัวเองเจ้าของเป็นใหญ่จะทำอะไรก็ได้ตามใจ จะให้แก่ใครก็ได้ พระมารดาของพระโพธิสัตว์ทรงรังเกียจการทำอย่างนี้จะเป็นการผิดศีล แสดงให้เห็นถึงความคิดที่สัมพันธ์ในเรื่องของการรังเกียจศีล

เรื่องที่ ๒ มีใจความว่า

...ปุโรหิตของพระราชาคิดอยากได้รถพระที่นั่งของพระราชาองค์หนึ่งทรงส่งมาถวายพระราชา(พระโพธิสัตว์) พระราชาจึงพระราชทานรถคันนั้นแก่เขา ปุโรหิตมิได้ปรารถนาจะรับพระราชทาน แม้พระราชาจะตรัสอยู่บ่อยๆ ก็ไม่ปรารถนาจะรับพระราชทาน ปุโรหิตมีความคิดว่า เรารักษากุรุธรรมอยู่แท้ๆ ยังได้กระทำความโลภในสิ่งของของผู้อื่น ศีลของเราจะพึงแตกทำลายไป...[๒๒]

การตีความจากเรื่องดังกล่าวแม้แต่ความคิดอยากได้ของคนอื่นก็เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ การรักษาศีลถือว่าไม่บริสุทธิ์

เรื่องที่ ๓ มีใจความว่า

...เศรษฐีไปนำข้าวสาลีของตน พิจารณารวงข้าวสาลีที่ออกจากท้องนาตอนจะกลับคิดว่าจักผูกรวงข้าวให้เป็นพุ่มข้าวเปลือก จึงให้คนผูกรวงข้าวสาลีกำหนึ่ง ผูกเป็นจุกไว้ เศรษฐีคิดว่า เขาจะต้องให้ค่าภาคหลวงจากนานี้ แต่เราก็ได้ให้

[๒๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

[๒๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕.

คนถือเอารวงข้าวสาลีกำหนึ่ง จากอันนาที่ยังไม่ได้ให้ค่าภาคหลวง ศีลของเราคงจะแตกทำลายแล้ว...[๒๓]

การตีความจากเรื่องดังกล่าวแม้ไม่มีไถยจิตคือจิตคิดจะขโมย เศรษฐีเอาของตัวเองแท้ๆ แต่ยังไม่ได้เสียภาษีก่อน การถือเอาในลักษณะนี้ยังทำให้เศรษฐีรังเกียจว่าศีลของตนไม่บริสุทธิ์

เรื่องที่ ๔ มีใจความว่า

...อำมาตย์ผู้ตวงข้าววันหนึ่ง เอาข้าวเปลือกที่ยังไม่ได้นับกับข้าวเปลือกที่นับแล้วปนกัน คิดว่า เราใส่ข้าวเปลือกคะแนนในกองข้าวที่นับแล้ว หรือใส่ในกองข้าวที่ยังไม่ได้นับ มหาอำมาตย์ได้มีความคิดดังนี้ว่าถ้าเราใส่ในกองข้าวเปลือกที่นับไว้แล้ว ของหลวงก็จะเพิ่มขึ้นโดยมิใช่เหตุ ของคฤหบดีทั้งหลายก็จะขาดไป...[๒๔]

การตีความจากเรื่องดังกล่าวแม้ไม่เป็นความผิดพลาดโดยไม่เจตนา แต่ผู้ทำมีความรังเกียจว่าศีลของตนไม่บริสุทธิ์

๔.๓ การตีความศีลข้อที่ ๓ ตามความรังเกียจของพระโพธิสัตว์

การตีความของผู้เขียนโดยมีมุมมองถึงเจตนาของผู้รักษาศีลข้อที่ ๓ ว่ามีศรัทธาต่อเจตนาในการรักษาศีลของตนเองอย่างไร ผู้เขียนจึงขอยกตัวอย่างต่อไปนี้ เพื่อตีความ

...พระอัครมเหสีนั้น วันหนึ่งประทับยืนที่สีหบัญชร ได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาอุปราชประทับนั่งบนหลังช้างเบื้องหลังพระราชาผู้กำลังทรงประทักษิณเลียบพระนครบังเกิดความโลภอยากขึ้น ทรงพระดำริว่า ถ้าเราได้ทำความเชยชิดกับพระมหาอุปราชนี้ไซร้ เมื่อพระเชษฐาสวรรคตไป พระมหาอุปราชนี้ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติจะได้สงเคราะห์เรา ลำดับนั้น พระอัครมเหสีนั้นได้มีความรังเกียจว่าเรากำลังรักษากุรุธรรมอยู่ ทั้งเป็นผู้มีพระสวามีอยู่ ยังแลดูชายอื่นด้วยอำนาจกิเลส ศีลของเราคงจะต้องแตกทำลาย....[๒๕]

[๒๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘ - ๒๐๙.

[๒๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๙ - ๒๑๐.

[๒๕] พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔, หน้า ๒๐๒ - ๒๐๓.

ศีลข้อที่ ๓ นี้ถ้าพิจารณาถึงการรักษา ต้องตีความการรักษาให้ถึงขั้นรักษาแม้กระทั่งความคิด ซึ่งเป็นตัวการแห่งการกระทำ ในเรื่องนี้พระอัครมเหสีมีพระสวามี คิดจะมีความสัมพันธ์กับอุปราชซึ่งเป็นอนุชาของพระสวามี เมื่อพระสวามีสรรคตตัวเองก็จะสบายได้รับการบำรุงด้วยสมบัติดังที่เคยเป็น ถ้าตีความศีลข้อที่ ๓ ถึงความรังเกียจกระทั่งความคิด จะเห็นว่าครอบคลุมดิ้นไม่หลุดเหมือนกัน

๔.๔ การตีความศีลข้อที่๔ตามความรังเกียจของพระมเหสีของพระโพธิสัตว์

การตีความของผู้เขียน โดยมีมุมมองถึงเจตนาของผู้รักษาศีลข้อที่ ๔ ว่ามีศรัทธาต่อเจตนาในการรักษาศีลของตนเองอย่างไร ผู้เขียนจึงขอยกเรื่อง เพื่อใช้ในการตีความดังนี้

เรื่องที่ ๑ มีใจความว่า

> *...นายประตู เวลาจะปิดประตูเมืองได้ออกเสียงประกาศขึ้น ๓ ครั้ง คราวหนึ่งมีคนเข็ญใจคนหนึ่งเข้าป่าหาฟืนและหญ้ากับน้องสาว กำลังกลับมาได้ยินเสียงนายประตูนั้นประกาศ จึงรีบพาน้องสาวมาทันพอดี นายประตูกล่าวกะคนเข็ญใจนั้นว่า ท่านไม่รู้ว่าพระราชามีอยู่ในพระนครหรือ ท่านไม่รู้เวลาปิดประตูเมืองหรือ ท่านพาภรรยาของตนเที่ยวไปในป่า เที่ยวเล่นรื่นเริงตลอดวันคนเข็ญใจกล่าวว่า ไม่ใช่ภรรยาตน หญิงคนนี้เป็นน้องสาวของฉันเอง นายประตูคิดว่า เราเอาน้องสาวเขามาพูดว่าเป็นภรรยาของเขา...*[๒๖]

เนื้อความนี้แสดงถึงความรังเกียจการกล่าวเท็จ กล่าวคำที่ไม่เป็นจริง ในเรื่องนี้ แม้จะไม่มีเจตนาที่กล่าว ก็ถือว่าเป็นที่น่ารังเกียจว่าศีลของตนไม่บริสุทธิ์

เรื่องที่ ๒ มีใจความว่า

> *...ท้าวสักกะต้องการจะทดลองศีลของนางวรรณทาสี ได้ให้ทรัพย์พันหนึ่งแล้วหายจากไป ๓ ปี และนางทาสีนั้นไม่ยอมรับสิ่งของจากใครเลย ต่อมานางลำบากเพราะไม่มีรายได้จะเลี้ยงชีวิต จึงไปให้อำมาตย์วินิจฉัยว่า นางจะรับทรัพย์ของคนอื่นได้ไหม อำมาตย์วินิจฉัยว่า ให้รับได้ หลังจากการวินิจฉัย มีชายคนหนึ่งยื่นทรัพย์พันหนึ่งมาให้นาง นางยื่นมือจะรับทันใดนั้นท้าวสักกะแปลงกายเป็นชายคนหายไปมาปรากฏตัวต่อหน้านาง นางจำชายคนนั้นจึงได้ปฏิเสธไม่รับทรัพย์จากชายที่กำลังยื่นให้ แต่นางก็รังเกียจที่นางยื่นมือกำลังจะรับทรัพย์...*

[๒๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๐ - ๒๑๑.

เนื้อความนี้แสดงถึงความรังเกียจที่นางรับเงินเป็นสัญญาต่อใครบางคนแล้วยังไม่ทันตอบแทนจะรับเงินสัญญาใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นการโกง ไม่ซื่อตรง เป็นการหลอกลวง

จากที่กล่าวสรุปได้ว่า การรักษาศีลตามเจตนาของกุรุธรรมชาดก ต้องรักษาให้ถึงขั้นที่ตำหนิตนเองได้จึงจะเป็นผลต่อตนเองและสังคม การรักษาศีลในกุรุธรรมถึงขั้นที่ตนเองยังติเตียนตนเองไม่ได้ ถ้าตนเองรู้สึกว่ายังตำหนิตัวเองไม่ได้ไม่ว่ากรณีใดก็ตาม ถือว่าศีลที่รักษาอยู่นั้นยังไม่บริสุทธิ์พอ

๔.๕ การตีความศีลข้อที่ ๕ ในกุรุธรรมชาดกนั้นไม่มี เนื่องจากในกุรุธรรมชาดกไม่มีข้อความที่เกี่ยวข้องกับการเสพสุรา ในที่นี้ผู้เขียนไม่ทราบเหตุผลว่าทำไมพระพุทธเจ้าไม่ตรัสชาดกนี้ โดยมีเนื้อหาสาระอันเกี่ยวข้องด้วยการงดเว้นจากการเสพของมึนเมาและสุรา ในศีลข้อ ๕ นี้ อย่างไรก็ตามอาจจะอนุมานเอาได้ว่า แม้ไม่มีกรณีศึกษาให้เราได้ศึกษาในกุรุธรรมชาดกนี้ ก็ต้องนำเจตนาในการรักษาศีลข้ออื่นๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นมาพิจารณาด้วย เพราะว่าเจตนาในการรักษาศีลข้ออื่นๆ มีขอบเขตการตีความในแบบเดียวกัน กล่าวคือมีความรังเกียจถึงขั้นติเตียนต่อพฤติกรรมที่ทำลงไปแล้วทำให้รู้สึกเศร้าหมองไม่สบายใจ ดังนั้นในศีลข้อนี้จึงนำเจตนาในข้ออื่นๆ มาตัดสินด้วย

๕. ความเชื่อเรื่องฝนตกสัมพันธ์กับเทวดา

ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดมาพร้อมกับความเชื่อเรื่องกรรม บุคคลทำกรรมดี ผลของกรรมดีย่อมส่งผลให้ไปเกิดในสวรรค์หรือสุคติ บุคคลที่ทำกรรมชั่วกรรมชั่วย่อมส่งผลให้ไปเกิดไปนรกหรือทุคติ สัตว์ที่เกิดแต่กรรมดี เมื่อไปเกิดในสุคติแล้ว สิ่งหนึ่งที่สัตว์เหล่านี้ขาดไม่ได้คือการทำความดียิ่งๆ ขึ้นไป จากการศึกษาคัมภีร์วรรณคดีทางพระพุทธศาสนา เช่น อรรถกถาธรรมบทจะเห็นได้ว่า เทวดาช่วยคนที่ทำความดีที่ตกทุกข์ได้ยาก เทวดาในชั้นต่ำๆที่อยู่ใกล้กับมนุษย์มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ ได้รับทราบข่าวคราวเกี่ยวกับมนุษย์แล้วไปรายงานเทวดาชั้นหัวหน้าของตน เพื่อกระทำอะไรบางอย่างเกี่ยวกับมนุษย์

เหล่าเทพหรือเทวดาในพระพุทธศาสนาจัดไว้เป็น ๓ ประเภท คือ ๑) สมมุติเทพ คือ พระราชา พระราชกุมาร และพระราชเทวี ๒) อุบัติเทพ คือ เทวดาชั้นจาตุมหาราช เทวดาชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหม และเทวดาชั้นสูงกว่านั้น ๓) วิสุทธิเทพ คือ พระตถาคต สาวกของพระตถาคต พระอรหันตขีณาสพ และพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า[๒๗]

เทพจำพวกที่ ๑ ได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพเช่นกัน เพราะทำหน้าที่ของผู้นำซึ่งเป็นผู้มีกำลังและอิทธิพลที่สามารถนำพาบุคคลไปสู่ความความดีและความชั่ว

[๒๗] ขุ.จู.(ไทย) ๓๐/๑๑๙/๓๘๘.

เทพจำพวกที่ ๒ เป็นเทวดาโดยกำเนิดมีคุณสมบัติพิเศษเหนือกว่ามนุษย์ เช่น มีกายเป็นทิพย์ สถิตในภพภูมิที่อยู่แตกต่างกับมนุษย์เพราะอาศัยอานุภาพของกรรมดีที่บำเพ็ญไว้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

เทพจำพวกที่ ๓ นับได้ว่าเป็นเทพที่บริสุทธิ์หรือเป็นเทพยิ่งกว่าเทพเพราะได้รับการอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลสอาสวะต่างๆ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับเทวดาฉันท์พี่น้อง มีการไปมาหาสู่กันเหมือนกับหนุ่มๆ ไปเฝ้าจีบสาว เหมือนกับญาติพวกเด็กๆไปเคารพญาติผู้ใหญ่ เช่น พระอินทร์หรือท้าวสักกะไปปรนนิบัติพระพุทธเจ้าตอนที่พระองค์ประชวร เทพธิดานำข้าวตอกไปปรนนิบัติต่อท่านพระมหากัสสปะเพื่อต้องการให้สมบัติที่ตนได้คงอยู่ตลอดกาลยาวนาน[๒๘] จึงกล่าวได้ว่าเทวดาที่ไปมาหาสู่กับมนุษย์อยู่เป็นประจำที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มี ๓ จำพวกคือ (๑) ภุมมเทวา (๒) เทวดาชั้นจาตุมมหาราช (๓) เทวดาชั้นดาวดึงส์

เทวดาที่กล่าวมามีการช่วยเหลือมนุษย์ผู้ทำความดีทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ช่วยบันดาลให้ฝนตก ซึ่งของเทวดาจะมีหน้าที่ดังนี้

๑. ภุมมเทวดา เทวดาจำพวกนี้จะอยู่ตามต้นไม้ ชายเขา เป็นพวกที่คอยรับเครื่องสังเวยคนไปบนบานศาลกล่าว ขอลูกเพื่อสืบสกุล[๒๙] (การขอหวยคงเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากเรื่องนี้) พวกแปลงกายหลอกหลอนภิกษุที่ธุดงค์ในป่าไม่เจริญเมตตา หน้าที่ของพวกเขา เที่ยวเอาข่าวดีข่าวร้ายมาบอกมนุษย์ เอาข่าวของมนุษย์ไปบอกท้าวจาตุมมหาราชทั้ง ๔ ท้าวจามตุมมหาราชทั้ง ๔ ก็จะเอาข่าวไปรายงานพระอินทร์ในชั้นดาวดึงส์ต่อไป เช่น ประกาศข่าวการแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรและเที่ยวบอกว่าเรื่องมงคลที่เกิดขึ้นในมนุษย์โลก

เนื่องจากภุมมเทวดามีที่อยู่ในโลกมนุษย์ มีโอกาสอยู่ใกล้กับมนุษย์มากกว่าเทวดาที่อยู่ในสวรรค์ชั้นอื่นๆ มนุษย์จึงมีความเชื่อว่าเทวดาจำพวกนี้สามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ โดยที่เทวดาเหล่านี้พอใจก็จะอำนวยประโยชน์ให้ ถ้าเทวดาเหล่านี้ไม่พอใจก็จะอำนวยให้เกิดโทษได้ ความเชื่อดังกล่าวมนุษย์จึงมีการบูชาบวงสรวง สำหรับเหล่าเทวดาชั้นนี้มีหน้าที่หลักอยู่ ๓ ประการ[๓๐] คือ (๑) ประกาศข่าวที่สำคัญที่เกิดขึ้นในเมืองมนุษย์ เนื่องจากว่าเทวดาเหล่านี้อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่า

[๒๘] ธมฺมปทฏฺฐกถา (ปญฺจโม ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖ - ๙.

[๒๙] ธมฺมปทฏฺฐกถา (ปฐโม ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

[๓๐] พระมหาประยงค์ จันทร์แดง, ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑, หน้า ๑๔ - ๑๕.

เทวดาชั้นอื่น เมื่อมีเหตุการณ์อะไรก็ตามที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เทวดาเหล่านี้ก็จะรู้เรื่องก่อนแล้วนำเรื่องนั้นไปประกาศแก่เทวดาในชั้นที่สูงขึ้นไป เช่น พระพุทธเจ้าแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรซึ่งเป็นปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ทำให้พระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม ภุมมเทวดาทราบข่าวเป็นครั้งแรกและประกาศข่าวนั้นต่อไป (๒) ทำหน้าที่เตือนมนุษย์ เมื่อพวกมนุษย์ตั้งอยู่ในความประมาทเหินห่างจากคุณธรรมอันดีงาม เทวดาเหล่านี้ก็จะคอยกระตุ้นเตือนให้มนุษย์รู้โดยตรงหรือโดยอ้อม หรือแม้แต่เตือนพระภิกษุที่อยู่ในป่าซึ่งเป็นผู้ประมาทไม่ขวนขวายในกิจที่ตนจะต้องทำ ทำตัวเหมือนพวกชาวบ้านครุ่นคิดแต่เรื่องอกุศล (๓) คอยช่วยเหลือบุคคลที่ทำความดี เนื่องจากเทวดาเหล่านี้มีอำนาจอยู่เขตที่อยู่ของตน จึงคอยรักษาคุ้มครองผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ หน้าที่ทั้ง ๓ อย่างเป็นของเฉพาะเทวดาที่ดีมีคุณธรรมเท่านั้น ส่วนเทวดาที่ไม่ดียังทำให้เกิดโทษแก่มนุษย์ได้

๒. ท้าวจาตุมมหาราชทั้ง ๔ คือ[๓๑] ๑) ท้าวธตรฐ มีพวกคนธรรพ์เป็นบริวาร ปกครองด้านทิศตะวันออก ๒) ท้าววิรุฬหก มีพวกกุมภัณฑ์เป็นบริวาร ปกครองด้านทิศใต้ ๓) ท้าววิรูปักษ์ มีพวกนาคเป็นบริวาร ปกครองด้านทิศตะวันตก ๔) ท้าวกุเวรหรือเวสสุวัณ มีพวกยักษ์เป็นบริวาร ปกครองด้านทิศเหนือ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ มีหน้าที่คอยตรวจดูคนที่บำรุงมารดาบิดา บำรุงสมณพราหมณ์ เคารพผู้ใหญ่ รักษาศีลอุโบสถ ทำบุญกุศล เป็นต้น "ในวัน ๑๔ ค่ำแห่งปักษ์ บุตรของท้าวมหาราชทั้ง ๔ เที่ยวตรวจดูโลกนี้ว่าในหมู่มนุษย์ มนุษย์ที่เกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพราหมณ์อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล อยู่จำอุโบสถ อยู่จำปฏิชาครอุโบสถ ทำบุญกันอยู่ มีอยู่มากหรือหนอ"[๓๒] เทพเหล่านั้นประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคแล้ว และคอยปกป้องรักษาพระพุทธเจ้าและเหล่าอริยสาวกและผู้มีบุญญาธิการ

นอกจากนี้ยังมีพวกเทวดาอีก ๕ จำพวก คือ[๓๓] สีตวลาหก ผู้ทำอุณหภูมิโลกให้เย็น อุณหวลาหก ผู้ทำอุณหภูมิโลกให้ร้อน อัพภวลาหก ผู้ทำให้เกิดหมอกบนท้องฟ้า วาตวลาหก ผู้ทำให้เกิดลมในฤดูต่างๆ และวัสสวลาหก ผู้ทำให้เกิดฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล และตามใจปรารถนา

พวกเทวดาเหล่าอื่นในชั้นนี้ถึงจะมีบทบาทหน้าที่ แต่ทั้งหมดก็ได้รับคำบัญชาจากท้าวมหาราชทั้ง ๔ บทบาทและหน้าที่ของเทวดาในเหล่านี้มี ๒ อย่าง คือ[๓๔] (๑) หน้าที่เกี่ยวกับโลก เป็นผู้ดูแลรักษาโลกทั้ง ๔ ทิศ จึงดำรงอยู่ในฐานะเป็นจตุโลกบาล คือ เทวดาคุ้มครองรักษาโลก (๒) หน้าที่เกี่ยวกับสวรรค์ เป็นนายด่านคอยรักษาป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นในสวรรค์ชั้นต่อไปคือชั้นดาวดึงส์ ป้องกันการรุกรานของพวกศัตรูโดยเฉพาะพวกอสูร

[๓๑] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๖/๒๖๔ - ๒๖๕.

[๓๒] สัง.อ.(ไทย) ๒๐/๓๘/๑๙๗.

[๓๓] สัง.ข. (ไทย) ๑๗/๖๐๒-๖๐๖/๓๗๑ - ๓๗๕.

[๓๔] พระมหาประยงค์ จันทร์แดง, ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน, หน้า ๒๒ - ๒๓.

๓. เทวดาชั้นดาวดึงส์ มีท้าวสักกะหรือพระอินทร์เป็นราชาผู้เป็นใหญ่ของเทวดาทั้ง ๓ ชั้น สามารถสั่งเทวดาในชั้นต่ำกว่าได้ เช่น สั่งวัสสวลาหกบันดาลให้ฝนตกใส่พวกเดียรถีย์ สมัยที่พระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์[๓๕] เทวดาตนนี้ทำฝนให้ตกได้ตามใจปรารถนา ภิกษุรูปหนึ่งไม่เชื่อว่าวัสสวลาหกสามารถทำฝนให้ตกได้แม้ไม่ใช่ฤดูกาล ทั้งยังไม่ปรากฏมีเมฆหมอก วัสสวลาหกจึงทำให้ฝนตกตลอด ๓ โยชน์[๓๖] โดยเฉพาะพระอินทร์หรือท้าวสักกะเป็นพระราชาของเทวดาชั้นต่ำกว่าทั้งหมดมีบทบาทหน้าที่สำคัญ ๓[๓๗] อย่าง คือ (๑) ดูแลปกครองเทวดาชั้นจาตุมมหาราช และชั้นดาวดึงส์ มีอำนาจในการสั่งการให้เทวดาทำและงดเว้นการกระทำ (๒) เป็นจอมทัพนำพวกเทวดาต่อสู้กับพวกอสูร ในคราวทำสงครามระหว่างเทวดากับพวกอสูร ท้าวสักกะเป็นผู้บัญชาการกองทัพเทวดาในการต่อสู้กับเหล่าอสูร จนพวกอสูรพ่ายแพ้ (๓) ช่วยเหลือคนดีมีคุณธรรม อุทิศความยากลำบากของตัวเองในการช่วยเหลือผู้อื่น เช่น มาอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าในคราวที่พระองค์ทรงประชวร[๓๘] และช่วยเหลือพระจักขุบาลเถระโดยการย่อแผ่นดิน นำพระเถระไปสู่พระเชตวัน[๓๙] (๔) ให้คำปรึกษาหรือแนะนำแก่เทวดาหรือมนุษย์ในสิ่งที่เป็นสัมมาทิฏฐิ

๖. ความสัมพันธ์ระหว่างศีล ๕ กับระบบนิเวศวิทยา

พระพุทธเจ้าค้นพบความจริงหรือสัจจะตามธรรมชาติ สัจธรรมนั้นคือธรรมชาติ เมื่อพระองค์พบแล้ว พระองค์ก็ไม่เอามาเป็นของพระองค์เอง สิ่งที่พระองค์ทรงตรัสรู้มีมากแต่พระองค์นำหลักสำคัญมาสอน ที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ ดังพุทธพจน์ว่า

> *...ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง" ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด*

[๓๕] ธมฺมปทฏฺฐกถา (ฉฏฺโฐ ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖, หน้า ๗๕.

[๓๖] สำ.อ.๒/๓๘๔.

[๓๗] พระมหาประยงค์ จันทร์แดง, ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน, หน้า ๓๔ - ๓๖.

[๓๘] ธมฺมปทฏฺฐกถา (ฉฏฺโฐ ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๔ - ๑๓๗.

[๓๙] ธมฺมปทฏฺฐกถา (ปฐโม ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓ - ๒๒.

เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง" ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า "สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์" ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า "สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์" ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า "ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา" ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า "ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา...[๔๐]

พระพุทธเจ้าไม่ใช่ผู้บัญญัติความจริง เพราะความจริงที่ว่านี้มีอยู่โดยธรรมดาของมัน ไม่เกี่ยวกับการเสด็จอุบัติของพระพุทธเจ้าเลย พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติหรือไม่ ความจริงก็มีอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง การที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีก็เพื่อเข้าถึงความจริงอย่างนั้น เมื่อพบความจริงแล้วนำมาเปิดเผย จำแนก อธิบาย วางเป็นแบบแผนเอาไว้ สัจธรรมความจริงมีอยู่ตลอดกาล รอเพียงแต่คนมาพิสูจน์เท่านั้น การพิสูจน์ทดลองในพระพุทธศาสนาจึงเน้นประสบการณ์ตรง เช่นเดียวกันกับเหตุปัจจัยทางระบบนิเวศ ฝนตกเกิดจากน้ำโดนความร้อนของแสงจากดวงอาทิตย์หรือความร้อนอื่นใดที่ใช้ในการต้มน้ำ จนทำให้ระเหยกลายเป็นไอน้ำ ลอยขึ้นไปในอากาศ เมื่อไอน้ำมากขึ้นจะรวมตัวกันเป็นละอองน้ำเล็กๆ ปริมาณของละอองน้ำยิ่งมากขึ้นเรื่อยๆ ก็จะรวมตัวกันเป็นเมฆฝน พอมากเข้าอากาศไม่สามารถพยุงละอองน้ำเหล่านี้ต่อไปได้ น้ำก็จะหล่นลงมายังผืนโลกให้เราเรียกขานกันว่าฝนตก วัฏจักรของน้ำที่เกิดขึ้น เป็นอย่างนี้มาตลอดตั้งแต่โลกใบกลมของเราเกิดขึ้นมา และคงดำเนินต่อไปเรื่อยๆ ชั่วกัปกัลป์

การที่ระบบนิเวศกล่าวถึงกระบวนการของการเกิดฝนตกตรงๆ อย่างเดียว เป็นการกล่าวถึงกระบวนการตรงที่ฝนตกเพราะมันมีเหตุโดยเฉพาะเป็นนัยเดียวเพื่อให้เกิดความเข้าใจ เหมือนในทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวว่าสิ่งหนึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดสิ่งหนึ่ง แต่ไม่มีสิ่งหนึ่งที่เกิดจากปัจจัยเดียว หมายความว่าสิ่งที่เกิดมานั้นไม่ใช่เกิดจากปัจจัยเดียว แต่เกิดจากหลายปัจจัย ที่กล่าวว่าอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารนั้น ในที่นี้มีกล่าวถึงอวิชชาอย่างเดียว ไม่กล่าวถึงปัจจัยอย่างอื่นเพราะอวิชชาเป็นปัจจัยที่เด่นชัดที่สุด แท้ที่จริงแล้วไม่มีอะไรเลยที่เกิดจากปัจจัยเดียว ที่กล่าวอย่างเพียงอย่างเดียวเพราะเป็นปัจจัยที่เด่นชัด เหมือนกล่าวว่าต้นไม้เกิดจากเมล็ด ก็หมายความว่ามันเกิดจากปัจจัยอื่นเช่นฤดูกาลที่เหมาะสม ดินที่เหมาะ น้ำที่เหมาะ เมล็ดไม่เน่าเสีย เป็นต้นด้วย

[๔๐] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๑๘๕/.

ทั้งพระพุทธศาสนาและระบบนิเวศต่างก็กล่าวถึงเรื่องความจริงด้วยกันทั้งนั้น มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ พฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ที่จะไม่กระทบกับธรรมชาติ ศีลห้าถือเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่สัมพันธ์ธรรมชาติอื่นๆ ดังที่พระพุทธศาสนาสอนไว้ว่า

๑) มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยธรรมชาติ ที่ทุกส่วนส่งผลกระทบต่อกัน จึงต้องทำการที่เกื้อกูลประสานกลมกลืนกัน เพื่อให้เกิดผลดีในการอยู่ร่วมกัน

๒) มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติเสมอเหมือนกัน ทุกชีวิตรักสุข เกลียดทุกข์ กลัวตายเหมือนกันไม่มีการแบ่งแยกแตกต่างกัน การทำร้ายสัตว์ไม่ว่าชีวิตใด ก็เป็นสิ่งที่ไม่ดีทั้งสิ้น มนุษย์ควรมีเมตตาและไมตรีไม่จำกัดแบ่งแยก มีแนวโน้มของจิตใจในทางที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล มุ่งความสามัคคีและมีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓) ชีวิตที่ดีงามสูงสุดเป็นชีวิตที่มีความสุขด้วยความมีอิสรภาพ นอกจากอิสรภาพภายนอกที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อม เริ่มแต่ความปลอดพ้นจากความขาดแคลนปัจจัย ๔ และการพ้นจากการเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์แล้ว สูงขึ้นไป มนุษย์จะมีต้องมีอิสรภาพภายใน ซึ่งเกิดจากการพัฒนาตนด้วยการพัฒนาจิตปัญญา จนกระทั่งมีความสุขที่เป็นไทแก่ตนเอง ซึ่งทำให้เขาสามารถกลับมาเกื้อกูลต่อธรรมชาติแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น[๔๑]

พระพุทธศาสนากล่าวถึงมนุษย์กับธรรมชาติว่ามีความสัมพันธ์กัน หลักทางวิทยาศาสตร์ถึงแม้จะอธิบายอะไรเหมือนพระพุทธศาสนา แต่มีหลายอย่างที่พระพุทธศาสนากล่าวไว้แล้ว แต่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถอธิบายได้ เช่น เรื่องที่ว่าการรักษาศีลห้าทำให้ฝนตกได้อย่างไร ที่จริงการรักษาศีลห้าเป็นการป้องกันธรรมชาติไม่ให้วิปริตแปรปรวน หรือเป็นการส่งเสริมธรรมชาติที่วิปริตแปรปรวนอยู่แล้วให้กลับมาเป็นปกติ ศีล ๕ เยียวยารักษาธรรมชาติ แล้วธรรมชาติก็เป็นไปอย่างเหมาะสม มนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติก็ได้รับความสุขตามธรรมชาติ

๗. การตีความศีล ๕ เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาภัยแล้ง

การตีความศีล ๕ ในปัจจุบันต้องเน้นประโยชน์เพื่อสังคม เพราะเป็นความสัมพันธ์กันชี้ให้เห็นถึงเหตุปัจจัยที่จะเป็นไปได้ทั้งเหตุผลทางวิทยาศาสตร์และทางศีลธรรม กล่าวคือเมื่อสิ่งแวดล้อมไม่ถูกทำลายอันเป็นผลมาจากการรักษาศีลแล้ว ยังส่งเสริมให้มีการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่าเพื่อเป็นที่อยู่และเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ และเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดฝนตกอันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาภัยแล้ง ซึ่งสามารถแยกเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

[๔๑] พระเทพเวที (ประยุทธ ปยุตฺโต), **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๓๖), หน้า ๗๕-๗๖.

๑. การวิเคราะห์ตีความศีล ๕ แบบจารีตกับการตีความแบบใหม่ และการตีความแบบกุรุธรรมโดยการเปรียบเทียบกันพบว่าการตีความแบบกุรุธรรมดูเหมือนจะครอบคลุมการตีความทั้งหมด เพราะหยั่งลึกลงไปถึงการตัดอกุศลมูลหรือมูลรากของอกุศลความชั่วร้ายทั้งหลายทั้งปวงได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่นอย่างไม่มีที่เปรียบปาน แม้ในศีลข้ออื่นๆ ก็เหมือนกัน อาจมีข้อสงสัยว่ารักษาศีล ๕ เฉพาะข้อที่หนึ่งเท่านั้นที่ทำให้ฝนตกได้หรือว่าต้องรักษาศีลทุกข้อ ไม่ใช่เพียงแต่รักษาศีลข้อปาณาติปาตข้อเดียวเท่านั้นก็สามารถทำให้ฝนตกได้ ที่ถูกแล้วต้องรักษาทุกข้อ แต่ในที่นี้เน้นอธิบายเรื่องศีลข้อที่หนึ่งไว้เป็นตัวอย่างเช่น

ในอรรถกุรุธรรมชาดกบอกแค่เพียงว่ามีคน ๑๑ คนเท่านั้นรักษากุรุธรรม ไม่ปรากฏว่ามีประชาชนคนอื่นรักษากุรุธรรม อาจจะมีข้อสงสัยว่ากลุ่มคนเพียง ๑๑ คนที่รักษากุรุธรรม จะสามารถทำให้ฝนตกได้อย่างไร ข้อนี้พึงพิจารณาว่า ธรรมดาว่ามนุษย์นั้นเมื่อราชาผู้ปกครองหรือบุคคลชั้นผู้นำผู้เป็นหัวหน้าทำสิ่งดีหรือไม่ดีก็มีผลต่อผู้ตาม เหมือนกับฝูงโคเดินตามหัวหน้าโค เหมือนการจับโจรต้องจับหัวหน้าโจร เป็นต้น ในเรื่องนี้เมื่อผู้นำเป็นคนดีมีคุณธรรมปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ประชาชนเห็นเป็นเยี่ยงอย่างก็คงจะประพฤติตาม อาจเป็นได้ว่าชาวเมืองทั้งปวงประพฤติในกุรุธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้ฝนจึงตกนำความอุดมสมบูรณ์มาให้

๒. ถ้าวิเคราะห์การตีความศีล ๕ ตามความเชื่อเรื่องเทวดาเพื่อให้มนุษย์ทำความดี ซึ่งความเชื่อเรื่องเทวดา ดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้นและมีในคัมภีร์ หน้าที่ของพระอินทร์หรือเทวดาก็จะต้องช่วยเหลือคนผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เมื่อเห็นคนดีได้รับความเดือดร้อนก็จะรีบเข้าช่วยเหลือทันที ถ้าว่าตามความสัมพันธ์มนุษย์กับเทวดาตรงนี้สามารถทำให้ฝนตกได้ เพราะว่ามีเทวดาคอยตรวจตราความประพฤติมนุษย์ที่ประพฤติดีที่ได้รับความเดือดร้อน เทวดาก็จะคอยช่วยเหลือ ในกรณีฝนแล้งทำให้เกิดความลำบากแก่มนุษย์ ถ้ามนุษย์ยังคงรักษาศีล ๕ ก็เป็นหน้าที่ของเทวดาที่จะคอยช่วยเหลือ เทวดาวัสสวลาหกสามารถทำฝนให้ตกได้อย่างง่ายดาย ก็เป็นไปได้ที่ฝนจะตกตามเนื้อความในคัมภีร์ ปัจจุบันทางภาคตะวันออกเฉียงน่าจะเป็นการตีความเรื่องความสัมพันธ์กับเทวดาไปผิด เพราะมีการจุดบั้งไฟบูชาเทวดาเพื่อให้เทวดาบันดาลฝนให้ตก อิทธิพลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น คัมภีร์ธรรมบทถือว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในสมัย ปู่ย่า ตายาย เช่น นำเรื่องท้าวสักกะจากอรรถกถาธรรมบท มาเรียบเรียงเป็นนิทานพื้นบ้าน โดยตั้งชื่อว่าเรื่องนางนกกระยางขาว เป็นต้น การตีความความสัมพันธ์เรียกฝนตกกับเทวดาเรื่องการจุดบั้งไฟทำให้ฝนตกน่าจะผิด

๓. ศีล ๕ เป็นเครื่องมือเมื่อวิเคราะห์ตีความทางศีลธรรม ทุกสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ในโลกล้วนแต่มีเหตุปัจจัยเนื่องกัน เป็นกระบวนการบางอย่างที่สำคัญกับชีวิต อธิบายแล้วเกิดประโยชน์ในการดับทุกข์แก่ผู้ฟัง พระพุทธเจ้าก็ทรงนำมาแสดงมาเปิดเผย เช่น กฎปฏิจจสมุปบาท บางอย่างที่ไม่สำคัญถึงขั้นดับทุกข์ก็ไม่ทรงเสียเวลาอธิบาย ทรงอธิบายแต่สิ่งที่จะพัฒนาจิตใจให้เจริญในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปเท่านั้น อาจเป็นไปได้ที่ยังมีศีล ๕ สัมพันธ์กับความเป็นปัจจัยเนื่องกันกับวิทยาศาสตร์ที่

คนธรรมดาคิดไม่ออกอธิบายไม่ได้ เช่น กรณีเรื่องกรรม วิทยาศาสตร์ไม่สามารถอธิบายได้ แต่บางทีเรื่องกรรมการใช้ดวงดาวอธิบายได้ เช่นโหราศาสตร์ การโคจรของดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ อธิบายเรื่องกรรมได้บางส่วน (สำหรับคนเชื่อเรื่องโหราศาสตร์) อธิบายได้ไม่หมด เพียงแค่มุมเล็กๆ เท่านั้น

ตามหลักการทางระบบนิเวศกับ การรักษาศีล ๕ ทำให้ฝนตกก็เป็นการกลับตาลปัตรโดยสิ้นเชิง ไม่เกี่ยวข้องกันเหมือนกับคนเดินทางต่างสายคนหนึ่งไปภาคใต้ คนหนึ่งไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เด็กๆ ผู้เคยเรียนเรื่องวิทยาศาสตร์มาบ้างเขาก็คงไม่เชื่อ หรือไม่ให้ความสำคัญกับศีล ๕ เลย เป็นไปได้หรือไม่ที่วิทยาศาสตร์มองไปที่เหตุผลเชิงประจักษ์ ทางวัตถุที่สามารถเห็นได้พิสูจน์ได้ด้วยสัมผัส ๕ ในขณะที่การรักษาศีล ๕ ถูกมองว่าจะทำให้ฝนตกได้อย่างไร ซึ่งอยู่เหนือสิ่งพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์

๘. บทสรุป

ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติที่มีมานานก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติ จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าตรัสชาดกซึ่งเป็นเรื่องอันเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีมาหลายชาติจนนับได้ ๔ อสงไขยแสนกัปป์ มีการกล่าวถึงพระโพธิสัตว์รักษาศีล ๕ อย่างในกุรุธรรมชาดกนี้เป็นตัวอย่าง ศีล ๕ เป็นมนุษยธรรม คือทำให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต่างจากสัตว์เดรัจฉาน เนื่องจากว่าศีล ๕ เป็นมนุษย์ธรรมจึงเป็นธรรมที่ทำให้เผ่าพันธุ์มนุษย์ดำรงอยู่ไม่สาบสูญ หากการรักษาศีล ๕ ยังมีอยู่คู่กับโลก เพราะเป็นเครื่องมือป้องกันไม่ให้มีการทำลายสภาพแวดล้อม กำจัดสิ่งที่จะมาทำลาย สนับสนุนส่งเสริมปัจจัยที่จะทำให้สภาพแวดล้อมให้มีสภาพสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา สุดท้ายยังเป็นเครื่องมือรักษาสภาพแวดล้อมไม่ให้เปลี่ยนแปลงคงอยู่ตลอดไป การที่สภาพแวดล้อมถูกลำทาย ภัยธรรมชาตินานัปปการได้ส่งผลร้ายให้มนุษย์ในประเทศต่างๆ อยู่ทุกวันนี้เป็นผลมาจากมนุษย์ขาดธรรมที่เรียกว่าเป็นมนุษยธรรม ละเลยเมินหน้าหันหลังให้กับมนุษย์ธรรมนี่เอง เมื่อใดที่มนุษยธรรมได้สิ้นสูญจากโลก เมื่อนั้นเป็นวันสิ้นโลกอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **มงฺคลตฺถทีปนี (ปฐโม ภาโค).** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____ . **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล** พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ ๕๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระเทพเวที (ประยุทธ ปยุตฺโต). **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก, ๒๕๓๖.

โครงการทำดีเพื่อพ่อครั้งที่ ๒, **พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์วัฒนธรรมแห่งปัญญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์, ๒๕๕๒.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาประยงค์ จันทร์แดง. “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

(๓) บทความ :

พระมหาสมบูรณ์ วุฒิกโร. **พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม**. เอกสารประกอบการสอนหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (เอกสารอัดสำเนา), ๒๕๕๓.

ภาคที่ ๔

พุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้

Wisdom for Awakening Society

ปัญญา : สารัตถะแห่งการมีชีวิตแบบพุทธ
Wisdom : Essence of the Buddhist Life

รศ.ดร. ภัทรพร สิริกาญจน
Assoc. Prof. Dr. Pataraporn Sirikanchana
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

ปัญญาเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้ชาวพุทธเป็นชาวพุทธที่แท้จริงได้ ปัญญาเป็นแสงสว่างนำทางให้ชาวพุทธเข้าถึงแก่นคำสอนของพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์พระไตรปิฎกปัญญามีความหมายเดียวกับคำว่า “พุทธิปัญญา” และ “ความรู้แจ้ง” นอกจากนี้ปัญญายังเป็นฐานรองรับศีล ชาวพุทธไม่สามารถละชั่ว ทำดี และทำจิตให้ผ่องใสได้ถ้าไม่ใช้ปัญญา ปัญญาปรากฏอยู่และพัฒนาได้ในจิตมนุษย์ พระไตรปิฎกจำแนกปัญญาออกเป็น ๓ ระดับ คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิด (จินตามยปัญญา) ปัญญาที่เกิดจากการฟังหรือการสดับเล่าเรียน (สุตมยปัญญา) และปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา) ซึ่งหมายถึงการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและเป็นปัญญาระดับสูงสุด ภาวนามยปัญญาทำให้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้และได้ พระนามว่า “พุทธะ” ซึ่งแปลว่า “ผู้ตื่นรู้ (จากกิเลสและอวิชชา)”

การตีความหมายและคำอธิบายเรื่อง “ปัญญา” ในงานเขียนของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผู้เป็นพระนักปราชญ์ผู้เรืองนามของสังคมไทยมีคุณค่าควรแก่การศึกษาวิเคราะห์เป็นอย่างยิ่งเพื่อให้เข้าใจคุณค่าของปัญญาในชีวิตประจำวัน จากคำอธิบายของพุทธทาสภิกขุ ปัญญาเป็นสมรรถภาพสำคัญที่แนบเนื่องอยู่ในจิตมนุษย์มาแล้วตั้งแต่เกิด เราจำเป็นต้องพัฒนาปัญญาให้สว่างไสวเพื่อเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ (อิทัปปัจจยตา) ซึ่งก็คือความเป็นเหตุเป็นผลกันของสรรพสิ่ง เมื่อเราเข้าถึงความจริงของธรรมชาติแล้ว เราก็จะเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ (อนิจฺจ ทุกฺข อนตฺตา) และหมดความยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่งได้ ทำให้เราหมดความเห็นแก่ตัว มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่นได้อย่างแท้จริง และทำให้โลกนี้มีสันติสุขได้ พระพรหมคุณาภรณ์ ก็มีทรรศนะทำนอง

เดียวกับท่านพุทธทาสโดยถือว่าปัญญาเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดของชีวิตมนุษย์ ท่านสนับสนุนให้ชาวพุทธทุกคนพัฒนาปัญญาโดยอ้างอิงถึงพระพุทธเจ้าว่าทรงเป็นแบบอย่างของมนุษย์ผู้สามารถพัฒนาปัญญาได้อย่างสูงสุดจนปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้ ในเมื่อปัญญาเป็นสารัตถะแห่งการมีชีวิตแบบพุทธ ชาวพุทธจึงควรพัฒนาปัญญาของตนเองเพื่อให้บรรลุความเป็นชาวพุทธที่แท้จริง

Abstract

Wisdom is the only means to make Buddhists real Buddhists. It is the guiding light for Buddhists to penetrate the essence of the Buddha's teachings. In the Buddhist Scriptures, the Tipimaka, wisdom shares the same meaning with intellect and insight. It is the base of Buddhist morality. A Buddhist cannot do good and avoid evil without the light of wisdom. Wisdom can be found and cultivated in human mind. The Buddhist Scriptures portray the 3 levels of wisdom as wisdom resulting from reflection (Cintāmaya paññā), wisdom resulting from studying (Suttamaya paññā), and wisdom resulting from mental development and spiritual practice (Bhāvanāmaya paññā) which is called the practice of vipassanā .

The highest level of wisdom is bhāvanāmaya paññā leading to the Buddha's enlightenment and his name "Buddha" meaning "The awakened one" which signifies his awakening from delusion and ignorance.

The interpretations of "wisdom" in the texts of Buddhadāsa and P.A. Payutto, the two Buddhist sages of Thailand, are worth studying in order to grasp the values of "wisdom" in daily life. According to Buddhadāsa, wisdom is the crucial innate faculty of human mind. It needs to be developed in order to penetrate the truth of nature (Idappaccayatā) indicating the relation of cause and effect. Having grasped the truth of nature, one thoroughly see the Three Characteristics (impermanence, the state of being oppressed, and no-self) and can detach oneself from all clinging. In other words, one can get rid of one's own selfishness, shares a compassion for others, and makes this world a place of peace and happiness. P.A. Payutto, similarly, finds wisdom the best means of human life. He encourages everyone to cultivate wisdom in one's mind. He refers to the Buddha as an exemplar of a human being who has developed his wisdom to the utmost and can free himself from all bondage. Since wisdom is the essence of Buddhist life, a Buddhist thus should develop his/her own wisdom in order to become a real Buddhist.

๑. บทนำ

พุทธศาสนิกชนชาวไทยมีความภูมิใจอยู่เสมอมาว่า สังคมไทยของเราประกอบไปด้วยชาวพุทธจำนวนมากถึงประมาณ ร้อยละ ๙๐ ซึ่งจำนวนตัวเลขและจำนวนเปอร์เซ็นต์ของชาวพุทธยังเลื่อนไหลไม่แน่นอนและและยังไม่มีการสำรวจจากสำนักงานสถิติแห่งชาติในช่วง ๑-๒ ปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ในจำนวนชาวพุทธที่ถือกันว่ามากมายเช่นนั้น ก็ยังมีแนวคิดและแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกันอีก เช่น บางคนกราบไหว้ต้นไม้และจอมปลวกเพื่อขอโชคลาภ บางคนเห็นพฤติกรรมดังกล่าวเป็นเรื่องไร้สาระที่ขัดแย้งกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เน้นการพึ่งตนเอง บางคนคิดว่าการนุ่งขาวห่มขาวไปวัดเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องสำคัญ บางคนถือว่าการแต่งกายไม่สำคัญเท่าความตั้งใจ ความหลากหลายทางทัศนะและการปฏิบัติตนของชาวพุทธดังกล่าวสร้างความสับสนทั้งในสายตาของชาวพุทธเองและของชาวต่างชาติต่างศาสนาซึ่งมีเกณฑ์ในการวินิจฉัยความเป็นศาสนิกที่ชัดเจนมากกว่า เช่น ชาวมุสลิมต้องทำพิธีละหมาด หรือ นมาซ (การกราบนมัสการพระอัลลอร์) อย่างน้อยวันละ ๕ ครั้ง และชาวคริสต์ต้องรับศีลล้างบาป หรือ บัพติสมาเพื่อประกาศตนเป็นชาวคริสต์เป็นต้น ส่วนชาวพุทธนั้นไม่มีเครื่องบ่งชี้แน่ชัดว่าต้องมีคุณสมบัติและพฤติกรรมอย่างไร จะพิจารณาโดยถือเอาเรื่องการปฏิบัติตนตามเบญจศีลเบญจธรรมเป็นเครื่องบ่งชี้ก็ไม่ได้เพราะแม้ชาวพุทธจะละเมิดศีล ๕ หรือเบญจศีลเป็นอาจิณ ก็ยังคงเป็นชาวพุทธอยู่ได้ แม้จะให้ประกาศตนเป็นชาวพุทธโดยถือไตรสรณาคมณ์ยึดมั่นในพระรัตนตรัย น้อมนำพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง แต่ก็ยังคงเป็นประกาศในพิธีเท่านั้น จะยึดถือกันอย่างไรถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้าและแนวพระไตรปิฎกหรือไม่ก็ไม่มีผู้ใดสนใจ ประกาศตนแล้วก็แล้วกันไป ไม่มีการตรวจสอบหรือวินิจฉัยกันทางศาสนา และไม่มีองค์กรใดที่คิดจะจัดระเบียบในเรื่องดังกล่าวเนื่องจากจะไปกระทบกระเทือนผู้มีอำนาจบางส่วนบ้าง เป็นภาระในการบริหารจัดการบ้าง และอ้างว่าจะแก้ได้ด้วยการให้การศึกษาบ้าง ซึ่งจนบัดนี้ก็ยังไม่มีกลไกใดที่จะสามารถให้คำตอบได้ว่า ทำอย่างไรชาวพุทธจึงจะเข้าใจพุทธธรรมได้อย่างถูกต้อง ปฏิบัติตนเหมาะสมตามหลักคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและประกาศตนเป็นชาวพุทธที่แท้จริงได้

บทความนี้พยายามที่จะนำเสนอแนวความคิดว่า มีทางเดียวและเป็นหนทางที่สำคัญที่สุดที่ชาวพุทธจะสามารถมีชีวิตอย่างพุทธแท้ได้ นั่นก็คือ การใช้ปัญญาในการเข้าใจคำสอนทางพระพุทธศาสนา ในการคิดและการปฏิบัติตนตามคำสอนนั้นในชีวิตประจำวันของตน เพื่อให้ตนเองพ้นทุกข์และมีความสุขร่วมกับผู้อื่นในสังคมและในโลก ตลอดจนบรรลุอุดมคติทางพระพุทธศาสนาคือนิพพานได้ในอนาคต

๒. ความหมายและความสำคัญของปัญญา

"ปัญญา" ในความหมายและความเข้าใจของคนทั่วไปแตกต่างจาก "ปัญญา" ในความหมายทางพระพุทธศาสนาและในคัมภีร์พระไตรปิฎก **ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒** ให้ความหมายของ "ปัญญา" ว่า คือ ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด เช่น คนมีปัญญาและหมดปัญญา[๑] ในกรณีนี้ "ปัญญา" มีความหมายเน้นหนักที่เรื่องราวทางโลกและเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้จากการคิดและเรียน เช่นที่กล่าวว่า "ปัญญาแค่หางอึ่ง" และเรียกผู้ที่มีความรู้หรือความฉลาดอันเกิดจากการเรียนมากว่า "ปัญญาชน" อย่างไรก็ตามมีความหมายของ "ปัญญา" ที่ใช้นอกเหนือไปจากเรื่องทางโลก เช่น คำว่า "ปัญญาวิมุติ" แปลว่า "ความหลุดพ้นด้วยปัญญา"[๒] หมายถึง ความหลุดพ้นจากการที่ปัญญามองเห็นความจริงของโลกและชีวิต กล่าวคือเข้าถึงหลักไตรลักษณ์ว่า สรรพสิ่งล้วนไม่มีความคงที่แน่นอน (อนิจฺจ) ไม่คงทนสภาพเดิมอยู่ได้ (ทุกฺข) และไม่มีตัวตนให้ยึดมั่นถือมั่น (อนตฺตา)

คำว่า "ปัญญา" ในภาษาอังกฤษตามศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน มีอยู่ ๒ คำ คือ ปัญญาในความหมายของ intellect กับปัญญาในความหมายของ wisdom ปัญญาในความหมายแรก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "พุทธิปัญญา" หมายถึงสมรรถนะ (faculty) หรือความสามารถที่จะรู้หรือเข้าในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งต่างกับความรู้สึก (sensation) และเจตจำนงค์ (will)[๓] และทรรศนะที่ถือว่าพุทธิปัญญามีความสำคัญเหนือสิ่งอื่น ๆ เช่น ในทางจริยศาสตร์ หมายถึงคติชีวิตที่ถือว่า สิ่งมีค่าสูงสุดในชีวิต คือการได้ใช้พุทธิปัญญาเพื่อแสวงหาความจริง ไม่ใช่เพื่อแสวงหาความสุขทางกาย เรียกว่า ทรรศนะแบบพุทธิปัญญานิยม (intellectualism)[๔] ในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพุทธิปัญญา มีข้อสังเกตว่า คำว่า "ปัญญา" และ "พุทธิปัญญา" มีความหมายแตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าเรากล่าวว่า "พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพุทธิปัญญา" ก็หมายความว่า พระองค์ตรัสรู้ด้วยความสามารถทางจิตในการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลและอย่างสมเหตุสมผล แต่ถ้าเรากล่าวว่า "พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยปัญญา" ย่อมเน้นถึงคุณธรรมทางจิตของพระองค์ที่ทำให้เข้าถึงความจริง และความเป็นจริงในอุดมคติ เป็นปัญญาที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์หรือนิพพาน ปัญญานี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรีชาญาณ (wisdom) เป็นความรู้แจ้งในเรื่องสัจธรรมและความผิดชอบชั่วดีอันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๗.

[๒] เรื่องเดียวกัน.

[๓] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐.

[๔] เรื่องเดียวกัน.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า ปัญญาคือการรู้ความจริง เมื่อรู้ความจริงถึงที่สุดแล้วก็จะเกิดความเป็นอิสระในจิตใจ ปลอดพ้นจากสิ่งบีบคั้น หลุดพ้นจากสิ่งเศร้าหมองทั้งปวง เช่น ปราศจากความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นการบรรลุภาวะวิมุตติคือความพ้นทุกข์[๕] การมีความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงและการฝึกอบรมพัฒนาตนให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว โดยเริ่มจากการรู้และเข้าใจสิ่งที่เราศึกษาเล่าเรียนและรับฟังมา จากนั้นก็นำสิ่งที่เรารับรู้มาเชื่อมโยงกันเป็นองค์ความรู้ จนสามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ได้ ในที่สุดก็ถึงขนาดที่รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิตว่า ไม่มีอะไรดำรงอยู่อย่างนิรันดร์ จึงเกิดความเบื่อหน่าย ไม่อยากยึดถือจริงจัง จิตใจก็เป็นอิสระ ความรู้ความเข้าใจเช่นนี้เรียกว่า การใช้ปัญญาและเกิดขึ้นเป็นไปด้วยปัญญา[๖]

คุณลักษณะของปัญญา คือ รู้ เข้าใจ รู้จักคิด รู้วิธี วินิจฉัย รู้วิธีแก้ปัญหา และรู้วิธีสร้างสรรค์ หรือดำเนินงานให้สำเร็จ ซึ่งในที่สุดก็สามารถนำพาบุคคลและสังคมไปสู่ความดีงามและความสุขได้[๗] ที่สำคัญก็คือ คำว่า “ปัญญา” ยังบ่งบอกถึงคุณลักษณะ และพระคุณของพระพุทธเจ้าอีกด้วย กล่าวคือ “พุทธะ” ซึ่งเป็นฉายาของพระพุทธเจ้า แปลว่า “ผู้ตื่นแล้ว” หมายความว่า ทรงมีปัญญา ตื่นจากโมหะ (ความหลงผิด) และตื่นจากความมืด (ความไม่รู้จริง) คำว่า “โพธิ” จึงบ่งบอกถึงปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า[๘]

พระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์อื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนา มีคำอธิบายความหมายของปัญญาอยู่ ๒ ระดับ คือ ระดับโลกิยะกับระดับโลกุตระ ในระดับโลกิยะ คำว่า “ปัญญา” มีความหมายเชื่อมโยงกับความรู้แจ้ง การตรัสรู้และนิพพาน “ปัญญา” มีความสำคัญยิ่งสำหรับการเป็นคนดีหรือทำความดี เราไม่สามารถเป็นคนดีได้ถ้าไม่มีปัญญา เช่นถ้าเพื่อนของเราคนหนึ่งมีปัญหาทางการเงิน มีหนี้สินรุงรัง ถูกเจ้าหนี้ตามทวงจะยึดบ้านยึดทรัพย์สินหรือถึงขั้นติดคุกติดตะราง เรามีเมตตาสงสารเพื่อน กลัวเพื่อนลำบาก เลยเอาทรัพย์สินเงินทองของตนเองและครอบครัวออกไปทุ่มเทช่วยเหลือเพื่อน จนครอบครัวของตนเองและตนเองก็ลำบากไปด้วย การกระทำเช่นนี้ไม่ทำให้เราเป็นคนดีเพราะทำให้ตนเองและผู้ที่ตนเองมีหน้าที่ต้องดูแลประสบความเดือดร้อน ไม่ได้รับการสรรเสริญแต่

[๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การศึกษา พัฒนาการ หรือบูรณาการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗.

[๖] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**, พิมพ์ครั้งที่ ๗๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๐-๘๑.

[๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การศึกษา พัฒนาการหรือบูรณาการ**, หน้า ๘๔-๘๖.

[๘] พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), **พัฒนาปัญญา**, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๘.

อาจถูกติเตียนว่าโง่เขลา ไม่มีปัญญา การใช้ปัญญาจึงสำคัญสำหรับการทำความดีและมีจริยธรรม เช่นเดียวกับในตัวอย่างเรื่องอื่น ๆ ถ้าไม่มีปัญญาก็ประพฤติปฏิบัติอย่างมีคุณธรรมไม่ได้ ความซื่อสัตย์สุจริตจะเป็นไปได้ก็ต้องมีปัญญากำกับ มิฉะนั้นจะกลายเป็นความเขลา ความกตัญญูกตเวทีที่ไม่มีปัญญาอาจกลายเป็นการทำชั่วเพื่อตอบแทนบุญคุณของคนชั่วผู้มีพระคุณของตน เช่น ยอมค้ายาเสพติดเพื่อตอบแทนคุณของผู้ที่เคยช่วยเหลือตนมาก่อนและขอให้ตนชดใช้ด้วยการทำชั่ว ปัญญาจึงเป็นองค์ธรรมที่ประคับประคองศีล ทำให้คนเป็นคนดีได้

พระพุทธโฆสาจารย์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐) พระเถระผู้เรืองนามในฐานะ พระอรรถกถาจารย์คนสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึงปัญญาในระดับโลกียะไว้ว่า "ปัญญาคือความรู้ที่ประกอบด้วยความรู้แจ้งและกุศลจิต"[๙] นอกจากนี้ พระนารทมหาเถระ ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาชาวศรีลังกาได้กล่าวยืนยันว่า

> เบื้องหลังศีลคือปัญญา ฐานของพระพุทธศาสนาคือศีล ส่วนปัญญาคือยอดสุด องค์ธรรมทั้งสองเป็นส่วนเสริมซึ่งกันและกันประดุจปีกทั้งคู่ของนก ปัญญาเปรียบเสมือนดวงตาของมนุษย์ ศีลเปรียบเสมือนเท้า เรากล่าวขานถึงพระพุทธองค์ว่าทรงเพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ (วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน) คือสมบูรณ์ด้วยปัญญาและความประพฤติ[๑๐]

ส่วนปัญญาในความหมายระดับโลกุตระไม่เกี่ยวกับเรื่องการทำดีทำชั่ว แต่อยู่เหนือความดีความชั่ว ปัญญาในที่นี้คือวิถีไปสู่ความจริงและเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา พระอภิธรรมปิฎกได้กล่าวถึงกำลังหรือบทบาทหน้าที่ของปัญญาไว้ดังนี้

> ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจัย ความเลือกสรร ความวิจัยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้งความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้งความรู้ดี ปัญญาเหมือนปฏัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือน

[๙] Buddhaghosa, The Visuddhi-Magga, Chapter xiv, in Henry Clarke Warren, **Buddhism in Translations,** (Forge Village, Mass. : The Murray Printing Company, 1974), p.330.

[๑๐] Narada, **The Buddha and His Teachings,** (Taipei : The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 1998), p.291.

[๑๑] มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, เล่ม ๓๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๒.

> ศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่า ปัญญาพละที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น[๑๑]

การยกย่องปัญญาเป็นองค์ธรรมสูงสุดทางพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นเครื่องนำไปสู่อุดมคติคือความพ้นทุกข์นั้นปรากฏอยู่ในพุทธพจน์ในปทสูตร สังยุตตนิกาย แห่งพระไตรปิฎกว่า

> ภิกษุทั้งหลายรอยเท้าของสัตว์ที่เที่ยวไปบนแผ่นดินทั้งหมดรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลกกล่าวว่าเลิศกว่ารอยเท้าเหล่านั้น เพราะเป็นรอยใหญ่แม้ฉันใด บทแห่งธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ปัญญินทรีย์บัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่าบทแห่งธรรมเหล่านั้น เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน[๑๒]

การยกย่องปัญญาเหนือองค์ธรรมอื่นในการปฏิบัติธรรมเป็นแนวความคิดแบบปัญญานิยมในพระพุทธศาสนาของไทย แนวความคิดนี้ปรากฏอยู่ในงานเขียนและคำบรรยายทั้งของ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินฺทปญฺโญ) หรือพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พุทธทาสภิกขุ (พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๕๓๖) เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดธารน้ำไหลและสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี และเป็นผู้บุกเบิกแนวคิดแบบปัญญานิยมในพระพุทธศาสนาของไทย

ปัญญาในคำสอนของท่านพุทธทาสหมายถึง “การฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง”[๑๓] เป็นความเห็นแจ้งที่เกิดจากการเพ่งดูสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างพินิจพิจารณาจนเกิดความเบื่อหน่าย ไม่หลงไหลยึดมั่นในสิ่งนั้นเพราะเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ของมัน ไม่ได้เกิดจากการใช้เหตุผลเป็นหลักในการคิดเหมือนการคิดทางวิชาการ แต่ต้องเห็นแจ้งในรากเหง้าของปัญหาและในความจริงของโลกและชีวิตจนสามารถคลายความยึดติดและปล่อยวางได้[๑๔]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็มีทรรศนะทำนองเดียวกับท่านพุทธทาสว่า ปัญญานำไปสู่ความจริงและความพ้นทุกข์ เนื่องจากปัญญาซึ่งหมายถึงความรู้ความเข้าใจ สามารถแยกแยะ ดี ชั่ว คุณหรือโทษได้ด้วยการรู้เหตุรู้ผล จนในที่สุดก็สามารถกำจัดอวิชชา (ความไม่รู้จริงได้) เช่น

[๑๒] เรื่องเดียวกัน.

[๑๓] พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ), **คู่มือมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๖๒.

[๑๔] เรื่องเดียวกัน.

ความไม่รู้จริงในเรื่องอริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท ทำให้เกิดปัญญาวิมุตติ (ความหลุดพ้นด้วยปัญญา) สำเร็จเป็นพระอรหันต์และพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง[๑๕] ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ปัญญาแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. จินตมยปัญญา หรือ จินตามยปัญญา แปลว่า ปัญญาเกิดจากการคิด

๒. สุตมยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฟังหรือการสดับเล่าเรียน

๓. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติหรือลงมือทำ

พระไตรปิฎกและอรรถกถาเรียงลำดับ "จินตมยปัญญา" ก่อน ซึ่งต่างกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปของไทยที่เรียงลำดับ "สุตมยปัญญา" ก่อน พระพรหมคุณาภรณ์ตั้งข้อสังเกตว่า ในคัมภีร์ภาษาบาลีให้ความสำคัญกับประเภทของบุคคล จึงไม่เรียงลำดับตามขั้นตอนการอบรมพัฒนา กล่าวคือ บุคคลบางกลุ่มสามารถคิดหาเหตุผลเองได้จนเกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจ เป็นกลุ่มที่ฉลาดคิดเองเป็น รู้จักมนสิการ (พิจารณาด้วยใจ) เช่นพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งตรัสรู้ด้วยตนเองได้ ความรู้ที่ท่านค้นพบไม่มีผู้ใดสั่งสอนหรือรู้มาก่อน ท่านพิจารณาด้วยตนเอง มีปัญญาตรัสรู้ บางคนไปอยู่ในที่สงบสงัด พิจารณาชีวิตของตนที่ผ่านมาก็เกิดปัญญาเข้าใจความจริงของโลกและชีวิต เกิดจินตามยปัญญา แต่คนส่วนมากต้องอาศัยครูสั่งสอนอบรม อาศัยกัลยาณมิตรให้คำแนะนำจนเกิดความเข้าใจ เกิดปัญญา เรียกว่า สุตมยปัญญา ความรู้ประเภทที่ได้อาศัยการได้ยินได้ฟังหรือศึกษาอบรมที่เรียกว่า "สุตะ" เป็นอุปกรณ์สำคัญของปัญญา ทำให้ปัญญาได้ข้อมูลที่จะนำไปใช้และสร้างความเข้าใจได้ชัดเจนกว้างขวางยิ่งขึ้น "สุตะ" เป็นเครื่องเกื้อหนุนปัญญาทั้งในทางโลกและทางธรรม ทำให้เข้าใจโลกและชีวิต และสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามตลอดจนเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้ ส่วนภาวนามยปัญญาเป็นปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ คำว่า "ภาวนา" แปลว่า ทำให้เจริญหรือทำให้เกิดมีขึ้น หมายถึงการฝึกฝนปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดความรู้ความเข้าใจ เช่นการปฏิบัติกรรมฐานและการเรียนงานช่างฝีมือ การปฏิบัติกรรมฐานด้วยการปฏิบัติสมาธิทำให้เกิดปัญญาได้ สมาธิเป็นบาทฐานของปัญญา เมื่อจิตใจสงบเกิดสมาธิดีแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นความจริงหรือเกิดปัญญารู้แจ้งได้[๑๖]

ในสังคมไทยของเรา ผู้คนทั่วไปยังใช้ชีวิตตามความต้องการของตนเอง ไม่ได้คิดเรื่องพัฒนาปัญญา เมื่อมีปัญญาก็แก้ไขปัญหาไปตามมีตามเกิด ไร้ทิศทาง เช่น เมื่ออยากจนอยากได้ทรัพย์สินเงินทอง ก็แก้ปัญหาด้วยการจี้ปล้นบ้าง อ้อนวอนขอโชคลาภจากสิ่งศักสิทธิ์บ้าง จนกลายเป็นเหยื่อ

[๑๕] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

[๑๖] พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), **พัฒนาปัญญา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๔๖-๔๗.

ของกลุ่มมิจฉาชีพที่แฝงตัวเข้ามาหลอกลวงให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่ความเดือดร้อนวุ่นวายมากขึ้น หากเราให้ความสำคัญกับเรื่องของปัญญาและการพัฒนาปัญญา เราก็จะสามารถแก้ปัญหาและพัฒนาตัวเองไปสู่ความสุข ความสำเร็จในชีวิต จนถึงความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงได้

๓. ไม่มีปัญญา พัฒนาไม่ได้

ในเมื่อการพัฒนาจำเป็นต้องอาศัยปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญ ประเด็นจึงอยู่ที่เรื่องทำอย่างไรเราจึงจะมีปัญญาและใช้ปัญญาในภาคปฏิบัติได้ นักคิดหรือผู้รู้ในพระพุทธศาสนาที่สังคมไทยยอมรับนับถือได้กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวอย่างกว้างขวาง ในที่นี้ขอยกอ้างทรรศนะและคำสอนของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ชาวพุทธทั่วไปและนักวิชาการให้ความสนใจอย่างมากมาเป็นตัวอย่างในการศึกษาพิจารณา

ในฐานะที่ท่านพุทธทาสเป็นนักคิดที่บุกเบิกแนวคิดแบบปัญญานิยมในพระพุทธศาสนาของไทย ท่านจึงให้ชาวพุทธทุกคนพิจารณาสิ่งที่เราเคยเชื่อหรือทำตาม ๆ กันมานั้นถูกต้องเหมาะสมจริงหรือไม่ ในขณะที่ทรรศนะแบบจารีตนิยมถือว่า "ปัญญา" ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการพ้นทุกข์ เป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาตามขั้นตอนจากศีลและสมาธิ ท่านพุทธทาสกลับเห็นว่า ปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด และมีอยู่ได้โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยศีลและสมาธิเป็นเครื่องค้ำจุน แต่ปัญญาเสียอีกกลับเป็นสิ่งที่ค้ำจุนศีลและสมาธิ ดังที่ท่านอธิบายว่า

> ถ้ามองส่วนภายในแคบ ๆ ศีลเป็นพื้นฐานของสมาธิ สมาธิเป็นพื้นฐานของปัญญา ปัญญาเป็นเครื่องตัดรากเหง้าของความทุกข์นี้ คือ อิทัปปัจจยตา ในระหว่าง ๓ สิ่งนี้ ถ้าพูดถอยหลังก็พูดว่า ดับทุกข์เพราะปัญญา ปัญญามีก็เพราะสมาธิ สมาธิมีก็เพราะศีล ศีล สมาธิ ปัญญา ก็เลยเหมือนกับไม้ ๓ ขา อย่างเดียวกันอีก เอาอันใดอันหนึ่งออกเสียไม่ได้ มันต้องอาศัยกันไป มันจึงจะเป็นไปได้ หรือว่าถ้ามีปัญญาอย่างเดียว มันต้องควบคุมศีล สมาธิ ไว้อยู่ในอำนาจได้ ศีล สมาธิ ปัญญา ไม้ ๓ ขา ในฐานะเป็นเหตุดับทุกข์ ทำให้เกิดวิมุตติ และวิมุตติญาณทัศนะ ในฐานะที่เป็นผล คือ ความดับทุกข์โดยตรง[๑๗]

[๑๗] พุทธทาสภิกขุ, **อิทัปปัจจยตา,** (กรุงเทพมหานคร : อรุณวิทยา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๐.

ท่านพุทธทาสได้นำเสนอวิธีการเพื่อกระตุ้นปัญญาดังนี้

๑) ใช้ภาษาธรรมในการเข้าใจความหมายของสิ่งต่าง ๆ ท่านพุทธทาสแยกภาษาที่ใช้สื่อสารกันเป็น ๒ ระดับ คือ ภาษาคนและภาษาธรรม ภาษาคนหมายถึงภาษาที่สื่อความหมายในระดับรูปธรรม เป็นความหมายตื้นๆ ตรงไปตรงมาตามตัวอักษร และตามความเข้าใจของคนทั่วไป เช่น คำว่า “พระรัตนตรัย” ซึ่งประกอบไปด้วยพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์ ก็หมายถึงพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธรูป (พระพุทธ) คัมภีร์ที่จารึกคำสอนของพระพุทธเจ้า (พระธรรม) และกุลบุตรผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา (พระสงฆ์) ส่วนภาษาธรรม หมายถึง ภาษาที่สื่อความหมายในระดับนามธรรม ต้องเข้าใจด้วยปัญญาและการพิจารณาอย่างลึกซึ้ง นั้นพระพุทธเจ้าในภาษาธรรมจึงหมายถึงคุณสมบัติของผู้รู้ ผู้ตื่นจากกิเลสตัณหา เป็นคุณสมบัติของความเป็นผู้หมดมลทินและความทุกข์ทั้งปวง ในการอธิบายธรรมบางตอนท่านพุทธทาสใช้ภาษาธรรมซึ่งผู้อ่านต้องพิจารณาจึงจะเข้าใจความหมายที่ท่านต้องการสื่อ เช่นตอนที่ท่านกล่าวถึง “พระพุทธเจ้า” ในตัวเราว่า

> เมื่อใดพบความว่างจากตัวตนเช่นนี้ เมื่อนั้นก็พบพระพุทธเจ้าที่มีประจำอยู่แล้วในตัวเรา ซึ่งเป็นเครื่องหมายอันแน่นอนของการตรัสรู้หรือการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงของเราเองหรือเรียกด้วยสมมติโวหารอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า “พบตัวเองครั้งใหม่อย่างถูกต้องแล้ว” เป็นตัวเองที่ไร้ความยึดถือ ยึดถือไม่ติด[๑๘]

“พระธรรม” และ”พระสงฆ์” ก็เช่นเดียวกันที่มิได้หมายถึงรูปธรรมภายนอก ไม่ใช่คัมภีร์หรือบุคคลแต่พระธรรมหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เราต้องไม่ตีความตามตัวอักษรเพื่อให้เข้าใจถึงแก่นแท้อันได้แก่ธรรมชาติและกฎธรรมชาติ ส่วนพระสงฆ์ก็มิใช่บุคคลผู้ออกบวชซึ่งกระทำผิดพลาดให้เสื่อมศรัทธาได้ พระสงฆ์ในภาษาธรรมหมายถึงความเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบผู้เพียรสู่ความพ้นทุกข์ การยึดพระรัตนตรัยเป็นสรณะ จึงหมายถึงการพากเพียรให้เราได้ฝึกฝนปัญญาจนพบพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์ในตนเองและพึ่งตนเองเพื่อไปสู่ความพ้นทุกข์ได้

๒) ใช้ปริศนาธรรมในการสื่อความหมายที่ลึกซึ้งเพื่อกระตุ้นความสนใจและการใช้ปัญญาขบคิดให้เข้าใจ ปริศนาธรรมนี้ท่านพุทธทาสได้แสดงไว้ในอาคารมหรสพทางวิญญาณในสวนโมกขพลารามเพื่อให้ผู้ชมได้ขบคิดพิจารณาให้เห็นธรรม เช่น ภาพวงกลมสีขาวที่หมายถึง ความว่าง ความปราศจากการยึดมั่นถือมั่นอันเป็นเหตุของความทุกข์ ภาพเรือที่ลอยอยู่ในทะเลไฟซึ่งสื่อถึงความเป็นอยู่อย่างไม่ทุกข์ท่ามกลางความทุกข์

[๑๘] พุทธทาส อินทปญฺโญ, **ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๕๕-๕๖.

๓) ใช้กวีนิพนธ์เพื่อสร้างจินตนาการและอารมณ์คล้อยตาม บทกวีของท่านพุทธทาสมีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งที่ปรากฏในสวนโมกข์และในเอกสารที่มีผู้รวบรวมไว้ เช่นในบทกวีชื่อ “ศัตรู คือผู้จ่อมาสอบไล่” ตอนหนึ่งว่า

อันศัตรู	คือผู้สอน	สัจธรรม
ว่าอาฆาต	นั่นคือน้ำ	สกปรก
อย่าเก็บไว้	ในใจ	ให้ใจฟก
จะเวียนวก	ว่ายสงสาร	นานนักเลย
เหตุฉะนั้น	ศัตรู	คือผู้ให้
แต่กลายเป็น	ผู้ร้าย	อย่างไรเหวย
เพราะผู้รับ	รับไม่เป็น	อย่างเช่นเคย
ถ้ารับเป็น	พวกเราเอ๋ย	หมดศัตรู[๑๙]

ผู้อ่านต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาความหมายของบทกวีจึงจะเห็นธรรมที่แฝงเร้นอยู่ เป็นการมองอีกด้านหนึ่งของปัญหาที่ทำให้สิ่งที่เราคิดว่าเป็นปัญหาแต่แรกกลับกลายมาเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตของเราต่อไป

๔) ใช้โวหารที่เร้าใจและมีสาระที่ชวนคิดในการสร้างอารมณ์ให้ผู้อ่านซึ่งนำไปสู่ความคิดโต้แย้งและเห็นความจริงในที่สุด เช่นเมื่อท่านติเตียนพฤติกรรมแบบวัตถุนิยมของผู้แสวงประโยชน์ทั่วไปว่า

> วัตถุทรัพยากรบนดินหรือใต้ดินหรือที่ไหนก็ตามที่ยังไม่ควรจะถูกเอามาล้างผลาญทำลายกันเสีย ก็เอามาทำลายกันเสียเพื่อประโยชน์เพียงเพื่อวัตถุนิยม คือความเพลิดเพลินทางวัตถุ ยังไม่จำเป็นอะไรที่มนุษย์จะต้องทำเช่นนั้น แต่กลับพยายามแข่งขันเอาขึ้นมา สร้างแล้วก็ยุบ สร้างแล้วก็ยุบ สร้างแล้วก็ทำลาย อย่างนี้ก็ฉิบหายไปมากถึงแม้ว่าจะใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ ก็ล้วนแต่ทำให้เกิดกิเลส เกิดการเบียดเบียน เกิดความหลงใหล เกิดความยุ่งยากระส่ำระส่ายเนื่องถึงกันไปหมดทั้งโลก[๒๐]

[๑๙] พุทธทาสภิกขุ, **หาสุขได้จากทุกข์**, (ม.ป.ท. : ๒๕๓๖), หน้า ๔๔.

[๒๐] พุทธทาสภิกขุ, **ปณิธานวันล้ออายุ**, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘), หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

ที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การคิดพิจารณาปรากฏการณ์ทั้งหลายด้วยปัญญาเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะทำให้เราเห็นปัญหาและความจำเป็นในการแก้ไขอาจกล่าวได้ว่า พุทธทาสภิกขุพยายามนำชาวพุทธไปสู่แก่นพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ดั้งเดิมในครั้งพุทธกาลตามที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกโดยมิได้ถูกบิดเบียนหรือดัดแปลงเพื่อความสะดวกสบายของชาวพุทธในปัจจุบัน เช่น การมีชีวิตอยู่แบบสันโดษและปฏิเสธความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยทางวัตถุ เป็นชีวิตที่ท่านพุทธทาสถือว่าเป็นวิถีพุทธอย่างหนึ่ง ท่านจึงไม่สร้างโบสถ์วิหารที่หรูหราใหญ่โตและประดับประดาอย่างสิ้นเปลืองค่าก่อสร้าง เช่น สร้างโบสถ์วิหารตามจารีตนิยมทั่วไป ไม่เรี่ยไรและสะสมเงินทอง และไม่ใฝ่หาสมณศักดิ์ แต่กลับมุ่งทำหน้าที่ปฏิบัติธรรมและเผยแผ่ธรรมจนมรณภาพ การที่จะเข้าใจพุทธธรรมได้ตามความหมายดั้งเดิมที่ตรงตามพุทธประสงค์นั้น จำเป็นต้องใช้ปัญญาในการเข้าถึงและเข้าใจให้ถ่องแท้ ปัญญาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ในการบรรลุความจริง

ในทางการเมือง ปัญญาทำให้เรามองเห็นโทษของนักการเมืองที่เอาแต่แสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองมากกว่าการรับใช้ประชาชน ท่านพุทธทาสจึงนำเสนอแนวคิดเรื่องนักการเมืองพระโพธิสัตว์ที่เห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นมากกว่าประโยชน์ของตนเอง ส่วนระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยในปัจจุบันก็มีข้อบกพร่องในการเปิดโอกาสให้ใส่ร้าย ป้ายสีและแย่งชิงอำนาจกัน จึงทำให้ท่านพุทธทาสนำเสนอแนวคิดเรื่องการปกครองแบบธัมมิกสังคมนิยม

ในทำนองเดียวกัน ปัญญาได้ทำให้เรามองเห็นข้อบกพร่องในระบบการศึกษาและเศรษฐกิจของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งท่านพุทธทาสวิเคราะห์ว่าการศึกษาเป็นแบบ “สุนัขหางด้วน” ที่ขาดการปลูกฝังจริยธรรมและศีลธรรมให้นักเรียน ในทำนองเดียวกัน เศรษฐกิจก็เป็นบริโภคนิยมที่วางพื้นฐานอยู่บนจิตสำนึกแบบวัตถุนิยม มุ่งแสวงหาแต่ความสะดวกสบายทางวัตถุและการเสพสุข แนวคิดหลักของท่านพุทธทาสจึงอยู่ที่การส่งเสริมชาวพุทธทั้งบรรพชิตและฆราวาสให้ใช้ปัญญาปฏิเสธวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ทำความเข้าใจคำสอนในศาสนาของตนเองให้ถ่องแท้ อยู่ร่วมกับศาสนิกอื่นอย่างสันติและกำจัดความเห็นแก่ตัวอันเป็นรากเหง้าของความทุกข์ทั้งปวง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ก็มีทรรศนะเช่นเดียวกับพุทธทาสภิกขุในเรื่องความจำเป็นที่ต้องมีปัญญาเพื่อพัฒนาตนเองไปจนถึงที่สุดเพื่อให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส ตัณหา นอกจากนี้ ปัญญาก็ทำให้เราเป็นชาวพุทธที่ยึดมั่นในพระรัตนตรัยอย่างถูกต้องโดยท่านอธิบายว่า “พระพุทธ” มิได้หมายถึงเพียงพระพุทธรูป หรือ พระพุทธเจ้าที่เรายึดถือด้วยความศรัทธาและด้วยความเคารพบูชาอย่างสูงเท่านั้น แต่หมายถึงความเป็นพุทธะ เป็นผู้รู้แจ้ง ซึ่งมนุษย์ทุกคนก็เป็นได้ในทำนองเดียวกัน “พระธรรม” ก็ไม่ได้หมายถึงคำเทศนาสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวก และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แต่หมายถึง ธรรมชาติ ส่วน “พระสงฆ์” ก็มิได้หมายถึงบุคคลผู้อุปสมบทในพระพุทธศาสนา แต่หมายถึง “สังฆะ” หรือสังคมในอุดมคติที่ประกอบด้วยผู้รู้แจ้งในความจริง ดังที่ท่านกล่าวว่า

> พระรัตนตรัยเป็นหลักใหญ่สามเส้าที่ชาวพุทธพึงตระหนักอยู่เสมอ คือ พุทธ-มนุษย์ (ชี้ถึงศักยภาพสูงสุด ที่มีอยู่ในมนุษย์แต่ละบุคคล) ธรรม-ธรรมชาติ (ธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ที่รู้แล้วจะบรรลุธรรมที่เหนือเหตุปัจจัย) สงฆ์-สังคม (สังคมอุดมคติแห่งอริยชน ผู้ดำเนินอยู่ในขั้นต่าง ๆ แห่งการรู้ธรรมและทางตามวิถีแห่งพุทธะ)[๒๑]

คนเราจึงควรตระหนักถึงศักยภาพของตนและความสามารถของตนในการพัฒนาไปสู่ความรู้แจ้งได้ ความรู้แจ้งนี้คือความรู้แจ้งในธรรมชาติและกฎธรรมชาติ ซึ่งทำให้มนุษย์กลายเป็นพระพุทธเจ้าได้ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จึงไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แปลกแยกไปจากมนุษย์และธรรมชาติ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ชี้ให้เห็นว่า

> พระพุทธเจ้าก็เป็นมนุษย์ แต่ที่กลายเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาได้ก็เพราะรู้เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งเราเรียกว่า เข้าใจธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายนั่นเอง ความจริงของสิ่งทั้งหลายนี้ เราเรียกว่าธรรม ธรรมคือกฎเกณฑ์ ความจริง ความเป็นเหตุปัจจัยของสิ่งต่าง ๆ การรู้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงนี้แหล่ะคือการเข้าถึงธรรม การที่พระพุทธเจ้าเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย มองสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว ก็เรียกว่าตรัสรู้ธรรมแล้วจึงเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา ธรรมจึงเป็นหลักการสำคัญประการที่ ๒ ในพระพุทธศาสนา เป็นตัวที่ทำให้มนุษย์ผู้รู้แล้ว กลายเป็นพุทธะ[๒๒]

การรู้ธรรมหรือธรรมชาติทำให้มนุษย์เป็นพระพุทธเจ้า และมนุษย์ที่รู้เรื่องธรรมชาติและรวมตัวเป็นกลุ่มสังคมก็จะทำให้เกิดสังคมในอุดมคติหรือสังฆะในพระพุทธศาสนา ในทรรศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ “สังฆะ” จึงบ่งบอกคุณภาพทางจิตและความรู้ที่ถูกต้อง มิใช่รูปแบบทางเครื่องแต่งกาย และประเพณีวัฒนธรรม เช่น การอุปสมบทและการนุ่งห่มไตรจีวร

การชี้ให้เห็นว่า พระรัตนตรัยที่แท้จริงนั้นก็คือคุณภาพและประสิทธิภาพทางจิตของมนุษย์ที่พัฒนาได้ทำให้เรามีความมั่นใจในศักยภาพทางการพัฒนาของมนุษย์ไปจนถึงที่สุด พระพุทธเจ้าคือตัวอย่างของมนุษย์ผู้พัฒนาปัญญาได้สูงสุดและใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้จนเสร็จสิ้น เป็นการเตือนใจเราทุกคนว่าเรามีศักยภาพดังกล่าวอยู่ในตัว เราจึงมีหน้าที่ในการพัฒนาตนตามแบบพระพุทธเจ้า ความ

[๒๑] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พัฒนาตน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐-๑๔.

[๒๒] เรื่องเดียวกัน.

ศรัทธาเชื่อมั่นในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (โพธิสัทธาหรือตถาคตโพธิสัทธา) คือความศรัทธาในศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาตนจนรู้แจ้งในความจริงของธรรมชาติของโลกและชีวิต และเป็นพระพุทธเจ้าได้ เป็นแรงบันดาลใจให้เราต้องพัฒนาปัญญาของเราเอง พระพรหมคุณาภรณ์ยืนยันว่า "ถ้าเราพัฒนาปัญญาแล้ว เราก็เป็นพระพุทธเจ้า"[๒๓] พระพุทธศาสนายกย่องผู้ที่พัฒนาตนว่าเป็นยอดของบุคคล และอาจกล่าวได้ว่า หลักการพัฒนาตนเป็นแกนของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเน้นประวัติการฝึกตนของพระพุทธเจ้าโดยผ่านคัมภีร์ชาดกถึง ๕๕๐ ชาติ เพื่อให้เห็นกระบวนการฝึกหัดอบรมตนหรือการพัฒนาตนของพระพุทธเจ้าตามลำดับ ตั้งแต่เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นปุถุชน จนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และเพื่อเป็นแรงบันดาลใจให้คนทั่วไปได้บำเพ็ญบารมีตามรอยของพระองค์[๒๔]

ในการฝึกฝนและพัฒนามนุษย์นั้น พระพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลักเรียกว่าไตรสิกขา ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้มนุษย์พัฒนาได้อย่างมีบูรณาการ เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีลคือวินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนามนุษย์เพราะวินัยเป็นตัวการจัดการชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา ส่วนสมาธิเป็นเรื่องของการฝึกจิต เป็นการพัฒนาคุณสมบัติของจิตในด้านคุณธรรม ความสามารถและความสุข และปัญญาเป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง รู้ตรงตามความจริง จนรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต ทำให้ใจเป็นอิสระ ไร้ทุกข์ และเข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์[๒๕] การยอมรับว่า มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้สูงสุดคือการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ที่สามารถพ้นจากกิเลสตัณหาและความทุกข์ได้ มนุษย์ที่พัฒนาปัญญาหรือพัฒนาตนเองได้แล้ว จึงเป็นผู้ประเสริฐสุด และเมื่อคนเรามีอิสรภาพจากความทุกข์แล้ว จิตใจของเราก็จะเปิดกว้างออกไปรับรู้ปัญหาและความรู้สึกสุขทุกข์ของผู้อื่น เกิดความคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์เช่นเดียวกับเรา จึงเกิดคุณธรรมคือความกรุณาขึ้นมาเองพร้อมกับความพ้นทุกข์ด้วยปัญญา

[๒๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕๒.

[๒๔] พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พัฒนาตน**, หน้า ๑๐-๑๔.

[๒๕] พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๖), หน้า ๓๗-๓๘.

๔. ปัญญาพาให้พ้นทุกข์

การพ้นทุกข์หมายถึง การปลอดพ้นจากกิเลสตัณหาอันเป็นเครื่องเศร้าหมอง การบรรลุนิพพานและการเป็นพระอรหันต์ซึ่งจะเกิดขึ้นในชาติปัจจุบันหรือในชาติหน้าก็ได้ ซึ่งล้วนต้องอิงอาศัยปัญญา

ท่านพุทธทาสอธิบายเรื่องการพ้นทุกข์ซึ่งเป็นไปได้ในปัจจุบัน ในทุกบริบทของชีวิตมนุษย์ เพียงแต่มนุษย์เราทำจิตให้ว่าง ให้ปลอดพ้นจากกิเลสตัณหา ปราศจากความโลภ โกรธ หลง และปราศจากความเห็นแก่ตัว การชนะความเห็นแก่ตัวจะเป็นไปได้โดยการพยายามเข้าถึง “ความว่าง” ด้วยปัญญา ความว่างคือความไม่มีแก่นสาร ไม่มีตัวตนแท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์คือ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (อนิจฺจ) คงทนอยู่ไม่ได้นาน (ทุกฺข) และไม่มีตัวตนให้ยึดถือได้ (อนตฺตา) หากเราไม่ยึดถือ เช่น ยึดว่าสิ่งนี้เป็นสมบัติของเรา เกียรติยศชื่อเสียงต้องอยู่กับเราตลอดไป เราก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะธรรมชาติของสรรพสิ่งนั้นเป็น “ความว่าง” ดังที่ท่านพุทธทาสยกอ้างให้เห็นว่า

> เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนให้มองสิ่งทั้งหลายทั้งปวงว่าเป็นของว่าง อย่าได้มองว่าเป็นของที่มีคุณหรือมีโทษแต่ฝ่ายเดียว เพราะจะเป็นความวุ่นแล้วก็จะเป็นทุกข์ เมื่อใดมองเห็นความเป็นของว่างถึงที่สุด เมื่อนั้นก็เป็นพระอรหันต์ขึ้นมาทันทีที่ตรงนั้นเอง ถ้าว่างอย่างเด็ดขาดก็เป็นนิพพานแท้ ถ้าว่างชั่วคราวก็เป็นนิพพานชั่วคราวแต่อย่างนั้นก็ยังดี ดีกว่าที่จะเป็นความวุ่นหรือเป็นความทุกข์ ถ้าเราไม่สามารถทำให้เกิดความว่างโดยเด็ดขาด เราก็พยายามทำให้เกิด “ความว่าง” ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ นี่แหล่ะคือการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง ไม่ใช่การทำพิธีรีตองหรือการทำบุญแบบนั้นแบบนี้อันเป็นความวุ่นทั้งนั้น[๒๖]

การทำจิตให้ถึง “ความว่าง” ก็คือการทำจิตของเราให้สะอาด ปลอดพ้นจากกิเลสตัณหาและมลทินทุกชนิด จิตที่ว่างจากกิเลสจึงไม่เศร้าหมองและมีพลังในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาตนเองและผู้อื่นสิ่งอื่นที่เราสัมพันธ์ด้วย หากเรามี “จิตว่าง” หรือ “ความว่าง” ในจิตชั่วคราวเราก็พ้นทุกข์ได้ในปัจจุบัน ในระดับโลกิยะ ในชีวิตประจำวัน แต่ถ้าเรามี “ความว่าง” อย่างถาวร เราก็บรรลุโลกุตตรธรรม บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ การบรรลุ “ความว่าง” ในระดับชั่วคราวก็สามารถทำให้เกิดความก้าวหน้าในการทำงานและการดำรงชีวิตโดยทั่วไปของเราได้ เช่น การทำงานด้วย “ความว่าง” ดังที่ท่านพุทธทาสอธิบายว่าเป็นการปฏิบัติธรรม เป็นการทำหน้าที่ มิใช่เพื่อลาภยศและทรัพย์สิน

[๒๖] พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือปัญญาชน,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มปพ.), หน้า ๑๘๑.

แต่อย่างใด จึงเป็นการทำงานด้วยความสุขและปราศจากความเครียด หากเราทำงานด้วยความเห็นแก่ตัวด้วยการแสวงหาลาภยศตามแรงผลักดันของกิเลสตัณหา เราจะเหนื่อยล้าและเป็นทุกข์[๒๗]

ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ก็มีทรรศนะเช่นเดียวกับพุทธทาสภิกขุในแง่ที่ยืนยันว่า ปัญญาคือปัจจัยหลักที่นำพามนุษย์ไปสู่ความพ้นทุกข์ ปัญญาที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "วิปัสสนา" ปัญญาในขั้นสูงสุดคือวิปัสสนา เป็นปัญญาในขั้นที่จะทำงานรู้เท่าทันสัจธรรม สามารถตัดสังโยชน์ (เครื่องผูกมัดสิ่งมีชีวิตไว้กับวัฏสงสารและความทุกข์) ได้ วิปัสสนาจึงเป็นข้อปฏิบัติเฉพาะในพระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่า ปัญญาในความหมายนี้เป็นความหมายเฉพาะทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น[๒๘] การเจริญวิปัสสนา (วิปัสสนาภาวนา) หรือปัญญาภาวนา มีจุดหมายเพื่อให้เกิดปัญญา คือปัญญาที่เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง ไม่ใช่รู้เพียงการทำมาหากินเท่านั้น

การเจริญวิปัสสนาหรือปัญญาภาวนาเป็นไปได้โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน กรรมฐานมี ๒ แบบ คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน การทำสมถกรรมฐานคือการฝึกจิตให้แน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนบรรลุผลสำเร็จคือ ฌาน ส่วนการทำวิปัสสนากรรมฐานคือการฝึกจิตให้รู้เห็นตามความเป็นจริงจนบรรลุญาณ คือความรู้ เมื่อมีความรู้ตามความเป็นจริง จิตก็เป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ได้อย่างถาวร ต่างกับสมถกรรมฐานที่จิตเป็นอิสระจากทุกข์ได้เพียงชั่วคราวในขณะที่ดิ่งอยู่ในสมาธิเท่านั้น จึงกล่าวได้ว่า สมถะจรรโลงศรัทธา แต่วิปัสสนาจรรโลงปัญญา[๒๙] ญาณที่เกิดจากวิปัสสนา เมื่อนำไปใช้ทั้งทางโลกและทางธรรม ล้วนมีส่วนสำคัญในการสร้างความก้าวหน้าต่ออารยธรรมของมนุษยชาติ ญาณที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือโพธิญาณ หรือความตรัสรู้ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบรรลุและทำให้เกิดพระพุทธศาสนาขึ้นในโลก

๕. บทสรุป

วิถีชีวิตของชาวพุทธโดยทั่วไปในสังคมไทยปัจจุบันดำเนินไปในบรรยากาศแบบจารีตนิยมและประเพณีนิยม เราประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาตามปู่ย่าตายาย ไปตักบาตรกับผู้ใหญ่ที่นำไป นุ่งขาวห่มขาวในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาตามชุมชนและสังคมที่เรามีชีวิตอยู่โดยไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า พฤติกรรมและพิธีกรรมดังกล่าวสามารถทำให้เราบรรลุเป้าหมายในทางศาสนาได้มาก

[๒๗] พุทธทาสภิกขุ, **ความเกิดที่คนยังไม่รู้จัก,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๒), หน้า ๓๘.

[๒๘] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, หน้า ๔๑.

[๒๙] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**, หน้า ๘๕-๘๗.

น้อยเพียงใด การที่เรามีชีวิตล่วงเลยไปตามกาลเวลาโดยไม่เข้าใจแก่นแท้ของคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เราประกาศตนว่ายอมรับนับถือ ทำให้ชีวิตของเราเปล่าประโยชน์ เราจึงจำเป็นต้องค้นให้พบศักยภาพในตัวของเราเองเพื่อกำหนดเข็มทิศแห่งชีวิตของเราให้ถูกต้อง เราต้องเริ่มให้ความสำคัญต่อการใช้ปัญญา ตระหนักถึงคุณค่าของปัญญา มองเห็นว่าปัญญาคือปัจจัยหลักที่ทำให้เราสามารถปฏิบัติตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างลุล่วง ปัญญาเท่านั้นที่เป็นสารัตถะแห่งการมีชีวิตแบบพุทธ ถ้าไม่มีปัญญาเราก็ยังคงวนเวียนอยู่ในความมืดบอดแห่งความงมงายความโง่เขลาและความหลงผิดอยู่ไม่รู้จบ ปัญญาจะทำให้จิตวิญญาณแบบพุทธของเรากลับคืนมา ความสงบร่มเย็นสันติภาพในครอบครัวและในโลกย่อมจะเกิดขึ้นได้ เมื่อเรามีปัญญาเป็นเครื่องนำทางแล้ว เราย่อมปลอดพ้นจากปัญหาและความทุกข์โศกอย่างที่เราประสบอยู่ในทุกวันนี้ ฉะนั้น เราจึงควรพัฒนาตนเองให้เป็นชาวพุทธตัวจริงด้วยปัญญา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). **พัฒนาปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ จำกัด, ๒๕๑๓.

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). **คู่มือมนุษย์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๖.

_____ . **ลักษณะของพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **การศึกษา พัฒนาการหรือบูรณาการ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๐.

_____ . **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง.** พิมพ์ครั้งที่ ๗๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๗.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐.

พุทธทาสภิกขุ. **ความเกิดที่คนยังไม่รู้จัก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๒.

_____ . **คู่มือปัญญาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

_____ . **ปณิธานวันล้ออายุ.** กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

_____ . **ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.

_____ . **หาสุขได้จากทุกข์**. ม.ป.ท., ๒๕๓๖.

_____ . **อิทัปปัจยตา.** กรุงเทพมหานคร : อรุณวิทยา, ๒๕๔๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ้คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ

Buddhaghosa. The Visuddhi-Magga, Chapter xiv, in Henry Clarke Warren. **Buddhism in Translations** . Forge Village. Mass. : The Murray Printing Company, 1974.

Narada. **The Buddha and His Teachings**. Taipei : The Corporate Body of the Buddha Educational Foundation, 1998.

แนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : หลักพุทธิปัญญาเพื่อสันติภาพแห่งสังคมมนุษย์

Human Dignity in Buddhist Perspective as the Wisdom for Human Society's Peace.

รัตนะ ปัญญาภา

Rattana Panyapa

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

ในบทความนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอว่า แนวคิดประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของมนุษย์คือแนวคิดเรื่อง "ศักดิ์ศรี เพราะการอ้างถึงศักดิ์ศรีจึงทำให้เกิดความถือตัวหรือเกิดภาวะหลงตัวเองว่าไม่สามารถล่วงเกินได้ด้วยกายกรรม วจีกรรม หรือมโนกรรม จนทำให้เกิดความรู้สึกยอมไม่ได้ แพ้ไม่เป็น และห้ำหั่น แก้แค้นเอาคืนอย่างสาสมก่อให้เกิดความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาทหรือแม้แต่สงคราม ซึ่งแท้ที่จริงแล้วตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าการคิดเช่นนั้นเป็นการผิดพลาดทางความคิด ผู้เขียนได้นำเสนอแนวคิดเชิงพุทธิปัญญาว่า ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ขึ้นอยู่การกระทำของมนุษย์ โดยเฉพาะด้าน "ความเพียร" และ "ปัญญา" เพราะมนุษย์มีความสามารถในการพัฒนาตนเอง และการได้ความเป็นมนุษย์ถือโอกาสที่ดีอย่างยิ่ง เพราะเป็นรากฐานในการก้าวไปสู่ความดีงามอื่นๆ ยิ่งขึ้น มนุษย์จึงควรหยิ่งในศักดิ์ศรีด้วยหลักการคิดใหม่อย่างน้อย ๓ ประการ คือ ๑) เชื่อมั่นในอำนาจตนโดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอกุศลมูล ๒)ใช้หลักการเอาชนะตนเองเป็นแนวคิดในการปะทะสังสรรค์กับสิ่งเร้าด้านลบ และ ๓) สร้างศักดิ์ศรีใหม่ด้วยการฝึกฝนตนเองด้าน ศีล สมาธิ และ ปัญญา และพึ่งความเพียรแห่งตนเป็นที่ตั้ง ไม่ยึด

ติดต่อการวิงวอนขอที่งมงายจากเทพเจ้าหรือสิ่งอื่น ๆ นอกจากนี้ ก็ควรปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่ว่า มนุษย์ผู้บำเพ็ญเพียรถึงที่สุดแล้วย่อมเป็นที่สักการะทั้งของเทพ มนุษย์และสัตว์ทั้งปวง การหยิ่งในศักดิ์ศรีด้วยแนวคิดเช่นนี้นอกจากจะสร้างสันติที่มาพร้อมกับปีติในใจของตนแล้ว ยังสามารถขจัดความขัดแย้งวุ่นวายของมวลมนุษยชาติได้ด้วยดี นำไปสู่การลดความยึดถือตัวตนทั้งแบบอหังการและมมังการ และเป็นวิถีที่จะนำไปสู่การสันติภาพแก่สังคมมนุษย์ได้อย่างแท้จริง

Abstract

In this article, the writer mentioned about a notion which causes conflicts among humans, it is “Dignity”. When one refers to his or her own dignity, One will be proud of himself or swelled with pride and no one should offend them physically, verbally, or mentally. This makes him feel that he cannot be defeated, and if, he will get revenge. Holding on prestige, therefore, leads to conflicts, fights, or even wars. According to the principles of Buddhism, thinking that way is actually a wrong idea. The writer presented the Buddhism intellectual notion that prestige of being a human depends on humans’ action, especially “attempt” and “intellect”, because humans have abilities to develop themselves. Being a human is an excellent chance because it is the basis for stepping up to other virtue. Humans, therefore, should be proud of their dignity with at least 3 new ways of thinking; 1) believe in their own power, not being under the control of influence from the roots of badness, 2) use the principle of overcoming their own minds to fight negative motivation, and 3) create new dignity by observing precepts, concentration, and intellect, and rely on their own attempt without holding to a gullible plea to gods or other things. Furthermore, a new notion should be kept in mind that a person who keeps practicing with utmost attempt will certainly get respect from all gods, humans, and animals. Being proud of this notion of dignity not only creates peace together with joy in minds but also eliminates serious conflicts of mankind as well. Moreover, it leads to the decrease of self-centeredness, both pride and egotism. Lastly, it truly is the way leading to peace in all human societies.

๑. บทนำ

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์คืออะไร แล้วอะไรคือมาตรการหรือตัวชี้วัดความมีศักดิ์ศรีที่ว่านี้ของมนุษย์ เพราะที่ผ่านมามนุษย์กล่าวคำว่าศักดิ์ศรีเพื่อเป็นข้ออ้างในการกระทำหลายอย่างทั้งที่สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์ เช่น เมื่อถูกต่อว่าด่าทออย่างรุนแรงต้องแก้แค้นหรือเอาคืนอย่างสาสมเพื่อกอบกู้ศักดิ์ศรีของตัวเอง เมื่อถูกล่วงละเมิดจากนักศึกษาสถาบันคู่อริจะต้องแก้แค้นให้มากกว่าที่ถูกกระทำเพื่อแสดงศักดิ์ศรีที่เหนือกว่า ซึ่งแนวคิดลักษณะนี้นับว่าก่อให้เกิดความไม่สงบสุขต่อสังคมอย่างมากมายอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน บางครั้งการโอ้อวดยศถาบรรดาศักดิ์ ชนชั้น วงศ์ตระกูล ตำแหน่ง หรือความร่ำรวยเพื่อข่มผู้อื่นและแสดงตนว่าศักดิ์ศรีตนเหนือผู้อื่นก็ก่อให้เกิดความอิจฉาริษยา หรือพฤติกรรมประทุษร้ายเพราะความโกรธประทุษร้ายจากวาจาโอ้อวดนั้น ปัญหาเช่นนี้เกิดจากสาเหตุหลักเพียงแค่ความคิดเล็กน้อยที่คิดเอาเองว่าสำคัญอย่างสูง นั่นคือ เรื่อง “ศักดิ์ศรี” เท่านั้น ถ้ามองในมิติของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใด พระพุทธเจ้ามุ่งให้มนุษย์ศึกษาที่ตัวเองเป็นที่ตั้งและพึ่งตนเองเป็นหลัก แม้แต่เรื่องศักดิ์ศรีก็จะให้ความสำคัญที่ “มนุษย์” กล่าวคือ ศักดิ์ศรีที่ยิ่งใหญ่ไม่ได้วัดที่ความสามารถในการข่มเหงคนอื่นได้ด้วยกำลัง โต้ตอบได้อย่างสาสม หรือมียศถาบรรดาศักดิ์ชนชั้น ความร่ำรวยที่มากกว่า ยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธศาสนายังกระตุ้นให้มนุษย์ได้ทราบว่า ความเป็นมนุษย์มีศักดิ์ศรีกว่าเทพและสัตว์โลกทั้งปวง ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนขอจำแนกเป็น ๔ ประเด็นด้วยกัน ได้แก่

๑. แนวคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
๒. คุณค่าของการเกิดมาเป็นมนุษย์
๓. การศึกษาเปรียบเทียบศักดิ์ศรีระหว่างมนุษย์กับเทวดา
๔. ปัจจัยชี้วัดความมีศักดิ์ศรีของเป็นมนุษย์ตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา

๒. แนวคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ความเป็นมาของคำว่า “ศักดิ์ศรี” (Dignity) ในทางประวัติศาสตร์ได้มีการนิยามความหมายของศักดิ์ศรีไว้แตกต่างกันออกไป เช่น ในความหมายของชาวโรมัน ศักดิ์ศรี (Dignitas) หมายถึงเกียรติในทางส่วนบุคคลที่ปรากฏต่อสาธารณะ ดังนั้น ศักดิ์ศรีในความหมายของชาวโรมัน จึงไม่ใช่เรื่องของบุคคลทุกคน หากแต่หมายเฉพาะบุคคลที่ได้รับเกียรติจากสาธารณะ[๑]

[๑] บรรเจิด สิงคะเนติ, **หลักการพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๔.

คำว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ถูกนำมาใช้ในการแสดงข้อคิดเห็นทั้งด้านศีลธรรม จริยศาสตร์ และการเมืองในประเด็นที่ว่า มนุษย์มีสิทธิภายในตัวเองที่จะได้รับความเคารพและการปฏิบัติต่ออย่างมีศีลธรรม เป็นความเชื่อเชิงปรีชาญาณที่มีอยู่ภายในของตัวบุคคล เป็นสิทธิที่ไม่อาจละเมิดได้ และเชื่อมโยงกับหลักการเรื่องคุณค่าและความเคารพ การนับถือตนเอง ความสามารถในการควบคุมตัวเอง สิทธิมนุษยชน และเหตุเชิงปรีชาญาณอื่นๆ และ คำว่า"dignity"ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกในภาษาละตินก่อนยุคปฏิวัติ (Renaissance) จากนั้นก็ถูกใช้ในภาษาฝรั่งเศสและภาษาอังกฤษเป็นลำดับสุดท้าย คำว่าศักดิ์ศรี หรือ "dignity" เป็นศัพท์ที่ถูกใช้ในด้านปรัชญามายาวนาน และมักถูกตีความและนำไปใช้ในเชิงรัฐศาสตร์ กฎหมาย และวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการวิจัยทางพันธุกรรม หรือแม้แต่ประเด็นการทำการุณยฆาต (euthanasia) และการฆ่าตัวตาย (suicide) ก็มีการอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มาเป็นข้อโต้แย้งการกระทำทั้งสองอย่าง[๒]

คำว่า "ศักดิ์ศรี" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง เกียรติศักดิ์ เช่น ประพฤติตนไม่สมศักดิ์ศรี ตรงกับภาษาอังกฤษ คือ "Dignity" หรือที่ อิสสระ นิติทัณฑ์ประภาศ ได้กล่าวว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคำที่แปลมาจากคำว่า "Human Dignity" ในภาษาอังกฤษซึ่งเป็นศัพท์ทางวิชาการที่นักปรัชญาของประเทศตะวันตกได้บัญญัติขึ้นในยุคที่มีการเรียกร้องสิทธิมนุษยชน[๓] *และ นพนิธิ สุริยะ กล่าวว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์น่าจะเป็นรากแก้วหรือเป็นพื้นฐานของแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน*[๔]

ถ้าพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีมนุษย์ในมุมมองของศาสนา สถานะความเป็นมนุษย์ในความหมายของศาสนาเทวนิยม เช่น ศาสนาคริสต์มองว่า มนุษย์เป็นสิ่งสูงส่ง เพราะเป็นสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้าง (The Creature of God) เป็นพระฉายาของพระองค์ที่ปรากฏอยู่ในโลกของรูปธรรม (The Image of God) พระเจ้ารักมนุษย์เพราะมนุษย์มีคุณค่าแห่งศักดิ์ศรีที่ควรเคารพ[๕] Kiarash Aramesh ได้อธิบายไว้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ถือเป็นสาระสำคัญในหลักคำสอนทางศีลธรรมของศาสนา โดย

[๒] Daneil P. Sulmasy, 'Death, Dignity, and the Theory of Value', (New York : Saint Vincent's Hospital Manhattan, 1992), p.1.

[๓] อุดม รัฐอมฤต, นพนิธิ สุริยะ และบรรเจิด สิงคะเนติ. **การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา ๒๘ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ), คำนิยม.

[๔] ทิพรัตน์ เติมเพ็ชร, "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ : ศึกษากรณีการคุ้มครองตามกฎหมายระหว่างประเทศและตามกฎหมายภายใน", **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

[๕] Damien Keown, **Are There "Human Right" in Buddhism?**, (London : University of London. 1994), p.5.

เฉพาะในศาสนาที่นับถือพระเจ้า (เทวนิยม=Theistic religion) ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มีแหล่งกำเนิดมาจากเจตจำนงของพระเจ้า มนุษย์เป็นพระฉายาของพระเจ้า (Imago Dei) ซึ่งนั่นหมายความความเป็นมนุษย์คือสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างให้ใกล้เคียงกับพระองค์หรือเป็นพระฉายาของพระองค์ (image of God)[๖]

อนึ่ง ถ้าพิจารณาศักดิ์ศรีมนุษย์ในมุมมองของนักปรัชญา ก็จะพบว่า นักปรัชญาตะวันตกคนสำคัญในปรัชญายุคใหม่คือ คานท์ (Immanuel Kant, 1724-1804) ได้ให้หลักการที่น่าสนใจเกี่ยวศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ไว้ว่า สิ่งที่ทำให้มนุษย์มีศักดิ์ศรีเหนือกว่าสรรพสัตว์ คือการมีเหตุผล มนุษย์เป็นสิ่งมีภาวะที่มีเหตุผล (Rational Being)[๗] และเหตุผลมี ๒ ส่วนคือ เหตุผลบริสุทธิ์ (Pure Reason) และเหตุผลเชิงปฏิบัติ (Practical Reason) เหตุผลที่ ๒ นั่นเองที่ทำให้มนุษย์รู้จักคิดเรื่องความดีความชั่ว เป็นตัวชี้นำให้มนุษย์ทำความดี[๘] นอกจากนี้ คานท์ยังเห็นว่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์สูงเกินกว่าที่จะใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือโยงไปสู่เป้าหมายหรือผลประโยชน์อย่างอื่น ถ้าเราปฏิบัติต่อเพื่อนอย่างดีเพราะเพื่อนมีผลประโยชน์ต่อเรา นั่นถือว่าเป็นการทำลายศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์อย่างแรง การทำดีกับใครต้องจบที่การทำดีนั้น (End in It Self)[๙] ไม่ใช่ทำดีต่อเขาเพื่อการใดๆ ดังคำพูดของคานท์ที่ว่า อย่าปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะเครื่องมือไม่ว่าจะกรณีใด[๑๐] การใช้มนุษย์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ใดๆ หรือการนำข้ออ้างหรือองค์ประกอบใดๆ มาเป็นเครื่องมือในการดูหมิ่นศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ล้วนแล้วแต่เป็นวิถีทางที่ไม่สร้างสรรค์ เช่น การอ้างว่าเพศชายมีศักดิ์ศรีเหนือกว่าเพศหญิง การวัดระดับชนชั้นของมนุษย์จากฐานะทางเศรษฐกิจ และเลือกปฏิบัติโดยไม่เสมอภาค ก็อาจจะนำไปสู่การเบียดเบียนและอาฆาต ก่อให้เกิดความไม่สงบในชีวิตครอบครัว และสังคมได้ในที่สุด

[๖] Kiarash Aramesh, "Human Dignity in Islamic Bioethics" **the Iranian Journal of Allergy** 6, 5 February 2007), pp. 25-28.

[๗] Kant, Immanuel, **Groundwork of the Metaphysic of Morals**, (New York : Happer & Row, 1964), p.71.

[๘] ศิริมาลย์ ศรีใส, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศีลธรรมและกฎหมายในจริยศาสตร์ของคานท์", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓.

[๙] Thomus, E. Hill Jr., **Dignity and Practical Reason in Kant's Moral Theory, (**London : Carnell University Press, 1992), p.47.

[๑๐] Sullivan Roger J. **An Introduction of Kant's Ethics**, (New York : Cambridge University Press, 1994), p.35.

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมีประเด็นสำคัญที่น่าสนใจอยู่ว่า แท้จริงแล้วศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์วัดจากองค์ประกอบด้านใดของมนุษย์ การปฏิบัติตนเช่นใดจึงถือว่าเป็นการยกย่องหรือย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ต่อประเด็นดังกล่าว พระพุทธศาสนามีหลักการคำสอน และวิธีคิดที่สามารถนำไปสู่การวางท่าทีความคิดสู่การปฏิบัติเพื่อสันติภาพภายในตนและสังคมภายนอกได้ด้วย ซึ่งผู้เขียนจักได้กล่าวต่อไป

๓. คุณค่าของการเกิดมาเป็นมนุษย์

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งมนุษย์ โดยมนุษย์และเพื่อมนุษย์ เพราะพระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างของมนุษย์คนหนึ่ง ที่พยายามบำเพ็ญเพียรเป็นระยะเวลาอันยาวนานในแต่ละภพชาติ จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระบรมศาสดาจารย์แห่งมวลมนุษย์และเทพทั้งปวง เป็นบุคคลที่ทรงคุณสมบัติที่เรียกว่า วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน ซึ่งหมายถึง ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ คือ เป็นผู้สมบูรณ์ทั้งความรู้และการกระทำ หรือทั้งวิชาการและวิธีการ (Technics and Technique)[๑๑] นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้สอนให้มนุษย์ยึดติดว่าการเกิดเป็นมนุษย์เกิดจากพระเจ้า แต่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวที่ยังยืนยันอย่างหนักแน่นตลอดมาในการปฏิเสธพระเจ้า และการหวังพึ่งอำนาจเทวบันดาลทั้งปวง และย้ำว่าการเกิดเป็นมนุษย์เกิดจากความเพียรของมนุษย์ มีพระพุทธพจน์ที่ยืนยันว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่ยากยิ่ง[๑๒] การเกิดในภพของมนุษย์จึงนับว่ามีคุณค่าสูงส่ง เพราะในมนุษยภูมิเท่านั้นที่จะเป็นที่บำเพ็ญบารมีเพื่อก้าวสู่ภพที่สูงขึ้น หรือเป็นที่ประกอบกรรมชั่วนำตนเองไปสู่ภพที่ต่ำลง เช่น สัตว์เดรัจฉาน ก็ได้ ศักดิ์ศรีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์จึงนับได้ว่าสูงส่ง เพราะมนุษย์ในโลกนี้เท่านั้นที่สามารถพัฒนาตนเองให้ได้รับความสุขทั้งโลกปัจจุบัน โลกหน้า และบำเพ็ญบารมีเยี่ยงพระโพธิสัตว์จนได้ตรัสรู้พระโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า และบรรลุนิพพานก็ในโลกมนุษย์นี้[๑๓] ตามหลักการนี้อาจกล่าวได้ว่า การเกิดเป็นมนุษย์เป็นการเปิดโอกาสที่ยิ่งใหญ่ในการบำเพ็ญบารมี แต่ในขณะเดียวกันถ้าบุคคลมองข้ามคุณค่าของโอกาส ก็อาจจะทำให้โอกาสกลายเป็นวิกฤตด้วยการใช้โอกาสนี้ประกอบอกุศลกรรม ศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์คือการเกิดมาแล้วสร้างความดีหรือบำเพ็ญบารมีนั่นเอง

[๑๑] พุทธทาสภิกขุ, **เทคนิคความเป็นมนุษย์,** พระนคร : หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนายสัคค์ ศรีเพ็ญ, ๒๕๑๑), หน้า ๑๗.

[๑๒] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๒/๙๐.

[๑๓] Suwadhano, P.P. **Buddhism and Human Right,** ใน **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ : รวมผลงานวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา** (หนังสืออนุสรณ์ในวโรกาสที่พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ ได้รับพระราชทานตั้งสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่พระสุธีวรญาณ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๑), หน้า ๔๑๒.

๔. การศึกษาเปรียบเทียบศักดิ์ศรีระหว่างมนุษย์กับเทวดา

มีปรากฏการณ์เกี่ยวกับความเชื่อมากมายในสังคมไทยที่สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ยังดำรงชีวิตอยู่โดยหวังพึ่งอำนาจวิเศษหรืออิทธิพลดลบันดาลของสิ่งที่มองไม่เห็น ซึ่งเรียกไปต่างๆ นานา เช่น ผี เจ้าปู่ เจ้า เทพเจ้า เทวดาหรือแม้แต่พระเจ้า แนวความเชื่อเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เข้าลักษณะเทวนิยม (Theism) ซึ่งมีกำเนิดและวิวัฒนาการในอารยธรรมของมนุษย์มายาวนานจนกระทั่งกลายมาเป็นศาสนา เช่น ศาสนาพราหมณ์ อิสลาม หรือคริสต์ เป็นต้น ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเทพเจ้าฝังรากลึกลงไปในจิตใจของมนุษย์มาอย่างยาวนาน และถือเป็นสรณะหรือที่พึ่งอันสูงสุดของมนุษย์มาโดยตลอด ตัวอย่างความเชื่อดังกล่าว เช่น การทรงเจ้าเข้าผีในสังคมไทยซึ่งเข้าข่ายเทวนิยมทั้งสิ้น

ในวิสัชนาธรรมหลวงพ่อพุทธทาสและหลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ มีคำกล่าวบอกว่า ถ้าจิตเป็นสัตว์นรก คนนั้นก็กำลังเป็นสัตว์นรก จิตเป็นอย่างที่เรียกว่าเทวดาในสวรรค์ ก็เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์หลังจากตายไป[๑๔] นอกจากนี้ ในงานดังกล่าว มีคำปุจฉาว่า เทวดาที่ปรารถนาสุคติปรารถนามาเกิดในโลกมนุษย์ เป็นการรับรองว่า เทวดามีจริงและสวรรค์มีจริงหรือไม่ ซึ่งมีคำวิสัชนาว่า ที่เทวดาปรารถนาสุคติในโลกมนุษย์เพราะหาที่อื่นไม่ได้ กล่าวคือที่ที่มีพระรัตนตรัยมีเพียงโลกนี้เท่านั้น เพราะเทวดาที่ยังเสพกามอยู่ก็มี เป็นเทวดาที่ไหนก็ตาม ถ้ายังมัวเมาอยู่กับการเสพกามก็ยากที่จะมีจิตใจโปร่งใสหรือไม่เพียงพอที่จะเข้าใจเรื่องดับทุกข์หรือเรื่องนิพพาน เพราะฉะนั้น เมื่อเทวดาสำนึกได้ว่าตนยังมัวเมากามคุณอยู่ในสวรรค์ เกิดความสังเวชตัวเองว่าสวรรค์ไม่ควรจะเป็นที่มัวเมาในกาม ควรจะเป็นที่รำลึกถึงพระรัตนตรัยหรือความดับทุกข์มากกว่า ดังนั้น ที่ที่น่าเกิดก็ควรจะเป็นโลกมนุษย์แทนที่จะเป็นเทวโลก[๑๕] แสดงให้เห็นว่า เทพจะให้ความเคารพบูชาต่อมนุษย์ที่บำเพ็ญเพียรทางจิตสละกิเลส จนกลายเป็นพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ ถ้ามองอีกมุมหนึ่ง คือมนุษย์ธรรมดาๆ ที่ใช้ความเพียรจนสามารถเอาชนะกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง แม้เทพก็คารวะ สัตว์เดรัจฉานก็สยบ ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาจึงวัดที่ศักยภาพในการฝึกตนหรือฝืนกิเลสนี่เอง ยิ่งไปกว่านั้น เหล่าเทพยังถือว่า การเกิดเป็นมนุษย์เป็นสุคติของเทพ[๑๖] เพราะมนุษยภูมินั้นอยู่กลางระหว่างเทวภูมิหรือสวรรค์และอบายภูมิมีนรกเป็นต้น มนุษย์มีโอกาสมากกว่าที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน[๑๗] ซึ่งก็คือการพัฒนาตนเองนั่นเอง นี่คือเกณฑ์วัดว่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์เหนือกว่าเทพ แม้แต่

[๑๔] **วิสัชนาธรรมหลวงพ่อพุทธทาส : หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ** (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปพ.), หน้า ๙.

[๑๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

[๑๖] ขุ.อิติ. (บาลี) ๒๕/๘๓/๕๕๗.

[๑๗] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม,** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๖๖-๔๖๗.

ท้าวสักกเทวราชก็ต้องบำเพ็ญวัตรบท ๗ ข้อ[๑๘] ในมนุษย์ภูมิก่อนที่จะได้เกิดเป็นพระอินทร์[๑๙] ดังนั้น การที่จะนับถือกราบไหว้เทพ (เช่นจตุคามรามเทพ) ก็ไม่ควรนับถือให้สูงกว่าความสามารถของมนุษย์ เพราะมนุษย์ที่ฝึกตนอย่างยิ่งยวดแล้ว ย่อมเป็นที่เคารพนับถือในฐานะศาสดาของทวยเทพและมนุษย์[๒๐] นี่คือการประกาศความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ที่อยู่เหนือสัตว์และเทพ ซึ่งไม่เคยปรากฏอยู่ในคำสอนของศาสนาอื่นใดในโลก หลักการดังกล่าวสามารถพิจารณาได้จากพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับโทณพราหมณ์ ดังนี้

โทณพราหมณ์ : ท่านผู้เจริญเป็นเทวดาใช่หรือไม่
พระพุทธเจ้า : เราไม่ใช่เทวดา พราหมณ์
โทณพราหมณ์ : ท่านผู้เจริญ เป็นมนุษย์ใช่หรือไม่
พระพุทธเจ้า : เราไม่ใช่มนุษย์ พราหมณ์
โทณพราหมณ์ : ท่านเมื่อถูกถามว่า ท่านผู้เจริญเป็นเทวดา... เป็นคนธรรพ์... เป็นมนุษย์..ใช่หรือไม่.. ก็ตอบว่า ..ไม่ใช่มนุษย์ ถ้าอย่างนั้น ท่านเป็นอะไรกันแน่
พระพุทธเจ้า : พราหมณ์.... ท่านจงจำเราไว้ว่า "เป็นพระพุทธเจ้า[๒๑]

บทสนทนาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นเทพ คนธรรพ์ ยักษ์ หรือมนุษย์แม้นยังเกลือกกลั้วด้วยความปราชัยต่อกิเลสก็ยังถือว่า เทียบไม่ได้กับความเป็น "พุทธะ" คือ การเป็นผู้ตรัสรู้สัจธรรมขั้นปรมัตถ์ ดับสลายกิเลสอันจะทำให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารนี้ได้อย่างสิ้นเชิง ศักยภาพเช่นนี้สามารถบำเพ็ญและทำให้สำเร็จได้ในความเป็นมนุษย์ และนี่คือสิ่งที่บ่งชี้ว่า ความเป็นมนุษย์มีศักดิ์ศรีเหนือกว่า เทพ หรือ พระเจ้า ทั้งปวง มนุษย์คือผู้กำหนดทิศทางให้แก่ชีวิตตนเอง หากมนุษย์บำเพ็ญเพียรทางจิตจนถึงขั้นโลกุตตระ แม้เหล่าเทพทั้งหลายก็ยอมคารวะกราบไหว้ดังที่พระพุทธองค์ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างดังกล่าวแล้ว ดังจะเห็นได้จากจุลกาสิงคชาดก ขุททกนิกาย จตุกกนิบาต ที่ระบุว่าการวิงวอนขอความช่วยเหลือจากเทวดาไม่สามารถจะต้านทานหรือกีดกันความเพียรพยายาม

[๑๘] วัตรบท ๗ ประกอบด้วย การเลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต, ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต, พูดอ่อนหวานตลอดชีวิต, ไม่พูดส่อเสียดตลอดชีวิต, มีจิตปราศจากความตระหนี่ยินดีในการเสียสละให้ทานตลอดชีวิต, กล่าวคำสัตย์ตลอดชีวิต, ไม่โกรธตลอดชีวิต; ถ้าเกิดความโกรธ ต้องหักห้ามโดยพลัน. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พระธรรมปทัฏฐกถา ฉบับแปลภาษาไทย ภาคที่ ๒,** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘. หน้า ๑๔๕.

[๑๙] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๔๓-๑๖๖.

[๒๐] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๔๘๒.

[๒๑] องฺ.จตุกฺก. (บาลี) ๒๑/๓๖/๕๘-๕๙.

ของมนุษย์ได้[๒๒] และในขุททกนิกาย ธรรมบท ยังมีพุทธพจน์ระบุว่า เทพหรือพรหมย่อมไม่สามารถกีดกันความสามารถของมนุษย์ที่รู้จักฝึกตนและประกอบความดีได้[๒๓]

๖. ปัจจัยชี้วัดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามแนวคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัจจัยที่บ่งชี้ว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีหรือคุณค่าสูงส่งในมิติของพระพุทธศาสนานั้น ย่อมจะพบว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีเหนือสิ่งใดๆ ในโลก ซึ่งในที่นี้จักได้กล่าวตามประเด็นดังต่อไปนี้

๖.๑ มนุษย์ในฐานะสัตว์ที่มีศักยภาพในการพัฒนาตนเอง

ในสมัยพุทธกาล สังคมอินเดียได้วิวัฒนาการมาจนถึงขั้นที่มีการแบ่งวรรณะ ดังที่เราทราบกันดีว่า มี ๔ วรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร นอกจากนี้ ยังมีอีกวรรณะหนึ่งที่เกิดมาจากการสมสู่ระหว่างคนต่างวรรณะเรียกว่าจัณฑาล ซึ่งเป็นคนไม่พึงประสงค์ แม้กระทั่งเงาก็เป็นที่รังเกียจ จัณฑาลยังถือว่าเป็นพวกที่ต่ำต้อยที่สุดของพวกศูทรด้วย พระพุทธเจ้าทรงพยายามที่จะให้เลิกถือวรรณะ โดยทรงสอนว่า กำเนิดของคนนั้นสำคัญไฉน การกระทำสำคัญกว่า ไม่ว่าผู้ใดจะอยู่ในวรรณะไหน เมื่อเข้ามาบวชแล้วก็เป็นพุทธบุตรมีฐานะเหมือนกันหมด พระพุทธเจ้าสอนให้พิจารณาหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ด้วยปัญญาไม่ใช่ด้วยอารมณ์ เช่น ความโกรธ ความเกลียด[๒๔] และได้พยายามปรับเปลี่ยนแนวคิดที่เข้าข่ายดูถูกศักยภาพความเป็นมนุษย์และย่ำยีคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม และจุดที่เน้นมากก็คือ ความเชื่อเชื่อมั่นในการพัฒนาตามศักยภาพความเป็นมนุษย์

คำว่า ศักยภาพ ดังกล่าว สื่อถึงสมรรถนะของมนุษย์ว่าทำอะไรเป็นหรือทำอะไรได้ การลงมือทำจึงเป็นสิ่งที่สื่อถึงศักยภาพของมนุษย์ และแน่นอนว่า สิ่งที่เป็นเกณฑ์ชี้วัดความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ได้ดีที่สุด ก็คือ การกระทำ หรือ กรรมดีหรือชั่วนั่นเอง ทั้งนี้ กรรมในความเข้าใจของชาวไทยพุทธแบบชาวบ้านบางส่วนมักจะหมายถึงกรรมแต่ชาติปางก่อน อันนี้ก็ถูกต้องในส่วนหนึ่ง แต่บางคนเข้าใจในลักษณะที่ว่า กรรมคือ เจ้ากรรมนายเวรเข้าลักษณะเทวบันดาลซึ่งเป็นความเข้าใจผิดอย่างมหันต์ ในพระพุทธศาสนา กรรม หมายถึง ความประพฤติ (behavior) หรือ การกระทำ (action) ที่มีความตั้งใจหรือเจตนา (will) ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”[๒๕] การกระทำตามหลักการนี้คือเครื่องชี้วัดว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีในตนทุกคน

[๒๒] ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๕๐๕/๑๕๙

[๒๓] ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑๐๔-๑๐๕/๖๒.

[๒๔] ประเวศ วะสี, **พุทธธรรมกับสังคม,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ม.ป.ป.), หน้า ๙๙.

[๒๕] องฺ. ฉกฺก. (บาลี) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

ตามหลักการดังกล่าวมนุษย์ทุกคนจึงมีความเท่าเทียมกันโดยมนุษยภาวะ (human being) ไม่มีใครยิ่งใหญ่กว่าใครมาตั้งแต่เกิด เพียงแต่มนุษย์เป็นผู้แบ่งแยกหน้าที่แต่ละบุคคล จนทำให้เกิดความยึดถือตามฐานะและเกียรติยศ หรือ แบ่งแยกศักดิ์ศรีกันตามสถานะทางแรงงาน (division of labor) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในถิ่นมาตุภูมิของพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งศักดิ์ศรีมนุษย์ตามระบบวรรณะกันอย่างชัดเจนตามวิถีของศาสนาพราหมณ์ตั้งแต่ก่อนพุทธอุบัติกระทั่งบัดนี้ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ประกาศหลักการใหม่เพื่อล้มล้างแนวคิดเดิมๆ ที่ดูถูกศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือกีดกันไม่ให้มนุษย์แสดงศักยภาพที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้ ดังจะเห็นได้จากครั้งหนึ่ง สองมาณพวาเสฏฐะและภารทวาชะทูลถามพระพุทธเจ้าว่า จริงหรือที่คนวรรณะพราหมณ์กล่าวว่า วรรณะตนประเสริฐสุด วรรณะอื่นเป็นวรรณะต่ำ ขอให้พิจารณาจากพระพุทธพจน์ต่อไปนี้

> *วาเสฏฐะและภารทวาชะ วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร แม้กษัตริย์บางพระองค์...แม้พราหมณ์ แม้แพศย์...แม้ศูทรบางคน.... เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา มีจิตพยาบาท เห็นผิดด้วยประการดังกล่าวมานี้ ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรประพฤติ นับว่าไม่ควรประพฤติไม่สามารถเป็นอริยธรรม นับว่าไม่สามารถเป็นอริยธรรม เป็นธรรมดำ มีวิบากดำ ที่วิญญูชนติเตียน ธรรมเหล่านั้นปรากฏอย่างชัดเจนในกษัตริย์บางพระองค์ในโลกนี้* [๒๖]
>
> *วาเสฏฐะและภารทวาชะ บรรดาวรรณะทั้ง ๔ เหล่านี้ ผู้ใดเป็นภิกษุอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ผู้นั้น เรียกได้ว่า เป็นผู้เลิศกว่าคนทั้งหลายในวรรณะ ๔ เหล่านั้น โดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม เพราะธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า*[๒๗]

พระพุทธพจน์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ในชนชั้นวรรณะที่สูงส่งแค่ไหน ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร หรือแม้แต่จะเป็นวรรณะต่ำสุดอย่างจัณฑาล หากยังประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ก็ไม่ถือว่า เป็นผู้ประเสริฐ บุคคลผู้แม้จะเกิดในชนชั้น

[๒๖] ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๕/๘๕.

[๒๗] ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๓๙/๑๐๒.

วรรณะไหนก็ตาม แต่ถ้าประพฤติด้วยกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต จึงจะถือว่าประเสริฐ เพราะการประพฤติธรรมหรือความดีเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์เป็นผู้ประเสริฐ[๒๘]

จะเห็นได้ว่า ธรรมดามนุษย์จะถือว่าสิ่งใดเป็นสิ่งสูงสุดก็ตาม แต่บุคคลที่เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ คือมีความรู้คู่คุณธรรม จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐไม่ใช่เฉพาะในบรรดามนุษย์แต่รวมถึงเทพทั้งปวงด้วย นั่นหมายความว่า ความดีหรือประเสริฐของมนุษย์ วัดกันที่การกระทำหรือกรรม ไม่ใช่เพราะเกิดจากวรรณะสูง มียศถาบรรดาศักดิ์ ตระกูลสูง และความตกต่ำหรือเลวร้ายของมนุษย์ ก็วัดกันที่การกระทำหรือกรรมไม่ใช่เพราะเกิดจากวรรณะต่ำ ไม่มียศถาบรรดาศักดิ์ ไม่ได้เกิดตระกูลสูงศักดิ์ ดังพระพุทธพจน์

> *คนเป็นพราหมณ์ ไม่ใช่เพราะเกล้าชฎา ไม่ใช่เพราะโคตร ไม่ใช่เพราะชาติกำเนิด แต่สัจจะ และธรรมมีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้น เป็นผู้สะอาด และผู้นั้น เป็นพราหมณ์*[๒๙]
>
> *คนจะชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะชาติกำเนิดก็หามิได้ จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หามิได้ แต่ชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะกรรม ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม*[๓๐]

หลักการเกี่ยวกับศักดิ์ศรีข้างต้นยังสะท้อนหลักพระพุทธศาสนาอีกด้านหนึ่งคือ เรื่องความเสมอภาค เพราะการประกาศเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าวเท่ากับเป็นการประกาศอิสรภาพทางจิตวิญญาณให้ชาวชมพูทวีปหวนพิจารณาตนเองว่า จริงหรือที่ตนถูกกำหนดให้อยู่ในวรรณะและต้องทำตามบทบาทในวรรณะของตนจนตาย ไม่สามารถพัฒนาตนให้ดีกว่านี้ได้ บุคคลที่ประกาศอิสรภาพตนจากระบบวรรณะของอินเดีย ประกาศให้ชาวโลกรู้ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันที่ศักยภาพ หรือกรรม และหันมานับถือพระพุทธศาสนา คือ ดร.บี อาร์ อัมเบดการ์ เห็นว่า พระพุทธศาสนาเปรียบเสมือนมหาสมุทรอันเป็นที่ไหลรวมชนจากแม่น้ำ ๔ สายคือวรรณะทั้ง ๔ ให้มาอยู่รวมกันอย่างเสมอภาคและสมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งสาระสำคัญสามารถสรุปลงใน ๓ คำ คือ “เสรีภาพ” “สมภาพ” และ “ภราดรภาพ”[๓๑] สมภาพ หรือ ความเสมอภาคที่ว่านี้คือความเสมอภาคในการพัฒนาตนเองให้สูงขึ้นได้เช่นเดียวกับมนุษย์คนอื่นๆ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ ต่อมาได้ปรากฏและ

[๒๘] ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๔๐/๑๐๒.

[๒๙] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๙๓/๑๕๖.

[๓๐] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๔๒/๔๓๒.

[๓๑] บี อาร์ อัมเบดการ์, **พระพุทธศาสนา : แนวคิดเพื่อพัฒนาสังคมและการเมือง,** (พระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุสลจิตฺโต) ผู้แปล, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๖.

ถูกกล่าวถึงแม้แต่ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ข้อแรกระบุถึงสถานะของมนุษย์ว่า "เท่าเทียมกันทั้งศักดิ์ศรีและสิทธิ..." มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะสูงขาวดำเตี้ย ย่อมมีศักดิ์ศรีโดยกำเนิด[๓๒]

จากปรากฏการณ์ที่สะท้อนความไม่เสมอภาคในยุคพุทธกาลนั่นเอง ทำให้พระพุทธเจ้าทรงเห็นความไม่เท่าเทียมกันในสังคมอินเดียที่มีการแบ่งชั้นวรรณะ และผู้ที่ต่ำสุดอย่างพวกจัณฑาลที่เกิดจากบิดาเป็นศูทรและมารดาเป็นพราหมณ์ เกิดมาในสังคมอินเดียถือว่าหาศักดิ์ศรีไม่ได้เลย เรื่องนี้พระผู้มีพระภาคทรงแก้ต่างให้สังคมอินเดียอยู่ในอัคคัญญสูตรโดยย่อว่า

> *วาเสฏฐะและภารทวาชะ พวกพราหมณ์ระลึกถึงเรื่องเก่าของตนไม่ได้จึงกล่าวอย่างนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐที่สุด คือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นเลว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม เกิดจากพระพรหม เป็นผู้ที่พระพรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพระพรหม'*
>
> *วาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็ปรากฏชัดอยู่ว่า นางพราหมณีของพราหมณ์ทั้งหลาย มีระดูบ้าง มีครรภ์บ้าง คลอดอยู่บ้าง ให้ลูกดื่มนมบ้าง ก็พราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้เกิดทางช่องคลอดของนางพราหมณีทั้งนั้น ยังกล่าวอย่างนี้ว่า 'วรรณะที่ประเสริฐที่สุด คือพราหมณ์เท่านั้น ฯลฯ เป็นทายาทของพระพรหม' ก็พราหมณ์เหล่านั้นกล่าวตู่พรหมและพูดเท็จ พวกเขาจะต้องประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก*[๓๓]

พระพุทธเจ้า ไม่ว่าจะตรัสสิ่งใด ทรงใช้ของจริงหรือประสบการณ์ตรงเป็นเครื่องนำทางความเข้าใจเสมอ คำสอนลักษณะนี้ถือว่าหักล้างหรือปฏิวัติการสอนทั้งปวงในอินเดีย ใครก็ตามที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาย่อมไม่มีชั้นวรรณะ ทุกคนมีสิทธิและศักดิ์เท่าเทียมกัน ดังนั้น ในเรื่องชนชั้นจึงไม่มีในกลุ่มนักบวชในพระพุทธศาสนา

ด้วยหลักการดังกล่าวข้างต้น ทำให้พระพุทธศาสนามีเอกลักษณ์หรือจุดเด่นที่เหนือกว่าศาสนาอื่นๆ ประการหนึ่ง คือ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เชื่อว่ามนุษย์ประเสริฐได้ด้วยการฝึกฝนตนเอง ดังที่พระธรรมปิฎกได้แสดงทรรศนะไว้ว่า[๓๔] พระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งคือยืนยันในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ ศักยภาพนี้เป็นศัพท์ใหม่ ยืมเอามาใช้ เดิมนั้นเราพูดว่า มนุษย์เป็น

[๓๒] ชะวัชชัย ภาติณฺ, **สิทธิมนุษยชนกับหลักการพระพุทธศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖-๗๗.

[๓๓] ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๔/๘๔.

[๓๔] พระธรรมปิฎก, **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๘-๔๙.

สัตว์ที่ฝึกได้ คำศัพท์ที่แท้คือ “ทมฺม” แปลว่า ผู้ที่จะพึงฝึก คือ ฝึกได้หรือต้องฝึก พระพุทธศาสนายอมรับความสำคัญของมนุษย์ว่า มีภาวะเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และฝึกได้จนถึงขั้นเป็นสัตว์ประเสริฐมอง อีกแง่หนึ่งก็ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก และจะประเสริฐสุดได้ด้วยการฝึก มนุษย์จึงมีศักยภาพสูงสุดในการฝึก ซึ่งหมายถึงการพัฒนาตน เพราะมนุษย์นั้นฝึกตนเองได้ และฝึกแล้วประเสริฐสุด[๓๕]

มีคาถาพุทธภาษิตมากมายที่บอกย้ำว่า บุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว พัฒนาศักยภาพดีแล้ว แม้แต่เทวดาและพรหมก็เคารพบูชา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงเป็นแบบอย่างอันยิ่งยวด และพระองค์ได้ทรงปฏิบัติภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งยวดประการหนึ่งคือการประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ ในสมัยพุทธกาลนั้น มนุษย์พากันฝากชีวิตจิตใจมอบชะตากรรมของตนให้แก่เทพทั้งหลาย ถือว่าเทพเจ้าทั้งหลายเป็นผู้บันดาลชะตากรรมของมนุษย์ มนุษย์มีหน้าที่บวงสรวงอ้อนวอน ทำการสังเวยต่างๆ ขอร้องเทพเจ้าให้ยกเว้นปลดเปลื้องให้พ้นจากโทษเคราะห์กรรมต่าง ๆ และขอให้อำนวยลาภผลประทานรางวัลสิ่งที่ต้องการ จนถึงกับมีการบูชายัญ เอามนุษย์เอาสัตว์มาบูชาเทพเจ้าก็มี พอพระพุทธเจ้าประสูติ พระองค์ก็ทรงประกาศอิสรภาพให้แก่มนุษย์ทันที ดังจะเห็นได้จากอาสภิวาจาที่ว่า “เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก”[๓๖] นี่คือวาจาประกาศอิสรภาพของมนุษย์ ที่พระพุทธเจ้าประกาศแทนมนุษย์ทั้งหลาย ว่าต่อไปนี้มนุษย์มีอิสรภาพแล้วเป็นผู้ฝึกและพัฒนาได้ ไม่ต้องฝากชีวิตไว้กับเทพเจ้า ถ้าฝึกตนเองแม้แต่เทวฤทธิ์มนุษย์ก็มีได้ มนุษย์ที่ฝึกแล้วมีมนุษยฤทธิ์ที่ประเสริฐเหนือกว่าเทวฤทธิ์

ด้วยเหตุผลดังกล่าว มนุษย์จึงไม่ควรประมาทต่อศักยภาพของตนเอง ด้วยการมัวแต่จะไปหวังพึ่งปัจจัยภายนอก มนุษย์ควรนับถือตนเอง แต่อย่าหยิ่งลำพอง นึกว่าตนเป็นมนุษย์ประเสริฐแล้ว และต้องฝึกฝนต้องพัฒนาตนอยู่เสมอ การที่ถือว่าตนเองเป็นสัตว์ที่จะต้องฝึกฝนพัฒนา จะทำให้เราเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน แต่ในขณะเดียวกัน พร้อมกับความอ่อนน้อมถ่อมตน ก็ต้องมีความมั่นใจในตนเองด้วยว่า มนุษย์มีศักยภาพที่พัฒนาได้ นี้คือหลักของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ได้ประทานไว้แล้ว อันเป็นไปตามสัจธรรม เพราะฉะนั้น มนุษย์จะต้องยึดหลักการนี้ไว้เป็นสำคัญ[๓๗] และการที่จะเกิดความเชื่อมั่นที่ว่าตนสามารถพัฒนาศักยภาพได้นั้น ในเบื้องต้นนั้น มนุษย์จะต้องมีโพธิสัทธา (ตถาคตโพธิสัทธา) คือเชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพระพุทธเจ้า กล่าวคือเชื่อในแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าได้ใช้ความเพียรและตรัสรู้ได้ มนุษย์จึงต้องเริ่มต้นด้วยการเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่พัฒนาได้ สาระสำคัญของศักยภาพก็คือปัญญา ซึ่งสามารถพัฒนาจนกระทั่งตรัสรู้เป็นพุทธะได้ เป็นสัตว์ประเสริฐ ที่แม้แต่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลายต้องบูชา เป็นศาสดาแห่งเทวดาและมนุษย์ทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงเป็นศาสดาทั้งของหมู่มนุษย์และเทวดา เพราะฉะนั้น มนุษย์จึงไม่ควร

[๓๕] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

[๓๖] ที. มหา. (บาลี) ๑๐/๓๒/๑๔.

[๓๗] พระธรรมปิฎก, **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**, หน้า ๔๒-๔๓.

ดูถูกตนเอง ต้องมั่นใจในตนเอง ต้องนับถือตนเองอย่างมีความอ่อนน้อมถ่อมตน อันนี้คือลักษณะของพระพุทธศาสนาที่ว่า เชื่อในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ที่เป็นสัตว์ที่ฝึกได้[๓๘]

นอกจากนี้ ยังมีคำที่บ่งชี้ถึงความเชื่อมั่นในศักยภาพการฝึกตนของมนุษย์อีกคำหนึ่งคือ คำว่า "การศึกษา" และพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญเป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต และทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นการศึกษา ซึ่งคำว่า ศึกษา นี้หมายถึง การฝึกฝน อบรม พัฒนาตนเอง เพราะคำว่า ศึกษา ตรงกับคำว่า สิกขา แปลว่าศึกษา สิกฺขา เป็นบาลี, สันสกฤตเป็น ศึกฺษา ถ้าเป็นภาษาไทยก็เขียนว่า ศึกษา ดังนั้นคำว่า "สิกขา" หรือ "ศึกษา" จึงเป็นคำ ๆ เดียวกัน ฉะนั้น หลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา จึงเรียกชื่ออย่างหนึ่งว่าการศึกษา การศึกษา นี้มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกว่า "ไตรสิกขา" ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต หรือหลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ก็เป็นอันเดียวกับการศึกษา[๓๙]

จะเห็นได้ว่า ทั้งคำว่า ทมฺม และ สิกฺขา ล้วนแล้วแต่สะท้อนความเชื่อที่ว่า มนุษย์มีศักยภาพที่พัฒนาได้ หรือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐได้ด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อฝึกฝนพัฒนาด้วยไตรสิกขาให้ชีวิตดำเนินตามวิถีแห่งมรรค ในที่สุดก็จะบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ดีงาม เป็นสัตว์ประเสริฐ มีคุณสมบัติบริบูรณ์ มีทั้งปัญญาที่หยั่งรู้สัจธรรม เป็นอิสระ ดำเนินชีวิตด้วยสันติสุข และน้อมชีวิตของตนออกไปเพื่อประโยชน์สุขและอิสรภาพของเพื่อนร่วมโลก

๖.๒ มนุษย์ในฐานะสัตว์ที่มีศักยภาพในด้านปัญญา

ศักยภาพด้านความคิดหรือปัญญาของมนุษย์นับว่าเป็นศักยภาพที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์สามารถมีอำนาจเหนือสิ่งอื่นในโลกได้ และขณะเดียวกันถ้าศักยภาพด้านความคิดและสติปัญญาต่ำ ก็ย่อมส่งผลต่อความตกต่ำของชีวิตด้วยเช่นเดียวกัน ดังที่ นโปเลียน ฮิลล์ ได้แสดงความเห็นไว้ว่า ความไม่แน่ใจเป็นศัตรูที่สำคัญของความก้าวหน้า และการสร้างตนเอง เพราะที่ผ่านมนุษย์ถือว่าได้ผ่านยุคที่กฎธรรมชาติของมนุษย์ถูกค้นพบและทดสอบมาแล้วภายในสามทศวรรษ เช่น มนุษย์ได้พิชิตท้องฟ้า มหาสมุทร เอาชนะระยะทางที่ยาวไกลสุดขอบฟ้า แต่ถึงกระนั้นความรู้เหล่านี้ก็เป็นเพียงเรื่องผิวเผินเท่านั้น เพราะแท้ที่จริงแล้ว ความคิด คือพลังงานสูงส่งที่สุดที่มนุษย์รู้จัก ทำให้มนุษย์ค้นพบว่า "ความกลัว" คือสาเหตุสำคัญที่สุดของความยากจน ความล้มเหลวและเคราะห์กรรม คนที่สามารถเอาชนะความกลัวได้จึงสามารถบรรลุความสำเร็จในอาชีพทั้งปวงแม้จะมีปัญหาอุปสรรคทั้งโลกขวางกั้นอยู่ก็ตาม[๔๐] ศักยภาพด้านปัญญาของมนุษย์สามารถสรุปได้ดังนี้

[๓๘] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๔๓.

[๓๙] **เรื่องเดียวกัน,** หน้า ๔๔-๔๕.

[๔๐] นโปเลียน ฮิลล์, **ปรัชญาชีวิต : ศาสตร์แห่งความสำเร็จ เล่ม ๑,** ปราชญ์อาสา แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกศิต, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๘.

๑) ปัญญาทำให้มนุษย์รู้จักตนเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “คนพาลที่รู้ตัวว่าเป็นคนพาล ยังเป็นบัณฑิตได้บ้าง แต่คนพาลที่สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต นั่นแหละ เรียกว่า คนพาลแท้[๔๑]

๒) ปัญญาคือเครื่องมือขจัดความกลัวอันโง่เขลา ผู้โง่เขลาเบาปัญญาเท่านั้น ที่มัวแต่กลัวต่อสิ่งไร้สาระ เช่น ความกลัวเวลาอยู่ในที่อันเงียบสงัด หรือป่าทึบ ในขณะที่ผู้มีปัญญากลับนิยมชมชอบความวิเวก อันเป็นสัปปายะแก่การเจริญภาวนาหรือบำเพ็ญเพียร[๔๒]

๓) ปัญญาเป็นหลักนำทางแห่งความมุ่งมั่นตั้งใจ หรือหลักการแห่งความมุ่งมั่นทางจิตประการหนึ่งที่เรียกว่า อธิษฐานธรรม[๔๓] ซึ่งถือว่าเป็นหลักการในการนำไปสู่การขจัดปัญหาอุปสรรคหรืออาจรวมทั้งความทุกข์ในภพชาติได้ด้วย[๔๔]

๗. มนุษย์ในฐานะสัตว์ที่มีศักยภาพในการเอาชนะกิเลส

ศักยภาพในการเอาชนะกิเลสดังกล่าวนี้ หากกล่าวโดยง่าย ได้แก่ การควบคุมตนคือฝืนอำนาจกิเลสใฝ่ต่ำ ดังที่ นโปเลียน ฮิลล์ได้กล่าวไว้ว่า การควบคุมตนเอง จะทำให้สามารถนำความกระตือรือร้นไปใช้ในทิศทางสู่จุดหมายในทางสร้างสรรค์ ถ้าปราศจากการควบคุมตนเองเสียแล้ว ความกระตือรือร้นก็เหมือนกับไปฟ้าธรรมชาติที่ไม่มีการควบคุม ซึ่งอาจทำให้เกิดฟ้าผ่าลงในที่ใดที่หนึ่งและอาจจะทำลายชีวิตหรือทรัพย์สินให้พินาศย่อยยับได้ ความกระตือรือร้นเป็นคุณสมบัติที่ตื่นตัวอันจะผลักดันไปสู่การกระทำ ขณะที่การควบคุมตนเองเป็นจักรดุลซึ่งจะบังคับการกระทำของมนุษย์ไปสู่ทางสร้างสรรค์[๔๕] ถ้าศึกษาจากประวัติสาสตร์จะพบว่า บุคคลยิ่งใหญ่ล้วนแต่เป็นเจ้าของคุณสมบัติแห่งการควบคุมตนเองด้วยกันทุกคน[๔๖] ซึ่งผลลัพธ์เกิดจากการควบคุมกิเลสดังกล่าวนั้น คือ มนุษย์สามารถที่จะทำอะไรได้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม ถ้ากล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือพระพุทธศาสนาพยายามแสวงหาคุณค่าอันแท้จริงของคนซึ่งเป็นอิสระจากอัตตาและตัณหา และนี่เองที่เป็นหัวใจสำคัญ เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า ตัวตนไม่อาจชี้ไปที่สิ่งใดๆ ที่มีอยู่ภายนอก เราไม่อาจเข้าใจถึงตัวตนในแง่ที่เป็นสิ่งมีรูปร่างหรือมีอยู่ในโลกภายนอก เราอาจรู้จักตนเองได้ก็ต่อเมื่อเรากระทำตามหลักสากลเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ เมื่อเราประพฤติปฏิบัติถูกต้องด้วยศีลธรรม ตัวตนที่แท้จริงก็ปรากฏให้เห็นออกมา เพราะ

[๔๑] ขุ.ธ. (บาลี) ๕/๖๓/๔๖.

[๔๒] ม.มู. (บาลี) ๑๒/๔๘/๓๙.

[๔๓] ม.อุ.(ไทย)๑๔/๓๔๗/๔๐๔.

[๔๔] ม.อุ.(บาลี) ๑๔/๓๖๕/๔๑๒.

[๔๕] นโปเลียน ฮิลล์, **ปรัชญาชีวิต : ศาสตร์แห่งความสำเร็จ เล่ม ๑,** หน้า ๔๐๑.

[๔๖] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๔๐๒.

พระพุทธศาสนาเองมีทัศนคติที่ทรงพลังเกี่ยวกับชีวิตและการมีศักยภาพที่ยิ่งใหญ่สำหรับการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ[๔๗] การทำดีที่สุดจึงหมายถึงการฝืนกิเลสฝ่ายต่ำให้ได้มากที่สุด แม้จะถูกกดดันบีบคั้นและเย้ายวนเพียงใดก็ตาม ดังจะเห็นได้จากกรณีตัวอย่างไล่ตงจิ้น ซึ่งเป็นลูกขอทานที่ต่อสู้กับอำนาจของกิเลสฝ่ายต่ำ จนสามารถสร้างชีวิตให้ประสบความสำเร็จกลายเป็นบุคคลมีฐานะที่ดีขึ้นและกลายเป็นบุคคลตัวอย่างของไต้หวัน

ประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ ได้กล่าวคำนิยมถึงไล่ตงจิ้นไว้ว่า แม้ไล่ตงจิ้นจะเป็นลูกของขอทานที่ยากจน พ่อตาบอด แม่พิการ น้องชายปัญญาอ่อน และสมาชิกครอบครัวอื่นๆ อีกรวม ๑๔ ชีวิต เขาต่อสู้ขอทานเลี้ยงครอบครัวมาตั้งแต่เด็ก ต่อสู้กับการควบคุมสติเมื่อต้องเผชิญกับปัญหา ไม่ว่าจะเป็นความอดอยาก หิวโหย การดูถูกเหยียดหยาม ต้องก้มศีรษะลงพื้นถนนเพื่อให้ได้เศษเงินที่คนเดินผ่านไปมาจะโยนให้ ท่ามกลางปัญหาและความหวังที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้น เขาพยายามต่อสู้กับความทุกข์ด้วยความเพียรและความดี ในที่สุดลูกขอทานคนหนึ่งได้กลายเป็นขวัญใจของคนไต้หวัน เขาได้รับการประกาศเกียรติคุณเป็นบุคคลดีเด่นของไต้หวันประจำปี ๑๙๙๙[๔๘] เรื่องราวดังกล่าว สะท้อนให้เห็นการดูถูกศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มานับไม่ถ้วน แต่ก็สามารถผ่านพ้นมาได้ และพยายามสร้างชีวิตจนประความสำเร็จ นับเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของชีวิต กรณีศึกษาตัวอย่างที่ยกมา คือชัยชนะที่บ่งบอกถึงความมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุดไม่ใช่การตอบโต้เอาคืนหรือทำร้ายผู้อื่นอย่างสาสมใจ แต่หมายถึงการเอาชนะตนเอง หรือชนะอำนาจกิเลสภายในตนนั่นเอง ตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีอยู่หลายแห่งด้วยกัน เช่น เรื่องนางมาคันทิยา[๔๙] ซึ่งมีพระพุทธพจน์ ตรัสว่า เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกิน เหมือนพญาช้างในสงครามอดทนลูกศรที่ตกจากแล่ง ... ในหมู่มนุษย์คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด[๕๐]

นอกจากนี้ยังมีปรากฏในเรื่องของนางสิริมา ซึ่งพระพุทธองค์ได้แสดงธรรมเทศนาที่ว่า "การเอาชนะความโกรธด้วยการปฏิบัติมิโกรธตอบเช่นนั้น สมควรแล้ว" พร้อมสำทับด้วยพระพุทธพจน์ว่า "บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลาะแหละด้วยคำสัตย์"[๕๑]

[๔๗] เสน่ห์ จามริก, **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน,** (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

[๔๘] ไล่ ตง จิ้น, **ไล่ ตง จิ้น : ลูกขอทานผู้ไม่ยอมแพ้ต่อชะตาชีวิต,** วิลาวัลย์ สกุลบริรักษ์ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

[๔๙] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๕๗.

[๕๐] ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๓๒๐-๓๒๑/๑๓๓.

[๕๑] ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

จากตัวอย่างดังกล่าวมาข้างต้นพร้อมกับพระพุทธพจน์ แสดงให้เห็นว่า มนุษย์นั้นมีความสามารถที่จะสกัดกั้นการกำเริบของกิเลสฝ่ายต่ำของตนได้ โดยเฉพาะอกุศลมูล ๓ ประการ คือ โลภะ โทสะ โมหะ[๕๒] อันหมายถึง ๑) โลภะ ความละโมบโลภมากคิดอยากได้ทรัพย์สมบัติของผู้อื่น โดยไม่เลือกวิธีการว่าจะถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือไม่ ๒) โทสะ การผูกจิตประทุษร้ายพยาบาทต่อผู้อื่น และ ๓) โมหะ ภาวะของความลุ่มหลงขาดสติปัญญาควบคุม เห็นผิดเป็นถูก เห็นถูกเป็นผิด เป็นต้น การควบคุมตนเองจากภาวะยั่วยุของกิเลสได้และไม่โต้ตอบคู่กรณีหรือผู้กระทำแม้แต่น้อย พร้อมกับระงับกิเลสภายในไปพร้อมกับการแผ่เตตาให้อภัยได้ด้วยนั้น ถือว่าเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ ที่เรียกว่า การเอาชนะตัวเองซึ่งเป็นชัยชนะที่ไม่มีใครทำให้กลับแพ้ได้ ดังพุทธพจน์ว่า “การชนะตนของบุคคลผู้ฝึกตนดีแล้ว ประพฤติสำรวมเป็นนิตย์นั่นแล ประเสริฐกว่าการชนะผู้อื่น เทวดา คนธรรพ์ มาร หรือพรหม ไม่อาจทำชัยชนะของบุคคลเช่นนั้นให้กลับแพ้ได้เลย”[๕๓]

นอกจากนี้ บุคคลที่เอาชนะตนเองได้นั้น ย่อมไม่ถือโทษโกรธเคืองบุคคลที่ดุด่าว่ากล่าวหรือตำหนิติเตียน พร้อมกันนี้ ยังถือว่าบุคคลนั้น เป็นผู้แนะนำสิ่งที่ดีหรือแนะนำข้อผิดพลาดให้แก่ตัวเองด้วย พร้อมที่จะนำสิ่งที่ได้ยินได้ฟังนั้น มาปรับปรุงตนเอง มุ่งพัฒนาตนเองเพื่อลบล้างคำตำหนินั้น ดังพระพุทธพจน์ “บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญามักชี้โทษ มักพูดปรามไว้ เหมือนผู้ชี้บอกขุมทรัพย์ (และ) พึงคบผู้ที่เป็นบัณฑิตเช่นนั้น เพราะเมื่อคบคนเช่นนั้น ย่อมมีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมเลย”[๕๔] และ “บุคคลไม่พึงใส่ใจถ้อยคำแสลงหูของคนอื่นไม่พึงเพ่งเล็งกิจที่คนอื่นทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ แต่พึงตรวจดูกิจที่ตนทำแล้วและยังไม่ได้ทำเท่านั้น”[๕๕]

จากเรื่องราวกรณีตัวอย่างในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและพระพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นมุมมองอย่างน้อย ๓ ประเด็น คือ

๑) ศักดิ์ศรีของมนุษย์ไม่ได้ถูกลดทอนด้วยคำด่าหรือผรุสวาทของใคร

๒) ศักดิ์ศรีของมนุษย์อยู่ที่ความอดทนอดกลั้นต่อคำด่าผรุสวาทหรือปัญหากระทบกระทั่งจิตใจของตน และต่อสู้จนประสบความสำเร็จ และ

๓) การยอมถูกกระทำโดยไม่โต้ตอบหรือแก้แค้น และยอมจบปัญหาด้วยดี ไม่ได้หมายถึงการสูญเสียศักดิ์ศรี แต่กลับเป็นการเพิ่มศักดิ์ศรีในตน เพราะสามารถข่มกิเลสภายในคือ “โทสะ” ได้

[๕๒] ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๗๘/๒๘.

[๕๓] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๐๔-๑๐๕/๖๒.

[๕๔] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๗๖/๕๑.

[๕๕] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕๐/๔๒.

คนที่ฝึกฝนตนเองจนจิตเข้มแข็งและระงับยับยั้งกิเลสไว้ได้ คือ ผู้ที่ประเสริฐสุดยอดเยี่ยมที่สุด การเอาชนะตนเองได้จึงเท่ากับเป็นการยุติปัญหาอย่างสิ้นเชิง เป็นการระงับความอาฆาตพยาบาทและความขัดแย้งได้อย่างยอดเยี่ยม ดังพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสว่า "เพราะว่าในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร[๕๖]

จากหลักการดังกล่าว การไม่ยอมแพ้ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งหรือทะเลาะวิวาทจึงไม่ใช่การกระทำเพื่อรักษาศักดิ์ศรี แต่การ "ยอมรับผิด" และ "ให้อภัย" ต่างหากคือที่บ่งบอกถึงความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์ และเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ ยิ่งมนุษย์เอาชนะกิเลสภายในตนได้มากแค่ไหน ศักดิ์ศรีของตนยิ่งสูงขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าเมื่อไรที่พ่ายแพ้ต่อกิเลส นั่นคือการลดทอนคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งตนอย่างแท้จริง ความคิดของพาลชนที่ว่า เป็นความ "เก๋า" หรือ "เจ๋ง" ที่สามารถข่มเหงรังแกและแสดงอำนาจเหนือคนอื่นได้ จึงนับได้ว่า เป็นความคิดความเข้าใจเรื่องศักดิ์ศรีที่ผิดอย่างไม่น่าให้อภัยอย่างยิ่ง

๘. บทสรุป

จากแนวคิดตั้งแต่ต้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะเด่นที่สำคัญของพระพุทธศาสนาก็คือ พระพุทธศาสนามีลักษณะเป็น "มนุษย์นิยม" (Humanism) เพราะมุ่งให้ความสนใจกับทุกๆ สิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ คำสอนของพระพุทธศาสนามีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง[๕๗] ดังที่ สุนทร ณ รังษี[๕๘] กล่าวว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งคำสอนในพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีขึ้นเพื่อมนุษย์ เพื่อสวัสดิภาพของหมู่มนุษย์ พระพุทธศาสนาถือว่า ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์คือหลักฐานที่บ่งชี้ถึงศักยภาพ (capacity) ระดับสากล ระดับจักรวาลและศักยภาพในตัวเราที่ทำให้เราเกิดปรีชาญาณและความเมตตากรุณาต่อทุกๆ ชีวิต ศักดิ์ศรีคือธรรมชาติพื้นฐานของชีวิตที่จะทำให้มนุษย์รู้จักตัวเอง (self-realization) และพัฒนาตนเอง (self-perfection) นั่นคือศักดิศรีอันสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งสามารถสรุปลงได้ในแนวคิดที่สมภาร พรมทาได้ให้ไว้ว่า ลักษณะพิเศษของมนุษย์ตามแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกิดมาบนโลกนี้ มี ๓ ประการ คือ

[๕๖] ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕/๒๕.

[๕๗] วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, "คนในทรรศนะของพุทธศาสนา," ใน **คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสตศาสนา**, โดย เสรี พงศ์พิศ และคณะ**,** (กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๗-๑๐๔.

[๕๘] สุนทร ณ รังษี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร **:** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๑ - ๙๒.

๑. แม้จะแตกต่างกันในด้านรูปลักษณ์ภายนอก,คุณสมบัติภายใน,สถานภาพของชีวิต,ฐานะทางเศรษฐกิจ,ชื่อเสียงเกียรติยศ เป็นต้น ก็ตาม แต่สิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีเหมือนกันและมีเสมอกัน คือ "ความเป็นมนุษย์"

๒. ด้วยความเป็นมนุษย์นี้ พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่า มนุษย์ย่อมมีโอกาสที่จะสามารถพัฒนาตนเองได้ แม้อาจจะใช้เวลาแตกต่างกันก็ตาม

๓. การได้ความเป็นมนุษย์ถือเป็นความโชคดีอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นรากฐานของการที่จะก้าวไปสู่ความดีงามอื่นๆ ในชีวิต[๕๙]

เมื่อได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าความเป็นมนุษย์และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ตามทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า ในอดีตที่ผ่านมายาวนานมนุษย์ได้กล่าวอ้างถึงศักดิ์ศรีแห่งตนด้วยปัจจัยชี้วัดภายนอก เช่น ชนชั้น ชาติพันธุ์ สีผิว ความร่ำรวย เพศ ซึ่งแน่นอนว่าความคิดลักษณะนี้ ย่อมจะนำไปสู่การเลือกปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยกันอย่างไม่เสมอภาค และแนวคิดที่อันตรายอย่างยิ่งที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง หายนะทั้งระดับปัจเจกบุคคล องค์กร ประเทศ และนานาชาติมาแล้ว ตั้งแต่อดีต ก็คือ แนวคิดความหยิ่งในศักดิ์ศรีตนที่มุ่งแสดงอวดอ้างศักดิ์ศรีตนด้วยการข่มเหง เบียดเบียน หรือการสร้างอำนาจครอบงำผู้อื่นให้ได้มากที่สุด เช่น การใช้กำลังข่มขู่ผู้อื่นในกลุ่มวัยรุ่นอันธพาล การลงทุนสร้างนิวเคลียร์เพื่อแสดงแสนยานุภาพเหนือชนชาติอื่นๆ หรือการแก้แค้น กระทำการโต้ตอบด้วยวิธีการที่หนักหน่วงรุนแรง เช่นกรณีเครื่องบินชนอาคารเวิลด์เทรดเซนเตอร์ หรือการเผาศาลากลางในหลายจังหวัดของไทย เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการกระทำที่ไม่สร้างสรรค์โดยอ้าง "ศักดิ์ศรี" แทบทั้งสิ้น

จากผลการศึกษาในบทความนี้ ผู้ศึกษาเห็นว่า มนุษย์ต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับศักดิ์ศรีให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา และสร้างแนวคิดใหม่ในการกล่าวอ้างคำว่า "ศักดิ์ศรี" โดยการหยิ่งในศักดิ์ศรีแห่งตนด้วยแนวคิด ๓ ประการ คือ

๑. เชื่อมั่นในอำนาจตนที่จะสามารถข่มหรือไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสตัณหา และไม่ยอมแพ้ต่อกิเลสภายในตน โดยเฉพาะ ๓ ตัวหลัก คือ อกุศลมูล ๓ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ (ความโลภ ความโกรธ และ ความหลง) ใช้หลักการ "อตฺตา หเว ชิตๆ เสยฺโย" เป็นแนวคิดหลักในการดำเนินชีวิตและปะทะสังสรรค์กับสิ่งเร้าที่มากระทบจิตใจ

๒. พยายามสร้างศักดิ์ศรีแห่งตนใหม่ ด้วยการฝึกฝนอบรมตนทั้งด้านกาย จิตและปัญญา (ศีล สมาธิ และ ปัญญา) ให้กลายเป็นคนมีคุณภาพและศักยภาพ

[๕๙] สมภาร พรมทา, **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ : โสเภณี ทำแท้งและการุณยฆาต** (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๔.

๓. พึ่งความเพียรแห่งตนเป็นที่ตั้งทั้งด้านกายและจิต ไม่ยึดติดต่อการวิงวอนขอที่งมงายจากเทพที่มองไม่เห็น และเปลี่ยนความคิดใหม่ว่า ศักดิ์ศรีแห่งมนุษย์สูงส่งกว่าเทพและสัตว์ทั้งปวง

ตามหลักการดังกล่าว ศักดิ์ศรีของมนุษย์จึงไม่ได้อยู่ที่ชาติ ตระกูล ความร่ำรวย เกียรติยศ แต่อยู่ที่ใจที่กล้าหาญกล้าฝืนกิเลส ฝึกฝนอบรมตนให้เอาชนะกิเลสใฝ่ต่ำ สร้างศักยภาพในตนและพัฒนาตนให้ดีที่สุดโดยไม่เบียดเบียนใคร การหยิ่งในศักดิ์ศรีเช่นนี้นอกจากจะสร้างสันติที่มาพร้อมกับปีติอิ่มเอมในใจของตนได้แล้ว ความขัดแย้งวุ่นวายของมวลมนุษยชาติก็จะสามารถสงบราบคาบลงได้อย่างไม่ยากเย็น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับศักดิ์ศรีที่ถูกต้อง จะนำไปสู่การลดความยึดถือตัวตนทั้งแบบอหังการและมมังการ มองมนุษย์ทุกคนอย่างมีคุณค่าเท่าเทียมกัน และเป็นวิถีที่จะนำไปสู่การยุติความขัดแย้ง นำสันติภาพสู่สังคมมนุษย์ได้อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ชะวัชชัย ภาติณธุ. **สิทธิมนุษยชนกับหลักการพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๖.

นโปเลียน ฮิลล์. **ปรัชญาชีวิต : ศาสตร์แห่งความสำเร็จ เล่ม ๑.** ปราชญ์อาสา แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกศิต, ๒๕๔๑.

บรรเจิด สิงคะเนติ. **หลักการพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๗.

บี อาร์ อัมเบดการ์. **พระพุทธศาสนา : แนวคิดเพื่อพัฒนาสังคมและการเมือง.** พระราชปัญญาเมธี. ผู้แปล. กรุงเทพมหานคร : นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๘.

ประมวล เพ็งจันทร์. **การเดินทางสู่ความเป็นมนุษย์ที่แท้.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๐.

ประเวศ วะสี. **พุทธธรรมกับสังคม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ม.ป.ป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมนูญชีวิต.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

_____ . **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๙.

พุทธทาสภิกขุ. **เทคนิคความเป็นมนุษย์.** พระนคร : หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสัคค์ ศรีเพ็ญ, ๒๕๑๑.

_____ . **เพียงแต่เกิดมาเป็นคน.** กรุงเทพมหานคร : เพชรประกาย, ๒๕๔๙.

มนูญ วงศ์นารี. **คู่มือการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องของมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙.

ไล่ ตง จิ้น. **ไล่ ตง จิ้น : ลูกขอทานผู้ไม่ยอมแพ้ต่อชะตาชีวิต.** วิลาวัลย์ สกุลบริรักษ์ (แปล). พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์, ๒๕๔๙.

วิจิตร เกิดวิศิษฐ์. "คนในทรรศนะของพุทธศาสนา". ใน **คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสตศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย, ๒๕๒๔.

วิสัชนาธรรมหลวงพ่อพุทธทาส : หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, มปพ..

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พระธรรมปทัฏฐกถา ฉบับแปลภาษาไทย ภาคที่ ๒.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

สมภาร พรมทา. **พุทธปรัชญา : มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม.** กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๒.

_____ . **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ : โสเภณี ทำแท้งและการุณยฆาต.** กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุนทร ณ รังษี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร **:** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เสน่ห์ จามริก. **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

อุดม รัฐอมฤต นพนิธิ สุริยะ และบรรเจิด สิงคะเนติ. **การอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามมาตรา ๒๘ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, ๒๕๔๐.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

ทิพรัตน์ เติมเพ็ชร. "ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ : ศึกษากรณีการคุ้มครองตามกฎหมายระหว่างประเทศและตามกฎหมายภายใน. **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะนิติศาสตร์ :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

ศิริมาลย์ ศรีใส. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศีลธรรมและกฎหมายในจริยศาสตร์ของคานท์. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๔๑.

๒. ภาษาอังกฤษ

Crowther, Jinathan, ed.. **Oxford Advanced Learner3s Dictionary.** New York : Oxford University Press, 1996.

Damien Keown. **Are There "Human Right" in Buddhism?**. London : University of London, 1995.

Daneil P. Sulmasy. **Death, Dignity, and the Theory of Value**. New York : Saint Vincent3s Hospital Manhattan, 1992.

George Boeree, C. **The History of Buddhism. Shippensburg : Shippensburg University,** 2010.

Kant, Immanuel. **Groundwork of the Metaphysic of Morals**. New York : Happer & Row, 1964.

Kiarash Aramesh. "Human Dignity in Islamic Bioethics". **The Iranian Journal of Allergy** 6, 5 . (February 2007) : 25-28.

Sullivan Roger J. **An Introduction of Kant3s Ethics.** New York : Cambridge University Press, 1994.

Thomus, E Hill Jr. **Dignity and Practical Reason in Kant3s Moral Theory.** London : Carnell University Press, 1992.

กิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยา เพื่อเยียวยาความสูญเสีย
Buddhist Psychology Activities for Healing a Losses

พระปณต คุณวฑฺโฒ (อิสรสกุล)
Phra Panot Gunavaddho (Isarasakul)
ประธานคณะกรรมการโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ร.ร.ภัทรนุสรณ์

บทคัดย่อ

สังคมแห่งการตื่นรู้สามารถเกิดได้ จากการตื่นรู้ของปัจเจกชนในสังคม และการตื่นรู้ของปัจเจกชนนั้นก็สามารถเกิดขึ้นได้แม้ในยามที่จิตใจประสบความทุกข์อย่างที่สุด คำสอนทางพุทธศาสนาอธิบายสาเหตุของความทุกข์ว่า ความทุกข์ โศก ร่ำไร รำพัน ล้วนเกิดจากความรัก โดยมีอวิชชา ตัณหา อุปาทานเป็นปัจจัย หนทางแห่งความดับทุกข์ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งสรุปลงในหลักไตรสิกขา กระบวนการดับทุกข์นี้ได้รับการพิสูจน์หลายครั้ง ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า ไม่เพียงแต่เยียวยาความทุกข์ในจิตใจ หากแต่ยังปัญญาให้ตื่นขึ้น รับรู้ความจริงของชีวิตอย่างเป็นสุข

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท แล้วนำมาประยุกต์ร่วมกับกระบวนการทางพุทธจิตวิทยาเพื่อสร้างกิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยาที่สามารถเอื้อให้เกิดการตื่นรู้ทั้งในทางจิตใจ (ลดความเศร้าโศก) และปัญญา (เพิ่มความเชื่อที่เป็นโลกิยสัมมาทิฏฐิ) สำหรับผู้ที่มีความเศร้าโศกเนื่องจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก กิจกรรมดังกล่าวอาศัยอริยสัจสี่ โดยมีกระบวนการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ที่มีการพัฒนาจิตใจด้วยการเจริญเมตตาภาวนา และการพัฒนาปัญญาด้วยการสื่อเนื้อหาธรรมะเกี่ยวกับหลักกรรมและชีวิตหลังความตาย โดยใช้ระยะเวลา ๔ วัน ประกอบด้วยกิจกรรม ๓๕ ชั่วโมง

การวิจัยเชิงทดลองที่ใช้กิจกรรมดังกล่าวเป็นตัวแปรจัดกระทำสำหรับกลุ่มตัวอย่างผู้สูญเสียจำนวน ๑๙ คน พิสูจน์ว่าการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ร่วมกับการปรึกษาทางพุทธจิตวิทยาเพื่อช่วยเยียวยาความเศร้าโศกในใจของผู้สูญเสียได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเอื้อให้เกิดการตื่นรู้ทางปัญญาหลังจากการสูญเสียได้ทั้งในระดับบุคคลและสังคม

Abstract

An awakened society can be achieved by the awakening of each social member, and one individual can be awakened even in the time of grief and sorrow.

Buddhist teachings reveal the origin and the resolution of suffering; Grief, lamentation, pain, distress and despair spring indeed from *love*. The lack of knowledge (*Avijjà*), craving (*Tañhà*) and attachment (*Upàdàna*) are causes of sorrow and suffering. The Path leading to the Cessation of Suffering (*Magga*) can be summarized in 3 steps of development, *Trisikkha – Sila, Samadhi, Panya*. Many cases in Tripitaka evidence that this approach not only minimizes the grief, but also awakens the mourners' spirit and insight.

This research studies Buddha's teachings together with Buddhist–psychological techniques to develop an integrated program of coping with bereavement. This program applies the essence of *Four Noble Truth* to awake the bereaved, presented in 2 benefits: mind (grief reduction) and insight (right worldly understanding - Lokiya Sammàdiññhi). The four days program composed of 35 hours of 11 sub-activities, grounded on the concept of *Trisikkha* to develop participant's mind by *Metta Bhavana* (development of friendliness towards all living beings) and to develop one's insight by delivering Dhamma concerning *Karma* and the afterlife.

The benefits of the proposed program were assessed through a quasi-experimental pre-test/post-test design with nineteen of the bereaved. These tests and participants' expression manifested that Buddhist practices and selected Dhamma can function collaboratively with Buddhist-psychological counseling techniques in producing individual and social benefits for grievers: awakening ones' spirit and insight.

๑. บทนำ : การสูญเสีย เศร้าโศก สู่การเยียวยา และตื่นรู้

พุทธะ คือความตื่น โดยความหมายว่า "สิ้นกิเลสดุจความหลับทุกอย่าง เหมือนบุรุษตื่นขึ้นจากความหลับ เพราะละธรรมอันทำความหดหู่แห่งจิตได้"[๑] โดยนัยดังกล่าว *สังคมแห่งความตื่นรู้* ก็คือหมู่แห่งชนผู้สิ้นกิเลส ปราศจากจิตใจที่หดหู่ การสร้างสังคมแห่งการตื่นรู้นั้น จึงเริ่มต้นที่การพัฒนาบุคคลในสังคมให้ตื่นขึ้นจากความหลับใหลจมอยู่ใต้อำนาจกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง

ปัญหาอันนำมาสู่การศึกษานี้ คือทำอย่างไร บุคคลที่จมอยู่ห้วงกิเลสอันเป็นทุกข์ จักเกิดการตื่นรู้ทั้งทางจิตใจและปัญญา เป็นไปได้ที่ว่าความทุกข์นั้นเองเป็นเหตุให้เกิดการตื่นรู้ ดุจเดียวกับเจ้าชายสิทธัตถะ และสาวกสาวิกาทั้งหลายแห่งพระบรมศาสดา ผู้ซึ่งได้เห็นความทุกข์ของชีวิต มีความแก่ เจ็บ ตาย พลัดพราก เป็นต้น จึงพัฒนาตนเองจนสามารถล่วงพ้นความทุกข์ได้สิ้นเชิง

ความทุกข์ยิ่งใหญ่ประการหนึ่งของทุกชีวิตคือ การพลัดพรากและสูญเสีย การศึกษาจำนวนมากแสดงให้เห็นว่าการเสียชีวิตของบุคคลอันเป็นที่รักก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานทั้งทางจิตใจและร่างกายอย่างรุนแรง บางคนถึงกับล้มป่วย และบางคนถึงแก่ความตาย[๒] การสูญเสียเช่นนี้เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกคน มีผลการวิจัยระบุว่า ผู้ใหญ่ร้อยละ ๘๒ ประสบกับการเสียชีวิตของคนใกล้ชิดในช่วงระยะ ๒ ปีก่อนการสำรวจนั้น[๓] รวมทั้งเรื่องราวในพุทธประวัติ อาทิ นางกีสาโคตมี ผู้ไม่อาจหา "เรือนที่ชื่อว่าไม่เคยมีคนตาย"[๔] ได้เลย

ในสภาวะของการสูญเสียที่มิอาจหลีกเลี่ยงได้นั้น มิได้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของความทุกข์ โศก เศร้า เสียใจ ในทางตรงกันข้าม หลายครั้งในคราวพุทธกาล ผู้คนมากมายได้ใช้การจากไปของบุคคลอันเป็นที่รักให้กลายเป็นโอกาสในการเรียนรู้ ทำความเข้าใจชีวิต จนสามารถบรรลุธรรมขั้นสูงได้อย่างน่าอัศจรรย์ ดังนั้นการเยียวยาหลังการสูญเสียจึงมิได้มีความสำคัญเพียงเพื่อบรรเทาความเศร้าโศกในจิตใจ หรือเพื่อการสังคมสงเคราะห์ แต่มีนัยสำคัญที่สูงยิ่ง ครอบคลุมถึงการสร้างโอกาสในการพัฒนาปัญญาให้แก่ผู้สูญเสีย ได้เกิดเป็นความเข้าใจและเติบโตในทางจิตวิญญาณ อันเป็นจุดเริ่มต้นที่จะสร้างความตื่นรู้ให้เกิดขึ้นแก่บุคคล และสังคมของบุคคลเหล่านั้นเป็นลำดับไป

[๑] ดูรายละเอียดใน ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๓๙/๑๐.

[๒] Stroebe M.S. and Stroebe W., "The mortality of bereavement: A review", **Handbook of bereavement.** ed. by Stroebe M.S. et al., 10th ed. (NY : Cambridge University Press, 2008), pp. 175-195.

[๓] Kalish R.A., Reynolds D.K., Death and ethnicity: A psychocultural study, (LA: The University of Southern California Press, 1976). Cited in Hayslip B., **Cultural changes in attitudes toward death, dying, and bereavement,** (NY: Springer Publishing, 2005), pp. 23-58.

[๔] ดูรายละเอียดใน องฺ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๑๕๐/๕๐.

๒. ความเศร้าโศกเนื่องจากการสูญเสีย : ความทุกข์ และเหตุแห่งทุกข์

ความเศร้าโศก และความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก เป็นความทุกข์ในอริยสัจ ๔ ดังแสดงในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ว่า “ทุกขอริยสัจ เป็นอย่างไร คือชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ว่าโดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์”[๕]

ความพลัดพรากจากสัตว์ และสังขารทั้งหลายที่ชอบใจ ชื่อว่า ปิยวิปโยโค ซึ่งมีความพลัดพรากจากวัตถุที่พอใจเป็นลักษณะ มีอันยังความโศกให้เกิดขึ้นเป็นกิจ มีความเสียหายไปเป็นผล ส่วนที่ว่าปิยวิปโยคเป็นทุกข์ พึงทราบว่า เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์คือ ความเศร้า[๖]

เหตุของความเศร้าโศกนั้น มีแสดงไว้มากมาย เช่นในปิยชาติกสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแก่คหบดีผู้สูญเสียลูกชายคนเดียวของตนว่า “โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มีมาจากสิ่งอันเป็นที่รัก” [๗]

ความเศร้าโศกเป็นทุกขทุกข์ โดยความเป็นโทมนัส[๘] แต่โทมนัสเวทนานั้นเกิดขึ้นในโทสมูลจิต ๒ ดวงเท่านั้น คือจิตที่สหรคตด้วยโทมนัสเวทนา สัมปยุตกับปฏิฆะ ในเวลาที่บุคคลเศร้าโศก เสียใจเกี่ยวกับคนที่รักพลัดพรากไป เป็นต้น ในเวลานั้นชื่อว่ามีโทมนัสเวทนาเป็นประธานออกหน้า โทมนัสเวทนานั้นมีอนิฏฐารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเหตุเกิดขึ้น[๙] ซึ่งอนิฏฐารมณ์เป็นอารมณ์ของอกุศลวิบากจิตอันเป็นผลของอกุศลกรรมทั้งปวง[๑๐]

เมื่อพิจารณาโดยหลักอริยสัจ ๔ ความเศร้าโศกก็เป็นทุกขอริยสัจ โดยมีเหตุคือ ทุกขสมุทยอริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนัด มีปกติให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้นๆ ได้แก่ ตัณหา ซึ่งเกิดขึ้น และตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาตรูป”[๑๑]

[๕] ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๒๐/๑๑๘.

[๖] ดูรายละเอียดใน วิสุทฺธิ (ไทย) ๕๕๐/๘๑๙-๘๒๐.

[๗] ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๓/๔๓๔.

[๘] วิสุทฺธิ (ไทย) ๕๔๔/๘๑๖.

[๙] ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, **อภิธัมมัตถสังคหะ และคำอธิบาย ปริจเฉทที่ ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๙ – ๓๒.

[๑๐] พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัมธัมมโชติกะ, ๒๕๕๑), หน้า ๖.

[๑๑] ดูรายละเอียดใน ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๓๓/๑๒๑.

เมื่อพิจารณาตามหลักปฏิจจสมุปบาท ความเศร้าโศก เป็นอาการสำแดงออกของการมีอาสวะเมื่อเกิดชรามรณะอันเป็นเครื่องหมายแห่งความเสื่อมสิ้นสลายซึ่งขัดกับอาสวะ จึงเป็นปัจจัยที่จะให้โสกะ เป็นต้น เกิดขึ้น แสดงอาการมืดมัวของจิตใจ ซึ่งก็เท่ากับพ่วงอวิชชาเกิดขึ้นมาด้วย[๑๒] ดังที่กล่าวในวิสุทธิมรรคว่า “โสกะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส ย่อมมีแก่บุคคลผู้ยังไม่พรากจากอวิชชา ... เมื่อธรรมมีโสกะเป็นต้นเหล่านั้น เป็นไปแล้วอวิชชาก็เป็นอันมีอยู่เอง”[๑๓] เมื่อไม่รู้จักชีวิตตามความเป็นจริง หลงผิดว่ามีตัวตน ก็มีความอยากและความยึดถือเพื่อตัวตน ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงอวิชชา จึงมีความหมายเชื่อมโยงไปถึงตัณหาและอุปาทานด้วยเสมอ หรือกล่าวว่า มูล ๒ ของวงจรปฏิจจสมุปบาท คือ อวิชชาเป็นจุดเริ่มในช่วงอดีต ส่งผลมายังปัจจุบันถึงเวทนาเป็นที่สุด และตัณหาเป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบันต่อจากเวทนา ส่งผลไปยังอนาคตถึงชรามรณะเป็นที่สุด[๑๔]

สรุปความว่า ความเศร้าโศกเป็นทุกขทุกข์ ซึ่งมีมาจากสิ่งอันเป็นที่รัก มีเหตุคือ การพลัดพรากจากสัตว์และสังขารที่รัก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าความเศร้าโศก ร่ำไร เป็นต้นนี้ มีเหตุมาจากอวิชชาและตัณหา โดยมีอาสวะเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เกิดอวิชชา และเกิดวงจรปฏิจสมุปบาทเรื่อยไป หรืออาจแสดงเหตุของความเศร้าโศกโดยนัยอื่นๆ ได้แก่ ตัณหาประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนัด ซึ่งเกิดขึ้นที่ปิยรูปสาตรูปเป็นเหตุของทุกข์ อีกนัยหนึ่งว่าอนิฏฐารมณ์ซึ่งเป็นผลในปวัตติกาลของอกุศลกรรมทั้งหลายเป็นเหตุของโทมนัส

๓. การเยียวยา และตื่นรู้ : เป้าหมาย และแนวทางดับทุกข์

เมื่อความเศร้าโศกเกิดมีเนื่องจากสิ่งอันเป็นที่รัก ดังนั้นหนทางสู่ความไม่เศร้าโศกก็คือ การไม่ยึดถือในสิ่งที่รัก ดังพุทธอุทาน ในวิสาขาสูตร ว่า “เมื่อไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ความเศร้าโศกเป็นต้นเหล่านี้ก็ไม่มี ... ดังนั้นผู้ปรารถนาความไม่เศร้าโศก ปราศจากกิเลสดุจธุลี จึงไม่ควรยึดถือสิ่งเป็นที่รักในโลกไหนๆ”[๑๕]

เมื่อความเศร้าโศกเป็นทุกข์ อันมีเหตุคือ ตัณหา ประกอบด้วยความเพลิดเพลิน และความกำหนัด อันเกิดและตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาตรูป ในสังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค ได้แสดงวิธีการละความ

[๑๒] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๘๓-๑๐๒.

[๑๓] วิสุทฺธิ. (ไทย) ๖๕๒/๙๓๒.

[๑๔] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม,** หน้า ๑๐๒-๑๐๕.

[๑๕] ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๘/๓๔๑.

เพลิดเพลิน กำหนัดว่า “การเห็นความไม่เที่ยงของขันธ์ทั้ง ๕ เป็นสัมมาทิฏฐิ อันเป็นเหตุให้เบื่อหน่าย เพราะสิ้นความเพลิดเพลิน สิ้นกำหนัด จึงหลุดพ้น”[๑๖]

เมื่อความเศร้าโศกมีสภาพธรรมคือโทสมูลจิต ส่วนอโทสะคือธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อโทสะ อโทสะนั้นถึงฐานะเป็นพรหมวิหารก็เรียกว่าเมตตา อโทสะนั้นสามารถทำให้มีกำลังจนเอาชนะความโกรธ ชนะเวร ได้ด้วยการเจริญเมตตา[๑๗] การเจริญเมตตาจึงเป็นวิธีหนึ่งในการช่วยบรรเทาความเศร้าโศกอันมีสภาพธรรมคือโทสมูลจิตได้ สอดคล้องกับความในมหานิทเทสว่า “พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสจริต”[๑๘]

อีกนัยหนึ่ง เมื่อความเศร้าโศกเป็นทุกขอริยสัจ แนวทางหลักใหญ่ในการดับทุกข์ คือมรรคอริยสัจ ดังตัวอย่างพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสภาวะทุกข์ทั้ง ๓ ประการนี้ ฯลฯ”[๑๙]

วิธีปฏิบัติต่อทุกขอริยสัจคือ ปริญญา ได้แก่การกำหนดรู้ ส่วนสิ่งที่พึงปฏิบัติต่อมรรคอริยสัจคือ ภาวนา ได้แก่การทำให้เจริญ ดังนั้นการปฏิบัติต่อความเศร้าโศก ซึ่งเป็นความทุกข์ประการหนึ่ง คือการกำหนดรู้ความทุกข์ คือความเศร้าโศกนั้น และเจริญในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งสรุปลงได้ในหลักปฏิบัติที่เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขาคือการฝึกความประพฤติสุจริต อธิจิตตสิกขาคือการฝึกคุณภาพและสมรรถภาพของจิต และอธิปัญญาสิกขาคือการฝึกให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงความพ้นทุกข์[๒๐]

กระบวนการดับทุกข์ หรือปฏิจจสมุปบาทนิโรธวาร เริ่มต้นจากความรู้จริงหรือความเข้าใจจึงจะแก้ปัญหาได้สำเร็จ ดับอวิชชา หรือไม่มีอวิชชา → สังขารดับ → วิญญาณดับ → นามรูปดับ → สฬายตนะดับ → ผัสสะดับ → เวทนาดับ → ตัณหาดับ → อุปาทานดับ → ภพดับ → ชาติดับ → ชรามรณะ โสกะ ฯลฯ อุปายาสดับ แต่อีกนัยหนึ่ง ในทางปฏิบัติบางครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงกระบวนธรรมฝ่ายก่อทุกข์เริ่มต้นที่การรับรู้ทางอายตนะ ๖ ละช่วงต้นของกระบวนธรรมตั้งแต่อวิชชาเป็นต้นมาไว้ในฐานให้เข้าใจว่ามีแฝงอยู่ด้วยพร้อมในตัว ส่วนกระบวนธรรมฝ่ายดับทุกข์ก็ตั้งต้นที่ดับตัณหาเป็นต้นไป ทั้งนี้ คำว่าดับนั้นมิใช่หมายความเพียงว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นมาแล้วจึงทำให้มันดับไป หมดไป เท่านั้น แต่หมายความกว้างขวางรวมไปถึง การที่สิ่งนั้นๆ ไม่เกิดขึ้น

[๑๖] ดูรายละอียดใน สำ.ข. (ไทย) ๑๑/๕๑/๗๒.

[๑๗] ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์, **อภิธัมมัตถสังคหะ และคำอธิบาย ปริจเฉทที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓ – ๖๔.

[๑๘] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐.

[๑๙] ดูรายละเอียดใน สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๕/๙๖.

[๒๐] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม,** หน้า ๙๐๔-๙๑๕.

ระงับเสียได้ ไม่มีทุกข์ ไม่มีปัญหาเกิดขึ้นเลย เป็นอยู่อย่างไร้โสกะ ปริเทวะเป็นต้น มีความสุขแท้จริง เรียกว่าเข้าถึงวิชชา วิมุตติ วิสุทธิ สันติ หรือนิพพาน อันเป็นประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้คุ้มค่ากับการได้เกิดมามีชีวิต[๒๑]

การปฏิบัติต่อความเศร้าโศกตามหลักอริยสัจ จึงมีจุดหมายมิใช่เพียงการบรรเทาความเศร้าโศกให้ลดลง หากแต่เพื่อพ้นทุกข์สิ้นเชิง ดังกรณีตัวอย่างของนางกีสาโคตมี[๒๒] เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือไตรสิกขา มีการพัฒนาปัญญา ทำลายอวิชชา เป็นต้น เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ สิ้นอาสวะ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเศร้าโศก รวมทั้งการเจริญเมตตา การไม่ยึดถือในสิ่งอันเป็นที่รัก ก็เป็นเหตุให้ความเศร้าโศกลดลงหรือไม่เกิดขึ้น ประเด็นสำคัญคือการเยียวยาตามหลักพุทธศาสนามิใช่เพียงการเยียวยาความเศร้าโศกที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป หากแต่สามารถทำลายมูลเหตุของความเศร้าโศก ทำให้ไม่เกิดความเศร้าโศกอีกต่อไป คือการสิ้นอาสวะ ดังนั้นหากนำหลักปฏิบัตินี้มาใช้ในการพัฒนาผู้สูญเสียก็ย่อมสามารถทำให้ผู้สูญเสียมีวิธีการที่จะเยียวยา และป้องกันความเศร้าโศกทั้งที่เกิดขึ้นแล้วให้ลดลง และที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้นได้

๔. การพัฒนากิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยาสำหรับผู้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก

กิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยาสำหรับผู้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เป็นการประยุกต์หลักคำสอนทางพุทธศาสนา ร่วมกับวิธีการทางพุทธจิตวิทยา หลักธรรมที่ใช้เป็นหลักการและแนวทางการปฏิบัติของกิจกรรมในการวิจัยนี้ คืออริยสัจ ๔ และไตรสิกขา ส่วนเนื้อหาที่ใช้เป็นสื่อในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวอาศัยธรรมะที่เกี่ยวกับหลักกรรม, ภพภูมิ และกระบวนการของจิตในคราวปฏิสนธิ ดังแสดงในตารางที่ ๑ ส่วนรูปแบบของกิจกรรมที่ใช้ เกิดจากการผสานพิธีกรรมและการฝึกฝนตนทางพุทธศาสนา เช่น การรักษาศีล, การสวดมนต์แปล, การเจริญเมตตาภาวนา, การสนทนาธรรม, การกรวดน้ำอุทิศกุศล ร่วมกับการให้การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา โดยมีผู้นำกลุ่มเอื้อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เกิดการตระหนักรู้ในตนเอง และแบ่งปันซึ่งกันและกัน ตลอดจนนำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อแก้ไขประเด็นที่ค้างคาในใจของผู้สูญเสีย

[๒๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๔-๒๒๙.

[๒๒] ดูรายละเอียดใน องฺ.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๑๕๐/๕๐.

ตารางที่ ๑ หลักธรรมที่ใช้เป็นแนวทาง และสื่อในการดำเนินกิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยา

หลักธรรม		รายละเอียด
แนวทางของกิจกรรม	อริยสัจ ๔	การได้พิจารณาถึงทุกข์ (ปัญหา) พร้อมทั้งสำรวจหาสาเหตุแห่งทุกข์ในใจตน ในปัจจุบันขณะ และพิจารณาสภาวะและแนวทางสู่ความสิ้นไปแห่งปัญหา
	ไตรสิกขา	การเรียนรู้ และพัฒนาตน เป็นขั้นตอน เริ่มจากด้านพฤติกรรม การปฏิสัมพันธ์ต่อสังคม ระเบียบ พิธีกรรม อย่างรู้เข้าใจ สันติ และเป็นมิตร, การฝึกจิตให้สงบ มีเมตตา ตื่นรู้อยู่กับปัจจุบันขณะ, และการพัฒนาความเข้าใจที่ถูกตรงตามธรรมชาติ
เนื้อหา/สื่อในการดำเนินกิจกรรม	กรรมนิยาม, กฎแห่งกรรม	การตระหนักถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งปวงที่มีผลเกี่ยวเนื่องจากการกระทำทางกาย วาจา ใจ และมีผลต่อชีวิตของตนเองในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต หลักการให้ผลของกรรม กรรมที่ส่งผลปฏิสนธิ และการแก้กรรมตามหลักพุทธศาสนา
	ภพภูมิ	การเข้าใจหลักคำสอนของการเวียนว่ายตายเกิดของสรรพชีวิตรูปแบบต่างๆ เพื่อนำไปสู่การยอมรับความตายในฐานะของการเปลี่ยนผ่าน มิใช่จุดจบ ความสิ้นสุด หรือความพ่ายแพ้
	กระบวนการของจิตในคราวปฏิสนธิ	การเรียนรู้ และเข้าใจเชิงอนุมาน เกี่ยวกับธรรมชาติของจิตที่เปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย อันนำไปสู่การยอมรับความตายในฐานะที่เป็นโอกาสของการเปลี่ยนแปลงที่ดีงาม ทั้งของตนเองและบุคคลอันเป็นที่รัก

กิจกรรมเชิงพุทธนี้ถูกออกแบบขึ้นสำหรับกลุ่มที่มีสมาชิกทั้งหมด ๑๕ - ๒๐ คน และมีการแบ่งเป็นกลุ่มย่อยที่มีสมาชิก ๘ – ๑๐ คนประกอบด้วยกิจกรรมย่อย ๑๑ กิจกรรม ดังแสดงในตารางที่ ๒ โดยใช้ระยะเวลาต่อเนื่อง ๔ วัน ๓ คืน รวมระยะเวลาในการทำกิจกรรม ๓๕ ชั่วโมง

รูปแบบกิจกรรมในวันแรกเน้นการพัฒนาด้านศีล และสัมพันธภาพ จากนั้นจึงเน้นการพัฒนาด้านจิตใจ คือสมาธิและการเจริญเมตตาตั้งแต่ช่วงค่ำของวันที่ ๑ ถึงช่วงสายของวันที่ ๒ รวมถึงในช่วงเช้าของทุกวัน จากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการพัฒนาปัญญาผ่านการทำกิจกรรมกลุ่ม, การสนทนาธรรม และการปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยาตั้งแต่วันที่ ๒ ช่วงบ่ายเป็นต้นไป กิจกรรมในช่วงค่ำของวันที่ ๓ และช่วงสายวันที่ ๔ มุ่งเน้นกระบวนการเข้าใจเห็นจริงเกี่ยวกับความทุกข์ในใจของตน และการให้คำสัญญากับตนเองเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติในชีวิต หลังสิ้นสุดกิจกรรม

ตารางที่ ๒ กิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยา

ลำดับ/วัน/เวลา	ชื่อกิจกรรม	เนื้อหา	กระบวนการ
๑) ๑/สาย	ด้วยรัก... รู้จักกัน (๑.๕/๐.๕/๐)	การรักษาศีล, สัมพันธภาพระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรม	กิจกรรมศิลปะ, การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา
๒) ๑/บ่าย	“ด้วยบุญนี้ อุทิศให้” (๑/๑.๕/๑.๕)	ความหมายของบุญ และวิธีทำ บุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐	การสนทนาธรรม, ฝึกเจริญสติ, การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา
๓) ๑/ค่ำ	“ที่ใดมีรัก (แท้) ที่นั่น (ไม่) มีทุกข์” (๐/๑.๕/๑)	ความรักที่ประกอบด้วยตัณหาเป็นเหตุแห่งทุกข์ ความรักแท้คือเมตตา, การเจริญเมตตา	การสนทนาธรรม, การฝึกเจริญเมตตาภาวนา, การทดลองแผ่เมตตา, การกอด
๔) ทุกวัน/เช้า	สวดมนต์แปล, เดินภาวนา, น้ำชา ภาวนา (๐/๑.๕/๐)	พุทธานุสสติ, มรณานุสสติ, การเจริญเมตตาภาวนา การเจริญสติในทุกอิริยาบถ	การสาธยายบทสวด และพระสูตรที่เกี่ยวข้อง, การเจริญสติในอิริยาบถเดิน ดื่มน้ำชา ฯลฯ
๕) ๒/สาย	จิตตภาวนา (๐/๒.๕/๐)	การเจริญเมตตาภาวนา การเจริญสติในทุกอิริยาบถ	การนั่งสมาธิ เดินจงกรม ในบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติ

ตารางที่ ๒ กิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยา (ต่อ)

ลำดับ/วัน/เวลา	ชื่อกิจกรรม	เนื้อหา	กระบวนการ
๖) ๒/บ่าย	"หลังการจากลา" (๑) (๐/๐.๕/๓.๕)	ความเชื่อ เรื่องการเกิดใหม่, กระบวนการปฏิสนธิ, ภพภูมิ	การสนทนาธรรม, ฝึกเจริญสติ, การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา
๗) ๒/ค่ำ	"หลังการจากลา" (๒) (๐/๑/๑.๕)	ความรู้สึกต่อการสูญเสีย, ทุกข์และเหตุแห่งทุกข์	ชมภาพยนตร์เรื่อง Departure, การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา
๘) ๓/สาย	"หากย้อนเวลา.." (๐/๑/๑.๕)	ความรู้สึกต่อการสูญเสีย, เหตุแห่งทุกข์และทางดับทุกข์	การปิดตา เพื่อทบทวนอดีต, การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา
๙) ๓/บ่าย	"หากย้อนเวลา...ไม่ได้" (๐/๐.๕/๓.๕)	กรรม, การให้ผลของกรรม, การแก้กรรม	การสนทนาธรรม, ฝึกเจริญสติ, การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา
๑๐) ๓/ค่ำ	"งอกงามสดใส แม้ในยามสูญเสีย" (๐/๑/๑.๕)	การแก้ปัญหาค้างคาในใจ การดับทุกข์ และการใช้ชีวิตเพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์	การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา, การเขียนคำอธิษฐาน และภาวนารอบโคมไฟแห่งคำอธิษฐาน
๑๑) ๔/สาย	"สุดท้าย..ก็จากลา อุทิศมหากุศล" (๐.๕/๑.๕/๐.๕)	ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน, ความไม่ประมาท, ความเมตตา	การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา, การเจริญเมตตาภาวนา, การอุทิศกุศล

หมายเหตุ – ตัวเลขในวงเล็บ คือจำนวนชั่วโมงโดยประมาณของกิจกรรมจำแนกตามการเน้นหนักในด้านศีล / สมาธิ / ปัญญา (การพัฒนาทั้งสามด้านเกิดขึ้นร่วมกันแต่มีการเน้นหนักที่แตกต่างกัน)

๕. ธรรมะที่ใช้เป็นสื่อในการเยียวยาความเศร้าโศก

๕.๑ ธรรมะเกี่ยวกับหลักกรรม

อภิธัมมัตถสังคหฎีกา แสดงกรรมเป็น ๔ จตุกกะ ได้แก่[๒๓]

(๑) กิจจตุกกะ ว่าโดยกิจ มี ๔ ได้แก่ ชนกกรรม, อุปัตถัมภกกรรม, อุปปีฬกกรรม และอุปฆาตกรรม

อุปฆาตกรรม คือ กรรมที่ตัดกรรมอื่นๆ และวิบากของกรรมนั้นให้สิ้นลง มี ๒ อย่าง คือ ตัดชนกกรรมอื่นๆ เพื่อไม่ให้มีโอกาสส่งผลตลอดไป และตัดนามรูปที่เกิดจากชนกกรรมนั้นๆ ให้เสียไป อุปฆาตกรรมที่ตัดชนกกรรมอื่นๆ เพื่อไม่ให้มีโอกาสส่งผลตลอดไปนั้น มี ๓ ประเภท คือ กุศลอุปฆาตกรรมตัดอกุศลชนกกรรม, กุศลอุปฆาตกรรมตัดกุศลชนกกรรม และอกุศลอุปฆาตกรรมตัดกุศลชนกกรรม อุปฆาตกรรมที่ตัดนามรูปอันเกิดจากชนกกรรมอื่นให้เสียไป มี ๔ ประเภท คือ กุศลอุปฆาตกรรมตัดนามรูปที่เป็นอกุศลวิบาก, กุศลอุปฆาตกรรมตัดนามรูปที่เป็นกุศลวิบาก, อกุศลอุปฆาตกรรมตัดนามรูปที่เป็นกุศลวิบาก, อกุศลอุปฆาตกรรมตัดนามรูปที่เป็นอกุศลวิบาก

(๒) ปากทานปริยายจตุกกะ ว่าโดยลำดับแห่งการให้ผล มี ๔ ได้แก่ ครุกรรม, อาสันนกรรม, อาจิณณกรรม และกฏัตตากรรม

(๓) ปากกาลจตุกกะ ว่าโดยเวลาที่ให้ผล มี ๔ ได้แก่ ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม, อุปัชชเวทนียกรรม, อปราปริยเวทนียกรรม และอโหสิกรรม

วิธีการแก้ไขอกุศลกรรมที่ตนได้กระทำไปแล้วให้กลายเป็นอโหสิกรรมคือ การอธิษฐานใจตนว่า จะไม่ทำทุจริตหรือทุราชีพเช่นนี้อีกต่อไป แล้วพยายามสร้างกุศลอาจิณณกรรมให้เกิดขึ้นอยู่เสมอ เมื่อปฏิบัติเช่นนั้นจนตลอดชีวิต อกุศลทิฏฐธัมมเวทนียกรรม และอุปปัชชเวทนียกรรมที่นอกจากครุกรรมย่อมไม่มีโอกาสส่งผล กลายเป็นอโหสิกรรมไปได้ สำหรับอกุศลอปราปริยเวทนียกรรมนั้น แม้จะไม่กลายเป็นอโหสิกรรมไปได้ก็จริง แต่ก็ทำให้การส่งผลของอกุศลกรรมชนิดนี้เบาบางลงไปได้ด้วยอำนาจแห่งกุศลอาจิณณกรรมนั้นเอง อนึ่งอกุศลอปราปริยเวทนียกรรมที่จะเป็นอโหสิกรรมไปได้นั้น ก็ต้องเกี่ยวกับบุคคลผู้ทำกรรมนั้นต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๕ ทุกๆ ชาติตั้งแต่ชาติที่ ๑ เป็นต้นไป กล่าวคือ เป็นผู้มี ปุพฺเพกตปุญฺญตา (การเป็นผู้ได้เคยสร้างสมกุศลไว้แต่ปางก่อน) ปฏิรูปเทสวาส (การได้อยู่ในถิ่นฐานที่ประกอบด้วยศีลธรรม) สปฺปุริสูปนิสฺสย (การได้คบหาสมาคมกับพวกสัปบุรุษ) สทฺธมฺมสวน (การได้ฟังพระสัทธรรม) และอตฺตสมฺมาปณิธิ (การตั้งตนไว้ในทางที่ถูก) [๒๔]

[๒๓] พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัมธัมมโชติกะ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๗๐.

[๒๔] ดูรายละเอียดใน องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๓๓/๓๔๖-๓๔๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๙-๘๑.

(๔) ปากัฏฐานจตุกกะ ว่าโดยฐานะที่ให้ผล มี ๔ คือ อกุศลกรรม กามาวจรกุศลกรรม รูปาวจรกุศลกรรม และอรูปาวจรกุศลกรรม

๕.๒ ธรรมะเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย

ตามคำสอนในพุทธศาสนา เมื่อว่าตามหลักฐานในคัมภีร์ และแปลความตามตัวอักษรก็ตอบได้ว่า ชาติก่อน ชาติหน้า มีอยู่ แต่สำหรับคนสามัญ ก็คงอยู่ในขั้นศรัทธาหรือความเชื่ออยู่นั่นเอง สำหรับพระพุทธศาสนามิได้เน้นการพิสูจน์เรื่องนี้ แต่เน้นว่าควรจะใช้ชีวิตในปัจจุบันอย่างไร[๒๕] อปัณณกสูตร แสดงว่า คนที่เชื่อเรื่องชาติหน้า แล้วทำความดี ไม่ว่าชาติหน้าจะมีจริงหรือไม่ เขาก็จะได้รับประโยชน์ทั้งในชาติปัจจุบัน และในชาติหน้า[๒๖]

ทิฏฐิ คือ ความเห็น ซึ่งหมายรวมถึงความเชื่อ ลัทธิ ทฤษฎี ความเข้าใจตามนัยเหตุผลตามแนวความคิดของตน เป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการพัฒนาปัญญา เมื่อใดทิฏฐินั้นพัฒนาขึ้นไปจนเป็นความรู้ที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงก็เรียกว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ และจัดเป็นปัญญา สัมมาทิฏฐิแบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ และโลกิยสัมมาทิฏฐิ หรือ กัมมัสสกตาญาณ ซึ่งหมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักความดี โดยมีหลักกลางสำหรับวัดความเป็นสัมมาทิฏฐิคือความสอดคล้องกับหลักกรรม หรือกฎแห่งกรรม [๒๗] ความเห็นว่า โลกนี้มี โลกหน้า เป็นต้นนี้เป็นทิฏฐิอย่างสัตตบุรุษ[๒๘] ผู้มีทิฏฐิเช่นนี้จักเว้นอกุศลธรรม ๓ จักสมาทานกุศลธรรม ๓ เพราะเห็นโทษแห่งอกุศลธรรม เห็นอานิสงส์ในกุศลธรรม[๒๙] และทิฏฐิเหล่านี้ยังเป็นทางเจริญแห่งอริยมรรค[๓๐]

เมื่อบุคคลเสียชีวิต จุติจิตเกิดขึ้นแล้วดับไป เป็นดุจเคลื่อนออกจากภพ จิตดวงต่อไปจึงเกิดขึ้นทำ ปฏิสนธิกิจ คือการสืบต่อภพปัจจุบันเข้ากับภพอดีต เป็นเหตุให้ภพของสัตว์ไม่ขาดสาย โดยมีฐานแห่งปฏิสนธิเรียกว่า ปฏิสนธิฐาน ได้แก่ที่ตั้งลงอันอยู่ระหว่างจุติจิต และภวังคจิต[๓๑]

[๒๕] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม,** หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

[๒๖] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๖/๑๐๐.

[๒๗] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม,** หน้า ๗๓๕-๗๔๐.

[๒๘] ดูรายละเอียดใน ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๙๒/๑๐๘.

[๒๙] ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๖/๙๙.

[๓๐] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๖/๙๙-๑๐๐.

[๓๑] ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์**, อภิธัมมัตถสังคหะ และคำอธิบาย ปริจเฉทที่ ๓**, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖ – ๑๘.

เหตุที่ทำให้สัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายแล้วไปเกิดในทุคติ หรือสุคตินั้น “เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่สม่ำเสมอ คือประพฤติไม่ชอบธรรม สัตว์บางพวกในโลกนี้เมื่อตายแล้วจึงไปเกิดในอบายทุคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติสม่ำเสมอ คือประพฤติชอบธรรม สัตว์บางพวกในโลกนี้เมื่อตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ แม้เมื่อเกิดในภูมิเดียวกันสัตว์ทั้งหลายก็มีความแตกต่างกันตามแต่กรรมที่ทำไว้ ดังตัวอย่างที่มาในจูฬกัมมวิภังคสูตร[๓๒]

๖. ผลของกิจกรรมเชิงพุทธต่อการเยียวยาความเศร้าโศกและการตื่นรู้ทางปัญญา

เพื่อทดสอบแนวทางในการเยียวยาความเศร้าโศกและเอื้อให้เกิดการตื่นรู้สำหรับผู้สูญเสีย จึงทำการวิจัยกึ่งทดลอง กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๙ คน มีอายุตั้งแต่ ๒๔ ถึง ๗๗ ปี ที่ทำแบบประเมินความเศร้าโศก ๕ ด้าน คือ อารมณ์ การรู้คิด กายภาพ สังคม และจิตวิญญาณ รวมทั้งสิ้น ๓๓ ข้อ ซึ่งผู้วิจัยพัฒนามาจากแบบประเมินความเศร้าโศกแบบองค์รวมของเดวิด ไฟร์แมน[๓๓] และแบบประเมินความเชื่อที่ถูกตรงเกี่ยวกับชีวิต (โลกิยสัมมาทิฏฐิ) จากนั้นกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมกิจกรรมเชิงพุทธเป็นเวลาต่อเนื่อง ๔ วัน ๓ คืน แล้วกลุ่มตัวอย่างทำแบบประเมินความเศร้าโศกและแบบประเมินความเชื่อ อีก ๒ ครั้ง คือ เมื่อสิ้นสุดกิจกรรม และในระยะติดตามผล ๒ สัปดาห์ จากนั้นวิเคราะห์คะแนนจากแบบประเมินด้วยวิธีการทางสถิติ ร่วมกับการวิเคราะห์บทสนทนา

๖.๑ ผลในระดับบุคคล ด้านจิตใจ : การเยียวยาความเศร้าโศก

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีคะแนนความเศร้าโศกหลังการเข้าร่วมกิจกรรม และในระยะติดตามผล ๒ สัปดาห์ ต่ำกว่าคะแนนก่อนเข้าร่วมกิจกรรม ร้อยละ ๔๘.๖ และ ๕๔.๓ ตามลำดับ ด้วยความเชื่อมั่นทางสถิติมากกว่าร้อยละ ๙๙.๙ ($P<.๐๐๑$) โดยเฉพาะด้านอารมณ์ และสังคม[๓๔]

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทุกคน ระบุว่าตนเองมีความเศร้าโศกลดลง โดยมีกระบวนการการคลี่คลายเงื่อนปมในใจที่แตกต่างกัน ดังตัวอย่างบทสนทนาของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ดังต่อไปนี้

[๓๒] ดูรายละเอียดใน ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙-๒๙๗/๓๔๙-๓๕๗.

[๓๓] Fireman D., “The Center’sNew Holistic Grief Scale”, <http://www.griefcounselor.org/grief-recovery-art-griefscale.html>, 8 Sept 2010

[๓๔] พระปณต คุณวฑฺโฒ, “ผลของกิจกรรมเชิงพุทธที่เน้นธรรมะเรื่องหลักกรรมและชีวิตหลังความตาย ต่อความเศร้าโศก ของผู้เคยสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

"ได้ฝึกเจริญสติ โดยเฉพาะวันแรก ได้ฟังเรื่อง "ที่ใดมีรัก (แท้) ที่นั่น (ไม่) มีทุกข์" รู้สึกว่าที่เราเป็นทุกข์ ที่เราคิดถึงคุณแม่อยู่นี้ เพราะเราอยากให้เป็นอย่างใจเรานะ เราไม่ได้เห็นหน้าแม่ ไม่ได้กอดแม่แล้ว มันก็เป็นคามคาดหวังในใจเรานะ แต่ว่าพอเราเข้าใจว่าควรจะเปลี่ยนเป็นความรักแบบเมตตา แล้วมันไม่ใช่แต่แม่ เหมือนกับเราก็ต้องไปทำกับทุกคน ให้มีความสุข แล้วพอเราทุกข์ก็คิดว่าเรื่องราวนี้ก็เป็นประโยชน์มาก"

"จากกิจกรรมต่างๆ ทำให้เรารู้สึกว่า เรากลัวตายน้อยลงค่ะ ความตายไม่ได้น่ากลัวอย่างที่คิดนะคะ แล้วก็ไม่ได้เศร้าอย่างที่เคยรู้สึก ก็คือต้องเจอผู้ป่วยใช่มั้ยคะ จะรู้สึกเสียใจ ตกใจ แต่พอได้มาร่วมกิจกรรมก็ทำให้รู้ว่าเราจะมีวิธีที่เราจะรักษาใจของเรายังไง"

๖.๒ ผลในระดับบุคคล ด้านปัญญา : การพัฒนาความเชื่อที่เป็นโลกิย-สัมมาทิฏฐิ

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเชื่อที่ถูกตรงเกี่ยวกับชีวิต (โลกิยสัมมาทิฏฐิ) หลังการเข้าร่วมกิจกรรม และในระยะติดตามผล ๒ สัปดาห์ สูงกว่าคะแนนก่อนเข้าร่วมกิจกรรม ร้อยละ ๑๖.๕ และ ๑๘.๖ ตามลำดับ ด้วยความเชื่อมั่นทางสถิติมากกว่าร้อยละ ๙๙.๙ (P<.๐๐๑) ผลในด้านการพัฒนาปัญญาที่เด่นชัดมี ๒ ประเด็นคือ (๑) การประจักษ์ถึงความงอกงามเนื่องจากการสูญเสีย (๒) การเห็นคุณค่าในปัจจุบัน และความสนใจในการพัฒนาชีวิต ดังตัวอย่างบทสนทนาต่อไปนี้

"พอคนใกล้ชิดเสียไป เราก็อ๋อ นี่นะทุกข์นะ ก็เหมือนเป็นโอกาสที่ได้เห็นสัจจธรรม เริ่มกลัวบาปกรรม แล้วก็ต้องเร่งสร้างบุญแล้วนะ มองเห็นความตายเป็นเรื่องที่ขยับเข้ามาใกล้ตัวเรา"

"ทีแรกกลัวมาก กลัว ตายแล้วจะไปเกิดเป็นอะไร ตอนนี้รู้แล้วว่าควรจะทำยังไง... เราก็ต้องทำแต่สิ่งดีๆ เราก็จะได้สิ่งที่ดีๆ แน่นอน สะสมเสบียงเยอะๆ สะสมวัวขาวเยอะๆ"

๖.๓ ผลในระดับสังคม

เมื่อผู้สูญเสียที่ผ่านกิจกรรมดังกล่าว ได้พัฒนาจิตและปัญญาแห่งตนให้เกิดการตื่นรู้แม้ในระดับโลกิยะ ก็สามารถเอื้อให้เกิดการตื่นรู้ และการพัฒนาในระดับสังคมได้ ดังตัวอย่าง ผู้เข้าร่วมกิจกรรมท่านหนึ่ง หลังจากกิจกรรมผ่านไปแล้ว ๓ วัน ได้บอกเล่าเรื่องราว ซึ่งแสดงถึงการใช้กระบวนการที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมเช่น การรับฟัง การกอด การเห็นคุณค่าของปัจจุบัน ทำให้

เกิดเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาชีวิต ที่งดงามทั้งตนเองและผู้คนรอบข้าง ดังนี้

> *"กลับมาบ้านเมื่อวานนี้เป็นกาวใจทั้งแม่กับป๋า และพี่สาว เพราะทุกคนไม่รู้ว่าตนเองกำลังสร้างแผลในใจตนเองโดยไม่รู้ตัว...จากนั้นก็ได้พูดคุยกับป๋าถึงความต้องการ...ของตัวป๋าเองและของทุกคนในครอบครัว การตอบรับดีมาก ป๋าไม่เดินหนี นั่งฟัง จากนั้นก็เข้าไปกอดป๋าและแม่...และพาป๋าไปทำธุระที่ท่านต้องการ นับแต่นี้ต่อไป ผมจะใช้เวลาที่มันนับถอยหลังของพวกเราทุกคนเพื่อทำสิ่งที่ดีที่สุดด้วยเมตตา...และปัญญา เพื่อให้หัวใจของเราไม่มีแผล..ให้เป็นหนอง ตลอดไป"*

อีกกรณีศึกษาหนึ่ง คือผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่สูญเสียแม่ตอนที่ตนเองอายุน้อย และมีความรู้สึกไม่ดีกับพ่อและแม่เลี้ยงมาตลอด แต่เมื่อกลับจากการเข้าร่วมกิจกรรม ในวันนั้น ผู้เข้าร่วมกิจกรรมผู้นี้ได้บอกเล่าเรื่องราวผ่านเครื่อข่ายสังคมว่ามุมมองต่อความรัก และท่าทีต่อผู้คนเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ดังนี้

> *"เย็นนี้คุณพ่อไม่ค่อยสบายไปโรงพยาบาล คุณน้า (แม่เลี้ยง) ได้บีบๆ นวดๆ ให้พ่อ โยมเห็นแล้วรู้สึกดีมากทีเดียว มองเห็นความรักที่งดงาม เดินในโรงพยาบาลเห็นแม่กับลูกตัวน้อย มันดูอบอุ่นอย่างมากมายไม่เหมือนเมื่อก่อนที่เห็นแล้วก็รู้สึกว่าน่ารักนะ แต่มันมีความอิจฉาอยู่เล็กๆ ผู้ป่วยเตียงใกล้ๆ คุณพ่อ มีพระมาเยี่ยม คุณพ่อกับคุณน้าเลยได้ถวายปัจจัยให้ท่านด้วย โลกมันดูสวยงามกว่าเมื่อก่อนจริงๆ"*

๗. อภิปรายผลการศึกษา

๗.๑ ผลของการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา ต่อการตื่นรู้ของผู้สูญเสีย

กระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาเป็นที่ประจักษ์ว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของกิจกรรม และผลของกิจกรรมสอดคล้องกับแนวทางการดับทุกข์ตามกระบวนการปฏิจจสมุปบาทนิโรธวาร ซึ่งมีเป้าหมายมิใช่เพียงการดับทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความสามารถที่จะป้องกันความทุกข์อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเป็นจุดเด่นของกิจกรรมนี้ ดังที่ปรากฏผ่านการรับรู้ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมท่านหนึ่ง ดังต่อไปนี้

"กระบวนการที่จะให้คนขนขยะออกจากใจเนี่ย พระอาจารย์ได้เตรียมวิธีการมาล่วงหน้า ๒ วัน ใช่มั้ยคะ ก็คือเปิดจิตเราก่อน เชื่อว่าถ้าพระอาจารย์ทำให้เราทิ้งขยะวันแรก เราก็คงทิ้งไม่ออกหรอกใช่ไหมคะ แต่เปรียบเสมือนว่าวันที่ท่านพระครูธรรมธร (พระวิทยากรกิจกรรม "ที่ใดมีรัก (แท้) ที่นั่น (ไม่) มีทุกข์") ให้เรากอดกันวันแรกเนี่ย ทุกคนยังเก้อเขิน ใช่ไหมคะ ทุกคนต้องเก้อเขินแน่ เพราะเจอกันวันแรก ใจมันยังไม่เปิดน่ะ แต่พอวันนี้ วันที่เรามานั่งคุยกันหลังจากที่เราผ่านกระบวนการมาวันละเล็กวันละน้อย มันทำให้ใจของคนทุกคนเนี่ย เปิดกว้าง เปิดแล้วก็โยนขยะ พร้อมจะทิ้งไปเลย เพราะฉะนั้นพรุ่งนี้ โยมเชื่อว่าทุกคนจะกลับไปตัวเบาสบายและก็มีความสุข และรู้วิธีที่จะไม่เก็บขยะอีกแล้ว... เพราะว่ากระบวนการหนึ่ง ที่พระอาจารย์ นอกจากโยนขยะทิ้งแล้วเนี่ย ยังมีกระบวนการคุยในการสร้างปัญญา ใช่ไหมคะ มันไม่ใช่การโยนทิ้งเฉยๆ แต่มันมีการได้มาศึกษาเรียนรู้อะไรบางอย่าง ผ่านกระบวนการ อย่างมากมาย ซึ่งละเอียดลออมากนะคะ"

๗.๒ ผลของธรรมะเรื่องหลักกรรม ต่อการตื่นรู้ของผู้สูญเสีย

ผลการศึกษาพบว่าธรรมะเกี่ยวกับหลักกรรม ส่งผลดีต่อการเยียวยาความเศร้าโศก และเอื้อให้เกิดการตื่นรู้ทางปัญญา ในประเด็นที่สำคัญดังนี้

(๑) การเข้าใจว่า "อาจิณณกรรมเป็นชนกกรรมได้ มิใช่เพียงอาสันนกรรมเท่านั้น" ทำให้ผู้สูญเสียคลายกังวลเกี่ยวกับนาทีสุดท้ายของผู้เสียชีวิตที่อาจจะไม่งดงามตามความคาดหวัง

(๒) การเข้าใจว่า "อารมณ์ของจุติจิตและปฏิสนธิจิต เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมาก แม้ว่าการตายจะเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หรือเกิดขณะที่หลง ไม่รู้ตัว" ทำให้ผู้สูญเสียไม่ตัดสินว่าผู้เสียชีวิตจะไปสู่สุคติหรือทุคติจากอาการที่ปรากฏ เช่น ถูกยิงตาย หรือตายขณะที่กระวนกระวาย

(๓) การเข้าใจว่า "อุปฆาตกรรม เป็นได้ทั้งอกุศลกรรม และกุศลกรรม" ทำให้ผู้สูญเสียเกิดการยอมรับว่า การตายอาจเป็นการเปลี่ยนผ่านที่ดี และเกิดจากผลของกุศลกรรมก็ได้ การตายนั้นเองอาจทำให้ผู้ตายได้ไปอยู่ในภพภูมิที่ดี และมีความสุขมากกว่าที่เคยเป็น

(๔) การเข้าใจว่า "แม้ทำอกุศลกรรมไว้ ก็สามารถสร้างกุศลในปัจจุบัน เพื่อทำให้อกุศลกรรมที่ทำไปแล้วกลายเป็นอโหสิกรรมได้" ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเยียวยาความรู้สึกผิดในใจของตนเองได้ และมีแนวทางในการพัฒนาชีวิตของตนเองได้อย่างเต็มที่

๗.๓ ผลของธรรมะเรื่องชีวิตหลังความตาย ต่อการตื่นรู้ของผู้สูญเสีย

ผลการศึกษาพบว่าธรรมะเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ส่งผลดีต่อการเยียวยาความเศร้าโศก และเอื้อให้เกิดการตื่นรู้ทางปัญญาเป็นอย่างมาก ในประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) การเข้าใจว่า “เมื่อตายจากภพปัจจุบันแล้ว จะปฏิสนธิในภพต่อไปทันที” ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่เคยเข้าใจผิดว่าผู้ตายยังวนเวียน รอการเกิดใหม่ คลายความกังวลลง

(๒) การเข้าใจว่า “การเกิดใหม่ในภพภูมิใด ขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำมา ทั้งครุกรรม อาสันนกรรม อาจิณณกรรม” ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมยอมรับได้ง่ายขึ้นว่าแต่ละคนมีกรรมเป็นของตนเอง การช่วยเหลือของญาติมิตรเป็นเพียงปัจจัยหนึ่ง และไม่มีประโยชน์ที่จะทุกข์ในสิ่งที่แก้ไขไม่ได้

(๓) การเข้าใจว่า “สัตว์ทั้งหลาย เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์มาเป็นเวลายาวนาน เคยเป็นญาติมิตรกันมานับครั้งไม่ถ้วน” ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการประจักษ์ว่า การจากลาในครั้งนี้เป็นเพียงการจากลาชั่วคราว เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงครั้งหนึ่งในสังสารวัฏอันยาวไกล

(๔) การเข้าใจว่า “ชีวิตหลังความตายมีอยู่จริง และในบางภพภูมิก็สามารถรับรู้ ร่วมอนุโมทนาในกุศลกรรมที่ผู้สูญเสียกระทำ” ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมยอมรับความตายได้มากขึ้น เอื้อให้เกิดแนวคิดในการตอบแทนคุณความดีของผู้ตาย และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา และการเข้าถึงกระบวนการช่วยเหลือทางศาสนาเพื่อบรรเทาความเศร้าโศกมากขึ้น

๘. บทสรุป

ความเศร้าโศก (โสกะ) และความพลัดพรากจากคนหรือสิ่งอันเป็นที่รัก (ปิยวิปโยโค) เป็นส่วนหนึ่งของ ทุกข์ในอริยสัจสี่ ซึ่งแม้จะเป็นความทุกข์อันใหญ่หลวงที่มิอาจหลีกเลี่ยง แต่พระพุทธศาสนาก็มีแนวทางปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ทั้งปวง นั่นคือ มัชฌิมาปฏิปทากล่าวคืออริยมรรคอันมีองค์แปดประการ ซึ่งจัดได้เป็น ๓ หมวดคือ ไตรสิกขา ดังนั้น แนวทางในการเยียวยาผู้สูญเสียจึงควรให้ความสำคัญในการพัฒนาปัญญาหรือสัมมาทิฏฐิ ตั้งแต่ระดับโลกิยสัมมาทิฏฐิ ซึ่งหมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักความดี คือหลักกรรม หรือกฎแห่งกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ซึ่งมีผลดีต่อการลดความเศร้าโศกของผู้สูญเสีย เมื่อสามารถไขข้อข้องใจและให้ข้อมูลที่ถูกต้องในประเด็นดังกล่าวก็จักสามารถเยียวยาผู้สูญเสีย และเอื้อให้เกิดการพัฒนาตนเองทั้งในทางจิตใจและปัญญา

ผลการทดสอบกิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยาเป็นการพิสูจน์ว่า หลักธรรมและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่อาศัยหลักอริยสัจ ๔ โดยมีการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เริ่มต้นเป็นลำดับจากการฝึกด้านศีลต่อด้วยการพัฒนาจิตใจที่เน้นการเจริญเมตตาภาวนา แล้วพัฒนาปัญญาโดยใช้ธรรมะเรื่องหลักกรรมและชีวิตหลังความตายเป็นสื่อ สามารถนำมาประยุกต์ร่วมกับการปรึกษาทางพุทธจิตวิทยาเพื่อช่วยเยียวยาความเศร้าโศก และเอื้อให้เกิดการตื่นรู้ทางปัญญาสำหรับผู้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระดับบุคคล และส่งผลในระดับสังคมด้วย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระพุทธโฆษะเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค,** แปลโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พริ้นท์ติ้ง, ๒๕๔๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์**. อภิธัมมัตถสังคหะ และคำอธิบาย ปริจเฉทที่ ๒.** กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔.

_____ . **อภิธัมมัตถสังคหะ และคำอธิบาย ปริจเฉทที่ ๓**. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๕.

_____ . **อภิธัมมัตถสังคหะ และคำอธิบาย ปริจเฉทที่ ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัมธัมมโชติกะ, ๒๕๕๑.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระปณต คุณวฑฺโฒ, “ผลของกิจกรรมเชิงพุทธที่เน้นธรรมะเรื่องหลักกรรมและชีวิตหลังความตายต่อความเศร้าโศก ของผู้เคยสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Fireman D., "The Center'sNew Holistic Grief Scale", <http://www.griefcounselor.org/grief-recovery-art-griefscale.html>, 8 Sept 2010.

Hayslip B. Jr. and Peveto C. A. **Cultural changes in attitudes toward death, dying, and bereavement.** NY: Springer Publishing, 2005.

Parkes C.M. **Bereavement : Studies of grief in adult life.** 2nd ed., NY: Tavistock Publications, 1986.

Stroebe M.S. et al. (ed.). **Handbook of bereavement.** 10th ed. NY : Cambridge University Press, 2008.

สติปัฏฐาน ๔ กับ สุญญตาทางฟิสิกส์

4 Satipatthanas and Emptiness *(Suññata)* of Physics

สามารถ สุขุประการ
Samart Sukhuprakarn
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การตื่นรู้ทางพระพุทธศาสนา คือ การเจริญสติ เป็นการการระลึกรู้ตัวต่อผัสสะที่เกิดขึ้น เรียกว่า มหาสติปัฏฐาน ๔ เพื่อให้เห็นความว่างจากตัวตน คือ เห็นอนัตตาชัดที่สุด แล้วเกิดสภาวะสุญญตวิโมกข์ เนื่องจากจิตเกิดดับความเร็วประมาณ ๔ × ๑๐^{๑๒} ครั้งต่อวินาที จึงมีคุณสมบัติเหมือนคลื่นอินฟราเรด ซึ่งคลื่นอินฟราเรดมีความสามารถสื่อสารได้ ดังนั้นเพื่อให้การระลึกรู้ตามทันจิตที่เร็วมากขนาดนี้ จึงต้องมีถึงวิธี ๔ ช่องทางที่จะตามทันจิตที่ไวได้ เพราะทุกขณะจิตจะหมุนไปตามกระแสของวงจรปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกข์ อีกทั้งจิตเป็นพลังงานอีกรูปแบบหนึ่งที่สามารถสื่อสารกับสิ่งอื่นได้ เพราะคุณสมบัติคล้ายคลื่น ดังนั้นกฎเกณฑ์ทางฟิสิกส์จึงสามารถบูรณาอธิบายปรากฏการณ์ทางจิตได้เช่นกันกับรูปที่มีสภาวะสุญญตา คือ สสารและปฏิสสารรวมตัวกันแล้วหายไปในอวกาศ จึงนำมาเทียบเคียงกับ สุญญตาทางนาม คือ การที่จิตเห็นเจตสิกในจิตตานุปัสสนา ดังนั้นความหมายของการเห็นจึงเทียบได้กับการตื่นรู้ การที่จิตสามารถใช้ทฤษฎีฟิสิกส์บูรณาการอธิบายปรากฏการณ์สุญญตาทางจิตได้นั้น จึงเรียกว่า เป็นสุญญตาทางฟิสิกส์

Abstract

Awakening in Buddhism is cultivation of mindfulness, to awareness for contact, namely Mahasatipatthana 4. For seeing non-self is Suñña-vimokkha. Consciousness behavior is arising up and coming down such as wave. The frequency of consciousness wave is 4×10^{12} cycle per second. It seems to be infrared wave. Therefore awareness to catch the feeling of mind as the Dependent Origination cycle, so many speed, and cultivation of mindfulness has to be 4 methods. Consciousness maybe energy and can communicate with others. The property of consciousness looks like wave so physics theory can explain mind phenomenon with integration. There are; the liberation of matter is the combination of matter with antimatter, the liberation of consciousness mind is the combination of consciousness with mental factors by contemplation of mind. Mind seeing the mind means awareness, so awareness of physics is development of mindfulness in physical view.

๑. บทนำ

นับเนื่องตั้งแต่พระพุทธองค์ได้ประกาศอิสรภาพที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เป็นวันที่โลกและจักรวาลทราบว่า มนุษย์มีศักยภาพพอที่จะค้นพบทางนิรทุกข์ได้ โดยไม่ต้องพึ่งพิงผู้อื่นมาดลบันดาลให้ จากนั้นเป็นต้นมาวงล้อแห่งธรรมจึงได้ขับเคลื่อนมาโดยตลอดเส้นทาง ซึ่งเส้นทางที่ว่านี้ไปสู่จุดหมายปลายทางเดียวกัน คือ นิรทุกข์ ตราบใดที่ผู้นั้นยังเดินอยู่ในสายทางเส้นนี้อยู่ ซึ่งพระพุทธองค์เรียกเส้นทางนั้นว่า **"ทางสายเอก"** ดังพุทธพจน์ ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ กล่าวว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ (เอวัมเมสุตัง; พระอานนท์วิสัชนาในการทำสังคายนาครั้งแรก)

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกุรุ ชื่อ กัมมาสธัมมะ แคว้นกุรุ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

> "ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม[อริยมรรค] เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ ภิกษุในธรรมวินัยนี้
>
> ๑. พิจารณา**เห็น**กายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ

๒. พิจารณา**เห็น**เวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. พิจารณา**เห็น**จิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. พิจารณา**เห็น**ธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้"

...ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ เราอาศัยทางสาย เดียวนี้แล้วจึงกล่าวคำดังพรรณนามาฉะนี้

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล[๑]

๒. ปริศนาทางสายเอก

สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน[๒] ซึ่งทางสายเดียวเป็นองค์รวมที่เอื้อต่อการบรรลุธรรม จึงมีความหมายแตกออกไปอีกคือ

๑. เป็นทางที่บุคคลผู้ละการเกี่ยวข้องกับหมู่คณะ ไปประพฤติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว

๒. เป็นทางสายเดียวที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้เกิดขึ้น เป็นทางของบุคคลผู้เดียว คือ พระผู้มีพระภาค เพราะทรงทำให้เกิดขึ้น

๓. เป็นทางปฏิบัติในศาสนาเดียว คือ พระพุทธศาสนา

๔. เป็นทางดำเนินไปสู่จุดหมายเดียว คือ พระนิพพาน[๓]

ดังนั้นองค์ประกอบของทางสายเดียวย่อมผูกขาด และเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนานี้เท่านั้น หรือเรียกว่าย่อมเกิดขึ้นในคำสั่งสอนในพระพุทธเจ้าเท่านั้น ทุกพระองค์จะทรงสั่งสอน โดยอาศัยหลักแห่งเหตุและผล พระพุทธเจ้าที่จะมาอุบัติขึ้นอีกหลายพระองค์ต่อจากนี้ไป และก็จะใช้หลักการนี้สั่งสอนเดียวกันทุก ๆ พระองค์ เหมือนกับหลักกาลามสูตร

[๑] ที. มหา. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๐๒.

[๒] ม.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

[๓] ม.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

ในความเห็นของผู้เขียนเห็นว่า การที่พระองค์ทรงกล่าวว่าเช่นนี้ เพราะเป็นทางบรรลุธรรมที่ใช้เฉพาะพระพุทธศาสนานี้เท่านั้น และสืบเนื่องมาจากบริบทแวดล้อมของสังคมอินเดียในครั้งนั้น มีหลายลัทธิความเชื่อซึ่งทุกคนต่างโอ้อวดว่าลัทธิของตน สามารถบรรลุธรรมได้ พระพุทธองค์จึงได้ทรงให้ใช้หลักการทางสายเดียวที่ทรงบัญญัตินี้ไว้ตรวจสอบ ความถูกต้องของทางที่จะบรรลุธรรม

อันที่จริงแล้ว "ทางสายเดียว" เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วมีสาระได้ว่าเป็นทางที่สอนวิธีศึกษาในพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน มีครบทั้งกระบวนการ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ จึงได้จัดทำผังไว้ดังนี้

ปริยัติ	ปฏิบัติ	ปฏิเวธ
• ทางสายเดียวข้อที่ ๒) พระพุทธเจ้าทรงทำให้เกิดขึ้น เป็นทางของบุคคลผู้เดียว คือ พระผู้มีพระภาค	• ทางสายเดียวข้อที่ ๑) เป็นทางที่บุคคลผู้ละการเกี่ยวข้องกับหมู่คณะไปประพฤติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว • ทางสายเดียวข้อที่ ๓) เป็นทางปฏิบัติในศาสนาเดียวคือ พระพุทธศาสนา	• ทางสายเดียวข้อที่ ๔) เป็นทางดำเนินไปสู่จุดหมายเดียว คือ พระนิพพาน

๓. สติปัฏฐาน ๔ คือ กับดัก ๔ ชั้น

ความพิเศษของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ เป็นเครื่องมือพิเศษที่พระพุทธองค์ทรงออกแบบมา เพื่อให้นำมาใช้พิสูจน์หาความจริงของรูปกับนาม ว่ามันมีความจริงอะไรบางอย่างแฝงอยู่หรือไม่ นับว่าเป็นกลยุทธ์ที่ครอบคลุมและแยบยลมากที่สุด เพราะผู้สร้างกลยุทธ์มีความเข้าใจเรื่องจิตเป็นอย่างดียิ่ง รู้ว่าจิตมีคุณสมบัติและพฤติกรรมอย่างไร สามารถปฏิบัติให้เห็นธรรมได้ และชักนำให้ผู้ที่ปฏิบัติตามได้เห็นผลเช่นเดียวกัน

ความจริงที่แฝงเร้น หมายถึง สรรพสิ่งในจักรวาลล้วนอยู่ภายใต้เงื่อนไขของกฎไตรลักษณ์[๔] ซึ่งกฎนี้พระพุทธศาสนายกให้เป็นหัวใจสำคัญที่จะบรรลุธรรม[๕] มนุษย์ถ้าเห็นว่าทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง เป็น

[๔] ไตรลักษณ์ คือ ความเป็นจริงที่ลักษณะ ๓ อย่าง คือสภาพความไม่เที่ยง,เป็นทุกข์และไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน

[๕] ขุ. อ. (ไทย) ๓๒/๑๓๒/๒๔.

ทุกข์และไม่มีแกนแก่นสารใด ๆ อีกทั้งไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ก็จะเกิดวิราคะเองโดยอัตโนมัติเป็นการคลายความยึดมั่นถือมั่นในสรรพสิ่ง (สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย-สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น) นั้นแหละคือการเห็นธรรม

สติปัฏฐานทั้ง ๔ ก็คือการตั้งสติ ระลึกได้หรือความระลึกรู้ไว้ภายในกาย ในเวทนา ในจิต และในธรรม ซึ่งเป็นการเจริญวิปัสสนาที่เราเรียกว่า

๑. **กายานุปัสสนา** – คือ การพิจารณาโดยกำหนดสติในกาย ในฐานของลมหายใจเข้า-ออก, ในฐานของอิริยาบถ ยืน เกิด นั่ง นอน, ในฐานของสัมปชัญญะ-ความรู้ตัวทั่วพร้อมในฐานของอิริยาบถทั้ง๔นั้น, ในฐานของกายที่มีอาการ ๓๒, ในฐานของกายที่ประกอบจากธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ, ในฐานของศพใน ๙ สภาพตั้งแต่เริ่มตายใหม่ ๆ จนถึงเป็นผงเถ้าธุลีดิน

๒. **เวทนานุปัสสนา** – คือ การพิจารณาโดยกำหนดสติ ในความรู้สึกที่เป็นทุกข์ เป็นสุข หรือไม่ทุกข์ไม่สุขแบบกลาง ๆ ทั้งที่ประกอบไปด้วยสามิสมีกิเลสเป็นตัวชักนำ และที่เป็นนิรามิสไม่มีกิเลสเป็นตัวนำล่อให้ไป

๓. จิตตานุปัสสนา – คือ การพิจารณาโดยกำหนดสติ ดูในจิตว่าจิตในขณะนั้นมีความยินดี(ราคะ)หรือไม่มี มีโทสะหรือไม่ มีโมหะหรือไม่

๔. ธัมมานุปัสสนา – คือ การพิจารณาโดยกำหนดสติ ดูธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นในจิต ตั้งแต่ นิวรณ์ทั้ง ๕, ขันธ์ทั้ง ๕, การเกิดดับของขันธ์ทั้ง๕ นั้น, อายตนะทั้ง ๖, โพชฌงค์ทั้ง ๗ และอริยสัจ ๔[๖]

วิธีทั้ง ๔ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นกลยุทธ์ เพื่อต่อกรกับจิต ที่มีคญวามไวทางอารมณ์ที่มาตกกระทบในจิตเร็วมาก ตามปกติจิตที่มีกิเลสอยู่ ต้องหมุนตามวงจรของทุกข์ หมุนเวียนไปตามกระแสของปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกข์ อันได้แก่ อวิชชา > สังขาร > วิญญาณ> นามรูป > สฬายตนะ > ผัสสะ > เวทนา > ตัณหา > อุปาทาน > ภพ > ชาติ > ชรา – มรณะ –โสกะ (ความแห้งใจ) – ปริเทวะ (ความคร่ำครวญรัญจวนใจ) - ทุกขะ(ความไม่สบายกาย) – โทมนัส(ความมาสบายใจ) – อุปายาสะ(ความคับแค้นใจ) นี้คือทางแห่งทุกข์

พระพุทธองค์ทรงเปิดใช้เส้นทางใหม่ ที่ไม่ใช่ทางแห่งทุกข์แต่เป็นทางดับทุกข์ หรือเรียกว่าปฏิจจสมุปบาทสายดับทุกข์ มหาสติปัฏฐานทั้ง ๔ วิธีการ ต่างเป็นเส้นทางที่พระพุทธองค์ทรงทำไว้ให้ใช้เพื่อไปสู่เป้าหมายสูงสุด คุ้มค่าน่าทดลอง

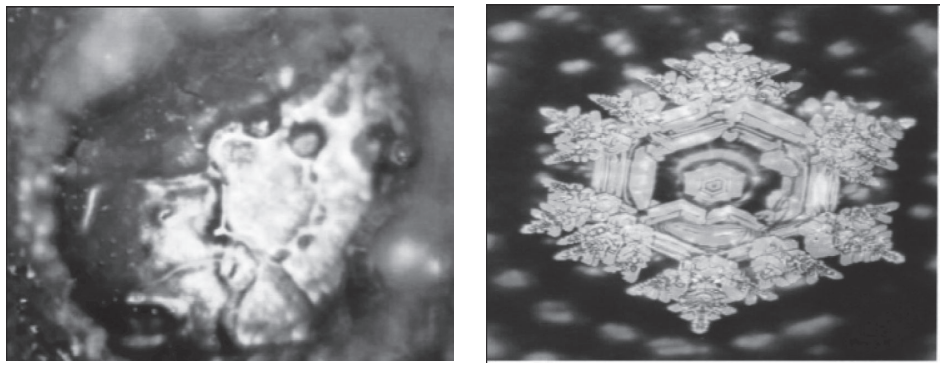
[๖] สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวัฑฒนมหาเถระ), **สัมมาทิฏฐิ ตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ,** พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์), ๒๕๓๖, หน้า ๓๑๙.

จากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ กล่าวว่า ถ้าผู้ใดปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่องจริง ๆ จัง ๆ ตั้งแต่ ๗ วันขึ้นไปมากสุดก็ไม่เกิน ๗ เดือน จะได้ผลอย่างแน่นอน อย่างน้อยที่สุดจะต้องบรรลุธรรมขั้น อนาคามี หรือจนสำเร็จเป็นอรหันต์ ดังนั้นกลยุทธ์ของสติปัฏฐาน ๔ จึงมีความพิเศษเป็นที่สุด ถึงขนาดพระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าถ้าปฏิบัติได้ตามนี้ ก็จะได้ผลตามนี้อย่างแน่นอน นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่พระองค์ทรงกล่าวว่า มีเส้นทางเดียวเท่านั้นที่จะบรรลุธรรม หรือทางสายเอก ที่ทำให้กฎไตรลักษณ์ถูกเปิดเผยออกมา คือ มหาสติปัฏฐาน ๔ เป็นกับดักความจริง

ในฐานะที่เราทุกคนโชคดีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ผ่านภพภูมิมาก็หลายภพหลายชาติ การเกิดเป็นมนุษย์นั้นยากยิ่งนักมีโอกาสน้อยจริง ๆ “กิจโฉ มนุสส ปฏิลาโภ – การเกิดเป็นมนุษย์นั้นแสนยาก,กิจฉฺ สทฺธมฺมสฺสวนำ - การได้ฟังพระสัทธรรมนั้นแสนยาก” ดังนั้นเราทั้งหลายจึงไม่ควรพลาดโอกาสนี้ ที่ได้ศึกษาเพื่อต่อยอดนำไปปฏิบัติ ซึ่งเราเสียเวลามาหลาย ๆ ชาติแล้ว

๔. ยากที่จะมีอะไรเร็วกว่าจิต

จิต ในพระพุทธศาสนามีกระบวนการทำงานแบบกลไกที่แน่นอน มีหน้าที่รู้อารมณ์ มีเจตสิกเป็นส่วนประกอบ เจตสิกจะบอกว่าจิตในขณะนั้นกำลังทำหน้าที่อะไร จากพฤติกรรมที่จิตมีการเกิด-ดับ, เกิด-ดับสลับกันไปตลอดเวลานั้น จึงเปรียบได้กับความถี่ของคลื่นอีกแบบหนึ่งซึ่งเราอาจจะเรียกว่าคลื่นจิต ซึ่งคลื่นจิตนี้มีพลังสามารถสร้างอิทธิพลต่อวัตถุได้ดังมีการทดลองเรื่องพลังงานของคลื่นนี้อยู่ โดย ดร. มาซารุ ด้วยวิธีการสวดมนต์ให้กับแม่น้ำสายหนึ่ง ปรากฏว่าผลึกของน้ำก่อนสวด

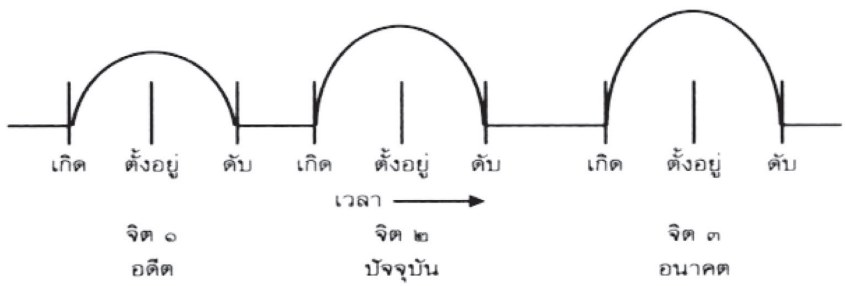
รูปที่ ๑. ภาพผลึกของน้ำในทะเลสาบก่อนและหลังสวดมนต์[๗]

[๗]มาซารุ เอโมโตะ. **มหัศจรรย์แห่งน้ำคำตอบเพื่อชีวิตที่ดีกว่า,** ดาดา แปล, (กรุงเทพมหานคร **:** สำนักพิมพ์โลกสวย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๘.

และหลังสวดมีรูปต่างกัน ผลึกหลังสวดมนต์จะสวยงามมากกว่าก่อนสวดมนต์ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วการสวดมนต์คือ กลยุทธ์ในการทำสมาธิอีกรูปแบบหนึ่ง เสียงสวดมนต์เป็นเพียงอุปกรณ์ที่ให้จิตมีสมาธิ

นอกจากนี้จิตยังมีหน้าที่บันทึก เก็บสะสม และการถ่ายทอดจากดวงหนึ่งไปสู่อีกดวงหนึ่ง ดังนั้นกระบวนการดังที่กล่าวมาแล้วนี้ จิตจึงทำงานแบบกลไก เพราะมีเกิดขึ้นตามจังหวะจะโคนที่ชัดเจนแน่นอน

ความเร็วของจิตในคัมภีร์กล่าวว่า มีความเร็วประมาณ “แสนโกฏิครั้งชั่วลัดมือเดียว” [๘] ดังนั้นจิตจึงมีคุณสมบัติไม่ต่างจากความถี่ของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า ที่มีความเร็วรอบ ๕๐ Hz. หมายถึงการเกิดสลับขั้วกัน ๕๐ ครั้งในหนึ่งวินาที

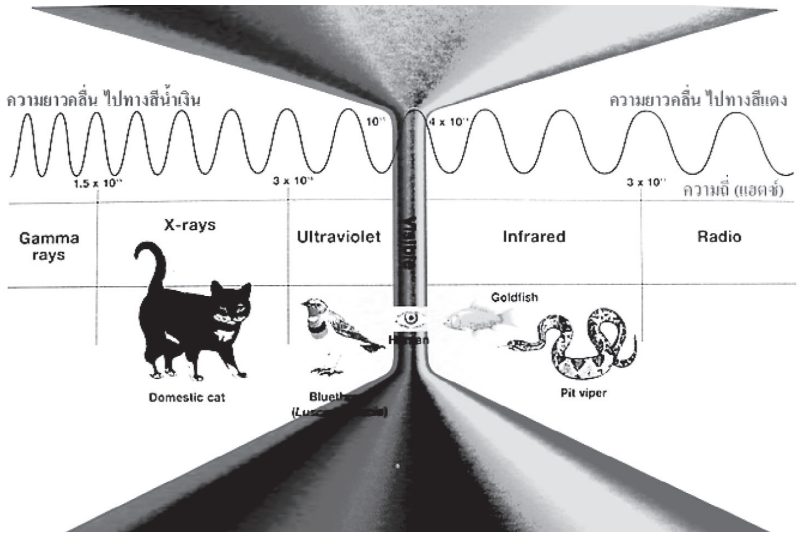

พฤติกรรมของจิตเขียนเป็นกราฟทางคณิตศาสตร์[๙]

อธิบายภาพ : เป็นภาพกราฟที่เขียนตามนิยามว่ามันเกิด-ดับ ๆ สลับกันไปตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต ซึ่งการเกิดดับนั้นเร็วมาก ๆ เพียงชั่วลัดนิ้วมือเดียวจิตเกิดดับได้แสนโกฏิขณะ คือ ๔ x $๑๐^{๑๒}$ ครั้งต่อวินาที หรือ ๔ THz.

[๘] ตามอรรถกถา “...อนึ่ง เปรียบเหมือนว่า ต่อมน้ำย่อมเกิดและสลายตัวในเพราะหยดน้ำนั้นๆ อยู่ได้ไม่นานฉันใด แม้เวทนาก็ฉันนั้น ย่อมเกิดและสลายตัวไป อยู่ได้ไม่นาน ในขณะชั่วลัดนิ้วมือเดียว เกิดแล้วดับไป” นับได้แสนโกฏิครั้ง.

[๙] ระวี ภาวิไล. **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์สวย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๘๗.

คลื่นความถี่ที่มีอยู่ในจักรวาล

(ภาพจาก : vcharkarn.com)

อธิบายภาพ : เป็นภาพของคลื่นทั้งหมดที่มีอยู่ในจักรวาล ซึ่งมีความยาวคลื่นไม่เท่ากัน ความยาวคลื่นวัดจากระยะห่างระหว่างยอดคลื่น ตรงกลางภาพคือในส่วนที่เป็นสีรุ้ง เป็นช่วงคลื่นที่มนุษย์สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ส่วนที่มนุษย์มองไม่เห็นคือช่วงคลื่นที่มีความยาวคลื่นที่สั้นหรือยาวกว่าช่วงของสีรุ้งนั้น แต่สัตว์บางชนิดกลับมองเห็นเช่นงูสามารถรับรู้ของคลื่นอินฟราเรดได้, นกสามารถรับรู้รังสีอุลตร้าไวโอเรดได้ และแมวสามารถรับรู้รังสีเอ็กซ์ได้

ตามคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า “ชั่วลัดนิ้วมือเดียวจิตเกิดดับได้แสนโกฏิขณะ” นั้น บางท่านคิดว่าน่าจะเป็นการเทียบเคียงหรือคาดคะเนเอาเท่านั้น แต่ผู้เขียนเห็นว่าตัวเลขนี้มีนัยยะสำคัญ เพราะผู้ที่เขียนอรรถกาส่วนมากจะมีความสามารถพิเศษอยู่ในตัวอยู่แล้ว ผู้เขียนจึงค้นหาการคำนวณอายุของจิตดวงหนึ่งที่เกิด-ดับ ปรากกว่าได้ค่าเท่ากับเศษหนึ่งส่วนสี่ล้านวินาที หรือ ใน ๑ วินาทีจิตเกิดดับสี่ล้านดวง[๑๐] จึงเขียนเป็นความถี่ ๔ x ๑๐^{๑๒} หรือ 4THz [๑๑]

เมื่อผู้เขียนนำความถี่ที่จิตเกิดดับมาเปรียบเทียบกับความถี่ของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่อยู่ตามธรรมชาติ จึงพบว่าความถี่ของจิตนั้นไปตรงกับช่วงความถี่ของคลื่นรังสีอินฟราเรด (Infrared rays) ที่เรียกว่า อินฟราเรดไกล (Far Infrared ray) ตามตารางข้างล่างนี้

[๑๐] ระวี ภาวิไล, **“อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่”** , พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๔๘) หน้า ๓๔๑.

[๑๑] Hz ย่อมาจาก เฮิร์ตซ์ (Hertz) เป็นชื่อนักฟิสิกส์ชาวเยอรมันชื่อ Heinrich Rudolf Hertz ซึ่ง ๑ เฮิรตซ์ หมายถึง เหตุกาณ์หนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้น ๑ ครั้งทุก ๑ วินาที.

ประเภท			ความยาวคลื่น	ความถี่
อัลตราไวโอเลต (Ultraviolet)	UVC		0.1 - 0.28 um	230 - 430 THz
	UVB		0.28 - 0.32 um	100 - 230 THz
	UVA		0.32 - 0.4 um	38 - 100 THz
แสงที่ตามองเห็น (Visible Light)			**0.4 - 0.7 um**	**430 - 750 THz**
อินฟราเรด (Infrared)	อินฟราเรดใกล้		0.7 - 1.3 um	230 - 430 THz
	อินฟราเรดคลื่นสั้น (Near Infrared)		1.3 - 3 um	100 - 230 THz
	อินฟราเรดคลื่นกลาง (Middle Infrared)		3 - 8 um	38 - 100 THz
	อินฟราเรดความร้อน (Thermal Infrared)		8 - 14 um	22 - 38 THz
	อินฟราเรดไกล (Far Infrared)		**14 um - 1 mm**	**0.3 - 22 THz**
คลื่นวิทยุ (Radio Wave)	ไมโครเวฟ (Microwave)	มิลลิเมตรย่อย	0.1 - 1 mm	0.3 - 3 THz
		มิลลิเมตร (EHF)	1 - 10 mm	30 - 300 GHz
		เซนติเมตร (SHF)	1 - 10 cm	3 - 30 GHz
		เดซิเมตร (UHF)	10 cm - 1 m	0.3 - 3 GHz
	คลื่นสั้นมาก (VHF)		1 - 10 m	30 - 300 MHz
	คลื่นสั้น (HF)		10 - 100 m	3 - 30 MHz
	คลื่นกลาง (MF)		100 m - 1 km	0.3 - 3 MHz
	คลื่นยาว (LF)		1 - 10 km	30 - 300 KHz
	คลื่นยาวมาก (VLF)		10 - 100 km	3 - 30 KHz

รูปภาพแบ่งสเปคตรัม[๑๒]

๕. เพราะจิตไวจึงต้องดักสี่ชั้น

จากข้อมูลที่กล่าวมาแล้วนั้น จิตมีความเร็วสูงมาก ผู้เขียนมีความเห็นว่า วิธีการที่จะตามทันจิตนั้นต้องมีหลายวิธี ไม่เช่นนั้นจะตามดูจิตที่ไวมากไม่ทัน การเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นการฝึกจิตให้เข้าไปพิจารณาอารมณ์ได้อย่างเท่าทันถึง ๔ ขั้นตอน เมื่อพิจารณาในวงจรของสายปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกข์ อันมี อวิชชา > สังขาร > วิญญาณ > นามรูป > สฬายตนะ > ผัสสะ > เวทนา > ตัณหา > อุปาทาน > ภพ > ชาติ > ชรามรณะ

จากวงจรปฏิจจสมุปบาท ในช่วงที่มีสิ่งเร้ามากระทบทางอายตนะทั้ง ๖ ในสฬายตนะ แล้วจิตออกไปน้อมรับอารมณ์เป็นผัสสะ จึงมีขั้นตอนการส่งข้อมูลเป็น ๒ ส่วนคือ เกิดที่รูป (กาย) ไปสู่ที่

[๑๒] ข้อมูลตาราง จาก "**คำบรรยายเรื่องการสำรวจจากระยะไกล : Remote Sensing Note**" สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๔๐. ISBN ๙๗๔-๘๐๒๗-๕๙-๗.

นาม (ใจ) ในส่วนของรูปจะรับผัสสะก่อน ซึ่งมีผัสสะทั้งอย่างหยาบ กลาง และละเอียด จากนั้นจึงเข้าสู่นามต่อไป ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นรวดเร็วมาก ดังนั้นการเจริญวิปัสสนาส่วนที่รู้ระลึกได้ง่ายที่สุดก็คือฐานของกายแล้วไล่ลำดับไป ซึ่งผู้เขียนสรุปได้ดังนี้ :

จำแนกตามวงจรปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกข์

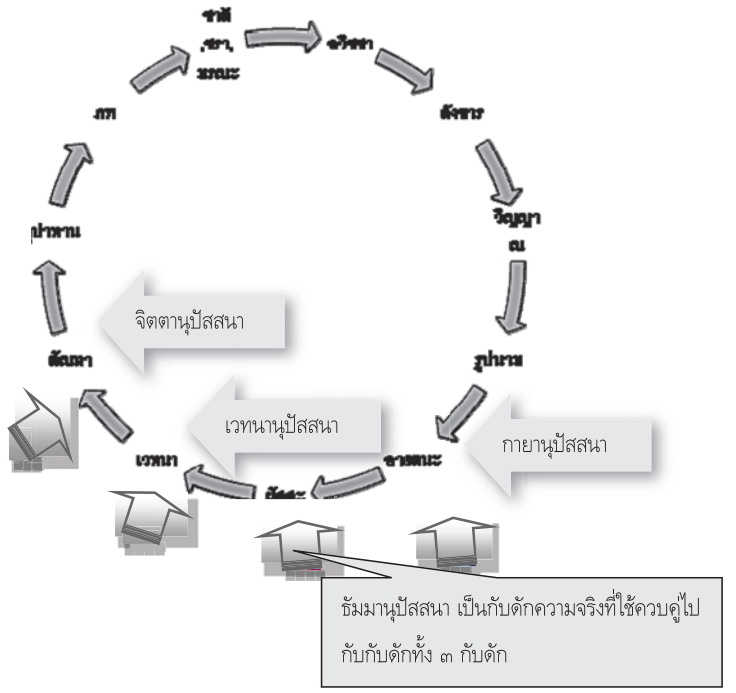
ตามรูปอธิบาย ตามปกติคนทั่วไปจะรับรู้สิ่งที่มากระทบทางร่างกาย ผ่านทางอายตนะทั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ได้ง่าย ดังนั้นการพิจารณาในช่วงนี้จะง่ายและชัดที่สุดที่จะกำหนด “สติ” รับรู้และพิจารณาสิ่งที่มากระทบอายตนะนั้นๆ จากวงจรสายเกิดทุกข์ คือช่วงที่ จากอายตนะไปสู่ผัสสะ จึงกำหนดให้ใช้กับดักความจริงขั้นแรก คือ “กายานุปัสสนา”

แต่ถ้าสติยังไม่มีความแข็งแรงพอหรือชั่วโมงบินยังน้อยอยู่ จึงทำให้ไม่สามารถที่จะตามทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นได้ทัน แต่กระบวนการเกิดทุกข์ในปฏิจจสมุปบาทตามธรรมชาติจะไม่อยู่นิ่ง จึงได้ขยับไปสู่ขั้นต่อไป จากผัสสะ ไปสู่ เวทนา ในช่วงนี้ท่านให้ใช้กลยุทธกับดักขั้นที่ ๒ คือ “เวทนานุปัสนา” เป็นเครื่องมือที่จะกำหนดสติรับรู้พิจารณาอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากเวทนานั้น โดยกำหนดรู้ว่า จิตเราระลึกรู้ว่าในขณะนี้ตนเองมีความรู้สึกทุกข์, สุข หรือไม่ทุกข์ไม่สุข (อทุกขมสุข)

แต่ถ้าสติยังตามไม่ทันอีก วงจรนี้ก็จะขยับจาก เวทนา ไปที่ ตัณหา จิตจะเริ่มสร้างและสะสมอารมณ์พร้อมกับปรุงแต่ง (สังขาร+สัญญา) ให้เป็นอุปาทาน ในช่วงนี้ท่านให้ใช้กลยุทธ์กับดักความจริงที่เป็น “จิตตานุปัสสนา” มีวิธีการพิจารณาให้กำหนดระลึกรู้ว่าจิตเราในขณะนี้ มีราคะ โทสะ โมหะ ความฟุ้งซ่าน ความหดหู่ มีสมาธิ หรือหลุดพ้นแล้ว มากขนาดไหน

ในการพิจารณาใช้กลยุทธ์กับดักความจริงทั้ง ๓ วิธี ทั้งหมดนี้ให้ใช้หลักการในอริยสัจ ๔ เป็นเครื่องมือหลักที่ช่วยในการพิจารณา ประกอบกับกับดักความจริงทั้ง ๓ วิธี โดยกำหนดรู้ กำหนดละ กำหนดทำให้แจ้งกระจ่างและกำหนดให้เจริญขึ้นๆ ไป เหมือนเป็นตัวช่วย คือ “ธัมมานุปัสสนา” เพื่อให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของสภาวะที่เกิดขึ้นในจิต ในหมวดของนิวรณ์ทั้ง ๕ หมวดอายตนะ หมวดโพชฌงค์ หมวดสัจจะ๔ หมวดปฏิจจสมุปบาท แล้วจะเกิดวิราคะโดยอัตโนมัติ เป็นพลังงานที่บริสุทธิ์

ที่เกิดจากการเห็นแจ้งแทงตลอดในสังขตธรรมทั้งหมด ที่เรียกว่า **"การเห็นชัด"** ตามภาพข้างล่างนี้

ผังกับดักความจริงที่เป็นยุทธวิธีของสติเพื่อต่อสู้กับจิตที่เร็ว

จากเรื่องที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ พอสรุปได้ว่ามหาสติปัฏฐาน ๔ เป็นกลยุทธ์ที่พระพุทธองค์ทรงให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปใช้เพื่อต่อสู่กับจิตที่มีความเร็วสูงมาก จึงต้องใช้อุบายทั้ง ๔ วิธีพระองค์ทรงรู้ว่าอะไรสามารถรับรู้ได้ก่อนในลำดับต้น กลางและปลาย โดยใช้วงจรปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกข์เป็นตัวตั้งในการพิจารณา

ในทางตรงกันข้ามการที่จะดับทุกข์ได้นั้น สติต้องรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นแต่ละขณะ ในสายวงจรเกิดทุกข์นี้ เมื่อสติรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น นั่นแหละคือ **การเห็น** อันยิ่งใหญ่ ความยึดมั่นถือมั่นในรูปนามก็จะคลายลง เกิดวิราคะที่จะต่อภพชาติ วงจรนี้จึงขาดสะบั้นลงอย่างเด็ดขาด ภพชาติต่อไม่ติด

นี่เป็นแตกต่างระหว่าง "สมาธิ" กับ "วิปัสสนา" ผู้เขียนเห็นว่า "มหาสติปัฏฐาน ๔" เป็นยุทธวิธีวิปัสสนาที่ครอบคลุมที่สุด เป็นความโดดเด่นของพระพุทธศาสนาอยู่ที่ทำให้เราอยู่เหนือทุกข์ได้อย่างถาวร ซึ่งคนในครั้งพุทธกาลฝึกกันแต่เฉพาะ สมาธิเท่านั้น เป็นแค่การข่มทุกข์ไว้ไม่ให้กำเริบเหมือนกินยาระงับปวด จึงเป็นสาเหตุที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่าเป็น

"ทางสายเอก - เอกายโน อยํ ภิกขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทธิยา ..."

๖. สุญญตาทางฟิสิกส์

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กระบวนการในการตื่นรู้ ทางพระพุทธศาสนาใช้มหาสติปัฏฐาน ๔ เป็นเครื่องมือดักหาความจริง ที่เกิดขึ้นในวงจรปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกข์ ทำให้เกิด "**การเห็น**" อันยิ่งใหญ่ เป็นการเห็น แบบรู้แจ้งแทงตลอดว่าในสรรพสิ่งนั้นเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์

ในขณะที่ศาสตร์สมัยใหม่มีการค้นพบทฤษฎีมากมายที่สามารถอธิบายกฎธรรมชาติหลาย ๆ อย่างได้ โดยเฉพาะวิชาฟิสิกส์ที่แตกออกเป็นหลาย ๆ แขนง ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า (Electromagnetic Wave) ทฤษฎีควอนตัม (Quantum Theory) ทฤษฎีสตริง (String Theory) ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าน่าจะสามารถนำมาบูรณาการตีความกับ **การเห็น** ในทางพระพุทธศาสนาได้ โดยเฉพาะการฝึก "วิปัสสนา" ที่มีความหมายว่า เป็น **การเห็น** อย่างวิเศษ

วิปัสสนาเป็นการฝึกเพื่อให้เกิด **การเห็น** ตามจริง หมายถึง การรับรู้ข้อมูลตามความเป็นจริงระหว่างสิ่งถูกสื่อกับผู้รับสื่อ ทำให้สามารถรับรู้กันได้ตรงประเด็นไม่มีเบี่ยงเบน เหมือนกับการสื่อสารที่เราใช้กันในชีวิตประจำวัน เช่น โทรศัพท์มือถือ เครื่องแฟกซ์ สัญญาณโทรทัศน์ และอินเตอร์เน็ต เป็นต้น เป็น **การเห็น** อีกรูปแบบหนึ่ง

ด้วยคุณสมบัติของจิตที่เหมือนคลื่นนี้เอง ทำให้เกิดมุมมองทางฟิสิกส์ เพราะฟิสิกส์มีทฤษฎีคลื่นและอนุภาคอยู่แล้ว วิชาฟิสิกส์เป็นเรื่องของสสารและพลังงาน ซึ่งหมายถึงรูปในทางพระพุทธศาสนา จิตเองในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นนาม ที่ต่างจากรูปหรือบางทีเรียกว่า อรูป ซึ่งไม่ใช่รูป ซึ่งในครั้งโบราณนั้นคำว่าพลังงานยังไม่ถูกบัญญัติ จึงไม่สามารถฟันธงได้ว่าจิตเป็นพลังงานได้หรือไม่

อาจารย์พร รัตนสุวรรณ กล่าวว่า *"...ถ้าเราศึกษาเรื่องวิญญาณไปให้ลึกซึ้ง จนถึงที่สุดแล้ว เราก็จะพบว่า สสารก็คือวิญญาณนั่นเอง"* [๑๓] และศาสตราจารย์แสง จันทร์งาม กล่าวไว้ในประทีปธรรมว่า *"วิญญาณเป็นน่าจะเป็นพลังงาน เพราะสามารถทำงานได้โดยไม่ขึ้นอยู่กับ กาลเวลาและสถานที่ (Time-Space)* [๑๔] เป็นนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาให้ความเห็นว่าจิตเป็นพลังอีกรูปแบบหนึ่ง

[๑๓] พร รัตนสุวรรณ**. วิญญาณคืออะไร,** เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ), หน้าที่ ๑๑๘.

[๑๔] แสง จันทร์งาม. **ประทีปธรรม,** (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๔.

๗. พลังจิตสื่อสารได้ในวิชชา ๘

วิชชา ๘[๑๕]ในพระพุทธศาสนา คือ ฤทธิ์ที่เกิดจากการเจริญสมาธิได้ในระดับหนึ่ง ได้แก่

(๑) วิปัสสนาญาณ ญาณที่เป็นตัววิปัสสนา

(๒) มโนมยิทธิ มีฤทธิ์ทางใจ

(๓) อิทธิวิธิ แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ

(๔) ทิพพโสต หูทิพย์

(๕) เจโตปริยญาณ ปรีชากำหนดรู้จิตผู้อื่นได้

(๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความหยั่งรู้ที่ทำให้ ระลึกชาติได้

(๗) ทิพพจักขุ ตาทิพย์ หรือเรียกว่าจุตูปปาตญาณ

(๘) อาสวักขยญาณ ความหยั่งรู้ที่ทำให้ สิ้นอาสวะ

ผู้เขียนเห็นว่า “เจโปริยญาณ” น่าจะเป็นสัญลักษณ์บ่งชี้ว่าจิตมีการสื่อสารได้ อาจจะด้วยช่องทางคลื่นใดคลื่นหนึ่ง หรืออาจจะเป็นคลื่นอินฟราเรดก็ได้ เพราะคลื่นอินฟราเรดมีคุณสมบัติในการสื่อสาร เช่น รีโมต หรือโทรศัพท์มือถือที่มีบลูทูธ (Bluetooth) ทางพระไตรปิฎกอธิบายความสามารถด้านนี้ว่า

> “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุน้อมจิตไปเพื่อเจโตปริยญาณ กำหนดรู้จิตของสัตว์และคนอื่นด้วยจิตของตน...”[๑๖]

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่า จิตมีคุณสมบัติคล้ายคลื่นมาก ทั้งมีความถี่และสามารถสร้างพลังงานที่ส่งผลต่อวัตถุได้ ดังนั้นจึงหนีพ้นกฎเกณฑ์ทางฟิสิกส์ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าทฤษฎีฟิสิกส์อาจนำไปประยุกต์อธิบายปรากฏการณ์ทางจิตได้ ดังนั้น**การเห็น**ในสติปัฏฐานจึงนำไปบูรณาการกับกฎเกณฑ์ทางฟิสิกส์ได้ด้วยเช่นกัน

[๑๕] ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๖/๕.

[๑๖] ที.สี. (ไทย) ๔/๒๔๐/๘๐.

๘. สภาวะสุญญตาเกิดจากการตื่นรู้

ฟิสิกส์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของสสารและพลังงาน ก็คือส่วนหนึ่งของปรมัตถธรรมจัดเป็นส่วนของรูป ปรมัตถธรรมที่เหลือ ได้แก่ นาม (จิต, เจตสิก) และนิพพาน หรืออาจเรียกว่า รูปและอรูป (จิต, เจตสิกและนิพพาน) รูปมีทฤษฎีทางฟิสิกส์รองรับชัดเจน

๘.๑ สุญญตาทางรูป : การตื่นรู้กันระหว่างกันสสารกับปฏิสสาร

มีการค้นพบว่าสรรพสิ่งในจักรวาลส่วนมากประกอบขึ้นด้วยของคู่ นับตั้งแต่แรกเกิดจักรวาลในปรากฏการณ์บิ๊กแบง (Big Bang) อนุภาคแรก ๆ เกิดขึ้นมาจะมีของคู่กันที่เราเรียกว่า ปฏิอนุภาค (Antiparticle) มันรวมตัวกันเป็น ปฏิสาร (Antimatter)[๑๗] หรือตัวต้านสสาร ซึ่งตัวต้านสสารนี้ปรากฏในตามสมการของ พอล ดิเร็ก ซึ่งพอลก็ทำนายว่ามันมีจริง และจากการทดลองในเวลาต่อมาพบว่าอิเล็กตรอน มีคู่แฝดคู่กันแต่ เป็นอิเล็กตรอนที่มีประจุบวกเรียกว่า โปสิตรอน (Positron) ดังนั้นจึงเป็นที่ยอมรับกันดีว่า ทุกครั้งที่เกิดอนุภาคใหม่จะต้องมีปฏิอนุภาค (Antiparticle) เสมอ ซึ่งเป็นคู่ตรงกันข้าม อนุภาคทั้งสองจะทำลายล้างกันเอง[๑๘] สสารและปฏิสารจะรวมตัวกันแล้วให้เป็นพลังงานอย่างสูงมาก ส่วนสสารกับปฏิสารจะหายในอวกาศ ผู้เขียนเรียกว่ามันเป็นสภาวะ **“สุญญตาทางรูป”**

๘.๒ สุญญตาทางนาม : การตื่นรู้ระหว่าง จิตกับเจตสิก

ด้วยเงื่อนไขของสุญญตาของรูปนี้ ผู้เขียนเห็นว่าน่าที่จะนำมาอธิบายทางจิตได้ และรูปกับนามเป็นสิ่งที่ประกอบอยู่เป็นซึ่งกันและกันทำให้มีชีวิต ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า กระบวนการของ สติปัฏฐาน เป็นฝึกให้สติมีความแข็งแรงพอที่จะรู้เห็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิต ซึ่งต้องมีผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ กระบวนการที่ผู้เขียนสนใจที่สามารถบูรณาการกับฟิสิกส์

การเจริญสติใน “จิตตานุปัสสนา” ที่มีความหมายอย่างง่าย ๆ ว่า เป็นการที่จิตเห็นจิต ผู้เขียนเห็นว่าจิตตัวแรกกับจิตตัวหลังมันต่างกันอย่างไร จากการค้นหาจึงพบว่า จิตตัวแรกนั้นคือ จิต หรือวิญญาณที่มีอยู่ในปฏิจจมุปบาท เป็นภวังคจิต ส่วนจิตตัวหลังหรือผู้ถูกรู้นั้นคือ “เจตสิก” จากการอธิบายสัมมาทิฏฐิของพระสารีบุตร

[๑๗] **พอล เอเดรียน มัวริซ ดิแรก** (Adrien Maurice Dirac) นักฟิสิกส์ชาวอังกฤษ หนึ่งในผู้ก่อตั้งฟิสิกส์สาขากลศาสตร์ควอนตัม ได้รางวัลโนเบลสาขาฟิสิกส์ในปี ๒๔๗๖ ร่วมกับ เออร์วิน ชเรอดิงเงอร์ สำหรับการ “ค้นพบรูปแบบใหม่ของทฤษฎีอะตอม”

[๑๘] สตีเฟน ฮอว์กิ้ง, **ประวัติย่อของกาลเวลา,** พิมพ์ครั้งที่๑๖, (กรุงเทพมหานคร : มติชน), ๒๕๔๙, หน้า ๑๐๖.

พระสารีบุตรกล่าวถึงความแตกต่าง ระหว่างวิญญาณกับนามในวงจรปฏิจจสมุปบาทคือ อวิชชา → สังขาร → **วิญญาณ → นามรูป** → สฬายตนะ → ผัสสะ → เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ → ชาติ → ชรา, มรณะ, โสกะ, ปริเทวะ, ทุกขะ, โทมนัส, อุปายาส

ท่านกล่าวว่า วิญญาณตัวแรก หมายถึง ปฏิสนธิวิญาณ ที่มาจาก ภวังคจิต เนื่องจากจิตยังคงมีกิเลสและวิบากอยู่ จึงปรุงแต่ง (สังขาร) สร้าง นามรูป นามในที่นี้คือ

เวทนา-ความรู้เป็นสุข,ทุกข์หรือกลาง ๆ สัญญา-ความจำได้หมายรู้
เจตนา-ความจงใจ ผัสสะ-ความกระทบ
มนสิการ-การกระทำไว้ในใจ

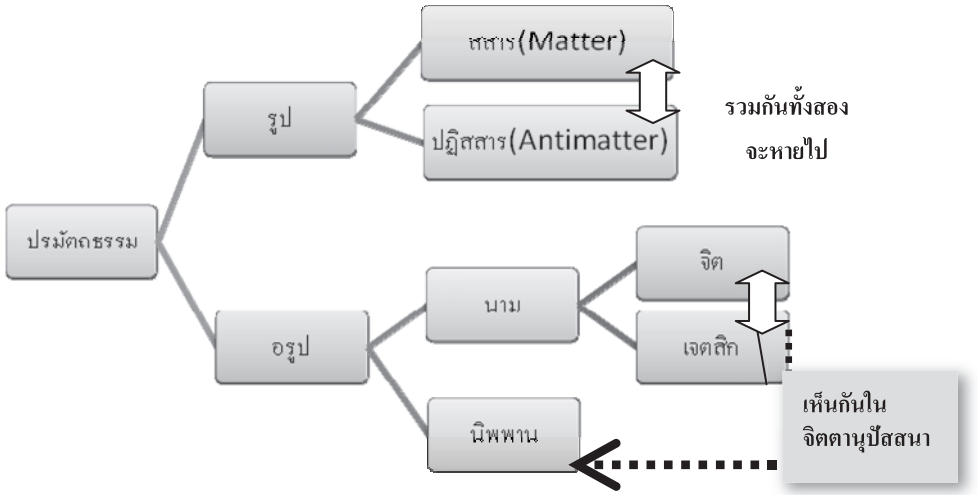
ซึ่งมีฐานมาจากนามในขันธ์ ๕ กล่าวคือ ผัสสะ+เวทนา เป็น เวทนาขันธ์, เจตนา+มนสิการ เป็น สังขารขันธ์ รวมได้เป็น ๓ ขันธ์ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์และสังขารขันธ์ เป็นนามที่เกิดขึ้นมาทีหลังวิญญาณ เรียกว่า เจตสิก [๑๙] ส่วนรูปนั้นหมายถึง มหาภูตรูป ๔และอุปาทายรูป ผู้เขียนเห็นว่า **การเห็น**ใน "จิตตานุปัสสนา" ที่กล่าวว่า จิตเห็นจิต ตามพุทธพจน์ว่า

> "พิจารณาเห็นจิตใน**จิตภายในอยู่** มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ภิกษุนั้นเมื่อพิจารณา เห็นจิตในจิตภายในอยู่ ย่อมตั้งจิตมั่นโดยชอบ ย่อมผ่องใสโดย ชอบในจิตตานุปัสสนานั้น..."[๒๐] และ กล่าวอธิบายโดยละเอียดอีกว่า ...จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า 'จิตมีราคะ' จิตปราศจากราคะ รู้ชัดว่า 'จิตปราศจากราคะ' จิตมีโทสะ ก็รู้ชัดว่า 'จิตมีโทสะ' จิตปราศจากโทสะ ก็รู้ชัดว่า 'จิตปราศจากโทสะ' ซึ่งคุณสมบัติที่เกิดขึ้นประกอบในจิต คือ**เจตสิก**

ดังนั้นจึงควรจะเป็น **"จิตเห็นคุณสมบัติของตนเองที่เรียกว่าเจตสิก"** เหมือนกับเป็นการสื่อสารหรือการเห็นชัดของสิ่งที่ถูกเห็นกับสิ่งที่เห็น หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการรวมกันของจิตกับเจตสิก เช่นเดียวกับที่สสารรวมกับปฏิสาร จึงเกิด "สุญญตา" แท้จริงในทางจิต ดังนั้นสุญญตาทางรูปกับสุญญตาทางนามสามารถเขียนเป็นผังได้ดังนี้

[๑๙] ฐานิสรา ประธานราษฎร์นิกร, **อัพยากตปัญหา: ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์,** (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๕.

[๒๐] ที. ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๙/๒๒๓.

สุญญตา ในมุมมองของฟิสิกส์ [๒๑]

และเขียนเป็นโมเดลย่อยได้อีก :-

การตื่นรู้ของรูป : สสารเห็นปฏิสสาร

จิตตานุปัสสนา : การตื่นรู้ทางนาม, จิตเห็นเจตสิก

[๒๑] รูป คือ สสาร และสสารทั้งหมดมีพื้นฐานมาจากพลังงาน เพราะสสารกับพลังงานสามารถเปลี่ยนไปมาซึ่งกันและกันได้ ตามสมการ $E = Mc^2$

๙. บทสรุป

สติปัฏฐาน ๔ เป็นกระบวนการที่ให้เกิดการตื่นรู้ ให้เห็นความจริงในกฎไตรลักษณ์ โดยใช้วิธีการเห็นอารมณ์ที่เกิดขึ้น ๔ ช่องทาง ในการระลึกรู้พิจารณาจิตที่ถูกปรุงแต่งในปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกข์ เพราะจิตเกิดดับเร็วมากประมาณ ๔ ล้านล้านครั้งในหนึ่งวินาที (๑×๑๐^{๑๒} Hz.) จึงไม่สามารถพิจารณาได้ทัน ในขณะที่วงจรสายเกิดทุกข์หมุนไปเรื่อย ๆจึงเป็นเหตุให้ต้องมี ๔ ช่องทาง โดยเริ่มจากฐานที่กายโดยใช้วิธีกายานุปัสสนาก่อน

จิตมีพฤติกรรมเกิดดับเป็นการสร้างย่านความถี่ได้เช่นตรงกับรังสีอินฟราเรด (Infrared Rays) จิตอาจจะใช้ช่องทางนี้ในการสื่อสารกับรูป หรือจักรวาล เช่น อุปกรณ์ทางไฟฟ้ามักจะใช้คลื่นอินฟราเรดสื่อสารในรูปแบบของรีโมต (Remote Control) และจิตยังมีคุณสมบัติที่คล้ายพลังงาน คือสามารถสร้างงานได้ บังคับวัตถุและสื่อสารระหว่างกันได้ในเจโตปริยญาณ

ส่วนการเห็นในสติปัฏฐาน ๔ คือ “การตื่นรู้” หมายถึงรู้ความจริงในไตรลักษณ์ โดยใช้อริยสัจ ๔ เป็นเครื่องมือใน**การเห็น** ทฤษฎีทางฟิสิกส์สามารถนำมาบูรณาการกับการเห็นในสติปัฏฐาน ๔ ได้การตื่นรู้ในทางรูป คือ การที่สสารกับปฏิสสารรวมตัวกัน เกิดสุญญตาทางรูป ส่วนการตื่นรู้ทางจิต คือ การที่จิตเห็นคุณสมบัติของตนเองที่เรียกว่าเจตสิก เป็นสุญญตาทางนาม

การที่จิตทำงานแบบกลไกจึงสามารถเทียบเคียงกับทฤษฎีทางรูป (ฟิสิกส์) ซึ่งอาจจะนำมาอธิบายปรากฏการณ์ทางจิต การเห็นของรูปคือสสารกับปฏิสสาร (Anti-matter) จะเกิดพลังงานมหาศาล เฉกเช่นเดียวกับการบรรลุธรรมสภาวะของจิตที่เห็นเจตสิก ก็เป็นสุญญตาเกิดพลังงานมหาด้วยเช่นกันแต่เป็นในทางนาม เกิดความสว่างทางจิต ยกเว้นพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่มีผลต่อวัตถุทำให้แผ่นดินไหวได้

ดังนั้นปรมัตถธรรมที่ประกอบด้วยรูปและอรูป (จิต, เจตสิกและนิพพาน) เป็นสิ่งที่เนื่องกันอยู่ เราสามารถศึกษาวิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้นกับรูปเพื่อมาเชื่อมโยงกับนามได้ เพราะรูปกับนามต่างเป็นของที่เอื้อต่อกันจึงมีกระบวนการที่ควรคล้ายกัน การเห็นของจิต คือเห็นที่กาย และเห็นที่เจตสิก จนเรียกได้ว่าเกิดสภาวะนิพพาน ซึ่งเป็นของมีอยู่จริงจะปรากฏให้เห็นเองเมื่อกระบวนการเห็นนั้นถูกต้องตามหลักของสติปัฏบาน ๔ จึงเรียกว่า **“เอกมัคโค”** คือ ทางเอกสายเดียวที่สามารถเข้าถึงแก่นธรรมได้ ซึ่งไม่มีในศาสนาอื่น มีเพียงพระพุทธศาสนาเท่านั้น

๑๐. ข้อเสนอแนะ

ในระดับบุคคล การฝึกเจริญสติ เมื่อทุกคนตระหนักว่าเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่จิตสร้างกลไกการสื่อสารการรับรู้ความเป็นจริงของโลกภายนอกและภายใน คุณภาพจิตที่ดีย่อมสื่อสารกับสิ่งที่ดี ๆ และสร้างเงื่อนไขต่อสิ่งแวดล้อมที่ดีได้ ซึ่งตรงตามสมัยนิยมที่กล่าวว่าให้คิดบวก อยู่เสมอ

ในทำนองเดียวกันการตั้งสติก่อนตาย ย่อมไปสู่สุคติ ตามพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ ซึ่งมีความหมายว่าการสื่อสารต่อไปอีกภพภูมิหนึ่งย่อมเกิดจากคุณภาพที่จิตมี ส่งการสื่อสารกับภพที่ไป ซึ่งวิบากกรรมก็เป็นส่วนหนึ่งที่แฝงเร้นอยู่ที่จะฉายภาพให้เราได้เห็นหรือเป้าหมายได้ด้วยเหมือนกัน แต่ถ้าสติเราได้รับการฝึกมาดีย่อมหาทางออกได้ ดังคำว่า ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ (ผู้ฝึกตนได้เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์) ในทำนองเดียวกันเมื่อเรารู้ว่าคลื่นจิตเหมือนคลื่นตามธรรมชาติที่สามารถสื่อได้ อาจจะออกแบบเครื่องมือสร้างคลื่นให้มีความถี่ตรงกับคลื่นของจิตที่ดีเพื่อส่งวิญญาณให้กับคนที่ใกล้ตาย อีกทั้งอาจจะเป็นตัวช่วยปรับแก้จิตของคนที่ไม่ดีให้เป็นคนดีได้

ในส่วนของสังคม : เมื่อเรารู้ว่าจิตสามารถสื่อสารได้ในทางฟิสิกส์ และมันผลต่อสสารหรือวัตถุ ดังนั้นการตั้งจิตเจตนาที่ดีให้กับสิ่งแวดล้อม องค์กร ผลย่อมเกิดขึ้นดีได้ด้วย ภาคการเกษตรแผ่เมตตาให้กับพืชไร่ และแมลงศัตรูพืชอาจสามารถช่วยได้ซึ่งเดียวนี้มีการรื้อฟื้นการสวดไหว้แม่โพสพขึ้นมาใหม่ มีการบันทึกว่าพืชไร่งามและลดยาฆ่าแมลงได้ การรวมพลังจิตเพื่อการนี้ย่อมเป็นไปได้ คนในชุมชนต่างแผ่เมตตาจิตต่อกันในสังคมจะลดการขัดแย้ง สังคมสงบสุขมากขึ้น สิ่งดี ๆ จะเข้าสู่สังคมและองค์กรนั้น

มนุษย์อาจจะพัฒนาวิชาฟิสิกส์ประยุกต์ใช้อธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตเป็นทฤษฎีจิตวิทยาแนวใหม่เพื่อที่จะพิสูจน์หรือทำนายผลของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทางจิต เช่น โรงพยาบาลอาจจะสร้างสภาพคลื่นความถี่ สำหรับคนไข้ใกล้ตายว่าควรจะคลื่นความถี่แบบไหน โดยการประดิษฐ์เครื่องมือที่มีคุณสมบัติช่วยส่งวิญญาณก็ได้ เราต้องวิจัยว่าคลื่นไหนเหมาะที่จะทำให้คนไข้มีความรู้สึกสุข สงบ และส่งผลการไปเกิดต่อภพชาติต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าและพลังงานอะตอม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๐.

คณาจารย์ภาควิชาฟิสิกส์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **ฟิสิกส์ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ชะลอ อุทกภาชน์. **การปฏิบัติจิตเข้าสู่ประตูพระนิพพาน และกฎแห่งกรรมตาม หลักปฏิจจสมุปบาทของพุทธศาสนาเถรวาท เปรียบเทียบกับหลักวิทยาศาสตร์ทางฟิสิคส์นิวเคลียร์ของศาสตราจารย์ไอน์สไตน์ กฎพลังงานธรรมชาติ และกฎแรงเหวี่ยงของวัตถุ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, ๒๕๒๙.

ชัยวัฒน์ คุประตกุล. **จากอะตอมถึงจักรวาล**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.กรุงเทพมหานคร : สารคดี, ๒๕๔๖.

ทะไลลามะ. **จักรวาลในหนึ่งอะตอมการหลอมรวมวิทยาศาสตร์กับจิตวิญญาณ.** ผู้แปล เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๕๐.

ไบร์อัน กรีนน์. **ทอถักจักรวาล.** แปลโดย อรรถกฤต ฉัตรภูติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๐.

บิล ไบรสัน. **ประวัติย่อของเกือบทุกสิ่ง.** ผู้แปล โตมร ศุขปรีชาและวิลาวัลย์ ฤดีศานต์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วงกลม, ๒๕๕๑.

ประสาน ต่างใจ. **จิตกับจักรวาล ๒.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๑.

พระสารีบุตรเถระ.แปลโดยสิริ เพ็ชรไชย, **สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑.**ฉบับพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมายุพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒.

พระเทพเวที. **กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่**.กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ไตรภูมิพระร่วง อิทธิพลต่อสังคมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธนรัช, ๒๕๔๓.

_____ . **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

พร รัตนสุวรรณ. **วิญญาณคืออะไร?เล่ม ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๓๙.

พระธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต. **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี.** ผู้แปล

พระคันธสาราภิวงศ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ฟริตจ็อฟ คาปร้า. **โยงใยที่ซ่อนเร้น.** แปลโดย วิศิษฐ์-ณัฐพัส วังวิญญู และ สว่าง พงศ์ศิริพัฒน์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สวนเงินมีมา, ๒๕๔๘.

ไมเคิล เชสเตอร์. **อนุภาค : ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับฟิสิกส์อนุภาค**. แปลโดย ธนกาญจน์ ภัทรกาญจน์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๓.

มาติเยอ ริการ์และ ตริน ชวน ตวน. **ควอนตั้มกับดอกบัว.** ผู้แปล กุลศิริ เจริญศุภกุลและบัญชา ธนบุญ-สมบัติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๒.

มาซารุ เอเมโตะ. **มหัศจรรย์แห่งน้ำคำตอบเพื่อชีวิตที่ดีกว่า.** ผู้แปล ดาดา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โลกสวย, ๒๕๔๗.

ระวี ภาวิไล. **ปาฐกถาชุด "สิรินธร" ครั้งที่ ๗ เรื่อง "อเนกอนันตภพ"**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

รอฮิม ปรามาท. **เอกภพ สรรพสิ่ง มนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๖.

_____ . **โลกทัศน์ ชีวทัศน์ เปรียบเทียบ วิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____ . **อภิธรรมสำหรับคนยุคใหม่.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๖.

_____ . **ความสงัด.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผีเสื้อ, ๒๕๔๑.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา,**พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

สมภาร พรมทา. **ความเร้นลับของเวลา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๖.

_____ . **คือความว่างเปล่า.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธชาด, ๒๕๓๙.

สมัคร บุราวาศ. **พุทธปรัชญา มองพุทธศาสนาด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๕๒.

สตีเฟน ฮอว์คิง. **ประวัติย่อของกาลเวลา**. แปลโดย รอฮีม ปรามาส. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

สมภาร พรมทา. "กาลและอวกาศในพุทธปรัชญาเถรวาท". **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต.** ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๓๑.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. "ศึกษาวิเคราะห์ปฏิจจสุปบาทในแนวปรมัตถสัจจะ". **วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สามารถ สุขุประการ. "ปรากฏการณ์บิ๊กแบงในมุมมองของพระพุทธศาสนา" ,**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

วิชาการดอทคอม. [Online] . http://www.vcharkarn.com. (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔)

องค์การนาซ่า. [Online]. http://www. nasa .com**.** (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔)

วิกิพีเดีย. [Online]. http://www.wikipedia.org. (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔)

โลกแห่งฟิสิกส์. [Online]. http://www.physicsworld.com. (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔)

ผลึกของน้ำ. [Online]. http://www.masaru-emoto.net/english/e_ome_home.html. (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔)

๒. ภาษาอังกฤษ

Michio Kaku. **Hyperspace.** New York**:** Anchor Book**,** 1994.

Lynne Mc Taggart. **The Field.** New York: Harper, 2008.

_____ . The Intention Experiment,New York : Free Press, 2008.

Dirac, P. **General Theory of Relativity**. London: John Wiley, 1975.

Journal for Artificial Intelligence, Philosophy, and Cognitive Science. **Mind and Machine,** Daluth: volume 20, Number 2. Summer 2012.

พุทธิปัญญาในโกอานและภาพปริศนาธรรมเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้

Wisdom in Koan of Zen Buddhism and Dhamma Puzzle Paintings or Awakening Society

เพ็ญแข บัวภา
Penkae Buapa
ครูชำนาญการพิเศษ / นิสิตปริญญาเอก

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาเปรียบเทียบโกอานของนิกายเซ็นที่นำมาเผยแผ่ในเมืองไทยโดยท่านพุทธทาสภิกขุ ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีกับภาพปริศนาธรรมแบบเถรวาทในศาลาโพธิสาร ๗๒ วัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ว่าจะช่วยให้เกิดพุทธิปัญญาทำให้สังคมตื่นรู้ และมีผลต่อการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจอย่างไร จากการศึกษาพบว่า ด้านความเหมือนทั้งโกอานและภาพปริศนาธรรมเป็นวิธีการสอนพุทธธรรมในสมัยพุทธกาลในลักษณะอุปมาอุปไมย ต่อมาจึงพัฒนาเป็นภาพเขียนเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ ให้เกิดพุทธิปัญญาสามารถควบคุมและฝึกจิตให้ปราศจากอวิชชา ตัณหาและอุปาทานด้วยศีล เกิดประโยชน์ในการครองตน การครองคนให้เป็นสังคมแห่งการตื่นรู้แต่ไม่ตื่นตูมเป็นสังคมที่พึงปรารถนาด้วยพรหมวิหารธรรม และสังคหวัตถุ เคารพและกตัญญูต่อมนุษย์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การครองงานเป็นประโยชน์สูงสุดเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช้ปัญญาเพื่อเพิ่มตัณหา และอุปาทาน ด้านความต่างพบว่าโกอานเป็นการตีความหมายจากภาพเขียนมาเป็นภาษา มุ่งสู่การตรัสรู้ฉับพลัน (ซาโตริ) โดยไม่ต้องผ่านการรักษาศีลหรือปฏิบัติสมาธิภาวนาขั้นสูงสุด ส่วนภาพ

ปริศนาธรรมในวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นการตีความหมายจากภาษา (ผญา) มาเป็นภาพเขียนให้เกิดปัญญามุ่งทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส เพื่อเป้าหมายสูงสุดนั่นคือ การนิพพาน

Abstract

This articles had main purposes are to study the Buddhist principles in Koan, Zen Buddhism spread by Buddhadasa-bhikkhu at Suanmokkhavanarama, Chaiya district, Suratthani province, Thailand, and the Theravada Dhamma painting puzzle in the 72-Year Pothis7ara Sermons Hall at the Pothi temple, Nontan Village, Miang district, Khonkaen province. Some questions arose and encouraged people to know how those main points made society awakening and developed effectively a society and economy. This study has found that their similarity was a way to instruct people about the Buddhist teachings with the use of metaphor. Later, it was developed as a painting for the same purpose-wisely controlling and training mind for freedom from ignorance, craving, and attachment to things by morality, being useful for the self-control and social service, and bringing about a wakening society without any stampede. Thus, society was full of Divine States of mind (Brahmavihara), objects of sympathy (sangahavatthu), respect, and gratitude to human beings and environment. Knowing a way to be successful in work was the most benefit to resolve an economical problem by the principle of Four Paths of Accomplishment and sufficiency economy without the unintelligent action to add craving and attachment. There is a difference between Koan in Zen Buddhism and the Dhamma painting puzzle. Koan was interpreted from a set of paintings into language. It is aimed at attaining the enlightenment suddenly without observing morality and practicing meditation. On the contrary, the interpretation of Dhamma painting puzzle in the 72-Year Pothisara Sermons Hall at the Pothi temple, Nontan Village, was done from language to the paintings. It aimed at bringing people to the realm of wisdom, goodness, abstention from badness, and purification of mind in order to attain the final purpose, that is, Nibbana.

๑. บทนำ

บรรดารากไม้หอม บัณฑิตยกย่องว่ากฤษณาเป็นเลิศ บรรดาไม้แก่นหอม บัณฑิตยกย่องว่าแก่นจันทน์แดงเป็นเลิศ บรรดาไม้ดอกหอม บัณฑิตยกย่องว่าดอกมะลิเป็นเลิศ บรรดาคำสอนทั้งหลาย บัณฑิตยกย่องว่าพุทธธรรมเป็นเลิศ[๑] ด้วยพระพุทธเจ้าทรงเป็นธรรมราชา[๒] ทรงเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย[๓] ทรงเป็นผู้ให้แสงสว่าง คือปัญญาแก่ชาวโลก[๔] ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา พระราชวรมุนี (ประยูร มีฤกษ์) กล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล[๕] ส่วนกีรติ บุญเจือกล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการวิเคราะห์[๖] เพราะธรรมที่พระองค์ทรงตัดสินพระทัยประกาศธรรมจักรตามคำทูลขอของท้าวมหาพรหมนี้ พระองค์ทรงบรรลุด้วยความยากลำบาก เนื่องจากเป็นธรรมพาทวนกระแสเพื่อให้เข้าถึงพระนิพพาน มีความละเอียดลึกซึ้ง เป็นตรรกะ รู้เห็นได้ยาก ประณีต ผู้มีปัญญาเท่านั้นจึงจะรู้ได้ ส่วนผู้กำหนัดด้วยราคะ โทสะและโมหะหุ้มห่อไว้ จะรู้เห็นไม่ได้[๗] แล้วจะหาคนมีปัญญาได้อย่างไร พระองค์จึงทรงตรวจดูโลกด้วยพระพุทธจักษุและพระปัญญา ทรงพบว่าสัตว์โลกมีทั้งผู้มีธุลีในดวงตาเบาบาง มีธุลีในดวงตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการทราม เห็นปรโลกว่าน่ากลัว ไม่เห็นปรโลก สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก ควรสอน ไม่ควรสอน โดยเปรียบกับดอกบัว ๔ เหล่า[๘] แต่ทว่าในหมู่มนุษย์นั้นมีผู้โง่เขลาเบาปัญญา ตกอยู่ในอวิชชาไม่เข้าใจธรรมวินัยจำนวนมากกว่ามนุษย์ผู้มีปัญญา มีวิชชาและเข้าใจธรรมวินัย[๙] และยังมีอุคฆฏิตัญญูบุคคลผู้เข้าใจได้ฉับพลัน[๑๐] ดังนั้นพระองค์จึงทรงมุ่งมั่นประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่างๆ ด้วยพระพุทธภาษิตที่ชัดเจนไพเราะยิ่ง เปรียบบุคคล

[๑] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๗๘/๘๔.

[๒] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๗๔-๗๖/๗๘-๘๑.

[๓] พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), **บทบาทพระบรมครู**, (กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๗๐.

[๔] ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๖๔๓/๗๑.

[๕] วีรชาตินิ่มอนงค์, **การตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาท**, เอกสารอัดสำเนา, หน้า ๓๑.

[๖] กีรติบุญเจือ**, ศาสนศาสตร์เบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒), หน้า ๑๒๑.

[๗] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๔/๓๖-๓๗.

[๘] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๙/๓๙.

[๙] องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๒๒-๓๖๕/๔๒-๔๕.

[๑๐] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง ตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า คนมีตาดีจักเห็นรูปได้[๑๑] นั่นเอง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้มีปัญญาเท่านั้นจึงจะรู้พุทธธรรมได้ เพราะปัญญาคือเครื่องมือไตร่ตรองเนื้อความให้ควรแก่การเพ่งพินิจ[๑๒] คือเครื่องสลัดออกจากทุกข์[๑๓] คือเครื่องตรัสรู้ และความสวัสดีแห่งสัตว์ทั้งหลาย[๑๔] ดังนั้น พระพุทธองค์จึงแนะนำวิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดพุทธิปัญญาว่า ให้เชื่อธรรมของพระองค์โดยเคารพ มีความรอบคอบประกอบมนสิการโดยแยบคาย ฟังด้วยดี[๑๕] คบกับผู้เจริญด้วยปัญญา (พหูสูต) เพื่อศึกษาเล่าเรียน สอบถามในสิ่งที่สงสัย และคุณสมบัติของผู้มีพุทธิปัญญาก็คือ ผู้รู้ในสิ่งที่ควรรู้ ผู้เห็นในสิ่งที่ควรเห็น[๑๖] ผู้คิดปัญหาที่ลึกซึ้งได้ด้วยใจ และไม่ทำกรรมอันหยาบช้าที่หาประโยชน์เกื้อกูลไม่ได้ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น[๑๗]

จากความสำคัญของพุทธิปัญญาดังกล่าวพระพุทธองค์จึงมีหลักการเผยแผ่ธรรมเพื่อให้เกิดพุทธิปัญญาอยู่หลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ฟังเป็นสำคัญคือ ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การใช้ปริศนาธรรม คำอุปมาอุปไมย และการใช้ภาพเพื่อสื่อธรรมจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่พระองค์ทรงเลือกใช้และมีอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก

การสื่อธรรมด้วยภาพปริศนา อุปมาอุปไมยจึงเป็นที่นิยมใช้ในพุทธศาสนามหายานนิกายเซ็นและในพุทธศาสนาเถรวาทในเมืองไทย ในบทความนี้จะศึกษาเปรียบเทียบภาพปริศนาธรรมของนิกายเซ็นที่นำมาเผยแผ่ในเมืองไทยโดยท่านพุทธทาสภิกขุ ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีกับภาพปริศนาธรรมแบบเถรวาทในศาลาโพธิสาร ๗๒ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ว่าจะช่วยให้พุทธสาวกมีพุทธิปัญญาทำให้สังคมตื่นรู้ และมีผลต่อการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจอย่างไร

[๑๑] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๙๗/๓๕๖-๓๕๗.

[๑๒] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๔/๕๔๓-๕๔๖.

[๑๓] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๒/๒๑๗.

[๑๔] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๙๘/๑๐๔.

[๑๕] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๓.

[๑๖] องฺ.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๒/๑๙๘.

[๑๗] ขุ.ชา.จตฺตาลีส. (ไทย) ๒๗/๗๗/๖๐๘.

๒. ปริศนาธรรมในพระไตรปิฎก

๒.๑ ความเป็นมาของปริศนาธรรม ปริศนาธรรมเป็นคำสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าประเภทหนึ่งในนวังคสัตถุศาสน์ ที่พระองค์ทรงใช้สอนพุทธสาวกเสมอๆ มีลักษณะการยกตัวอย่างเปรียบเทียบแบบอุปมา อุปไมยประกอบ ซึ่งสิ่งนำมาเปรียบเทียบ (อุปมา) สิ่งถูกเปรียบเทียบคือตัวผล (อุปไมย) เป็นตัวการเล่นคำที่ช่วยทำให้พุทธพจน์นั้นเกิดความงดงาม ไพเราะน่าฟัง มองเห็นภาพพจน์เป็นรูปธรรมขึ้นมาอย่างชัดเจน เข้าใจความหมายได้โดยเร็วโดยอาศัยการใช้ปัญญาในการตีความเชิงเหตุผล ตัวอย่างเช่น “เรามีศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ จิตเป็นเชือก สติเป็นผาล คุ้มครองกายวาจา สำรวมระวังในการบริโภคอาหาร ดายหญ้าด้วยคำสัตย์ เราทำนาอย่างนี้จึงมีผลเป็นอมตะ (นิพพาน) หากบุคคลทำนาอย่างนี้ ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”[๑๘]

การใช้ปริศนาธรรมให้พุทธสาวกคิดตามด้วยวิธีถามตอบปัญหา โดยตั้งคำถามเป็นปัญหาธรรมะชั้นสูง ให้ใช้ปัญญาคิดหาคำตอบ ทำให้ผู้มีปัญญาเข้าใจเกิดธรรมจักษุ (ดวงตาเห็นธรรม) สามารถตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ในขณะฟังธรรมบรรยายได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านขั้นตอนการรักษาศีลหรือการปฏิบัติธรรมขั้นสูงให้ยุ่งยากได้เคยเกิดขึ้นแล้วในพุทธกาล ดังเช่น

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงประกาศปฐมธรรมจักรแก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ประเทศอินเดีย ด้วยเวยยากรณ์ (ความร้อยแก้ว) ว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘ คือมัชฌิมาปฏิปทาที่เราตรัสรู้แล้ว ทำให้เห็นประจักษ์ ทำให้รู้ชัด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน อันได้แก่ สัมมาทิฏฐิ การเห็นถูกด้วยปัญญา หมายถึง เห็นอริยสัจ ๔ ว่าอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ และตัณหาของมนุษย์เป็นทุกข์ เห็นไตรลักษณ์ หรือเห็นปฏิจจสมุปบาท สัมมาสังกัปปะ การคิดถูกด้วยปัญญา หมายถึง ความคิดที่จะขจัดอวิชชา ตัณหาและอุปาทานออกจากจิตให้เป็นจิตเดิมแท้ที่บริสุทธิ์ ด้วยการมี สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เมื่อนั้นจักษุจะเกิดขึ้นเพราะมีสภาวะเห็น ญาณเกิดขึ้นเพราะมีสภาวะรู้ ปัญญาเกิดขึ้นเพราะมีสภาวะรู้ชัด วิชชาเกิดขึ้นเพราะมีสภาวะรู้แจ้ง และแสงสว่างย่อมเกิดขึ้นแก่เราเพราะมีสภาวะสว่างไสว เราจึงยืนยันได้ว่า เป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก ในเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์และมนุษย์ ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ความหลุดพ้นของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก” ในขณะพระพุทธองค์ทรงประกาศปฐมธรรมจักรอยู่นั้นเอง พระโกณฑัญญะได้เกิดธรรมจักษุในกฎไตรลักษณ์ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” บรรลุโสดาปัตติมัคคญาณ พระพุทธองค์ทรงเปล่ง

[๑๘] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๔.

อุทานถึง ๒ ครั้งว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ผู้เจริญทั้งหลาย โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ”[๑๙]

พระกุมารกัสสปะเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาว่า กายเป็นเช่นกับจอมปลวก ในการเฉลยปริศนาธรรมที่เทวดาทูลถาม แล้วจิตหลุดพ้น ไม่ถือมั่นโดยประการทั้งปวง ว่า จอมปลวก หมายถึงร่างกายซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูปทั้ง ๔ มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เติบโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส ไม่เที่ยง ต้องบริหาร จะต้องแตกสลายและกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา[๒๐]

ภิกษุณีเขมานันทา อดีตพระมเหสีของพระเจ้าพิมพิสารแห่งกรุงราชคฤห์ นางเป็นผู้ยินดีในการบำรุงรูปโฉมและหลงใหลในกามราคะ วันหนึ่งนางขออนุญาตพระเจ้าพิมพิสารไปชมพระเวฬุวันมหาวิหาร สถานที่ให้เหยื่อกระแต สะพรั่งด้วยกุฎีและพระสงฆ์จำนวนมาก แต่เงียบสงัด ได้ยินเพียงเสียงนกดุเหว่า นกยูงรำแพน นางได้พบพระพุทธเจ้าผู้งดงามดังดวงอาทิตย์อุทัยนั่งอยู่โคนไม้ มีสตรีสาวสวยรูปงาม วงหน้าสวย ริมฝีปากแดงดังผลตำลึงสุก มีลำแขนงามเหมือนทองคำ ถันทั้งคู่เต่งตึงดังดอกบัวตูม เอวคอดกลมกลึง สะโพกผึ่งผาย ลำขาน่ายินดี เครื่องประดับสวยงาม ห่มสไบสีแดง นุ่งผ้าสีเขียว กำลังพัดวีพระองค์อยู่ ขณะนั้นเองสตรีนั้นกลับกลายเป็นหญิงชรา ผิวเหี่ยวย่น ปากอ้าฟันหัก ผมหงอก น้ำลายไหล หน้าไม่สะอาด หูตึง ตาฝ้าฟาง ถันหย่อนยาน หลังงอ มีไม้เท้าเป็นเพื่อนเดิน ร่างกายซูบผอม ศีรษะ ร่างกายสั่นงก ล้มลงแล้วหายใจถี่ๆ พระนางเขมาเกิดความสังเวชยิ่งนัก คิดว่า “น่าติเตียนรูปไม่สะอาดที่พวกคนเขลายินดีกัน” พระพุทธเจ้าทรงสนทนาธรรมกับเธอว่า “จงอบรมจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์เดียวด้วยการเจริญกายคตาสติที่มากไปด้วยความเบื่อหน่ายเถิด เธอจงอบรมอนิมิตตวิโมกข์ (ความหลุดพ้นจากปัญญา พิจารณาเห็นนามรูปโดยความเป็นอนิจจัง) จงละมานานุสัยเสีย เธอจักเป็นผู้อยู่อย่างสงบ” เมื่อนางฟังพระสูตรจบก็ชำระธรรมจักษุได้หมดจด[๒๑] ถึงปัญญาในมรรค ๓ ต่อมาทูลขอพระเจ้าพิมพิสารพระสวามีออกบวชเป็นภิกษุณีบำเพ็ญเพียรทางจิตเพียง ๗ เดือนก็บรรลุอรหัตตผลมีคุณวิเศษครบ เป็นเอตทัคคะผู้มีปัญญามาก[๒๒]

จากการศึกษาพบว่า ปริศนาธรรมในพระไตรปิฎกมีทั้งการตอบปัญหาของเทวดา พุทธพจน์เตือนสติ เล่านิทานชาดก บางครั้งก็ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์เป็นภาพของหญิงสาวและหญิงชราในคราวเดียวกันแก่พระนางเขมานันทา จนเกิดชำระธรรมจักษุ นับว่าเป็นภาพปริศนาธรรมภาพแรกในพุทธกาลที่ทำให้พุทธสาวิกามีพุทธิปัญญา บรรลุธรรม เกิดธรรมจักษุ รู้แจ้งในพระสัทธรรม จนบรรลุอรหัตตผลในที่สุด

[๑๙] ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๒-๔๘๗.

[๒๐] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๖๙-๑๗๗/๒๖๐-๒๖๑.

[๒๑] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๗-๓๖๐/๔๓๑-๔๓๕.

[๒๒] องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖/๓๐.

๓. ปริศนาธรรมในนิกายเซ็นและในสวนโมกขพลาราม

๓.๑ ความเป็นมาแห่งนิกายเซ็น

นิกายเซ็น เป็นนิกายหนึ่งในพระพุทธศาสนามหายานเกิดขึ้นในประเทศจีน[๒๓] โดยพระโพธิธรรมสังฆปรินายก องค์ที่ ๒๘ แห่งอินเดีย เดินทางนำพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียไปสู่ประเทศจีนใน พ.ศ. ๑๐๖๓[๒๔] ถือเป็นสังฆปรินายกนิกายเซ็นแห่งจีน องค์ที่ ๑ เรียกว่า เป็นบิดาแห่งเซ็น คำสอนของเซ็นจะมุ่งเพื่อการตรัสรู้ฉับพลันโดยทางลัด ไม่เสียเวลามากมาย ไม่ใช้คำพูด ไม่มีการอธิบายธรรม ไม่มีการศึกษาคัมภีร์ หากแต่เน้นที่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดมรรคผล ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ ได้แผ่ขยายไปยังประเทศญี่ปุ่น ทวีปยุโรปและอเมริกา โดย ดร.ไดเส็ทซ์ เตตาโร ซูซูกิ เป็นผู้ตีพิมพ์หนังสือเผยแพร่เซ็นเป็นภาษาอังกฤษจนโด่งดังไปทั่วโลก[๒๕]

เซ็นมีประวัติสืบทอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล คือ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ ภูเขาคิชกูฏ ท้าวมหาพรหมได้มาถวายดอกบัวเป็นพุทธบูชา แล้วนั่งลงกราบทูลให้ทรงแสดงธรรม พระตถาคตจึงได้ทรงแสดงโดยการชูดอกบัวขึ้น แล้วมิได้ตรัสอะไร ปวงเทพและมนุษย์ทั้งหลายต่างไม่เข้าใจในความหมายนั้น มีเพียงพระมหากัสสปะรูปเดียวเท่านั้นที่เข้าใจ พระมหากัสสปะจึงได้ชื่อว่าเป็นบุตรผู้เกิดแต่พระธรรมอันเนรมิตแล้วของพระพุทธเจ้า เป็นเอตทัคคะผู้เลิศในการธุดงค์ และสรรเสริญคุณธุดงค์[๒๖] ด้วยคุณธรรมข้อนี้ทำให้ได้รับเกียรติจากพระพุทธเจ้าประทานผ้าป่านบังสุกุลที่พระพุทธเจ้าทรงเคยใช้สอยนุ่งห่มมาก่อน[๒๗] จึงเกิดเป็นธรรมเนียมการส่งมอบจีวรผ้าป่านบังสุกุลที่เคยใช้แล้วของพระพุทธเจ้า และบาตร อันเป็นสัญลักษณ์ของการสืบทอดตำแหน่งพระสังฆปรินายกนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

"เซ็น" หมายถึง ทางตรงหรือทางลัดเพื่อการบรรลุธรรม การตรัสรู้ การได้ดวงตาเห็นธรรม การจัดการกับอวิชชา ตัณหา อุปาทานอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ ชีวิตก็จะเป็นอิสระเห็นสิ่งต่างๆ ทั้งหลายตามความเป็นจริง เห็นแจ้งในธรรมชาติของจิตเดิมแท้คือ พุทธภาวะ เป็นจิตบริสุทธิ์นั่นคือการตรัสรู้แจ้งโดยฉับพลัน หรือซาโตริ[๒๘]

[๒๓] David Mccomb, **World History Volume 1**, (United States of America : Dushkin Publishing Group, 1996), p.162.

[๒๔] Daisetz Teitaro Suzuki, **Zen Buddhism**, (London : William Clowers & Sons, 1963), p.103.

[๒๕] วีรชัย WebSnow**. สถิติคนนับถือพุทธศาสนาทั่วโลก**. แหล่งที่มา : http://board. Palungjit.com [๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔].

[๒๖] องฺ.เอกก.(ไทย) ๒๐/๑๙๑/๒๕.

[๒๗] สํ.นิ.(ไทย) ๑๖/๑๔๘/๒๔๓.

[๒๘] เพิร์ล เบสเซอร์แมน และ แมนเฟรด สเตเกอร์, **เมฆบ้า เซนนอกรีต ขบถ และนักปฏิรูป** (Crazy Clouds), แปลโดย วุสิตวันต์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๙.

๓.๒ ลักษณะคำสอนของเซ็น จากโศลก (คาถา) ของท่านโพธิธรรม

๑) "การถ่ายทอดชนิดพิเศษ นอกพระคัมภีร์ (A special transmission outside the Scripture)" มาจากเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมท่ามกลางหมู่สงฆ์ด้วยการประทับนั่งนิ่งๆไม่ได้ตรัสอะไรออกมา เพียงแต่หยิบดอกบัวชูขึ้นหนึ่งดอก สงฆ์ทั้งหลายไม่สามารถเข้าใจในความหมายนั้นเลย ยกเว้นพระมหากัสสปะเพียงรูปเดียว จากเหตุการณ์สำคัญตอนนี้เองที่นิกายเซ็นใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงลักษณะการถ่ายทอดพิเศษนี้ เรียกว่า การเผยแผ่จากจิตดวงหนึ่งไปสู่จิตอีกดวงหนึ่ง หรือจากใจสู่ใจ แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่ถ่ายทอดนั้นไม่ได้อยู่ในพระคัมภีร์เล่มใดเลย

๒) "เซ็นไม่พึ่งพาอาศัยคำพูดและตัวหนังสือ (No dependence on words or letters)" เพราะการพูดมาก การอ่านมากแต่ปฏิบัติไม่ได้หามีประโยชน์ไม่ ในกาลามสูตรพระพุทธเจ้าก็ทรงเตือนไว้ว่าอย่าเชื่อเพราะสิ่งนั้นมีอยู่ในคัมภีร์หรือตำรา[๒๙] เพราะว่าคัมภีร์หรือตำรานั้นเป็นแต่เพียงวิธีการชี้บอกทางกำจัดทุกข์ เพื่อให้นำไปศึกษาและปฏิบัติตาม ให้เห็นผลที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง และรู้ได้เฉพาะตน การตีความหมายพุทธพจน์เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะอธิบายสภาวะอันนั้นให้ตลอดได้ และไม่อาจดับทุกข์ได้ ต้องนำธรรมมาปฏิบัติเท่านั้นจึงจะสามารถเข้าถึงธรรม บรรลุธรรม ตรัสรู้ และดับทุกข์ได้จริง

๓) "เซ็นชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์ (Direct pointing at the Mind of man)" พระพุทธศาสนามองชีวิตของมนุษย์ว่าประกอบด้วยกายและจิต (ธาตุ ๔ ขันธ์ ๕) มีอายตนะ ๖ เป็นแดนรับรู้และเสพเสวยโลกให้เกิดอวิชชา ตัณหาและอุปาทานอันเป็นสาเหตุของความทุกข์ เพราะ มนุษย์มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ[๓๐] พระพุทธเจ้าจึงสอนว่า "จิตที่ไม่มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน จะบรรลุอรหันต์"[๓๑] "การฝึกจิต และพัฒนาจิต เป็นทางแห่งการตรัสรู้"[๓๒] ด้วยเหตุผลนี้เองพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญของจิตมากกว่ากาย คำสอนได้ชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เอง และทำอย่างไรจึงจะกำจัดอวิชชา ตัณหา อุปาทานให้ออกจากจิตเพื่อดับทุกข์ บรรลุอรหันต์หรือตรัสรู้ได้ พระพุทธเจ้าจึงสอนว่า "จิตที่ดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ผู้มีปัญญาสามารถควบคุมให้ตรงได้ เหมือนช่างศรดัดลูกศรให้ตรงได้[๓๓] ผู้มีปัญญาควรรักษาจิตที่เห็นได้ยากยิ่ง ละเอียดยิ่ง ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา เพราะจิตที่คุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้[๓๔] อีกทั้งคำสอนใน

[๒๙] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

[๓๐] ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

[๓๑] องฺ.จตุกฺก (ไทย) ๒๑/๑๖๗/๒๓๔.

[๓๒] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕.

[๓๓] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๓๕.

[๓๔] ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๓๖.

โอวาทปาฏิโมกข์ที่ถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนาก็บอกเช่นกันว่า “การไม่ทำบาปทั้งปวง ทำแต่ความดี และทำจิตให้ผ่องใสสะอาดบริสุทธิ์นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า”[๓๕] เป็นต้น เมื่อปัญญาและจิตมีความสำคัญต่อการดับทุกข์และการตรัสรู้เช่นนี้ เซ็นจึงชี้ตรงไปที่จิตของมนุษย์ด้วยการใช้ปัญญาคอยคุ้มครอง ควบคุม รักษาจิตของตนในการดำเนินชีวิตประจำวันไปตามปกติ

๔) “ให้เห็นธรรมชาติของตนเอง จนบรรลุความเป็นพุทธะ (Seeing into one’s Natures and the attainment of Buddhahood)” เซ็นเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีพุทธะภาวะ (Buddhahood) หรือ จิตเดิมแท้ (The Essence of Mind) ที่บริสุทธิ์อยู่แล้วตามธรรมชาติ และมีโอกาสตรัสรู้ (ซาโตริ) คือ การรู้แจ้ง บรรลุธรรมหรือเปิดดวงตาทางวิญญาณได้ [๓๖]

นอกจากนี้แล้วลักษณะคำสอนของเซ็นยังเป็นลักษณะคำคู่ตรงกันข้าม ขัดแย้งกัน เพื่อเปรียบเทียบเป็นปริศนาธรรม แล้วใช้ปัญญาขบคิด ตีความหมายธรรมให้เข้าใจโดยรวดเร็วไม่ใช้เวลามาก จนรู้แจ้งสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดคือ ซาโตริ หรือการตรัสรู้ จนเซ็นได้รับสมญาว่าเป็นนิกายแห่ง “การตรัสรู้ฉับพลัน” ซึ่งมีอยู่ ๓ วิธีด้วยกันคือ การสนทนาธรรมกับอาจารย์ การขบโกอานหรือปริศนาธรรม และการปฏิบัติซาเซ็น (สมาธิ)[๓๗]

๓.๓ ความหมายของโกอาน คำว่า โก (Ko) หมายถึง สาธารณะ (public) อาน (An) หมายถึง บันทึกหรือเอกสาร (records) เมื่อรวมกันแล้วหมายถึง “เอกสารสาธารณะ”[๓๘] คำนี้มีความหมายที่มีนัยลึกซึ้งเช่น โกอาน หมายถึง การแสดงออกแห่งธรรมะอันเป็นกฎสากลที่แท้จริงสูงสุด[๓๙] หมายถึง คำสอนเพื่อสาธารณชนที่ทำลายการปรุงแต่งและยึดมั่นถือมั่นได้ หมายถึง ปริศนาธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติของอาจารย์เซ็น บทสนทนาธรรมระหว่างอาจารย์เซ็นกับลูกศิษย์หรือปัญหาธรรมที่อาจารย์เซ็นยกขึ้นมาแสดง[๔๐] โดยมุ่งเน้นการใช้ปัญญาเพื่อพัฒนาจิต

๓.๔ ลักษณะของโกอาน เป็นสื่อในการแสดงประสบการณ์แห่งการรู้แจ้งนั้นด้วยปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของนิกายเซ็น มี ๒ ประเภท คือ

[๓๕] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

[๓๖] Daisetz Teitaro Suzuki, **Zen Buddhism**, p.106-143

[๓๗] Ibid., p.116-117.

[๓๘] Ibid., p.310.

[๓๙] Sasaki Ruth Fuller, **The ZenKoanIts History and Use in Rinzai Zen**, (NewYork : Harcourt, Brace & World, 1965), p.4-9.

[๔๐] Daisetz Teitaro Suzuki, **AnIntroduction to Zen Buddhism**, (NewYork : United States of America, 1964), p.102.

๑. การแสดงออกทางภาษาพูด หรือทางวาจาของอาจารย์เซ็น เรียกว่า “มรรควิธีแห่งภาษา (ถ้อยคำ)” ด้วยการใช้ภาษา หรือคำพูดที่มีความขัดแย้งกัน (paradox) หรือการใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบ

๒. การแสดงออกทางภาษากายของอาจารย์เซ็น เรียกว่า “มรรควิธีแห่งการกระทำ” เช่น การบิดจมูก ตี ตบ จนถึงขั้นรุนแรงถึงขาหัก เป็นต้น

๓.๕ ภาพปริศนาธรรมในเซ็นและในสวนโมกขพลาราม

เซ็นเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีพุทธะภาวะหรือ จิตเดิมแท้ที่บริสุทธิ์อยู่แล้วตามธรรมชาติ และมีโอกาสตรัสรู้ (ซาโตริ) ได้ทุกคนนี่เอง จึงมีการนำโกอาน หรือปริศนาธรรมมาถ่ายทอดเป็นภาพเขียนเรียกว่า ภาพปริศนาธรรม (Dhamma Puzzle Painting) เพื่อเป็นสื่อการสอนธรรมด้วยรูปภาพ เป็นการตีความหมายจากภาพเขียนออกมาเป็นภาษาธรรม เสมือนการเปิดดวงตาทางจิตวิญญาณ การชำระดวงตาที่มืดบอดจากผงธุลี หรือการปลุกมนุษย์ให้ตื่นจากการหลับใหล แล้วเดินเข้าสู่ประตูแห่งปัญญาอันสว่างไสว รุ่งโรจน์ สงบร่มเย็น ด้วยการใช้มรรคมีองค์ ๘ หรือไตรสิกขาเป็นตัวนำทางสู่การปฏิบัติ โดยเริ่มที่ ผู้มีปัญญาควรเห็นในสิ่งที่ควรเห็น ด้วยสัมมาทิฏฐิคือ การเห็นถูกต้อง ควรรู้ในสิ่งที่ควรรู้ด้วยสัมมาสังกัปปะ การคิดถูกด้วยปัญญา หมายถึง ความคิดที่จะขจัดอวิชชาตัณหาและอุปาทานออกจากจิตให้เป็นจิตเดิมแท้ที่บริสุทธิ์ด้วยการทำในสิ่งที่ควรทำ การละในสิ่งที่ควรละคือ ศีล ในสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ และการฝึกในสิ่งที่ควรฝึกคือ สมาธิ ในสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิเป็นเหตุเป็นปัจจัยส่งผลซึ่งกันและกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า ศีล และสิริมงคลย่อมเป็นไปตามบุคคลผู้มีปัญญา[๔๑]

ปัจจุบันโกอานหรือภาพปริศนาธรรมของเซ็นมีจำนวนมากมายทั้งยังมีการแปล เผยแผ่สู่ชาวพุทธทั่วโลกหลายภาษาด้วยกัน เช่น ภาษาไทย ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น และภาษาอังกฤษ ในเมืองไทยนั้นท่านพุทธทาสภิกขุเป็นผู้นำโกอานมาให้จิตรกรเขียนภาพไว้ในโรงมหรสพทางวิญญาณ สวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีชื่อภาพสั้น ๆ เขียนไว้ใต้ภาพ เช่น แม่น้ำคด น้ำไม่คด ยิ่งคัดลอกยิ่งเลอะเทอะ เต่าหินตาบอด ไหว้พระพุทธรูป และ เว่ยหล่าง ฉีกพระไตรปิฎก เป็นต้น ซึ่งท่านพุทธทาสได้บรรยายความหมายทางธรรมแบบเซ็นตามแนวคิดของท่านในแต่ละภาพไว้ในหนังสือหลายเล่มด้วยกัน จากการศึกษาการตีความธรรมของโกอานในหนังสือ **Manual of Zen Buddhism** โดย Daisetz Teitaro Suzuki ประกอบทำให้พบว่า การตีความหมายประกอบใต้ภาพของทั้งสองท่านมีความแตกต่างกันบ้าง แต่บทสรุปและใจความสำคัญของเนื้อหาธรรมเหมือนกัน เช่น โกอานชุดการพัฒนาจิตของคนเลี้ยงวัว จำนวน ๑๐ ภาพ[๔๒] ซึ่งในบางภาพผู้ศึกษาเห็นว่าความหมายยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร จึงได้ตีความหมายเพิ่มเติมเพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนี้

[๔๑] ขุ.ชา.จตฺตาลีส. (ไทย) ๒๗/๘๑/๖๐๘.

[๔๒] DaisetzTeitaro Suzuki, **Manual of Zen Buddhism**, 1950, p.135-144.)

ภาพชุดการพัฒนาจิตของคนเลี้ยงวัว *(The Ten Oxherding Pictures)*

ภาพที่ ๑

ภาพที่ ๒

ภาพที่ ๓

ภาพที่ ๔

ภาพที่ ๕

ภาพที่ ๖

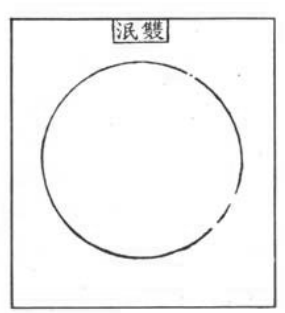
ภาพที่ ๗

ภาพที่ ๘

ภาพที่ ๙

ภาพที่ ๑๐

ภาพที่ ๑ ติดตามสังเกต Undisciplined ด้วยชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยกายและจิต ในภาพนี้กายคือ คนเลี้ยงวัว และจิตคือ วัวของเขา คนเลี้ยงวัวจะต้องรับผิดชอบดูแลวัวของตัวเองให้ดี อยู่เสมอไปไหนไปด้วยกัน อยู่ไหนอยู่ด้วยกันเสมือนเงาตามตัว หรือเหมือนล้อเกวียนหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป แต่มนุษย์มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่วก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย ถ้าคนมีใจดีก็จะพูดดีหรือทำดีตามไปด้วย[๔๓] และจิตนี้ยังมีธรรมชาติดิ้นรน กวัดแกว่งไม่อยู่นิ่ง ห้ามยาก ควบคุมยาก ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนาอยู่เสมอ ในภาพขณะนี้จิตได้ถูกก้อนเมฆสีดำบดบังให้ตามืดบอดมองไม่เห็นทางด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทานจนกลายเป็นวัวสีดำสนิททั้งตัว และกำลังวิ่งหนีการควบคุมของกายไปอย่างบ้าคลั่งจนเชือกขาด แต่คนเลี้ยงวัวคนนี้มีอินทรีย์ ๕ แก่กล้าคือ เป็นผู้มีปัญญา เขาใช้ยอดหญ้าอ่อนที่วัวชอบเพื่อล่อวัว (จิต) ของเขาให้สนใจเกิดศรัทธา ดังพุทธพจน์ “เรามีพืชเป็นศรัทธา” กายคอยเฝ้าติดตามดูวัว (จิต) อยู่ตลอดเวลา ด้วยสติและสมาธิ ส่วนมืออีกข้างถือไม้เรียวที่วัวกลัว นั่นหมายถึง มีวิริยะคอยกำกับเพื่อจับวัวมาฝึกหัดพัฒนาจิตใหม่ให้เป็น จิตเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ดังเดิม

ภาพที่ ๒ เริ่มการฝึก Discipline Begun เมื่อคนเลี้ยงวัวใช้ปัญญาล่อวัวได้สำเร็จด้วยศรัทธา เขาจับวัวสีดำบ้าคลั่งได้ แล้วใช้เชือกร้อยผูกดึงที่จมูกวัวไว้เพื่อให้อยู่ในการควบคุม มุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดตามต้องการด้วย มรรคมีองค์ ๘ หรือ ไตรสิกขา แต่วัวพยายามต่อสู้และปฏิเสธดึงจนเชือกตึงเพราะยังมีนิวรณ์ ๕ อกุศลธรรมที่ปิดกั้นปัญญา แต่วัวก็ไม่สามารถเอาชนะอินทรีย์ ๕ ที่แก่กล้าของคนเลี้ยงวัวได้

ภาพที่ ๓ จูงวัวรับการฝึก In Harness กำจัดอวิชชาออกจากจิต ด้วยสัมมาทิฏฐิ การเห็นในสิ่งที่ควรเห็น และสัมมาสังกัปปะ รู้ในสิ่งที่ควรรู้ มองเห็นแสงสว่างหรือทางเดินได้ชัดเจนตามความเป็นจริง ส่วนหัวของวัวได้เปลี่ยนจากสีดำกลายเป็นสีขาว จากที่เคยขัดขืนก็ค่อยๆยอมรับ พอใจให้คนเลี้ยงวัวเดินจูงจมูกนำหน้าอย่างง่ายดาย

ภาพที่ ๔ เปลี่ยนนิสัย Faced Round กำจัดตัณหา เจ้าวัวเปลี่ยนเป็นสีขาวมากขึ้น ไม่ต้องจูงหรือใช้ไม้บังคับ เพราะละตัณหาได้แล้ว แต่ยังมีความยึดมั่นถือมั่นเพราะยังต้องผูกวัวไว้กับต้นไม้

ภาพที่ ๕ ฝึกราบคาบ Tamed กำจัดอุปาทาน เจ้าวัวเป็นสีขาวเกือบทั้งตัว และเป็นอิสระจากพันธนาการ ไม่ยึดมั่นถือมั่นกับสิ่งใดๆ เรียกว่ากำจัดอุปาทานได้แล้ว

ภาพที่ ๖ หมดปัญหา Unimpeded สัมผัสสุคติภพ ดินแดนที่ดีงาม สุข สงบ ร่มเย็นที่มนุษย์ทั้งหลายปรารถนาเชยชม สุขขั้นต้นของการพัฒนาจิต

[๔๓] ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑-๒/๒๓-๒๔.

ภาพที่ ๗ วางมือหมด Laissez Faire สัมผัสวิมุตติสุขในดินแดนพุทธเกษตรเมื่อพัฒนาจิตยิ่งขึ้น

ภาพที่ ๘ หมดลักษณะสมมุติ All Forgotten สัมผัสวิมุตติสุขอยู่ในดินแดนสุขาวดีใกล้ๆดวงจันทร์เต็มดวง ปรากฏดวงดาวประกายพรึกของวิชชา ๔ ดวง มีนัยเปรียบเสมือนความสมบูรณ์พร้อมของสติปัฏฐาน ๔ หรือ อริยสัจ ๔

ภาพที่ ๙ ผู้เด่นอยู่โดดเดี่ยว The Solitary Moon บรรลุอรหันต์ ตรัสรู้ หรือซาโตริ จิตหลุดพ้นจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ปรากฏดวงดาวประกายพรึกขึ้น ๗ ดวง แสดงถึง โพชฌงค์ ๗ องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ หรือวิสุทธิ ๗ ธรรมที่ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เพื่อการบรรลุนิพพานได้ปรากฏขึ้นเห็นผล

ภาพที่ ๑๐ ดับทั้งคู่ Both Vanished นิพพานที่ว่างเปล่า การสิ้นภพสิ้นชาติ และภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป

จากโกอานหรือภาพปริศนาธรรมทั้ง ๑๐ ภาพที่นำเสนอนี้แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของเซ็นอย่างชัดเจนคือ การถ่ายทอดชนิดพิเศษนอกพระคัมภีร์ ไม่พึ่งพาอาศัยคำพูดและตัวหนังสือ ชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์ ให้เห็นธรรมชาติของตนเองจนบรรลุความเป็นพุทธะ การตรัสรู้ฉับพลันหรือซาโตริเป็นสิ่งที่โกอานต้องการจะนำเสนอเพื่อให้สังคมตื่นรู้ โดยชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์ และเน้นการลงมือปฏิบัติการกำจัดอวิชชา ตัณหา อุปาทานออกจากจิตให้เป็นจิตเดิมแท้หรือพุทธภาวะ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของเซ็นนั่นคือ การตรัสรู้ฉับพลัน หรือซาโตริ

ดังนั้นโกอาน นิกายเซ็นจึงเป็นการตีความหมายจากภาพเขียนออกมาเป็นภาษา ที่สามารถเปิดจิตบุคคลให้เข้าถึงการตรัสรู้โดยฉับพลันหรือซาโตริได้ โดยไม่ต้องผ่านการรักษาศีลหรือปฏิบัติสมาธิภาวนาขั้นสูงสุด เพราะผู้มีปัญญาจะสามารถควบคุมจิต และฝึกจิตให้เปิดเผยธรรมชาติจิตเดิมแท้ (พุทธภาวะ) ของตนออกมา ด้วยการกำจัดอวิชชา ตัณหาและอุปาทานออกจากจิตของตนนั่นเอง

๔. ภาพปริศนาธรรมของพุทธศาสนาเถรวาทในวัดโพธิ์บ้านโนนทัน จังหวัดขอนแก่น

วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๙ เป็นวัดเก่าแก่และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์คือ เคยเป็นที่ตั้งเมืองขอนแก่นในปี พ.ศ.๒๓๙๘-๒๔๑๐ เคยเป็นถิ่นพำนักของเจ้าเมืองที่สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ล้านช้าง ราชบุตร ข้าหลวง นักปกครอง นักปราชญ์ราชบัณฑิต และพระเถระที่สำคัญ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองแห่งอารยธรรมของชุมชนบ้านโนนทันคือ พิพิธภัณฑ์วัตถุโบราณในอุโบสถวัดโพธิ์ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภายในพิพิธภัณฑ์เก็บรวบรวมวัตถุโบราณ

ไว้มากมาย[๔๔] เช่นโครงกระดูกมนุษย์โบราณ โครงกระดูกไดโนเสาร์อายุนับพันปี เสื้อและของใช้บางอย่างของเจ้าเมืองขอนแก่นคนแรกเป็นต้น ด้วยเหตุนี้จารีตประเพณี วัฒนธรรมที่ดีงามต่างๆโดยเฉพาะคำผญาจึงถูกบันทึกไว้ที่วัดโพธิ์แห่งนี้ เจ้าอาวาสที่นำปริศนาธรรมของอีสานมาเผยแผ่เป็นภาพปริศนาธรรมคือ พระครูโพธิสารคุณ หรือ หลวงปู่โพธิ์ พระวิปัสสนาจารย์ผู้ผ่านการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานจากวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ กรุงเทพมหานครที่โด่งดังและมีชื่อเสียงในเมืองไทย

ภาพปริศนาธรรมในวัดโพธิ์แห่งนี้เป็นการตีความหมายจากภาษา (คำผญา) สุภาษิตโบราณออกมาเป็นภาพเขียน จากการสัมภาษณ์นายธรรมรงค์ แก้วโบราณจิตรกรผู้เขียนภาพปริศนาธรรมได้สะท้อนให้เห็นว่า เขาเขียนภาพขึ้นมาจากภาษาพูดที่คนอีสานเรียกว่า “คำผญา” ที่หลวงปู่โพธิ์เป็นผู้กำหนดให้เขียนตามจินตนาการของท่านก่อน เมื่อเขียนเสร็จแต่ละภาพหลวงปู่โพธิ์จะเป็นผู้ตัดสินใจว่าภาพนั้นสมบูรณ์หรือไม่ ต้องลบหรือต้องเพิ่มในรายละเอียดภาพอีกครั้งจนกว่าท่านจะพอใจ ซึ่งหลวงปู่จะให้ความสำคัญในทุกรายละเอียดไม่ว่าจะเป็นสีหน้า ท่าทางบุคลิก แววตา และการแต่งกายของคนในภาพซึ่งท่านจะเน้นเอกลักษณ์ของความเป็นคนอีสานอย่างภาคภูมิใจ[๔๕] ผู้ศึกษาจึงนำภาพปริศนาธรรมมาเป็นตัวอย่างจำนวน ๒ ภาพ ดังนี้

อยากไวให้คลาน อยากนานให้แล่น

เต่าแบกคัมภีร์

อยากไวให้คลาน อยากนานให้แล่น หมายถึง การทำ พูด คิดด้วยปัญญาให้รอบคอบค่อยเป็นค่อยไป ไม่ประมาทก็จะประสบความสำเร็จในชีวิต แต่ถ้าประมาท ขาดสติก็จะพบกับความพ่ายแพ้ ผิดหวัง ทุกข์ เหมือนนิทานอีสป เรื่อง กระต่ายกับเต่า[๔๖]

[๔๔] **ขอนแก่น แกนอีสาน**, (ขอนแก่น : บริษัทโรงพิมพ์ประสานมิตร จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔๘.

[๔๕] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เพ็ญแข บัวภา, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักพุทธธรรมในโกอานนิกายเซ็นและภาพปริศนาธรรมในศาลาโพธิสาร ๗๒ วัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

[๔๖] พระครูภาวนาโพธิคุณ, (สมชาย กนฺตสีโล), **ไขปริศนาภาพศาลาโพธิสาร ๗๒,** (ขอนแก่น : หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๐), หน้า ๘๑.

เต่าแบกคัมภีร์ หมายถึง เต่าแบกคัมภีร์เที่ยวอวดไปทั่ว แต่ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากคัมภีร์นั้น เหมือนมีของดีอยู่ในตัว แต่มองไม่เห็นคุณค่า และหาประโยชน์ไม่ได้จากสิ่งที่ตนมีนั้น เปรียบเหมือน คนที่มีปัญญามาก คงแก่เรียน เก่งตำรา แต่นำมาปฏิบัติไม่ได้[๔๗]

หลักพุทธธรรมในภาพปริศนาธรรม ที่ศาลาโพธิสาร ๗๒ วัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับ อริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ หรือ ไตรสิกขา และไตรลักษณ์ เพื่อสอนให้เกิดพุทธิปัญญาเข้าใจธรรม รู้แจ้งในหลักคำสอนสำคัญของพุทธศาสนาด้วยหลักโยนิโสมนสิการคือ การทำกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ แล้วใช้ปัญญาควบคุม และฝึกจิตไม่ให้เกิดอวิชชา ตัณหาและอุปาทานอันเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ โดยไม่ต้องเสียเวลาอธิบายให้ยืดยาว ทั้งยังให้ความเพลิดเพลินบันเทิงใจในสาระเนื้อหาที่ให้แง่คิดที่เป็นประโยชน์ ควรแก่การจดจำ นำไปเป็นคติเตือนใจ ไม่ประมาท เกิดกำลังใจอยากสร้างความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส มองเห็นสัจธรรมในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องเพื่อเป้าหมายสูงสุดนั่นคือ พระนิพพาน

๕. การเปรียบเทียบ

จากการศึกษาพบว่าทั้งโกอานและภาพปริศนาธรรมเป็นวิธีการสอนพุทธธรรมในสมัยพุทธกาลในลักษณะอุปมาอุปไมย ต่อมาจึงพัฒนาเป็นภาพเขียนที่เหมือนกัน แต่โกอานเป็นการตีความจากภาพเขียนออกมาเป็นภาษา ส่วนภาพปริศนาธรรมในวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นการตีความจากภาษา (คำผญา) ออกมาเป็นภาพเขียน ซึ่งจุดมุ่งหมายสูงสุดของทั้งโกอานและภาพปริศนาธรรมพบว่าเหมือนกันคือ มุ่งใช้ปัญญาควบคุมและฝึกจิตให้จิตอยู่ในสภาวะที่ไม่มีอวิชชา ตัณหา อุปาทานด้วยศีล เพียงแต่เรียกชื่อต่างกันคือ เซ็นจะมุ่งสู่การตรัสรู้ฉับพลัน (ซาโตริ) หรือ พุทธภาวะ ส่วนเถรวาทมุ่งสู่การนิพพาน และต่างกันที่วิธีการเพราะเซ็นเชื่อว่า การตรัสรู้ฉับพลันสามารถทำได้ง่ายๆไม่ยุ่งยากเพียงแต่ทำหน้าที่ไปตามปกติ เพราะทุกคนเกิดมาล้วนมีพุทธภาวะที่บริสุทธิ์เหมือนกัน นับว่าชาวเซ็นมีกุศโลบายใช้การตรัสรู้ฉับพลันนี้ในการเสริมแรง จูงใจให้ปฏิบัติตามที่น่ายกย่องสรรเสริญ ส่วนเถรวาทเชื่อว่าบุคคลมีความสามารถในการบรรลุนิพพานน้อย และทำได้ยาก

ท่านพุทธทาสภิกขุและพระครูโพธิสารคุณเป็นพระเถระที่มีอัจฉริยภาพสูงของเมืองไทย มีวิสัยทัศน์กว้างไกล และเห็นคุณค่าของภาพปริศนาธรรมสื่อการสอนธรรมะทางลัดเพื่อให้เกิดสติและปัญญา เพียงแต่ต่างกันในประเด็นของพัฒนาการพุทธศาสนาคือ ท่านพุทธทาสนำเสนอภาพปริศนาธรรมจากโกอานนิกายเซ็นของพุทธศาสนามหายาน ส่วนพระครูโพธิสารคุณนำเสนอภาพปริศนาธรรมจากคำผญาชาวอีสานของพุทธศาสนาเถรวาท ถึงแม้ที่มาของภาพปริศนาธรรมทั้งสองนี้จะต่างกันแต่

[๔๗] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๙.

จุดมุ่งหมาย ความหมาย ประโยชน์ของภาพปริศนาธรรมนั้นไม่แตกต่างกันเลย ขอเพียงแต่พุทธบริษัทเมื่อชมภาพปริศนาธรรมด้วยศรัทธา ทำความเข้าใจตีความหมายทางธรรมจากภาพให้ลึกซึ้งจนเกิดพุทธิปัญญาแล้วก็ควรนำไปเป็นคติเตือนใจเป็นผู้มีสุตะจดจำคำสอนได้แม่นยำ อีกทั้งต้องนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันด้วยการมีศีลที่สมบูรณ์อยู่เสมอ รู้จักการจาคะ เสียสละแบ่งปันแก่ผู้อื่นบ้าง ชีวิตก็จะเป็นอยู่อย่างประเสริฐสุดทั้งแก่ตนเอง และแก่สังคมส่วนรวม เป็นอริยสาวก อริยสาวิกาที่มีโอกาสพบแต่สุคติภพทั้งในชาตินี้และชาติหน้าอย่างแน่นอน

๖. บทสรุป

เรื่องราวของโกอานหรือภาพปริศนาธรรมในชีวิตจริงนี้ บางภาพมีจริงและเป็นไปได้บางภาพคงเป็นเพียงจินตนาการเพราะจุดมุ่งหมายของการเขียนภาพก็คือ เป็นคำถามเพื่อสื่อให้เห็นการเปรียบเทียบ การขัดแย้งกันของเรื่องราว แล้วใช้สติปัญญาคิดพิจารณาตีความหาคำตอบในทางธรรม ให้เกิดพุทธิปัญญา เมื่อเห็นถูก คิดถูกแล้วก็จะได้นำไปปฏิบัติตามให้เกิดมรรคผล นิพพานได้ประโยชน์ต่อชีวิตจริงของผู้คนสมัยใหม่ในสังคมปัจจุบันที่โกอานและภาพปริศนาธรรมในวัดโพธิ์บ้านโนนทันให้มานั้นคือ ความฉลาดทางอารมณ์ หรือ E.Q. (Emotional Quotient) ความสามารถในการตระหนักรู้อารมณ์ตนเองและผู้อื่น มีสติรู้เท่าทันอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกนึกคิด ยอมรับและแสดงอารมณ์ได้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ ตรงตามความเป็นจริง และควบคุมจัดการกับอารมณ์ของตนเองและผู้อื่นได้โดยใช้ปัญญากำกับ จะช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสร้างสรรค์และอยู่อย่างมีความสุข เรียกว่า ผู้เป็นอยู่อย่างประเสริฐ และนำพุทธิปัญญาเพื่อควบคุมและฝึกจิตให้สะอาดบริสุทธิ์เช่นนี้ ย่อมส่งผลและอำนวยประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง เกื้อกูลต่อสังคมส่วนรวม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ต่อชีวิตตนเอง คือ การครองตน เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าชีวิตการครองตนของผู้เป็นอยู่ด้วยพุทธิปัญญาประเสริฐที่สุด เพราะศีล และสิริมงคลทั้งหลายจะเกิดตามมา เพราะผู้มีพุทธิปัญญาจะรู้ว่าอะไรเป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ ควรเสพ ไม่ควรเสพ รู้ว่ากรรมใดที่ทำแล้วมีประโยชน์เกื้อกูลเป็นสุขตลอดกาล รู้ว่ากรรมที่ทำแล้วไม่มีประโยชน์เป็นทุกข์ตลอดกาล รู้เท่าทันว่าอะไรคือตัณหา อะไรคืออุปาทานที่บดบังจิตหรือดวงตาให้มืดบอดมองไม่เห็นทาง รู้วิธีกำจัดตัณหาและอุปาทานนั้นให้เป็นผู้มีตาดี มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงด้วยศีล ได้แก่ ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ และปฏิเสธอบายมุข ๖ ทุกชนิด จิตใจก็จะอ่อนโยนแช่มชื่นเบิกบาน มียศถึงความสุข งดงาม รุ่งเรือง อายุยืน ไม่มีโรค และน่ารักน่าชมเป็นประโยชน์และเห็นผลในปัจจุบันทั้งสิ้น เมื่อผู้มีปัญญาตั้งใจบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายด้วยความเพียรให้ยิ่งขึ้นไปอีก ก็ย่อมได้รับโอกาสสำเร็จมรรคผลนิพพานตามกำลังของตน พบแต่สุคติภพไม่ว่าชาตินี้หรือชาติไหนๆ

๒. ผลต่อสังคม คือ การครองคน เป็นประโยชน์ในอนาคต ด้วยการปลุกมนุษย์ในสังคมให้ฟื้น หรือตื่นขึ้นจากการหลับใหลหรือชำระดวงตาที่กำลังมืดบอดให้สะอาดบริสุทธิ์กลายเป็นผู้มีดวงตาดีตื่นขึ้นสามารถมองเห็นรูปตามความเป็นจริง เป็นสังคมแห่งการตื่นรู้ เปรียบดังการอุปมาดวงตาเป็นจิต อุปไมยว่าเมื่อหลับใหลหรือดวงตามืดบอดหมายถึง จิตเดิมแท้ที่ถูกอวิชชา ตัณหา อุปาทานบดบังจนมองไม่เห็นแสงสว่างแห่งพุทธิปัญญา อันเป็นสาเหตุแห่งอกุศลกรรมความชั่วทั้งหลายที่มนุษย์แสดงออกมาทางกาย ทางวาจาและทางใจ การชำระดวงตา หมายถึง การนำพุทธิปัญญามาใช้ควบคุมและฝึกจิตให้กำจัดอวิชชา ตัณหา อุปาทานทั้งหลายออกจากจิต ผู้มีดวงตาดี หมายถึง จิตเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ผ่องใส

ในโลกนี้มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เริ่มจากหน่วยที่เล็กที่สุดคือ ระดับครอบครัว ขยายออกมาเป็นระดับชุมชน จนถึงระดับประเทศ ในสังคมที่มีการนำพุทธิปัญญาเพื่อจัดการควบคุมและฝึกจิตให้ปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปาทานจะเป็นสังคมที่ตื่นรู้อยู่เสมอ เพราะผู้มีปัญญาจะไตร่ตรองเนื้อความด้วยความแยบคาย มีสัมมาสติไม่ตื่นตูมเชื่อคนอื่นง่ายเหมือนกระต่ายพากันตื่นผลมะตูมหล่นเสียงดังสนั่นป่าจนขาดสติ พากันตกใจวิ่งหนี ฝูงสัตว์อื่นๆในป่าเมื่อฟังคำกล่าวของกระต่ายก็พากันกลัวจนตัวสั่น เพราะโง่เขลาเบาปัญญายังไม่ทันรู้เรื่องแจ่มแจ้งเพียงฟังคนอื่นโจษขานเท่านั้นก็เชื่อและตื่นตระหนกเสียแล้ว ผู้มีปัญญาจะใช้ศิลปะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมทุกระดับคือ การครองคนด้วยหลักพรหมวิหารธรรม และสังคหวัตถุ เพราะปัญญาจะทำให้กลิ่นลมหายใจ กลิ่นปาก และกลิ่นกายหอมฟุ้งขจรขจายไปยังผู้อื่นเหมือนกลิ่นดอกปทุม ดอกอุบล และดอกจำปา ผู้มีปัญญาจึงเป็นนักการฑูตฉลาดรู้การเจรจา กล่าวแต่สิ่งที่ไม่มีโทษ ไม่ดูหมิ่นดูแคลน หรือว่าร้ายผู้อื่นให้เขาเสียหาย เรียกว่า วาจาดอกไม้ หรือสัมมาวาจา ผู้มีปัญญาจึงเป็นนักรบผู้กล้าหาญในสนามรบ เป็นนักปกครองผู้ทรงธรรมของราษฎร เป็นแพทย์ผู้เมตตาคอยบำบัดรักษาเยียวยาโรคร้ายแก่ผู้ป่วย เป็นคุณครูผู้คอยชี้แนะผู้อื่นให้ข้ามพ้นความสงสัย เป็นนักสังคมสงเคราะห์ผู้เสียสละด้วยจิตอาสาช่วยเหลือสังคมให้มีความร่าเริงยินดี เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ที่ดีงาม เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อมนุษย์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมแต่เพียงอย่างเดียว ไม่ใช้ปัญญาในทางที่ผิดเพื่อสนองตัณหา และอุปาทานให้เพิ่มสูงขึ้นอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นสังคมที่มีพุทธิปัญญาจึงเป็นสังคมแห่งการตื่นรู้ แต่ไม่ตื่นตูม เป็นสังคมแห่งการเอื้ออาทร เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ กตัญญูเคารพต่อธรรมชาติใช้เท่าที่จำเป็นและพอเพียง เป็นสังคมที่พึงปรารถนา อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันด้วยสันติวิธี และสันติภาพโดยทั่วหน้ากัน

๓. ผลต่อเศรษฐกิจ คือ การครองงาน เป็นประโยชน์สูงสุด ผู้มีพุทธิปัญญาเมื่อครองตนครองคนได้ด้วยดีแล้ว จะทำการสิ่งใดก็เหมาะเจาะ เหมาะสม หากทำงานก็ไม่ทอดทิ้งงาน ผู้มีปัญญาจึงสามารถครองงานและหาทรัพย์ได้อยู่เสมอ เพราะปัญญาเป็นสิ่งนำโชค เป็นรัตนะ และเป็นบ่อเกิดแห่งโภคทรัพย์ทั้งหลาย เนื่องจากผู้มีปัญญาจะรักงาน มีความเพียร จิตจดจ่อเอาใจใส่ไม่ทอดทิ้งงานและพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ ด้วยหลักอิทธิบาท ๔ นอกจากนี้ผู้มีพุทธิปัญญายังเห็นแก่ประโยชน์

ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ไม่เอาเปรียบลูกน้องหรือนายจ้าง มีความซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม ให้รางวัลตอบแทน ดูแลเมื่อเดือดร้อน รักษายามเจ็บไข้ จึงทำให้ผู้มีพุทธิปัญญาเป็นผู้สามารถครองงาน กลายเป็นเศรษฐีผู้มั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์จากผลของการครองงานนั้นๆ และย่อมส่งผลให้เศรษฐกิจเกี่ยวกับการผลิตและการบริโภคในสังคมเป็นไปอย่างพอเหมาะพอเพียง และไม่เกินกำลังตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแนวคิดเพื่อให้คนไทยนำไปปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจอยู่ในสังคมปัจจุบัน ด้วยการนำพุทธิปัญญามาแก้ปัญหาให้มีความรู้ควบคู่คุณธรรม เข้าใจมีเหตุผล มีความพอประมาณรู้ว่าสิ่งใดควรจ่ายไม่ควรจ่าย และมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ด้วยการมีสติ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างสมดุล พึ่งตนเองได้ และมีความสุข

ดังนั้น โกอานนิกายเซ็นและภาพปริศนาธรรมในวัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นจึงเป็นเครื่องมือนำทางให้เกิดพุทธิปัญญาเพื่อควบคุมและฝึกจิตให้ปราศจากอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เพื่อการเป็นอยู่ที่ประเสริฐ เพื่อการสลัดออกจากทุกข์ เพื่อการตรัสรู้ และเพื่อความสวัสดีทั้งหลายแก่มวลมนุษย์ในการครองตนให้มีความงดงาม น่ารักน่าชมทั้งกาย วาจาและจิตใจเป็นประโยชน์ในปัจจุบันด้วยการถือศีล และปฏิเสธอบายมุขทุกชนิดโดยเคร่งครัด การครองคนในสังคมส่วนรวมเป็นประโยชน์ในอนาคตให้เป็นสังคมที่พึงปรารถนา อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันเป็นสังคมแห่งการตื่นรู้แต่ไม่ตื่นตูมด้วยสันติวิธี เอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูล เคารพและกตัญญูต่อมนุษย์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการครองงานเป็นประโยชน์สูงสุดเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กีรติ บุญเจือ**. ศาสนศาสตร์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒.

กรมวิชาการ. **สร้างลูกให้เติบใหญ่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ศีลธรรมและจริยธรรมได้อย่างไร.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕.

ขอนแก่น แกนอีสาน. ขอนแก่น : บริษัทโรงพิมพ์ประสานมิตร จำกัด, ๒๕๔๙.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์. **ประทีปแห่งเซน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๐.

พระครูภาวนาโพธิคุณ. (สมชาย กนฺตสีโล). **ไขปริศนาภาพศาลาโพธิสาร ๗๒.** ขอนแก่น : หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๐.

พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต). **บทบาทพระบรมครู**. กรุงเทพมหานคร : จรูญการพิมพ์, ๒๕๓๐.

วีรชาติ นิ่มอนงค์. **การตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาท**. เอกสารอัดสำเนา, ม.ป.ป.

(๒) หนังสือแปล :

เพิร์ล เบสเชอร์แมน และ แมนเฟรด สเตเกอร์. **เมฆบ้า เซนนอกรีต ขบถ และนักปฏิรูป** (Crazy Clouds). แปลโดย วุสิตวันต์. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๗.

(๓) สารนิพนธ์ :

เพ็ญแข บัวภา. "การศึกษาเปรียบเทียบหลักพุทธธรรมในโกอานนิกายเซ็น และภาพปริศนาธรรมในศาลาโพธิสาร ๗๒ วัดโพธิ์บ้านโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น". **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

วีรชัย WebSnow**.** **สถิติคนนับถือพุทธศาสนาทั่วโลก**. http://board.Palungjit.com [๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔].

๒. ภาษาอังกฤษ :

(๑) Books

Daisetz Teitaro Suzuki. **An Introduction to Zen Buddhism**. NewYork : United States of America, ๑๙๖๔.

_____ . **Essays in Zen Buddhism**. first series .London : Rider, 1985.

_____ . **Manual of Zen Buddhism**. Islands : The Guernsey Co.Ltd, 1950.

_____ . **Zen Buddhism**. London : William Clowers & Sons, 1963.

David Mccomb. **World History Volume 1**. United States of America : Dushkin Publishing Group, 1996.

Sasaki Ruth Fuller. **The Zen Koan Its History and Use in Rinzai Zen**. NewYork : Harcourt, Brace & World, 1965.

การพัฒนาการตื่นรู้ของบัณฑิตในสังคมไทย
The Development for Awakening of Graduate in Thai Society

ผศ.ปราโมทย์ ยอดแก้ว
Asst. Prof. Pramote Yotkaew
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

บทคัดย่อ

บัณฑิตในที่นี้หมายถึงทุกคนที่ใช้ความรู้ ในการดำเนินชีวิตด้วยปัญญาอันเกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ตามหลักความจริงของธรรมะ ที่ส่งผลให้ผู้ตื่นรู้เป็นผู้ที่มีปัญญาสามารถพัฒนาตนด้วยจากการเจริญสติด้วยสติปัฏฐาน ๔ การสร้างคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการและการมีกัลยาณมิตร ที่พร้อมพัฒนา เรียนรู้ และเปลี่ยนแปลง ตามองค์ธรรมตื่นรู้ ๗ ประการ อันสัมพันธ์กับหลักไตรสิกขาที่เรียกได้ว่าบัณฑิตตื่นรู้ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องส่งเสริมให้เกิดขึ้นในสังคมไทย

ปัจจุบันบัณฑิตคาดหวังเป็นผู้รับ มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ มีอุปสรรคมาจากทัศนคติและการส่งเสริมให้เกิดปัญญาอย่างแท้จริง ดังนั้นการทำให้บัณฑิตตื่นรู้จำเป็นต้องเน้นคุณภาพการศึกษาด้านความรู้คู่คุณธรรม ที่สร้างจากความเชื่อ ความศรัทธา ก่อให้เกิดความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ ส่วนปัจจัยที่ทำให้ไม่สามารถพัฒนา ก็เกิดจากด้านการศึกษา การบริหารเวลา สื่อที่มีอิทธิพล ศาสนาลัทธิพิธีกรรมใหม่และนโยบายของผู้นำที่ขาดการตื่นรู้อย่างแท้จริง ข้อเสนอแนะการพัฒนาบัณฑิตตื่นรู้ จำเป็นต้องส่งเสริมการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ จนเป็นพฤติกรรมที่มีจิตวิญญาณตื่นรู้

Abstract

Graduate means people who make a living by their intelligence in accordance with the principle of the truth of Dhamma to create the prosperity for themselves and societies. This causes the awakened people who have wisdom developing themselves through the satipatthana 4 recitation, basic virtue making and kalyanamittata who are ready to develop, learn, and adapt with Lord knows fairly awake 7. These relate to the rule of threefold training called awakened graduates that is the crucial matter need to be taken in action in Thai societies.

In present, graduate expects to be a receiver and intends to exploitation. The causes of these obstacles are the attitude and the advancement to make people have the real intelligence. Making graduate awaken, thus, it need to stress the quality of education in the view of knowledge together with merit which are formed by the belief and the faith caused the solid mentality. The factors which are underdeveloped, are caused by education, time management, influenced communication technology, new doctrine and worship, and the policy of the leaders who do not understand the real awaken. The suggestion for developing awakened graduates are to bring the knowledge into an action until becomes soul awakened behavior.

๑. บทนำ

สังคมโลกเติบโตรวดเร็ว ทำให้ศาสนาไม่สามารถเข้าถึงจิตของมนุษย์ได้เหมือนในอดีต ทำให้สังคมไทยปัจจุบันหลงรับสิ่งผิดติดบริโภคนิยมจนเกิดกิเลส พร้อมใช้สิทธิสนองตัณหาจนลืมความถูกต้องเช่น เสียงสะท้อนความรักที่ขาดสติทำให้มีเพศสัมพันธ์ที่ขาดความถูกต้อง กระทบศีลธรรมกับการทำแท้ง ที่แก้ตัวว่ามิได้เจตนา เรื่องนี้เป็นประเด็นกระตุ้นให้สังคมไทยตื่น “สวนดุสิตโพล”[๑] เกิดการศึกษาความคิดเห็นของสังคมในกรณีเมืองไทยเป็นเมืองพุทธศาสนา ผลสำรวจประชาชน ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าสภาพสังคมแย่ลงอย่างมาก อันทำให้เกิดพฤติกรรมการลอกเลียนแบบอย่างผิด ๆ คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๓๘ และคนในสังคมไทยปัจจุบันมีสภาพจิตใจที่ตกต่ำ แย่ลง ขาดคุณธรรม จริยธรรม คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๘๑ จากข้อมูลน่าจะต้องส่งเสริมการสร้างปัญญาที่ถูกต้อง แต่ไม่ได้เป็นเช่นนั้นกับเกิดการสร้างความเชื่อเรื่องการแก้กรรม อันส่งผลให้ปัญหาสามารถกับมาสู่วงจรที่ผิดมากขึ้น

[๑] มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต จากการสอบถามประชาชนในกรุงเทพฯ ปริมณฑล จำนวนทั้งสิ้น ๑,๔๕๘ คน ระหว่างวันที่ ๑๘-๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, [ออนไลน์] : แหล่งที่มา http://dusitpoll.dusit.ac.th/ [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

ความคาดหวังของสังคมต่อบัณฑิต ในการแก้ปัญหาพัฒนาประเทศ อันส่งผลให้เกิดการยกย่องบัณฑิต บุคคลผู้หวังได้รับการยกย่องก็พยายามแสวงหาใบปริญญา เพื่อให้ได้รับการยอมรับ ทำให้สังคมเต็มไปด้วยบัณฑิตปริญญาที่ไม่เข้าใจคุณธรรมดั้งเดิมของบรรพบุรุษ[๒] สนใจแต่วัฒนธรรมการบริโภคแห่งกิเลสตัณหาและแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งผู้ที่กระทำเช่นนี้ส่วนมากจะเป็นผู้ที่มีปริญญา ที่เรียกว่าบัณฑิต แต่ขาดจิตสำนึกทำลายศักดิ์ศรีตนเอง ตัวอย่างผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ท่านหนึ่ง มีพฤติการณ์ฉันท์ชู้สาวกับหญิงที่มีสามีแล้ว และส่งเสริมให้หญิงเรียกร้องสินบนในการตัดสินคดีต่าง ๆ ถูกฟ้องตัดสินว่าเป็นกระทำผิดวินัยร้ายแรงทำให้ถูกไล่ออกจากราชการ ปัญหาเรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์สำคัญสำหรับการเป็นบัณฑิตที่ต้องระวังเรื่อง เงิน เซ็กส์ และอำนาจ ที่มีอิทธิพลทำให้ขาดสติ เกิดความโลภ ดังนั้นถึงเวลาที่บัณฑิตควรพัฒนาให้เกิดการตื่นรู้ เพื่อการเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ในสังคม

๒. บัณฑิตในที่นี้หมายถึงอะไร

ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี พระสิริมังคลาจารย์อธิบายว่า บัณฑิตเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยกุศลกรรม ๑๐[๓] ผู้เป็นบัณฑิตในพุทธกาล เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระมหาสาวก ๘๐ รูป และพระสาวกของพระตถาคตเหล่าอื่น ครูสุเนตต์และอกิตติดาบส ในอดีตกาลท่านเรียกบุคคลเหล่านี้ว่าบัณฑิต เพราะการดำเนินประโยชน์ทั้งหลายของท่านเหล่านี้กระทำด้วยปัญญาในปัจจุบันและพิจารณาถึงอนาคต[๔] บุคคลผู้มีสติไม่ประมาท ถือว่าเป็นผู้ที่สามารถเข้าถึงประโยชน์สูงสุดในชีวิตได้ดี เพราะความมีสติไม่ประมาทสามารถทำให้บุคคลรู้จักเลือกหลักธรรมต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า

> "บุคคลผู้ปรารถนาอยู่ซึ่งอายุ ความไม่มีโรค วรรณะ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง และความยินดีอันโอฬารต่อ ๆ ให้ไปพึงบำเพ็ญความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญ ความไม่ประมาทในบุญกิริยาทั้งหลาย บัณฑิตผู้ไม่ประมาท

[๒] ส. ศิวรักษ์, **คันฉ่องส่องจริยศาสตร์ บทพิจารณาว่าด้วยธรรมและอธรรมในสังคมไทย,** (กรุงเทพมหานคร : คึกษิตสยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๐.

[๓] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนีแปลเล่ม ๑,** พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามงกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐ - ๒๑.

[๔] พระจีรพัฒน์ สมาจาโร (ดีใจ), "คนพาลและบัณฑิตในพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อสังคม : ศึกษากรณีตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๐.

ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ คือ ประโยชน์ภพนี้ และประโยชน์ภพหน้า เพราะยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ ผู้มีปัญญาจึงได้นามว่า "บัณฑิต"[๕]

ในทางพระพุทธศาสนา ได้อธิบายคำว่า บัณฑิต ชัดเจนแต่เมื่อนำมาพิจารณากับทางโลกที่กล่าวถึง บัณฑิต ความหมายตาม พจนานุกรม [บันดิด] เป็น น. ผู้ทรงความรู้, ผู้มีปัญญา, นักปราชญ์, ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาซึ่งมี ๓ ชั้นคือ ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก เรียกว่าบัณฑิต มหาบัณฑิต ดุษฎีบัณฑิต, ผู้มีความสามารถเป็นพิเศษโดยกำเนิด เช่น คนนี้เป็นบัณฑิตในทางเล่นดนตรี บัณฑิตย์ [บันดิต] น. ความรอบรู้, การเรียน ความเป็นบัณฑิต[๖] หรือ [บัน-ดิต] น. ผู้มีปัญญา, ผู้ทรงความรู้[๗] นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ ได้อธิบายถึงคำว่าบัณฑิต เป็นผู้มีปัญญา, นักปราชญ์, ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา[๘]

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิบายถึงการวัดความเป็นบัณฑิตทางโลกและบัณฑิตทางธรรมด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ ด้วยการใช้ความรู้ ให้เป็นประโยชน์สมกับที่เป็นบัณฑิตทางพระพุทธศาสนา แต่ชาวโลกวัดความเป็นบัณฑิตกันที่ระดับความรู้ ของผู้เรียนจบระดับปริญญาตรี ซึ่งก็เรียกว่าเป็นบัณฑิต ผู้เรียนจบระดับปริญญาโท – เอก เรียกว่าเป็นมหาบัณฑิต ดุษฎีบัณฑิต ทำให้เห็นถึงความแตกต่างทางพระพุทธศาสนา กับทางโลกที่สามารถวัดความเป็นบัณฑิต จากการใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ การจบการศึกษามีความรู้ระดับปริญญาตรีจัดว่าเป็นบัณฑิตในทางโลก แต่อาจจะยังไม่เป็นบัณฑิตในทางธรรมถ้ายังไม่สามารถนำความรู้นั้นมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม[๙]

บัณฑิตเป็นผู้ที่มีปัญญาจากการศึกษา มีความสามารถพิเศษและเป็นปัญญาที่เกิดจากการมีสติสามารถนำหลักธรรมมาใช้ในการสร้างความถูกต้องดีงามกับตนเองและสังคม ดังนั้น การเป็นบัณฑิตต้องมีอะไรที่มากกว่ากระดาษที่เรียกว่าใบปริญญา ดังพระราโชวาทตอนหนึ่งว่า ผู้สำเร็จการ

[๕] สำ.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑-๑๕๒.

[๖] ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๑๕.

[๗] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ , ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๙.

[๘] สำนักพิมพ์มติชน, **พจนานุกรม ฉบับมติชน**, พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพมหานคร : มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๖), หน้า ๔๙๔.

[๙] พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พระพุทธศาสนากับความสมานฉันท์แห่งชาติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.buddhismth.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=539120147 &Ntype=9 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

ศึกษาระดับสูงเช่นบัณฑิต คนทั่วไปย่อมยกย่องนับถือ ว่าเป็นผู้มีความสามารถเพียงพอที่จะสร้างสรรค์ความดีความเจริญให้แก่ตนแก่ชาติบ้านเมือง เพราะเชื่อว่าบัณฑิตแต่ละคนย่อมได้รับการศึกษาอบรมมา ให้เป็นผู้มีความรู้ดี มีคุณธรรมสูง บัณฑิตทุกคนจึงมีหน้าที่ที่จะต้องพิสูจน์ตัวเองว่าประพฤติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมคู่ควรแก่การยกย่องนั้นหรือไม่[๑๐]

บัณฑิตในที่นี้หมายถึง ผู้ที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาเพื่อพัฒนาเป็นบัณฑิตทางโลก รวมถึงผู้ที่ได้ปริญญาที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตและผู้ที่ไม่ได้ศึกษาในระดับปริญญาแต่มีการดำเนินชีวิตที่กำลังจะพัฒนาตนเองเป็นบัณฑิตในทางธรรม การเป็นบัณฑิตที่กล่าวมาคือพัฒนาเป็นบัณฑิตที่ตื่นรู้ เพื่อประโยชน์แก่ตนเองและสังคมอย่างมีความสุข

๓. บัณฑิตทางโลกต้องพัฒนาการตื่นรู้

บัณฑิตมิได้หมายถึง การได้มาซึ่งกระดาษที่เขียนว่าสอบไล่ได้ตามหลักสูตร บัณฑิตมีศักดิ์และสิทธิ แห่งปริญญานี้ทุกประการ ปริญญาใบนี้เมื่อพิจารณาคำเขียนที่กล่าวมาจะสังเกตได้ว่า มิได้รับรองถึงการมีปัญญาของบัณฑิต กระดาษที่เรียกว่า ปริญญาบัตร ถือเป็นสาระสำคัญที่แสดงให้เข้าใจถึงความรู้ ความสามารถที่ถูกต้องของรับปริญญา มิฉะนั้นจะเป็นดัง “เพลงเถื่อนแห่งสถาบัน” ที่ในอดีต วิทยากร เชียงกูล ได้เขียนบทกลอน เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๑ ไว้ว่า

ฉันเยาว์ ฉันเขลา ฉันทึ่ง
ฉันจึง มาหา ความหมาย
ฉันหวัง เก็บอะไรไปมากมาย
สุดท้าย ให้กระดาษฉันแผ่นเดียว[๑๑]

ผู้เขียนบทกลอนปัจจุบันเป็นนักวิชาการตำแหน่งรองศาสตราจารย์ บทกลอนในอดีตของท่านแสดงให้เห็นถึงภาพสะท้อนในยุคสังคมปัจจุบันที่ยกย่องกระดาษใบเดียว แต่กลอนบทนี้น่าจะเป็นตัวกระตุ้นผู้เรียน นิสิต-นักศึกษาให้เข้าใจถึง เป้าหมายของการเรียนเพื่อพัฒนาสู่ความเป็นบัณฑิต มิใช่ท้ายสุดได้แต่กระดาษใบเดียว คือใบปริญญาบัตร แต่ผู้ได้รับขาดคุณสมบัติที่แท้จริง ซึ่งบัณฑิตเหล่า

[๑๐] สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **พระราโชวาท,** ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ณ อาคารหอประชุมพ่อขุนรามคำแหง, วันอาทิตย์ที่ ๒๕ – วันศุกร์ที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๒.

[๑๑] วิทยากร เชียงกูล, **วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี,** [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://th.wikipedia.org/wiki/ [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

นี้มักจะโทษสถาบันการศึกษาไม่ดีทำให้ตนหางานทำไม่ได้ ทำให้ตนเองรู้สึกไร้ค่า เรื่องเหล่านี้อาจจะโทษว่าเกิดจากสถาบันก็ได้เพียงส่วนหนึ่ง ที่ไม่ได้อธิบายความหมายของบัณฑิตให้ผู้เรียน นิสิต-นักศึกษาเข้าใจอย่างถ่องแท้จนเกิดการตื่นรู้ก่อนเรียน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาบัณฑิตทางโลกให้เกิดการตื่นรู้ เพราะการเรียนถ้าไม่เข้าใจเป้าหมายที่แท้จริงจะเป็นที่มาของการพัฒนาบัณฑิตที่ไม่ถูกต้อง เพราะผู้เรียน นิสิต-นักศึกษาไม่พัฒนาตน หลับไหลอยู่แต่ในวังวน คำสั่งของผู้สอน เรื่องนี้ชี้ให้เห็นถึงการขาดความเข้าใจในการพัฒนาบัณฑิต ที่ต้องให้ความสำคัญเพื่ออนาคตของสังคม โดยมิได้ให้ความรู้อยู่เพียงแต่ในตำรา ที่ไม่สามารถนำมาสู่การปฏิบัติหรือปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมโดยเฉพาะการขาดปัญญาทางธรรมเท่ากับยังมิได้พัฒนาการที่จะก้าวสู่การเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ด้วยการตื่นรู้

ตื่นรู้ ความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้แยกออกเป็นความหมายของตื่นและรู้ ดังนี้

ตื่น เป็น ก. หมายถึงการพ้นจากหลับ เช่น ตื่นอยู่ แสดงอาการผิดปกติเพราะตกใจ ดีใจ หรือแปลกใจ เช่น วัวตื่น ควายตื่น ตื่นเวที ตื่นยศ ตื่นไฟ รู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ในคำว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตื่นแล้ว โดยปริยาย หมายความว่า รู้เท่าทัน รู้ตัวขึ้น[๑๒]

รู้ เป็น ก. แจ้ง เข้าใจ ทราบ[๑๓]

จากความหมายดังกล่าวถ้ารวมเป็นการตื่นรู้ หมายถึง ความเข้าใจทางความคิด ที่แสดงให้เห็นถึงการรับทราบข้อเท็จจริง การเข้าใจข้อเท็จจริงจากเดิมที่ไม่เกิดความเข้าใจ การตื่นรู้สามารถเปรียบเทียบได้กับคำว่า สัมปชัญญะ เป็นความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ตระหนัก ความรู้ชัดเข้าใจชัด ซึ่งสิ่งที่นึกได้มักมาคู่กับสติ เป็นสติตื่นรู้ จากที่กล่าวมาคำว่าการตื่นรู้สามารถเทียบได้กับปัญญาการตื่นรู้จึงเป็นปัญญาหรือการรู้อันนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องตามหลักความจริงของธรรมะ ผู้ตื่นรู้จึงเป็นผู้ที่มีปัญญาดังพระพุทธเจ้าที่เป็น ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งเปรียบได้กับบัณฑิตทางธรรม

๓.๑ การตื่นรู้ทางพระพุทธศาสนา ในชาคริยสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเป็นผู้ตื่น (เป็นผู้ตื่น หมายถึงเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่น) อยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และควรเป็นผู้เห็นแจ้ง สมควรแก่กาลในกุศลธรรมทั้งหลายในการประกอบเนือง ๆ ซึ่งกัมมัฏฐานนั้น” แล้วพระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถาประพันธ์ ดังนี้ว่า

[๑๒]ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน** ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗๐.

[๑๓]**เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๙๖๒.

เธอทั้งหลายที่หลับอยู่จงรีบตื่น
ที่ตื่นอยู่ จงฟังคำของเรานี้
ความเป็นผู้ตื่นจากความหลับเป็นคุณประเสริฐ
เพราะภัยย่อมไม่มีแก่ผู้ตื่นอยู่
ผู้ที่ตื่นอยู่ มีสติสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น
เบิกบาน ผ่องใส พิจารณาธรรมโดยชอบตามกาลที่เหมาะสม
มีสมาธิเป็นธรรมผุดขึ้น พึงกำจัดความมืดได้
(สมาธิเป็นธรรมผุดขึ้น หมายถึงสัมมัปปธานที่ให้สำเร็จกิจ ๔)
เพราะฉะนั้นแล ภิกษุควรประพฤติธรรมเป็นเหตุให้ตื่น
มีความเพียร มีปัญญารักษาตน มีปกติได้ฌาน
ตัดสังโยชน์ในชาติและชราได้แล้ว
ก็จะบรรลุสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในอัตภาพนี้แน่นอน[๑๔]

จากพระสูตรที่กล่าวมาชี้ให้เห็นถึงผู้ตื่น คือผู้ที่มีสติสัมปชัญญะ มีจิตใฝ่ธรรม เบิกบานผ่องใส มีสมาธิและมีปัญญา ซึ่งก็เท่ากับการเป็นผู้ตื่นรู้ สังคมปัจจุบันเริ่มให้ความสำคัญในเรื่องการตื่นรู้ จากตัวอย่างคำสอนของท่านติช นัท ฮันห์ ที่อธิบายว่าทำไมหมู่บ้านพลัม จึงงดรับประทานนมและไข่ ท่านติช นัท ฮันห์ กล่าวถึงว่า “พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตรว่าด้วยเนื้อแห่งบุตรชาย คู่สามีภรรยาคู่หนึ่งได้ออกเดินทาง พร้อมลูกชายที่ยังเล็ก เพื่อหาดินแดนใหม่ที่ปลอดภัยแต่การเดินทางขาดความรู้ เมื่อเดินได้ครึ่งทางก็ทำให้อาหารหมด พวกเขาตระหนักว่าทั้งสามคนจะต้องตายในทะเลทราย ในที่สุดทำให้พ่อและแม่ตัดสินใจที่จะฆ่าลูกชายเป็นอาหาร เล่าเสร็จพระองค์ทรงตรัสถาม “พวกท่านคิดว่า สามีภรรยาคู่นี้มีความสุขหรือไม่ที่ได้กินเนื้อของลูกชาย” เหล่าภิกษุทูลตอบว่า “หามิได้” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ทั้งคู่ต้องทนทุกข์เมื่อต้องกินเนื้อของลูกชาย” พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนว่า “เพื่อนที่รักทั้งหลาย พวกเราต้องฝึกปฏิบัติรับประทานอาหาร ในแบบที่เรายังมีความรัก ความกรุณาในหัวใจ เราต้องรับประทานอย่างมีสติ มิเช่นนั้น เราอาจจะกำลังรับประทานเนื้อลูกหลานของเราเอง” ท่านติช นัท ฮันห์ อธิบายถึงรายงานจากองค์การยูเนสโก ว่าทุกๆ วันมีเด็กประมาณ ๔๐,๐๐๐ คนเสียชีวิตเพราะความหิวโหยหรือขาดสารอาหาร แต่ในเวลาเดียวกันมีการเพาะปลูกเพื่อเอาไปเลี้ยง ปศุสัตว์ (วัว หมู ไก่ เป็นต้น) หรือเอาไปผลิตเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งปริมาณพืชอาหาร มีปริมาณเท่ากับจำนวนแคลอรี่ที่

[๑๔] ขุ.อิติ.(ไทย) ๒๕ /๔๗ /๓๙๗-๓๙๘.

พอเพียงต่อความต้องการ ทั้งหมดของชาวโลกใบนี้ ดังนั้นเมื่อรับประทานอาหารเนื้อสัตว์และดื่มแอลกอฮอล์อย่างมีสติ เราจะตระหนักรู้ว่า เรากำลังกินเนื้อลูกหลานของเราอยู่[๑๕]

การอธิบายดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการตื่นรู้ในการบริโภคอย่างมีสติ ซึ่งเกิดการตื่นรู้อันหมายถึงความเข้าใจด้วยหลักธรรมอันถูกต้อง การแนะนำหลักธรรมของท่านช่วยกระตุ้นให้ผู้สนใจ ตื่นรู้ เข้าใจ ส่งเสริมสนับสนุน และฝึกปฏิบัติตาม เพื่อที่จะช่วยให้โลกและสรรพชีวิตปลอดภัย เพราะถ้าไม่มีการตื่นรู้ กลุ่มชนโลกและสรรพชีวิตจะไม่มีโอกาสอยู่รอดจากภาวะโลกร้อน ดังนั้นการพัฒนาการตื่นรู้ทางพระพุทธศาสนา จากความเป็นผู้มีสติ มีสติสัมปชัญญะ มีความเพียร มีปัญญารักษาตน มีการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ดี ซึ่งมิได้หมายความว่าจะต้องปฏิบัติตามทุกเรื่องเพียงแต่ต้องตื่นรู้ในทางสายกลางมีการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล พร้อมที่จะปฏิบัติจากตนเองและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม

๓.๒ การพัฒนาตนแห่งการตื่นรู้

ธรรมชาติของมนุษย์สำหรับผู้ที่เกิดมาแล้วจะสามารถเป็นบัณฑิตได้เอง เพราะการเป็นบัณฑิตส่วนมากต้องเกิดจากการรับรู้ เรียนรู้ หรืออาจเป็นไปตามที่องค์การยูเนสโกกำหนดเป็นเป้าหมายของการศึกษา เพื่อการพัฒนามนุษย์ให้เกิดความรู้ ความสามารถ และปัญญา อันเป็นองค์รวมแห่งการตื่นรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล โดยสามารถนำออกมาใช้ในการดำเนินชีวิต แต่เป็นเรื่องยากสำหรับสังคมที่เต็มไปด้วยกิเลสในปัจจุบัน ผู้ที่ไม่ได้มีการพัฒนาตนอยู่เป็นประจำยากที่จะเกิดปัญญาตื่นรู้ได้ ดังนั้น การพัฒนาตนเพื่อการตื่นรู้ในที่นี้ประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ

๑) หลักการน้อมนำสติให้เกิดการตื่นรู้

สถาบันการศึกษาสามารถพัฒนาการตื่นรู้ได้ แต่อาจจะไม่ชัดเจนพอเพราะการตื่นรู้ที่แท้จริงเป็นเรื่องของจิตที่จะต้องดึงสติมาสร้างความเข้าใจอย่างแท้จริง ซึ่งศาสนาเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจในการสร้างความเชื่อจนเกิดศรัทธาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนด้วยสติอันจะนำไปสู่การตื่นรู้

การพัฒนาการตื่นรู้นั้นศาสนาทุกศาสนาให้ความสำคัญกับการมีสติ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสติที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตและดับลงพร้อมกับจิต โดยอาศัยอารมณ์เดียวกับจิตที่เรียกว่าเจตสิก ซึ่งถือเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในการใช้สติ เพื่อการทำความดี ละเว้นความชั่ว มนุษย์

[๑๕] ข่าวจากหมู่บ้านพลัม, **หลวงปู่ วัดบลูคลิฟฟ์ ประเทศสหรัฐอเมริกา**, วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๐. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.thaiplumvillage.org/msg_from_plumvillage01.html. [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

เกิดมาต้องมีการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามธรรมชาติ ตามหลักพระพุทธศาสนาที่มีวัฏจักรว่าด้วย การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และการดับลง เป็นธรรมดา มนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยสติที่ติดตัวมาแต่มีน้อย เป็นเหตุให้ต้องเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ ในทางโลกและทางธรรมในการสร้าง รักษา และพัฒนาสติให้เกิดปัญญา เพื่อส่งเสริมสติให้เกิดความมั่นคงตั้งอยู่ตลอดในขณะที่มีลมหายใจ ในพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า สติ โลกสฺมิ ชาคโร สติเป็นธรรมเป็นเครื่องเตือนอยู่ สติเป็นยาม ซึ่งยามนี้หลับไม่ได้ ถ้าหลับจะถูกทำโทษ ยามต้องตื่นอยู่ตลอดเวลาในการทำหน้าที่เป็นยาม ดังนั้น สติต้องตื่นอยู่ตลอด เพื่อป้องกันบาปอกุศลไม่ให้เข้าไปในจิต แล้วก็อนุญาตให้บุญกุศลเข้าได้[๑๖]

การพัฒนาตนจากการมีสติ โดยใช้ปัญญาพิจารณาบุญกุศลให้เข้าไปในจิต แล้วป้องกันบาปอกุศลมิให้เข้าไปได้ ถือได้ว่าเป็นบัณฑิตที่สามารถพัฒนาตนให้มีสติตื่นรู้ได้ด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นธรรมที่มีอุปการะมากในการพัฒนาตน ทำให้เกิดการรู้สึกตัวด้วยการระลึกได้อยู่ตลอด การฝึกตนให้รู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ และระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท ซึ่งถือว่าเป็นธรรมอันดี การฝึกสติจึงเป็นเรื่องสำคัญมากในการพัฒนาตนของบัณฑิต ถ้าจะพัฒนาในขั้นที่สูงขึ้นคือ การพัฒนาสติปัฏฐาน ๔ ให้เป็นที่ตั้งของสติ ในการกำหนดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ[๑๗] ประกอบด้วย

(๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงร่างกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนของเขา โดยมีการกำหนดได้หลายวิธี เช่น อานาปานสติกำหนดลมหายใจ อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ และ สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง

(๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาเวทนาให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นเพียงเวทนา ไม่ใช้สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือมีสติอยู่ด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉยๆ ก็ดี ทั้งที่เป็น สามิส และเป็นนิรามิสตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ

(๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช้สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ อย่างไร ๆ ตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ

(๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย

[๑๖] วศิน อินทสระ, **การพัฒนาชีวิตเพื่อความสุขในปัจจุบัน**, เรือนธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.ruendham.com/book_detail.php?id, [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

[๑๗] ดูรายละเอียดใน ที.ม.๑๐/๒๗๓-๓๐๐/๓๒๕-๓๕๑; ม.มู. ๑๒/๑๓๑-๑๕๒/๑๐๓-๑๒๗.

ได้แก่ นิวรณ์ ๕ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจจ์ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามความเป็นจริง

การพัฒนาตนให้มีสติเพื่อความไม่ประมาท จะทำให้มีการดำเนินชีวิตด้วยสติ เกิดความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้า และควบคุมพฤติกรรมตลอด เช่น การขับรถอย่างมีสติ คือไม่ประมาทอันส่งผลให้เกิดความปลอดภัย แต่ถ้าขาดสติอันเกิดจากการดื่มเหล้าจนขาดสติไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมทำให้เกิดการแสดงออกที่เกินตัว เกิดความกล้าที่ผิดๆ อาจเรียกได้ว่า ความประมาททำให้เกิดผลเสียเกิดอุบัติเหตุขึ้นได้ในทุกๆ เรื่อง โดยเฉพาะเรื่องการขับรถ หรือการทำงานกับเครื่องจักรหรือการทำงานที่ต้องเสี่ยงภัย ถ้าเกิดความประมาทจะเป็นเหตุแห่งภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นมาทำลายทั้งชีวิตและทรัพย์สินของตนเองและผู้อื่น

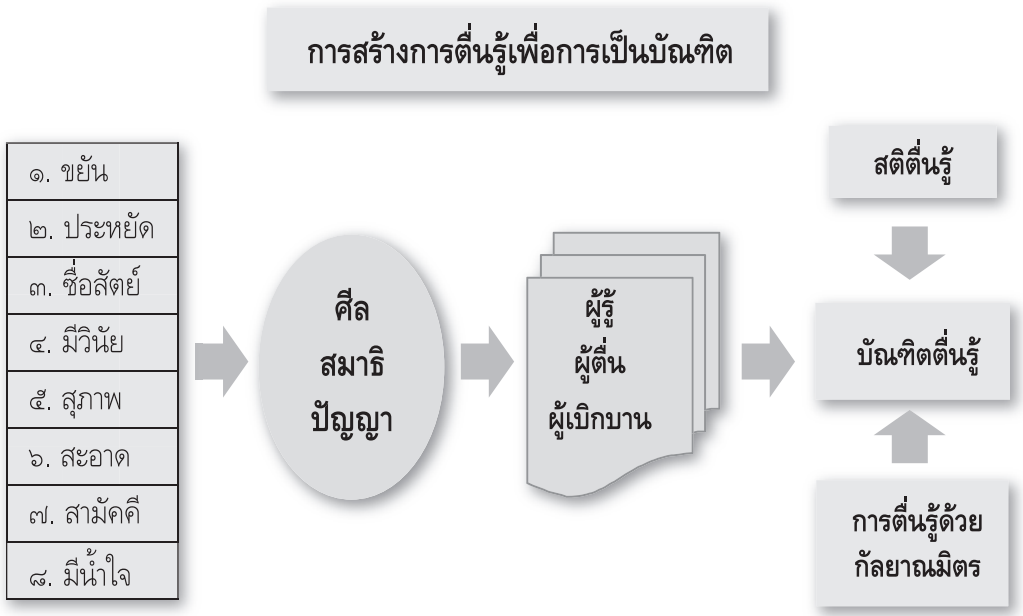
ผู้เป็นบัณฑิตจะต้องมีสติอยู่ตลอดและมีการพัฒนาสติให้ตื่นรู้อยู่ตลอดเวลา ในการปฏิบัติตนหรือการปฏิบัติกิจทางสังคมด้วยการตื่น รู้คิด รู้ทำ รู้ร่วม ตามความเป็นจริง ตามเหตุผล ตามหลักคุณธรรมที่เข้าใจธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคม ตื่นรู้เข้าถึงพุทธธรรม มีสติไม่ประมาท และมีสติไม่โลภ ด้วยตื่นรู้ที่จะช่วยเหลือตนเอง ใส่ใจดูแลตนเอง และ ตื่นรู้ที่จะสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อสังคมด้วยจิตอาสา ตื่นรู้ที่พร้อมพัฒนาโดยเริ่มจากการพัฒนาตนเอง พัฒนาคนใกล้ตัว พัฒนาสังคมใกล้ตัว และพัฒนาสังคมทั่วไป

๒) หลักการสร้างคุณธรรมให้เกิดการตื่นรู้

มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ส่งเสริมเรื่องคุณธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาบัณฑิต ที่ต้องมีความรู้คู่คุณธรรม แต่การสร้างคุณธรรมของบัณฑิตที่ถูกต้องนั้น มีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมน้อยมาก เพราะอาจมองว่าเป็นเรื่องของนามธรรม เป็นความเชื่อที่สร้างยาก แต่สถาบันการศึกษาก็ต้องมีการดำเนินการตามข้อบังคับของกระทรวง เช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหงมีการกำหนดให้ผู้ที่จะจบเป็นบัณฑิตรับปริญญาต้องสอบผ่านวิชาความรู้คู่คุณธรรม ถือเป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างความรู้ แต่คาดว่ามิอาจที่จะพัฒนาไปสู่พฤติกรรมที่เป็นจิตวิญญาณได้ ส่วนมหาวิทยาลัยอื่นๆ ก็มีโครงการทางด้านคุณธรรมแต่ยังไม่ได้ทำอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง แต่เมื่อพิจารณาถึงมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ผู้เรียนก่อนจบเป็นบัณฑิตต้องผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งอาจมองว่าวิธีการเน้นปฏิบัติสมาธิซึ่งยากในการสร้างความเข้าใจกับสังคมว่าเกิดคุณธรรมตื่นรู้ แต่ถือได้ว่ามีคุณค่าสูงเพราะได้ลงมือปฏิบัติพอสมควรสำหรับการพัฒนาเป็นบัณฑิตทางธรรม

การสร้างคุณธรรมตามที่กระทรวงศึกษาเน้นพัฒนาจะต้องผลักดันตั้งแต่เด็ก และเยาวชนให้เกิดคุณธรรมในขั้นพื้นฐาน ๘ ประการ ประกอบด้วย ๑) ขยัน ๒) ประหยัด ๓) ซื่อสัตย์ ๔) มีวินัย ๕) สุภาพ ๖) สะอาด ๗) สามัคคี และ ๘) มีน้ำใจ พื้นฐานคุณธรรมจะต้องสร้างตั้งแต่ตอนเด็กและเยาวชนเป็นพลังในการสร้างสรรค์สังคมใหม่ ถือเป็นจุดที่ดีอันสามารถพัฒนาต่อในขั้นที่สูงขึ้นโดยการสร้างการตื่นรู้เป็นรูปธรรมให้กับเยาวชน ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งของสังคมต่อไป

การพัฒนาคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการให้ตื่นรู้ ต้องทำอย่างต่อเนื่องให้เป็นพฤติกรรมอยู่ในจิตวิญญาณของบัณฑิต ในรั้วมหาวิทยาลัยเน้นการสร้างศรัทธาให้เข้าใจในคุณธรรมชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของคำว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องอันนำไปสู่การใช้ปฏิบัติจริงอันน่าจะเกิดก่อนที่จะได้รับใบปริญญา นั้นหมายความว่านิสิต นักศึกษาในรั้วมหาวิทยาลัยต้องมีความเป็นบัณฑิตทางธรรมก่อนเพราะถูกผลักดันมาตั้งแต่เป็นนักเรียน ดังนั้นเมื่อเข้าสู่รั้วมหาวิทยาลัยน่าจะได้พัฒนาเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ก่อนที่จะได้รับใบปริญญา เพื่อเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์

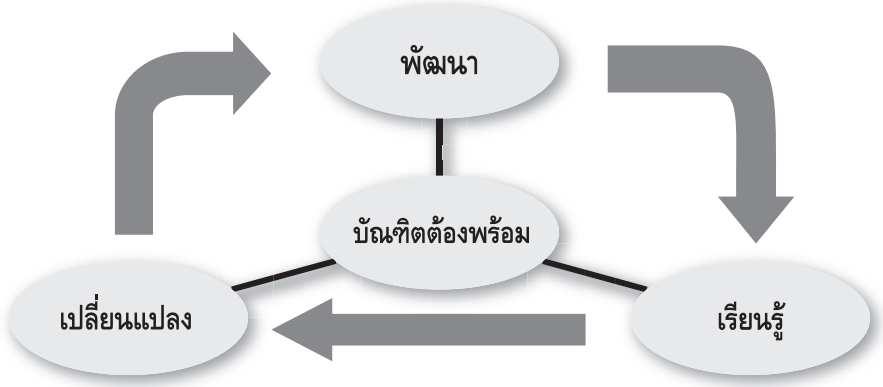

การจะเป็นบัณฑิตตื่นรู้ที่สมบูรณ์จะต้องเริ่มพัฒนาจากคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ ไปสู่ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นหลักสำคัญของการตื่นรู้ที่แท้จริง ในการแก้ไขปัญหาด้วยความเบิกบานใจ ในการดำเนินชีวิต บัณฑิตที่สมบูรณ์แบบต้องมีสติตื่นรู้ คือมีสติในการคิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุผลตามหลักความถูกต้องที่เป็นธรรม และสิ่งที่บัณฑิตขาดไม่ได้คือสติตื่นรู้ในกัลยาณมิตรที่ถือเป็นธรรมที่สำคัญในการพัฒนาการตื่นรู้ของบัณฑิตทางโลกโดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองอย่างมั่งคงและยั่งยืนจากการเป็นบัณฑิตตื่นรู้

๓) หลักกัลยาณมิตรแห่งการตื่นรู้

การพัฒนาผู้อื่นเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก สิ่งที่เราทำได้ง่ายก็คือการพัฒนาตนเองซึ่งสามารถทำได้จากการศึกษาเล่าเรียนทั้งจากสถาบันการศึกษาหรือการศึกษาด้วยตนเองรวมถึงการพัฒนาตนเองด้วย

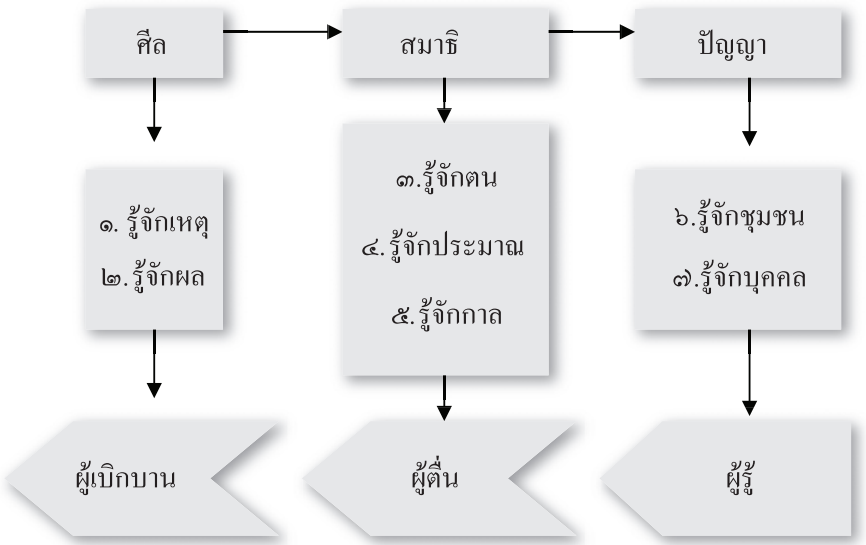
หลักธรรม เมื่อเราปฏิบัติได้เราถึงจะไปพัฒนาคนอื่นได้ เพราะสังคมจะยอมรับผู้ที่ปฏิบัติได้หรือต้องมีเครื่องหมายรับรองถึงจะเกิดความเชื่อถือยอมรับ แต่ก็ยังไม่ได้หมายความว่าจะปฏิบัติตาม เพราะการพัฒนาคนถือเป็นเรื่องที่ยาก และการพัฒนาสังคมจึงเป็นเรื่องที่ยากเพราะสังคมรวมคนในลักษณะต่าง ๆ ไว้ด้วยกันที่มีทั้งคนดี คนเลว ทำให้การพัฒนาคนเพื่อเป็นคนดีจึงต้องพิจารณาตามหลักพระพุทธศาสนาในเรื่องการเลือกคบคนดี เน้นมิตรดีที่มีคุณธรรม สหายดีเพื่อนร่วมงานที่ดี และเพื่อนดีที่รักใคร่ สนิทสนมรู้ใจกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน ที่เรียกว่ากัลยาณมิตร เป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนาความดีของคนดี ถ้าได้ญาติ มิตร ที่ดีก็จะนำพาเราไปสู่การทำดี แนะนำชักชวนเกิดการทำความดีด้วยหลักธรรม ชักชวนให้ละเลิกห่างไกลจากกิเลส ชักชวนให้ปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาให้พ้นทุกข์ มีความสุขเกิดปัญญาจากกัลยาณมิตร ดังคำที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” คำกล่าวชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเลือกคบคน คบเพื่อนโดยเฉพาะว่าที่บัณฑิตที่อยู่ในรั้วมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาที่เรียกได้ว่าเป็นแหล่งรวมดาว ทั้งดาวมหา'ลัย ดาวร้ายหรือดาวไล้ที่ขาดสติคิดทำแต่สิ่งไม่ดี เช่นชวนกันเที่ยวไปพบกับอบายมุข แต่เรื่องชวนกันไปทำดี ชวนกันไปทำบุญชวนกันไปนั่งสมาธิ จะพบได้ยาก ดังนั้น บัณฑิตจึงต้องพิจารณาการคบเพื่อนหรือมิตรที่เป็นกัลยาณมิตร และต้องปฏิบัติต่อกัลยาณมิตรให้ถูกต้องเหมาะสม ในการช่วยเหลือส่งเสริมความดีซึ่งกัน ดังแผนภาพ

สรุปได้ว่า การพัฒนาการตื่นรู้ของบัณฑิตไทยต้องพิจารณาถึงการส่งเสริมการสร้างสติ พัฒนาคุณธรรม และสร้างความรู้ความเข้าใจในกัลยาณมิตร เพื่อทำให้เกิดปัญญาที่แท้จริงอันจะส่งผลต่อความพร้อมที่จะพัฒนาตนเองและสังคม ความพร้อมที่จะเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ในทุกเวลาทุกสถานที่และทุกโอกาสด้วยตนเอง จากผู้อื่น จากสิ่งแวดล้อมด้วยสติปัญญาในการยอมรับความจริงและพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงในทุกสถานการณ์สามารถเข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมด้วยความถูกต้องโดยนำความรู้ที่ได้มาสู่การเปลี่ยนแปลงให้เกิดความเหมาะสมเพื่อการพัฒนาตนอย่างยั่งยืน

๔. ผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตตื่นรู้ในสังคมไทย

บัณฑิตทางโลกต้องตื่นรู้ เพื่อพัฒนาเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ จากคำว่า "บัณฑิต" แปลว่า "ผู้ฉลาด" ซึ่งหมายถึง "ฉลาดที่มีปัญญาเป็นตัวผลักดันอยู่เบื้องหลัง" ความฉลาดของบัณฑิตทางโลกจึงต้องมีธรรมเป็นเครื่องค้ำนำให้เกิดความสมบูรณ์ สำหรับตัวชี้วัดคุณลักษณะของความฉลาด ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๓ ประการ[๑๘] คือ การเป็นผู้รู้ ตื่น เบิกบาน แล้วสามารถสามารถพิจารณาเกณฑ์ที่ใช้วัดคุณค่าของความเป็นบัณฑิตในทางธรรมนั้น ประกอบไปด้วยตัวบ่งชี้ (Indicators) ดังภาพด้านล่าง

ตัวชี้วัดเป็นองค์ธรรมตื่นรู้ ๗ ประการนั้นประกอบด้วยองค์ธรรมที่เน้นทั้งภายในตัว (Insight) และนอกตัว (Outside) หมายความว่า บัณฑิตในทางธรรมต้องรู้จัก และฉลาดในการพัฒนาตัวเองให้สอดรับกับเหตุการณ์และความเป็นไปของโลกภายนอกที่อยู่ในระดับชุมชนและสังคม (Side by Side) ซึ่งสะท้อนคุณลักษณะที่สำคัญ ๒ ประการคือการรู้จักวิธีการและแนวทางในการวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในใจกับสิ่งภายนอกเพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤติการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น (Know How) อย่างประสานสอดคล้องกับปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อความสำเร็จ หรือล้มเหลวในการดำเนินชีวิตและการทำงานในสถานการณ์ปัจจุบัน (Know Who)

[๑๘]พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, **พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ บัณฑิตที่ดีควรมีหลักการอย่างไร?,** [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://gotoknow.org/blog/buddhism-and-modern-sciences/401798 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

จากที่กล่าวชี้ให้เห็นถึงผู้ทำได้คือ ผู้ที่เป็นบัณฑิตตื่นรู้ อันเกิดจากความเข้าใจใน ศีลว่าเป็นวินัยที่มีเหตุผลในการบังคับให้เกิดระเบียบ ปลอดภัยและมีความสุขที่แท้จริงทำให้เกิดความเบิกบาน สมาธิเป็นเรื่องของสติในการควบคุมตนให้รู้จักประมาณ มีความเพียร และเป็นการรับรู้เรื่องใดควรไม่ควร เรื่องใดทำได้ทำไม่ได้ซึ่งเป็นผู้ตื่น ปัญญาเป็นเรื่องที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นโดยต้องใช้ความรู้ที่จะต้องเข้าใจคนในการความต้องการเพื่อให้สามารถทำงานได้อย่างถูกต้องเหมาะสมอย่างแท้จริงที่สามารถแก้ปัญหาด้วยปัญญาโดยนำไปสู่การปฏิบัติ

การลงปฏิบัติของบัณฑิตสร้างความสมบูรณ์ให้เกิดการตื่นรู้ได้ไม่น่าจะเป็นเรื่องยากที่จะพัฒนา แม้แต่ผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือในระดับปริญญาก็สามารถเป็นบัณฑิตทางธรรมที่เกิดปัญญาอย่างถูกต้องในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม ในสังคมสามารถแบ่งผู้ที่ได้ชื่อว่าบัณฑิตตื่นรู้เป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

กลุ่ม ๑ ทำงานด้านสังคม นิสิตนักศึกษาที่มีจิตอาสาในการมีส่วนช่วยเหลือสังคมในสิ่งที่ตนสามารถทำได้ในยามที่เกิดภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมนิสิตนักศึกษาหรือผู้มีจิตอาสามีการรวมตัวกันไปช่วยยกสิ่งของแจกสิ่งของ โครงการอาสาพัฒนาโรงเรียนในชนบท ที่ร่วมกันคิด ความแรง ร่วมใจกันเพื่อหาทุนทรัพย์ในการไปใช้ช่วยเหลือสังคมอันเป็นการพัฒนาประสบการความคิดและจิตวิญญาณในการเป็นคนดี

กลุ่มที่ ๒ ทำงานด้านพระพุทธศาสนา นิสิตนักศึกษาที่พร้อมใจและเต็มใจในการร่วมอาสาทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญต่างๆ ร่วมบุญในการบวชสามเณรภาคฤดูร้อนหรือบวชรักษาศีล ปฏิบัติธรรมในการพัฒนาสติปัญญา มีทั้งทำเป็นหมู่คณะและรายบุคคล

กลุ่มที่ ๓ ทำงานด้านพระราชพิธีต่าง ๆ ที่นิสิตนักศึกษาที่มีพร้อมใจด้วยแรงกายแรงใจหรือการร่วมมาเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถด้วยสำนึกในพระมหากรุณาที่คุณด้วยความความเต็มใจ หรืองานที่รำลึกถึงคุณงามความดีต่าง ๆ

กลุ่มที่ ๔ ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม การที่นิสิตนักศึกษาที่ทำโครงการด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมด้วยความเต็มใจ เช่นการทำโครงการปลูกป่า การทำโครงการธนาคารขยะ การทำโครงการรณรงค์รักษ์แม่น้ำลำคลอง โครงการรณรงค์ไม่ใช้กระทงจากโฟม รวมถึงการใช้ทรัพยากรของชาติอย่างประหยัดเช่น ใช้น้ำประปา ใช้ไฟฟ้าอย่างประหยัด (เท่าที่จำเป็น) และรณรงค์ให้ผู้อื่นเห็นความสำคัญของการประหยัดเพื่อการมีใช้ร่วมกันที่ยาวนาน

กลุ่มที่ ๕ ทำงานด้านประชาธิปไตย คุ้มครองผู้บริโภค หรือ สิทธิมนุษยชน พวกนิสิตนักศึกษาที่มีการรวมตัวกันเรียกร้องประชาธิปไตยโดยการรณรงค์ให้สังคมออกมาเลือกตั้ง หรือการให้ความรู้กับสังคมในเรื่องสิทธิ

กลุ่มที่ ๖ ทำงานด้านศิลปวัฒนธรรม พวกนิสิตนักศึกษามีการพัฒนาตนในดนตรีไทย มีการฝึกรำแบบไทย มีการแต่งกายอย่างเหมาะสมเป็นการให้เกียรติสถาบันหรือสถานที่ มีการใช้วาจาที่สุภาพอ่อนหวานเหมาะสมกับตน และมีกิริยามารญาติให้สมกับการเป็นบัณฑิต

กลุ่มที่ ๗ การรู้จักใช้เวลาว่างและสร้างประโยชน์ให้เกิดกับตนเอง นิสิตนักศึกษาที่รู้จักเวลาว่างในการทำประโยชน์ เช่น ฝึกงาน หางานทำได้เงินมาใช้เพื่อการศึกษาลดภาระจากผู้ปกครอง นอกจากใช้เวลาว่างแล้วยังรู้จักสร้างประโยชน์ให้กับตนเอง รู้จักการเลือกบริโภคในสิ่งที่มีประโยชน์เช่นอาหารที่ครบ ๕ หมู่ บริโภคผักผลไม้ รับประทานมังสวิรัติบ้างเป็นบางวัน รณรงค์งดบริโภคสิ่งที่ไม่จำเป็นเช่น ขนมกรอบ อาหารขยะ หรืออาหารที่ทำลายสุขภาพในสถานศึกษา และพวกเครื่องดื่มที่มีคาเฟอีนหรือเครื่องดื่มที่ทำให้มึนเมามีสารเสพติดนอกสถานศึกษา

การปฏิบัติดังกล่าวของกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่ทำด้วยใจจริงก็ถือได้ว่าเป็นบัณฑิตตื่นรู้ได้ในแต่ละเรื่อง ซึ่งสามารถพัฒนาตนให้มีสติที่ตื่นรู้อันทำให้เป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ได้ด้วยความเป็นผู้รู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์และความเป็นไปของชีวิต รู้จักวิเคราะห์สาระและผลอันเกิดจากสาเหตุดังกล่าว ผู้รู้จักวิเคราะห์ตนเองทั้งในด้านความรู้ คุณธรรม ความสามารถ และรู้จักหลักของความพอดี มีการดำเนินชีวิตพอเหมาะพอควร รู้จักปฏิบัติตนให้ถูกกาลเทศะ ปฏิบัติการปรับตนและแก้ไขตนให้เหมาะกับสภาพของกลุ่มและชุมชน รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุคคลที่มีความแตกต่างกัน ตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ดี อันต้องทำให้คนในสังคมเป็นบัณฑิตตื่นรู้ให้มากที่สุดทั้งที่มีปริญญาและไม่มีปริญญาเพื่อให้ส่งผลต่อการตื่นรู้ในการทำงานตามหน้าที่ ซึ่งผู้นำก็ทำงานในหน้าที่ของผู้นำ ด้วยความเมตตาตามปัญญาตื่นรู้ต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนผู้ตามก็ทำหน้าที่ของผู้ตามด้วยปัญญาตื่นรู้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

๕. อุปสรรคของบัณฑิตในการตื่นรู้

ปัจจุบันสังคมยกย่องบัณฑิตโดยคาดหวังว่าเป็นผู้ตื่นรู้ ยิ่งมีการศึกษาสูง ๆ มีเกียติยศหน้าที่การงานที่ใหญ่โตยิ่งยกย่องมาก แต่ความเป็นจริงของบัณฑิตในเรื่องคุณธรรม พื้นฐานที่มีปัญหาอธิบายตามสังคมได้ว่าเรื่องความขยัน บัณฑิตจะขยันในเรื่องที่ไม่เหมาะสม เช่นขยันแต่งตัว เล่นเกมส์ บริโภคสิ่งที่ไม่จำเป็นไม่เหมาะสม และไม่เห็นคุณค่าสิ่งของที่ใช้ ในเรื่องความซื่อสัตย์จะยึดประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้งไม่ยอมรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองทำผิด โดยเฉพาะเรื่องวินัยมักจะทำผิดกฎผิดระเบียบ ซึ่งจะพูดติดปากกันว่า “กฎเขามีไว้แหก” เรื่องการแต่งกาย การรักษาเวลา ความสุภาพบัณฑิตมีความเป็นตัวเองมากขึ้นจนลืมวัฒนธรรมเกี่ยวกับการเคารพนับถือผู้ใหญ่ การพูดการให้เกียรติในเรื่องความสะอาดจะรักสวยรักงามจนเกินความพอดี แต่การใช้วาจาที่แสดงออกไม่สุภาพ สุดท้ายเรื่องจิตใจก็ขาดน้ำใจที่นำไปสู่ความสามัคคี สังเกตได้ว่ามีน้อยมากที่จะร่วมแรงร่วมใจกันในการทำกิจกรรม โดยเฉพาะเรื่องการมีน้ำใจที่ค่อนข้างจะหายไปจากสังคมไทย บัณฑิตจึงไม่มีน้ำใจ เพราะสถาบันการศึกษาขาดการส่งเสริมคุณธรรมอย่างต่อเนื่องที่เป็นรูปธรรม ทำให้บัณฑิตขาดความเข้าใจในคุณธรรมที่จะปฏิบัติให้เป็นพฤติกรรมสู่จิตวิญญาณ

สาเหตุหลายประการที่ทำให้ระบบการพัฒนาบัณฑิตไม่สามารถสร้างการตื่นรู้ได้อย่างยั่งยืน ประการแรกคือ ทัศนคติทางสังคมที่ไม่เป็นธรรมสะท้อนถึงการรับบัณฑิตเข้าทำงานด้วยระบบเส้นสาย จากการฝากงานของผู้มีอำนาจวาสนาถือได้ว่าเป็นการบ่อนทำลายขวัญและกำลังใจเป็นการทำรายเชิงระบบของบัณฑิตที่ยังไม่ตื่นรู้ เมื่อระบบมีการสอบแข่งขันที่ต้องสอบโดยการเน้นวิชาทางโลกโดยมิได้คำนึงถึงการตื่นรู้ ที่เป็นหลักของการทำงานด้วยใจ ทำให้ มิได้ส่งเสริมให้บัณฑิตเกิดการตื่นรู้เลย เพราะเมื่อว่าที่บัณฑิตทำกิจกรรมตื่นรู้ก็อาจมีผลต่อการเรียนไม่สามารถสู้ผู้ที่เน้นการเรียนอย่างเดียวได้

ประการต่อมาสถาบันการศึกษาขาดการพัฒนาบัณฑิตอย่างต่อเนื่องในการส่งเสริมคุณธรรมและไม่ยกระดับการพัฒนาให้สูงขึ้นหวังเพียงว่ามีในวิชาเรียน ซึ่งถือว่าไม่เพียงพอต่อการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งแห่งจิตวิญญาณ โดยบางครั้งอาจารย์ผู้สอนเองก็อาจขาดความเข้าใจจริงถึงการตื่นรู้หรือขาดเหตุผลจากการพัฒนาการตื่นรู้ของบัณฑิต ทำให้เน้นสอนอย่างเดียวไม่สนใจกิจกรรมที่จะเป็นตัวสร้างบัณฑิตที่สมบูรณ์ เช่นเมื่อบัณฑิตจะลงพื้นที่พัฒนาสังคมก็ไม่ค่อยได้รับการส่งเสริมเท่าที่ควร

ประการที่ ๓ สังคมเข้าใจพิธีกรรมทางศาสนาที่ผิดเมื่อถ่ายทอดสู่บัณฑิตที่ขาดการตื่นรู้ไม่รู้ว่าอะไรถูกอะไรผิด ศาสนาขาดผู้รับผิดชอบในการชี้การตื่นรู้อย่างแท้จริง และสื่อชี้ประเด็นนำเสนอขาดข้อมูลที่ชัดเจน ทำให้การใช้วิจารณญาณพิจารณาข้อมูลขาดเหตุผลจนสังคมสับสน

ประการสุดท้าย ภาครัฐขาดการส่งเสริมการพัฒนาบัณฑิตตื่นรู้อย่างแท้จริงทำให้บัณฑิตในปัจจุบันขาดการตื่นรู้อ่อนแอมิสามารถมีพลังเหมือนในอดีต การเรียกร้องต่อภาครัฐในสิ่งที่ถูกต้องจากที่กล่าวมาแล้ว ส.ศิวรักษณ์ อธิบายถึงเยาวชนว่าที่บัณฑิตและชนชั้นกลางถูกหล่อหลอมให้อยากดัดจริตดีดดิ้นเป็นชนชั้นสูงมุ่งสู่กรุงลืมชนบท มีระบบปริญญา มีระบบเงินตรา มีระบบการแสดงอัครฐานทางด้านยานพาหนะ ที่อยู่อาศัยตลอดจนการใช้เวลาว่างในทางหายนะต่างๆ เช่น ค็อกเทลลาวน์ดิสโก้เทค หรือ บ่อตกปลา สนามบีบีกัน ทำให้ลืมตัวตนของตัวเอง ลืมแลเห็นสภาพอันอยุติธรรมในสังคม และไม่ให้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคของการพัฒนาบัณฑิตตื่นรู้อย่างแท้จริงที่ยากจะแก้ไขได้เพราะรัฐบาล ทุกรัฐบาลมิได้มีความเข้าใจในการพัฒนาที่แท้จริง[๑๙]

[๑๙]ส. ศิวรักษ์, **คันฉ่องส่องจริยศาสตร์ บทพิจารณาว่าด้วยธรรมและอธรรมในสังคมไทย,** (กรุงเทพมหานคร : คยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๑.

๖. ภาวะการตื่นรู้ของบัณฑิต

การเรียนรู้ตามเป้าหมายทางการศึกษาของ ยูเนสโก้ (UNESCO) มุ่งหวังเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา อันดับแรก จะต้องช่วยกำจัดความยากจนโดยให้ความรู้ ให้วิชาชีพ และทักษะวิชาชีพเพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ ๒) ช่วยทำให้ประชาชนมีสุขภาพดี อันเกิดจากการมีความรู้มีทักษะในการดูแลสุขภาพตนเอง และสมาชิกในครอบครัวซึ่งสุขภาพดีควรมีทั้งสุขภาพกายดี จิตดี สังคมดี และมีสุขภาพจิตวิญญาณที่ดีอันได้แก่สุขภาพทางศีลธรรมดี หรือสุขภาพสติปัญญาดีซึ่งถือเป็นพื้นฐานของการศึกษาที่มีคุณภาพ ๓) ช่วยสนับสนุนประชาธิปไตยและสนับสนุนธรรมาภิบาลตามความเป็นธรรมทางสังคม ความมีอิสระทางการเมืองและความโปร่งใสในการปฏิบัติงาน สุดท้ายการศึกษาต้องช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน[๒๐]

เมื่อตีความจากความมุ่งหวังในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่กล่าว พบว่าหลักสำคัญคือชี้ให้เห็นถึงการตื่นรู้ของการเป็นบัณฑิตที่มีคุณภาพ จากการมีความรู้ ที่สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการมีคุณธรรมที่เป็นปัญญาสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหา ของตนเอง สังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีสติปัญญาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต สังคมไทยสามารถสร้างบัณฑิตแห่งการตื่นรู้ได้ง่ายเพราะคนในสังคมส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่และพระพุทธศาสนามีความเข้มแข็งและเป็นเสาหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งทำให้สามารถพัฒนาบัณฑิตให้เกิดการตื่นรู้จากสังคมไทยที่มีลักษณะประกอบด้วย

๑) มีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นทุนของสังคมในเรื่องการยอมรับในความดี ความถูกต้อง ภายใต้เหตุผลแห่งการสร้างการตื่นรู้

๒) มีการเรียนการสอนที่เน้นคุณธรรมวัฒนธรรมกันมาตั้งแต่เด็ก รวมถึงมีการนิมนต์พระเข้าไปสอนในโรงเรียนหรือทำกิจกรรมที่มีพระเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยตลอด และมีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่พร้อมในการสนับสนุนตลอดเวลา

๓) มีกิจกรรมหรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มากพอ พร้อมสร้างการตื่นรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี

๔) มีการส่งเสริมความดีของสังคมไทย โดยเฉพาะด้านพระพุทธศาสนา ที่สังคมพร้อมให้การสนับสนุนตลอดโดยพิจารณาได้จากยอดเงินที่บริจาคในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และการช่วยเหลือสังคม

๕) มีพระสงฆ์ที่ให้ความสำคัญกับสังคม ในการสร้างการตื่นรู้อย่างมีส่วนร่วมจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ใหญ่และเข้มแข็งและประเทศไทยเป็นแหล่งสอนสมาธิ-วิปัสสนาที่สำคัญของโลก

[๒๐] เกษม วัฒนชัย, **การจัดการการศึกษาเพื่อการพัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ส. เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๕.

การสร้างความเข้มแข็งด้านจิตวิญญาณอันเกิดจากสมาธิภาวนาจะสามารถสร้างภูมิคุ้มกันต้านทานต่อลัทธิบริโภคนิยม[๒๑] น่าจะเป็นจุดสร้างความพร้อมที่จะพัฒนาให้บัณฑิตตื่นรู้ได้ คงต้องทำอย่างจริงจังทุกภาคส่วน ทั้งบ้าน วัด สถาบันการศึกษา เอกชน และภาครัฐที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง แต่คงเป็นได้ยากจากสังคมโดยรวมที่ขาดการตื่นรู้มีเพียงน้อยนิดก็คงไม่สามารถขับเคลื่อนในภาพรวมได้รอวันที่จะถูกกลืนกินถ้าไม่มีจิตวิญญาณที่กล้าแกร่งพอจากปัจจัยกิเลสที่พัฒนา

๗. ปัจจัยที่ทำให้ไม่สามารถพัฒนาให้บัณฑิตตื่นรู้ได้

สภาพสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลต่อพลังของอำนาจทุนและการบริโภคนิยมที่ยังสร้างโลกทัศน์ครอบงำความคิดของผู้คนเอาไว้ ส่งเสริมให้เห็นแต่ความสะดวกสบาย เน้นประโยชน์ส่วนตนจนเห็นแก่ตัวเป็นความเคยชินทำให้เกิดกิเลส ตัณหามากขึ้นจนไปปิดกันการคุณธรรมความดี คนส่วนมากจึงหลงไปกับความสะดวกสบายที่เป็นกิเลสตัณหาในการดำเนินชีวิต ที่ทำให้มีเงื่อนไขมากในการทำความดีในการสร้างความเชื่อ ซึ่งสามารถกำหนดเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบัณฑิตตื่นรู้ ประกอบด้วย

ปัจจัยที่ ๑ ด้านการเรียนรู้ที่ขาดการตื่นรู้ตั้งแต่การเรียนรู้จากครอบครัวพ่อแม่มิได้เป็นตัวอย่างที่ดีให้ลูก ไม่ได้สอนเรื่องการเป็นเด็กดีมีคุณธรรม เน้นแต่จะให้เก่ง ส่งเสริมความคิดให้กล้าคิดกล้าแสดงออกในการกระทำซึ่งผิดหลักของสังคมวัฒนธรรมแต่ไม่ได้แสดงเหตุผลที่ถูกต้อง เมื่อมาเรียนรู้ในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ครู อาจารย์ก็มุ่งเน้นที่จะสอนในทางวิชาการจนขาดด้านความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม ส่งเสริมกันน้อยมากและเชิดชูทางวิชาการเช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์โดยมิได้สนใจด้านคุณธรรม โดยครู อาจารย์ก็ขาดการพัฒนาสร้างการเรียนรู้ด้านคุณธรรมที่แท้จริง ซึ่งบางครั้งสอนแต่ไม่สามารถสรุปออกมาเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนทำให้เด็กนักศึกษาไม่เกิดความเข้าใจที่แท้จริง ที่ลึกซึ้งเพียงพอ ทำให้ขาดการตื่นตัวจนเป็นขาดการตื่นรู้ มีการสอนในเรื่องความเชื่อที่ผิดอันมีผลมาจากครอบครัวดังที่แม้เล่าว่าการที่ลูกสอบเข้ามหาวิทยาลัยดัง ๆ ไม่ได้เพราะแม่ลืมบน หรือหมอดูได้รับความสนใจในกลุ่มนักศึกษา

ปัจจัยที่ ๒ ด้านเวลาที่ไม่สามารถแบ่งเวลาหรือบริหารเวลาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมทำให้การดำเนินชีวิตต้องรีบเร่งไปเสียทุกเรื่อง ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการจราจรที่ทำให้เสียเวลาอยู่บนท้องถนน และเสียเวลาไปกับกิเลสยั่วยุให้เสียเวลาในการตัดสินใจที่ยากขึ้นในการเลือกซื้อสินค้าในห้างสรรพสินค้าเป็นเวลานานๆ เราเสียเวลาไปกับสิ่งบันเทิง เสียเวลาไปกับการคุยโทรศัพท์ซึ่งบางครั้ง

[๒๑]พระไพศาล วิสาโล, **พระพุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓๖.

ก็ไม่ได้มีเรื่องเป็นสาระ แต่เสียเวลาไปกับการเล่นเกมส์ โดยชอบแก้ตัวว่าเป็นการคายเครียดหรือใช้อินเตอร์เน็ตในทางที่ผิด ทำให้เสียเวลาต้องไปเบียดเวลาพักผ่อน เวลาพักผ่อนก็เลยไปเบียดเวลาเรียนหรือทำกิจกรรมเรื่องเหล่านี้เกิดจากกิเลสที่ทำให้เราไม่สามารถบริหารเวลาได้อย่างเหมาะสม

ปัจจัยที่ ๓ ด้านสื่อที่มีอิทธิพลต่อสังคม เพราะสื่อที่ออกมาส่วนมากเป็นสื่อที่กระตุ้นกิเลสเสนอให้เกิดความต้องการโดยเฉพาะสื่อทีวีที่เสนอแบบขาดเหตุผล รายการทีวีที่หาสาระได้ยาก ละครที่มีแต่อิจฉาริษยาตบตีแย่งผู้ชาย การแต่งกายที่เลียนแบบต่างชาติขาดวัฒนธรรมที่ดีงามของชนชาติตนเอง การโฆษณาชวนเชื่อที่เกินความเป็นจริง ขาดเหตุผลในการส่งเสริมการซื้อที่ดีแต่ส่งเสริมในเรื่องการชิงโชค เช่นเปิดลุ้นทอง หรือ ชิงโชคไปเที่ยวต่างประเทศ สื่อสิ่งพิมพ์ที่มีแต่ปัญหาสังคมเริ่มต้นแต่จุดจบหลังปัญหาไม่ได้เสนอที่ชัดเจนปล่อยให้ลืมกันไปโดยไม่เห็นผล สื่อในสังคมไทยจึงพูดได้ว่าหาแต่ประโยชน์พัฒนาแต่กิเลสส่งผลให้เกิดการปิดกั้นการตื่นรู้

ปัจจัยที่ ๔ ด้านศาสนา ลัทธิพิธีกรรมใหม่ ไม่ได้พัฒนาให้เกิดความเข้าใจถึงเหตุและผลในเรื่องของความเชื่อที่ถูกต้อง แต่กับมีพิธีกรรมใหม่ๆ ที่มาจากทางศาสนาที่เน้นเรื่องความเชื่อหวังจะให้เกิดแต่ศรัทธาเพียงอย่างเดียว จนเป็นการสร้างศรัทธาที่ทำให้ขาดปัญญา โดยศาสนาไม่สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจในพิธีกรรมใหม่ๆ จนเป็นการเสริมประโยชน์ต่อการจัดพิธีกรรมในวัด ดังเช่น แก้กรรม พิธีไหว้ครูตามงานวัด ที่พระสงฆ์เองเป็นเจ้าพิธี รวมถึงการสอนของพระคุณเจ้าท่านก็เน้นเรื่องธรรมแบบขาดเหตุผลที่ไม่ส่งเสริมปัญญา ไม่สามารถเกิดการรับรู้เข้าใจได้อย่างง่าย จะมีก็พระพัฒนารุ่นใหม่ที่สร้างความเข้าใจได้ง่ายอย่างเป็นรูปธรรมแต่ก็มีน้อย และช่องทางการสื่อสารของพระที่จะสร้างการตื่นรู้ก็มีน้อยมากเมื่อเทียบกับสื่อกิเลสทำให้การตื่นรู้ถูกครอบงำ

ปัจจัยที่๕ นโยบายผู้นำองค์กรและผู้นำประเทศที่ขาดการสร้างคุณธรรม ขาดการกระทำอย่างต่อเนื่องและอย่างแท้จริง ในภาพของการพัฒนาบัณฑิตจะเน้นเพียงวิสัยทัศน์ ให้ปรากฏเพียงคำว่าคุณธรรมแต่ไม่ลงไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง รวมถึงไม่ได้เป็นแบบอย่างที่ดีเพราะการกระทำที่สะท้อนออกมาทางสื่อชี้ให้เห็นถึงการขาดคุณธรรมของผู้นำ เช่นการคอรัปชั่นโกงกินในระบบการเมือง-ราชการ จนมีคำพูดว่าโกงกินแต่มีผลงาน สิ่งเหล่านี้ก็สะท้อนให้บัณฑิตที่ยังไม่ตื่นรู้เป็นแบบอย่างว่าสามารถทำได้แม้เป็นเรื่องที่ผิด แต่สังคมยอมรับได้ ทำให้เกิดการตื่นรู้ที่ผิดว่าทำอย่างไรก็ได้ขอให้สังคมรับได้ของให้คนส่วนมากยอมรับ แม้ขาดอุดมการณ์ที่แท้จริง ปัจจัยที่กล่าวมาทั้งหมดสิ่งที่สำคัญที่สุดคงเป็นเรื่องของนโยบายประเทศที่ผู้บริหารให้ความสำคัญอันลงไปสู่การขับเคลื่อนมิใช่เป็นแค่นโยบายที่เขียนไว้ในกระดาษเหมือนใบปริญญาที่ไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดการตื่นรู้ที่จะเป็นแรงหนุนสังคมไทยในอนาคต

๔. บทสรุป

การพัฒนาการตื่นรู้บัณฑิตของสังคมไทย ต้องพัฒนาให้เป็นรูปธรรมโดยเริ่มด้วยการพัฒนาสติ สร้างความเข้าใจให้ชัด ซึ่งสามารถใช้สติปัฏฐานทั้ง ๔ ส่งเสริมคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการให้เข้าถึงศีล สมาธิ และปัญญา ในการดำเนินชีวิต เช่นโครงการบัณฑิตอาสาฟื้นฟูศีลธรรมโลก สุดท้ายเรื่องการคบเพื่อนเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดการตื่นรู้ในการที่จะมีส่วนในการพัฒนาตนและช่วยเหลือสังคมเท่าที่จะทำได้ด้วยจิตอาสา การเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ด้วยปาฏิหาริย์แห่งการตื่นรู้เอยู่เสมอ เมื่อพัฒนาบัณฑิตให้เกิดการตื่นรู้ได้ ก็น่าจะพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมตื่นรู้ ผู้ที่จะเป็นบัณฑิตตื่นรู้ควรมีหลักการพัฒนาให้เป็นรูปธรรมสามารถนำไปปฏิบัติได้ดังนี้

๑. การสร้างการตื่นรู้จากกิจกรรม ที่ต้องพัฒนาปัญญาโดยเริ่มส่งเสริมให้รู้จัก “การให้” พร้อมที่จะให้ด้วยใจจริงจากการช่วยเหลือผู้อื่น ด้วยความเมตตากรุณา ไม่ได้หมายความว่าต้องให้ทรัพย์แต่เป็นการให้หรือบริจาคแรงกาย แรงใจให้ผู้ที่เดือดร้อน เช่นการลุกให้เด็กและคนชรานั่งบนรถเมล์ การที่จูงคนชราขึ้นลงบันได ช่วยเหลือเด็ก คนตาบอดข้ามถนน หรือไปอ่านหนังสือให้คนตาบอดฟัง แต่ที่สำคัญรู้จักการให้อภัยในความผิดพลาดของผู้อื่น

๒. การสร้างการตื่นรู้ทางความคิดที่พร้อมเปิดใจในการสานเสวนา การรับรู้ ความคิดเห็นและมีการตัดสินใจโดยเชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่ปักใจเชื่อไว้ก่อนหรือมีอคติในใจ พร้อมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นตามสิทธิ์ด้วยความเคารพ และรักษาสิทธ์ของตน

๓. การสร้างการตื่นรู้ ด้วยตนเองโดยการรู้จักการเจริญสติ ทำสมาธิโดยอาจใช้การนับลมหายใจเข้าออก เช่น

หายใจเข้า หายใจออก ๑

หายใจเข้า หายใจออก ๑ หายใจเข้า หายใจออก ๒

หายใจเข้า หายใจออก ๑ หายใจเข้า หายใจออก ๒ หายใจเข้า หายใจออก ๓

ซึ่งในการปฏิบัติต้องปฏิบัติให้ครบทั้ง ๙ ขั้น โดยให้สติอยู่กับลมหายใจเข้าออกตลอดเวลา หรือ อาจใช้วิธีพุทโธ หรือ ยุบหนอพองหนอแล้วแต่จริตของแต่ละคน หรือเวลาทำงานให้มีสติอยู่ตลอดในการทำสิ่งนั้น ๆ ตลอดเวลา

๔. การสร้างการตื่นรู้ในการบริโภคสิ่งที่เป็นประโยชน์ ต่อตนเอง สังคมและประเทศชาติ โดยเลือกที่จะซื้อ ใช้ของที่จำเป็นโดยคำนึงถึงคุณภาพ ราคา และความเหมาะสมพร้อมใช้ด้วยความประหยัดพอสมควร เช่น การบริโภคผักปลอดสารพิษ หรือผลไม้ตามฤดูกาล

๕. การสร้างการตื่นรู้ในการใช้ทรัพยากรของประเทศ ของโลกอย่างประหยัด มีเหตุผลและคุ้มค่า เช่นการใช้น้ำประปาเท่าที่จำเป็น ใช้ไฟฟ้าตามความเหมาะสม โดยมิได้คิดว่าเราใช้จ่ายเงินหรือเราจ่ายเงินให้มหาวิทยาลัยนักศึกษาสามารถใช้น้ำใช้ไฟอย่างไรก็ได้ซึ่งเกินความต้องการหรือความจำเป็น ซึ่งถือเป็นความคิดที่ขาดการตื่นรู้และโดยขาดจิตสาธารณะเรื่องสิ่งแวดล้อม

๖. การสร้างการตื่นรู้ในเรื่องความเชื่อ ความศรัทธาที่เกิดปัญญาตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของประเทศ ภูมิปัญญาไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถูกต้อง เช่น งานบุญ งานบวชไม่ควรมีการดื่มสุรา ชี้ให้เห็นถึงเวรกรรมหรือโทษที่ได้รับจากการดื่มสุรา คือ การเมาพูดไม่รู้เรื่อง เสียเงินค่าสุรา คนดูถูกด่าท้อ หรืออาจเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ เป็นต้น

๗. การสร้างตื่นรู้ในการทำความดีด้วยกายและใจ คือการกระทำที่ไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อนและคนอื่นเดือดร้อนเช่นสอนให้เด็กทำความดี คือการแปลงฟันทุกวัน ให้นักศึกษาทำความดี คือการแต่งกายที่ถูกระเบียบเรียบร้อยประพฤติตนมีวาจาเหมาะสมคือความดี เป็นต้น

การตื่นรู้ของบัณฑิตที่สมบูรณ์ จะต้องส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจ จากจิตที่แท้จริงและเกิดการพัฒนาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนเป็นพฤติกรรมนิสัยที่เรียกว่า เกิดจิตวิญญาณตื่นรู้

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มังคลัตถทีปนีแปลเล่ม ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

เกษม วัฒนชัย. **การจัดการการศึกษาเพื่อการพัฒนาชีวิตอย่างยั่งยืน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพ-มหานคร : ส. เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑.

พระไพศาล วิสาโล. **พระพุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิต. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊ค พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๒.

สำนักพิมพ์มติชน. **พจนานุกรมฉบับมติชน.** พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๖.

ส. ศิวรักษ์. **คันฉ่องส่องจริยศาสตร์ บทพิจารณาว่าด้วยธรรมและอธรรมในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **พระราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร มหาวิทยาลัยรามคำแหง** ณ อาคารหอประชุมพ่อขุนรามคำแหง วันอาทิตย์ที่ ๒๕ - วันศุกร์ที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๕๒.

(๒) วิทยานิพนธ์:

พระจีรพัฒน์ สมาจาโร (ดีใจ). “คนพาลและบัณฑิตในพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อสังคม : ศึกษากรณีตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

ข่าวจากหมู่บ้านพลัม. “หลวงปู่ วัดบลูคลิฟฟ์ ประเทศสหรัฐอเมริกา วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๐”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.thaiplumvillage.org/msg_from_plumvillage01.html. [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

พระมหาหรรษา พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ บัณฑิตที่ดีควรมีหลักการอย่างไร? [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://gotoknow.org/blog/buddhism-and-modern-sciences/401798 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พระพุทธศาสนากับความสมานฉันท์แห่งชาติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.buddhismth.com/index.php? [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. จากการสอบถามประชาชนในกรุงเทพฯ ปริมณฑล จำนวนทั้งสิ้น ๑,๔๕๘ คน ระหว่างวันที่ ๑๘-๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://dusitpoll.dusit.ac.th/[๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

วศิน อินทสระ. **การพัฒนาชีวิตเพื่อความสุขในปัจจุบัน**. เรือนธรรม, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.ruendham.com/book_detail.php?id. [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

วิทยากร เชียงกูล. **วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://th.wikipedia.org/wiki/, [๒๐ มกราคม๒๕๕๔].

พุทธิปัญญาแห่งการตื่นรู้ : การเจริญภาวนาแนว “อายตนมนสิการ”

Wisdom for Awakening : Insight Medition of Ãyatanamanasikãra Method

นาวาเอกวันชัย ทรงเมตตา
Captain Wanchai Songmetta
ผู้อำนวยการกองทดสอบสรรพาวุธ กรมสรรพาวุธทหารเรือ

บทคัดย่อ

อายตนมนสิการ เป็นแนวทางของการเจริญภาวนาภายใต้กรอบของมหาสติปัฏฐานสูตร หมวดอายตนะที่ประยุกต์ให้สอดคล้องกับจริตของตน ผสมผสานการกำหนดอารมณ์วิปัสสนากรรมฐานแบบดั้งเดิม กับการเรียกสติที่ใช้สัญญาณระฆังแห่งสติเพื่อน้อมใจไปพิจารณาว่า “ตนมีอายตนะแห่งการตื่นรู้อันใดอยู่” อันจะเป็นการทบทวนอิริยาบถแห่งการตื่นรู้ที่สามารถกำหนดได้ง่าย ให้ความสำคัญกับการกำหนดเจตนาที่ภาษากรรมฐานเรียกว่า “ต้นจิต” และเน้นการสมดุลระหว่างสภาวะที่ออกมาจากตนภายในกับสิ่งแวดล้อมภายนอก แนวทางนี้ควบคุมไม่ให้สมาธิเกิดมากจนลึกเกินไปจึงปลุกเร้าการตื่นรู้ได้ดี ผลการฝึกที่ชำนาญจะควบคุมการตื่นทางอารมณ์ และการรวมความคิดกลับมาที่ปัจจุบันภายใต้ภาวะของการเผชิญหน้ากับโลกที่วุ่นวายได้ง่าย แนวทางนี้เหมาะแก่การเริ่มต้นสำหรับผู้ฝึกหัดใหม่ ไม่เป็นอุปสรรคต่อการส่งอารมณ์กับวิปัสสนาจารย์ระหว่างการปฏิบัติธรรมแนววิปัสสนาในหลักสูตร อีกทั้งผู้ที่เคยปฏิบัติธรรมแบบใช้อานาปาสติมาก่อนจะลดอาการอึดอัดได้ คำกำหนดภาวนาตามแนวทางนี้เมื่อกลับไปใช้ชีวิตแบบเดิมยังคงใช้ได้ตรงชัด นอกจากนั้นการปรับเปลี่ยนคำกำหนดให้ละเอียดยิ่งขึ้นไปที่รูปแบบดั้งเดิม (ของสำนักพองหนอ-ยุบหนอ) ก็ทำได้ง่าย

Abstract

Ãyatanamanasikãra is a way of meditation within the framework under Mah„satipatth„nasutta (Ãyatana-Section) applied in accordance with one's own appropriated behavior. It combines the traditional emotional meditation with a consciousness on the bell sound of mindfulness. In order to consider "I have a sense of awakening area to know: what is", which will review the manner of knowledge that can be waken up easily. focuses on the intent of which is called "willing to" and focus on balancing the state out of its internal and external environment. This approach to control, does not let the emotion appear stand still too deep. The awakening status will therefore turn on the mind all the time.

The skilled training results will control the emotional wake. Recognition and thought come back simply to "here and now" under any conditions of confrontation with the chaotic world. This approach is also best to start training for beginners, No problem for conversation with teachers during "Vipassana" course of practice. In addition, those whoever get used to "Samatha-breathing-concept" can relieve discomfort. A set of this meditation way can bring back to work in daily-life effectively. In addition, the adaptation to determine the original way (rising›falling method) can be taken without any complicated transformation.

๑. ความหมายของ อายตนมนสิการ

คำว่า "อายตนมนสิการ"[๑] มาจาก "อายตนะ" รวมกับ "มนสิการ" โดยที่ปกติศัพท์ทั้งสองศัพท์นี้ไม่พบว่าได้นิยมนำมาใช้ต่อกันในลักษณะสมาส "อายตนมนสิการ" จึงมีความหมายเฉพาะ ในบทความนี้จะเป็นแนวทางอย่างหนึ่งต่อการกำหนดรู้อารมณ์ระหว่างการเจริญภาวนาแบบวิปัสสนา หมายถึงการ "กำหนดให้เกิดขึ้นในใจว่า มีอะไรที่ตัวข้าพเจ้ากำลังติดต่อกับแดนการรับรู้ภายนอกบ้าง" หรืออีกนัยหนึ่ง "การรวบยอดการกำหนดจดจ่อไปที่การรู้ ณ แดนเชื่อมต่อปัจจุบัน"

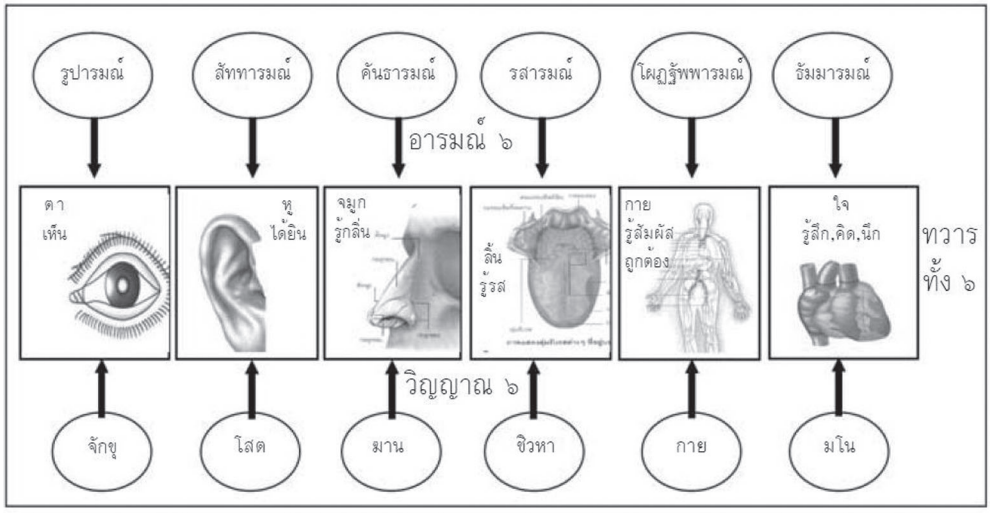
คำว่า "อายตนะ" ในภาษาบาลีหมายถึง[๒] "เครื่องติดต่อ แดนต่อความรู้ เครื่องรู้และสิ่งที่รู้" จัดเป็น ๒ ประเภทคือ อายตนะภายใน (Internal sense-fields) มี ๖ อย่าง คือ ตา หู จมูก

[๑] อ่านว่า "อายะตะนะ-มะนะสิการ"

[๒] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์** , พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๙.

ลิ้น กาย และใจ กับอายตนะภายนอก (External sense-fields) มี ๖ อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ บางทีเรียกรวมทั้ง ๒ ส่วนนี้ว่า อายตนะ ๑๒[๓]

ส่วนคำว่า "มนสิการ" ในภาษาบาลีหมายถึง "การทำในใจ การใส่ใจพิจารณา" เรามักคุ้นเคยกับคำว่า "โยนิโสมนสิการ" (Reasoned attention) ซึ่งหมายถึง[๔] การทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สาวหาเหตุผลจนตลอดสาย แยกแยะออก พิเคราะห์ดูด้วยความคิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือ ปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย อันเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การศึกษาเรื่อง ศีล สมาธิ และปัญญา (ไตรสิกขา) ซึ่งมีความหมายเดียวกันกับ "มนสิการ" ในที่นี้ (คำว่า "โยนิ" แปลว่า แหล่งเกิด คำนี้สามารถละไว้โดยที่ความหมายรวมไม่เปลี่ยนแปลง) เมื่อรวมทั้ง ๒ คำนี้เข้าด้วยกัน "อายตนมนสิการ" มีความหมาย ถึงการน้อมใจไปที่แดนแห่งการติดต่อด้วยเครื่องรู้โดยผ่านทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สอดคล้องประโยคในภาษาอังกฤษที่เข้าใจง่ายว่า "What I'm linking to?"

ภาพแสดงการเชื่อมต่อระหว่างอายตนะภายใน ๖ กับอายตนะภายนอก ๖[๕]

[๓]ในวิปัสสนาภูมิ แสดงหลักธรรมธาตุ ๑๘ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนา กล่าวคือ ประกอบด้วย ธาตุภายนอก ๖ เช่น รูปธาตุ ธาตุภายใน ๖ เช่น จักขุวิญญาณธาตุ ธาตุที่เชื่อมต่อ ๖ เช่น จักขุธาตุ ดังนี้เป็นต้น

[๔]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๐๖.

[๕]วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, **เศรษฐกิจพอเพียงแนวปรมัตถ์**, (ชลบุรี : สมสิริพริ้นติ้ง, ๒๕๕๔), หน้า ๗๑.

จากภาพแสดงให้เห็นการเชื่อมต่อของอายตนะ เมื่ออายตนะภายนอกเป็นต้นว่า รูป (สีต่างๆ) กระทบกับ ตา (จักขุปสาท) ย่อมเกิดผัสสะและทำให้เกิดความพอใจ หรือตัณหา รวมทั้งการเกี่ยวรัด (สังโยชน์) ซึ่งเป็นเครื่องพันธนาการทำให้สัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏด้วยกองขันธ์ ๕ นี้อย่างไม่รู้จักจบสิ้น กล่าวคือ ระบบที่ซับซ้อนเหล่านี้ เมื่อตากระทบกับรูปแล้วโดยธรรมชาติยังมีกระบวนการปรุงแต่ง (สังขารขันธ์) และการจำได้หมายรู้ (สัญญาขันธ์) เข้ามาประกอบกัน ทำให้การกระทบกันของตากับรูปมิได้จบลงเพียงเท่านั้น อาจจะนำไปสู่การน้อมใจไปยังเรื่องเก่าหรือประสบการณ์เดิมที่เก็บไว้ นำมาปรุงแต่งให้ความดีใจ หรือ ความเสียใจได้เสมอ ในทำนองเดียวกันของมนายตนะ ซึ่งเป็นธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เข้ามาทางใจ) นั้น เป็นเรื่องที่เกิดได้โดยไม่ต้องอาศัยปัญจทวาร หรืออาจไม่ต้องอาศัยปัญจทวารก็ได้ และควบคุมได้ยาก เพราะเกิดขึ้นเองปรุงแต่งได้เอง แม้ว่าจะบังคับตัวเองให้อยู่ในถ้ำหรือที่กักกันแล้ว อารมณ์ทางใจก็สามารถเกิดขึ้นเองได้เสมอ

อายตนมนสิการ เป็นแนวทางในการเจริญภาวนานี้อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดหรือหลักการของมหาสติปัฏฐานสูตร[๖] ข้อ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมวดอายตนะ (อายตนบรรพ) ซึ่งมีข้อความปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายอีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายคือ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ อยู่ ... คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑) รู้ชัดตา รู้ชัดรูป สังโยชน์ใดอาศัยตาและรูปทั้งสองนั้น ฯลฯ

๒) รู้ชัดหู รู้ชัดเสียง สังโยชน์ใดอาศัยหูและเสียงทั้งสองนั้น ฯลฯ

๓) รู้ชัดจมูก รู้ชัดกลิ่น สังโยชน์ใดอาศัยจมูกและกลิ่นทั้งสองนั้น ฯลฯ

๔) รู้ชัดลิ้น รู้ชัดรส สังโยชน์ใดอาศัยลิ้นและรสทั้งสองนั้น ฯลฯ

๕) รู้ชัดกาย รู้ชัดโผฏฐัพพะ สังโยชน์ใดอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งสองนั้น ฯลฯ

๖) รู้ชัดใจ รู้ชัดธรรมารมณ์ สังโยชน์ใดอาศัยใจและธรรมารมณ์ทั้งสองนั้น เกิดขึ้น ก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น การเกิดขึ้นแห่งสังโยชน์ที่ยังไม่เกิดขึ้นมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น การละสังโยชน์ที่เกิดขึ้นแล้วมีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น และสังโยชน์ที่ละได้แล้วจะไม่เกิดขึ้นต่อไปอีก มีได้ด้วยเหตุใด ก็รู้ชัดเหตุนั้น

[๖] หลักสติปัฏฐานมี ๔ อย่าง คือ ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การใช้พิจารณาร่างกาย พิจารณาการเคลื่อนไหวของรูปธาตุ ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาเวทนาว่า กำลังเป็นสุข เป็นทุกข์ หรืออุเบกขา ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาจิตของตนว่า กำลังเศร้าหมอง ปกคลุมด้วยกิเลสต่างๆ เช่น มีนิวรณ์ครอบงำหรือไม่ ๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาไตร่ตรองสภาพธรรม เป็นต้นว่า ขันธ์ ๕ อายตนะภายในกับภายนอก โพชฌงค์ ตามสภาวะที่เกิดขึ้นกับตน

ด้วยวิธีนี้ ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายในอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในธรรมทั้งหลายอยู่ หรือว่า ภิกษุนั้นมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า 'ธรรมมีอยู่' ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก[๗]

ผู้เขียนเห็นว่า พระสูตรที่ได้ยกมาในข้อนี้พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความเกี่ยวพันของหนทางพ้นทุกข์ (นิโรธ) กับเหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) สมบูรณ์อยู่ในตัวเอง กล่าวคือ ได้ทรงแสดงสมุทัย คือ สังโยชน์ และได้แสดงนิโรธ ก็คือ ธรรมเป็นเหตุดับในธรรม (คือ การรู้ตาม การเห็นธรรม) ดังนั้น แนวทางการเจริญวิปัสสนาในอายตนบรรพะนี้จึงเป็นหนทางเอกที่สามารถจะทำให้กระจ่างด้วยปัญญาเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เมื่อเข้าใจต้นเหตุแล้ว ก็จะหลีกเลี่ยงต้นเหตุเหล่านั้นเพื่อมิให้เกิดเหตุซ้ำซากได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงให้ความสำคัญกับหมวดธรรมอื่นๆ ในมหาสติปัฏฐานสูตรน้อยกว่าในอายตนบรรพะ อย่างไรก็ตามในภาคปฏิบัติของการเจริญภาวนานั้นมีความเกี่ยวพันกับหมวดธรรมข้ออื่นๆด้วย โดยนำเสนอแนวทางที่ประยุกต์การปฏิบัติเดิมๆ ให้กลมกลืนไปกับสิ่งที่ได้มีการเรียนการสอนกันอยู่แล้วโดยทั่วไป กล่าวคือ อยู่บนฐานของการเจริญวิปัสสนากรรมฐานของสำนักพองหนอ-ยุบหนอ[๘] ด้วย ขอบเขตของบทความนี้ จึงไม่ได้อยู่เฉพาะในเรื่องของหมวดอายตนะ (อายตนบรรพ) เท่านั้น หากแต่ครอบคลุมไปถึงข้ออื่นๆ ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน และจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานด้วย

"อายตนมนสิการ" ซึ่งเป็นการ**กำหนดให้เกิดขึ้นในใจว่า มีอะไรที่ตัวข้าพเจ้ากำลังติดต่อกับแดนการรับรู้ภายนอกบ้าง** ตามที่ได้กล่าวไว้แล้ว เป็นแนวทางในการกำหนดอารมณ์กรรมฐานภายใต้กรอบของมหาสติปัฏฐานสูตร ที่ประยุกต์ให้เข้าจริตของตน เป็นสิ่งที่ผู้เขียนเสนอทางเลือกเพิ่มขึ้น โดยเน้นอายตนะ ๖ ขณะที่องค์ประกอบอื่นๆ ของการเจริญภาวนายังคงอนุรักษ์ไว้ครบถ้วน จึงเป็นการปรับปรุงแนวทางของการเจริญภาวนาจากเดิมไปบ้างเพียงบางส่วนเล็กๆ เท่านั้น ทั้งนี้จะเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนแนวคิดของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกัน ที่เข้าถึงจริตของชาวโลกและคนรุ่นใหม่ได้ง่ายขึ้น

[๗] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๔/ ๓๑๔

[๘] หมายถึง สำนักวิปัสสนากรรมฐาน ที่มีรากฐานออกมาจากสำนักของวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ฯ

๒. หลักการกำหนดอารมณ์วิปัสสนาโดยทั่วไป

การปฏิบัติวิปัสสนา คือ การหนดให้รู้แจ้งอารมณ์ตามอาการปัจจุบัน ในกรณีที่เกิดขึ้นพร้อมกันหลายอย่าง ให้พึงเจริญวิปัสสนาตามอารมณ์ที่มาปรากฏชัด[๙] การกำหนด หมายถึง การระลึกรู้สภาวธรรม โดยมีคำบริกรรมกำกับหรือพูดในใจเพื่อให้จิตใจจดจ่อมากขึ้น โดยเหตุที่จิตของทุกคนเคยชินต่อคำบัญญัติ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงควรใช้คำบริกรรมเพื่อให้รู้ตัวว่า กำลังตามรู้ปัจจุบันอยู่ คำบริกรรมนั้นเหมือนห่วงยางที่คนว่ายน้ำไม่เก่งควรเกาะไว้ ต่อมาเมื่อจิตพัฒนามีคุณภาพละเอียดขึ้นจนสามารถรู้เห็นความเกิดดับหรือความดับไปของสภาวธรรมได้แล้วคำบริกรรมจะหายไปเอง ในขณะนั้นผู้ปฏิบัติธรรมจะรู้สึกว่า ไม่จำเป็นต้องใช้คำบริกรรม และต้องการจะรู้เห็นสภาวธรรมอย่างต่อเนื่องโดยไม่มีคำบริกรรม เหมือนคนว่ายน้ำเก่งแล้วมักปล่อยตัวเป็นอิสระจากห่วงยางแล้วว่ายน้ำไปเอง[๑๐]

การเริ่มต้นปฏิบัติวิปัสสนา มีแนวทางอย่างละเอียดปรากฏในวิปัสสนาชุนี ซึ่งรจนาโดยพระมหาสีสยาดอ (โสภณมหาเถระ) อดีตพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระแห่งประเทศพม่า ผู้เขียนขอยกมาบางตอนดังนี้[๑๑]

> นักปฏิบัติผู้ปรารถนามรรค-ผล-นิพพานในชาตินี้ จำเป็นต้องตัดปลิโพธความกังวลต่างๆ ออกให้หมด จะต้องชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ ต้องน้อมใจว่าขอให้ศีลนี้จงเป็นเหตุ เป็นปัจจัยแก่มรรคด้วยเถิด การมอบตัวต่อพระพุทธเจ้าจะทำให้ไม่กลัวต่ออารมณ์ที่น่ากลัวซึ่งอาจมาปรากฏ ส่วนการมอบตัวต่อพระอาจารย์นั้น เผื่อว่า พระอาจารย์จะได้ว่ากล่าวตักเตือนได้โดยไม่ต้องเกรงอกเกรงใจ เราต้องให้กำลังใจกับตัวเองเสมอว่า แม้แต่พระพุทธเจ้าและพระอริยบุคคลทั้งหลายก็อาศัยวิปัสสนานี้แหละเป็นทางนำไปสู่พระนิพพาน
>
> เริ่มต้น ให้เอาจิตไปกำหนดที่ท้องของตน จะเห็นอาการพองและอาการยุบปรากฏอยู่ที่ท้อง หากไม่ปรากฏให้เอามือคลำที่ท้องสักระยะหนึ่ง อาการพองที่ท้องก็จะปรากฏและให้กำหนดอาการพองของท้องว่า "พองหนอ" ในขณะเดียวกันเวลาหายใจออก อาการยุบจะปรากฏที่ท้อง ก็ให้กำหนดอาการยุบของท้องนั้นว่า "ยุบหนอ" อาการทั้ง ๒ นี้ จะต้องปรากฏชัดจึงจะถือว่า ใช้ได้

[๙] บาลีว่า ยถาปกฏฺ วิปสฺสนาภินิเวโส

[๑๐] พระคันธสาราภิวงศ์, **ส่องสภาวธรรม**, (ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

[๑๑] พระมหาสีสยาดอ (โสภณมหาเถระ), **วิปัสสนาชุนี หลักการปฏิบัติวิปัสสนา (ภาคปฏิบัติ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : วิญญาณ, ๒๕๔๘), หน้า ๒-๗., หรือ ในพระมหาสีสยาดอ (โสภณมหาเถระ), **วิปัสสนาชุนี หลักการปฏิบัติวิปัสสนา** (ฉบับสมบูรณ์), แปลโดย จำรูญ ธรรมดา , (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๙๔.

อาการไหวขึ้นลงของท้อง ที่ปรากฏในขณะกำหนดว่า “พองหนอ-ยุบหนอ” เป็นวาโยธาตุ เป็นโผฏฐัพพรูป ดังนั้น การกำหนดจนเห็นสภาพความเคลื่อนไหวของรูปท้อง จึงตรงกับพระบาลีที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในสังยุตตนิกายว่า “รูปๆ ภิกฺขเว โยนิโส มนสิกโรถ, รูปานิจฺจตญฺจ ยถาภูตๆ สมนุปสฺสถ ... เป็นต้น แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเอาใจใส่กำหนดรูปให้ดี พยายามจับเอาความไม่เที่ยงของรูปให้จงได้...” การกำหนดพองหนอ-ยุบหนอ” เช่นนี้จัดเข้าใน “**ขันธ-ธัมมานุปัสสนา**” ที่มาในมหาสติปัฏฐานสูตร

นอกจากนี้ยังตรงกับพระบาลีว่า “ยา เจว โข ปน อชฺฌตฺติกา วาโยธาตุ, ยา จ พาหิรา วาโยธาตุ, วาโยธาตุเรเวสา เป็นต้น แปลความว่า วาโยธาตุภายในกายก็ดี วาโยธาตุภายนอกกายก็ดี มีอยู่ วาโยธาตุเหล่านั้นทั้งหมด ก็คือ วาโยธาตุนั่นแหละ พึงกำหนดวาโยธาตุนั้นให้เห็นตามความเป็นจริงว่า ไม่ใช่ของเรา นี้ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่อัตตาตัวตนของเรา การกำหนดเช่นนี้จัดเข้าใน “**ธาตุ-มนสิการกายานุปัสสนา**”

จากคำแนะนำของพระมหาสีสยาดอข้างต้น ได้แสดงให้เห็นว่า การกำหนดแบบ “พองหนอ-ยุบหนอ” นี้เป็นการปฏิบัติที่อยู่ภายใต้หลักการของมหาสติปัฏฐานสูตรซึ่งมีวิธีการหลายวิธีที่สามารถนำไปประยุกต์กำหนดคำบริกรรมได้หลายแนวทางตามที่จะเหมาะกับจริตของตน

ในที่นี้ “พองหนอ-ยุบหนอ” จัดว่า เป็น**อารมณ์หลัก** การกำหนดอารมณ์รองๆ ลงไป นั้นถือเป็นส่วนหนึ่งของการขยายการกำหนด กล่าวคือ เมื่อกำหนด “พองหนอ-ยุบหนอ” (นั่งหนอ) จนได้ดีพอสมควรแล้วให้ขยายวิธีการกำหนด[๑๒] ตามกำหนดอาการถูกทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นทั่วร่างกายโดยผ่านอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยินเป็นต้น ตามลำดับ ความเกิดขึ้นโดยนัยเป็นต้นว่า “ถูกหนอ” และให้กำหนดต่อเนื่องกันตลอด เมื่อกำหนดอยู่เช่นนี้เกิดภาวะที่ห่างกันเกินไป หรือเกิดอาการฟุ้งซ่านขึ้นมาก็ดี เกิดอาการเหนื่อยก็ดี ก็ให้กำหนดตาม เมื่อหายแล้วค่อยกลับมากำหนด “พองหนอ-ยุบหนอ-นั่งหนอ” เหมือนอย่างเดิม เมื่อกำหนดได้นานพอสมควรแล้วให้ขยายออกไปกำหนดอีก กล่าวคือ **มิให้กำหนดเพียงอาการหลัก** “พองหนอ-ยุบหนอ” อย่างเดียว แต่ให้เอาจิตไปกำหนดสิ่งที่เชื่อมต่อกับอายตนะภายนอกตามความเหมาะสมด้วย ครั้นมีการ ขยายการกำหนดไปในอารมณ์ต่างๆ ได้ดีแล้ว ถึงแม้จะไม่เอาใจใส่โดยตรง แต่ก็สามารถรู้สิ่งที่ได้รับผ่านอายตนะทั้ง ๖ ทั้งหลายว่า “ต่างก็ดับ

[๑๒] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๕๒.

ไปเป็นขณะๆ ของแต่ละอารมณ์" นี้คือ การรู้โดยถูกต้อง เมื่อฝึกจนได้ที่แล้ว อารมณ์ที่เป็นบัญญัติชัดเจนจะน้อยลงไปเอง[๑๓] ในเรื่องนี้ พระมหาสีสยาดอ กล่าวไว้ว่า

> เพราะอำนาจของญาณที่เกิดขึ้นมา เมื่อฝึกการกำหนดรู้สภาวธรรมได้ที่แล้ว ในเวลานั้นแม้จะหยุดกำหนดแล้ว รูปนามและสังขารต่างๆ ก็จะปรากฏอยู่ดีนั่นเอง ญาณที่กำหนดรู้ก็จะทำหน้าที่รู้โดยอัตโนมัติ ทำให้จะนอนไม่ค่อยหลับ **จิตจะแจ่มใสอยู่ตลอดทั้งวัน**ทั้งคืน เป็นเรื่องปกติ ไม่ทำให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพแต่อย่างใด จงพยายามต่อไป เมื่อกำลังญาณแก่กล้าเต็มที่แล้ว จิตที่กำหนดดีแล้ว จะปรากฏเหมือนกับดิ่งเข้าไปในอารมณ์เลยทีเดียว

ในวิปัสสนาชุนี ได้นำเสนอหลายประเด็นที่นำไปสู่วิธีการกำหนดข้างต้นอย่างละเอียด (พองหนอ-ยุบหนอ) ซึ่งจะทำให้เกิดผลลัพธ์ในเบื้องต้น และท่ามกลางได้ระดับหนึ่ง ส่วนการเดินจงกรมในคัมภีร์อื่นๆ ก็คือในคัมภีร์วิสุทธิมรรค[๑๔] ได้กล่าวถึง การจงกรม ๖ ระยะ[๑๕] ซึ่งในเรื่องนี้ในวิปัสสนาชุนีได้นำมาขยายความอย่างมีขั้นตอน[๑๖] ทำให้วิปัสสนาจารย์สามารถเลือกนำมาใช้แนะนำผู้ปฏิบัติธรรมได้โดยเลือกระยะที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาวะทางอารมณ์ หรืออินทรีย์ของตน

หลักการเจริญภาวนาแบบวิปัสสนากรรมฐานใน "วิปัสสนาชุนี" ที่รจนาโดยพระโสภณมหาเถระ (พระมหาสีสยาดอ) วิปัสสนาจารย์สายพม่า มีการกำหนดอารมณ์หลัก เช่น เมื่อยืนอยู่ ก็กำหนดรู้ว่า ยืนหนอ ส่วนอารมณ์ย่อยได้แก่ อารมณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างนั้น เช่น ได้ยิน ได้กลิ่น หรือถูกต้องกับพื้น เป็นต้น ส่วนการนั่งกรรมฐานนั้นวิปัสสนาจารย์จะกำหนดอารมณ์หลักให้รู้การเคลื่อนไหวของหน้าท้อง วิปัสสนาจารย์ไม่ต้องการให้ผู้ปฏิบัติเข้าไปบังคับลมหายใจ และไม่ต้องรับรู้การหายใจ แต่ให้รับรู้แต่เพียงผลของการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงที่เนื่องมาจากการหายใจ

[๑๓] บางคนเมื่อตั้งใจเพ่งอารมณ์แล้ว แต่เห็นอารมณ์ไม่ชัดเจน เห็นเพียงแวบๆ ทำให้คิดไปว่า "มองไม่ค่อยเห็น สายตาเสียแล้ว จึงทำให้เห็นไม่ชัด จริงแล้วไม่ได้อยู่ที่สายตา เป็นเพียงอารมณ์ที่เป็นบัญญัติซึ่งไม่ชัดเจนเท่านั้นเอง

[๑๔] พระพุทธโฆสเถระ, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง , **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๓๙.

[๑๕] จงกรมมี ๖ คือ ๑) อุทธรณะ-ยก ๒) อติ-หรณะ-ย่าง ๓) วีติหรณะ-ย้าย ๔) โวสสัชชนะ-ลง ๕) สันนิกเขปนะ-เหยียบ ๖) สันนิรุมภนะ-กด

[๑๖] คือ ระยะที่ ๑ "ซ้ายย่างหนอ-ขวาย่างหนอ" ระยะที่ ๒ คือ "ยกหนอ-เหยียบหนอ" ระยะที่ ๓ คือ "ยกหนอ-ย่างหนอ-เหยียบหนอ" ระยะที่ ๔ คือ "ยกหนอ-ย่างหนอ-ลงหนอ-ถูกหนอ" ระยะที่ ๕ คือ "ยกส้นหนอ-ยกหนอ-ย่างหนอ-ลงหนอ-ถูกหนอ" ระยะที่ ๖ คือ "ยกส้นหนอ-ยกหนอ-ย่างหนอ-ลงหนอ-ถูกหนอ-กดหนอ"

การเจริญวิปัสสนาภาวนาที่ประสบความสำเร็จตามหลักการข้างต้น จะทำให้จิตใจตื่นรู้อย่างชัดเจน แต่ทั้งนี้จะต้องใช้ความเพียรมาแล้วอย่างต่อเนื่องระดับหนึ่ง อาศัยกำลังของวิริยพละอย่างมาก หากสูญเสียความสมดุลด้านพละ หรือเกิดท้อแท้เสียก่อน (ขาดสัทธาพละ) ก็จะไม่ประสบผลการปฏิบัติวิปัสสนาที่ให้ผลดีนั้นต้องอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ระคนด้วยหมู่คณะ หรือถ้าจะอยู่ในหมู่คณะได้ก็ควรจะต้อง "ปิดวาจา" อย่างเคร่งครัด

๓. อุปสรรคของการกำหนดอารมณ์แบบวิปัสสนา

แนวทางการเจริญภาวนาที่เรียกกันว่า "ยุบหนอ-พองหนอ" จากการสอบอารมณ์ของวิปัสสนาจารย์จากหลายสำนักพบว่า นักปฏิบัติใหม่ที่คุ้นชินกับสมถกรรมฐานมาก่อนแล้ว (แม้ว่าจะเป็นชาวพุทธที่คร่ำหวอดหลักธรรมดีแล้วก็ตาม) เมื่อเข้ามาเริ่มศึกษาวิปัสสนาส่วนใหญ่ มีประสบการณ์ในด้านลบกับการกำหนด "ยุบหนอ-พองหนอ" (นอกเหนือไปจากการอดทนอดกลั้นทุกขเวทนา) ถึงแม้ว่าวิปัสสนาจารย์จะใช้วิธีการเริ่มสอนหรือให้กรรมฐานตั้งแต่ง่ายไปหายากแล้วก็ตาม อาจไม่ประสบความสำเร็จ (บางคนไม่สามารถเจริญภาวนาแบบวิปัสสนาได้) อาจมีปัญหาเกิดขึ้นเป็นต้นว่า

๑) ผู้ที่เคยปฏิบัติแบบใช้อานาปานสติมาก่อน คุ้นเคยกับการใช้จิตสั่งหรือตามลมหายใจเคลื่อนที่[๑๗] ดังนั้น เมื่อเอาจิตไปกำหนดที่ท้องเพื่อดูอาการของ "พองหนอ-ยุบหนอ" ไม่สามารถปล่อยวางการหายใจได้ จึงมีการกำหนดรู้ทั้ง ๒ จุด คือ กำหนดที่ปลายจมูก และกำหนดที่ท้องด้วย เพราะคิดว่า อาการทั้ง ๒ นี้มีความสัมพันธ์กัน เมื่อทำได้สักพักหนึ่ง ก็จะเกิดอาการอึดอัด ปวดหัว หรือแน่นหน้าอกขึ้น จนเกิดความล้มเหลวในการกำหนดต่อไป [๑๘]

๒) เมื่อปฏิบัติได้ ๒-๓ วัน จิตเริ่มฟุ้งซ่านน้อยแล้ว แต่ก็ยังกำหนดจิตไม่ตรงสภาวะ แม้จิตจะฟุ้งซ่านน้อยลงแต่การเห็นสภาวะของตนตามความเป็นจริง ไม่เด่นชัด เช่น เมื่อกำหนดว่า ยกหนอ นึกอาการของตนไม่เด่นชัดโดยเฉพาะเมื่อวิปัสสนาจารย์ให้กำหนดละเอียดขึ้นตามหลักสูตรส่วนรวม ในขณะที่อินทรีย์ของตนยังไม่พร้อมรับ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะทำให้การกำหนดหลุดจากปัจจุบันได้ง่าย ทำให้ศรัทธาตก ท้อแท้ เศร้าหมองที่รู้สึกว่าตนปฏิบัติไม่ก้าวหน้า

๓) ผู้ปฏิบัติได้ดีตามหลักสูตร เมื่อกลับไปบ้านแล้ว อยากจะทบทวนหรือฝึกต่อในภาวะของการทำงานเลี้ยงชีพ แต่คำภาวนาที่ฝึกมา เช่น ยกหนอ กดหนอไม่ค่อยตรงกับสภาวะของการทำงานเลี้ยงชีพเป็นส่วนใหญ่

[๑๗] เช่น การภาวนา "พุท-โธ" เป็นต้น

[๑๘] สัมภาษณ์พระครูภาวนาวิหารธรรม, เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ (วิปัสสนาจารย์, ระหว่างการปฏิบัติธรรมที่สำนักมหาจุฬาอาศรม อำภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา), ๑๖-๓๐ มีนาคม ๒๕๕๔.

จากปัญหาข้างต้นหากผู้ปฏิบัติได้เข้าพบวิปัสสนาจารย์ ท่านก็จะได้ให้คำแนะนำและสามารถปรับอินทรีย์ให้สมดุลได้ แต่ในกรณีที่ไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง ก็อาจเป็นจุดอ่อนของสำนักได้ ด้วยเหตุนี้ การนำเสนอ "อายตนมนสิการ" ที่น้อมใจไปที่การเชื่อมต่อ ใช้กำหนดหรือควบคุมอารมณ์ตลอดจนรวบความคิดให้กลับมาที่จุดเริ่มต้น ณ "ที่นี่เดี๋ยวนี้" (ในที่นี้จะใช้คำว่า "กระทำมนสิการ") จึงจะเป็นแนวทางที่ลดปัญหาขัดข้องของผู้เจริญภาวนาที่เริ่มต้นใหม่และสนองวัตถุประสงค์ที่กล่าวมาแล้วได้อย่างดี เพราะเน้นการปรับความสมดุลระหว่างธาตุภายนอก กับธาตุภายใน จึงเป็นการป้องกันไม่ทำให้เกิดความเครียดได้ง่าย แม้ว่าจะเป็นผู้ที่เคยปฏิบัติกรรมฐานแบบอื่นมาก่อนก็ตาม นอกจากนั้น แนวคิดที่นำเสนอนี้จะใช้การผ่อนปรนด้วย "การตื่นรู้และอยู่อย่างเซน" เข้ามาผสมผสาน อันจะทำให้อุปสรรคของการกำหนดอารมณ์แบบวิปัสสนาโดยเฉพาะสำหรับผู้ครองเรือน หรือผู้เริ่มต้นฝึกใหม่ลดน้อยลง

การเจริญภาวนาแนว "อายตนมนสิการ" ที่นำเสนอนี้ ไม่ได้มีข้อหักล้างกับแนวการปฏิบัติแบบอื่นๆ หากแต่เป็นการเลือกกำหนดหรือเลือกอารมณ์ที่น่าจะเหมาะกับจริตของตนเท่านั้น มีหลักการสำคัญคือ กำหนด อิริยบถที่ติดตามได้ชัดเจน (การกำหนดอิริยาบถใหญ่-ย่อย) และกำหนดเจตจำนงค์ในการปฏิบัติเพื่อเพิ่มสัทธาพละ (การกำหนดต้นจิต) นี้ก็คือ การกำหนดอารมณ์หลัก ส่วนการขยายการกำหนดหรือการกำหนดอารมณ์รองนั้น ใช้วงรอบแห่งการทบทวนเป็นระยะๆ มาที่จุดเริ่มต้นที่เรียกว่า "กระทำมนสิการ"

๔. การตื่นรู้และอยู่อย่างเซน

หลักการปฏิบัติแบบเซนเกี่ยวข้องกับการตื่นรู้อีกแบบหนึ่ง เป็นที่แพร่หลายไปทั่วโลกนั้นก็เป็นเรื่องน่าสนใจไม่น้อย เพราะนำไปสู่การตื่นรู้ได้โดยผ่านคำสอนที่ดูเหมือนง่ายๆ (แต่ทำได้ยากสำหรับบางคน) ชาร์ลอตต์ ได้เขียนไว้ในหนังสือ "ง่าย ๆ สไตล์เซน" ว่า

> การสอนให้นั่งสมาธิแบบเซน คือ การค่อยๆ ขยับจากโลกอันวุ่นวายในสมองของตน มาสู่ที่นี่ - ในขณะนี้ให้ได้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ นั่นคือ การฝึกให้พลังและความสามารถที่จะ "อยู่ที่นี่-ในขณะนี้" ให้ได้เป็นสิ่งที่ต้องพัฒนา และพัฒนาความสามารถที่จะพูดออกมาว่า "ไม่! ฉันจะไม่ยอมไปจากตรงนี้" แล้วตัดสินใจเลือกว่าจะไม่ไป ทุกขณะในการฝึกปฏิบัตินั้นจะเป็นดั่งทางเลือก เหมือนทางแยกบนถนน ไปทางนี้ก็ได้ ทางนั้นก็ได้ แต่ละขณะที่ผ่านไปล้วนเป็นการเลือกทางทั้งสิ้น ระหว่างโลกน่าอยู่ที่เราอยากวาดภาพขึ้นในสมองกับสิ่งที่เป็นอยู่จริงๆ และสิ่งที่เกิดขึ้นจริงการปฏิบัติในเซสชั่น (Session) ของเซน ก็มักจะเป็นความเหนื่อยล้า เบื่อหน่าย และปวดขา สิ่งที่เราเรียนรู้จากการนั่งเงียบๆ กับความลำบากนั้นมี

> คุณค่ามากจนควรยอมให้เกิด เวลาเจ็บปวด หนีไปไม่ได้ ต้องอยู่กับทุกข์นั้น ไม่มีทางเลี่ยง ดังนั้น ความเจ็บปวดจึงมีคุณค่าอย่างยิ่ง [๑๙]

การฝึกตนแบบเซนออกแบบมาเพื่อให้เราชีวิตที่สุขสบาย แต่คนที่ใช้ชีวิตอย่างสุขสบาย (ด้วยคุณภาพของจิต) ก็จะมีแต่คนที่รู้จักการไม่ล่องลอยอยู่ในความฝันเฟื่อง แต่อยู่กับสิ่งที่อยู่ที่นี่ ในขณะนี้ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นอย่างไร ดี เลว ถูกใจ ไม่ถูกใจ ปวดหัว ไม่สบาย หรือมีความสุข ก็ไม่ทำให้เกิดความแตกต่างใดๆ การตื่นรู้ตามนัยของเซนนั้น เน้นว่า

พุทธะ คือ ภาวะการตื่นรู้ ซึ่งมิใช่อื่นใดนอกเหนือจากสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน กำลังฟังเสียงรถ รู้สึกถึงความปวดชา นั่นคือ พุทธะ เราไม่สามารถเหนี่ยวรั้งความเป็นพุทธะไว้ได้ เพราะในทันทีที่พยายามจะเหนี่ยวรั้งหรืออยากได้ สภาวะนี้จะเปลี่ยนไปทันที เมื่อเราละจากจิตที่กำลังวุ่นวายได้แม้เพียงไม่กี่นาที และนั่งอยู่กับสิ่งที่เป็นอยู่ เมื่อนั้นการอยู่กับปัจจุบันขณะของเราก็จะเป็นดังกระจกสะท้อนให้เราเห็นทุกอย่างว่าเราคืออะไร เห็นความพยายามเพื่อทำให้ตัวเองดี

ท่านติช นัช ฮันห์ ผู้นำทางจิตวิญญาณท่านหนึ่งที่เป็นผู้เผยแพร่ในเรื่อง สมาธิแบบเซน ปัจจุบันมีสำนักในประเทศฝรั่งเศสที่มีชื่อว่า “หมู่บ้านพลัม” ในสำนักของท่าน กำหนดให้ใช้ “เสียงระฆังแห่งสติ” (Mindfullness Bell) เป็นสื่อที่แห่งการรวบรวมสติและดึงความคิดที่ฟุ้งกระจายกลับเข้ามาหาตนเองทำให้การปฏิบัติตามแนวของท่านได้รับการตอบรับอย่างสูง ในธรรมะบรรยาย โดย ติช นัท ฮันห์ เรื่อง “เข้าพึ่งลมหายใจของตัวเอง” ได้กล่าวไว้ว่า [๒๐]

> ลมหายใจเข้านั้นแสนมหัศจรรย์ ทำให้ฉันรู้สึกว่า กำลังอยู่ที่บ้านอย่างแท้จริง ลมหายใจเข้าทำให้ฉันรู้สึกว่า ได้มาถึงแล้ว และทำให้ฉันรู้ว่า ไม่ต้องวิ่งไล่ไขว่คว้าอะไรทั้งสิ้น...เพียงเธอน้อมใจกลับมาเบิกบานกับปัจจุบันขณะ เธอจะมีชีวิตชีวาในทันทีทันใด เธอจะเป็นตัวเธอเอง เธอจะสามารถบ่มเพาะความมั่นคงและความอิสระให้กับตัวเองได้ เธอจะไม่เป็นเหยื่ออีกต่อไป ไม่เป็นทาสของใคร การหายใจอย่างมีสติระลึกรู้นั้น เป็นการปฏิบัติที่สำคัญมากและเป็นการปฏิบัติ ...แม้สิ่งนั้น อาจทำให้ดูไม่เหมือนนักปฏิบัติ แต่เธอกำลังเป็นนักปฏิบัติตัวจริงคนหนึ่งเลยทีเดียว เธอต้องไม่ใช้ความพยายามมากเกินไป เพียงแต่เบิกบานกับลมหายใจเข้าของตัวเอง

[๑๙] ชาร์ลอตต์ โจโกะ เบค เขียน สตีฟ สมิท เรียบเรียง แปลโดย ศุภณัฏฐ์ พิศาลไชยพล, **ง่าย ๆ สไตล์เซน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ,๒๕๕๓), หน้า ๑๔.

[๒๐] ปาฐกถาธรรมแสดงไว้เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๐๐๓ ที่วัด Loving Kindness ที่มา : Mindfulness Bell, issue 36 summer 2004, www.thaiplumvillage.org/dharmatalk_tnh_4610102_01.html

ในเรื่องของการเดินนั้น ท่านติช นัท ฮันห์กล่าวไว้ว่า

ทำไมเธอจึงไม่มาเบิกบานกับการเดินของเธอเล่า ทำไมจึงไม่กลับมาอยู่กับบ้านที่แท้จริงแห่งปัจจุบันขณะ และเบิกบานกับการเข้าพึ่งก้าวย่าง ทำไมจึงปล่อยให้ตัวเองถูกฉุดลากไปในหลากหลายทิศทาง เมื่อถูกดึงความสนใจ ไม่สามารถเป็นตัวของตัวเองได้ เธอเป็นเหยื่อ แต่เธอสามารถเปลี่ยนสถานการณ์นี้ได้ด้วยการเข้าพึ่งก้าวย่างของเธอ ในขณะนี้ ณ ที่นี่ เป็นเรื่องวิเศษหากเธอจะลองผสานลมหายใจเข้ากับการก้าวย่าง สัก ๑ ก้าว ๒ ก้าว หรือ ๓ ก้าว ในขณะนั้นเธอจะเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง เป็นเหมือนเมืองที่ปกครองตัวเอง ไม่เป็นเหยื่ออีกต่อไป ไม่ถูกฉุดดึงไปด้วยคลื่นแห่งการเกิดและการตาย และจะไม่จมดิ่งลงในมหาสมุทรแห่งกิเลส

จะเห็นได้ว่า วิธีการสอนของท่านติช นัท ฮันห์ นั้น อาศัยการระลึกรู้ปัจจุบันโดยไม่มีคำบริกรรมอย่างที่คุ้นเคย หากแต่ใช้ในสิ่งที่อยู่ในตัวเราให้เป็นประโยชน์ ในฐานะที่เป็นผู้นำการปฏิบัติท่านใช้สัญญาณระฆังหรือกระดิ่ง (เรียกว่า เสียงระฆังแห่งสติ) เพื่อรวบจิตใจของผู้ร่วมปฏิบัติธรรมให้กลับมาที่จุดเริ่มต้น (กระทำมนสิการ) นับเป็นการประยุกต์ที่ดึงดูดให้ชาวยุโรปสนใจและเข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนาได้ดี

๕. การกำหนดภาวนาแนว "อายตนมนสิการ"

๕.๑ การผสมผสานของแนวคิด "อายตนมนสิการ"

ขณะที่แนวคิดของแบบเซนของท่านติช นัท ฮันห์ ท่านได้ใช้เสียงระฆังแห่งสติเพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมรับรู้เสียงที่ได้ยินนั้น เป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติกลับมาที่จุดเริ่มต้นได้โดยง่าย ส่วนแนวทาง "อายตนมนสิการ" นี้เป็นแนวคิดที่ผสมผสานอยู่ระหว่างการปฏิบัติแบบดั้งเดิม กับ แนวคิดเสียงระฆังแห่งสติ โดยใช้การ "กระทำมนสิการ" แทนเสียงระฆังแห่งสติ

ว่าโดยหลักการฝึกวิปัสสนากรรมฐานโดยทั่วไปแล้ว การฝึกนั้นถือเป็นการดัดแปลงความคุ้นชินของจิตที่เคยมีอิสระ เร่ร่อนไปมาอย่างไม่ได้รับการควบคุม ให้กลับมาอยู่ภายใต้การควบคุมของสติ การที่เราไม่สามารถเหนี่ยวรั้งให้จิตใจอยู่กับที่ตัวตนปัจจุบันของเราได้นั้น มักมีสิ่งที่เข้ามาชักจูงอาจจะเป็นภาพที่ปรากฏจากการมองเห็น หรือเสียงที่ได้ยิน แม้กระทั่งกลิ่นที่โชยเข้ามา ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้การกำหนดอารมณ์ปัจจุบันหลุดลอยไปชั่วขณะ ด้วยสิ่งที่มาลากจูงไปเหล่านี้ จะทำให้มีการปรุงแต่งอารมณ์เชื่อมโยงกับข้อมูลส่วนตัวในอดีตที่สะสมไว้เป็นต้นว่า เมื่อได้กลิ่นแล้วทำให้เกิดความหิว หรือนึกคิดไปถึงรสอาหารที่เคยรับประทาน ส่วนที่เป็นปัญหามากที่สุด ก็คือ ความคิดหรือความฟุ้งซ่านที่

เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยทวาร ๕ ได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มนายตนะ ที่เชื่อมต่อกับธรรมอารมณ์ (อารมณ์ทางใจ) ด้วยเหตุว่า อารมณ์ทางใจนี้ แม้จะปิดทวารทั้ง ๕ แล้วความนึกคิดเหล่านี้ก็ยังสามารถเข้ามารบกวนการปฏิบัติได้

การกำหนด "พองหนอ-ยุบหนอ" ซึ่งเป็นอาการของร่างกายที่ละเอียดอ่อน ขณะใดปวดให้กำหนดว่า "ปวดหนอๆ" หรือเมื่อแน่นอึดอัด ก็กำหนดไปตามอาการนั้น ตัวอย่างทั้งสองนี้จัดว่าเป็นสิ่งแวดล้อมภายใน (ร่างกายของตน) ทั้งนี้อิริยาบถใหญ่ที่กล่าวไว้ในอิริยาบถบรรพ [๒๑] ซึ่งเป็นหมวดหนึ่งภายใต้ข้อ "กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน" เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องใช้ร่วมด้วยเสมอ เพราะ "กาย" เป็นของหยาบใช้เป็นอารมณ์หลักได้ดีกว่า จึงทำให้ต้องอาศัยการพิจารณาอิริยาบถของ "กาย" อันได้แก่ การยืน การเดิน การนั่ง การนอน และในการเจริญภาวนาแนว "อายตนมนสิการ" นี้แม้ว่าจะเน้นไปในเรื่องของการเชื่อมต่อแดนแห่งการรับรู้ (สิ่งแวดล้อมภายนอก-อายตนะภายนอก) แต่ก็อยู่บนฐานของการกำหนดรู้อิริยาบถเช่นเดียวกันกับวิปัสสนากรรมฐานของทุกสำนักไม่ว่าจะเป็นสำนัก "พองหนอ-ยุบหนอ" หรือไม่ก็ตาม

แนวปฏิบัติ "อายตนมนสิการ" ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ คือ ให้มีการรวบรวมสติกลับมาที่จุดเริ่มต้น แบ่งเป็น ๒ กรณี ๑) กรณีที่ไม่ฟุ้งซ่าน แนวคิดนี้จะทำหน้าที่ปรับสมดุลของสมาธิโดยอาศัยการแบ่งภาคส่วนออกไปกำหนดสิ่งแวดล้อมภายนอก (เสียงต่อหู พื้นอ่อนแข็ง ต่อสัมผัสทางกาย เป็นต้น) กับสิ่งแวดล้อมภายใน (เวทนาเจ็บปวดขา หรือ หลัง) ๒) กรณีที่กำลังฟุ้งซ่าน ให้กระทำ "มนสิการ" เพื่อกำหนดรู้ความฟุ้งซ่านนั้นแล้วกลับไปที่ตั้งหลัก ณ จุดเริ่มต้นใหม่

ความหมายของแนวทาง "อายตนมนสิการ" ในที่นี้ จึงมีนัยหลายอย่าง คือ ๑) การกำหนดพิจารณ์การปรุงแต่งของอารมณ์เพื่อการตื่นรู้ ๒) การตรึกตรองธรรมวิจัยด้วยการตื่นรู้แบบตรวจสอบการเชื่อมต่อทางอายตนะ ๓) การน้อมใจเข้าไปสู่สิ่งที่มากระทบแบบเชื่อมโยง ๔) การไตร่ตรองความจริงของการเชื่อมต่อสู่ภายนอก

เมื่อกำหนดแนวคิด "อายตนมนสิการ" ไว้แล้ว ต่อไปจะนำไปสู่ภาคปฏิบัติ อาการสำคัญที่จะต้องใช้ในการ "กระทำมนสิการ" (การรวบยอดการกำหนดจดจ่อไปที่การรู้ ณ แดนเชื่อมต่อปัจจุบันที่นี่เดี๋ยวนี้) ระหว่างการเดินและการนั่งกรรมฐาน มี ๔ อาการ คือ ๑) อาการ "ได้ยินหนอ" ๒) อาการ "ถูกหนอ" ๓) อาการ "คิดหนอ" ๔) อาการ "เห็นหนอ" ซึ่งจะขออธิบายแต่ละกรณีพอสมควรดังนี้

[๒๑] ปรากฏข้อความว่า เดิน ก็รู้ชัดว่า เราเดิน เมื่อยืนก็รู้ชัดว่า เรายืน เมื่อนั่งก็รู้ชัดว่า เรานั่ง เมื่อนอนก็รู้ชัดว่า เรานอน หรือ เธอตั้งกายไว้ด้วยอาการอย่างใดๆ ก็รู้ชัดอย่างนั้น ดูใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๕/๓๐๔.

(๑) อาการ "ได้ยินหนอ"

เป็นอาการสัมผัสที่เชื่อมต่อกับแดนรับรู้ภายนอกที่เรียกว่า "เสียงต่างๆ" อาจจะเป็นเสียงนกร้อง เสียงลมพัดต่างๆ เป็นต้น อาการ"ได้ยินหนอ" นี้สามารถเรียกมาใช้งานได้ในทุกอิริยาบถทั้งยืน เดิน นั่ง นอน เสียงที่เข้ามาจัดเป็นแดนรับรู้ภายนอก (ในที่นี้หมายถึงภายนอกร่างกาย) การกำหนดแดนรับรู้ภายนอกนี้เป็นเรื่องที่แนวคิดอายตนมนสิการนี้ให้ความสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยทำให้เกิดการผ่อนคลายและสร้างสมดุลเป็นอย่างดี[๒๒]

(๒) อาการ "ถูกหนอ"

เป็นอาการสัมผัสที่เชื่อมต่อกับแดนรับรู้ภายนอกที่เรียกว่า "สัมผัสต่างๆ" อาจจะเป็นอาการร้อน แข็ง หย่อน ตึง เป็นต้น อาการ "ถูกหนอ" นี้สามารถเรียกมาใช้งานได้ในทุกอิริยาบถทั้งขณะยืน เดิน นั่ง นอน การกระทบสัมผัสกับส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายมีทั้งภายในและภายนอก กล่าวคือ

อาการ "ถูกหนอ" ที่เข้ามาอาจจัดเป็นแดนรับรู้ภายในก็ได้ (ในที่นี้คือภายในร่างกาย) หมายถึง เมื่อนั่งสมาธิ ลมหายใจจากปอดอาจจะไปกระทบจมูก หรือ การสัมผัสของหัวเข่ากับขา เป็นเวลานานอาจจะทำให้การเกิดเวทนา เจ็บปวดอย่างรุนแรง เรื่องนี้สามารถขยายแนวทางปฏิบัติเจริญภาวนาต่อไปได้ไกลมาก จนทำให้อารมณ์ที่เด่นชัดข้อ "กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน" กลายเป็นข้อ "เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน" ได้ ซึ่งในเรื่องนี้พระพุทธองค์ได้ทรงให้ความสำคัญกับ "เวทนา" เป็นอย่างมาก จึงได้ทรงแยกไว้ต่างหากอีกข้อหนึ่ง (หมายรวมถึง "เวทนาขันธ์" ด้วย)

อาการ "ถูกหนอ" ที่เข้ามาอาจจัดเป็นแดนรับรู้ภายนอกก็ได้ (ในที่นี้คือภายนอกร่างกาย) หมายถึง เมื่อเดินจงกรมขณะที่เท้าสัมผัสพื้นก็มีสติรู้ว่า พื้นแข็ง หรือ อ่อน หรือ ทำให้รู้สึกเย็น หรือ อุ่น หากมีลมพัดมาก็รู้สึกว่า ลมนั้นเย็น หรือ ร้อนได้ การกำหนดแดนรับรู้ภายนอกนี้เป็นเรื่องที่แนวคิดอายตนมนสิการนี้ให้ความสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยทำให้เกิดการผ่อนคลายและสร้างสมดุลเป็นอย่างดีเช่นกัน

(๓) อาการ "คิดหนอ"

เป็นอาการสัมผัสที่เชื่อมต่อกับแดนรับรู้ภายนอกที่เรียกว่า "คิดหนอๆ" อาจจะเป็นการคิดต่อเนื่องจากการเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส หรือ สัมผัส ซึ่งนับเป็นการปรุงแต่งอารมณ์ให้พิสดาร หรืออาจจะเกิดขึ้นมาเองในใจทั้งที่ไม่มีอะไรเลยเข้ามาทางทวาร ๕ ก็เป็นไปได้ อาการ "คิดหนอ" นี้สามารถเรียกมาใช้งานได้ในทุกอิริยาบถทั้งยืน เดิน นั่ง นอน การคิดด้วยความฟุ้งซ่านนี้ จัดเป็นแดนรับรู้ภายนอก (ในที่นี้หมายถึงภายนอกร่างกาย) การกำหนดแดนรับรู้ภายนอกนี้เป็นเรื่องที่ แนวคิดอายตนมนสิการนี้ให้ความสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยทำให้เกิดการผ่อนคลายและสร้างสมดุลเป็น

[๒๒] สัมภาษณ์ ดร.ภิกษุณี อู้ ซิ่ง (วิปัสสนาจารย์จากไต้หวัน, ระหว่างการปฏิบัติธรรมที่สำนักมหาจุฬาอาศรม อำภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา), ๑๖-๓๐ มีนาคม ๒๕๕๔.

อย่างดีเช่นกัน ในกรณีที่ไม่ได้มีการฟุ้งออกไปภายนอก ก็ยังสามารถกำหนดอาการ “คิดหนอ” ได้เช่นเดียวกัน คือ คิดว่ากำลัง “กระทำมนสิการ” อยู่ เมื่อได้ฝึกฝนดีในระยะยาวแล้ว ก็จะสามารถละทิ้งคำกำหนดหรือคำบัญญัติเหล่านี้ไปเสียได้

๔) อาการ “เห็นหนอ”

เป็นอาการสัมผัสที่เชื่อมต่อกับแดนรับรู้ภายนอกที่เรียกว่า “เห็นหนอๆ” อาจจะเป็นการเห็นที่ส่งผลให้มีการปรุงแต่งอารมณ์ให้พิสดารก็เป็นไปได้ อาการ “เห็นหนอ” นี้สามารถเรียกมาใช้งานได้ในอิริยาบถทั้งยืน เดิน ส่วนอิริยาบถนั่ง กับ นอน นั้นเป็นส่วนน้อย (เพราะว่า ส่วนใหญ่จะหลับตา) รูปที่เข้ามาจัดเป็นแดนรับรู้ภายนอก ซึ่งเรื่องที่แนวคิดอายตนมนสิการนี้ให้ความสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่จะช่วยทำให้เกิดการผ่อนคลายและสร้างสมดุลเป็นอย่างดีเช่นกัน

๕.๒ วงจรของอารมณ์ในอิริยาบถนั่ง

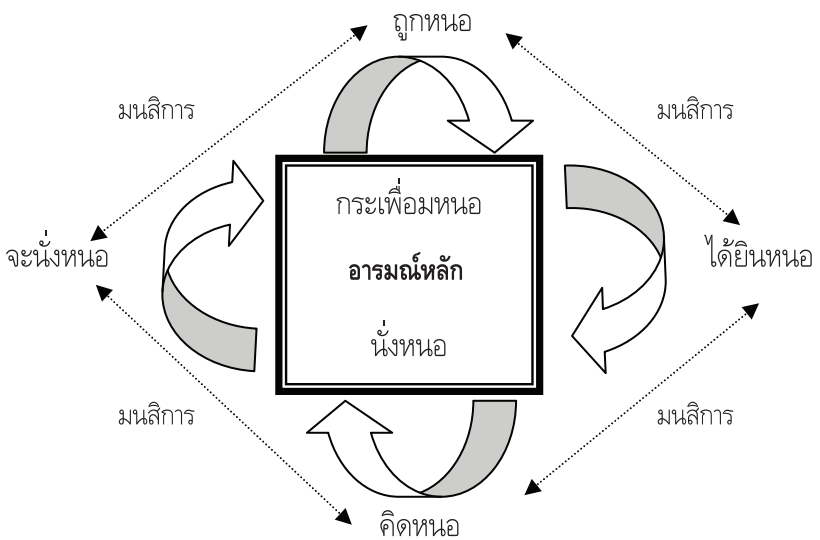
ในบทความนี้จะนำเสนอเฉพาะส่วนที่แปลกแยกออกไปจากแนวทางเดิม ส่วนรายละเอียดที่ไม่ได้กล่าวไว้นั้น ถือว่า เป็นไปตามแนวทางเดิมทุกประการ เช่น การเตรียมตัวก่อนเข้าปฏิบัติ การสมาทานพระกรรมฐาน ระยะเวลาในการปฏิบัติ การเปลี่ยนอิริยาบถ การหยุดพัก การเข้าพบวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น

เมื่อได้นั่งในท่าที่พร้อมจะกำหนดอารมณ์แล้ว อิริยาบถใหญ่ที่จะต้องคอยนึกไว้ตลอดเวลา ก็คือ อิริยาบถนั่ง อาการนั่งเป็นอาการที่สามารถกำหนดได้ง่ายที่สุดเพราะมีสภาพหยาบ ให้ผู้ปฏิบัติทำความรู้สึกตั้งแต่หัวจรดปลายเท้า ว่าตนกำลังอยู่ในอาการนั่ง คำบริกรรมที่ใช้ฝึกเริ่มต้นก็คือ “นั่งหนอ” เมื่อภาวนาอย่างนี้ไปได้สักระยะหนึ่ง ขอให้ปรับเข้ามาสู่การ “กระทำมนสิการ” นั่นก็คือ การทบทวนกำหนดให้เกิดขึ้นในใจว่า “มีอะไรที่ตัวข้าพเจ้ากำลังติดต่อกับแดนการรับรู้ภายนอกบ้าง” หรือ “การรวบยอดการกำหนดจดจ่อไปที่การรู้ ณ แดนเชื่อมต่อปัจจุบัน-ที่นี่เดี๋ยวนี้”

เป็นต้นว่า หากจิตกำลังฟุ้งซ่านไปที่อื่น ก็ให้กำหนดรู้อาการ “คิดหนอ” แล้วก็ตามมาด้วยอาการหยาบ คือ “นั่งหนอ” เมื่อสยบความฟุ้งซ่านได้แล้ว ก็จะเห็นอาการที่ละเอียดลงมา นั่นคือ การเคลื่อนไหวของท้องที่เป็นผลมาจากการหายใจเข้า-ออก พอเริ่มจะเห็นแล้วผู้ปฏิบัติจะต้องเห็นด้วยอาการที่ไม่เข้าไปยุ่งควบคุมด้วย ก็คือ สักแต่รู้สึกว่า “มีอาการไม่นิ่งอยู่ที่ท้อง” อย่าคิดว่า เป็นท้องของตัวเรา ไม่ต้องจินตนาการว่า พองแล้วเป็นรูปภูเขา และ ไม่ต้องจินตนาการว่า ยุบแล้ว เป็นแอ่งกระทะ กำหนดรู้อาการเคลื่อนไหวน้อยๆ ที่ส่งผ่านเข้ามาเป็นอาการอ่อนแข็งของหนังหน้าท้อง การไม่จินตนาการจะทำให้ปล่อยวางความคิด แต่มาเน้นการกำหนดรู้การเปลี่ยนแปลงทางกายได้ชัดเจน เพียงเช่นนี้ก็จะติดตามอาการเคลื่อนไหวได้โดยง่าย โดยกำหนดความไม่เที่ยงของท้องว่าว่า “กระเพื่อมหนอ” กำหนดรู้ทั้ง ๒ อาการนี้ว่า “นั่งหนอ-กระเพื่อมหนอ” กำหนดให้เป็นอารมณ์หลักได้ เพราะเป็นอาการที่เกิดขึ้นอย่างไม่ขาดสาย

เมื่อสมาธิมั่นดีพอสมควรแล้ว ให้กระทำ "มนสิการ" อยู่เรื่อยๆ จนเป็นกิจนิสัย ไม่ว่าจะมีอารมณ์จรเข้ามาหรือไม่ก็ตาม ผู้ปฏิบัติควรใช้ความเพียร (วิริยพละ) หมั่นทบทวนว่า ในอายตนะทั้ง ๖ คู่ มีคู่ใดที่กำลังเชื่อมต่อและส่งผ่านการรับรู้เข้ามาบ้าง แต่ในทางปฏิบัติเลือกประตูเชื่อมต่อเพียง ๔ อย่างที่กล่าวข้างต้นก็เพียงพอแล้ว เช่นเดียวกันกับการน้อมใจเรียก "เสียงระฆังแห่งสติ" (แนวทางของติช นัช ฮันห์) ดังนี้ คือ "คิดหนอ" (thinking) - เชื่อมต่อ มนายตนะ "ถูกหนอ" (touching) - เชื่อมต่อ กายายตนะ "ได้ยินหนอ" (hearing) - เชื่อมต่อโสตายตนะ "จะนั่งหนอ" (will to sit) - เชื่อมต่อมมนายตนะ จนกว่า อาการฟุ้งซ่านนั้นจะหายไป แล้วก็กลับมากำหนดอารมณ์หลักต่อไป ทั้งนี้แม้ไม่เกิดอาการฟุ้งซ่าน ก็สามารถฝึกความเพียรได้โดยการ "มนสิการ" บ่อยๆ เป็นการขยายการกำหนด (อารมณ์รอง) ได้เช่นกันจะทำให้สติว่องไวดีขึ้น

หากไม่มีความฟุ้งซ่าน แต่มีทุกขเวทนาเข้ามาแทน ให้กระทำ "มนสิการ" เช่นกัน เพราะหากไปจดจ่ออยู่ที่ทุกขเวทนานั้นก็จะทำให้รู้สึกทรมานมากยิ่งขึ้น การปฏิบัติเช่นนี้จะทำให้มีย้ายฐานการกำหนดอารมณ์จากภายในไปสู่อายตนะภายนอก จะทำให้เกิดความสมดุลขึ้น ทำให้สามารถเอาชนะทุกขเวทนาได้อย่างดี (วิธีการแบบนี้วิปัสสนาจารย์ท่านเรียกว่า กองโจรแอบซุ่มโจมตี ทั้งนี้เพราะถือเอาการไม่สนใจ กล่าวคือ มิได้ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมภายในแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่การพิจารณาสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วย) หลังจากการฝึกจนชำนาญพอสมควรแล้ว จะส่งผลทำให้จิตไม่เอาใจใส่หรือเพ่งเล็งกับทุกขเวทนานั้น ก็จะทำให้เวทนานั้นหายไปด้วยอำนาจของอนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ในพระไตรลักษณ์เอง

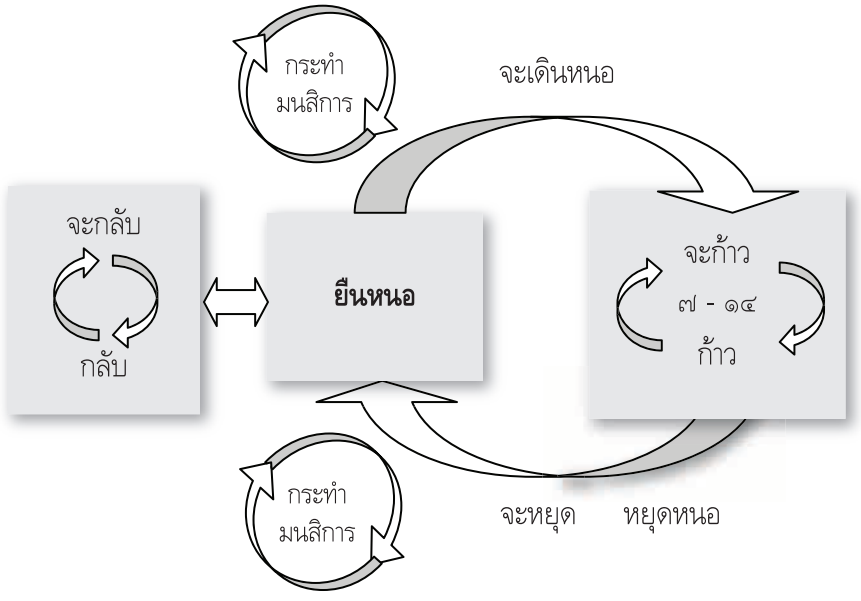
ภาพแสดงวงจรของการกำหนดภาวนาขณะนั่งปฏิบัติ

การกำหนดอารมณ์ในอิริยาบถนั่ง ขอสรุปลักษณะการกำหนดสภาวะของอารมณ์หลักและอารมณ์รอง ดังนี้

มนสิการ	What I' m linking to	อาการที่ปรากฏชัด	เปรียบเทียบกับแบบเดิม
นั่งหนอ	sitting	อาการตั้งแต่หัวจรดเท้าที่นั่งอยู่กับพื้น	คงเดิม
ถูกหนอ	touching	อาการสัมผัสพื้นที่นั่งว่า อ่อนหรือแข็งอย่างไร	คงเดิม
ได้ยินหนอ	hearing	เสียงที่เข้ามากระทบหู	คงเดิม
คิดหนอ	thinking	รวมจิตให้กลับที่เดิมโดย "กระทำมนสิการ"	ฟุ้งหนอ
กระเพื่อมหนอ	waving	กำหนดรู้ความเคลื่อนไหวบริเวณหน้าท้อง	พองหนอ-ยุบหนอ
จะนั่งหนอ	will to sit	กำหนดต้นจิตเพื่อให้เกิดฉันทะ-วิริยะที่จะต่อสู้กับเวทนาต่อไป	ทนหนอ

๕.๓ วงจรของอารมณ์ในอิริยาบถเดิน

เมื่อมีความพร้อมที่จะเดินกล่าวคือกำหนดพื้นที่ที่จะเดินให้กับตนแล้ว อิริยาบถใหญ่ที่จะต้องคอยนึกถึงไว้ตลอดเวลา ก็คือ อิริยาบถยืน อาการยืนเป็นอาการที่สามารถกำหนดได้ง่ายเช่นกัน เพราะมีสภาพหยาบ ให้ผู้ปฏิบัติทำความรู้สึกตั้งแต่หัวจรดปลายเท้า ว่าตนกำลังอยู่ในอาการยืน คำกำหนดที่ใช้ฝึกก็คือ "ยืนหนอ" (Standing)

ภาพแสดงวงจรของการกำหนดภาวนาขณะเดินจงกรม

มนสิการ	What I'm linking to	อาการที่ปรากฏชัด	เปรียบเทียบกับแบบเดิม
ยืนหนอ	standing	อาการตั้งแต่หัวจรดเท้าที่ยืนอยู่กับพื้น	คงเดิม
ถูกหนอ	touching	อาการสัมผัสพื้นที่ยืนว่า อ่อนหรือแข็งอย่างไร	คงเดิม
เห็นหนอ	seeing	สีต่างๆ ที่ส่งผ่านทางตา	คงเดิม
ได้ยินหนอ	hearing	เสียงที่เข้ามากระทบหู	คงเดิม
คิดหนอ	thinking	รวมจิตให้กลับที่เดิมโดย "กระทำมนสิการ"	ฟุ้งหนอ
จะเดินหนอ	will to walk	กำหนดต้นจิตว่า กำลังจะเดิน	อยากเดินหนอ
จะก้าว	will step	กำหนดต้นจิตว่า กำลังจะก้าวไป	ยกส้นหนอ
ก้าว	stepping	อาการก้าวขาที่กำลังลอยจนถึงวางลง	ย่างหนอ
จะกลับ	will turn	อาการบิดขยับของส้นเท้าขวา	กลับหนอ
กลับ	turn	อาการยกตามของเท้าซ้าย	กลับหนอ

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่า ไม่มีคำภาวนาสำหรับการเดินจงกรมระยะต่างๆ แต่จะใช้เพียง "จะก้าว" ซึ่งเป็นการกำหนดต้นจิต กับ "ก้าว" ซึ่งเป็นอาการ เท่านั้น จึงเป็นการง่ายที่จะฝึกปรือให้ชำนาญและนำไปใช้ได้ตลอดไป

๖. การฝึกปฏิบัติแนว "อายตนมนสิการ" กับผลกระทบ

๖.๑ การส่งอารมณ์

การกระทำมนสิการ เป็นการหลีกเลี่ยงมิให้สมาธิจมนิ่งอยู่ เพราะมนสิการเป็นการน้อมใจหรือการยกอารมณ์เข้าสู่จิตใจเพียงขณะหนึ่งๆ เท่านั้น การปฏิบัติเช่นนี้เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาโดยตรง เมื่อผู้ปฏิบัติปล่อยวางการ "กระทำมนสิการ" ตามรูปแบบที่บัญญัติไว้นี้ได้แล้ว ก็จะเห็นอารมณ์บัญญัตินั้นจางลงไป สอดคล้องกับที่พระมหาสีสยาดอได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า การกำหนดรู้ที่ชำนาญแล้วทำให้เห็นอาการ ไม่ต้องเกาะอยู่กับคำบัญญัติ เหมือนคนที่ว่ายน้ำเก่งแล้วไม่ต้องเกาะห่วงยาง

วิปัสสนาจารย์ มีเป้าหมายให้ผู้ปฏิบัติธรรมตามรู้อยู่กับอารมณ์ปัจจุบันของการฝึกภาวนา ด้วยการกำหนดบัญญัติใดๆ ซึ่งผู้ปฏิบัติแต่ละคนก็จะต้องเลือกตามจริตของตน หรือตามความรู้สึกของอาการที่ตนเห็นว่า อาการนั้นปรากฏชัดเจนมากที่สุด ดังนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติใช้ความเพียร (วิริยะ) อยู่กับสภาวะปัจจุบันได้มากที่สุดหรือกำหนดตรงตามสภาวะ สติก็จะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์โดยอัตโนมัติ เมื่อสติดีแล้ว ก็จะทำให้ไม่ท้อแท้ กล่าวคือ เกิดความศรัทธาที่เหมาะสมตามมา ส่วนสมาธินั้น ก็เป็นสิ่งที่

จะเกิดตามมาอีกเช่นกัน หากต้องการปล่อยให้สมาธิเกิดมาก ก็ให้กระทำมนสิการ น้อยลง บางกรณีเมื่อมีสมาธิมากแล้ว ก็อาจจะทำให้สติได้ทำงานน้อยนำไปสู่ความง่วงได้ (ข้อนี้สำหรับผู้เริ่มต้นฝึกหัดใหม่) และไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ของการฝึกวิปัสสนาอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ เมื่อใช้การเจริญภาวนาแนว "อายตนมนสิการ" ที่นำเสนอนี้ จึงไม่เป็นอุปสรรคต่อการส่งอารมณ์กับวิปัสสนาจารย์แม้แต่น้อยเลย

๖.๒ การปิดวาจานอกห้องกรรมฐาน

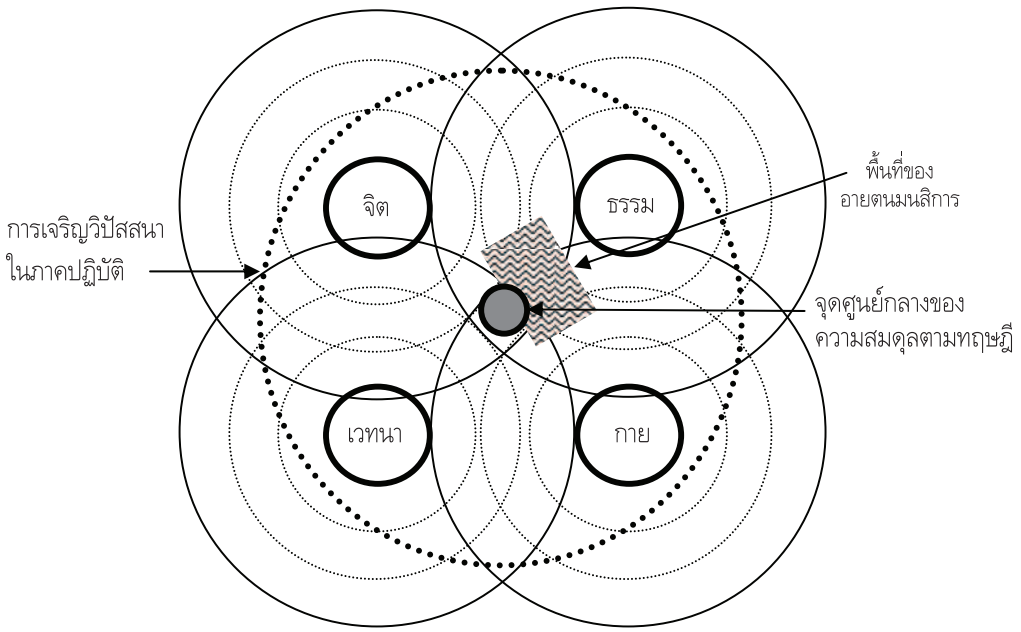
การไม่สิงสู่ด้วยหมู่คณะเป็นสิ่งจำเป็นในห้วงระยะเวลาของการปฏิบัติธรรมตลอดหลักสูตร เพราะจะทำให้กำหนดอารมณ์หลักได้และใช้การ "กระทำมนสิการ" อย่างต่อเนื่อง สติจะมีกำลังต่อเนื่องโดยไม่ต้องเริ่มก่อตัวขึ้นใหม่บ่อยครั้ง อย่างไรก็ตามเมื่อออกไปนอกห้องกรรมฐานแล้ว การกำหนดอารมณ์หลัก (เช่น กระเพื่อมหนอ จะก้าว-ก้าว) ก็จะเหลือน้อยมาก แต่การ "กระทำ มนสิการ" คงทำต่อไปได้เรื่อยๆ นั่นก็คือ ในสภาพของการดำรงชีวิตนอกห้องกรรมฐานนั้น (ในหลักสูตรระหว่างการพัก) เราต้องเปิดอายตนะ เราเห็น เราได้ยิน เราได้กลิ่น เป็นต้น กล่าวคือ เรามิได้นั่งหลับตาอยู่ในที่จำกัด ในห้วงเวลานี้เป็นการฝึกการ "กระทำมนสิการ" (การรวบยอดการกำหนดจดจ่อไปที่การรู้ ณ แดนเชื่อมต่อปัจจุบัน ที่นี่-เดี๋ยวนี้) ที่ดีมาก เป็นโอกาสทองที่ไม่สามารถกลับมาทำที่บ้านได้ เหตุที่เป็นโอกาสทองนั้น เพราะเหตุว่า การสำรวมอินทรีย์ในช่วงนี้สามารถทำได้โดยที่มนุษยสัมพันธ์ไม่บกพร่องเนื่องจากอยู่ในห้วงของการฝึกจิต เพราะเมื่อกลับมาถึงบ้านแล้ว จะทำได้ยากขึ้น เพราะว่าเราจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น

๖.๓ นำกรรมฐานกลับบ้าน

อารมณ์หลักในห้องกรรมฐานจะเป็นพลังเสริมสร้างสติ รวมทั้งสมาธิ ส่วนการ "กระทำมนสิการ" ใช้ได้ทั้งในห้องกรรมฐานและการดำรงชีวิตทั่วไป เมื่อกลับมาจากสถานที่ปฏิบัติธรรมแล้ว มีสิ่งที่จะต้องกำหนดเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งก็คือ "อยากพูดหนอ – พูดหนอ" หากกำหนดได้อย่างนี้ก็นับว่า กรรมฐานจะยังอยู่กับผู้ปฏิบัติไปไม่ขาดสาย และเมื่อจะกลับมาปฏิบัติธรรมตามวงรอบที่สำนักอีกก็จะสามารถทำได้ต่อเนื่องโดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ เช่นเดียวกับนักว่ายน้ำที่ว่ายน้ำได้แล้ว ก็สามารถทบทวนการว่ายในลักษณะเดิมได้ไม่ยากนักโดยไม่ต้องเริ่มต้นฝึกใหม่ ดังนั้น การเจริญภาวนาแนว "อายตนมนสิการ" นี้ จึงเหมาะสมกับเพศคฤหัสถ์ที่มีเวลาปฏิบัติธรรมเป็นครั้งคราวอีกด้วย

๗. การเจริญภาวนาแนว "อายตนมนสิการ" โดยสรุป

โครงสร้างอารมณ์หลักมหาในสติปัฏฐานสูตรที่สอนวิปัสสนากรรมฐานในแต่ละสำนักหรือแม้แต่ในแต่ละขณะก็จะเน้นอารมณ์ที่แตกต่างกันออก ในสำนัก "พองหนอ-ยุบหนอ" จะสังเกตได้ว่าใช้ข้อ "กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน" เป็นอารมณ์หลัก ส่วนอื่นๆ คือ เวทนา ธรรม จิต ก็จัดเป็นอารมณ์รอง บางสำนักท่านสอนให้ใช้ข้อ "เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน" เป็นอารมณ์หลัก ส่วนอื่นๆ คือ กาย จิต ธรรม ก็จัดเป็นอารมณ์รอง เป็นต้น

ภาพแสดงฐานของวิปัสสนา ๔ ฐานที่มีความคาบเกี่ยวกันอย่างไม่สามารถแยกจากกันได้

จากภาพแสดงให้เห็นว่า ในการเจริญวิปัสสนาในภาคปฏิบัตินั้น การกำหนดรู้หรือคำภาวนาไม่สามารถจัดให้อยู่เพียงฐานใดฐานหนึ่งของมหาสติปัฏฐานสูตรได้ จำเป็นต้องอยู่ในหลายๆ ฐานควบคู่กันไปตามสภาพธรรมที่เป็นสิ่งแวดล้อมในขณะนั้นๆ การเจริญภาวนาแนว "อายตนมนสิการ" ที่นำเสนอนี้ใช้อารมณ์หลักคือ อิริยาบถใหญ่ (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน) เช่นเดียวกันโดยเฉพาะในช่วงเริ่มต้นของการปฏิบัติ และใช้อารมณ์รอง คือ การไตร่ตรองการเชื่อมต่อทางอายตนะทั้ง ๖ หรือการกระทำมนสิการจัดเป็น ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑ หมวดใน ๓ หมวดที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร (ได้แก่ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗)

หลักสำคัญของการเจริญภาวนาแนว “อายตนมนสิการ” นี้ เป็นการผสมผสานการกำหนดแบบดั้งเดิมกับแนวคิดเซน คือ การรวบยอดการกำหนดจดจ่อไปที่การรู้ ณ แดนเชื่อมต่อปัจจุบัน-ที่นี่เดี๋ยวนี้ ทำให้เกิดวงจรของการทบทวนอาการปัจจุบัน ส่วนการกำหนดอื่นๆก็จะเน้นอารมณ์ที่สามารถรู้ได้เด่นชัด โดยเฉพาะอิริยาบถใหญ่ เน้นการกำหนดเจตนา ซึ่งเรียกว่า ต้นจิต เน้นการสมดุลระหว่างกลไกภายในและกลไกภายนอกเพราะต้องการ “ฟื้นฟูสติ” เป็นหลักใหญ่แต่ไม่ต้องการให้สมาธิดิ่งลึกเกินไป ซึ่งจะทำให้มีจุดแข็งของการปฏิบัติคือ ๑) หลีกเลี่ยงการใช้สมาธิเป็นเครื่องมือนำไปใช้ในทางอื่นได้[๒๓] ๒) ทำให้ไม่ได้เห็นความทุกข์ ความไม่เที่ยง ของไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นแก่นแท้ของการปฏิบัติวิปัสสนา ๓) ทำให้เกิดความโลภอยากได้สมาธิขึ้นมาทุกครั้งที่จะปฏิบัติ ก็จะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ เพราะสมาธิจะเกิดเองตามธรรมชาติของตน หากเรียกร้องด้วยกิเลสตัณหาแล้ว สมาธิก็จะไม่เกิด แต่ทำให้เกิดความเคืองขุ่นใจ (ปฏิฆะ) ขึ้นแทน

กล่าวโดยสรุป การนำเสนอการเจริญภาวนาแนว “อายตนมนสิการ” เน้นผลการปลุกเร้าการตื่นรู้ (Awakening) ระหว่างการปฏิบัติหรือการเจริญภาวนาได้อย่างดี นับเป็นพุทธิปัญญาอันประเสริฐ เนื้อหาที่นำเสนอในบทความนี้เป็นแนวทางที่มิได้แสดงขั้นตอนโดยละเอียด อย่างไรก็ตามผู้ที่ได้ผ่านการปฏิบัติมาพอสมควร สามารถนำไปขยายให้เกิดความลึกซึ้งได้โดยไม่ยากนัก

การกระทำมนสิการนี้ มีผลดีหลังจากการฝึกได้ระยะหนึ่งแล้วก็คือ ๑) ใช้กำหนดหรือควบคุมอารมณ์ตลอดจนรวบความคิดได้ง่าย ๒) สามารถที่จะประยุกต์ใช้กับการทำงานในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ๓) เมื่อกำหนดแดนรู้การเชื่อมต่อของอายตนะภายในกับภายนอกได้แล้ว ทำให้เห็นอาการของ “สังโยชน์” (เครื่องร้อยผูกรัดให้สัตว์ติดอยู่ในสังสารวัฏ) อันส่งผลให้เห็นความจริงแท้ (อริยสัจ ๔) เกิดการคลายกำหนัดในกามคุณทีละเล็กทีละน้อยจนถึงได้บรรลุธรรมสูงสุดด้วยปัญญาอันยิ่งใหญ่ต่อไปภายภาคหน้า

[๒๓] ตัวอย่าง เช่น ใช้ในการกำจัดทุกขเวทนา โดยผ่านอำนาจของปีติซึ่งตามหลักวิปัสสนาแล้ว ครูอาจารย์ไม่ส่งเสริมวิธีนี้

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ชาร์ลอตต์ โจโกะ เบค (ผู้เขียน). ศุภณัฏฐ์ พิศาลไชยพล (ผู้แปล). **ง่าย ๆ สไตล์เซน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๕๓.

พระคันธสาราภิวงศ์. **ส่องสภาวธรรม**. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๕๑.

พระโสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (มหาสีสะยาดอ) (ผู้เขียน). พระคันธสาราภิวงศ์ แปลและเรียบเรียง. **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**. นครปฐม : ซีเอไอ เซ็นเตอร์, ๒๕๔๘.

_____ . **วิปัสสนานัย เล่ม ๒**, นครปฐม: ซีเอไอ เซ็นเตอร์, ๒๕๔๘.

_____ . **วิปัสสนาชุนี หลักการปฏิบัติวิปัสสนา (ภาคปฏิบัติ)** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : วิญญาณ, ๒๕๔๘.

พระโสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (มหาสีสะยาดอ) (ผู้เขียน). แปลโดย จำรูญ ธรรมดา. **วิปัสสนาชุนี หลักการปฏิบัติวิปัสสนา (ฉบับสมบูรณ์)**. กรุงเทพมหานคร : ประยูรศาสน์ไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

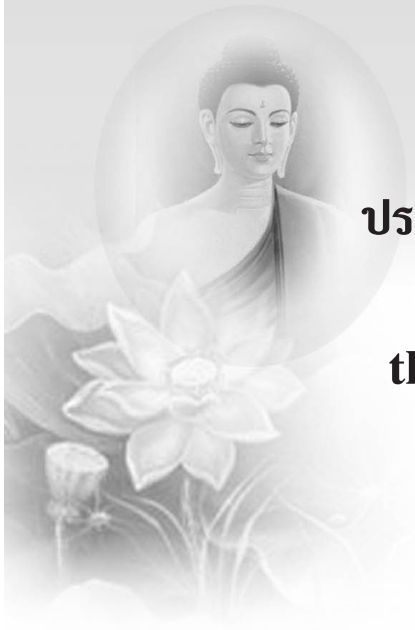
พระพุทธโฆสเถระ (รจนา). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค. สมเด็จพระพุฒาจารย์(อาจ อาสภมหาเถระ)**. แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส, ๒๕๕๑.

วัดทรงเมตตาวนาราม. **เศรษฐกิจพอเพียงแนวปรมัตถ์**. ชลบุรี : สมศิริพริ้นติ้ง, ๒๕๔๓.

(๒) สัมภาษณ์ :

พระครูภาวนาวิหารธรรม. เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ วิปัสนนาจารย์, ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๔

ดร.ภิกษุณี อู้ ชิ่ง. วิปัสสนาจารย์ มหาจุฬาอาศรม. ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๔

พุทธจริยศาสตร์กับประเด็นปัญหาการทำแท้งในสังคมไทย

Buddhist Ethics and the Abortion in Thai Society

ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ
Dr. Phaitoon Suanmafai
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนจังหวัดร้อยเอ็ด

บทคัดย่อ

การทำแท้งในบทความนี้กำหนดว่า เป็นการกระทำให้ตัวอ่อนที่จะเจริญเติบโตเป็นมนุษย์อย่างครบถ้วนต่อไปในอนาคต ต้องถูกขจัดออกจากมดลูกด้วยความตั้งใจของผู้ตั้งครรภ์ จึงเป็นผลให้ตัวอ่อนที่กำลังมีชีวิตอยู่นั้นต้องถูกทำลายไป การกระทำนี้เป็นการตัดสินใจร่วมกันระหว่างผู้ตั้งครรภ์ซึ่งโดยทั่วไปควรเรียกว่าแม่ที่โดยธรรมชาติแล้วควรเป็นผู้ที่ให้การปกป้องแทนที่จะทำการฆ่าลูกของตนเอง และผู้ทำแท้งซึ่งเป็นผู้มีความรู้พอสมควรในการที่จะทำแท้งให้ประสบผลสำเร็จได้ จึงสมควรได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีปัญญา ผู้ประกอบการทั้งสองเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่ามนุษย์ซึ่งมีความหมายว่าผู้มีจิตใจสูง และในเมื่อผู้กระทำทั้งสองอยู่ในบริบทของดินแดนที่คำสอนของพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับว่า เป็นหลักจริยธรรมในการดำรงชีวิตด้วยหลักแห่งความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พร้อมทั้งการรู้ถึงบาป บุญ กุศล และอกุศล แต่ในปรากฏการณ์ของการทำแท้งในประเทศไทยยังเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงถือว่าจริยธรรมในประเทศไทยอยู่ในขั้นวิกฤติ ดังนั้น บทความนี้จึงนำเสนอแนวทางในการแก้ไขวิกฤติของสังคมไทยนี้ โดยที่สถาบันพุทธศาสนาต้องดำเนินการทำให้คำสอนของพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนในการป้องกันไม่ให้การทำแท้งมีอีกต่อไป

Abstract

Abortion in this paper is an act which delivers the prenatal life from the womb of a pregnant woman so the vital fetus must be destructed. This act is an intentional collaboration between a pregnant woman whose natural status should be motherhood to protect rather than to destroy her preborn child and a person performing abortive act who should have maturity enough to know what should be done or not. Both of them are naturally Homo sapiens. Besides, both of them are in the Buddhist atmosphere of Thailand where Buddhist ethics should be effective. But abortive acts in Thailand are increased so that crises of Buddhist ethics in Thailand should be noted. This paper attempts to give suggestions to decrease the crises by that Buddhist institutes have to be active in Thai society.

๑. บทนำ

ความต้องการที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานที่มนุษย์แต่ละคนเรียกร้องมากที่สุดคือ การมีชีวิตอยู่ ความต้องการนี้เองทำให้มนุษย์ต้องดิ้นรนหาส่วนประกอบอื่นๆ ที่จำเป็นสำหรับการมีชีวิตอยู่รอดโดยขยายออกไปเป็นเรื่องๆ ที่รองลงไปเป็นลำดับ แต่สิ่งหนึ่งที่มนุษย์จะต้องคำนึงอยู่เสมอคือ การดำเนินชีวิตอยู่รวมกันเป็นสังคม เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิตที่อ่อนแอที่สุดจึงต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันจึงจะมีชีวิตอยู่รอดอย่างยืนยาวอันเป็นสิ่งที่มนุษย์โดยทั่วไปต้องการ ยิ่งกว่านั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือต้องมีการดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธุ์จึงต้องมีการผสมพันธุ์กันเกิดขึ้น และเพราะมนุษย์มีสติปัญญาและความฉลาดกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จึงสร้างหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันที่เรียกว่าจริยธรรม และหากว่า แนวปฏิบัติสอดคล้องกับหลักการทางด้านศาสนาก็มีการกำหนดให้เป็นกฎศีลธรรมซึ่งควบคุมกระบวนการดำรงไว้ซึ่งเผ่าพันธ์ด้วย

ในขณะที่ปริมาณประชากรมนุษย์ในสังคมมีไม่มากเช่นในอดีตและความเจริญก้าวหน้าทั้งทางวิชาการ และวิทยาการที่คอยอำนวยความสะดวกสบายให้กับมนุษย์ยังไม่ก้าวหน้าเท่าไหร่ การดำเนินชีวิตร่วมกันของสมาชิกในแต่ละสังคมก็ดำเนินไปด้วยความสงบสุข แม้จะต้องใช้แรงงานของตนเองในการดำรงชีวิตอยู่มากกว่าการใช้เครื่องอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ แต่เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีต่างๆ เพิ่มมากขึ้นในการอำนวยความสะดวกสบายแก่มนุษย์และขณะเดียวกัน ปริมาณของประชากรในสังคมเพิ่มมากขึ้น ปัญหาที่สร้างความทุกข์หรือความไม่สะดวกสบายในสังคมด้านต่างๆ ได้เกิดขึ้นมาท่ามกลางความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มากกว่าความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่นๆ ทั้งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม จะพบเห็นได้ว่า ในสังคมมนุษย์เท่านั้น ที่มีการแก่งแย่งชิงดี หรือการเบียดบัง ตลอดจนการกำจัดอุปสรรคต่างๆ แม้แต่มนุษย์คนอื่น

ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่แทรกเข้ามาสร้างความทุกข์ให้เกิดขึ้นออกไปให้พ้นทางทั้งถูกต้องตามหลักการทางจริยธรรมและศีลธรรมหรือแม้แต่ผิดทั้งทางจริยธรรมและศีลธรรมหรือผิดหรือถูกอย่างใดอย่างหนึ่งแต่ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง ก่อให้เกิดปัญหาไม่ว่าด้านจริยธรรมหรือศีลธรรม

หากพิจารณาตามบริบทที่แคบลงในปรากฏการณ์ของสังคมไทยที่มีความเป็นปฏิบทเกิดขึ้นโดยจะเห็นได้ว่าการกระทำผิดไม่ว่าด้านจริยธรรมหรือศีลธรรมต่างก็มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แม้ว่าประเทศไทยจะเป็นประเทศที่ประชากรส่วนมากล้วนนับถือศาสนา ไม่ว่าพระพุทธศาสนาที่มีหลักคำสอนให้ดำเนินชีวิตด้วยความเมตตากรุณา เพื่อจะได้พ้นทุกข์ หรือคริสตศาสนาที่สอนให้รักกันและกัน หรือแม้แต่ศาสนาอิสลามที่ชี้แนะให้มีความพยายามสร้างสันติสุขและศาสนาพราหมณ์ที่สอนให้แสวงหาแนวทางแห่งความหลุดพ้นก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่าจากสถิติคดีอาญาในกรณีต่างๆ ล้วนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ อันเป็นภาพปฏิบทที่เกิดตรงข้ามกับคำสอนที่ศาสนาเหล่านั้นได้สอนไว้ และหนึ่งในเรื่องที่สะเทือนขวัญคนไทยที่ยังมีจริยธรรมและศีลธรรมมากที่สุดก็คือกรณีพบซากศพทารกที่โกดังเก็บศพวัดไผ่เงินโชตนาราม เขตบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร จำนวน ๒๐๐๒ ศพ[๑] หลักฐานจากที่นี่เพียงแห่งเดียวมีจำนวนมากมายขนาดนี้ แล้วหากประเมินทั่วประเทศไทย จำนวนเด็กทารกที่ปฏิสนธิขึ้นมาแต่ถูกทำแท้งย่อมจะมีปริมาณมากยิ่งขึ้น จากการเก็บสถิติของกรมอนามัยเมื่อสิบปีที่ผ่านมาคือตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๔๖ คนป่วยทำแท้งแล้วต้องเข้ารับการรักษาเพิ่มเติมจากสถานพยาบาลของรัฐมีจำนวน ๔๕,๙๙๐ คนแล้วปริมาณจริงจะมีมากเท่าใด ยิ่งกว่านั้นหากประเมินความเป็นไปได้ในปัจจุบันนี้ที่เพียงแค่พื้นที่ส่วนหนึ่งของกรุงเทพมหานคร ยังมีปริมาณการทำแท้งที่พบได้เป็นจำนวนดังกล่าว ทำให้สามารถประเมินได้ว่าปริมาณการทำแท้งจริงทั่วไปในประเทศไทยย่อมมีมากกว่านี้แน่นอน จากสถิติที่พอสามารถรวบรวมได้โดยศูนย์สร้างเสริมสุขภาพวัยรุ่นโรงพยาบาลรามาธิบดีพบว่า ในแต่ละวันวัยรุ่นไทยพากันทำแท้งประมาณหนึ่งพันราย หรือประมาณปีละสามแสนรายโดยเฉลี่ย[๒]

เรื่องการทำแท้งน่าจะถือเป็นเรื่องธรรมดา หากเป็นการกระทำของมนุษย์ยุคโบราณที่การศึกษาและศาสนายังไม่เข้าไปมีบทบาทในการดำเนินชีวิตเท่าที่ควร เพราะโดยส่วนมากแล้วยังใช้สัญชาตญาณในการดำเนินชีวิตมากกว่า ซึ่งโดยหลักของธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตย่อมหาทางปกป้องและยืดชีวิตของตนเองให้ยืนยาวเท่าที่จะทำได้ แม้จะต้องสูญเสียบางสิ่งบางอย่างที่จำเป็นไปก็ตาม แต่เมื่อมนุษย์มีกฎเกณฑ์การดำเนินชีวิตตามความเหมาะสมสอดคล้องกับระดับการศึกษาที่ดีกว่ามนุษย์ยุคโบราณ นอกจากนั้นยังมีหลักการทางศาสนาเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตทั้งในระดับจริยธรรมและศีลธรรม พร้อมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ทำให้การดำรงชีวิตของตนเองยืนยาวและเปี่ยมด้วยความสุขเท่าที่จะทำได้ แต่กลับปล่อยให้มีการทำแท้งเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งผู้เขียนลงความเห็นว่าเมื่อมีปริมาณการทำแท้งที่

[๑] **มติชนสุดสัปดาห์**, ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๑๕๘๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, หน้า ๒๗.

[๒] **วัยรุ่นไทยทำแท้งสูงที่สุดในโลก,** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://unchaleeninnon.igetweb.com/index.php?mo=3&art=544091 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

มากมายขนาดนี้เกิดขึ้น ย่อมบ่งชี้ถึงวิกฤติทางจริยธรรมของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างแน่นอน ในบทความนี้ผู้เขียนเสนอความเข้าใจเกี่ยวกับการทำแท้งเสียก่อน แล้วจึงนำเสนอถึงความผิดทางจริยธรรมของการทำแท้งซึ่งถือเป็นแก่นของวิกฤตินั้น แล้วจึงอภิปรายถึงหลักการของพระพุทธศาสนาที่ต้องไม่ยอมรับการทำแท้ง พร้อมทั้งเสนอแนวปฏิบัติสำหรับปลุกให้พุทธศาสนิกชนตื่นขึ้นมาต่อต้านการทำแท้ง

๒. ความเข้าใจเกี่ยวกับการแท้ง

คำว่าการแท้งมีความหมายกว้างมากจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำนี้ให้มีความชัดเจนเพื่อจะได้แสดงความคิดเห็นด้านพุทธจริยธรรมในเชิงวิพากษ์อย่างเหมาะสมต่อไป

๒.๑ ความหมายของการแท้ง

การทำแท้งมีต้นศัพท์จากคำกริยาว่า แท้ง ตรงกับภาษาอังกฤษใช้คำว่า Abort ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษาลาตินว่า *aboriri* [๓] แปลว่า บังคับให้ออก หรือ ยกเลิก หรือ หยุดการดำเนินการที่กำลังดำเนินไปตามกระบวนการของมัน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า "แท้ง" ว่าเป็นการสิ้นสุดการตั้งครรภ์ก่อนกำหนด คลอดลูกโดยที่ทารกในครรภ์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ หรือ ทารกในครรภ์ตาย[๔]

คำว่า แท้ง ในภาษาบาลี ใช้คำว่า "คพฺภปาตนำ" พจนานุกรมบาลี- อังกฤษ ของท่าน เอ,พี พุทธทัตตะ แปลว่า An abortive preparation (การตระเตรียมการยกเลิก) Destruction of the Embryo (การทำลายตัวอ่อนในครรภ์)[๕]

สุพร เกิดสว่าง ได้ให้ความหมายการแท้งว่า การสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ ก่อนที่เด็กจะสามารถดำรงชีวิตอยู่นอกครรภ์มารดา พร้อมกับอ้างหลักเกณฑ์ขององค์กรอนามัยโลกที่อธิบายว่าการแท้ง คือการสิ้นสุดของการตั้งครรภ์ก่อนอายุครรภ์ครบ ๒๐ สัปดาห์ หรือตัวอ่อนมีน้ำหนักต่ำกว่า ๕๐๐ กรัม[๖]

[๓] **Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary** (NY: Gramercy Books, 1994).

[๔]ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒,** (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙๗.

[๕]พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต, "พุทธศาสนากับการทำแท้ง" **พุทธจักร**, ปีที่ ๔๘,ฉบับที่ ๙, (กันยายน ๒๕๓๗), หน้า ๓๘.

[๖] สุพร เกิดสว่าง, **ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการทำแท้งในประเทศไทย,** (กรุงเทพมหานคร : ธีรการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓.

สุวัฒน์ จันทรจำนง ได้ให้ความหมายว่า การแท้ง หมายถึง การตั้งครรภ์สิ้นสุดลงโดยสาเหตุใดๆ ก็ตาม ก่อนหน้าที่การคลอดโดยสมบูรณ์ของเด็กในครรภ์จะมีขึ้น[๗]

สรุปความได้ว่า การแท้งในบริบทที่กำลังกล่าวถึงนี้ หมายถึง การทำให้ตัวอ่อนในครรภ์มารดาต้องออกมาก่อนกำหนดหรือก่อนที่จะเป็นตัวครบสมบูรณ์ตามกระบวนการออกมาจากครรภ์ตามธรรมชาติ ซึ่งหากพิจารณาตามหลักชีววิทยาแล้ว ตัวอ่อนที่จุติมาแล้วในครรภ์มารดาคือชีวิตมนุษย์ชีวิตหนึ่ง ซึ่งกำลังเจริญเติบโตตามสภาวะของธรรมชาติของมัน โดยที่หากเป็นไปตามธรรมชาติแล้ว ตัวอ่อนนั้น ต้องคลอดออกมาเป็นมนุษย์คนหนึ่งเหมือนกับผู้ให้กำเนิดเช่นกันและชีวิตที่คลอดออกจากครรภ์นั้นจะดำเนินต่อไปจนกว่าจะดับสิ้นไปตามอายุไขย ดังนั้น ไม่ว่าตัวอ่อนในครรภ์มารดาหรือว่า ตัวแก่หรือผู้ใหญ่ก็มีกระบวนการแห่งชีวิตแบบเดียวกัน เพียงแต่แตกต่างกันที่ช่วงเวลาแห่งการเป็นอยู่เท่านั้น

๒.๒ ชนิดของการแท้ง

การแท้งในบริบทของการทำให้การให้กำเนิดชีวิตของคนที่มีในสังคมปัจจุบันมีอุปสรรคหรือประสบปัญหาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ[๘]

๒.๒.๑ การแท้งเอง (Spontaneous abortion; miscarriage) หมายถึง การแท้งที่เกิดจากเหตุต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการกระทำโดยตั้งใจจะให้เกิดการแท้ง ซึ่งเกิดขึ้นได้ใน ๒ กรณี คือ

(๑) การแท้งที่เกิดขึ้นเพราะความบกพร่องของไข่หรือตัวอ่อน การแท้งเช่นนี้มักเกิดกับครรภ์ที่มีอายุไม่เกิน ๑๒ สัปดาห์

(๒) การแท้งในรายที่เด็กยังมีชีวิตและไม่มีความผิดปกติ แต่แท้งเพราะความไม่สมบูรณ์ของมดลูกหรือสภาพแวดล้อม เช่น ปากมดลูกปิดไม่ได้ (Incompetent cervix) หรือมารดามีไข้สูง ฯลฯ

๒.๒.๒ การแท้งด้วยความตั้งใจกระทำของมารดาเพื่อทำให้ชีวิตตัวอ่อนสิ้นไป เพื่อผลดีของผู้ตั้งครรภ์ (Induced abortion) เป็นการกระทำให้การการตั้งครรภ์ของตนเองต้องสิ้นสุดไปตามความปรารถนา ถ้ามองในแง่ของ กฎหมาย แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

[๗] สุวัฒน์ จันทรจำนง, **การทำแท้งกับปัญหาทางการแพทย์และสังคม,** (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๓๒.

[๘] Sr. Nipha Srikachonlap, "Catholic Doctrines and the Abortion Controversy: A Critical and Creative Analysis", **Master Thesis of Arts in Philosophy,** (Graduate School of Philosophy and Religious : Assumption University, 2004), p. 22.

(๑) การแท้งโดยกระทำอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (Legal abortion) หรือการทำแท้งเพื่อรักษา (Therapeutic abortion) ซึ่งหมายถึงการทำแท้งในกรณีที่กฎหมายอนุญาตให้ทำได้โดยแพทย์ผู้ชำนาญการเป็นผู้ทำให้มีการแท้งนั้น

(๒) การแท้งโดยผิดกฎหมาย (Illegal abortion) คือการกระทำให้ครรภ์แท้งโดยไม่อยู่ในกรอบของการอนุญาตตามกฎหมาย หรือเป็นการทำแท้งที่นอกเหนือไปจากเงื่อนไขที่ประมวลกฎหมายอาญาระบุไว้ ผู้ประกอบการทำแท้งแบบนี้โดยส่วนมากไม่ใช่แพทย์และมีวิธีการทำที่ไม่ถูกต้องจนก่อให้เกิดอันตรายแก่หญิงที่ไปรับบริการมากจนอาจเสียชีวิต

๒.๓ วิธีการทำแท้ง

เนื้อหาเกี่ยวกับวิธีทำแท้งที่ผู้ทำแท้งส่วนมากพากันปฏิบัติมีดังต่อไปนี้คือ[๙]

๒.๓.๑ การทำร้ายตนเอง เป็นการทำให้เกิดการแท้งโดยที่ทำให้ตนเองได้รับความเจ็บปวดเกี่ยวกับครรภ์ของตนเอง เช่นแกล้งหกล้มจนครรภ์ได้รับการกระทบกระเทือนอย่างแรง หรือทำการทุบท้องน้อยของตนเอง หรือใช้ของแข็งแหลมและคมซึ่งเล็กพอสอดเข้าช่องคลอดของตนเองได้จนทำลายตัวอ่อนในครรภ์ได้

๒.๓.๒ การรับยาที่เป็นผลร้ายต่อการตั้งครรภ์ อาจเป็นยาประเภทรับประทานหรือฉีดเข้าเส้นเลือดหรือกล้ามเนื้อ เพื่อไปบังคับให้มดลูกหดตัวมากกว่าปกติจนบีบให้ตัวอ่อนในครรภ์ออกมาจากมดลูก

๒.๓.๓ ใช้สายยาง ผู้ทำแท้งจะสอดสายยางชนิดสวนปัสสาวะสอดเข้าไปในมดลูก หากเป็นครรภ์อ่อน สายยางจะทำให้ก้อนเลือดซึ่งห่อหุ้มตัวอ่อนแตกและตัวอ่อนจะทะลักออกมา หรือหากครรภ์มีอายุหลายเดือน ผู้ทำแท้งจะปล่อยให้สายยางคาไว้ในช่องคลอดเพื่อปล่อยให้มดลูกทำการบีบตัวเพื่อขับสิ่งแปลกปลอมคือสายยางให้ออกไป จึงเป็นการกระตุ้นให้มดลูกบีบสิ่งที่อยู่ในครรภ์ออกไปด้วย

๒.๓.๔ การฉีดของเหลวที่เป็นพิษเข้าช่องคลอด ผู้ทำแท้งฉีดของเหลวผสมสารพิษที่เป็นกรดหรือด่างซึ่งมีฤทธิ์ทำลายทารกในครรภ์ เมื่อตัวอ่อนในครรภ์ถูกทำลายแล้ว มดลูกย่อมบีบรัดให้สิ่งที่ผิดปกติออกมาโดยธรรมชาติ ผลตามมาจากการใช้ของเหลวที่เป็นพิษฉีดเข้าช่องคลอดคือ อวัยวะภายในส่วนนั้นก็จะถูกสารพิษทำลายไปด้วย

๒.๓.๕ การขยายปากมดลูก ธรรมชาติของมดลูกเมื่อถูกขยายมากกว่าปกติสิ่งที่อยู่ภายในมดลูกคือตัวอ่อนในครรภ์ย่อมหลุดลอดออกมา

[๙]ไฉไล ชุ่มฤทธิ์, "กฎหมายว่าด้วยการทำแท้ง", **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย :จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๔๓-๕๐., ดูเพิ่มเติมใน ชมพู ชูพวง, "ขบวนการสบึมส์" **หนังสือพิมพ์รายวันดาวสยาม**, วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๓, หน้า ๙.

๒.๓.๖ การขูดมดลูกด้วยวิธีดูด "ดีแอนด์อี" เป็นการดูดน้ำคร่ำออกก่อนแล้วฉีดน้ำเกลือเจือจางเข้าไปในมดลูกเพื่อทำให้ตัวอ่อนในครรภ์ถูกขับออกมา แล้วผู้ทำแท้งทำการขูดเยื่อมดลูกที่รกติดค้างอยู่ออกให้หมด

๒.๓.๗ การดูดประจำเดือน เป็นการสอดสายยางเข้าไปในโพรงมดลูกแล้วใช้กระบอกค่อยๆ ดูดเลือดที่โพรงมดลูกออกมา[๑๐]

๒.๓.๘ การผ่าตัดมดลูกเอาตัวอ่อนออก วิธีการนี้ ผู้ทำแท้งผ่าหน้าท้องของผู้ตั้งครรภ์แล้วดึงเอารกและตัวอ่อนในครรภ์ออกมาโดยตรงแล้วทำการเย็บแผลกลับคืน

จากวิธีการต่างๆ ที่ได้นำเสนอให้ได้รับรู้ถึงวิธีการทำให้การแท้งเกิดขึ้น ปรากฏการณ์ของการแท้งแต่ละวิธี นำเสนอให้เห็นเป็นภาพลักษณ์สำหรับสร้างความเข้าใจว่าสิ่งที่อยู่ในครรภ์ ต้องถูกทำลายด้วยความตั้งใจของผู้ให้กำเนิดและผู้ช่วยเหลือหรือผู้กระทำให้เกิดการแท้ง ซึ่งทั้งสองก็พอจะรู้ว่า "อะไรเป็นอะไร" ขณะที่สิ่งที่อยู่ในครรภ์นั้นโดยธรรมชาติแล้วจะต้องเจริญเติบโตต่อไปภายใต้การดูแลของผู้ให้กำเนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ทำการอุ้มครรภ์อยู่นั้น

๓. สาเหตุของการทำแท้งในปรากฏการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย

หากพิจารณาในวงกว้างแล้ว กรอบแห่งสาเหตุของการทำแท้งในประเทศไทยพอที่จะแยกออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ การทำแท้งในกลุ่มของผู้ที่สมรสแล้ว และกลุ่มของหญิงที่ยังไม่ได้สมรส

จากการรวบรวมข้อมูลของ น.พ. สุพร เกิดสว่าง[๑๑] แม้ว่าจะเป็นสถิติที่เก็บรวบรวมไว้นานแล้วแต่ก็มีนัยสำคัญที่จะนำเสนอต่อไป พบว่าสาเหตุที่สำคัญที่สุดของการทำแท้งในกลุ่มของผู้สมรสแล้วคือ ปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากว่าผลตามมาจากการตั้งครรภ์คือการที่จะต้องมีผู้ร่วมทำการใช้จ่ายในครอบครัวเพิ่มเติมอีกหนึ่งคนอย่างแน่นอน ซึ่งย่อมต้องเพิ่มความยากลำบากให้กับสมาชิกในครอบครัวที่กำลังดำเนินชีวิตอยู่อย่างแน่นอน ปริมาณของการทำแท้งจากเหตุผลนี้มีประมาณ ๒๖% นอกจากนี้แล้ว ผู้ทำแท้งมีความคิดว่า ในครอบครัวของตนมีบุตรมากอยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องมีอีก ปริมาณของผู้มีความคิดเช่นนี้ประมาณ ๑๘% ยิ่งกว่านั้นปัญหาการแตกร้าวในครอบครัวก็เป็นสาเหตุอันหนึ่งของการทำแท้งโดยมีสถิติอยู่ถึง ๑๑% นอกจากนั้นก็เนื่องจากการตั้งครรภ์เป็นอุปสรรคต่อ

[๑๐] ดูรายละเอียดใน Kimborugh, R.A., **Clinical Obstetrics**, ed.. by Lull, C.B. and Kimborugh, R.D., (Philadelphia : Lippincott Co.,Ltd., 1963), p. 256.

[๑๑] สุพร เกิดสว่าง, "ท้องแล้วแท้ง" **ประชากรกับการอยู่รอด,** (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการดำเนินงานเนื่องในประชากรแห่งโลก, ๒๕๑๗), หน้า ๗.

หน้าที่การงาน เช่น หากมีการตั้งครรภ์เกิดขึ้นจะต้องออกจากหน้าที่การงานที่ตนเองกำลังทำอยู่ จึงเป็นผลกระทำที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ต่อไปอย่างไม่ลำบาก

เยาวนิจ สุนนานนท์ ได้กล่าวถึงสาเหตุของการทำแท้งไว้ว่า สาเหตุของการทำแท้ง มีหลายประการ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ มีฐานะยากจนไม่สามารถเลี้ยงบุตรได้ ไม่ต้องการมีบุตรเพิ่ม ความไม่สงบสุขในครอบครัว เกิดจากการแตกแยกในครอบคัว หรือกรณีการตั้งครรภ์ ภายหลังที่หย่าขาดจากสามีแล้ว หรือตั้งครรภ์กับชายอื่นในขณะมีสามีอยู่แล้ว การตั้งครรภ์เสียอนาคตการศึกษา เช่น นักเรียน นักศึกษา การตั้งครรภ์ขัดกับอาชีพ เช่น หญิงบริการ หมอนวด และ การผิดพลาดจากการคุมกำเนิด ทำให้เกิดการตั้งครรภ์[๑๒]

กรณีการทำแท้งในกลุ่มหญิงที่ไม่ได้สมรสตามทัศนะของผู้วิจัยแล้ว สาเหตุส่วนใหญ่เนื่องมาจากแรงกดดันทางสังคมที่นำไปสู่การเสียชื่อเสียงทั้งของตนเองและวงศ์ตระกูล เพราะในบริบทของสังคมไทย เมื่อใดก็ตามที่หญิงคนหนึ่งมีลูกโดยไม่มีบิดาเป็นตัวตน สังคมจะพิจารณาหญิงคนนั้นว่าเป็นคนสำส่อน ไม่รู้จักควบคุมตนเอง หรือไม่รักนวลสงวนตัว หรือตัณหาจัด ทำให้คุณค่าของความเป็นหญิงของคนนั้นถูกลดทอนให้ต่ำลง ยิ่งกว่านั้นผลกระทบนี้ขยายวงไปสู่บิดา มารดา และญาติพี่น้องด้วย โดยสังคมจะมองว่าครอบครัวไม่ให้การอบรมสั่งสอนลูกสาวให้เป็นหญิงที่มีคุณสมบัติผู้ดี ซึ่งอย่างน้อยที่สุดนั้น จะมีลูกทั้งทีต้องมีพ่อเป็นตัวเป็นตน ดังนั้น เมื่อหญิงใดมีการตั้งครรภ์เกิดขึ้นโดยปราศจากพ่อ จึงต้องหาทางทำแท้งก่อนที่คนในสังคมทั่วไปจะรับรู้

๔. ข้อถกเถียงด้านปรัชญาเกี่ยวกับการทำแท้ง

ข้อโต้แย้งที่มีขึ้นในสังคมปัจจุบันเกี่ยวกับเรื่องทำแท้งว่ามีทำได้หรือไม่ได้ มุ่งประเด็นไปที่สถานะของตัวอ่อนในครรภ์ของผู้อุ้มท้องและสิทธิของผู้อุ้มท้องโดยมีหลักการทางกฎหมายและทางจริยธรรมเป็นประเด็นที่ต้องทำการวินิจฉัย

๔.๑ ทัศนะที่ส่งเสริมการปกป้องชีวิตทารก (Prolife)

ทัศนะของผู้คนโดยทั่วไปที่มีต่อกระบวนการการตั้งครรภ์คือ การที่มีชีวิตใหม่อีกชีวิตหนึ่งจุติขึ้นมาในโลกและชีวิตใหม่นี้จะต้องเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไป หากพิจารณาย้อนกลับไปถึงอดีตกาลแล้ว ในพระราชบัญญัติของกษัตริย์ฮัมมูราบีชาวบาบิโลนหรือบทบัญญัติของชาวยิวก็ห้ามไม่ให้มีการ

[๑๒] เยาวนิจ สุนนานนท์. “กฎหมายทำแท้ง” **รัฐสภาสาร**, ปีที่ ๒๘ เล่มที่ ๘ (เดือนสิงหาคม ๒๕๒๔) : ๗๔.

ทำแท้ง[๑๓] ขณะเดียวกัน ทัศนะของศาสนาคริสต์ก็พยายามอย่างยิ่งที่จะปกป้องให้ชีวิตของตัวอ่อนในครรภ์ โดยอ้างอิงถึงว่า ตัวอ่อนในครรภ์นั้นเป็นสิ่งที่มีชีวิต และสิ่งมีชีวิตนั้น เป็นสิ่งสร้างของพระเจ้า และเมื่อพระเจ้าได้สร้างแล้ว มนุษย์ไม่มีสิทธิ์ทำลายได้ ยิ่งกว่านั้น ความเชื่อของคริสตศาสนาประกาศว่า พระเจ้าเท่านั้นเป็นผู้กำหนดให้ชีวิตของมนุษย์สิ้นสุด[๑๔] ซึ่งอ้างถึงคำสอนของพระสมณสารของพระศาสนจักรคาทอลิกชื่อ "การไถ่กู้มนุษยชาติ" (Redemptor Hominis) ที่บรรยายไว้ว่า "พระศาสนจักรไม่สามารถละทิ้งมนุษย์ เนื่องจากโชคชะตาชีวิตของเขาที่รวมถึงการเรียก การเลือก การเกิด การตาย การไถ่ให้รอดหรือการลงโทษ ซึ่งล้วนเชื่อมโยงกับพระคริสตเจ้าผู้มาไถ่กู้มนุษย์ให้รอด" ดังนั้น พระศาสนจักรจึงต้องปกป้องมนุษย์ให้มีชีวิตอยู่รอดเพื่อจะได้ร่วมชีวิตกับพระคริสตเจ้าผู้มาไถ่มนุษย์ให้รอดพ้นจากความตายด้านวิญญาณอันเป็นการแสดงออกซึ่งการเป็นพยานยืนยันถึงการเป็นพระวรสารหรือข่าวดีแห่งการมีชีวิตและยิ่งกว่านั้น การมาไถ่มนุษย์ให้รอดจากบาปของพระเยซูคริสตเจ้า เป็นการแสดงออกซึ่งการยอมรับในความศักดิ์สิทธิ์ของชีวิตมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งสร้างของพระเจ้าตามพระฉายาของพระองค์

ยิ่งกว่านั้นคำประกาศสากลขององค์การสหประชาชาติของสิทธิพื้นฐานของมนุษย์คือสิทธิในการมีชีวิต[๑๕] นอกจากนั้นนายแพทย์ Stephen D. Schwarz ได้ยืนยันแทนเพื่อนหมอในประเทศสหรัฐอเมริกาต่อหน้าศาลฎีกาแห่งสหรัฐอเมริกาต่อความจริงของข้อความที่ว่า "บุคคลที่ยังไม่เกิดมาก็เป็นบุคคลแล้ว" โดยให้อรรถาธิบายว่า

> *จากการปฏิสนธิ ตัวอ่อนในครรภ์ก็เป็นองคาพยพที่ซับซ้อน เป็นพลวัตและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยกระบวนการทางธรรมชาติที่ต่อเนื่อง ไข่ที่ถูกผสมแล้วฟองหนึ่งจะพัฒนาภายในเวลาเก้าเดือนโดยเฉลี่ยเป็นเซลต่างๆ มากมายของเด็กเกิดใหม่ โดยธรรมชาติของสเปอร์มและไข่จะต้องดับสลายไปถ้าไม่มีการผสมกันเกิดขึ้น เมื่อมีการผสมกันระหว่างสเปอร์มและไข่ สิ่งที่ใหม่และไม่เหมือนใครได้ถูกสร้างขึ้นมาซึ่งแม้ว่าจะได้รับโครโมโซมคนละครึ่งจากผู้ให้กำเนิด แต่ก็ไม่เหมือนใคร*[๑๖]

[๑๓] Sr. Nipha Srikachonlap, "Catholic Doctrines and the Abortion Controversy : A Critical and Creative Analysis", **Master Thesis of Arts in Philosophy,** p. 51.

[๑๔] Maestri, William F., **What the Church Teaches : A Guide for the Study of Evangelism Vitae, The Gospel of Life**, (Boston: Pauline Books & Media, 1996), p. 15.

[๑๕] Humam Rights, **Compilation of International Instruments,** ST/HR/1Rev.2, (U.N. Sales No. E. 83, XIV. 1).

[๑๖] Sr. Nipha Srikachonlap, "Catholic Doctrines and the Abortion Controversy : A Critical and Creative Analysis", **Master Thesis of Arts in Philosophy**, p.2.

ความมั่นใจนี้เกิดขึ้นเนื่องจากว่า โดยหลักการธรรมชาติของการมีชีวิตแล้ว สิ่งมีชีวิตแต่ละอย่างจะต้องมีวงจรชีวิตซึ่งจะต้องมีจุดกำเนิดจากเชื้อตัวผู้และไข่ตัวเมีย แล้วจึงมีพัฒนาการเติบโตต่อไปจนท้ายสุดเมื่อธรรมชาติของสิ่งนั้นไม่สามารถดำเนินต่อไปได้แล้ว ความเป็นสิ่งนั้นจึงดับสูญไปพร้อมกับความตาย

นอกจากนั้น โดยธรรมชาติแล้ว การมีชีวิตของตัวอ่อนแต่ละชนิดจำเป็นต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองจากผู้ให้กำเนิดโดยเฉพาะบรรดาสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม มนุษย์เราก็เช่นกัน Daniel และ Sidney Callahan ได้ยืนยันแนวความคิดนี้โดยให้เหตุผลอย่างลึกซึ้งถึงคุณค่าของชีวิตใหม่ที่บรรดาผู้ที่มีกำลังมากกว่าหรือเข้มแข็งกว่าต้องให้การปกป้องคุ้มครองด้วยคำกล่าวที่ว่า

> *ความต้องการการปกป้องคุ้มครองย่อมมีสำหรับผู้อ่อนแอและกำลังด้อยกว่า และอย่างน้อยที่สุดเพื่อรักษาพวกเขาจากภยันตรายที่ผู้มีกำลังมากกว่าอาจจะกระทำ และที่สำคัญที่สุดคือเพื่อให้โอกาสแก่เขาเหล่านั้นในอันที่จะพัฒนาศักยภาพของพวกเขาได้เต็มที่ ดังนั้น จึงต้องมีบทบัญญัติของความมั่นใจจากด้านศีลธรรมและด้านอื่นๆ เช่นจากขบวนการเพื่อสิทธิพลเมือง และการกำหนดคุณค่า ไม่ใช่ปล่อยให้เป็นเรื่องโชคชะตา แต่ต้องถือเป็นเรื่องอุบัติเหตุและการขาดโอกาสซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต และการปฏิเสธซึ่งทางออกที่ใช้ความรุนแรงให้เป็นการหลีกเลี่ยงการมอบหมายให้เป็นเรื่องของโชคชะตา นอกนั้นย่อมถือว่าเป็นพันธะของชุมชนไม่ว่าจะผ่านทางสถาบันหรือรัฐในการที่จะช่วยเหลือบรรดาผู้ที่มีปัญหา... ซึ่งต้องชักนำเขาเข้าไปสู่การเลือกที่ถูกบังคับหรือก่อให้เกิดผลร้าย และท้ายที่สุดคือความมั่นใจว่า คุณค่าและอุดมคติทางด้านศีลธรรมต่อชีวิตที่กำลังเริ่มต้นจะต้องได้รับการสนับสนุนแม้ว่าจะสร้างความยากลำบากให้แก่แต่ละคนก็ตาม*[๑๗]

คำกล่าวนี้ยืนยันถึงการมีคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้ที่มีกำลังและเข้มแข็งมากกว่าซึ่งจะเห็นได้จากการที่พวกเขาแสดงออกซึ่งการปกป้องบรรดาผู้ที่อ่อนแอกว่าและไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ หรือบรรดาผู้ที่กำลังเผชิญกับปัญหาที่ลำพังตนเองแล้วแก้ไขยาก ขณะเดียวกันก็เป็นการยืนยันถึงการมีคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้ที่กำลังประสบปัญหาเช่นเดียวกัน การมีคุณค่าและศักดิ์ศรีนี้เองคือความมีค่าที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ที่แต่ละคนควรรับรู้และพากันปกปักรักษาไว้อันเป็นการแสดงออกซึ่งอัตถิภาวะของความเป็นมนุษย์ที่แต่ละคนมีอย่างแท้จริง

[๑๗] Pojman, Luis P., and Francis Beckwith, **The Abortion Controversy: 25 Years after Roe V. Wade A Reader**, (Belmont, CA: Wadsworth, 1998), p.7.

ทัศนะดังกล่าวนี้มีผลครอบคลุมถึงการให้ความเคารพต่อศักดิ์ศรีและการยอมรับถึงคุณค่าและความสำคัญของชีวิตในทุกระดับชั้นตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงสิ้นชีวิตไปตามธรรมชาติ ดังนั้น จึงเป็นไปไม่ได้ในการที่จะอนุญาตให้มีการทำแท้งในทุกกรณี เพราะเป็นการขจัดไข่ที่ถูกผสมแล้ว ซึ่งแน่นอนว่าโดยธรรมชาติแล้ว ไข่ดังกล่าวต้องมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องไปสู่การเป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ในอนาคตหลังจากคลอดจากครรภ์มารดาแล้ว การทำแท้งจึงถือว่าเป็นการฆ่าผู้บริสุทธิ์และเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของตนเองซึ่งสังคมไม่ควรให้อภัย เพราะหากพิจาณาถึงกระบวนการมีชีวิตของมนุษย์แล้ว ไม่ว่ามนุษย์ผู้มีชีวิตรอดคลอดออกมาจากครรภ์คนใด ล้วนอยู่ในกระบวนการของการเกิดและมีชีวิตในรูปแบบเดียวกัน เพียงแต่ต่างกันในช่วงระยะเวลาที่ใครได้มีชีวิตหลังคลอดก่อนหรือหลังเท่านั้น ยิ่งกว่านั้น ในเมื่อเป็นความจริงที่ว่า แต่ละคนที่กำลังมีชีวิตอยู่นี้ล้วนปรารถนาที่จะยังคงมีชีวิตอยู่ และไม่ต้องการที่จะให้ชีวิตของตนเองต้องถูกทำลาย เพราะเมื่อถูกทำลายแล้วเอากลับคืนมาไม่ได้ แล้วชีวิตที่กำลังเกิดย่อมต้องการที่จะมีชีวิตอยู่และไม่ต้องการให้ชีวิตของเขาถูกทำลายไปเช่นเดียวกัน เพียงแต่อยู่ในมิติของการมีชีวิตที่แตกต่างกันเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ทารกในครรภ์นั้นยังไม่สามารถพูดได้เพื่อตนเองเพราะข้อจำกัดทางกายภาพเท่านั้น จากหลักการเช่นนี้เอง Don Marquis จึงเสนอความเป็นเหตุผลถึงความผิดในการฆ่าชีวิตโดยทั่วไปว่าก่อให้เกิดการสูญเสียผลประโยชน์ในอนาคตอย่างสิ้นเชิงทั้งของตนเองและของผู้อื่น แล้วขยายไปสู่การทำแท้ง โดยเขากล่าวอย่างน่าสนใจเรื่องการฆ่าโดยทั่วไปว่า

> *สิ่งแรกที่ทำให้การฆ่าชีวิตเป็นสิ่งที่ผิดไม่ใช่ผลที่เกิดกับผู้ฆ่าหรือบรรดาเพื่อนฝูงหรือญาติของผู้ถูกฆ่า แต่ผลที่เกิดกับเหยื่อของการฆ่านั้น การสูญเสียชีวิตของใครคนใดคนหนึ่งเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่ใครคนใดคนหนึ่งจะสามารถทนได้ การสูญเสียชีวิตตัดขาดเขาคนนั้นจากประสบการณ์ กิจกรรมต่างๆ โครงการต่างๆ และความสุขต่างๆ ที่เขาควรได้รับในชีวิตอนาคต ดังนั้น การฆ่าคนใดคนหนึ่งจึงเป็นสิ่งที่ผิด เพราะแรกสุดนั้น การฆ่านำการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ที่เป็นไปได้ให้กับผู้ถูกฆ่า*[๑๘]

หลังจากกล่าวถึงความผิดของการฆ่าชีวิตโดยทั่วไปแล้ว Don Marquis ได้ตัดสินการทำแท้งว่าเป็นการกระทำผิดมหันต์ในเชิงจริยธรรมโดยมองไปในอนาคตซึ่งตัวอ่อนในครรภ์ต้องมีชีวิตต่อไปคล้ายกับผู้ใหญ่ทั่วไปในปัจจุบันว่า

[๑๘] Pojman, Luis P., and Francis Beckwith, **The Abortion Controversy: 25 Years after Roe V. Wade A Reader**, p.112.

อนาคตของตัวอ่อนโดยทั่วไป ซึ่งมีทั้งประสบการณ์ โครงการ กิจกรรมต่างๆ และสิ่งอื่นๆ ซึ่งเหมือนกับอนาคตของบรรดาผู้ใหญ่ทั้งหลายและเด็กหนุ่มสาวทั้งมวล เพราะเหตุผลที่เสนอไว้ในการวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องความผิดที่มีต่อการฆ่าชีวิตคนหลังจากเกิดแล้วก็สามารถประยุกต์ใช้ในกรณีเดียวกันตัวอ่อนในครรภ์มารดา ดังนั้น การทำแท้งในตัวมันเองจึงเป็นความผิดเชิงจริยธรรมอย่างมหันต์[๑๙]

ทัศนะของ Don Marquis ให้ความสำคัญต่อการมีชีวิตและศักดิ์ศรีของมนุษย์อย่างเท่าเทียมกันโดยไม่ได้ใช้สถานที่ เวลาและสภาวะเป็นตัวแยกแยะ เป็นการยอมรับว่าการมีชีวิตเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องอันเป็นกรอบของธรรมชาติที่ไม่สามารถตัดทอนได้

ในบริบทของประเทศไทย การต่อต้านไม่ให้มีการทำแท้งหรือการส่งเสริมคุณค่าของชีวิตและสนับสนุนให้ตัวอ่อนในครรภ์ควรมีชีวิตอยู่ต่อไป มีอยู่ทั่วไปแต่ไม่ได้ทำเป็นกิจลักษณะอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ในประมวลกฎหมายตราสามดวงก็ได้มีการกล่าวโทษต่อผู้ทำแท้งอย่างหนัก แม้ว่าจะไม่มีการกล่าวถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตัวอ่อนในครรภ์ก็ตาม[๒๐]

ขณะเดียวกันในประมวลกฎหมายอาญาฉบับปัจจุบัน ในภาคที่ ๓ บรรพที่ ๑๐ มาตรา ๓๐๕ อนุญาตให้หญิงตั้งครรภ์ทำแท้งได้ในกรณีที่มีความจำเป็นเท่านั้นภายใต้การวินิจฉัยของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งแสดงออกเป็นนัยว่า กฎหมายของไทยก็เห็นคุณค่าของตัวอ่อนในครรภ์มารดาว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องให้ความคุ้มครอง เพียงแต่ให้สิทธิแก่มารดาในการตัดสินใจร่วมกับแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านจึงจะสามารถทำแท้งได้

จึงเห็นได้ว่า แนวคิดของกลุ่มผู้ปกป้องชีวิตได้มองเห็นคุณค่า และยอมรับศักดิ์ศรีและความสำคัญของตัวอ่อนในครรภ์มารดาว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณสมบัติทุกอย่างเท่าเทียมกับผู้ใหญ่ที่มีชีวิตอยู่รอดหลังจากคลอดจากครรภ์มารดา

๔.๒ ทัศนะที่ส่งเสริมสิทธิการเลือกของผู้ตั้งครรภ์ (Prochoice)

การยอมรับอย่างเป็นทางการของสังคมโลกที่เปิดโอกาสให้มารดาผู้ตั้งครรภ์มีสิทธิ์ในการตัดสินใจทำแท้งตัวอ่อนในครรภ์ตนเองได้ เกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อคดี ROE V. WADE ถูกตัดสินในวันที่ ๒๒ มกราคม ค.ศ. ๑๙๗๓ โดยที่หญิงโสดที่ตั้งครรภ์ชื่อสมมติว่า Jane Roe ได้ยื่นเรื่องต่อศาลเพื่อผลประโยชน์ของเธอและบรรดาผู้ตกอยู่ในชะตากรรมเดียวกับเธอภายใต้หลัก

[๑๙] Ibid. p.114.

[๒๐] สถาบันปรีดีพนมยงค์, **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, ๒๕๔๘), หน้า ๒-๖๑.

เสรีภาพและสิทธิส่วนบุคคลในการทำแท้งโดยมีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญและการดูแลรักษาที่ถูกต้องตามหลักอนามัยภายใต้การคุ้มครองของบทบัญญัติแห่งกฎหมายมาตราที่ ๑, ๔, ๕, และ ๑๔ แห่งรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา[๒๑]

ประเด็นสำคัญที่ศาลของสหรัฐอเมริกาต้องอนุญาตให้ Jane Roe สามารถทำแท้งได้อยู่ภายใต้ข้ออ้างที่ว่า หญิงผู้ตั้งครรภ์เป็นผู้มีสิทธิ์ในการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ยิ่งกว่านั้น เธอจำเป็นต้องรักษาชื่อเสียงและเกียรติยศของตนเอง อันเป็นการยืนยันถึงการขอใช้ข้ออ้างเรื่องการมีเอกสิทธิ์ในการใช้สิทธิส่วนบุคคลสอดคล้องกับบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เพราะแต่ละคนล้วนเป็นผู้มีเสรีภาพ เขาจึงมีอธิปไตยในการตัดสินใจเลือกทำตามมโนธรรมของตนเอง และในกรณีของการตั้งครรภ์ หญิงผู้ตั้งครรภ์ต้องมีภาระในการดูแลครรภ์ และในอนาคตเขาต้องรับภาระเลี้ยงดูเด็กที่เกิดมาอีก ทำให้เขาต้องได้รับความยากลำบากและสูญเสียโอกาสในการใช้เสรีภาพของเขา ดังนั้นเขาจึงมีสิทธิ์ที่จะเลือกว่าจะดูแลครรภ์ของตนเองต่อไปหรือ จะทำลายสิ่งอยู่ในครรภ์นั้นออกไปเสียเพื่อตัดปัญหาที่จะนำความยากลำบากมาให้แก่เขาในอนาคต

ยิ่งกว่านั้นเมื่อมีการอ้างถึงกฎหมายความเป็นบุคคล ในกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่ได้มีการบัญญัติไว้ถึงความเป็นบุคคลของตัวอ่อนในครรภ์มารดา เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่ยังไม่เกิดมา Jane Roe โดยความช่วยเหลือของผู้พิพากษา Harry Blackmun ได้ยกข้ออ้างว่า

> *รัฐธรรมนูญไม่ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "บุคคล" ไว้มากมายนัก ในวรรค ๑ ของมาตรา ๑๔ บรรจุข้อความเกี่ยวกับความเป็นบุคคลไว้เพียงสามคำ และในบริบทของข้อความในกฎหมายนั้นล้วนกล่าวถึงเฉพาะความเป็นบุคคลต่อผู้ที่ได้เกิดจากครรภ์มารดาแล้ว ไม่มีข้อความใดเลยที่ให้ความมั่นใจได้ว่าจะสามารถเอาไปตีความให้เข้ากับตัวอ่อนในครรภ์มารดาก่อนคลอดออกมาดูโลก*[๒๒]

หลักสำคัญในการสนับสนุนการเลือกของผู้ตั้งครรภ์คือ การยกประเด็นเข้าในหลักการทางด้านกฎหมายซึ่งแน่นอนว่า เนื้อหาของกฎหมายย่อมบัญญัติไว้เพื่อประโยชน์ของผู้มีชีวิตอยู่ที่สามารถทำนิติกรรมได้และสามารถกระทำการใดได้ จึงจะสามารถตรวจสอบหรือกำหนดให้รับโทษหรือคุณได้อย่างเป็นกิจลักษณะ จุดอ่อนตรงนี้จึงเป็นช่องให้นักกฎหมายซึ่งพยายามทำหน้าที่เพื่อให้ลูกความของตนพอใจ ย่อมหาทางที่จะทำให้การถกเถียงเรื่องการทำแท้งเป็นการทำที่ถูกกฎหมายได้

[๒๑] ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Sr. Nipha Sirkachonlap, ibid., p.36-7; U.S. Supreme Court "Roe V. Wade", 410 U.S. 113 (1973) http://womenshipstory.about.com/library/etext/gov/bl.roe.a.htm.

[๒๒] Pojman, Luis P., and Francis Beckwith, **The Abortion Controversy: 25 Years after Roe V. Wade A Reader**, p.114.

ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน กระบวนการการสนับสนุนให้มีการทำแท้งเสรีโดยการอ้างถึงสิทธิส่วนบุคคลและความมีเสรีภาพกำลังได้รับการกล่าวขวัญกันอย่างกว้างขวาง

นายแพทย์บุญเทียม เขมภิรัตน์ ได้สรุปความเห็นเกี่ยวกับความต้องการทำแท้งเสรี เพื่อสนับสนุนทัศนะของการตัดสินใจเลือกของหญิงผู้ตั้งครรภ์ว่า

(๑) การขาดลักษณะบุคคลตามกฎหมายของตัวอ่อนที่อยู่ในครรภ์ของมารดา เนื่องจากว่ามีการให้คำจำกัดความแก่ตัวอ่อนในครรภ์ว่าเป็นเหมือนกับเชื้อสเปอร์มของฝ่ายชายและไข่ของฝ่ายหญิงซึ่งอาจถูกขับออกมาจากร่างกายของตนเองได้โดนปราศจากความผิดในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของอวัยวะในร่างกายคล้ายกับการสำเร็จความใคร่ของผู้ชาย หรือ การมีฤดูของผู้หญิง ดังนั้น การทำแท้งจึงเป็นเหมือนการขจัดของเสียของร่างกายออกไปจึงไม่ถือว่าเป็นการทำผิดกฎหมาย

(๒) เสรีภาพของผู้หญิงในการมีสิทธิส่วนบุคคล เปิดโอกาสให้ผู้ที่อยากทำแท้งสามารถอ้างถึงการมีสิทธิ์ในสมบัติด้านกายภาพของเธอเพื่อรักษาซึ่งความสบายส่วนตนในการใช้ชีวิต เธอจึงมีสิทธิ์ทางกฎหมายโดยสมบูรณ์ในดันที่จะเก็บไว้ ปกป้อง เพิ่มเติมหรือขจัดสิ่งที่เธอยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับเธอ ไม่ว่าจะในมิติด้านสังคมหรือเศรษฐกิจ ดังนั้นในกรณีการตั้งครรภ์ ตัวอ่อนที่อยู่ในครรภ์ของเธอจึงถูกมองว่าเป็นเพียงตัวปะราสิตหรือผู้อาศัยที่ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจอย่างเสรีของเธอเองในการที่จะปกป้องหรือขจัดออกไปจากร่างกายของเธอ

(๓) ความจำเป็นด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งขึ้นกับการวางแผนครอบครัวอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของพ่อแม่ที่จะบริหารให้ทั้งผู้มีชีวิตอยู่ในครอบครัวแล้วและผู้ที่กำลังจะเข้ามาร่วมชีวิต ดังนั้นความเป็นไปของเศรษฐกิจของครอบครัวทั้งในปัจจุบันและอนาคตจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญยิ่งที่ตัดสินชะตาของผู้ที่จะเข้ามาร่วมชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่จะเป็นผู้ไม่สมประกอบ มิฉะนั้นอาจจะเป็นตราบาปสำหรับผู้ที่จะเกิดขึ้นมาได้ในภายหลัง ดังนั้นการทำแท้งจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้สามารถหลีกเลี่ยงสภาพที่น่ากลัวของครอบครัวในอนาคต

(๔) สวัสดิการด้านสังคม การทำแท้งจะทำให้จำนวนของประชากรในสังคมลดลงไปส่วนหนึ่งทำให้บรรยากาศในสังคมทั่วไปไม่แออัดมากนัก การที่มีสมาชิกใหม่ในครอบครัวเพราะการห้ามทำแท้งก่อให้เกิดแรงกดดันต่อผู้นำครอบครัวซึ่งยังมีความต้องการทางเพศอยู่ ยิ่งกว่านั้นเด็กเร่รอน หรือเด็กข้างถนนถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมทั้งด้านจิตวิทยาและกายภาพอีกด้วย เนื่องจากความไม่พอเพียงในด้านการให้การอบรมและการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ

(๕) ขจัดการทำแท้งผิดกฎหมาย เนื่องจากความต้องการที่จะไม่ให้มีปัญหาในอนาคน บรรดาผู้ตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ย่อมแสวงหาการทำแท้งอย่างแน่นอน ดังนั้น หากมีกฎหมายอนุญาตให้มีการทำแท้งย่อมปิดทางการทำแท้งอย่างผิดกฎหมายได้อย่างแน่นอน[๒๓]

๕. ปรากฏการณ์แห่งวิกฤติด้านจริยธรรมในสังคมไทยเกี่ยวกับการทำแท้ง

เนื้อหาจากหัวข้อต่างๆ ที่นำเสนอไว้เกี่ยวกับการทำแท้งเป็นข้อมูลที่บ่งบอกถึงทัศนะคติแสดงออกว่าการทำแท้งเป็นสิ่งที่ต้องห้ามหรือกระทำได้โดยไม่มีข้อสรุปเป็นฉันทามติ เนื่องจากว่า การวินิจฉัยใช้ข้ออ้างอิงต่างประเด็น

ในกรณีการสนับสนุนการยอมรับคุณค่าของชีวิต ซึ่งไม่เห็นด้วยกับการทำแท้งได้พิจารณากระบวนการการมีชีวิตแบบมีความต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิในครรภ์มารดาจนถึงวาระสุดท้ายที่มีโอกาสได้หายใจภายใต้มิติของความเป็นไปตามธรรมชาติ ยิ่งกว่านั้น เมื่อชีวิตหนึ่งได้เริ่มต้นแล้ว มนุษย์คนอื่นๆ ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีเหตุผลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินชีวิต ย่อมต้องทำการประคับประคองให้แต่ละชีวิตดำเนินต่อไปตามความสามารถ เฉกเช่นเดียวกันกับการที่ตนเองได้รับจากบุคคลอื่นๆ เพราะคนที่มีชีวิตทั้งหลายโดยธรรมชาติแล้ว ต้องการมากที่สุดคือการมีชีวิต ไม่ใช่การที่ชีวิตถูกทำลาย ดังนั้นทารกในครรภ์ซึ่งเข้าสู่ระบบธรรมชาติของความเป็นมนุษย์แล้ว ย่อมต้องการมีชีวิตมากกว่าชีวิตถูกทำลายเช่นเดียวกัน แต่ทารกในครรภ์ยังไม่แข็งแรงพอที่จะพึ่งพาตนเองได้ ผู้ให้กำเนิดจึงต้องเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ คุ้มครองและปกป้องให้ทารกผู้อ่อนแอสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แทนการทำลาย

ขณะที่ทัศนะซึ่งส่งเสริมสิทธิการเลือกของผู้ตั้งครรภ์อ้างถึงบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ให้สิทธิแห่งการใช้เสรีภาพส่วนบุคคลสนับสนุนการตัดสินใจเลือกที่จะคงไว้ซึ่งทารกในครรภ์หรือขจัดออกไปจากครรภ์ของตนเอง เพื่อผลประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้ง ยิ่งกว่านั้นในบริบทของสังคมไทยปัจจุบันส่อเค้าให้เห็นว่าทัศนะที่ส่งเสริมสิทธิของผู้ตั้งครรภ์กำลังได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น แม้จะยังไม่มีกฎหมายรองรับก็ตาม เนื่องจากว่า จำนวนของการทำแท้งทั้งที่ถูกหรือผิดกฎหมายมีปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ ดังได้นำเสนอไว้ก่อนแล้ว

ถ้าพิจารณาเพียงผิวเผิน ทัศนะที่ส่งเสริมสิทธิการเลือกของผู้ตั้งครรภ์เอื้อประโยชน์ต่อผู้อยากได้ประโยชน์มากกว่า จึงเป็นแนวคิดที่น่าจะรับได้ แต่ถ้าหากพิจารณาให้ลึกซึ้งตามธรรมชาติแล้ว

[๒๓] บุญเทียม เขมาภิรัตน์, **ร่วมสร้างสังคมไทยด้วยการปรับปรุงกฎหมายทำแท้ง**, (กรุงเทพมหานคร : ยูนิตี้ พับบิเคชั่น, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒-๑๖.

การวินิจฉัยว่าทารกที่อยู่ในครรภ์ซึ่งแม้จะพูดไม่ได้และถูกจำกัดความโดยกฎหมายภายใต้กระบวนการตีความว่าเป็นเพียงอวัยวะส่วนหนึ่งเป็นการวินิจฉัยที่ถูกต้องตามธรรมชาติหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมไทยที่มีหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตมาช้านาน และคำสอนหลักของพระพุทธศาสนาที่ทุกคนต้องพิจารณายอมรับโดยดุษฎีคือความเป็นธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะคำสอนของพระพุทธองค์คือการรู้อย่างเห็นแจ้งแทงตลอดของความเป็นธรรมชาติของทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วคนที่รู้นั้นต้องปรับตนเองให้เข้ากับธรรมชาติที่ตนเกี่ยวข้องอยู่จนสามารถเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ตนเองเข้าไปมีส่วนดำรงชีวิตอยู่ ก่อให้เกิดความสุขอันแท้จริงได้ เพราะคนนั้นสามารถวางตนอยู่ในทางสายกลางของกระแสความเป็นไปอย่างธรรมชาติของแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง

ประเด็นที่ผู้วิจัยวินิจฉัยด้วยความมั่นใจว่า การทำแท้งคือตัวบ่งชี้ถึงวิกฤติพุทธจริยธรรมในสังคมไทย เนื่องจากว่า การทำแท้งกำลังจะได้รับการยกระดับให้เป็นการกระทำที่คนไทยสามารถทำได้ในด้านพฤตินัย และกำลังจะทำให้เข้าสู่ระดับนิตินัยในอนาคตอันใกล้

ข้ออ้างแรกที่ผู้วิจัยใช้เพื่อสนับสนุนความมั่นใจของตนเองคือ การทำแท้งเป็นการกระทำที่ผิดธรรมชาติจึงผิดกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งในด้านคำสอนเรื่องธรรมชาติ และหลักศีลธรรม เนื่องจากว่า พระพุทธศาสนาได้วินิจฉัยตามหลักอิทัปปัจจยตาในแนวปฏิจจสมุปบาทแล้วว่า ตัวอ่อนซึ่งจุติในครรภ์มารดาตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิเพราะสาเหตุสามประการคือมารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีฤดู และมีคันธัพพะเข้าไปตั้งอยู่หรือมีวิญญาณมาเกิด[๒๔] คือการเริ่มของชีวิตและมีการพัฒนาไปเรื่อยๆ จากระดับกลละ อัพพุทะ เปสิ ฆนะ ปัญจสาขา[๒๕] จนถึงมรณาจึงจะดับสิ้นไปตามอายุไขแห่งธรรมชาติของรูปกาย นอกจากนั้น อินทกสูตรยังได้บรรยายยืนยันอีกว่า “มารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคข้าวน้ำอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์ก็เลี้ยงอัตภาพด้วยอาหารนั้น ในครรภ์นั้นี[๒๖] ปรากฏการณ์ของการพัฒนาตัวอ่อนจะมีไปเรื่อยๆ ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าขนาดของครรภ์จะมีการขยายใหญ่ตามอายุของครรภ์ จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าตัวอ่อนที่อยู่ในครรภ์เป็นสิ่งที่มีชีวิตซึ่งจะต้องอาศัยมารดาเลี้ยงดู เพราะธรรมชาติของมารดากำหนดให้มีอวัยวะเหมาะสมสำหรับเลี้ยงดูทารกตั้งแต่อยู่ในครรภ์ ไม่ว่าสายรกที่ถ่ายทอดอาหารและอากาศจากแม่หรือถันที่สามารถผลิตน้ำนมไว้เลี้ยงทารกหลังจากคลอดแล้ว ขณะที่บิดาไม่สามารถมีสิ่งเหล่านี้ได้ ยิ่งกว่านั้นกระบวนการพัฒนาของคนด้านกายภาพจะเห็นได้ว่าการเจริญเติบโตทางด้านร่างกายจะเป็นไปเรื่อยๆ จนกว่าจะสิ้นอายุไข และกระบวนการของการมีชีวิตจะขาดตอนไปไม่ได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้อธิบายโดยทำปุจฉาวิสัจฉนากับพระอานนท์ ว่า

[๒๔] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๓๖๔.

[๒๕] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๒๕๘.

[๒๖] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๒๕๘.

อานนท์! หากวิญญาณไม่หยั่งลงในครรภ์ของมารดา นามรูปจะสามารถเติบโตในครรภ์มาดาได้หรือไม่

ไม่เลย พระเจ้าข้า

อานนท์ หากวิญญาณหยั่งลงในครรภ์ของมารดาแล้วดับไป นามรูปจะสามารถเติบโตในครรภ์มารดาได้หรือไม่

ไม่เลย พระเจ้าข้า[๒๗]

คำยืนยันนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไม่ขาดตอนของสภาพการมีชีวิตที่เริ่มต้นตั้งแต่ปฏิสนธิจนลมหายใจสุดท้าย ดังนั้น การกำหนดว่าตัวอ่อนที่อยู่ในครรภ์มารดาเป็นเพียงอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายของแม่จึงเป็นการทำความเข้าใจที่ผิด และขณะเดียวกันความเข้าใจว่าตัวอ่อนในครรภ์เป็นเพียงปรสิตที่เข้ามาเกาะผนังมดลูกคล้ายกับตัวพยาธิเกาะลำไส้ เป็นการสร้างข้ออ้างขึ้นมากลบความเป็นจริง เพื่อสร้างความสบายใจ เพราะหากพิจารณาเชิงชีววิทยาแล้ว การเกาะผนังลำไส้ของตัวพยาธิ กับการเชื่อมต่อระหว่างรกกับผนังมดลูกนั้นต่างกันอย่างลิบลับ การสร้างความเข้าใจเช่นนี้จึงเป็นการอ้างเหตุผลบกพร่องที่พยายามทำตนเองให้เป็นคนไม่รู้ ทั้งๆ ที่ตนเองก็รู้อยู่แก่ใจอันเป็นการมุสาตนเองแท้ๆ

ดังนั้น เมื่อผู้ตั้งครรภ์ตัดสินใจทำแท้งและผู้ทำแท้งตั้งใจทำให้ผู้ตั้งครรภ์แท้งลูกการทำแท้งจึงสำเร็จ จึงเป็นการแสดงเจตนาอย่างชัดเจนในการที่จะทำลายชีวิตอีกชีวิตหนึ่งให้ดับสิ้นไป เพราะเมื่อทั้งสองต้องรู้ว่าผลของการทำแท้งคือการหยุดยั้งการเติบโตของตัวอ่อนที่ต้องเกิดมาเป็นคนซึ่งผู้ให้กำเนิดและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเลี้ยงดูอันเป็นภาระพอสมควรในอนาคต ยิ่งกว่านั้นชีวิตที่ถูกทำลายนั้น ไม่ได้ทำความผิดอันใดสมควรที่จะฆ่า การร่วมกันทำแท้งของผู้ตั้งครรภ์และผู้ทำแท้งจึงเป็นการฆาตกรรมผู้บริสุทธิ์อย่างโหดเหี้ยม การกระทำเช่นนี้เป็นการแสดงออกซึ่งวิกฤติในบริบทของพุทธจริยธรรมในด้านการทำผิดศีลข้อแรกของเบญจศีล เพราะเป็นการทำลายชีวิต ทั้งๆ ที่คำสอนของพระพุทธศาสนาภายใต้หลักการของมรรคแปดนั้นควรแสดงออกซึ่งลักษณะของพรหมวิหารสี่ และยิ่งปริมาณการทำแท้งที่รวบรวมได้ทางสถิติมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ย่อมแสดงเป็นนัยว่าพุทธจริยธรรมกำลังลบเลือนไปจากจิตใจของคนไทย เขาจึงสามารถทำผิดศีลข้อนี้ได้มากขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งกว่านั้นผลที่เกิดขึ้นนี้เองก็แสดงเป็นนัยว่ากิจกรรมการเผยแผ่คำสอนแห่งพระพุทธศาสนาไม่ประสบผลสำเร็จ

อนึ่งการที่ผู้ตั้งครรภ์อ้างกฎที่คนกำหนดหรือคนบัญญัติในกฎหมาย หรือ รัฐธรรมนูญมาวินิจอนึ่งการที่ผู้ตั้งครรภ์อ้างกฎที่คนกำหนดหรือคนบัญญัติในกฎหมาย หรือ รัฐธรรมนูญมาวินิจฉัยกฎธรรมชาติ เป็นการอ้างอิงเชิงตรรกที่ไม่สมเหตุสมผล และไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เพียงแต่ทำการถกเถียงโดยอาศัยข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ที่มีบัญญัติไว้ในตัวบทกฎหมายเท่านั้น ซึ่งความจริงใน

[๒๗]ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๕/๕๕.

ธรรมชาติไม่สามารถนำมาบรรยายโดยอาศัยภาษาของมนุษย์ได้อย่างครบถ้วน เพราะมีข้อจำกัดหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นคำจำกัดความของคำที่ใช้ และความสามารถของมนุษย์ที่บัญญัติคำตลอดจนศักยภาพของมนุษย์ที่จะสร้างประสบการณ์เพื่อบัญญัติคำต่างๆ

ยิ่งกว่านั้น แนวโน้มด้านวัตถุนิยมซึ่งทำให้ผู้ตั้งครรภ์มองเห็นว่า ตัวอ่อนที่ต้องเกิดมาเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของตนเอง มากกว่าการยอมรับว่าตัวอ่อนนั้นเป็นชีวิตใหม่ของคนหนึ่งที่นำความสุขมาเติมเต็มให้กับชีวิตของตนเอง การไม่ยอมรับการเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินชีวิตของตัวอ่อนจึงบ่งบอกถึงการละเลยคำสอนของพระพุทธองค์ที่แนะนำให้ลด ละ และเลิกกับการยึดติดสิ่งของฝ่ายโลก

ข้ออ้างที่สองคือคนกำลังลืมธรรมชาติแห่งการกระทำของตนเอง คนเราควรรู้ว่าการตั้งครรภ์เกิดจากการที่ชายหญิงมีเพศสัมพันธ์กัน และเมื่อมีเพศสัมพันธ์กันนั้นทั้งคู่ต่างก็มีความพึงพอใจ ดังนั้น ควรมีความพึงพอใจต่อผลที่เกิดขึ้นจากการมีเพศสัมพันธ์นั้น ยิ่งกว่านั้นชายหญิงย่อมรู้จักถึงความเหมาะสมแห่งวัย ฐานะ และสถานภาพของตนเองก่อนที่จะมีเพศสัมพันธ์ด้วยกัน แม้ว่าการมีเพศสัมพันธ์จะถือเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่ในบริบทของสังคมไทย การมีเพศสัมพันธ์ที่เหมาะสมจะเกิดขึ้นหลังจากมีการแต่งงานเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น ก่อนมีการแต่งงาน การมีเพศสัมพันธ์จึงมีไม่ได้ แต่ปัจจุบันนี้การมีเพศสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงเกิดขึ้นได้ง่าย เพราะถือว่าเป็นการแสดงออกซึ่งความรักและแสวงหาความสุขทางกายอย่างหนึ่ง แต่ประเด็นหนึ่งที่ควรรู้อย่างยิ่งคือ เป้าหมายหลักของการมีเพศสัมพันธ์คือการผลิตสมาชิกเพื่อสืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์ ดังนั้น การมีเพศสัมพันธ์จึงไม่ใช่การกระทำตามอารมณ์หรือความรู้สึกเท่านั้น เพราะหากทำเช่นนั้นก็เป็นการทำผิดศีลข้อสามในเบญจศีล

ดังนั้น เมื่อมีเจตนาในการทำแท้งในระดับต่างๆ มีปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ จึงเป็นตัวบ่งชี้ถึงวิกฤติของพุทธจริยธรรมในการที่ไม่สามารถยับยั้งหรือสั่งสอนให้คนในสังคมไทยรู้จักควบคุมตัณหาและความอยากของตนเอง

๖. บทสรุป และข้อเสนอแนะ

ปริมาณการทำแท้งที่กำลังเพิ่มมากขึ้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงวิกฤติของพุทธจริยธรรมที่ไม่สามารถส่งเสริมให้คนในสังคมไทยสามารถนำเอาคำสอนทางจริยธรรมมาใช้ในชีวิตของตนเอง ดังนั้นองค์กรทางพระพุทธศาสนาทั้งหลายจึงต้องหาแนวทางในการที่จะทำให้บรรดาพุทธบริษัทสามารถนำเอาคำสอนด้านจริยธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ความเป็นจริงอย่างหนึ่งที่ต้องเกิดขึ้นเสมอในสังคมโลกคือหากมนุษย์รู้จักธรรมชาติของตนเอง เผ่าพันธุ์มนุษย์จะสามารถดำรงคงอยู่ได้ กรณีการทำแท้งในสังคมไทยได้บ่งบอกเป็นนัยถึงความล่มสลายของสังคมไทยในอนาคต เพราะไม่เพียงแต่จะชี้ประเด็นให้เห็นว่าคนไทยไม่รู้จักธรรมชาติของตนเอง แต่มากกว่านั้นคือ คนไทยกำลังทำลายตัวเองไปในตัวพร้อมๆ กัน

ดังนั้น แนวทางสำหรับแก้ไขปัญหาการทำแท้งเพื่อไม่ให้สังคมไทยล่มสลายในอนาคตและเพื่อรักษาคนไทยไว้ ๔ ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง คือ พุทธบริษัทในพระพุทธศาสนาจะต้องพัฒนาคุณภาพความรู้ของตนเองเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนา เพราะหากรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งคำสอนของพระศาสนาแล้ว ย่อมสั่งสอนคนอื่นๆ ได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง

ประการที่สอง คือพุทธบริษัทในพระพุทธศาสนาต้องนำเอาคำสอนในพระไตรปิฎกมาปฏิบัติในชีวิตจริง และต้องหลีกเลี่ยงการปฏิบัติที่ขัดกับบทบัญญัติแห่งพระธรรมวินัย แทนการปลุกเสกลงเลขยันต์ต่างๆ วัตรปฏิบัติของพระภิกษุจำเป็นต้องถูกนำเข้าไปใช้ในการดำเนินชีวิต

ประการที่สาม คือ พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาต้องสั่งสอนพุทธบริษัทให้ได้รับรู้ถึงความเป็นจริงแห่งธรรมชาติของชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตของพุทธบริษัท

ประการที่สี่ คือบรรดาพุทธบริษัทต้องนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มาปฏิบัติในชีวิตจริง อันเป็นการยอมรับซึ่งสภาวธรรมของแต่ละสิ่ง แต่ละอย่างที่เกิดขึ้นตามสภาวธรรมของความเป็นเหตุและความเป็นผลของการกระทำของตน ยิ่งกว่านั้น พุทธบริษัทเองต้องทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่กันและกันในการดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระพุทธศาสดา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กีรติ บุญเจือ. **จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, **๒๕๑๙.**

บุญเทียม เขมาภิรัตน์. **ร่วมสร้างสังคมไทยด้วยการปรับปรุงกฎหมายทำแท้ง**. กรุงเทพมหานคร : ยูนิตี้พับบิเคชั่น, ๒๕๒๔.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **ทำแท้ง: ตัดสินอย่างไร? ชีวิตเริ่มต้นเมื่อไร การทำแท้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. **จริยศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๓๙.

สถาบันปรีดี พนมยงค์. **กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันปรีดี พนมยงค์, ๒๕๔๘.

สุทธิวงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ์. **ศาสนาประจำชาติ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม, ๒๕๕๒.

สุพร เกิดสว่าง. **ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการทำแท้งในประเทศไทย,** กรุงเทพมหานคร: ธีรการพิมพ์, ๒๕๒๔.

_____ . **ท้องแล้วแท้ง ประชากรกับการอยู่รอด.** กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการดำเนินงานเนื่องในประชากรแห่งโลก, ๒๕๑๗.

สุวัฒน์ จันทรจำนง. **การทำแท้งกับปัญหาทางการแพทย์และสังคม.** กรุงเทพมหานคร : หจก.รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๒๕.

(๒) บทความ :

ชมพู ชูพวง. "ขบวนการสบึมส์" **ดาวสยาม**. วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๓. **มติชนสุดสัปดาห์**. ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๑๕๘๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

เยาวนิจ สุนนานนท์. "**กฎหมายทำแท้ง**". รัฐสภาสาร. ปีที่ ๒๘ เล่มที่ ๘ (เดือนสิงหาคม ๒๕๒๔).

พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต. "พุทธศาสนากับการทำแท้ง". **พุทธจักร**. ปีที่ ๔๘. ฉบับที่ ๙. (กันยายน ๒๕๓๗.)

(๓) หนังสือ:

ไฉไล ชุ่มฤทธิ์. "กฎหมายว่าด้วยการทำแท้ง". **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

๒. ภาษาอังกฤษ

Humam Rights, Compilation of International Instruments, ST/HR/1Rev.2,U.N. Sales No. E. 83, XIV. 1.

Kimborugh, R.A.. **Clinical Obstetrics**, ed..by Lull, C.B. and Kimborugh, R.D., Philadelphia: Lippincott Co,Ltd, 1963.

Maestri. William F.. **What the Church Teaches: A Guide for the Study of Evangelium Vitae, The Gospel of Life**. Boston : Pauline Books & Media, 1996.

Nipha Srikachonlap, **Catholic Doctrines and the Abortion Controversy: A Critical and Creative Analysis**, Master Thesis of Arts in Philosophy, Bangkok: Assumption University, 2004.

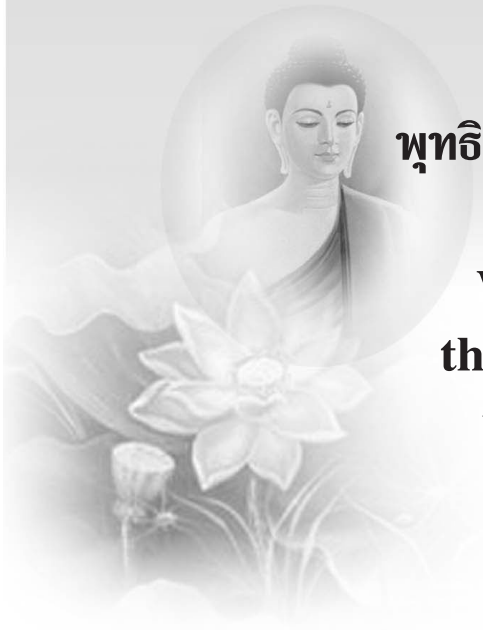
Pojman, Louis P. and Francis J. Beckwith (Eds.). **The Abortion Controversy : Years after Roe V.Wade.** CA : Wadsworth Publishing Co,Ltd, 1998.

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary. NY: Gramercy Books, 1994.

๓. สื่ออิเล็กทรอนิกส์

http://unchaleeninnon.igetweb.com/ index.php?mo=3&art=544091 [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

http://womenshipstory.about.com/library/etext/gov/bl.roe.a.htm. [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.]

พุทธิปัญญากับกระแสความเชื่อการแก้กรรมของคนในสังคมไทย

Wisdom for Awakening and the Beliefs of the Dissolution of the Kamma in Thai Society

ดุสิต สุทธินนท์
Dusit Sutthinonda
นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

ในปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องกรรม การแก้กรรมของคนในสังคมไทย มีการตื่นตัวและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยการกระตุ้นของสื่อต่าง ๆ ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ และนำเสนอวิธีการแก้กรรมในรูปแบบต่าง ๆ ความเชื่อนี้มิได้จำกัดเฉพาะคนในระดับรากหญ้า คนในระดับสูงในสังคมเท่านั้น แม้แต่ระดับผู้นำประเทศก็มีความเชื่อเรื่องนี้อย่างมาก เพียงแต่การแสดงออก หรือวิธีการแก้กรรมมีความแตกต่างกัน การแก้กรรมก็เนื่องจากต้องการจะหนีทุกข์ที่กำลังได้รับในปัจจุบัน อันเนื่องจากความเชื่อว่ามีสาเหตุจากกรรมเก่า ความทุกข์ทำให้คนได้ตระหนักในเรื่องกรรม หากจะมองในแง่ดี ก็จะเป็นการพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสของสังคมตื่นรู้ที่จะเว้นจากกรรมชั่วที่เบียดเบียนผู้อื่น

การแก้ปัญหาความเชื่อเรื่องกรรม (การแก้กรรม) ไม่ใช่เรื่องใหม่ในพระพุทธศาสนา เพราะเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือการหลุดพ้น จากความทุกข์โดยสิ้นเชิง โดยอาศัยปัญญาของพุทธะไขปริศนาของกฎธรรมชาติ “กฎแห่งกรรม” นั่นคือการหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร ไม่กลับมาเกิดอีก ปัญญาแห่งการตื่นรู้ของพุทธะ หมายถึงปัญญาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นปัญญาอันเกิดจากการเห็นตามสภาพความจริงและความเป็นไปของกฎธรรมชาติ “เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิด เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป” ผู้ใดเข้าถึงสภาวะธรรมของกฎธรรมชาติย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความคิด และมุมมองของชีวิต อันนำไปสู่การเปลี่ยนพฤติกรรมต่อการดำเนินชีวิต เมื่อความคิดเปลี่ยน จิตเปลี่ยน พฤติกรรมก็ย่อมเปลี่ยนตาม การแก้กรรมก็

เกิดขึ้น เนื่องจากมโนกรรมเป็นปฐมเหตุของกายกรรมและวจีกรรม ซึ่งเป็นการแก้กรรมที่แยบคายอันเกิดจากพุทธิปัญญาที่เห็นตามสภาวะจริง

การแก้กรรมโดยเด็ดขาดจึงต้องเริ่มที่ตัวเรา เริ่มที่จะปรับเปลี่ยนเว้นจากการทำสิ่งชั่วที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เลือกพิจารณาทำในสิ่งดีต่อตนเองและผู้อื่น ส่งผลต่อความผ่องใสของจิต อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

Abstract

Nowadays, the belief of kamma and the belief of solving kamma in Thai society has been actively alerted and continuously developed due to the stimulation of various media such as television, radio, printed media, and other channels to present the method of solving kamma. This belief is not limited to people at the lower level; people in the high society including the country's leaders also highly believe in this subject. The only difference between these two groups of people is how they would express it or the method of solving kamma. Their reason for seeking ways to solve kamma is to find salvation from their suffering that they are accounting in their lives as a result of their old kamma. The suffering makes people aware of kamma. If looking at the suffering on the brighter side, it would turn crisis to opportunity in the awakening of society, and eliminating the evil kamma.

Solving Problem of Belief in Karma *(Solving Kamma*) is not a new subject in Buddhism since the ultimate goal in Buddhism is to be liberated from all suffering by using the wisdom of enlightment to solve the riddle of the natural rules, the rule of kamma, which is to be liberated from the cycle of rebirth. The wisdom of awakening is the wisdom of the acknowledged, the awakened, the delighted. It is the wisdom that occurrs from seeing things realistically and following the natural law: çbecause of the happening of this object, this object happened, because of the ending of this object, this object endded.é Whoever understood the natural condition of the natural law, the understanding would affect his way of thinking and his view of life, which leads to the change of behaviours. When the mind has changed, the behaviour is changed too. That is when the solving of kamma happens since the mental action is a primary cause of bodily action and verbal action, which a flawless kamma is solving.

The absolute kamma solving has to start from within. We need to stop doing evil deeds which would intefere with ourselves and others and do good deeds for ourselves and others. All these would purify minds, which is the heart of Buddhism.

๑. บทนำ

กฎแห่งกรรมนั้นมีมาก่อนที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะถือกำเนิดขึ้นมา พระองค์เป็นเพียงผู้ค้นพบ ความลับอันยิ่งใหญ่ของกฎธรรมชาติภายหลังการตรัสรู้ของพระองค์ จนรู้ความเป็นจริงทั้งมวล รู้เหตุของการ เวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ และกระบวนการนำไปสู่ผล ซึ่งอธิบายที่มาที่ไปของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์และสัตว์ได้อย่างละเอียดและชัดเจน โดยไม่เคยปรากฏคำอธิบายในศาสนาอื่น ในขณะที่ นักวิทยาศาสตร์ชาวตะวันตกยังไม่สามารถให้คำตอบในข้อสงสัยดังกล่าว เช่น ทำไมเด็กคนนี้พิการแต่กำเนิด ทำไมเด็กคนนี้เกิดมาหน้าตาอัปลักษณ์ ทำไมเด็กคนนี้เกิดมาพร้อมโรคประจำตัวซึ่งไม่พบในคนทั่วไป นักวิทยาศาสตร์ก็จะให้คำตอบว่าเป็นโอกาสทางสถิติความน่าจะเป็น (Probability) ของการรวมตัวของยีน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ หรือบอกเป็นนัยของความบังเอิญที่อาจเกิดขึ้นได้ หนึ่งในแสน หรือหนึ่งในล้านตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ แต่หากจะค้นหาคำตอบที่ลึกลงไปอีกว่าทำไมต้องเกิดกับคนๆ นี้ คำตอบที่ได้ก็ยังคงเป็นความบังเอิญที่อธิบายในรูปแบบของโอกาสความน่าจะเป็นนั้นเอง ขณะที่พระพุทธศาสนาอธิบายไว้ชัดเจนกว่าสองพันห้าร้อยปีว่าเป็นผลเนื่องจากเหตุแห่งกรรมในอดีต *"ผู้ใดเบียดเบียนสัตว์เมื่อมาเกิด เป็นมนุษย์ ทำให้มีโรคมาก"* กรณีคำถามที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น ทำไมเด็กคนนี้เกิดในครอบครัวฐานะยากจน ส่วนเด็กอีกคนนี้เกิดในครอบครัวร่ำรวย หรือในตระกูลสูงศักดิ์ วิทยาศาสตร์ไม่สามารถอธิบายถึงสาเหตุที่มาที่ไปของผลลัพธ์ที่ปรากฏดังกล่าว ขณะที่พระพุทธศาสนาอธิบายถึงในกรณีนี้ว่า ไม่ใช่เกิดขึ้นจากเหตุบังเอิญ หรือความโชคร้าย แต่เป็นผลเนื่องจากมีเหตุ มีปัจจัยของกรรมในอดีตมาเป็นตัวกำหนดตามที่พระพุทธองค์เคยตรัสไว้สำหรับการให้ผลของกรรมต่อการดำเนินชีวิตในชาติปัจจุบันในจุฬกัมมวิภังคสูตร[๑] ว่า *"ผู้ใดมีใจเสียสละ ให้ทาน เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นคนร่ำรวยมีทรัพย์มาก ผู้ใดอ่อนน้อมถ่อมตน เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดในตระกูลสูง"*

บทความนี้มุ่งศึกษาทัศนะความเชื่อเกี่ยวกับกรรมของคนในสังคมปัจจุบันในระดับต่างๆ และกระแส ความเชื่อการแก้กรรม หรือการตัดกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงผลกรรมที่กำลังเป็นที่สนใจของคนในสังคม ในขณะนี้ เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบมุมมองของสังคมในปัจจุบันกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และ เรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตสมัยพุทธกาล และการใช้พุทธิปัญญากับการแก้กรรมหรือแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต

อันที่จริงกรรมเกี่ยวข้องและส่งผลกับคนทุกคน เสมือนเป็นเงาติดตามตัวทุกขณะ เพื่อรอจังหวะที่จะส่งผล หากสังเกตก็จะเห็น ซึ่งมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันทำให้เกิดสุขหรือทุกข์อยู่ตลอดเวลา อยู่ที่ว่าเป็นช่วงเสวยกุศลกรรม หรืออกุศลรรม หากผู้ใดศึกษาอย่างละเอียด เข้าใจ

[๑] ดูใน ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๒๙๗/๓๗๕.

อย่างถ่องแท้ไม่ประมาท กับชีวิต ผู้นั้นจะได้รับประโยชน์อย่างยิ่งยวด สามารถเลือกหรือกำหนดชีวิตเราในอนาคตได้ หากอยากจะรู้ว่า ชาติก่อนเราทำกรรมอะไรไว้ให้ดูชีวิตความเป็นอยู่ของเราในชาตินี้ อยากรู้ชาติหน้าเป็นอย่างไรให้พิจารณา ดูว่าชาตินี้เราทำกรรมอะไรไว้

๒. เกิดอะไรขึ้นกับสังคมไทย

ปัจจุบันคนในสังคมกำลังตื่นตัวเรื่องกฎแห่งกรรมมากขึ้นทุกขณะ สื่อต่างๆ หยิบยกประเด็นที่เป็น ข่าวในปัจจุบันที่เกิดขึ้นขณะนั้นๆ มาประโคมข่าวทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปของหนังสือพิมพ์ นิตยสาร สื่ออิเล็คโทรนิคส์ สื่อวิทยุ และสื่อโทรทัศน์โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์มีรายการนำเสนอโดยโชว์ตัวผู้ตกเป็นข่าว และสัมภาษณ์ สิ่งที่เกิดขึ้น ทั้งที่แทรกในวาไรตี้โชว์เป็นครั้งคราว และเป็นรายการประจำ เช่น กรรมลิขิต แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ เสนอเป็นตอนต่อเนื่องทุกสัปดาห์ จนเกิดเป็นกระแสการตอบรับของคนในสังคมอย่างกว้าง ขวางและกำลังเป็นรายการยอดฮิตที่ได้รับความนิยมสูงมากจนมีรายการในทำนองเดียวกันที่นำเสนอ หลากหลายรูปแบบเพื่อแข่งขันกันในช่องต่างๆ ตอบสนองอย่างไม่เคยปรากฏในอดีตของวงการที่ผ่านๆ มา

การนำเสนอของสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่น การระลึกชาติโดยการสัมภาษณ์ของบุคคลที่เป็นข่าวในปัจจุบัน ผ่านสื่อต่างๆ การเล่าประสบการณ์ตรงในชีวิตของนายคำรณ ชูมาลัยวงศ์ อดีตครูบัวไข หรือการบอกเล่าของ ผู้ที่ถูกเชื่อว่ามีพลังจิตหยั่งรู้ของคุณกฤษณา สยะมงคล หรือในนาม อาจารย์เอ่แสกนกรรม อาจารย์จักรินทร์ โกศัยดิลก หรือ ตุ้ย เอกซเรย์ แม่ชีทศพร เทวาพิทักษ์ธรรม ตลอดจนการแก้กรรมในรูปแบบต่างๆ การรักษา โรค ความสนใจมิได้จำกัดอยู่ในสังคมทั่วไป ในแวดวงนักวิชาการก็ให้ความสนใจหยิบยกเป็นกรณีศึกษาโดย มีงานวิจัยถึงความเชื่อของการแก้กรรมของแม่ชีทศพร[๒] โดยการทำนายกรรมโรคที่เป็นจากวิบากกรรม การแก้ไขกรรม และการแก้กรรม โดยการสร้างบุญกุศลตามหลักพระพุทธศาสนาอุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร เพื่อรักษา “โรคกรรม” ซึ่งเป็นโรคที่เกิดจากวิญญาณที่ไม่ประสงค์ดีทำให้เกิดเจ็บปวดที่ไม่สามารถรักษาได้โดย ทางการแพทย์แผนปัจจุบัน ผู้คนรับรู้จากสื่อต่างๆ และข่าวสารมากขึ้น จนตระหนักเรื่องกรรม และเริ่มหันมา สนใจและให้ความสำคัญจนเกิดกระแสแสวงหาการทำบุญ เริ่มจากทำบุญแก้บน สะเดาะห์เคราะห์มากขึ้นเรื่อยๆ เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ จนสวนกระแสเศรษฐกิจ ยิ่งเศรษฐกิจยิ่งตกต่ำแต่คนในสังคมยิ่งทำบุญกันมากขึ้นๆ ในเทศกาลสำคัญๆ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ที่มีวันหยุดต่อเนื่องมีผลสำรวจพบว่าหนึ่งในสิ่งที่ผู้คน

[๒] ปรียารัตน์ ศีลธรรม, “ทรรศนะของพระสงฆ์ต่อคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมใน “เกิดแต่กรรม” ของแม่ชีทศพร ชัยประคอง”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑)

ตั้งใจกระทำมากที่สุดกลับพบว่าการทำบุญตามวัดวาอารามกลับได้รับความนิยมสูงในลำดับต้นๆ อย่างน่าแปลกใจ พฤติกรรมของคนที่เปลี่ยนแปลงจากเดิม โดยเริ่มจากความเชื่อของผู้คนในสังคมว่า คนสามารถ เปลี่ยนแปลงผลกรรมจากเหตุในอดีตได้มีมากขึ้น โดยการทำบุญอุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร โดยการอาศัยผู้มีพลังจิตที่สามารถสื่อสารกับเจ้ากรรมนายเวร เพื่อเปลี่ยนจากทุกข์หรือวิบากกรรมที่ได้รับอยู่ในปัจจุบันให้ บรรเทาเบาบางตามความเชื่อ ไม่เพียงแต่ผู้คนทั่วไปในระดับรากหญ้า บุคคลในระดับสูงในสังคม แม้ในระดับผู้นำประเทศ ก็มี ความเชื่อเรื่องกรรม และการแก้กรรมเช่นกันแต่มีวิธีและการแสดงออกที่ต่างกัน

๒.๑ เกิดอะไรขึ้นกับคนชั้นนำของสังคมไทย

คนชั้นนำของสังคมไทยจัดเป็นผู้มีโอกาสสูงกว่าคนทั่วๆ ไป จัดเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จสูง ไม่ว่าในตำแหน่ง หน้าที่การงาน ทั้งในวงราชการ หรือธุรกิจก็ดี เป็นผู้มีการศึกษาโดยเฉลี่ยสูงกว่าบุคคลทั่วๆ ไป มีความคิด ความอ่านที่มีเหตุมีผล และเป็นวิทยาศาสตร์มากกว่ากลุ่มคนรากหญ้า ส่วนใหญ่มักเป็นผู้มีอิทธิพลต่อคนรอบข้าง บริวาร และสังคมในวงกว้าง บ้างก็เป็นบุคคลมีชื่อเสียงเป็นต้นแบบและเป็นแรงจูงใจให้บุคคลอื่น หรือ เยาวชนในสังคมทำตาม แต่ก็ตกเป็นข่าวถึงการทำบุญเสริมดวงชะตา เพื่อการเลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง หรือ ให้อยู่ได้ในตำแหน่งที่สำคัญ หรือเป็นที่ต้องการนานๆ ทั้งที่ทำโดยเป็นข่าวเปิดเผย และไม่เปิดเผย การทำพิธีบวงสรวงเมื่อเปิดอาคารสำนักงานใหม่ทางธุรกิจ การเปลี่ยนแปลงแก้ฮวงจุ้ยสถานที่ทำงาน บ้านพัก ห้องทำงาน แม้แต่วันแรกเข้ารับตำแหน่งของรัฐมนตรีกระทรวงวิทยาศาสตร์เองก็ตาม ความเชื่อเรื่องกรรม มักจะแฝงอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิต ต่อความคิด ต่อการกระทำในชีวิตประจำวัน และปรากฏเป็นจริงจังสำหรับการ ริเริ่มกระทำงานใหญ่ๆ งานสำคัญเสมอๆ

กรณีโหร คมช. อาจารย์ วารินทร์ บัววิรัตน์เลิศ[๓] ได้กล่าวไว้ในหนังสือเปิดนิมิต เรื่องเล่าฉบับ อ.วารินทร์ ถึงการเปิดฐานบุญ และการทำบุญเสริมดวงชะตาราศรีของอดีต ผบ.ทบ.ท่านหนึ่ง ในขณะที่ยังเป็น พล.ท.ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งหลัก ถูกทำนายว่าจะได้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วย ผบ.ทบ.และก็ได้สมหวังในตำแหน่งดังกล่าวในเวลาต่อมาไม่นาน ซึ่งในธรรมเนียมราชการทหารเป็นที่ทราบ กันดีว่ามีโอกาสความเป็นไปได้น้อยมากสำหรับผู้ไม่อยู่ในตำแหน่งหลัก ครั้นในปีต่อมาถูกทักจากโหรคนเดิมว่าจะได้ขึ้นดำรงตำแหน่ง ผบ.ทบ.ซึ่งในขณะนั้นก็เป็นเรื่องยากมากๆ หรือแทบเป็นไปไม่ได้เลย แม้แต่จะคิด เพราะมีอายุราชการจะเกษียณในปีเดียวกันกับ ผบ.ทบ.คนปัจจุบัน และยิ่งกว่านั้น ผบ.ทบ.ปัจจุบันยังมีความเกี่ยวดองเป็นญาติผู้พี่ของนายกรัฐมนตรีในยุคนั้น การที่โหร คมช.

[๓] *ดูรายละเอียดใน* อาจารย์วารินทร์ บัววิรัตน์เลิศ, ***เปิดนิมิตมหัศจรรย์แห่งบุญและกรรม***, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี, ๒๕๕๑)

อ.วารินทร์ ทำนายไว้ดังกล่าวโดยอ้างการ เปิดฐานบุญของเจ้าตัวและชี้แนะให้เจ้าตัวทำบุญเสริมดวงชะตาเพิ่มเติมเพื่อให้บุญในปัจจุบันหนุนส่ง จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งที่ปรารถนา จึงเป็นที่กล่าวถึงไปทั่วบ้านทั่วเมืองถึงเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้น แม้แต่ในงานลับเพื่อการจะปฏิวัติรัฐประหารเมื่อ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ก็ไม่ได้เป็นกรณียกเว้น มีการปรึกษาหารือ กำหนดวัน กำหนดเวลาเพื่อการณ์นี้ ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ ถ้าหากจะมองย้อนไปในอดีตในประวัติศาสตร์ ก่อนยกทัพจับศึก ก็จะอาศัยการคำนวณฤกษ์ยามของโหร และที่สำคัญทำกันทั้งสองฝ่ายก่อนจะออกศึก จึงแทบเป็นเรื่องปกติที่สามารถเห็นพฤติกรรมที่เชื่อมโยงความเชื่อจากในอดีตมาถึงปัจจุบันของคนชั้นสูงในสังคมไทย

๒.๒ เกิดอะไรขึ้นกับคนระดับผู้นำประเทศ

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องกรรมนั้นมิได้จำกัดอยู่แค่บุคคลระดับรากหญ้า หรือระดับสูง เท่านั้นในระดับ ผู้นำประเทศก็มีความเชื่อเรื่องนี้สูงเช่นกัน แม้ในสถานผู้นำประเทศมีความจำเป็นจะต้องรักษาภาพพจน์ของตน และของประเทศในฐานะผู้นำของประเทศก็ตาม แต่ก็เป็นที่ปรากฏเป็นข่าวอย่างเป็นทางการในรูปของพิธีกรรม การทำบุญประเทศโดยผู้นำรัฐบาลในขณะนั้นเป็นประธานในพิธีจัดเป็นงานพิธีครั้งยิ่งใหญ่และครั้งสำคัญ จัดขึ้นเป็นพิธีกรรมทางศาสนา โดยจัดภายในอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาดาราม เพื่อเป็นการทำบุญ เสริมชะตาประเทศชาติในปี ๒๕๔๘ หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อแก้กรรมหรือชะตาเมือง ให้รัฐบาลสมัยนั้นสามารถ ดำรงอยู่และฝ่าฟันนำพาประเทศชาติให้ผ่านอุปสรรคที่รุมล้อมในขณะนั้น ต่อมาในรัฐบาลปัจจุบันก็มี ปรากฏการณ์ที่เป็นข่าวการจัดภูมิทัศน์บริเวณรอบทำเนียบรัฐบาลใหม่ ตามความเชื่อว่าจะส่งผลให้ผ่านอุปสรรคต่างๆ ที่รุมเร้าในขณะนั้นให้สอดรับตามหลักศาสตร์ฮวงจุ้ย แก้ไขทิศทางเข้าออกของพลัง เสริมด้วยชื่อ และชนิดของต้นไม้ที่จัดว่าเป็นไม้มงคลตลอดจนการแก้เคล็ดด้วยจำนวนต้นไม้[๔]

[๔] เจตนา จนิษฐ. **(๑๘ มค. ๒๕๕๐). โหรหนุนทำบุญประเทศ! "ความดีช่วยผ่อนหนักเป็นเบา.** [ออนไลน์] : แหล่งที่มา **http://www.matichon.co.th/matichon/m...day=2007/01/18**. [๒๐ มกราคม ๒๕๕๔].

๒.๓ เกิดอะไรขึ้นกับความเชื่อในระดับนานาชาติ

ในบางประเทศความเชื่อเรื่องนี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้นำประเทศ โหรที่มีชื่อเสียงในการพยากรณ์ แม่นยำถูกเรียกตัวมาให้คำปรึกษาการแก้กรรม เพื่อให้ตนหรือรัฐบาลตน สามารถดำรงอยู่บริหารประเทศ ก้าวผ่านปัญหาและอุปสรรคของรัฐบาล และประเทศชาติ คำแนะนำของโหรมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง โยกย้ายเมืองหลวงของประเทศ เปลี่ยนรูปแบบเพลงชาติใหม่ เปลี่ยนชื่อประเทศ ตลอดจนรูปแบบธงชาติเสียใหม่ให้ตรงกับความเชื่อว่า จะสามารถแก้ไขสถานการณ์ปัญหาของประเทศได้ หรือดีขึ้น การแก้กรรมจึง มิใช่แค่เรื่องระดับบุคคลเท่านั้น แต่ฝังลึกในความคิด จิตใจของคนทุกระดับของสังคม และมีอิทธิพลอย่างสูง ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำเนินชีวิตของคนทั้งประเทศ

พฤติกรรม หรือพิธีการโดยวิธีการต่างๆ ที่ปรากฏออกมาในสถานการณ์หนึ่งๆ ย่อมเป็นเสมือน หลักฐานการสะท้อนแนวคิด ความเชื่อของสังคมได้เป็นอย่างชัดเจน แม้อาจมีคำชี้แจงแก้ต่างของผู้เกี่ยวข้องในเชิงปฏิเสธก็ตาม แต่โดยทั่วๆ ไป หากไม่มีเหตุหรือเค้าลางอะไร การจะทำพิธีการทำบุญสะเดาะเคราะห์ หรืออาจจะเรียกว่าพิธีการทำบุญประเทศก็ตาม ก็อาจมีข้อสงสัยของสังคมตามมาอีกเช่นกัน ทำไปทำไม? ทำเพื่ออะไร? เป็นคำถามคำตอบแบบงูกินหาง

อย่างไรก็ตามบทความนี้มิได้มีความประสงค์เพื่อนำความเชื่อของเหตุการณ์ต่างๆ ดังกล่าวที่เกิดขึ้น ในสังคมมาขยายความต่อให้ดูประหนึ่งว่าเป็นเรื่องสำคัญและยิ่งใหญ่ ที่จะนำมาวิเคราะห์เพื่อหาความถูกต้องของวิธีการต่างๆ พิธีการใดๆ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตที่ผ่านมา เพื่อค้นหาลงลึกในรายละเอียดของ วิธีการ พิธีการนั้นๆ หรือผลลัพธ์ของพิธีการแก้กรรม แต่มีเจตนาที่จะสะท้อนให้เห็นความตื่นตัวอย่างกว้าง ขวางของผู้คนในสังคมไทย และอิทธิพลของความเชื่อเรื่องกรรม และการแก้กรรม ของสังคมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับรากหญ้า ระดับปัญญาชนชั้นสูง จนถึงระดับผู้นำประเทศ และไม่ได้จำกัดเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งแฝงมาในรูปแบบหลากหลายดังที่กล่าวมา ซึ่งเป็นเสมือนกระจกที่สะท้อนความเป็นจริง หรือตัวตนแท้จริง ที่เป็นอยู่ของแนวคิดและความเชื่อคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ยากที่จะปฏิเสธ แม้ว่าความจริงนั้น จะชอบ ไม่ชอบ เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยก็ตาม แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าเหล่านี้เป็นที่ประจักษ์ถึงการ ตระหนักของสังคมที่ตื่นรู้ในเรื่องกรรมได้อย่างดียิ่ง หากจะพลิกวิกฤติความเชื่อของสังคมในแง่ความหลง งมงาย ให้เป็นโอกาสโดยการให้ปัญญาทางพุทธศาสตร์แก่สังคมเป็นสิ่งที่น่าคิด คือการใช้พุทธิปัญญากับการแก้กรรม

๓. แก้กรรม ตัดกรรม เปลี่ยนผลกรรมทำได้จริงหรือ?

การแก้กรรม หรืออาจเรียกว่าการตัดกรรม หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าการเปลี่ยนแปลงผลกรรม ใน ปัจจุบันก็ตาม บางครั้งอาจมีคำกล่าวว่า กรรมแก้กรรมไม่ได้ และกรรมไม่สามารถตัดได้ แต่สามารถเปลี่ยน ผลกรรมได้ เป็นหัวข้อที่อยู่ในความสนใจของสังคม และมักจะเป็นประเด็นร้อนที่ถูก

หยิบยกมาถกเถียงกัน เพื่อหาเหตุหาผลมาแสดงหักล้างกันยังหาข้อสรุปไม่ได้ หรือติดกับความหมายของคำแก้กรรมที่ไม่สามารถย้อนไปกลับแก้สาเหตุในอดีต ในขณะที่คนในสังคมอีกส่วนหนึ่งก็มุ่งหาวิธีการต่างๆ นานาเพื่อแก้กรรม ตัดกรรมจนเป็นข่าวครึกโครมเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันในสังคมเดียวกัน และเป็นสังคมที่คนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีการโชว์ตัวออกรายการปรากฏตามรายการสื่อวิทยุโทรทัศน์เล่าถึงประสบการณ์ของตนในวิธีการแก้กรรม ผลลัพธ์หลังการตัดกรรม หรือแก้กรรมในหลักความเป็นจริงทำได้จริงๆ หรือ ในเมื่อความเชื่อในพระพุทธศาสนา บุญกับบาปแยกกันคนละส่วนไม่สามารถหักล้างกันได้

๓.๑ นานาทัศนะของบุคคลระดับสูงในสังคมต่อความเชื่อเรื่องกรรม และการแก้กรรม

คำถามเรื่องความเชื่อเรื่องกรรม และการแก้กรรม ของตัวอย่างบุคคลระดับสูงที่มาจาก หลากหลายอาชีพ ทั้งบุคคลในตำแหน่งทางการเมืองระดับประเทศ เจ้าของธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม รองนายกเหล่ากาชาดจังหวัด นักบวชในพระพุทธศาสนา และนิสิตปริญญาเอกทางพระพุทธศาสนา แสดงออกถึง แนวคิดที่หลากหลายของผู้คนในสังคมปัจจุบันที่ต่างสถานภาพ ต่างฐานะ ต่างการศึกษา และต่างมุมมอง ใช้หลักอะไรพิจารณาเลือกที่จะเชื่อ หรือต้องการแสวงหาอะไรจากความเชื่อ คำตอบที่ได้จากนานาทัศนะมีดังนี้

> *“เป็นความเชื่อส่วนบุคคล เป็นภาวะทางจิต เวลาคนมีความทุกข์เชื่อว่าสามารถช่วยได้ทางจิตเป็น เครื่องซัพพอร์ท (Support) ทางจิต ไม่เป็นเชิงวิทยาศาสตร์”* [๕]
>
> *“ผมเชื่อนะ เรื่องกรรม แต่คิดว่าใช้ความเข้าใจมากกว่า ระยะหลังศึกษาจากการอ่านหนังสือธรรมเยอะๆ ว่าเรื่องที่ถูกต้องเป็นอย่างไร...ไม่มีประสบการณ์ด้วยตัวเอง ไม่แน่ใจ แต่คิดว่าถ้ามีจิตสำนึกในสิ่งไม่ดี ที่เคยทำ แก้ไขตัวเอง เปลี่ยนแปลงการกระทำใหม่ จะช่วยให้ชีวิตดีขึ้นได้”* [๖]
>
> *“ไม่ค่อยเชื่อเรื่องกรรมในอดีต เข้าใจว่าเป็นกุศโลบายสอนให้คนทำความดีมากกว่า แต่เมื่อมีเหตุ ไม่สบายกายสบายใจมีคนทักเรื่องกรรมเก่าให้สวดมนต์ทำบุญสร้างพระ ระหว่างทำเริ่มเชื่อมากขึ้น หลังจากเริ่มเห็นผล*

[๕] สัมภาษณ์ คุณสุเมฆ ปัณฑรานุวงศ์, ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๓.

[๖] สัมภาษณ์ คุณประทีป กาสลัก, ๘ กันยายน ๒๕๕๓.

มีประสบการณ์โดยตรง ก็คิดว่ามีจริงนะ ต้องเจอกับตัวเองถึงจะเชื่อ แต่ก็หมิ่นเหม่กับงมงายน่ะ"[๗]

"เชื่อ....ดิฉันเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมอยู่แล้ว ทำกรรมอย่างไร ได้รับผลกรรมอย่างนั้น ถ้าจะแก้กรรมหรือคะ ต้องแก้ไขพฤติกรรมของตนเอง จากทำชั่วมาทำความดี แก้วิบากกรรมชั่วแก้ไม่ได้แต่สามารถบรรเทาให้ลดน้อยลงได้"[๘]

"เรื่องกรรมหรือครับ ผมเชื่อครับเรื่องกฎแห่งกรรม แน่นอนใครทำกรรมอะไรได้อย่างนั้น เรื่องแก้กรรมหรือ กรรมแก้ไม่ได้เป็นการบรรเทาให้สภาวะจิตใจให้ดีขึ้นมากกว่า เป็นความรู้สึกนะ เหมือนหยดน้ำหมึกลงในแก้ว เมื่อเติมน้ำเรื่อยๆ หมึกก็จะจางลงๆ จนไม่เห็น แต่ใน เป็นความจริงก็ยังมีหมึกอยู่เหมือนเดิม"[๙]

ความคิดที่หลากหลายต่างทิศทางเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว แล้วควรจะมีวิธีคิดกันอย่างไร ใช้หลักอะไร ในการคิด ในการพิจารณา ในฐานะสังคมชาวพุทธ หากคิดจะแก้กรรม ก็ควรศึกษาเรื่องกรรมให้ละเอียดเพื่อรู้ว่า "กรรม" คืออะไร กรรมเป็น อย่างไร?กรรมส่งผลอย่างไร

๔. กรรมในความหมายของพระพุทธศาสนา

หากจะศึกษาหาแนวทางหรือวิถีทางเพื่อแก้กรรม ก็นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกลับมาทบทวนย้อนมาศึกษาเรื่องกรรมที่กล่าวไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อรู้เขารู้เรา เข้าใจกรรม และศึกษาจากปรากฏการณ์ของกรรมที่เกิดขึ้นแล้วสมัยพุทธกาล และพิจารณาหลักธรรมในพระไตรปิฎกมาเปรียบเทียบ กับกรรมที่ปรากฏผลในเหตุการณ์ปัจจุบัน เพื่อแจกแจงวิเคราะห์และเปรียบเทียบ

ในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงเรื่อง กฎแห่งธรรมชาติ หรือ กฎแห่งกรรม เป็นกฎที่ยิ่งใหญ่ไม่ปรากฏว่า ใครเป็นผู้สร้างกฎ หรือใครเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ดังกล่าว เป็นสิ่งมีมาก่อนพระพุทธองค์จะอุบัติขึ้น พระองค์เป็นเพียงผู้ค้นพบความจริงที่ที่ยิ่งใหญ่ภายหลังจากการตรัสรู้ ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติที่มีความเที่ยงแท้แน่นอนโดยทำหน้าที่อย่างเที่ยงตรงตลอดเวลา เมื่อมีเหตุมีปัจจัยที่เหมาะสมก็จักปรากฏผลลัพธ์ตามแต่เหตุ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงให้ความสำคัญในเรื่อง "กรรม" เป็นอย่างยิ่งยวด ดังพุทธพจน์ว่า

[๗] สัมภาษณ์ คุณดลวสา บุญเลิศ, รองนายกเหล่ากาชาดจังหวัดบุรีรัมย์, ๗ กันยายน ๒๕๕๓.

[๘] สัมภาษณ์ คุณแม่ชีสุนันทา เรียงแหลม, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

[๙] สัมภาษณ์ พล.ต.ต.นรวัตร บุญสิริภูรีภัทร์, ๔ ตุลาคม ๒๕๕๓.

"สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน
มีกรรมเป็นผู้ให้กำเนิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง
มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม
จักเป็นทายาท (ผู้รับผล) แห่งกรรมนั้น
กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต"

เพราะเป้าหมายสูงสุดและสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา คือ การหลุดพ้น ไม่กลับมาเกิดอีกต่อไป และหากจะพิจารณาอย่างใคร่ครวญอย่างละเอียด ก็คือการหลุดพ้นจากกรรมนั่นเองโดยสิ้นเชิง ไม่ต้องมารับ ผลของกรรม ภายหลังการตรัสรู้ตลอดเวลา ๔๕ ปี พระพุทธองค์เคยตรัสไว้ว่า สิ่งที่พระองค์สอนไว้ มีอยู่สอง เรื่อง คือทุกข์ และการดับทุกข์ ทุกข์ในที่นี้ก็คือ "กรรม" ที่ให้ผลนั่นเอง "เพราะสิ้นตัณหา จึงสิ้นกรรม เพราะสิ้นกรรม จึงสิ้นทุกข์"[๑๐] เพราะอกุศลกรรมเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวง การไม่ต้องมารับกรรมเนื่องจากการไม่กลับมาเกิดเรียกว่า เป็นการแก้กรรมได้หรือไม่?

ในขณะที่ กฎแห่งธรรมชาติ หรือกฎแห่งกรรม ซึ่งพระองค์ได้ตรัสไว้ในเรื่องนี้เป็นพุทธพจน์เมื่อกว่า สองพันห้าร้อยปีว่า *"บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น"* นั่นคือทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น ตามกฎธรรมชาติ หรือที่เรียกอีกนัยหนึ่งว่ากฎแห่งกรรม ซึ่งส่งผลต่อการ ดำเนินชีวิตของสรรพสัตว์ในปัจจุบัน และอนาคต "สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม" หากอยากจะรู้ว่าชาติ ก่อนเราทำกรรมอะไรไว้ให้ดูชีวิตความเป็นอยู่ของเราในชาตินี้ อยากรู้ชาติหน้าเป็นอย่างไรให้พิจารณาดูว่า ชาตินี้เราทำกรรมอะไรไว้[๑๑]

๕. พุทธิปัญญา : กรรมและการแก้กรรมโดยสิ้นเชิง

คำว่า พุทธิ[๑๒] มีความหมายถึง ปัญญา ความฉลาด ที่เกิดความรู้ความคิดอย่างมีเหตุผล เมื่ออาศัยหลักการของพุทธะ ซึ่งหมายถึงผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน การที่ได้ศึกษาหลักธรรม เกี่ยวกับกรรมตามความเป็นจริงตาม ธรรมชาติของกฎแห่งกรรม ย่อมเกิดปัญญาเป็นผู้มีสติรู้ ตระหนักถึง โทษภัย และความน่ากลัวของผลลัพธ์ แห่งกรรมที่ได้รับในภายหลัง จึงเป็นเหตุที่จะละจากการกระทำกรรมชั่วทั้งปวง ย่อมเป็นผู้มีสติตื่นอยู่เสมอตื่นจากความประมาททั้งปวงตั้งมั่นที่จะประพฤติในความดี และที่สุดย่อมเป็นผู้มีจิตผ่องใสไม่กังวล กับอนาคตที่ยังมาไม่ถึง ด้วยเชื่อมั่นในเหตุที่ทำในปัจจุบัน

[๑๐] สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๒๓/๔๔๙.

[๑๑] ธัมม์ ธารา, **เทวดามาโปรด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่มธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๐.

[๑๒] ดูรายละเอียดใน ราชบัณฑิตสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.๒๕๔๒,** (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๙๖.

เฉกเช่นเดียวกับหัวใจของพระพุทธศาสนาที่สอนให้ ละเว้นความชั่ว กระทำแต่ความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส เป็นหลักแห่งการใช้พุทธิปัญญารู้เท่าทันกรรม

พระพุทธเจ้ามิเพียงแต่รู้เท่าทันกรรมเท่านั้น ยังทรงศึกษาแสวงหาช่องทางและวิธีการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการตัดกรรมโดยสิ้นเชิง ภายหลังการตรัสรู้ พระองค์เน้นสอนเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ เป็นเรื่องสำคัญ ทุกข์ทั้งหลายเป็นผลของกรรมเกิดเนื่องจากเหตุที่ก่อไว้ในอดีต พระพุทธองค์ ค้นพบปริศนาธรรมซึ่งเป็นกุญแจสำคัญและเป็นช่องทางเดียวที่สามารถหลุดพ้นจากกฎธรรมชาติ หรือกฎแห่งกรรม นั่นคือการหลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์ไม่มีทุกข์ไม่ต้องรับทุกข์จากการไม่กลับมาเกิด หรืออีกนัยหนึ่งคือไม่ต้องมารับกรรม หนีกรรมในอดีต จัดเป็นพุทธิปัญญาโดย แท้จริงที่ได้จากการตรัสรู้ หนทางการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นช่องทางหรือวิธีการเดียวที่สามารถถอดรหัสกรรมเพื่อ ความหลุดพ้นไม่มีการเกิด เมื่อไม่มีการเกิดก็ไม่มีทุกข์ไม่ต้องรับกรรม

๕.๑ พุทธิปัญญา : กรณีการบรรลุธรรมของอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนามีความเชื่อ ในการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร พระพุทธองค์ได้กล่าวถึง บุคคลที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ “สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ” เป็นผู้ประสบผลสำเร็จเข้าสู่การหลุดพ้นหรือเข้าสู่นิพพาน ซึ่ง เรียกว่า “อริยบุคคล” หรือ “พระอริยะ” ท่านจำแนกไว้ ๔ ระดับ[๑๓]

ระดับที่ ๑ พระโสดาบัน เป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อ อันได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส เป็นผู้เที่ยงต่อการเข้าสู่นิพพาน ไม่เกิน ๗ ชาติ

ระดับที่ ๒ พระสกทาคามี เป็นผู้กลับมาสู่โลกอีกครั้งเดียวก็จะกำจัดทุกข์ได้สิ้น นอกจากสามารถละ สังโยชน์ได้ ๓ ข้อ อันได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ทำให้ ราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางด้วย

ระดับที่ ๓ พระอนาคามี เป็นผู้ไม่เวียนกลับมาอีก ละสังโยชน์ได้อีก ๒ ข้อคือ กามราคะและปฏิฆะ ระดับที่๔ พระอรหันต์ เป็นผู้สิ้นอาสวะ และละสังโยชน์เบื้องสูงได้อีก ๕ ข้อ ไม่กลับมาเกิดโดยสิ้นเชิง

ในกรณีนี้ชาติภพถูกตัดทอนสั้นลง ในกรณีพระโสดาบันเหลือเพียงไม่เกิน ๗ ชาติ กรรมใดๆ ที่ไม่ สามารถส่งผลได้ทันก็จัดเป็นอโหสิกรรม หรือในระดับที่สูงขึ้นก็ชาติภพยิ่งสั้นลง กรรมใดที่ไม่สามารถส่งผล ได้ทันก็จัดเป็นอโหสิกรรม ไม่ต้องรับผล ซึ่งในกรณีนี้เป็นการแก้กรรม หรือตัดกรรมในวิถีทางพระพุทธศาสนาที่ เป็นที่ยอมรับ และเป็นสิ่งเดียวกับสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ คือความหลุดพ้นเป็นการค้นพบทางออกปริศนาที่ ยิ่งใหญ่ในวัฏฏสงสาร ของกฎธรรมชาติ โดยวิธีการพิจารณาอาการพระไตรลักษณ์ ของการเกิดขึ้น การตั้งอยู่ และการดับไปของสรรพสิ่งในตน

[๑๓] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๖.

๕.๒ พุทธิปัญญา : กรณีปุถุชนในยุคพุทธกาล (เรื่องบุตรของเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก)[๑๔]

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระอานนท์ ถึงขอทานสองสามีภรรยาที่มารอขอเศษอาหารที่วัดเพื่อ รับประทานเพื่อประทังชีวิต พระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ ดูก่อนอานนท์ เห็นขอทานสองตายายนั้นไหม คนทั้งสองเป็นผู้มีบุญมากที่สั่งสมมาแต่อดีต มีทรัพย์สินคนละ ๘๐ โกฏิมาก่อนแต่งงานครั้นเมื่อรวมกันยากที่ จะใช้ให้หมดได้ในชาตินี้ หากทำการค้าตั้งแต่ปฐมวัยก็จะร่ำรวยเป็นเศรษฐีระดับที่หนึ่ง หากถือบวชเป็น สมณะ สามีก็จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ฝ่ายภรรยาก็จะบรรลุธรรมขั้นอนาคามี หากเริ่มในมัฐฉิมวัย ก็จะร่ำรวยเป็นเศรษฐีระดับที่สอง หากถือบวชเป็นสมณะก็จะบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี ฝ่ายภรรยาก็จะบรรลุ ธรรมเป็นพระสกทาคามี หากเริ่มทำการค้าในปัจฉิมวัยก็จะร่ำรวยเป็นเศรษฐีระดับสาม หากเข้าสู่สมณเพศก็ สามารถบรรลุธรรมเป็นพระสกทาคามี ฝ่ายภรรยาก็สามารถบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน แต่ที่ต้องมาเป็นขอทานก็เนื่องจากปัจจุบันกรรม ที่ไปหลงไหลติดในอบาย ผลาญทรัพย์สินเงินทองที่มี ๘๐ โกฏิของตนเองหมดก็ผลาญของภรรยาอีก ๘๐ โกฏิจนหมด

ในกรณีศึกษานี้หากวิเคราะห์จากเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล บุตรเศรษฐีผู้ได้รับทรัพย์สิน เงินทอง ๘๐ โกฏิในสมัยนั้นนับว่าเป็นจำนวนมหาศาลใช้ไม่หมดในชาติเดียวและได้ภรรยาที่มีทรัพย์มากมาย ทัดเทียมกัน จัดเป็นผู้รับอานิสงส์จากผลบุญเก่าในอดีตส่งผลให้ปรากฏในชาตินี้ หากใฝ่ทางธรรมก็สามารถ บรรลุธรรมได้ขั้นสูงสุด จัดว่าเป็นผู้มีบุญมากมหาศาลที่สร้างสมไว้ในอดีตชาติมาเกิด หาผู้เทียบเคียงได้ยาก มีทรัพย์สินที่กินใช้ไม่หมด แต่กลับกลายเป็นยาจกเพียงภายในชาติเดียวเป็นเพราะเหตุใดพระองค์ได้ กล่าวถึงการแสดงผลของกรรมเกิดขึ้นได้จาก กรรมในอดีต และกรรมในปัจจุบัน[๑๕]

กรรมในอดีต แบ่งเป็น ๔

(๑) กรรมที่ทำไว้ในภพชาติก่อน ย่อมให้ผลในภพชาตินี้

(๒) กรรมที่ทำไว้ในปีก่อน ย่อมให้ผลในปีนี้

(๓) กรรมที่ทำไว้ในเดือนก่อน ย่อมให้ผลในเดือนนี้

(๔) กรรมที่ทำไว้ในวันก่อน ย่อมให้ผลในวันนี้

กรรมในปัจจุบัน แบ่งเป็น ๔

(๑) กรรมที่ทำไว้ในวันนี้ ย่อมให้ผลในวันหน้า

(๒) กรรมที่ทำไว้ในวันเดือนนี้ ย่อมให้ผลในเดือนหน้า

[๑๔] ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ (ไทย) ๒๕/÷๕๕-๑๕๖/๘๐ .

[๑๕] พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน), **๖๗ เทศนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามลดา, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓๐.

(๓) กรรมที่ทำไว้ในปีนี้ ย่อมให้ผลในปีหน้า

(๔) กรรมที่ทำไว้ในชาตินี้ภพนี้ ย่อมให้ผลในชาติหน้าภพหน้า

ในกรณีนี้บุตรเศรษฐีและภรรยาจัดบุคคลประเภท (มาสว่าง ไปมืด) *"โชติ ตมปรายโน"* [๑๖] เป็นกรณีศึกษาของการสร้างกรรมใหม่ที่ตรงข้ามมาตัดทอนกรรมเก่า เกิดการเปลี่ยนผลของกรรมที่กำลังส่งผลอยู่ให้สิ้นไป หมดกำลังส่งผล หากพิจารณาตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อย่างพินิจพิจารณาใคร่ครวญ โดยละเอียด พบว่าจัดเป็นการแก้กรรมประเภทหนึ่ง แต่ในกรณีนี้เป็นการแก้กุศลกรรมเดิมในอดีตที่กำลัง ให้ผลโดยอาศัยปัจจุบันกรรมทางฝ่ายอกุศลที่ไปทอนกำลังหรือตัดรอนให้กรรมเดิมฝ่ายกุศลอ่อนกำลังและ หยุดการส่งผล ดูอาจจะเข้าใจยากเล็กน้อย เพราะโดยทั่วไปผู้คนพยายามจะแก้กรรมที่ได้รับทุกข์จากเคราะห์ กรรม หรือวิบากกรรมจากฝ่ายอกุศลในอดีต โดยการสร้างปัจจุบันกรรมที่เป็นฝ่ายกุศลมาตัดทอนกำลัง กรรมฝ่ายอกุศลที่กำลังให้ผล

กรณีนี้เรียกว่า อุปปีฬกกรรม[๑๗] กรรมบีบคั้น เป็นกรรมทำหน้าที่ลิดรอนกำลังของกรรมที่ให้ผลอยู่ ก่อนให้เสื่อมลง หรือไม่ให้ชนกกรรมให้ผลได้เต็มที่ หากชนกกรรมเป็นกุศล กรรมฝ่ายอกุศลก็เข้าไปบีบคั้น เบียดเบียนไม่ให้ชนกกรรมให้ผลได้เต็มที่ เช่น การเกิดมาในตระกูลเศรษฐี อุปปีฬกกรรมตามมาทันก็ตัด ทอนกุศลกรรมนั้นทำให้ครอบครัวนั้นค่อยๆ กลายเป็นคนยากจน เด็กผู้เกิดมาก็มีแต่ทำลายทรัพย์สินสมบัติ ให้สูญสิ้นไปเป็นต้น หากชนกกรรมเป็นอกุศล กรรมฝ่ายกุศลก็เข้าไปบีบคั้นเบียดเบียนไม่ให้ชนกกรรมให้ ผลได้เต็มที่ เช่น บุคคลนั้นเกิดมาเป็นคนพาลผิดศีลธรรมต่างๆ อุปปีฬกกรรมฝ่ายกุศลตามมาทัน ก็ลิดรอน กรรมเดิมและส่งผลให้บุคคลนั้น เริ่มรู้สึกสำนึกตัวและกลับใจ กลายเป็นคนดีของครอบครัว ของสังคมต่อไป

๖. พุทธิปัญญากับการแก้กรรม

พุทธิปัญญา เป็นปัญญาจากการตื่นรู้ของ พุทธะ หมายถึง ปัญญาอันเกิดจากเห็นธรรมชาติของกรรม เห็นที่มาที่ไปตามจริงที่เกิดขึ้นตามสภาวธรรมตลอดจนสาเหตุของกรรมอันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวงได้ ชัดเจน เห็นอิทธิพลของกรรมที่มีต่อการดำเนินของชีวิตสัตว์โลกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ หากเมื่อตระหนัก และพิจารณาเพื่อการตั้งอยู่ในความไม่ประมาทด้วยการสร้างเหตุในปัจจุบันให้ดีอยู่เสมอ ผลในอนาคตย่อม เป็นที่มั่นใจได้ เกิดพุทธิปัญญาเห็นสภาพตามความจริงของความเป็นไป

[๑๖] อ้างแล้ว.

[๑๗] บรรจบ บรรณรุจิ, **พุทธธรรมในพระไตรปิฎกบาลี** คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป., (อัดสำเนา).

แห่งกฎธรรมชาติ ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลงความคิดและการเปลี่ยนพฤติกรรมการดำเนินชีวิต เนื่องจากมโนกรรมเป็นปฐมเหตุของ กายกรรมและวจีกรรม ซึ่งเป็นการแก้กรรมอันเกิดจากพุทธิปัญญาเห็นตามสภาวะจริง

การตัดกรรมโดยพุทธิปัญญาหากจะพิจารณาเรื่องการตัดกรรมในปัจจุบันให้ได้เป็นผลจริงตามแนวทางพุทธิปัญญา ก็ต้องอาศัย ความรู้และเข้าใจกรรมตามความเป็นจริงของกฎแห่งธรรมชาติ และเกิดผลตามจริง คือ

๑. ตัดวงจรกรรม โดยการอโหสิกรรม ไม่จองเวร "เวรย่อมระงับ โดยการไม่จองเวร" การให้อภัย เป็นวิถีทางเพื่อระงับ หรือตัดวงจรกรรม และการรักษาศีลโดยการสำรวมกาย วาจา มิให้ก่ออกุศลกรรมใหม่ อันเป็นการสร้างการจองเวรไม่รู้จบรู้สิ้น พระพุทธองค์จึงทรงสรรเสริญการให้อภัยเป็นการบำเพ็ญทานบารมี ขั้นสูงสุด การอภัยแม้เสมือนจะไม่ต้องลงทุนทางทรัพย์ซึ่งยังเป็นของหยาบเหมือนการบำเพ็ญทานขั้นอื่นๆ ที่ต้องจัดซื้อจัดหามาด้วยกำลังทรัพย์ แต่การอภัยต้องอาศัยการชนะใจตนเองอาศัยกำลังของจิต ที่ละเอียดอ่อน และเข้มแข็ง จึงจะสามารถตัดวงจรกรรมให้ขาดสะบั้นโดยสิ้นเชิง

๒. ทำจิตใจให้ผ่องใส โดยการทำสมาธิเพื่อให้อยู่กับปัจจุบันมีสติอยู่เสมอ ระลึกรู้เท่าทันตามสภาวะตามจริงของกฎธรรมชาติ รู้เหตุรู้ผล รู้ สาเหตุที่มารู้ผลที่เกิด ย่อมช่วยผ่อนคลายลงจากความทุกข์เพราะใจเกาะเกี่ยว ยึดติดกับอารมณ์ในอดีต และคาดหวังในอนาคต ซึ่งเป็นความทุกข์ ท่านแม่ครูนราวรรณ[๑๘] ได้กล่าวถึงวิธีการดับทุกข์ว่า เมื่อต้องการแก้ทุกข์ทางใจจึงต้องให้ใจกับอารมณ์แยกคนละส่วนจนเกิดช่องว่างเหมือนล่อนออกจากกัน ความทุกข์จะหายทันที การทำสมาธิเพื่อให้อยู่กับปัจจุบันมีสติอยู่เสมอจัดเป็นพุทธิปัญญาที่ละเอียดและสูงกว่าการระลึกรู้ได้หรือความเข้าใจ เข้าใจด้วยการคิดได้ การทำสมาธิเป็นการเข้าถึงสภาวะธรรมสามารถทำให้จิตผ่องใสได้ การตัดกรรมเก่า โดยสร้างกรรมใหม่เพื่อลิดรอนกำลังกรรมเก่า "อุปปีฬกกรรม"

ท่านแม่ครูนราวรรณ[๑๙] ได้อธิบายโดยสภาวธรรมว่า กรรมใหม่ที่ทำอยู่ในปัจจุบันบวกกับกรรมเก่าที่เคยทำมาแล้วในอดีต ไม่ว่าจะเป็นชาติก่อน ปีก่อน เดือนก่อน เมื่อเช้า หรือเมื่อหนึ่งนาทีที่ผ่านมา หากเป็นกรรมที่ตรงกัน ย่อมส่งเสริมให้กรรมใหม่มีกำลังมากขึ้น เมื่อไม่ต้องการให้กรรมฝ่ายอกุศลมีกำลังในการส่งผล จึงต้องทำให้กรรมนั้นขาดความต่อเนื่องลง เพราะกรรมที่ส่งผลได้จะต้องเป็นกรรมที่มีกำลังต่อเนื่องไม่ขาดสาย เมื่อกรรมขาดช่วงจนเห็นช่องว่างระหว่างกรรมเก่า - กรรมใหม่ เมื่อนั้นกำลังส่งจะอ่อนแรงลง การตัดกรรมนั้นขึ้นอยู่กับความชัดเจนของช่องว่าง ช่องว่างมี

[๑๘] นราวรรณ กุลธรชุติภาส, **พิสูจน์การดับความทุกข์ในพริบตา วิธีเติมความสุขเพิ่มพลังชีวิต วิธีหลับอย่างมีความสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ตรัง : สำนักวิปัสสนาพัฒนาทางจิต, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

[๑๙] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๐.

ความชัดเจนกรรมเก่าจะถูกตัดเร็ว เมื่อเห็นช่องว่างบ่อย ๆ กรรมเก่าฝ่ายอกุศลจะอ่อนกำลังลงเรื่อย ๆ ในทางตรงกันข้ามกรรมใหม่ฝ่ายกุศลจะยิ่งมีกำลังมากขึ้น เมื่อตัดกรรมเก่าได้แล้วชีวิตจะดีขึ้นทั้งในชาตินี้และชาติหน้าเมื่อต้องการเห็นช่องว่างระหว่างกรรมเก่า - กรรมใหม่ ให้จับที่บรรยากาศของความรู้สึก แล้วให้อารมณ์ต่าง ๆ ปรากฏอยู่ในบรรยากาศของความรู้สึก จะเห็นอาการเกิด - ดับของอารมณ์ ระหว่างดับ - เกิด คือช่องว่างของกรรมเก่า - กรรมใหม่ ทุกครั้งที่เห็นอาการดับ - เกิดจิตจะผ่องใส นั่นแสดงว่าการตัดกรรมได้เริ่มต้นขึ้นแล้วโดยอัตโนมัติ และเมื่อได้ทำอย่างต่อเนื่อง กรรมเก่าจะถูกตัดอย่างต่อเนื่องเช่นกัน กรรมเก่ายิ่งน้อยบรรยากาศยิ่งผ่องใส

การตัดกรรมโดยพุทธิปัญญาที่กล่าวมาแล้ว เป็นการตัดกรรมที่สามารถเห็นผลได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต แม้ในปัจจุบันยังอยู่ในเคราะห์กรรมทางกายที่สาหัสอยู่ก็ตาม หากทำสมาธิอยู่กับปัจจุบันแยกเวทนาทางกาย และทางใจออกจากกัน ทำใจเป็นอิสระจากทุกข์ที่ได้รับ จิตก็จะผ่องใส ก็สามารถตัดทุกข์ทางใจได้ และจัดเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีขั้นสูงสุด ในพระพุทธศาสนา

๗. บทสรุป

ภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ตลอด ๔๕ ปี พระองค์ทรงเน้นสอนอยู่สองเรื่อง คือเรื่องทุกข์ และการดับทุกข์เป็นเรื่องสำคัญ ทุกข์ทั้งหลายเป็นผลของกรรมอันเนื่องจากเหตุหรืออกุศลกรรมที่ก่อไว้ ในอดีต พระพุทธองค์ทรงค้นพบปริศนาธรรมอันยิ่งใหญ่ เป็นกุญแจสำคัญซึ่งสามารถหลุดพ้นจากกฎธรรมชาติ หรือกฎแห่งกรรม นั่นคือการหลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์ จากการไม่กลับมาเกิด (No Rebirth Cycle) หนีพ้นจาก กรรมในอดีต ไม่ต้องมาเป็นผู้รับของกรรม จัดเป็นพุทธิปัญญาที่เหนือปัญญามนุษย์เหนือธรรมชาติโดย แท้จริงจากการตรัสรู้เป็นพุทธะ ซึ่งไม่เคยปรากฏในศาสนาอื่น เป็นสภาวะแห่งพุทธะ ที่รู้เท่าทันตามความจริง ของกฎแห่งธรรมชาติ ที่ตื่นจากการเวียนว่ายในวัฏฏะสงสาร เป็นผู้เบิกบานมีจิตผ่องใสปราศจากอาสาวะกิเลสทั้งปวง

พุทธิปัญญากับการแก้กรรม ปัญญาแห่งการตื่นรู้ของพุทธะ หมายถึงปัญญาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นปัญญาอันเกิดจากการ เห็นตามสภาพความจริงและความเป็นไปของกฎธรรมชาติ “เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิงนี้ สิ่งนี้จึงเกิด เพราะ ความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป” ผู้ใดเข้าถึงสภาวะธรรมของกฎธรรมชาติย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง ความคิด และมุมมองของชีวิต อันนำไปสู่การเปลี่ยนพฤติกรรมต่อการดำเนินชีวิต เมื่อความคิดเปลี่ยน จิต เปลี่ยน พฤติกรรมก็ย่อมเปลี่ยนตาม การแก้กรรมก็เกิดขึ้น เนื่องจากมโนกรรมเป็นปฐมเหตุของกายกรรม และวจีกรรม ซึ่งเป็นการแก้กรรมที่แยบคายอันเกิดจากพุทธิปัญญาที่เห็นตามสภาวะจริง

การแก้กรรมโดยเด็ดขาดจึงต้องเริ่มที่ตัวเรา เริ่มที่จะปรับเปลี่ยนเว้นจากการทำสิ่งชั่วที่เบียดเบียน ตนเองและผู้อื่น และไม่กลับไปประพฤติสิ่งชั่วนั้นอีกโดยเด็ดขาด นี่เป็นการแก้กรรมโดย

เด็ดขาด เพราะแก้ที่ต้นเหตุ นอกจากนั้นเลือกพิจารณาทำในสิ่งดีต่อตนเองและผู้อื่น ส่งผลต่อความผ่องใสของจิต อันเป็นหัวใจ ของพระพุทธศาสนา

พุทธิปัญญากับการตัดกรรม แม้เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือการตัดกรรมโดยสิ้นเชิง คือหลุดพ้นจากวัฏฏะสงสาร ไม่กลับมาเกิด หลุดพ้นจากกรรมโดยสิ้นเชิง ไม่กลับมารับกรรม “เพราะสิ้นตัณหา จึงสิ้นกรรม เพราะสิ้นกรรม จึงสิ้นทุกข์” โดยการบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ก็ตาม แต่การตัดกรรมสำหรับปุถุชนคนส่วนใหญ่ที่ยังอยู่ในวัฏฏะสงสาร ก็สามารถทำได้โดยอาศัยหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนามาปฏิบัติ คือ

๑. ตัดวงจรกรรม โดยการอโหสิกรรม ไม่จองเวร การให้อภัย เป็นวิถีทางเพื่อระงับ หรือตัดวงจรกรรม และการรักษาศีลโดยการสำรวมกาย วาจา มิให้ก่ออกุศลกรรมใหม่ อันเป็นการสร้างการจองเวรไม่รู้จบรู้สิ้น

๒. การทำจิตใจให้ผ่องใส โดยการทำสมาธิเพื่อให้อยู่กับปัจจุบันมีสติอยู่เสมอ แม้ยังอยู่ในเคราะห์ กรรมที่สาหัสอยู่ก็ตามเพราะใจเป็นอิสระจากทุกข์ที่ได้รับแม้ว่ากรรมมีความสลับซับซ้อน เป็นอจินไตย ไม่สามารถคิดหรือคาดการณ์เอาเองได้ แต่กระนั้นกฎแห่งกรรมก็คงยังทำหน้าที่ตลอดเวลาไม่เคยหยุด หากแต่จะมีผู้ใดสังเกตเห็นเข้าใจธรรมชาติตามความเป็นจริง

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

ไขแสง กิตติวัชระชัย. **สวรรค์ นรก ท่านเลือกได้ ฉบับสมบรูณ์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา. ม.ป.ป.

นราวรรณ กุลธรชุติภาส. **พิสูจน์การดับความทุกข์ในพริบตา วิธีเติมความสุขเพิ่มพลังชีวิต วิธีหลับอย่างมีความสุข.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. ตรัง : สำนักวิปัสสนาพัฒนาทางจิต, ๒๕๕๒.

_____ . **มิติธรรม.** ตรัง : สำนักวิปัสสนาพัฒนาทางจิต, ม.ป.ป..

ธัมม์ ธารา. **เทวดามาโปรด.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่มธรรม, ๒๕๕๒.

บรรจบ บรรณรุจิ. **พุทธธรรมในพระไตรปิฎกบาลี.** คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป..

ปรียารัตน์ ศีลธรรม, "ทรรศนะของพระสงฆ์ต่อคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมใน "เกิดแต่กรรม" ของแม่ชีทศพร ชัยประคอง", **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน). **๖๗ เทศนา.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามลดา, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

วารินทร์ บัววิรัตน์เลิศ. ***เปิดนิมิต* มหัศจรรย์แห่งบุญและกรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี, ๒๕๕๑.

(๒) บทสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ คุณดลวสา บุญเลิศ, รองนายกเหล่ากาชาดจังหวัดบุรีรัมย์, ๗ กันยายน ๒๕๕๓.

สัมภาษณ์ คุณประทีป กาสลัก, ๘ กันยายน ๒๕๕๓.

สัมภาษณ์ คุณแม่ชีสุนันทา เรียงแหลม, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๓.

สัมภาษณ์ พล.ต.ต. นรวัตร บุญสิริภูรีภัทร์, ๔ ตุลาคม ๒๕๕๓.

สัมภาษณ์ คุณสุเมฆ ปัณฑรานุวงศ์, ที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๓.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

เจตนา จนิษฐ. (๑๘ มค. ๒๕๕๐). **โหรหนุนทำบุญประเทศ! "ความดี" ช่วยผ่อนหนักเป็นเบา**. [Online]**: http://www.matichon.co.th/matichon/m...day=2007/01/18**. (๙ ม.ค. ๒๕๕๔).

กระบวนการสร้างความรับผิดชอบสากล (ยูอาร์) ขององค์กรภาคธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคม (ซีเอสอาร์) ด้วยการเปลี่ยนแปลงภายใน

The Building Process of Universal Responsibility (UR) of Corporate Social Responsibility (CSR) by Inner Transformation

พระมหาสมพงษ์ สนฺตจิตฺโต (แพงเจริญ)

Ven. Phramaha Sompong Santacitto (Phaengcharoen)

นิสิตปริญญาเอก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประธานกลุ่มยุวพุทธสงฆ์ประเทศไทย

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประยุกต์ใช้แนวคิดความรับผิดชอบสากลขององค์ทะไลลามะที่ ๑๔ แก่องค์กรภาคธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคม บทความนี้เน้นงานเอกสาร ซึ่งอยู่ภายใต้หัวข้อหลัก **พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ** และหัวข้อย่อย **พุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้** ผู้เขียนวิเคราะห์กระบวนการซีเอสอาร์ตามแนวคิดพระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบันโดยเฉพาะความรับผิดชอบสากล เพื่อเป็นการบูรณาการสังเคราะห์ แนวคิดความรับผิดชอบสากลกับการทำซีเอสอาร์ ในบทความนี้เน้นการเปลี่ยนแปลงภายในขององค์กรภาคธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมประกอบด้วยการขยายมุมมองที่กว้างไกลเป็นอิสระและพัฒนาความรู้สึกร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน

Abstract

This paper aims at applying the concept of universal responsibility by H.H. the 14th Dalai Lama into the Corporate Social Responsibility. This is documentary style under the sub-theme Wisdom for Awakening Society. The author analyses the process of CSR with Buddhist approach in the present times i.e. universal responsibility, in order to integrate and synthesize universal responsibility into CSR. This paper focuses on inner transformation of the corporate sector that is responsible for society under the extension of the wider and freer outlook the development of mutual sensations towards all stakeholders.

๑. บทนำ : องค์กรภาคธุรกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคม

เนื่องจากสังคมในอดีตเป็นสังคมที่รับผิดชอบหรือพึ่งพาอาศัยกันเฉพาะสังคมหรือชุมชนเป็นหลักและพึ่งพากันในระหว่างสังคมและชุมชนน้อยมาก แต่ปัจจุบันในยุคสมัยที่โลกเล็กลง ประชากรโลกเหมือนเป็นเพียงชุมชนโลกเดียวกัน (global community) การทหารและการเมืองได้สร้างกลุ่มประเทศขนาดใหญ่ การอุตสาหกรรมและการค้านานาชาติได้สร้างเป็นเศรษฐกิจโลก และการสื่อสารระดับโลกที่รวดเร็วได้ขจัดกำแพงแห่งระยะทางภาษาและเชื้อชาติ

ความรับผิดชอบสากลจึงเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองกับบริบทสังคมสมัยใหม่ ริเริ่มจากองค์ทะไลลามะที่ ๑๔ สอดคล้องกับเศรษฐกิจปัจจุบันได้มีความเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ความรู้สึกรับผิดชอบสากลจึงควรมีอยู่ทุกแง่มุมของชีวิตสมัยใหม่เพราะเหตุการณ์ที่สำคัญต่างๆ ในส่วนของโลก ท้ายที่สุดแล้วก็ส่งผลกระทบต่อโลกทั้งหมด เช่นเศรษฐกิจตกต่ำในอีกที่หนึ่งของโลกก็มีผลกระทบต่ออีกซีกโลกหนึ่ง เหตุการณ์ในตะวันออกกลางมีการประท้วง ก็ส่งผลต่ออีกซีกโลกหนึ่ง เพราะปัจจุบันเศรษฐกิจโลกขับเคลื่อนจากน้ำมันที่ผลิตขึ้นในประเทศกลุ่มอาหรับ เหมือนเหตุการณ์ประท้วงในประเทศโลกอาหรับเริ่มจากประเทศอียิปจนถึงประเทศลิเบีย (Libya) ส่งผลให้ราคาน้ำมันขึ้นมีผลกระทบไปยังประเทศอีกที่หนึ่ง หรือเหตุการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติแผ่นดินไหว ๘.๙ ริกเตอร์และซึนามิที่ประเทศญี่ปุ่นมีผลกระทบต่อญี่ปุ่นและประเทศที่เป็นคู่ค้าขายกับประเทศญี่ปุ่น

๑.๑ ความสุดขั้วของปัญหาระดับโลก

แม้วิกฤติปัญหาสาหัสหนักหนาของโลก เช่น ปัญหาประชากรล้นโลก การสูญเสียสิ้นไปของทรัพยากรธรรมชาติและวิกฤตการสิ่งแวดล้อมที่คุกคามต่ออากาศ น้ำ ต้นไม้ และสรรพชีวิต ที่เป็นรากฐานการดำรงอยู่ของโลกใบนี้ที่เราอาศัยอยู่ด้วยกัน การให้มนุษย์ที่กำลังเผชิญหน้าต่อความท้าทาย

ของยุคสมัย ด้วยมีการพัฒนาระดับความรู้สึกรับผิดชอบยิ่งใหญ่ โดยเน้นไม่ให้เห็นแต่เพียงตัวเอง ครอบครัว ประเทศชาติของตัวเองเท่านั้น แต่ต้องทำทุกวิถีทางเพื่อประโยชน์สุข ของมวลมนุษยชาติโดยภาพรวม

จากการที่กระบวนทัศน์สมัยใหม่ที่มีรากฐานมาจากกระบวนทัศน์แบบลดทอนหรือแยกส่วน มีอิทธิพลต่อโลกยุคปัจจุบันในแวดวงต่างๆ และจากแนวคิด การพิชิตธรรมชาติและความสุขมีได้เพราะการมีวัตถุที่พรั่งพรูนำไปสู่การพัฒนาที่มีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม ระหว่างคนรวย คนจน คนทางซีกโลกเหนือ และทางซีกโลกใต้ เกิดวิกฤตโลกในปัจจุบัน ดังที่องค์ทะไลลามะได้ย้ำไว้ถึงปัญหาระดับโลกหรือระดับสากลอันเนื่องมาจากประเด็น ๕ ประการคือประการแรกด้านสังคม โลกที่เล็กลงเพราะประชากรโลกเพิ่มขึ้นซึ่งดูเหมือนเป็นเพียงหนึ่งชุมชน ประการที่สองด้านการเมืองมีการฝักฝ่ายทางการทหารและการเมืองได้สร้างกลุ่มประเทศขนาดใหญ่ ประการที่สามด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและการค้านานาชาติได้สร้างเศรษฐกิจระดับโลก ประการที่สี่ด้านการสื่อสาร การสื่อสารระดับโลกได้ขจัดกำแพงแห่งระยะทาง ภาษาและเชื้อชาติ ประการที่ห้าด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรทางธรรมชาติสูญสิ้น วิกฤตการทางสิ่งแวดล้อมที่คุกคามต่ออากาศ น้ำ ต้นไม้ ตลอดจนชีวิตอันสวยงามเป็นจำนวนมาก[๑] ดังนั้น สังคมมนุษย์จึงใกล้ชิดกันยิ่งขึ้นด้วยปัญหาที่หนักสาหัส เช่น ปัญหาประชากรล้นโลก[๒]

ซึ่งในปัญหาวิกฤตการระดับโลกหลายประการ พระไพศาล วิสาโล ได้แสดงทัศนะไว้ในหลายประเด็น ซึ่งผู้เขียนนำมาแยกให้ความเป็นสุดขั้ว (สุดโต่ง) โน้มเอียงไปด้านใดด้านหนึ่งจนเกิดเป็นวิกฤตปัญหาระดับโลกร่วมกันระดับต่างๆ[๓]

ด้านสังคม-เศรษฐกิจ ความแตกต่างสุดขั้วระหว่างคนรวยกับคนจน คนที่ร่ำรวยที่สุดในโลก มีทรัพย์สินมากกว่า ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศที่ยากจน คนรวยไม่กี่ร้อยคนมีสินทรัพย์รวมกันเท่ากับคนยากจน ๒,๕๐๐ ล้านคนหรือเกือบครึ่งโลก แม้จะดูเป็นยุคที่มั่งคั่งล้นเหลือ คน ๓,๐๐๐ ล้านคนกลับขาดสาธารณูปโภคพื้นฐาน จำนวนนี้ ๑,๓๐๐ ล้านคนขาดน้ำ ๘๐๐ ล้านคนขาดอาหาร คนบนโลกจำนวนนับพันล้านขาดน้ำและสาธารณูปการพื้นฐาน ที่ต้องใช้เงิน ๙,๐๐๐ ล้านเหรียญ แต่คนยุโรปและสหรัฐจ่ายค่าน้ำหอมมากถึง ๑๒,๐๐๐ ล้านเหรียญเงินเป็นค่าไอศครีมของคนยุโรปรวมกันแล้ว ๑๑,๐๐๐ ล้านเหรียญมากกว่าเงินที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษาให้แก่คนทั่วโลก คือ ๖,๐๐๐ ล้านเหรียญ

[๑] องค์ทะไลลามะและลอเรนซ์ แวน เดน มิวเซนเบิร์ก เขียน, **วิถีแห่งผู้นำ (The Leader's Way)**, แปลโดย ศภณ สุวรรณรัตน์, (กรุงเทพมหานคร: เนชั่นบุคส์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๐.

[๒] อ้างแล้ว.

[๓] พระไพศาล วิสาโล, **ขอคืนพื้นที่ธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๓), หน้า ๖๕-๘๕.

ด้านสังคม-การเมือง ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคม แม้จะมีการให้เกิดสำนึกเรื่องพลเมืองของโลก และความเป็นหนึ่งเดียวของคนทั้งโลก (globalism) กับการติดยึดกับหมู่พวกของตัว ตามลักษณะเชื้อชาติ ภาษาและศาสนา (tribalism) เช่น โลกอาหรับกับโลกตะวันตก

แม้จะมีการขยายตัวขององค์กรและเครือข่ายระดับโลกทั้งภาครัฐและประชาชน เช่น WTO และสหประชาชาติ ซึ่งอยู่เหนือรัฐชาติทั้งหลาย ตรงกันข้ามมีการขยายตัวของเครือข่ายอาชญากรรมใต้ดินระดับโลก เกิดองค์กรแบบอารยะพร้อมไปกับองค์กรแบบอนารยะ

กระทั่งมีการแบ่งขั้วระหว่างโลกแห่งวัตถุนิยม บริโภคนิยมและเทคโนโลยีกับโลกแห่งความเคร่ง ศาสนาจารีตและพระเจ้า มีผู้ตั้งฉายาว่า แม็กเวิลด์ (MCWorld) กับ จีฮัด (Jihad)

ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่สัมพันธ์กับสุขภาพการใช้ชีวิต ทำให้เกิดความคิดแบบวัตถุนิยมสุดขั้วที่เห็นว่า พฤติกรรมและชะตากรรมของคนเรา เช่นความเจ้าชู้หรือความเสียสละ ถูกกำหนดโดยยีนซึ่งอยู่ในเซลล์ ส่วนจิตใจก็เป็นเรื่องของปรากฏการณ์ทางชีวเคมีของก้อนเนื้อที่เรียกว่า สมอง แม้แต่ความเชื่อเรื่องพระเจ้าก็ถูกปลูกฝังมาอยู่ในโครงสร้างของสมองตั้งแต่เกิด และผู้ที่มีความคิดแบบจิตนิยมสุดขั้วที่มอบชีวิตไว้กับการดลบันดาลของพระเจ้า สำนักทรง ไสยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรมที่มีใหม่เพิ่มขึ้น มีศาสนาเพิ่มทุกวัน แม้แต่ในประเทศญี่ปุ่นซึ่งเจริญด้วยเทคโนโลยีมีศาสนาและลัทธิพิธีถึง ๑๒๐,๐๐๐ ศาสนา

ลักษณะสุดขั้วของโลกยุคใหม่ เกิดเป็นเส้นแบ่งทางเศรษฐกิจ ศาสนา การเมือง สีผิวและความเชื่อ มีการแบ่งเขา แบ่งเราอย่างชัดเจน นับวันมีแต่จะแยกขาดออกจากกันอย่างชัดเจนและทั้งสองฝ่ายถูกแยกห่างจากกันมากขึ้นทุกที ยากที่จะติดต่อสื่อสารกัน เกิดอคติและปฏิปักษ์รุนแรงต่อกัน มีหลายเหตุการณ์ทั่วโลก โดยเฉพาะเหตุการที่เป็นความขัดแย้งระหว่างสหรัฐกับประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามหลังกรณี ๑๑ กันยายน กลายเป็นความขัดแย้งทางอารยธรรมระหว่างอิสลามกับผู้ที่ไม่ได้นับถืออิสลาม และสงครามอื่นๆ ที่นำโดยสหรัฐก็พาโลกถลำเข้าสู่ยุคสุดขั้วลึกขึ้น โลกปัจจุบันแห่งความสุดขั้ว มีเส้นแบ่งฝักฝ่ายชัดเจนไม่มีที่ว่างสำหรับฝ่ายที่สามหรือบริเวณที่เป็นสีเทา

แม้โลกยุคใหม่ในศตวรษก่อน จะมีการแบ่งขั้ว อุดมการณ์การเมืองมีส่วนมาก อาทิ ลัทธินาซี คอมมิวนิสต์ สังคมนิยม ฟาสซิสต์ ทำให้เกิดการแบ่งขั้วๆ ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ โดยที่ตัวลัทธิการเมืองเองมีลักษณะของความสุดขั้วหรือสุดโต่งอย่างยิ่งเมื่อมีการนำไปใช้ปัจจุบัน ศาสนา ความเชื่อ กำลังมีบทบาทอย่างสำคัญในการแบ่งผู้คนออกเป็นขั้วๆ จะเห็นได้จากสงครามและความขัดแย้งในคาบสมุทรบัลข่าน การขัดแย้งล้วนอ้างอิงศาสนาหรือพระเจ้าเท่านั้น

ปัญหาปัจจุบัน สรุป จึงแบ่งเป็น ๒ คือ เป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ และปัญหาสิ่งแวดล้อม

ในประเด็นนี้ผู้เขียนมีทัศนะว่า การพบปะ พึ่งพากัน เรียนรู้ซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้นทำให้เข้าใจสภาพปัญหาต่างๆ ในโลก ไม่ใช่เพียงปัญหาของประเทศ สังคมตนเอง ทำให้เป็นปัญหาที่ข้ามพ้นเขตแดนประเทศ ทวีป โดยเฉพาะ ความไม่เท่าเทียมกัน และความอยุติธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม

หรือการเมือง ดังนั้น ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาของทุกคนที่มองเหตุการณ์ต่างๆ เชื่อมโยงถึงกัน ปัญหาทุกอย่าง ความยากจนหรือปัญหาสิทธิมนุษยชน แม้จะเกิดขึ้นในต่างประเทศแต่อาจส่งผลกระทบมาถึงอีกประเทศหนึ่ง และ โลกเล็กลงทุกวัน ทุกๆ อย่างจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกันมากยิ่งขึ้น ประโยชน์คนอื่นเป็นประโยชน์ตนด้วย ถ้าคนอื่นมีความสุข ตนก็มีความสุข ถ้าคนอื่นทุกข์ ท้ายที่สุดตนก็ต้องเป็นทุกข์ การแก้ปัญหาจึงเป็นเรื่องสำคัญของทุกๆ องค์กร ไม่ว่าจะเป็นองค์กรทางธุรกิจหรือองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร (เอ็นจีโอ) หรือแม้แต่รัฐบาล ต้องแสดงความเป็นผู้นำในการแก้ปัญหาช่องว่างทางเศรษฐกิจ จึงเป็นเวลาที่เหมาะยิ่งที่จะจัดการกับปัญหาต่างๆ เหล่านี้ด้วยแนวคิดความเป็นหนึ่งเดียวกันของมนุษยชาติ และด้วยความเข้าใจว่าสังคมโลกทุกวันนี้มีความเกี่ยวข้องกันอย่างลึกซึ้ง[๔] ด้วยการเปลี่ยนแปลงภายในใช้**พุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้ ซึ่งในที่นี้หนึ่งในประชาสังคมคือองค์กรภาคธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคม (ซีเอสอาร์)**

๑.๒ ความรับผิดชอบระดับโลก

ความรับผิดชอบระดับโลก (Global Responsibility) เนื่องจากประเทศ ภูมิภาคต่างๆ หันมาพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น ด้วยเหตุผลหลายประการ

(๑) การผนวกรวมกันทางระบบเศรษฐกิจ

(๒) การสื่อสารระหว่างประเทศที่ทำให้ง่ายขึ้นรวมไปถึงสายการบินต้นทุนต่ำ

(๓) รัฐบาลแต่ละประเทศไม่ได้มีหน้าที่เพียงดูแลประชาชนของตนให้อยู่ดีมีสุขหากแต่จำเป็นต้องให้ความร่วมมือกับประเทศอื่นๆ อย่างดี

ในประเด็น (ข้อที่ ๓) มีประเทศในสหภาพยุโรปหันมาเรียนรู้ข้อดีข้อด้อยของประเทศฝ่ายต่างๆ จึงมีการพัฒนาร่วมมือกันในประเด็นนี้การให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาต่างๆ บนโลกนี้ คือผู้นำที่เชื่อในภารกิจช่วยโลก ทั้งในฐานะบุคคลธรรมดาและในฐานะสมาชิกขององค์กร ต้องมีความรับผิดชอบทุกๆการกระทำ จึงทำให้เกิดสุขและอิสรภาพที่ถือเป็นสิ่งล้ำค่า[๕]

องค์ทะไลลามะมีความเห็นว่า ประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นแล้วว่า ไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองเศรษฐกิจหรือสังคมเพียงหนึ่งเดียวอันใดที่จะเพียงพอ จึงควรมีหลายอย่างที่จะช่วยกัน เพราะเพียงทฤษฎีพุทธในเรื่องนโยบายเศรษฐกิจสังคมที่สมบูรณ์แบบก็ไม่ปรากฏมีในตัวเอง จึงควรมีการนำประเด็นต่างๆ จากหลากหลายระบบทั้ง มาร์คซ สังคมนิยมและประชาธิปไตย เช่นกันในแง่การพัฒนาทัศนคติที่เป็นประโยชน์ทางสังคม การเป็นหุ้นส่วนรวมกัน (Partnership) อาจช่วยคนหลายพันล้าน

[๔] องค์ทะไลลามะและลอเรนซ์ แวน เดน มิวเซนเบิร์ก เขียน, **วิถีแห่งผู้นำ (The Leader's Way)**, แปลโดย ศภณ สุวรรณรัตน์, หน้า ๑๗๐.

[๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔.

คนได้ ในการพัฒนาครอบครัวแห่งมนุษยชาติที่สงบสุขมีมิตรไมตรีต่อกันของชาติต่างๆ ที่มีหลากหลายลัทธิ ประเพณี ศาสนาและระบบเศรษฐกิจการเมือง แต่ละคนต้องมีความรับผิดชอบเพื่อนำไปสู่ความสามัคคีปรองดอง จึงไม่มีทางเลือกอื่นๆ[๖]

ในประเด็นเศรษฐกิจโดยเฉพาะทุนนิยมตลาดเสรี ความรับผิดชอบ คือ "การเห็นชอบปฏิบัติชอบ" การที่จะผนวกระบบทุนนิยมเข้ากับพระพุทธศาสนาก็ต่อเมื่อมีการนำหลักการเห็นชอบปฏิบัติชอบเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ พระองค์หวังว่าสักวันหนึ่ง "ระบบทุนนิยม" จะแทนที่โดย "ระบบตลาดเสรีที่มีความรับผิดชอบ"[๗]

๑.๓ ความรับผิดชอบสากลขององค์กรภาคธุรกิจ

ความรับผิดชอบสากลกับประเด็นทางเศรษฐกิจ ในการอธิบายเน้นที่หลักการ การนำความกรุณาไปสู่แวดวงธุรกิจระหว่างชาติ ความไม่เสมอกันทางเศรษฐกิจ ระหว่างชาติที่รวยกับชาติที่ยากจนถือเป็นที่มาของความทุกข์ยากที่ยิ่งใหญ่สุดบนโลกใบนี้ แม้ชาติที่ร่ำรวยสูญเสียผลงานในระยะสั้น แต่บริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ต้องกำจัดหรือลดทอนการพร่าประโยชน์ของชาติที่ยากจน การพร่าทรัพยากรที่มีคุณค่าเพียงเล็กน้อย ประเทศต่างๆ มีเพียงเติมเชื้อบริโภคนิยมในประเทศที่พัฒนาจึงเป็นความพิบัติที่ใหญ่หลวง ถ้าเป็นไปอย่างนี้โดยไม่ตรวจสอบจะเป็นอันตราย การทำให้เศรษฐกิจที่อ่อนแอไม่ให้หลากหลาย เป็นนโยบายที่กว้างมากขึ้นเพื่อส่งเสริมเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจ การเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่น (altruism) ดูเหมือนเป็นเชิงอุดมคติ ไม่ใช่การแข่งขันหรือต้องการทรัพย์เท่านั้นควรเป็นแรงพลังดันในแวดวงธุรกิจเช่นกัน[๘]

การเชื่อมโยงเศรษฐกิจกับความรับผิดชอบสากลแม้เป็นเรื่องยากที่สุดแต่เป็นสิ่งสำคัญที่จะเชื่อมโยงเศรษฐกิจหรือเศรษฐศาสตร์กับความกรุณาเข้าด้วยกัน[๙] แต่สามารถและควรเข้ามาบรรจบกัน ๒ ระดับคือ ๑) ระดับปัจเจกบุคคล ๒) ระดับโลก[๑๐]

๑) ระดับปัจเจกบุคคลแต่ละคนควรมีความพอใจกับเรื่องเงินเพื่อจะได้เป็นอิสระนั้นคือความสันโดษในวัตถุ

๒) ระดับโลก กลุ่มองค์กร ประเทศ สหภาพ เช่น องค์กรภาคธุรกิจ ควรหามาตรการที่นำมาใช้ได้ทันทีเพื่อจะสร้างสรรค์หลักทางจริยธรรมให้กับโลกทางธุรกิจและการเงินไม่ใช่เพียงเพื่อ

[๖]Dalai Lama, **Universal Responsibility and The Good Heart**, (Dharamsala: Library of Tibetan Work & Archives, 1995), pp. 119-20.

[๗]องค์ทะไลลามะและลอเรนซ์ แวน เดน มิวเซนเบิร์ก เขียน, **วิถีแห่งผู้นำ (The Leader's Way)**, แปลโดย ศภณ สุวรรณรัตน์, หน้า ๑๘๖.

[๘]Dalai Lama, **Love, Kindness and Universal Responsibility**, pp. 56-7.

[๙]เฟเบียน โอเกกิ **กล้าฝันเพื่อมนุษยชาติ บทสนทนากับทะไลลามะว่าด้วยเรื่องเงิน การเมืองและชีวิตอย่างที่ควรจะเป็น,** แปลโดย วิศิษฐ์และณัฐพัส วังวิญญู, หน้า ๔๗.

ปกป้องผลประโยชน์ของตัวเอง แต่ยังสร้างปัญหาเลวร้ายยิ่งแก่ระบบนิเวศวิทยาให้กับโลกโดยรวม เศรษฐศาสตร์นั้นจะต้องรับผิดชอบกับการสร้างช่องว่างระหว่างประเทศและแม้กระทั่งช่องว่างระหว่างประชาชนในประเทศเดียวกัน ด้วยการเปิดมุมมองให้กว้างขึ้นโดยคำนึงถึงความผาสุกของโลกโดยรวมและคนรุ่นหลังในวิสัยทัศน์ทางเศรษฐศาสตร์ของเรา ดังนั้นเศรษฐศาสตร์ที่รับผิดชอบหลักๆ คือ

๑) คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ให้มากขึ้น

๒) ผู้ที่รับผิดชอบมีบทบาทในภาคการเงินและภาคธุรกิจจะต้องพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบที่มีรากฐานอยู่บนความรักสากลและใคร่ครวญมากขึ้นว่าอะไรคือสิ่งที่ดีงามสำหรับโลกทั้งมวล[๑๑]

ในประเด็นการนำความรักสากล ความรักไม่ได้ว่าหลงลืมตนเอง ความกรุณาและความรักสากลในโลกธุรกิจหมายถึงคนที่ทำงานในด้านพาณิชยกรรมและการเงิน องค์กรภาคธุรกิจทั้งหลายต้องตระหนักถึงผลที่จะตามมาของการตัดสินใจและกิจกรรมทั้งด้านลบและด้านบวกในกรอบการมองที่กว้างยิ่งขึ้น หากเกิดผลลบออกไปในวงกว้างต้องทุกข์ทรมาน ดังนั้นจึงต้องพัฒนาความรับผิดชอบและเปิดมุมมองที่กว้างไกลยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ความรับผิดชอบทางด้านเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อการจะเป็นมนุษย์ที่ดีได้เช่นกัน เพราะการผลิตทางเศรษฐกิจมาจากทรัพยากรนิเวศสิ่งแวดล้อมทั้งหลายที่มีจำนวนจำกัดและลดน้อยลง แต่ประชากรโลกกลับเพิ่มมากยิ่งขึ้น คุณภาพสำคัญมากกว่าปริมาณ แม้พระพุทธศาสนาจะมองทุกชีวิตมีคุณค่า แต่การอยู่รอดของมนุษย์ที่มีค่าน่าสนใจกว่า แต่ถ้าประชากรมากเกินไปแต่ไร้คุณภาพก็อันตราย ดังนั้นการจำกัดจำนวนประชากรโลกเป็นเรื่องสำคัญ เพราะชีวิตมีความสุขและมีความหมายต่อการดำรงอยู่มากกว่าประชากรจำนวนมากแต่เป็นทุกข์ เบียดเบียนกันและ แสวงหาประโยชน์จากกันเอง ไม่มีประโยชน์เท่าที่ควร

แม้การประยุกต์หลักทางจิตวิญญาณเข้าไปในธุรกิจเป็นเรื่องที่ยากยิ่งเพราะการแข่งขันมีบทบาทสำคัญ แต่เป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ (constructive) การค้าที่เป็นธุรกิจมักเน้นกำไร (profit) ก่อนคน (people) ความรับผิดชอบสากลที่มีส่วนสำคัญต่อสังคม องค์กรภาคธุรกิจมีการพัฒนา "การเห็นชอบ ปฏิบัติชอบ" ในธุรกิจระบบทุนนิยมเข้ากับหลักพระพุทธศาสนาก็ต่อเมื่อมีการนำหลักการเห็นชอบปฏิบัติชอบซึ่งเป็นการพัฒนามุมมองที่กว้างไกลและเป็นอิสระเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในระบบภาคส่วนของธุรกิจ ดังนั้น "ระบบทุนนิยม" จึงควรที่จะปรับเปลี่ยนโดย "ระบบตลาดเสรีที่มีความรับผิดชอบ (responsible free market economy)"[๑๒]

[๑๐] เรื่องเดียวกัน**,** หน้า ๖๑.

[๑๑] อ้างแล้ว.

[๑๒] องค์ทะไลลามะ และลอเรนซ์ แวน เดน มิวเซนเบิร์ก, **วิถีแห่งผู้นำ (The Leader's Way),** แปลโดย ศมณ สุวรรณรัตน์, หน้า ๑๘๖.

เศรษฐกิจระบบทุนนิยมตลาดเสรีแม้จะมีในหลายประเทศแต่ก็ควรมีความโอบอ้อมอารีมากยิ่งขึ้น เรียกว่า ระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีที่มีความรับผิดชอบ (responsible free market economy)[๑๓] นั่นคือความต้องการบรรยากาศ "การเปิดรับและการร่วมมือ (openness and cooperation)" ซึ่งถือว่าเป็นประเด็นเร่งด่วนระดับโลกสมัยใหม่ ไม่จำกัดเพียงครอบครัวหรือแม้แต่พรมแดนชาติหรือประเทศ เมื่อเกี่ยวข้องกับสถานการณ์เศรษฐกิจ จากประเทศหนึ่งสู่อีกประเทศ จากทวีปสู่อีกทวีป โลกจึงเกี่ยวข้องอาศัยกันอย่างหนีไม่พ้น แต่ละประเทศต่างพึ่งพาอาศัยกัน ในการพัฒนาประเทศหนึ่งทางด้านเศรษฐกิจจำเป็นต้องพิจารณาเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของอีกประเทศเช่นกัน

๑.๔ การเปลี่ยนแปลงความคิดขององค์กรภาคธุรกิจ

เนื่องจากเศรษฐกิจที่มีผลกระทบถึงกันทั่วโลก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะปฏิวัติความคิดและนิสัยของมนุษย์ทั้งปัจเจกบุคคลและกลุ่มองค์กรที่เคยมีมาในอดีตที่พึ่งพาอาศัยเพียงชุมชนของตนเท่านั้น ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจที่แข่งขันจะต้องมีพื้นฐานจากความรู้สึกรับผิดชอบสากลต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง คือ สิ่งที่จำเป็นต้องมีพันธกิจที่แท้ต่อหลักการภราดรภาพสากล จึงไม่ใช่เพียงแค่อุดมการณ์ทางศาสนาศีลธรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ นี้เป็นความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ในยุคสมัยใหม่[๑๔]

ดังนั้นในเศรษฐกิจที่รับผิดชอบจึงควรเน้นการแก้ปัญหาที่ใจคนก่อนหรือเป้าหมาย นโยบายของภาคส่วนของธุรกิจหรือบริษัทต่างๆ ด้วยกระบวนการสร้างแรงจูงใจภายในที่มีต่อปัจเจกบุคคลหรือองค์กรภาคธุรกิจคือ ๑) มีการพัฒนามุมมองที่กว้างไกลและเป็นอิสระมากยิ่งขึ้น และ ๒) พัฒนาความรู้สึกร่วมกับผู้อื่น จากนั้น ปัญหาด้านเศรษฐกิจที่มนุษย์สร้างขึ้นถึงจะแก้ไขได้อย่างเป็นธรรมชาติด้วยสองระดับ คือ

๑) ในฐานะปัจเจกบุคคลหรือองค์กรต้องส่งเสริมความรู้สึกความเป็นพี่เป็นน้อง ส่งเสริมความเมตตากรุณาองค์กรภาคธุรกิจควรใส่ใจให้มากมีเวลาพอสำหรับเรื่องดังกล่าว

๒) ในฐานะเป็นองค์กรภาคธุรกิจที่รับผิดชอบมีเวลามากขึ้นคิดเรื่องประเภทนี้ คือการมีส่วนร่วมต่อสังคมมนุษย์ด้วยการส่งเสริมการพัฒนากรุณาธรรมและความรู้สึกเป็นหมู่คณะหรือกลุ่มชุมชนมากขึ้น (a real sense of community)[๑๕]

[๑๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

[๑๔] Dalai Lama, **The World of Tibetan Buddhism**, trans. & ed., Dr. Thupten Jinpa, (Boston: Wisdom Publications, 1995), pp. 62-3.

[๑๕] Dalai Lama**, Kindness, Clarity, and Insight**, eds. by Jeffrey Hopkins and Elizabeth Napper, (New York: Snow Lion Publications), 1996.

ผู้เขียนเห็นว่า ปัจเจกบุคคลหรือองค์กรภาคธุรกิจสามารถพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบสากลในเรื่องของปัจเจกบุคคลหรือองค์กรภาคธุรกิจแต่ละแห่งนี้เน้นเป็นพิเศษเพื่อให้มีหน้าที่ต่างๆ กันออกไป นำความรับผิดชอบสากลไปใช้ในส่วนความรับผิดชอบซึ่งเน้นที่กระบวนการสร้างแรงจูงใจภายในซึ่งกระบวนการสร้างแรงจูงใจภายในขององค์กรภาคธุรกิจถือเป็นการพัฒนาตนและการมีตนเป็นที่พึ่งตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งผู้บริหารผู้ถือหุ้นและพนักงาน

๑.๔.๑ พัฒนามุมมองที่กว้างไกลและเป็นอิสระมากยิ่งขึ้น

องค์กรภาคธุรกิจหรือบริษัทประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย ทั้งนี้ รวมกันเป็นบริษัท จำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนามุมมองที่กว้างไกลและเป็นอิสระมากยิ่งขึ้น นี้เป็นหลัก สำคัญสำหรับปัจเจกบุคคลที่จะพัฒนามุมมองของตนที่ไม่ยึดติดเพียงความคิดมุมมองแคบๆ ซึ่งเป็นเพียงผลกำไรระยะสั้นเท่านั้น แต่ควรเน้นผลระยะยาวหรือความศรัทธาต่อบริษัทหรือภาคส่วนในระยะยาว ดังนั้นเมื่อเผชิญกับปัญหาจึงไม่ควรแค่มองใกล้แต่ให้มากด้วยมุมมองที่ไกล ไม่ควรแก้ปัญหาเพียงชั่วคราวโดยที่ไม่ได้ตรวจสอบไปจนถึงต้นตอของปัญหา เปรียบเหมือนการรักษาอาการบาดเจ็บ ไม่ใช่เพียงแค่รักษาอาการเท่านั้น โดยที่ไม่ได้ตรวจสอบหรือวินิจฉัยให้ถึงต้นตอหรือสาเหตุพื้นฐานของอาการบาดเจ็บ[๑๖]

ในทัศนะผู้เขียน ในระดับนี้ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับลึกที่เรียกว่า ระดับทิฏฐิมุมมอง ที่ถือเป็นความเห็นแก่ตัวภายในระดับลึกและจะแก้ได้ต้องใช้ปัญญา โดยอาศัยตัวเชื่อมต่อโยนิโสมนสิการระหว่างปรโตโฆสะ ที่เป็นกัลยาณมิตร ซึ่งทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นระดับปัญญาที่จะแก้ไข้ความเห็นหรือทิฏฐิได้ ที่มีมุมมองที่กว้างไกลและเป็นอิสระนี้ถือเป็นสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบ หรือมีความเข้าใจถูกต้องต่อการรับผิดชอบระดับเจตนาหรือมโนกรรม ซึ่งทางพระพุทธศาสนามองว่าเป็นระดับลึกเป็นส่วนภายใน ระดับความเห็น โลก (มนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม) จะดำเนินไปเพราะความคิดหรือทัศนะ (จิตฺเตน โลโก นียติ) ในมรรคมีองค์ ๘ (มัชฌิมาปฏิปทา) ทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนาเริ่มต้นด้วยระดับความคิดเห็น (ทิฏฐิ) และระดับความคิดหรือดำริ (สังกัปปะ) เป็นส่วนสำคัญต่อการดำเนินชีวิตตามหลักทางพระพุทธศาสนาเช่นกัน องค์กรธุรกิจมีเป้าหมายนโยบายหรือวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและเป็นอิสระไม่ยึดติดเพียงผลกำไร (single bottom line) เป็นที่ตั้งเท่านั้น หากคำนึงถึงสังคมสิ่งแวดล้อมและผลกำไร (triple bottom line) ไปพร้อมๆ กันนี้นับเป็นการพัฒนามุมมองขององค์กรภาคธุรกิจต่อการรับผิดชอบต่อสังคมกว้างไกลและเป็นอิสระมากยิ่งขึ้นเป็นการรับผิดชอบส่วนตัว (individual responsibility)

[๑๖] Dalai Lama, **Universal Responsibility and The Good Heart**, p.23.

๑.๔.๒ พัฒนาความรู้สึกร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

องค์กรภาคธุรกิจหรือบริษัทประกอบการมีการพัฒนาความรู้สึกร่วมกับผู้อื่นซึ่งก็คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสังคมใกล้และสังคมไกล รู้สึกใกล้ชิดกันพยายามแบ่งปันความทุกข์ของผู้อื่น เป็นการแสดงความรู้สึกรับผิดชอบที่คนอื่นประสบกับความทุกข์แต่พร้อมที่จะช่วยเหลือและแบ่งปันสิ่งนั้นออกไป ซึ่งการพัฒนาความรู้สึกร่วมนี้องค์กรภาคธุรกิจควรมีหลักแห่งสมานัตตตา การร่วมเผชิญกับความสุขความทุกข์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วยการแสดงกำลังใจ ให้สิ่งของ ให้คำแนะนำ การพูดจาหรือสื่อสารที่เป็นประโยชน์เป็นที่เจริญใจ และการลงแรงช่วยเหลือเข้าไปสัมผัสด้วยการไปอยู่ที่พร้อมหน้าเป็นการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา

ทัศนะของผู้เขียนถือว่า องค์กรภาคธุรกิจที่จะพัฒนาความรู้สึกร่วมนั้นต้องอาศัยพื้นฐานที่มาจากสถานการณ์ภายนอกที่ประกอบด้วยเมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือสังคมใกล้และไกลอยู่ในยามปกติ (เมตตา) ในสถานการณ์ลำบากหรือทุกข์ยาก (กรุณา) และในสถานการณ์ที่มีความสุขหรือความสำเร็จ (มุทิตา) องค์กรภาคธุรกิจสามารถพัฒนาความรู้สึกร่วมโดยไม่จำเป็นเพียงแค่ในสถานการณ์ที่ลำบากเท่านั้น การพัฒนาความรู้สึกร่วม (สมานัตตตา) องค์กรภาคธุรกิจสามารถพัฒนาด้วยการแสดงออกด้วยช่องทางวัตถุสิ่งของ หรือวิทยาการ (ทาน) การพูดจาไพเราะ (ปิยวาจา) และการลงแรงร่วมทำ (อัตถจริยา) กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกระดับ

ดังนั้นองค์กรภาคธุรกิจที่จะรับผิดชอบต่อสังคมต้องเปลี่ยนแปลงภายในอันมาจาก ๒ ปัจจัย คือ แรงบันดาลใจภายนอก (outer inspiration) ในทางพระพุทธศาสนาคือปรโตโฆสะที่เป็นกัลยาณมิตร และแรงจูงใจภายใน (inner motivation) คือโยนิโสมนสิการ เพื่อที่จะพัฒนาต่อยอดไปสู่การพัฒนาระดับลึก (vertical level) ได้แก่ปัญญาซึ่งเป็นการพัฒนาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในองค์กร (ผู้ถือหุ้น ผู้บริหาร และพนักงาน) เป็นการรับผิดชอบภายในองค์กร และระดับกว้าง (horizontal level) ได้แก่ กรุณา ที่จะแสดงความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกองค์กร (สังคมใกล้ : ลูกค้า ครอบครัวพนักงาน และชุมชน สภาพแวดล้อมรอบๆ องค์กร, สังคมไกล : ประชาชนทั่วไป และ คู่แข่งทางธุรกิจ)

๒. กระบวนการการสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรภาคธุรกิจระดับภายใน : วิสัยทัศน์และนโยบาย

กระบวนการสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรภาคธุรกิจที่จะพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นเป็นขั้นๆ ตามลำดับกระบวนการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ ๔ เริ่มจาก ขั้นที่หนึ่ง องค์กรภาคธุรกิจเข้าใจยอมรับปัญหาอย่างถ่องแท้ เริ่มจากปัญหาภายในองค์กร ทุกที่มีปัญหาทั้งสิ้น ขั้นที่สอง คือ องค์กรภาคธุรกิจหาสาเหตุของปัญหาเพื่อละและหลีกเลี่ยง ขั้นต่อไป องค์กรภาคธุรกิจฝึกจิตจน

กระทั่งไม่ต้องคิดเห็นแก่ผลประโยชน์อย่างเดียว การมีความรับผิดชอบนั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากมิได้มีปัญญาที่เจาะทะลุ แทงตลอด กว้างไกลและเป็นอิสระอย่างปรุโปร่ง

ขั้นตอนลำดับกระบวนการขยายความรับผิดชอบซึ่งมาจากศักยภาพของมนุษย์ที่อยู่ในองค์กรหรือบริษัทพร้อมที่จะปรับปรุง เนื่องจาก เจตนาบริสุทธิ์พื้นฐานที่มีอยู่ เหมือนดังท้องฟ้าที่อยู่เบื้องหลังเมฆหมอกดำครึ้ม เริ่มต้นด้วยองค์กรภาคธุรกิจมีวิสัยทัศน์เบื้องต้น

ประการแรก องค์กรภาคธุรกิจสร้างทัศนคติบวกหรือสัมมาทิฏฐิต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในวงกว้าง การปฏิบัติเริ่มด้วยการเลือกลูกค้าที่ดีที่สุดประเมินคุณค่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นที่ไม่สนิทใกล้ชิดกัน จากนั้นขยับออกไปรวมถึงคนทั่วไปและคู่แข่งขันทางธุรกิจ คนที่ทำอันตรายต่อตัวเราหรือเพื่อนเราด้วยการขจัดกำแพงอารมณ์ที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าออกไป

ประการที่สอง องค์กรภาคธุรกิจมีความใจดีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกส่วนจาก ผู้บริหาร พนักงานบริษัท สังคมใกล้ครอบครัวพนักงาน เมื่อเราพึ่งพาอาศัยความใส่ใจและดูแลของคนอื่น ดังที่เราเริ่มชื่นชมความใจดีในส่วนเบื้องลึก ความกตัญญูรู้นี้ ค่อยๆ ขยายไปยังคนอื่นๆ นอกจากกลุ่มเพื่อนๆ การปฏิบัติบางอย่างในขั้นนี้ต้องการให้ระลึกถึงความใจดีที่ได้รับตลอดชั่วชีวิต การปฏิบัติอย่างอื่นๆมุ่งเน้นที่การอนุโมทนาต่อการบริการที่คนอื่นได้ทำโดยเขาไม่ได้มีเจตนาที่จะทำ เทคนิคที่สนับสนุนเน้นที่การเห็นคุณค่าศัตรูเพราะศัตรูทำให้มีโอกาสพิเศษปฏิบัติขันติธรรม ความใจกว้างและความอดกลั้น

ขั้นที่สามและที่สี่สอดคล้องกันต่างทำให้กันเข้มแข็ง ขั้นที่สามต้องการตอบแทนความใจดีของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วยการพัฒนาความตั้งใจให้เขาประสบผลสำเร็จนำไปสู่ขั้นที่สี่

ขั้นที่สี่ องค์กรภาคธุรกิจเรียนรู้ที่จะรักเริ่มด้วยการเข้าใจยอมรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกระดับได้รับความทุกข์อย่างไร สำรวจว่าสถานการณ์ที่ทุกข์ลำบากจะทำอย่างไร สร้างความเข้าใจให้องค์กรก่อนและขยายไปยังสังคมใกล้และสังคมไกล ขั้นนี้เมื่อได้มีความก้าวหน้า แต่ก่อนที่จะขยายความรู้สึกใกล้ชิดกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ บริษัทพยายามทำเป็น ๓ เท่า ค่อยๆ เพิ่มความเข้มข้น ขยายความใส่ใจและแสดงความรักออกไปในที่สุด เพื่อจะเป็นเพื่อนกับภาคส่วน ซึ่งใส่ใจสถานการณ์ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและพร้อมสามารถช่วยได้ ให้ขยายความรู้สึกรักและใส่ใจโดยไม่มีความอคติ ความรักปราศจากความยึดถือตอบ เป็นเรื่องการใช้ความรู้สึกรักคุ้นเคยและนำความรักในขอบเขตที่กว้างไกลขึ้น เป้าหมายเพื่อพัฒนาความใส่ใจในจิตใจวิสัยทัศน์หรือนโยบายของบริษัทเหมือนแม่ที่รู้สึกต่อลูกตัวเองและกำหนดความรักไปแก่คนและสรรพสัตว์ที่มากขึ้นนี้เป็นความรักที่จริงใจมีพลัง

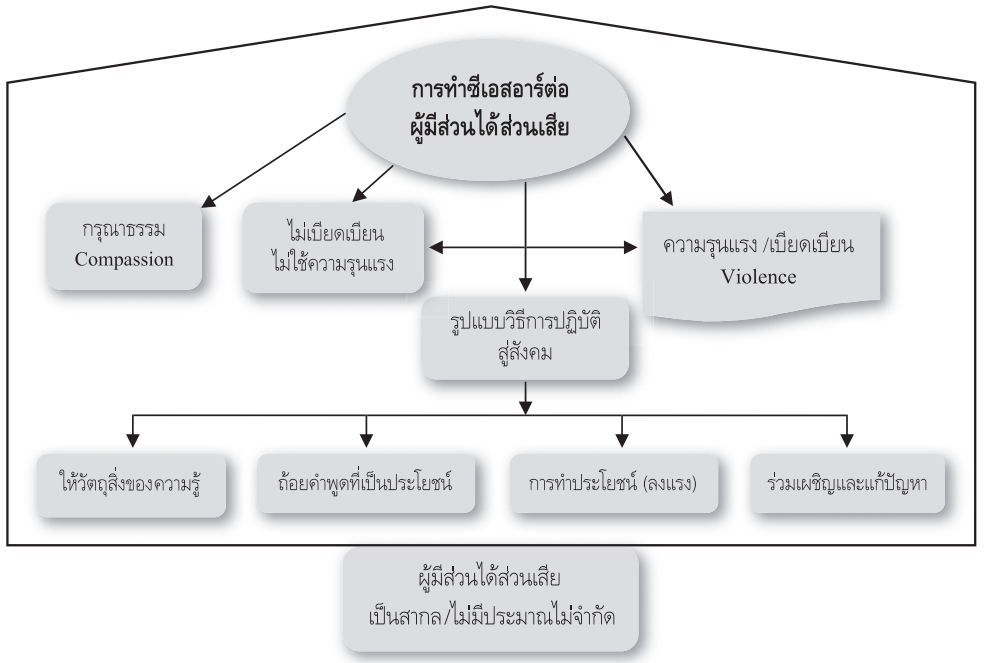
ขั้นที่ห้า องค์กรภาคธุรกิจฝึกแสดงกรุณาธรรมความปรารถนาเบื้องลึกที่จะเห็นคนอื่นๆ บรรเทาจากความทุกข์ นี้เป็นแง่มุมอื่นของความรัก ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเห็นผู้อื่นมีความสุข การรักและมีกรุณาธรรมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ไม่ว่าจะคนรวยหรือจน สุขภาพดีหรือขี้โรค เด็กหรือคนแก่ ทั้งในยามปกติ ยามทุกข์ยากและยามมีความสุขหรือประสบความสำเร็จ การมีความรู้สึกรักทุกคนอย่างมั่นคงและต่อเนื่องเป็นสิ่งจำเป็นโดยเฉพาะในสภาวะที่ทุกข์ลำบากของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคน

ขั้นที่หก องค์กรภาคธุรกิจแสดงปณิธาน นโยบาย วิสัยทัศน์ เป้าประสงค์ต่อการให้ประโยชน์แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และขั้นที่เจ็ดและขั้นสุดท้ายเปลี่ยนประสบการณ์ความรักและกรุณาที่ปราศจากอคติไปยังจุดหมายสูงสุดแห่งการประสบความสำเร็จ มีประสิทธิผลในการช่วยและเสริมสร้างความหลากหลายที่กว้างขวางของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกระดับ

ขั้นที่เจ็ด องค์กรภาคธุรกิจเปลี่ยนเน้นเฉพาะบริษัทตัวเองไปเป็นการใส่ใจสังคมใกล้และสังคมไกลที่มั่นคงขึ้น เพราะการพัฒนาศักยภาพตัวเอง สามารถดูแลตัวเองพร้อมกับดูแลผู้อื่น ความหลากหลายของเทคนิคในการสร้างความสัมพันธ์ใหม่โครงสร้างมีจิตใจและเน้นย้ำมากขึ้น ความหลากหลายเพิ่มและทำให้ประสบการณ์ลึกซึ้งขึ้น

ทั้งนี้เทคนิคบางประการอาจเหมาะกับอุปนิสัยและมุมมอง วิธีการบางอย่างอาจง่ายและมีประสิทธิผลมากขึ้นนี้เป็นวิธีการขยายความรักของปัจเจกบุคคลที่องค์กรภาคธุรกิจสามารถที่นำไปปรับใช้ได้[๑๗] นี้เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่องค์กรภาคธุรกิจเน้นลำดับกระบวนการในการนำเสนอการปฏิบัติการโดยเฉพาะในการพัฒนาลำดับการความรับผิดชอบต่อสังคมนับเป็นหลักประการหนึ่งที่ทำให้มอง

ผังกระบวนการซีเอสอาร์ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

[๑๗] Dalai Lama, **How to Expand Love Widening the Circle of Loving Relationships**, (New York: Atria Books, 2005), pp.8-13.

เห็นการอธิบายการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับกระบวนการซีเอสอาร์ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นถือว่าเป็นลักษณะของซีเอสอาร์เชิงรับ (Responsive CSR) ที่องค์กรภาคธุรกิจต้องมีในส่วนผู้ถือหุ้น ผู้บริหาร และพนักงานเป็นฐานนำไปสู่ซีเอสอาร์แบบอื่นๆที่จะต้องมียุทธศาสตร์ภายในที่ชัดเจนเป็นซีเอสอาร์เชิงกลยุทธ์ (Strategic CSR) เป็นซีเอสอาร์เชิงสร้างสรรค์ (Creative CSR) เพราะเป็นการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงจากภายในขององค์กรเพื่อประโยชน์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน

๓. กระบวนการสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม ของบริษัทต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

องค์กรภาคธุรกิจประยุกต์ใช้ความรับผิดชอบสากลขององค์กรภาคธุรกิจที่จะสร้างความรับผิดชอบสากลจำเป็นต้องมีเครื่องมือเชื่อมระหว่างนามธรรมภายในกับช่องทางที่แสดงออกภายนอกที่สัมผัสได้ เป็นรูปธรรมเพื่อให้เห็นหลักเกณฑ์หรือรูปแบบการประยุกต์ใช้ในส่วนรายละเอียดขึ้นอยู่กับบริบทต่างๆ ด้วย เนื่องจากความรับผิดชอบสากลเป็นหลักการองค์รวมระหว่างกรุณาธรรม ไม่เบียดเบียน ไม่ใช้ความรุนแรง เน้นความรัก ไม่พยาบาทต่อกัน กับปัญญา ความสมเหตุสมผล รวมทั้งแนวคิดการพึ่งพาอาศัยกัน และสมดุลยภาพเป็นลักษณะภายใน (inner quality) สามารถผสานกับวิธีการภายนอก (outer quality) ที่เป็นรูปแบบซึ่งในที่นี้มีสังคหวัตถุ[๑๘] เป็นโมเดลเบื้องต้นต่อการแสดงออกผู้เขียนแยกประเด็นวิธีการที่จะรองรับความรู้สึกรับผิดชอบสากลของภาคธุรกิจ ไว้ เป็น ๔ ประเด็นหลัก คือ

[๑๘] องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑. พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎกชัดถึงหลักสังคหธรรมจะเป็นเครื่องอุ้มชูโลก เช่นเดียวกับที่ตรัสว่า เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก

> ทาน เปยยวัชชะ อัตถจริยาในโลกนี้
> และสมานัตตตาในธรรมนั้นๆ ตามสมควร
> สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก
> เหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น
> ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา
> ก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ
> แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้
> ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่ และเป็นผู้น่าสรรเสริญ.

๓.๑ กระบวนการด้วยการเสียสละหรือการให้ (วัตถุสิ่งของ)

การเสียสละหรือการให้ถือว่าเป็นรูปธรรมเบื้องต้นที่สามารถมองเห็นและจับต้องได้ องค์ทะไลลามะทรงให้ความหมายการให้ หมายถึง ทัศนคติที่ใจกว้าง พร้อมทั้งกายกรรมและวจีกรรมที่มาจากความใจกว้างมีน้ำใจ การให้ที่เห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่นจำเป็นต้องละทิ้งความตระหนี่ เกี่ยวกับการบรรเทาความยากไร้ของอีกฝ่าย และไม่เกี่ยวกับการได้อะไรตอบแทน ถ้าแสวงหาผลประโยชน์ให้ตัวเองจากความใจบุญสุนทานในอนาคตเหมือนการกู้หนี้พร้อมผลประโยชน์ เสียสละให้แก่ผู้อื่น แทนมองผลกรรมที่น่าปรารถนา จริงๆจะเพิ่มพูนแก่ผู้ให้ การปฏิบัติในเรื่องความใจกว้างจำเป็นต้องพัฒนาความตั้งใจที่จะสละสิ่งที่ครอบครองอยู่ทั้งหมด องค์ทะไลลามะทรงมองการให้มีอยู่ ๓ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ การสละวัตถุสิ่งของ เช่น เงิน เสื้อผ้า และอาหาร การให้แก่คนยากจนและคนป่วย รวมทั้งการให้การศึกษา และอุปกรณ์การดูแลการแพทย์

ระดับที่ ๒ การให้คำสอนที่กระจ่างเกี่ยวกับการปฏิบัติทางจิต เช่นเดียวกับชนิดการเลี้ยงชีพทางโลกที่เหมาะสม เช่น ในการปฏิบัติทางการแพทย์ และการให้กำลังใจเพื่อปฏิบัติทางศีลธรรม

ระดับที่ ๓ การบรรเทาจากเหตุการณ์ที่เต็มไปด้วยความกลัวด้วยปกป้องสรรพสัตว์จากโจร รัฐบาลที่ไม่เป็นธรรม สัตว์ร้าย น้ำท่วม ไฟ และอื่นๆ นี้รวมทั้งการปกป้องสัตว์แม้แต่การช่วยแมลงจากหล่ม[๑๙]

ในเรื่องความกรุณา การพึ่งพาอาศัยกัน ทุกภาคส่วนไม่สามารถอยู่ลำพังคนเดียวได้ต้องมีการให้ อย่างน้อยต้องระลึกเสมอว่า มีคนที่เคยให้เราในอดีต นี้เป็นประเด็นสำคัญ ในส่วนการให้ที่รับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจสอดคล้องกับองค์ทะไลลามะได้ให้คำแนะนำในการใช้ทรัพย์สมบัติโดยเฉพาะการให้ควรเน้นที่การให้หรือบริจาคโดยเงินทุนทรัพย์เป็นไปเพื่อการศึกษาจึงเป็นวิธีที่ดีที่สุด เพราะอนาคตของโลกอยู่ในมือของเด็กๆ ยิ่งถ้าต้องการสังคมที่มีกรุณาธรรมและยุติธรรม จำเป็นที่จะต้องให้การศึกษาแก่เด็กให้มีความรับผิดชอบเป็นคนที่ใส่ใจ (ผู้อื่น)[๒๐] องค์กรภาคธุรกิจสามารถที่จะให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเฉพาะการให้การศึกษาดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยั่งยืน

๓.๒ กระบวนการด้วยการแสดงคำพูดสื่อสารที่นำประโยชน์และไพเราะ

ในการแก้ปัญหาที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมที่มีพื้นฐานมาจากกรุณาธรรมและความไม่เบียดเบียน (อหิงสาธรรม) องค์กรภาคธุรกิจต้องดำเนินการด้วยการพยายามเจรจา การพูดคุย การใช้ภาษาในการสื่อความซึ่งหมายถึงการประนีประนอม ยอมรับฟังทรรศนะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและ

[๑๙] Dalai Lama, **How to Expand Love**, (New York: Atria Books, 2005), pp. 207-08.

[๒๐] Dalai Lama, **Ethics for The New Millennium**, (New York: Riverhead Books 1999), p. 177.

เคารพในสิทธิของผู้อื่นด้วยจิตวิญญาณของการรอมชอมกัน เพราะไม่มีใครเป็นผู้ชนะร้อยเปอร์เซ็นต์ และไม่มีใครเป็นผู้แพ้ร้อยเปอร์เซ็นต์ นี้เป็นแนวทางปฏิบัติที่จะเป็นไปได้มากที่สุด และองค์ทะไลลามะเน้นว่า เป็นวิธีเดียวที่มีอยู่ ตราบเท่าที่โลกเล็กลงเรื่อยๆ ทรงให้เหตุผล ๒ ประการ คือ

๑) มโนทัศน์เรื่อง "เรา" และ "เขา" กำลังจะหมดสมัยนิยม เพราะความสนใจของเรามีอยู่เป็นเอกเทศจากผู้อื่นจึงมีผู้ชนะและแพ้โดยเด็ดขาดสิ้นเชิง

๒) แนวคิดเรื่องการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ผลประโยชน์ของเราและผู้อื่นเกี่ยวเนื่องกันอยู่ จึงเป็นไปไม่ได้ที่จะมีผู้ได้รับชัยชนะร้อยเปอร์เซ็นต์ ยอมแบ่งครึ่งต่อครึ่ง หรือบางทีอาจจะเป็นสัดส่วน ๖๐-๔๐

การสานเสวนากัน (dialogue) ย่อมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ เพราะท่าทีดังกล่าวเป็นแนวทาง "สายกลาง" พระองค์ทรงเน้นว่า ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ใช้ความรุนแรง (อหิงสาธรรม) หมายความว่า เราสามารถที่จะมีทรรศนะร่วมกัน มีความรู้สึก มีสิทธิร่วมกัน และในลักษณะนี้ ก็จะแก้ปัญหาได้

ผู้เขียนมีทัศนะว่า นี้เป็นลักษณะของคุณสมบัติหรือวิธีการแก้ปัญหาเบื้องต้นที่ควรต้องมีและมีแต่นำความเจริญหรือความสำเร็จมาให้ถ่ายเดียว ดังที่องค์ทะไลลามะทรงเน้นเสมอถึงการสานเสวนาเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญมากในการเสริมสร้างความเข้าใจกันและเกิดความสมานฉันท์[๒๑] และลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับหลักให้ระลึกถึงกัน (สาราณียธรรม: ข้อเมตตาวจีกรรม) หรือเกณฑ์ในการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้าในส่วนของเถรวาท[๒๒] องค์กรธุรกิจที่จะทำซีเอสอาร์ต้องตระหนักถึงการใช้การสื่อสารที่เป็นจริง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักชอบใจ ไพเราะ ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

[๒๑]อ้างใน ราจีฟ เมห์โรตระ, **เข้าใจทะไลลามะมหาสมุทรแห่งปัญญา**, แปลโดย กฤตศรี สามะพิ, (กรุงเทพมหานคร: หจก. สามลดา. ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๕.

[๒๒]ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๘/๘๗-๘ พระพุทธเจ้าตรัสเกณฑ์ในการกล่าววาจาไว้ ๖ ประเภท คือ

(๑) รู้วาจาที่ ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นชอบใจของคนอื่น ไม่กล่าววาจานั้น

(๒) รู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ไม่กล่าววาจานั้น

(๓) รู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น รู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

(๔) รู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ไม่กล่าววาจานั้น

(๕) รู้วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ไม่กล่าววาจานั้น

(๖) รู้วาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น รู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น เพราะมีความเอ็นดู (กรุณา)ในหมู่สัตว์ทั้งหลาย

๓.๓ กระบวนการด้วยการลงแรงทำประโยชน์[๒๓]

การแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมไม่ใช่เพียงการให้เสียสละวัตถุให้ความคิดและคำพูดที่ดีเท่านั่น หากแต่ลงมือกระทำด้วยการเสียสละแรงกายขวยขวายช่วยเหลือในกิจการต่างๆ ปรากฏให้เห็นอยู่พร้อมหน้าหรือสัมผัสตัวตนที่แท้จริง แม้ไม่มีมาตรฐานเฉพาะในประเด็นที่การปรับพฤติกรรมด้วยการทำประโยชน์ ด้วยการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันและมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเฉพาะด้านแรงกาย การทำประโยชน์ตนและผู้อื่นพร้อมกันนี้สอดคล้องกับ พระสูตรหลายพระสูตรในอังคุตรนิกายที่กล่าวถึงประเภทบุคคล ๔ ประเภท โดยเฉพาะประเภทที่ ๔ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ไม่ว่าจะอาชีพหรือทำอะไร การกระทำที่เป็นประโยชน์นับเป็นสิ่งสำคัญ ประเด็นนี้ยกตัวอย่างคนที่ เดินผ่านท่อน้ำหยดลง จะต้องปิด เห็นไฟเปิดที่ไม่จำเป็นก็ปิด ถ้าเป็นองค์กรภาคธุรกิจจะต้องแสดงความเคารพเหมือนอย่างที่หวังให้คนอื่นทำกับตน ถ้าเป็นนักวิทยาศาสตร์เห็นว่าการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องทำอันตรายแก่คนอื่นๆ ด้วยความรับผิดชอบก็ต้องละทิ้งไม่ทำงานนั้นเสีย นี้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรของตนเองและการยอมรับข้อจำกัดของสภาพแวดล้อม จะทำสิ่งไหนๆ ก็ได้ ลักษณะแบบนี้เป็นการกระทำที่เอื้อประโยชน์ต่อตนและผู้อื่น[๒๔]

๓.๔ กระบวนการด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา

การพัฒนาความรู้สึกร่วมนี้มาจากการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา หรือร่วมสุขร่วมทุกข์เสมอกัน องค์กรภาคธุรกิจไม่เรียนรู้ที่จะทำเพียงเพื่อบริษัทเองเท่านั้น หรือสังคมใกล้ แต่ควรทำเพื่อประโยชน์สุขเพื่อสังคมไกลด้วยแม้แต่คู่แข่งทางธุรกิจทั้งหมด การร่วมสุขร่วมทุกข์นี้เป็นการอยู่ข้างเคียงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือ ลูกค้า ประชาชน และอยู่กับคนที่ทุกข์ยากพร้อมทั้งสิ่งแวดล้อม เน้นให้มีกรุณาธรรม นั่นคือความปรารถนาให้พ้นทุกข์ แต่การที่พระองค์ทรงทำตนเสมอเป็นการเชื่อมพระองค์กับผู้ที่พระองค์จะให้การช่วยเหลือนั่นเป็นการร่วมมีตนเสมอ (สมานัตตตา)

เพราะมีแรงจูงใจที่ดี (เจตนาดี หรือธรรมฉันทะ) แม้แต่องค์กรภาคธุรกิจสามารถช่วยมนุษยชาติได้แต่ถ้าปราศจากแรงจูงใจที่ดีก็ไม่สามารถช่วยได้ ความคิดจิตที่ประกอบด้วยกรุณา เป็นสิ่งที่สำคัญต่อมวลมนุษยชาติ[๒๕] ถ้าขาดความรู้สึกเป็นมนุษย์ ศาสนา การเมือง เศรษฐกิจและแวดวง

[๒๓] สำนิ. (บาลี) ๑๖/๖๗/๓๕; สำม. (บาลี) ๑๙/๖๐๓/๑๖๗; องฺ.ทุก.(บาลี) ๒๐/๔๖/๑๐; องฺ.ปญฺจก.(บาลี) ๒๒/๕๑/๗๒ อัตถะ หรือ อรรถ ประโยชน์, ผลที่มุ่งหมาย ๑. อัตตัตถะ (ประโยชน์ตน) ๒. ปรัตถะ (ประโยชน์ผู้อื่น) ๓. อุภยัตถะ (ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย)

[๒๔] Dalai Lama, **Ethics for The New Millennium**, p.157.

[๒๕] Dalai Lama**, Kindness, Clarity, and Insight**, eds. by Jeffrey Hopkins and Elizabeth Napper, p.15.

อื่นถือได้ว่า สกปรก แทนที่จะรับใช้มนุษยชาติ กลับเป็นเครื่องมือตัวแทนต่อการทำลายล้าง นอกจากการพัฒนาความรับผิดชอบสากลแล้วจำเป็นต้องเป็นคนหรือองค์กรที่รับผิดชอบด้วยการนำไปปฏิบัติ

๔. ประเมินระดับการดำเนินซีเอสอาร์แนวพุทธ

ผู้เขียนเห็นว่า ระดับของการทำซีเอสอาร์เทียบได้กับการทำการสงเคราะห์อนุเคราะห์สังคมที่มีพื้นฐานจากจิตใจที่ดีงามและมีปัญญาประกอบโดยแบ่งการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรภาคธุรกิจ เป็น ๓ ระดับตามรูปแบบในลักษณะที่บริษัทองค์กรเป็นที่ตั้งคือ ระดับเต็มรูปแบบ ระดับปานกลาง และ ระดับเล็กน้อย

ในการจัดระดับดังกล่าวผู้เขียนจะได้นำเอาหลักสังคหวัตถุตามแนวพุทธศาสน์มาเป็นตัวตั้งเพื่อกำหนดกรอบให้เห็นภาพชัดขึ้น โดยมีข้อสุดท้ายยืนพื้นระดับแรกเน้นใช้สังคหวัตถุเต็มทั้ง ๓ ข้อ แรกกับข้อสุดท้ายระดับปานกลางใช้ ๒ ข้อกับข้อสุดท้ายระดับน้อยใช้ ๑ ข้อกับข้อสุดท้าย

๑. ระดับเต็มรูปแบบ ผู้เขียนมองว่า องค์กรภาคธุรกิจางธุรกิจ ที่ใช้หลักสังคหวัตถุเต็มที่ ๔ ข้อ นั้นหมายความว่า มีความรับผิดชอบต่อสังคม ไม่เพียงแต่ (๑) บริจาคทรัพย์ปัจจัยเงินทุนสิ่งของหรือให้ความรู้ในส่วนต่างๆ (ทาน) (๒) ยังรวมไปถึงการพูดหรือสื่อสารกับสังคมโฆษณาทางสื่อด้วยความไพเราะเหมาะสมเป็นประโยชน์ (ปิยวาจา) (๓) นอกจากนี้ องค์กรภาคธุรกิจนั้น ยังลงไปผูกพันทำกิจกรรมกับสังคมโดยการลงทุนลงแรงไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารเอง พนักงานลูกจ้าง หรือทั้งสองร่วมกันช่วยเหลือสังคม (อัตถจริยา) โดยมีข้อสุดท้าย (๔) ที่รู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับสังคม ไม่แยกสังคมโดยเฉพาะเริ่มจากที่อยู่รอบๆ องค์กรภาคธุรกิจ ได้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่แยกออกจากองค์กรภาคธุรกิจโดยเด็ดขาด แต่รู้จักเชื่อมต่อกันโดยการเอาตัวเราไปเชื่อมรู้สึกสุขทุกข์กับสังคมด้วย (สมานัตตตา) องค์กรธุรกิจที่รับผิดชอบสังคมและทำได้อย่างนี้ถือว่าเป็นการรับผิดชอบต่อสังคมเต็มรูปแบบ

๒. ระดับปานกลาง ยังใช้สังคหวัตถุยังไม่ครบทั้ง ๔ มีแค่ ๓ ข้อขาดไปข้อใดข้อหนึ่ง นั้นหมายความว่า กลุ่มประเภทนี้อาจบริจาค (ทาน) สื่อโฆษณาเจรจา (ปิยวาจา) ลงทุนด้วยทรัพย์ ลงแรงด้วยกำลัง (อัตถจริยา) แต่ขาดความรู้สึกผูกพันกับสังคม เวลาสังคมมีทุกข์ไม่รู้สึกทุกข์ไปด้วย ไม่สนไม่วางตนสม่ำเสมอ (สมานัตตตา) ที่ทำไปแค่เป็นการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์องค์กรด้วยการหาประโยชน์จากผู้อื่นอยู่ หรือแม้มีการแสดงความร่วมทุกข์ร่วมสุขและทำอีก ๒ ข้อข้อใดข้อหนึ่งก็ถือว่ายังไม่เต็มที่ถือว่าเป็นการรับผิดชอบต่อสังคมระดับปานกลางเท่านั้น

๓. ระดับเล็กน้อย ในระดับที่นำไปใช้ เพียงแค่อย่างเดียวของหลักการสังเคราะห์ ๔ มีเพียงข้อใดข้อหนึ่งอาจเป็นการบริจาค (ทาน) เป็นการสื่อสารโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ (ปิยวาจา) หรือลงไปคลุกคลีช่วยเหลือด้านแรงกำลังแรงงานเพื่อสังคม (อัตถจริยา) เท่านั้น มีความรู้สึกร่วมสุข ร่วมทุกข์ด้วยเช่นกันแต่ไม่ได้แสดงออกเป็นรูปธรรมถือว่าเป็นการรับผิดชอบต่อสังคมระดับต่ำ ต้องปรับปรุงแก้ไขยิ่งๆ ขึ้นไป

แม้จะทำด้วยข้อใดข้อหนึ่งหรือทุกข้อ ทั้ง ๓ แต่หากขาดข้อที่สี่ (ความมีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์มีความรู้สึกรับผิดชอบ) ผู้เขียนมีความเห็นว่าน่าจะเป็นการทำซีเอสอาร์ที่เทียมไม่ใช่ซีเอสอาร์แท้ เป็นการทำเพื่อเอื้อประโยชน์องค์กรเท่านั้นมิได้เป็นการรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแท้จริง

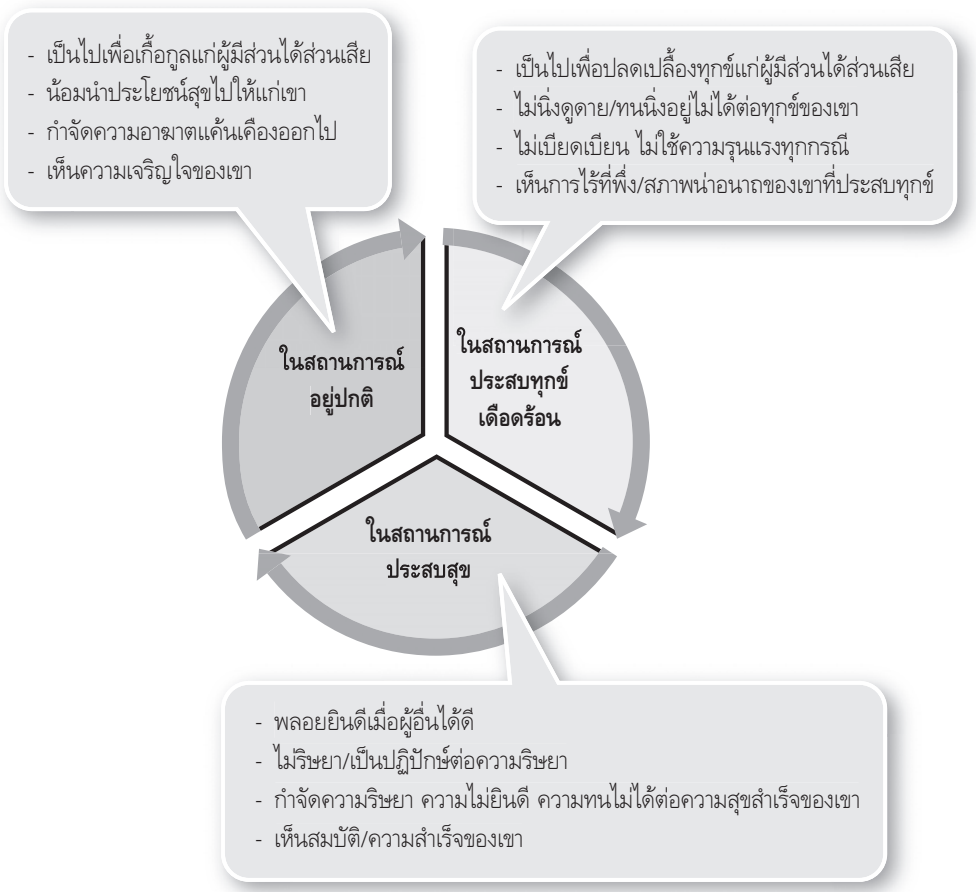
ในทัศนะของผู้เขียนองค์กรภาคธุรกิจที่ทำซีเอสอาร์เชิงพุทธสามารถแบ่งได้ ๓ ลักษณะคือ

(๑) องค์กรภาคธุรกิจที่ไม่ยอมรับผิดชอบใดๆต่อการกระทำตนเองแม้แต่น้อยไม่เอาใจใส่ต่อหน้าที่จำเป็นเป็นองค์กรที่ใช้กลไกตลาดเสรีในทางที่ผิดปฏิเสธรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น

(๒) องค์กรภาคธุรกิจที่ประกอบด้วยความรับผิดชอบแต่เป็นเพียงหลังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น จึงเป็นความรับผิดชอบระดับผลเท่านั้นไม่ใช่เป็นสาเหตุอาจช้าไปที่จะแก้ไขความเสียหายที่ทำลงไปให้ถูกต้อง

(๓) องค์กรภาคธุรกิจที่ยอมรับผิดชอบด้วยความจริงใจต่อการกระทำของตนแม้ก่อนใช้เสรีภาพ

แผนผังสถานการณ์ที่จะทำซีเอสอาร์

ดังนั้น องค์กรภาคธุรกิจที่รับผิดชอบจึงควรใช้เสรีภาพในระบบธุรกิจแบบตลาดเสรีพร้อมด้วยความรู้สึกตระหนักรู้และระมัดระวัง พิจารณาผลที่อาจเกิดจากการกระทำและมั่นใจว่าการกระทำกรรมเพียงเฉพาะสิ่งที่นำไปสู่ผลที่ดี จึงควรรับผิดชอบด้วยการตรวจสอบมีปัญญาพินิจพิจารณารอบคอบมีการตระหนักข้อเท็จจริง ประโยชน์ผลได้และผลเสียที่สอดคล้องกับความดีงามและความจริง

๕. บทสรุป

ความรับผิดชอบสังคมขององค์กรภาคธุรกิจหรือบรรษัทเกิดจากเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ในส่วนภายนอกเนื่องจากโลกได้เปลี่ยนไปหลากหลายมิติ ในด้านสังคมโลกที่เล็กลงเพราะประชากรโลกเพิ่มขึ้นซึ่งดูเหมือนเป็นเพียงหนึ่งชุมชน ในด้านการเมืองมีการฝักฝ่ายทางการทหารและการเมืองได้สร้างกลุ่มประเทศขนาดใหญ่ ในด้านการสื่อสาร การสื่อสารระดับโลกได้ขจัดกำแพงแห่งระยะทาง ภาษาและเชื้อชาติ ในด้านสิ่งแวดล้อมทรัพยากรทางธรรมชาติสูญสิ้น วิกฤตการทางสิ่งแวดล้อมที่คุกคามต่ออากาศ น้ำ ต้นไม้ ตลอดจนชีวิตอันสวยงามเป็นจำนวนมาก และในส่วนของเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและการค้านานาชาติได้สร้างเศรษฐกิจระดับโลกทำให้องค์กรภาคธุรกิจซึ่งถือเป็นสถาบันหนึ่งในการขับเคลื่อนโลกนำไปสู่ความรับผิดชอบต่อสังคมในทุกระดับทำให้การทำธุรกิจที่แสวงหาผลกำไรเพียงอย่างเดียวยังไม่พอ ต้องแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

ส่วนปัจจัยภายใน การประยุกต์ใช้**พุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้** ด้วยการพัฒนามุมมองที่กว้างไกลและเป็นอิสระรวมทั้งการแสดงความรู้สึกร่วม เป็นการแสดงความรับผิดชอบในระดับทิฏฐิซึ่งทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นระดับลึกหรือระดับละเอียดที่สุด เน้นให้องค์กรภาคธุรกิจที่จะรับผิดชอบต่อสังคมต้องเริ่มที่การแก้ปัญหาหรือพัฒนาทัศนคติที่ระดับทิฏฐิดังที่ให้เริ่มการดำเนินด้วยสัมมาทิฏฐิก่อนถือว่ามีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาระดับกลางซึ่งเป็นระดับความคิดหรือดำริและระดับตื้นหรือพื้นทางพฤติกรรมเท่านั้นแต่ทั้งนี้ พระพุทธศาสนาให้มุมมองการแสดงความรับผิดชอบไม่ใช่หยุดอยู่เพียงแค่ระดับทิฏฐิ หรือมุมมองหรือความเห็นเท่านั้น แต่ยังรวมระดับสมาธิหรือความคิดคือการแสดงความกรุณาเมตตาและมุทิตาต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และระดับพฤติกรรมหรือกิจกรรมภายนอกที่แสดงออกทางการกระทำ (กัมมันตะ) คำพูด (วาจา) และการเลี้ยงชีพ (อาชีพ) และการงดเว้นจากอกุศลกิจกรรมทั้งปวง โดยเฉพาะกิจกรรมด้านการค้าขายที่ผิดศีลธรรม ๕ ประการมีการค้าขายคนเป็นต้น นับเป็นกระบวนการรับผิดชอบตลอดสายไม่หยุดอยู่เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง จนถึงการทำซีเอสอาร์ที่เต็มรูปแบบด้วยการให้ การพูดจาไพเราะและการลงแรงทั้ง ๓ สถานการณ์ (ยามประสบทุกข์ ยามสุขและยามปกติ) เป็นรูปแบบการทำซีเอสอาร์ทุกระดับ (มุมมอง ความคิดและพฤติกรรม) และเป็นการทำซีเอสอาร์เชิงสร้างสรรค์ (Creative CSR) เป็นการทำซีเอสอาร์ที่ก้าวข้ามบริบทของการรุก-รับ แต่เป็นการพัฒนากิจกรรม ซีเอสอาร์ เชิงร่วมมือกัน (Collaborative) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างธุรกิจและสังคมอย่างไม่แบ่งแยกแยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิง พัฒนาเป็น (ประชา) สังคมแห่งการตื่นรู้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ ๒๕๐๐.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๓.

(๒) หนังสือแปล

ทะไลลามะและเฟเบียน โอเอกิ. **กล้าฝันเพื่อมนุษยชาติ บทสนทนากับทะไลลามะว่าด้วยเรื่องเงินการเมืองและชีวิตอย่างที่ควรจะเป็น,** แปลโดย วิศิษฐ์และณัฐฟัส วังวิญญู. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ส่วนเงินมีมา, ๒๕๔๕.

ทะไลลามะและลอเรนซ์ แวน เดน มิวเซนเบิร์ก. **วิถีแห่งผู้นำ (The Leader's Way)**, แปลโดย ศมณ สุวรรณรัตน์. กรุงเทพมหานคร: เนชั่นบุคส์, ๒๕๕๒.

ราจีฟ เมห์โรตระ. **เข้าใจทะไลลามะมหาสมุทรแห่งปัญญา**, แปลโดย กฤตศรี สามะพิ. กรุงเทพมหานคร: หจก. สามลดา. ๒๕๔๙.

๒. ภาษาอังกฤษ :

I. Secondary Sources:

Books

Dalai Lama, **Universal Responsibility and The Good Heart**. Dharamsala: Library of Tibetan Works and Archives, 1977.

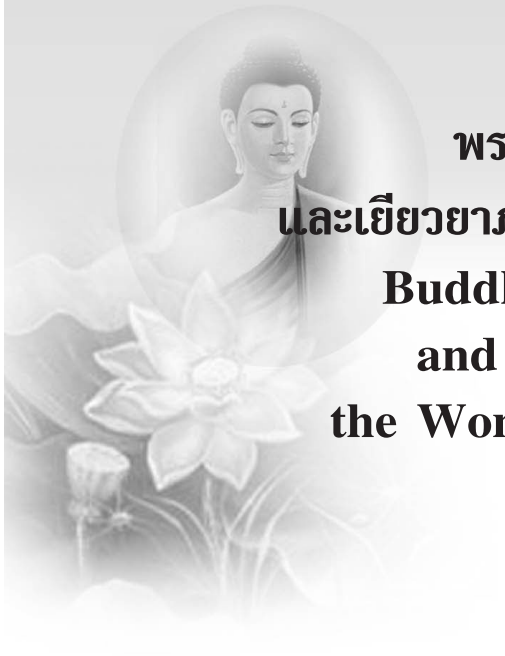
_____ . **The World of Tibetan Buddhism,** trans.& ed by Dr. Thupten Jinpa. Boston: Wisdom Publications, 1995.

_____ . **Universal Responsibility and The Good Heart**. Dharamsala: Library of Tibetan Work & Archives, 1995.

_____ . **How to Expand Love Widening the Circle of Loving Relationships**. New York: Atria Books, 2005.

_____ . **Ethics for The New Millennium.** New York: Riverhead Books, 1999**.**

_____ . **Kindness, Clarity, and Insight**, Co-ed by Jeffrey Hopkins and Elizabeth Napper. New York : Snow Lion Publications, 1996.

พระพุทธศาสนากับการฟื้นฟู และเยียวยาภาวะซึมเศร้าของสตรีในโลกปัจจุบัน

Buddhism and Rehabilitating and Healing Dreariness of the Women in the Modern World

ศุภิสรา เจริญไพฑูรย์
Supisara Charoenpaitoon
อาจารย์วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี กรุงเทพ

บทคัดย่อ

ปัญหาภาวะซึมเศร้ากำลังเป็นปัญหาสุขภาพจิตที่ส่งผลต่อปัญหาสุขภาพเรื้อรังอันดับหนึ่งของประชากรโลก องค์การอนามัยโลกคาดการณ์ว่าใน ค.ศ. ๒๐๒๐ ภาวะซึมเศร้าจะเป็นภาระและความสูญเสียด้านสุขภาพซึ่งมีผลกระทบทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นอันดับสองรองจากโรคหัวใจขาดเลือด ความชุกของโรคและภาวะซึมเศร้าเพิ่มขึ้นในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกในทุกเพศทุกวัย มีความรุนแรงและทวีจำนวนมากขึ้น ในประเทศไทยพบว่า ๑ ใน ๓ ของประชากรมีภาวะซึมเศร้า และพบในเด็กร้อยละ ๓๐-๔๐ ผู้ป่วยด้วยภาวะซึมเศร้าจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นปัญหาสุขภาพอันดับ ๒ ของโลก และมีแนวโน้มในการเกิดภาวะซึมเศร้าในเพศหญิง มากกว่าเพศชายประมาณ ๒ : ๑

การรักษาและการพยาบาลผู้ที่มีภาวะซึมเศร้า พบว่าการรักษาในปัจจุบันเน้นการรักษาทั้งทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านสังคม เนื่องจาก การรักษาด้วยยา และไฟฟ้าจะช่วยปรับสมดุลของสารสื่อประสาททำให้อาการซึมเศร้าของผู้ป่วยดีขึ้น แต่การรักษาด้วยกระบวนการจิตบำบัดและการให้การพยาบาลจะทำให้ผู้ป่วยเข้าใจกระบวนการคิดของตน เกิดแนวทางการแก้ไขปัญหา และเป็นการเพิ่มความสามารถให้กับผู้ป่วย ผลที่ได้จากการรักษาและการพยาบาลจะทำให้คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและครอบครัวดีขึ้น

การให้จิตบำบัดเพื่อบรรเทาภาวะซึมเศร้าตามแนวพุทธประกอบด้วย ๒ แนวทางหลัก ดังนี้

๑) การพัฒนาตนเองของนักบำบัดและผู้ให้คำปรึกษา เนื่องจากนักบำบัดสามารถนำจิตบำบัดแนวพุทธมาใช้ในการพัฒนาตัวเองก่อน ด้วยการสอนให้ตนเอง รู้จักการเรียนรู้ที่จะพัฒนาจิตตนเองด้วย “การฝึกสมาธิ” และ “การฝึกสติ” ๒) การเข้าสู่การบำบัด อาจเรียกว่า “จิตบำบัดแนวพุทธ” มาใช้ในการดูแลผู้ป่วยได้ใน ๓ ลักษณะ คือ (๑) การรักษาสัมพันธภาพที่ดีกับคนไข้หรือผู้ป่วย (๒) การฝึกสมาธิเพื่อการลดความเครียดและความวิตกกังวลให้กับคนไข้ (๓) การฝึกสติให้กับผู้ป่วย

การบำบัดจิตหรือภาวะซึมเศร้าแนวพุทธ นับว่าเป็นการรักษาหรือการให้คำปรึกษาแบบใหม่ในลักษณะของการแก้ไขปัญหาที่ต้นทาง ช่วยทำให้คนที่มีปัญหาสุขภาพจิตที่ยังไม่ถึงขั้นป่วย หรือป่วยแต่ยังไม่มากให้ได้รับการส่งเสริมหรือชี้ทางออกที่เหมาะสม โดยมีการฝึกสมาธิและการฝึกสติเป็นเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาให้ผู้ป่วยเกิดการเรียนรู้และเข้าใจในอารมณ์และความคิดของตัวเอง สามารถจัดการกับอารมณ์และความคิดของตัวเองได้โดยไม่เกิดความเครียดหรือวิตกกังวล

Abstract

The problem of mental depression is becoming the number one recurring health problem of the world. The World Health Organization (W.H.O.) predicts that by the year 2020, the disease will cause a great loss in the sphere of world health and that this will have severe repercussions both socially and economically. Mental depression will likely be the number two health issue, second only to heart disease.

This problem will increase in all countries, affecting people of both sexes and of all ages. It will increase in severity and in numbers. In Thailand, one out of every three persons are affected by this disease. Amongst children, beween 30-40 percent are affected. This disese will become the number two health problem of the world. The disese has tended to affect women more than men with a ratio of two to one (2:1).

In the treatment and cure of those affected by mental depression, it has been found that emphasis has ben placed on physical therapy, mental therapy, and social therapy. The treatment by medicine and electric therapy has proven to be effective, improving the mental condition of such patients. The use of psychological and physical therapy has also been beneficial to patients, improving their mental capabilities. Such efforts at treatment have had a beneficial effect on the patentsû quality of life and also of their families.

The treatment of such illness through Buddhist meditation involves two main approaches:

1. The training of the people who give therapy initially benefits those physiotherapist through the practice of meditation and mental training.

2. This method of treatment might be called çBuddhist therapyé and which can be used in treatment of the mentally depressed and which involves three steps: (1) the treatment using good relations with patients; (2) the use of meditation so as to reduce stress and anxiety of patients; (3) mental therapy or treatment.

Such treatment of mental depression using Buddhist practices can be regarded as a new approach to curing mental depression and involves treatment of the disease at its roots. This helps those who are suffering depression but at an early stage to find a way out of their problems. This is done through the practice of meditation and mental training leading to the patients development of their mental knowledge and ability, therefore enabling mentally depressed patients to deal with their own mental conditions and moods and eliminating stress and anxiety.

๑. บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ และสถานการณ์ความไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินที่เกิดในปัจจุบัน นับว่าเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อภาวะสุขภาพของผู้ประสบปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากบุคคลนั้นขาดภูมิต้านทานทางด้านจิตใจแล้วย่อมส่งผลต่อสุขภาพจิตตามมา ซึ่งปัญหาสุขภาพจิตที่มักจะมีอัตราทางสถิติที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในสถานการณ์ปัจจุบันคือ "ปัญหาภาวะซึมเศร้า"

ปัญหาภาวะซึมเศร้ากำลังเป็นปัญหาสุขภาพจิตที่ส่งผลต่อปัญหาสุขภาพเรื้อรังอันดับหนึ่งของประชากรโลก องค์การอนามัยโลก (World Health Organization)[๑] คาดการณ์ว่าใน ค.ศ. ๒๐๒๐ ภาวะซึมเศร้าจะเป็นภาระและความสูญเสียด้านสุขภาพ ซึ่งมีผลกระทบทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นอันดับสองรองจากโรคหัวใจขาดเลือด ความชุกของโรคและภาวะซึมเศร้าเพิ่มขึ้นในประเทศต่างๆ ทั่ว

[๑] World Health Organization. (2001). The Global Burden of Disease 2000 project: aims, methods and data sources. *Global Programme on Evidence for Health Policy Discussion*, P.36.

โลกในทุกเพศทุกวัยมีความรุนแรงและทวีจำนวนมากขึ้น ในประเทศไทยพบว่า[๒] ๑ ใน ๓ ของประชากรมีภาวะซึมเศร้า และพบในเด็กร้อยละ ๓๐-๔๐ ผู้ป่วยด้วยภาวะซึมเศร้าจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นปัญหาสุขภาพอันดับ ๒ ของโลก และมีแนวโน้มในการเกิดภาวะซึมเศร้าในเพศหญิง มากกว่าเพศชายประมาณ ๒ : ๑

ปรากฏการณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับผลการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะซึมเศร้าในประเทศไทย จำนวน ๓๕ เรื่อง ของสุทธานันท์ ชุนแจ่ม[๓] พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเกี่ยวกับภาวะซึมเศร้าประกอบด้วย กลุ่มผู้หญิงในระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอด และระยะหลังคลอด กลุ่มผู้ป่วยโรคทางกายเรื้อรัง กลุ่มผู้ป่วยที่มีปัญหาทางสุขภาพจิตและจิตเวช และกลุ่มผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มผู้หญิงในระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอดและระยะหลังคลอดและสตรีวัยเปลี่ยนพบความชุกตั้งแต่ร้อยละ ๒.๘๐ - ๗๘.๐๕ ในจำนวนนี้มีงานวิจัย ๒ เรื่องที่รายงานค่าความชุกอย่างชัดเจนว่าเพศหญิงมีความชุกของภาวะซึมเศร้ามากกว่าเพศชาย คือ การศึกษาของนิภาวรรณ ลีนานนท์[๔]พบความชุกของภาวะซึมเศร้าในผู้หญิงร้อยละ ๕๔.๔ และความชุกของภาวะซึมเศร้าในผู้ชายร้อยละ ๑๕.๘ และการศึกษาของผกาพันธุ์ วุฒิลักษณ์ และคณะ[๕] พบความชุกของภาวะซึมเศร้าในผู้หญิงร้อยละ ๗๕.๖ และความชุกของภาวะซึมเศร้าในผู้ชายร้อยละ ๒๔.๔ สะท้อนให้เห็นว่า ภาวะซึมเศร้าในประเทศไทยมีความสอดคล้องกับต่างประเทศ แต่ยังไม่ครอบคลุมการศึกษาในทุกกลุ่มวัย คือ กลุ่มผู้ดูแลและกลุ่มบุคคลวัยทำงาน จึงควรมีการศึกษาในกลุ่มผู้ดูแลและกลุ่มบุคคลวัยทำงานให้มากขึ้น

จากการการศึกษาภาวะซึมเศร้าในกลุ่มวัยทำงาน พบว่า มีการเกิดภาวะซึมเศร้าในเพศหญิงมากกว่าเพศชายเช่นเดียวกันอีก ๒ เรื่อง ได้แก่ การศึกษาของการวิจัยทางระบาดวิทยาเรื่องภาวะสุขภาพจิตของลูกจ้างในสถานประกอบการในประเทศไทย ปี ๒๕๔๗ ซึ่งพบว่า[๖] ลูกจ้างเพศหญิงมี

[๒] สำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมสุขภาพจิต สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (๒๕๕๑). *การสำรวจสุขภาพจิตของคนไทย พ.ศ.๒๕๕๑*. เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๕๒. http://www.service.nso.go.th/ nso/nsopublish/service/.../sumHealth-md51.pdf

[๓] สุทธานันท์ ชุนแจ่ม.*การสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวกับภาวะซึมเศร้าในประเทศไทย*. **วิทยานิพนธ์ ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช**, บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑, บทคัดย่อ.

[๔] อ้างใน สุทธานันท์ ชุนแจ่ม, อ้างแล้ว, น. ๔๖.

[๕] อ้างใน สุทธานันท์ ชุนแจ่ม, อ้างแล้ว, น. ๔๙.

[๖] พรเทพ ศิริวนารังสรรค์, เนตรชนก บัวเล็ก, พัชริน สุริยา, และสาตรีรัตน์ รุจิรชาคร. *รายงาน **การวิจัยภาวะสุขภาพจิตของลูกจ้างในสถานประกอบการในประเทศไทย***, กลุ่มงานระบาดวิทยา สุขภาพจิต กองสุขภาพจิตสังคม กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๗, น. ๗๓.

ภาวะซึมเศร้าถึง ร้อยละ ๓๕.๕ และงานวิจัยของอาภรณ์ทิพย์ บัวเพ็ชร์[๗]ที่พบว่า แรงงานสตรีกลุ่มพนักงานตัดเย็บเสื้อผ้าในประเทศไทย มีภาวะซึมเศร้าร้อยละ ๑๘.๗ มีความสอดคล้องในส่วนของเพศหญิงที่พบมากเป็น ๒ เท่า เมื่อเทียบกับเพศชาย และมีความชุกมากกว่ามากกว่าระบาดวิทยาภาวะสุขภาพจิตของคนไทย ปี ๒๕๕๑ ซึ่งพบภาวะซึมเศร้าร้อยละ ๕ ของประชากรไทย หรือประมาณ ๓ ล้านคน

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าสนใจ และเป็นที่มาของบทความเรื่องนี้ก็คือ ศุภิสรา เจริญไพฑูรย์[๘] ได้ทำวิจัยเรื่อง "**ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภาวะซึมเศร้าในแรงงานสตรีภาคอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์**." และพบว่า "ส่วนใหญ่ของแรงงานสตรีภาคอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ที่นับถือพระพุทธศาสนา (ร้อยละ ๙๘) ประสบกับภาวะซึมเศร้า และร้อยละ ๒๘.๘ ด้านข้อมูลส่วนบุคคล พบว่า โดยแรงงานสตรีส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ย ๓๘ ปี" จะเห็นว่า แรงงานสตรีส่วนใหญ่เหล่านั้นต้องรับภาระความรับผิดชอบหลายบทบาทหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นแม่ ภรรยา และการทำงานเพื่อเลี้ยงดูบุตร จึงทำให้มีความเสี่ยงสูงในการเกิดภาวะคุกคามจากการเกิดปัญหาด้านสุขภาพจิต

คำถามมีว่า พระพุทธศาสนามีท่าทีต่อประเด็นนี้อย่างไร ทั้งในแง่ของปัญหา และสาเหตุของภาวะซึมเศร้า อีกทั้งพระพุทธศาสนาได้นำเสนอหลักการและแนวทางในการจัดการกับภาวะซึมเศร้าอย่างไร จึงจะทำให้สตรีในสังคมปัจจุบันสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขทั้งในครอบครัว ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน และการแสวงหาความสำเร็จในมิติอื่นๆ

๒. ความหมาย

เลวินสัน (Lewinsohn)[๙] กล่าวว่า ภาวะซึมเศร้าเกิดจากผลของการลดลงของการเสริมแรงทางบวกที่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งก่อให้เกิดการเพิ่มความตระหนักรู้ในตนเอง (self-awareness) มากขึ้น โดยการมุ่งเน้นที่ตนเองมากกว่าคนอื่น (focus on the self) เพิ่มการจับผิดตนเองมากขึ้น (self-criticism) และคาดหวังอนาคตในทางลบ (negative expectation) นำมาสู่ความไม่พึงพอใจ กังวลใจ (dysphoria) ในพฤติกรรม ความคิดและสัมพันธภาพกับผู้อื่น

[๗]อาภรณ์ทิพย์ บัวเพ็ชร์, การพัฒนาเครื่องมือประเมินสิ่งแวดล้อมใน การทำงานด้านจิตสังคมของพนักงานตัดเย็บเสื้อผ้าในประเทศไทย, **ดุษฎีนิพนธ์สาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การพยาบาลสาธารณสุข)**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐, น. ๖๒.

[๘]ศุภิสรา เจริญไพฑูรย์, *"ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภาวะซึมเศร้าในแรงงานสตรีภาคอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์"*, **วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาธารณสุขศาสตร์) สาขาการพยาบาลสาธารณสุข**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓, บทคัดย่อ.

[๙]Wilson, P.H., Spence S.H. & Kavanagh D.J. *Depression*. Cognitive Behavioural Interviewing for Adult Disorder.A Practical Handbook, Kent : Mackays of chatham, 1989, P. 57.

เบค (Beck)[๑๐] กล่าวว่าภาวะซึมเศร้า เป็นภาวะอารมณ์แปรปรวนง่าย เช่น โศกเศร้า เสียใจ อ้างว้าง โดดเดี่ยว เฉื่อยชา เซื่องซึม เป็นต้น มีอัตมโนทัศน์ในแง่ลบเกี่ยวกับตนเองชอบตำหนิตนเอง มีพฤติกรรมถดถอยและลงโทษตนเอง ต้องการที่จะหลีกหนีหรืออยากตายมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย เช่น น้ำหนักลด นอนไม่หลับ สูญเสียแรงขับทางเพศ เป็นต้นและการทำกิจกรรมต่างๆ เปลี่ยนแปลง เช่น เชื่องช้า หรือกระวนกระวาย เป็นต้น และต่อมา Beck[๑๑] ได้เสนอรูปแบบปัญญานิยมของภาวะซึมเศร้า ซึ่งได้กล่าวถึงภาวะซึมเศร้าว่าเกิดจากผลของความคิดในทางลบของบุคคลต่อตนเอง สถานการณ์ที่เผชิญหรือสิ่งแวดล้อม และอนาคต เช่น คิดไม่มีเหตุผลแต่สามารถเชื่อมโยงไปสู่สิ่งต่างๆได้ (arbitrary inference) เลือกหยิบเอาแต่ประเด็นที่ไม่ดีมาคิด (selection abstraction) ขยายความคิดที่ไม่ดีให้ใหญ่ขึ้น (magnification) ลดสิ่งที่ดีให้เล็กลง (minimization) เป็นต้น

อุมาพร ตรังคสมบัติ และ ดุสิต ลิขนะพิชิตกุล[๑๒]ได้ให้นิยามศัพท์ว่าภาวะซึมเศร้าว่าหมายถึง ความเปลี่ยนแปลงทางสภาพจิตใจ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ มีอารมณ์เศร้า (dysphoric mood)และมีความรู้สึกเบื่อหน่ายไม่สนุกสนาน (loss of interest or pleasure) และมีอาการอื่นๆ ร่วมด้วยเช่น การเปลี่ยนแปลงทางสรีระหรือความรู้สึกนึกคิด โดยแบ่งภาวะซึมเศร้าออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คืออาการซึมเศร้า (depressive symptoms) มีเพียงความรู้สึกเศร้า หงุดหงิด หรือร้องไห้ยังไม่ถึงขั้นเป็นโรค ไม่มีความผิดปกติในกิจวัตรประจำวัน และโรคซึมเศร้า ซึ่งเป็นภาวะซึมเศร้าที่เกิดขึ้นรุนแรงรบกวนกิจวัตรประจำวัน

ทวี ตั้งเสรี[๑๓] กล่าวว่า ภาวะซึมเศร้า หมายถึง ความผิดปกติทางความคิด ความรู้สึก ซึ่งเกิดจากกระบวนการทางปัญญา ทำให้เกิดความแปรปรวนทางด้านความคิดและการรับรู้ ความแปรปรวนทางด้านอารมณ์ ความแปรปรวนทางด้านแรงจูงใจ และความแปรปรวนทางด้านร่างกายและพฤติกรรม ซึ่งแสดงออกโดยการตำหนิตนเอง มองโลกในแง่ร้าย ขาดสมาธิ การเรียนเปลี่ยนแปลงไม่สนใจกิจกรรม อารมณ์ไม่แจ่มใส วิตกกังวล หมดหวัง เมื่อยล้า นอนไม่หลับ น้ำหนักตัวลดหรือเพิ่มปวดศีรษะและปวดท้อง

[๑๐] Beck, A.T., *Depression : Clinical, Experimental, and Theoretical Aspects*, New York : Hoeber Medical Division, 1967, P. 98.

[๑๑] Beck, A. T., Rush, A. P., Shaw, B. F., & Emery, G. *Cognitive therapy of depression,* New York: Guilford Press., 1979, P. 87.

[๑๒] อุมาพร ตรังคสมบัติ, ดุสิต ลิขนะพิชิตกุล, **อาการซึมเศร้าในเด็ก : การศึกษาโดยใช้ Children's Depression Inventory**, (กรุงเทพมหานคร: *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย*, ๒๕๓๙) น. ๒๒๒-๒๓๔.

[๑๓] ทวี ตั้งเสรี, **การศึกษาความถูกต้องของแบบคัดกรองภาวะซึมเศร้า, *เอกสารประกอบ****การประชุมวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ ๒ ปี ๒๕๔๖***, น.๑๘๔, ในวันที่ ๑๙-๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๖ โรงแรมแอมบาสเดอร์ กรุงเทพมหานคร.

ดวงใจ กสานติกุล[๑๔] ให้ความหมายภาวะซึมเศร้า (depression) ว่าหมายถึง อารมณ์ทุกข์ (dysphoric mood) รู้สึกเศร้าหมอง จิตใจหดหู่ เชื่องช้า เชื่องซึม นอนไม่หลับ ขาดสมาธิ เบื่ออาหาร ไม่มีเรี่ยวแรง ผอมลงหรือน้ำหนักลด หมดอารมณ์เพศ คิดอยากตาย เป็นต้น และมีผลกระทบในด้านสังคมหรืออาชีพ ทำให้มีพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพเปลี่ยนไป กลายเป็นคน แยกตัว เงียบซึม และสมรรถภาพในการเรียนหรือการทำงานลดลง

สรุป ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ความหมายภาวะซึมเศร้าของอุมาพร ตรังคสมบัติ และดุสิต ลิขนะพิชิตกุลหมายถึงความเปลี่ยนแปลงทางสภาพจิตใจ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ มีอารมณ์เศร้า (dysphoric mood) และมีความรู้สึกเบื่อหน่ายไม่สนุกสนาน (loss of interest or pleasure) และมีอาการอื่นๆร่วมด้วยเช่น การเปลี่ยนแปลงทางสรีระหรือความรู้สึกนึกคิด โดยแบ่งภาวะซึมเศร้าออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คืออาการซึมเศร้า (depressive symptoms) มีเพียงความรู้สึกเศร้า หงุดหงิด หรือร้องไห้ ยังไม่ถึงขั้นเป็นโรค ไม่มีความผิดปกติในกิจวัตรประจำวัน และโรคซึมเศร้า ซึ่งเป็นภาวะซึมเศร้าที่เกิดขึ้นรุนแรงรบกวนกิจวัตร ซึ่งให้นิยามชัดเจนในด้านการแสดงออกของอาการซึมเศร้า (depressive symptoms) รู้สึกเศร้า หงุดหงิด หรือร้องไห้ ยังไม่ถึงขั้นเป็นโรค ไม่มีความผิดปกติในกิจวัตรประจำวัน และโรคซึมเศร้า ซึ่งเป็นภาวะซึมเศร้าที่เกิดขึ้นรุนแรงรบกวนกิจวัตรประจำวัน

๓. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภาวะซึมเศร้า

เมื่อพิจารณาการศึกษาความชุกของภาวะซึมเศร้าของการศึกษาในประเทศไทยที่ผ่านมา จากการสำรวจความชุกของโรคจิตเวชในประเทศไทย ปี ๒๕๔๖ พบว่า เพศหญิงมีภาวะซึมเศร้าร้อยละ ๓ การศึกษาของผู้วิจัยในครั้งนี้มีความชุกมากกว่าในระดับประเทศ แต่น้อยกว่าระบาดวิทยาของปัญหาสุขภาพจิตแรงงานในสถานประกอบการขนาดกลาง ของ พรเทพ ศิริวนารังสรรค์และคณะ ซึ่งพบความชุกของภาวะซึมเศร้าค่อนข้างสูงในแรงงานสตรี คือ ประมาณร้อยละ ๓๕.๕ มากกว่าการศึกษาของอาภรทิพย์ บัวเพ็ชร์[๑๕] พบว่า แรงงานสตรีกลุ่มพนักงานตัดเย็บเสื้อผ้าในประเทศไทย มีภาวะซึมเศร้าร้อยละ ๑๘.๗ เหตุผลที่พบว่าความชุกของภาวะซึมเศร้าในแรงงานสตรีมากกว่าผลการศึกษาความชุกในคนไทย ปี ๒๕๔๖ อาจเนื่องมาจากผู้ที่ใช้แรงงานภาคอุตสาหกรรม มีปัจจัยหลาย

[๑๔] ดวงใจ กสานติกุล, **โรคซึมเศร?ารักษาหายได?และโรคอารมณ?ผิดปกติ, (**กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ?นำอักษรการพิมพ์, ๒๕๔๒, น.๖๔.

[๑๕] อาภรณ์ทิพย์ บัวเพ็ชร์, **การพัฒนาเครื่องมือประเมินสิ่งแวดล้อมในการทำงานด้านจิตสังคมของพนักงานตัดเย็บเสื้อผ้าในประเทศไทย**, อ้างแล้ว, น. ๗๑.

ประการที่ส่งผลต่อปัญหาด้านสุขภาพจิต เช่น ลักษณะงาน ระบบการทำงานเป็นกะ การทำงานล่วงเวลา การผลิตสินค้าจำนวนมากตามความต้องการของลูกค้า มีสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการทำงาน การอยู่ในสถานที่ที่จำกัด เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากคนทั่วไปที่ไม่ต้องทำงานในโรงงาน ถูกจำกัดจากสภาพแวดล้อมภายนอก ทำงานแข่งกับเวลาเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามที่ต้องการ มีอิสระในการทำงาน ทั้งนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้แรงงานภาคอุตสาหกรรมมีภาวะซึมเศร้ามากกว่าคนทั่วไป จากผลทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะสุขภาพในสถานประกอบการ ๒ การศึกษา พบว่า การศึกษาครั้งนี้พบภาวะซึมเศร้ามากกว่าแรงงานสตรีโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งมีภาวะซึมเศร้าร้อยละ ๑๘.๗ ทั้งนี้อาจเนื่องจากสภาพงานตัดเย็บเสื้อผ้า ซึ่งมีรูปแบบการผลิตชิ้นงานที่แน่นอนเป็นขั้นตอน ทำให้ไม่เกิดความยุ่งยากในการทำงานมากนัก อาจทำให้แรงงานสตรีตัดเย็บเสื้อผ้าคิดว่าการทำงานที่ทำอยู่นี้ไม่ได้กดดันมากนัก เมื่อเกิดปัญหาอาจถูกมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่สามารถเกิดขึ้นได้ในที่ทำงานและสามารถปรับตัวได้ ซึ่งแตกต่างจากสภาพงานอิเล็กทรอนิกส์ มีการควบคุมกฎระเบียบในโรงงานอุตสาหกรรมอย่างเคร่งครัด ลักษณะงานต้องใช้เทคโนโลยีสูงในการผลิตและมีความทันสมัย มีการควบคุมสภาพแวดล้อมในการทำงาน อันได้แก่ ฝุ่น ความชื้น และกระแสไฟฟ้าสถิตย์ เป็นต้น มีกฎระเบียบในการทำงานทั้งการแต่งกายในชุดพนักงานที่รัดกุมเมื่อต้องทำงานในห้องที่มีการควบคุมสภาพแวดล้อม (Clean Room) ใช้สายตาทำงานกับชิ้นงานทำให้ปวดเมื่อกล้ามเนื้อตาได้ แต่พบว่ามีภาวะซึมเศร้าน้อยกว่าการศึกษาในสถานประกอบการขนาดกลางของพรเทพ ศิริวนารังสรรค์และคณะ (๒๕๔๗) ซึ่งภาวะซึมเศร้า ร้อยละ ๓๕.๕ อาจมีสาเหตุเนื่องจากลักษณะงานมีความกดดันมากกว่า แรงงานสตรีต้องทำงานแข่งกับเวลา ทำงานซ้ำๆ ในระบบสายพาน แข่งกับเครื่องจักร ไม่มีเวลาหยุดพัก อีกทั้งต้องทำงานล่วงเวลา ไม่สามารถปรึกษาปัญหาที่มีอยู่ในขณะการทำงานจึงทำให้เกิดภาวะซึมเศร้าได้สูงกว่าแรงงานสตรีภาคอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์

จากผลภาวะซึมเศร้าที่เกิดขึ้นกับแรงงานสตรี จึงมีความสำคัญเนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในภาคอุตสาหกรรมของประเทศก่อให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจในภาพรวม หากไม่ได้รับการแก้ไขในทางที่ถูกต้องเหมาะสม นอกจากจะมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการทำงานของบุคคลและองค์กรแล้ว อาจเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ลาป่วย ขาดงาน ส่งผลทำให้ผลิตสินค้าได้ลดลง นอกจากนี้อาจส่งผลกระทบถึงความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน สัมพันธภาพในครอบครัว สังคมและประเทศชาติ เนื่องจากพนักงานถือว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า เมื่อพนักงานมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงและมีสุขภาพจิตดีก็จะทำให้มีศักยภาพและมีความสามารถในการทำงานมาก สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเต็มความสามารถ มีความสุขกับการทำงาน ประสิทธิผลและประสิทธิภาพของงาน ย่อมสูงตามไปด้วย ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพตอบสนองต่อความต้องการและเป็นที่พึงพอใจของลูกค้าและผู้รับบริการ

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านบุคคล พบว่า ความเพียงพอของรายได้ส่วนตัวไม่พอใช้มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าของแรงงานสตรีที่ปฏิบัติงานในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่วางไว้ สอดคล้องกับการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศที่พบว่า[๑๖] ความเพียงพอของรายได้ส่วนตัวมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า อาจเนื่องมาจากรายได้เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และมีผลในการตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล ทำให้เกิดมีความสุขในชีวิต เป็นตัวกำหนดความพึงพอใจในชีวิต ความเพียงพอของรายได้จึงเป็นอีกเหตุปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลต่อภาวะสุขภาพของแรงงานสตรี

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านครอบครัว พบว่าสัมพันธภาพในครอบครัวที่ไม่ดี/ค่อนข้างไม่ดีและความเพียงพอของรายได้ครอบครัวไม่พอใช้มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าของแรงงานสตรีที่ปฏิบัติงานในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่วางไว้ อาจเนื่องมาจากแรงงานสตรี ขาดการใช้เวลาในการอยู่ร่วมกันขาดการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกันในครอบครัว ทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันและเมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาไม่ได้รับการแก้ไขจึงทำให้เกิดสัมพันธภาพในครอบครัวที่มีปัญหาได้ ส่วนด้านความเพียงพอของรายได้ของครอบครัวไม่พอใช้ ผลการศึกษา พบว่า ความเพียงพอของรายได้ครอบครัวไม่พอใช้ มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าของแรงงานสตรีเนื่องจากความเพียงพอของรายได้ครอบครัวเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตในครอบครัวส่งผลให้เกิดความสุขในชีวิตครอบครัว

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านจิตสังคมในการทำงาน พบว่า การทุ่มเทในงาน ผลตอบแทนจากงานและการมุ่งมั่นต่องานมากเกินไปมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า มีเพียงด้านเดียวคือการทุ่มเทในการทำงานและผลตอบแทนจากงานไม่สมดุลที่พบว่าไม่มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า ซึ่งผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องและความแตกต่างการศึกษาที่ผ่านมา จากการทบทวนความสัมพันธ์แนวคิดด้านการทุ่มเทในการทำงานและด้านผลการตอบแทนจากงานไม่สมดุล ผู้วิจัยมักพบว่าองค์ประกอบย่อยทุกตัวได้แก่ การทุ่มเทในงาน ด้านผลตอบแทนในงาน และด้านการมุ่งมั่นต่องานมากเกินไป และด้านการทุ่มเทในการทำงานและด้านผลการตอบแทนจากงานไม่สมดุลจะมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า

การศึกษาครั้งนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดทุกองค์ประกอบยกเว้นด้านการทุ่มเทในการทำงานและด้านผลการตอบแทนจากงานไม่สมดุลเพียงด้านเดียวที่ไม่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอาจมีสาเหตุเนื่องจากการรับรู้ของแรงงานสตรีและพฤติกรรมต่อสภาพแวดล้อมทาง

[๑๖] รัชนีกร อุปเสน, *"การศึกษาบทบาทและภาระของญาติผู้ดูแลผู้ที่เป็นโรคจิตเภทที่บ้าน"*, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช,** บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑, บทคัดย่อ.

สังคมที่มีผลต่อการทำงานเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีปัจจัยอื่นด้านสังคมเข้ามากระทบโดยเฉพาะในบริบทด้านเศรษฐกิจของประเทศไทย ที่ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในกลุ่มโรงงานอุตสาหรรมอิเล็กทรอนิกส์มากที่สุด ในช่วงปลายปี ๒๕๕๑ เกิดภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ยอดการสั่งผลิตจากต่างประเทศลดน้อยลง ทำให้โรงงานบางส่วนในกลุ่มอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ต้องปิดกิจการลง หรือปรับตัวเพื่อให้กิจการอยู่รอดโดยการปลดพนักงาน ทำให้เกิดปัญหาการว่างงานมากขึ้น แต่แรงงานสตรีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างไม่เกิดผลกระทบปัญหาการตกงาน แต่มีพนักงานบางส่วนที่ได้รับการประเมินและต้องถูกปลดออกจากงานเพื่อไม่ให้โรงงานต้องปิดกิจการลง ทำให้เกิดภาระงานที่มากขึ้นกับแรงงานสตรีที่ได้รับการประเมินให้ทำงานต่อและ ต้องทำงานหนักมากขึ้นแต่ได้รับผลตอบแทนเท่าเดิม เหตุผลข้อนี้อาจเป็นเงื่อนไขของการชดเชยทางสังคมที่ทำให้แรงงานสตรีคิดว่าถึงแม้ต้องทุ่มเทในงานมากขึ้นแต่ยังคงมีงานทำต่อไป ซึ่งถือว่าเป็นการปรับตัวยอมรับกับสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ ถึงแม้ต้องทำงานหนักแต่มีรายได้ลดลงหรือเท่าเดิม ยังดีกว่าสูญเสียรายได้ไปอย่างถาวรโดยมีเงื่อนไขของความมั่นคงในงานที่ยังคงอยู่ต่อไป

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสังคมพบว่าเหตุการณ์เครียดในชีวิตและแรงสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการเกิดภาวะซึมเศร้า พบว่า เหตุการณ์ความเครียดในชีวิต มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าของแรงงานสตรีที่ปฏิบัติงานในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่วางไว้ โดยพบว่าเหตุการณ์ที่แรงงานสตรีประสบมากที่สุดคือเหตุการณ์คนใกล้ชิดในครอบครัวเสียชีวิตกะทันหันรองลงมาคือคนใกล้ชิดในครอบครัวเจ็บป่วยเป็นโรครุนแรงอย่างกะทันหัน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าเมื่อบุคคลเกิดการสูญเสียหรือเหตุการณ์ใดที่มีผลกระทบต่อตัวบุคคลย่อมทำให้บุคคลเกิดกระบวนการปรับตัวก่อนการยอมรับกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งได้แก่ภาวะซึมเศร้า ส่วนแรงสนับสนุนทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า แรงสนับสนุนทางสังคม มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าของแรงงานสตรีที่ปฏิบัติงานในอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่วางไว้ เนื่องจากแรงสนับสนุนทางสังคมสามารถป้องกันความเครียดที่เกิดจากเหตุการณ์เครียดในชีวิต หรือช่วยลดระดับความรุนแรงของภาวะเครียดที่เกิดขึ้นกับบุคคลได้ หากมีแรงสนับสนุนทางสังคมจะช่วยป้องกันปัญหาที่มากระทบต่อจิตใจ ทำให้บุคคลมีที่ปรึกษาที่ไว้วางใจสามารถปรึกษาได้ในยามทุกข์ใจ การศึกษาที่ผ่านมาทั้งในประเทศและต่างประเทศพบว่า ปัจจัยเหตุการณ์ความเครียดในชีวิตเป็นการสะท้อนว่าเหตุการณ์ความเครียดไม่ว่าระดับของความรุนแรงจะเป็นอย่างไรหากแต่เมื่อเกิดกับบุคคลย่อมก่อให้เกิดผลกระทบที่ตามมาได้เช่นเดียวกันเป็นปัจจัยเสี่ยงที่มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า[๑๗]

[๑๗] Kaplan, H. I., & Sadock, B. J., **Kaplan and Sadock 's synopsis of psychiatry: Behavioral sciences,clinical psychiatry** (8 th ed.), (Baltimor: Williams & Wilkins, 1998), P. 54.

ปัจจัยด้านบุคคล ปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านจิตสังคมในการทำงาน และปัจจัยด้านสังคม ที่อาจส่งผลต่อภาวะซึมเศร้าในแรงงานสตรีภาคอุตสาหกรรมพบว่ามี ๓ กลุ่มปัจจัย ซึ่งได้แก่ ปัจจัยด้านครอบครัว(สัมพันธภาพในครอบครัว) ปัจจัยด้านจิตสังคมในการทำงาน (ผลตอบแทนในงาน) และปัจจัยด้านสังคม (แรงสนับสนุนทางสังคม) เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดภาวะซึมเศร้าของแรงงานสตรีได้ที่ระดับความเชื่อมั่น ๐.๐๕ สอดคล้องกับแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงสังคม (Ecological model of Health behavior) ซึ่งกล่าวถึงอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวบุคคล ซึ่งมีหลายระดับ ล้วนส่งผลต่อพฤติกรรมสุขภาพจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่บุคคลดำเนินชีวิตอยู่และมีปฏิสัมพันธ์ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมกับสภาพแวดล้อมของตนอยู่เสมอ การศึกษาในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าการรับรู้ของแรงงานสตรีที่เกิดจากปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านจิตสังคมในการทำงานและปัจจัยด้านสังคม ล้วนส่งผลต่อพฤติกรรมสุขภาพของแรงงานสตรี อาจมีสาเหตุเนื่องจากปัจจัยด้านครอบครัวมีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมทางบุคลิกภาพ คุณลักษณะของบุคคล มีการถ่ายโยงค่านิยมและความรู้สึกนึกคิดของแรงงานสตรีจากการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันโดยการเข้าไปมีบทบาท ภาระหน้าที่และมีความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของครอบครัวร่วมกัน การที่บุคคลทำบทบาทหน้าที่ในด้านครอบครัวบกพร่องไปอาจนำไปสู่การเกิดภาวะซึมเศร้าได้ ส่วนปัจจัยด้านจิตสังคมในการทำงานมีอิทธิพลต่อการเกิดภาวะเศร้าอาจมีสาเหตุเนื่องจากช่วงวัยทำงานของแรงงานสตรี ส่วนใหญ่อยู่ในสถานที่ทำงาน ต้องพบกับสภาพความกดดันในการทำงาน ความรับผิดชอบต่องาน แต่ผลตอบแทนจากงานไม่เป็นไปตามความคาดหวัง ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากหลังภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ แรงงานสตรีบางส่วนอาจได้รับการประเมินให้ถูกปลดออกจากงาน เพื่อไม่ให้โรงงานต้องปิดกิจการลง ทำให้เกิดภาระงานที่มากขึ้นกับแรงงานสตรีที่ได้รับการประเมินให้ทำงานต่อ อาจรู้สึกว่าไม่มี ความมั่นคงในการทำงานดังเดิม มีระบบการประเมินเข้ามาเกี่ยวข้อง ต้องทำงานหนักมากขึ้นแต่ได้รับผลตอบแทนเท่าเดิม เหตุผลข้อนี้อาจทำให้ปัจจัยด้านจิตสังคมในการทำงานมีอิทธิพลกับการเกิดภาวะซึมเศร้า ส่วนปัจจัยด้านสังคมพบว่ามีอิทธิพลต่อการเกิดภาวะซึมเศร้าเนื่องจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แรงงานสตรีต้องดำเนินชีวิตอยู่และมีปฏิสัมพันธ์ด้วยอยู่เสมอ ซึ่งภาวะซึมเศร้าเป็นปฏิกิริยาตอบสนองของบุคคลเมื่อต้องเผชิญกับความกดดันที่เกิดจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการรับรู้เกี่ยวกับการให้และการได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในเครือข่ายทางสังคม ๕ ด้าน คือ ด้านการได้รับความรักใคร่ผูกพัน ด้านการได้รับการยอมรับและเห็นคุณค่าในตนเอง ด้านการได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ด้านการได้ช่วยเหลือเอื้อประโยชน์แก่บุคคลอื่นและด้านการได้รับการช่วยเหลือหรือคำแนะนำ แรงสนับสนุนทางสังคมนี้มีความสำคัญต่อการป้องกันการเกิดภาวะซึมเศร้า โดยจะช่วยป้องกันและดูดซับความรุนแรงของการเกิดภาวะซึมเศร้าในช่วงที่บุคคลมีความเครียดในชีวิต เพิ่มความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเองให้แก่บุคคล มีความเครียดลดลง ทำให้สามารถปรับตัวได้ถูกต้องเหมาะสม และนำไปสู่การมีพฤติกรรมด้านสุขภาพอนามัยที่ดี ส่วนปัจจัยด้านบุคคลไม่มีอิทธิพลต่อการเกิดภาวะซึมเศร้าได้อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากแรงงานสตรีสามารถเผชิญปัญหาส่วนบุคคลและแก้ไขปัญหาส่วนบุคคลได้ด้วยตนเอง แต่สิ่งแวดล้อม

ด้านครอบครัว ด้านการทำงานและด้านสังคมเป็นปัจจัยภายนอกที่ควบคุมได้ยากกว่าตนเองจึงไม่พบปัจจัยด้านบุคคลมีอิทธิพลต่อการเกิดภาวะซึมเศร้า

จากการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภาวะซึมเศร้าที่เกิดขึ้นต่อสตรีในสถานการณ์ปัจจุบันจะพบว่า เกิดขึ้นจากตัวแปรหลายประเด็นด้วยกัน กล่าวคือ

๑. ปัจจัยด้านครอบครัว พบว่าสัมพันธภาพในครอบครัวที่ไม่ดีหรือค่อนข้างไม่ดีมีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าของแรงงานสตรี อาจเนื่องมาจากแรงงานสตรี ขาดการใช้เวลาในการอยู่ร่วมกันขาดการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกันในครอบครัวเนื่องจากการทำงานส่วนใหญ่ต้องทำงานเฉลี่ยคนละ ๖ วัน วันละ ๑๒ ชั่วโมง อาจทำให้ขาดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันและเมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาไม่ได้รับการแก้ไขจึงทำให้เกิดสัมพันธภาพในครอบครัวที่มีปัญหาได้

๒. ด้านการขาดแรงสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลกับภาวะซึมเศร้าในทุกกลุ่มตัวอย่างอาจเกิดเนื่องจาก แรงสนับสนุนทางสังคมที่เพียงพอจะทำให้เกิดความรักใคร่ผูกพัน การรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การมีโอกาสได้ดูแลผู้อื่น การได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลที่มีคุณค่า มีความสมานฉันท์ที่ดีกับเครือญาติ และการได้รับคำแนะนำจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ สังคมมีส่วนช่วยทำให้เกิดความเข้มแข็งทางจิตใจสามารถช่วยป้องกันการเกิดภาวะซึมเศร้าได้

๓. ด้านการขาดผลตอบแทนเป็นส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเกิดภาวะซึมเศร้าในแรงงานสตรี ผลตอบแทนในที่นี้ไม่เพียงแต่ด้านรายได้เท่านั้นหากยังรวมถึงด้านการได้รับเกียรติได้รับการเคารพยกย่องความรู้สึกมั่นคงในการทำงาน และความก้าวหน้าในการทำงานอีกด้วย การเสริมภูมิคุ้มกันให้แรงงานสตรี จึงเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้แรงงานสตรีมีภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันการเกิดภาวะซึมเศร้า เช่น การให้เทคนิคการบริหารเงินในการควบคุมรายรับ รายจ่าย เงินออม การทำบัญชี การกระจายความเสี่ยง เป็นต้น เพื่อให้เกิดความพอเพียง จะทำอย่างไรให้รายได้พอใช้สามารถต้านทานกระแสบริโภคนิยมในปัจจุบันที่เป็นตัวกระตุ้นความอยากได้ อยากมีในสิ่งที่เกินความต้องการของตนเอง นอกจากนี้การได้รับความเคารพยกย่องเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดคุณค่าในแรงงานสตรี เช่น การแสดงความชื่นชม การยอมรับนับถือจากหัวหน้างาน เพื่อนร่วมงาน หรือผู้บริหาร เพื่อสร้างกำลังใจในการทำงาน มีระบบการจ้างงานที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมรวมถึงพิจารณาตำแหน่งงานในปัจจุบันเพื่อเพิ่มโอกาสของความก้าวหน้าในที่ทำงานด้วย

จะเห็นได้ว่าอิทธิพลที่มีผลต่อภาวะซึมเศร้าในแรงงานสตรี ล้วนเกี่ยวข้องกับจากสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวบุคคลที่ดำเนินชีวิตอยู่ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมทั้งปัจจัยด้านครอบครัว ปัจจัยด้านจิตสังคมในการทำงาน และปัจจัยด้านสังคม

๔. การรักษาและการพยาบาลผู้ที่มีภาวะซึมเศร้า

แนวทางในการรักษาผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าในปัจจุบัน พบว่า มี ๓ รูปแบบใหญ่ คือ การรักษาด้วยยาการรักษาด้วยกระบวนการจิตบำบัด และ การรักษาด้วยไฟฟ้า[๑๙] ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางการรักษาหลัก แต่พบว่านอกจากการรักษาดังกล่าว ปัจจุบันมีความพยายามในการคิดค้นวิธีการรักษารูปแบบอื่น เช่น การรักษาด้วยแสง เพื่อใช้ควบคู่ในการรักษาข้างต้น สำหรับรายละเอียดในการรักษาผู้ที่มีภาวะซึมเศร้า มีดังต่อไปนี้

๑. การรักษาด้วยยา (Pharmacotherapy) การรักษาด้วยยาจะใช้ในผู้ป่วยที่มีภาวะซึมเศร้าระดับปานกลางถึงรุนแรง เนื่องจากยาจะไปยับยั้งการดูดซึมสารสื่อประสาทกลับเข้าสู่เซลล์ทำให้มีการเพิ่มขึ้นของระดับสารสื่อประสาท ผลที่เกิดทำให้ระดับภาวะซึมเศร้าลดลง อารมณ์แจ่มใสขึ้น

๒. การรักษาด้วยกระบวนการจิตบำบัด (Psycho Therapy) เป็นกระบวนการรักษาที่นำมาใช้ กับผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าเล็กน้อยถึงปานกลางที่ไม่มีอาการทางจิต ควบคู่ไปกับการรักษาด้วยยา เนื่องจากการรักษาด้วยยาเป็นเพียงการบำบัดอาการของผู้ป่วยให้ดีขึ้น แต่ไม่สามารถปรับกระบวนการคิดของผู้ป่วยให้ดีขึ้น ดังนั้น การนำกระบวนการจิตบำบัดมาใช้ในการรักษาจะช่วยให้บุคคลเรียนรู้วิธีการจัดการกับปัญหาชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสัมพันธภาพ กระบวนการหรือรูปแบบการคิด และพฤติกรรมที่อาจนำไปสู่ภาวะซึมเศร้า ผลที่ได้จากการบำบัดจะทำให้บุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การรักษาด้วยกระบวนการจิตบำบัด มีดังนี้

๒.๑ จิตบำบัดแบบสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal Psychotherapy) หรือ ITP เป็นวิธีบำบัดโดยมีพื้นฐานความเชื่อว่าภาวะซึมเศร้าเกิดจากปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือเกิดจากการที่บุคคลมีสัมพันธภาพทางสังคมที่ไม่ดี ดังนั้น เป้าหมายในการบำบัดเพื่อแก้ไขปัญหาซึ่งเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ชีวิตในปัจจุบันและแก้ไขสัมพันธภาพระหว่างบุคคลใน ๔ ด้านต่อไปนี้ ๑. ความรู้สึกเศร้าเสียใจจากการสูญเสียบุคคลสำคัญ ๒. ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ๓. การเปลี่ยนผ่านบทบาททางสังคม ๔. การขาดสัมพันธภาพทางสังคม

๒.๒ จิตบำบัดแบบปรับความคิด (Cognitive Therapy) การบำบัดมีพื้นฐานบนความเชื่อที่ว่า ภาวะซึมเศร้าเป็นผลจากกระบวนการคิดที่เบือนไป ดังนั้น เป้าหมายในการบำบัดจึงมุ่งแก้ไขความคิด โดยการให้ข้อมูลและเหตุผลที่สอดคล้องกับความจริง ทำให้ผู้ป่วยเปลี่ยนแปลงความคิดไปในทางแง่บวก มีการคิดแบบยืดหยุ่น และลดภาวะซึมเศร้า

[๑๙] Dubovsky, S. L., Davies, R., & Dubovsky, A. N., **Essential of clinical psychiatry : Mood disorder**, (Washigton DC : American Psychiatry, 2004), P. 105.

๒.๓ จิตบำบัดแบบพิจารณาเหตุผลและอารมณ์ (Rational emotive Therapy) หรือ RET ซึ่งมีความเชื่อว่าการที่บุคคลเกิดปัญหาทางอารมณ์และพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไป มีสาเหตุมาจากบุคคลมีความเชื่อ หรือความคิดที่ไม่มีเหตุผล ดังนั้นกระบวนการบำบัดจึงเน้นให้ผู้ป่วยเปลี่ยนแปลงความเชื่อหรือความคิดของตน โดยใช้กระบวนการทางปัญญาพิจารณาเหตุผลร่วมกับการบำบัดแบบอื่นเพื่อให้บุคคลเปลี่ยนจากความคิดที่ไม่มีเหตุผลเป็นความคิดที่มีเหตุผลเทคนิคที่นำมาใช้ ได้แก่ เทคนิคทางปัญญา (cognitive techniques) เทคนิคทางอารมณ์ (emotive techniques) และเทคนิคทางพฤติกรรม (behavioral techniques)

๒.๔ จิตบำบัดแบบครอบครัวบำบัด (Family Therapy) เป็นกระบวนการบำบัดรูปแบบหนึ่งของ Interpersonal Psychotherapy มีเป้าหมายเพื่อปรับปรุงสัมพันธภาพภายในครอบครัวร่วมกับการรักษาด้วยยา ใช้ในรายที่มีอาการซึมเศร้าแล้วก่อให้เกิดผลกระทบหรือความขัดแย้งในครอบครัว ได้แก่ เกิดภาวะตึงเครียดต่อชีวิตการแต่งงาน หรือต่อครอบครัวหรือใช้ในรายที่มีอาการซึมเศร้ายังคงอยู่หรือเป็นมากขึ้น โดยให้ญาติมีส่วนร่วมในการดูแลผู้ป่วย

๒.๕ จิตบำบัดแบบพฤติกรรมบำบัด (Behavior Therapy) มีพื้นฐานความเชื่อบนสมมติฐานที่ว่าพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไป เป็นผลจากการที่บุคคลได้รับการปฏิเสธจากสังคมหรือได้รับแรงเสริมทางบวกที่ไม่เพียงพอ ดังนั้น เป้าหมายการบำบัดเน้นการให้แรงเสริมต่อพฤติกรรมที่เกิดขึ้นทางบวก เทคนิคที่นำมาใช้ในรักษา ได้แก่ การฝึกหายใจ การฝึกผ่อนคลาย ฝึกลดความไวต่อสิ่งเร้า ฝึกเผชิญกับสิ่งที่กลัว ฝึกทักษะการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ฝึกหยุดและเบี่ยงเบนความคิด การวางเงื่อนไขเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และการกำหนดกิจกรรมให้ทำเพื่อให้เกิดความสุข

๓. การรักษาด้วยไฟฟ้า (Electroconvulsive therapy) หรือ ECT ถือได้ว่าเป็นการรักษาที่เก่าแก่ที่สุด แต่เป็นการรักษาที่มีประสิทธิภาพ และใช้ได้ผลดีกับผู้ป่วยโรคซึมเศร้า เนื่องจากการรักษาด้วยไฟฟ้าจะทำให้อาการของผู้ป่วยดีขึ้นอย่างชัดเจน จากการรักษาจะช่วยปรับระดับของสารสื่อประสาทที่ลดลงให้กลับมาอยู่ในระดับที่ปกติ สำหรับข้อบ่งชี้ในการใช้การรักษาด้วยไฟฟ้า คือ ผู้ป่วยไม่ตอบสนองต่อการรักษาด้วยยา หรือไม่สามารถทนฤทธิ์ข้างเคียงของยาได้ และมีโอกาสเสี่ยงสูงที่จะฆ่าตัวตาย เช่น ผู้ป่วยมีความคิดหรือความพยายามในการฆ่าตัวตาย อย่างไรก็ตามการรักษาด้วยไฟฟ้าในความรู้สึกของประชาชนไทยยังไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควร เนื่องจากภาพลักษณ์ในการรักษาที่อันตรายและน่ากลัว ทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการรักษาด้วยไฟฟ้า[๑๙]

[๑๙] Soonthornchaiya, R., **Perception of depression among elderly Thai immigrants, (**U.S.A. :University of Illinois of Chicago, 2004), P. 130.

๔. การรักษารูปแบบอื่น ได้แก่ การรักษาด้วยแสง (Light Therapy) จากรายงานการศึกษาของสรยุทธ วาสิกนานนท์[๒๐] ที่ศึกษาจากการวิจัยหลายฉบับของต่างประเทศพบว่า การรักษาด้วยแสงในขนาด ๕,๐๐๐ ถึง ๑๐,๐๐๐ lux ครั้งละ ๓๐ นาทีถึง ๒ ชั่วโมง ช่วงเวลาเช้าจะสามารถลดอาการของโรคซึมเศร้า โดยมีอัตราตอบสนองต่อการรักษาประมาณร้อยละ ๖๐ ถึง ๗๐ แต่สามารถเกิดผลข้างเคียงจากการรักษา ได้เช่นเดียวกับการรักษาด้วยยาและการรักษาด้วยไฟฟ้าเช่นกัน ได้แก่ เกิดอาการปวดศีรษะ เกิดปัญหาทางสายตา รวมถึงอาจเกิดอาการ hypomania แต่เป็นอาการที่เกิดขึ้นชั่วคราว อย่างไรก็ตามพบว่า ในประเทศไทยไม่ได้นำวิธีการรักษาด้วยแสงมาใช้กับผู้ป่วย แม้ว่าจะมีประสิทธิภาพในการรักษาเทียบเท่ากับการรักษาด้วยยาก็ตาม นอกจากการรักษาข้างต้นที่กล่าวมา การให้ผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าหรือผู้ป่วยโรคซึมเศร้า รับประทานอาหารสามารถช่วยให้อารมณ์ดีขึ้นได้ โดยกรมสุขภาพจิต[๒๑] รายงานว่า ผลของระดับโปรตีนและคาร์โบไฮเดรตในอาหารส่งผลต่อสารชีวเคมีในสมอง (Neurotransmitter) เช่น ซีโรโทนิน โดปามีน อิพิเนฟริน รวมไปถึงเอนดอร์ฟิน ซึ่งอาหารที่ทำให้ร่างกายหลั่งสารซีโรโทนิน ออกมาในสมอง คืออาหารในหมู่คาร์โบไฮเดรต เช่น ข้าว แป้ง และน้ำตาลรวมถึงผลไม้ เช่น กล้วยหอม ที่อุดมไปด้วยทริปโตแฟน สำหรับอาหารในหมู่โปรตีนสูง เช่น เนื้อสัตว์ต่างๆ ถั่วเหลือง อาหารทะเล ไข่ และนม ที่มีส่วนประกอบของไทโรซีนในอาหาร จะทำให้ร่างกายมีการหลั่งสารโดปามีนออกมาจาก นอกจากนี้การรับประทานช็อคโกแลตซึ่งมีสารฟีนิวไทอะลามีนจะมีความสัมพันธ์กับการเพิ่มขึ้นของซีโรโทนินและเอนดอร์ฟิน นอกจากการรักษาข้างต้นที่ได้กล่าวมา ในการรักษาดูแลผู้ป่วยหรือผู้ที่มีภาวะซึมเศร้า พยาบาลถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ เนื่องจากผู้ที่มีภาวะซึมเศร้าถือว่าเป็นบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและสังคม ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างมากที่ผู้ป่วยต้องได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่องและได้รับการพยาบาลแบบองค์รวม เพื่อลดและป้องกันการเกิดภาวะซึมเศร้า[๒๒] รวมถึงสนับสนุน และส่งเสริมผู้ป่วยสามารถดูแลตนเองได้ อันจะทำให้ให้คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและญาติดีขึ้น

[๒๐] สรยุทธ วาสิกนานนท์, โรคซึมเศร้า อ้างใน พิเชษฐ์ อุดมรัตน์ (บรรณาธิการ), **การทบทวนองค์ความรู้และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องระบาดวิทยาของปัญหาสุขภาพจิตและโรคทางจิตเวช,** (สงขลา : ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๗). น.๗๗-๙๒.

[๒๑] กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. *อารมณ์กับอาหาร*. สืบค้นเมื่อ ตุลาคม ๑๖, ๒๕๔๙, จาก http://www.dmh.go.th/news/view.asp?id=1020.

[๒๒] อัจฉราพร ลี่หิรัญวงศ์และคณะ, **แบบวัด Hamilton Rating Scale for Depression : การวิเคราะห์การรวมกลุ่ม**, (กรุงเทพมหานคร : วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, ๒๕๕๖), น. ๓๑๑-๓๒๑.

จากการศึกษาเกี่ยวกับการรักษาและการพยาบาลผู้ที่มีภาวะซึมเศร้า พบว่าการรักษาในปัจจุบันเน้นการรักษาทั้งทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจและด้านสังคม เนื่องจาก การรักษาด้วยยาและไฟฟ้าจะช่วยปรับสมดุลของสารสื่อประสาททำให้อาการซึมเศร้าของผู้ป่วยดีขึ้น แต่การรักษาด้วยกระบวนการจิตบำบัดและการให้การพยาบาลจะทำให้ผู้ป่วยเข้าใจกระบวนการคิดของตนเกิดแนวทางการแก้ไขปัญหา และเป็นการเพิ่มความสามารถให้กับผู้ป่วย ผลที่ได้จากการรักษาและการพยาบาลจะทำให้คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและครอบครัวดีขึ้น

๕. การบำบัดภาวะซึมเศร้าตามหลักพระพุทธศาสนา

ในช่วงศตกึ่งศตวรรษที่ผ่านมาเป็นที่น่ายินดีว่า ได้มีการหยิบยกแนวทางการบำบัดภาวะซึมเศร้าขึ้นมาเสวนาในระดับโลก เช่น การประชุมวิชาการสุขภาพจิตนานาชาติ The 11th AFPMH Congress หรือการประชุมที่ว่าด้วย “สุขภาพจิต สู่ ค.ศ.๒๐๒๐ : ร่วมมือร่วมใจพัฒนาเพื่อสุขภาพจิตที่ดีกว่า” ซึ่งเรื่องที่ถูกพูดถึงอย่างกว้างขวางคือ “จิตบำบัดแนวพุทธ” (Buddhist Psychotherapy) ซึ่งกรมสุขภาพจิต ได้นำ “จิตบำบัดแนวพุทธ” มาใช้เป็นแนวทางใหม่ ในการบำบัดโรคทางจิตเวชและปัญหาสุขภาพจิต เป็นครั้งแรกเมื่อราวปี ๒๕๔๓-๒๕๔๕

การให้จิตบำบัดเพื่อบรรเทาภาวะซึมเศร้าตามแนวพุทธประกอบด้วย ๒ แนวทางหลักคือ

๑. การพัฒนาตนเองของนักบำบัดและผู้ให้คำปรึกษา เนื่องจาก ชีวิตของผู้ให้การบำบัดและผู้ให้คำปรึกษา เป็นชีวิตการทำงานที่มีความเครียดสูง ต้องรองรับภาระทางจิตใจจากผู้ป่วยที่มาหาซึ่งจะมาเล่าแต่เรื่องที่เป็นความทุกข์และความไม่สบายใจให้ฟัง โดยที่ตัวผู้ให้การบำบัดยังคงต้องรักษาความเป็นกลางและสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ป่วยหรือผู้ที่มาขอคำปรึกษาไว้โดยไม่มีการแสดงออกทางอารมณ์ ในสภาพแบบนี้หากไม่สามารถรักษาสมดุลให้ดีหรือไม่มีความเข้มแข็งทางจิตใจที่ดีพอ จะส่งผลให้การทำหน้าที่เกิดความเครียดมาก จนเกิดภาวะหมดไฟในการทำงานได้สูง และบางทีความเครียดที่สะสมไว้อาจจะกระทบต่อคนไข้คนอื่นๆ เพื่อนร่วมงานรวมทั้งครอบครัวด้วย นักบำบัดสามารถนำจิตบำบัดแนวพุทธมาใช้ในการพัฒนาตัวเองก่อน ด้วยการสอนให้ตนเอง รู้จักการเรียนรู้ที่จะพัฒนาจิตตนเองด้วย “การฝึกสมาธิ” และ “การฝึกสติ”

“การฝึกสมาธิ” ในแง่ของจิตวิทยาจะเป็นวิธีการลดความเครียดที่ได้ผลดี และในข้อเท็จจริงผลงานวิจัยในปัจจุบันพบว่า “การฝึกสมาธิ” เป็นวิธีการลดความเครียดที่ได้ผลดีมากๆ อีกทั้งยังทำให้เกิดความสามารถในการคลายเครียดและทำให้เกิดความสงบได้อย่างลึก ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพที่มีความกดดันสูง

“การฝึกสติ” สำหรับนักบำบัดก็เป็นส่วนที่สำคัญ เช่นกัน เนื่องจากการดูแลผู้ป่วยเป็นเรื่องที่ต้องอยู่กับปัจจุบัน การฝึกจะช่วยให้เรามีสติไม่วอกแวก และไม่ถูกรบกวนด้วยอารมณ์ที่อาจเกิดขึ้นจากการทำงาน โดยผลดีที่ได้จากการฝึกสติจะช่วยทำให้เราเกิดการพัฒนาปัญญาภายใน หรือปัญญาที่

จะพัฒนาจิตของตนเอง จะทำให้เรารู้จักปล่อยวางได้เวลาที่มีอารมณ์ ทำให้เราเห็นในอารมณ์ เห็นในความคิด และรู้จักการเฝ้าสังเกตอารมณ์โดยที่จิตของเราไม่ไปผูกติดกับสิ่งที่มากระทบและจะไม่ตอบโต้ปล่อยให้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นและดับไปเอง

ทั้งการฝึกสมาธิและการฝึกสติจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นสำหรับนักบำบัดหรือผู้ให้คำปรึกษาทุกคนที่จะช่วยให้เกิดการปล่อยวางได้ง่ายซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้ให้การบำบัดหรือผู้ให้คำปรึกษา

๒. การเข้าสู่การบำบัด อาจเรียกว่า “จิตบำบัดแนวพุทธ” มาใช้ในการดูแลผู้ป่วยได้ใน ๓ ลักษณะ คือ

๒.๑ การรักษาสัมพันธภาพที่ดีกับคนไข้หรือผู้ป่วย ด้วยความเป็นกลางไม่โน้มเอียงไปในทางด้านบวกหรือลบ ซึ่งเป็นสัมพันธภาพในเชิงบำบัด และเป็นผลดีต่อเนื่องที่ได้มาจากการฝึกสมาธิและสตินั่นเอง การดูแลจิตใจตนเองได้ดีจะมีผลโดยตรงต่อความสามารถในการรักษาสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ป่วย

๒.๒ การฝึกสมาธิเพื่อการลดความเครียดและความวิตกกังวลให้กับคนไข้ โดยพบว่าคนไข้ที่มาปรึกษาส่วนใหญ่จะมีความวิตกกังวลสูง เช่น มีอาการย้ำคิดย้ำทำไม่สามารถปรับตัวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ ซึ่งนักจิตบำบัดสามารถฝึกสมาธิแบบง่ายๆ ให้คนไข้ได้ เช่น สอนให้รู้จักการกำหนดลมหายใจ โดยใช้เวลาสักประมาณวันละ ๑๐ นาทีในช่วงเช้าหรือก่อนนอนหรือระหว่างวันจะช่วยให้ควบคุมอารมณ์ได้ ซึ่งอาจจะใช้ร่วมกับการให้ยาหรือไม่ให้ก็ได้

๒.๓ การฝึกสติให้กับผู้ป่วย โดยส่วนใหญ่ผู้ป่วยจะมีอารมณ์เกิดขึ้น เมื่อเจอสถานการณ์ที่มากระทบกับความขัดแย้งในใจตนเอง เช่น แม่ที่สูญเสียลูกเมื่อเจอเด็กก็จะกระทบความรู้สึกในการสูญเสียลูก รู้สึกเศร้า หรือบางคนที่มีความขัดแย้งในใจเรื่องของการไม่ชอบคนที่ใช้อำนาจเมื่อเจอคนที่มาใช้อำนาจกับตนเอง ก็จะมีปฏิกิริยาโกรธตอบโต้มากกว่าปกติ และอาจจะมีการแสดงออกที่ไม่เหมาะสม หรือถ้าแสดงออกไม่ได้ก็จะเก็บกดไว้ซึ่งก็ไม่เหมาะสมเช่นกัน

การบำบัดจิตหรือภาวะซึมเศร้าแนวพุทธ นับว่าเป็นการรักษาหรือการให้คำปรึกษาแบบใหม่ในลักษณะของการแก้ไขปัญหาที่ต้นทาง ช่วยทำให้คนที่มีปัญหาสุขภาพจิตที่ยังไม่ถึงขั้นป่วย หรือป่วยแต่ยังไม่มากให้ได้รับการส่งเสริมหรือชี้ทางออกที่เหมาะสม โดยมีการฝึกสมาธิและการฝึกสติเป็นเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาให้ผู้ป่วยเกิดการเรียนรู้และเข้าใจในอารมณ์และความคิดของตัวเอง สามารถจัดการกับอารมณ์และความคิดของตัวเองได้โดยไม่เกิดความเครียดหรือวิตกกังวล

จากหลักการข้างต้นจะเห็นได้ว่า การบำบัดหรือบรรเทาภาวะซึมเศร้าตามแนวพระพุทธศาสนาเน้นการบำบัดที่แหล่งกำเนิดของความซึมเศร้าคือจิตของมนุษย์ ให้สิ่งเร้าส่งผลกระทบต่อจิตให้อย่างทุเลาเบาบางที่สุด ซึ่งอาจเสริมด้วยการสร้างความเข้าใจในกฎธรรมชาติของชีวิต แม้ด้วยคำปลอบโยนง่ายๆ เช่น “อย่าไปคิดอะไรมาก ปลงเถอะ ทุกอย่างมันไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอนเช่นนี้แหละ” เป็นคำ

พูดที่สื่อถึงกฎไตรลักษณ์ คืออนิจจลักษณะ ตัวอย่างที่ชัดเจนมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือการบำบัดภาวะซึมเศร้าของสตรีที่ประสบกับภาวะสูญเสีย ๒ รายด้วยกัน คือ นางปฏาจารา และ นางกีสาโคตมี ซึ่งจะขอนำมากล่าวพอสังเขป ดังนี้

๑. นางปฏาจารา

นางปฏาจาราเป็นธิดาของเศรษฐีชาวเมืองสาวัตถี เป็นหญิงรูปร่างงดงามแต่นางหลงรักชายคนใช้ของนางเอง เมื่อบิดามารดาจะหาชายหนึ่งในชนชั้นเดียวกันมาแต่งงานด้วย นางจึงนัดแนะให้คนใช้พาหนีแล้วไปสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยในชนบทอันทุรกันดาร ต่อมานางตั้งครรภ์กระทั่งใกล้คลอดนางมีความกังวลใจเพราะไม่มีบิดามารดาและญาติอยู่ใกล้ นางจึงขอร้องให้สามีพากลับไปหาบิดามารดา เมื่อสามีปฏิเสธการขอร้องเพราะกลัวเกรงบิดามารดาของนางจะเอาโทษ นางจึงตัดสินใจหนีออกจากบ้านเพียงลำพัง นางคลอดบุตรคนแรกในระหว่างทาง เมื่อสามีตามไปพบเข้าได้ชี้แจงเหตุผลต่างๆ จนพานางกลับบ้านได้สำเร็จ ในเวลาต่อมาปฏาจาราตั้งครรภ์อีกเป็นครั้งที่สองและขอร้องสามีเหมือนครั้งก่อน เมื่อสามีปฏิเสธคำขอร้องเหมือนครั้งที่แล้ว นางจึงพาบุตรน้อยผู้กำลังหัดเดินหนีออกจากบ้านในระหว่างทางนางปวดท้องอย่างรุนแรงเพราะกำลังจะคลอดบุตรและฝนได้ตกลงมาอย่างหนัก สามีตามไปพบนางกำลังดิ้นทุรนทุรายอยู่ท่ามกลางสายฝนจึงไปตัดไม้เพื่อมาทำที่กำบังฝนชั่วคราว แต่เขาถูกงูพิษร้ายกัดถึงแก่ความตาย ปฏาจาราคลอดบุตรด้วยความยากลำบาก แล้วนางอุ้มทารกและจูงบุตรน้อยตามไปพบศพสามีจึงมีความเศร้าโศกเสียใจมาก นางตัดสินใจจะพาบุตรไปหาบิดามารดาในเมือง เมื่อมาถึงลำธารใหญ่ที่น้ำกำลังไหลเชี่ยว นางไม่อาจพาบุตรข้ามน้ำพร้อมกันได้ จึงให้บุตรคนโตยืนรอที่ฝั่ง แล้วนางก็อุ้มทารกแรกเกิดเดินข้ามน้ำไปอีกฝั่งหนึ่ง หลังจากจัดแจงวางทารกน้อยไว้ในที่อันเหมาะสมแล้วนางได้เดินข้ามน้ำเพื่อกลับมารับบุตรคนโต ในขณะที่นางกลับมาถึงกลางน้ำ เหยี่ยวตัวหนึ่งกำลังบินโฉบลงเพื่อจิกทารกเพราะมันเข้าใจว่าเป็นก้อนเนื้อ นางจึงยกมือขึ้นไล่เหยี่ยวแต่ก็ไม่อาจช่วยชีวิตทารกน้อยได้ บุตรคนโตมองเห็นนางยกมือขึ้นทั้งสองข้างเข้าใจว่ามารดาเรียกตนจึงก้าวลงสู่แม่น้ำอันเชี่ยวและถูกน้ำพัดพาหายไป ปฏาจาราสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างในเวลาใกล้กันแต่นางยังยั้งสติได้ นางเดินร้องไห้เข้าสู่เมืองสาวัตถี และได้ทราบข่าวจากชาวเมืองคนหนึ่งในระหว่างทางว่าลมฝนได้พัดเรือนบิดามารดาของนางพังทลายและเจ้าของเรือนก็ตายไปด้วย เมื่อนางทราบข่าวนี้นางไม่อาจตั้งสติได้ นางสลัดผ้านุ่งทิ้งแล้ววิ่งบ่นเพ้อด้วยร่างกายอันเปล่าเปลือยเข้า ไปในพระวิหารเชตวัน ในขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังทรงแสดงธรรมอยู่ ประชาชนเห็นนางแล้วร้องห้าม แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตและตรัสให้นางได้สติกลับมาดังเดิม ผู้อยู่ในที่ประชุมนั้นได้โยนผ้าให้นางนุ่งห่ม นางนั่งฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์แสดงดังนี้

บัณฑิตทราบอำนาจเนื้อความว่า 'บุตรทั้งหลาย ย่อมไม่มีเพื่อต้านทาน,
บิดาและพวกพ้องทั้งหลาย ก็ไม่มีเพื่อต้านทาน เมื่อบุคคลถูกความตายครอบงำ

แล้ว ความต้านทานในญาติทั้งหลายย่อมไม่มี' ดังนี้แล้ว เป็นผู้สำรวมในศีล พึงชำระทางเป็นที่ไปพระนิพพานให้หมดจดพลันทีเดียว.

เมื่อพิจารณาไปตามพระธรรมเทศนานั้นแล้วได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ทูลขอบวชพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้นางบวชในสำนักของภิกษุณี หลังจากบวชแล้วไม่นาน นางได้เพียรบำเพ็ญสมณธรรมด้วยความตั้งใจจริง และได้บรรลุอรหัตผลในที่สุด

๒. เรื่องนางกีสาโคตมี

นางกีสาโคตมีเป็นธิดาพราหมณ์ตระกูลเก่าแก่ เป็นหญิงรูปร่างบอบบาง สง่างาม แต่งงานกับเศรษฐีคนหนึ่ง กระทั่งตั้งครรภ์และคลอดบุตร พอบุตรเจริญวัยได้ประมาณ ๒ ขวบ ก็ถึงแก่ความตาย นางไม่ยอมให้ใครนำศพของลูกไปเผาเพราะเธอรักลูกมาก และไม่เคยเห็นคนตาย และคิดว่าการตายน่าจะมียามารักษาให้หายคือทำให้ฟื้นได้ นางอุ้มลูกเดินไปตามตลาด โดยหวังว่าจะหาหมอเก่งๆ จัดยาให้ลูกเธอกิน ขณะนั้นมีบัณฑิตคนหนึ่งพบเธอก็เกิดความสงสาร และ แนะนำให้เธอไปขอความช่วยเหลือจากพระบรมศาสดา ณ พระเชตวันมหาวิหาร นางจึงรีบไปเฝ้าพระบรมศาสดา ถวายบังคมแล้วทูลถามหายาเพื่อรักษาบุตร พระพุทธเจ้าตรัสว่ารู้จักยารักษาแต่มีข้อแลกเปลี่ยนให้นางหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากบ้านใดที่ยังไม่เคยมีคนตายมามาแลก นางถวายบังคมแล้วรีบอุ้มศพลูกเดินไปตามบ้านต่างๆ เพื่อหาเมล็ดพันธุ์ผักกาด หลังแล้วหลังเล่าก็ได้คำตอบมาเหมือนกันว่าแต่ละบ้านนั้นมีคนตายมากกว่าคนที่ยังมีชีวิตอยู่เสียอีก จึงคิดได้ว่า ตนสำคัญว่าลูกตัวเองเท่านั้นตาย แต่ในบ้านต่างๆไม่มีบ้านไหนเลยที่ไม่มีคนตาย เมื่อคิดได้เช่นนั้นจึงนำเอาศพลูกไปฝังไว้ในป่าแล้วกลับไปเฝ้าพระบรมศาสดา พระพุทธจึงทรงแสดงธรรมโปรด ดังนี้

มัจจุพานระนั้น ผู้มัวเมาในบุตรและปศุสัตว์ ผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆ ไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่ พัดเอาชาวบ้านผู้หลับไปฉะนั้น.

นางกีสาโคตรมีบรรลุโสดาปัตติผล ได้ทูลขอบรรพชา พระบรมศาสดาก็ทรงส่งนางไปยังสำนักภิกษุณีเพื่อบรรพชาอุปสมบท วันหนึ่งนางเข้าไปทำความสะอาดอุโบสถ นางนั่งสังเกตเปลวไฟและพิจารณาว่า "**สัตว์โลกทั้งหลาย ก็เป็นอย่างเปลวไฟนี้เหมือนกัน คือเกิดขึ้นและดับไปดังเปลวไฟ ผู้ถึงนิพพานแล้ว ย่อมไม่ปรากฏเช่นนี้**" พระบรมศาสดาทรงแผ่พระรัศมีไปดังนั่งตรัสตรงหน้าเธอว่า "อย่างนั้นแหละโคตมี สัตว์เหล่านั้นย่อมเกิดและดับเหมือนเปลวไฟ ความเป็นอยู่ของผู้เห็นนิพพานแม้เพียงชั่วขณะเดียว ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่เห็นนิพพาน ผู้ใดไม่เห็นบทอันตาย พึงเป็นอยู่ ๓๐๐ ปี ก็หาสู้ความเป็นอยู่ของผู้เห็นบทอันไม่ตายแม้วันเดียวได้ไม่" พอจบพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้นางกีสาโคตมีได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

จากตัวอย่างของทั้งสองเรื่องดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าทรงเน้นวิธีการเสริมสร้างให้ผู้ตกอยู่ในภาวะซึมเศร้าเข้าใจกฎธรรมชาติของสังขารก่อนเป็นเบื้องต้น กฎธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งความไม่เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อรู้ความจริงของโลกแล้ว ทำให้กลับได้สติ นำไปสู่สมาธิคือความเข้มแข็งมั่นคง การควบคุมการเป็นไปของจิต ซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการแห่งปัญญาคือเข้าใจแจ่มแจ้ง การรู้เท่าทันสภาวการณ์ของโลก สามารถยอมรับความพลัดพรากต่างๆ ได้อย่างเข้าใจกฎธรรมชาติ ก่อให้เกิดจิตที่แจ่มใสบริสุทธิ์ปราศากความเศร้าหมองกิเลสเครื่องหมองมัวหรือภาวะซึมเศร้าได้อย่างสิ้นเชิงตามวิถีแห่งอริยบุคคล

๖. บทสรุป

ในภาวะปัจจุบันนี้ ภาวะซึมเศร้า (Depression) เป็นการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ที่พบได้บ่อย พบได้ในทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งลักษณะอาการที่สำคัญของภาวะซึมเศร้า จะแสดงอาการออกมาได้หลายด้าน ดังนี้ ๑) ด้านอารมณ์ มีความรู้สึกเศร้า ท้อแท้ หดหู่ ไม่มีความสุข ขาดความรู้สึกเบิกบาน บางคนอาจมีอารมณ์หงุดหงิดง่าย โกรธง่ายร่วมด้วย ๒) ด้านความคิด สมาธิไม่ดี ขี้ลืม ขาดความมั่นใจ ไม่กล้าตัดสินใจด้วยตนเอง มองโลกในแง่ร้าย มองตนเองไร้ค่า หรือเป็นภาระต่อคนอื่น มองทุกสิ่งทุกอย่างหมดหวัง บางคนจะมีความคิดเบื่อชีวิต เบื่อที่จะสู้ต่อไป คิดอยากตายหรือคิดจะทำร้ายตนเอง หรือพยายามฆ่าตัวตาย ๓) ด้านร่างกาย มีปัญหาการกินอาหาร (เบื่ออาหารไม่อยากกิน หรือกินจุมากขึ้น หิวบ่อยขึ้น) น้ำหนักตัวลดลง การนอนจะมีปัญหา การนอนไม่หลับ หลับๆตื่นๆ หลับไม่สนิท ฝันร้ายหรือหลับยาก บางรายอาจจะมีการนอนหลับมากกว่าปกติ อาการปวดของส่วนต่างๆ ของร่างกายมากขึ้น ความรู้สึกหรือความต้องการทางเพศจะลดลง บางรายอาจเพิ่มขึ้น แต่พบได้น้อย รู้สึกอ่อนเพลีย ล้า ร่างกายไม่มีแรง ๔) ด้านพฤติกรรม แยกตัวเอง ซึม ชอบอยู่เงียบๆ ไม่สนใจสิ่งแวดล้อม หรือสนใจน้อยลง บางรายมีอาการกระสับกระส่าย นั่งไม่ติดเป็นพักๆ มีการควบคุมตนเองได้น้อยลง เช่น ดื่มสุรา สูบบุหรี่ ใช้ยานอนหลับ หรืออาจมีปัญหาการใช้สารบางอย่างเพิ่มขึ้น ใช้ยาแก้ปวดมากขึ้น แสดงความต้องการพึ่งพาผู้ดูแลจากลูกหลานมากขึ้น ทำให้ผู้ดูแลหรือลูกหลานเข้าใจผิดว่า ทำไปเพื่อเรียกร้องความสนใจ แต่ที่จริงแล้วเป็นอาการของความเจ็บป่วย

ระดับภาวะซึมเศร้า อาจจำแนกได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ ระดับที่ ๑ เป็นอารมณ์ปกติ ซึ่งใครๆ ก็รู้สึกได้แต่จะไม่รุนแรง หรือคงอยู่นานและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบ ระดับที่ ๒ เป็นอารมณ์ที่ผิดปกติ คือ คงอยู่นานและระดับที่เกินปกติวิสัยไปบ้าง เกิดขึ้นเนื่องจากมีปัญหาการปรับตัวผิดปกติ หรือเป็นผลจากมีโรคทางกายและโรคทางจิตต่างๆ และ ระดับที่ ๓ เป็นโรคทางจิตโดยตรง โดยมีอารมณ์ที่ผิดปกติคงนาน ซึ่งจำแนกออกไปอีกตามลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น เป็นภาวะเศร้าหรือ hypomania ถึง mania หรือแบ่งตามระดับความรุนแรงหรือความเรื้อรัง เป็นต้น โดยมีอาการอื่นๆ ร่วมด้วย

การรักษาและการพยาบาลผู้ที่มีภาวะซึมเศร้า พบว่าการรักษาในปัจจุบันเน้นการรักษาทั้งทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจและด้านสังคม เนื่องจาก การรักษาด้วยยาและไฟฟ้าจะช่วยปรับสมดุลของสารสื่อประสาททำให้อาการซึมเศร้าของผู้ป่วยดีขึ้น แต่การรักษาด้วยกระบวนการจิตบำบัดและการให้การพยาบาลจะทำให้ผู้ป่วยเข้าใจกระบวนการคิดของตนเกิดแนวทางการแก้ไขปัญหา และเป็นการเพิ่มความสามารถให้กับผู้ป่วย ผลที่ได้จากการรักษาและการพยาบาลจะทำให้คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและครอบครัวดีขึ้น

การบำบัดหรือบรรเทาภาวะซึมเศร้าตามแนวพระพุทธศาสนา เน้นการบำบัดที่แหล่งกำเนิดของความซึมเศร้าคือจิตของมนุษย์ ให้สิ่งเร้าส่งผลกระทบต่อจิตให้อย่างทุเลาเบาบางที่สุด ซึ่งอาจเสริมด้วยการสร้างความเข้าใจในกฎธรรมชาติของชีวิต แม้ด้วยคำปลอบโยนง่ายๆ เช่น “อย่าไปคิดอะไรมาก ปลงเถอะ ทุกอย่างมันไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอนเช่นนี้แหละ” เป็นคำพูดที่สื่อถึงกฎไตรลักษณ์คืออนิจจลักษณะ ตัวอย่างที่ชัดเจนมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือการบำบัดภาวะซึมเศร้าของสตรีที่ประสบกับภาวะสูญเสีย ๒ รายด้วยกัน คือ นางปฏาจารา และ นางกีสาโคตมี ดังนั้น การรักษาโรคภาวะซึมเศร้าตามหลักพระพุทธศาสนาจึงเป็นทางเลือกที่น่าสนใจของสังคมในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ข้อมูลทุติยภูมิ

หนังสือ:

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. **อารมณ์กับอาหาร.** สืบค้นเมื่อ ตุลาคม ๑๖, ๒๕๔๙, จาก http://www.dmh.go.th/news/view.asp?id=1020.

การวิจัยภาวะสุขภาพจิตของลูกจ้างในสถานประกอบการในประเทศไทย, กลุ่มงานระบาดวิทยาสุขภาพจิต กองสุขภาพจิตสังคม กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๗.

ดวงใจ กสานติกุล, **โรคซึมเศร้ารักษาหายได้และโรคอารมณ์ผิดปกติ,** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นำอักษรการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ตั้งเสรี, **การศึกษาความถูกต้องของแบบคัดกรองภาวะซึมเศร้า,** *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ ครั้งที่ ๒ ปี ๒๕๔๖*, น. ๑๘๔, ในวันที่ ๑๙-๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๖ โรงแรมแอมบาสเดอร์ กรุงเทพมหานคร.

รัชนีกร อุปเสน, **"การศึกษาบทบาทและภาระของญาติผู้ดูแลผู้ที่เป็นโรคจิตเภทที่บ้าน",** วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

ศุภิสรา เจริญไพฑูรย์, "**ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภาวะซึมเศร้าในแรงงานสตรีภาคอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์"**, วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาธารณสุขศาสตร์) สาขาการพยาบาลสาธารณสุข, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓.

สรยุทธ วาสิกนานนท์, โรคซึมเศร้า อ้างใน พิเชษฐ์ อุดมรัตน์ (บรรณาธิการ), **การทบทวนองค์ความรู้และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องระบาดวิทยาของปัญหาสุขภาพจิตและโรคทางจิตเวช,** (สงขลา: ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์, ๒๕๔๗.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมสุขภาพจิต สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (๒๕๕๑). **การสำรวจสุขภาพจิตของคนไทย พ.ศ.๒๕๔๑.** เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๕๒. http://www.service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/.../sumHealth-md51.pdf.

สุทธานันท์ ชุนแจ่ม.*การสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวกับภาวะซึมเศร้าในประเทศไทย.* **วิทยานิพนธ์ ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑ .

อัจฉราพร ลี่หิรัญวงศ์และคณะ, **แบบวัด Hamilton Rating Scale for Depression : การวิเคราะห์การรวมกลุ่ม**, กรุงเทพมหานคร: วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, ๒๕๕๖.

อาภรณ์ทิพย์ บัวเพ็ชร์, การพัฒนาเครื่องมือประเมินสิ่งแวดล้อมใน การทำงานด้านจิตสังคมของพนักงานตัดเย็บเสื้อผ้าในประเทศไทย, **ดุษฎีนิพนธ์สาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การพยาบาลสาธารณสุข)**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.

อุมาพร ตรังคสมบัติ, ดุสิต ลิขนะพิชิตกุล, **อาการซึมเศร้าในเด็ก : การศึกษาโดยใช้ Children's Depression Inventory**, กรุงเทพมหานคร: *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย*, ๒๕๓๙.

Beck, A. T., Rush, A. P., Shaw, B. F., & Emery, G. *Cognitive therapy of depression,* New York : Guilford Press.

Beck, A.T., *Depression : Clinical, Experimental, and Theoretical Aspects*, New York : Hoeber Medical Division, 1967.

Dubovsky, S. L., Davies, R., & Dubovsky, A. N., **Essential of clinical psychiatry : Mood disorder**, Washigton DC : American Psychiatry, 2004.

Kaplan, H. I., & Sadock, B. J., **Kaplan and Sadock 's synopsis of psychiatry : Behavioral sciences,clinical psychiatry** (8 th ed.), (Baltimor: Williams & Wilkins, 1998.

Soonthornchaiya, R., **Perception of depression among elderly Thai immigrants,** U.S.A. : University of Illinois of Chicago, 2004.

Wilson, P.H., Spence S.H. & Kavanagh D.J. *Depression*. Cognitive Behavioural Interviewing for Adult Disorder.A Practical Handbook, Kent : Mackays of chatham, 1989.

World Health Organization. (2001)**.** The Global Burden of Disease 2000 project : aims, methods and data sources**.** *Global Programme on Evidence for Health Policy Discussion,* .

ภาคผนวก

คำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ ๑๔๐/๒๕๕๔
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer review)
เพื่อตีพิมพ์ในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก พ.ศ. ๒๕๕๔

เพื่อให้การจัดทำหนังสือทางวิชาการ เนื่องในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก พ.ศ. ๒๕๕๔ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงแต่งตั้งให้ผู้มีรายนามดังต่อไปนี้ เป็นคณะกรรมการกลั่นกรอง (Peer Review) บทความทางวิชาการ เพื่อพิมพ์ในวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก พ.ศ. ๒๕๕๔ ประกอบด้วย : -

๑. พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.	ประธานกรรมการ
๒. พระสุธีธรรมานุวัตร,ผศ.ดร.	กรรมการ
๓. พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์, ดร.	กรรมการ
๔. ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์	กรรมการ
๕. ศ.ดร.สมภาร พรมทา	กรรมการ
๖. ศ.ดร.จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์	กรรมการ
๗. รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน	กรรมการ
๘. รศ.ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ	กรรมการ
๙. รศ.ดร.วริยา ชินวรรโณ	กรรมการ
๑๐. รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส	กรรมการ

ให้คณะกรรมการชุดนี้ มีอำนาจและหน้าที่กลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Review) เพื่อตีพิมพ์เนื่องในงานวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก พ.ศ. ๒๕๕๔

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔

(พระธรรมโกศาจารย์)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โครงการพัฒนาและฝึกอบรม หลักสูตร “เทคนิคการเขียนบทความทางวิชาการ และวิทยานิพนธ์”

๑. หลักการและเหตุผล

การเขียนบทความทางวิชาการ เป็นทักษะที่จำเป็นสำหรับนักศึกษา นักวิชาการ หรือนักวิจัย ที่ต้องการจะเผยแพร่ความรู้ และวิทยาการความก้าวหน้าของศาสตร์ในแขนงที่ตน ซึ่งหลักการในการเขียนบทความทางวิชาการและบทความวิจัยนั้น จำเป็นต้องมีพื้นความรู้ในการเขียนที่ดี เพื่อให้การสื่อสารเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสถาบันภาษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นดังกล่าว จึงได้จัดโครงการพัฒนาและฝึกอบรมหลักสูตร “เทคนิคการเขียนบทความทางวิชาการ” ขึ้น เพื่อให้บุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นิสิตนักศึกษา และผู้ที่สนใจได้มีโอกาสเรียนรู้หลักวิธีการ ตลอดจนเทคนิคในการเขียนบทความทางวิชาการ อันเป็นการพัฒนาศักยภาพ และเผยแผ่ความรู้ของตนในรูปแบบที่เป็นสากล อีกทั้งเป็นการพัฒนาให้สามารถผลิตบทความทางวิชาการที่มีคุณภาพเหมาะสมที่จะได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการที่มีคุณภาพ และเป็นที่ยอมรับในทางวิชาการตามมาตรฐานสากล ดังนั้น เพื่อเป็นการสนองตอบต่อปรัชญาของมหาวิทยาลัย ในการเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม และเพื่อให้เป็นไปตามตัวชี้วัดในการประกันคุณภาพการศึกษา สถาบันภาษา จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาและฝึกอบรม หลักสูตร **“เทคนิคการเขียนบทความทางวิชาการ”** แก่บุคลากรและบุคคลทั่วไปที่สนใจ ทั้งนี้เพื่อสร้างนักเขียนรุ่นใหม่เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการประกาศหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายสืบไป

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อให้ผู้เข้าอบรมมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคนิคการเขียนบทความทางวิชาการ ทั้งนี้สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปพัฒนาการเขียนบทความทางวิชาการได้อย่างมีคุณภาพ

๒.๒ เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ทราบแหล่งเผยแพร่ผลงานวิชาการและแนวทางการส่งผลงานวิชาการเพื่อตีพิมพ์ระดับชาติและนานาชาติ

๒.๓ เพื่อเป็นแหล่งบ่มเพาะนักคิด นักเขียนให้แก่วงการพระพุทธศาสนา

๓. กลุ่มเป้าหมาย

๓.๑ เป้าหมายเชิงปริมาณ : บุคคลทั่วไปทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์

๓.๒ เป้าหมายเชิงคุณภาพ : อาจารย์ของมหาวิทยาลัย และบุคคลทั่วไปที่เข้ารับการอบรม สามารถเขียนบทความทางวิชาการที่มีคุณภาพ และนำเสนอบทความทางวิชาการในการประชุมทางวิชาการทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ

๔. ลักษณะโครงการ

เป็นการฝึกอบรมโดยมุ่งเน้นการฝึกปฏิบัติเพื่อเขียนบทความทางวิชาการ ซึ่งมีกิจกรรมการประชุมโดยรวมประกอบด้วย

๑) ภาคทฤษฎี การบรรยายทางวิชาการโดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ (บรรยายตอบข้อซักถาม)

๒) ภาคปฏิบัติ การฝึกปฏิบัติการเขียนบทความทางวิชาการ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิให้คำแนะนำปรึกษา

๕. สถานที่ดำเนินการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ห้อง ๒๐๕

๖. วิทยากรประจำหลักสูตร

๖.๑ พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร.
๖.๒ พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.
๖.๓ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน
๖.๔ ศ.ดร. สมภาร พรมทา
๖.๕ รศ.ดร. วัชระ งามจิตรเจริญ
๖.๖ รศ.ดร. ภัทรพร สิริกาญจน
๖.๗ ศ.ดร. จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์
๖.๘ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี)
๖.๙ พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.
๖.๑๐ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.

๗. ระยะเวลาดำเนินงาน

หลักสูตร ๓๐ ชั่วโมง (การฝึกอบรม มีจำนวน ๑๐ ครั้งๆ ละ ๓ ชั่วโมง ทุกวันพุธ เวลา ๑๗.๐๐ – ๒๐.๐๐)

๘. หน่วยงานดำเนินการ

สถาบันภาษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
สอบถามรายละเอียดและสมัครเรียนได้ที่ :-
๐๓๕-๒๔๘-๐๙๘ แฟกซ์ ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๙ E-mail: Academic@mcu.ac.th

๙. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๙.๑ คณาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย และผู้สนใจทั่วไปสามารถเขียนบทความทางวิชาการที่มีคุณภาพได้

๙.๒ ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ความเข้าใจและสามารถนำความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมไปปรับใช้ในการเขียนรายงานการวิจัยและบทความทางวิชาการได้อย่างมีประสิทธิภาพตรงตามความต้องการของหน่วยงาน และแหล่งตีพิมพ์ผลงาน

๙.๓ มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เข้ารับการฝึกอบรมต่อไป

ผลการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ

๑. บทความที่ได้รับโล่รางวัล

หัวข้อย่อยที่ ๑ : *ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ*
ชื่อบทความ “การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ”
พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)

หัวข้อย่อยที่ ๒ : พุทธธรรมกับการสร้างสังคมปรองดอง
ชื่อบทความ “การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา”
พระมหาประกาศิต อาจารปาลี (แก้วกองเกตุ)

หัวข้อย่อยที่ ๓ : พุทธธรรมกับการรักษาและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
ชื่อบทความ “มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม”
ธนวรรณ จารุไพบูลย์

หัวข้อย่อยที่ ๔ : พุทธิปัญญาเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้
ชื่อบทความ “แนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : หลักพุทธิปัญญาเพื่อสันติภาพแห่งสังคมมนุษย์”
รัตนะ ปัญญาภา

๒. ประเภทบทความที่ได้รับการคัดเลือกเพื่อนำเสนอบนเวทีการประชุมสัมมนา จำนวน ๑๒ บทความ

การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ
พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)

ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะ: เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม
ชนิศร์ ชูเลื่อน

แนวปฏิบัติด้านจริยธรรมธุรกิจขององค์กรในเขตกรุงเทพมหานคร
ผศ.ดร. พิพัฒน์ นนทนาธรณ์

การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา
พระมหาประกาศิต อาจารปาลี (แก้วกองเกตุ)

การระงับความรุนแรงในครอบครัวแนวพุทธธรรม
แม่ชีวงเพชร คงจันทร์

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ : หลักการและเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง
ทพ.ดร. ชลากร เทียนส่องใจ

มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม
ธนวรรณ จารุไพบูลย์

การประยุกต์กุลจิรัฏฐิติธรรมเพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน
การุณ รักษาสุข

วินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ดร. ประพันธ์ ศุภษร

แนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : หลักพุทธิปัญญาเพื่อสันติภาพแห่งสังคมมนุษย์
รัตนะ ปัญญาภา

สติปัฏฐาน ๔ กับ สุญญตาทางฟิสิกส์
สามารถ สุขุประการ

ปัญญา : สารัตถะแห่งการมีชีวิตแบบพุทธ
รศ.ดร. ภัทรพร สิริกาญจน

๓. บทความที่ได้รับการกลั่นกรองเพื่อตีพิมพ์ในวันวิสาขบูชาโลก จำนวน ๒๓ บทความ

การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ
พระสมชาย ปโยโค (ดำเนิน)

ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
ชนิศร์ ชูเลื่อน

ผู้นำเชิงพุทธ กับการจัดการอคติ
พระพรชัย สุกฺธมฺโม (ประสิทธิ์สุขสันต์)

ผู้นำสังคมในอุดมคติเชิงพุทธกับการแก้ปัญหาวิกฤติสังคม
ไกรฤกษ์ ศิลาคม

ภาวะผู้นำกับการจัดการความโลภ
แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม

พุทธจริยศาสตร์กับการพัฒนาจริยธรรมของผู้นำครอบครัว : จุดเริ่มต้นการแก้ปัญหาสังคม
กัญญาภัค สำราญใจ

การสร้างความปรองดองระหว่างศาสนา
พระมหาประกาศิต อาจารปาลี (แก้วกองเกตุ)

การระงับความรุนแรงในครอบครัวแนวพุทธธรรม
แม่ชีวงเพชร คงจันทร์

อทินนาทานกับประเด็นปัญหาการครอบครองปรปักษ์
ปฐมรัตน์ สุขียามานนท์

ทัศนะเรื่องสิทธิกับสังคมปรองดอง
ชญานิน ปรัชญานุสรณ์

มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม
ธนวรรณ จารุไพบูลย์

การประยุกต์กุลจิรัฏฐิติธรรมเพื่อลดภาวะโลกร้อนอย่างยั่งยืน
การุณ รักษาสุข

การบริโภคอาหารเจเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางไตรสิกขา
ดร. สมจิตรา กิตติมานนท์

ศีล ๕ ในฐานะเครื่องมือแก้ปัญหาภัยแล้ง
พระมหาประทีป อภิวฑฺฒโน

แนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : หลักพุทธิปัญญาเพื่อสันติภาพแห่งสังคมมนุษย์
รัตนะ ปัญญาภา

กิจกรรมเชิงพุทธจิตวิทยาเพื่อเยียวยาความสูญเสีย
พระปณต คุณวฑฺโฒ (อิสรสกุล)

สติปัฏฐาน ๔ กับสุญญตาทางฟิสิกส์
สามารถ สุขุประการ

พุทธิปัญญาในโกอาน และภาพปริศนาธรรมเพื่อสังคมแห่งการตื่นรู้
เพ็ญแข บัวภา

การพัฒนาการตื่นรู้ของบัณฑิตในสังคมไทย
ผศ. ปราโมทย์ ยอดแก้ว

พุทธิปัญญาแห่งการตื่นรู้ : การเจริญภาวนาแนว “อายตนมนสิการ”
นาวาเอกวันชัย ทรงเมตตา

พุทธจริยศาสตร์กับประเด็นปัญหาการทำแท้งในสังคมไทย
ดร. ไพฑูรย์ สวนมะไฟ

พุทธิปัญญากับกระแสความเชื่อการแก้กรรมของคนในสังคมไทย
ดุสิต สุทธินนท์

พระพุทธศาสนากับการฟื้นฟูและเยียวยาภาวะซึมเศร้าของสตรีในโลกปัจจุบัน
ศุภิสรา เจริญไพฑูรย์

๔. ประเภทคณาจารย์/นักวิชาการ/ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๕ บทความ

สำรวจสภาพแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคม
พระครูปริยัติกิตติธำรง, ผศ.ดร.

เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงพุทธ : การจัดการความขัดแย้งผ่านมิติของเศรษฐกิจ และสังคม
พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.

บทบาทพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ : ใช่หรือมิใช่?
พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.

กระบวนการสร้างความรับผิดชอบสากล (ยูอาร์) ขององค์กรภาคธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคม (ซีเอสอาร์) ด้วยการเปลี่ยนแปลงภายใน
พระมหาสมพงษ์ สนฺตจิตฺโต (แพงเจริญ)

สานเสวนา : จากท้องถิ่นสมานฉันท์สู่การเมืองระดับชาติ (ของประชาชน)
ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์

ปัญญา : สารัตถะแห่งการมีชีวิตแบบพุทธ
รศ.ดร. ภัทรพร สิริกาญจน

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ผศ.ดร. สมชัย ศรีนอก

แนวปฏิบัติด้านจริยธรรมธุรกิจขององค์กรในเขตกรุงเทพมหานคร
ผศ.ดร. พิพัฒน์ นนทนาธรณ์

วินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
ดร. ประพันธ์ ศุภษร

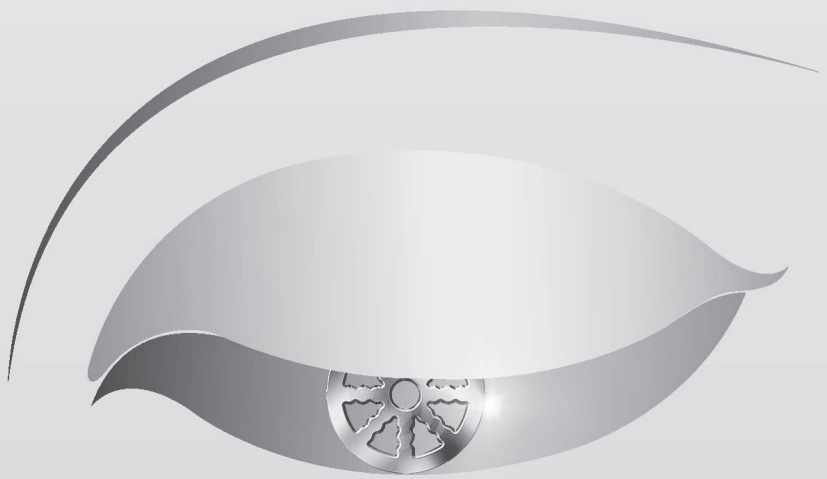
วันสิ้นโลก: การฟื้นฟูและเยียวยาตามหลักเมตตาธรรม
ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน

การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเชิงพุทธ : หลักการ และเครื่องมือสำหรับการจัดการความขัดแย้ง
ทพ.ดร. ชลากร เทียนส่องใจ

อภัยทานกับการจัดการความขัดแย้ง
ทพญ. กษิรา เทียนส่องใจ

พุทธธรรมาภิบาลสำหรับผู้นำยุคโลกาภิวัตน์
อุทัย สติมั่น

พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
วิทยา แสงจันทสิทธิ์

วิสาขบูชาโลก ๒๕๕๔

The 8th Conference of The United Nations Day of Vesak

วิสาขบูชาโลก ๒๕๕๔
The 8th Conference of
The United Nations Day of Vesak